

TILBURGSE TOPONIEMEN IN DE 16e EEUW

Een tentatieve reconstructie en naamsverklaring

J.R.O. Trommelen & M.P.E. Trommelen

TILBURGSE TOPONIEMEN IN DE 16e EEUW
EEN TENTATIEVE RECONSTRUCTIE EN NAAMSVERKLARING

Een uitgave van de Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed te Tilburg

Onder redactie van:
drs. Henk van Doremalen
Ronald Peeters
ir. Rob van Putten
m.m.v. Wil Sterenborg

Tilburgse Bronnenreeks 1
Redactie:
drs. Henk van Doremalen
Ronald Peeters

TB 1 - J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen, Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw. Een tentatieve reconstructie en naamsverklaring, Tilburg, 1994

Foto voorzijde omslag:	Detail van de kaart van de heerlijkheid Tilburg en Goirle door Diederik Zijnen uit 1760, en een foto door Henri Berssenbrugge van de brandkuil in de Stokhasselt uit 1904 (Coll. Gemeentearchief Tilburg)
Druk:	Drukkerij H. Gianotten B.V., Tilburg
Vormgeving:	René Trommelen en Rob van Putten
Kaarten:	Jan Trommelen en Jan van de Wouw (basiskaart Publieke Werken 1991 met situatie naar kadasterkaart 1832 en 16e-eeuwse toponiemen)
Illustraties:	Gemeentearchief Tilburg
Omslagontwerp:	Ronald Peeters

TILBURGSE TOPONIEMEN IN DE 16e EEUW

Een tentatieve reconstructie en naamsverklaring

J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen

Tilburg, 1994

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Trommelen, J.R.O

Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw : een tentatieve reconstructie en naamsverklaring / J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen ; [onder red. van: Henk van Doremalen ... et al.; krt.: Jan Trommelen ... et al.]. - Tilburg : Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed. - Ill., krt. - (Tilburgse bronnenreeks ; 1)
Met lit. opg.
ISBN 90-74418-03-1
Trefw.: plaatsnamen ; Tilburg ; geschiedenis.

Copyright: Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed, Tilburg, 1994
J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen, Tilburg, 1994

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt, verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the written prior permission of the publishers.

Inhoud

Voorwoord 6

Inleiding 8

Gebruikte afkortingen 11

Deel I Beschrijving van Tilburg en zijn herdgangen tot 1600

Hoofdstuk 1: Tilburg 15

Hoofdstuk 2: Tilburg in de 16e eeuw 33

Hoofdstuk 3: De Tilburgse waterlopen 41

Hoofdstuk 4: Die Schijve 50

Hoofdstuk 5: De Hoevel en de Kerck 55

Hoofdstuk 6: Corvel en Laer 64

Hoofdstuk 7: De Berckdijck 69

Hoofdstuk 8: De Rijt en het Zandt 73

Hoofdstuk 9: Hoeven, Bockhamer en Herstal 77

Hoofdstuk 10: Die Velthoven en het Goerke 81

Hoofdstuk 11: Oerle en Broechoven 85

Hoofdstuk 12: Loven 91

Hoofdstuk 13: De Hasselt, Stockhasselt en Creijenven 99

Hoofdstuk 14: Die Heijdsijde: Couwenbergh en Sinte Quirijnsstock 107

Hoofdstuk 15: Overig Tilburgs grondgebied: Lievegoer, Hulten en de Lichtenbergh 112

Deel II Alfabetische lijst van toponiemen 119

Geraadpleegde literatuur 488

Voorwoord

'What's in a name?' laat Shakespeare het vrouwelijk hoofdpersonage in zijn *Romeo and Juliet* uitroepen. Het vervolg van dit citaat, waarin gezegd wordt dat wat we nu een 'roos' noemen even heerlijk zou ruiken als we er een andere naam aan zouden geven, lijkt de gegrondheid van de gestelde vraag te bevestigen. In het begin van deze eeuw zou de bekende taalkundige Ferdinand de Saussure trouwens in meer wetenschappelijke bewoordingen dezelfde gedachte uitdrukken, namelijk dat de verhouding tussen het teken en de betekenis arbitrair is. Deze uitspraak heeft op het eerste gezicht bijna het karakter van een 'waarheid als een koe'; maar wie wat verder grasduint in de lexicale semantiek en aanverwante disciplines, zal al gauw inzien dat er aan deze stelling heel wat haken en ogen zitten. Het ene woord is het andere niet en een naam (wat hetzelfde kán zijn, maar niet hetzelfde hóeft te zijn als een benaming) al helemaal niet.
Op grond van heel wat – in dit kader uiteraard niet nader te noemen – overwegingen neemt de naamkunde (de *onomastiek*) in het geheel van de taalkunde een enigszins aparte positie in. En lange tijd hebben de taalkundigen hun neus opgehaald voor deze richting, omdat ze van mening waren dat de onomastiek niet geschikt was voor linguïstisch onderzoek. Pas door baanbrekend werk van historisch-linguïstisch geschoolde naamkundigen, met name in de jaren vijftig, kon dit vooroordeel worden weggewerkt. Tegenwoordig twijfelt wel niemand meer aan het belang dat de naamkunde heeft voor zowel de historisch-vergelijkende als de algemene taalkunde.
Dat de plaatsnaamkunde (de *toponymie*) wezenlijke bijdragen kan leveren aan historisch en meer in het bijzonder heemkundig onderzoek, behoeft geen betoog. Zij is, naast de archeologie, de belangrijkste basiswetenschap voor de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis in de late prehistorie, de oudheid en de vroege middeleeuwen. Om vruchtbaar te zijn zal de beoefening ervan niet alleen op internationaal, nationaal of regionaal niveau moeten plaatshebben, maar ook – en vooral – op lokaal vlak. Zodra de naamgeving verband houdt met de aard van de bodem, het reliëf, de oppervlaktevormen, de bezitsverhoudingen e.d., zal plaatselijk onderzoek nodig zijn om de juiste betekenis van een naam te achterhalen. Voorwaarde daarbij is dat het materiaal zo consciëntieus mogelijk wordt verzameld en op een wetenschappelijk verantwoorde manier verklaard wordt.
In het verleden is dat meestal niet het geval geweest. De geschiedenis van de beoefening van de toponymie leert ons dat er al in middeleeuwse heiligenlevens en kronieken verklaringen van plaats- en persoonsnamen te vinden zijn. Maar er wordt pas sinds de zestiende eeuw systematisch aandacht besteed aan de betekenis van de namen. Tot in de negentiende en zelfs nog het begin van de twintigste eeuw gebeurde dat echter op een dilettantische manier, waarbij twee grote gebreken in het oog springen: ten eerste wordt er uitgegaan van de op dat moment bestaande vormen waarin de namen verschijnen, en niet van de oudste geattesteerde vindplaatsen; ten tweede worden de verklaringen van de namen gegeven op grond van toevallig klankverwante woorden, het procédé van de 'volksetymologie'.
Gelukkig heeft de studie van de toponymie in de loop van de jaren aan wetenschappelijkheid gewonnen en lijkt in dit opzicht het tij definitief gekeerd. Niet alleen kwalitatief, maar ook kwantitatief is de plaatsnamenstudie er de laatste tijd op

vooruitgegaan. Dit blijkt uit de tweejaarlijkse overzichten die worden gepubliceerd in de *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* en die de meest volledige bibliografie vormen die er van de Vlaamse en Nederlandse toponymie bestaat.
Wie deze bibliografische overzichten vanaf het begin van hun verschijning (1927) tot nu toe (de laatst verschenen lijst loopt tot 1991) bekijkt, zal tot de conclusie moeten komen dat de publikaties met betrekking tot Tilburg en omgeving maar dun gezaaid zijn. Zelfs de tijdschriften *Actum Tilliburgis* en *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur* (zie hiervan jrg. 10 (1992), nr. 3, pp. 80-87 voor de inhoud van de jaargangen 1983-1992) laten zien dat de toponymie geen prominente plaats inneemt in de belangstellingssfeer van de Tilburgse heemkundigen.
In dit beeld is nu verandering gekomen met het verschijnen van dit indrukwekkende werk. Nog nooit zijn zoveel Tilburgse toponiemen op zo'n zorgvuldige wijze verzameld en gepresenteerd. De auteurs zijn zich goed bewust geweest van de voetangels en klemmen die het pad van de toponymist soms moeilijk begaanbaar kunnen maken. Dat ze hier en daar toch in een val gelopen zijn, is haast onvermijdelijk. De schrijvers hebben, zoals de ondertitel van hun werk duidelijk maakt, niet de pretentie dat over bepaalde hier verklaarde toponiemen het laatste woord gezegd is. Het nu verschenen boek wil eerder een aanzet zijn tot verder onderzoek. Als ik wat dat betreft een wens mag formuleren, dan is het deze: dat er in de nabije toekomst soortgelijke werken zullen verschijnen met betrekking tot de Tilburgse toponiemen uit andere periodes, om te komen tot een zo volledig mogelijke inventaris van de vroeger in gebruik zijnde namen.
Het bijzondere van *deze* publikatie is, dat ze de vrucht is van de samenwerking van vader en zoon. De vader is jaren geleden begonnen met het met de hand noteren van de gegevens op steekkaarten; de zoon is zich voor dit project gaan interesseren, heeft zijn vader bij het werk geholpen en het verzamelde en beschreven materiaal later met de computer verwerkt. Hun samenwerking is zo een mooie illustratie geworden van de overgang van handwerk naar moderne technologie. Waar de hier bijeengebrachte toponiemen een brug slaan tussen heden en verleden, is de manier waarop dat gebeurd is dus eerder een proces geweest in tegengestelde richting: van een minutieus graafwerk in archieven en bibliotheken en een nauwkeurige ontcijfering van oud schrift naar een efficiënte verwerking van de gegevens met hedendaagse apparatuur.
Het zal duidelijk zijn dat er heel wat meer in een *plaats*naam zit dan op het eerste gezicht lijkt. Want dat eerste gezicht is in feite het laatste, het tegenwoordige. We zullen moeten proberen het oorspronkelijke gezicht weer boven te halen. De oudste benamingen van de akkers, velden, wegen en waterlopen die samen de 'herdgangen' van Tilburg vormden, zullen het dan mogelijk maken ons beetje bij beetje het vroegere beeld van deze stad voor de geest te halen. Dit boek levert een wezenlijke bijdrage aan deze reconstructie, en dat is geen geringe verdienste.

Prof. dr. J. Vromans
hoogleraar Nederlandse taalkunde,
Université Libre de Bruxelles (ULB)

Inleiding

Het 16e-eeuwse dorp Tilburg was qua oppervlakte even groot als de stad Tilburg nu. Een zeer groot deel hiervan werd gevormd door heide en moer, het restant bestond uit beemden, weiland en akkerland, doorsneden door straten, wegen, paden en waterlopen. Aan dat alles was door de inwoners van oudsher een naam gegeven: een veldnaam, perceelsnaam of toponiem. Deze perceelsnamen, die eeuwen geleden, tijdens de periode van de ontginningen, aan de gronden werden gegeven, en waarvan niet zelden familienamen werden afgeleid, zeiden iets omtrent de aard en kwaliteit van het ontgonnen land: over wat er (het best) op verbouwd kon worden, of het betreffende land weiland, hooiland of zeggeland dan wel akkerland was. Bij tijd en wijle zeiden ze iets over de ligging ervan. De perceelsnamen of toponiemen gaan voor het overgrote deel terug tot het begin en de uitbreiding van de ontginningen. Rond 500 na Chr., tijdens het Frankische Rijk, vond ten gevolge van de invoering van het drieslagstelsel de grootste uitbreiding plaats. Dit stelsel vergde meer grond, de opbrengst werd groter, waardoor ook de bevolking sterk toenam. In de periode rond 600-750 vond de kerstening van onze streken plaats.

Bij de bewerking van de registers van het civielrechtelijk archief tussen 1531 en 1550 (GAT R279 t/m R295) zijn de in deze registers voorkomende toponiemen verzameld. Een opsomming alleen van deze veldnamen is weliswaar interessant, maar niet voldoende. Belangstellenden zullen onmiddellijk de vraag stellen: "Welk deel van Tilburg had die naam of welke akker, beemd, waterloop heette zo, waar was het gelegen en waar komt dan die naam vandaan, wat betekent hij?"

Het nu voorliggende werk bestaat uit twee delen: het eerste deel geeft een beschrijving van Tilburg en zijn 'herdgangen', zoals het er in de periode tussen 1531 en 1550 kan hebben uitgezien, met de daarin voorkomende veldnamen. Het tweede deel bestaat uit een genummerde alfabetische lijst van alle voorkomende toponiemen, genoteerd voor de betreffende periode, met waar toepasselijk een poging tot een naamsverklaring en een opgave van alle voorkomende vermeldingen in de bovengenoemde civielrechtelijke registers.

Om een goede en zinnige naamsverklaring te kunnen geven van een toponiem is het nodig de beschikking te hebben over (zeer) oude namen uit de vroege middeleeuwen en is kennis van de ontwikkeling van het Nederlands (en andere Germaanse talen) onontbeerlijk. Bij het verklaren van deze toponiemen is echter tevens gebruik gemaakt van vermeldingen uit oudere en jongere perioden (van 1350-1900). In totaal zijn enkele duizenden akten van het Bossche, Oisterwijkse en Tilburgse schepenprotocol geraadpleegd. Indien we alle toponiemen, die wij in deze periode vonden (zo'n 2500) hier zouden behandelen, zouden wij een veelvoud aan pagina's nodig hebben gehad. Wij hebben ons derhalve beperkt tot een bepaalde periode.

Als leidraad bij de pogingen te komen tot aanvaardbare verklaringen voor de naam van een toponiem is in eerste instantie gebruik gemaakt van o.a. het *Toponymisch Woordenboek* door M. Gysseling[1] en *Het Plaatsnamenboek* door G. van Berkel en K. Samplonius[2] om te kijken naar vergelijkbare toponiemen. Daarnaast bleek dat niet altijd kon worden volstaan met een directe en rechttoe-rechtaan-verklaring van de naam; niet zelden is er aan een naam een bepaalde geschiedenis verbonden. In deze voorkomende gevallen bleek het noodzakelijk een toponiem in een breder historisch perspectief te plaatsen en een zijsprong te maken naar de lokale, d.w.z. Tilburgse, en soms de Brabantse geschiedenis. Maar ook het omgekeerde kan het geval zijn: het toponiem zelf kan iets te vertellen hebben over de ontwikkeling en de geschiedenis van de stad en haar bewoners.

Het bepalen van de (exacte) locatie van een toponiem alleen is al moeilijk. In de 16e eeuw was er nog geen kadaster zoals wij dat tegenwoordig kennen, zodat lang niet alle veldnamen met precisie of zelfs maar bij benadering te lokaliseren zijn. Daarnaast nam men het niet altijd even nauw met de aanduiding waar iets precies lag; meestal wordt de ligging van bijv. een akker als volgt aangegeven:
een stuk land groot ca. 3 1/2 lopensaet min 2 1/2 roeden gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd in die Postelstraet op het einde van het Creijenven tussen erfenis van Cornelis Cornelis sBeren voors., hem in deze deling toebedeeld, een zijde, erfenis van Jan Denijs Crillaerts voors., ook hem toebedeeld, ander zijde, de gemeijn straat, een einde, erfenis van Cornelis Cornelis sBeren voors., ook hem toebedeeld, met meer anderen ander einde.

De data achter de vermeldingen zijn die, die in de akten zelf worden gegeven. Voor de betreffende periode betekent dit dat de data volgens de 'oude stijl' of 'Brabantse (Kamerijkse) stijl' zijn. Hierbij liep het jaar van Pasen tot Pasen, d.w.z. het jaar wisselde op Paaszaterdag. Later is de zogenaamde 'Jaardagstijl' ingevoerd. Wanneer een datum door ons is omgezet naar de jaarstijl wordt de bewuste datum gevolgd door de aanduiding n.st. Vanaf 1582 (de invoering van de Gregoriaanse kalender) zijn alle data volgens de moderne stijl.

Alhoewel oude stratenpatronen lang blijven bestaan, is de stad in de loop der tijd, en met name de laatste 30 jaar, toch dusdanig veranderd dat het op een huidige kaart moeilijk aan te geven is. Om deze reden zijn waar toepasselijk deelkaartjes toegevoegd.

Ongetwijfeld zullen er nog vele andere toponiemen in Tilburg geweest zijn, doch deze kwamen dan niet voor in de registers over de betreffende periode. Niettemin hopen wij dat het nu voorliggende werk een aanzet zal geven tot een verdergaande studie, aangezien hier nog een belangrijk terrein, dat een aanvullend licht kan werpen op bepaalde facetten van de geschiedenis van stad en bevolking van Tilburg, braak ligt.

---

1 Gysseling, M., *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland*, Brussel, 1960.

2 Berkel, G. van, en K. Samplonius, *Het Plaatsnamenboek; de herkomst en betekenis van Nederlandse plaatsnamen*, Houten, 1989.

Dit boek had niet geschreven kunnen worden zonder de medewerking en hulp van de medewerkers van het Tilburgse Gemeentearchief, in het bijzonder de gemeentearchivaris drs. Gerard Steijns en Ronald Peeters. Ook zijn we veel dank verschuldigd aan ir. Rob van Putten, die ons op het gebied van de oude waterlopen, straten en straatnamen buitengewoon behulpzaam is geweest, aan prof. dr. Jef Vromans, die bereid was het manuscript van kritisch commentaar te voorzien, en die ons bovendien enkele waardevolle adviezen gaf, aan Jan van de Wouw die ons zeer behulpzaam was bij het vervaardigen van de kaarten en tenslotte aan Wil Sterenborg, die het correctiewerk voor zijn rekening nam.

J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen
Tilburg, januari 1994

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

*	hypothetisch
+	en
±	ongeveer
<	afgeleid uit, ontwikkeld uit
>	ontwikkeld tot
:25r°	folio 25 recto
:25v°	folio 25 verso
|xxx|	|lemmanummer| in deel II
AAT	Abdij Archief Tongerlo
abl.	ablatief
afl.	afleiding
ags.	Angelsaksisch
ARA	Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage
arm.	Armeens
b.v.	bijvoorbeeld
bask.	Baskisch
bijv.	bijvoorbeeld
bnw.	bijvoeglijk naamwoord
BP	Bossche protocollen
brab.	Brabants
bret.	Bretons
ca.	circa
d.i.	dit, dat is
dial.	dialect
dor.	Dorisch
eig.	eigenlijk
ev.	enkelvoud
fol.	folio
fra.	Frans
gall.	Gallisch
gallo-rom.	Galloromaans
GAT	Gemeente Archief Tilburg
gen.	genitief
germ.	Germaans
GN	geslachtsnaam
got.	Gothisch
gr.	Grieks
ha.	hectare
HPB	Van Berkel en Samplonius, *Het Plaatsnamenboek*
i.p.v.	in plaats van
ie.	Indo-europees
idg.	Indogermaans
intr.	intransitief
Inv.	inventaris
it.	Italiaans
kelt.	Keltisch
kymr.	Kymrisch
lat.	Latijn
lett.	Lets
lit.	Litouws
m	meter
m.	mannelijk
m.a.w.	met andere woorden
m.n.	met name
me.	Middelengels
mhd.	Middelhoogduits
miers.	Middeliers
mlat.	Middeleeuws Latijn
mnd.	Middelnederduits
mnl.	Middelnederlands
MNW	Verwijs en Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*
mv.	meervoud
n.	neuter/onzijdig
NAT	Nieuw Archief Tilburg
N.B.	noorderbreedte
ndl.	Nederlands
ne.	Nieuwengels
NEW	De Vries, *Nederlands Etymologisch Woordenboek* (herdr. 1987)
nhd.	Nieuwhoogduits
niers.	Nieuwiers
nijsl.	Nieuwijslands
nl.	namelijk
nnl.	Nieuwnederlands
nno.	Nieuwnoors
no./nos.	nummer, nummers
nom.	nominatief
Not.	Notarieel archief
n.st.	nieuwe stijl
nv.	naamval
o.a.	onder andere
O.L.	oosterlengte

o.m.	onder meer
oe.	Oudengels
ofr.	Oudfrans
ofri.	Oudfries
ogm.	Oudgermaans
ohd.	Oudhoogduits
oi.	Oudindisch
oiers.	Oudiers
on.	Oudnoors
onfrank.	Oudnederfrankisch
ong.	ongeveer
OP	Oisterwijkse protocollen
opr.	Oudpruisisch
os.	Oudsaksisch
osset.	Ossetisch
osl.	Oudslavisch
owgm.	Oudwestgermaans
ownfr.	Oudwestnederfrankisch
PN	persoonsnaam
R	Register
rom.	Romaans
s.v.	sub voce, onder dat woord
spa.	Spaans
tr.	transitief
TW	Gysseling, *Toponymisch Woordenboek*
v.	vrouwelijk
verm.	vermoedelijk
vgl.	vergelijk
vla.	Vlaams
vulg.lat.	vulgair-Latijn
wgerm.	Westgermaans
wt.	wortel
wvla.	Westvlaams
ww.	werkwoord
zgn.	zogenaamd
zuidnl.	Zuidnederlands
znw.	zelfstandig naamwoord
zw.	zwak
zwe.	Zweeds

DEEL I

BESCHRIJVING VAN TILBURG
EN ZIJN HERDGANGEN TOT 1600

Hoofdstuk 1

TILBURG

Het voornaamste toponiem van onze stad is natuurlijk de naam van de stad *Tilburg* zelf, in de 16e eeuw geschreven als *Tilborch*. De oudste vermelding van de naam vinden we in een oorkonde van 21 mei 709, zo'n kleine 1300 jaar geleden. Deze akte is opgenomen in het 12e-eeuwse *Liber aureus Epternacensis* – het Gouden boek van Echternach. In deze akte schenkt de Frankische grootgrondbezitter Engelbert (Ængilbertus) een aantal onder Alphen in de Karolingische gouw (pagus) Toxandria gelegen hoeven aan de heilige Willibrord. De akte eindigt met de woorden: 'actum publice Tilliburgis' hetgeen betekent: 'in het openbaar gedaan in de Tilburgen'.[1] *Tilliburgis* is de 6e naamval meervoud van de Latijnse naam Tilliburgus.

De volgende vermeldingen van Tilburg dateren van 4 eeuwen later, te weten uit 1157, wanneer *Henricus van Tilborg* wordt genoemd[2], 1167 (kopie midden 14e eeuw): *attestatione (...) nobilium (...) Giselberti de Tilburch*[3], 1192: *ego Giselbertus dominus de Tilburch (...) contulimus (...) coram testibus (...) Arnoldo de Til[burch]*[4] en waarschijnlijk 1195: *tam liberia qua ministerialis nostri quorum nomina subscripta sunt iuramento confirmaverunt (...) Giselbertus de Tilbvrg.*[5] Vanaf dit moment zal de naam Tilburg met steeds grotere regelmaat in de (schepen)akten van aanvankelijk 's-Hertogenbosch, later Oisterwijk en Tilburg opduiken, veelal in de constructie: *in parochia de Tilborg ad locum dictum* ... of *in die prochien van Tilborch ter stede geheyten* ... waarna meestal de naam van een ander toponiem volgt.

Wat betekent nu de naam Tilburg, een naam die in Europa meer voorkomt, zoals bijvoorbeeld Tilbury in Engeland. In 'The Dictionary of Place-Names in the British Isles' staat als verklaring voor deze plaats:[6]
'Its name means *Tila's fortified place*, the final element being burg (fort).'
(De naam betekent de versterkte plaats van Tila, waarbij het laatste element burg (fort) betekent.)

---

1 *Actum Tilliburgis*, Tijdschrift van de Heemkundekring Tilburg, jrg. 4, no. 1, blz. 2 (1973).

2 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. I, no. 8.

3 Goetschalckx, P.J., *Oorkondenboek der Witherenabdij van St. Michiels te Antwerpen*, 1909, dl. I, no. 20.

4 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant I. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, 's-Gravenhage, 1979, dl. I, no. 80.

5 Ibidem, no. 83.

6 Room, A., *Dictionary of Place-Names in the British Isles*, Londen, 1988.

Men baseert zich hierbij op de vermelding van de plaats als *Tilaburg* in het 'Domesday Book' uit 1086.Hardenberg verklaart de plaatsnaam als *een met een greppel omgeven burcht*, die we ons dan voor moeten stellen als een aarden wal met een palissade.[7]

Voor Tilburg zou dit ook op kunnen gaan, alleen rijst dan de vraag waarom in de akte van 709 Tilburg in het meervoud staat, en bovendien wordt daarbij aan het feit voorbijgegaan dat *burgus* meer betekenissen heeft dan die van 'burcht' alleen. Het woorddeel *burgus* kan behalve 'burcht', ook nog betekenen:[8]

- een aanduiding van een versterkte nederzetting of van een niet-versterkte nederzetting bij een versterkt huis, abdij of geestelijk centrum;
- een nederzetting van landelijke aard, die weliswaar niet versterkt was, maar wel een bepaalde juridische status had (ontvangen);
- een nederzetting van landelijke aard met een bepaalde juridische status en met het daarbij behorende rechtsgebied van vrij grote omvang.

Burg kan ook ontleend zijn aan het onfr. *burg*, os. *burg*, ohd. *burg*, *burug*, ofri. *burch*, oe. *burg* (ne. *borough*), mnl. *borch*, *burch* in de betekenis van 'burcht, stad, vlek, woonplaats.'

Gysseling schrijft in zijn artikel 'De oudste toponymie van de Kempen' ten aanzien van Oudgermaanse, d.w.z. vóórmiddeleeuwse, nederzettingsnamen o.m.:[9]
'Kenmerkend voor het Oudgermaans zijn nog samenstellende afleidingen met suffix '-ja-', b.v. *Asciburgium*, nu Askberg bij Moers; germaans *Aski-burg-ja-*. Gelet op de afwisseling van het suffix '-ja-' met de uitgang van de datief meervoud en de oudste vorm van *Tilburg* (709, kopie 1191) *Tilliburgis*, latinisatie voor *Tilliburgum*, mag dit laatste eveneens voor oudgermaans doorgaan. De betekenis van het eerste lid is duister; *burg* wijst op een Romeinse versterking.'

Ook Gerald van Berkel en Kees Samplonius hebben in 'Het Plaatsnamenboek' problemen met de verklaring. Zij vermelden onder het lemma Tilburg:[10]
Tilburg (NB) 709 (1191) *Tilliburgis*; 1157 *Tilborg*; is verklaard als *burcht* van PN *Tille*. Waarschijnlijk gaat het echter om een samenstelling met het reeds in de Lex Salica genoemde *tilli* 'nieuw verworven land', een begrip dat ontleend lijkt te zijn aan hetzelfde germ. woord dat ook ten grondslag moet liggen aan oe. *tilja* 'cultivator of land' en *tilian* 'ploegen'.

---

7 Hardenberg, H., 'Het ontstaan van de vrijheid Tilburg', in: *Van Heidorp tot Industriestad*, Tilburg, 1955, blz. 31-37.

8 Niermeyer, J.F., *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1976.

9 Gysseling, M., 'De oudste toponymie van de Kempen', in: *Brabants Heem*, jrg. XI (1959), blz. 104. In het artikel wordt verwezen naar prof. Weijnen (zonder bron), die Tilburg in Friesland noemt, en *Til* verklaart als *dil* = plank. De betekenis van Tilburg zou dan zoveel zijn als: de uit planken bestaande burcht (woning).

10 Berkel, Gerald van, en Kees Samplonius, a.w., blz. 178.

Gezien de andere betekenissen van *burg*, alsmede de betekenis van *tilja-*, valt de meervoudsvorm *Tilliburgis* dan te verklaren en wel als 'de woonplaatsen in het nieuw verworven land'. Vermoedelijk dienen we deze woonplaatsen te zien als enkele goederen (ontginningen) die uit een herengoed met de oorspronkelijk daarbij behorende 'hovels' (nederzettingen) bestonden. Hier komen we later nog op terug. Deze verklaring impliceert dat we bij de naam Tilburg te maken hebben met een verzamelnaam, hetgeen wordt gestaafd door het feit dat er nooit één afzonderlijke nederzetting is geweest die Tilburg heette.

Tot op de huidige dag is Tilburg een verzameling van afzonderlijke buurtschappen die ieder hun eigen naam hebben. Bovendien omspant het in de 12e eeuw een gebied dat groter is dan dat wat door de huidige gemeentegrenzen wordt omsloten. Het was zo groot dat het zelfs in twee delen werd gesplitst, een oostelijke en een westelijke helft, waarbinnen zich afzonderlijke kernen van bewoning bevinden. Gezien het feit dat in de akte van 709 het gebied al wordt aangeduid in het meervoud, mogen we gevoeglijk aannemen dat deze tweedeling teruggaat op de vroege middeleeuwen. Niettemin duidt het er tevens op dat deze twee delen toch als één rechtsgebied en geografische eenheid werden opgevat.

Eerst zo'n kleine 500 jaar later zal de naam weer opduiken en we zien dan dat hij (nog steeds) een groter rechtsgebied aanduidt, dat zich echter aan het eind van de 12e, begin van de 13e eeuw tot twee domaniale kernen heeft ontwikkeld, waarin het uiteindelijk ook zal uiteenvallen: Oost-Tilburg (aanvankelijk waarschijnlijk Berkel, later wordt hier Oisterwijk onder begrepen) en West-Tilburg dat verder als Tilburg door het leven zal gaan. Het is dit laatste gebied dat ons verderop zal gaan bezighouden.

Historische context: Groot–Tilburg

Het is in het gebied van de Poppelse Leij, en met name de noordwestelijke oever, waar we een groot aantal toponiemen aantreffen waarover de geleerden het eens zijn dat ze in bepaalde gevallen terug kunnen gaan op een vroeg-middeleeuwse bewoning. Dit laatste doet vermoeden dat het gehele gebied, van Goirle tot Helvoirt, deel uitmaakte van *Tilliburgus*, en de hogere rug ten noorden van de Leij omvatte, evenals het beemdengebied ten westen daarvan, grenzend aan de Donge. In weerwil van wat Hendriks en Van Nuenen beweren, behoorde de Donge tussen Riel en Dongen wel degelijk tot de Tilburgen.[11] Uit diverse akten van verschillende perioden blijkt dat de grens van Tilburg van oudsher ten westen van de Donge lag en dat de 'Tilburgers' het gebruiksrecht c.q. het bezit hadden van de beemden grenzend aan beide zijden van de Donge.

Dit *grote* Tilliburgus besloeg een oppervlakte van ruwweg 100 km^2 en komt daarmee qua oppervlakte overeen met de negen andere gebieden in het door Maas–Demer–Schelde omsloten gebied, waar een concentratie van vroeg-middeleeuwse toponiemen geconstateerd

11 Hendriks, J., en F. van Nuenen, 'Archeologisch onderzoek in 'De Tilburgen'; een poging tot reconstructie van het vroegmiddeleeuwse "Tilliburgis"', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 7 (1989), no. 3, blz. 90.

is.[12] Dit laatste gebied komt op zijn beurt weer overeen met het door Plinius in zijn *Naturalis Historia* genoemde *A Scaldi incolunt extera Texuandri pluribus nominibus*[13], waarbij met de Schelde vermoedelijk de oostelijke tak, de huidige Rupel, is bedoeld, want in 753 wordt deze aangeduid als 'Scalda' (... *ubi Scalda Tylam excipit*..., waar de Schelde de Dijle opneemt) evenals in 1445 (...*'t water de Scelt te Boeme*).[14] Nu rest de vraag of we onder *Tilliburgus* een verzamelnaam moeten verstaan voor 'jong'-ontginningen in een beperkt gebied, of dat we hier het grotere gebied tussen Goirle en Helvoirt dienen te zien. Vooralsnog laat deze vraag zich niet zo eenvoudig beantwoorden, maar het feit dat er gedurende de 13e-15e eeuw sprake is van een duidelijk groter gebied, doet het tweede vermoeden. Dat de naam *Tilliburgus/Westilborch* later met name het engere gebied aanduidt en zijn naam gegeven heeft aan het huidige Tilburg, laat er geen twijfel over bestaan dat hier (in wat voor vorm dan ook) de kern van dit gebied gelegen moet hebben.

De verdeling in West- en Oost-Tilburg is vermoedelijk pas ontstaan nadat Betto van Stavenisse en zijn vrouw Beatrix hun deel in alle goederen te Tilburg aan hertog Hendrik I afstonden.[15] Opvallend in dezelfde akte is dat dan nog gesproken wordt van goederen in Tilburg (...*omnem portionem que eis iure hereditario in omnibus bonis de Tilburg competebat* ...) Hier is dus duidelijk nog geen sprake van een tweedeling. De desbetreffende goederen moeten in het oostelijke deel van Tilliburgus gelegen hebben, om precies te zijn zal de kern van deze goederen (of beter dit goed) gevormd zijn door het goed Ette, het latere Ter Borch. De hertog spreekt in 1222 van zijn allodium (eigen bezit) te Tilburch, met uitzondering van de versterking die hij van de bisschop van Utrecht in leen hield.[16] Het is uit dit bezit, dat het latere Oisterwijk zal groeien, doordat de hertog het omstreeks 1210 verhief tot 'oppidum', een handelscentrum. Dat het hier Ette bij Oisterwijk betreft, kunnen we opmaken uit het *Latynsboeck* van 1312, waarin staat ingeschreven op fol. 28:
Gilbertus de Oudenhoven, bona de Ette, que valent circiter XXX libras annuatim, molendinum de Hucclem et usufructum terre de Kerckhove quousque redimatur.[17]Twee van

---

12 Theuws, F.C.W.J., *De archeologie van de periferie*, Amsterdam, 1988 (academisch proefschrift).

13 Deze tekst is slechts in afschrift bewaard gebleven en is eigenlijk onvertaalbaar; vermoedelijk heeft in de oorspronkelijke tekst van Plinius gestaan: *A Scaldis incolunt dextera Texuandri pluribus nominibus*, hetgeen zoveel wil zeggen als 'vanaf de rechteroever van de Schelde wonen de Texuandri met verschillende stamnamen'.

14 Lijten, J., 'Taxandrië: tien eeuwen overbrugd', in: *Oog op Oirschot*, onder red. van. H.J.M. Mijland, L.M. van Hout en J.P.J. Lijten, Oirschot, 1991, blz. 34. Rupel is afkomstig van lat. *rupina* (= 'scheur'), de vertaling van het germ. *skelt* (= 'scheur').

15 Camps, a.w., d. I,1, no. 120. Beatrix was een dochter van Giselbert I van Tilburg, die gehuwd was met Alaysa van Boxtel. Haar broer Giselbert II viel vermoedelijk het resterende gebied ten deel.

16 Camps, a.w., no. 123 (*item allodium de Tilburch cum suis attinentiis preter munitionem que ab episcope Traiectensi tenetur*).

17 Galesloot, L., *Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant*, Brussel, 1865, blz. 60.

de in deze inschrijving (Hucclem [= Heukelom] en Kerckhove) genoemde locaties liggen in de nabijheid van Oisterwijk; het is derhalve aannemelijk dat ook Ette daar gezocht dient te worden.

Hoe moeten we ons nu dit Ette/Ter Borch voorstellen? Een aanwijzing vinden we in een oorkonde van 3 augustus 1233 wanneer de hertog de Sint Gertrudis-abdij te Leuven toestaat zijn tiende te *Oesttilborgh*, die Gisela (de weduwe van Arnold) in pand hield, te lossen. Arnold wordt in deze akte aangeduid als *camerarius de Etthen* (kameraar van Etthen). Hieruit blijkt dat Ter Borch aanvankelijk niets anders is geweest dan een stenen huis, zoals de naam kamer (< gr. *kamára*, vgl. *De Steenen Camer* |633|) al aangeeft.[18] Mogelijk was dit huis omgeven door een gracht, waardoor het enigszins versterkt was, maar dat maakt het daarmee nog geen burcht (motte) in de ware betekenis van het woord, zoals Aarts ons wil doen geloven.[19]

We hebben hierboven gezien hoe aan de oostelijke periferie van Tilliburgus een nieuwe *vicus* ontstond doordat de hertog aan zijn allodium aldaar in 1230 stadsrechten verleende: Oisterwijk, de oostelijke wijk of vic (mnl. *wijc*, os. *wik*, ohd. *wih*, oe. *wic*, 'gebied', is evenals het oiers. *fich* en het kymr. *gwig* een vroege ontlening in Noord-Gallië uit het lat. *vicus*, dat 'woonplaats, hofstede' betekent). Opvallend is echter dat reeds vóór 1167 *Hosterwic* genoemd wordt. Dit zou erop kunnen wijzen dat er reeds voordat de hertog Ette verkreeg er een 'hovel' (nederzetting) met die naam bij dat goed gehoord heeft, waarvan de naam die van het oorspronkelijke goed heeft verdrongen, juist door de door de hertog eraan gegeven rechten. Hiermee zou de opvatting van F.W. Smulders dat er reeds een ouder Oisterwijk bestaan heeft, worden bevestigd.[20] Dit zou dan tevens kunnen verklaren waarom er in de eerste helft van de 13e eeuw gelijktijdig gesproken wordt van Oost-Tilburg en Oisterwijk, waarmee dan met Oost-Tilburg het restant bedoeld wordt, namelijk Helvoirt, (Haren) en Berkel.

West-Tilburg daarentegen bestond uit het grondgebied van de latere gemeenten Udenhout, Enschot, Heukelom en Tilburg-Goirle.

---

18 Echter, indien we *camer* hier bezien in de betekenis als aangegeven bij *Die Cort Camere* |116|, dan zouden we de titel van Arnold kunnen zien als (be)heer(der) over een stuk land, in dit geval als vertegenwoordiger van de hertog.

19 Aarts, B., 'Ter Borch, faktor in de middeleeuwse geschiedenis der 'Tilburgen", in: *De Lindeboom*, Uitgave van de archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. V, 1981, blz. 49-69.
Idem, 'De motten van Landen (België) en Oisterwijk, een weinig bekende relatie', in: *De Kleine Meijerij*, jrg. 42 (1991), no. 4, blz. 95-103.

20 Smulders, F.W., 'Over het gebied der Tilburgen', in: *De Kleine Meijerij*, jrg. XIX (1965/66), blz. 61 en 63.

TOPOGRAFISCHE LIGGING

De plaats is gelegen op een van die hogere dekzandruggen die zo kenmerkend zijn voor het Middenbrabantse landschap en die als langgerekte eilanden tussen stroomdalen verspreid liggen. In het geval van Tilburg zijn dat de naar het noorden uiteenwijkende stroomdalen van de Rielse of Oude Leij en Donge in het westen en de Poppelse Leij en Voorste Stroom in het oosten. De eerste ontspringt nabij Baarle-Nassau, terwijl de Poppelse Leij haar oorsprong heeft op de hooggelegen, voedselarme gronden van de noordelijke Belgische Kempen, om precies te zijn tussen Ravels en Weelde. Ze wordt gevormd door verschillende kleine stroompjes die vrijwel alleen water voeren wanneer er veelvuldig regenval is geweest.

Aanvankelijk moeten deze zandruggen bebost zijn geweest met rijzige eike- en beukebomen, afgewisseld met dicht onderhout. De eerste landbouwers, vermoedelijk leden van de laatneolithische Klokbekercultuur, die, naar archeologisch onderzoek heeft aangetoond een in hoge mate sedentair leven leidden, moeten zich op de hellingen van de beekdalen gevestigd hebben. Doordat in hun leven de veeteelt een belangrijke rol speelde, zullen ze geleidelijk aan de bossen door afbranding of 'ringen' gerooid hebben om te kunnen wonen, akkers aan te leggen en dieren te houden.[21] Voor dit laatste zal ongetwijfeld ook bosbeweiding in zwang zijn geweest, waarbij het vee in de gelegenheid werd gesteld in het bos zijn voedsel te zoeken. De bossen op de schrale, droge zandgronden, die vooral uit eiken en berken bestonden, veranderden als gevolg van 'regressieve successie' van gesloten bos in boomloos gras- en heideland.

Later, wanneer een nieuw systeem van bemesting in zwang komt, waarbij heideplaggen met stalmest worden vermengd en op de akkers gebracht, zullen grote akkercomplexen ontstaan. De laatste restanten bos zullen verdwijnen en de heide neemt toe. Vanuit de oude nederzettingen zullen nieuwe nederzettingen zich uitzaaien, waarbij bos en heide (weer) worden ontgonnen en nieuw akkerland ontstaat. Het Middenbrabants landschap dat op deze wijze ontstaat, met zijn armoede aan bossen, maar daarentegen eindeloze, vaak ruige en eenzame heidevelden met hun vele heidemeertjes (vennen)[22] en zandverstuivingen, de veenmoerassen, akkers en weilanden, doorsneden door landwegen, beken en riviertjes met langs hun oevers de beemden die als gras- en hooilanden dienst deden, zal zich eeuwenlang bijna onveranderd handhaven.[23]

---

21 Onder ringen verstaat men dat de stam op een bepaalde hoogte van zijn bast werd ontdaan, waardoor de boom sterft. Het is hoogstwaarschijnlijk dat in prehistorische tijden deze techniek werd toegepast, evenals het kappen van het bos.

22 *Ven* had oorspronkelijk een andere betekenis, nl. soort zandgrond; pas later is de betekenis in deze streken overgegaan op de heidemeertjes.

23 Vgl. kaart van Diederik Zijnen (1760), kadasterkaart van 1832 en de *Grote Historische Atlas van Nederland*, dl. 4: Zuid-Nederland 1838-1857, Groningen, 1990.

Dit moet ook de aanblik zijn geweest die Tilburg, dan het grootste dorp van de Meijerij, in het begin van de 16e eeuw bood: verspreide woonkernen, bestaande uit hoeven met op de open ruimte ertussen hoogopgaande bomen, die het zware constructiehout leverden voor het gebinte van de bedrijfsgebouwen en de hoeven die voor het overgrote deel nog waren opgetrokken uit leem en twijgen (vitselwerk, hoewel baksteen meer en meer werd toegepast[24]); hoeven, gelegen te midden van akkers, omringd met houtwallen die niet alleen het vee weghielden, maar tevens het geriefhout leverden (het kleinere hout dat voor allerlei doeleinden op het bedrijf werd gebruikt); weiden en hooilanden in de dalen van de grotere en kleinere beken en waterlopen, en de schier eindeloze heide- en moervelden, de zogenaamde *wildernissen* of 'gemeijnt', waar de bewoners onder andere hun schapen lieten grazen en waar ze hun brandstof haalden.

NEDERZETTINGSGESCHIEDENIS: een mogelijke reconstructie

GEOMORFOLOGIE

Het zuiden van de Lage Landen, d.w.z. het gebied ten zuiden van Rijn en Maas, omvat de westelijke uitlopers van de grote Noordeuropese of Baltische vlakte en een gedeelte van de betrekkelijk lage en sterk geërodeerde uitlopers van Eifel en Ardennen, die deze laagvlakte aan de zuidzijde begrenzen. In het zuidelijk gedeelte van Nederland wordt de ondergrond bijna overal gevormd door sedimenten uit het *Tertiair*. Deze tertiaire formaties bestaan overwegend uit zand en klei die in diepe zeeën werd afgezet.

Het laagland is volledig bedekt met een mantel van kwartaire formaties. Voor een deel zijn deze formaties door water afgezette sedimenten. Gedurende het gehele *Kwartair* hebben Rijn, Maas en Schelde en hun zijrivieren aanzienlijke sedimentlagen afgezet, waarvan de omvang en de aard (klei, zand, grint) afhankelijk was van zeer diverse factoren, zoals klimaat, verweringsomstandigheden, het verval van de rivieren, de omvang en snelheid van hun waterafvoer enz. De erosie, als gevolg van vorst, regen, stromend water en wind, speelde hierbij een belangrijke rol, aangezien de sedimenten bestaan uit door rivieren getransporteerd verweringsmateriaal. Bij het begin van de ijstijden, toen het niveau van de zee daalde en het verval van de waterlopen hierdoor groter werd, hebben de rivieren zich niet zelden in hun eigen vroegere sedimenten ingesneden. Hierdoor ontstonden rivierterrassen en werden rivierdalen verder uitgediept.

Van overwegend belang voor het laagland zijn de door de wind afgezette sedimenten die tijdens de jongste ijstijd zijn ontstaan. Uit de Noordzee, die bijna geheel droog lag, werd stof opgewaaid en, tijdens sneeuwstormen, hoofdzakelijk door noordwestenwinden naar het binnenland gevoerd en daar afgezet. Op deze wijze werd het gehele laagland bedekt met een mantel losse afzettingen, die zandig zijn in het noorden (de zogenaamde *dekzanden*) en overgaan naar zandleem en leem (lõss). Zo ontstonden ten noorden van Sambre–Maas in België en Nederland drie streken die elkaar als een reeks gordels van het noorden naar het zuidoosten en zuiden opvolgen:

---

24 Vgl. de vakwerkwinningen zoals ze staan opgesteld in het Openluchtmuseum Bokrijk te Genk in België.

- de Zandstreek (Kempen/Vlaamse zandstreek),
- de Zandleemstreek, en
- de Leemstreek.Het is de zandstreek die voor ons van belang is. De reeds genoemde dekzanden vormen meer of minder dikke lagen van arm tot zeer arm zand met een schrale bodem. Opvallend is het lichtgolvende reliëf dat typisch is voor deze dekzanden; de hoogteverschillen zijn echter minimaal, slechts enkele meters, met zeer flauwe terreinhellingen. Niettemin heeft men in het gebied van Tilburg in het verleden deze hoogten consequent aangeduid met de term *berch*, (of *donk* wanneer ze in lager gelegen terrein lagen), en nooit als heuvel, zoals we later nog zullen zien.

Op de zandgronden ontwikkelden zich bodems waarvan de aard afhankelijk was van grondwaterstand en begroeiing. We kunnen voor Tilburg twee landschapstypen onderscheiden:
- in het zuiden en zuidoosten het *beekdallandschap* van de Oude en Nieuwe Leij,
- in het westen en noorden hiervan het *dekzandlandschap*.

KLIMAAT

Omstreeks 5500 v.Chr. maakte het Boreaal plaats voor het *Atlanticum*, dat tot ongeveer 3000 v.Chr. duurde. Het klimaat werd vochtig en was in vele opzichten met het huidige vergelijkbaar. De gemiddelde zomer- en wintertemperaturen namen toe: de zomertemperatuur bereikte een hoogste juli-gemiddelde van ongeveer 18° C. De den (*Pinus sylvestris*), die tot dan het landschap in sterke mate had bepaald, ging duchtig achteruit, de els (*Alnus glutinosa*) breidde zich snel uit en de eik (*Quercus robur*) nam toe. Op hogere gronden ontstond een gemengd loofbos van o.a. eik, els, iep (*Ulmus carpinifolia*), linde (*Tilia cordata*), es (*Fraxinus excelsior*) en berk (*Betula pendula, B. pubescens*), met plaatselijke ondergroei van hazelaar (*Corylus avellana*), terwijl lage gebieden met elzenbroek bedekt waren. Het zeeniveau steeg nog steeds. De voortdurende stijging van de grondwaterspiegel leidde nu ook op de hoge gronden tot veenvorming op grote schaal, wat niet zelden gepaard ging met overspoeling van de bossen. Wouden van wisselende samenstelling, grote moerassen variërend van open water tot elzen- en berkenbroekwouden, en echte hoogvenen beheersten het Atlantisch landschap. Belangrijk was het feit dat kort na het 4e millenium de vroegste landbouwersgemeenschappen zich in deze streken vestigden. Ze hebben de eerste ontbossingen uitgevoerd en in de ontgonnen gebieden velden en weiden aangelegd.

Omstreeks 3000 v.Chr. maakte het Atlanticum geleidelijk plaats voor het *Subboreaal*, de klimaatfase die het volle *Neolithicum*, de *Vroege-* en de *Midden-Bronstijd* omvat en die tot ca. 1000 v.Chr. heeft geduurd. Deze periode werd gekenmerkt door een gematigd, nog steeds vrij warm continentaal klimaat, dat zich echter ten opzichte van het Atlanticum aftekende door een grote droogte. In de loofwouden, die nog steeds het grootste gedeelte van deze streken bedekten, werd het Subboreaal gekarakteriseerd door een teruggang van iep, hazelaar en linde en door het verschijnen van de beuk (*Fagus sylvatica*). Deze boom heeft zich daar waar de omstandigheden gunstig waren snel uitgebreid. De krachtige veenmosgroei verminderde enigszins, maar ging gestaag door. Naast het veranderde klimaat had ook de menselijke activiteit in verband met landbouw en veeteelt een steeds

dieper ingrijpende invloed op plantengroei en landschap. Tijdens het neolithicum heeft de mens gedeelten van het (oer-)woud vernield door branden en rooien en dit gebied ontgonnen tot landbouwgronden en plaatselijk tot weiden. Deels raakten deze gebieden, na uitputting van de bodem, weer begroeid met bos, waarin dan berk en hazelaar een belangrijk aandeel hadden, deels ontaardde de aanvankelijk voedselrijke bodem in arme heidegrond. Vooral door beweiding kreeg het uitgekapte bos plaatselijk geen kans tot regenereren en werd het vervangen door een heidedek. Vanaf de Bronstijd waren onze zandstreken voor een groot deel met uitgestrekte heidevelden bedekt. Op de hoger gelegen schrale zandgronden bestond de heide voornamelijk uit struikheide (*Calluna vulgaris*), op de vochtiger zand- en veengronden uit dopheide (*Erica tetralix*). Te intensieve exploitatie van de heidevelden door overbeweiding of het veelvuldig vlaggen ervan leidde zelfs, vanaf het einde van het Subboreaal, tot zandverstuivingen.[25]

Dan, omstreeks 1000 v.Chr., volgde het *Subatlanticum* op het Subboreaal. Het klimaat stond opnieuw onder meer oceanische invloed, zodat koude winters zeldzaam werden; de neerslag echter nam toe. Als gevolg hiervan liepen de temperaturen hoger op, zonder echter het niveau van het Atlanticum te bereiken. De plantengroei werd geleidelijk die van vandaag. In het gemengde loofwoud trad de beuk steeds meer op de voorgrond en ook de haagbeuk (*Carpinus betulus*) kwam meer en meer voor. Het bos werd in omvangrijker mate gerooid. In de zandstreken breidde het heidedek zich verder uit.

ONTWIKKELINGSFASEN

Overal waar de mens zich vestigde, is hij als landschapsvormende factor gaan optreden. Paste hij zich aanvankelijk aan de lokale omstandigheden van het natuurlandschap aan, geleidelijk ging hij in die situatie ingrijpen, waardoor een cultuurlandschap ontstond waarvan de grenzen zich steeds verder verwijderden van de oorspronkelijke situatie. Het eens gekozen stramien van inrichting van een woongebied leidt echter een hardnekkig bestaan, wat vooral in de stratenpatronen tot uitdrukking komt, die honderden zo niet duizend jaar oud kunnen zijn. Tot voor 40 jaar was de invloed van de middeleeuwen nog volop in de inrichting van het landschap te onderkennen, doch de ontwikkelingen sedert de vijftiger jaren hebben vele sporen doen verdwijnen, niet in de laatste plaats door de vele grootstedelijke uitbreidingsplannen.

In de periode waarop dit onderzoek met name betrekking heeft, was Tilburg nog een landelijke nederzetting. Nu bestaat elke landelijke nederzettingsvorm, behalve uit de nederzetting zelf, uit gronden die door de dorpssamenleving gebruikt worden en die meestal rond de nederzetting gelegen waren. Bij de bestudering van de Tilburgse nederzettingsvorm(en) kan en mag dus de beginfase van de bewoningsgeschiedenis, voor zover deze bekend is, niet worden veronachtzaamd.

---

25 Vlaggen is het afsnijden van heidestruiken en buntgras, zonder dat zoden of plaggen worden verwijderd.

De geschiedenis van het platteland kan niet los worden gezien van de ontwikkeling van veeteelt en landbouw. Eeuwenlang vond bijna de gehele bevolking van het platteland haar bestaan in de agrarische sector. De veeteelt van neolithische herdersstammen is een van de oorzaken dat op de arme zandgronden een groot deel van de oorspronkelijke (loof)bosvegetatie door heide werd vervangen, een begroeiing die beter dan eiken, beuken en elzen tegen begrazing door schapen en tegen afbranden opgewassen is. Gedurende de IJzertijd maakte de akkerbouw op de zandgronden een ontwikkeling door die leidde tot het ontstaan van min of meer permanente, systematisch bemeste, akkers. Deze akkers (*raatakkers* of *celtic fields* genoemd), zijn hier en daar nog in het landschap zichtbaar, met name op luchtfoto's, maar ook in toponiemen. Hier heeft zich vermoedelijk ook de plaggenbemesting ontwikkeld die op de inrichting en het uiterlijk van de zandstreek een duidelijk stempel heeft gedrukt. De produktiviteit van de akker werd op peil gehouden door plaggen, die van de heide en van de, langs de waterlopen liggende, vochtiger (weide)gebieden afkomstig waren, en door de mest die de schapen, die overdag op de heide, en de koeien, die op de groengronden, graasden, achterlieten in respectievelijk de schaapskooi en de potstal, waar ze 's avonds werden bijeengedreven om op de daar neergelegde plaggen te overnachten. Zo vormde zich op de akker(s) in de loop der jaren een vele centimeters dikke laag humusrijke grond (*enkeerdgrond* genaamd).

Sinds de 11e eeuw ontwikkelde zich op de zandgronden het akkerdorp, met zijn groengronden in de dalen, de heide op de hogere terreinen, en het akkerland, (hier *ackeren* genoemd), ertussenin.[26] Deze akkeren waren open terreinen, complexen van een groot aantal aaneensluitende akkers, gewoonlijk omgeven door een rand van opgaande begroeiing die diende om het vee en het wild weg te houden. De akkeren lagen vooral langs de randen van de plateaus en/of langs de flanken van de dekzandruggen. De groengronden (*beemden/prata*) lagen op de vochtiger dalbodems en waren als hooiland in gebruik en na de hooitijd als veeweide. Ze waren zeer belangrijk bezit en hun waarde werd zo mogelijk hoger geschat dan die van bouwland. Dan waren er nog de wilde gronden (*pascua*): moerassige weiden, broeklanden en niet te vergeten de heide (*mirica*), die zich eveneens op de plateaus en de dekzandruggen bevond, en waar men het vee kon laten weiden en plaggen kon steken voor de produktie van stalmest. Voor ongeveer 1 ha bouwland had men ongeveer 10 ha woeste grond nodig voor het leveren van plaggen, waarbij men rekening diende te houden met het feit dat afgeplagde heide zo'n 10 jaar nodig heeft om te recupereren alvorens ze opnieuw vlag- en plagbaar is.

Tilburg behoort eveneens tot deze groep akkerdorpen en wel van het zogenaamde Brabants type, d.w.z. dat de akkers niet ontgonnen werden vanuit een centrale nederzetting, maar vanuit verschillende gehuchten (*herdgangen* of *gebuerhovels*), die aan de randen van het akkercomplex of 'aangelag' gelegen waren, en oorspronkelijk bij een goed (domein) behoorden. In de regel ontstonden deze gehuchten op de overgang van akkercomplex naar groengronden.

---

26 Akkerdorpen behoren met de *brink-* of *esdorpen* van Noord-Nederland, de Westfaalse *Drubbel* en de Nedersaksische *Rundlinge* tot de zogenaamde heidedorpen.

Deze combinatie van akkercomplex, heide en groengrond vormde een functioneel geheel, waarin de mens een voortdurende stroom van energie (meststoffen) vanuit de langs de waterlopen gelegen groengronden en de heide naar de akkercomplexen in stand hield. Hoewel de in de groengronden weggehaalde voedingsstoffen weer aangevuld werden door slibafzettingen als gevolg van overstromingen, trad op de heide een voortdurende verarming op. Met de toename van de bevolking ontstond de noodzaak om ook buiten de akkercomplexen akkergrond in gebruik te nemen, wat leidde tot het ontstaan van kamplandschappen (hier *bocht* of *kemp* genoemd), die gekenmerkt worden door verspreide bewoning. waarbij de boer in de onmiddellijke nabijheid van de bij het bedrijf behorende akkers of weiden woont. Deze akkers en weiden zijn meestal omgeven met hagen of houtwallen, die veelal bestonden uit een lage wal van materiaal dat vrijkwam bij het graven van de greppel, begroeid met zomereik, berk, meidoorn of sleedoorn, lijsterbes, wilg of populier.

Wij menen nu in de nederzettingsgeschiedenis van Tilburg een drietal hoofdfasen te kunnen herkennen.

Eerste fase

Ergens gedurende de IJzertijd moeten de eerste landbouwers zich ook permanent in de omgeving van het huidige Tilburg gevestigd hebben. Waar weten we helaas niet, doch het ligt voor de hand in de nabijheid van stromend water te zoeken. In elk geval lijkt het erop, afgaand op enkele Tilburgse toponiemen als bijv. Korvel, Broekhoven en Loven, en op vondsten en recent archeologisch onderzoek, dat rond de 7e-8e eeuw, misschien al in de 5e-6e eeuw, hier nieuwe nederzettingen werden gesticht. Dit kan wijzen op bevolkingsgroei dan wel een vreedzame inwijking van nieuwe (Austrasisch–Frankische) bewoners. Er zijn geen aanwijzingen dat dit met geweld gepaard zou zijn gegaan in Taxandrië, waarvan de westelijke grens bij Tilburg gevormd werd door de Donge.[27] De adel van deze groep nam grotere landgoederen in bezit, waar mogelijk ook de naam Tilburg op lijkt te wijzen.[28] Deze nieuwkomers toonden een voorkeur voor riviergebieden en beekdalen, waar, doordat het klimaat rond 600 droger werd, voor de immigranten uit het zuiden nu beter bewoonbare en bebouwbare gebieden ontstonden in veelal moerassig land.

Wanneer we de geografische ligging van Tilburg bekijken, zien we onmiddellijk dat er eigenlijk meerdere plaatsen in aanmerking kunnen komen als oorsprongsgebied:
- de *Oude Leij* (Broekhoven),
- de *Corvelsche waterloop* of *Rijt* (bovenloop: Korvel; middenloop: Heuvel),
- de *Sloprijt* (Ronde Hasselt en Kraaieven),
- de *Bedbuer* (benedenloop: Stokhasselt),

27 Lijten, J., a.w.

28 Zie de verklaring van de naam Tilburg op pag. 16.

- de *Werft* (Reit),
- de *Hoogh Soo* (Veldhoven),
- de *Zwartrijt* (Loven).

Hoewel de Oude Leij nu nog maar een armzalig riviertje is, moet ze in vroeger tijden aanzienlijk breder geweest zijn. Naar het noorden toe zien we een bijna evenwijdig aan de (Poppelse of Oude) Leij lopende hogere band, die in vroeger tijden de linkeroever van het stroomdal gevormd kan hebben. Het lijkt voor de hand liggend ergens op de rand van deze hoge grond één van de oorsprongskernen van Tilburg, (Oerle?[29], Goirle[30]), te zoeken, te meer daar zich hier op de noordwestzijde van de beek de relatief vruchtbare gronden bevinden.

Ondertussen zijn de meeste wetenschappers het er onderling over eens dat plaatsnamen uitgaand op *-heem*, *-sele/-zele*, *-lo* of op het collectiefsuffix *-(i)t(hi)-* duidelijke toponiemische sporen zijn van vroegmiddeleeuwse bewoning. Ook namen die uitgaan op *-hout*, *-hove(n/l)*, *-rode*, *-donk*, *-laar* en *-scho(o)t* kunnen in bepaalde gevallen tot de vroege middeleeuwen teruggaan, al dient men hiermee voorzichtig te zijn.

Opgemerkt zij in dit verband nog dat namen als Oerle en Hasselt natuurnamen zijn; terwijl de 'hoven'-namen in Tilburg, maar ook andere -hoven in het stroomgebied van de Leij, bijv. Boshoven en Enthoven, zonder uitzondering als eerste naamsdeel een locatiefaanduiding hebben:
- Loven ⇒ de hoven ('hovel') in het lo(o),
- Broeckhoven ⇒ de hoven in het broek,
- Korvel ⇒ (mogelijk) de 'hovel' in het goor[31],
- Velthoven ⇒ de hoven in het veld, enz.

In feite lijkt ook de naam Tilburg hetzelfde grondbegrip aan te duiden: de nederzettingen in het bewerkte land (akkerland)! Moeten we *burgus* dan niet zien als een (vroeg-)middeleeuws Latijnse vertaling van het begrip *hove(-n/-l)*, waarmee dan de bij landgoederen behorende nederzettingen werden aangeduid? En zijn de namen van de andere kernen dan eenvoudig aanduidingen waar ze gelegen waren, om ze zo van elkaar te onderscheiden? Mogen we hieruit dan opmaken dat er oorspronkelijk ten minste vier kernen (domeinen) waren: één ge(con)centreerd in de driehoek Korvel–Oerle–(latere) Markt, de tweede tussen de Hasselt[32] en de Schijf met als kern de Herstal en als zuidgrens een lijn tussen de huidige Bredaseweg en Korvelseweg, de derde in Broekhoven en de

---

29 Zie voor (mogelijke) verklaring van de betekenis van *Oerle* **|524|** en *Eselven* **|188|** in sectie II.

30 Zie: Hendriks, J., en F. van Nuenen, 'IJzertijd in het Leijdal: Wonen en werken aan de boorden van een kabbelende beek', in: *Tilburg, Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 6 (1988), no. 3 (juni), blz. 87–90.

31 Zie Sectie II, no. **|120|** voor andere verklaringen.

32 Wijst misschien het toponiem *Goerman* **|214|** ook niet in die richting?

laatste in Loven–Enthoven, die alle niettemin tot één rechtsgebied behoorden? Met de huidige kennis is op al deze vragen niet of nauwelijks een antwoord te geven. Hopelijk zullen toekomstige multidisciplinaire studies en opgravingen meer licht op deze zaak kunnen werpen.

Indien de vermelding van 709 geen vervalsing is, lijkt de naam Tilburg er in elk geval op te wijzen dat er meer dan één van deze nederzettingen was. Vermoedelijk moeten we de eerste fase lokaliseren in Oerle/Broekhoven, mogelijk al snel gevolgd door andere nederzettingskernen langs kleinere waterlopen, zoals Korvel, Heuvel, Kraaiven–(Ronde) Hasselt, Stokhasselt, Reit, Veldhoven en Loven, waarbij de kernen van de nederzettingen op de grens van depressie en hoogte lagen. Deze ligging maakte het mogelijk vlak bij huis grasland aan te leggen, hetgeen nodig was aangezien het vee in verband met de mestwinning zoveel mogelijk op stal bleef. Deze standplaatskeuze had als bijkomstig voordeel dat men ook vlak bij de nederzetting de beschikking had over hoge en droge akkergronden. Aangezien de betrekkelijk zwakke ploegen uit die tijd slechts rulle gronden konden bewerken, werden de gronden die dicht bij de nederzetting lagen als eerste ontgonnen. Hieruit blijkt dat het reliëf primair de vestigingsplaats bepaalde en pas op de tweede plaats het wegenstelsel.

Dit benadrukt tevens waarom we de eerste bebouwing in lintbebouwing dienen te zoeken. Het wegenstelsel zal voornamelijk uit enige dreven of paden bestaan hebben waarlangs het vee door herders van en naar de graasgronden (dit is iets anders dan weidegronden) geleid werd. Als graasgronden kwamen de buntvelden in de heide als eerste in aanmerking. Daar waar twee of meer van deze dreven elkaar ontmoetten of kruisten, zullen dan de zogenaamde *Frankische driehoeken* zijn ontstaan, bijvoorbeeld in Korvel, Hasselt en Veldhoven. Dit is tevens de reden waarom we in Oerle–Broekhoven en Loven niet echt een driehoeksvorm als kern aantreffen.

Gewoonlijk wordt de aanleg van een nederzetting rond een driehoekig, met gras begroeid plein, dat onder meer diende als verzamelplaats van het vee dat naar de gemeenschappelijke graasgronden (groengronden) werd geleid, en waarin een poel lag die als drinkplaats voor het vee diende, als *Frankisch* (en typisch Kempisch) bestempeld. Dit is een duidelijke misvatting. Het voorkomen van nederzettingen rond een gemeenschappelijk plein (plaats) kan niet worden ontkend, doch de karakteristieke nederzettingsvorm in de Kempen is de *straatnederzetting* (een soort lintbebouwing), met name op de overgang van een rivierdaldepressie (hierbij dienen we tevens te denken aan de stroomdalen van kleine waterlopen[33]) naar een hoger gelegen landbouwcomplex. Ook bij dit soort nederzettingen treffen we pleintjes aan, die meestal plaats, dries, biest of opstal genoemd worden; in het geval van Korvel wordt het in een akte uit 1450 aangeduid als *de plaets*.

In een volgend stadium zullen deze pleinen belangrijk worden in de dorpsontwikkeling. Hier verzamelde het vee uit de stallen zich en kon het drinken uit een kuil ter plaatse, veelal drenk of poel genoemd, die later (na het vervallen van zijn functie) tot brandkuil zou

33 Zie hoofdstuk 3 'De Tilburgse waterlopen'.

verworden. Aan het begin van de paden werden hekken geplaatst (*draaibomen* of *veken*) die dienden om het trekkende vee van de akkers te kunnen houden. De ontwatering van het plein gebeurde in de regel door middel van een *zoo* of *soei*, een moosgreppel die uitkwam op een bredere waterlaat. Dit kon een gegraven waterlaat zijn, hoewel hier aanvankelijk ongetwijfeld een natuurlijke waterloop voor werd gekozen.

De boerderijen waren alle zonder uitzondering gelegen aan de straat of het plein. Deze boerderijen zullen gewoonlijk bestaan hebben uit een huis, hof en aanliggende percelen.[34] De aanliggende percelen lagen gewoonlijk onder gras of werden als bouwland gebruikt. Hierin dient men de eerste ontginningen te zien. Deze hoeven waren meestal rondom, maar zeker aan de straatzijde, afgesloten met wallen en eikehakhout om het vee buiten te houden.De bouwlanden, die deel uitmaakten van de eerste uitbreiding van de ontginning en kort na de erven moeten zijn aangelegd, werden op hogere zandgrond vlak bij het gehucht of herdgang ontgonnen. De ontginning vond meestal opstrekkend loodrecht op de weg in heide of (eiken)bos plaats. Deze eerste landbouwuitbreidingen bestonden uit zeer lange en zeer smalle percelen. Deze merkwaardige vorm hield verband met de in die tijd gebruikelijke ploegvorm, die het noodzakelijk maakte in één ploeggang een zo groot mogelijke oppervlakte te bewerken. Men noemt dit soort akkers gewoonlijk *langrepelakkers*, en ze zijn kenmerkend voor de zogenaamde *heidorpen*.

Een kerk, die bij deze nederzettingen hoorde, werd vrijwel altijd op een hoger, zo niet het hoogste punt gebouwd. Deze behoeft niet direct in de onmiddellijke omgeving van de nederzetting gestaan te hebben. Waarschijnlijk stond ze in Tilburg ietwat verder naar het noorden, waar de grond hoger was.[35] Kerkepaden zullen dus vanuit de primaire nederzettingskernen naar de kerk gelopen hebben.

De hierboven gekenschetste ontwikkeling sluit overigens een (gedeeltelijke en wellicht gelijktijdige) ontwikkeling vanuit een domaniale oorsprong niet uit. Indien een dergelijke ontwikkeling ook voor Tilburg een rol gespeeld heeft, dan is deze zeker niet van ondergeschikt belang geweest, zoals we hierna zullen zien.

Het is niet onmogelijk dat we de oorsprong van Tilburg dienen te zoeken in een Frankische *villa*, waarvan er dan op het engere grondgebied van het latere Tilburg op z'n minst een viertal is geweest. Deze oorspronkelijke kernen kunnen dan een of meerdere afhankelijke hoven of hovels bezeten hebben, die op enige of zelfs aanzienlijke afstand daarvan gelegen waren. Te denken valt daarbij aan Korvel, Broekhoven, Veldhoven–Herstal (en zelfs aan Abcoven in Goirle[36]) en wellicht ook aan de Hasselt. Het

---

34 Onder hof dient men een moestuin of boomgaard te verstaan.

35 Zie hoofdstuk 4: 'De Schijf'.

36 Het is niet ondenkbaar dat het grondgebied van Tilburg en Goirle één eenheid vormde, zoals M. de Bruijn in 'Goirle en Groot-Tilburg omstreeks 1200' concludeerde (in: *Historische Bijdragen*, jrg. 3 (1972), no. 4/5, blz. 21–23).

is niet ondenkbaar dat de oude oorspronkelijke *villa* die het domein was van een Frankische heer, aanvankelijk bestond uit een enkele 'sala' (woning, groot huis)[37].

Omstreeks 800 waren vrijwel alle *villae* of vroonhoeven zoals ze ook wel worden genoemd, georganiseerd als tweeledige domeinen. Eén gedeelte daarvan, het *saalland* (terra indominicata), werd door de heer in eigen exploitatie gehouden. Het bestond gewoonlijk uit de *curtis dominica*, d.w.z. huis, schuren, bijgebouwen, tuin en hof, en het saalland, d.w.z. bouwland, grasland en eventueel een watermolen. Het overige gedeelte heette *hoevenland* (of terra mansionaria) en was aan de horige of onvrije boeren uitgegeven in de vorm van een *mansus*, d.w.z. een hoeve van 12 à 16 ha. Als tegenprestatie stonden een matige geldcijns en wat leveringen in natura, maar bovenal herendiensten of *corvées*, d.i. akkerwerk gedurende een of meer dagen per week op het saalland van de heer. Bij iedere villa behoorde een grote oppervlakte aan woest land: heide, bos, moeras, waarvan de gebruiksrechten aan de horige boeren waren uitgegeven. In oude schenkingsakten uit de Frankische periode komt deze indeling duidelijk naar voren. Zo schenkt bijv. een zekere Ængilbertus, zoon van Gaotbertus, in 712 of 713 drie hoeven met een sala en een curticle (omsloten hof) met drie mancipia (horigen) met vrouwen en kinderen en alles wat daarbij hoort aan de heilige Willibrord:[38]
... hoc est casates tres cum sala et curticle meo quod ad presens habere visus sum, tria mancipia cum uxoribus et infantibus; (...) Hec omnia tibi a die presenti trado atque transfundo cum omni peculiari et integritate et adiacentiis eorum, hoc est casis, curticlis, silvis, terris, pratis, pascuis et aratoria terra, aquis aquarumque decursibus, mobili et immobili, egressu et ingressu et vatriscafo.

In Toxandrië (Taxandrië), waartoe ook Tilliburgus behoorde, kende men het zogenaamde *type dispersé*, wat inhield dat de horige hoeven van een villa over een groot aantal dorpen (lees: hovels) verspreid lagen. Zo konden er in zo'n dorp ook hoeven van andere villae liggen.

Behalve de twee bovengenoemde delen maakte nog een derde type land deel uit van de vroonhoeve, nl. de *gleba* of het kerkeland, land dat door de heer aan de kerk geschonken was of waarvan de opbrengsten bestemd waren voor het onderhoud van de kerk en de priester. Het tweeledige domein zal geleidelijk vervallen zijn doordat:
- het ten gevolge van erfdelingen uiteenviel en een sluitende organisatie van herendiensten niet meer kon worden opgebouwd;
- in de loop van de 12e en 13e eeuw de horigheid werd afgeschaft.

---

37 *Sala* (mnl. *sale/sele* < **salaz*), hetgeen teruggaat op een grondbetekenis 'omheinde ruimte', primair een woonerf, later woonruimte, met een wand uit vlechtwerk omheind.

38 Camps, a.w., no. 5, blz. 6-8.

Tweede fase

De periode na ca. 1000 wordt, onder meer als gevolg van een aantal uitvindingen op het gebied van de landbouwtechniek, o.a. de keerploeg en de aanspanning van het paard, gekenmerkt door een versnelde ontginningsactiviteit. Toen werd onder meer het ontginnen van lage, natte gronden (*goor*) in de broeklanden en andere woeste gronden mogelijk. Daar ontstonden graslanden, die als hooilanden werden gebruikt en die gemeenschappelijk eigendom waren.

Waar dorpen van vrije boeren bestonden, konden de bewoners individueel of als gemeenschap het bestaande areaal bouwgrond gaan uitbouwen. In feite moeten heel wat vrije boeren in dorpen of *vici* gewoond hebben die in hun dorpsgemeenschap zelfs tot op zekere hoogte een autonoom bestuur hebben gevoerd. Dat dit ook voor Tilburg gold, mag blijken uit de bevestiging door hertogin Johanna, gedateerd 6 februari 1395, van hun oude rechten, die op 21 juli 1342 reeds door haar vader, hertog Jan III, waren bevestigd, en die zij naar hun zeggen reeds genoten onder de oude heren van Tilburg.[39] Toen later, omstreeks 1400, de beekdalen droger werden ten gevolge van waterstaatkundige ontwikkelingen in de lagere delen van Brabant, zoals ontvening, het kanaliseren van natuurlijke waterlopen en een verbeterde afwatering, werden de graslanden eveneens droger en daardoor geschikt voor beweiding. Dit leidde ertoe dat de graslanden werden verkaveld en met hagen werden afgesloten; de zo ontstane percelen noemt men *beemden* en *heijningen*. De hooiopbrengst van de beekdalen deed de hoeveelheid wintervoer sterk toenemen, zodat een grotere veestapel mogelijk werd, wat weer leidde tot hogere mestopbrengsten, waardoor vervolgens weer meer bouwland kon worden ontgonnen en de hoeveelheid beschikbaar voedsel toenam. Hierdoor nam ook de bevolking toe, wat de stichting van nieuwe nederzettingen tot gevolg had.

In de periode tussen 1100 en 1400 ontstonden, vaak in aansluiting op de bestaande langrepelakkers, de grote akkercomplexen, die als geheel vaak waren omwald met hakhout, en waarbinnen de percelen vaak nog kortstrokig zijn. De bevolkingstoename werd in het landschap zichtbaar door het bouwen van boerderijen rondom deze akkercomplexen. Deze akkercomplexen vormden de *gemeijn ackeren*, die meestal naar de herdgang heetten waarvan ze deel uitmaakten, bijv. *Corvel ackeren, Loven ackeren, Hasselt ackeren, Creijenvensche ackeren*. De aanwezigheid van dit soort complexen bij herdgangen geeft in elk geval twee zaken duidelijk aan:

---

39 *(...) Johanna, bider gracien Goids hertoginne van Luccemborch, van Lotrijc, van Brabant ende van Lymborch, marcgravinne des Heylichs Rijcs doen cont allen luden; want onse lieve here ende vader hertoge Jan van Brabant seliger gedencnessen gegeven heeft ende verleent onsen goiden lieden van Tilborch ende van Goerle zekere pointen van privilegien, gelijc die begrepen sijn in sinen oepenen brief, die van woerde te woerde hier na volgt: Wij Jhan, bider gracien Ons Heren hertoge van Lothrik, van Brabant, van Lymborch ende marcgreve des Heilichs Rijx, ende Henrec van Brabant, sijn oudste soen, doen cont hen allen die dese litteren selen sien ende hoiren lesen; want ons onse lude van onsen dorpen van Tilborch ende van Goerle ghemeinlic versocht hebben ende gebeden, dat wise houden willen voertane emmermeer in alsulken pointen van rechte ende in alsulken heerbrenghen alse si voirmaels hebben geploghen ende heerbracht ende dairse voirmaels die heren van Tilbourch in lieten; (...)* GAT, Vidimus van 2 december 1400, ex collectie L.G. de Wijs.

- de herdgang is al oud;
- deze akkercomplexen zijn ontstaan in een periode dat er nog sprake was van gemeenschappelijk eigendom en gezamenlijke bewerking van de akkers.

In de context van Tilburg dienen we dan in een tweede fase te denken aan het ontstaan van herdgangen als *Rijt*, *Hovel*, rondom de belangrijkste akkercomplexen als *de Schijf*, en in een tweede subfase (vanaf 13e/14e eeuw) ontstaan dan:
- bebouwing (lintbebouwing) langs de verbindingswegen tussen de herdgangen (b.v. *Hoeven*, *Goerke*);
- nieuwe lintbebouwing uitgaande van bestaande herdgangen (b.v. *Berckdijck*, *Stockhasselt*, *Creijenven*);

en mogelijk nieuwe (driehoekige) kernen op kruisingen van drie of meer wegen.

Door de aanleg van deze complexen zal de kerk, die aanvankelijk op de heide stond, nu te midden van de akkers zijn komen te liggen. Bovendien zal deze kerk te klein zijn geworden. Toen de kapel, die Giselbert I, heer van Tilburg, had laten bouwen op de grens van zijn domein, het (latere) *Goet ter Rijt*, aan de Tilburgse bevolking werd overgedragen, zal die dit graag geaccepteerd hebben.[40] De kerk in de Schijf zal daarop haar functie verloren hebben en te zijner tijd verdwenen zijn, zonder 'ogenschijnlijk' een spoor achter te laten. Tevens zal, in een later stadium, als gevolg hiervan zich een nieuwe kern ontwikkelen rondom of in de onmiddellijke nabijheid van deze kerk, de huidige *Oude Markt*.

In de 15e en 16e eeuw komt de kleine blokvormige ontginning weer naar voren. Individueel werden nu uit heide stukken bouwland ontgonnen, die stuk voor stuk werden omwald. Dit soort ontginningen duidt men wel aan met de term *kampontginningen*, die men in dit deel van Brabant *bocht* noemt. In deze periode dienen we mogelijkerwijs de ontginningen in de *Heijdsijde* te plaatsen; dit verklaart mogelijk ook de veelvuldige vermeldingen van transacties met betrekking tot dit gebied in de Oisterwijkse schepenprotocollen en de civielrechtelijke registers van de periode waarop deze inventarisatie van toponiemen zich richt.

Derde fase

Rond deze tijd is de structuur van Tilburg zodanig uitgekristalliseerd dat men terecht van één dorp kan spreken, maar waarin de verschillende afzonderlijke buurtschappen die het dorp geleidelijk aan vormden, nog duidelijk herkenbaar zijn. Deze situatie zou zich in grote lijnen handhaven tot in de tweede helft van de 19e eeuw. Tilburg blijft gedurende die vier à vijf eeuwen een in hoofdzaak agrarisch dorp. Pas na ca. 1850 zal Tilburg de derde fase van zijn ontwikkeling doormaken en uitgroeien tot een stad in de ware betekenis van het

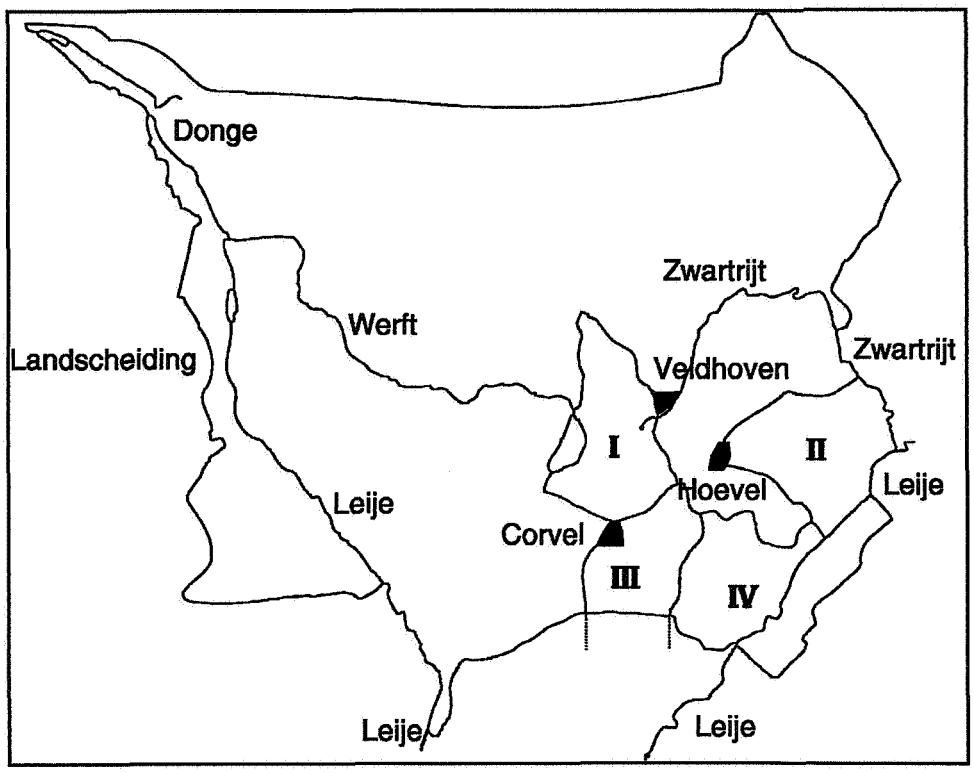
---

40 Giselbert I, ridder van Nodebais (*Gillebertus miles dictus de Nodenbais*), werd heer van Tilburg (*Gilleberti de Tilbort*) genoemd, doordat hij hier bezittingen had verkregen als gevolg van zijn huwelijk met Alicia van Boxtel; Giselbert had deze kapel vermoedelijk laten bouwen als geschenk aan zijn vrouw, hetgeen tevens de patroonheilige verklaart (zie: Bruijn, M.W.J. de, 'Hoe Tilburg aan zijn kerkpatroon gekomen is', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 11 (1980), no. 1, blz. 2-4.

woord, maar die in haar grondplan haar afkomst niet kan verloochenen, ondanks alle moderne stadsuitbreidingen.

We kunnen de hierboven geschetste ontwikkeling dan als volgt samenvatten:

- Eerste fase: de stichting van de villa's (sala), lees: domeinen (het *Oude Goet van Broechoven*, *Goet ten Herstal*, *Goet ter Riet/Rijt* en het *Goet Inthout*) met het ontstaan van de 4 of 5 primaire kernen: Oerle–Broekhoven, Enthoven–Heuvel, Korvel, Veldhoven–Herstal en Hasselt;
- Tweede fase (subfase 1): spoedig daarna ontstaan kernen als: Reit, Heuvel, Kraaiven, Stokhasselt (en Berkdijk);
- Tweede fase (subfase 2): ontstaan van kernen langs verbindingswegen: Hoeven, Klein–Hasselt, Goirke, (Berkdijk), waarbij hier en daar nog verspreide bewoningskernen aanwezig of ontstaan zullen zijn, m.n. in de *Heijdsijde* (te denken valt aan *Cauwenberch*, Rugdijk, *Moerstraet*);
- Derde fase, eind 19e/20e eeuw: het dicht- en aaneengroeien van oude kernen en in zijn jongste ontwikkeling het ontstaan van geheel nieuwe stadswijken.

Tilburg omstreeks 1300, met de domeingoederen, waarvan het bestaan vaststaat:
I Goet ten Herstal II Goet Inthout III Goet ter Rijt/vande Riet IV Oude Goet van Broechoven

Hoofdstuk 2

TILBURG IN DE 16e EEUW

De grenzen van het zestiende-eeuwse dorp Tilburg waren nagenoeg dezelfde als de huidige grenzen. In veel gevallen waren het natuurlijke waterlopen die de grens markeerden met naburige dorpen. Alleen de noordelijke grens van Tilburg met de gemeente Loon op Zand werd (en wordt nog steeds) gevormd door een min of meer rechte lijn, die destijds dwars over de heide liep. Opvallend zijn de uitstulpingen die de grens van de gemeente Tilburg kenmerken, onder meer:

- in het noordwesten tussen Dongen en Gilze en Rijen, nl. de *Lichtenberg* |464|;
- over de Houtsestraat, ten noorden van de *Vijfhuizen* |690|[1];
- ten oosten van Riel, tussen Riel en Goirle.

Op dat grote grondgebied van de *parochie Tilburg* van de 16e eeuw was alleen in het oostelijke deel verspreide bewoning. Het westelijke deel daarentegen bestond voor het overgrote deel nog uit heide, die gemeenschappelijk bezit was, *'gemeijnt'* genaamd. In het uiterste westen, langs de Donge, lagen beemden, hooi- en graslanden, en een enkele woning, zoals de *Lichtenberch*, en wat huizen in het huidige Klein-Tilburg, in de 16e eeuw genoemd *Hulten parochie Tilburg*. Beemden treffen we ook aan in het zuiden, aan de *Leij*, in het oosten aan de *Zwartrijt* en in het noorden aan de niet meer bestaande bovenloop van de Zandleij.

De bewoning in het oostelijk deel van Tilburg was zoals gezegd niet aaneengesloten. Er lagen verspreide groepen woningen en boerderijen, *herdgangen* geheten. De naam herdgang schijnt samen te hangen met mnl. *herde/heerde* (vgl. ohd. *herta*, oe. *heord*, me. *herde*) hetgeen *kudde* betekent, dat over het algemeen wordt uitgelegd als een kudde bestaande uit met name gedomesticeerde dieren, die door menselijke controle bijeen worden gehouden. De de term heeft echter nog een tweede betekenis, nl. *een groep mensen die door een gezamenlijke band met elkaar verbonden zijn*. Het tweede naamsdeel *gang* (mnl. *ganc*) betekent: *het gaan, weg, straat*; herdgang wordt dan wel uitgelegd als *weg waarover men de (gezamenlijke) kudde naar de 'gemeijnt' bracht*. Gaan we echter uit van de tweede betekenis van het woord *herde* dan is de betekenis zoveel als: *weg waarover/waaraan een groep mensen woont, bijeenkwam*. We dienen herdgang dan te zien als een oude aanduiding voor nederzetting, woonplaats, niets meer en niets minder. We hebben in het eerste hoofdstuk gezien dat er in Tilburg, in elk geval in de 13e en 14e eeuw, een aantal domeingoederen bestond, waarbij duidelijk een aantal nederzettingen (hovels) lag die vermoedelijk oorspronkelijk de plaats waren waar de horigen of laten woonden die bij zo'n

1 In 1967 onderging de loop van de Houtsestraat een aanzienlijke wijziging. De (Tilburgse) Udenhoutseweg, die aansloot op de Udenhoutseweg gelegen in de gemeente Loon op Zand, werd bij de Houtsestraat gevoegd, terwijl het noordelijke en zuidelijke deel van de Houtsestraat respectievelijk de namen *Loonse-Molenstraat* en *Waalwijksebaan* kregen.

goed hoorden.[2] Deze laatste opvatting lijkt te worden bevestigd door het Bossche schepenprotocol van 1445, waarin het woord 'herdgang' ten aanzien van Tilburg in het Latijn wordt aangeduid als *pastoria*. Smulders heeft dit gezien als een bevestiging van de eerste betekenis van het woord. Toegegeven, pastoria betekent inderdaad in het Latijn: 'herder', 'kudde'. We dienen echter niet te vergeten dat het in het latere latijn, onder invloed van de kerk, een overdrachtelijke betekenis heeft gekregen, nl. een groep (kudde) gelovigen. Het is echter in de eerste betekenis dat onzes inziens de term pastoria hier dient te worden geïnterpreteerd. Dit neemt echter niet weg dat beide woorden, herdgang en pastoria, in de kern hetzelfde grondbegrip aanduiden. Het verschil dient waarschijnlijk gezocht te worden in een tijdgebonden semantische interpretatie.

Tussen deze herdgangen dan, die door zandwegen met elkaar verbonden waren, lagen de akkers, weiden en nog (restanten) gemeenschappelijke heide.

De herdgangen in de eerste helft van de 16e eeuw waren (geschreven in de spelling van die tijd):
- *Corvel* |**120**| en het *Laer* |**424**|,
- *Oerle* |**524**| met *Broeckhoven* |**73**|, *Eselven* |**188**| en *Stappegoer* |**632**|,
- de *Berckdijck* |**22**|,
- de *Rijt* |**583**|,
- de *Hasselt* |**251**| met het *Creijenven* |**134**| en *Cleijn Hasselt* |**96**|,
- de *Stockhasselt* |**642**|,
- die *Heijdsijde* |**274**|,
- die *Hoeven* |**349**| met de *Herstal* |**316**| en de *Bockhamer* |**55**|,
- die *Velthoven* |**673**| met het *Goerke* |**212**| en *Horevoert* |**378**|,
- *Loven* |**474**| met *Eijndthoven* |**178**|,
- de *Hoevel* |**346**| met de *Kerck* |**407**|.

Centraal in het bewoonde deel lag de *Schijve* |**610**|, een uitgestrekt akkergebied. Slechts aan de rand van de Schijve stonden hier en daar huizen, zoals in de huidige Nieuwlandstraat, bij de Herstal en de *Rijt, Berckdijck* en *Corvel*. Ten opzichte van de Schijve bestond het grondgebied van Tilburg uit twee *zijden*, de *Heijdsijde* |**274**|, de kant van de heide (Heikant), in het noorden en de *Broecksijde* |**77**|, de moeraskant, in het zuiden.

De meeste herdgangen lagen rond de Schijve gegroepeerd, met uitzondering van de Heijdsijde, Oerle en Loven, die niet direct aan de Schijve grensden. De Broecksijde was verdeeld in twee herdgangen, Oerle en Loven. De Heijdsijde daarentegen vormde aanvankelijk één grote herdgang.

---

2 In de 16e eeuw zijn de grote domeingoederen geheel verdwenen, nog slechts namen, toponiemen en leenverheffingen herinneren ons aan hun bestaan. Deze domeingoederen zijn door erfdeling en verkoop uiteengevallen in een groot aantal kleinere hoeven, die mogelijk al wel eerder (lees: 11e-15e eeuw) bestonden en deel uitmaakten van deze oude domeingoederen.

Bij de herdgangen lagen de *Ackeren*, die bij de betreffende herdgang behoorden en die zo goed als zeker oorspronkelijk gemeenschappelijke akkers zijn geweest.

In het merendeel van deze herdgangen lagen de woningen rond een veelal driehoekig plein, ook wel *Frankische driehoek* genoemd, zoals Korvel, de Reit, de Hasselt, de Veldhoven, Oerle, de Heuvel en Herstal. De andere herdgangen kenden een lintbebouwing, soms ontstaan langs een waterloop waar men weilanden vond. Daar werd dan een huis gebouwd en de woeste grond daarachter werd ontgonnen tot teulland. Een voorbeeld hiervan vormt de *Stockhasselt*. Zo is ook de Hoeven ontstaan langs een verbindingsweg, nl. van de *Rijt* naar de Hasselt; Loven, *Heijdsijde* en *Creijenven* kenden een meer verspreide bewoning.

Het merendeel van de wegen in het 16e-eeuwse dorp waren niet meer dan zandwegen en akkerpaden, maar er waren ook wegen die als belangrijke verbinding fungeerden. Van Tilburg uit liepen *Heerwegen* of *Heerstraeten* naar plaatsen als Goirle, Oisterwijk en Enschot. De wegen naar Hulten, Dongen, Riel en Hilvarenbeek worden, althans in de akten van 1530-1550, niet als Heerweg genoemd, waarbij de weg vanuit Riel hoogstwaarschijnlijk een deel (lees: restant) is van een oude Romeinse heerweg die vanuit Hoogstraten, Baarle-Nassau en Alphen over de Oude Tilburgse Baan naar Riel liep, oostelijk langs de kerk, de Rielse Leij bij de Aesvoort kruiste, en vandaar via de Rielseweg naar Korvel. Van Korvel uit volgde hij de Korvelseweg, Zomerstraat en Heuvelstraat naar de Heuvel. Vervolgens nam hij van hier de Enschotsebaan, De Kraan en de Houtsestraat, om dan via de Loonse-Molenstraat (door de huidige Loonse en Drunense Duinen, die toen, d.w.z. in de Romeinse tijd, overigens nog niet bestonden) over Baardwijk naar Doeveren te voeren (dat in de Romeinse tijd aan de Maas lag). Deze weg werd Via Lacina of Langstraat genoemd.

Het hele Tilburgse gebied werd doorsneden door verschillende waterlopen. De wegen kruisten deze hetzij door middel van voorden (bijv. *de Avoert* |**151**| en *de Horevoert* |**378**|), hetzij door middel van een vonder (bijv. *de Hoochvonder* |**365**|) of een bruggetje (stappe). Op de bewoners rustte de verplichting de weg waaraan zij woonden of waaraan hun bezittingen lagen te onderhouden.

We hebben reeds in het voorgaande hoofdstuk een korte schets gegeven van de aanblik die het dorp geboden moet hebben. Hier en daar groepen huizen langs de straat of aan een klein pleintje en waarschijnlijk ook nog verspreid liggende eenzame bewoning. De woningen bevonden zich in het lommer van hoge loofbomen. Er was nog vrijwel geen aaneengesloten bebouwing, met uitzondering wellicht van de oostzijde van de Oude Markt. Deze losse bouwschikking had nog een andere oorzaak: ze diende als voorzorg tegen brandgevaar. Het merendeel van de woningen bestond zonder twijfel uit boerenwinningen die voor het grootste deel uit vakwerk waren opgetrokken. Oorspronkelijk bestond een hoeve uit meerdere bedrijfsgebouwtjes, doch tussen 1100 en 1300 werden deze samengevoegd en ontstond de voor Brabant zo karakteristieke langgevelboerderij, ook wel Frankische boerderij genoemd, al moeten we aan de benaming 'Frankische' niet al te veel waarde hechten, omdat we niet weten of de langgevelboerderij direct uit het woningtype van de Franken is voortgekomen.

De boerderijen in dit gebied waren voornamelijk driebeukig, waarbij de brede middenbeuk vrijwel overal in gebruik was als stalruimte (potstal). Gewoonlijk bevonden de ramen en toegangsdeuren zich aanvankelijk in de kopgevel, later hoofdzakelijk in de langsgevels. Vanzelfsprekend waren er bij dit type zeer vele variaties, doch een aantal kenmerken laat zich duidelijk onderscheiden:

- de deur lag aanvankelijk aan de kop-, later aan de langsgevel;
- de stal, die vroeger vrijwel altijd een potstal was, lag haaks of dwars op de langsgevel;
- alle ruimten lagen dwars in het bouwlichaam;
- aan de eindgevel bevond zich, voor zover aanwezig, de mooie kamer of opkamer, die vanuit het woongedeelte toegankelijk was;
- aan de andere zijde van het woongedeelte bevond zich de bijkeuken, gevolgd door stal en schuurruimte(n);
- elke ruimte, met uitzondering van de opkamer is door een toegang van één of beide langsgevels bereikbaar.

Uiteraard waren er verschillen in grootte, omdat niet alle bedrijven even groot waren, noch de welstand altijd gelijk was. Desalniettemin waren ze veelal volgens een zelfde stramien opgetrokken. De woning zelf bestond vaak uit een *herd* (haard), waarin de schouw zich bevond, en waartoe de huisdeur direct toegang gaf, met bijkeuken of geut, vanwaar een afvoer naar de moos leidde, en een kamer met bedsteden, stal (potstal), die meestal uit de potstal zelf en een zogenaamde 'voorstal' bestond, een schuur, bestaande uit een deel die ook als dorsvloer dienst deed en één of twee tassen en een afzonderlijke paardestal (indien men al over een paard beschikte); dit alles onder één dak. De koeien in de potstal werden gevoerd vanaf een dwarsgelegen werkvloer die zich onmiddellijk achter de brandmuur bevond; tegen deze brandmuur, die woon- en bedrijfsgedeelten van elkaar scheidde, bevond zich tevens de stookplaats. Het hooi werd bewaard op de balken boven deze middenpotstal, zo genoemd omdat hij in de middenbeuk lag. Aanvankelijk stonden deze hoeven met de korte zijde aan de straat, zoals uit de Tongerlose Hoef en de Kasteelhoeve nog blijkt. Eerst later, zo rond het begin van de 17e eeuw, werden de woningen gekeerd en kwamen ze met hun langszijde aan de weg te liggen.

Al waren de meeste woningen opgetrokken uit vitsel- of fitselwerk (vakwerk met uit wilgenteen gevlochten wanden aan beide zijden bestreken met een laag leem, waardoor gehakt stro was gemengd), toch waren er ook al woningen, (vgl. *De Steenen Camer* |633|), die geheel of gedeeltelijk uit baksteen of ongebakken stenen (zonstenen, van leem gemaakt en in de zon gedroogd) waren opgetrokken.[3] Uit verschillende akten komt namelijk naar voren dat men in het begin van de 16e eeuw steeds meer woningen uit baksteen begon op te trekken, d.w.z. het metselwerk werd op dezelfde wijze uitgevoerd als het vitselwerk (het was dus niet dragend, daarvoor diende het gebinte, dat op gemetselde poeren werd geplaatst). De huizen waren alle met roggestro gedekt, terwijl de nok afgedekt was met (heide)plaggen, waarop donderbaard (*Sempervivum tectorum* L.) groeide, dat volgens het volksgeloof beschermde tegen blikseminslag. De huizen waren vaak wit gemaakt, inclusief het gebinte, zoals blijkt uit de hieronder aangehaalde akte (die ook om andere redenen interessant is):

---

3 Zie ook: *De Oerlese Roestel* |526| (sectie II).

Cont sij eenen ijegheliken dat gecomen sijn voer ons scepenen ondergescreven joffrau dorothea weduwe wilner willem pijlijsers cu(m) tutore Ende heeft wtghegeven ende v(er)pacht wouteren cornelis canters f. Een hoeve met allen en(de) een ijegelike haerder toebehoerte lant, sant ende weijen en(de) alles des deeser hoeve opten dach van huden toebehorende is en(de) ghelijck Ha(n)rick lambrecht weijmers f. die ghebruijct ende ghehantplicht heeft totte daghe van hude toe ghelege inde p(roch)ije van Tilb(orch) bijden Heerstal gheheyte pijlijsershoeve eenen termijn van acht jaren duren(de) en(de) te meije naestcomen(de) beginnen(de) en(de) behaudelic des voers. joffr. ten halve tijden haer berau en(de) den laet niet en(de) in ghevalle dat haer ten halve tijden beraude sal sij sintjansmisse te mid somer te voore op te segge alsnu te halff aprilis daer nae aftrekken sal.

Ende soe wanneer die laet vors. aff trecken sal soe sal hij sculdich weesen te gheven den heelen pacht die te lichtmisse daer te vore loschende was en(de) vande scharen ende vruchten die dan wast sal hij toept daer nae halff schaer nae hem neemen en(de) die ander helft sal hij laten opter hoeve vorsz. ghelijck hij se aenghevert heeft en(de) alsdan en sal hij te lichtmisse daer nae gheene pacht gheve waer voer wouter voers. gelden en(de) betalen sal jaerlix neghen mudden rogghen en(de) thyen lopen boeckweijts der maten van huesden / op sijns selfs cost vrij tot huesden opten sulder te leveren op onser liever vrouwendach purificatie.

Item daer toe sal hij jaerlix gheven vijff steen vlas soet opt voers. hoeve wassen sal wel bereijt totter hekele toe en(de) tot huesden te leveren,

Item daer toe allejaer tot huesden te leveren en(de) te betalen op sinte mertens dach vier càpuijne goet en(de) gherecht.

Ende daer toe te gheven alle jaer ende tot huesden te leveren acht pont boter vier daer aff te bamisse ende dander vier te paschen.

Item hij sal alle jaer decken opter voers. hoeve opte huysinghe vijff veme rechts stroos goet en(de) liefbaer stroo inde bunt te waer aff die joffrau voers. eenich stroo tot huesden behoefde te hebben so sal die laet voers. sculdich sijn alle jaer drie off vier veme rechts stroos te leveren en(de) te voere tot huesden in mindernissen vande vijff vemen stroos voers. en(de) dan dooverschot te decken als voersz. is ende vande decke sal die laet voers. sculdich weesen alle costen verbes te doen wtgesceyden latten ende naghel sal die joffrau vors. betalen ende anders niet.

Item wouter vors. sal sculdich wesen en gehouden sijn in allen tim(m)ereghe d(es) voers. hoeve den timmerluden den cost te geven wtghesceyden off men ennich nieu werck maecten soe sal hij d(aer) niet mee gehouden sijn..

Item wouter voers. sal sculdich wes(en) die voers. joffrou te halen met wagen ende peerden tot huesden ende tilborch te vaere ende weder tot huesden te vaeren alsoe dick en(de) menichwerve als haer dat believen sal sonder notie off tegesegge ende dan sal hij den cost hebben tot huesden.

Item wouter sal sculdich wesen ende gehouden sijn sijnder joffrou alle jaer te doen twee reysen van huesden tot breda ende weeder tot huesden off op een ander alsoe veere weechs als van huesden tot breda ende alsdan sal hij den cost hebben voer sijn peerden en(de) hem selven.

Item hij sal sculdich weesen sess lopesaet lants braeck te laten liggen als hij aff trecken sal ende die weyen laten liggen gheleijck hij se vijnt.

Item wouter voergeschr. sal sculdich ende ghehauden weesen alle grave en(de) heyneghen der hoeve voers. lossbaerlic op te maken ende te r(e)pareren ter nerdghe van goeden manieren ende soe ghemaect en(de) wel gherepareert te laten liggen als hij aff trecken sal.

Item sal noch sculdich wesen en(de) verbonden staan alle wenden buten ende binnen huys te vitten ende te leemen losbarlic alsdat behoert ende oeck soe te laten als hij aff trecken sal in goede reeke.

Item wouter vors. en sal egheen bewijn hebben over enich haut opgaende off schaerhout ten sij bij consent sijnders joffr. voersz. Ende witsel ende leechgheerde die hij ghebrucke sal aen die voers. husinghe sal hij mogen halen opter hoeve voers. ten minsten scade dat die voers. joffrau oft yemant inden naem van haer hem dat wisen sal ende anders oeck niet.

Item hij sal verobligeert staen die husinghe te onderhouden wel ghevorst met soyen ende voerts wael gheplaet ende gheblockt.

Item hij sal sculdich weesen die husinghe te verwaren voer sijns selffs vuijr ende oft ghebuerden datter eeniche scade van dien ghebuerde aenden husinghe voers. sal hij oprechten ende betalen.

Item hij sal sculdich weesen alle jaer te setten xxv eycken heesten daer de voerges. joffrau ghelieven sal ende die te steken ende te halen mer die joffrou sal die heesten betalen.

Item hij en sal egheen ghebruijck hebben over die wateren ende die joffrau voers. sal voor wt hebben den groten peerboom ende den cortelinck appelboom ende daer toe die grote camer ende die te mogen ghebruken tot haren wil sonder ennich tegensegge van den laet. Ende alle ander oeft ende fruijt sal sijn halff ende halff. Die messen sal hij laten als hij se vijnt. Ende hebben gheloeft wouter cornelis canters, cornelis sijn bruder ende jan hanricks vanden wouwe ghesamend(er)hant onv(er)sceyden ende een voer all/als principael sculden(aers) op hen ende op allen hun gueden haeff ende erffgueden die sij nu hebben ende naemaels hebben ende vercrige moghen deese voers. nege mudden rogge ende thyen lopen boeckweyts ter plaetsen ende der mate voers. ende alle conditien ende vorwarden

voerghescreven ende verhaelt der voers. joffrou jaerlix ten dage daer toe dienende ende geordineert als voers. is te houden ende te voldoen ende wel te betalen ghelijck voers. staen Ende dese gheloefte vast ende stentich te houden ende in haeren naem te doen houden sonder ennich wedersegge ende allen commer ende calangie daer op comende altemael aff te doen der selver joffrou voers.
datum altera wilbrordi in novembrij a° XXII scab. wouwer ende beeris.[4]
Het is niet onmogelijk dat ruiten vroeger ontbraken. De onderramen bleven dan open en konden alleen door de luiken worden gesloten. De kozijnen waren voorzien van diefijzers om inbraak tegen te gaan. De bovenramen werden voor het doorlaten van licht voorzien van glas in lood dat direct in het kozijn werd geplaatst. Was dit onbetaalbaar voor de boer, dan werden deze lichtopeningen voorzien van gedroogde varkensblazen of soms van geschaafde, gedroogde koeiemagen, die een perkamentachtig uiterlijk hadden en enig licht doorlieten. De ramen waren meestal voorzien van houten draai- of schuifluiken voor de benedenlichten.

Op enige afstand van de woning zal een bakhuisje, ook wel ovenbuur genoemd, hebben gestaan, alsmede een varkenskot, schop en turfkot, waar men de in de moer geslagen blekkelingen, heiturf en baggerd opsloeg. Soms was er ook een schaapskooi en een karreschop, waar men de hoogkar of erdkar, de twee oude karvormen, stalde.

Echte grote losse schuren werden pas in de 17e eeuw buiten op het erf gebouwd. Het ongedorste graan stond waarschijnlijk in mijten op het erf of werd in kleine vrijstaande graanschuurtjes, zogenaamde 'spijkertjes' opgeslagen.

De moosput was een in de grond gegraven kuil, die men afdekte met takkenbossen of met een rek, de zogenaamde moosbank, dat gemaakt was van eiken hakhout. Het water werd geput uit een welput die in de nabijheid van geut en stal werd gegraven en bovengronds was voorzien van een houten putkuip. Het water werd met een aker door middel van een putmik en puthaak uit de put opgehaald. De wand van de put werd vaak gemaakt uit opgestapelde heideplaggen of graszoden.

Zoals we reeds eerder hebben aangestipt werd het vee niet alleen gehouden voor de melk, maar in hoofdzaak voor de mest. Er werden dan ook potstallen gemaakt voor de mestproduktie. In het najaar werd de gehele potstal, die zo'n drie voet (ca. 1 m) diep was, leeggehaald, aangezien dan de meeste mest nodig was. Vervolgens werd er een nieuwe dam in aangebracht van heiplaggen. Elke dag werd de mest in de potstal achter en onder het vee gekrabd en nieuw strooisel van heiplaggen en wat stro aangebracht, hoewel men het stro voornamelijk gebruikte voor de voedering van het vee. Hetzelfde gebeurde in het voorjaar doch dan liet men de koedam zitten.

De boerenwinningen werden vaak door een haag of houtwal van de buitenwereld afgescheiden. De middeleeuwse en ook latere landbouwbedrijven moesten ook zorgen voor brandstof, zowel voor de verwarming als voor het bereiden van de maaltijden en van het veevoeder en voor het bakken van het brood. Daartoe werden de akkers omzoomd met kanthagen van taillehout. Wanneer het hakhout een bepaalde hoogte had, nam het te veel zon van het land om de vruchten tot volle wasdom te laten komen. Daarom werden in het

4 GAT R272:27v°-28r° (7 november 1522).

zes- of negenslagstelsel van de latere middeleeuwen slechts de eerste drie of vier jaar na de bouw van de kanthagen vruchten gekweekt; de daaropvolgende jaren werd het land veranderd in dries of graasgrond. Na het houwen van het hakhout werd de grond opnieuw gebroken en veranderd in bouwland. De vruchtopvolging was dan gewoonlijk:

- zomergraan (1e jaar),
- wintergraan (2e jaar),
- stoppelkoren (rapen) (3e jaar),
- zomergraan, vlas of andere handelsgewassen (4e jaar),
- overige jaren braakland of graasgrond.

Hoewel het merendeel van de bevolking zijn bestaan nog in de landbouw vond, vond er geleidelijk aan toch meer specialisatie plaats. Sommige dorpelingen zullen overgestapt zijn naar een ander beroep, waarbij de landbouw dan een nevenberoep ging vormen. Deze overstap leidde tot een noodzaak zich centraal te vestigen en de woningen aan de eisen van deze nieuwe beroepsuitoefeningen aan te passen. Zij vestigden zich vaak of rondom de parochiekerk (het ontstaan van de Oude Markt aan het eind van de 15e, begin van de 16e eeuw[5]) of aan een van de pleinen die de kern van een herdgang vormden, m.a.w. daar waar de bevolking regelmatig samenkwam. Hun nieuwe behuizing onderscheidde zich aanvankelijk in niets van de oorspronkelijke boerenwoningen, slechts geleidelijk zouden ze op verschillende manieren worden aangepast en uitgebreid.

Het zogenaamde Kempisch dorpswoonhuis, ook wel aangeduid als Kempisch verdiepingenhuis, dat op deze wijze ontstond, leek nog in alles op de oorspronkelijke boerenhoeve. Het stond met de daknok evenwijdig aan de straat, aan de voorkant bevonden zich de deur en een wisselend aantal vensteropeningen, traveeën genaamd. De allerkleinste huizen hadden, behalve de ruimte onder het dak, slechts twee vertrekken. Aan de voorzijde van de woning bevond zich de woonkamer met een schouw en een bedstee, aan de achterkant een spoelkeuken, waaronder zich vaak een keldertje bevond.

Vóór 1600 bezaten de huizen over het algemeen een sporenkap, d.w.z. dat de kap op de gordingen rustte.[6] De overgrote meerderheid van de bestaande dorpswoningen in deze periode bestond uit tweebeukige huizen met nog een volledig gebinte. Gewoonlijk hadden deze huizen nog geen verdieping, hoewel er uitzonderingen zullen zijn geweest. Kenmerkend aan deze huizen was het verschil in hoogte tussen de voor- en achtergevel, dat was ontstaan doordat men één van de zijbeuken van het oorspronkelijke driebeukige huis had laten vervallen.

---

5 Ferd. Smulders constateerde in zijn beschrijving en onderzoek naar het Tilburg rond 1450 dat toentertijd de directe omgeving van de kerk aan de Oude Markt nog vrijwel onbewoond was.

6 Tussen of over de benen van twee opeenvolgende kapgebinten gelegde balk, waarvan de onder- en bovenzijde dezelfde schuine stand innemen als het dakvlak, bedoeld om de kapgebinten tot een ruimtelijke constructie te koppelen en te sporen (*De benaming van houtverbindingen en constructieve houten elementen bij oude boerderijen*, Stichting Historisch Boerderij-onderzoek, Arnhem, 1982., blz. 22).

Het meest markante punt in het dorpsbeeld was ongetwijfeld de kerk, die reeds uit baksteen was opgetrokken. Zij was gebouwd tussen 1430-1483 ter vervanging van de kerk die door Giselbert op zijn domein het *Goet ter Rijt* werd gesticht.[7] Andere markante punten die het dorpsbeeld en het silhouet van het dorp bepaald zullen hebben, waren de twee windmolens (*wijntmoelen*) die het dorp rijk was: de windmolen van Korvel en de Veldhovense molen, die ongetwijfeld tot het zogenaamde houten staak- of standerdmolentype behoord zullen hebben. Het is het oudste type windmolen en dateert waarschijnlijk uit 1300; de later beter bekende typen bovenkruiende molens kwamen pas aan het eind van de 16e eeuw in zwang. De naam is ontleend aan de standerd, een zware verticaal opgerichte eikehouten spil, waar het molenhuis zodanig omheen gebouwd is, dat het geheel draaibaar is. De standerd rust op een kruis van eikehouten balken en wordt door middel van dubbele schoren in verticale stand gehouden. Dit alles rust op vier zware gemetselde voeten, teerlingen genoemd. De molenkas is rechthoekig met een smalle voorzijde, zodat de romp zo weinig mogelijk weerstand aan de wind geeft. Het houten front van de romp is opgebouwd uit gepotdekselde planken. In het algemeen bestaat de werkruimte in het molenhuis uit twee boven elkaar gelegen zolders, waarvan in de onderste, de maalzolder, het gemalen graan in zakken werd opgevangen. Op de bovenste bevinden zich twee maalstoelen. Via een trap aan de achterzijde van het molenhuis is de maalzolder bereikbaar. Met de zware staartbalk die onder de trap uitsteekt, werd het gehele molenhuis in evenwicht gehouden, terwijl de molen er tevens met behulp van een kruihaspel mee naar de wind kon worden gezet.

Overal op de overgang van akkerwegen naar de 'gemeijnt' of vroent stonden hekken of draaibomen, ook wel *veken* of *ijnde*, genoemd. Soms waren deze draaibomen niet meer dan jonge bomen met de wortelstok er nog aan, die dan als contra-gewicht diende. De hekken daarentegen bestonden vaak uit een raamwerk dat over de weg hing met aan weerszijden zogenaamde 'wangen' om te voorkomen dat het vee langs de hekken heen kon. Deze hekken of veken waren soms meerdere eeuwen oud en ook hiervoor gold de onderhoudsplicht voor eigenaars of pachters van akkerland waartoe deze hekken toegang gaven:

Te onderhouden een half scheije in het heerhecken bij Willem Verlijnden, een roude dijk en 3 delen in een half roede dijk op de Veedijck te onderhouden. 'sHeren schouwen te onderhouden.[8]

1/4 deel in een half roede dijck op de Veedijck te onderhouden en de voorste hekkenpost met de wangen in het hek aan de Vorcuijl te onderhouden en 's Heren schouwen te onderhouden.[9]

Tot zover een kort overzicht van het 16e-eeuwse dorp Tilburg, zoals het er uitgezien zou kunnen hebben. In de volgende hoofdstukken zullen de afzonderlijke herdgangen en 'gemeijnten' worden beschreven met vermelding van de daarin voorkomende veldnamen.

---

7 Zie: Steijns, G.J.W., 'De Geschiedenis van de parochie Tilburg 't Heike', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 8 (1990), no. 3, blz. 64-75.

8 GAT R289:8r°-9v°.

9 GAT R289:11r°-11v°.

Hoofdstuk 3

DE TILBURGSE WATERLOPEN

We hebben reeds gezien dat Tilburg ingebed ligt tussen twee stroomdalen, en wel die van de Nieuwe en Oude Leij in het zuidoosten en de Rielse Leij, later Donge, in het westen. Deze beekdalen zijn van groot belang, doch behalve deze twee werd het gebied vroeger nog doorsneden door talrijke kleinere beken en waterlopen, die eveneens een belangrijke rol gespeeld hebben in de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad. In het voorgaande hoofdstuk is reeds duidelijk gemaakt dat de inwoners zich vestigden op de grens van beekdal en hoger gelegen land. We vinden dat patroon terug in het beeld van het 16e eeuwse dorp. Veel van de bewoning vinden we dan ook langs deze waterlopen, die meer en meer dienst gingen doen als openbare waterlaten.

Waren het aanvankelijk natuurlijke waterlopen, gewoonlijk 'aa' genoemd, in de loop der tijd gingen de bewoners steeds vaker over tot het vergraven van de loop van deze beken, wanneer dat in hun ogen nodig bleek. Deze vergraven waterlopen of beken duidde men dan aan met de naam 'leij', een vorm van 'leid-aa' (germ. 'laidu', geleid water).[1] Een goed voorbeeld hiervan is de Oude Leij (zie topografische kaart 50F), die tot Tilburg een nagenoeg natuurlijke bedding volgt. Eenmaal op Tilburgs grondgebied is haar loop in de loop der eeuwen herhaalde malen verlegd. Zodra ze echter het grondgebied weer verlaat, na de samenvloeiing met de Zwartrijt, wordt ze weer een echte beek, vol meanders. We zullen zien dat men vrijwel iedere waterloop wel een keer als Leije aanduidt.

Naast de waternamen Aa en Leij gebruikte men in Tilburg nog andere generieke waternamen om de verschillende (soorten) waterlopen en waterlaten aan te duiden, zoals Rijt (een klein stroompje) en Soei (een (gegraven) afvoersloot).

De waterlopen en waterlaten hadden verschillende functies. Aanvankelijk werden ze gebruikt als waterbron voor het vee en als afscheiding van de percelen. Later gaat men ze ook gebruiken als afvoersloten voor afvalwater. Het drinkwater haalde men echter uit putten en niet uit de waterlopen, als men al water dronk.

---

1 In het Tilburgs dialect uitgesproken als *laaj*; Schönfeld verklaart Lei van het ww. *leiden*, waarbij hij een uitzondering maakt voor de Zuidnederlandse Leie (ouder Legia), dat hij afleidt van een Keltische vorm. (Schönfeld, M., *Nederlandse waternamen*, 1955, blz. 153). Weijnen daarentegen wil de naam van alle Brabantse Leien herleiden tot een Keltische herkomst en verklaren en in verband brengen met miers. *legaim*, 'ik stroom' (< oiers. *lega-*, 'stromen') (Weijnen, A., 'Praegermaanse elementen van de Nederlandse toponiemen en hydroniemen', in: *Tilliburgis*, publikaties van de R.K. Leergangen, no. 4, 's-Hertogenbosch. 1958, blz. 20-21). Aangezien in de Bossche en Oisterwijkse protocollen uitsluitend de benaming 'aa' wordt gebruikt, lijkt de verklaring van Schönfeld aannemelijker.

De belangrijkste waterlopen zijn achtereenvolgens:[2]

1. Oude Leij, later Donge |461|.

Dit riviertje ontspringt bij Baarle-Nassau. Het loopt door de gemeente Goirle, ten westen van de Rechte Heide tot aan de splitsing Rielse Dijk en Oude Tilburgsebaan. Vandaar vormt het de grens tussen Tilburg en Riel tot aan *de Schooten* **|615|** en *de Vroent* **|704|**. Stroomt vandaar vervolgens over Tilburgs grondgebied, kruist de Gilzerbaan voorbij het pompstation van de N.V. Tilburgsche Waterleiding-Maatschappij, gaat dan verder in noordwestelijke richting langs *de Bloetbeemden* **|42|**, kruist de Bredaseweg bij Dongewijk, gaat dan noordwaarts tussen de *Oude Dreijboem* **|533|** en *die Coelhoeven* **|104|** tot aan de Langendijk en loopt vervolgens evenwijdig aan deze weg in noordwestelijke richting.

Aan het eind van de jaren zeventig zijn in opdracht van het waterschap *De Dongestroom* enkele kunstwerken uitgevoerd met het doel de waterafvoer van de Donge binnen de gemeente Donge beter te kunnen beheersen. Tot deze werken behoorde o.a. de scheiding tussen de boven- en benedenloop van de Donge. Sinds 1980 mondt de bovenloop van de Donge via een brede afvoersloot uit op het Wilhelminakanaal, zo'n 500 m. ten westen van de Hoge Witsie. Vroeger liep de rivier verder langs de Langendijk, heden ten dage nog als sloot, tot de *Landscheiding met het Land van Breda* **|427|**. De benedenloop van de Donge begint sindsdien ongeveer anderhalve kilometer verder westwaarts, op het punt waar de oorspronkelijke bedding van de Donge de waterloop de Landscheiding in zich opnam.

Van dit punt af werd de rivier *die Dongh Aa* **|26|**, nu de Donge, genoemd. In noordwestelijke richting verder stromend onder *de Lichtenberg* **|464|** door vormt de Donge de grens tussen Tilburg en Gilze en Rijen. Na de Vierbundersweg over een afstand van ca. 630 meter de grens vormend tussen Tilburg en Dongen, stroomt hij verder naar Tichelrijt in de gemeente Dongen. In feite zijn er nu dus twee riviertjes die de naam Donge dragen.[3]

2. De Landscheiding van het Land van Breda |427|.

De naam zegt al waartoe deze waterlaat dient. Vroeger hief deze ergens in de *Bloeck* **|37|** in de buurt van de huidige Bredaseweg en vormde van hier de grens van Tilburg met Gilze en Rijen. Tegenwoordig begint de Landscheiding pas als sloot een paar

---

2 De loop van de beschreven waterlopen geprojecteerd op de huidige kaart van Tilburg.

3 De uit Gilze afkomstige beken de Groote en Kleine Leij, die vroeger op Rijens gebied in de (benedenloop van de) Donge uitmondden, wateren thans af op een gegraven koppelleiding, die het water van 'west naar oost' voert, naar de bovenloop van de Donge. Deze beken wateren tegenwoordig dus ook (indirect) af op het Wilhelminakanaal.

honderd meter ten zuiden van de spoorlijn Tilburg–Breda. De Landscheiding blijft de westgrens van Tilburg vormen tot ze bij de Langendijk in de Donge uitmondt. Samen vormen ze verder de Donge.

3. De Werft, later genoemd de Oude Leije |713|.

Deze waterlaat ontsprong vroeger ongeveer ter hoogte van het huidige café 'De Korenbloem' (iets ten westen daarvan) en liep vandaar in een rechte lijn oostwaarts over het terrein van de 'De Regenboog' tot aan de Beukenstraat. Volgde vervolgens deze straat over een lengte van ca. 350 meter. Liep dan in noordwestelijke richting tot achter het Vervoercentrum, boog af naar het fietstunneltje onder de Ringbaan-West, en vandaar ongeveer in een rechte lijn naar de Spoorlijn Tilburg–Breda, halverwege de Reitse Hoevenstraat en de Beelaerts van Bloklandstraat, dan naar de Van Maarsseveenstraat vlak onder de Wandelboslaan. Hier boog de waterloop af naar het westen, liep onder de Wandelboslaan door, kruiste deze ongeveer bij de huidige Eksterdreef en liep daarna door het Wandelbos naar de spoorlijn, halverwege de Oude Warande. Oudere mensen moeten haar nog gekend hebben als de blauwsloot die in de zuidoostelijke punt van het Wandelbos stroomde.

Liep evenwijdig aan de spoorlijn tot even voorbij de Zwartvenseweg en stak daar dan opnieuw de spoorlijn over en liep zuidwaarts langs de Zwartvenseweg tot waar nu de bloemkwekerij is. Van hier loopt de waterloop nog steeds als een smalle sloot in noordwestelijke richting, als de Oude Leij, tot aan de Reeshofdijk, en verlaat deze bij de voormalige 'Reeshof', nu Heijhoefdreef. Loopt van daar naar de Reeshofweg. Nu is de waterloop van hier verlegd en loopt rechtstreeks naar de Donge.

Vroeger echter liep hij van deze plaats naar de Langendijk en volgde die aan de noordzijde onder de naam *de Broeksloet* **|78|** en stroomde pas in de Donge bij *Lichtenberch* **|464|**.

4. De Katsbogte

Deze naam voor deze waterloop komt niet voor in de civielrechtelijke akten tussen 1530 en 1550; zij komt echter wel onder de naam *die Heijningen* **|296|** voor. Deze beek vormde en vormt nog steeds de grens tussen Tilburg en Goirle, vandaar de naam 'Heijningen'.[4]

De Katsbogte begon en begint aan de Rielseweg even ten noorden van café 'De Finantie' en loopt als gemeentegrens in noordoostelijke richting tot de kruising van de Goirleseweg en Rijksweg A58, en loopt dan ten noorden van de Rijksweg tot aan de

4 Gewoonlijk wordt met de naam 'heijningen' niet een grens- of erfscheiding bedoeld, maar het gehele afgepaalde stuk land zelf, d.w.z. de omheinde ruimte. Het is een ander woord voor het in de Kempen meer voorkomende 'kamp' of 'bocht' (vgl. **|292|** en **|46|** in sectie II).

huidige Stappegoorweg. De Katsbogte is nu verlegd en loopt langs de snelweg naar de Nieuwe Leij ter hoogte van de Alpenlaan.
In het verleden liep ze van de Stappegoorweg naar een punt ten zuiden van de A58 en stroomde vandaar naar de Nieuwe Leij.

5. Rivier de Nieuwe Leij: die Nijeuwe Leije |516|.

Dit is de voornaamste beek in Tilburg. Ze komt vanuit de gemeente Goirle Tilburg binnen bij het voormalige Oude Beeksepad, in de 16e eeuw *die Ghemeijne Dijck* **|204|** genoemd. De Nieuwe Leij is verlegd bij de bouw van het St. Elisabethziekenhuis, maar vroeger liep ze ten zuiden van het Groenewoud rechtdoor, langs de zuidzijde van het Leijpark; ze passeert nog de Koningshoeven en gaat met een duiker onder het Wilhelminakanaal door, kruist de oude snelweg naar Eindhoven en vormt vanaf dat punt de grens tussen de gemeenten Tilburg en Berkel-Enschot tot het punt waar de *Zwartrijt* **|740|** in de Leij uitkomt. De rivier is genaamd de Leij, hetgeen wil zeggen dat ze ooit vergraven is geweest.

6. Die Oude Leije |538|.

Dit is zeer duidelijk een vergraven waterlaat. Hij takt af van de Leij in Goirle bij de Beekse Dijk aldaar en vormt vervolgens de zuidgrens van Goirle met Hilvarenbeek. Voorbij het huidige Boterpad is hij de grens tussen Tilburg en Hilvarenbeek, kruist de Hilvarenbeekseweg en komt op het eind van de Kommerstraat uit in de Nieuwe Leij.

7. De Zoeij (Die Hoogh Soo) |372| / Zwartrijt |740|.

Oorspronkelijk begon deze waterlaat in *de Schijve* **|610|** bij de Missionarisstraat-Boomstraat, liep naar het noorden langs de Dionysiusstraat en Acaciastraat en vervolgens naar de Lochtstraat, welke zij volgde tot aan de Gasthuisring.

De Zoeij liep achter de Gasthuisring langs, in de 16e eeuw *Velthovensche Kerckwech* **|674|** genoemd, en stak, iets ten noorden van de Pironstraat[5], de straat over. De beek liep vervolgens langs het thans nog bestaande brandspuithuisje enigszins slingerend oostwaarts naar de Theresiastraat, stak de Veldhovenring over, liep langs de Deken Sandersstraat, de Vigiliusstraat, passeerde de Bisschop Aelenstraat en de Houtstraat, liep langs de St. Janstraat naar de Korte Houtstraat, kruiste de Korte Hoefstraat, liep langs de oostzijde van het Bart van Peltplein, stak de Hoefstraat over bij het Julianapark. De kruising met de Hoefstraat was de eigenlijke *Horenvoert* **|378|.**

---

5 Van 1900 tot 1960 heeft de *Zooistraat* bestaan. Deze straat liep oorspronkelijk van de Pironstraat tot de Alleenhouderstraat, evenwijdig aan de Gasthuisring; later was het een ddodlopende zijstraat van de Lochtstraat. Op de plaats van de voormalige Zooistraat bevindt zich thans het parkeerterrein van Albert Heijn. Verder bestond er van 1928 tot 1960 de *Soeystraat*, die van de Pironstraat naar de Philips Vingboonsstraat liep. Thans maakt deze straat deel uit van de Pironstraat.

Vandaar ging de waterloop onder de naam *die Caurijt* |93| in noordoostelijke richting, kruiste de Quirijnstoklaan ten noorden van de brug over het kanaal en ging dan slingerend naar de Sweelincklaan, de Centaurusweg en het noordelijk stuk van de Watermanstraat. Daarna liep hij in zuidoostelijke richting dwars over Industrieterrein Loven II, om daarna de grens te vormen tussen Tilburg en Berkel-Enschot onder de naam *Zwartrijt* |740|, tot waar deze in de Leij uitmondt.

8. De Corvelse Waterloop.

De bron van deze waterloop lag ongeveer op de kruising van de Afrikaanderstraat en de Tafelbergstraat. Dit gebied heette *de Poel* |558|.[6] De waterloop stroomde vandaar naar het oosten, over het Oranje-Vrijstaatplein en van daar naar de kruising Oerlesestraat-Lucas Meijerstraat. Hier werd de Oerlesestraat overgestoken en de stroom ging dan noordwaarts, stak de Hesperenstraat over tussen de Simon Stevinstraat en Buijs Ballotstraat; volgde de Hesperenzijstraat, stak dan de Trouwlaan over en ging rechtdoor naar de Nieuwstraat. Een tiental meters ten oosten van de Nazarethstraat stak de waterlaat de Nieuwstraat over en ging eerst in noordoostelijke richting over een lengte van ca. 150 m.

Hier kwamen twee zijarmen (nos. 13 en 13a), in de Corvelse Waterloop, die van daar afboog naar het oosten en door het nieuwe stadspark naar een plaats iets ten zuiden van de Stadstraat. Het *Goet ter Rijt* |343| ontleende vermoedelijk zijn naam aan deze beek.

Van hier ging de waterloop rechtdoor verder, kruiste de Bisschop Zwijsenstraat en boog in het Anna Paulownahof naar het noorden tot midden op het Koningsplein, alwaar een waterlaat (no. 14) in de Corvelse waterloop uitkwam. Vervolgens ging de stroom oostwaarts, kruiste de Piusstraat bij de Vorstenhof, liep naar de Hopliedenkade, vandaar over de Piushaven naar de plaats waar de Lanciersstraat bij het zijkanaal uitkomt, stak het kanaal schuin over naar de Havendijk bij de Jan van Rijzewijkstraat, vervolgde zijn loop langs het kanaal om dat weer over te steken ongeveer 100 m. oost van de Gondelstraat. Stak de Prinsenhoeven over bij de draaibrug en liep vandaar naar de Hoevensekanaaldijk bij de ingang van de Waterzuivering Oost. Liep even langs de Kommerstraat en stak daarna het terrein van de waterzuivering schuin over en kwam daar in een waterloop die nog steeds de Korvelse Waterloop heet en die nu bij de Koebrugseweg, de voormalige *Veedijck* in de Leij uitmondt, maar destijds de *Veedijck* kruiste om ca. 100 m ten westen van de Zwartrijt in de Leij uit te komen.

6 Zie hoofdstuk 6 'Corvel en Laer'.

9. Onbenoemd.

Een zijarm van de Korvelse Waterloop ontsprong in de buurt van de Heuvel, liep noordwaarts tot de Rozenstraat–Jasmijnstraat, boog vervolgens op het eind van de Tulpstraat af naar het oosten naar *Eijndthoven* |178| en liep vandaar naar de Oisterwijksebaan om daar in de Korvelse Waterloop uit te monden.

10. De Oerlese Waterloop.

Deze ontsprong eveneens bij *de Poelen* |538|, ongeveer op de kruising Zandrivierstraat en Generaal Smutslaan. Hij liep echter in tegenstelling tot de Korvelse waterloop in tegengestelde richting, naar de kruising van Trouwlaan en Ringbaan-Zuid, slingerde vandaar over het terrein van het Bejaardencentrum Koningsvoorde naar de Edisonlaan bij het Kamerlingh Onnesplein, boog bij de Röntgenstraat naar het noorden naar de Groenstraat bij *de Polck* |561|; hij volgde de Groenstraat nu eens aan de noordzijde dan weer aan de zuidzijde tot aan de kruising met de Kruisvaardersstraat. Even ten oosten hiervan boog de waterlaat langs de *Malstraat* |481| naar het zuiden af, ging daarna al slingerend door het Leijpark en kwam in de Leij, ongeveer tussen de twee vijvers in het park.

11. De Stokhasseltse Waterloop.

Deze ontsprong bij *de Bedbuer* |16|, op de splitsing van de Elzenstraat en Boomstraat en werd aanvankelijk ook Bedbuer genoemd. Hij stroomde langs de Boomstraat naar de 'Herstalse Spoel', boog dan af langs de Herstalsestraat naar de gracht van de voormalige *Waterhoef* of *Pijlijserhoeve* |556|. Van hieruit liep hij rechtstreeks naar het einde van de Kasteleinstraat bij de IJskelderstraat, liep vervolgens met een boog naar de Nassaustraat. Een sloot komende uit het Zand vanaf de Sloprijt bij de Tongerlose Hoef, gaande boven langs de Tongerlose Hoefstraat, kwam ten westen van het kasteel uit in de Stokhasseltsche waterloop. Waarschijnlijk handelt het hierbij om een sloot die gegraven werd om het akkergebied te ontwateren. Deze sloot komt op de kaarten van Zijnen en Verhees niet voor.

Vandaar ging het met een boog langs de Graaf Engelbertstraat naar de Hasseltstraat, iets ten westen van het Textielplein. De waterlaat liep eerst nog zuidelijk van het Textielplein en later oostelijk daarvan naar het noorden tot ongeveer aan de Ringbaan-Noord, ging dan westwaarts naar de Merwedestraat, die nog een restant is van de *Stockhasseltschestraet*.

De waterloop volgde de *Stockhasseltschestraet* tot aan de Componistenlaan, waar hij in de *Sloprijt* (no. 12) uitmondde. Bij de Heikantlaan liep nog een sloot. Deze sloot, die niet op de kaarten van Zijnen en Verhees voorkomt, liep westwaarts tot voorbij de kruising Zevenheuvelenweg – Midden-Brabantweg, vandaar langs de *Creijenvenschestraet* ca. 200 m. noordwaarts en eindigde vervolgens in de Sloprijt. Zij diende waarschijnlijk eveneens om het akkergebied te ontwateren.

12. De Sloprijt |620|.

De Sloprijt is de bovenloop van de Zandleij. Deze hief in het Zand bij de Mokmerstraat en stroomde naar de Tongerlose Hoef langs de Eduard Meijerslaan. Van hier ging een (afwaterings)sloot naar de Stokhasseltse Waterloop. (zie ook: no. 11, Stokhasseltse Waterloop). De Sloprijt zelf boog hier naar het noorden af en stroomde langs de Reitse Hoevenstraat tot aan de Brunostraat.

Daar liep de waterloop evenwijdig aan de Reitse Hoevenstraat, maar iets ten westen daarvan door *die Tetenbraeck* |654|, en boog kort onder de Rückertbaan af naar de Hasselt, liep onder het plein door, stak op het oosteinde van het plein de Hasseltstraat over en boog dan af naar de *Creijenvenschestraet* |133| nabij de brandweerkazerne, nu Dr. Deelenlaan.

Zuidelijk van het huidige Wilhelminakanaal liep de Sloprijt een paar honderd meter in westelijke richting langs de Goirke Kanaaldijk. Vervolgens stroomde hij dwars over het industrieterrein naar de Jules de Beerstraat tussen Blomjousstraat en Bruijellestraat. Hij stak dan de Jules de Beerstraat en Zevenheuvelenweg over, boog even af naar het oosten om westelijk van de *Creijenvenschestraet* naar het noorden te stromen, stak de Midden-Brabantweg over ter hoogte van het Puccinihof en liep verder oostwaarts tot de Componistenlaan ter hoogte van de Puccinistraat, waar Sloprijt en Stockhasseltsche waterloop samen kwamen.

Van hier gingen ze samen via de Donizettistraat naar de Rossinistraat, staken de Kapelmeesterlaan en de Stokhasseltlaan over op ongeveer 200 m. noordelijk van Manège Moleneind en stroomden verder noordwaarts tot bijna aan de grens met Loon op Zand om langs de *Vijffhuijsen* verder te gaan als Zandleij; in de vorige eeuw werd de Sloprijt ook *Bovenste Brug* genoemd. De naam *Zandleij* werd overigens pas gebruikt wanneer de rivier zich op het grondgebied van de gemeente Udenhout bevond. (Tegenwoordig heet de rivier ook op Tilburgs grondgebied 'Zandleij'.)

Naast bovengenoemde waterlopen waren er nog andere in Tilburg, echter korter en vaak zijarmen van deze. Enkele daarvan willen wij hier in het kort vermelden.

13 Een zijarm van de Corvelse waterloop (no. 8). Deze liep van een wouwer ter plaatse van het Dr. Willem Dreeserf naar de Corvelse waterloop, waarbij hij de Nazarethstraat kruiste ter hoogte van de Jan van der Leestraat.

13a Een tweede zijarm van no. 8, die ontsprong aan de Trouwlaan ca. 100 m ten zuiden van het St. Annaplein. Hij stroomde in zuidoostelijke richting naar de Corvelse waterloop, maar verenigde zich daartoe eerst met no. 13.

14 Een waterlaat die ontsprong aan de Tuinstraat bij het Pieter Vreedepad, stak de Heuvelstraat over en slingerde over Hendrikhof en Emmapassage naar de Paleisring ter hoogte van de Katterug en mondde uit in de Corvelse waterloop (no. 8) op het Koningsplein.

15 Een waterloop ontspringend aan de Goirleseweg bij de ingang van de Sportacademie, stromend naar het Moller-Instituut, vandaar naar de Stappegoorweg, stromend langs de *Eselvenschestraet* |189| naar het voormalige huis van Van Coulsteren en vandaar naar de Nieuwe Leij. Deze waterlaat werd gedeeltelijk verlegd in 1550 [GAT R296:29r°-29v°]. Deze waterloop heette later de *Groenewoudse loop.*

16 Een andere waterloop ontsprong bij de IJsselstraat tussen de Stokhasselt en het Lijnsheike, kruiste deze ter hoogte van de brug over het kanaal bij de Oude Lind, liep door de akkers naar de Schans en vandaar langs de Rugdijk en Quirijnstokstraat naar de Houtsestraat, in de vorige eeuw genoemd de 'Benedenste Brug'.

17 Een waterlaat, later genaamd de 'Middelste Brug', ontsprong aan de Goirkekanaaldijk, liep langs de Cannabichstraat naar de Mozartlaan, parallel aan de Haendellaan naar de Beethovenlaan, volgde deze tot de Strausslaan, ging vandaar ten westen van de Strausslaan naar de Leharstraat en liep dan langs het voormalige Moleneind naar de Kalverstraat tot bijna de Moerstraat, stak de eerste straat over tot bij de Kouwenberg en ging dan noordwaarts tot bij de Houtsestraat, die hij kruist onder de naam de Middelste Brug.

18 Van de *Berckdijck* |22| uit liepen enkele waterlopen de Blaak in en langs het eerste stuk van de *Berckdijck* (vanaf Korvel gezien) moet eveneens een waterlaat gelopen hebben. Deze waterlaat werd slechts een maal genoemd als *de Leije* [GAT R281:24v° (1533)].

Verder waren er nog een aantal zijarmen van de bovengenoemde waterlopen.

Wanneer wij nu de kaart van Tilburg bekijken, zoals het er in de 16e eeuw uit moet hebben gezien, met daarin de hierboven vermelde waterlopen geprojecteerd, dan valt onmiddellijk op dat een aantal straten evenwijdig aan de waterlopen liep en dat daaraan tevens woonkernen tot ontwikkeling waren gekomen. Voorbeelden hiervan zijn onder andere de *Berckdijck*, de *Creijenvenschestraet* en de *Stockhasseltschestraet.*

Hoe belangrijk deze waterlopen en -laten waren, blijkt wel uit het feit dat de bevolking de verplichting had om de waterlaten die langs hun akkers en goederen liepen te onderhouden. Dit onderhoud werd gecontroleerd door de schepenbank en deze controle wordt in de akten aangeduid als "s-Heren schouwen'. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende akte:
1544, februari 1 n.st.
Marten zoon van wijlen Daniël Claeus Huijb Melis en Peter Denijs Crillaerts als man van Daniela dochter van wijlen Daniel voors. hebben verkocht aan Jan zoon van wijlen Henrick Verhoeven een stuk erf in weide en heide gelegen in de parochie van Tilborch aan de Veedijck tussen die Leije, een zijde, Ghijsbrecht Jan vander Pas, ander zijde, Jan Mijs, een einde, de Veedijck ander einde. 'sHeren schouwen van de Leije te onderhouden. [GAT R290:41r°]

Het stratenpatroon volgens de kadasterkaart van 1832 geprojecteerd op de huidige plattegrond. Fragment van het Centrum en Broekhoven. Ter oriëntatie zijn enkele 16e-eeuwse toponiemen vermeld.

Hoofdstuk 4

DIE SCHIJVE

Ofschoon de Schijf, in de 16e eeuw een praktisch onbewoond akkergebied en centraal gelegen tussen de herdgangen, zelf geen herdgang was, zal ze hier toch als eerste worden beschreven vanwege haar historische belang, zoals we verderop nog zullen zien.

Zoals voor alle herdgangen het geval is, zijn ook voor de Schijf de grenzen betrekkelijk vaag. Wanneer we de Schijf zouden projecteren op een huidige plattegrond van Tilburg, dan kunnen we de grenzen, zoals ze in het begin van de 16e eeuw waren, ongeveer als volgt aangeven:

- Hendrik de Keijserstraat,
- Herstalsestraat,
- Kwaadeindstraat tussen Tongerlose Hoefstraat en Hasseltstraat,
- Wilhelminapark tussen Hasseltstraat en park,
- ten westen van de percelen gelegen aan de westzijde van het Wilhelminapark,
- ten zuiden van de percelen aan het Wilhelminapark en Veldhovenring tot aan de Besterdring, vandaar westelijk van de percelen aan de Heuvel en noordelijk van de percelen aan de Heuvelstraat,
- Heuvelstraat tussen Oude Markt en Zomerstraat,
- noordelijk van de percelen aan de Korvelseweg en het Korvelplein,
- noordelijk van de percelen aan de Berkdijksestraat,
- Burgemeester Van de Mortelplein, vandaar in een rechte lijn tot aan de kruising Friezenlaan–Tubantenstraat,
- Tubantenstraat, Vierwindenlaan tot aan de Burg. Suijsstraat en vandaar in een rechte lijn tot aan de Ringbaan-West,
- langs de Ringbaan-West tot aan de fietstunnel en vandaar in een rechte lijn tot aan de Bokhamerstraat en van hier naar de Hendrik de Keijserstraat.

Het stuk van *die Schijve* tussen Gasthuisring en Besterdring werd de *Veldhovensche Schijf* genoemd.

Soms komt het voor dat percelen die gelegen zijn op de grens van de Schijf nu eens genoemd worden als gelegen in de Schijf, dan weer als gelegen in b.v. de *Rijt* of Herstal.

Wegen en paden in de Schijf

Laten we beginnen met de wegen en de paden die de Schijf doorkruisten:

- De *Vorste Cruijswech* |144|.
  Dit is de huidige Korenbloemstraat vanaf het Korvelplein tot aan de Ringbaan-West. Vandaar is het de Ringbaan tot aan het tunneltje van de fietsroute.

- De *Achterste Cruijswech* |143|.
  Deze kruisweg wordt gevormd door de huidige Diepenstraat–De Regenboogstraat–Watertorenplein–Beukenstraat tot aan de achterzijde van het perceel van*De Regenboog*. Vanhier boog de straat in noordwestelijke richting af tot aan de fietsroute en volgde deze dan tot aan het fietstunneltje en kwam hier uit op de *Vorste Cruijswech*. De straat ging dan in noordwestelijke richting naar de *Rijt* |583| langs de waterlaat de *Werfft* |712|.

De beide *Cruijswegen* werden loodrecht gekruist, vandaar de naam kruisweg, door de huidige Meelstraat–Jan Steenstraat en Akkerstraat–Ruysdaelstraat. Vanaf de kruising Ruysdaelstraat met de Korenbloemstraat liep een weg met een boog naar de Berkdijk ter plaatse van de kruising Burgemeester Beckersstraat en Burgemeester Damsstraat.

- De huidige Paterstraat en Capucijnenstraat bestonden indertijd ook al en werden beide aangeduid als *Molenstraet* |500|. Vanaf de plaats waar de Akkerstraat overging in de Paterstraat liep een pad naar de huidige Eikstraat, dat op zijn beurt weer ter hoogte van de Watertorenstraat afboog naar het *Hagelcruijs* |245|, gelegen op de splitsing Boomstraat–Elzenstraat, en naar de *Bedbuer* liep. Dit pad heette *Molenpat* |498|.
- Op het tracé van de Prunusstraat lag ook een pad en vanaf het *Hagelcruijs* liep eveneens een pad rechtdoor naar de *Vorste Cruijswech*.
- In het verlengde van de Bokhamerstraat liep een weg, genaamd *Die Vlasstraet* |695|, langs een waterlaat met een bocht naar de huidige Boomstraat, *die Hoevenschewech* |351| of *Hoevensche Kerckwech* |350| genaamd. Deze liep door over de Korte Schijfstraat tot aan de Nieuwlandstraat, die *Kerckstraet* |415| heette.
- De Elzenstraat ging, zoals nu nog het geval is, over in de Fabriekstraat, die *Hovels Weechske* |383| genoemd werd.
- Over het tracé van de Pijlijserstraat liep de *Willemsdijck* |719|, zo genoemd omdat hij over het land liep van de Hoeve op de Herstal, later de Waterhoef genoemd, die eigendom was van Willem Pijlijsers uit Heusden. Deze *Willemsdijck* liep door tot het *Hagelcruijs*. Ter hoogte van de huidige Alleenhouderstraat liep er een weg naar de Noordstraat, ongeveer waar vroeger de Industriestraat was. Ook deze weg werd aangeduid als *Hoevensche Kerckwech*.
- Van de Bokhamerstraat liep als grens van de Schijf een straat over de Hendrik de Keijserstraat en Herstalsestraat naar de Kwaadeindstraat. Het stuk Kwaadeindstraat tussen de Herstalsestraat en de Ringbaan-West bestond nog niet.
- Ongeveer over de Arke Noëstraat liep een weg van de Hendrik de Keijserstraat naar de Keldermansstraat en vandaar kwam deze uit in de Pijlijserstraat, toentertijd *Willemsdijck*.
- Tevens liep er een weg vanaf de hoek van de Hendrik de Keijserstraat met de Lieven de Keijstraat over de Kuiperstraat naar het Wilhelminapark, toen *Velthoven* |673| genaamd.
- Van de Pijlijserstraat liep de huidige Keldermansstraat met een boogje in noordoostelijke richting naar de Pironstraat, die eveneens op de *Velthoven* uitkwam.
- Bovendien liep er een weg over het Tjeuke Timmermanspad en de Vredeman de Vriesstraat tot aan de Pironstraat.

- Als oostgrens van de Schijf diende de *Velthovenschewech* |676| of *Velthovensche Kerckwech* |674|, nu Gasthuisring geheten. Deze liep als *Kerckstraet* |465| over de Noordstraat in de Nieuwlandstraat. De huidige Schoolstraat en de Noordhoekring (voormalige Lange Schijfstraat) bestonden reeds.

De veldnamen

De Schijf was, zoals gezegd, praktisch onbewoond, met uitzondering van de oostzijde, de huidige Nieuwlandstraat, waar in de eerste helft van de 16e eeuw al behoorlijk wat huizen stonden, met name aan de oostzijde van deze straat.

In het eerste hoofdstuk hebben we gezien dat er op het grondgebied van het latere Tilburg minstens een viertal domeingoederen heeft gelegen die elk bestonden uit meerdere hoeven en minstens één 'hovel'. Een van deze domeingoederen werd gevormd door het *Goet ten Herstal*. Welnu, de Schijf vormde waarschijnlijk het grote akkergebied dat oorspronkelijk tot dit goed behoorde.

De Schijf moet ook nog om een andere reden het centrum geweest zijn van het vroeg-middeleeuwse dorp Tilburg; hier kwamen vermoedelijk de vrije inwoners van Tilburg bijeen voor de gemeenschapsvergadering. De naam *die Scijve* duidt hier namelijk op en ook de toponiemen *het Wijnstuck* |717| en *die Scipvliet* |616| lijken te wijzen op de plaats van de dingvergadering. Het *Wijnstuck* of *Vijnstuck* moet gelegen hebben ofwel daar waar nu Bouwmarkt Formido is gevestigd, ofwel aan de Elzenstraat waar kortgeleden het kantoor van de Vereniging voor Volkshuisvesting Tilburg stond.

Het is daarom niet toevallig dat op de splitsing van Boomstraat en Elzenstraat de *Bedbuer* |16| lag, een stuk grond dat altijd bezit van de kerk is geweest, en tevens de plaats waar volgens de kaart van Diederik Zijnen (1760) een Tiendpaal stond. Bovendien stond hier ook *het Hagelcruijs* |245|. De naam *Bedbuer* betekent niets meer en niets minder dan *Bedehuis*. Daar *Bedbuer* een oude Germaanse naam is voor bedehuis is het vrijwel zeker dat hier het eerste kerkje van Tilburg gestaan heeft. Het kerkje was goed bereikbaar, want volgens de kaart van Zijnen kwamen hier vele wegen en paden samen, waaronder:

- de *Hoevensche Kerckwech* |350|, waarvan een deel nu Boomstraat heet;
- de *Rijtsche Kerckwech* |586|;
- de huidige Elzenstraat, die soms *kerckwech* wordt genoemd;
- een pad waar nu de Prunusstraat ligt, zodat men van Korvel via de (latere) Diepenstraat naar de kerk kon gaan;
- een pad, lopende van de Paterstraat over de Eikstraat naar de *Bedbuer*;
- een pad van de Pijlijserstraat naar de *Bedbuer*.[1]

Was dit kerkje blijven bestaan, dan zou de Schijf mogelijk het centrum zijn geworden van de stad Tilburg.

---

1 Probleem hierbij is echter dat dezelfde wegen in later tijden, d.w.z. nadat de domeinkerk parochiekerk was geworden, gebruikt werden door de inwoners van de Reit en de Hoeven om naar de kerk aan de Markt te komen.

Naast de reeds genoemde, zeer belangrijke toponiemen, hebben we in de Schijf nog vele veldnamen. Allereerst is daar de *Pijlijser Hoeve* |**556**|, ook genaamd *Hoeve aan den Heerstal* |**340**|.[2] Woonhuis en stallen waren weliswaar buiten de Schijf gelegen, maar het bijbehorende akkerland lag geheel binnen het hier besproken gebied. Deze akkers waren van het woonhuis uit te bereiken via de *Willemsdijck* |**719**|. Dit is het deel van de Pijlijserstraat tussen de Hendrik de Keijserstraat en de Keldermansstraat. Aan de *Willemsdijck* lag ook de *Dijckacker* |**154**|, *Lijske Goijaert Acker* |**469**| en de *Maesacker* |**477**|. Verder stond er nog een holle eikeboom, *de Eijck* of *Hoolen Eijck* |**176**|. Naar deze eikeboom is de huidige Eikstraat genoemd. Waar deze eik precies gestaan heeft is moeilijk te zeggen, doch waarschijnlijk in de buurt van de kruising Pijlijserstraat en Alleenhouderstraat, waar nu het goederenemplacement van de spoorwegen is. De eik stond er nog in 1792, en vermoedelijk ook later nog. Langs (en naar) deze eik liepen minstens twee wegen of paden; (een van) beide paden (kan) kunnen in de volksmond reeds Eikstraat hebben geheten.

Bij de *Bedbuer* ontsprong een waterlaat, eveneens *Bedbuer* genaamd, die naar de *wolspoel* aan de Herstal liep.[3] Langs deze weg liep, zoals gezegd, een weg genaamd *die Vlasstraet*. Tussen deze *Vlasstraet* en het goed van de Pijlijserhoeve bevonden zich in de nabijheid van de poel bij de Herstal:

- *het Coppenhecken* |**109**|,
- *de Coppenhoff* |**110**|,
- *die Coppensacker* |**111**|,
- *die Coppenstraet* |**112**|, en
- *die Coppenweij* |**113**|,

alle gelegen waar nu het reeds eerder genoemde goederenemplacement zich bevindt. Hier lagen ook *de Gheer* |**199**| en *dat Geerken* |**196**|. Bij de Hazelaarstraat lag de *Elsacker* |**180**| en op de Hart van Brabantlaan lag een akker genaamd *de Streep* |**646**|.

Ten noorden van de Elzenstraat bij de Populierstraat lagen de *Gulden Bodem* |**238**| en *de Scipvliet* |**616**|.

Zoals in het hoofdstuk over de waterlopen en -laten vermeld, begon de *Hoogh Soo* |**372**| bij de Missionarisstraat en liep ze ongeveer langs de Dionysiusstraat en Acaciastraat naar het noorden. Ten westen hiervan, boven de Elzenstraat, was de akker de *Langen Pael* |**430**|. De bodem lag hier kennelijk wat lager, aangezien aan de oostzijde van de waterlaat *dat Leege Stucken* |**447**| lag; bij de Lochtstraat bevond zich een akker genaamd *de Mortel* |**507**|.

Op de kruising Noordhoekring en Spoorlaan stond *de Dorenboem* |**164**|. Waar nu het Dudokhof is, lag *die Hoghenacker* |**364**| en tussen de Vredeman de Vriesstraat en Cornelis de Vriendtstraat lag *dat Hubenlandt* |**386**| of *dat Huijbenlandt* |**390**|.

---

2 Hoeve is hier een grondmaat. De Hoeve van de Herstal was een van de hoeven die tot het Goet ten Heerstal behoord moeten hebben.

3 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen'.

Laten we op onze schreden terugkeren en ons weer naar de *Vlasstraet* wenden, dan vinden we tussen deze straat en de waterlaat *de Werft* |713|, onder de Bokhamerstraat, *die Willichacker* |720|, bij het Reitseplein, waar nu de Ringbaan-West is, de *Martens Acker* |483|, de *Reijnenacker* |575| op het Reitseplein, *die Crommenacker* |136| en de *Steltacker* |636| ongeveer bij de kruising Ringbaan-West – Hart van Brabantlaan. *Dat Haverland* |258| lag aan de Beukenstraat bij het Vervoercentrum; en bij het Hagelkruisplein moeten we de *Grote Acker* |222| zoeken. Bij de Kastanjestraat en de Missionarisstraat ten slotte lagen de *Vroukesacker* |705| en *dat Wijnstuck* |717|.

Tussen de *Achterste Cruijswech* |143| en de *Vorste Cruijswech* |144|, d.w.z. tussen Diepenstraat met De Regenboog- en Beukenstraat aan de oostkant en de Korenbloemstraat en Ringbaan-West aan de westzijde, lag een lager gelegen gebied, waar veel wilgestruiken groeiden en dat daarom *die Werft* |713| werd genoemd. Aan de zuidzijde werd dit gebied begrensd door de Ruysdaelstraat en in het noorden door het Vervoercentrum.[4] De waterlaat *de Werft* |713| liep door het westelijk gedeelte van dit gebied. In ditzelfde gebied moeten we de akker *het Dal* |146|, de *Bijesinck* |29| en de akker *de Werft* |712| zoeken.

Op de driehoek omsloten door Meelstraat, Paterstraat en Capucijnenstraat stond de *Corvelsche Moelen* |122|, de *Wijntmoelen van Corvel* |718|, vermoedelijk een houten standerdwindmolen, ook wel *Molen op Corvel* |495| genoemd. Bij de molen lagen de *Moelenhoeck* |492|, een akker genaamd *de Verloren Cost* |687|, de *Molenbocht* |496| ten oosten van de Paterstraat, en de *Zwartenberch* |738|. Tussen de Capucijnenstraat en de Meelstraat lagen de *Langenacker* |437| en de *Corten Acker* |118|.

Omsloten door Korenbloemstraat en Diepenstraat, Korvelplein en Jan Steenstraat lag *die Avenbraeck* |11| met daarin gelegen *dat Neijwenlandt* |510| en de *Weeckenacker* |708|. Ten zuiden van dit gebied, tussen de Berkdijksestraat en de Korenbloemstraat bevonden zich de akker de *Bosch* |61|, de *Boschacker* |62|, *Meeukes Acker* |484| en de *Rijacker* |580|. Deze laatste lag waar nu de fabriek van De Regenboog staat.

Op de grens van de Schijf en de *Rijt* lag de *Heijn Will Leijten Acker* |289|, *die Hoeckstraet* |321| alsmede *die Suep Zoeij* |652| als arm van de waterlaat de Werft.

De volgende akkers die in de Schijf gelegen waren, hebben wij niet kunnen lokaliseren, nl.:
- *de Dorenbosch* |166|,
- *die Cruijsacker* |141|, en
- *het Gheloeckt* |202|.

Tot de Schijf behoorde ten slotte ook nog het *Hoevelstraetke* |348|, zoals de Tuinstraat, Fabriekstraat en Poststraat werden genoemd.

---

4 Bedenk dat de Bredaseweg nog niet bestond; dit was dus een vrij groot gebied.

Hoofdstuk 5

DE HOEVEL EN DE KERCK

Deze herdgang omvatte meer dan de Heuvel zelf. Ook de wijde omgeving van de kerk aan de Oude Markt maakte er deel van uit. De grenzen van deze herdgang kunnen ongeveer als volgt worden aangegeven,

- in het oosten: de Goudenregenstraat, vandaar een lijn naar de Dunantstraat, deze straat, en de Lanciersstraat. Beide laatste straten werden in de 16e eeuw *die Donckerstraet* |**158**| genoemd; in het oosten grensde de herdgang aan *Eijndthoven* |**178**| en *Loven* |**474**|.
- In het noorden: de Poststraat vanaf de Langestraat en de Karrestraat. De Poststraat en de Karrestraat zijn restanten van een tweede *Donckerstraet* |**158**|, die vanaf de Noordhoekring naar de splitsing Koestraat–Enschotsestraat liep, en zo de noordgrens (deels *de Schijve* |**610**| en *de Velthoven* |**673**|) van de herdgang vormde.
- In het westen de Langestraat, het westelijk deel van de Heuvelstraat, waaraan de Ned. Hervormde kerk ligt, de Zomerstraat en Trouwlaan tot de Nieuwstraat, d.w.z. begrensd door *die Schijve* en *Corvelschestraet* |**124**|.
- Ten slotte in het zuiden Nieuwstraat, Varkensmarkt, Primus van Gilsstraat, Stevenzandsestraat en Vendeliersstraat, tot waar de Kruisvaardersstraat bij de Piushaven uitkomt, m.a.w. begrensd door *die Juijpt* |**403**| en *Oerle* |**524**|.

Wegen en paden in de Hoevel

Langs de Heuvel liep een grote verkeersweg, namelijk de oude Romeinse weg komende van Alphen, nu geheten de Oude Tilburgse Baan, gaande over de Aesvoort bij Riel, de Rielseweg, Generaal Winkelmanstraat, Laarstraat, Korvelseweg, Zomerstraat en Heuvelstraat. Vervolgens voerde ze via de Enschotsebaan, De Kraan, Houtsestraat en Loonse-Molenstraat over Baardwijk naar Doeveren. Van de Heuvel liep een andere weg als *Heerbaen* of *Heerstraet* |**267**| verder door de St.-Josephstraat en de Oisterwijksebaan naar Oisterwijk.

Een tweede grote weg komende van Turnhout–Poppel over Aarle langs de Regte Heide, gaande van Goirle over de Oude Baan (nu grotendeels verdwenen) naar het einde van de *Poelstraet* |**560**| op het zuidoostelijk einde van het Willem II–stadion. Vandaar liep de weg naar de kruising Ringbaan-Zuid – Trouwlaan en zo verder naar het Transvaalplein, via Voltstraat en Piusstraat. Deze weg vormde het oostelijk deel van de Heuvel en liep als grote weg via de Enschotsestraat door naar Enschot.

Ook kon men via de Koestraat, Hoefstraat en het voormalige Lijnsheike naar Loon op Zand.

De *Donckerstraet* |**158**| kwam op Broekhoven uit. Dit zuidelijk gedeelte heette vroeger de Beeksedijk en liep op het tracé van de Korhoenstraat. In *Broeckhoven* |**73**| kwamen

de wegen uit Hilvarenbeek (de *Ghemeijne Dijck* |204|) en Diessen (*Bacx Dijck* |14|) uit, zodat men via de *Donckerstraet* op de Heuvel kon komen.

Van Moergestel uit kwam men via de *Commerstraet* |107| in de St. Josephstraat en vandaar op de Heuvel.

Op deze wijze vormde de Heuvel een kruispunt van heerwegen.

Andere straten in de herdgang *die Hoevel* waren:
- De *Cruijsstraet* |142|. Er zijn twee *cruijsstraten achter die Hovel*, nl. de kruising Hoogvensestraat–Lanciersstraat en de kruising Enschotsestraat met de Lovensestraat.
- het *Molenstraetke* |501|, nu Tivolistraat, dat van de Heuvel via Enthoven en Lovensestraat naar de Velthovense Molen liep.
- Een onbenoemde straat liep van de Heuvel naar *het Ven* |677|. Dit is de huidige Juliana van Stolbergstraat.
- Twee kerkstraten: een *Kerckstraet* |415|, nu Heuvelstraat, en *de Kerckstraet* |415|, nu Nieuwlandstraat.
- Het *Hoevelstraetke* |348|, zoals de Tuinstraat en de Poststraat–Telegraafstraat werden genoemd. In de eerste helft van de 16e eeuw waren dit nog slechts akkerpaden, evenals de Langestraat. Ook de Veemarktstraat bestond reeds als onbenoemd akkerpad.

Verschillende straten heetten *die Kerckwech* |419|, zoals de Oudedijk en de Oude Markt. De Bisschop Zwijsenstraat heette *Kerckdijck* |409|. De Monumentstraat werd *Kerckpat* |414| genoemd en ook de noordzijde van het Stadhuisplein was vroeger een pad en werd als *kerckpat* aangeduid.

De bewoning van die Hoevel

Heuvel en kerk vormden samen het dichtst bewoonde deel van het zestiende-eeuwse Tilburg. De Heuvel is ontstaan op een kruising van grote wegen, bovendien lag sinds de 12e eeuw de kerk in deze buurt. Dit alles heeft de Heuvel zijn centrumfunctie gegeven.

Doch dit wil geenszins zeggen dat de Heuvel in zijn geheel al rondom volledig bewoond was; zeker niet! De oostzijde was geheel onbewoond, en werd nog gevormd door de 'gemeijnt', waarin zich leemputten bevonden.

Aan de westzijde stonden huizen, vanaf de Heuvelstraat tot aan de Koestraat. Op de hoek van de Heuvelstraat stond, in de periode waarop dit onderzoek betrekking heeft, een huis dat eigendom was van Laureijs Henrick Zwijsen, toen president-schepen. Op de tekening van Jhr. Mr. D.T. Gevers van Endegeest is dit het meest linkse huis, dat er nog duidelijk 16e-eeuws uitziet. Daarnaast op de Heuvel stond een huis dat

toebehoorde aan Jan Goyaert Robben, vervolgens een huis dat door de erven van Willem Pijlijsers verkocht werd aan Jan en Joest Heijmericks.[1]

Hiernaast stond de *Herberg Inden Hart* |312| van Schout Jan IJewaens vanden Hovel en ten slotte op de hoek van de Tuinstraat de gebouwen van de Hoeve van Tongerlo op de Heuvel, *de Hoeve aenden Hovel* |341|, die Jan Jan Lambrecht van Boerden gepacht had, nadat zijn vader Jan Lambrechts van Boerden eerder reeds pachter was geweest. Deze Jan van Boerden werd ook wel Jan Lambrechts of Jan Lemmens genoemd.

Aan de andere zijde van de Tuinstraat lag de *Herberg inden Wildeman* |315| van Jan Aert Smits. Bij deze herberg lag nog een klein huisje, genaamd *dat Buerken* |82|, wat 'klein huisje' betekent. Daarnaast woonde Robrecht Goyaert Robben, dan Jan Jan Crillaerts en op de hoek van de Telegraafstraat Margriet de weduwe van Adriaen Buckincks.

De herberg heeft eeuwenlang een belangrijke plaats ingenomen in het dorpsleven van alledag. Elk zich respecterend dorp bezat er wel enkele. De herberg vervulde de rol van ontmoetingsplaats voor de dorpsgemeenschap, die veel meer dan tegenwoordig een gevoel van saamhorigheid demonstreerde. De vele dorpsherbergen waren klein en weinig luxueus ingericht. De meeste herbergiers oefenden nog een tweede beroep uit en dreven de herberg slechts als bijverdienste.

Ten noorden van de Telegraafstraat aan de Heuvel stond het huis van Jan Wouter van Aesvoert; het perceel daarnaast was van Aert Marcelis van Vessem. We weten niet zeker of daar een huis op stond. Vervolgens kwam het huis dat Anthonis Willem de Bruijn aan Jan zijn zoon verkocht in 1543. Daarachter stond een klein huisje aan de *Donckerstraet* waar Anthonis met zijn vrouw woonde.

We zijn nu zo langzamerhand in de omgeving van *de Koestraet* |422| aanbeland met het huis van Melis Peter Meeus, en op de hoek van de *Donckerstraet* |158a| land dat eigendom was van Jan Aert Smits.

Aan het begin van de Koestraet heeft Berthout Jasper Back een huis en vinden we bezit van Claeus vanden Laer en de Abdij van Tongerlo.

Aan de zuidzijde van de Heuvel wonen dan Dympna, dochter van Jannis Back (sCusters, priester), Anthonis en Willem van Broeckhoven, Jan Jan van Zon, Dierck Willem Bogaers, de priester Jan Boon en de priester heer Jan Back.

Op de Korte Heuvel, in de volksmond de benaming voor het gedeelte tussen de Heuvel en de splitsing Tivolistraat–St. Josephstraat, vinden we aan de zuidzijde bezit van Aert van Vessem, Jan Claeus Thomaes de organist, Peter Jan Smits en Peter Ghijsbrecht Stevens. Aan de noordkant van de Korte Heuvel woonde Laureijs Jan Piers bij *de Leemskuijlen* |451|.

---

1 Zie afbeelding op blz. 481.

Op het driehoekige stuk tussen de St. Josephstraat, de Tivolistraat en de Dunantstraat vinden we een huis met als eigenaar Adriaena Aert Jacop Melis en grond van Aert Marcelis van Vessem.

De noordzijde van de Heuvelstraat was ook redelijk bebouwd. Tussen de Poststraat en de Tuinstraat lagen de akkers van de boerderij van Tongerlo aan de Heuvel. Op de hoek vande Heuvelstraat en de Juliana van Stolbergstraat, waar nu Modemagazijn Van den Brekel gevestigd is, lag de herberg van de gewezen schout Adriaen Adriaen Crillaerts. Deze herberg droeg de naam *Inden Vos ende Craen* |**314**|. Ten zuiden hiervan, bijna op het eind van de straat, lag een huis dat eigendom was van de armenzorg, de Tafel van de Heilige Geest.

In tegenstelling tot aan de noordzijde van de Heuvelstraat bevonden zich aan de zuidzijde daarvan veel minder woningen. Er stonden weliswaar wat huizen tussen de Heuvelstraat en het huidige Stadhuisplein, nl. tussen de Monumentstraat en de vroegere Pleinstraat. Het gebied tussen de Oude Markt en Monumentstraat was al volgebouwd.

Verder lag er in het gebied tussen de kerk en de herberg *Inden Vos ende Craen*, één grote boerenhoeve, die in twee helften werd opgedeeld na de dood in 1535, van Jan Beerijs Eelkens, wiens eigendom ze was. De oostelijke helft verviel aan zijn schoonzoon Jan Jan Mijs, man van Lijsbeth Jan Beerijs Eelkens, en het westelijk deel kwam toe aan Jan Aert Reijnbouts als man van Jenneke Berijs Eelkens. Ten zuiden van het deel dat toegevallen was aan Jan Jan Mijs was de heide van het *Kerckven* |**416**| gelegen. Aan het deel van Jan Aert Reijnbouts, gelegen aan *die Kerckhofmuer* |**412**|, grensde in het zuiden, behalve het voornoemde *Kerckven*, ook nog een hoeve van Jan Goyaerts, gelegen op de hoek van de Bisschop Zwijsenstraat.

Het stuk van de Bisschop Zwijsenstraat tussen de kerk en de Varkensmarkt-Primus van Gilsstraat bestond indertijd nog niet, zij werd pas in 1668 aangelegd op het tracé van een reeds bestaand pad. De straat heette toen de *Nieuwen Dyk*. De weg in de richting Hilvarenbeek liep kennelijk oorspronkelijk over de Oudedijk. Met enige goede wil kunnen we het tracé van de Oudedijk doortrekken over de Hoogtestraat en de Radiostraat. Deze laatste straat vormde het begin van de vroegere *Heijlige Eijckstraet*, die op haar beurt weer aansloot op de *Ghemeijne Dijck*.

Rond de kerk, die indertijd op de plaats stond van de huidige Heikese kerk, lag de *Kerckhofmuer* |**412**|, die het kerkhof, dat toen nog rond de kerk gelegen was, omsloot. Er werd niet alleen in de kerk zelf begraven, blijkens het testament van Laureijs Peter Verschueren, maar ook op het kerkhof.[2] De graven op het kerkhof werden ook toen al voorzien van een grafmonument. Zo moesten bijvoorbeeld Henrick Gherit Smolders en zijn drie zonen Pauwels, Gherit en Peter, die tijdens een ruzie Cornelis Laureijs Elen Mutsaerts hadden gedood, als schuldigen op diens graf een grafkruis zetten:

---

2 [GAT R287:6r°-7r° (1540)]: Hij wenst begraven te worden in de kerk van Tilburg, naast zijn zusters aan de noordzijde van het Sint-Anna altaar.

Item noch sullen die voers. misdadighe ter eewige memorie doen setten een ijseren cruijs opt graft vanden dooden, ghestoffeert ende na den aantscijn vanden cruijs dat opt graft staet tot Tilborch van Henrick Mathijs Beerthen soen, beheltelijck datten steen off den voet vanden cruijs noch eens soe swaer sal sijn als den steen vanden vors. Hanrickx cruijs, dwelck men setten sal tussen dit ende St. Jansmisse inden somer naestcomende.[3]
Evenzo lag in de kerk op het graf van priester Willem Willem Huijben, gedood door Michiel en Cornelis, zonen van Ghijsbrecht die Waghemaker:
een serck lanck sijnde vijff voet ende drie voet breet (...) ende hijer op sall ghehouwen sijn een trelck metten naem van Heer Wijllem Priester salig gedachte.[4]

Rond 1430 was men begonnen met de bouw van een nieuwe kerk ter vervanging van een ouder kerkje.[5] Dit oude kerkje, dat door Giselbert I van Tilburg rond 1150 was gebouwd, was aan drie zijden omsloten door *het Goet ter Rijt* |216|. Dit betekent dat het op (de) grond van het goed stond. Deze grotere kerk bevatte minstens 14 altaren, waarvan een deel in de kapellen aan de zuidzijde van de kerk tussen de westgevel en de zuiderzijbeuk stonden. De naam *Heikese kerk* voor de kerk op de Oude Markt is niet de oorspronkelijke. Het Heike was het deel van het *Kerckven* bij de Primus van Gilsstraat, waar in de 18e eeuw de schuurkerk stond en deze heette de Heikese kerk. Toen de katholieke parochie de oude kerk aan de Markt in 1826 weer in bezit kreeg ging met de verhuizing uit de schuurkerk ook de naam mee over op de huidige Heikese kerk.

Smulders merkt op in zijn beschrijving van Tilburg rond 1450:
De markt bestond nog niet, rondom de kerk stonden geen huizen; er lagen maar enkele akkers.[6]
Nauwelijks een eeuw later blijkt de latere Oude Markt aan beide zijden, tussen kerk en Heuvelstraat, al geheel volgebouwd. Ten zuiden van de kerk stonden in het geheel geen huizen. Tegenover de kerk aan de kerkhofmuur stond de dorpsschool. Aaneensluitende bebouwing was er ook in het zuidelijk deel van de latere Nieuwlandstraat; dit gebied echter behoorde tot de Schijf.

Er stonden eveneens huizen aan beide zijden van de Heuvelstraat tussen Oude Markt en Nieuwlandstraat, vroeger ook Zomerstraat geheten.

---

3 Zoenbrief van 9 januari 1522, n.st. [GAT R271:71v°-73r° (1521)].

4 Zoenbrief van 8 juni 1526, [GAT R273:8r°-8v° (1525)].

5 Steijns, G.J.W., 'Tilburg als parochie van Tongerlo 1232-1832', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 2 (1984), no. 3, blz. 6-9 (Themanummer Norbertijnen 1134-1984).

6 Smulders, F.W., 'Tilburg in 1450', in: *Historische Bijdragen*, uitgave van de Heemkundekring Tilborch, jrg 2 (1971), no. 3; jrg. 3 (1972), no. 1,2 en 3; en in: *Actum Tilliburgis* (idem), jrg 4 (1973), no. 1, en jrg. 5 (1974), nos. 1,2 en 4.

Veldnamen in de herdgang de Hoevel

De herdgang *de Hoevel* is niet rijk aan veldnamen. De oorzaak daarvan is gelegen in de dichte bebouwing, het grote akkercomplex van de *Hoeve van Tongerlo* |**341**| en de aangrenzende 'gemeijnt'.

Veel huizen hier moeten een naam gehad hebben, maar ze zijn niet vermeld in de civielrechtelijke akten tussen 1530 en 1550. Enkele namen van huizen op de Heuvel hebben we al genoemd, zoals:

- de herberg *Inden Wildeman* |**315**| op de Heuvel ten noorden van de Tuinstraat, in de 16e eeuw dat *Hoevelstraetke* |**348**| geheten, samen met een klein huis, *dat Buerken* |**82**|;
- de herberg *Inden Hart* |**312**|, zuid van de *Tongerlose Hoef* |**660**|;
- de herberg *Inden Vos ende Craen* |**314**|, gelegen op de hoek van de Heuvelstraat en Juliana van Stolbergstraat, waar nu Modemagazijn Van den Brekel gevestigd is.

De lindeboom op de Heuvel wordt ook niet in de door ons gelezen akten betreffende de periode 1530-1550 vermeld, wat geenszins wil zeggen, dat deze boom daar nog niet stond.

De *Hoeve aan de Hovel* |**341**| of *Tongerlose Hoef* |**661**| was gelegen tussen Heuvel–Tuinstraat, Langestraat en Poststraat–Telegraafstraat. De gebouwen van de boerderij lagen op de zuidzijde van de Tuinstraat, hoek Heuvel.

De oostzijde van de Heuvel was nog geheel 'gemeijnt' tot aan Enthoven toe. Hierin lagen *die Leemskuijlen* |**451**|. Tussen de *Molenstraet* |**501**|, nu Tivolistraat, en de *Heerstraet* |**267**|, nu St. Josephstraat, lag een stuk land genaamd *dat Pijpenhoofdke* |**557**|. Het naamsdeel 'hoofdke' is ontstaan uit 'hoveke' = kleine hoeve.

Aan de *Cruijsstraet* |**142**|, ter hoogte van het Rozenplein, lag een akker met de naam *dat Hovelbochtken* |**382**|. Verder was alles ten zuiden van de Heuvel gemeenschappelijke heide, tot aan Oerle toe, genaamd *het Ven* |**677**|. Tot na de Tweede Wereldoorlog werd het voormalige Piusplein *het Ven* genoemd. Ook de Hoogvensestraat ontleent haar naam aan het Ven. Deze naam had niets van doen met een waterplas of kuil. 'Ven' betekende in de 16e eeuw niets anders dan grassige heide of woest grasland.

De oostgrens van de herdgang werd gevormd door de *Donckerstraet* |**158**|, nu Dunantstraat en Lanciersstraat, tot waar de Stevenzandsestraat bij de Piushaven in de Kruisvaardersstraat, het verlengde van de *Donckerstraet*, uitkwam. De Stevenzandsestraat heette in de 16e eeuw *die Voertstraet* |**699**| en in de 15e eeuw ook *die Nustraet* (zie: |**698**|). De naam *Nustraet* betekende niet 'Nieuwstraat', maar 'straat bij of door een Nu', een laaggelegen kale heide (zie: |**519**|). Vergelijk het ne. *nude* = 'kaal' of 'naakt'. Iets ten noorden van de samenkomst van *Donckerstraet* en *Nustraet* kruiste de Korvelse waterloop[7] de *Donckerstraet* en daar lag een *Voert* |**697**|, een doorwaadbare

7 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen'.

plaats door de beek of waterlaat. Hierom werd de Stevenzandsestraat ook wel *die Voertstraet* genoemd. Bij deze voort lag een akker genaamd *die Voertacker* |**698**|, waarop een timmering stond, een huis, schuur of stal. Ten oosten van de *Donckerstraet* lag ook weer 'gemeijnt', waarop het vee weidde. Daarom hing er bij de *Voert* een hek, *het Voertveecken* |**700**|, om het vee te beletten op de akkers te komen. Op de hoek van de *Voertstraet* en de *Donckerstraet* bij het *Voertveecken* stond een huis genaamd *die Scaepskoije* |**604**|.

Zoals reeds vermeld lag ten zuiden van de Heuvelstraat, tussen de Monumentstraat en de herberg *Inden Vos ende Craen* een grote hoeve die toebehoord had aan wijlen Jan Berijs Eelkens. De zuidgrens van deze hoeve werd gevormd door een onbenoemd pad tussen de kerk en het latere Piusplein, lopende over het tracé van wat nu Stadhuisplein en Emmastraat zijn. Vanaf dit pad tot aan de Primus van Gilsstraat strekte zich de 'gemeijnt' *het Kerckven* |**416**| uit. De Heuvelstraat heette destijds *die Kerckstraet* |**415**|.

Bijna zouden wij het belangrijkste toponiem vergeten: *die Hoevel* |**346**| of *die Hovel* |**381**|. De Heuvel ligt iets hoger, wat duidelijk te zien is wanneer men van de Heuvel de Juliana van Stolbergstraat in kijkt. Het ligt voor de hand om aan te nemen dat de naam *die Hoevel* verband houdt met het woord *heuvel*. De beslist oudere naam *die Hovel* doet echter eerder vermoeden, dat de naam samenhangt met *hoeve* of *hof*, nl. een verzameling boerderijen. Immers ook Korvel werd in 1440 aangeduid als *Hovel* en in Goirle werd elke groep huizen in een buurtschap een *gebuerhovel* genoemd. Daarnaast staat het feit dat in Tilburg elke verhevenheid met *berg* werd aangeduid en niet met *heuvel*.

De *Kerck* |**407**| was rond 1150 door de oudst bekende heer van Tilburg, Giselbert I, gebouwd op het *Goet ter Rijt* |**343**|, als een eigen kerk, een soort hofkapel. Later is dit kerkje in handen gekomen van de parochie van Tilburg, die eerder vermoedelijk een kerkje bezat, geheten de *Bedbuer* |**16**| in de Schijve.[8] In ruil hiervoor zullen de Giselberten de tiend verkregen hebben en het patronaatsrecht, d.w.z. het recht om iemand voor te dragen als pastoor. Hun erfgenamen droegen tussen 1230 en 1260 hun tiend- en patronaatsrecht aan de hertog van Brabant, Hendrik II, over, die ze op zijn beurt aan de Abdij van Tongerlo schonk. De heilige Norbertus had de orde der Norbertijnen rond 1126 speciaal gesticht ten behoeve van beter parochiewerk dan door de in die tijd meestal slecht opgeleide wereldheren werd gedaan. Het is dan ook zeer opvallend, dat de Norbertijnen in Tilburg zelf geen zielzorg uitoefenden, maar alleen maar administratief toezicht hielden door middel van een *Persoen*. Het eigenlijke parochiewerk bleef gedaan worden door wereldheren. Dit kan alleen verklaard worden doordat in Tilburg al heel lang een eigen parochiebeheer met kerk bestond, nl. de voornoemde *Bedbuer*. Pas op het eind van de 16e eeuw, met de komst van een Tilburger, Nicolaas Mutsaerts, als persoen, later abt van Tongerlo, werd de persoen ook echt pastoor, in die roerige tijden van de opstand tegen Spanje, het opdringen van het Calvinisme en de Contra-Reformatie van de Katholieke Kerk.

---

8 Zie hoofdstuk 4, 'Die Schijve'.

Giselbert I had het Goet ter Rijt verkregen door zijn huwelijk met Alaysa van Boxtel. Later blijkt dat een deel van het Goet ter Rijt Boxtels bezit was gebleven; een ander deel was bezit van de heer van Gageldonk. Een derde deel ten slotte kwam in het bezit van Ghiselbert Bac.[9] Zo bezat jonker Dierck Gherit Back als leenman de bij het goed behorende hoeve, de *Hoeve ter Rijt* |**343**|, welke gelegen was in het zuidelijk deel van het goed, namelijk tussen Kloosterstraat, Oudedijk, Nieuwstraat en dan Trouwlaan en Korvelseweg, mogelijk Nieuwstraat–Korvelseweg. Aert van Loet[10], ook Aert Marcelis van Vessem geheten, had het deel van het goed in leen dat lag tussen de latere Oudedijk en Bisschop Zwijsenstraat, vanaf de kerk tot aan de Varkensmarkt. Vlak bij deze *Leenacker van Aert van Loet* |**453**| stond de *Sinter Claeus Stock* |**619**|, hoogstwaarschijnlijk in de buurt van de Oude Kerkstraat. Gezien de naam van een weg van het huis in Broekhoven van Van Coulster naar de huidige Radiostraat, *de Heilige Eijckstraet* |**286**|, voorheen het Oude Beeksepad, was deze 'stock' een heiligenbeeld tegen een eikeboom. Vergelijk hiermee de benaming *Heilige Eik* bij Spoordonk.

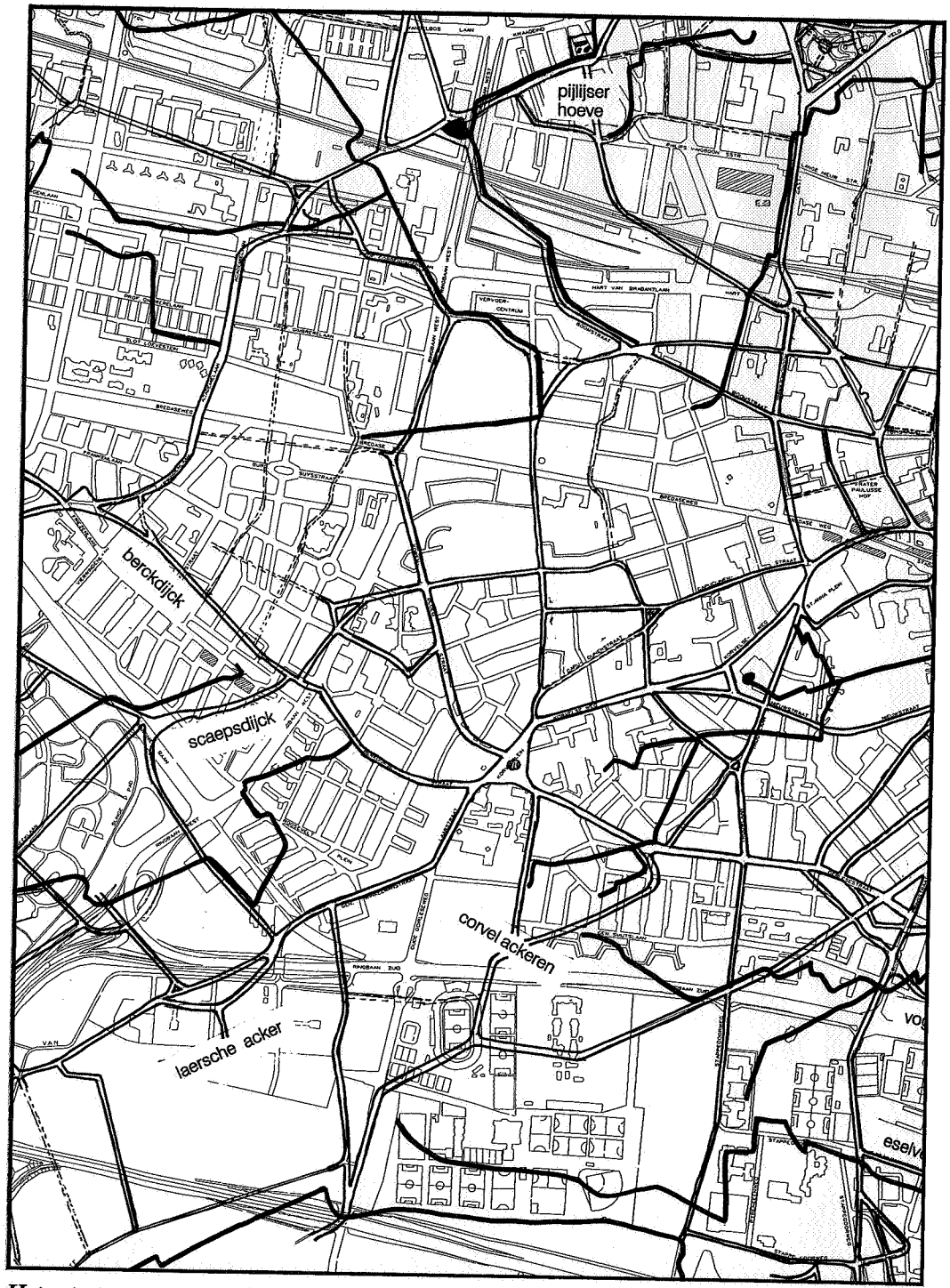
Bij de kerk lag ook het *Leenland van Ghijsbert Jan Laureijs alias Wàgemaker* |**456**|, als deel van hetzelfde Goet ter Rijt. Daar bezat ook Cornelis Peter Berijs Eelkens een stuk land genaamd *dat Leenackerke* |**454**|. Ten slotte maakte ook de *Hoeve van Luik* |**344**|, genoemd in [GAT R281:39r˚ (1533)], deel uit van dit aloude goed. Het Goet ter Rijt zelf lijkt ons omsloten te zijn geweest door Heuvelstraat, Korvelseweg en Trouwlaan, Nieuwstraat en Varkensmarkt, Bisschop Zwijsenstraat en Monumentstraat. Nu is op een deel daarvan een stadspark; het zou mooi zijn dit park te vernoemen naar het Goet ter Riet.

Een ander leengoed bij de kerk, het *Leengoed van Laureijs Jan Back* |**455**| had als belending zijn huis aan de straat en het Convent van Tongerlo. Zijn huis moet gelegen hebben aan de Langestraat; daarachter lag het leengoed, dat leenroerig was aan de Graaf van Nassau, de heer van Breda [GAT R298:112v˚-113r˚ (1552)]. Ten slotte lag bij de kerk naast het Convent van Tongerlo een akker geheten de *Eelken Acker* |**173**|. Deze akker moet in de buurt van de huidige Tuinstraat gezocht worden.

---

9 Boeren, P.C., 'Uit de parochiegeschiedenis van Tilburg vóór 1600', in: *Van Heidorp tot Industriestad*, blz. 77.

10 De naam werd in dezelfde periode en eerder gewoonlijk ook als 'Luet' geschreven.

Het stratenpatroon volgens de kadasterkaart van 1832, geprojecteerd op de huidige plattegrond. Fragment van Korvel, Oerle en Berkdijk. Ter oriëntatie zijn enkele 16e-eeuwse toponiemen vermeld.

Hoofdstuk 6

CORVEL EN LAER

De herdgang *Corvel* |**120**| behoort ongetwijfeld tot de oudst bewoonde delen van de stad. De naamsverklaring heeft altijd al veel problemen opgeleverd. De beste verklaring lijkt ons *Hovel bij een curtis*, d.w.z. 'curt(is) hovel' > Corthovel > Corhovel > Corvel. Nog in 1511 (n.st) werd gesproken van *die Hovel van Corvel* [GAT R262:13r° (1510)]. Een 'hovel' dient te worden gezien als een verzameling boerenwoningen. Een *curtis* was in de Frankische periode een omheind domein met woning (sala) van een grootgrondbezitter. Naast zo'n landgoed bezat de eigenaar ook horigen, *mancipii*, die de grond van de heer bewerkten. Daarnaast beteelden ze ook voor zichzelf soms persoonlijk bezit, doch gewoonlijk gemeenschappelijke akkers. Hun huizen stonden bij elkaar in een 'hovel'.

Op Korvel zijn alle zaken aanwezig die op een voormalige curtis met sala lijken te wijzen, zoals:
- een *Loo* |**471**|, een hooggelegen bosje, dat gemakkelijk gerooid kon worden;
- een *Laer* |**424**|, een intensief benut bos, waar men onder andere de varkens liet lopen die zich voedden met eikels en andere bosvruchten;
- de *Poel* |**558**|, lage weilanden, die vaak onder water stonden, en een waterlaat met dezelfde naam, die later de Korvelse waterloop zal heten. Hier kon gehooid worden.

Bij het Laer liep (en loopt nog) de waterlaat de Katsbogte met beemden en graslanden.

De grenzen van de herdgang *Corvel en Laer* zijn wat moeilijk aan te geven. In elk geval werd de zuidgrens met Goirle gevormd door de Katsbogte, vanaf de grens met Riel tot aan het Goolsepad nabij het Moller-Instituut. Vandaar een stuk van dit pad, een deel van de Stappegoorweg en de Trouwlaan tot het Lieve-Vrouweplein in het oosten. In het noordwesten en westen de Capucijnenstraat, die de grens met *de Schijve* |**610**| vormde, de percelen ten westen van het Korvelplein en de Laarstraat, ongeveer het Rooseveltplein, Ringbaan-West, Blaakweg; vanhier de A58 tot aan het voormalig *Bels Lijntje* en vandaar tot aan de eerder genoemde grens met Goirle.

Wegen en paden in Corvel en Laer

De herdgang kende een groot aantal wegen, maar de meeste waren onbenoemd. De voornaamste straat was natuurlijk de *Corvelschewech* |**123**| of *die Corvelschestraet* |**124**|, onze huidige Korvelseweg.

De Trouwlaan bestond ook al, maar was onbenoemd. Ze liep helemaal door tot aan de Katsbogte en de Bakertand in Goirle.
De huidige Capucijnenstraat was tussen de Diepenstraat, die destijds *die Achterste Cruijswech* |**143**| werd genoemd, tot *de Molenstraet* |**500**|, nu Paterstraat, nog maar een

akkerpad. Van de *Molenstraet* af tot aan het Lieve-Vrouweplein droeg ze reeds de benaming straat, hoewel ze niet verhard was. Geen enkele straat in Tilburg was in die tijd verhard.

Ook de Hesperenstraat, de Nieuwstraat en de Korveldwarsstraat bestonden al, eveneens nog onbenaamd. Mogelijk werd de Hesperenstraat ook *Molenstraet* genoemd. Verder droegen ook de Christiaan Huygensstraat en Oerlesestraat geen naam.

Wat nu Tafelbergstraat heet, was vroeger de *Poelstraet* |**560**|. Het is jammer dat deze historische naam niet is aangehouden. Op de plaats waar nu de Tafelbergstraat en de Generaal Smutslaan samenkomen, liep een straatje naar het huidige Laurens Kosterplein. Dit straatje heette vroeger *Vleugelstraat*. Voorbij het eerder genoemde kruispunt maakte de *Poelstraet* een bochtje naar het zuidwesten en liep ze na ongeveer 100 m weer zuidwaarts tot de zuidwestelijke tribune van het Willem II-stadion. Hier mondde ze uit in de weg naar Goirle, de *Heerstraet* of *Heerweeh* |**267**|, die het verlengde was van de huidige Voltstraat–Trans-vaalstraat en (ongeveer) doorliep naar de kruising Trouwlaan – Ringbaan-Zuid. Vandaar liep deze naar het einde van de *Poelstraet*, en vervolgens naar de Goirleseweg ter hoogte van de toegangsweg naar de Stadssporthal; van dat punt af volgde ze de Goirleseweg tot aan de grens met Goirle, waar ze de Katsbogte kruiste bij de *Conincxvoert* |**108**|.

De naam *Conincxvoert* duidt op een voorde, d.w.z. een doorwaadbare plaats, welke op deze plaats of wellicht op de kruising van de Trouwlaan met de Katsbogte gelegen heeft.

Voorbij de grens met Goirle bestond de huidige Goirleseweg nog niet; de *Heerstraet* volgde in plaats daarvan de *Oude Baan*, ver achter Villa Blanca om, en voerde naar de *Brem* in Goirle, ongeveer ter hoogte waar nu de kruising van de Blaakweg met de Rillaersebaan in Goirle is.

Op het Korvelplein kwamen de *Vorste Cruijswech* |**144**|, nu Korenbloemstraat geheten, en de *Berckdijck* |**22**| uit. De Laarstraat en de Generaal Winkelmanstraat heetten gezamenlijk *dat Laer* |**424**| en werden ook wel Heerstraet genoemd. Ze zijn een deel van de oude Romeinse weg van Alphen naar Tilburg.[1] Een ander deel daarvan, de Rielseweg, is nu vrijwel geheel verdwenen. Deze liep van de Generaal Winkelmanstraat met een flauwe bocht naar het viaduct over de A58, de Blaakweg en verder over de Joke Smitweg in industrieterrein de Katsbogte naar het restant van de Rielseweg. Daar waar zich nu de J. Asselbergsweg bevindt, lag ongeveer het Boogstraatje, dat in de 16e eeuw nog onbenoemd is. Dit straatje begon bij de Rielseweg nabij de verzorgingsflat Het Laar en liep met een boog, vandaar de naam, terug naar de Rielseweg tot bij het kruispunt Saal van Zwanenberg- en J. Asselbergsweg.

Ter hoogte van de Generaal Barberstraat liep eveneens een weggetje naar het viaduct over de Goirleseweg, vroeger Galgestraat geheten, in de 16e eeuw eenvoudigweg

1 Zie hoofdstuk 4, 'Die Schijve'.

voetpad naar Goirle genoemd. Tussen dit pad en de *Poelstraet* liep de *Scheijtsteeghde* |**606**|, net over de noordelijke tribune van het stadion, over het huidige Galgenpad. Een zijweg hiervan was *die Gruenenwech* |**233**|, die praktisch op het tracé van de huidige Goirleseweg liep. Langs de Katsbogte liep van het einde van de Galgstraat een weg over het tracé van de huidige straat Katsbogte. Mogelijk was dit *de Heijstraet* |**279, 303**|.

In de omgeving van de kruising Blaakweg en A58 liep nog een viertal wegen of paden naar de Katsbogte. Met een ervan kan ook de *Heijstraet* bedoeld zijn, vermoedelijk het pad dat van de Joke Smitweg naar de Katsbogte liep. *De Tussengraft* |**662**| moet hier ook ergens gelegen hebben.

De veldnamen

Vanzelfsprekend is de belangrijkste veldnaam die van *Corvel* |**120**| zelf, waarvan de mogelijke verklaring reeds is gegeven. In het hart van de herdgang, aan het Korvelplein, bevond zich de herberg *Inde Halff Maen* |**313**|, op de hoek van de Berkdijksestraat en de Laarstraat. Henrick Jan die Wagemaker was de eigenaar hiervan. Op de andere hoek van de Berkdijksestraat met het Korvelplein lag het goed van wijlen Peter Crillaerts. In 1542 droeg diens weduwe, Jenneke Goyaert Hessels, haar bezit over aan haar kinderen, te weten aan haar zoon Pauwels *de Oude Stede* |**542**| met huis, hof, schuur en schaapskooi; aan haar zoon Cornelis kwam *de Nieuwe Stede* |**511**| met schop en varkenskooien, gelegen naast de Oude Stede. De oude moeder kreeg een kamer in de Oude Stede naast de straat met 3 roeden hof, waarin een noteboom stond en een 'Ermgaerd' appelboom in de *Heijl van Balen stede* |**283**|, die aan de *Berckdijck* |**22**| lag.

Achter de Oude en de Nieuwe Stede lag de *Avenbraeck* |**11**|, die al tot de *Schijve* |**610**| gerekend werd.[2]

Aan de oostzijde van het Korvelplein stond een huis genaamd *die Moeck* |**491**|, waarbij een smidse hoorde. Op de hoek van twee straten in Korvel lag een stuk land genaamd *de Oude Hoff* |**536**|. Aan het Korvelplein stonden wel meer huizen, maar deze zijn niet benoemd.

Huizen stonden er ook aan de *Corvelschenwech* |**123**|, al zijn deze evenmin benaamd. Een molen genaamd de *Corvelschen Moelen* |**122**| of *die Wijntmoelen van Corvel* |**718**| droeg weliswaar de naam van de herdgang, doch stond niet in Korvel, maar in *die Schijve* bij *Corvel*.[3]

2 Zie hoofdstuk 4, 'Die Schijve'.

3 Ibidem

Er liepen verschillende straten of (akker)paden naar de molen, die allemaal *molenstraet* werden genoemd, zoals de Paterstraat, Capucijnenstraat en Hesperenstraat. Aan één zo'n *Molenstraet* |500| hing een hek genaamd *Hecken bij Lijnke Beerten* |260|, waarschijnlijk aan de huidige Capucijnenstraat.

Ergens op Korvel bevond zich ook een *Rosmoelen* |594|, maar waar ongeveer is helaas niet aangegeven. Vermoedelijk lag ze aan de huidige Trouwlaan. Daar lag in elk geval het *Juetke Huijben Weijke* |402|.

Ten zuiden van het Korvelplein lag *dat Loo* |471|, tussen Laarstraat en Tafelbergstraat tot en met het terrein van Textielfabriek Van Puijenbroek. Hier lag de *Looacker* |472| aan de *Poelstraet*. Deze *Looacker* was een akker met daarop of in de nabijheid daarvan een bosje, dat mogelijk overgebleven was van de vroegere meer uitgestrekte bossen. Het hele gebied *dat Loo* bestond trouwens zowel uit weiland met schaarbos als akkerland met houtbos.

Westelijk van de *Poelstraet* |560| lag de *Poel* |558|. Dit was een weidegebied dat vaak onder water stond. Hier ontsprongen twee waterlopen, de één *de Poel* geheten, verder stroomafwaarts bij het *Goet ter Rijt* |216| de 'rijt' genoemd, hetgeen niets anders wil zeggen dan waterloop, om uiteindelijk 'Korvelse waterloop' te gaan heten. De tweede waterloop, die in de Poel ontsprong, was de Oerlese waterloop.[4] Aan de *Poelstraet* alhier lagen de *Backen Dries* |12| en de *Poelacker* |559|.

Tussen het *Loo* en het voormalige Galgstraatje lag het *Rijlaer* |581|, dat eigenlijk al een deel was van *het Laer* |424|, waarin een akker lag genaamd *die Hoghe Brake* |359|, het *Cannenlandt* |192| en de *Cannenacker* |191|. Tussen de *Heerstraet* en datzelfde Galgstraatje lag *Heijn sBruijnen Stede* |288|.

Waar de *Scheijtsteeghde* in de *Poelstraet* uitkwam, stond of hing het *Santsche Hecken* |602|, ook genoemd het *Heerhecken* |263|. Ten noorden van de *Scheijtsteeghde* aan de *Poelstraet* lag de *Hazenacker* |259|. Aan de andere zijde van dit pad lag de *Bellick* |17|, waar nu het Stadion gelegen is. Het is zuiver toeval, dat het stadion, een afgesloten ruimte, gelegen is op een stuk grond dat vroeger ook omheind was, hetgeen het toponiem aanduidt. Ook lag hier de *Bolck* |56|, wat echter dezelfde akker zou kunnen zijn als de *Bellick*, ofwel beide zijn een deel van een vroeger grotere omsloten akker. In de buurt hiervan lagen meerdere akkers die alle *de Bocht* |49| werden genoemd. Een bocht is een uit heide ontgonnen akker omheind met een haag of houtwal. Omdat meerdere akkers *Bocht* worden genoemd, is het zeer wel mogelijk dat er oorspronkelijk één grote akker was ontgonnen. Merk op dat hier vlak bij, aan de Tilburgseweg in Goirle, nog 'Huis in de Bocht' ligt. Als naam is de *Bellick* ouder dan de *Bocht*.

Aan weerszijden van de Katsbogte lag de gemeenschappelijke heide genaamd *Conincxvoert* |108| vanaf het westelijk einde van het Laer tot aan de Stappegoorweg. Tussen de *Heerstraet* |257| en *Conincxvoert* lag de *Corvel Acker* |121| of *Corvel*

4 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen'.

Ackeren, oorspronkelijk gemeenschappelijk akkerland. Hierin lagen de *Nijeuwe Bocht* |514| en de *Oude Bocht* |532|, ontginningen uit de heide, de *Heijning Acker* |298| aan de *Heerstraet*, de *Venacker* |683|, wat akker aan of in de heide betekent. Daarnaast een akker *de Rijt* |584|, *die Hoge Acker* |357|, *Jannenacker* |399| en de *Langen Acker* |432|, de laatste eveneens aan de *Heerstraet*.

In *Corvel Acker* bij de Trouwlaan lagen de akkers genaamd *het Bijlstuck* |29a|, de *Kijnderbocht* |421|, het *Muggenzeel* |508| en de *Sterreput* |638|.

Tussen de *Gruenewech* |233| en de *Heerstraet* lag het *Zansche Landt* |733|, waarin *die Santsche Acker* |601| en het *Cort Ackerke* |115|. Bij het *Santsche Hecken* |602| lag een stuk land *de Hoek* |332| en de *Hoeckacker* |324|. Beide akkers waren niet dezelfde.

Ten westen van het *Loo* en *Corvel Ackeren* lag *dat Laer* |424|. Dit is het gebied rond de voormalige Rielseweg, lopende van de Laarstraat tot Riel.[5] In het *Laer* lagen de *Laersche Ackeren* |426|, gelegen tussen de Rielseweg en de Katsbogte, ten westen van het voormalige Galgstraatje. Het *Rijlaer* |581| lag tussen het Galgstraatje en het *Loo* en was een deel van het *Laer*.

Vooraan in het *Laer*, ten zuiden van de Generaal Winkelmanstraat lagen *de Bijster* |31|, kennelijk een slechte akker, *de Binnenacker* |34| en bij het Rijlaer *de Cannenacker* |91|. In de omgeving van het Rooseveltplein lag *de Windacker* |722|.

De voormalige Boogstraat lag grotendeels op wat nu het Industrieterrein Het Laar is. Hier lagen *dat Bruijnenlandt* |80|, het *Ghielenlandt* |205|, de *Hoghe Braeck* |358|, de akker *de Laer* |425|, de *Langhackers* |441|, *die Lege Acker* |457|, *dat Meijnenlandt* |487|, de *Oude Vlassaert* |546| en de *Verloren Cost* |686|. Deze laatste akker was klaarblijkelijk niet zo renderend: alle kosten en moeite daaraan besteed waren verloren, men kon er niet van leven.

Helemaal achter in het Laer in de buurt van Riel, lag een heideveld *de Heyhoeff* |281|. Langs de Katsbogte lagen *die Heijningen* |295|, een heide en weide aan de *Heijstraet* |279|, nog een heideveld genaamd *die Heijningen* |296| en de *Jorijs Heijningen* |401|. De naam Heijningen duidt op een afscheiding, die de Katsbogte ook is, namelijk de grens tussen Tilburg en Goirle. Iets oostelijk daarvan lag de 'gemeijnt' *Conincxvoert* |108|, die al eerder is genoemd. Bij Conincxvoert lagen de akker *het Hoogh Veldt* |373| en de akker *die Tussengraft* |663|.

5 Zie boven.

Hoofdstuk 7

DE BERCKDIJCK

Wegen en paden in de Berckdijck

In tegenstelling tot *de Hoevel* |346|, *de Hasselt* |251| en *Corvel* |120| had de herdgang *de Berckdijck* |22| een lintbebouwing. Hij bestond praktisch uit één enkele straat, waarvan de huidige Berkdijksestraat een restant is. De straat begon zoals nu nog bij het Korvelplein en liep door tot de huidige Bredaseweg. Het laatste stuk van de oude Berkdijksestraat, gelegen tussen de Gilzerbaan en de Bredaseweg, bestaat nog onder de naam Friezenlaan. Evenals de naam Tafelbergstraat in plaats van de oude historische naam *Poelstraet* |560|, is dit ook hier een misser in naamgeving.

Tot *de Berckdijck* wordt soms ook de Bredaseweg gerekend. Deze weg is pas rond 1830 aangelegd (en is dus geen Napoleonsweg, zoals zo vaak wordt beweerd). Van de brug over de Donge tot aan de Friezenlaan is deze weg gelegen op een oud tracé, in de achttiende eeuw *de Hultense Dreef* geheten.[1] Op de kaart van Zijnen van 1760 zien we de huidige Bredaseweg tussen de Donge en *de Berckdijck* al ingetekend. Met *Hulten* |392| werd niet het huidige kerkdorp van die naam bedoeld, maar Klein-Tilburg.

Tot *de Berckdijck* werd eveneens gerekend *de Scaepsdijck* |603|, ook *die Venstraet* |685| genoemd, die door de huidige Blaak liep. Deze straat diende bij benadering als scheiding tussen *de Berckdijck* |22| en *het Laer* |424| en liep tot in *het Ven* of *dat Fen* |678|, nu het deel van de Blaak tussen de Baroniebaan en ongeveer de Grebbe. Op de topografische kaart, blad 50F, uitgave 1980, is ten zuiden van de Gilzerbaan nog het Schaapsgoor aangegeven. Dit ven werd ook bij *de Berckdijck* gerekend.

Tegenover *de Scaepsdijck* |603| aan de noordzijde van *de Berckdijck*, ter hoogte van het midden van de Burgemeester Beckersstraat, liep een straat, later Berkdijksezijstraat geheten, via de kruising Ringbaan-West - Burgemeester Mutsaersstraat naar de kruising Korenbloemstraat-Ruysdaelstraat, zodat men vandaar via de huidige Akkerstraat naar de molen op *Korvel* kon gaan.

De Tubantenstraat ligt eveneens op een oud tracé dat tot de *Berckdijck* gerekend werd. Deze straat maakte van 1900 tot 1968 deel uit van de *Schaapstraat*. In de wegenlegger van 1872 heet dit gedeelte nog *Berkdijk*. De weg, die over het tracé van de Romeinenstraat
naar de huidige Grevelingen liep, was eveneens een deel van de Schaapstraat. In 1872 heette dit deel nog *Oude Galgestraat*. Dat was niet de plaats waar de ter dood veroor-

---

1 *Verdeeling of splitsing en bereening van de tienden, door het gemeen land, het kapittel van St.Pieter te Hilvarenbeek en de abdije of Conventualen van Tongerlo, over de Heerlykheid of parochie van Tilborg geheven wordende*, 's-Hertogenbosch, 1778. Onder: vierde klamp van de tiende van het Laer.

deelden terechtgesteld werden. Executies werden op *de Heuvel* gedaan. Als een ter dood veroordeelde terechtgesteld was, werd hij niet begraven. De lijken werden in *de Galgstraat* opgehangen *hun lighaem den vogelen ten proij in de heijde gegeven, ander ten exempel.*[2] Vroeger liep er vanaf de Bredaseweg (ter hoogte van de huidige Burgemeester Jansenstraat) een pad naar de Berkdijksestraat (ter hoogte van de huidige Burgemeester Vonk de Bothstraat). Dit pad, dat onbenaamd voorkomt in de wegenlegger van 1872, heette van 1900 tot 1909 *Melkpad.* Daarna kreeg het pad de naam *Vierwindenstraat.* In 1959 kwam deze straat te vervallen.

Ten slotte liep de Gilzerbaan vroeger vanaf *de Berckdijck,* en sinds 1961 vanaf de Bredaseweg, naar Gilze.

Waterlopen

Van *de Berckdijck* liepen enkele waterlopen *de Blaak* in, namelijk bij de huidige Van Lennepstraat, de Heinsiusstraat en achter de Algemene Begraafplaats aan de Gilzerbaan. De waterloop beginnende bij de Heinsiusstraat werd ook wel *de Leije* **|462a|** genoemd. Hij was dus vergraven.

Bewoning en de veldnamen

Berken werden vaak gebruikt voor het aangeven van grensscheidingen. Het is zeer aannemelijk, dat *de Berckdijck* de grens was tussen twee vroeg-middeleeuwse domeingoederen, namelijk het goed waartoe *de Schijve* **|610|** behoorde en een goed bij *Corvel* **|120|**.

Oorspronkelijk was alleen het oostelijke deel tussen *Corvel* **|120|** en *Scaepsdijck* **|603|** bewoond. Op de kruising van *de Scaepsdijck* en *de Berckdijck* (de kruising van de Burgemeester Beckersstraat en de Burgemeester Damsstraat), bevond zich een draaiboom, in de schepenakten *de Dreijboem* **|167|** genoemd. In de zestiende eeuw echter worden al enkele huizen voorbij deze *Dreijboem* vermeld, maar de meeste huizen stonden tussen *Corvel* en *de Dreijboem.* In de akten opgenomen in de civielrechtelijke registers van 1530 tot 1550 zijn 40 huizen vermeld, die in het eerste stuk van *de Berckdijck* zijn gelegen, waarvan 20 aan de noordzijde, grenzende aan *de Schijve* **|610|** en ook 20 huizen aan de zuidzijde.

Een van de bewoners, die aan weerszijden van de straat een huis bezat, ongeveer ter hoogte van de Coba Pulskenslaan en de Staringstraat was Joest Berijs Eelkens, schepen van Tilburg, overleden in de winter van 1544-1545. In R292 van het Gemeentearchief Tilburg had de secretaris van de Tilburgse schepenbank, Hendrik Laureijs Zwijsen, aangetekend op het titelblad:

---

2 Trommelen, J.R.O., 'De Gruwelijcke ende execrabele moord op Jan Cornelis Maes (1736)', in: *Actum Tilliburgis,* jrg 6 (1975), no. 2/3, blz. 49.

Septimus scabinorum fuit Judocus Berisii Eelkens, qui iter versus Hollandiam faciens morbo correptus ibidem vita defunctus est et sepultus.[3]
Waar hij in Holland is overleden weten wij niet, ook niet waarom hij daarheen reisde. Hij was zeer gegoed, zoals uit de erfdeling blijkt. Mogelijk was hij naast hereboer ook textielhandelaar. In de buurt van Joest Berijs Eelkens aan de noordzijde van de straat woonde Denijs Adriaen Mutsaerts, de vader van Nicolaes Mutsaerts. Deze Nicolaas was pastoor van Tilburg in de woelige tijden van de Tachtigjarige Oorlog en wel van 1570 tot 1591. Daarna werd hij verkozen tot abt van het klooster te Tongerlo, wat hij bleef tot aan zijn dood op 17 oktober 1608.

Voorbij *de Dreijboem* stonden minder huizen, ongeveer 18, tot aan de Vierwindenlaan; de meeste huizen daar lagen echter net voorbij *de Dreijboem*.

Ten noorden van *de Berckdijck*, achter de huizen, was alleen maar akkerland, gelegen in *die Schijve*; aan de zuidzijde, achter de huizen tot aan *de Scaepsdijck* |**603**|, tussen *Berckdijck* |**22**| en *Laer* |**424**|, lagen hoofdzakelijk akkers, verder naar het westen ook heidevelden in particulier bezit. Voorbij *de Dreijboem* aan de kant van de Blaak lag 'gemeijnt' (heide, grasvelden en woeste gronden), aan de kant van *de Rijt* |**583**| waren akkers en heidevelden, de laatste deels in particulier bezit deels als 'gemeijnt'.

Omdat de herdgang *de Berckdijck* niet veel meer omvatte dan de straat met zijn directe omgeving aan weerszijden (met een relatief vrij dichte bebouwing), is de oogst aan toponiemen niet erg groot.

Bij *Corvel* aan de noordzijde van *de Berckdijck* lag *Heijl van Balen Stede* |**283**|, reeds genoemd bij hoofdstuk 6, 'Corvel en Laer'. Ten westen hiervan lag *de Printhage* |**567**| tussen de Berkdijksestraat en de Korenbloemstraat, oostelijk van de Frederik van Eedenstraat. Verder daar naar het westen lag *de Vekensche Akker* |**669**|, tussen de Berkdijksestraat en de Da Costastraat tegen de Ringbaan-West aan. Aan de overkant van deze Ringbaan tussen de Burgemeester Mutsaersstraat en de Burgemeester Damsstraat lag *Het Middelste Bosch* |**490**|. Ten zuiden hiervan, noord van *de Berckdijck*, ongeveer tussen de Burgemeester Beckersstraat en de Burgemeester Mutsaersstraat lag *het Mettenveld* |**488**|, een stuk grond in akkerland en weiland.

Op de hoek van de huidige Laarstraat en de Berkdijksestraat stond, zoals reeds vermeld, de herberg *In die Halff Maen* |**313**| van Hendrik Jan die Wagemaker. Tussen de Coba Pulskenslaan en de Joost van de Mortelstraat lag *de Oude Stede* |**543**| van Joest Berijs Eelkens. Ten zuiden hiervan lag *het Groot Heijveldt* |**220**|, ook eigendom van Joest Berijs Eelkens, ongeveer daar waar nu het Rooseveltplein is.De *Dreijboem* |**167**| bij *de Scaepsdijck* |**603**| moest voorkomen dat het vee, dat op de 'gemeijnt' geweid werd, op de akkers kwam. De reeds genoemde *Vekensche Acker*|**669**| zal zijn naam wel aan deze draaiboom ontleend hebben.

---

3 Vert.: De zevende van de schepenen was Joest Berijs Eelkens, die toen hij een reis maakte naar Holland, door ziekte aangetast, aldaar is overleden en begraven.

Kennelijk is het gebied ten westen van de draaiboom een latere ontginning. Daar echter de 'gemeijnt' in 1329 door de hertog van Brabant aan de inwoners van Tilburg was verkocht, waarna deze niet meer ontgonnen mocht worden zonder toestemming van de hertog, is de ontginning van het westelijk deel van *de Berckdijck* wel van vóór die datum.

Net voorbij *de Dreijboem* lag een akkergebied *de Bocht* |**47**|. Deze naam duidt duidelijk op een uit heide ontgonnen en omheinde akker. De *Venweg* of *Venstraet* |**685**| liep ten zuidoosten van deze akker. De *Bocht* lag dus ten zuiden van het Burgemeester van de Mortelplein. Op dit plein zelf lag *de Gaershoff* |**192**|. De *Brede Acker* |**66**| lag bij de Groen van Prinstererstraat. Hiernaast lag een akker genaamd *de Vijff Lopensaet* |**689**|, die gezien zijn naam ongeveer 1 hectare groot was. Meer zuidelijk van beide bovengenoemde akkers, zuidelijk van de Van Limburg Stirumlaan, maar nog niet in de huidige Blaak, moet *de Wouter Beerten Acker* |**725**| gelegen hebben. Iets meer naar het westen, bij de Zouavenlaan heeft *de Damenacker* |**159**| gelegen en daar in de buurt bij de Baron Van Lamsweerdelaan lag *die Hoeve* |**336**|, ook wel genaamd *die Oude Hoeve*. Naar deze hoeve is de familie Van den Hoeff genoemd, die hier als meest westelijke bewoners van *de Berckdijck* bezittingen had.

Verder westelijk van de Vierwindenlaan was alles heide, 'gemeijnt', aan weerszijden van *de Berckdijck*.

Hoofdstuk 8

DE RIJT EN HET ZANDT

De herdgang *de Rijt* |**583**| heeft zijn naam gekregen van een waterloop, *de Werft* |**713**|. Voor de loop van *de Werft*, zie hoofdstuk 3: 'De Tilburgse Waterlopen'.

Deze waterloop vormde de westgrens van *de Rijt* bij de De Regenboogstraat en verder tot aan de Wandelboslaan. Westelijk van deze waterloop liep een straat, *de Vlasstraet* |**695**|, van het begin van de Beukenstraat tot aan het fietstunneltje onder de Ringbaan-West. Deze straat werd nu eens tot *de Rijt* gerekend, dan weer tot *die Schijve* |**610**|, evenals het gebied begrensd door de *Vlasstraet*, de Boomstraat, *de Herstal* |**316**| en de Prunusstraat. De noordgrens van de herdgang, nu gevormd door de spoorlijn, was voorheen ook de waterlaat *de Werft* |**713**|, lopend ten zuiden van de Wandelboslaan. De beek vormde hier de scheiding tussen *het Zandt* |**730**| en *de Rijt*. De westgrens was vrij onbestemd. Ter hoogte van de Hogeschoollaan begon de gemeenschappelijke heide, de 'gemeijnt'. In het zuiden liep de grens van oost naar west langs het begin van de waterlaat *de Werft* van de De Regenboogstraat af, en van het begin van deze waterloop in een rechte lijn naar de kruising Frankenlaan–Tubantenstraat en vandaar ongeveer langs de Frankenlaan naar de Hogeschoollaan.

In de door ons geraadpleegde stukken over de periode 1530-1550 werd de Delmerweg niet genoemd, noch het gebied waarnaar deze straat is vernoemd, ofschoon dit gebied al wel bestond onder de naam *de Eelmeer*.

Wegen en paden in de Rijt en het Zandt

De voornaamste straat in *de Rijt* was *de Rijtstraet* |**590**|. Deze liep van de hoek Reitse Hoevenstraat–Bokhamerstraat naar het midden van de Sportweg, vandaar naar de hoek Merantistraat–Coromandelstraat; zij kwam bij de Loevesteinstraat uit op de Academielaan en liep hierover verder via de Vierwindenlaan en Tubantenstraat naar *de Berckdijck* |**22**|, nu Friezenlaan.

Een tweede belangrijke straat was *de Heijdstraet* |**277**|, die van *de Rijtstraet* over het tracé van de Abdij van Egmondstraat naar de Conservatoriumlaan liep. Vandaar ging ze in noordwestelijke richting naar de Eksterdreef en verder over de Reeshofdijk de heide in. Vandaar de naam *die Heijdstraet*.

Andere straten waren *die Hoeckstraet* |**326**| of *die Hoechstraet* |**321**| en *het Enghstraetke* |**183**|, van *de Hoeckstraet* naar *de Rijtstraet* lopende. Van *de Heijdstraet* uit over het Abdij van Rijnsburgplein ging een weg naar het noorden, *het Zandt* |**730**| in, over de Postelse-Hoeflaan tot aan *Leemstraet* |**452**| in *het Zandt*.

Bewoning en veldnamen

De bewoning van *de Rijt* was geconcentreerd bij *de Herstal* |**316**|, *het Enghstraetke* |**183**|, *de Hoeckstraet* |**320**| tot aan de Ringbaan-West en meer verspreid langs *de Rijtstraet* |**590**|. Ook stonden er enige woningen langs *de Heijdtstraet* |**277**|.

Een zekere Peter Denis Mutsaerts dreef al zeker in het begin van de zeventiende eeuw een herberg met brouwerij ongeveer daar, waar nu Boerke Mutsaers staat. Dit deel hoorde vroeger bij *de Rijt*. Namen van bewoners in de zestiende eeuw waren: Mutsaerts, Leijten, Weijmers, Van Spaendonck, Smolders, Aerts, Van Aerl, Veramelvoort, Vet en Van Beurden, namen die nu nog in Tilburg voorkomen. Op de hoek van de *Herstal* en de *Rijtstraet* had een zekere Cornelis Huijbrecht Smitten een brouwerij. Deze Smittens werden ook genoemd: Betten, Diercks of De Bont.

Een van de voornaamste veldnamen, naast natuurlijk *die Rijt*, was *de Vellingh Hoeff* |**671**|. Deze naam wil zeggen: de hoeve van de familie of nakomelingen van Vel of Vels. Deze naam 'Vel' is een bijnaam voor een tak van de familie Van Boerden. In een akte van 19 februari 1538 (n.st) wordt Kathelijn, dochter van Reijner Jan Reijnen, een nakomelinge van de Reijnens van Broechoven, de vrouw genoemd van Cornelis Jan van Boerden [GAT R284 fol. 38v˚ (1537)]. Maar in een akte van 11 oktober 1549 [GAT R295 fol. 19v˚ (1549)] heet ze de vrouw van Cornelis Jan Vels. De *Vellingh Hoeff* heeft gelegen tussen de Prof. Cobbenhagenlaan en de Prof. Gimbrèrelaan-Kasteel Cannestraat. Van oost naar west lag ze tussen de Academielaan en de Hogeschoollaan. Deze hoeve is in *de Rijt* een vrij vroege ontginning in de heide geweest.

In *de Vellingh Hoeff* lag een akker *het Boechtke* |**54**|, uit te spreken als 'Buchtke', bij de Hogeschoollaan. Een Bocht is een uit heide ontgonnen en daarna omheinde akker, Boechtke; verkleinwoord van Bocht (dat daarom in het Brabants een umlaut krijgt) is dus een kleine Bocht.

Op de westkant van *de Vellingh Hoeff* lag een stuk grond in heide en akkerland genaamd *het Ven* |**681**|, van oorsprong dus een grassige heide. Aan *de Rijtstraet* lagen in de zestiende eeuw o.a. twee boerderijen, die eigendom waren van Cornelis Ariaen Smolders, *die Ou Stede* |**531**| en *die Nije Stede* |**513**|. Als men zei: Cornelis Ariaen Smolders, dan bedoelde men niet, dat de man twee voornamen had. Het betekende Cornelis de zoon van Ariaen de Molenaar,
waarmee werd aangeduid, dat een van zijn voorvaderen het beroep van molenaar uitgeoefend had.
Bij *de Herstal* |**316**| lag een huis met erf en grond genaamd *Gans Hooff*|**194a**|. Bij *de Hoeckstraet* |**326**| aan de kant van *die Schijve* |**610**| hing een hek dat het vee, dat op de heide geweid werd, van de akkers en van de weg moest houden. Het was genaamd *het Hoeckhecken* |**325**| of *Coppenhecken* |**109**|, reeds genoemd in hoofdstuk 4: 'Die Schijve'. Dit hek moest onderhouden worden door de naburen die daar grond hadden.

Tussen *de Rijtstraet* |590| en de Ringbaan-West ten noorden van de Prof. Gimbrèrelaan lag een akker genaamd *die Bocht* |53|, bij de Cederstraat lag een weide met de naam *de Bosch* |60|, misschien zo genoemd naar het wilgenbos tussen de Ringbaan en de De Regenboogstraat, *die Werft* |713| geheten.

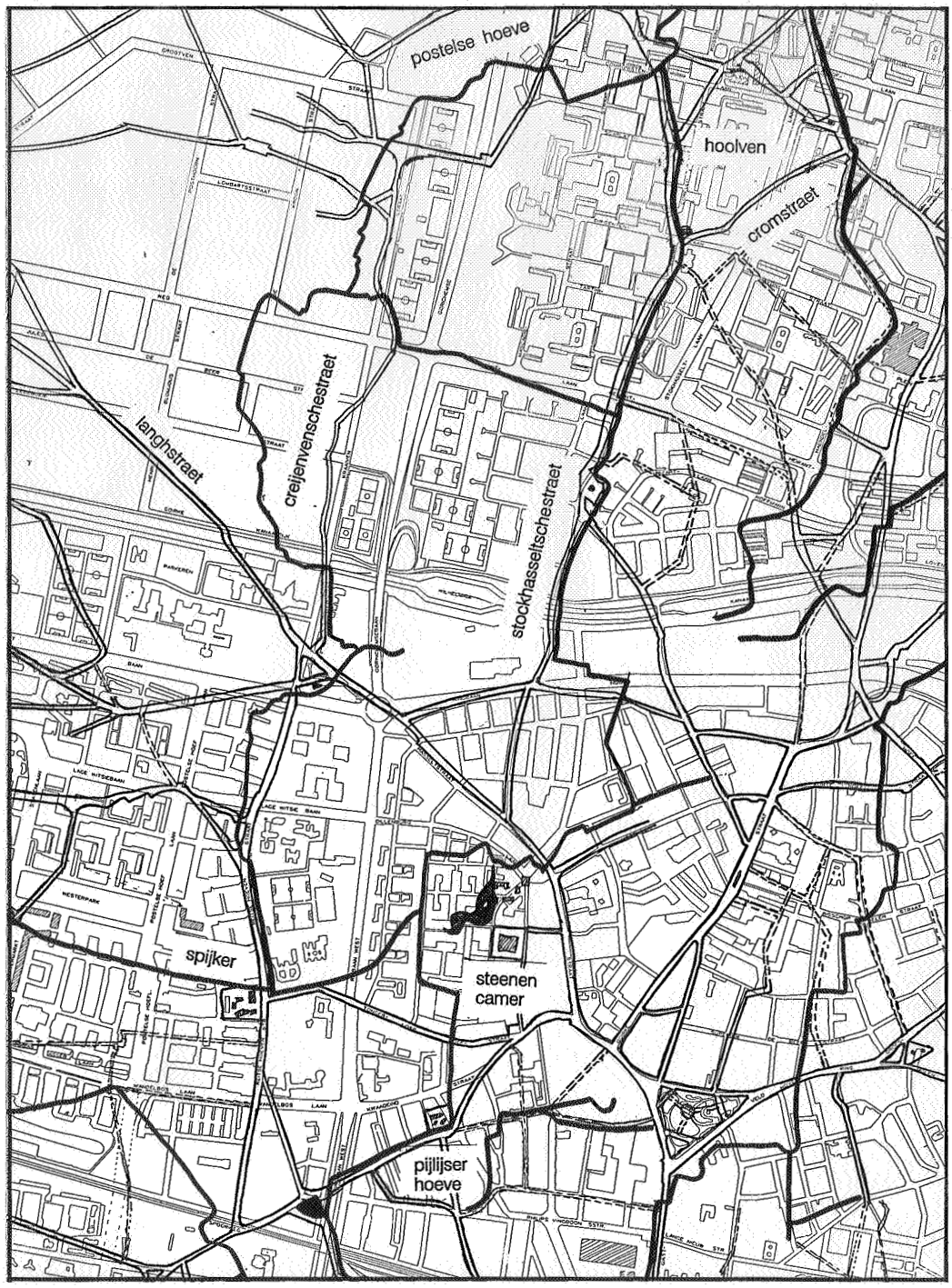
Ter hoogte van de Beatrix Mavo bevond zich een akker genaamd *Peter sBontenland* |555|, land van Peter de Bont. In de zestiende eeuw was alle grond ten zuiden van de Prof. Gimbrèrelaan daar nog heide. Aan weerszijden van *de Heijstraet* |277, 305|, ongeveer lopende op de Abdij van Egmondstraat, lagen ook akkers, in de negentiende eeuw *De Reitse akkers* genoemd.

Er bevond zich in de zestiende eeuw nog een akkercomplex bij de Kraaiendreef en de Eksterdreef, *het Ghilschot* |208| genaamd. Dit akkergebied lag deels in *de Rijt*, deels in *het Zandt* |730|, doch vrij ver van de kern van de eerste verwijderd.

Zoals gezegd lag *het Ghilschot* gedeeltelijk in *het Zandt*. Namen van akkers hier waren: *de Coeijacker* |102|, *de Steltacker* |634| en *die Sandtsche acker* |731|. Hier voorbij lagen *die Bergen* |26|, waar nu het Wandelbos is. Ten oosten hiervan lagen ook leemputten, gezien de naam *de Leemstraet* |425|, die van de Reitse Hoevenstraat westwaarts het Zand in liep.

In *het Zandt* in de buurt van Boerke Mutsaers stonden nog twee huizen met schaapskooi, eigendom van Cornelis Jan Veramelvoert. Deze bezat daar ook een akker van ½ hectare genaamd *De Grote Hoeff* |223|. Eigenaren in *het Zandt* waren in de zestiende eeuw verder: Peter van Wissel, Peter Denis Mutsaerts, Ariaen Leijten, Cornelis Marten Vels, Berthout Willem Zegers en Van Vladracken.

Uit alles blijkt dat *de Rijt* met *het Zandt* in de zestiende eeuw een betrekkelijk kleine herdgang was.

Het stratenpatroon volgens de kadasterkaart van 1832, geprojecteerd op de huidige plattegrond. Fragment van het Zand en de Reit. Ter oriëntatie zijn enkele 16e-eeuwse toponiemen vermeld.

Hoofdstuk 9

HOEVEN, BOCKHAMER EN HERSTAL

De herdgang die hier beschreven wordt, werd genoemd *die Hoeven* |**349**|. De *Bockhamer* |**55**| en *de Herstal* |**316**| waren er delen van. De laatste twee zijn beslist ouder, *de Herstal*, de woonplaats van de heer, moet oorspronkelijk de kern van dit gebied zijn geweest. In de omgeving van deze *Herstal* woonden de mensen die bij het goed van de Heer behoorden, o.a. in *de Rijt* |**583**|.

De naam *die Bockhamer* is vermoedelijk ook ouder dan de naam *de Hoeven*, gezien zijn betekenis: hoger gelegen land waarop beuken groeien. Op de oudste kadasterkaart van Tilburg is nog te zien, dat *de Bockhamer* een hoger gelegen gebied was. De waterloop *de Werft* |**713**| buigt ten gevolge van deze hogere grond naar het westen af en de waterlaat ontspringend bij *de Bedbuer* |**16**|, lopende langs *de Vlasstraet* |**695**|, vormt vlak onder *de Bockhamer* een poel en buigt daarna naar het oosten af tot aan *de Hoeve aen de Heerstal* |**340**|, vanwaaraf deze waterloop weer naar het noorden gaat. Verder duiden de namen *dat Branders Land* |**64**| en *die Brenders Bocht* |**69**| op moerassige grond. Deze twee stukken grond lagen in *de Hoeven* ten westen van het kasteel. Ook *die Brijacker* |**70**| heeft daar in de buurt gelegen. Al deze namen duiden op lager gelegen grond en versterken daarmede de betekenis van *de Bockhamer*. Ook het toponiem *het Dal* |**146**| gelegen in *de Schijve* |**610**|, zuidelijk van *de Bockhamer*, bevestigt dit. In dit verband moet ook gewezen worden op Dongen. De rivier de Donge werd bij *de Lichtenberch* |**464**| genoemd *die Dongh Aa* |**162**|, het water bij de donk. Deze donk lag in het huidige Dongen. Daar heet hij nu 'Ham', namelijk de Hoge Ham en de Lage Ham. De naam Ham is ontstaan uit het germaanse *hama-* (= 'landtong').

De Hoeven |**349**|, gelegen aan weerszijden van de Reitse Hoevenstraat, dankt zijn naam niet aan het feit, dat hier de Tongerlose Hoef lag. De Abdij van Tongerlo verwierf deze hoeve in 1316. In de betreffende oorkonde[1] wordt vermeld dat Gerardus vander Heijden van Westilborch aan de Abdij van Tongerlo akkers verkoopt *sitos in loco dicto die Hoven*, dus 'gelegen ter plaatse genaamd die Hoven'. De naam *die Hoeven* bestond dus al vóór 1316, voordat Tongerlo deze hoeve in bezit had.

Waarschijnlijk lagen hier nevenhoeven van het grote Goed ten Herstal, te weten de latere Tongerlose Hoef en de Abtshoeve, later Bisschopshoef.

Al is de hoeve een latere ontginning, oud is ze in elk geval wel.

Zoals gezegd stroomden *de Werft* |**713**| en *de Bedbuer* |**16**| langs *de Hoeven* en wel langs het deel genaamd *de Bockhamer*, respectievelijk als westgrens en als zuid- en oostgrens. Bij de Mokmerstraat hief een waterloop, die ten noorden van de Tongerlose

1 AAT charter no. 374/b; *Oorkondenboek Tongerlo*, deel 4, nummer 518.

Hoef bij de Reitse Hoevenstraat uitkwam. Hier boog hij langs de straat af naar het noorden om verder als *Sloprijt* |620| door *de Tetenbraeck* |654| naar *het Creijenven* |130| te lopen. Bij de Tongerlose Hoef liep een sloot vanaf deze waterloop langs de Dr. Ahausstraat naar de Stokhasseltse waterloop ten noorden van het kasteel, *het Slot* |621|, ter plaatse van het Margriethof.

De voornaamste straat was de huidige Reitse Hoevenstraat, in de zestiende eeuw ook wel *die Langhstraet* |442| genoemd. Zoals nu nog het geval is, liep de Reitse Hoevenstraat van de Bokhamerstraat aan de spoorlijn naar de Hasselt toe. De huidige Bokhamerstraat bestond ook al. De Kwaadeindstraat liep van de Hasseltstraat af slechts tot aan de Van Bylandtstraat. Vanhieraf liep de weg over de Herstalsestraat en de Hendrik de Keijserstraat rechtstreeks naar de Bokhamerstraat. De Tongerlose-Hoefstraat was er in de 16e eeuw ook reeds; het westelijke deel daarvan heet nu Dr. Ahausstraat.

Er liep een voetpad van de Reitse Hoevenstraat naar het westen, ongeveer over de Wandelboslaan tot aan de waterloop *de Werft* |713|, bij het punt waar de Van Maarseveenstraat en de Wandelboslaan bij elkaar komen. Over de Gregoriusstraat liep *de Leemstraet* |452| westwaarts het Zand in. Op het eind van deze straat, ongeveer bij de Torteldreef, hebben leemputten gelegen. Nog in 1960 stond er een steenfabriek aan de Dongenseweg ter hoogte van de Predikherenlaan.

Bij de Ignatiusstraat en de Lage-Witsiebaan liepen twee straten vanaf de Reitse Hoevenstraat het Zand in, die bij elkaar kwamen ter hoogte van de Trappistenstraat. Van hieruit ging een weg de heide in naar het westen en nog een naar het zuiden, in de richting van de Luchthavenlaan.

De Hoeven was relatief dicht bewoond. Dat is misschien de reden geweest dat de herdgang niet genoemd is *de Herstal* of *de Bockhamer*. De meeste huizen lagen aan de westkant langs de Reitse Hoevenstraat. Tussen de Tongerlose Hoef en de Reit, het deel dat ook *die Bockhamer* werd genoemd, telden wij minstens tien huizen. Het belangrijkste huis was wel dat van Claeus Steven Reijnen, een afstammeling uit het geslacht Bac van Broechoven. Het goed van Claeus was gelegen ten zuiden van de Tongerlose Hoef, tussen *de Leemstraat* |452|, de Reitse Hoevenstraat, een voetpad lopende van de Reitse Hoevenstraat bij de Wandelboslaan tot aan de Postelse-Hoeflaan, en de Postelse-Hoeflaan zelf. Een kleinzoon van Claeus Steven Reijnen was Nicolaes Mutsaerts, pastoor van Tilburg, later abt van de Abdij van Tongerlo.[2]

Aan de westzijde van de Reitse Hoevenstraat tussen *de Herstalstraet* |317| en de Dr. Ahausstraat stonden bijna geen huizen. Wel worden enkele huizen genoemd in *de Herstal* ten zuiden van de Bokhamerstraat (destijds *Herstalstraat*) bij de spoorlijn, doch deze woningen en erven worden ook genoemd als gelegen in *de Rijt* |583| en *die Schijve* |610|. In *de Herstal* ter weerszijden van *de Herstalstraet* zijn in deze periode ook

2 Zie hoofdstuk 7, 'De Berckdijck'.

enkele huizen genoemd: twee bij *de Vlasstraet* |**695**|, een bij *de Rijt* |**583**|, een tussen de Tongerlose-Hoefstraat en de Herstalsestraat, de boerderij van *de Pijlijserhoeve* |**556**| en nog twee huizen daar vlak bij.

Ten noorden van de Tongerlose Hoef stond nog een tiental huizen langs de westzijde van de straat, waaronder een hoeve die toebehoorde aan de Abt van Tongerlo, de latere Bisschopshoeve. Aan de oostzijde van deze straat ten noorden van de Dr. Ahausstraat stond een zestal huizen langs de straat en nog enkele huizen tussen deze straat en de Ringbaan-West.

Veldnamen in de Hoeven

De belangrijkste toponiemen in *de Hoeven* |**349**|, namelijk *die Bockhamer* |**55**| en *de Herstal* |**316**|, zijn reeds genoemd. Bij de Ringbaan-West lag *Branders Land* |**64**| met daarbij een beemd geheten *Brenders Bocht* |**69**|; ook *de Brijacker* |**70**| en *de Leege Weije* |**448**|. Al deze toponiemen duiden op laag gelegen, drassig land. Op de hoek van de Tongerlose-Hoefstraat en Herstalsestraat lag *die Oude Stede* |**541**| van Marten Jan Ghenen. Midden over dit perceel loopt nu de Kwaadeindstraat.

De gebouwen van *de Hoeve aen den Heerstal* |**340**|, ook genaamd *die Pijlijserhoeve* |**536**|, de latere Waterhoef, waarnaar de Waterhoefstraat is genoemd, lagen naast *de Oude Stede* voornoemd ten noorden van *de Herstalstraet* |**317**|, nu Hendrik de Keijserstraat. Hier heeft vermoedelijk ook de Herstal, het woonhuis van de heer, gestaan waarnaar dit gebied is genoemd.

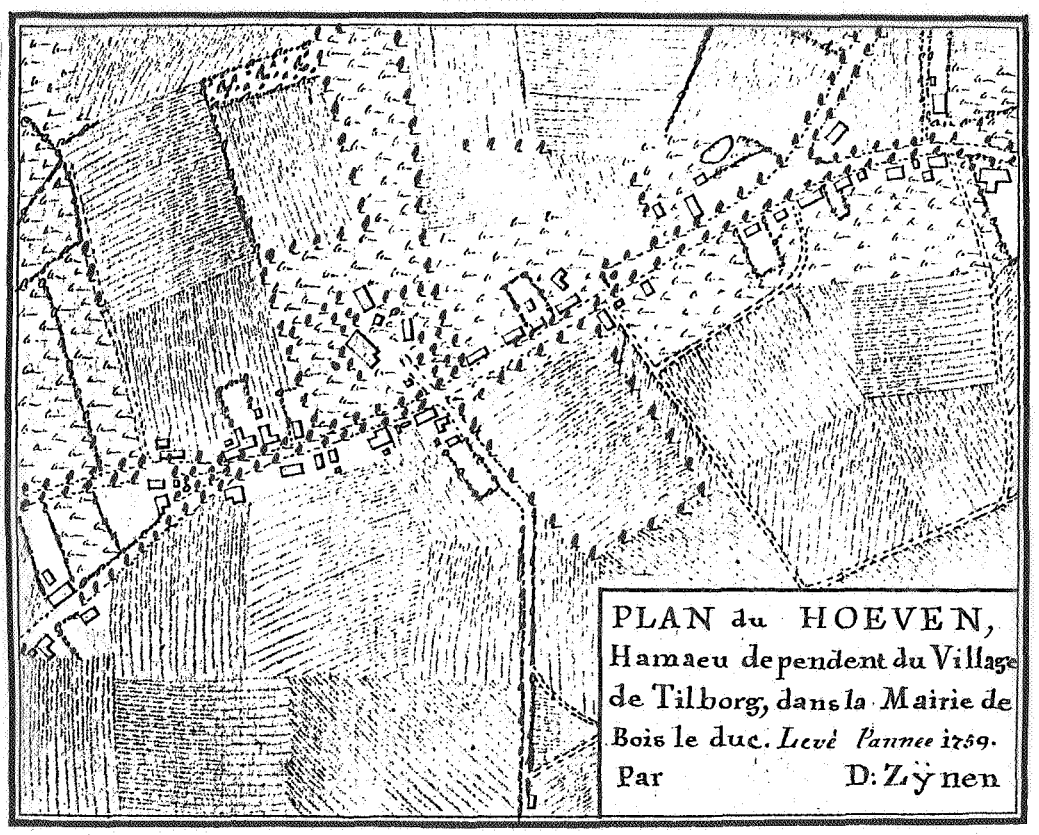
Op de hoek van de Bokhamerstraat en de Joannes Berisstraat lag *het leengoed van Jan Peter Zwijsen.* |**445**|. In *de Herstal* lagen ook *het Coppenhecken* |**109**|, *de Coppenstraet* |**112**| en *de Coppenweij* |**113**| bij de poel op de Herstal, gelegen tussen de Joannes Berisstraat en de Ringbaan-West. Deze toponiemen zijn reeds genoemd in hoofdstuk 4, 'Die Schijve'. Naast die poel lag *Goeens weij* |**211**| en tussen de Noorwitsstraat, de Hendrik de Keijserstraat en de Ringbaan-West lag *Schelkens Hoeck* |**608**|.

In het noorden van *de Hoeven*, aan weerszijden van de Reitse Hoevenstraat lag *de Tetenbraeck* |**654**|, waardoorheen de grens tussen *de Hasselt* |**251**| en *de Hoeven* liep. Daarom wordt *de Tetenbraeck* zowel genoemd als gelegen in *de Hoeven* als in *de Hasselt.* In *de Tetenbraeck* oostelijk van de Reitse Hoevenstraat lagen *dat Smael Ackerken* |**622**| en *de Heijdries* |**271**|. In het stuk *Tetenbraeck* ten westen van de Reitse Hoevenstraat lagen *de Dorenboem* |**163**| op de Lage-Witsiebaan en *de Hagersacker* |**246**| aan *de Sloprijt* |**620**|, ter hoogte van de Jupiterstraat en de Neptunusstraat.

Verder naar het westen bevonden zich *de Peertsvennen* |**550**|, oorspronkelijk een grassige heide, ongeveer ten noorden van het Westerpark. Ter hoogte van het Westerpark en de Westermarkt lag *de Polder* |**652**|. Ook *Theeus Acker* |**655**| lag hier in de buurt.
Bij de Tongerlose Hoef stond een draaiboom, *de Dreijboem* |**168**|, maar nog verder naar het westen aan de 'gemeijnt' heeft ook een draaiboom gestaan. Er is sprake van

huizen *buijten den dreijboem aan de gemeijnt*. De huizen lagen gewoonlijk aan een straat. Deze draaiboom moet gezocht worden in de buurt van de Trappistenstraat bij de Lage-Witsiebaan.

In het algemeen wordt aangenomen, dat de *Hangende Rijsschestraet*, vermeld in de Oisterwijkse protocollen (zie *dat Hangende Rijs* |249|), de huidige Reitse Hoevenstraat is, omdat *het Hangende Rijs* zich bevond bij het Convent van Tongerlo. Deze aanname is echter niet juist. In GAT R291, folio 54v˙ (1544) wordt duidelijk gesteld: *Het Hangende Rijs bij het Godshuis van Tongerlo in die Heijdsijde*. De abdij van Tongerlo bezat in Tilburg meer goederen dan alleen de Tongerlose Hoef. Wij hebben bezittingen van Tongerlo gevonden o.a. op de Heuvel, bij de Hoogvensestraat, Moerenborch, in de Heikant en aan de Donge, alsook achter de Heuvel bij de kruising Lovensestraat-Enschotsestraat. Dit laatste was echter *persoens*-bezit. Als er sprake is van een onroerend goed of een veldnaam bij het convent of bij het godshuis van Tongerlo dan is het dus lang niet zeker dat dat goed bij de Tongerlose Hoef aan de Reitse Hoevenstraat lag.

Fragmentkaart van de Hoeven door Diederik Zijnen (1759). Centraal op de kaart de 'Spijcker' aan de Reitse Hoevenstraat (Tongerlose-Hoefcomplex).

Hoofdstuk 10

DIE VELTHOVEN EN HET GOERKE

De kern van de oude herdgang *die Velthoven* |673| is het huidige Wilhelminapark. Samen met *het Goerke* |212| was de oude Veldhoven groot qua oppervlakte. De grenzen waren ongeveer:

- in het westen de Gasthuisring, het Wilhelminapark, de Goirkestraat, de Kapelstraat en Waalstraat tot aan het Wilhelminakanaal;
- in het noorden liep de grens ongeveer gelijk met het Wilhelminakanaal;
- de oostgrens werd gevormd door de Hoefstraat en de Koestraat;
- van het kruispunt van de Koestraat met de Enschotsestraat liep een straat in zuidwestelijke richting *die Donckerstraet* |158a|, waarvan de Karrestraat (evenals de Fabriekstraat en het gedeelte van de Poststraat tussen de Stationsstraat en de Karrestraat) nog een restant is;
- in het zuiden was de Veldhoven begrensd door de Poststraat en de Fabriekstraat tot aan de Noordhoekring.

Deze grenzen waren evenals bij de andere herdgangen niet vast. Zo hoorden percelen aan de westzijde van de Gasthuisring tot de *Velthoven*. In de 15e eeuw rekende men zelfs het kasteel, *het Slot* |621| of de *Steenen Camer* |633| tot de Veldhoven, maar in de 16e eeuw niet meer; dan ligt het kasteel gewoon in *de Hasselt* |251|.

Het gebied ten zuiden van het Wilhelminapark, de Veldhovenring en de Molenstraat was een deel van *de Schijve* |610|, maar dit deel van de Schijf behoorde tot de Veldhoven. Na de 16e eeuw zou dit gebied ook wel de *Velthovensche Schijf* genoemd worden. Vroeger liep er een pad van het noordeinde van de Langestraat tot de Oude Langstraat. Op de kadasterkaart van 1831 heten de Langestraat, het voornoemde pad en de Oude Langstraat samen: *de Lange Pad*. Het deel van de Schijf tussen Gasthuisring en dit Lange Pad was in de 16e eeuw akkerland. Het oostelijk gedeelte, gelegen tussen het Lange pad en de *Koestraat* |422|, in 1550 *die Coestraet* |105| genoemd, was woeste grond of 'gemeijnt' en heette *de Bijster* |30|, thans de Besterd.

Een ander stuk 'gemeijnt', *dat Goerken* |212|, lag in het noordwestelijk deel van de herdgang, ruwweg tussen de St. Jacobstraat, de Kardinaal Vaughanstraat, de Kapelstraat, het Wilhelminakanaal en de Hoefstraat tot de St. Andreasstraat. Het noordelijk deel van *het Goerken* werd *de Horevoert* |378| genoemd. Deze bestond deels uit heideveld en deels uit akkerland, *die Horevoertsche Ackeren* |379|. Soms wordt *de Horevoert* genoemd als deel van de herdgang *die Heijdsijde* |274|, soms als deel van *de Velthoven*. De grenzen van de herdgangen waren nu eenmaal niet scherp afgebakend.

De grote wegen of straten in dit stadsdeel zijn al van heel oude oorsprong zoals: *die Velthovensche Kerckwech* |674| ook *die Velthovenschewech* |676| genoemd, de huidige Gasthuisring, *die Goerkenstraet* |213|, nu nog de Goirkestraat geheten, verder de Hoef-

straat en *die Coestraet* |105|, de huidige Koestraat. *Die Molenstraet* |502|, nu deels Veldhovenring deels Molenstraat genoemd, alsmede de Groeseindstraat, bestonden in de 16e eeuw ook reeds, soms als naamloze straten.

Naast het eerder genoemde *Lange Pad* bestond ook reeds het Smidspad, beide slechts voetpaden, evenals de Houtstraat, alsmede een pad dat van de Oude Langstraat naar de heide in het noorden liep en de voormalige Veldstraat, ongeveer lopende over de Pastoor van Beurdenstraat. Deze laatste drie paden werden ook *die Heijdstraet* |278| of *die Heijstraet* |306| genoemd, omdat ze naar en gedeeltelijk ook door de 'gemeijnt' liepen. De Kardinaal Vaughanstraat, de Van Hogendorpstraat, de Kapelstraat, de Surinamestraat, de Rijnstraat en de Oude Lind volgen alle zeer oude tracés.

In het oostelijk deel, tussen Besterdring en Koestraat, waren ook enkele paden. Deze liepen van de Koestraat uit over het Pascalerf naar de Besterdring. Deze laatste was zelf ook maar een voetpad, lopende tot ongeveer de Schaepmanstraat en vandaar naar de Noord-Besterdstraat en via deze naar de Molenstraat.

Door de *Velthoven* liep een belangrijke waterlaat: *die Hoogh Soo* |372|, *die Hooge Zoeije* |370| en *die Hooge Soeije* |367| genoemd. Komende uit *die Schijve* |610| liep de *Hoogh Soo* langs de westzijde van de Gasthuisring, stak die over ter hoogte van de Pironstraat, stroomde verder ten zuiden van de percelen aan de zuidzijde van het Wilhelminapark, stak de Veldhovenring over bij de Deken Sandersstraat (vroeger Buurtstraat geheten), kruiste de Houtstraat halverwege en boog dan weer noordwaarts af tot aan de Korte Hoefstraat. Hier kwam een waterlaat vanuit het westen in *die Hoogh Soo* uit. Samen gingen ze verder als *Caurijt* |93| langs de westzijde van het Bart van Peltplein tot aan het Julianapark en zo verder door *die Rubraecken* |595| om later naar het zuiden af te buigen als grens tussen Tilburg en Enschot onder de naam *die Zwartrijt* |740|.[1]

De *Caurijt* kruiste de Hoefstraat aan de zuidoostzijde van het Julianapark. Hier was een voorde genaamd *die Horevoert* |378|.

Al was *die Velthoven* groot in oppervlakte, het aantal inwoners was in het midden van de 16e eeuw niet erg groot. De bewoning was hoofdzakelijk geconcentreerd langs de west- en zuidzijde van het Wilhelminapark. Notabele bewoners hier waren o.a. Jan Martens, in de 2e helft van 1531 overleden, weduwnaar van Jenneke Peter Verschueren, en Laureijs Peter Verschueren, die ons een interessant testament heeft nagelaten [GAT R287 folio 6r°-7r° (24 april 1540)].

Aan de Goirkestraat stonden ook enige woningen, o.a. die van Wouter Thonis Diercks, kerkmeester, zwager van bovengenoemde Laureijs Verschueren. Ten westen van de Goirkestraat had de heer van Tilburg enkele boerenhoeven.

1 Zie ook hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen'.

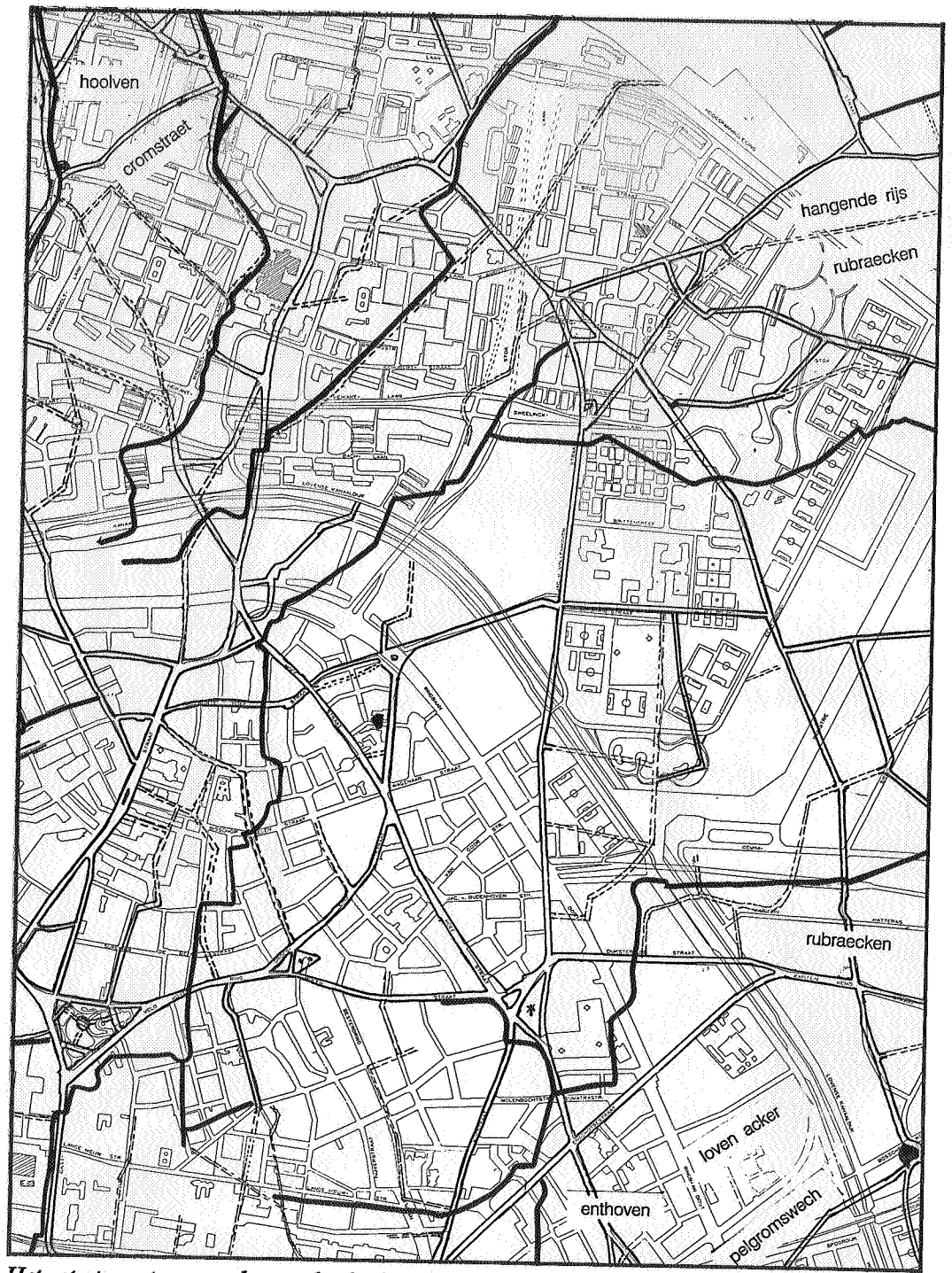
Aan de Molenstraat, de Hoefstraat en aan het Julianapark, het zuidelijk deel van *de Horevoert* lagen wat boerderijen. Omsloten door de Molenstraet, de Koestraat, de paden nu geheten Pascalerf, Besterdring en Noord-Besterdstraat, lag een grote hoeve, waarbij met hoeve bedoeld wordt een grondoppervlakte van 12 tot 20 bunder. Dit was *sBonten Hoeve* |**58**|, eigendom van het geslacht De Bont, welke hoeve in later tijden eigendom zou worden van de Heilige Geest armenzorg in Tilburg.

Net buiten de Veldhoven stond *die Velthovensche Moelen* |**475**|, een windmolen, aan het huidige Rosmolenplein. Deze molen was van het standerdmolentype, geheel van hout, waarvan het huis in zijn geheel naar de wind gedraaid kon worden, zoals de molen in Moergestel.

De meeste toponiemen in de Veldhoven, gevonden in de civielrechtelijke protocollen tussen 1530 en 1550, zijn hierboven al vernoemd. Een andere is nog: *de Dorenboem* |**164**|, reeds genoemd in *de Schijve*, aan *de Hoogh Soe* |**372**|, waar de Noordstraat op de Noordhoekring uitkomt.

Westelijk van het Wilhelminapark lag *Lijsbet Pauwels Hooff* |**468**|. Hier moeten ook ergens *Hoenckens Braeck* |**335**| en *die Huenenbraeck* |**395**| gelegen hebben. Aan *de Goerkenstraet* |**213**| lag *dat Bleck* |**35**|. Tussen Julianapark en Oude Lind bevonden zich aan *de Horenvoert* |**378**| *de Horenvoertsche Ackeren* |**379**|, deels in *die Velthoven* |**673**|, deels in *die Heijdsijde* |**274**|, waarin genoemd werden een akker genaamd *Het Halff Mudsaet* |**248**|, *Heijvels Weije* |**307**|, *de Heijveld Acker* |**310**| en *de Ronde Acker* |**593**|. Land en weide genaamd *het Ven* |**679**| en heide en weide *het Fen* |**682**|, waar nu het Bart van Peltplein is. Omsloten door de Groeseindstraat, de Hoefstraat en de Molenstraat lag een akkergebied genaamd *die Molenhoeck* |**497**|. De hiertegenover gelegen *sBonten Hoeve* |**58**| tussen Molenstraat en Koestraat is hier al eerder vermeld.

Een toponiem met een aardige naam is *de Seven Plateanen* |**617**|, dat gelegen moet hebben in de buurt van de Stedekestraat en het Theresiaplein. Dit is een stuk land geweest, dat de Gezworenen, de opzichters van de gemeenschappelijke heidevelden, de 'gemeijnten', mochten gebruiken als loon voor hun diensten.

Het stratenpatroon volgens de kadasterkaart van 1832, geprojecteerd op de huidige plattegrond. Fragment van de Veldhoven. Ter oriëntatie zijn enkele 16e-eeuwse toponiemen vermeld.

Hoofdstuk 11

OERLE EN BROECHOVEN

In de 16e eeuw vormden *Oerle* |524| en *Broechoven* |73| samen één herdgang, reden waarom beide stadsdelen, toen dorpsdelen, in één hoofdstuk besproken zullen worden.

Evenals bij de andere herdgangen zijn de grenzen van *Oerle* niet altijd precies aan te geven, maar ruwweg kunnen we stellen, dat de noordgrens gevormd werd door de Nieuwstraat vanaf de Trouwlaan, de Varkensmarkt, de Primus van Gilsstraat, de Korvelse waterloop (zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen') tussen de Piusstraat en de Kruisvaardersstraat aan de Piushaven en vandaar, even iets ten zuiden van het zijkanaal, tot aan de draaibrug aan het einde van de Prinsenhoeven. De Hoevenseweg en de Koningshoeven vormden de oostgrens tot aan de Oude Leij, de grens van de parochie Tilburg met Hilvarenbeek, die daarom ook *Lantgraft* |444| werd genoemd. Deze vormde de zuidgrens tot aan de *Ghemeijne Dijck* |204|, nu Oude Beeksepad genaamd. Deze dijk vormde daarop zelf weer de grens tot aan de Katsbogte, die weer de zuidgrens vormde tot aan Het Dampad. Het Goolsepad, de Stappegoorweg en de Trouwlaan tot aan de Nieuwstraat sloten *Oerle* in het westen af.

De scheiding tussen *Oerle* en *Broechoven* werd gevormd door een weg, lopende van het Cenakel met een bocht naar het midden van het Leijpark, *de Malstraet*, de Groenstraat vanaf de Ringbaan-Zuid tot aan de Broekhovenseweg, de *Heijlige Eijckstraet* |286|, de Groenewoudstraat, het Tauernpad tot de Dolomietenlaan, en vandaar rechtdoor over de Oeralweg naar de Stappegoorweg.

Oerle en *Broeckhoven* zijn zeer oud, immers in *die Broechoven Ackeren* |74| en in *het Eselven* |188| werd de Oude Tiend geïnd. Deze Oude Tiend, d.i. het tiende deel van de oogst, werd al geheven vóór de dertiende eeuw. Ook toponiemen als *Achtermal* |2| en *Eselven* duiden op een hoge ouderdom.

Het gebied rond *die Nijeuwe Leije* |516| en *die Oude Leije* |538| werd *die Broecksijde* |77| genoemd; de kant van het moeras, tegenover *die Heijdsijde* |274|, nu Heikant, de kant van de heide in het noorden van Tilburg. De namen *Broechoven* en *Broecksijde* duiden aan, dat de streek hier moerassig was. De moerassen ten zuiden van de Nieuwe Leij zijn in de jaren tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog met huisvuil gedempt, zodat hier een waardevol natuurgebied verloren is gegaan. Ook het verleggen van de Nieuwe Leij voor de bouw van het St. Elisabethziekenhuis heeft veel schade toegebracht aan het landschap. Maar laten we eerlijk zijn, de Leij heeft zijn naam niet voor niets. Aanvankelijk was het een meanderende stroom, maar al vroeg in de middeleeuwen is het riviertje vergraven, geleid. In de Grote Historische Atlas van Nederland, deel 4, kaart 57, zien we, dat de Nieuwe Leij kronkelend langs Goirle loopt

tot aan *de Ghemeijne Dijck* |204|.[1] Vandaar stroomt de Leij in rechte stukken tot aan de grens met Enschot; daar voorbij vervolgt het riviertje zijn weg onder de naam de Voorste Stroom naar Oisterwijk, weer hevig kronkelend. De Oude Leij, voor zover nog aanwezig, is geheel vergraven. De Tilburgers hebben hun beken kennelijk nooit met rust kunnen laten. Ze zijn alle vergraven en voor het grootste deel als open riool, als *blauwsloot*, gebruikt.

Behalve de Oude en de Nieuwe Leij liepen er door *Oerle* nog meer waterlopen, namelijk de Oerlese waterloop, (zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen'), en de Groenewoudse loop, ontspringend bij de Academie voor Lichamelijke Opvoeding.

Omdat *Oerle* en *Broechoven* zeer oude akker- en beemdengebieden zijn, liepen er vele straten en paden doorheen, waarvan er nog verscheidene geheel of gedeeltelijk bestaan. Bij de aanleg van de woonwijk Groenewoud is helaas geen rekening gehouden met deze oude, historische paden, zodat ook enkele oude straten verdwenen zijn. Ter wille van de duidelijkheid en om herhalingen te voorkomen zullen deze oude straten beschreven worden bij de behandeling van de diverse delen van de herdgang.

Het stuk Stappegoorweg, parallel lopende aan de A58, met in het verlengde de Oeralweg, dat doorliep tot het stuk Trouwlaan, dat nu Dampad en Goolsepad heet, was vroeger *de Rabbautsche Dijck* |573|. Het zuidwaarts lopend stuk Oeralweg ging door tot aan de Nieuwe Leij en sloot ten zuiden daarvan aan op de Abcovenseweg. De voormalige Nieuwe Goirleseweg, nu Karpatenlaan, liep tot aan de Stappegoorweg. Ongeveer over de Ardennenweide ging een weg oostwaarts tot de Vogezenlaan en vandaar zuidoostwaarts naar *het Gruene Dijckske* |237|, vlak bij de Katsbogte. Dit *Gruene Dijckske* liep van de splitsing Berglandweg-Groenewoudstraat in zuidwestelijke richting, kruiste de *Ghemeijne Dijck* op de splitsing Berglandweg-Alpenlaan en liep zo verder over de Katsbochte via de Hoge Wal in Goirle naar de Abcovenseweg. Over de Groenewoudstraat liep *die Gruene Dijck* |236| rechtdoor over Tauernpad en Oeralweg naar *de Rabbautsche Dijck.*

Het stuk omsloten door *die Gruene Dijck, het Gruene Dijckske* en de Katsbogte werd in de 18e eeuw *Het Goor* genoemd en was een deel van *het Stappegoer* |632|, dat verderop nog beschreven zal worden.

De Ghemeijne Dijck was de weg naar Hilvarenbeek en heette later het Oude Beeksepad. Deze dijk begon in de bocht van de Groenewoudstraat bij boerderij Paulusse, kruiste de *Nijeuwe Leije* |516| bij de Lage Wal en ging over het nog bestaande Oude Beeksepad naar de *Oude Leije* |538| en vormde zo de grens met Goirle.

We komen nu aan het stukje Broekhoven, dat vroeger belangrijk was omdat daarin het Huis te Broekhoven lag. Dit stuk was gelegen tussen *die Ghemeijne Dijck* in het westen en *de Broechovensche Dijck* |76| in het oosten. Deze *Broeckhovensche Dijck* is de voormalige Hilvarenbeekseweg, die deels verdwenen is bij de bouw van het St. Elisa-

1 Wolters-Noordhoff, Groningen, 1990.

bethziekenhuis. Hij liep met een bocht van de Oude Hilvarenbeekseweg bij de Arendlaan naar de bushalte bij het ziekenhuis en vandaar rechtdoor naar het viaduct onder de A58, waarbij hij op de plaats waar nu de hoofdingang van het ziekenhuis is, de Nieuwe Leij kruiste. Voorbij de A58 heet de straat nog Hilvarenbeekseweg, tot aan de Oude Leij. Hier stond aan de Oude Leij het huis van jonker Dierck Gherit Back. Tussen Nieuwe en Oude Leij en tussen de *Ghemeijne Dijck* en de *Broechovensche Dijck* lag een groot beemdengebied, *die Heeze* |**268**|. Hierin bevonden zich *die Heesbeempt* |**267a**| en *die Gagelvelden* |**193**| met daarin *dat Gagelveldt* |**194**|. Hier werd gagel gehaald, het belangrijkste bestanddeel van het kruidenmengsel dat onder de naam 'gruit' gebruikt werd bij de bereiding van bier. Verder vonden we hier *die Enschotsche beemden* |**184**|, *dat Goffenbroeck* |**217**| en *die Kievitshorsten* |**420**|. Aan de *Ghemeijne Dijck* en de Nieuwe Leij, waar nu de Lage Wal is, lagen het *Overbroeck* |**548**| en het *Zwartlaer* |**739**|, een beemd aan de Oude Leij in *die Gagelvelden*.

Ten noorden van de Nieuwe Leij tot aan de Berglandweg lagen de goederen van het geslacht Bac van Broeckhoven, in de 16e eeuw eigendom van de familie Van Coulsteren. Tot deze goederen behoorden de *Spijkerbeemden* |**627**|, die ook deels van de familie Berijs van Oerle waren, *die Rijsbeempden* |**582**| en *de Vossenbeempt* |**702**|. Deze beemden lagen aan de Nieuwe Leij en waren bereikbaar via een weggetje dat van het begin van *het Gruene Dijckske* |**237**| naar de Nieuwe Leij liep. Het huis te Broekhoven stond bij boerderij Vissers, waar nu een witte, kasteelachtige villa staat. Over het weggetje naar de *Spijkerbeempden* is in 1522 nog een geschil ontstaan tussen ridder IJsbrant van Coulster en Frans Dirck Beeris. IJsbrant van Coulster verbood de pachters van Berijs van Oerle met hun wagens over dit weggetje te gaan, omdat deze weg privébezit van IJsbrant zou zijn. Deze weg heette toen *het Spikerstraetke* of *Spikerwech* en liep van de poort van huize Broekhoven naar de Nieuwe Leij. Het geschil werd beslecht op 18 augustus 1522 nadat oude mannen, van 85, respectievelijk 81 en 75 jaar, getuigenis hadden afgelegd, dat sedert oude tijden de mannen van Berijs van Oerle het recht hadden over deze weg te gaan met hun wagens en vee [GAT R272, fol. 15v° (1522)]. Kennelijk was Broekhoven toen een gezonde streek daar er zonder moeite drie zeer oude mannen gevonden konden worden.

Ten noorden van *de Gruenewech* lagen *die Broechoven Ackeren* |**74**|. Ze werden begrensd door *die Heijlige Eijckstraet* |**286**|, *die Gruenstraet* |**234**|, de Groenstraat tussen de Radiostraat en de Ringbaan-Zuid, en de Prof. Van Buchemlaan. *De Heijlige Eijckstraet* was de kortste weg van het *Eselven* naar de kerk en tevens naar *Sinter Claeus Stock* |**619**|, die net in *Oerle* lag op de grens met de herdgang *Hoevel en Kerck*. Dwars door deze akkeren liepen *de Broechovensche Kerckstraet* |**75**| en *die Donckerstraet* |**158**|, die van het kruispunt Groenstraat – Ringbaan-Zuid over de Korhoenstraat naar de Oude Hilvarenbeekseweg liep, de voormalige Beeksedijk. Verder ging hier de nu verdwenen Vogelstraat doorheen, gaande van de kruising Pater Van den Elsenplein-Oude Hilvarenbeekseweg, kruiste *de Heijlige Eijckstraet* bij de benzinepomp aan de Ringbaan-Zuid bij scholengemeenschap Leijendael. Deze Vogelstraat ging verder van dit punt af met een lichte bocht naar de kruising Edisonlaan–Winkler Prinsstraat en over de Dr. Leijdsstraat naar de Oerlesestraat. Ook de huidige President Steijnstraat ligt nog gedeeltelijk op het tracé van de voormalige Vogelstraat. In de *Broeckhoven Ackeren* vonden we de volgende toponiemen, tussen de al genoemde *Heijlige Eijckstraet*

en *de Broeckhovensche Kerckstraet*: *die Grote Bocht* |227|, *die Heelberch* |262|, *die Hoeckweije* |307| en *die Huijsacker* |39|, bezittingen van jonker Dierck Gherit Back. *De Huijsacker* werd al in 1444 vermeld. Hier heeft het huis gestaan van jonker Gherit Back, de vader van Dierck voornoemd. Namen van akkers in het westelijk deel van de *Broeckhoven Ackeren* gelegen tussen de *Broeckhovensche Kerckstraet* en de Prof. Van Buchemlaan hebben we in de periode van 1530-1550 niet gevonden.
Ten westen van *de Broeckhoven Ackeren* lag een ander oud akkergebied, *het Eselven* |188|, ten noorden van *die Eselvensche straet* |189|, tussen *de Heijlige Eijckstraet* en de voormalige Nieuwe Goirleseweg, nu Winkler Prinsstraat en Tatraweg. Dit gebied werd in het noorden begrensd door de Groenstraat. Het *Eselven* was oorspronkelijk een grazige heide, waar schapen geweid werden. *Eselven* kan een contaminatie zijn van *eusel*, wat 'slecht graasland' betekent, en *ven*, waarmee een grazige heide werd aangeduid. Het *Eselven* moet al zeer vroeg zijn ontgonnen, want ook hier werd de Oude Tiend geïnd, zodat het al voor de dertiende eeuw geen *eusel* of *ven* meer was. Dat de naam afgeleid zou zijn van 'ee-sala' (het grote huis of woning bij het water) is hoogst onwaarschijnlijk. Ook hier was de oogst aan toponiemen gering, ofschoon er heel veel akkers lagen.

Aan de Groenstraat lag bij het Kamerlingh Onnesplein het goed *de Polck* |561|, eigendom van de familie Beeris of Berijs van Oerle. Verder vonden we in *het Eselven* nog de *Grote Acker* |221| aan *die Eselvensche straet*, toebehorende aan een nazaat van het geslacht van Broechoven, namelijk aan Willem Reijner Gherit Reijnen. Het *Eselven* en de *Broechoven Ackeren* zijn in de middeleeuwen bezit geweest van het geslacht Back van Broechoven en in de 16e eeuw waren vele stukken grond nog in handen van hun nazaten, zoals Van de Coulster, Reijnen, van Broechoven en Back. Zo bezat Beatrijs van de Coulster nog drie hoeven aan *de Eselvenschestraet*, die ze verpachtte.

Ten westen van de Winkler Prinsstraat-Tatraweg lag een gemeenschappelijk heidegebied, een 'gemeijnt', genaamd *het Stappegoer* |632|, dat zich uitstrekte van de Katsbogte tot aan de Oerlesestraat en het Transvaalplein, het hart van *Oerle* |524|. Maar het noordelijk stuk hiervan, boven de Oerlese waterloop, was in de 16e eeuw akkerland. Door dit stuk liep vanaf het Transvaalplein de Heerweg naar Goirle over de Transvaalstraat rechtdoor naar de kruising Trouwlaan - Ringbaan-Zuid en zo verder over het terrein van het Willem II-stadion naar de Goirleseweg bij de brug over de Katsbogte. Het westelijk stuk Vogelstraat kruiste deze Heerweg ter hoogte van de President Steijnstraat. In *het Stappegoer* lag *dat Biesveldt* |28|, een stuk weide, heide en moerland aan de Katsbogte en het Dampad.

Oostelijk van de Prof. Van Buchemlaan en de *Broeckhovensche Dijck* tot aan de Koningshoeven lag *Achtermal* |2|, ook *Aftermal* |9| geheten. De noordgrens was *de Malstraet* |481|. Een *mal* is een merkteken, een grensteken of gerechtsteken. Zo zijn bijvoorbeeld de drie kruisen in het Bredaas en het Amsterdams wapen niets anders dan *mallen*. Nu nog zeggen we als we schrijven 8 x 3: acht maal drie. *Achtermal* lag dus, gezien van het centrum, de Heuvel en de kerk, achter een *mal*. Dit stuk Tilburg moet dus oorspronkelijk aan een andere heer toebehoord hebben. Het huidige Leijpark is het voornaamste deel van *Achtermal*. Het deel grenzend aan *Bacx Dijck* |14|, nu Koningshoeven, werd *die Brandt* |65| of *die Branden* |63| genoemd, omdat hier een turfsoort

als brandstof werd gewonnen. Nog is de grond hier erg slap en voordat er gebouwd kan worden, moet men heien.

Midden in het Leijpark loopt de Driehuizendijk tot aan de A58. In het begin van de 16e eeuw werd deze straat *Theeus Matheusdijck* |**656**| of *Theeuwendijck* |**657**| genoemd naar de eigenaar van de aangrenzende percelen: Matheus Matheuszoon. Tussen 1530 en 1550 was de naam veranderd in de *Reijnendijck* |**567**| of *Reijner Gherit Reijnen en Willem Laureijsdijck* |**578**|. Toen waren Reijner Gherit Reijnen en Willem Laureijs Ansems eigenaren van de straat en van verscheidene percelen land in wat nu het Leijpark is. Ze woonden allebei aan het begin van deze dijk, dus midden in het Leijpark, waarbij Willem Laureijs Ansems *die Oude Stede* |**540**| aldaar bezat. In 1539 was er een geschil ontstaan tussen deze twee personen en de eigenaars van andere percelen aldaar over de breedte en het onderhoud aan deze weg met zijn sloten. Het geschil werd op 11 augustus van dat jaar beslecht [GAT R286, fol. 17v°-18r° (1539)].

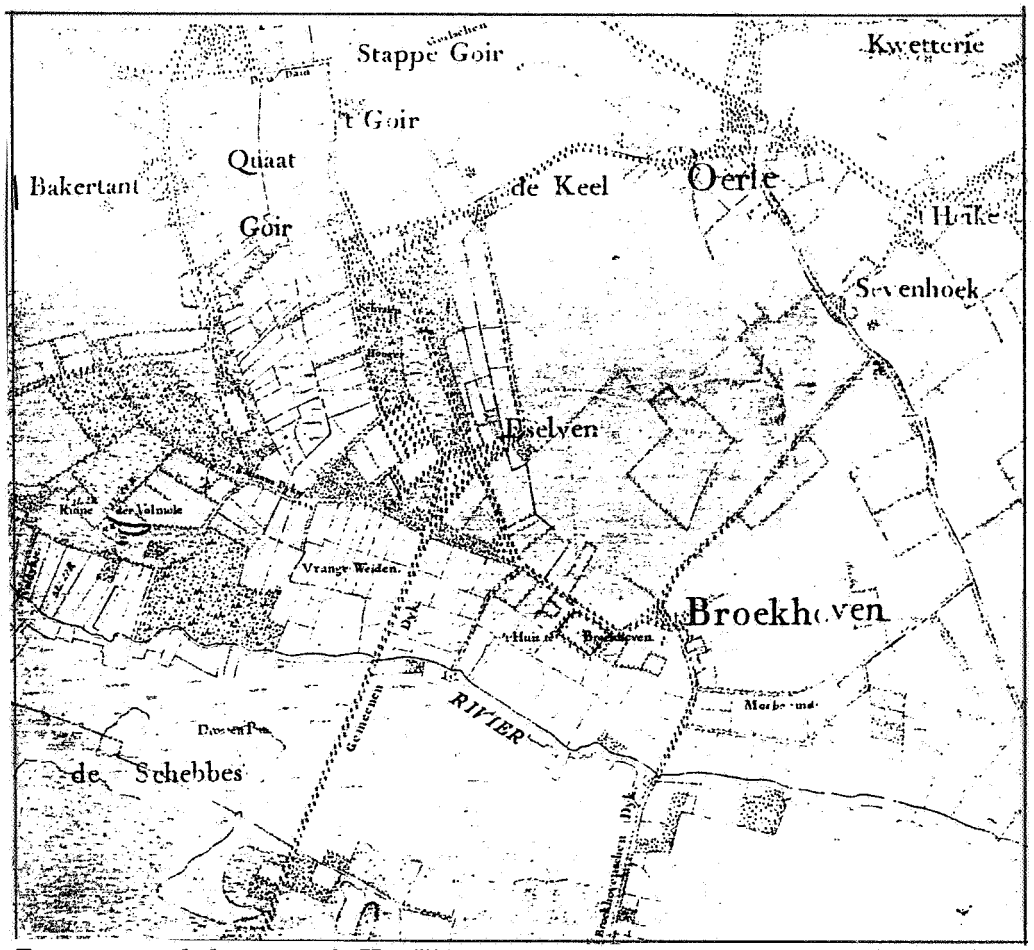
In *Aftermal* lagen verder *die Malacker* |**479**| aan *die Malstraet* |**481**|, *dat Malgat* |**480**| en *de Smeijerman* |**623**|, een beemd vermoedelijk aan de Nieuwe Leij gelegen. Ongeveer parallel aan de Prof. Van Buchemlaan, langs de Oerlese Waterloop liep *die Rijtstraet* |**588**|, waaraan *die Rijtacker* |**585**| lag. Ten oosten van de Driehuizendijk bezat de Abdij van Tongerlo een grote beemd. Tussen Oude en Nieuwe Leij, ten zuiden van het park, lagen moerassen en moervelden.

Het centrum van *Oerle* |**524**| was het Transvaalplein. Ten noorden van de Oerlese waterloop tussen de Oerlesestraat, de Vogelstraat en de Trouwlaan lagen akkers, o.a. *die Grote Bocht* |**227**|, een uit heide ontgonnen land op de hoek van de Oerlesestraat en de Trouwlaan, een daarvan afgesplitste akker genaamd *die Bocht* |**52**|, daarnaast *het Jan van Boerden Stucxke* |**398**|, een stukje grond van Jan van Beurden, en *het Heijveldt* |**309**|. Aan de Heerweg naar Goirle, aan het stuk daarvan tussen de Transvaalstraat en de kruising Ringbaan-Zuid – Trouwlaan, lag *de Oude Stede* |**539**| van Jan van Boerden. Aan de Trouwlaan, tegen de *Corvel Acker* |**121**| moet *de Oerlese Roestel* |**526**| gestaan hebben, hoogstwaarschijnlijk een steenoven.

Tussen Oerlesestraat en de Nieuwstraat strekte zich een gemeenschappelijke heide, een 'gemeijnt', uit, *die Juijpt* |**403**| of *die Juijptsche Heide* |**404**| genaamd. Van oost naar west lag *de Juijpt* tussen de Veestraat en de Trouwlaan met een uitloper tussen de Hesperenstraat en de Nieuwstraat.

Omsloten door de Veestraat, Varkensmarkt, Bisschop Zwijsenstraat en Voltstraat lag een andere 'gemeijnt', genaamd *die Hoecht* |**322**|. Dit was geen hoogte, zoals de namen Hoogtestraat en Hoogtedwarsstraat doen vermoeden, maar een lager gelegen heide met veel ruig struikgewas, hucht. Doordat dit woord verloren is gegaan, dacht men later aan *hoogte*. Het land ligt hier echter slechts een halve meter hoger dan het omringende gebied. Nog in het begin van de 17e eeuw werd de naam geschreven als *heught*. Door deze *Hoecht* liepen enkele paden, één van noordoost naar zuidwest, nu Hoogtedwarsstraat, Olivier van Noortstraat en Willem Barendzstraat. Van zuid naar noord liep een pad bij het Columbusplein naar de kruising Veestraat–Nieuwstraat. Ook de Hoogtestraat ligt op een oud tracé.

Een groot boerenbedrijf was gelegen in het gebied dat omsloten werd door de Piusstraat en de Broekhovenseweg in het westen, de Kruisvaardersstraat (de oude *Donckerstraet* |158|) in het oosten, de Heikestraat, de Stevenzandsestraat en de Vendeliersstraat (*die Voertstraet* |699|) in het noorden en de Groenstraat in het zuiden. Dit bedrijf was eigendom van de Bossche Godshuizen, ook genoemd *De Heijlige Geest vanden Bosch* [GAT R279 fol. 46r°]. Het woonhuis hiervan, later de Vlimmenhoef geheten, lag pal ten zuiden van de Broekhovense kerk. Deze hoeve werd van de 14e eeuw af gepacht door de familie Vande Sande. In de 18e eeuw blijkt de hoeve ook grond te bezitten ten westen van de Broekhovenseweg, tussen Voltstraat en Groenstraat. Let wel, dat de Broekhovenseweg vroeger van de Voltstraat af over de Radiostraat liep. Het stuk tussen Radiostraat en Groenstraat is betrekkelijk jong. Om van de kerk naar Broekhoven te komen ging men door de Bisschop Zwijsenstraat en het noordelijk stuk, dat nu Broekhovenseweg heet, via de Radiostraat naar de Groenstraat. Deze ging men linksaf in om daarna rechtsaf verder te gaan door de *Broechovensche Kerckstraet*, nu Broekhovenseweg.

Fragment van de kaart van de Heerlijkheid Tilburg en Goirle door Diederik Zijnen (1760), met de omgeving van Oerle en Broekhoven.

Hoofdstuk 12

LOVEN

De kern van *Loven* |474| is *het Goet int Hout* geweest, waarvan de oudste ons bekende vermelding voorkomt in het Brabants Leenregister van 1312, (het Latijnschboeck, fol. 1v°). De bewuste leenman was Arnoldus Bertout Back de Tilborgh. Uit het leenregister van 1355 (Het Stootboeck) blijkt dat het goed ca. 24 hectare groot was en gelegen *'t Eijnthoven oft tot Inthout*, te plaatsen tussen *de Pelgromswech* |552| en de Oisterwijksebaan en tussen de voormalige Enthovenseweg en ongeveer het Wilhelminakanaal, de huidige Armhoefse akkers.

De naam *Loven* zelf is hoogstwaarschijnlijk ontstaan uit *Lohoven*, een hoeve, een grondstuk van 12 tot 20 hectare, gelegen in een 'lo(o)', een open plek in een bos ontstaan door rooiing van het lichtere deel van dat bos. De herdgang *Loven* is veel groter dan het voormalige *Goet int Hout*. De noordgrens werd gevormd door de waterloop *de Caurijt* |93|, tussen de voormalige Heikantsebaan, nu Jac. van Vollenhovenstraat, en de Industriehaven op industrieterrein Loven I. De oostgrens was de grens tussen Tilburg en Berkel-Enschot, gevormd door *de Zwartrijt* |740|. In het zuiden was het de Oude Leij tot aan de samenvloeiing met de Nieuwe Leij en verder deze Nieuwe Leij tot aan *de Zwartrijt*, de grens met Berkel-Enschot. De westelijke begrenzing was van noord naar zuid: de oude Heikantsebaan (nu Jac. van Vollenhovenstraat-Melis Stokestraat-Valentijnstraat) tot aan het Rosmolenplein, de Koestraat tot aan de Enschotsestraat, vandaar in een rechte lijn naar de Dunantstraat en de Lanciersstraat (in de 16e eeuw *die Donckerstraet* |158|) tot aan de Piushaven, vervolgens de Havendijk tot aan de Hoevenseweg, de Hoevenseweg zelf, de Koningshoeven tot aan de Oude Leij net over het Wilhelminakanaal aan de *Torentjeshoeve*.

Wegen en paden in Loven.

Met de aanleg van het industrieterrein Loven zijn meerdere oude straten en wegen verdwenen. Hiertoe behoort o.a. de Nieuw-Lovenstraat, die eigenlijk begon in de Heikant op de hoek van de Koebergstraat en de Diepenbrocklaan en vandaar naar het zuiden liep tot aan *de Pelgromswech* |552|, waar nu het Duncanhof is. De Nautilusstraat is een nog bestaand deel van de Nieuw-Lovenstraat. In 1921 nog liep er een straatje van het Duncanhof naar de Oisterwijksebaan over een bijveld van voetbalvereniging LONGA. In de 16e eeuw bestond dit straatje nog niet.

Van een andere noord-zuid lopende straat ten oosten van de Nieuw-Lovenstraat, genaamd de Oud-Lovenstraat, bestaan nog delen. Ze begon in de eveneens verdwenen Berkelsebaan op industrieterrein Loven III. Een stukje van de Oud-Lovenstraat, tussen de spoorlijn naar Den Bosch en de Bosscheweg, bestaat nog onder die naam. Een ander overgebleven stuk is de huidige Zonderlokstraat, die in de vorige eeuw de Mortelstraat heette. De naam geeft aan, dat de bodem daar slap was. De *Heijdstraet*

|276| liep over de huidige Van Meterenstraat en Dijksterhuisstraat. Ook de Oud-Lovenstraat of de Nieuw-Lovenstraat kunnen de *Heijdstraet* of *Die Heijstraet* |304| worden genoemd, omdat beide naar de heide in de *Ruijbraecken* |598| voerden.

De Dijksterhuisstraat en de Van Meterenstraat zijn de voormalige Oude Molenbochtstraat. De kapitein Nemostraat ligt op het tracé van de Enschotsestraat. Een 100 m ten noorden van de Gershwinstraat liep de Oude Hoeksestraat.

De Bosscheweg bestond nog niet in de door ons behandelde periode. Wel liep er van *Eijndthoven* |178| af, waar nu een parkeerterrein tussen de Nieuwe Bosscheweg en Spoorlaan is (thans nog steeds Enthovenseweg geheten), *de Pelgromstraet* |551| of *Pelgromswech* |552|. Het huidige Pelgrimspad is daar nog een deel van. Het pad begon toen nog op de Heuvel en liep vervolgens noordoostwaarts tot de grens met de huidige gemeente Berkel-Enschot. Deze straat liep dus van *Eijndthoven* over het Pelgrimspad (niet over de huidige Pelgrimsweg) via de plaats, waar nu de spoorbruggen over het Wilhelminakanaal liggen, naar het Duncanhof en vandaar verder noordoostwaarts. Een stuk ervan, vanaf de Oud-Lovenstraat tot aan *de Zwartrijt* |740| bestaat nog.[1] De naam *Pelgromswech* heeft vrijwel zeker niets te maken met pelgrimages of bedevaarten. De straat is hoogstwaarschijnlijk genoemd naar de familie Pelgrom, die hier bezittingen had. Overigens was *de Pelgromswech* geen verbindingsweg naar 's-Hertogenbosch. Daartoe dienden de Enschotsebaan en de Oisterwijksebaan, die daarom allebei *Heerstraet* |267| werden genoemd.

Een andere zeer oude straat is de Lovensestraat. Ze werd in de 16e eeuw ook *Molenstraet* genoemd omdat ze naar de *Velthovensche Moelen* |675| liep. De Tivolistraat ging ter hoogte van de Prof. Dondersstraat met een boog in noordoostelijke richting over *Eijndthoven* naar de Lovensestraat ter plaatse van de Borneostraat. De Lovensestraat liep ten zuiden van de spoorlijn door over de Enthovenseweg, die vroeger over het terrein van het oude St. Elisabethziekenhuis en langs de oostzijde van het kerkhof naar de Oisterwijksebaan (thans St. Josephstraat) ging. Deze laatstgenoemde straat was de *Heerbaen* naar Oisterwijk. De *Heerbaen* ging dan verder over de Oisterwijksebaan.

---

1 Op de kadasterkaart van 1832 valt het begin van de tussen 1822 en 1827 aangelegde Bosscheweg (thans Tivolistraat) samen met het *Pellegrimspad*. Op een kadasterkaart uit 1866 begint het Pelgrimspad nog aan de Bosscheweg op ongeveer 250 m ten westen van de Oude Donkerstraat (de huidige Dunantstraat). Het pad liep eerst ca. 20 m zuidwaarts en vervolgens noordoostwaarts, parallel met de Bosscheweg, tot de Oude Donkerstraat. Oorspronkelijk liep het pad na het passeren van de Oude Donkerstraat verder, maar het gedeelte tussen de Oude Donkerstraat en de Enthovenseweg is niet aangegeven op kadasterkaarten uit ca. 1880 (inv. nrs. 3053 en 3054). Op genoemde kaarten begint het pad pas weer aan de Enthovenseweg. Iets ten oosten van de huidige Hoevensekanaaldijk passeerde het pad de spoorweg Tilburg-Boxtel, kruiste daarna de Nieuw-Lovenstraat (thans Duncanhof) en liep tussen de Bosscheweg en de spoorweg verder tot de gemeentegrens. Nabij de Mortelstraat (thans onbenaamd, in het verlengde van de Oud-Lovenstraat) was het pad gedeeltelijk vervallen.
Alleen het gedeelte tussen de Bosscheweg en de Oude Donkerstraat kwam sinds 1881 voor in de officiële stratenlijsten. Volgens het adresboek uit 1902 was dit deel van het pad nog bewoond. In 1915 kwam het te vervallen.

Op de splitsing St. Josephstraat-Prinsenhoeven begon *de Commerstraet* |107|. Bij de aanleg van het Wilhelminakanaal en de Piushaven is het westelijke deel van *de Commerstraet* verdwenen. Het oostelijke deel bestaat nog onder de naam de Kommerstraat. De Moerenburgseweg en de Broekstraat, in de 16e eeuw *die Broeckstraet* geheten |79|, zijn oude straten, evenals de Koebrugseweg, die vroeger *de Veedijck* |668| werd genoemd.

De Hoogvensestraat tussen Lanciersstraat en Prinsenhoeven bestond reeds in de middeleeuwen. De Hoevenseweg en de Koningshoeven werden tussen 1530 en 1550 *die Bacxdijck* |14| genoemd naar ridder Jan Back, die hier vele bezittingen had.

Waterlopen

Al genoemd zijn *die Caureijt* |93| en *die Zwartrijt* |740| als grenzen van Loven. Door *die Loven Ackeren* |473| stroomde een waterlaat, (zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 9), die ter hoogte van de Waterzuivering Oost in de Korvelse waterloop uitmondde. In het zuiden stroomde *die Nijeuwe Leije* |516| en *die Oude Leije* |538|, die een 200 m westelijk van het Grollegat samenkwamen.

Delen van Loven

Loven, groot van oppervlakte, besloeg dat oostelijk deel van Tilburg gelegen tussen de *Caureijt* |93| en de *Nijeuwe Leije* |516| en is ruwweg te verdelen in:
- *die Ruijbraecken* |598|,
- *Eijndthoven* |178|,
- *die Loven Acker* |475|,
- *dat Sonderlock* |624| met daar in *die Enschotsche Ackeren* |186|,
- *die Broecksijde* |77|.

Die Ruijbraecken

Het noordelijk deel van *Loven*, tussen *de Caureijt* in het noorden en de Van Meterenstraat, de Dijksterhuisstraat, de Kapitein Nemostraat en de Enschotsebaan in het zuiden, was een deel van *die Ruijbraecken*, die zich in het noorden verder uitstrekten in *die Heijdsijde* |274|. Het grootste deel van *die Ruijbraecken* bestond uit heide, wild grasland en andere woeste gronden en was een 'gemeijnt', gemeenschappelijk bezit van de inwoners van Tilburg. Momenteel is het hier grotendeels industrieterrein. In het westelijke deel liggen nu scholen, sportvelden en een park. Omdat de 'gemeijnt' onvervreemdbaar eigendom van de Tilburgse gemeenschap was, dat alleen in bijzondere gevallen verkocht mocht worden na toestemming van de Hertog van Brabant, komen in de 16e-eeuwse protocollen geen transportakten van dit gebied voor, daarom ook geen vermeldingen van toponiemen. In het uiterste oosten ten noorden van de Enschotsebaan bevonden zich enkele oude ontginningen. Daarin lagen *De Achterste Hoeve* |3|, een heideveld bij *Marijenhoeck* |482| en *de Heijhoeff* |282|, een toepasselijke naam in dit

gebied. Hier ergens heeft ook *die Nijeuwe Weije* |518| gelegen en *dat Oertkens Ven* |527| of *Doertkens Ven* |157|. Let wel, dat *ven* in vroeger tijden niet 'waterplas' betekende, maar 'grazige heide' of 'veenland'.

Eijndthoven

Het hart van *Eijndthoven* |178| was een driehoek, gevormd door de Lovensestraat, *de Pelgromswech* |552| en de voormalige verbinding van de Tivolistraat met de Lovensestraat. Ook de directe omgeving werd *Eijndthoven* genoemd, zeker het gebied waar de Enthovenseweg doorliep. Zo worden soms ook *die Ordelvennen* |529|, die tussen *de Commerstraet* |107| en de St. Josephstraat lagen, in of bij *Eijndthoven* geplaatst. Hier had het klooster van den Baseldonck in Den Bosch bezittingen. Ten westen van *Eijndthoven*, tussen Enschotsestraat-Koestraat-Heuvel-Tivolistraat en Lovensestraat lagen *de Leemskuijlen* |451|. Ook bij *de Velthovensche Moelen* |675| tussen Koestraat-Enschotsestraat-Lovensestraat en Rosmolenplein waren *Leemskuijlen*.

De Lovensestraat werd *de Cruijsstraet* |142| genoemd, daar ze de Enschotsestraat loodrecht kruiste; samen met de huidige Tivolistraat heette zij in de 16e eeuw ook: *die Molenstraet* |501|, omdat beide straten van de Heuvel af naar *de Velthovensche Moelen* voerden. Ter hoogte van het Rozenplein lag een akker, eigendom van de Persoon van Tilburg (de pastoor), genaamd *dat Hovelbochtken* |382| of *de Hoevelbochtacker* |347|.

De huidige Dunantstraat is het noordelijke deel van *de Donckerstraet* |158|, zo genoemd naar een donk, een zandige opduiking in drassig land. Deze donk heeft ook de naam gegeven aan *dat Dongensche Land* |161|, gelegen onder de Spoorlaan bij de Nieuwe Bosscheweg ter hoogte van de Prof. Dondersstraat en de Boerhaavestraat. Daarnaast, op de hoek van de Enthovenseweg en de Spoorlaan lag *dat Elsenbosch* |182|, welke naam eveneens wijst op drassig of vochtig land. Iets verder naar het zuiden lagen *de Looackers* |473|, meer dan 4 ha groot, waar nu het kerkhof aan de St. Josephstraat ligt. In de buurt van dit kerkhof lag *die Huijben Acker* |388| aan de St. Josephstraat.

De Loven Acker

Ten oosten van *Eijndthoven* lag een groot akkergebied: *die Loven Acker* |475|, in het oosten begrensd door de Oud-Lovenstraat en het verlengde daarvan, de Mortelsestraat, welke laatste voorheen over een bijveld van het LONGA-terrein naar de Oisterwijksebaan liep. *Die Commerstraet* |107| was de zuidgrens. In *de Lovenacker* vonden we nogal wat toponiemen. Tussen de Oisterwijksebaan, (*de Heerstraet* |267|) en *die Commerstraet*, op de huidige kaart van Tilburg westelijk van de Prinsenhoeven tussen de Piushaven en de St. Josephstraat, met inbegrip van de Waterzuivering Oost tot aan de Moerenburgseweg, bij het goed van het Klooster van den Baseldonck, zijn dat:

- *de Bloemaert* |30| in de buurt van de Hendrik Zwaardecroonstraat,
- *de Caleweij* |86| aan de Kommerstraat en de Moerenburgseweg,
- *die Driehoeck Eegde* |171| bij de Moerenburgseweg aan de Oisterwijksebaan,
- *de Grote Acker* |225| aan *de Commerstraet* zuid van de Piushaven in Jeruzalem,

- *Heijlen Weije* |289| vlak bij Moerenborch, vermoedelijk net ten noorden van de Waterzuivering Oost,
- *die Ordelvennen* |529|.

Op de terreinen van voetbalvereniging Were Di, vermoedelijk onder het clubgebouw, stond eens de pastorie van Tilburg, *De Moerenborch*. Dit huis was door de Abdij van Tongerlo aangekocht in 1384 als residentie van de Persoon van Tilburg, later de pastoor genoemd. Na confiscatie als geestelijk goed door de Staten-Generaal in 1648 werd het predikantswoning, daarna woning van de rentmeesters der geestelijke goederen in het kwartier van Oisterwijk en in 1691 werd het aangekocht door kolonel Charles Graham, die het weer doorverkocht aan Philippe Claude de Saint Amant. Zijn erfgenamen lieten het gebouw slopen in 1750. In de buurt van de Moerenborch lag nog een hoeve, eigendom van de abdij van Tongerlo, genaamd Persoonshoeve. Van goederen in de buurt van de Moerenborch werd gezegd, dat ze *Achter Persoens* |1| lagen.

Ook in *Loven Acker*, maar oostelijk van het Rosmolenplein, lag *de Hixpoirsacker* |319|, genaamd naar de familie Hixpoir. Deze familienaam komt al voor in de jaargetijden van de kerk van Oisterwijk van eind veertiende, begin vijftiende eeuw.[2] In Tilburg komt de naam nog als Hexspoor voor. Verder ten oosten hiervan onder *de Ruijbraecken* lag een weiland en heideveld genaamd *dat Hoefken* |330|.

Ten oosten van *Eijndthoven* en de Lovensestraat vinden we *dat Haeijenstuck* |241| en *dat Haeckstuck* |240|, aan de Enschotsebaan *dat Vlierstuck* |696|. *Die Kerckwech* |418| is *de Pelgromswech* |552|.

Zuid van de St. Josephstraat tussen Lanciersstraat en Prinsenhoeven lagen:
- *die Craenbraeck* |128| aan Prinsenhoeven en Hoogvensestraat,
- *de Hoghe Driessen* |360| aan weerszijden van de Prinsenhoeven,
- *dat Hoog Oerdelven* |371| tussen de Oisterwijksebaan en de Piushaven,
- *dat Voertveeken* |700| op de Havendijk, waar de Vendeliersstraat en Kruisvaarderstraat samenkomen. Hier was *de Voert* |697| door de Korvelse Waterloop. Iets ten oosten van *de Voert* lagen *de Voertacker* |698| en *de Veekenacker* |668a| met hierbij *dat Weerkensveldt* |710|.

In de Armhoefse akkers:
- *Die Hoochvonder* |365| ter plekke van de draaibrug over het Wilhelminakanaal in de Oisterwijksebaan. Ook was er nog *dat Laer* |425a|, waardoor een *Lijcwech* |466| liep langs een zijarm van de Korvelse waterloop.

Ten oosten van het Wilhelminakanaal tussen *Pelgromswech* en de Oisterwijksebaan lagen:
- bij het LONGA-terrein: *Denijs Acker* |153|;

---

2 Zie Berkelmans, G., 'Jaargetijden en maandstonden gesticht in de kerk van Oisterwijk in de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw', in: *Welpen van de Brabantse Leeuw; genealogie tussen geld en geloof in Noord-Brabant*, onder red. van L.F.W. Adriaenssen, 's-Hertogenbosch, 1991, blz. 257.

- *de Vorcuijl* |**701**|, tussen Bosscheweg en *Pelgromswech*, waar nu het Duncanhof is; de Nieuw-Lovenstraat liep met een boog oostelijk om *de Vorcuijl* heen;
- *dat Wagenboert* |**706**|; de naam geeft aan, dat deze akker aan de rand lag van een drassig gebied; daarom moet dat gezocht worden bij de voormalige Mortelsestraat.

Een toponiem in *Loven*, waarvan we tot nu toe de ligging niet kennen, is *die Hoeve* |**339**|*Dat Sonderlock*

Dit is het meest oostelijke stuk van *Loven* aan de grens met Enschot, *de Swartrijt* |**740**|, tussen de Enschotsebaan en *die Broeckstraet* |**79**|, in het westen begrensd door de Mortelsestraat en de Oud-Lovenstraat. In het *Sonderlock* liep ook een *Donckerstraet* |**586**|. Volgens GAT R282 fol. 11v° en GAT R284 fol. 60v° moet deze straat oost-west gelopen hebben, daarom komt *de Broeckstraet* het meest in aanmerking. Aan de Leij bij *de Zwartrijt* lag *die Hodonck* |**320**|, reden waarom deze straat *Donckerstraet* werd genoemd. In *dat Sonderlock* bevonden zich *die Enschotsche Ackeren* |**186**| tussen de Enschotsebaan en Oisterwijkesbaan en tussen de Zonderlokstraat en de grens met Enschot. In deze *Enschotsche Ackeren* lagen *de Bollick* |**57**|, vermoedelijk ook *de Mexlinge Acker* |**489**| en *de Ruijselbergh* |**600**| aan *de Pelgromswech*. *De Oude Stede* |**544**| van Henrick Verhoeven lag hier in de buurt.

De Oisterwijksebaan kruiste *de Zwartrijt* aanvankelijk kennelijk via een voorde, *de Avoert*, daarom werden verscheidene percelen hier aan weerszijden van de *Zwartrijt* tot aan *de Broeckstraet Davoert* |**151**| genoemd.

In het *Sonderlock* lag bij *de Vorcuijl* |**701**| *de Bocht* |**50**| tussen de Bosscheweg en de spoorlijn naar Den Bosch bij het Duncanhof. Van *de Corck Acker* |**114**| wordt gezegd dat deze aan de *Heerbaen* lag, dus aan de Oisterwijksebaan.

Aan *de Zwartrijt* |**740**| bij deze *Heerbaen* vonden we *de Bijster* |**33**| en *de Dries* |**172**|. Hier moet ook het *Heerhecken* |**264**| gehangen hebben. Tussen *de Pelgromswech* en de Oisterwijksebaan lagen aan de *Zwartrijt* de akkers *dat Hooge Streepke* |**368**|, *Meeus Stucken* |**486**| en *de Streep* |**645**| & |**647**|. Aan de *Pelgromswech* en de *Zwartrijt* lagen *die Huffelen* |**387a**|. Aan de grens met Berkel-Enschot tussen de Oisterwijksebaan en de Broekstraat was *de Bieshoff* |**77**|.

Die Broecksijde

Ook in *Loven* werd de streek langs de Leij *die Broecksijde* |**77**| genoemd.

De Hophoff |**377**| lag hier ten zuiden van *de Commerstraet* tussen deze straat en een plas die ontstaan is door zandwinning voor de A58. Willem Verlijnden had een *Oude Stede* |**545**| en een *Nieuwe Stede* |**512**| aan *de Broeckstraet* bij de *Zwartrijt*. Tussen Leij en Broekstraat lag hier ook *de Hautacker* |**257**| en een akker *die Nuweleij* |**521**|. Waar de *Zwartrijt* uitmondt in de Leij bevonden zich *de Strijthorst* |**650**|, *de Hodonck* |**320**| en *de Schippershof* |**612**|. *Die Hucelensche Gemeijnt* |**387**|, nu in de gemeente Berkel-Enschot gelegen, behoorde in de 16e eeuw aan Tilburg.

Aan de Leij, ten zuiden van de Moerenborch lagen *die Crabben* |127| en *Calenwiel* |85| of *Kalenwiel* |405|, ook genaamd *Calvenwiel* |87|, nu het Grollegat (De Buunder).

Van de Oisterwijksebaan loopt nog een stukje zijstraat naar de Broekstraat, eveneens Broekstraat geheten. In de 16e eeuw liep dit stukje Broekstraat langs de oostzijde van wat tegenwoordig het terrein van voetbalvereniging Were Di is naar *de Commerstraet* |107|. Deze weg werd *de Groenendijck* |218| genoemd en ook *Heijstendijck* |299| of *Heijstmansdijck* |301|.

De bewoning van Loven was het meest geconcentreerd in *Eijndthoven*. Hier vinden we de namen: Boots, Vande Gheijn en Stevens. Aan de Enschotsestraat bij *dat Haeijenstuck* |241| had Jan Mathijs Brekelmans een huis met smidse.[3] Ongeveer bij de Ringbaan-Oost aan *de Commerstraet* lag de herberg met brouwhuis van Cornelis Heijmerix en zijn vrouw Anna Jan Back.[4]

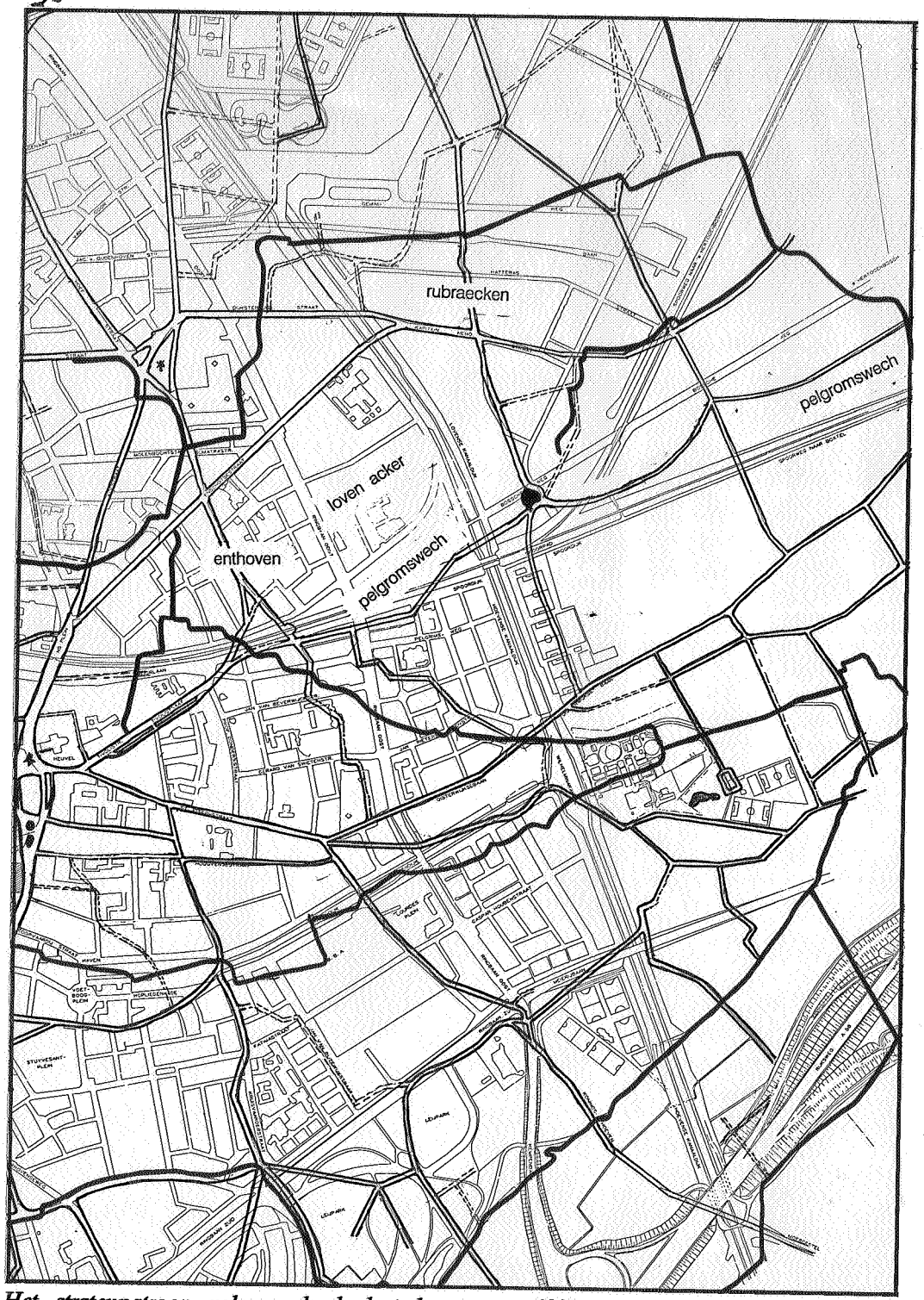
Aan de Broekstraat bij de *Zwartrijt* had de familie Verlijnden bezittingen en in de *Enschotsche Ackeren* woonde de familie Verhoeven.

Ridder Jan Back, heer van Asten, had nogal wat goederen liggen in het huidige Jeruzalem en aan de IJsclubweg, waar de hockeyvelden van Were Di zijn.

Nog enkele familienamen in Loven zijn: Vrancken, Quaps, Colen, Heijnen, Jan Wijtman die Groot, Oppers, Denijs, Huijben en Melis. Deze lijst is niet volledig, maar dit zijn de meest vernoemde familienamen tussen 1530 en 1550.

3 Zie GAT R287 fol. 31r° (1540).

4 Zie GAT R284 fol. 54v° (1537).

Het stratenpatroon volgens de kadasterkaart van 1832, geprojecteerd op de huidige plattegrond. Fragment van Loven en Enthoven. Ter oriëntatie zijn enkele 16e-eeuwse toponiemen vermeld.

Hoofdstuk 13

DE HASSELT, STOCKHASSELT EN CREIJENVEN

De kern van *de Hasselt* is het Hasseltplein geweest. Vóór 1900 was dit plein kleiner dan nu. De Hasseltse kapel stond niet op het plein zelf, maar ten zuiden hiervan. De trambaan naar Dongen werd ten zuiden van de kapel gelegd. Zo werd het plein verruimd en kwam de kapel op het plein te liggen. Deze kapel werd rond 1530 gebouwd op ongestoorde heibodem.

Het gebied rond het Hasseltplein zou later *De Ronde Hasselt* genoemd worden in tegenstelling tot *die Cleijn Hasselt* |**96**|, waar het kasteel aan de Van Bylandtstraat lag.

De betekenis van *die Hasselt* is: plaats waar veel hazelaars staan. Hier is het collectief-suffix: *-t-* gebruikt, de naam zal dus van Oudnederfrankische oorsprong zijn.

Die Hasseltstraet |**254**|, de verbindingsweg van de Hasselt met de kerk op de Oude Markt via het Wilhelminapark heet nog steeds de Hasseltstraat. Van de oude straten in *die Hasselt* zijn er verder niet veel meer over. Op het tracé van de oude straten liggen:

- de Weverstraat benoorden de Hasseltstraat, vroeger het begin van *die Stockhasseltschestraet* |**644**|,
  de Van Hogendorpstraat tussen de Hasseltstraat en de Diederikdreef,[1]
- de Kapelstraat-Waalstraat; Vóór 1950 liep de Waalstraat door tot aan de Stokhasseltsestraat onder de naam Stokhasseltkerkstraat,
- de Van Bylandtstraat.

Verdwenen straten zijn:

- *die Langhstraet* |**443**|; deze liep van de noordwesthoek van het Hasseltplein over de plaats waar nu verpleeghuis de Hazelaar staat naar de heide ten westen van het *Creijenven* |**130**| tot halverwege de Ledeboerstraat op het industrieterrein Kraaiven;
- *die Cortstraet* |**119**|, lopende van de zuidwestpunt van het Hasseltplein naar de voormalige Dongenseweg; dit punt is nu het kruispunt van de Kartuizersstraat en de Trappistenstraat;
- de Dongenseweg beginnende aan het voornoemde kruispunt naar het nog bestaande stukje bij het RKTVV-terrein;
- *dat Hasseltstraetke* |**256**| of *die Hasseltschewech* |**255**|; deze straat begon ongeveer op het punt, gelegen aan de Hasseltrotonde in het verlengde van de Hasseltstraat, en ging vandaar naar de Kapelstraat; *dat Hasseltstraetke* liep dus voor een deel op de Ringbaan-Noord, en wel de ventweg tussen de Hasseltstraat en de Scheerderstraat;

---

1 De Van Hogendorpstraat is pas aangelegd in 1869 (Raad, 23 februari 1869), mogelijk opeen ouder tracé dat reeds is aangegeven op de kadasterkaart van 1832 en dat op de kaart van Zijnen (1760) voorkomt als een akkerpad.

- er liep een voetpad rond de zuidzijde van de Hasseltrotonde; een ander voetpad lag op het tracé van de Ringbaan-West tussen de rotonde en de Dillenburglaan.

Grenzen van de Hasselt

In het westen werd de grens gevormd door de heide ter hoogte van de Henri Blomjousstraat en de Brugstraat-Kruisherenstraat. In het zuiden was deze ongeveer de Lage-Witsiebaan, het gebied van het kasteel en de zuidzijde van de percelen aan de Hasseltstraat. De oostgrens lag halverwege tussen de Van Hogendorpstraat en de Goirkestraat tot aan de Kapelstraat; verder deze Kapelstraat en de Waalstraat. Het Wilhelminakanaal vormde ongeveer de noordgrens van de Hasselt tot aan *die Langhstraet* |**443**|.

Grenzen van die Stockhasselt

Die Stockhasselt |**642**| lag ter weerszijden van *die Stockhasseltschestraet* |**644**|. Deze straat begon in wat nu de Weverstraat is en ging verder over de Merwedestraat. Dit eerste stuk lag nog in *die Hasselt*. Na de Merwedestraat begon ongeveer *die Stockhasselt*. Het Gounodpad en de Gounodlaan zijn nog restanten van de oude *Stockhasseltschestraet*. Deze liep daarna ongeveer 150 m ten westen van de Stokhasseltlaan tot aan het kruispunt van de Dirigentenlaan met de Bellinistraat. Vandaar liep de oude straat rechtdoor in noordwestelijke richting naar de Perosistraat-Donizettistraat, waar *die Postelstraet* |**564**| uitkwam. Van deze laatste is de IJpelareweg nog een deel. Bij de Dirigentenlaan-Bellinistraat takte een weg af in noordoostelijke richting naar de Mahlerstraat, *die Cromstraet* |**139**|. Het noordelijke deel van *die Stockhasseltschestraet* alsmede *die Cromstraet* werden zowel tot *die Stockhasselt* gerekend als tot *die Heijdsijde* |**274**|.

Aan *die Stockhasseltschestraet* lag *de Heijlerput* |**285**| op de Gounodlaan bij de Mozartlaan. Hier heeft *Onse Lijeve Vrouwen Stocxken* of *Onse Lijever Vrouwen Huijsken* gestaan, een Maria-kapelletje dus als (mogelijke) voorganger van de Hasseltse kapel.[2] Misschien ontleent *die Stockhasselt* hieraan zijn naam, maar waarschijnlijker is dat *Stockhasselt* betekent: ontginningsnederzetting en uitbreiding van *die Hasselt*.

Behalve *die Stockhasseltschestraet* en *die Cromstraet* was hier nog de voormalige Stokhasseltkerkstraat, gaande over de Waalstraat in een rechte noordwestelijke lijn over de Gossecstraat naar de Gounodlaan bij *de Heijlerput*. Verder waren er nog enkele voetpaden o.a. van de *Cromstraet* naar de IJsselstraat en tussen dit voetpad en de *Stockhasseltschestraet*, ongeveer over de Heikantlaan, en nog een tussen de Heikantlaan ter hoogte van de Mozartlaan gaande naar de Stokhasseltkerkstraat iets ten noorden van het Wilhelminakanaal.

2 Zie GAT R277 fol. 37v° en 42r° (1529).

Grenzen van dat Creijenven

En andere uitbreiding van *die Hasselt* was *dat Creijenven* |130|. Evenals bij *die Stockhasselt* lag *dat Creijenven* aan weerszijden van *die Creijenvenschestraet* |133| en wel ten noorden van *die Langhstraet* |443|. De zuidelijke en westelijke begrenzing van *dat Creijenven* werd gevormd door *de Sloprijt* |620|.[3] In het uiterste noordwesten en noorden vormde *de Postelschestraet* |564| de grens. *Die Creijenvenschestraet* begon aan de noordzijde van het Hasseltplein tussen de brandweerkazerne en de huisjes aan het plein en ging met een boogje naar de ophaalbrug, liep iets ten westen van de Kraaivenstraat tot aan de Jules de Beerstraat. Vanhieruit maakte de straat een oostwaartse boog om ca. 100 m ten noorden van de Zevenheuvelenweg weer op de Kraaivenstraat uit te komen. Op ca. 150 m ten zuiden van de Grootvenstraat boog *die Creijenvenschestraet* met een haakse bocht af naar het oosten tot net voorbij de Midden-Brabantweg, vanwaar de straat weer noordwaarts verder ging langs het Puccinihof tot bijna aan het Perosihof. Hier kwam ze in *die Postelschestraet* |564| uit. Tussen de Lombartsstraat en de Grootvenstraat liep een zijweg westwaarts de heide in. Waar *die Creijenvenschestraet* naar het oosten afboog, liep ook een straat westwaarts naar de heide en nog een noordwaarts naar *die Postelschestraet*.

Waterlopen

De waterlopen in *die Hasselt, dat Creijenven* en *die Stockhasselt* zijn:
- no 11: De Stokhasseltse waterloop
- no. 12: de Sloprijt

beide genoemd in hoofdstuk 3. Verder nog een sloot tussen *die Stockhasseltschestraet* en *die Creijenvenschestraet* komende van de noordzijde van de Gounodlaan over het kruispunt van de Midden-Brabantweg en de Heikantlaan.

De toponiemen

In *die Hasselt*

In *die Hasselt* vonden we vijf gebieden:
- *die Hasselt Acker* |252| of *die Hasseltsche Ackeren* |253|, gelegen ten noorden van de Hasseltstraat in de huidige Textielbuurt (vóór de Tweede Wereldoorlog werd het gedeelte tussen Ringbaan-Noord en Textielstraat de Jordaan genoemd) en verder noordelijk tot halverwege het Wilhelminakanaal en de Heikantlaan;
- *die Cleijn Hasselt* |96|, gelegen ten oosten van *die Hasselt Ackeren* tot aan de Kapelstraat; de streek rond het kasteel wordt soms ook tot de *Cleijn Hasselt* gerekend;
- *die Steenen Camer* |633|; dit is het kasteel gelegen in het Steenen Kamerpark met de grond eromheen tussen de Kasteleinslaan en de Dillenburglaan en tussen de

3 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', waterloop no. 13.

Hasseltstraat en de IJskelderstraat; *die Steenen Camer* wordt nu eens tot de Hasselt gerekend, dan weer tot *die Hoeven*;

- *die Sterts Hoeve* |**639**| gelegen tussen *die Langhstraet* |**443**| en *die Cortstraet* |**119**|, waar nu het Mariaziekenhuis en verpleeghuis de Hazelaar gelegen zijn; deze hoeve, een grondstuk van ca. 20 hectare, werd door Thomaes Start gekocht in 1415 en sindsdien heet ze *Sterts Hoeve*; in de 16e eeuw is de hoeve reeds opgedeeld in vele kleine percelen en komt de naam Sterts niet meer voor als eigenaar; op de kaart van Arts (ca. 1880) komt het toponiem *De Kortestraatsche Akkers* voor, gelegen ten westen van het Hasseltplein, en ingesloten door de Langstraat (Heieind) en de Dongenseweg; dit komt ongeveer overeen met *die Sterts Hoeve*.
- *die Teetenbraeck* |**654**|, die grotendeels in *die Hoeven* |**349**| lag; het noordelijke deel ervan hoorde bij de Hasselt.[4]

Opvallend is het aantal *bergen* in de Hasselt. Hoogstwaarschijnlijk zijn dat grafheuvels geweest.

In *die Hasselt Ackeren*

Die Berckacker |**19**| of *die Berghe Acker* |**24**|, was gelegen aan de huidige Merwedestraat. Hier vlakbij lag ook *die Willich Acker* |**720**| en verder ook in *die Hasselt Ackeren* nog *die Berckacker* |**20**|. Aan *die Stockhasseltschestraet*, d.w.z. ten westen van de Merwedestraat, bevond zich *Cleijs Weij* |**99**|, weiland van een zekere Klaas, gelegen aan de straat; dit kan aan de Hasseltstraat zijn geweest, aan de Weverstraat of aan *dat Hasseltstraetke* |**256**|. Ook lag aan het *Hasseltstraetke* een akker die kennelijk niet zo goed was: *dat Quade Lopensaet* |**569**|.

Deenkens Acker |**152**| moet gezocht worden ergens in de Textielbuurt en *dat Leege Stuck* |**458**|, een laag gelegen stuk grond, ten noorden van de Hasseltrotonde. In *die Creijenvensche Ackeren* |**131**| lag ook een akker genaamd *dat Lege Stucken* |**459**|. Beide akkers zijn een deel van een vroeger grotere, laag gelegen akker. *Dat Lege Stuck* lag dus in *die Hasselt Ackeren* tegen *die Creijenvensche Ackeren* aan, m.a.w. net ten noorden van de Hasseltrotonde. Hier in de buurt lag ook *die Eijckacker* |**177**|.

Op de grens van *die Hasseltsche Ackeren* en *die Stockhasseltsche Ackeren* |**643**| moet *de Pennincsbergh* |**553**| gelegen hebben tussen het Wilhelminakanaal en de Ringbaan-Noord. Vermoedelijk daar waar nu de kantoren van de Energiebedrijven staan. Deze *Pennincsbergh* is beslist een grafheuvel geweest. *De Strijacker* |**648**| heeft in *die Hasselt Ackeren* gelegen aan *die Stockhasseltsche straet* |**643**| op de hoek van *het Hasseltstraetke* |**256**| en de Merwedestraat. Ten noorden van het Hasseltplein tussen de Dr. Deelenlaan en de Midden-Brabantweg lag een weiland genaamd *de Wouwerhof* |**729**| aan een waterlaat genaamd *die Sloprijt*, die tussen de brandweerkazerne en de streekschool westwaarts liep.

---

4 Zie hoofdstuk 9, 'Hoeven, Bockhamer en Herstal'.

In die *Cleijn Hasselt*

Hier vonden wij maar één toponiem en wel een weiland en heide bij de 'gemeijnt' *dat Goerken* |212|. Een deel van deze 'gemeijnt' lag tussen de Goirkestraat en het Textielplein-Marengostraat, waar waterlaat no. 11 en een zijtak daarvan langs liepen. Er worden verscheidene akkers genoemd in *die Cleijn Hasselt*, maar helaas alle onbenaamd.

In die *Steenen Camer*

In de civielrechtelijke stukken tussen 1530 en 1550 worden geen veldnamen genoemd in *die Steenen Camer* in de Hasselt. Alleen enkele onbenoemde huizen en akkers.

Sterts Hoeve en *die Langstraet*

In *Sterts Hoeve* zelf vonden we een akker genaamd *Sterts Hoeve* |640| gelegen aan *die Daneelstraet* |150|, welke waarschijnlijk *die Langhstraet* |443| is. Een akker geheten *Aendewech* |5|, dus gelegen aan *die Langhstraet*. In het westen van *Sterts Hoeve*, voorbij de Brugstraat en de Henri Blomjousstraat lagen *die Craneborch* |129|, weide en heide grenzend aan de 'gemeijnt', met daarnaast een akker *die Afterste Craneberch* |10|, ter hoogte van de betonmortelfabriek Bemoti. Ook hier weer een *berg*-toponiem, wat kan duiden op een grafheuvel.

Bij elkaar in het westelijk deel van *Stertshoeve* lagen *die Valenacker* |667|, *die Veeckenacker* |670| aan *die Langhstraet* met *die Venacker* |684|, welke laatste vlak bij de 'gemeijnt' gelegen moet hebben.

Direct ten westen van het Hasseltplein lag *de Groten Acker* |232| en een akker genaamd *die Zwalu* |737| aan *de Langhstraet* alsmede een weide en heide, genaamd *het Gheloeckt* |203|, tussen *Sterts Hoeve* en *het Creijenven* |130|.

Op het einde van *de Langhstraet* in de omgeving van de Ledeboerstraat en de Henri Blomjousstraat lag een akker *de Rodenberch* |591|, mogelijk bij een van de 'Zeven Heuvelen', grafheuvels die zo in de volksmond genoemd werden. Hierbij lag *die Achterste Acker* |2a|, kennelijk het verst verwijderd van de Hasselt. Ten noorden van de Goirkekanaaldijk achter de textielfabriek Mommers & Co lag aan *die Sloprijt* |620| een akker *die Crompte* |138|. Ten noorden van *die Langhstraet* aan *de Sloprijt* lagen een weiland *de Bloembergh* |41| en een akkerland en heide genaamd *tHeijvelt* |308|. Hier moet ook *die Hoghe Weije* |369| gezocht worden en verder naar het westen, ook aan *die Langhstraet*, een stuk land in weiland en heide genaamd *het Ven* |680|.

Aan de noordzijde van deze straat lagen enkele huizen en meer akkers dan hier genoemd, maar helaas wordt hun naam niet gegeven in de akten.

Die Teetenbraeck

Het voornaamste toponiem in *die Teetenbraeck* in de Hasselt is wel *die Capelle aen die Hasselt* |92a|, onze nog bestaande Hasseltse kapel. In het begin van deze eeuw lag de kapel nog ten zuiden van het plein met daarvoor een waterplas, op het noordoostelijk deel van *de Teetenbraeck*.

Door het noordwestelijk deel van *de Teetenbraeck* liep een waterlaat genaamd *die Zoe* |736| bij de Marsstraat, ongeveer parallel aan de Reitse Hoevenstraat. De naam geeft aan, dat deze waterlaat als afwatering diende. Noordelijker, voorbij *die Langhstraet*, heette deze waterlaat *die Sloprijt*. Aan *die Zoe* lag *die Hagenacker* |246| of *Hagers Acker* |247| ter hoogte van de Jupiterstraat. Waar nu De Klinkert is, bevond zich een stuk land in akkerland en weide genaamd *die Heijdries* |217|.

In *die Langhackers* |438|, gelegen op de grens van *die Hasselt* en *die Hoeven* |349| in de Planetenbuurt aan *die Zoe* lag een akker genaamd *die Langen Acker* |435|.

Toponiemen in die Stockhasselt

Aan *die Stockhasseltsche straet* |644| stond een aantal huizen en er lagen meerdere akkers, zoals blijkt uit het grote aantal vermeldingen van *die Stockhasselt* |642| in de schepenprotocollen tussen 1530 en 1550, maar er worden niet veel veldnamen gegeven.

Die Heijlerput |285|, waar mogelijk de voorloper van de Hasseltse kapel heeft gestaan, *het onser lijeven vrouwen huijske*, lag op de Gounodlaan bij de Mozartlaan. De voormalige Stokhasseltkerkstraat, beginnende bij de Waalstraat, kwam net ten zuiden van *de Heijlerput* uit op *die Stockhasseltschestraet*. Ze heette Stokhasseltkerkstraat omdat men vanaf het begin van de 18e eeuw van de Stokhasselt via deze straat naar de schuurkerk aan de Goirkestraat ging. Maar opvallend is dat deze straat in het verlengde ligt van de Kapelstraat. Inderdaad liep deze weg, Kapelstraat en Stokhasseltkerkstraat samen, tot 1530 naar de Mariakapel aan *de Heijlerput*. Vandaar dus de naam: Kapelstraat.[5]

Die Stockhasseltsche Ackeren |643| lagen ten noorden van het Wilhelminakanaal aan weerszijden van *die Stockhasseltschestraet* |644|. In het westen grensden ze aan *die Creijenvensche Ackeren* |131| en in het oosten aan de 'gemeijnt' *dat Goerken* |212|.

---

5 Mogelijk wordt met het *Hasseltstraetke* of de *Hasseltschewech* gewoon de Kapelstraat bedoeld. Deze liep immers vroeger vanaf de Goirkestraat eerst noordwestwaarts en vervolgens westwaarts naar de Hasseltstraat. De Oude Kapelstraat en de ventweg langs de Ringbaan-Noord, tussen de Scheerderstraat en de Hasseltstraat, zijn er nog restanten van. Het noordwest lopende deel van de Kapelstraat maakte in 1872 nog deel van het *Stokhasseltsche Kerkpad*; het westwaarts lopende deel heette in 1872 *Groot Hasseltsche Kerkpad*. In 1881 kreeg de straat de naam Kapelstraat. In 1872 was er overigens ook al een Kapelstraat, de tegenwoordige Van Hogendorpstraat, die tussen 1881 en 1900 *Nieuwe Hasseltscheweg* heette.

Tussen *die Stockhasseltschestraet* en *die Creijenvenschestraet* |133| liep een sloot, gaande van de noordzijde van de Gounodlaan over het kruispunt Midden-Brabantweg – Heikantlaan. Aan de zuidzijde van deze sloot lag eertijds ongeveer bij de Debussylaan en het Bizetplantsoen een grote akker, *de Witten Acker* |723, 724|, in de 16e eeuw al opgedeeld in verscheidene akkers, die deze naam droegen, en de *Corte Witten Acker* |117|. Mogelijk werd deze sloot gegraven ter ontwatering van de genoemde *Witten Acker* |724| en de eveneens daar gelegen *Roetschenacker* |592|.

Meer naar het noorden lag *dat Hoolven* |334|, een stuk gemeenschappelijke heide, 'gemeijnt', waarin een waterkuil lag, een *hool*. Het *Hoolven* werd omsloten door *die Cromstraet* |139| en *die Stockhasseltschestraet*. Het wijkcentrum IJpelaer en het plantsoen daar liggen midden in *het Hoolven*. Het *hool* of de kuil lag op de splitsing van *die Stockhasseltschestraet* en *die Cromstraet* net ten noorden van de Dirigentenlaan. Hier in de buurt lag ook *De Hogenacker* |355|.

Ten westen van *die Stockhasseltschestraet* en *dat Hoolven*, waar nu de Puccinistraat en de Scarlattistraat zijn, lag ook gemeenschappelijke heide, met daarin een heiveld genaamd *dat Nu* |519|. Gezien de naam was dit een kaal gebied, waarschijnlijk stuifzand. Aan *het Hoolven* lag *Ceelen Hoeve* |95|, ten noorden van de *Sloprijt* |620|.

Het gebied in het noorden van *die Stockhasseltschestraet* en *die Cromstraet* werd soms gerekend tot *die Stockhasselt*, maar soms ook tot *die Heijdsijde* |274|.

Toponiemen in dat Creijenven

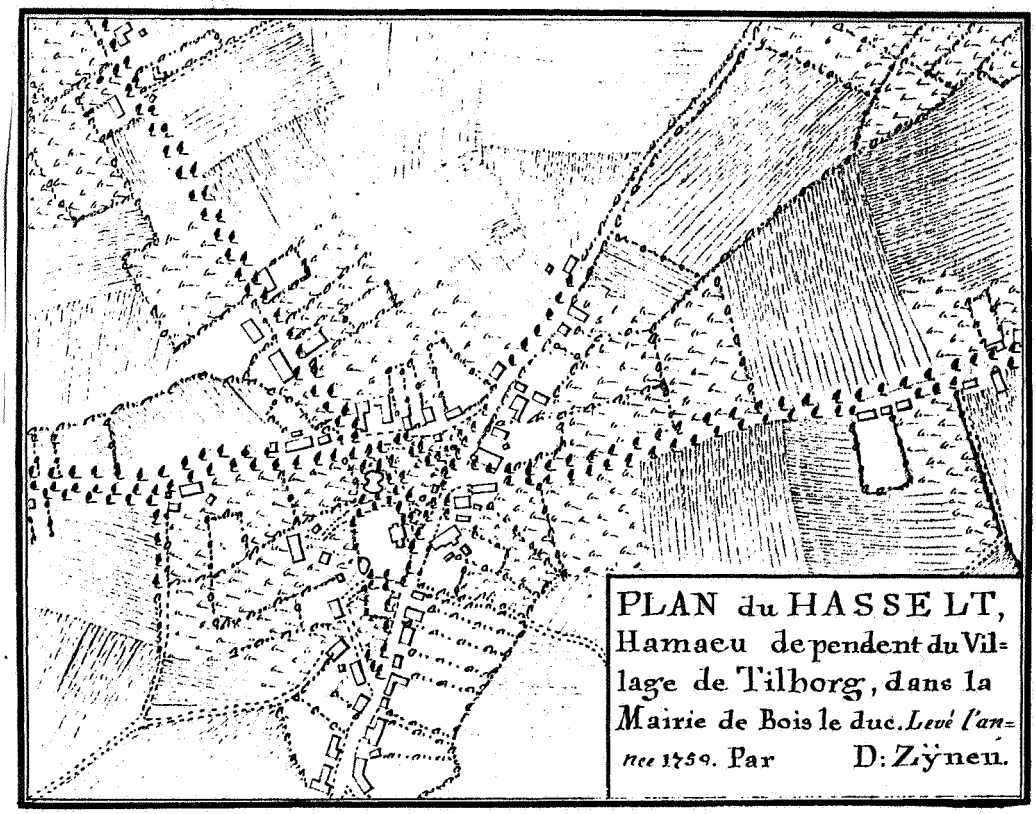
Boven *die Langhstraet* |443|, ten westen van *die Creijenvenschestraet* |133| lagen *die Hoghe Weije* |353|, *de Langenacker* |434| en *dat Buchtken* |81|. *Die Creijenvensche Ackeren* |135| lagen ter weerszijden van *die Creijenvenschestraet*: ten westen van deze straat tot aan *die Sloprijt*, oostelijk van de straat tot ongeveer halverwege *die Stockhasseltschestraet*.

Tussen het Wilhelminakanaal en de Heikantlaan bevonden zich *dat Creijenvensche Hecken* |132| bij *de Hogen Acker* |356|, *die Cruijsacker* |140|, *dat Leege Stuck* |459| en *de Putacker* |568a|, ongeveer bij het Bizetplantsoen. Ten westen van *die Creijenvenschestraet* moet een erf met een huisje erop gelegen hebben, genaamd *die Reijnenhoven* |577|.

Ten noorden van de Heikantlaan lag *de Geeracker* |200|. Verder nog *die Ruijsacker* |599| en *de Wittenacker* |723|, die ook al genoemd is in *die Stockhasselt*. Tussen *de Creijenvenschestraet* en de Debussylaan lag een stuk land genaamd *die Hoeve* |339a|. *Die Roetschenacker* |592| moet gezocht worden ten noorden van de Dirigentenlaan. Helemaal in het noorden van *die Creijenvenschestraet* lagen *de Acker van Postel* |4| en *die Bocht* |51|. Noordelijk van de Zevenheuvelenweg lag een akker genaamd *dat Gheloeckt* |201|. De plaats van *de Goerman* |214| blijkt niet duidelijk uit de akten. *De Goerman* kan gelegen hebben tussen de Zevenheuvelenweg en de Jules de Beerstraat, maar mogelijk ook ten oosten van de De Kroonstraat.

Bij de IJpelareweg moeten we *die Huijbenacker* |389| zoeken en hier, boven de Grootvenstraat, *die Postelsche Hoeve* |563|. Deze hoeve was blijkens opgave van de archivaris van de Abdij van Postel geen eigendom van die abdij. Verder lagen er rond *de Creijenvenschestraet* meerdere onbenoemde akkers alsmede enkele huizen.

Het Industrieterrein Noord, het Kraaiven, is genoemd naar de oude woonbuurt en akkergebied: *dat Creijven*. De gemeenschappelijke heide ten westen hiervan, waar het industrieterrein grotendeels op ligt, werd in de stukken tussen 1530 en 1550 niet zo genoemd, maar heette gewoon de 'gemeijnt'. Dat dit akkergebied nog steeds *ven* wordt genoemd, wil zeggen dat al deze akkers daar ontgonnen zijn uit een grazige heide.

Fragmentkaart van de Hasselt door Diederik Zijnen (1759). In die tijd was het Hasseltplein een knooppunt van wegen. In het midden het plein met linksonder de kapel.

Hoofdstuk 14

DIE HEIJDSIJDE: COUWENBERGH en SINTE QUIRIJNSSTOCK

Die Heijdsijde |274|, zoals de Heikant in de middeleeuwen genoemd werd, vormde het noordelijk deel van het bewoonde gebied van Tilburg. Het was *de kant van de heide* in tegenstelling tot de zuidelijke *Broecksijde* |77|, *de kant van de moerassen*.

In het uiterste noordelijke deel van *die Heijdsijde*, langs de grens met Loon op Zand en die met Udenhout, lagen nog vele heidevelden, deels in particuliere handen, maar de meeste als 'gemeijnt', gemeenschappelijk bezit. De 'gemeijnt' *die Rubraecken* |595| was veel groter dan de huidige Rauwbraken en grensde in het noorden in *die Heijdsijde* aan de Hazennest. Nog heet de weg van de Hazennest naar Enschot de Rauwbrakenweg.

Zoals bij alle herdgangen het geval is, zijn de begrenzingen ook hier niet altijd scherp aan te geven. Wel is dat voor *die Heijdsijde* het geval voor de zuidgrens. Dit was namelijk *die Caureijt* |93|, de middenloop van *die Hoogh Soeije* |372| en *die Zwartrijt* |740|, vanaf het Julianapark naar de kruising Heikantlaan–Quirijnstoklaan, en vandaar oostwaarts langs de Sweelincklaan naar de grens met Berkel-Enschot. De westgrens lag ongeveer op de huidige Stokhasseltlaan. De grens van Tilburg met Loon op Zand was de noordelijke begrenzing en in het oosten was dat de grens van Tilburg met Udenhout en Berkel-Enschot. Het uiterste noordelijke deel van *die Heijdsijde* stak met een punt, gevormd door de Kalverstraat en de Loonse-Molenstraat, tussen Loon op Zand en Udenhout in, zoals nu nog het geval is.

De voornaamste wegen in deze herdgang waren:

- het Lijnsheike, nu grotendeels verdwenen, dat van de Oude Lind af over het winkelcentrum aan het Wagnerplein naar het nog resterende deel van deze straat liep;
- een andere geheel verdwenen grote straat in de Heikant was de Heikantsebaan, die van het stuk in *Loven* |474|, de Jac. van Vollenhovenstraat, met een westwaartse boog naar de Schans ging; het restant van deze straat bij de Schans heet nu ook de Schans;
- de Leharstraat is de oude Heikant en het Moleneind; voorheen liep deze door over de Mahlerstraat, waar ze de *Cromstraet* |139| opnam, en vandaar ging ze in noordwestelijke richting over het kruispunt Vlashoflaan–Stokhasseltlaan met een boogje weer terug naar de Stokhasseltlaan bij de Kalverstraat.

De huidige Loonseweg bestond nog niet. De weg ging van de Kalverstraat weliswaar over de Stokhasseltlaan verder, maar dan rechtdoor naar de Oude Loonsebaan op een punt vlak onder de grens met Loon op Zand, ten westen van de Midden-Brabantweg.[1] De nog bestaande Loonseweg is pas in de negentiende eeuw aangelegd, midden over de restanten van het in de *Loonse Kommer* gelegen mottekasteel van Pauwels van Haest-

1 In 1972 kwam de naam Oude Loonsebaan te vervallen. Het gedeelte ten noorden van de Loonsche-Heideweg behoort thans tot de Bos en Beemdweg. Het gedeelte ten zuiden van de Loonsche-Heideweg bestaat nog steeds als een onbenaamd zandpad.

recht, dat in 1400 door troepen van hertogin Johanna verwoest werd in de strafexpeditie tegen deze Pauwels, die als hoofdschout van de Meierij met de Bosschenaren opstandig was geweest. Nog ligt een deel van de ringgracht van het mottekasteel aan de westzijde van de Loonseweg op ca. 350 m ten zuiden van de Udenhoutseweg.

De Kalverstraat, de Moerstraat, de Rugdijk, de Quirijnstokstraat, de Zwaluwsestraat en de Bundersestraat zijn oude wegen evenals de Hazennest.[2] De laatstgenoemde straat begon aan de Heikantsebaan bij de Van Tussenbroekstraat en ging over het noordelijk deel van de Obrechtstraat naar de Hazennest. De meeste van deze straten hadden in de zestiende eeuw al de naam die ze nu nog hebben, behalve de Kalverstraat, die *Peter Beijendijck* **|544|** heette, en de straat de Hazennest, waarvan het westelijke deel hoogstwaarschijnlijk *die Hangende Rijsschestraet* genoemd werd naar *dat Hangende Rijs* **|249|**, het noordelijke deel van *die Rubraecken* **|595|**. Het nu verdwenen stuk tussen de Van Tussenbroekstraat en de Obrechtstraat werd hoogstwaarschijnlijk *die Gruenstraet* **|235|** genoemd.

Behalve *die Caureijt* **|93|** stroomden door *die Heijdsijde* nog drie waterlopen.
a. in het noorden de *Sloprijt* **|620|**, de bovenloop van de Zandleij, en later *De Bovenste Brug* geheten (waterloop no. 12),
b. Waterloop no. 17, later *De Middelste Brug* geheten, en
c. Waterloop no. 16, later *De Benedenste Brug* geheten.
Vermoedelijk danken de waterlopen deze benamingen aan het feit dat men, gaande van noord naar zuid over de Loonse-Molenstraat en Houtsestraat, achtereenvolgens de drie waterlopen passeert. (Zie ook: Hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 12, no. 16 en no. 17.)

Het oostelijke deel van *die Heijdsijde,* gelegen tegen Udenhout en Berkel-Enschot was grotendeels gemeenschappelijke heide, 'gemeijnt'.

Toponiemen in die Heijdsijde

Het belangrijkste toponiem is natuurlijk *die Heijdsijde* **|274|** zelf, zoals reeds gezegd: de kant van de heide. *Die Heijdsijde* kan verdeeld worden in de volgende gebieden:

- De streek bij *dat Hangende Rijs* **|249|** en *die Rubraecken* **|595|**. De begrenzingen hiervan waren *de Caureijt*, de gemeentegrens met Berkel-Enschot tussen de Zuiderkruisweg en de Hazennest, de Hazennest van hier tot aan de Bundersestraat, de Bundersestraat, de Rugdijk met de Schans en de voormalige Heikantsebaan.
  In het noordelijke deel van *die Rubraecken* lag de 'gemeijnt' *dat Hangende Rijs*, kennelijk een gebied waar veel struikgewas, rijshout, groeide. Ook *die Hasennest* **|250|** lag in het noordelijk deel van de Rauwbraken. De Abdij van Tongerlo had

2 De Bundersestraat komt in de wegenlegger van 1872 voor als *Ridderstraat*, maar in de officiële stratenlijsten kwam deze straat niet voor. In 1954 werd de naam Bundersestraat vastgesteld. De naam Zwaluwsestraat werd ook pas officieel in 1954 vastgesteld, hoewel de straat onder dezelfde naam reeds voorkomt in de wegenlegger van 1872.

ook hier bezit, namelijk *die Tongerlosche Hoeff* |**659**| bij dat *Hangende Rijs* aan *die Gruenstraet* |**235**|, ook genoemd *dat aude Goet bij dat Hangende Rijss* [BP R1175:360r (1372)]. Bij deze hoeve van Tongerlo lagen de akkers *dat Backsland* |**13**| en *dat Hennekens land* |**311**|. Bij de *Rubraecken* lagen *de Schijfselberch* |**609**|, *de Stevensacker* |**641**| en *de Heijnenacker* |**290**|. Oostelijk van *de Rugdijck* |**597**| bevonden zich de akkers *die Hoeve* |**338**|, *IJkens Acker* |**396**| en de *Nu en Heijnenacker* |**320**|, welke laatste tussen de Rugdijk en de hoeve van Tongerlo lag.

- Het gebied tussen de Bundersestraat en Udenhout, nu geheten de Zwaluwenbunders en Quirijnstok. Dit was in de zestiende eeuw grotendeels 'gemeijnt', maar aan het begin van de Quirijnstokstraat lagen enkele huizen en akkers. Aan het begin van de straat lag *Sinte Quirijn Stock* |**618**|, een *stok* of veldkapel van Sint Quirinus, waarnaar de gehele straat is genoemd. Hier vlak bij had de Abt van Tongerlo goederen [GAT R281:24r° en 30r° (1533)]. Aan de straat lag ook *het Zegers Huis* |**735**|.

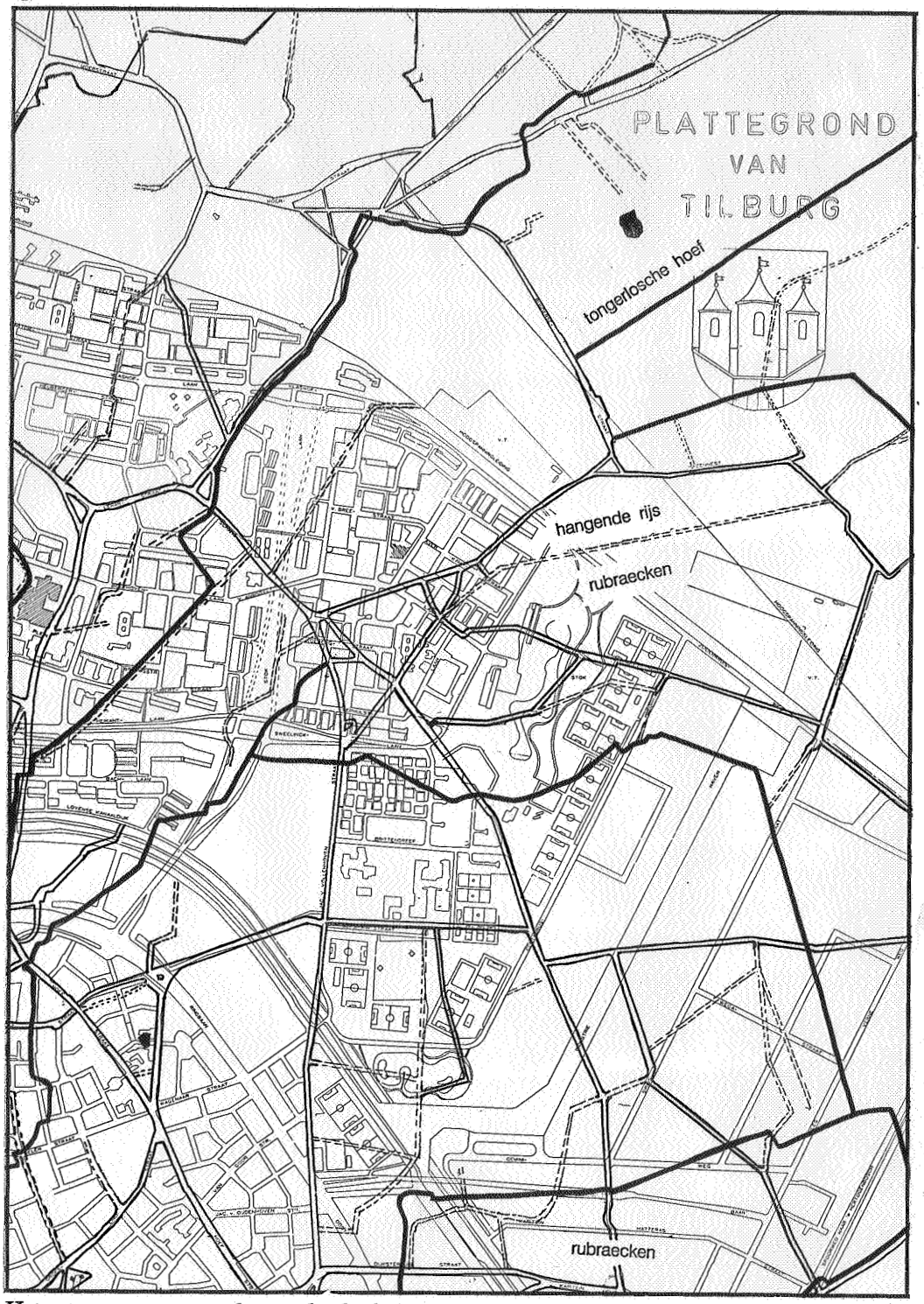
- De Kouwenberg. Boven *die Moerstraet* |**493**| lag en ligt nog *die Cauwenbergh* |**94**| of *die Coudenbergh* |**125**|, die aan *Peter Beijendijck* |**544**|, nu Kalverstraat, lag. Op *die Cauwenbergh* lag *die Oude Hoeff* |**535**| en bij *de Cauwenbergh* vinden we *die Heijgershoff* |**280**|, *die Patacker* |**549**|, *die Pottenberch* |**565**|, kennelijk een grafheuvel, *die Struijckacker* |**651**| en *die Veltbraeck* |**672**|. Tussen de Moerstraat en waterloop no. 17, de Middelste Brug, westelijk van de *Cauwenbergh* lag een beemd genaamd *die Twaelff Buender* |**664**|. Ten oosten van *de Cauwenbergh* lag *het Goet ten Haensberghe* |**244**| op *de Haensbergh* |**243**| met *die Brede Acker* |**67**| en *die Heijdelaer* |**270**|. Het noordelijke stuk was grotendeels heide, behalve de buurtschap *die Vijffhuijsen* |**690**|, die nog zo heet, en waar akkers lagen. Aan *Peter Beijendijck*, bij of in Loon op Zand, was *dat Egmons Moer* |**175**| in *dat Loensche Ghericht* |**470**|. Het land tussen de Kalverstraat en de Midden-Brabantweg bestond voornamelijk uit heide en woeste gronden.

- Tussen de Rugdijk en de Kalverstraat, ten noorden van de Leharstraat en ten zuiden van de Moerstraat. Aan *de Rugdijck* en ten westen hiervan, lagen *die Hoghe Weije* |**361**|, *die Langenacker* |**436**|, en op de Rugdijk boven de Leharstraat, *die Vlashoff* |**693**| en *die Steltacker* |**635**|. *De Benacker* |**18**| lag ten zuiden van de Moerstraat, die in de zestiende eeuw ook al *die Moerstraet* |**493**| genoemd werd.

- Dat *Goet ter Lijnde* |**215**|. Ten westen van het nu verdwenen Lijnsheike, ongeveer tussen de Heikantlaan en het Wilhelminakanaal, lag *het Goet ter Lijnde*, tot in de veertiende eeuw bezit van de familie Van Heijst. Ten noorden van dat goed lagen *die Lijndsche Ackeren* |**476**|. Het *Goet ter Lijnde* ontleende zijn naam mogelijk aan *die Hoollijnde* |**374**|, wat een holle linde geweest kan zijn, maar waarschijnlijker is hiermede de Lindse waterloop bedoeld. Bij dit oude goed bevond zich *die Grote Acker* |**224**|. Waar nu de Oude Lind is, stond een huis aan *die Ouwe Lijnde* |**547**|, de oude Lindeboom of de Lijndse Waterloop. Tot *de Heijdsijde* werden ook de 'gemeijnt' *die Horevoert* |**378**| en *die Horevoertsche Ackeren* |**379**| gerekend, ofschoon de voorde zelf in *die Velthoven* |**673**| lag, in de Hoefstraat ten zuiden van het Julianapark en door *de Caureijt*. *De Horevoert* was gelegen tussen de Caureijt en de Lindse waterloop.

- De streek ten noorden van *die Lijndsche Ackeren* |476| aan *die Cromstraet* |139|, Leharstraat en Vlashoflaan. Aan *die Cromstraet* stond een *Dreijboem* |169|, *die Heijdsijdsche Dreijboem* |275| bij *dat Hoolven* |334|. Hier lag ook *die Nijeuwe Hoeve* |515|. Met de aanduiding *buijten den dreijboem* wordt de streek bedoeld rond de Vlashoflaan, ten oosten van de Stokhasseltlaan, tot bij de Kouwenberg. Hierin lagen *die Heijhoeff* |269|, *de Putacker* |568| en *die Langen Acker* |429|. Op de grens met *de Stockhasselt* |642| bevonden zich *de Crommenacker* |137|, *dat Onmaten Heike* |528|, beide bij *Ceelen Hoeve* |95|, en *die Quaeij Hoeve* |570|.

Ten noorden van *dat Creijenven* |130| moeten we *die Huijbenacker* |389| zoeken. In het noordwesten ging *die Heijdsijde* over in de 'gemeijnt', die praktisch het hele westelijke deel van Tilburg besloeg.

Het stratenpatroon volgens de kadasterkaart van 1832, geprojecteerd op de huidige plattegrond. Fragment van de Quirijnstok. Ter oriëntatie zijn enkele 16e-eeuwse toponiemen vermeld.

Hoofdstuk 15

OVERIG TILBURGS GRONDGEBIED: LIEVEGOER, HULTEN EN DE LICHTENBERGH

Van het grondgebied van Tilburg was tot het einde van de achttiende eeuw slechts een gedeelte bewoond of als akker- en weidegrond in gebruik. Het westelijke deel van onze stad was heide, wild grasland en zelfs veengebied in gemeenschappelijk bezit van de inwoners van Tilburg en Goirle, dat daarom 'gemeijnt' werd genoemd. Deze 'gemeijnt' was door hertog Jan III van Brabant op 1 september 1329 aan de Tilburgse bevolking verkocht. Delen van deze 'gemeijnt' mochten niet zonder toestemming van de hertog aan particulieren worden uitgegeven. Om deze redenen vinden we in de schepenprotocollen tussen 1530 en 1550 geen transportakten die betrekking hebben op de gemeenschappelijke gronden, en zodoende hebben we praktisch geen vermeldingen van toponiemen in het buitengebied. Natuurlijk zijn er wel veldnamen, zoals te zien is op de kaart van Diederik Zijnen en op de oudste kadasterkaarten, maar in de hier behandelde periode hebben wij er slechts weinig gevonden. In heel de uitgestrekte 'gemeijnt' tussen de Bredaseweg en de gemeentegrens met Loon op Zand vonden we slechts één veldnaam, namelijk *de Vossenberch* |**703**|, waarnaar nu het industrieterrein Vossenberg is vernoemd. *De Vossenberch* lag ten noorden van de Dongenseweg en ten oosten van de Heibloem.

In het uiterste westen van Tilburg, langs *die Leije* |**461**|, later de Donge genoemd, hadden de Tilburgers vele beemden in particulier bezit. Zodoende is daar de oogst aan veldnamen redelijk groot.

De Donge komt Tilburg binnen onder de naam *die Leije* |**461**|, waar Tilburg, Goirle en Riel aan elkaar grenzen, en vormt dan meteen de scheiding tussen Tilburg en de gemeente Alphen en Riel tot even ten noorden van de A58. Van dat punt af stroomt *die Leije* binnen onze gemeente tot aan de samenvloeiing van *die Leije* met *de Landscheiding van het Land van Breda en Tilburg* |**427**|. Daarna werd het riviertje genoemd *die Aesloet* |**8**| of *die Dongh Aa* |**162**|, waaruit de naam de Donge is ontstaan. Voorbij deze samenvloeiing vormt de Donge de scheiding tussen Tilburg en Rijen tot aan de grens met Dongen. Nu is het stuk ten noorden van de Bredaseweg gekanaliseerd en de loop is van de Langendijk af verlegd naar het Wilhelminakanaal op ca. 600 m ten westen van de sluis bij de Hoge Witsie, terwijl de oude *Dongh Aa* als een onbeduidend slootje nog de gemeentegrens vormt.

Laten we met de veldnamen beginnen in het zuiden, bij Riel, waar een moerveld (= turfveld) lag genaamd *de Leijken* |**463**| aan *die Rielsche Leije* |**579**|, dus daar waar *die Leije* de grens vormt tussen Tilburg en Riel. Tussen de grens met Riel, even ten noorden van de A58, en de Gilzerbaan lagen ter weerszijden van *die Leije* zandige opduikingen, genaamd *die Schooten* |**615**| met daarin de erven *die Schoet* |**614**|, *die Hoghe Schoeten* |**363**|, *die Leege Schoten* |**445**|, *die Lange Schoten* |**428**| en *de Haensberch* |**242**|. Op de topografische kaart no. 50E van 1980 is deze laatste aan het

Siptenpad nog als een cirkelvormige verhoging te zien. *Lievegoer* |**465**| lag aan *die Leije* en de Gilzerbaan. Het pompstation van de N.V. Tilburgsche Waterleiding-Maatschappij is hier gelegen.

Ten westen van *die Schoeten* tot aan de gemeentegrens lag *de Vroent* |**704**|, later genaamd de *Rielse heide*. Tussen *Vroent* en *Lievegoer* bevonden zich *die Zeepten* |**734**|, nu de *Sijsten* genaamd. Het Siptenpad is hiernaar vernoemd. In het uiterste westen net ten zuiden van de Gilzerbaan werd de grens tussen Tilburg en Gilze *die Schelkens Heijningen* |**607**| genoemd, waarin ook *die Blommaerts* |**40**| lagen. De Gilzerbaan was blijkens de kaart van Zijnen in 1760 nog niet een rechte weg zoals nu, maar ze was veel bochtiger. Volgen we *die Leije* in het westen van Tilburg stroomafwaarts van de Gilzerbaan tot *Maesdijck* |**478**|, later Diepestraat,[1] dan komen we verscheidene interessante toponiemen tegen.

Allereerst vinden we een streeknaam, namelijk *Hulten* |**392**|. Hiermee is niet het huidige kerkdorp Hulten bedoeld, want dat bestond in de zestiende eeuw nog niet. Zelfs in de Grote Historische Atlas van Nederland, deel 4, Zuid Nederland, 1838-1857 zal men het tevergeefs zoeken. De naam Hulten komt daar wel in voor, maar zuidelijk van *Maesdijck* en oostelijk van de Langenbergseweg. Daar stonden toen inderdaad enige huizen. Dat Hulten wordt nu Heikant genoemd op de topografische kaart 50 E. In de Tilburgse schepenprotocollen tussen 1530 en 1550 wordt gesproken over: *Hulten* parochie Tilburg. *Hulten* blijkt dus deels in de parochie Gilze en deels in de parochie Tilburg gelegen te hebben. Het Tilburgse *Hulten* werd in 1834 Klein-Tilburg genoemd en het heet nu nog zo. Het is gelegen tussen de Gilzerbaan en Diepestraat en tussen *die Leije* en Gilze.

In het uiterste westen, ten noorden van de Gilzerbaan, tussen de Landscheiding en de straat die nu Klein-Tilburg heet, in de zestiende eeuw echter *die Nuwelijnschedijck* |**522**|, lagen *die Bergelen* |**25**|. Op de topografische kaart 50E is op die plaats nog een verhoging aangegeven. *De Nuwelijnschedijck* liep vroeger in Klein-Tilburg noordwaarts door naar *Dalem* |**147**|. Bij *Maesdijk* |**478**|, nu Diepestraat, bevond zich *dat Houtlaer* |**380**|, een broek ten oosten van de gemeentegrens aan *de Nuwelijnschedijck*, waarin beemden lagen waaronder *dat Block* |**36**|. Hier waren ook de *Hultensche Koeijweijen* |**393**| of *die weiden van Hulten* |**711**|.

Aan *die Leije*, de Donge dus, boven *Lievegoer* lag *die Calverstart* |**88**|, *die Calverstert* |**89**| of *Calverstraet* |**90**| met daarbij *die Heijningen* |**293**|. Het *Gat van Lievegoer* |**195**| moet ook daar gezocht worden. Westelijk van *de Calverstart* tot aan *de Nuwelijnschedijck* was alles weer 'gemeijnt'. Verder noordelijk langs *die Leije* lagen *de Bloetbeempden* |**52**| met daarin *sBeckers Beempt* |**15**|, *die Bloten beempt* |**45**|, *die Strijpbeempden* |**649**| en *die Truden Claeus beempt* |**661**|. Ter weerszijden van *de Landscheiding* |**427**|, ten zuiden van *Maesdijck* |**478**| lag *die Bloeck* |**37**| of *dat Blook* |**43**|.

---

1 Zie ook voetnoot bij lemma |**15**|.

De heide ten oosten van *de Leije*, maar ook meer westwaarts tussen *die Bloetbeempden* en *de Nuwelijnschedijck*, werden *die Hultensche Heivelden* |394| genoemd, evenals het heidegebied ten noorden van de Bredaseweg. De Bredaseweg bestond in de door onsbeschreven periode nog niet. Hij is op het einde van de zeventiende, begin achttiende eeuw aangelegd en heette toen de Hultense Dreef. Op dit tracé werd rond 1828 de Bredaseweg geprojecteerd. Prins Willem van Hessen Kassel liet in 1712 als heer van Tilburg de Oude Warande inrichten op een stuk heide tussen *oost de Reit, west het Zwartven, noord de Oude Leij en zuid de nieuwen dijck.*[2] Het stuk Bredaseweg tussen *Maesdijck* |478| en *de Berckdijck* |22| was toen dus nieuw aangelegd conform een reglement van 1698, waarin gelast werd over de heidevelden nieuwe, rechte verbindingswegen aan te leggen.[3] Wel moet er een weg door de heide zijn geweest tussen *Berckdijck* en *Maesdijck*.

Zoals gezegd was het gehele gebied ten noorden van de Bredaseweg 'gemeijnt', nl. *de Hultensche Heijvelden* |394|, met uitzondering van beemden ter weerszijden van *die Leije* |461|. Deze beemden maakten geen deel uit van de 'gemeijnt', maar ze waren particulier bezit. Tilburgers hadden zelfs beemden ten westen van *de Landscheiding* in Gilze en Rijen.

Die Leije volgend van de Bredaseweg af vinden we aan weerszijden van de rivier, tot aan de spoorlijn naar Breda, de streek *De Oude Dreijboem* |533|, welke naam nog geldt voor het kleine stuk bos ten westen van de Reeshofweg. In de zestiende eeuw was dit nog heide. In *de Oude Dreijboem* bevond zich tussen het bovenvermelde bosperceeltje en de Donge *Het Broeck van Huesden* |71|, met daarin *die Groten Beempt* |226| en *die Laeijaert* |423|. *De Bloemaert* |39|, gelegen in *de Oude Dreijboem*, lag ten westen van de Donge. In Hulten ligt achter de herberg De Stad Parijs nog de Blommertsweg. Aan *de Landscheiding* aan *Maesdijck* lagen *die Coelhoeven* |104| (uit te spreken als die Koolhoven), zoals ze nog steeds heten. *Die Heijdschestraet* |227| liep dwars door *de Oude Dreijboem* heen over de Donge tot aan *de Landscheiding*. Op de topografische kaart 50E van 1980 is dit nog te zien. Thans is de situatie daar echter geheel gewijzigd. Deze weg is waarschijnlijk dezelfde als *de Oude Dreijboemschedijck* |534|.

Tussen *de Landscheiding* |427| en *die Leije*, ook genoemd *die Nijeuwe Leije* |517| lag en ligt nog *die Dalem* |147|, van de spoorlijn Tilburg–Breda tot aan een akkerweg die loopt van de Broekweg in Hulten naar de Donge, waar de Langendijk bij de Donge komt (topografische kaart 50E van 1980). Aanvankelijk was *Dalem* veel groter, namelijk van Klein-Tilburg tot aan *die Vier Buender* |688| bij de grens met Dongen. In de zestiende eeuw echter was *Dalem* niet veel groter dan nu. In *Dalem* vonden we de volgende toponiemen:

- *het Broeck van Riel* |72| ten westen van *Dierck Zibben Heijninge* |155|,

---

2 Mosselveld, J.H. van, 'De Oude Warande te Tilburg', in: *Brabantia Nostra*, jrg 3 (1954), blz 101-128.

3 Zie hiervoor Johan Hendrik van Heurn, *Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant*, 's-Hertogenbosch, 1776, dl. 1, blz. 16.

- *die Enschotsche Beempt* |185| aan *de Landscheiding*, die hier ook *die Wouwenbroecksloet* |728| werd genoemd,
- een beemd genaamd *die Heijningen* |292| en nog een beemd *dat Wouwenbroeck* |727| in het noorden van *Dalem*, waar ook *het Dalemsche Gat* |148| lag.

Ten noorden van *Dalem*, tussen de Donge waarlangs de Langendijk loopt en *de Landscheiding*, waar deze laatste een ruk van ca. 200 m naar het oosten maakte, lag een beemdengebied dat toebehoorde aan de abt van Tongerlo en dat naar zijn grootte *die Elf Buender* |179| werd genoemd.

De bovenloop van de beek *de Werft* |712|, in de Reeshof *de Oude Leij* genoemd, die langs de Reeshofweg en Langendijk stroomde, ging van deze laatste weg op ca. 350 m oostelijk van de Donge noordwaarts over 300 m en daarna noordwestwaarts ongeveer parallel aan de Donge, om uiteindelijk voorbij *het Reck* |574| in de Donge uit te monden. Van de Langendijk af werd deze beek ook wel *die Broecksloet* |78| genoemd, maar ook gewoon die *Leije*. Voorbij *het Reck* liep echter wel nog een sloot westwaarts, op de kaart van Zijnen de Treksloot genoemd, in de zestiende eeuw echter *die Vaert* |666|.

Aan deze Oude Leij lag een beemd genaamd *die Heijningen* |292a|. Tussen deze *Broecksloet* en de Langendijk lagen *Meeus Hoeve* |485|, onder het Groenven, en *die Bunten* |84|, welke *Bunten* ook aan de westzijde van de Donge lagen tot aan *de Landscheiding*. Op de kaart van Zijnen worden ze de Eijne Velden genoemd. In de *Bunten* lag een beemd genaamd *die Bunt* |83| naast *die Cleijn Werffbosch* |97|, dat tussen de Donge en de *Landscheiding* lag.

Tussen *Landscheiding* en Donge, ten noorden van *de Elf Buender* lag het Tilburgse deel van *dat Ghilsche Broeck* |206|, ook genoemd *die Ghilse Vught* |209| of *die Ghilze Vucht* |210|. Hierin bevonden zich *die Hackelaert* |239| en *dat Quaij Kempken* |572|. Dan verder noordwaarts een deel van *die Bunten*. Westelijk van *de Landscheiding*, dus net in Gilze en Rijen, lag *de Elsbeempt* |181|, tussen het Wagenbroek en de Wierikstraat. Hier lag ook *die Maeije* |476|, welke naam aangeeft dat hier hooi geoogst werd. In Gilze lagen ook *die Dongensche Coeijweijen* |160|, daar waar *de Landscheiding* en *die Leije* samenkomen.

Ten noorden van *die Bunten* lagen die *Weerffvenbosschen* |709|, *die Wervenbosschen* |714| of *die Eerffbosschen* |174|, zijnde wilgenbossen, tussen Donge en *Broecksloet*, waarnaast een beemd *dat Doertken* |156| lag.

Waar *die Leije* en *de Landscheiding* samenvloeien, vonden we *die Bercken Hoernick* |23|, *dat Jacops Hoexken* |397|, *dat Hoernickske* |336| en *die Driecant* |170|. Ten westen van deze samenvloeiing tot aan de *Broecksloet* bevond zich het Tilburgse deel van de Dongensche Coeijweijen. Daar lag ook *Cleverplack* |100| met daarin *Cleijs Beemdeke* |98|.

Wat nu Hoge Witsie heet, was in de zestiende eeuw *dat Groet Goer* |219|. In *Cleverplack*, net ten oosten van de Donge, waar de Langendijk overgaat in de Flaassendijk, lag *de Naebeempt* |509|. Momenteel is deze samenvloeiing door de verlegging van de

Donge praktisch niet meer te zien, maar het was op de plek waar de Langendijk de grens met Gilze en Rijen kruist. Ondanks de verlegging blijft de Donge als een smalle sloot de grens van Tilburg vormen en ze wordt pas bij het industrieterrein Tichelrijt in Dongen weer wat breder. Van de samenvloeiing af wordt de Donge ook wel *Landscheiding* genoemd.

Ten zuidwesten van de Donge, waar dit riviertje de gemeentegrens is, d.w.z. vanaf de Langendijk tot waar ze bijna het Wilhelminakanaal bereikt, lagen *die Flasen* |**191**| of *die Vlaesen* |**692**| in de gemeente Gilze en Rijen. De Flaasendijk is hiernaar genoemd. Ten noordoosten van dit stuk Donge groeiden veel vuilbomen, de reden waarom dit gebied tussen de Donge en de Treksloot *die Sporckt* |**628**| of *het Spurckt* |**631**| werd genoemd. Hierin lagen beemden, nogal fantasieloos genaamd *die Sporckt* |**629**| en *die Sporct* |**630**| met nog een beemd genaamd *die Teengieter* |**653**|. Voorbij *die Sporckt* tot aan de grens met Dongen liep de Donge, parallel aan het Wilhelminakanaal, vrij recht. Ten noorden hiervan lag *dat Reck* |**574**|. Nog heet het gebied ten zuiden hiervan in Gilze en Rijen gelegen, de Lange Rekken. In *het Reck*, tussen Donge en kanaal, lagen *die Vier Buender* |**688**|, waarnaar de Vierbundersweg is genoemd. Waar nu het kanaal is, stroomde voorheen de Treksloot, die ook *die Vaert* |**666**| genoemd werd; wat nu de Vierbundersweg heet, was vroeger *die Vaerdijck* |**665**|. Hier bevond zich ten noorden van het Wilhelminakanaal *die Hoeff opten Lichtenbergh* |**328**|, alias *die Hoeff van Dongen* |**329**|, met huis, schuren en stallen en met de grond, o.a. genaamd *de Aert* |**6**| of *de Aert van Lichtenbergh* |**7**|. Op de kaart van Zijnen is de hoeve genaamd Haans Hoef.

We hebben al eerder aangegeven, dat de meeste Tilburgers beemden hadden liggen ter weerszijden van de Donge, waardoor we veel toponiemen hebben gevonden. De meeste beemden waren echter onbenoemd. Zoals reeds gezegd, veldnamen in de 'gemeijnt' komen sporadisch voor in de civielrechtelijke stukken tussen 1530 en 1550. Natuurlijk waren er daar wel, zoals de Witsie, de Witbrand etc. Een verder onderzoek naar toponiemen loopt nog en zal naar we hopen namen in de 'gemeijnt' opleveren.

DEEL II

ALFABETISCHE LIJST
VAN TOPONIEMEN

A

1. ACHTER PERSOENS

[spreek uit: Persoons]

De Persoen was een geestelijke, door de Abdij van Tongerlo gezonden, die toezicht hield op de parochie en op de goederen toebehorende aan de Abdij. In de tweede helft van de 16e eeuw ook pastoor genoemd. De Persoen woonde op *Huize de Moerenborch*, bij de *Commerstraat* |108|, waar nu de Waterzuivering Oost gelegen is. De Moerenborch is rond 1750 afgebroken.[1]

Achter Persoens ligt dus voorbij, d.i. ten oosten of ten zuiden van de Moerenborch.

- naast de pastorie van de kerk van Tilburg [GAT R280:los blad bij 14r°,17v°-18r° (1532)]

2. ACHTERMAL

(Ook geschreven: Aftermal)

I. Mal betekent volgens het NEW:

- 1 znw-m 'geërfden, gerechtsplaats, verzamelplaats'
- 4 znw-o 'teken, kenteken'. Hiervan afgeleid: 'kruis, grenspaal, grenssteen'.

Achtermal zou dan kunnen betekenen:

- achter (of voorbij) de gerechtsplaats,
- achter of voorbij het grensteken.

II. 'Achter' kan, volgens HPB, ook ontstaan zijn uit *acht* 'gerechtelijke banning', 'gerechtelijke vervolging', ofwel de naam werd gebruikt voor een gebied waarvan het gebruik voorbehouden bleef aan de eigenaar (koning, hertog, graaf, heer) en dat dus geen deel uitmaakte van de gemeenschappelijke gronden. De naam is dan ontstaan uit *Achtemal*, samenstelling uit *acht* 'gerechtelijke banning' en *mal* 'gerechtsplaats' of 'eigen gebied' en betekent zoveel als 'gerechtsplaats in een eigen gebied van de heer' ofwel 'het eigen gebied van de grootgrondbezitter'.

Voor I pleit het gebruik van *After*, een Middelnederlandse vorm van *achter*. Hiervoor pleiten tevens enkele vermeldingen in de Bossche schepenprotocollen, waar duidelijk sprake is van 'achter, voorbij' (lat. *retro*).

Op 31 mei 1403 draagt Gerardus Bac van Broechoven, *filius naturalis*[2] *quondam Gerardi de Broechoven*, 1½ 'geswat' hem toekomende in 2 bunder weide te Westilborch *retro locum dictum Malle* over [BP1183 fol. 124 (1403)].

- een weide te Tilborch retro locum dictum Mal [BP R1185:4r° (1407)]
- ¾ bunder weide retro locum dictum Mal [BP R1185:79r° (1407)]

Voor II daarentegen pleit het door elkaar gebruiken van Mal en Achtermal. Bovendien staat deze betekenis tegenover de *Broeckhoven Acker*, welk toponiem op gemeenschappelijke grond duidt. Achtermal is dan ontstaan uit Achtemal door epenthetische tussenvoeging van een 'r'. Omdat men in de middeleeuwen ook *after* zei

---

1 Loon, A.J.A. van, 'De huizinge Moerenburg en haar bewoners', in: *De Lindeboom, Jaarboek van de Gemeentelijke Archiefdienst Tilburg*, dl. II (1978), blz. 81-127, en dl. V (1981), blz. 119-157.

2 Het woord *naturalis* is in de akte doorgehaald.

i.p.v. *achter* kan *Aftermal* ontstaan zijn, wat weer aanleiding gaf of kon geven tot verkeerd of niet meer begrijpen van de juiste betekenis van het toponiem.
Niettegenstaande het bij II gestelde heeft I voor ons de voorkeur, mede omdat daar in de omgeving *het Oude Goed van Broeckhoven* lag en eveneens een (duidelijk ander) *Mal* genoemd wordt. Ogenschijnlijk vormt in het eerste geval *Mal* (in de 14e en 15e eeuw) de grens tussen het *Goet Inthout* (zie: *Eijndthoven* |**178**|) en het *Oude Goed van Broechoven* |**73**|, en in het tweede geval tussen laatstgenoemd goed en het oude *Goet vander Riet* (zie: *Het Goet ter Rijt* |**216**|). Kortom, de benaming *Mal* geeft onomstotelijk aan dat we hier te maken hebben met een duidelijke grens tussen twee oorspronkelijke (domein)goederen, waarbij het ene gevormd werd door wat we voor het gemak zullen noemen het *Goet Broechoven* en het andere genaamd het *Goet Tilburg*, dat het restant van Tilburg beslaat.
In de Oisterwijkse protocollen (opgetekend door wijlen Ferdinand Smulders) wordt ook genoemd:

- beempt after mal [OP R143:6r° (1418);R143:69v° (1420)]
- sbeckersbeempt int broeck after mal [OP R144:75v° (1422)]
- beempt after Mall [OP R152:45r° (1440)]
- een stuck bruecks after mal neven die ley [OP R154:26r° (1444)]
- beempt in Mal aen die Aa [OP R154:28v° (1444)]
- after een stede geheyten Mal [OP R154:37v° (1445)]
- beempt after Mall aen die Leyde [OP R155:22v° (1445)]
- ene gaershof after mall aen die groenstraet [OP R156:36r° (1446)]
- beempt after mall [OP R156:36r° (1446);R158:19v° (1450)]
- beempt after een stede geheyten Mall [OP R156:38v° (1446)]
- after mall aen die Aa [OP R161:11r° (1453)]
- die Rijt after mal aen die Groenstraet [R162:23r° (1446)]
- erf die rijt ter stede geheyten mall [OP R163:14r° (1455)]
- beempt after mal [OP R181:36v° (1495)]
- beempt ter stede geheyten aftermalle [OP R212:13r° (1508)]
- beempt aftermalle [OP R225:13v° (1521)]
- achter malle [OP R241:? (1537)]
- after malle [OP R247:15r° (1543)]

Hier worden Mal(l) en Aftermal door elkaar gebruikt. Met *Groenstraet* |**234**| is hier mogelijk de huidige Groenstraat bedoeld; de *rijt* is dan de *Oerlese waterloop*, die ter hoogte van het huidige Kamerlingh Onnesplein langs de *Polck* |**561**| stroomde.[3] Indien dit correct is, dan was Mal hier de grens tussen *Broechoven* en het *Goet vander Riet* (Oerle–Korvel). In elk geval wordt uit dit alles duidelijk dat het *Oude Goet van Broechoven* binnen Tilburg een afzonderlijke positie innam, hetgeen in de benaming *Mal* expliciet tot uitdrukking werd gebracht. Opvallend hierbij is dat de grenzen tussen de andere Tilburgse 'goederen' nooit met *mal* worden aangeduid.
Achtermal is in de meeste gevallen een gebied gelegen tussen:

- de Oude Leij in het zuiden,
- de Nieuwe Leij in het noorden,
- de Driehuizendijk (= *Reijnendijck* |**576**|) in het oosten,
- de Hilvarenbeekseweg in het westen,

3 Zie: Hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 10, 'De Oerlese waterloop'.

m.a.w. daar waar nu het St. Elisabethziekenhuis gelegen is. Let er hierbij op, dat voor de bouw van het ziekenhuis de Leij (onzes inziens onnodig) en de Hilvarenbeekseweg verlegd zijn.
(Zie ook: *Malacker* |**479**| en *Malstraet* |**481**|.)
In de verschillende akten worden bij Achtermal genoemd:
- after malle tussen die ghemeijn Leye [GAT R262:29v° (1510)]
- aftermal [GAT R272:19r° (1522)]
- stuck beempts ter plaetssen geheijten after Mal hoedende aen een ghemeijn water gheheijten die Nijwen Leije [GAT R278:26v° (1531)]
- de Leije [GAT R280:59v° (1532);R283:16r° (1536);R288:34v°-35r° (1541);R293:24r°-24v° (1546)]
- de Nijewe Leije [GAT R279:18v°,54v° (1531);R285:20v°-21r° (1538);R287:27r° (1540); R293:79r°-79v° (1546)]
- tussen de Nijewe Leij en d'Ou Leije [GAT R284:52v°,54r° (1537)]
- de Oude Leije [GAT R290:15r° (1543);R293:79r°-79v° (1546)]
- aan de Malstraet [GAT R285:20v°-21r° (1538);R286:50v°-51r° (1539);R287:12v°,72v° (1540)]
- aan de Brant[4] [GAT R284:54r° 1537)]
- aan de Reijnendijck [GAT R284:52v°,54r° (1537);R287:72r° (1540);R293:79r°-79v° (1546)]
- aan het Ven [GAT R290:9v°-10r° (1543)]
- een stuk beemd in Achtermal [GAT R292:53v°-54r° (1545)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd Achter Mall, de gemeijn stroem genaamd die Leije ander einde [GAT R297:11v° (1551)]
- beemd ter plaatse genaamd Achter Mal met de lopende stroom genaamd die Leije een zijde [GAT R297:39v° (1551)]

2a. ACHTERSTE ACKER, DE

- in de Hasselt bij de Rodenberch [GAT R295:12r°-12v° (1549)]
- een stuk land bij Rodenberch met een stuk erf tot weide en heide daar op het einde aan liggende genaamd t Ven [GAT R295:13r°-13v° (1549)]

De oudste vermelding van de term 'akker' komt voor in het *Fragmentum Blandiniense* uit de 9e eeuw.[5] Er bestat een tweetal verklaringen voor de herkomst en betekenis van het woord akker.
Enerzijds hangt het woord akker, mnl. *acker*, os. *akkar*, ohd. *ackar* < **aĝ-* waarschijnlijk samen met gr. *agorá* 'markt' en *agõn* 'omtuinde kampplaats' en lat. *ager* 'veld', waarbij men in het geval van akker dan dient te denken aan de betekenis 'het omheinde veld'. Volgens Gysseling zou het woord akker 'bouwland, behorend bij de dorpsgemeenschap' betekenen; het duidt dan voornamelijk op de periode waarin deze nog gemeenschappelijk gebruikt werd. In de Kempen zouden de dorpsakkers nog lange tijd als zodanig in gebruik zijn geweest.[6]
Anderzijds wordt algemeen verondersteld dat het woord *akker* de idg. wt. **aĝ* bevat, die 'drijven' betekent wat zou slaan op het drijven van het vee naar de woeste gronden; meer voor de hand liggend is dat het betrekking heeft op het in de grond drijven van de ploegschaar ter kering van de aarde. Met de term akker werd aanvankelijk de

---

4 Ligt ten westen van de Koningshoeven.

5 Lindemans, J., 'Toponymische verschijnselen, geografisch bewerkt', in: *Nomina Geographica Flandrica*, Studiën V-3, 3 dln., 1940-1954.

6 Gysseling, M., 'Inleiding tot de toponymie, vooral in Oost-Vlaanderen', in: *Naamkunde*, 10 (1978), blz. 1 e.v.

dorpsakker aangeduid, een niet zelden uitgestrekt complex cultuurgronden, omgeven door wallen en heggen. *Akker*, *kouter* en *es* dekken oorspronkelijk, in verschillende expansiegebieden, hetzelfde begrip, namelijk het gemeenschappelijk ingesloten bouwland van een bepaalde bevolkingsgroep of gemeenschap.

3. ACHTERSTE HOEVE, DE

Hoeve betekent niet zoals nu 'boerderij' (gebouw), maar het is een stuk land, groot genoeg om er een gezin van te onderhouden (tussen de 12 en 20 bunder).[7] De naam geeft waarschijnlijk aan dat het het verst verwijderde stuk land was van een bepaalde eigenaar.
Het hier bedoelde stuk land is een heideveld in *Marijenhoeck* **|482|** bij de *Ruijbraecken* **|599|**. Het is dus een bouwland uit vroeger tijden, dat weer tot heide verworden is.

- [GAT R289:9v°-10r°,10r°-10v° (1542)]

4. ACKER VAN POSTEL, DE

Volgens opgave van de archivaris van de Abdij van Postel had deze abdij in de 16e eeuw geen bezittingen in Tilburg, hoewel de naam lijkt aan te geven dat er bezit(tingen) van Postel geweest is (zijn).
Zie **|2a|** voor de betekenis van *akker* respectievelijk **|563|** voor een verklaring van de naam *Postel*.

- aan het Creijenven [GAT R283:3v° (1536)]

De akker lag aan de *Postelstraet* **|564|** en wordt reeds in 1440 genoemd [OP R152:14r°].

5. AENDEWECH

Akker in *Sterts Hoeve* **|639|**, gelegen aan de Hasselt. De naam spreekt voor zichzelf.

- [GAT R289:36r°-36v° (1542)]

6. AERT, DE

Een *aert* is beploegde of bebouwde grond, bouwland. De naam is afkomstig van het germ. *arda–* 'weide' en duidt op zeer oude bewerkte grond(en), mogelijk zelfs op de aanwezigheid van zgn. 'celtic fields'. Deze benaming heeft niet direct met de Kelten te maken, maar is een generieke term en duidt op prehistorische akkers die aan de randen gekenmerkt worden door verhogingen van aarde of ongeploegd land, die de afscheidingen vormden tussen verschillende akkers en waarbij de akkers in de loop der eeuwen door het periodieke ploegen geleidelijk aan iets lager kwamen te liggen.[8]
In de westelijke Kempen en de Baronie van Breda werden gemene gronden vaak aangeduid met de benaming *aard*; ze onderscheidden zich van de gemeijnten in de oostelijke streken onderscheidden door hun beperkte omvang en lagen vaak verspreid in woeste grond te midden van in cultuur gebrachte gebieden[9]. Van oorsprong echter is het kenmerk van een 'aert' dat zij 'gemeijnt' is die tussen twee 'villae' of 'parochies' ligt en door leden van beide gemeenschappen wordt gebruikt.

---

7 Buiks, Chr., *Veldnamen in de Baronie van Breda*, Breda 1992, blz. 40.

8 Zie: Ross, A., *The Pagan Celts*, 1986, blz 68.

9 Leenders, K.A.H.W., 'Van gemeynten en vroonten', In: *De Oranjeboom*, dl. XL (1987), blz. 50-55.

- Hoeve in de Lichtenberg [GAT R284:33v° (1537)]
- heide in het Reck [GAT R287:52v°-53r° (1540);R294:40v° (1547)]

De 'Aert' was gelegen op de grens van Tilburg, Dongen en Gilze en Rijen. Merk op dat hoeve een oppervlaktemaat is van bepaalde grootte. Zie ook |3| en |7|.

7. AERT VAN LICHTENBERGH, DE

(Ook: Aerdt van Lichtenberch)

- Heideveld genaamd de Aert van Lichtenbergh bij de Leije (= de Donge) in het Reck [GAT R284:33v° (1537);R287:52v°-53r° (1540);R294:40v° (1547)].

De Aert van Lichtenbergh was gelegen bij de *Hoeve van Lichtenbergh* |345| in het uiterste noordwesten van Tilburg op de grens van Tilburg, Dongen en Gilze en Rijen. Hier is de 'Aert' een heideveld en geen bebouwde grond. Deze heide is dus ontstaan op een uitgeput bouwland.

8. AESLOET, DE

Met de Aesloet wordt de Donge bedoeld. De term Aa is identiek aan Ee, Ade, IJ en betekent (natuurlijke) waterloop en is afkomstig van germ. *ahwa* en lat. *aqua* 'water'.

- in Meeus Hoeff [GAT R287:46v° (1540)]
- in Meeus hoeff [GAT R288:rectozijde van blad volgend op fol. 62 (1541)]

9. AFTERMAL

(Zie: *Achtermal* |2|.)

10. AFTERSTE CRANEBERCH, DIE

- Akker in Sterts Hoef in de Hasselt [GAT R280:22r° (1532)]

Iedere hoog- of hoger gelegen akker heette 'berg'. De naam is een afgeleide van germ. *krana(n)* (m)(kraanvogel) + *berga-* (m) 'berg'.

De kraanvogel (*Grus grus*) kwam vroeger veel voor op open land, vaak in gebieden waar dwergheide (*Ericacea*) groeide, gewoonlijk in vochtige of natte situaties waar poelen of vennen voorkomen, en die grensden aan bouwland.

De akker moet bij benadering gelegen hebben ter hoogte van de betonmortelfabriek Bemoti aan het Wilhelminakanaal.

Zie ook: *Sterts Hoeve* |639| en commentaar bij *Dat Creijven* |134|.

11. AVENBRAECK, DIE

Een braak is land dat braak ligt of gebroken (geploegd) moet worden; in ruimere zin: onbebouwd, laag renderend bouwland. Het kan de braak zijn van PN 'Ave', een naam die in de 15e eeuw al niet meer voorkwam en niet meer begrepen werd, doch waarschijnlijker is het een braak waar 'evene' verbouwd werd. In het laatste geval hangt de naam samen met mnl. *(h)evene*, mlat. *avenagium* 'haverveld', lat. *avena* 'lichte haver' of 'zwarte haver'. In het middeleeuwse drieslagstelsel was haver of 'evene' een van de hoofdgewassen. Men maakte daarbij onderscheid tussen de 'lange evene' (*Avena strigosa*), ook wel ruwe evene genoemd vanwege de lange kronkelende kafnaalden, en de 'corte evene' of gewone haver.

De Avenbraeck lag in de Korvelsche Schijf ten westen van het Korvelplein tussen *Berckdijck* |22| en *Vorste Cruijswech* |144|.

- in de Schijve [GAT R279:6v°-7r°,7v° (1531);R283:57r° (1536);R284:49v°-50r° (1537);R286:4v°-5r° (1539); R291:22v° (1544);R292:61r° (1545);R295:3v° (1549)]

- 2 stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve in de Avenbraecken, het een genaamd de Langen Acker en het andere stuk daaraan gelegen genaamd de Corten Acker [GAT R297:5r°-5v° (1551)]

In de Oisterwijkse protocollen van 1450, [R158:5r°] wordt genoemd *de Avontbraeck* bij *Corvel* |120| en in een Tilburgs schepenprotocol van 1493 is sprake van:

- aen den Bercdijck 't leengoet den Aventbraeck [GAT R253:3r° (1493)]

Uit deze laatste vermelding blijkt dat dit bewuste stuk land een zogenaamd leengoed was en uit een vermelding van 1619 kunnen we dan indirect opmaken dat het om een Boxtels leen handelt:

- leengoed van Boxtel aenden Berckdijck [GAT R350:191v° (1619)]

In 1708 wordt dit stuk land aangeduid als:

- akkerland de Avont Braken in de Schijff aen de Berckdijck [GAT R469:160r°,161r° (1708)]

en in 1778 als de 'Aanbraken'.[10]

10 In: *Verdeeling, splitsing en bereening van de Tienden, door het gemeene land; Het Kapittel van St. Pieter te Hilvarenbeek; en de Abdye of Conventuaalen van Tongerlo, Over de Heerlykheid of Parochie van Tilborg geheven wordende: Gedaan ende geformeert in het Jaar 1778.* 's-Hertogenbosch. (De Tiende van de Schyf-akker: zesde klamp).

B

12. BACKEN DRIES

– akker aan de Poelstraet [GAT R282:62v°-63r° (1535)]

Dries is afkomstig van het germ. *Þriwiski–* (m) en betekent zoveel als: driesprong van wegen, dorpsplein, gemene weide, schrale weide. Een *dries* is onder meer vaak een braak liggend of een verarmd bouwland dat als (schapen-)weide gebruikt wordt.

Het eerste naamsdeel Backen kan op verschillende manieren worden verklaard.

1. Het kan een genitiefvorm zijn bij de PN Bac(k), een vorm van Bertold (Berthout).[1] De naam Bac is de naam van een oud Tilburgs geslacht dat al in de 13e eeuw in Tilburg geattesteerd is en waarbinnen de naam Bert(h)out regelmatig voorkomt. De herkomst van deze naam kan:
   - Op een een oude Germaanse persoonsnaam, Bak(k)o, teruggaan.
   - Maar kan ook ontstaan zijn uit een bijnaam ten gevolge van een lichaamskenmerk, nl. bac(k), d.w.z. 'rug', meer bijzonder een zwijnerug, een bolle rug, (soms wordt daarmee ook het (everzwijn zelf bedoeld), of een sterk geprononceerde kaak (vgl. kinnebak).
   - Waarschijnlijker is echter dat de naam ontstaan is uit een oude germaanse tweeledige naam: *bert-*, 'stralend, glanzend, schitterend' en *-old* of *-wald* 'heersen(d)', m.a.w. 'de schitterende heerser'.[2]
2. De naam 'Bac' kan een ontlening zijn van het mlat. *baculari(u)s* dat oorspronkelijk 'iemand die een persoon van hoge positie of rang dient', m.n. een aspirant voor het ridderschap, betekent. In de 14e eeuw duidt men dit soort figuren vaak aan met de benaming 'armiger'. De oudst bekende Bac is Walter Bac, die in 1197 optreedt als getuige voor de hertog van Brabant bij het vredesverdrag met de graaf van Gelre en ook in de daaropvolgende jaren regelmatig als zodanig figureert.[3] We hebben hier dan te maken met een zogenaamde toe- of lapnaam, die vooral in de 12e eeuw veel voorkwamen en niet zelden aan het Latijn werden ontnomen; in de 13e eeuw werden deze namen vaak in het Diets vertaald; ze vingen dan soms aan met 'on-' (vgl. Onmaten, een bijnaam voor een tak uit het geslacht Bac van Broechoven. Saillant detail hierbij is dat een bijbetekenis van *baculari*s is: 'opstandige jongeman' (zie ook:

---

1 Schaar, J. van der, *Woordenboek van voornamen*, Utrecht, 1983, blz. 118.

2 Opvallend is dat Giselbert III, heer van Tilburg, in een akte van 5 mei 1259 wordt aangeduid als 'Giselberti dicti Regis', (zie ook: *Coninckwoert* |108|); dat 'bac(k)' een everzwijn kan aanduiden en dat in het os. ('ebur'), ohd. ('Ebur'), oe. ('eofor') en on. ('jofurr') ever in overdrachtelijke zin 'vorst' betekent; maar ook dat de betekenis van Berthout betrekking heeft op een heer(ser). Bovendien treedt het geslacht Bac(x) in tijd vrijwel direct aansluitend aan de heren van Tilburg op.

3 Verkooren, A., *Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse*, dl. I-III. Inventaire des Archives de la Belgique, Brussel, 1910-1923, charter no. 6.; Privé-collectie BAC no. |1087|.

Onmaten Heike |**528**|).3.Het is ook mogelijk dat we bij *bac* te maken hebben met een ogm. zwak nomen agentis.
In het ogm. werd *-(j)an-* produktief ter aanduiding van nomina agentis: *bacjan*. Toen echter dit suffix *-ja-* > *-e* door de afslijting van de uitgangen geen voldoende aanduiding meer was, ontstond de behoefte aan een nieuw achtervoegsel. Dit achtervoegsel werd gevonden door ontlening van lat. *-ārius*. Hierdoor ontstond in de plaats van *bac(k)e* > *bacarius* > *backaar*. Doordat in tweesyllabische woorden *-aar* als gevolg van de zware klemtoon op de eerste lettergreep makkelijk tot *-er* werd, vormde zich *bakker* (lat. *pistor*). M.a.w. de naam Bac(k) is dus eigenlijk een beroepsnaam.

4. Een laatste, doch minder waarschijnlijke, verklaring is dat de naam samenhangt met een topografische omstandigheid en dat de naam afkomstig is van germ. *baka–*, (vgl. oe. *bæc*, me. *bak*), hetgeen 'rug, welving, hoogte' betekent. De naam van het toponiem is dan te duiden als 'de hoger gelegen dries'.

De tweede verklaring geniet de voorkeur. Backen Dries is dan de Dries van Back of de familie Bac(k).
De *Poelstraet* heet tegenwoordig Tafelbergstraat. Vroeger liep deze verder door naar het zuiden en kwam ze op de oude heerbaan naar Goirle uit.
Zie ook: *Poelstraet* |**560**| en *De Dries* |**172**|.

13. BACKS LAND, DAT
Betekent: het land van GN 'Bac(k)'. Slechts één vermelding, zonder nadere gegevens: [GAT R286:45r°-45v° (1539)].
Land, mnl. *lant*, ohd. en mhd. *lant*, os. *land*, ags. *land*, *lond*, on. *land*, heeft als oorspronkelijke betekenis 'onbebouwde grond, braakland'. Verwant buiten het Germaanse gebied zijn o.a. oiers. *land*, *lann* 'vrije plaats, hof, open ruimte' < **landhâ*, welsh *llann* en bret. *lann*, waaruit het fra. *lande* (vlakte) is ontstaan.
In (vrijwel) alle gevallen waar *land* of *landt* het tweede naamsdeel vormt, duidt het eraan voorafgaande naamsdeel de eigenaar(s) van het betreffende perceel of de betreffende percelen aan. (Vgl. *sBontenlandt* |**59**|, *Bruijnenland* |**80**|, *Huijbenlandt* |**390**|, enz.)
Backs Land was samen met *Dat Hennekensland* |**311**| gelegen bij *dat Hangende Rijs* |**249**| in de buurt van de *Tongerlose Hoef* |**659**| in de *Heijdsijde* |**274**|.

14. BACX DIJCK, DIE
Een 'dijck' is een straatweg, die wat hoger ligt dan het aangrenzende land. De betekenis hier is: *de dijck van* (GN) *Back*. Het is de huidige Koningshoeven.
- een stuck beempts 5½ bunder ter stede gheheijten Bacxdijck [GAT R278:1r° (1528)]
- streckende van erffe den Brant genoempt totten Bacxdijck toe [GAT R278:1r° (1528)]
- bij de Brant naast Heer Jan Back, ridder [GAT R279:1r° (1531);R284:5v° (1537);R285:38r°-38v° (1538); R289:7v°-8r°,9v°-10r°,10v°-11r° (1542)]
- Bacx dijck [GAT R468:124r° (1695)]

In de 18e eeuw heette deze weg de *Hermen Aarts Dyk*.

15. sBECKERS BEEMPT
Betekent: 'beemd van (GN) Becker' of 'beemd van de bekker = bakker'. In de 14e eeuw verkoopt Willem van Gestel voor schepenen van 's-Hertogenbosch 4 mud rogge aan *Rodolfo pistori filio Reyneri pistoris* (*pistor* = bakker).

Een beemd is oorspronkelijk een gemeenschappelijk weiland. In de 16e eeuw bedoelt men er een hooiland mee.

- tussen Lievegoer en Maesdijck [GAT R291:59r°-59v° (1544)]

Lievegoer |**465**| lag bij de brug over de Donge in de Gilzerbaan. De *Maesdijck* |**478**| is niet de huidige Bredaseweg maar de Diepestraat.[4]

In de Oisterwijkse protocollen wordt deze beemd vermeld als gelegen:

- sbeckersbeempt tusschen lievengoer ende Maesdijck aen die leghe heyninge [R156:34v° (1446)]
- Beckersbeempt ten noorden van Haghaertsbeempt omtrent maesdijck bij die bloetbeempde [R158:18v° (1450)]

De ligging van sBeckers Beempt is dus erg ruim aangeduid. De beemd moet gelegen hebben tussen de Gilzerbaan en de *Bloetbeempden* |**42**|, nabij de Bredaseweg. Een beemd duidt op ligging aan een waterloop, hier is dat de Donge.

16. BEDBUER, DIE

Volgens TW (I,113-114) is Bedbuer ontstaan uit het germ. *bido–* (v) 'gebèd', nl. *bede*, + germ. *burja* (m) 'keet, kot, hok, schuur' en zou Bedbuer dus 'gebedsschuur' betekenen. In het NEW (s.v.) is de betekenis van *bura* 'huis, vertrek', vgl. mnl. *buur* 'buur, schuur', os. *bur* 'huis, vertrek', ohd. *bur* 'vertrek, huis, schuur', oe. *bur* (ne. *bower*) 'vertrek' en on. *bur* 'vertrek, voorraadschuur'.

Interessant is in verband met deze betekenis een vermelding in [GAT R298:119r°-119v° (1553 n.st.)]:

Engel, dochter van wijlen Jan Aert van Dun krijgt huisvesting en woning in een boer met 2 roeden hof.

Ook hier betekent *boer* 'woning', in tegenstelling tot wat in NEW wordt gezegd van *boer*, nl. dat dit samenhangt met *buur* 'nabuur'. M.a.w. hoogstwaarschijnlijk betekent 'Bedbuer' letterlijk: *bedehuis*.

In een Bosch Schepenprotocol van 1408 wordt de Bedbuer aangeduidt als: *een stuc lant te Tilborch, ter plaatse geheeten Beetbuer* [BP R1186:24v°].

De Bedbuer was een stuk land in de Schijf op de splitsing van de huidige Boomstraat–Elzenstraat. Ook de waterlaat, die ontsprong bij het *Hagelcruijs* |**245**| werd zo genoemd. Hij liep langs *de Herstal* |**316**| en *Waterhoef* |**340**| naar het kasteel, stak *de Hasseltstraet* |**254**| over en liep verder langs *de Stockhasseltschestraet* |**644**| naar het noorden tot hij uitmondde in de *Sloprijt* |**620**|.

We hebben hier te maken met een buitengewoon interessant toponiem. Het geeft onszes inziens aan, dat hier mogelijk een kerk heeft gestaan voordat de kerk op de Oude Markt werd gebouwd. Deze laatste bestond zeker al in 1230, en het is zo goed als zeker dat Giselbert I van Tilborch deze kerk heeft laten bouwen in het laatste decennium van de 12e eeuw op eigen grond waar hij woonde, nl. de *Hoeve ter Rijt* |**343**|.[5] Voordien gingen de Tilburgers wellicht ter kerke in de Schijve in het bedehuis

---

4 Deze straat ligt slechts voor een deel op Tilburgs grondgebied. Op het grondgebied van Gilze en Rijen heette de straat volgens oude topografische kaarten Diepestraat. De naam komt echter niet meer voor op een recente topografische kaart. Komende van Klein-Tilburg valt geen straatnaambord te ontdekken; aan het begin van de straat (op Tilburgs grondgebied, aan de Bredaseweg bij Dongewijk) bevindt zich wel een straatnaambord, met daarop de naam *Klein Tilburg*.

5 Zie ook: *Die Kerck* |**407**|.

aldaar. Bovendien wordt deze these nog versterkt door het feit dat het bedoelde stuk grond vroeger altijd bezit van de kerk is geweest. Ook de naam *Schijve* duidt op een plaats waar de ingezetenen geregeld bijeenkwamen (zie |**610**|). Op de splitsing Boomstraat–Elzenstraat heeft ook een tiendpaal gestaan, en het is opvallend dat op deze splitsing veel wegen samenkomen: uit de Rijt, de Herstal, de Velthoven, Loven, Korvel en Oude Markt.

- land in de Schijve tussen:
  Convent van Tongerlo en de Bedbuer een zijde,
  Arijaen Leijten en anderen ander zijde
  erfgenamen van Willem Gast vanden Bosch een einde en ander einde [GAT R279:4v°-5v° (1531)]
- land in de Schijve tussen:
  Jan Leijten en anderen een zijde
  Peter Gherit Smolders ander zijde en een einde
  de Bedbuer ander einde [GAT R279:11v° (1531)]
- een stuk land in de Schijve bij de Bedbuer met belendingen:
  Convent van Tongerlo aan de Bedbuer een zijde
  Arijaen Leijten ander zijde
  erfgenamen van Willem gast vanden Bosch beide einde [GAT R279:48r°-48v° (1531);R280:4v° (1532)]
- stuk land in de Schijve bij de Bedbuer tussen:
  Jan Leijten en anderen een zijde
  Goijaert Jan Vet ander zijde
  Peter Gherit Smolders een einde
  de Bedbuer ander einde [GAT R280:9r° (1532)]
- stuk land genaamd dat Vijnstuck in de schijve bij de Bedbuer tussen:
  Jan Neel Huijben een zijde
  Willem Peters ander zijde
  Arijaen Leijten een einde
  gemeijn wech en de Bedbuer ander einde [GAT R280:9r°-9v° (1532)]
- een stuk land in de Schijve tussen:
  Peter Gherit Smolders een zijde
  Marij wed. van Willem van Spaendonck ander zijde
  Willem Arijaen Mutsaerts een einde
  een waterlaat genaamd de Bedbuer ander einde [GAT R280:44r° (1532)]
- een stuk land in die Bedbuer tussen:
  erfgenamen van Willem Gast vanden Bosch beide zijde
  Convent van Tongerlo en de Bedbuer een einde
  Arijaen Leijten waar een gebuurweg tussen gaat ander einde [GAT R281:4r° (1533)]
- een stuk land in die Schijve bij de Bedbuer tussen:
  Jan Laureijs Eelkens een zijde
  Arijaen Leijten ander zijde
  Jan Michiel Roelofs een einde
  een gebuurweg ander einde [GAT R283:16r° (1536)]
- land in de Schijve aan de Bedbuer tussen:
  Willem Peters een zijde
  Arijaen Leijten en Jan Michiel Roelofs ander zijde
  Willem Peters een einde
  een gemeijn kerckwech ander einde [GAT R286:60v°-61r° (1539)]
- land in de Bedbuer tussen:
  erfgenamen van Willem Gast vanden Bosch beide zijden
  Convent van Tongerlo en de Bedbuer een einde
  Arijaen Leijten waar een gebuurwech doorgaet ander einde [GAT R287:46r° (1540)]
- land aan de Bedbuer tussen:
  Willem Peters een zijde
  Ariaen Leijten en Jan Michiel Roelofs ander zijde
  Willem Peters een einde
  gemeijn kerckwech ander einde [GAT R287:66v°-67r° (1540)]

- land in die Schijve bij de Bedbuer tussen:
  Jan Michiel Roelofs een zijde
  Heijlwich wed. van Jan van Aerl de jonge ander zijde
  gemeijn gebuurwech beide einden [GAT R288:40r^{o} (1541)]
- land in de Schijve bij de Bedbuer tussen:
  Jan Michiel Roelofs een zijde
  Heijlwich weduwe van Jan van Aerl de jonge ander zijde
  gebuurwech beide einden [GAT R288:58r^{o}-58v^{o} (1541)]
- land in de Schijve aan de Bedbuer tussen:
  Willem Peter Willems een zijde en einde
  kinderen van wijlen Arijaen Leijten ander zijde
  gemeijn gebuur ackerwech ander einde en de Moelenpaeijen daarover en beneven gaande te onderhouden [GAT R289:34v^{o}-35r^{o} (1542)]
- land in de Schijve bij de Bedbuer tussen:
  Henrick van Spaendonck een zijde
  Convent van Tongerlo ander zijde
  weduwe van Henrick die Wijse een einde
  gemeijn ackerwech aan de Bedbuer ander einde [GAT R289:43r^{o} (1542)]
- land genaamd de Vroukensacker bij de Bedbuer tussen:
  Peter Gherit Smolders een zijde
  Heijliger Jan Crillaerts ander zijde
  Joest Jan Leijten een einde
  erfgenamen van Willem Gast vanden Bosch ander einde [GAT R290:27r^{o}-27v^{o} (1543)]
- nog een stuk land genaamd dWijnstuck aan de Bedbuer tussen:
  Jan Claeus Stevens een zijde
  erfgenamen van wijlen Adriaen Leijten ander zijde
  Henrick Peter van Spaendonck een ackerwech een einde [GAT R290:27r^{o}-27v^{o} (1543)]
- land genaamd de Schipvlies aan de Bedbuer tussen:
  Claeus Steven Reijnen een zijde
  Gherit Adriaen Smolders ander zijde [GAT R292:65v^{o}-66v^{o} (1545)]
- land in de Schijve aan de Bedbuer tussen:
  een gemeijn kerckwech een zijde
  een gemeijn ackerwech ander zijde
  Cornelis Claeus van Ghierl een einde
  een waterlaat die Hoghe Zoeije ander einde [GAT R292:67r^{o} (1545)]
- land in die Schijve aan de Bedbuer tussen:
  Joest Jan Leijten een zijde
  Goijaert Jan Michiel Roelofs ander zijde
  Henrick Peter van Spaendonck een einde
  Heijlwich weduwe van Jan van Aerl ander einde [GAT R292:68r^{o} (1545)]

Oudere vermeldingen in de Tilburgse schepenprotocollen zijn onder meer:

- die bedbuer [GAT R262:35v^{o}]
- in die schijve bijden bedtbuer [GAT R263:27r^{o}]
- de schijve bij de bedbuer [GAT R264:6v^{o}]

De *Bedbuer* wordt eveneens in de Oisterwijkse protocollen vermeld:

- aen den bedbuer [R143:20r^{o} (1421)]
- gebuerwech ten bedbuer waert aen in die scijve [R144:15r^{o} (1423)]
- in die scijve van Tilborch omtrent den bedbuer [R158:7v^{o} (1450)]

Vermeldingen na 1550 zijn:

- stuk land in die Schijve aan de Bedbuer tussen een gemeijne kerckwech een zijde, een gemeijn akkerweegske ander zijde een gemeijn waterlaet genaamd die Hoghe Zoeije ander eijnde [GAT R296:40v^{o}-41r^{o} (1551)]
- stuk land in die Schijve aan de Bedbuer [GAT R296:70v^{o}-71v^{o} (1551)]
- stuk land groot ca 3 lopensaet min 3 roeden gelegen ter plaatse genaamd in die Schijve omtrent den Bedbuer tussen een gemeijne kerckwech een einde [GAT R297:87r^{o} (1552)

17. BELLICK, DIE

Akker in *Corvel Ackeren* |**121**|. Mogelijk afkomstig van germ. *bi-luka–* (m) 'omsloten ruimte' dan wel van zuidnl. *belle* < lat. *ballium* 'omsloten terrein', met *-i(c)k*-suffix < idg. *-k(o)*, dat diende tot vorming van adjectieven in de betekenis van 'hebbende wat in het grondwoord, d.w.z. het voorafgaand woorddeel, dat zowel een znw. als werkwoordelijke stam kan zijn, is uitgedrukt'.

- aan de Poelstraet bij de Scheijdtsteeghde in Corvel [GAT R286:22v°-23r° (1539);R289:16v°-17r°, 17r°-17v°,19r°-19v° (1542)]

De Corvel ackeren lagen ten zuiden van het huidige Korvelplein en de Oerlesestraat, rondom de Tafelbergstraat, tot aan de Katsbogte. Indien met de *Scheijtsteeghde* |**606**| het pad bedoeld wordt dat evenwijdig aan het zuidelijk deel van de *Poelstraet* |**560**| liep, tussen deze straat en de heerbaan, dan is met de *Bellick* vermoedelijk sprake van het land tussen deze straten. Dit komt overeen met de betekenis van het betreffende stuk land: het omsloten land. De Bellick lag dus pal oostelijk van het huidige Willem II-stadion.

18. BENACKER, DE

Mogelijk de akker van (PN) Benno. Hij lag in de *Heijdsijde* |**274**|, de huidige Heikant. Nadere aanduiding ontbreekt.

- in de Heijdsijde [GAT R281:39v°-40r° (1533)]

19. BERCH ACKER, DIE

(Ook genaamd: Berge acker en Berghacker)

- aan de Stockhasseltschestraet [GAT R287:7r°-7v° (1540)]
- in de Hasseltsche Ackeren [GAT R289:36r°-36v°,37v°-38r°,38r°-38v°,46r°-46v°,48r° (1542)]
- aan de Stockhasseltschestraet [GAT R292:59r° (1545)]
- akkerland gen. de Berghacker aan de Stokhasselt [GAT R426:139r° (1694)]

De *Stockhasseltschestraet* |**644**| begon in de *Hasseltschestraet* |**254**|, ongeveer waar nu de Weverstraat ligt. Hier lag dus de *Berch acker* ergens. Aan de Hasselt treffen we ook de toponiemen *Pennincsbergh* |**553**| en *Rodenberch* |**591**| aan. Mogelijk is de akker hiernaar genoemd. Een geringe terreinverhoging werd al *berg* genoemd. Vaak is het een hoger gelegen, weinig renderend land. In 1552 wordt een *Berchacker* vermeld in de *Hasselt* |**251**| maar of hiermee dezelfde akker wordt bedoeld, is niet duidelijk:

- een stuk land genaamd de Berchacker, groot ca. 2½ lopensaet ter plaatse genaamd die Hasselt [GAT R297:86r°-86v° (1552)]

20. BERCKACKER, DE

Dit is niet de *Berch acker* |**19**|!

- den berckacker aen den Ronde Hasselt op die stockhasselstraet [OP R146:30v° (1429)]
- in de Hasseltsche ackeren [GAT R288:53v° (1541)]

Vermoedelijk lag deze akker ten noorden van de *Ronde Hasselt*, het huidige het Hasseltplein. De berk fungeerde vaak als grensboom; de Berck acker is dan een akker bij een grensboom.

21. BERCKACKER, DE

- in de Heijdsijde buiten de Dreijboem[6] [GAT R280:53v°-54r°,54r° (1532)]
- in de Heijdsijde [GAT R281:39v°-40r° (1533)]

In de *Heijdsijde* |274| lagen meerdere draaibomen. Een ervan lag in elk geval bij het *Hooleinde* |374|, d.i. de splitsing van *Stockhasseltschestraet* |644| en de *Cromstraet* |139|. In 1960 lag daar nog een brandkuil, in het oude *Hoelven* |334|, ongeveer waar nu de Beethovenlaan en Stokhasseltlaan samenkomen. Een andere draaiboom lag helemaal in het uiterste noordoosten in Quirijnstok. Daar er ongetwijfeld nog meer draaibomen geweest (kunnen) zijn, is het moeilijk deze akker te plaatsen. Gezien de namen van gegoeden moet de Berckacker bij de *Cromstraet* gelegen hebben.
Vermoedelijk is deze akker identiek met de twee volgende vermeldingen uit de Oisterwijkse protocollen:

- land den Berckacker aen die heydside in des outs peters stelaerts hoeve [R152:42r° (1440)]
- den berckacker bij stelaertshoeve [R154:10v° (1444)]

22. BERCKDIJCK, DE

Afkomstig van germ. *birki-* (v) 'berk'. Het aantal vermeldingen is zeer groot. Begrijpelijk, want de Berckdijck is een van de oude herdgangen, die zich vermoedelijk ontwikkeld heeft vanuit de herdgang *Corvel* |120|. Uit de derde vermelding hieronder blijkt dat hij in het begin van de 15e eeuw nog duidelijk tot de laatste herdgang werd gerekend. Desondanks is de naam al vrij oud:

- aen den bercdijck [OP R143:9r° (1418;OP R143:110r° (1421)]
- huis en hof spronckersgoet aen den berckdijck [OP R146:9v° (1429)]
- aen den berckdijck in den heertganck van Corvel [OP R152:55r° (1440)]
- aen den berckdijck aen die prynthage [OP R152:25r° (1440)]
- de gaershof aen den berckdijck [OP R152:15v° (1440)]
- aen den berckdijck die mortelackeren [OP R158:2v° (1450)]
- in een stede geheyten den berckdijck [OP R201:34r° (1496)]
- lant tbosch aen den berckdijck [OP R280:24r° (1576)]

De naam 'dijck' voor straatweg komt in Tilburg zeer veel voor, denk maar aan onder andere de voormalige Beeksedijk, Oudedijk, *Ghemeijne Dijck* |204|, *Veedijck* |668|. Deze wegen lagen wat hoger dan het land, reden waarom ze dijk konden worden genoemd. Met de Berckdijck wordt in de meeste gevallen de directe omgeving van de huidige Berkdijksestraat bedoeld. Deze liep, zoals nu nog het geval is, van het Korvelplein naar het westen en was de verbindingsweg van Tilburg met Breda. Met de stadsuitbreiding na de Tweede Wereldoorlog is een groot deel van de Berkdijksestraat verdwenen. Nu loopt ze nog van Korvel naar de Ringbaan-West. Daarnaast ligt er nog een stukje tussen Gilzerbaan en Bredaseweg, met keien bestraat, dat nu Friezenlaan heet. De Bredaseweg bestond nog niet, maar vanaf het punt waar de Friezenlaan nu op de Bredaseweg uitkomt, ligt de Bredaseweg op het oude tracé naar Hulten.
Ook aan de Berckdijck stond een draaiboom, vermoedelijk daar waar Berkdijk en *Scaepsdijck* |603| bijeenkomen. De naam Berckdijck duidt weer op een grensboom. Op de oudste kadasterkaart van Tilburg (1832) staat nog een paal aangegeven, doch deze heeft te maken met de verdeling van de tiendklampen. In die gevallen waar sprake is van *in de Berckdijck* wordt over het algemeen de herdgang bedoeld; *aen de Berckdijck* houdt in dat het betreffende huis of land aan de Berkdijk als straat stond of lag.

---

6 *Dreijboem* is 'draaiboom'.

- aen den Bercdijck 't leengoet den Aventbraeck [GAT R253:3r° (1493)]
- berckdijck [GAT R261:15r° (1509)]
- die venacker in die berckdijck [GAT R261:27v° (1509)]
- t swart lant aen de berckdijck [GAT R261:28r° (1509)]
- die berckdijck [GAT R262:16v°,22v°,31r°,34v° (1510)]
- in die schijve van Tilborch ter stede geheyten die berckdijck [GAT R262:34v° (1510)]
- den berckdijck [GAT R262:35r° (1510);R263:1r°,17v°,20r° (1511)]
- die berckdijck [GAT R263:14v°,15r°,25v°,35r° (1511)]
- aen die berckdijck doer den dreyboem [GAT R263:31v° (1511)]
- die berckdijck [GAT R264:2 los stuk]
- de berckdijck aen den dreyboem [GAT R264:9r°]
- eene huijse ende hove met sijne gronden ende toebehoerten ende wt de helft der erffenisse daer aen liggende ende daer toebehoerende tsamen XVIII lopensaet ter stede geheijten den berckdijck [GAT R269:6r° (1519)]
- huis in de Berckdijck [GAT R279:6v°-7r°,7v°,14r°,14v°,16r°,16r°-16v°,17r°,25r°-25v°,46v° (1531)]
- huis, land en heide in de Berckdijck [GAT R279:17v°,18r° (1531)]
- erfenis in de Berckdijck [GAT R279:25r° (1531)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R279:26r° (1531)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R279:27r° (1531)]
- huis en land in de Berckdijck [GAT R279:41v°-42r° (1531)]
- huis in de Berckdijck en een erf de Bocht [GAT R279:47r°-47v° (1531)]
- erf genaamd Mettenveld in de Berckdijck [GAT R279:54v° (1531)]
- huis in de Berckdijck [GAT R280:12v°,32r°,34v°-35r°,38v°,41v° (1532)]
- huis in de Berckdijck aan die Printhage aan de Vorste Cruijswech [GAT R280:37v° (1532)]
- huis in de Berckdijck [GAT R281:6v°,17r°,17v°,19r°,19r°-19v°,31v° (1533)]
- huis en erf en land in de Berckdijck [GAT R281:9r° (1533)]
- 2 huizen in de Berckdijck [GAT R281:20v°-21r° (1533)]
- weiland in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R281:24r° (1533)]
- huis en grond in de Berckdijck [GAT R281:43r° (1533)]
- huis en grond in de Berckdijk [GAT R282:26v°-27r°,27r°,27r°-27v°,27v° (1535)]
- land in de Schijve tussen een gebuurwech van de Berckdijck naar de Corvelsche Moelen [GAT R282:30v°-31r° (1535)]
- huis aan de Berckdijck [GAT R282:40v° (1535)]
- huis in de Berckdijck [GAT R282:65r° (1535)]
- huis in de Berckdijck [GAT R283:7r°,9v°,10r°,53r° (1536)]
- huis aan de Berckdijck [GAT R283:25v° (1536)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R283:56r° (1536)]
- huis van Leen Goijaerts in de Berckdijck [GAT R283:56v° (1536)]
- weiland in de Berckdijck [GAT R283:56v° (1536)]
- heide in de Berckdijck achter de Rijt [GAT R283:56v° (1536)]
- huis in de Berckdijck [GAT R284:7v°,8r° (1537)]
- land en weide in de Berckdijck [GAT R284:7v° (1537)]
- land die Bocht in de Berckdijck [GAT R284:8r° (1537)]
- weiland en een struikbos in dat Ven in de Berckdijck [GAT R284:8r° (1537)]
- huis en land in de Berckdijck [GAT R284:49v°-50r° (1537)]
- land de Bocht in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R284:53r°-53v° (1537)]
- huis in de Berckdijck [GAT R285:9r°,12r°,37v° (1538)]
- land en weiland in de Berckdijck [GAT R285:47r° (1538)]
- huis aan de Berckdijck [GAT R285:49r° (1538)]
- huis en land in de Berckdijck [GAT R286:4v°-5r° (1539)]
- stuk erf in de Berckdijck [GAT R286:6r° (1539)]
- een gemeijne wech lopende van de Berckdijck naar de Corvelsche Moelen [GAT R286:7v°-8r° (1539)]
- erf in de Berckdijck [GAT R286:12r° (1539)]
- heide in de Berckdijck [GAT R286:12v°-13r° (1539)]
- huis in de Berckdijck bij Corvel [GAT R286:17v° (1539)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:23r° (1539)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem, weiland, land, Wouter Beertenland en nog een stuk land in

de Berckdijck [GAT R286:48v° (1539)]
- land in de Berckdijck [GAT R286:los blad bij 37r° (1539)]
- Molenwech van de Berckdijck naar de Corvelsche Moelen [GAT R286:41v°-42r° (1539)]
- huis in de Berckdijck bij de Dreijboem [GAT R286:42r°-42v° (1539)]
- land in de Berckdijck [GAT R286:42v°-43r° (1539)]
- huis in de Berckdijck binnen de Dreijboem [GAT R286:44v°-45r°,45r° (1539)]
- huis, weiland, 2 stukken land en Wouter Beertenland in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:48v°,53v° (1539)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:53r°-53v°,los blad bij 53r° (1539)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:56v°-57r° (1539)]
- Mettenveld in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:57r° (1539)]
- huis buiten de Dreijboem in de Berckdijck met grond [GAT R286:57r°,57r°-57v°,57v° (1539)]
- huis in de Berckdijck [GAT R286:58r°,58v° (1539)]
- land in de Berckdijck [GAT R287:21r°-21v°,70r° (1540)]
- erf in de Berckdijck [GAT R287:28r° (1540)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R287:39v° (1540)]
- huis in de Berckdijck [GAT R287:48v°,54r°,66r°-66v° (1540)]
- huis en land in de Berckdijck [GAT R287:51r°-51v°,51v° (1540)]
- huis aan de Berckdijck [GAT R287:71r°-71v° (1540)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R288:7r°-7v° (1541)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R288:17v° (1541)]
- huis in de Berckdijck [GAT R288:48r°-48v°,58v°-59r°,67v°-68r° (1541)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem in Damen Acker [GAT R288:52v° (1541)]
- huis in de Berckdijck [GAT R289:3r°-3v° (1542)]
- huis, land en weiland in de Berckdijck [GAT R289:5v°-6r°,47r°-47v° (1542)]
- Heijl van Balen Stede in de Berckdijck bij Corvel [GAT R289:16v°-17r°,18r°-18v° (1542)]
- Damen Acker in de Berckdijck, die Hoeve aldaar [GAT R289:44r°-44v° (1542)]
- heiveld in de Berckdijck [GAT R289:45r°-45v° (1542)]
- huis in de Berckdijck [GAT R290:12v°-13r°,20v°-21r°,28v°,42v°-43r° (1543)]
- heiveld in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R290:13v° (1543)]
- weiland in de Berckdijck aan het eind van de Scaepsdijck [GAT R290:52v° (1543)]
- huis en land in de Berckdijck [GAT R291:5r°-5v° (1544)]
- land in de Berckdijck [GAT R291:5v°-6r° (1544)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R291:11v°-12r° (1544)]
- huis in de Berckdijck [GAT R291:22r°,31r°-31v°,49r° (1544)]
- erf met een huisje daarop aan de Berckdijck [GAT R291:56v°-57r° (1544)]
- huis en land in de Berckdijck [GAT R292:1r° (1545)]
- erf met een huisje daarop in de Berckdijck [GAT R292:5v° (1545)]
- huis aan de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de heide [GAT R292:16v°-17r°,los blad bij 17r° (1545)]
- huis aan de Berckdijck [GAT R292:26r°,29r°,61v° (1545)]
- huis aan de Berckdijck binnen de Dreijboem [GAT R292:42v° (1545)]
- huis in de Berckdijck [GAT R292:43v°,50r°-51r°,55v°-56r°,69v° (1545)]
- huis en grond in de Berckdijck [GAT R292:48r°-49r°,49r°-49v°,58r°-58v°,61r° (1545)]
- heiveld tussen Berckdijck en Laer [GAT R292:49v°-50r°,50r° (1545)]
- land aan de Berckdijck [GAT R292:56r°-56v° (1545)]
- huis en land in de Berckdijck [GAT R292:71v°-72r° (1545)]
- land en weiland in de Berckdijck [GAT R292:78r° (1545)]
- huis in de Berckdijck [GAT R293:1r°,2r°-3r°,16v°,56r°,72v°-73r° (1546)]
- onderpanden aan de Berckdijck [GAT R293:8r°-9r° (1546)]
- heiveld aan de Berckdijck [GAT R293:13r°-14r°,14r°-15r° (1546)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan die heide [GAT R293:52v°-53r° (1546)]
- huis en land de Bocht in de Berckdijck [GAT R293:57r° (1546)]
- akker in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R293:73r°-73v° (1546)]
- heiveld in de Berckdijck aan die Vennen [GAT R294:4r° (1547)]
- huis aan de Berckdijck [GAT R294:13r°-13v° (1547)]
- weiland in de Berckdijck aan de Scaepsdijck [GAT R294:45r°-46r°,47r°-47v° (1547)]
- erf aan de Berckdijck [GAT R294:47r° (1547)]

- huis in de Berckdijck [GAT R294:57r°,41r° (1547)]
- heide in de Berckdijck [GAT R295:7v° (1549)]
- huis aan de Berckdijck [GAT R295:18r°-18v° (1549)]
- onderpanden in de Berckdijck [GAT R295:21r°-21v°,21v°-22v°,22v°-23r° (1549)]
- de Vekensche acker in de Berckdijck [GAT R295:49v°-50r° (1549)]
- huis in de Berckdijck en weiland aldaar aan de Scaepsdijck [GAT R295:58r° (1549)]
- huis, hof en erfenis ter plaatse genaamd den Berckdijck [GAT R296:5r° (1550)]
- stuk erf tot heide gelegen aan de Berckdijck [GAT R296:15v° (1550)]
- huis, hof en erfenis groot 4 lopensaet 12 roeden, stuk land groot ca. 9 lopensaet en een stuk erf groot ca. 3 lopensaet ter plaatse genaamd de Berckdijck [GAT R296:39r°-39v° (1550)]
- huis, hof, schuur, schop, schaapskooi met de grond en erfenis ter plaatse genaamd Berckdijck, een gebuur akkerweg genaamd de Vorste Cruijswech een einde, die gemeijn straet ander einde [GAT R296:47v° (1551)]
- huis, hof met zijn grond en toebehoren groot ca. 8 lopensaet ter plaatse genaamd aan de Berckdijck [GAT R296:73v°-74r° (1551)]
- huis, hof met de grond in de Berckdijck [GAT R297:5r°-5v° (1551)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi ter plaatse genaamd de Berckdijck en een stuk erf in land en weide, tegenover het huis voors. over de straat aldaar tussen die Vensche straet aldaar een zijde en achter aan die gemeijnt van Tilburg een einde [GAT R297:9r°-9v° (1551)]
- een stedeke te weten huis, hof en erfenis gelegen in Corvel aan de Berckdijck, met een kersenboom genaamd de Thuijnboom, een noteboom daarbij staande en een eik staande aldaar tegen de weg tegenover de schuur over de straat [GAT R297:9v°-10v° (1551)]
- stuk land genaamd de Bocht met de Venwech daarnaast zuid-oostwaarts gelegen, ter plaatse genaamd aan de Berckdijck tegenover de woning van Korstiaen Willem Stelaerts [GAT R297:16r°-16v° (1551)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi en een stuk erf in weide liggende, waar een dwarsslootsje middendoor gaat, ter plaatse genaamd aan de Berckdijck [GAT R297:16v°-17r° (1551)]
- 2 huizen, hoven en erfenissen daaraan liggende en daartoe behorende groot ca. 7½ lopensaet ter plaatse genaamd de Berckdijck [GAT R297:22v° (1551)]
- stuk erf in weide en land liggende ter plaatse genaamd de Berckdijck voor aan die gemeijn straet, daartoe het voetpad lopende over het stuk erf voors. met de stappe daaraan staande te onderhouden [GAT R297:27r°-27v° (1551)]
- huis, hof en grond ter plaatse genaamd de Berckdijck aan de gemeijn straet groot ca. 7 vierdevaetsaet met recht van wegen over het achterste eind van de erfenis voors. een zeker stuk land genaamd de Meeukes acker gelegen in de Schijve [GAT R297:30r°,30v° (1551)]
- huis, hof, schuur met grond en toebehoren ter plaatse genaamd aan de Berckdijck [GAT R297:42r° (1551)]
- huis en hove met grond en toebehoren groot ca. 8½ lopensaet in een stede genaamd de Berckdijck en een erfenis genaamd de Weijde groot ca. 5 lopensaet ter plaatse voers[GAT R297:74v°-75r° (1552)]
- huis en hoeve met zijn gronden en toebehoren en erfenis daaraan liggende groot ca. 6 lopensaet aan een stede genaamd de Berckdijck [GAT R297:91r°-91v° (1552)]
- erven en gronden ter plaatse genaamd de Berckdijck [GAT R298:5v°-6r° (1552)]
- parcheelen achter den Berckdijck vercocht den lesten Septembris 1598 [GAT, Van Visvliet 741:9r° (1598)]
- ten voorschreven daghe vercocht aenden Schaepsdijck teijnden den Berckdijck vanden eijnde als men compt vuijten Berckdijck naerder Leije toe [GAT, Van Visvliet 741:11v° (1601)]
- opten VIII[en] Octobris voorschreven a° 1601 alnoch vercocht teijnden den Berckdijck, een venne genoempt den Elmer [GAT, Van Visvliet 741:18r° (1601)]

Ook in de volgende eeuwen wordt het toponiem regelmatig vermeld:

- leengoed van Boxtel aenden Berckdijck [GAT R350:191v° (1619)]
- steenoven aan de Bergdijk [GAT Not. 13:317r° (1650)][7]

7 Hier moet sprake zijn van een verschrijving.

- seeckeren hoff een loopensaet ofte daeromtrent begrijpende nochtans soo groot ende cleyn als denselve in sijne heggen gelegen is ter plaetse genaemt aen den Berckdyck tussen erffenisse Peter Cornelissen de With, alwaer de hegge int gescheyt staet, aen d'een syde noortwaerts, ende metten westen eynde aen den Berckdyck tsamen metten gerechticheyt van te wegen vande steenwech aff [GAT R370:9bis (1668)]
- akkerland de Avont Braken in de Schijff aen de Berckdijck [GAT R469:160r°,161r° (1708)]
- hofstede aan de Berckdijck [GAT Not. 74:21r° (1737)]
- weide de Berckdijckse weij in de Berckdijck [GAT Not. 74:167v (1739)]
- een parceel uijtgesteeken putten groot vier L^{ten} ofte &^{a} ter plaatse tenden den Berckdijk aldaar bij de oude Leij, zuijd de Leij, noort de Heijde [GAT R479:108ro-110ro (1764)]
- een perceel buuke plantzoen groot een en een half Lopensaat agter in den Berkdijk, zuijt de gemeene straat [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- door de straat van de Reit tot in den Berkdyk [Tiendklampen, Laar 5 (1778)]
- een halff huijs, stal en aangelegen hoff, groot drie quartier loopensaten, genaamd de Spie, staande en gelegen ter plaatse den Berkdijk [GAT R510:? (1790)]
- een parceel ackerland groot vier en een halff Loopensaten ter plaatse den Berkdijk, aldaar in de Schijff, oost den H: Geest Armen alhier [GAT R510:? (1790)]
- een parceel weide, groot Drie en een halff loop^{n}, ofte daar omtrent geleegen ter plaetse den Berkdijk, aldaar aan de Schaapsdijk, oost en zuid den Schaapsdijk, west aan den waterlaat [GAT R510:? (1790)]
- een parceel weiland groot vier lopensen ter plaatse genaamd den Berkdijk, oost de straat, zuijd een mistweg [GAT R493:198r° (1804)]
- Eene huisinge stal schop en schuur met den hof en aangeleegen erve groot te zaamen zes lopensen ofte &^{a} ter plaatse den Berkdijk [GAT R494:57r°-57v° (1806)]
- Item een parceel akkerland groot agt lopensen ter plaatzen den Berkdijk [GAT R494:57v° (1806)]
- een parceel weide en houdwas groot vier lopensen afte &^{a} ter plaatze den Berkdijk aldaar aan den Schaapsdijk, oost de straat [GAT R494:58r° (1806)]
- een parceel zoo hof als akkerland met eenige fruitbomen en verderen op stand groot twee en een half lopens gelegen voor in de Berkdijk [GAT R494:74v° (1807)]
- de helft van een parceel akkerland aanden zuiden kant, zijnde de hele helft groot drie lop^{n} of &^{a} gelegen inden Berkdijk voorbij den Kruijsweg [GAT R494:103r°,104v° (1808)]
- Item een parceel akkerland groot drie lopensen of &^{a} voorheen leenroerig aan den heer alhier, gelegen inden Berkdijk [GAT R494:103r°-103v° (1808)]
- een halff huis, schuur stal met aangelegen erven groot zes lopensen of &^{a} staande en gelegen alhier inden Berkdijk L^{a} C N° 20, zuid de straat, west een akkerweg [GAT R494:103v°-104r° (1808)]
- akker inden Berkdijk [GAT R494:104r° (1808)]
- Item een parceel akkerland groot twee lopensen genaamd het Vonderke gelegen inden Berkdijk, zuid de straat [GAT R494:104v° (1808)]
- une maison et jardin située dans la section dite Berkdijk N° 295 [GAT R467:25 (1811)]
- une maison, écurie, grange, jardin et terres, ensemble de la grandeur de six lopense ou environ cotée par la Lettre K N° 325 dans la section dite Berkdijck [GAT R467:58 (1811)]
- une pièce de terre labourable située dans le quartier dit Berkdijk nord à un chemin [GAT R467:58 (1811)]
- une parcelle de bois située au Berkdijk dans la rue dite Peperstraet [GAT R467:58 (1811)]

Eveneens op de kaart van Diederik Zijnen (1760) als *den Berkdyk*. Geleidelijk aan wordt de naam *Berckdijck* nog slechts gebruikt als aanduiding voor de herdgang en gaat men de benaming *Berkdijkse straat* gebruiken om er de straat zelf mee aan te duiden. Uit de bovenstaande vermelding uit 1668 blijkt dat de Berkdijk(sestraat) in dat jaar reeds is bestraat. Immers men spreekt dan over *de steenwech*. Deze bestrating moet op een gegeven ogenblik weer verdwenen zijn of in een dusdanig slechte staat hebben verkeerd dat ze niet meer als zodanig werd aangemerkt; anders laat zich de aanvraag tot bestrating in 1897 niet verklaren, waarover in de raadsvergadering van 18 oktober van dat jaar negatief werd beslist.

- westwaards door den Berkdyk langs de huizen, tot dat men komt ter plaatse, daar den Melkpad in de Berkdyksestraat komt [Tiendklampen, Schijf 6 (1778)]
- langs die Melkpad, tot dat men komt in het spoor of akkerweg dat van agter uit den Berkdyk na de Werff loopt [Tiendklampen, Schijf 6 (1778)]

- door het spoor of akkerweg, die van daar agter op den Berkdyk loopt, door dat spoor tot aan den Melkpad [Tiendklampen, Schijf 7 (1778)]

Op de kadasterkaart van 1832 wordt de benaming *Berkdijk* niet alleen gebruikt voor de huidige en voormalige Berkdijksestraat, maar tevens voor de landerijen ten zuiden van de straat tot aan de *Peperstraat* en de *Galgestraat* in het westen, en de voormalige Rielseweg en Laarstraat in het oosten. Bovendien wordt er een akkercomplex mee aangeduid dat gelegen was ten noorden van de Berkdijk (thans Friezenlaan), ten westen van een weg naarde *Rijt* |583| (de voormalige *Reitsestraat*, thans Academielaan). De noordgrens van dit complex werd gevormd door een waterloop, die ter hoogte van de huidige Kasteel Cannestraat stroomde. Het besloeg m.a.w. het zuidwestelijk deel van de wijk De Reit en het westelijk deel van het villapark Zorgvlied.

23. BERCKEN HOERNICK, DE

- stuck heijvelts IIII loepensaet gelegen ter plaetsen geheiten den berckenhoernick [GAT R261:28r°-28v° (1509)]
- bercken hornic [GAT R262:17v° (1510)]
- beempt ter stede geheijten den bercken hornick hoedende aen die lantscheijdinghe van Breda ende metten anderen eijnde aen die ghemeijn leije [GAT R267:37v° (1517)]
- aan de landscheiding met Gilze en aan die Leije [GAT R280:58r°,58r°-58v° (1532)]
- bij de landscheiding [GAT R282:63v°-64r° (1535)]
- bij de landscheiding [GAT R289:52r° (1542)]
- bij de landscheiding en de Leije [GAT R291:42r° (1544)]

In de Bossche en Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- een beemd den berckenhoernic bij Meeus hoeve [BP R1185:136r° (1415)]
- een beemd den berckenhoernic bij den Grooten beemt [BP R1189:136r° (1419)]
- beempt in den bercken hoernick [R156:15r° (1446)]

De *Landscheiding* |427| is de huidige grens van Tilburg met de gemeente Gilze en Rijen en was in de 16e eeuw een treksloot westelijk van de Donge.[8] De Landscheiding liep van de grens met Riel tot het uiterste noordwesten, waar ze in de Donge uitmondde, ongeveer ter hoogte van het huidige Wilhelminakanaal. Daar de Bercken Hoernick zowel aan de Leije (= Donge) als aan de Landscheiding grensde, moet de Bercken Hoernick in het noordwesten gelegen hebben.

Hoernick betekent 'hoek'. Hier is de naam Bercken, afgeleid van de berkeboom als grensboom, duidelijk, namelijk de grens met het land van Breda.

24. BERGE ACKER, DIE

Zie: *Die Berch Acker* |19|.

25. BERGELEN

- Holten bij die beerghelen [GAT R262:34v°]
- bergelen [GAT R295:55v°-56r°]
- huis, hof,schuur en grond ter plaatse genaamd Holten te Bergelen [GAT R297:45r°-45v° (1552)]
- huis, hof en grond en erfenis ter plaatse genaamd Hulten op de Bergelen [GAT R297:65v°-66r° (1552)]

---

8 Normaal gesproken is een 'treksloot' een tochtsloot, een hoofdafvoersloot die het water aangevoerd door zij- of kavelsloten naar een uitwateringssluis voert. In dit geval is het echter zeer wel mogelijk dat de oorsprong van deze sloot niet in deze verklaring gezocht dient te worden. Deze sloot stroomde namelijk door *Dat Reck* |574|. Het zou dus kunnen zijn dat hier de naam ontstaan is uit een contractie van *Dat Recksloot* > *treksloot*.

Bergelen lag in Hulten, parochie Tilburg, nu geheten Klein-Tilburg. Merk op dat op de kaart van Zijnen (1760) de Bredaseweg, in de 16e eeuw *Maesdijck* |**478**| geheten, na de brug over de Donge niet naar het noordwesten afbuigt maar rechtdoor gaat naar Klein-Tilburg.
Hier wordt het substantief *berg* gevolgd door het diminutiefsuffix *-(e)len*, zodat de naam zoveel kan betekenen als 'het kleine bergje' of 'de kleine bergjes'.

26. BERGEN, DIE
- in de Rijt, bij het Zand [GAT R285:43r° (1538)]

De noordgrens van *de Rijt* |**583**| is door de aanleg van de spoorlijn, die als grens ging fungeren tussen De Reit en 't Zand, zuidelijker komen te liggen. Eertijds was de waterloop *de Werft* |**712**|, die ongeveer ter hoogte van de huidige Wandelboslaan liep, de noordelijke grens van de Rijt. *Boerke Mutsaers*, nu in het Zand, lag voorheen in de Rijt.
Daar waren ook de Bergen, vlak bij een heideveld, waar nu het Wandelbos ligt. Het is een hoger gelegen stuk grond, gewoonlijk minder opbrengend.

26a. BEUXSDIJCK
- stede, hof en erf daaraan liggende gelegen in de Beuxsdijck [GAT R292:70v° (1545)]

Waar deze dijk gelegen heeft, is uit deze akte niet op te maken; aan de belendingen te zien moet het in de buurt van de *Berckdijck* |**22**| geweest zijn, op de grens van de 'gemeijnt'. Bovendien gaat het hier om een aanhaling van brieven uit Den Bosch van 1441. Mogelijk hebben we hier te maken met een beuk(s)dijk, in analogie met berkdijk. Niet uitgesloten mag worden dat het hier een verschrijving betreft van Berckdijck.

27. BIESHOFF, DE
- akker in het Sonderlock [GAT R293:52v° (1546)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:
- lant den byeshoff aen die Swartrijt strekkende vander gemeinen heerstraten totten weghen geheyten aen dat Sonderlock [OP R152:68r° (1440)]
- lant den Bieshoff ter plaetse geheyten t Sonderlock [OP R205:16v° (1501)]

Gezien de ligging aan de Zwartrijt zou het toponiem zoveel kunnen betekenen als: akker aan de zoom waarvan waarschijnlijk biezen (familie: *Cyperaceae*, geslacht: *Scirpus*) of rus (*Juncus*) groeiden. De meest voorkomende soorten zijn pitrus (*Juncus effusus* L.) en de mattenbies (*Scirpus lacustris* L.). Echter, in 1430 wordt het stuk genoemd:
- land den byeshof neven Baxkenshof [OP R147:18r° (1430)]

hetgeen een verklaring van het toponiem uit een bezitsaanduiding in analogie aan die van *Baxkenshof* |**14a**| eveneens mogelijk maakt. In dat geval is de naam te verklaren als: hof of hoeve van Bye (*-s-* is een geniefsuffix). Het geslacht de Bye kwam in Tilburg voor; het was van oorsprong gegoed in het gebied Goirle–Ravels. Enkele leden van dit geslacht waren gehuwd met die van het geslacht Bac, waarvan enkele leden op hun beurt ook weer de naam Bye droegen. Opvallend in dit verband is wellicht verder dat het stuk land niet ver van de *Pelgromswech* |**551, 552**| gelegen was; in 's-Hertogenbosch woonde in de 15e en 16e eeuw het geslacht Pel(le)groms die Bye.
Het *Sonderlock* |**625**| werd begrensd door:
- in het oosten de grens met Berkel-Enschot: de *Zwartrijt* |**740**|,
- in het zuiden de Leij (of beter misschien de Oisterwijksebaan),

• in het westen de huidige Lanciersstraat,
• in het noorden het Pelgrimspad.
Dit stuk land zal, gezien de belendingen in het eerste fragment [OP R152:68r°] gelegen hebben aan de Zwartrijt tussen de huidige Oisterwijksebaan en de Broekstraat–Zandstraat.

28. BIESVELDT, DAT
(Ook: Het Biesvelt)
Akker gelegen in het *Stappegoer* |632|. De naam spreekt voor zich, een veld waar veel biezen groeiden, een moerassig veld.
- het bestaat uit heide, weide en moer grenzend aan gemeijnt en een waterlaat [GAT R281:18v° (1533)]
- weideveld en moerveld gelegen ter plaatse genaamd Stappegoer, genaamd het Biesvelt [GAT R295:59r°-60v° (1549)]

Het Biesveldt moet gelegen hebben aan het einde van de Trouwlaan aan de Katsbogte.

29. BIJESINCK, DE
- akker in de Scijve[9] [GAT R283:27r° (1536)]

Het laatste naamsdeel, *sinck*, duidt op een inzinking in het terrein, die echter het hele jaar door weliswaar vochtig blijft, maar geen poel vormt. Op dit soort plaatsen treft men in de regel een uitbundige plantengroei aan, die op zijn beurt weer vele insekten aantrekt. De betekenis van dit toponiem is zoveel als: inzinking in het terrein waar veel bijen voorkomen, mogelijk omdat men hier ter plaatse bijen hield.
Het is mogelijk dat in de akte niet *Bijesinck* maar *bijefinck* staat, een vorm bij *bij(e)vanck*; daar we echter slechts over één enkele vermelding beschikken is de juistheid moeilijk na te trekken.[10] Indien de veronderstelling juist is, hebben we te maken met een zeer interessant toponiem. Volgens Blok duidt de naam *bifang* op rooiing door individuele grondbezitters ter uitbreiding van hun akkerland in de Karolingische periode. In de Latijnse teksten werd deze vorm van uitbreiding aangeduid met de term *captura* en in de oorkonden van de abdij van Werden met *conprehensio*.[11]
In het algemeen wordt onder *bivanc* een afgepaald stuk land verstaan waarbinnen degene(n) die het in bezit heeft/hebben genomen huisvrede geniet(en).[12] Uit dit begrip ontstaat tevens dat van grondgebied, m.n. dat van de oorspronkelijke parochie of van het middeleeuwse domein.

---

9 Zonder nadere aanduiding.

10 Het verschil tussen de letters *f* en *s*, geschreven als */*, is slechts minimaal.

11 Zie ook: *Die Printhage* |567|. Blok, D.P., *De Franken in Nederland*, Bussum, 1979, blz. 114.

12 Interessant in dit verband is een Werdense oorkonde uit 801 met betrekking tot een dergelijke ontginning: *conprehensionem illam quam ipse Helmbaldus in propria hereditate et in communione proximorum suorum proprio labore et adiutorio amicorum suorum legibus conprehendit et stirpauit* (de bijvang welke Helmbald op grond van zijn erfrecht en in het gebied waarop hij samen met zijn verwanten recht heeft, volgens recht in bezit heeft genomen en ontgonnen door eigen arbeid en met behulp van zijn verwanten). Blok, D.P., *Een diplomatisch onderzoek van de oudste particuliere oorkonden van Werden*, Assen, 1960, no. 24; Kötzschk, R., *Die Urbare der Abtei Werden*, dl. I, Bonn, 1906.

Daarnaast kreeg het woord in engere zin de betekenis van 'het bij een kerk behorende gewijde grondgebied, het kerkhof'. Dit is des te opmerkelijker wanneer we bedenken dat op het hoogste punt van de *Schijve* |**610**| vermoedelijk de *Bedbuer* |**16**| stond, een voorloper van de latere kerk op het Heike.

29a. BIJLSTUCK, HET
- land in Corvel Acker [GAT R288:35v°-36r° (1541)]

Algemeen wordt aangenomen dat de naam op de vorm duidt: een bijlvormig stuk land, d.w.z. een kort stuk met haaks daarop een lang, smal perceel.

30. BIJSTER, DE
- lant den bijster aent molenstraetken bij die bremweije [OP R163:33r° (1559)]
- ter plaatse Velthoven achter den Bijsteren [GAT R347:118v° (1607)]
- den Bijster tusschen Hoevel en Velthoven [GAT R347:268v° (1609)]
- heyvelt het Brulleken in de Bijsteren [GAT R371:178r° (1670)]
- een parceel ackerland, groot vier Lopensaten geleegen ter plaetse genaamd de Bijsteren, west den Langen Pad [GAT R490:39r° (1792)]

Bijster is een mnl. naam voor een woeste, verwilderde, onvruchtbare grond.[13] Na ontginning kan de naam gebleven zijn. De naam Besterd komt hier ook vandaan en deze is hier met zekerheid ook bedoeld. Met het *molenstraetke* kan zowel de huidige Molenstraat |**501**|, de huidige Molenbochtstraat als de Koestraat bedoeld zijn. In elk geval is op de kaart van Zijnen (1760) de *Bystere* een akkergebied ten westen van de huidige Koestraat, tussen deze straat en het voormalige *Langen Pad*, en noordwaarts strekkend van de voormalige Karrestraat, (op de kadasterkaart van 1832 aangegeven als *het Donkerstraatje*, lopend van de toenmalige Lange Schijfstraat (nu Noordhoekring) tot de splitsing Koestraat–Enschotsestraat), tot aan de Veldhovenring–Molenstraat. Dezelfde kadasterkaart heeft voor dit hele gebied de naam *De Besterd*.
Zie ook: *Die Donckerstraet* |**158a**|.

31. BIJSTER, DE
- akker in het Laer [GAT R293:64v°-65r° (1546)]

32. BIJSTER, DE
- beemd bij de Oude Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R280:9r°-9v°,9v°-10r° (1532)]
- beemd en moer bij de Oude Dreijboem aan de Leije [GAT R289:28r° (1542)]
- bunder beemd gelegen aan de Oude Dreijboem in het Broeck van Huesden, een stuk erf genaamd de Bijster, een stuk beemd gelegen op die Maeije en een deel in een heiveld gelegen voor die Bloetbeempden [GAT R294:34r°-35r° (1547)]
- item een parceel Heijbodem off turfveld groot twee Lopenzaten alhier inde Bijsters nabij de Heyhoeff noord de H. Geest Armen en een parceel heybodem gelegen als voor, noord de Leij [GAT R493:121v° (1801)]
- een parceel torfveld groot twee lopensen ofte &[a] ter plaatze de Beisters aldaar west de Leij [GAT R494:58v° (1806)]

Deze Bijster ligt ten oosten van de Donge, (grenzend aan de Donge), tussen de huidige spoorlijn Breda–Tilburg en de waterloop de *Oude Leij* |**461**|, die uit (de huidige nieuwbouwwijk) de Reeshof komt. Dit toponiem is derhalve identiek aan de door

13 Verdam, J., *Middelnederlandsch handwoordenboek*, 1981, blz. 98.

Diederik Zijnen vermelde *Byster Velde*. In 1832 wordt het op de kadasterkaart *De Besterden* genoemd. Kadastraal 1832: sectie F 501-542.

33. BIJSTER, DE

- weiland in Loven aan de Zwartrijt [GAT R289:8r°-9v°,9v°-10r°,10r°-10v° (1542)]
- stuk heideveld genaamd de Bijster groot ca. 3 lopensaet ter plaatse genaamd Loven aan de Heerbaan [GAT R297:50v°-51r° (1552)]

Gelegen aan de *Zwartrijt* |**740**| aan de Oisterwijksebaan.

34. BINNEN ACKER, DE

- in het Laer [GAT R293:1v°-2r°,2r°-3r°,3v°,4r°-4v°,4v°-5r° (1546)]

Laar (mnl. *lare*) is een intensief benut bos, een uitbating van een bosgebied.[14] Dit in tegenstelling tot wat vroeger werd aangenomen, toen het toponiem werd omschreven en verklaard als een open plek in het bos, een bosweide (NEW, s.v. (1)). Vermoedelijk zouden de meeste laren in het gebied van de Kempen betrekking hebben op onbebouwde (gemeenschaps)grond, met heide of minderjarige grassoorten begroeid.[15]
Het *Laer* |**424**| omvatte destijds niet alleen de huidige Laarstraat, maar ook de latere Rielseweg, waarvan het eerste stuk nu Generaal Winkelmanstraat heet. De Binnen Acker lag aan de zuidzijde van deze laatste straat.

35. BLECK, DAT

- stuk land in de Velthoven [GAT R283:43v° (1536)]

Bleck houdt verband met 'bleckeling', een soort natte turf, die uit een dichtgegroeid ven gestoken (geslagen) werd, dat ook wel 'blek' werd genoemd. De naam *De Blaak* is hieruit ontstaan evenals de *Stoorblek*. Het is afgeleid van het germ. *blaika–*, dat ook 'blinken' of 'schitteren' betekent. Zo'n 'blek' schitterde in het zonlicht. De naam geeft aan dat dit stuk land erg nat is geweest.
Als belending is opgegeven de kasteelheer. Hieruit mag men afleiden dat het in de buurt van de Goirkestraat gelegen moet hebben.

36. BLOCK, DAT

- beemd in het Houtlaer [GAT R280:4v° (1532)]
- beemd in de Bloeck op het Houtlaer aan de Nuwelijnschedijck bij Dalem (Oisterwijkse protocollen, 1435 [R149:6v°])

Dit toponiem wordt in de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- beempt in die bleeck opt houtlaer aenden Nuwelijnschen dijck [R149:6v° (1435)]

De *Bloeck* |**37**| bij *Dalem* |**147**| geeft een erg vage omschrijving. De Bloeck ligt ten westen van de Donge, zuidelijk van de Bredaseweg (bij Klein-Tilburg). Dalem lag tussen de Donge en de *Landscheiding* |**427**|, ten noorden van de *Maesdijck* |**478**| (wat nu Diepestraat heet). De *Nuwelijnschedijck* |**522**| is de huidige *Nieuwe Lijn*.[16] Het Block lag dus bij Klein-Tilburg. De naam geeft aan dat deze beemd erg drassig was.

---

14 Künzel, R.E., D.P. Blok en J.M. Verhoeff, *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200*, 1989, blz. 216.

15 Molemans, J., 'Profiel van de Kempische toponymie', in: *Naamkunde* IX, (1977), blz. 1.

16 De hier en o.a. ook in |**380**| en |**522**| genoemde *Nieuwe Lijn* is binnen het grondgebied van Gilze en Rijen gelegen.

37. BLOECK, DE

- aan de Tongerloschedijck [GAT R279:53v° (1531);R280:51v°-52r° (1532);R282:24r°-24v°,25v°,43r° (1535);R284:33v° (1537);R287:2r°,3v° (1540);R288:36r°-37r° (1541); R290:29v°,44v°-45r° (1543);R294: 40v°,40v°-41r° (1547)]
- beemd op het eind van Dalem in de Bloeck [GAT R295:13v°-14r° (1549)]
- beemd in een stede genaamd die Bloeck [GAT R295:45v° (1549)]
- 2 stukken beemd het ene stuk gelegen ter plaatse genaamd in 't Reck tussen die Leije een zijde en erfenis toebehorende aan de Hoeve van Lichtenberch ander zijde, het andere stuk beemd gelegen ter plaatse genaamd in die Bloeck [GAT R297:37r° (1551)]

Een bloeck is een *beloect*, d.w.z. een ontgonnen en omheind (gesloten) perceel. Het woord is afkomstig van germ. *bi-luka-* (m) 'omsloten ruimte' bij *bi-luken* 'insluiten' (TW I,143).

Het toponiem komt nu nog voor, genaamd de *Bleukweide*, en ligt ten westen van de *Landscheiding* |427|, net in de gemeente Gilze en Rijen, ten zuiden van de Bredaseweg. De Bleukweide vormt het noordelijke restant van de vroegere Bleuk of Blook, die zich uitstrekte van de huidige Diepestraat tot voorbij Klein-Tilburg.

38. BLOEMAERT, DE

- een stuk land aan de Commerstraet en de heerbaen [GAT R283:55v° (1536)]

De *heerbaen* is de Oisterwijksebaan. De Kommerstraat liep voorheen van het einde van de St. Josephstraat tegenover de zuidwestelijke punt van het kerkhof in oostelijke richting door de zijarm van het huidige Wilhelminakanaal naar de Piushaven, door de zwaaikom en ten zuiden van de waterzuivering naar de Leij. De Bloemaert lag dus tussen Oisterwijksebaan en Kommerstraat.

Dit toponiem is mogelijk identiek aan het volgende in de Oisterwijkse protocollen vermelde:

- beempt den bloemaert aen den broechovensche dijck oestwaert [R154:26v° (1444)]
- beempt den bloemaert ter stede geheyten after broechoven aen den broechovensche dijck [R163:7r° (1455)]

Bloem, os. *blōmo*, on. *blōmi*, got. *blōma* < stam **blō/*bhlē* 'bloeien'. Vermoedelijk hebben we hier te maken met een personificerende afleiding op *-er(t)* van bloem. Kende deze beemd een bloemrijke vegetatie? Anderzijds is het niet onmogelijk dat we hier te maken hebben met een gesubstantiveerde eigennaam, d.w.z. *Bloemaerts (land)* = 'land van Bloemaart', een van oorsprong tweestammige germ. naam samengesteld uit *bloem*, in dit verband metaforisch gebruikt in de betekenis 'jeugd, schoonheid', en *-hard* 'sterk'. Dit laatste naamsdeel kreeg later louter de waarde van een suffix en wel als de reeds genoemde personificerende afleiding. In 1444 wordt een zekere Thomas z. quondam Zebrecht Bloemaert genoemd [OP R154:37v°].

39. BLOEMAERT, DE

- beemd aan die Heijdschestraet en die Leije [GAT R292:58r°-58v° (1545)]

Met de Leije wordt hier de Donge bedoeld.

40. BLOEMAERTS, DE

- in de Hultensche heivelden [GAT R281:25r° (1533)]
- aan de landscheiding bij Schelkens Heijningen bij de Blootbeempden [GAT R289:50v° (1542)]
- bij Schelkens Heijningen [GAT R294:24v°-25r° (1547)]

Deze Bloemaerts lagen aan de *Landscheiding* |427| ten zuiden van de Bredaseweg. Thans is er een weg genaamd *Blommerts*, lopend van de Broekweg oostelijk van Hulten

naar de Landscheiding, ten noorden van de Bredaseweg. Onder Hulten wordt hier verstaan het huidige Klein-Tilburg.

41. BLOEMBERCH, DE

Weiland in de Hasselt.

- in die Langhstraet [GAT R288:20r° (1541)]

De Langhstraet liep van het Hasseltplein naar het Kraaiven. Het verpleeghuis De Hazelaar staat er nu op. De Bloemberch ligt in de Hasselt, kan dus zowel ten noorden als ten zuiden van de *Langhstraet* |443| zijn.

Betekenis: berg waar veel bloemen groeiden.

42. BLOETBEEMPDEN, DE

(Ook: De Blootbeempden, De Blote Beempden)

- die blootbeempden [GAT R262:1v° (1510)]
- bij de Hultensche Koeijeweijen aan de Leije [GAT R279:4v°-5v°,48r° (1531)]
- aan de gemeijnt [GAT R281:3r° (1533)]
- aan de Leije [GAT R281:20r°,32v° (1533)]
- in de Mortel [GAT R284:21v° (1537)]
- bij de Leije [GAT R285:18v° (1538);R286:54v°,64v° (1539);R289:17r°-17v° (1542)]
- aan de Leije [GAT R290:3r°-3v°,5r° (1543)]
- aan die Leije [GAT R291:14r° (1544);R292:66v°-67r°,84r°-84v°,87r° (1545);R293:los blad bij 11r°,19r° (1546)]
- aan die Leije en de gemeijnt [GAT R293:31v°-32r° (1546)]
- een heiveld gelegen voor die Bloetbeemden [GAT R294:34r°-35r° (1547)]
- een beemd aan die Blootbeemden [GAT R294:49r° (1547)]
- erf in weide en heide ter plaatse genaamd in de Mortel aan die Blootbeemden [GAT R295:36v° (1549)]
- beemd aan die Blootbeemden [GAT R295:42v°-43r°,52r°,52r°-52v° (1549)]
- stukje beemd aan die Bloetbeempden tussen die gemeijn stroem genaamd die Leije aldaer een eijnde ende die gemeijnt van Tilborch ander eijnde [GAT R296:28v° (1550)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd aan die Bloetbeempden tussen de gemeijn stroom genaamd die Leije aldaar [GAT R296:75r° (1551)]
- stuk beemd, onbedeeld liggende ter plaatse genaamd aan die Blootbeempden, de gemeijn stroom die Leije aldaar ander einde [GAT R296:80v° (1551)]
- een beemdeke gelegen aan die Blootbeempden [GAT R297:9v°-10v° (1551)]
- een half bunder beemd ter plaatse genaamd die Blote Beempden {GAT R297:36r°-36v° (1551)]

Bloot (NEW s.v.), mnl. *bloet*, betekent 'bloot, naakt, arm' (ohd./mhd. *blōz*, ofri. *blāt*, oe. *blēat*, on. *blautr*), en secundair hieruit ook 'week, zacht' en 'woest'. Het woord is dan te vergelijken met gr. *phludarós* 'week door vocht', *phludáō* 'overstromen', een dentaalafleiding bij *phléō* 'zwellen' < idg. wt. **bhleu*. Het is deze laatste betekenis waaraan we hier moeten denken: de woeste of weke beemden.

Een beemd is een alluviaal stuk land aan een waterloop. Oorspronkelijk was het een *banhooiland*, d.w.z. een gemeenschappelijk hooiland.

De naam is al oud, want ook in de Oisterwijkse protocollen worden de Bloetbeempden al genoemd:

- omtrent Maesdijck bij Beckers Beemd [R158:18v° (1450)]

en ook in de daaropvolgende eeuwen wordt het toponiem nog als veldnaam genoemd:

- item noch eenen heijbodem vier loopensaeten ter plaetse geheijten voor die blootbeempt [GAT R365:156 (1657)]
- de helft in een parceel uijtgesteecken beemde groot int geheel 3 L^{ten} ter plaetse inde Blootbeemde, oost de Leij, west de gemeente [GAT R525:108r° (1731)]
- een parceel soo moer als uijtgesteecken putten, groot twee L^{ten} ter plaetse inde Blootbeemde, oost de Leij [GAT R526:176v° (1736)]

- een parceel uijtgesteecken putten groot acht Loopensaten offte $C^a_=$ gelegen als voor ter plaatse inde blootbeemde, oost de Leij, west de Vrouwe van Torn [GAT R475:7r°-8r° (1740)]
- een parceel heijvelt groot een en een halff lopensaet ontrent de Blootbeemde, oost en west de gemeente, en een parceel uijtgesteecken bleckelingvelt groot een lopensaet voor inde Blootbeemde aldaer oost de Leij, west de Lantscheijding [GAT R529:10r° (1746)]
- een perceel beemt en uijtgestoken putten groot agt Lopensaaten aan de blootbeemden naast klijn Tilborg aldaar oost de Leij, zuijt Jan Lucas Baasten, west de vrouwe van Thoor [GAT R481:1v°-5v° (1774)]

De Blootbeempden lagen ten zuiden van de Bredaseweg tussen de Donge en de *Landscheiding* |**427**| tegenover Koolhoven. De Bloetbeempden lagen hier in de buitenbocht van de Donge, waar het land ± 60 cm à 1 m lager ligt. De rivier zal hier vroeger 's winters en in het vroege voorjaar ongetwijfeld vaak buiten haar oevers zijn getreden. Dit gebied kwam dan onder water te staan en in het voorjaar zal de bodem daar zacht en week zijn geweest. De naam duidt dan ook op de bodemgesteldheid ter plaatse. Op de kaart van Zijnen (1760) wordt dit gebied *de Blood Beemde* genoemd en op de kadasterkaart van 1832 *De Blootbeemden*.
De bovengenoemde *Maesdijck* |**478**| is de Diepestraat.[17]

43. BLOOK, DAT
- aan het Houtlaer [GAT R279:4v°-5v°,48r°-48v° (1531)]

Zie: *De Bloeck* |**37**|.

44. BLOOTBEEMPDEN, DE
Zie: *Die Bloetbeempden* |**42**|.

45. BLOTEN BEEMD, DIE
- een beemd in de Bloetbeempden [GAT R279:4v°-5v°,48r° (1531)]

46. BOCHT, DIE
Bocht is een algemeen voorkomende naam. Naast *Geloect* (*Gheloect*) |**201, 202, 203**| en *Kamp* in de Noordbrabantse Kempen de meest voorkomende naam voor als persoonlijk bezit, uit heide ontgonnen akkerland, dat rondom omheind is met een heg of houtwal. In zijn oorspronkelijke betekenis is een bocht een omheinde ruimte (schutblok) voor het vee. Bochten zijn vermoedelijk zonder uitzondering (laat)middeleeuwse ontginningen die individueel of door een kleine groep, doch nooit meer in collectief verband, zijn doorgevoerd. Hierop wijst het feit dat bochtnamen later niet zelden worden voorafgegaan door een GN, d.w.z vernoemd werden naar de eerste eigenaar of diens familie.
- toebehorende aan Jonker Ghijsbrecht Bacx [GAT R286:12r°-12v° (1539)]

(Niet verder gespecificeerd.)
Vgl. *Dat Quaij Kempken* |**572**|.

47. BOCHT, DIE
Het betreft hier verschillende akkers die alle de benaming 'bocht' dragen.
- akker in de Berckdijck [GAT R279:47r°-47v° (1531);R284:7v°,8r° (1537)]
- in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R284:53r°-53v° (1537)]

17 Zie ook voetnoot bij lemma |**15**|.

- stuk erf genaamd de Bocht groot ca. 12 lopensaet gelegen aan de Berckdijck [GAT R293:57r^{o} (1547)]
- stuk akkerland genaamd die Bocht, groot ca. 7 lopensaet in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R293:73r^{o}-73v^{o} (1547)]

Deze laatste akker lag, vanuit Corvel gezien, voorbij *de Scaepsdijck* |**603**| en is waarschijnlijk hetzelfde stuk land dat in 1752 wordt aangeduid als *de Bogt*:

- een parceel ackerlant genaamd de bogt groot een en een half L^{t} gelegen in 't Laer, aldaar aen den Schaapsdijck, west de heij en noort de Schaapsdijck [GAT R477:144-145 (1752)]

Hieruit blijkt dan tevens dat dit stuk ten zuiden van de *Berckdijck* |**22**| lag en ten westen van de genoemde Schaapsdijk. Het is echter een andere bocht dan die welke vermeld wordt in 1551:

- stuk land genaamd de Bocht met de Venwech daarnaast zuid-oostwaarts gelegen, ter plaatse genaamd aan de Berckdijck tegenover de woning van Korstiaen Willem Stelaerts [GAT R297:16r^{o}-16v^{o} (1551)]

48. BOCHT, DE

- streek in de Berckdijck [GAT R293:2r^{o}-3r^{o} (1546)]

Waarschijnlijk was de Bocht in de Berckdijck aanvankelijk een zeer grote akker, die later door o.a. erfdelingen in meerdere akkers werd opgedeeld. Zo liggen de akkers *de Bocht* |**47**| in de streek de Bocht.

49. BOCHT, DIE

- in de Corvel ackeren aan de Heerbaen [GAT R289:16v^{o}-17r^{o},17r^{o}-17v^{o},18v^{o}-19r^{o},19r^{o}-19v^{o} (1542)]
- een akker in Corvel Ackeren aan een voetpad naar Goirle naast de Bocht [GAT R291:12v^{o}-13r^{o} (1544)]
- aan de Poelstraet [GAT R294:8v^{o} (1547)]

Hier gaat het om meer dan één akker, die de Bocht heet. De Heerbaan is de weg naar Goirle, in dit geval het stuk tussen de *Poelstraet* |**560**| en de grens met Goirle.
De in de eerste vermeldingen vernoemde Bochten lagen op de hoek van de Poelstraet en de Heerbaen (westelijk van de eerstgenoemde straat) en omsloten *de Bellick* |**17**| aan twee zijden. De Bocht in de tweede vermelding lag vermoedelijk ten westen van het Oude Galgstraatje. De derde vermelding lag vermoedelijk oostelijk van de Poelstraet.
Een van deze 'bochten' is mogelijk identiek met die uit de volgende vermelding uit 1511:

- Item hiertoe die bocht ghelegen inde prochien van tilborch tussen erff. lauwreijs die wijse deen sijde ende tussen erff. cornelis die ber dander sijde. [GAT R263:19r^{o} (1511)]

50. BOCHT, DE

- in Loven aan de Vorcuijl bij de Pelgromswech [GAT R289:8r^{o}-9v^{o},10r^{o}-10v^{o},10v^{o}-11r^{o},11r^{o}-11v^{o},42v^{o} (1542)]
- in het Sonderlock [GAT R293:7r^{o}-7v^{o} (1546)]
- Item noch een parcheel saeijlants, geheijten den Bocht gelegen binnen de prochie ende plaetse voors. ses loopensaeten, ofte daer ontrent groot sijnde, waer beneffende aen d'een sijde westwaerts geerft Jan Laureijs Peijnenborgs voorn^{t} ende aen d'ander sijde oostwaerts Bernaert Peter Bernaerts alias Bouwdeveldt, streckende metten noordeneijnde aende erve willem Baeijens ende metten suijden eijnde aende gemeijnen baen [GAT R371:35r^{o}-37v (1670)]

(Zie ook: *De Vorcuijl* |**701**|.)

51. BOCHT, DIE

- een stuk erf in land en weiland genaamd de Bocht theynden tCreijenven aen de Postelschestraet ander zijde Ceelen Hoeve waar een waterlaat tussen gaat [GAT R287:63r^{o} (1540)]
- akker aan de Postelschestraet [GAT R290:49r^{o}-49v^{o} (1543);R293:76r^{o}-76v^{o} (1546)]

- huis, hof, schuur met de grond groot ca. 9 lopensaet gelegen ter plaatse genaamd 't Creijenven in de Postelstraet en een stuk land genaamd die Bocht groot ca. 5½ lopensaet gelegen tegenover het huis en hof aan de straat aldaar [GAT R296:61r° (1551)]

Deze Bocht grensde in het oosten aan de *Ceelen Hoeve* |**95**| en in het westen aan de *Postelstraet* |**564**|. Tussen de Bocht en Ceelen Hoeve stroomde *de Sloprijt* |**620**|.

52. BOCHT, DIE

- in Oerle [GAT R292:39r°-39v°,40r°-40v° (1545)]

In de Oisterwijkse protocollen echter wordt mogelijk ditzelfde toponiem als volgt omschreven:

- erfenis die Bocht Oerle aen die heerstraat [R146:31r° (1429)]

Op grond van dit gegeven kunnen we in elk geval concluderen dat het perceel gelegen moet hebben aan de heerbaan die van Goirle (vanaf het viaduct van de A58 over de Goirleseweg) over Oerle (in een vrijwel rechte lijn naar de hoek van de huidige Generaal de Wetstraat–Transvaalstraat, langs het Transvaalplein, Voltstraat en Piusstraat) naar de Heuvel liep. Het was gelegen ten zuiden van de *Juijpt* |**403**|, ten noorden van de Oerlesestraat in de buurt van het Transvaalplein.

Het is in elk geval een andere *Bogt* dan die welke in 1808 wordt vermeld:

- Item een parceel akkerland genaamd de Bogt groot 5 en een halff Lop^{n} of &^{a} zijnde de helft van een grooter parceel gelegen ter plaatse Oerle oost een akkerweg [GAT R494:111v°,115v° (1808)]

53. BOCHT, DIE

- akker in de Rijt [GAT R290:3r°-3v°,4r°-4v°;R292:46r°-46v°,81v° (1543)]

(Niet nader bepaald.)

54. BOCHTKEN, DAT

- akker in de Rijt [GAT R282:50v°-51r° (1535);R285:18v°-19r° (1538)]

De betekenis hiervan is 'de kleine Bocht'.

55. BOCKHAMER, DIE

- huyss hoff ende toebehoerte ghelegen in die bockhamer [GAT R258^{bis}:9r° (1506)]
- den bochamer [GAT R262:2r° (1510)]
- aan die Hoeven [GAT R279:32v°,33r°-33v°,33v°,34r° (1531)]
- een stuk land genaamd de Boeckhamer in die Hoeven [GAT R280:43r° (1532)]
- aan die Hoeven [GAT R282:30r° (1535);R285:25r°-25v° (1538);R287:47v°,48r° (1540);R288:48v° (1541);R289:28r°,40r° (1542);R290:2r° (1543);R293:35r° (1546);R295:56r°-56v° (1549)]
- (zonder nadere vermelding) [GAT R285:14v°-15r°,28r° (1538);R289:29r°-29v°,31v° (1542);R295:17v°-18r° (1549)]
- stuk land gelegen aan die Hoeven in die Bockhamer aan die Langhstraet [GAT R296:20r°-20v° (1550)]
- huis in een stede genaamd de Bochamer [GAT R297:7v°-8r° (1551)]
- een stuck lants III Lopenst ende 1 royen ter plaetsche geheyten inden bockhamer [GAT R307:58v°-59v° (1561)]
- een parceel erven bestaende in saeij ende weijland geheijten de bockhamer drie loopensaeten [GAT R365:156 (1657)]
- Item een parceel akkerland groot een en drie vierde Lopensen of &^{a} genaamd den Bokhamer gelegen onder Tilborg aan de Hoeven, zuid de erve van den voormalige heer alhier en noord een mistweg, het parceel geweten dat het zelve voormaals was leen en leenroerig aan de heer van Tilborg [GAT R494:27r° (1805)]

(TW I, 151): van *hamma–* 'landtong' welke in lager land inspringt, en van *bugan–* (m) 'boog' ofwel van *buko–* 'beuk'. Het tweede verdient de voorkeur, te meer daar men ook de spelling Boeckhamer tegenkomt (-oe- werd soms uitgesproken als -eu-). *Bockhamer*

betekent dan een hogere zandrug waarop beuken staan. Dit laatste wordt bovendien gestaafd door een akte uit 1512 [GAT R264:16r°] waarin we het volgende kunnen lezen:
Cornelis Jansz van Amelvoert een stuck landts hem toebehorende 1½ lopensaet ut circiter begrijpende ghelegen inde prochie van Tilborch ter plaetsen geheijten Inden Bochamer tussen erff Gherit Jan Gheritsz deen sijde ende tussen erff die erfgenamen Wouters Bonten dander sijde streckende vande erff Gerits Gherit Smolders totte Mortel toe als hij seede supportavit Henrick Gherit Smolders met affgaen ende vertijen als dat behoerlijcke enderecht is et promisit warand: los ende vrij alsmen los ende vrij erven sculdich is te waren ende allen commer aff te doen.
datum xxi[e] *meij, scab. Bont ende Bastiaen*[18]
Gysseling (TW I,159) geeft als voorbeelden van *boc(k)* in de betekenis van 'beuk': *Bokehout* (bij Kester in Brabant), *Bocholt* (Belgisch Limburg) en *Bochout* (Brabant). Al deze namen leidt hij af < germ. *bōkō-* (v.) ('beuk') en *hulta-* (n.) (bos).
Zie ook hoofdstuk 9, 'Hoeven, Bockhamer en Herstal'.
De Bokhamer was een groter gebied dan nu het geval is. Het werd begrensd door de huidige Bokhamerstraat, Tongerlose-Hoefstraat en ongeveer de Hendrik de Keijserstraat en Herstalsestraat. De Ringbaan-West loopt er nu dwars doorheen. De Kwaadeindstraat liep slechts van de Hasseltstraat tot aan de Herstalsestraat, het stuk met de brede boog.
De benaming is al oud en we vinden haar al terug in de Bossche protocollen:
- die Bochamer [BP1175:208r° (1369)]

en de Oisterwijkse protocollen:
- land die bochamer hodende opten herstal [R143:62r° (1420)]
- erfenis die bochamer aan die hoeve [R143:9v° (1418)]
- land den bochamer aen den heerstal, aen den Kercwech [R148:34v° (1433)]
- aan die Hoeven [R149:54v° (1437)]
- in den buchamer [R152:68r° (1440)]
- beempt den mortel in den bochamer [R156:16r° (1444)]
- land treerose in de bochamer [R156:25r° (1444)]

De topografische kaart van Diederik Zijnen van 1760 vermeldt (abusievelijk) de naam *Bok Hamel*; de kadasterkaart van 1832 daarentegen weer correct de naam *Den Bokhamer*.

56. BOLCK IN CORVEL ACKER, DE
- land den bolck in die corvelsackeren [OP R164:8r° (1456)]
- [GAT R282:67r° (1535)]

De Bolck is dezelfde akker als de *Bellick* |17|.

57. BOLLICK, DE
- akker inde Enschotse Ackeren [GAT R284:28r° (1537)]

De *Enschotse Ackeren* |**186**| lagen zowel ten noorden als ten zuiden van het Pelgrimspad (*Pelgromstraet/Pelgromswech* |**551, 552**|), tussen de Enschotsebaan en de Oisterwijksebaan, zo ongeveer tussen de huidige Nautilusstraat (de voormalige

18 Zie voor de betekenis van Mortel, nr. |**506, 507**|.

Nieuw-Lovenstraat) en de grens met Berkel-Enschot. De Bosscheweg loopt nu hierdoorheen.
Bollick is een metathesis bij blook of bleuk (zie: |37|).[19]

58. sBONTEN HOEVE
- (zonder vermelding van ligging) [GAT R282:4v°-5r° (1535);R285:10r° (1538);R288:18v° (1541)]

Hoeve van de familie De Bont of sBonten. Let op, hoeve wil niet zeggen boerderij (gebouw). Een hoeve was een oppervlaktemaat tussen 12 en 20 bunder, voldoende voor een gezin om ervan te leven.
In de Oisterwijkse protocollen wordt in [R153: 12r° (1443)], *sBonten Hoeve* genoemd, liggende in *de Velthoven* |673|. Dit is een vrij ruim begrip. In [GAT R285:9v°-10r°, (14.10.1538)], wordt een zekere Gherit de Bont genoemd als belending aan *de Molenstraet* |502| bij de *Velthovensche Molen* |675|.
Een andere vermelding in de Oisterwijkse protocollen van omstreeks dezelfde tijd is:
- in des langhs bonten hoeve [R153:29v° (1443)]

sBonten Hoeve zou later eigendom zijn van de Tafel van de Heilige Geest in Tilburg en was gelegen ten westen van de Koestraat tot aan het Besterdplein en ten noorden van de Besterdstraat tussen de Molenbochtstraat en de Molenstraat.

59. sBONTENLANDT
- [GAT R283:23r° (1536)]

Akker, die eigendom was van Wouter de Bont. Er is niet aangegeven waar deze gelegen was.

60. BOSCH, DE
- weide in de Rijt [GAT R290:3r°-3v°,49r° (1543)]

Dit stuk land behoorde toe aan Claeus Henrick Peter Aerts, die boerderij en gronden bezat in *de Rijt* |583|, bij *de Werft* |713|.
Bosch betekent 'bossage', waarschijnlijk voornamelijk bestaande uit hakhout. Het woord *bos*, mnl. *bosch*, *busch*, een wgerm. formatie met een *k*-suffix van de wt. **bus*, is geleidelijk aan de oudere toponymische elementen 'lo(o)' en 'hout' gaan vervangen. Hoewel er na de middeleeuwen geen uitgestrekte wouden meer resteerden, hadden de boeren meestal hier en daar percelen met hakhout, waar ze hun hak- en geriefhout haalden. Deze percelen werden over het algemeen met de term *bos* aangeduid.

61. BOSCH, DE
- akker in de Schijve [GAT R294:50v°-51r° (1547)]

Niet nader bepaald; vermoedelijk is de Bosch dezelfde akker als *de Boschacker* |62|.
Vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen lijken hierop te wijzen:
- lant int bosch [R143:110r° (1421)]
- lant tbosch aen den berckdijck [GAT R280:24r° (1576)]

62. BOSCHACKER, DE
- akker op de vorste Cruijswech in de Schijve bij de Berckdijck [GAT R281:los blad bij 2r° (1533)]

De *Vorste Cruijswech* |144| is de huidige Korenbloemstraat.

---

19 Vgl. Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland*, 1950, blz. 131.

63. BRANDEN, DE
Zie: *De Brant* |**65**|.

64. BRANDERS LAND, DAT
- in de Hoeven [GAT R279:36r° (1531);R288:47v° (1541)]

De Hoeven is niet de huidige Koningshoeven, maar een gebied rond de huidige Reitse Hoevenstraat.
Een naamsverklaring van dit toponiem is moeilijk te geven; het lijkt te wijzen op een beroepsnaam of een personificerende afleiding (suffix *–er*) van *brand*, maar zeker is dit geenszins.
(Zie ook: *Brenders Bocht* |**69**|.)

65. BRANT, DE
(Ook: *De Branden* |**63**|.)
- stuck beempts groot wesende vii lopenst begrijpende ghelegen ter stede geheyten inden brant [GAT R262:17r° (1511)]
- beempt in den brandt [GAT R263:17r° (1511)]
- streckende van erffe den Brant genoempt totten Bacxdijck toe [GAT R278:1r° (1528)]
- bij Heer Jan Back ridder en Bacx dijck [GAT R279:1r° (1531)]
- (geen verdere aanduiding) [GAT R279:28r°,28v°,46r° (1531);R280:1r°-1v°,2r°-2v° (1532)]
- bij ridder Jan Back en Backsdijck [GAT R284:5v° (1537)]
- tussen Nieuwe Leij en Oude Leij en bij Reijnendijck, in Aftermal [GAT R284:54r° (1537)]
- bij ridder Jan Back en Backxdijck [GAT R285:38r°-38v° (1538)]
- (niet nader bepaald) [GAT R290:63r° (1543)]
- tussen de Oude en Nieuwe Leije bij Reijnendijck in Achtermall [GAT R293:79r°-79v° (1546)]
- in de Broecksijde aan de Oude Leije [GAT R295:46v°-47r° (1549)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd die Broecksijde aan die Branden tussen een dijk toebehorende aan Reijner Gherit Reijnen een zijde en die Oude Leije aldaer [GAT R296:22v°-23r° (1550)]

De naam Brant of Branden heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met een gebied waar turf of moer, m.a.w. brandstof, werd gestoken. Na vergraving van het veen bleef een moerasgebied over.
Reijnendijck |**576**| is de huidige Driehuizendijk, *Backxdijck* |**14**| de huidige Koningshoeven. De Brant is dus gelegen tussen Oude en Nieuwe Leij, Driehuizendijk en Koningshoeven.

66. BREDE ACKER, DIE
- in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de Leije [GAT R281:24v°,39v°-40r°,42v° (1533)]

Welke waterloop hier met de Leije bedoeld wordt, is onduidelijk. Er liepen wel enkele waterlopen bij de Blaak, die alle in de *Berckdijck* |**22**| heffen, en uiteindelijk in de Oude of Rielse Leij ontlasten. De *Brede Acker* moet tussen de Berkdijk en de Blaak gelegen hebben.

67. BREDE ACKER, DIE
- bij het goed ten Haneberghe [GAT R287:37v°-38r° (1540)]

Vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen:
- die bredeacker [R144:73v° (1422)]
- den bredenacker aen den Haenberch [R152:9v° (1440)]

Deze akker lag in de *Heijdsijde* |**274**|, ten oosten van de *Couwenbergh* |**94**|.
Zie ook: *Het Goet ten Haensberge* |**244**|.

68. BREHEZE

Geen nadere aanduiding dan: te Tilburg een beemd bij de gemeijnt. [GAT R287:38v° (1540)].

Met *hees* wordt gewoonlijk kreupelhout aangeduid. Oorspronkelijk betekende het 'laag beukenbos dat ook als veeweide werd gebruikt'. Het woord is verwant aan het woord *heester* en afgeleid van germ **haisjō*, uit idg. **kaid-to*, ⇒ gallo-rom. **haisia* ('haag', 'omhaagd bos') (NEW, 244). Gysseling (TW I,463) leidt *hees* af < germ. *haisjo-* (v.) ('jong beukenbos'), wat later 'jong struikgewas' zou zijn gaan betekenen. Volgens hem moet *haisjō-* al vroeg geëvolueerd zijn tot *hasi* > (met umlaut) *hese*. Men mag het toponiem dan verklaren als 'de brede hees, de brede (vee-)weide'.

Waarschijnlijk was deze beemd gelegen in de buurt van de Katsbogte en het *Rijlaer* **|581|**.

69. BRENDERS BOCHT

- een stuk beemd aan de Steenen Camer [GAT R284:24r° (1537)]

Gelegen ergens tussen de huidige Reitse Hoevenstraat en de Ringbaan-West (Nassaustraat), ten zuiden van de huidige Lage-Witsiebaan, vermoedelijk in het (zuid)oostelijke deel van dit gebied. Dit stuk land (toponiem) ligt op z'n minst in *Dat Branders Land* **|64|**. *De Steenen Camer* **|633|** was het Kasteel.

Voor de betekenis van het woord 'Bocht' zie **|46|**.

70. BRIJACKER, DIE

- akker in de Hoeven [GAT R281:8v°-9r° (1533)]

De vermoedelijke betekenis van dit toponiem is 'brede akker' (mnl. *breet*). Omdat echter gelijktijdig eveneens het toponiem *Die Brede Acker* **|66, 67|** voorkomt, is het mogelijk dat we hier te maken hebben met een vorm van het werkwoord *breien* in de betekenis van 'vlechten' (< germ. ww. **bregdhan*, < idg. wt. **bher*) (NEW, 84). Het woord is waarschijnlijk te verklaren vanuit het oude bosbouwbedrijf waar men jonge loten gebruikte voor het vlechten van omheiningen, zoals dat ook werd toegepast bij het vlechten van lemen huiswanden, het zgn. vitselwerk. In dit laatste geval is de naam te verklaren als 'omtuinde akker'. Deze verklaring is echter onwaarschijnlijk, omdat 'breien' een typisch noordelijk woord is.

Een tweede mogelijkheid is dat dit toponiem in verband moet worden gebracht met mnl. *bri* (brij), hetgeen kan duiden op een slijkachtige grond.

Een laatste mogelijkheid is dat het toponiem verband houdt met *brijn*, mnl. *brīne*, 'pekel', 'scherpe, onaangename smaak'. Dit woord verklaart men uit **brunjō*, wat men verbindt aan het ww. *branden* (NEW, 87). Het woord zou dan betrekking hebben op het zout dat gewonnen wordt door as te vermengen met water en dat te laten uitkristaliseren.

Deze akker heeft ergens aan de Reitse Hoevenstraat gelegen, vermoedelijk niet ver van, of is mogelijk identiek aan *Dat Branders Land* **|64|** en/of *Brenders Bocht* **|69|**.

71. BROECK VAN HEUSDEN, HET

- aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R280:9r°-9v°,9v°,9v°-10r° (1532);R283:27v° (1536)]
- aan de Leije [GAT R284:49v°-50r° (1537)]
- door de oude Dreijboem aan een gemeijn lopend water die Leije [GAT R285:3v° (1538)]
- in Dalem [GAT R285:36v° (1538)]
- bij de Oude Dreijboem aan de Leije [GAT R289:32r°-32v° (1542)]

- in Dalem [GAT R291:58r° (1544)]
- beemd in het Broeck van Heusden tussen een beemd genaamd die Laeijaert en die Leije [GAT R292:87r° (1545)]
- (niet nader bepaald) [GAT R293:72r°-72v° (1546)]

Het toponiem wordt reeds vermeld in de Bossche protocollen:

- Westilborch, dat Houtlaer bij dat Broec van Huesden [BP R1187:273v° (1411)]

Broek is afkomstig van germ. *broka–* (m) 'moeras', mnl. *broec* 'moerasland'. Het is verwant aan het gallische woord **brogilo*, een afleiding van **brog* 'streek, land, akker', waarvan de grondbetekenis schijnt te zijn 'omheind stuk struikgewas of bos'; uit de betekenis van 'afgeperkt, omheind stuk land' ontstaat die van 'weide, beemd', vooral 'natte, met struikgewas begroeide weide' (NEW, 86).
Onder broek verstaat men heden ten dage over het algemeen de moerassige oevers van een riviertje met gewoonlijk een rijke onkruidvegetatie; vooral in het najaar, maar ook wel gedurende de winter en het voorjaar met water bedekt. Niet zelden groeiden er wilgen, waarvan de tenen voor het maken van allerlei vlechtwerk werden gebruikt, en gagelstruiken. Het bestaat gewoonlijk uit laaggelegen, drassig land.
Broek(land) werd vrijwel uitsluitend als hooiland en weiland gebruikt, dat gedurende bepaalde perioden van het jaar toegankelijk was voor het grazend vee, terwijl het in de rest van het jaar moest worden ontzien en gevrijwaard, totdat de hooioogst was ingehaald.
Heusden duidt op eigendom van iemand uit Heusden of van een familie genaamd Van Heusden. Vermoedelijk is het een reminiscentie aan de oude heren van Tilburg. De laatste Giselbert (III), † omstreeks 1260, was gehuwd met een ons onbekende dochter uit het geslacht Heusden; zijn zoon, Berthout van Heusden (schepen van Den Bosch in 1268), alsmede diens kinderen en afstammelingen, hadden nog bezittingen in Tilburg.
Het *Broeck van Heusden* is het huidige weilandengebied ten westen van de Donge, noordelijk van de Bredaseweg en ten westen van het landgoed *de Oude Draaiboom* |**533**| dat aan de Reeshofweg is gelegen. Het is het gedeelte van *Dalem* |**147**| direct grenzend aan de Donge.

72. BROECK VAN RIEL, HET

Voor de verklaring van *broeck* zie |**71**|.

- een beemd in Dalem, toebehorend aan enige personen van Riel, gelegen aan Dirck Zibben Heijninge [GAT R287:45r° (1540)]

Het hier vermelde broek heet het Broeck van Riel omdat het toebehoorde aan mensen uit Riel. Het dient niet te worden verward met het *Rielsche Broeck* op de kaart van Zijnen (1760). Dit ligt vlak bij Riel. De juiste ligging van het *Broeck van Riel* is aan de hand van de beschikbare gegevens echter niet te achterhalen, doch het was gelegen in *Dalem* |**147**| ten westen van *Dirck Zibben Heijninge* |**155**|.

73. BROECKHOVEN

- broeckhoven [GAT R261:13r° (1509)]
- die helft van een lopensaet beempts gelegen achter broechoven [GAT R263:19r° (1511)]
- huijsinge hoevinge ende erffenisse lant, sant, hey en wey en beempden en houtwas in Broechoven [GAT R263:22v° (1511)]
- het huys tot Broechoven [GAT R272:22r° (1522)]
- broeckhoven [GAT R278:54v° (1530)]
- een beemd after Broeckhove [GAT R279:3v° (1531)]

- een huis in Broeckhoven van Daniel Vos[20] [GAT R279:6r°-6v° (1531)]
- een huis van Dierck Gherit Back aan de Nieuwe Leij [GAT R279:12v° (1531)]
- een huis van Peter van Spaendonck, eertijds van Dierck Gherit Back in Broeckhoven [GAT R279:54v°-55r° (1531)]
- huis in Broeckhoven van Daniel Dierck Gielis Vos[21] [GAT R280:5v° (1532)]
- een gemeijn gebuurweg die van Oerle naar Broeckhoven loopt[22] [GAT R280:38r° (1532)]
- huis van Dierck Gherit Back in Broeckhoven [GAT R280:los blad bij 58r°;R280:58v° (1532)]
- huis in Broeckhoven van Melis Weijmers aan het Ezelven [GAT R281:7r° (1533)]
- beemd in Broeckhoven aan de Nieuwe Leij [GAT R281:15v° (1533)]
- de Vossenbeempt achter Broeckhoven [GAT R282:6r°-6v° (1535)]
- huis van Dierck Gherit Back in Broeckhoven aan de Leije en de straat [GAT R282:6v°-7r° (1535)]
- huis van Dierck Gherit Back in Broeckhoven aan de Nieuwe Leij [GAT R282:26r° (1535)]
- idem met een beemd en een stuk land (waar Dierck Back nu woont) [GAT R282:53v°-54r° (1535)]
- idem, waar Dierck Back woont [GAT R283:13v°,14r° (1536);R287:12v° (1540)]
- beemd achter Broekhoven aan de Nieuwe Leij [GAT R283:54r° (1536)]
- huis, hoeve, weilanden, beemden en een stuk land in Broekhoven [GAT R284:29v° (1537)]
- een stuk land in Broeckhoven aan de Malstraet [GAT R285:1v° (1538)]
- een huis in Broeckhoven [GAT R285:3v° (1538)]
- after Broeckhoven aan de Nieuwe Leij [GAT R285:52r°-52v° (1538);R286:1r° (1539)]
- bij Malacker naast van de Coulsteren aan de Malstraet [GAT R286:50v°-51r° (1539)]
- huis van Dierck Back [GAT R286:53r°,64r° (1539)]
- huis waar Gherit Back eertijds woonde [GAT R287:2v°-3r° (1540)]
- drie hoeven van Van de Coulsteren voor het huis van Van de Coulsteren [GAT R287:8v° (1540)]
- beemd achter Broeckhoven [GAT R287:43r° (1540)]
- huis van Dierck Gherit Back aan de Leije [GAT R287:51r° (1540)]
- grond aan de Kerckstraet en de Heijlige Eijckstraet [GAT R287:51r° (1540)]
- beemd achter Broeckhoven aan de Nieuwe Leije [GAT R288:34r° (1541)]
- beemd achter Broeckhoven op die Rijsbeemden aan de Nieuwe Leije [GAT R288:61r°-61v° (1541)]
- een beemd aan de Broeckhovenschedijck en de Leije [GAT R289:20r°-20v°,20v°-21r° (1542)]
- huis en hoeve van Korstiaen Huijbrecht Matheus aan de Leije, bij een brug [GAT R289:41v°-42r° (1542)]
- beemd aan de Leije [GAT R290:1r°-1v° (1543)]
- land in Broeckhoven en beemd in Achtermal aan de Oude Leije [GAT R290:15r° (1543)]
- hoeve in Broeckhoven van Jan Ghijsbrecht Diercks [GAT R290:41r°-41v° (1543)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck en een achter Broeckhoven aan die Leije en de Gruene Dijck [GAT R290:42r° (1543)]
- huis van Dierck Gherit Back aan de Leije [GAT R290:55r° (1543);R291:4v° (1544)]
- De Spijkerbeemden aan de Broeckhovenschedijck en Dierck Back, aan de Leije [GAT R292:43r°-43v° (1545);R293:79v°-80r° (1546)]
- huis etc. aan het Ezelven [GAT R295:2r° (1549)]
- beemden aan de Gruene Dijck [GAT R295:28r°-28v° (1549)]
- huis van Dierck Gherit Back [GAT R295:47v°-48r° (1549)]
- achter Broeckhoven aan de Grune Dijck [GAT R295:los blad bij 56r° (1549)]
- een stuk weiland genaamd die Hooghe Weije groot ca. 4 lopensaet en een stukje land genaamd het Bijlstucke groot ca. 1½ lopensaet ter plaetse genaamd Broechoven [GAT R298:6r° (1552)]
- 3 hoeven ter plaetse genoempt Broechoven [GAT R298:7r° (1552)]

Germ. *broka-* (m) 'moeras' en germ. *hofum* (datief pluralis van *hofa-* (m) 'landstuk van

20 Vermoedelijk in de buurt van de Ezelvensestraat.

21 Zie: [GAT R279:6r°-6v°] boven.

22 Voormalige Vogelstraat? Daniel Dierck Gielis (Vos) was hiervan belending. Zie: [GAT R279:6r°-6v°]. Het kan ook het Oude Beeksepad zijn.

bepaalde grootte'.[23]
Broekhoven vormde een deel van de herdgang *Oerle* |524|, zoals ook blijkt uit het schepenprotocol:
- de vaste goederen staande in de Collectboek der Reëele omslagen over Tilborg, onder den Heertgang van Oerle en Broechoven [GAT R490:62r° (1793)].

Het is een zeer oud toponiem. Op 2 december 1309 droeg *Walterus Bac van Baescot* over aan zijn zoon Willem de *antiqua bona de Broechoven* (het oude Goed van Broeckhoven):[24]
Nos Enghelbertus Faber et Thomas Coelborne, scabini in Oesterwijc, notum facimus universis presentia visuris et audituris quod coram nobis Walterus Bac de Baescot per sententiam scabinorum supportavit effestucando Willelmo filio suo antiqua bona deBroechoven, sicut iacent, et per sententiam censualium in bonis censualibus et scabinorum et in bonis allodialibus per sententiam scabinorum se exheredavit de predictis bonis ad opus Willelmi predicti. (...)
De naam bestond dus zeker al in de 13e eeuw. Andere oude vermeldingen in de Bossche en Oisterwijkse protocollen zijn:
- een weide geheten Boenre te Tilborch in Broechoven [BP1177:105v° (1384)]
- dat aude goet te Broechoven [BP1178:368v° (1390)]
- die berchbeempt te Tilborch retro locum dictum Broechoven [BP1180:336r° (1395)]
- in Broechoven [BP1184:114v° (1405)]
- mansus dictus te Broechoven in de parochia van Tilborch [BP1184:264r° (1407)]
- achter Broechoven [BP R1185:3v° (1407)]
- mansus t goet te Broechoven in quo manso dictus Willelmus (de Broechoven) ad presens residet [BP1185:150r° (1407)]
- broechove neffe de gemeynen stroem [OP R143:71v° (1421)]
- here van broechoven aent broeck [OP R144:56r° (1422)]
- mynre vrouwen dijck van broechove [OP R144:99r° (1423)]
- ter stede geheyten after broechoven [OP R163:7r° (1455)]

In Broeckhoven werd ook de 'Oude Tiend' geïnd [GAT R283:3r° (1536)] en
- Item adhuc unam caudam in broechoven aen de drijhuijsen en in de broeckstraet [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 136 (1621)].

De naam zou kunnen duiden op een 'hoeve' in of bij het broek, moeras. Ook in de eerste helft van de 16e eeuw komt de naam veelvuldig in de civielrechtelijke stukken voor, zoals hierboven blijkt.
Als kern van Broeckhoven mag het stuk gezien worden waar de voormalige Groenewoudstraat, de voormalige Beeksedijk (nu Korhoenstraat) en de Broekhovenseweg bij elkaar komen (nabij het Pater Van den Elsenplein), het voormalige Vogelenzang.
Het in de 14e eeuw genoemde *Aude Goet van Broechoven* vormde het restant van een groot domeingoed, gemakshalve *Goet Broechoven* genoemd, dat zich oorspronkelijk uitstrekte van Broekhoven in het noorden tot Baarschot in het zuiden en dat behalve Broekhoven ook Biest-Houtakker, Westerwijk (de Westrik), de Haghorst en Diessen omvatte. Het goed is steeds allodiaal bezit gebleven en nooit aan de hertog van Brabant overgedragen. De grens van het grote domein zal in het noorden bij benadering gevormd zijn geweest door de *Nieuwe Leije* |460| tussen Goirle en het *Eselven* |188|,

---

23 Gysseling, M., *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland voor 1226*, 1960, blz. 191.

24 Zie: Peeters, R.M., *De straten van Tilburg*, 1987, en: AAT, cart. A, fol. 201v°-202r°.

de Oerlese waterloop–*Nustraet* en Korvelse waterloop tot deze weer in de *Leije* stroomt. Dit alles menen we onder meer te mogen afleiden uit het feit dat:

- als grensbenaming het oude woord *Mal* |2| wordt gehanteerd tussen Broekhoven en de rest van Tilburg;
- er in 1237 een dispuut is tussen het kapittel van Hilvarenbeek en de Abdij van Tongerlo aangaande de tiend uit de goederen van o.a. Macharius van Caledonc te Tilburg.[25] Vermoedelijk ging het hierbij om goederen die ten noorden van de Nieuwe Leij lagen en derhalve door Tongerlo gezien werden als vallend onder de parochie Tilburg, terwijl het kapittel van mening was dat ze 'beneden de Mal', d.w.z. in Broechoven, lagen en dus behorend tot het Goet Broechoven, dat mogelijk direct onder het kapittel viel. Dit laatste weer mogen we opmaken uit een oorkonde van 13 mei 1147, waarin paus Eugenius het Sint Janskapittel te Luik onder zijn bescherming neemt en alle schenkingen aan dat kapittel gedaan bekrachtigt, waaronder de *ecclesiam de Wystreuuic* (de kerk van Westerwijk). Het kapittel van Hilvarenbeek ressorteerde onder het Luikse kapittel.[26]
- Walter Bac, die in 1309 het oude goet van Broechoven overdraagt aan zijn zoon Willem, wordt naar bezit in de buurtschap Baarschot bij Diessen, ook wel Bac van Baescot genoemd;
- in 1365 de gebroeders Huijbrecht en Wouter van der Biest land in Tilburg bij de *Veedijck* |668| aan de investiet van Tilburg overdragen[27];
- afstammelingen van Walter Bac van Baescot, namelijk de jonkvrouwen Adriana en Beatrijs van de Coulster († 1532), nog in 1546 [GAT R293:los blad bij 11r°] goederen in *Westerwijk* |715| hadden liggen:

– 39 gemeten land van de jonkvrouwen van Coulsteren gelegen in Westerwijck [GAT R293:los blad 11r° (1546)]

Helaas is niet aangegeven waar dit Westerwijck gezocht dient te worden, doch dit moet welhaast het huidige Westerwijk tussen Tilburg en Hilvarenbeek zijn, dat in de volksmond de Westrik genoemd wordt. Het toponiem wordt, zoals we gezien hebben, reeds genoemd in 1146 als *Wystreuuic* en in 1186 als *Wistrewich*.[28]

De naam Westerwijk gaat terug op onl. *wic* 'nederzetting', vaak met een bepaalde functie, of deel van een gebied, > mnl. *wijc* (os. *wīk*, ohd. *wīh*, ofri. *wīk*, oe. *wīc*),evenals oiers *fich* en kymr. *gwig* een vroege ontlening in Noord-Gallië uit lat. *vicus* 'dorp, wijk, woonplaats, hofstede', met *wistre* 'westelijk', > mnl. *wester* bij *west* < germ. stam **ųes* 'omlaag' en wordt dan in verband gebracht met het westen, de plaats waar de zon omlaag gaat. Westerwijk betekent dan zoveel als: de westelijke vestingplaats of het westelijke deel van het gebied (dit laatste is hier waarschijnlijk van toepassing).

---

25 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 2, no. 125;AAT charter 115.

26 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I,1, no. 49.

27 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. I, no. 1161.

28 Ibidem, no. 78.

Het geslacht Bac (van Broechoven) woonde van oudsher op een omwaterde huizinge, op de kaart van Zijnen (1760) *'t Huis te Broekhoven* genoemd. Beatrijs van Broechoven huwt vóór 1494 jonkheer Gerbrand van Coulster. Hun dochter Katharina († vóór 1561) huwt Johan van Merode, heer van Duffel en Mugghenborch, waarna het huis in bezit komt van het geslacht de Merode. In het cohier van de Honderdste Penning van 1569 wordt het huis te Broekhoven omschreven als:
een steenen huys, brauwhuys, stallingen, poorte ende andere zijn toebehoorten in alder vuegen zoe tselve met hoven ende boomgarden omgraven ende omwatert is, toebehoorende Joncheer Isebranden van Merode ende dwelck nu tegenwoordelyck bij meesteren Willemen Janssen, priester, als concierge bewoont wordt.
In juni 1581 wordt het huis, dat geleidelijk uitgegroeid was van een hoeve tot een omwaterd huis, evenals het kasteel in de Hasselt door Staatse troepen belegerd en verwoest. Het cohier van het schoorsteengeld van het jaar 1600 bevat de inschrijving dat de kinderen en erfgenamen van IJsbrand van Merode een *omwaterde huysinge* hadden bezeten die door *den crijgsvolke van deselve provincien in den gront is afgebrandt, zijnde oversulcx voort vervallen ende niet met alle daeraff resterende dan alleenlijck de fundamenten daerop de timmeringe respectieve zijn gebouwt geweest.*
Tussen 1600 en 1668 lijkt herbouw te hebben plaatsgevonden, aangezien er in 1668 weer sprake is van *het sloth te Broechoven* [GAT R370:2r°-3r° (1668)] Vervolgens gaat het huis in 1675 over op jonkheer Matthijs de Cannart, schout van de heerlijkheid Venloon, en in 1755 wordt het huis met de daarbij behorende landerijen van jonkheer Engelbert François de Cannard d'Hamale, heer van Turnhout en Beerse, in eigendom overgedragen aan Johan van Hanswijk.
In een lijst van huizen van 1748 staat onder de *kasteelen of heerenhuizen* in Tilburg:
Item het huys te Broekhoven, dog zij geweeten, dat hetselve seer is vervallen en door een boer bewoont wort.
Dit verval moet omstreeks de eerste helft van de 18e eeuw hebben ingezet.
Jongere vermeldingen van het toponiem *Broechoven* vinden we in vrijwel alle daaropvolgende eeuwen:

- Jan Hermans de Roij voor XLV roeijen voor sijne huijsinghe tot Broechoven betaelt [GAT, Van Visvliet 741 fol. 20v° (1601)]
- de gerechte helfte bedeelt aenden suydensijde in seeckere bocht eertijts gecomen van de kinderen d'heer Huybert de Roy int geheel metten grachten vierentwintich lopensaten ter plaetse genaemt Broechoven [GAT R370:2r°-3r° (1668)]
- seeckere huysinge schuere, schop ende voorhoof, beplant met eyckeboomen, metten appendentien ende dependentien van dien gestaen ende gelegen ter plaetse Broechoven thien loopensaeten offte daeromtrent rontsomme aen gebuerstraeten [GAT R370:2r°-3r° (1668)]
- een parceel uijtgesteeken putten genaamt den Boeren bedrog groot drie L^ten^ ofte &^c^ gelegen alhier onder Tilborg ter plaatse agter broekhoven, zuijt de gemeente, noort de Leij [GAT R479:108ro-110ro (1764)]
- een perceel weijde groot drie en een half L^ten^ gelegen tussen de Driehuijsen en broekhoven aldaar west een straatje aan dit perceel gehorende [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- item de helft van een parceel ackerlant gelegen ter plaetse Oerle en Broekhoven ontrent het Kruijs-Hekken [GAT R479:84v (1763)]
- de herberge genaamt het groene woud bestaande in eene huysinge met stal en schuur gelegen alhier onder Tilborg ter plaatse Broekhoven bij 't Eselven [GAT R445:147v° (1775)]
- langs den grooten weg over den Seevenhoek, vervolgens door het Kerkstraatje na Broekhoven voor den Vogelenzang, daar het akkerspoor van Oerle, in het Kerkstraatje komt [Tiendklampen, Loven 1 (1778)]
- te Broekhoven voor den Vogelenzang, daar het akkerspoor van Oerle in 't Kerkstraatje komt [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]
- door het zelve spoor tot in Broekhoven voor den Vogelenzang: van daar ten zuiden, tot een spie,

draaiende voorts, ten westen, door het Kerkstraatje, door het spoor over den Seevenhoek, tot op 'e Heiken aan den Schutsboom [Tiendklampen, Loven 3 (1778)]
- langst die Dyk tot voor den Vogelenzang te Broekhoven, van daar door het spoor tot an 't Kruishekken [Tiendklampen, Loven 4 (1778)]
- een parceel bosch en turfveld groot ¾ lop^{t} gelegen alhier te Broekhoven [GAT R492:25r^{o} (1797)]
- een parceel moer of torfveld 4 lopens ter plaatse Broekhoven [GAT R494:9r^{o}-12v^{o} (1805)]
- een parceel uitgesteken torfveld of putten gelegen onder Broekhoven groot 3 lopensen 29 roeden belend oost een karweg west den Gemeenen Dijk [GAT R494:112v^{o} (1808)]
- de helft in een derde part in een parceel putten gelegen onder Broekhoven groot 15 Lop^{n} [GAT R494:113v^{o} (1808)]

Broekhoven wordt als zodanig vermeld op de kaart van D. Zijnen (1760), waarbij het het gebied tussen *Eselven* |**188**| en de *Driehuise* |**171a**| tot aan de *Leije* |**460**| betreft, rondom het *Huis te Broekhoven*.

74. BROECKHOVEN ACKER, DE

Vermeldingen Tilburgse schepenprotocollen:
- die evenacker in de broechovense acker [GAT R262:11r^{d} (1510)]
- broechovense acker [GAT R263:23r^{o} (1511)]
- de wagentiend[29] inde Broeckhoven Acker [GAT R279:13v^{o} (1531)]
- een stuk land daar [GAT R279:28r^{o},28v^{o} (1531)]
- De Commertiend of Oude Tiend[30] in Broeckhoven Acker [GAT R283:3r^{o} (1536)]
- achter die Ezelvenschestraet [GAT R285:3v^{o} (1538)]
- land aldaar aan de Kerckstraet [GAT R286:17r^{o} (1539)]
- in Broeckhoven Acker bij dat hecke [GAT R286:63v^{o}-64r^{o} (1539)]
- in de Broeckhoven Acker aan de Heerwech [GAT R287:76v^{o}-77r^{o} (1540)]
- aan die Ezelvenschestraet [GAT R288:61r^{o},61v^{o} (1541)]
- land in Broeckhoven Acker bij dat hecke [GAT R288:69r^{o} (1541)]
- De Grote Bocht in Broeckhoven Acker [GAT R291:4v^{o} (1544)]
- stukje land groot ca. ½ lopensaet ter plaatse genaamd in die Broeckhovensche Ackeren [GAT R298:15r^{o} (1552)]

De *Broechoven Ackeren* worden reeds genoemd in 1371 [BP R1175:264v^{o},278v^{o}].

Vermeldingen in de Oisterwijkse schepenprotocollen zijn:
- corentyende in die scijve tot Tilborch en in de ackeren van Broechoven [OP R143:53v^{o} (1420)]
- tgeloect bij Oerle in die broechovens ackeren [OP R162:20r^{o} (1454)]
- land dat groet geloect in locum dictum broechoven ackeren [OP R163:7r^{o} (1455)]
- land dat afterste geloect in broechoven ackeren [OP R163:7r^{o} (1455)]

De zuidelijke helft van Broekhoven was hoofdzakelijk een beemdengebied, de noordelijke helft een akkergebied, genaamd de Broeckhovensche Ackeren, die oorspronkelijk bij het *Aude Goet van Broechoven* of *Goet ter Waghen* behoorden. Hiermee is reeds aangeduid dat de akkers of dit akkercomplex reeds vrij oud is. Deze akkers strekten zich in de 16e eeuw uit van het *Ezelven* |**190**| tot aan het huidige Leijpark. In de 19e eeuw echter blijkt dit gebied opgedeeld te zijn in een aantal kleinere akkercomplexen: *de Ezelvense akkers*, *Oerlese akkers* en *Broekhoven akkers* (kadasterkaart 1832), waarbij het laatstgenoemde gelegen is tussen Groenstraat in het noorden, Broekhovenseweg in het westen en Kruisvaardersstraat–Korhoenstraat in het oosten.

---

29 De wagentiend is de tiend welke geheven werd op de opbrengst uit de goederen (akkers en andere landerijen) welke behoorden tot het Goet ter Wagen, de oudere naam voor het (oude) goed van Broechoven.

30 De 'Oude Tiend' is een bewijs te meer dat de Broeckhoven Acker al zeer oud is.

Uit de vermeldingen in de Oisterwijkse schepenprotocollen blijkt duidelijk dat het complex opgedeeld was in een aantal afzonderlijke landinnames, zogenaamde 'geloecten' (zie |201| voor een verklaring van het begrip).

75. BROECKHOVENSCHE KERCKSTRAET, DIE

- bij de Heijlige Eijckstraet [GAT R286:53r° (1539)]
- langs den grooten weg over den Seevenhoek, vervolgens door het Kerkstraatje na Broekhoven voor den Vogelenzang, daar het akkerspoor van Oerle, in het Kerkstraatje komt [Tiendklampen, Loven 1 (1778)]
- te Broekhoven voor den Vogelenzang, daar het akkerspoor van Oerle in 't Kerkstraatje komt [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]
- door het Kerkstraatje, door het spoor over den Seevenhoek, tot op 't Heiken aan den Schutsboom [Tiendklampen, Loven 3 (1778)]

Dit is de huidige Broekhovenseweg tussen het Pater Van den Elsenplein en de Groenstraat. Over deze weg kon men van *Broechoven* |73| uit, via de huidige Radiostraat - het stuk Broekhovenseweg tussen Groenstraat en Voltstraat bestond toentertijd nog niet - over het *Heike* naar de schuurkerk aan de Primus van Gilsstraat. Op de kadasterkaart van 1832 heet deze straat *Het Kerkstraatje*.

76. BROECKHOVENSCHEDIJCK, DIE

(Ook: Die Broeckhoven Dijck)

- een beemd aan de Broeckhovenschedijck [GAT R279:46r° (1531);R287:80v° (1540)]
- een beemd aldaar aan de Leije [GAT R289:20r°-20v°,20v°-21r° (1542)]
- de Spijkerbeemden aan de Broeckhovensche dijck en de Leije bij Dierck Back [GAT R292:43r°-43v° (1545);R293:79v°-80r° (1546)]
- stuk beemd groot ca. 2 lopensaet ter plaatse genaamd aan de Broeckhovensche Dijck [GAT R298:12v°-13r° (1552)]
- ende eyntelyck noch de gerechte helfte bedeelt aende westensijde in seeckeren heybodem gecomen van Joffr. Elisabeth de Roij van outs genaemt Broeksbodem gelegen ten eynde de Broechovense dycke [GAT R370:2r°-3r° (1668)]
- uitgesteken putten ter plaatse genaamd de blommert aan de broeckhovense dijck [GAT R471:123v (1717)]
- een parceel ackerlant,genaamt de kromme bogt ter plaetse aan den Broekhovensen Dijck [GAT R479:84r° (1763)]
- over den Broekhovensen Dyk tot aan 't uiterste der jurisdictie met Hilvarenbeek, ten zuiden daar langs heen, dwars over den gemeenen Dyk tot aan de Limietscheiding met Goirle [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]
- aan Hermen Aarts Hoef van daar langst Hermen Aarts Dyk tot aan de uiterste Limiten met H: Beek ten zuiden langst die uiterste Limiten tot aan den Broekhovensen Dyk [Tiendklampen, Loven 4 (1778)]

De Broeckhovenschedijck liep van Broekhoven naar de Nieuwe en Oude Leij; hij is nu verlegd vanwege de bouw van het St. Elisabethziekenhuis. Hij wordt ook genoemd op de kaart van Zijnen (1760) en is daar het stuk van de oude weg van Tilburg naar Diessen tussen de beide armen van de *Leije* |460|.

77. BROECKSIJDE

- huijs hoff gronde ende toebehoerten ende erffenis hom aenliggende ter stede geheijten aen die broeckzijde tusschen die donckerstraet dander sijde [GAT R269:los blad bij 22 (1519)]
- bij de Persoonschap [GAT R280:58r° (1532)]
- bij die Donckerstraet [GAT R281:28r°-28v° (1533)]
- bij de persoonschap en de Heerbaen [GAT R282:8r° (1535)]
- bij de Veedijck [GAT R282:46v°,47r° (1535)]

- bij de Nieuwe Leije en Theeus Matheusdijck [GAT R282:60r°-60v° (1535)][31]
- bij Reijner Gherit Reijnen en Willem Laureijs [GAT R283:38r°,38v° (1536)]
- (niet nader bepaald) [GAT R284:1v° (1537)]
- bij de persoonschap en de Heerbaen [GAT R284:54v° (1537)]
- de Ou Stede van Willem Willem Laureijs Ansems in de Malstraet en de Rijtstraet en bij de Donckerstraet [GAT R285:19v°- 20r° (1538)]
- aan de Rijtstraet [GAT R285:20v° (1538)]
- een zekere dijk is gelegen in de parochie van Tilburg ter plaetse die Broecksijde, eertijds genaamd Theuwendijck en nu Reijner Gherit Reijnen en Willem Laureijs dijck [GAT R286:17v°-18r° (1539)][32]
- bij Reijner Gherit Reijnen en Willem Ansems [GAT R286:los blad bij 37r° (1539)]
- bij Reijnkensdijck [GAT R286:41v° (1539)]
- bij Reijner Gherit Reijnen [GAT R286:62r° (1539)]
- de Hoodonck in die Broecksijde aan de Veedijck en die Leije [GAT R287:14r° (1540)]
- bij Reijn Gherit Reijnen en Willem Ansems [GAT R287:21r°-21v° (1540)]
- in Loven [GAT R287:15v°-16r° (1540)]
- aan de Veedijck en de Leije [GAT R287:23r° (1540)]
- aan die Leije [GAT R287:31r° (1540)]
- bij Reijner Gherit Reijnen [GAT R287:55r°,56r° (1540)]
- aan de Nieuwe Leij bij Reijn Gherit Reijnen [GAT R287:61v°,68v°,78r° (1540)]
- land van Reijner Gherit Reijnen [GAT R291:7v° (1544)]
- land en huis van Willem Willem Laureijs Ansems [GAT R291:23r° (1544);R293:65v° (1546)]
- in Loven [GAT R293:84r° (1546);R294:25r° (1547)]
- in Loven aan die Leije [GAT R294:36r° (1547)]
- aan die Donckerstraet [GAT R295:37r° (1549)]
- aan die Branden en de Oude Leije [GAT R295:46v° (1549)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd die Broecksijde aan die Branden tussen een dijk toebehorende aan Reijner Gherit Reijnen een zijde en die Oude Leije aldaer [GAT R296:22v°-23r° (1550)]
- een zekere waterlaet beginnende in Tilburg in Corvel Acker en vandaar lopende naar en door het Eselven gelegen achter Oerl en van daar zijn loop gehad en genomen hebbende achter door het erf van Cornelis zoon van wijlen Peter Diercks en Elijsabet weduwe van Anthonis Henrick sBruijnen gelegen in de parochie van Tilborch ter plaatse genaamd die Broecksijde [GAT R296:29r°-29v° (1550)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi ter plaetse genaemd aen die Broecksijde [GAT R296:79r°-79v° (1551)]
- stuk land groot ca. 6 lopensaet met de schuur en het turfschop daarop staande ter plaatse genaamd Looven aan die Broecsijde aldaer tussen die Broeckstraet ander zijde en een einde, die gemeijn Heerstraet ander einde [GAT R297:33r° (1551)]
- stuk land genaamd de Hautacker, de gehele akker ca. 10 of 11 lopensaet groot, ter plaatse genaamd Loven aan die Broecksijde tussen erfenis van de Tafel van de Heilige Geest van Tilburg een zijde, erfenis van Lenaert Sijmon Matheus ander zijde, die gemeijn heerbaan aldaar een einde, een gemeijn straat genaamd de Broeckstraet ander einde [GAT R298:14v° (1552)]

Oudere vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen:

- aen die broecside nyet verre spersoenswoninge van Tilborch streckende optie hoge driesschen aen die ackeren [R145:23r° (1426)]
- die gebuerstrate bij den Hautacker aen die broecside [OP R146:14r° (1429)]
- aen die broecside in loven ackeren [R149:48r° (1437)]
- aen die broecside bij tgoet van der waghen en den ouden beempt aen beckersbeempt daer die leijde doer loept [R153:25r° (1443)]

De Broecksijde was een groot moerassig gebied aan de zuidoostzijde van Tilburg en strekte zich uit langs de *Leije* |**460**|, van de *Broeckhovensche Kerckstraet* |**75**| tot aan de *Zwartrijt* |**740**|. De naam staat tegenover de *Heijdsijde* |**274**| en de *Witsie* (Wit- of Wijdsijde), waarmee men een topografisch bepaalde driedeling van het grondgebied van

31 Deze heet ook Reijnendijck = Driehuizendijk in het Leijpark.

32 De huidige Driehuizendijk.

Zwartrijt |740|. De naam staat tegenover de *Heijdsijde* |274| en de *Witsie* (Wit- of Wijdsijde), waarmee men een topografisch bepaalde driedeling van het grondgebied van het huidige Tilburg heeft aangeduid.

78. BROECKSLOET, DIE

- die sporct aen die broecksloet [GAT R263:15r°]
- beempt in die Sporckt streckende vanden ghemeijn broecksloet totten hoernixke [GAT R271:53r°-53v° (1521)]
- een beemd, het Doertken in de Bunten tussen de landscheiding en de Broecksloet [GAT R279:4r° (1531)]
- een schouwwaterlaat die Broecksloet in Cleverplack [GAT R279:23r°-23v° (1531)]
- beemd in de Bunten tussen de Donge en de Broecksloet [GAT R281:14r° (1533)]
- in de Heijningen bij de Broecksloet [GAT R281:10v° (1533)]
- beemd tussen de landscheiding en de Broecksloet in die Bunten [GAT R281:41v° (1533)]
- beemd in die Bunten tussen Donge en de Broecksloet [GAT R283:25r° (1536)]
- een beemd aan die Eerffbosschen tussen de landscheiding en een lopend water die Broecksloet [GAT R285:28v° (1538)]
- een beemd in die Sporckt aan een gemeijn lopend water die Broecksloet [GAT R287:36v° (1540)]

Op de kaart van Diederik Zijnen (1760) is de Broecksloet aangegeven onder de naam *Broeksloot*. Op de kadasterkaart van 1832 heet ze *Den Treksloot*.

- turfveld in de oude nieuwe velden, zuid den Treksloot [GAT R490:25v-29v (1792)]

Zij loopt van de Langendijk, oostelijk van de Donge, parallel daaraan, door *het Reck* |574| naar de Donge in de uiterste noordwestelijke punt van Tilburg. Het is de benedenloop van *de Werft* |713|. Zij is waarschijnlijk gedeeltelijk gegraven.

Sloot, mnl. *sloot*, *sloet*, mnd. *slōt*, ofri. *slāt*, owvla. *sclautus*, < grondvorm **slauta*. Men neigt ertoe dit woord, dat vrij geïsoleerd voorkomt, te verbinden met 'sluiten', waarbij de sloot beschouwd werd te dienen als afsluiting van grondstukken. Betekenis: sloot door het broek.

79. BROECKSTRAET, DIE

- in Loven [GAT R291:26v° (1544)]
- een stuk land met een huis daarop genaamd de Nieuwe Stede, het land genaamd de Hautacker in Loven bij de Broeckstraet [GAT R293:7r°,7r°-7v° (1546)]
- huis in Loven aan de Broeckstraet bij de Zwartrijt [GAT R293:8r° (1546)]
- stuk land genaamd de Hautacker gelegen aan een gemeijn straatke genaamd die Broeckstraet [GAT R296:15r° (1550)]
- stuk land groot ca. 6 lopensaet met de schuur en het turfschop daarop staande ter plaatse genaamd Looven aan die Broecsijde aldaer tussen die Broeckstraet ander zijde en een einde, die gemeijn Heerstraet ander einde [GAT R297:33r° (1551)]
- stuk land genaamd de Hautacker, de gehele akker ca. 10 of 11 lopensaet groot, ter plaatse genaamd Loven aan die Broecksijde tussen erfenis van de Tafel van de Heilige Geest van Tilburg een zijde, erfenis van Lenaert Sijmon Matheus ander zijde, die gemeijn heerbaan aldaar een einde, een gemeijn straat genaamd de Broeckstraet ander einde [GAT R298:14v° (1552)]
- te Loven aen de Broeckstraet [GAT R313:21v° (1568)]
- huys aen de Broeckstraet bij de Swartrijt [GAT R349:78 (1613)]
- leengoet van den hertog van Brabant aen de Broeckstraet, grenzend aan de pastorije [GAT R350:46v° (1617)]
- lant in Groot Loven aen de Oisterwijksebaan tot de Broeckstraet, achterleen van jonker Hendrik van Deurne [GAT R363:243r° (1653)]
- seeckere goederen ontrent de Broeckstraet [GAT R474:262r°-262v° (1739)]
- tot op den tweeden steenen paal aan de Broekstraat, van daar, door de Broekstraat, tot aan den waterloop de Swartryt de scheidinge tusschen Tilborg en Enschot [Tiendklampen, Loven 6 (1778)]
- langs die scheidinge de Swartryt, dwars over de Oosterwyksche Baan tot in de Broekstraat [Tiendklampen, Sonderlok (1778)]

- een parceel weide gelegen in de Broekstraat, groot vier lopensen, zuid een akkerweg, noord de Baan [GAT R494:113r^{o} (1808)]

Deze straat heet nu nog Broekstraat, splitst zich af van de Oisterwijksebaan en loopt evenals deze naar het oosten, waar ze op Berkel-Enschots grondgebied overgaat in de Zandstraat (topografische kaart 50F). De huidige Broekstraat heeft de voormalige Oisterwijksebaan, nu nog slechts een zandpad, overvleugeld. Op de kaart van Diederik Zijnen (1760) heet deze weg nog *Moerstraat*.
Het hierboven vermelde leengoed van de hertog van Brabant is het *Goet Inthout* of althans een deel van het oorspronkelijke goed.

80. BRUIJNENLANDT

Land van de familie De Bruin.

- akker in het Laer bij Meijnenlandt [GAT R280:20r^{o} (1532)]

Deze akker lag op het huidige Industrieterrein Het Laar.
Zie opmerking bij *Dat Backs Land* **|13|**.

81. BUCHTKEN, DAT

- weiland in de Sloprijt [GAT R279:4v^{o}-5v^{o} (1531)]

Buchtken betekent 'kleine Bocht'. Naar alle waarschijnlijkheid heeft dit stuk weiland gelegen ten westen van het *Creijven* **|134|**, net ten noorden van de *Langhstraet* **|443|**.
Voor de betekenis van *Bocht* zie **|46|**; voor *Sloprijt* zie **|620|**.

82. BUERKEN, DAT

- huis aan de Heuvel [GAT R282:28v^{o}-29r^{o} (1535)]

Dit huis was eigendom van Jan Aert Smits en Agnes zijn vrouw, eigenaars van de herberg *Inden Wilden Man*, gelegen aan de westzijde van de Heuvel omtrent de huidige Tuinstraat.
Buur betekent woonhuis (zie *Bedbuer* **|16|**); *buerken* betekent dan 'klein huis'.

83. BUNT, DIE

- die bunt [GAT R263:18v^{o} (1511)]
- beemd in die Cleijn Werfbosch aan de Donge [GAT R279:51v^{o} (1531)]
- beemd (verder onbenoemd) [GAT R283:33r^{o} (1536);R284:36v^{o} (1537)]

Die Bunt lag waarschijnlijk in *die Bunten* **|84|**.
De naam verwijst naar het voorkomen van bunt- of bentgras (geslacht *Corynephorus*), ook wel pijpestrootje geheten, een plant die in halfbolvormige zoden bijeengroeit met straalsgewijs uitstaande borstelige bladen, en vooral veel voorkomt op heide en duingronden.

84. BUNTEN, DIE

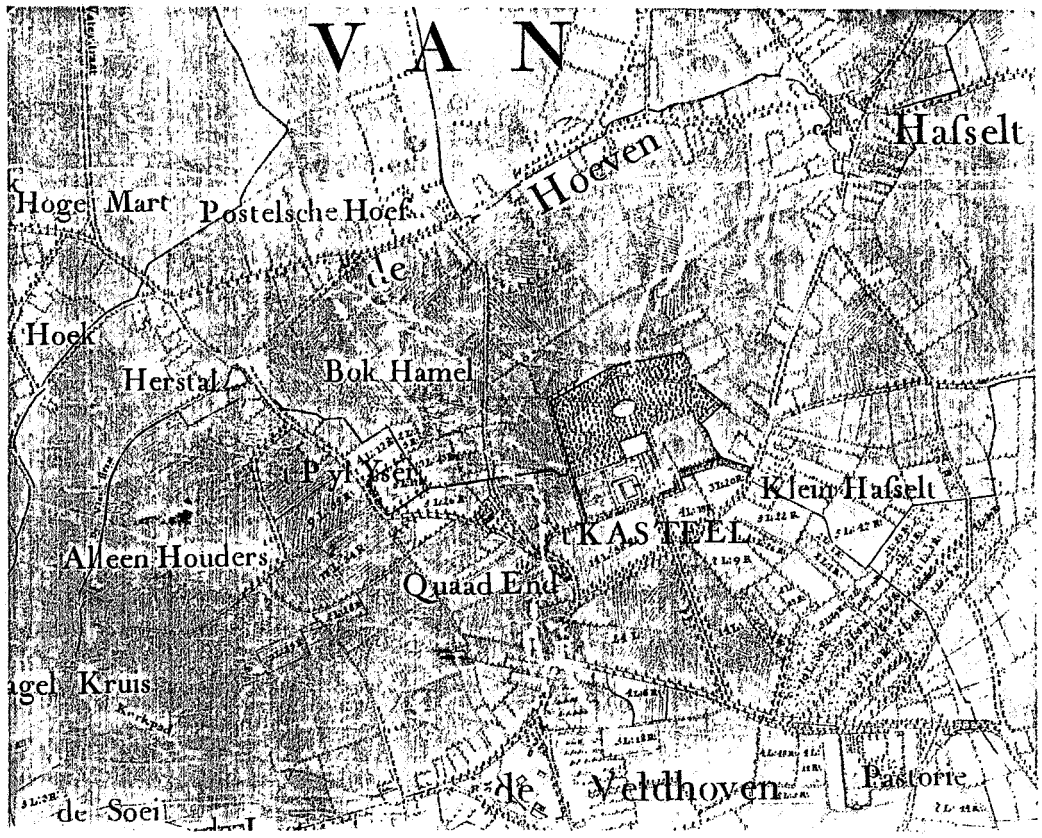
- die bunthen [GAT R261:23v^{o} (1509)]
- die buntten van de broeckstroem totter Dongen [GAT R263:34r^{o} (1511)]
- stuck moers ter plaetssen geheyten voer die boentten [GAT R266:11r^{o} (1516)]
- die bunten [GAT R278:33r^{o} (1530)]
- tussen de Broecksloet en de landscheiding [GAT R279:4r^{o} (1531)][33]
- (niet nader bepaald) [GAT R281:13v^{o} (1533)]
- tussen de Dongh Aa en de Broecksloet [GAT R281:14r^{o} (1533)]

---

33 Zie commentaar bij **|78|**.

- tussen de Broecksloet en de landscheiding [GAT R281:41v° (1533)]
- tussen de landscheiding en die Leije [GAT R283:1v° (1536)]
- tussen die Leije en de landscheiding met Breda [GAT R283:5v° (1536)]
- tussen de Dongh Aa en de Broecksloet [GAT R283:19r°,25r° (1536);R284:5r° (1537)]
- tussen de Dongh Aa en de Broecksloet aan die Leije [GAT R286:20v° (1539)]
- omtrent die Wervenbosschen aan de Gemeijnt [GAT R286:25r° (1539)]
- tussen de landscheiding en die Leije [GAT R286:25r° (1539)]
- tussen de Leije en de landscheiding [GAT R288:47v° (1541)]
- aan die Leije [GAT R290:19v°,20r° (1543)]

De Bunten moeten gelegen hebben rond het samenvloeiingspunt van *Landscheiding* **|427|** en *Leije* **|461|**, vanaf welk punt laatstgenoemde verder gaat als *Dongh Aa* **|162|**, d.w.z. ergens tussen de *Broeksloet* **|78|** en Donge (na de samenvloeiing) en tussen Leije en Landscheiding (vóór de samenvloeiing).

Fragment van de kaart van de Heerlijkheid Tilburg en Goirle door Diederik Zijnen (1760), met de omgeving van de 'Steenen Camer' (het kasteel).

C

Zie ook: K.

85. CALENWIEL

- in Loven [GAT R281:16r° (1533)]
- in Loven after Calenwiel [GAT R284:16r°,22v° (1537)]
- aan de Nieuwe Leij [GAT R285:46v° (1538)]
- beemd gelegen ter plaatse genaamd Calenwiel gelegen aan de Heijstmans Dijck aldaar ander zijde, die Leije een einde en 's-Heren schouwen van de Oude en Nijeuwe Leije aldaar lopende te onderhouden [GAT R297:37v°-38r° (1551)]
- stuk weiland genaamd Calenweije het gehele stuk gelegen ter plaatse genaamd Calewiel bij de Veedijck [GAT R297:44v°-45r° (1552)]

Een 'kale' is een kleine waterstroom. Naar de mening van Gysseling zou dit een zogenaamde 'Belgische' waternaam zijn die teruggaat tot de Bronstijd, m.n. tot de tijd van de standvoetbekercultuur.[1] Calenwiel is m.a.w. een wiel, een diepe, ronde plas in of aan een kleine waterstroom.

Dit toponiem werd in de 15e eeuw en nog in 1525 geschreven als *Qualenwiel* [GAT R272:6r° (1522)].

- qualenwiel bij den ouden molendijck [OP R143:19v° (1419)]
- beempt ad locum dictum op qualen wiel aen die stroem, aen die gemeijnt, aen Daneel Jans van Heijst [OP R146:41r° (1429)]
- qualenwyel ten westen van qualenbeempt [OP R149:32v° (1435)]
- beempt op qualenwyel neven den gemeynen stroem geheyten qualenwyel [OP R149:42v° (1437)]
- beempt op qualenwyel inter den gemeynen stroem geheyten qualenwiel [OP R153:5v° (1443)]
- qualenbeempt ter stede geheiten op qualenwiel [OP R163:33r° (1455)]
- beempt aldaer qualenwiele aen die aa [OP R188:19v° (1482)]
- beempt op qualenwiel [OP R200:7r° (1495)]
- ter stede geheyten qualenwiel aen die aa [OP R240:? (1536)]
- beempt Caluwiel aen die Aa [OP R246:8r° (1542)]
- op Caluwiel neven de Leij [OP R252:40v° (1548)]
- aen Calenwiel bij den Veedijck [OP R281:21r° (1577)]

Calenwiel lag aan de Leije bij de *Veedijck* |**668**|. Dit wiel (molenwiel) geeft aan, dat er heel vroeger een watermolen in of aan de Leij gelegen heeft, voordat er windmolens waren. Dit wordt bevestigd door een akte uit 1331 waarin de uitgifte van de 'gemeijnt' van Hilvarenbeek wordt geregeld en waarin de watermolen te Qualen tesamen met de watermolens van Rovert en Goirle wordt genoemd. Deze watermolen bestond echter in de 16e eeuw niet meer. Bovendien wordt in de vermelding uit 1419 gesproken over *de oude molendijck*. Dit komt overeen met de betekenis die Van Loon in een aanhaling van Stallaert geeft voor de vorm *kelle*: 'waterloop welke het rad van een molen voedde'.[2] Indien het inderdaad om een molenwiel handelt, dan kan dit ontstaan zijn door uitspoeling van de vijver waarin het water werd verzameld vóór het het waterrad

---

1 Gysseling, M., 'Inleiding tot de toponymie, vooral van Oost-Vlaanderen', in: *Naamkunde* X (1978), blz. 1 e.v.

2 Loon, J.B. van, 'Water en waternamen in Noord-Brabants zuidwesthoek', in: *Toponymica* XX (1965), blz. 36.

passeerde. Dergelijke vijvers werden gebruikt als waterbekkens voor het geval dat de waterstand in de Leij te gering was.
Dit wiel bestaat nog steeds onder de naam *Grollegat* (in de volksmond 'de Bunder' geheten), net over de Leij, waar de *Veedijck* |**668**| (nu Koebrugseweg) en de *Commerstraet* |**107**| samenkomen. De kolk ligt op de plaats van de oude bedding van de Leij (nl. de Oude Leij), hetgeen nog te zien is op een detailkaart uit 1893. Vroeger kwam de Oude Leij dus meer oostelijk in de Leij uit. Een deel van deze oude bedding is nog steeds aanwezig als een sloot, gelegen aan de oostzijde van de weg, tegenover het Grollegat. De Oude Leij is dus waarschijnlijk de hier genoemde 'kale'.
Op de plaats waar deze oude bedding de vroegere weg naar Moergestel kruiste (de weg lopend via de Kommerstraat, langs het Galgeven en het Baksven) lag een brug, die bekend stond als *Bunderbrug*. Deze brug verbond het Grollegat met de voormalige Leijbedding. De Bunderbrug komt reeds voor op de kaart van Zijnen. Wanneer de afvoercapaciteit van de Leij werd overschreden, kon het overtollige water worden afgevoerd, waarna het ter hoogte van de Zandstraat weer in de Leij terechtkwam. We zouden dus kunnen spreken van een soort 'overlaat'.
De onmiddellijke omgeving van het wiel werd in de 16e eeuw eveneens Calenwiel genoemd.
(Zie ook: *Calvenwiel* |**87**|, *Kalenwiel* |**405**|.)

86. CALEWEIJ
- achter Persoons in Loven Acker aan de gemeijnt en het goed van Ridder Jan Back [GAT R283:55r° (1536)]
- idem, aan die Commerstraet [GAT R283:55v° (1536)]
- Ista sunt bona et emolumenta et terrae Investiti de Tilborch... Item habet 1 bonarium prati, quod dicitur Caluwebeempt et habet in arendam Joannes Back [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1 (1545)]
- stuk weiland genaamd Calenweije het gehele stuk gelegen ter plaatse genaamd Calewiel bij de Veedijck [GAT R297:44v°-45r° (1552)]

De 'gemeijnt' daar heet op de kaart van Zijnen *de Warandekens*. De Caleweij was dus gelegen in de omgeving van de Moerenborch, aan de Commerstraet |**107**|.
Dit toponiem kan op tweeërlei wijze geduid worden:
- een kale weide, van mnl. *cale*, afgeleid van het germ. **kalwa-* 'bloot, kaal'; of
- een weide aan een waterstroom, in de betekenis van *cale*, afkomstig van het hydroniem *calf, cale* 'klein water, kleine waterstroom'.

Vermoedelijk is de tweede verklaring de juiste, aangezien het perceel in de nabijheid van het *Calenwiel* |**85**| gelegen was, aan de noordzijde van de *Leije* |**460**|. De vorm *Caluwebeempt* is een corruptie van *Caleweijbeemd*.

87. CALVENWIEL, DAT
- aan de Heijstendijck en de Nieuwe Leij [GAT R283:42v° (1536)]
- een beemd aan de Leije in Calvenwiel [GAT R293:7r°-7v° (1546)]

Dit is een beemd in of aan *Calenwiel* |**85**| met dezelfde betekenis.
(Zie ook |**86**| voor verklaring.)

88. CALVERSTART, DE
Zie: *De Calverstert* |**89**|.

89. CALVERSTERT, DE
Calver kan (volgens HPB, 42) ontstaan zijn uit *kale*, 'kleine waterstroom', of komt van

het germ. **kalwa–*, 'kaal'. In dit geval betekent Calverstert: spits toelopend, kaal stuk land. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van herkomst uit *kalf* (< **gel*, 'kluit, klomp') wat door ondergraving af- of weggezakte grond betekent (vgl. het woord afkalven). In dit geval zou dan de *Leije* |**461**| voor die ondergraving verantwoordelijk kunnen zijn.
Oisterwijkse protocollen:
- heydehoeve in den Calfstert over lievengoer [R149:50 (1437)]

Tilburgse protocollen:
- beemd aan de Calverstraet door Lievegoer [GAT R287:74v°-75r° (1540)]
- beemd aan de Calverenstraet aan de Leije [GAT R288:11r° (1541)]
- beemd aan den Calverstert bij Lievegoer [GAT R289:39v° (1542)]
- door Lievegoer [GAT R295:48v° (1549)]

Op de kadasterkaart van 1832 is *de Kalverstert* aangegeven liggend ten noorden van de Gilzerbaan, en daaraan grenzend, ten westen van de Donge en ten oosten van een sloot of *Heijningen*, ten zuiden van een waterloop tussen Landscheiding en Donge. M.a.w. ten westen van het pompstation van de waterleiding.
In 1789 is er sprake van *"Item en laastelijk een parceel Heybodem, groot drie Loopensaeten ter plaetse inde Kalverstraet"* [GAT R510:31 (1789)], waarmee, gezien de context waarin deze vermelding voorkomt, niet de *Kalverstraat* ten noorden van de Stokhasselt bedoeld kan zijn, maar een gebied rond de Gilzerbaan.
- een parceel torfveld inde Kalverstaardt belend zuid den H. Geest Armen van Riel, noord de Leij [GAT R494:103v°,105r° (1808)]

90. CALVERSTRAET
Zie: *De Calverstert* |**89**|.

91. CANNENACKER, DIE
- in het Laer aan de Heerbaen [GAT R289:44v°-45r° (1542)]

Canne, mnl. *kan*. Mogelijk ontleent deze akker zijn naam aan het feit dat bij de bewerking van het land stukken aardewerk gevonden werden. Recentelijk nog zijn hier vondsten gedaan daterend uit de late-IJzertijd[3].
Met de 'Heerbaen' wordt de Goirleseweg bedoeld. Merk echter op dat het stuk Goirleseweg vanaf de Laarstraat tot aan het huidige viaduct van Rijksweg A58 nog niet bestond. De 'Heerbaen' lag oostelijker, in het verlengde van de Tafelbergstraat. De Cannenacker lag ten westen van de 'Heerbaen'.

92. CANNENLANDT, DAT
- in Corvel ackeren aan de Heerbaen [GAT R284:1r° (1537)]

Zie: *Corvel Acker* |**121**| en opmerking bij |**91**|.

92a. CAPELLE AEN DIE HASSELT, DIE
- onser liever vrouwen inder capellen aen die Hasselt [GAT R287:6r°-7r° (1540)]

Hiermee wordt eenduidig de Hasseltse Kapel bedoeld. Het is de enige keer dat de kapel als zodanig vermeld wordt tussen 1535 en 1550 (de periode welke aanvankelijk aan de basis lag van deze inventarisatie).

---

3 Hendriks, J., en F. van Nuenen, 'IJzertijd in het Leijdal: Wonen en werken aan de boorden van een kabbelende beek', in: *Tilburg, Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 6 (1988), no. 3 (juni), blz. 88.

Kort na 1530 moet ter vervanging en verbetering van een ouder stokske de latere Hasseltse Kapel ten zuiden van de Ronde Hasselt op de heide van de *Teetenbraeck* |**654**| gebouwd zijn, aangezien bodemonderzoek ten tijde van de restauratie van de kapel heeft uitgewezen dat ze op ongestoorde heibodem is gebouwd. De kapel is pas na de aanleg van de trambaan op Dongen op het midden van het Hasseltplein komen te liggen.
Afgaande op de inscriptie "*Maria is mynen naem. Jasper Moer maeckten mij int jaer ons Heeren MCCCCCXXXVI*" op het Mariaklokje, mogen we aannemen dat de kapel is gebouwd tussen 1530 en 1535/1536,[4] De oudste vermelding van de Hasseltse Kapel in de Tilburgse schepenprotocollen dateert eerst van 24 april 1540 [GAT R287:6r°-7r° (1540)], waarbij Laureijs Peter Verschueren in zijn testament 10 stuivers vermaakt aan "*onser lijever vrouwen inder capellen aen die Hasselt*".
Vanaf het midden van de 16e eeuw zal de kapel met een zekere regelmaat in de akten worden vermeld:

- onser Liever Vrouwe aen de Hasselt [GAT, Not.Archief 3 fol. 40 (1605)]
- een huis met hof en grond aan de Hasseltse Kapel [GAT, Recht.Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- Tweeden Klamp, genaamt den Yskelder, beginnende ten oosten van de Hasseltse Capel, van daar door de Hasselt tot aan de Waterloop die agter het Kasteel omloopt [Tiendklampen, Hoeven 2 (1778)]
- aan de Hasseltse Capel, door de straat na de Hoeven tot voor de Tongerlose Hoef [Tiendklampen, Hoeven 3 (1778)]
- door die Crayvensestraat tot aan de Hasseltse Capel [Tiendklampen, Hoeven 4 (1778)]

Zie ook: *Die Stockhasselt* |**642**|.

93. CAURIJT, DIE

(Ook: *die Courijt* |**126**|.)

- aan die Heijdsijde [GAT R283:1r° (1536)]
- in die Heijdsijde aan de gemeijnt [GAT R285:45v° (1538)]
- in die Heijdsijde in die Caureijt [GAT R288:14v°-15r° (1541)]
- in de Heijdsijde [GAT R295:37v° (1549)]
- heiveld op die Ruijbraecken tussen een gemeijne waterlaat genaamd die Caurijt noordwaarts [GAT R296:45r° (1551)]

Gelegen bij de *Ruijbraecken* |**599**|. De Caurijt vormt de oostgrens van Tilburg, tussen de Rauwbrakenweg en de Waalwijksebaan. De Caurijt is dat gedeelte van de *Zwartrijt* |**740**|, dat in west-oostrichting door de Ruijbraecken liep.
Het toponiem bevat het mnl. naamsdeel *kouw*, een vorm van **kauja–*, 'kooi', in de gelieerde semantische betekenis van 'kudde', bijv. van koeien. Deze werden ook wel 'kouw' genoemd (vgl. ne. *cow*). De naam Caurijt of Courijt is dan te verklaren als 'koerijt'. Typerend is dat de Caurijt alleen ter hoogte van de gemeijnt de Ruijbraecken zo genoemd wordt. Mogelijk liep er langs de stroom een drijfpad waarover de koeien gedreven werden, ofwel liet men hier langs het water de koeien grazen?[5]In de 15e eeuw (Oisterwijkse protocollen) wordt het toponiem echter gespeld als *cauderijt*:

- quapshofstat oost aen gemeynt die Rubraken aen die caude rijt [OP R153:31v° (1443)]
- ter stede geheijten bij die Kouderijt [OP R160:18v° (1452)]

---

4 Spapens, P., *Kapellen in Midden-Brabant*, Tilburg, 1987, blz. 9.

5 Vgl. Cornelissen, W., F. de Lang en N. Nagtegaal, 'Nuenen, Gerwen en Nederwetten', in: *Noordbrabantse Plaatsnamen*, Monografie 2, uitg. Brabants Heem, Waalre, 1987.

Eveneens is het daarom mogelijk dat het eerste naamsdeel samenhangt met mnl. *cout* (*caut*, znw. m.) en mnl. *couten* (*cauten*), dat 'keuvelen' betekent, hier in overdrachtelijke zin bedoeld, nl. kalm, bedaard. De betekenis van *caurijt* is dan zoveel als: 'de kalme rijt', en duidt waarschijnlijk op het langzaam stromen. Dit geeft dan tevens de mogelijkheid tot een aansluiting bij de waternaam *kale*, die zich tot *kaue* > *kau* kan hebben ontwikkeld. Opmerkelijk is hierbij dat beide naamsdelen dan op een waternaam teruggaan: *rijt* en *kale*, hetgeen erop moet wijzen dat het eerste naamsdeel niet meer als waternaam werd gevoeld.

94. CAUWENBERCH, DIE

(Ook: *die Coudenberch* |**125**|.)

De koude berg, germ. *kaldan*, datief singularis bij *kalda-* 'koud' en *berga-* (m) 'berg' (TW I, blz. 575). Voor een alternatieve verklaring van '*Cau(wen)* zie |**93**|. In dat geval kan het toponiem zoveel betekenen als 'de Koeberg'.

Alhoewel de oudst bekende vermelding dateert van 1382, waarin het reeds als *Caudenberghe* wordt genoemd, is er nog een ander detail dat een licht op de juiste betekenis kan werpen. De naam van de oudst bekende bezitter, Beijs Coelborner, duidt op het beroep van hem of zijn voorouders, nl. 'kolenbrander'. Ondanks het feit dat het reconstrueren van een oudere, niet geattesteerde naam, in zichzelf gevaarlijk is, menen we dit hier om goede redenen te mogen doen. Het eerste naamsdeel van deze veldnaam kan zijn opgebouwd uit germ **kulô-*, '(houts-)kool', en *widum* (3e nv. mv. bij germ *widu*, 'bos, woud'), d.w.z. *koluwidum* > *koldum*.[6] De klank *-ol-* ontwikkelde zich tot *-ou-*, en de datiefuitgang *-um* als gevolg van afzwakking tot *-em* > *-en*, waardoor *kouden* ontstond. Aangezien de intervocalische *d* als gevolg van syncope na *-ou-* vóór volgende *e* tot de overgangsklank *w* evolueerde, ontstond in het spraakgebruik de vorm *couwenberch*, op zijn beurt weer 'gemoderniseerd' tot 'Koudenberg', maar de oorspronkelijke betekenis was toen al verloren gegaan. De betekenis van Koudenberg is dan ongeveer 'berg in of bij het woud waar houtskool gestookt wordt'.

- den coudenbergh [GAT R262:6v° (1510)]
- den couwenbergh [GAT R262:32v° (1510)]
- in de Heijdsijde aan de Cauwenberch aan de gemeijnt [GAT R279:58r° (1531);R280:51v° (1532)]
- inden Coudenberch aan de gemeijnt [GAT R282:39r°-39v° (1535)]
- in den Heijdsijde aan de Cauwenberch [GAT R283:14r° (1536)]
- de Couwenberch aan de gemeijnt [GAT R283:35r° (1536)]
- opten Cauwenberch [GAT R283:48r° (1536)]
- in de Heijdsijde aan den Cauwenberch [GAT R284:4v° (1537)]
- in die Heijdsijde aenden Cauwenberch aen die Moerstraet [GAT R284:36v°-37r° (1537)]
- inden Cauwenberch aan de gemeijnt [GAT R286:59v°-60r°,60r° (1539)]
- in de Heijdsijde aan de Cauwenberch en gemeijnt [GAT R287:54r°-54v° (1540)]
- in de Heijdsijde aan de Cauwenberch aan die Moerstraet [GAT R291:3v° (1544)]
- in de Heijdsijde aan de Cauwenberch [GAT R291:19v°-20r° (1544)]
- in de Heijdsijde achter de Cauwenberch aan de gemeijnt [GAT R293:55v°,56v° (1546)]
- op de Cauwenberch [GAT R295:53v°-55r° (1549)]
- huis, hof, schaapskooi en schop ter plaatse genaamd die Heijdsijde op de Cauwenberch aan erfenis genoemd de Oude Hoff [GAT R296:1r° (1550)]
- huis hof schuur en erfenis ter plaatse genaamd de Cauwenberch [GAT R296:2v°-3r° (1550)]
- stuk erf in land en weide aan de Cauwenberch aldaar [GAT R296:17v° (1550)]

---

6 Waar men in het owgm. in gesloten syllabe nog *ŭ* aantreft, is deze in het mnl. tot *ŏ* geworden.

- goederen en erfenissen op de Cauwenbergh [GAT R296:70r° (1551)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 14 lopensaet en een stuk land groot 6 lopensaet ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Cauwenbergh [GAT R297:55v° (1552)]

Reeds een zeer oude naam. In 1471 [R177:13v°] wordt verwezen naar een akte van 1382: *tGoet ten Caudenberghe inder heidingen*, hetgeen duidelijk aangeeft dat dit goed te midden van de hei lag. Omstreeks dat jaar pacht Aert die Moelneer, de zoon van Arnoldus Multoris de Westilborch, de helft van de *bonis de Coydenberch* voor 3 mud rogge per jaar van Lambrecht Beijs filius Aert Coelborne, Berijs van Breda en Erijt Wienric Erijtssone.[7] Verdere oude vermeldingen zijn:

- tgoet ten Coudenberch [OP R144:19v° (1422]
- die putacker in stelaerts hoeve bi den Coudenberch die Veltbrake [OP R144:66r° (1422)]
- den vorsten dijcacker en den langen acker tusschen een stede geheiten den Coudenberch ende tgoet ten Haenberch [OP R149:35r° (1435)]
- tgoet ten Coudenberch [OP R155:2v° (1445)]
- in een stede geheiten den Caudenberch bij tgoet ten haenberch [OP R155:14r° (1445)]
- die Veltbraeck bij den Caudenberch [OP R161:23v° (1453)]
- tusschen den Coudenberch en tgoet ten haenberch [OP R164:1v° (1466)]
- bij den Couwenberch aen de heijsijde [OP R222:29bis (1518)]
- aen den Couwenberch [OP R251:31r° (1547)]
- aenden Coudenberch [OP R296:27 (1601)]

Ook in latere eeuwen wordt het toponiem regelmatig genoemd:

- Niclaes Janssoon de Cock heeft gemijndt dlopensaet vanden Venne, tegens den Cauwenberch comende inden Comer [GAT, Van Visvliet 741 fol. 23r° (1609)]
- 't goet ten Caudenberch vroeger van Aert Hendrick Beys Coelborne [GAT R353:92 (1628)]
- op den Coelenberch ofte Cauwenberch [GAT R360:236 (1646)]
- aan den Heikant op den Kouwenberg [Tiendklampen, Heikant 6 (1778)]
- door dat akkerspoor en pad tot op den Kouwenberg [Tiendklampen, Heikant 7 (1778)]
- een huijs, schuur, schop en aangeleegen erve zoo ackerland als weide groot zamen twaalff buunders ofte daar omtrent, gestaan en geleegen ter plaatze genaamd den Couwenberg, zuijd de waterloop en noord de gemeene heijde [GAT R493:107v° (1801)]

Uit de vermelding van 1801 blijkt dat deze pachthoeve eeuwenlang de traditionele grootte van 12 bunder heeft bewaard. De genoemde waterloop is de *Lindse waterloop* ook wel *Middelste Brug* geheten.

Ook de kaart van Zijnen (1760) heeft de benaming *Kouwenberg*, evenals de kadasterkaart van 1832, waar het de naam is voor het hele gebied omsloten door:

- Quirijnstokstraat in het oosten ten zuiden van de waterloop de Middelste Brug,
- de Moerstraat in het zuiden,
- Kalverstraat in het westen,
- de *Vijffhuijsen* |**690**| in het noorden.

Dit toponiem *Kouwenberg* bestaat nog steeds en is gelegen ten noorden van de Moerstraat aan de Kalverstraat in de noordelijke punt van de Heikant. Het is een lichte verheffing in een lager gelegen gebied (Topografische kaart 44H).

Indien de laatste van de mogelijke voornoemde verklaringen juist is, dan geeft dit aan dat vóór pakweg 1200 waarschijnlijk de streek ten oosten en noordoosten van de Kouwenberg nog een uitgestrekt bosgebied was, een voortzetting van de bossen rondom Udenhout, dat in de 13e en 14e eeuw nog grotendeels uit wouden bestond, zoals kan worden opgemaakt uit verschillende akten uit die tijd.

---

7 Smulders, F.W., 'Tilburg omstreeks 1450', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 4 (1973), no. 1, blz. 29-31.

95. CEELEN HOEVE, DIE

- Ceelen Hoeff in die Stockhasselt aan het Hoelven [GAT R280:26v° (1532)]
- aan het eind van het Creijenven aan de Postelschestraet, waar een waterlaat tussen gaat [GAT R287:63r° (1540);R290:49r°-49v° (1543)]
- Ceelen Hoeve van Claeus Zegers aan de Postelstraet [GAT R293:76r°-76v° (1546)]

Het einde van de Kraaivensestraat heet nu IJpelareweg–Perosistraat (doorsneden door de Midden-Brabantweg).
Het *Hoelven* |334| lag op de splitsing *Stockhasseltsche Straet* |664| en *Cromstraet* |139|. Ceelen Hoeve heeft dus gelegen tussen Kraaivenstraat en Stockhasseltstraat in het noordelijk deel daarvan, bij de *Postelstraet* |564|, tussen deze straat en de zuidelijk daarvan lopende *Sloprijt* |620|.
Ceel is de verkorte roepnaam van Marcelis. De betekenis van dit toponiem is dan: de hoeve van Marcelis. (Voor de betekenis van hoeve zie ook: *Achterste Hoeve* |3|.)

96. CLEIJN HASSELT, DIE

- die cleyn hasselt [GAT R263:22r° (1511)]
- naast de Heer van Tilburg [GAT R279:7v°-8r°,55v° (1531);R280:15r°,15r°-15v°,50r°-50v° (1532)]
- huis, met een ander huis, hof en erf in land, heide en weide van de heer van Tilburg [GAT R281:29r°-29v° (1533)]
- huis, met een ander huis, hof en erf naast de Heer van Tilburg [GAT R281:33r°,34v° (1533)]
- aan een waterlaat [GAT R281:41r° (1533)]
- naast de Heer van Tilburg [GAT R281:42r° (1533)]
- aan een waterlaat [GAT R282:37v° (1535)]
- naast de Heer van Tilburg [GAT R283:39r° (1536);R284:51v°-52r° (1537)]
- bij de Steenen Camer [GAT R286:50v° (1539)]
- naast de Heer van Tilburg [GAT R287:74r° (1540);R288:los blad bij 43r°,54v° (1541)]
- belendend aan de gemeijnt het Goerke [GAT R290:32v° (1543)]
- naast de Heer van Tilburg [GAT R291:47v°-48r° (1544);R295:54v°-55r° (1549)]
- (niet nader bepaald) [GAT R280:27r°,27v°-28r°,28r°,28v°,34v° (1532);R281:3v°,6r° (1533);R282:2v°, 47r°-47v° (1535);R285:42v° (1538);R287:5v°,37r° (1540);R291:52v°-53r° (1544)]
- huis, hof en grond ter plaatse genaamd aen die Cleijn Hasselt [GAT R296:16v°-17v° (1550)]
- stuk land groot ca. 1 lopensaet en 1 vierde roede aan die Cleijn Hasselt aan die steenen Camer waar een arm van een gemeijne waterlaet tussendoor loopt [GAT R296:27r°-27v° (1550)]
- stukje land groot ca. 24 roeden en 1 vierde roede aan die Cleijn Hasselt aan die Steenen Camer [GAT R296:27v° (1550)]
- huis, hof, met grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende aan die Cleijn Hasselt [GAT R296:29r° (1550)]
- huis, hof aan die Cleijn Hasselt [GAT R296:51r°-51v° (1551)]
- huis, hof en erfenis ter plaatse genaamd die Cleijn Hasselt [GAT R297:3v° (1551)]
- huis en hof gelegen ter plaatse genaamd die Cleijn Hasselt [GAT R297:36v°-37r° (1551)]

Op de kaart van Zijnen is de Cleijn Hasselt aangegeven, liggende ten noorden van de Hasseltstraat, zo ongeveer omsloten door Van Hogendorpstraat, Kapelstraat, Lakenstraat, Textielplein en Hasseltstraat. De belending aan *het Goerke*, [GAT R290:39v° (1543)] |212|, klopt dan volkomen, nl. bij de Kapelstraat. Ook op de kadasterkaart van 1832 heet ditzelfde gebied *De Kleine Hasselt*.
Zie *Hasselt* |251| voor een verklaring van de naam.

97. CLEIJN WERFBOSCH

- een beemd genaamd die Bunt aan de Leij in de Cleijn Werfbosch [GAT R279:51v° (1531);R286:20v° (1539)]
- een beemd in die Cleijn Werfbosch op die Bunten aan de landscheiding en die Leije [GAT R289:19v°-20r° (1542)]
- tussen die Leije en de landscheiding [GAT R292:85v° (1545)]

- (niet nader bepaald) [GAT R291:16v°-17r° (1544)]

Een Werfbosch is een wilgenbos(je). De Cleijn Werfbosch heeft ongeveer gelegen tussen Landscheiding en Leije (= Donge), voordat beide samenvloeien. Het grensde aan de *Bunten* |**84**|.

98. CLEIJS BEEMDEKE, DAT

- beemd in Cleverplack tussen de Leije en landscheiding [GAT R282:35v° (1535)]
- in Cleverplack aan de Broecksloet genaamd die Leije [GAT R287:18v° (1540)]

Cleijs is een vorm van de roepnaam Claeus.

99. CLEIJS WEIJ, DIE

- weiland in de Hasselt aan de straat [GAT R279:52r°-52v° (1531)]

Cleijs is een vorm van de roepnaam Claeus.

100. CLEVERPLACK

- cleverplack neven die dongense coeyweyen [GAT R262:13r° (1510)]
- aan de Broecksloet, een gemeijn schouwwaterlaat [GAT R279:23r°-23v° (1531)]
- aan die Leije naast de Naebeempt [GAT R281:38v° (1533)]
- aan die Leije en de landscheiding [GAT R282:35v° (1535)]
- Cleijs Beemdeke in Cleverplack aan de Broecksloet genaamd die Leije [GAT R287:18v° (1540)]

De Cleverplack lag tussen de *Broecksloet* |**78**| en de *Leije* |**461**| (Donge), in de omgeving van de *Bunten* |**84**|.

Het toponiem valt terug te voeren op het eerste naamsdeel *clever*, mnl. (en brab. dialectvorm) 'klaver', en op *plak* dat 'plek' of 'weide' betekent, m.a.w. klaverweide. De naam geeft aan dat hier klaver werd verbouwd.

(Zie ook: *Naebeempt* |**509**|.)

101. COEACKER, DE

(Ook gespeld: De Coeijacker.)

- die coeacker en die steltacker int Ghilschot [GAT R263:15v° (1511)]
- land in het Ghilsschot [GAT R282:25r° (1535)]
- in het Ghilscot [GAT R290:11v°-12r° (1543)]
- beemd en akker in het Ghilscot [GAT R295:29v°-30r°,30r° (1549)]

(Zie: *Ghilschot* |**208**|.)

102. COEIJACKER, DE

(Zie: *De Coeacker* |**101**|.)

103. COELHOEF, DIE

Zie: *Die Coelhoeven* |**104**|.

104. COELHOEVEN, DIE

(Ook gespeld: Die Coelhoef; spreek uit: Koolhoven.)

Dit toponiem kan op tweeërlei wijze worden geduid:

- Hoeve van Cool, roepnaam voor Nicolaas,
- mnl. *coel*, een ablautsvorm bij **kala* (koud).

Zegt dit laatste wellicht iets over een onbeschutte ligging, of over de opbrengst van het land; of geeft de naam mogelijk aan dat deze beemden regelmatig ten gevolge van hoge waterstanden onder water stonden?

- die Coelhoef aen die lantscheydinge van Breda [GAT R278:32v° (1530)]
- die coelhoef [GAT R278:34r° (1530)]
- beemd aan de Heijdschestraet in die Coelhoeven aan die Leije [GAT R286:21v° (1539)]
- beemd in die Coelhove aan de stroom bij de Weiden van Hulten [GAT R287:3v° (1540)]
- in Coelhoeff aan Maesdijck aan die Leije bij de weiden van Hulten [GAT R291:23v° (1544)]
- beemd in die Coelhoven aan die Leije [GAT R293:15v°-16r° (1546)]

De naam is al oud en komt ook voor in de Oisterwijkse schepenprotocollen:

- beempt die Coelhof [OP R143:114v° (1421)]
- beempt die groet coelhof [OP R143:117v° (1421)]
- beempt die Cleijn Coelhof bij Lyevegoer aen den Dreijboem [OP R143:117v° (1421)]
- den Bontenbeempt bij Lyevegoer in die Coelhove [OP R144:8r° (1423)]
- beempt in een stede geheyten die groet coelhof neven der heystingen beempt [OP R144:39r° (1422)]
- erf die Coelhoff [OP R193:24r° (1487)]
- beempt in die Coelhoeve aen de Leije [OP R222:3v°,29bis (1518)]

Vermeld op de kadasterkaart van 1832 als *Koolhoven*.
Dit toponiem bestaat nog steeds en het omhelst een weilandengebied ten westen van de Donge en noordelijk van de Bredaseweg, genaamd *Koolhoven*. In de 15e/16e eeuw was Coelhoven mogelijk veel groter en strekte het zich verder zuidwaarts uit tot aan *Lievegoer* |**465**| en omvatte het ook de *Bloetbeempden* |**42**|. Waarschijnlijker is dat er vóór de 16e eeuw eveneens een *Cleijn Coelhof* bij Lievegoer lag.
Kadastraal 1832: sectie F 663-706.

105. COESTRAET, DIE
(Zie: *Die Koestraet* |**422**|.)

106. Dit nummer is vervallen.

107. COMMERSTRAET, DIE
De naam *Kommer* hoeft hier vermoedelijk niets te maken te hebben met de betekenis 'last, overlast', maar kan veeleer met een vorm van de PN Gomarus (znl. Commer, Goemarus), een tweestammige germ. naam gevormd uit *God–*, 'god', en *mar–*, 'vermaard, beroemd' samenhangen.[8] Echter, de aanwezigheid van de *Veedijck* |**668**|, *Qualen* en (of) *Moerborgs spijkerhuijs*[9] doen anders vermoeden. In R283 fol. 3r° wordt *de oude Tiende of Commer* verpacht. Aanvankelijk heeft het granarium van Tongerlo waarschijnlijk in de buurt van de *Moerenborch* gelegen, voordat de hoeve van Tongerlo bij de *Bockhamer* |**55**| de functie van spijker overnam. De straat gaande naar de *Moerenborch* en het granarium bij de pastorie van Tongerlo aldaar, waarover de 'commer' (last, belemmering, arrestatie, beslaglegging, rentelasten, geldelijk of in natura) werd vervoerd, heet daarom hoogstwaarschijnlijk Commerstraat.

- die commerstraet [GAT R262:9r° (1510)]
- die commerstraet [GAT R264:7v° (1510)]

---

8 Vgl. ook de naam van de baardheilige St. Ontcommer, d.i. de heilige Wilgefortis.

9 Dit toponiem komt voor op een manuscriptkaartje uit 1620 dat werd vervaardigd voor het conflict over de brug over de *Leij* |**460**| in de *Commerstraet* |**107**| of *Pastoirsdyck*. Op dit kaartje is het gelegen tussen *pastoirshuijsinge*, d.w.z. de *Moerenborch*, en *Wouter Gerards weij*, m.a.w. ten oosten van de Moerenborch. Vermoedelijk was het de (tiend)schuur waar de tienden en pachten werden opgeslagen, welke aan de pastoor, en niet aan de abdij van Tongerlo (zie: *De Spijker* |**626**|), dienden te worden betaald.

- hoeve naast Anna Jan Backs achter de Persoon [GAT R282:6r°-6v° (1535)]
- bij de heerbaen [GAT R282:53r° (1535)]
- bij de heerbaen naast de persoonschap [GAT R282:61v°-62r° (1535)]
- bij het goed van ridder Jan Back [GAT R283:54r° (1536)]
- bij de heerbaen [GAT R283:54v°,55r° (1536)]
- bij het goed van ridder Jan Back [GAT R283:55v°,56r° (1536);R284:3v°,6v° (1537);R285:4v° (1538)]
- bij de heerbaen [GAT R285:46v° (1538);R289:10r°-10v° (1542)]
- bij de erfgenamen van ridder Jan Back [GAT R291:5r° (1544);R295:35r°-35v° (1549)][10]
- in de buurt van Eijnthoven [GAT R295:45v°-46r° (1549)]
- bij de heerbaen [GAT R295:48v°-49r° (1549)]
- stuk erf nu ter tijt in weije liggende groot ca. 3 lopensaet gelegen in die Commerstraet voor aan de straat [GAT R297:35v°-36r° (1551)]
- stuk heideveld ter plaatse genaamd bij die Commerstraet met een waterlaat door het genoemde stuk lopend [GAT R297:44v° (1552)]
- in 't Commerstraatje, aan de Waterloop, van daar door dat straatje over Moerenborg, door de Postdreef [Tiendklampen, Loven 5 (1778)]
- over Moerenborg, door de Postdreef, tot in 't Commerstraatje aan den Waterloop, langs die waterloop tot op den hoogen Dries [Tiendklampen, Loven 6 (1778)]

Ook vernoemd in 1481: [OP R187:7r°].

De kaart van Zijnen (1760) geeft de *Commerstraat* als lopend van de huidige kruising St. Josephstraat–Prinsenhoeven langs de *Warandekens* naar de *Pastoirsdyck*. Op een huidige plattegrond van Tilburg geprojecteerd betekent dat vanaf de genoemde kruising in een schuine lijn naar de zwaaikom in het huidige Wilhelminakanaal tegenover de Waterzuivering Oost en vervolgens vandaar over de nog steeds bestaande Kommerstraat, tot aan de Leij bij het Grollegat. De heerbaan is de St. Josephstraat–Oisterwijksebaan.

In de 19e eeuw (kadasterkaart 1832) wordt met de naam *De Kommerstraat* niet alleen de straat aangeduid, maar tevens de akkers en weilanden in het westen aan beide zijden van deze straat. Enerzijds zijn de akkers gelegen tussen St. Josephstraat–Oisterwijkse-baan en Kommerstraat (kadastraal 1832: sectie B837-851), anderzijds tussen de Kommerstraat en de Korvelse waterloop (kadastraal 1832: sectie B 851-868).

108. CONINCXVOERT

Een voort of voorde (mnl. *voert*) is een doorwaadbare plaats door een stromend water; haar oorspronkelijke betekenis is 'doorgang'.

- de conixvoert [GAT R262:15v° (1510)]
- bij Corvel bij Conincxvoert aan de heerbaen en aan de Tussengraft [GAT R279:10r° (1531);R280:5v° (1532)]
- in Corvelacker bij Conincxvoert [GAT R279:25v° (1531)]
- bij de Laersche Acker [GAT R280:6v°-7r° (1532)]
- aan een waterlaat [GAT R282:32r°-63r° (1535)]
- in Conincxvoert waar een waterlaat Tilburg en Goirle scheidt [GAT R282:62v° (1535)]
- in Conincxvoert waar een schouwwaterlaat tussen gaat [GAT R282:63v°,67r°-67v° (1535)]
- in Conincxvoert waar een schouwwaterlaat tussen gaat tussen Tilburg en Goirle [GAT R283:3v° (1536); R288:4v° (1541)]
- moerveld, deels in Tilburg deels in Goirle, op Conincxvoert [GAT R288:34v°-35v°,35v°-36r° (1541)]
- in de Laersche Ackeren bij Conincxvoert [GAT R291:50r° (1544)]
- bij een waterlaat [GAT R292:8r° (1545)]

---

10 Dit is jonker Wolfert van Brederode, heer van Cloetinge en Zwammerdam, die gehuwd was met Adriana, vrouwe van Asten, dochter van ridder Jan Back en Adriana van Wijlick. Ze was de weduwe van Jan IV, heer van Heukelom († 1512), uit het geslacht Van Arkel.

- moerveld deels in Tilburg deels in Goirle op Conincxvoert [GAT R292:41v°-42r° (1545)]
- een stukje erf genaamd de Tussengraft op Conincxvoert [GAT R292:63r° (1545)]
- Conincxvoert te Tilburg [GAT R293:1v°-2r°,3v°,3v°-4r°,4r°-4v°,4v°-5r° (1546)]
- te Tilburg op Conincxvoert [GAT R294:3v°,36r°-36v° (1547)]
- in die Laersche Ackeren op Conincxvoert [GAT R294:45r°-46r°,46r°-47r° (1547)]
- te Tilburg op Conincxvoert [GAT R294:48v° (1547)]
- stuk land groot 1 lopensaet gelegen in de parochie van Tilborg aan Coninxvoert aldaar met die Heijstraet aldaar ander einde [GAT R297:44r°-44v° (1552)]

Bij het eerste naamsdeel dienen we niet in de eerste plaats te denken aan de moderne betekenis van het woord. Veeleer dient gedacht te worden aan een oudere betekenis, namelijk die van 'afstammeling van een (belangrijk) geslacht' (< **kunja*, 'geslacht', vgl. lat. *genus*).

Vermeldenswaard in dit verband is wellicht de volgende gebeurtenis. Op 6 december 1244 oorkondt hertog Hendrik II van Brabant dat hij Giselbert III van Tilburg, die hij noemt 'onze getrouwe' (fidelis noster) en 'zijns gelijke' (suorum parium), toestemming heeft verleend om de tiende van Oost-Tilburg, welke hij in leen hield van de hertog, te verkopen aan de St.-Geertrudisabdij te Leuven vanwege een tekort aan bestaansmiddelen:

In nostra constitutus presentia nobilis vir Gilbertus de Thilborch fidelis noster nobis insinuavit quod propter urgentem necessitatem scilicet defectum victualium oporteret eum de bonis suis aliqua vendere. Unde nobis supplicavit ut decimam quam habebat in parrochia de Thilborch, et quam a nobis in feodum tenebet, liceret ei vendere.[11]

Vervolgens maakt Giselbert op 14 december daaropvolgend bekend dat hij door zware noodzaak gedwongen bepaalde goederen moest verkopen: *quod gravi necessitate compulsi oporteret nos aliqua de bonis nostris vendere.*[12] Dan bemiddelt Franco, een secretaris van de hertog en medezegelaar van de tweede van de eerder genoemde twee akten, op 7 mei 1259, in een geschil tussen de St. Geertrudisabdij en het convent van Porta Celi (Baseldonck) bij 's-Hertogenbosch, omtrent de tiend van Tilburg (= Oost-Tilburg) die voorheen bezit was van Giselbert, in deze akte 'Giselbert dictus Rex' genoemd, d.w.z. Giselbert genaamd (de) Koning.[13]

Mogelijk duidt de naam erop dat deze voorde in de heerbaan naar Goirle ooit is aangelegd door een belangrijk persoon, die mogelijk op *Corvel* woonde (zie |**120**|). Dat er bij Conincxvoert een vonder lag, blijkt uit de volgende akte:

Lenaert zoon van wijlen Adriaen Mutsaerts verkoopt aan Jan Michiel Quaps een stuk land in Corvel Acker bij Conincxvoert tussen erfenis van Jan Michiel Quaps een zijde en een einde, Lenaert voors. waar een gemeijn voetpad tussen gaat ander einde en de gemeijnt

---

11 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I, no. 205.

12 Ibidem, no. 206.

13 Ibidem, no. 271.

van Tilborch genaamd Conincxvoert ander einde, onder voorwaarde, dat Lenaert en Jan voors. de voors. pad gelijk zullen dragen half en half en de stap die staat aan het eind van het pad aan de voors. gemeijnt ook half en half te maken en onderhouden nu en ten eeuwigen dage.[14]

Overigens werd de naam Quaps uitgesproken als Kaps. Deze Kaps bezat een bocht bij de waterloop die de grensscheiding vormde tussen Tilburg en Goirle en waaraan deze waterloop later zijn naam zou ontlenen: Kapsbochte ⇒ Katsbogte.

De naam Conincxvoert is later overgegaan op het omliggende heidegebied, dat deels bij Tilburg, deels bij Goirle hoorde. Op de kaart van Zijnen ligt ze in haar geheel in Goirle, doch in de 16e eeuw was ze groter en lag ze gedeeltelijk ook op Tilburgs grondgebied. Op dezelfde kaart is Conincxvoert gelegen tussen:

- de Katsbogte,
- het verlengde van de Trouwlaan, nu Stappegoorweg,
- de oude weg van Tilburg naar Goirle.

De *Goirlese bosjes* zijn er nog een restant van. In de 16e-18e eeuw heette het gebied waar nu de stadssporthal zich bevindt eveneens Conincxvoert.

- tot op 't Koningsvoort [Tiendklampen, Laar 1 (1778)]
- door die Galgstraat tot op 't Koningsvoort in de Goolse Baan aan den waterloop die Tilborg en Goirle scheid [Tiendklampen, Laar 2 (1778)]
- ten zuiden langs die Limiten tot op 't Koningsvoort in de Goolse Baan of Dreef, op den waterloop, zynde aldaar teffens de Scheiding der Jurisdictie [Tiendklampen, Schijf 10 (1778)]

Het is een zeer oude naam; hij wordt al vermeld in de Oisterwijkse protocollen:

- [R143:69v° (1420)]
- bij Corvel [R144:110r°]
- bij Hoeffkensdries in Goirle [R145:19v° (1426)]
- aan de Laersche Ackeren [R150:19r° (1436)]

en wordt ook in later eeuwen nog vermeld:

- het Conincxvoirt [GAT, Van Visvliet 741 fol. 19r° (1601)]
- een eijcke schaerbos ter plaetse genaempt opt conincxvoirt inde heijningen, streckende metten eenen eijnde aen langen driesch ende metten anderen eijnde aen seeckere straete aldaer [GAT R365:156 (1657)]

109. COPPENHECKEN, DAT

- alsulcke schouwe in Coppen hecken [GAT R274:49v° (1527)]
- aan de Herstal bij Coppenhecken aan de Coppenstraet [GAT R279:12r° (1531)]
- Goeens weij aan de Herstal bij Coppenhecken [GAT R280:9v°-10r°,41v°-42r° (1532)]
- Coppenhecken aan de Vlasstraet [GAT R280:44r° (1532)]
- bij de Bedbuer in de Schijve [GAT R288:40r° (1541)]
- bij de Vlasstraet [GAT R293:18v° (1546)]
- het Coppenhecken [GAT R297:49v° (1552)]
- int Coppenhecken [GAT R617:1v°-2v° (1560)]

Voor een verklaring van Coppen zie: *Coppensacker* **|111|**.

(Zie: *Vlasstraet* **|695|**.)

110. COPPENHOFF, DE

- weiland aan de Coppenstraet [GAT R290:27r°-27v° (1543)]

Zie **|111|** voor verklaring.

---

14 GAT R279:25v° (1531); *stap* = 'vonder'.

111. COPPENSACKER, DIE

Misschien van germ. *copele*, lat. *copula* 'gemeenschappelijk' (TW I, 572), of van germ. *koppingo*, bij mnl. *coppe*, 'spinhaarbos, plek met dicht struikgewas' (TW I, 572). Dit stemt overeen met de Werft.

Een andere mogelijkheid is dat de naam afkomstig is van Coppe, een vorm van de PN Jacob, welke naam sinds de vroege middeleeuwen in zwang was. Wij zijn deze vorm van de naam in de door ons geraadpleegde akten tegengekomen in [GAT R288:37r°-37v° (1541)] (Aert Coppen) in relatie tot een belending in Loven, echter nooit met betrekking tot deze akker in de *Schijf* |**610**|. Dit sluit echter een herkomst uit de PN voor deze veldnaam niet uit. De oudste bekende vermelding dateert van 1415:

- een streep land in Coppenacker [BP R1185:136r° (1415)]
- in de Schijve aan de Werft [GAT R282:9v° (1535)]

(Zie: *Werft* |**713**|.)

112. COPPENSTRAET, DIE

- in den Holssum aen die coppenstraet [GAT R264:3v° (1512)]
- den holssum aen die coppenstraet [GAT R267:16v°]
- bij de Herstal [GAT R279:12r° (1531);R290:27r°-27v° (1543)]

Mogelijk is hiermee de *Vlasstraet* |**695**| bedoeld of een zijstraat daarvan.
Zie ook: |**111**|.

113. COPPENWEIJ, DIE

Dit toponiem duidt hetzelfde stuk land aan als *de Coppenhoff* |**111**|.

- weiland aan de Heerstal [GAT R280:9r°-9v° (1532)]
- stuk erf nu ter tijd in land en weide liggende genaamd Coppen weijke ter plaatse genaamd in die Schijve op die Vlasstraet aldaar [GAT R297:49v° (1552)]

114. CORCK ACKER, DE

- in het Sonderlock bij de Heerbaen [GAT R293:8r° (1546)]

De Corck acker lag in Loven aan de Oisterwijksebaan. Mogelijk is de naam van deze akker (Corck) ontstaan uit *kerck* ten gevolge van depalatalisering van *-e-* vóór *r* + gutturaal tot *-a-* (*karck*) en deze vervolgens weer door ronding tot *-o-*. De betekenis van deze akker is dan 'kerkakker', wat mogelijk wijst op eigendom van de kerkfabriek.

115. CORT ACKERKE, HET

- akker in Corvel Ackeren [GAT R289:16v°-17r°,17r°-17v°,19r°-19v° (1542)]

Dit toponiem spreekt voor zich.

116. CORT CAMERE, DIE

- in de Heijdsijde buiten de Dreijboem [GAT R291:20r° (1544)]
- land ter plaatse genaamd die Heijdsijde buiten den Dreijboem aan die Cort Camere aldaer [GAT R296:69v°-70r° (1551)]
- een huisje met de grond en erfenis ter plaatse genaamd die Heijdsijde aan die Corte Cameren [GAT R298:6v°-7r° (1552)]

Een van de betekenissen van *Camere* (mnl.) is: 'bepaald stuk land dat afgedeeld is van water of land', ook wel gebruikt ter aanduiding van een gereserveerd bosgebied.[15]

---

15 Moerman, H.J., 'Nederlandse plaatsnamen', in: *Nomina Geographica Flandrica*, Studiën VII (1956), blz. 120.

Waarschijnlijk wordt hier een kleine ontginning van of uit gemene gronden bedoeld, waarop (op een gegeven moment) een woning is gezet. De betekenis van Cort Camere is dan: 'klein stukje afgedeeld land'. (Vgl. *Bocht* |**46**|). Hieruit blijkt duidelijk dat zowel *hoeve* als *camere* (nl. *kamer*) primair een grondmaat aanduidde en dat de betekenis pas later op de erop opgerichte bebouwing is overgedragen.
Waar deze Cort Camere precies gelegen was, is moeilijk te zeggen; in elk geval moet het ergens oostelijk van de *Cromstraet* |**139**|, tussen de *Stockhasselt* |**642**| en de Schans, ten westen van de *Moerstraet* |**493**| geweest zijn.

117. CORTEN WITTEN ACKER, DE
- akker in de Stockhasselt [GAT R289:53r°-53v° (1542)]

Witte (mnl. *weit*) betekent 'tarwe', m.n. de zachte of witte tarwe (spelt (*Tricium spelta*), of gewone tarwe (*T. vulgare*)), ofwel boekweit (*Fagopyrum esculéntum*), ook beukentarwe genoemd vanwege de beukenootachtige vorm van het zaad, die in het verleden veel werd gekweekt op zandgrond. (Vgl. du. *Weizen*, 'tarwe' versus *Weiß*; bret. *gwiniz*, 'tarwe' < *gwenn*, 'wit', maar ook *wit* in *witbier*, 'tarwebier').[16] De naam van het toponiem geeft in elk geval aan dat op dit stuk land vermoedelijk voornamelijk tarwe of boekweit werd verbouwd. Dat er in deze contreien tarwe werd verbouwd, blijkt uit [GAT R282:18r°-19r° (1535)]: *noch ist voerwaert tusschen Wouteren* [=Wouter Faessen] *ende sijn meester voerseet* [= Henrick Kemp] *dat alle rog*, coren, *boeckweijt, vlas, haver, garst ende oeft ende allet tgheen dat opten hoeven v'seet wassen sal tusschen heen beyden ghedeylt sal werden halff ende halff ende dat hoeij dat men buijten huert oeck halff ende halff te betaelen.*
Het laat zich aanzien dat deze akker in het verleden deel uitmaakte van een groter akkercomplex, *de Wittenacker* |**724**| geheten. Na opdeling ten gevolge van erfdelingen heeft men aan een van de hierdoor ontstane percelen het adjectief *corte* gegeven, om het te onderscheiden van de andere akkers uit hetzelfde complex.

118. CORTENACKER, DIE
- akker in de Avenbraecke [GAT R284:49v°-50r° (1537);R286:4v°-5r° (1539)]
- 2 stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve in de Avenbraecken, het een genaamd de Langen Acker en het andere stuk daaraan gelegen genaamd de Corten Acker [GAT R297:5r°-5v° (1551)]

De *Avenbraecke* |**11**| lag naast Korvel in de Schijf, tussen de huidige Berkdijksestraat en Korenbloemstraat.

119. CORTSTRAET, DIE
- aen die Hasselt aen die Cortstraet [GAT R267:9v° (1517)]
- in de Hasselt, bij de Langhstraet [GAT R282:36r° (1535)]

Op de kaart van Zijnen (1760) is deze weg aangegeven onder de naam *Kortstraat*; ze liep van het Hasseltplein in een rechte lijn in zuidwestelijke richting tot waar nu de kruising van de Predikherenlaan met de Kruisherenstraat is.

120. CORVEL
Dit toponiem kan op verschillende manieren worden verklaard, doch geen ervan is werkelijk bevredigend of afdoend.

---

16 Vgl. *boek* in *Die Bockhamer* |**55**|.

- Mogelijk is het ontstaan uit *goor-apə-lauha* > *gor-epe-lo*, waarbij de eerste *e* ten gevolge van pretonische elisie is weggevallen, evenals de onbeklemtoonde *o* in de uitgang. De intermediaire *-p-* in *apa* is door lenitie of aspiratie veranderd in *v*. Goor betekent: lage, moerassige grond; *apa* is een wateraanduidend suffix; Korvel betekent dan zoveel als bosje op hoge zandgrond aan het water in het goor.
  De bewuste waterloop kan de Katsbogte zijn, maar waarschijnlijker is de waterloop ten oosten van de Tafelbergstraat, in de Poelen.
- Een andere verklaring voor dit toponiem is dat het zich heeft ontwikkeld uit een oorspronkelijk 'Korte Hovel' in analogie met b.v. Lohoven (zie *Loven* |474|). De ontwikkelingsgang zou dan geweest kunnen zijn: kort(e) hovel → korhovel → kor-ə-vel → korvel.
  Kort betekent: dichtbij, op geringe afstand, maar ook: van beperkte omvang. Het woord is voor de Duitse klankverschuiving overgenomen uit het lat. *curtus*. Ogenschijnlijk hebben we hier dan te maken met een andere hovel/hoven (vgl. Velthoven, Loven, Broeckhoven), die ter onderscheiding de aanduiding kort(e) meekreeg.
  Een andere plaats met hetzelfde eerste naamsdeel is *Korbeek–Dijle* in België. Gysseling (TW I, 572) heeft dit naamsdeel verklaard als afkomstig van germ. *kurta–* (kort).[17]
- Een derde mogelijkheid is dat het eerste naamsdeel inderdaad afkomstig is van *goor* en het tweede naamsdeel *(ho-)vel* is. In dat geval is de betekenis van Korvel terug te voeren op een oorspronkelijk 'goorhovel': de ho(e)ve(-l/-n) bij of aan het goor.[18]
- Een vierde verklaring voor het toponiem *Corvel* werd reeds in 1976 aangedragen door Vromans, die voor de naam uitgaat van de uitgang *-lo* < *lauþo*, 'waterloop', waarmee dan de Korvelse waterloop bedoeld zal zijn.[19] Het eerste naamsdeel zou terug te voeren zijn op het woord *korf* of de verbogen vorm *korve-*, 'vlechtwerk, korf van gevlochten biezen of teenwilg, als afsluitsel in de toegang tot een akker'.[20] De betekenis is dan zoveel als 'vlechtwerk aan een waterloop'. Deze verklaring komt ons onwaarschijnlijk voor als benaming van een nederzetting. Wanneer we kijken naar de namen van alle andere (oude) 'herdgangen' dan moeten wij constateren dat de naamgeving daarvan verwijst naar een topografische omstandigheid.

Opvallend is dat in alle oude akten *Corvel* geschreven wordt en niet *Coervel* of *Curvel* (Kôrvel), zoals het tegenwoordig in het Tilburgse dialect wordt uitgesproken. Dit zou er op kunnen wijzen dat de umlaut in het Tilburgs dialect pas laat is opgetreden en aanvankelijk alleen bij verkleinwoorden, zoals 'Goerke' (Gurke), en in het geval van

---

17 Of moeten wij in het geval van Corvel misschien zelfs denken aan lat. *curtis* (fr. *cour* = 'hof', 'erf'), dat in zijn oorspronkelijke betekenis synoniem is met *saepes* en 'omheining' betekent, meer in het bijzonder de omheining die is opgetrokken rondom de woning. In dit geval zou Korvel ook kunnen betekenen: de hoeven bij de omheinde woning (vroonhoeve?).

18 Mogen we hieruit concluderen dat er wellicht in Tilburg aanvankelijk 4 primaire woonkernen waren: Broeckhoven, Veldhoven, Korvel (< Goorhovel) en Loven (< Lohoven)?

19 Weijnen, A., 'Loo', in: *Nomina Geographica Neerlandica* XIII (1949), blz. 71-78.

20 Vromans, J., 'Korvel ontstaan uit Korvelo?', in: *Actum Tilligurgis*, jrg. 7 (1976), no. 2, blz. 33-39.

Korvel dan zelfs nog in analoge navolging. Dit duidt er dan tevens op dat de vorm Corvel mogelijk ouder is en van vóór de 8e eeuw stamt.
Een tweede feit dat in deze richting lijkt te wijzen, is dat men nooit het bepalend lidwoord gebruikt in relatie met Corvel, doch de naam wordt verbonden met behulp van de locatieve prepositie 'in'.[21] Ook dit kan wijzen op een ontstaan vóór ca. 800.[22]
Vermeldingen in de Tilburgse protocollen:

- corvel [GAT R262:11v° (1510);R263:13r° (1511)]
- corvel daer een ghemeijn molenwech doer gaet [GAT R263:31r° (1511)]
- corvel [GAT R264:11v° (1512)]
- huijss, hoff met sijne gronde ende metter erff. daer aen ligghende ghelegen ter steede gheheijten Corvel [GAT R271:57r° (1521)]
- Corvel [GAT R278:54r° (1530)]
- een huis in Corvel aan die gemeijn straet [GAT R279:6r° (1531)]
- bij de heerbaen in Corvel [GAT R279:10r°,21r°,21v° (1531)][23]
- die gemeijn straet die naar Corvel gaat van de kerk af [GAT R279:38v° (1531)]
- huis in Corvel aan de straat [GAT R279:45r°,47r°,55r° (1531);R280:6r° (1532)]
- huis in Corvel [GAT R280:29v°-30r°,30r° (1532);R281:8r°,20r° (1533);R282:6r°,52v° (1535);R283:25v°,32v° (1536)]
- herberg in die Halff Maen op Corvel [GAT R280:59v° (1532)]
- in die Schijve after Corvel [GAT R280:59v° (1532)]
- in de Berckdijck bij Corvel naast de herberg in Halff Maen [GAT R281:6v° (1533)]
- een huis in Corvel, west van de molenstraet en noord van de Corvelschestraet [GAT R281:9r°,9v° (1533)]
- brouwhuis etc. in Corvel en grond bij de molen bij de Molenweerff [GAT R281:23r° (1533)]
- huis in Corvel vlak bij de herberg [GAT R281:29r° (1533)]
- weiland in Corvel [GAT R281:34v° (1533);R282:64r°-64v° (1535)]
- land in Corvel [GAT R282:23v° (1535)]
- huis en hove in Corvel [GAT R283:7v° (1536)]
- een huis genaamd die Moeck in Corvel [GAT R283:21v° (1536)]
- huis en grond in Corvel en Corvel Acker [GAT R283:29r° (1536)]
- huis op Corvel [GAT R283:21v°,22r° (1536)]
- land in Corvel aan de gemeijnt [GAT R283:36r° (1536)]
- land in Corvel aan de Poelstraet [GAT R284:32r° (1537)]
- een erf op Corvel [GAT R284:46r° (1537)]
- een huis genaamd die Moeck in Corvel [GAT R285:5r° (1538)]
- huis in Corvel [GAT R285:14v°-15r°,27v°,28r° (1538)]
- huis in Corvel bij de Molen aan de Molenstraet [GAT R285:30r°,37r° (1538);R286:6r°-6v° (1539)]
- huis in Tilburg bij Corvel [GAT R286:17r°-17v°,17v° (1539)]
- huis tussen Corvel en Oerl aan die Juijpt [GAT R286:18v° (1539)]
- aan 3 zijden omsloten door een straat weiland in Corvel [GAT R286:23r° (1539)]
- land in Corvel [GAT R286:los blad bij 37r° (1539)]
- Herberg in die Halff Maen op Corvel [GAT R287:20v°-21r° (1540)]

---

21 In de ettelijke duizenden door ons geraadpleegde akten over de periode 1350-1830 hebben wij geen enkele maal het bepaald lidwoord aangetroffen bij *Corvel*.

22 Het gebruik van de locatieve prepositie 'in' zonder bepalend lidwoord (de, die) in relatie met plaats- of veldnamen duidt in de regel op een ouderdom vóór ca. 800; dit gebruik treffen we in Tilburg onder andere aan voor de herdgangen: Corvel, Broeckhoven, Oerle, Loven, hetgeen duidt op een hoge ouderdom. Het gebruik van de locatiefpreposities 'in' en 'op' samen met het bepaald lidwoord duidt in elk geval op jongere nederzettingskernen.

23 Met de Heerbaen is hier de Poelstraat of de Laarstraat bedoeld.

- in Corvel aan de Werft [GAT R287:21r°-21v° (1540)]
- huis aan die Juijptsche heijde aldaar men tot Corvelwaert gaet [GAT R287:45v° (1540)]
- huis in Corvel [GAT R287:56v° (1540)]
- een stede genaamd Corvel aan de Werft [GAT R287:71r°-71v° (1540)]
- huis en grond in Corvel [GAT R287:77v°-78r° (1540);R288:32r°-32v° (1541)]
- een huis in Corvel [GAT R288:57v° (1541)]
- huis genaamd de Moeck in Corvel [GAT R289:14r° (1542)]
- huis en grond in Corvel, in de Berckdijck bij Corvel en in Corvel Acker en bij de Poel [GAT R289:16v°-17r°,17r°-17v°,18r°-18v°, 18v°-19r°,19r°-19v° (1542)]
- huis en grond in Corvel [GAT R289:36r° (1542)]
- huis in Corvel [GAT R289:46r° (1542)]
- huis en erf in Corvel [GAT R290:6r°-6v° (1543)]
- 2 huizen in Corvel aan de Moelenstraet [GAT R290:6v°-7r° (1543)]
- huis op Corvel [GAT R290:7v°-8r°,8r°-8v° (1543)]
- in die Schijve bij die Wijntmoelen van Corvel [GAT R290:12r° (1543)]
- een huis in Corvel [GAT R290:12v°-13r° (1543)]
- huis tussen Corvel en het Rijlaer [GAT R290:33v°-34v° (1543)]
- een huis in Corvel [GAT R290:37v°,38r° (1543)]
- in Corvel in die Schijve omtrent die Wijntmoelen aldaar [GAT R290:41v° (1543)]
- huis in Corvel [GAT R291:14v°,14v°-15r°,58v° (1544)]
- land bij de Wijntmoelen van Corvel [GAT R292:26r°-27r° (1545)]
- huis in Corvel [GAT R292:63r° (1545)]
- land in Corvel [GAT R292:72r° (1545)]
- huis in Corvel [GAT R293:33v°,61r°-61v° (1545);R294:8r°,8v°,33v°,36v°-37r° (1547)]
- weiland in Corvel [GAT R294:50v°-51r° (1547)]
- de Molen in Corvel [GAT R295:2v° (1549)]
- huis in Corvel [GAT R295:4v°-5r°,59r° (1549)]
- gronden in Corvel [GAT R295:59r°-60v° (1549)]
- huisje met een hof ter plaatse genaamd Corvel [GAT R296:61v° (1551)]
- een stedeke te weten huis, hof en erfenis gelegen in Corvel aan de Berckdijck, met een kersenboom genaamd de Thuijnboom, een noteboom daarbij staande en een eik staande aldaar tegen de weg tegenover de schuur over de straat [GAT R297:9v°-10v° (1551)]
- een huijs, hoff, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende met nog een stuk erf in weiland liggende en met een steegje daar achter aan komende, ter plaatse genaamd Corvel [GAT R297:21v° (1551)]
- 4 stukken erf gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd te Corvel en in Corvel acker in alle grootte als deze drie stukken erf aan elkaar rakende en het vierde stuk daar apart gelegen zijn, het eerste stuk genaamd die Streep aldaar, het tweede en derde stuk genoemd ander zijde, die Poelstraat ander einde, met het stuk genaamd Nijuwe Bocht gelegen aldaar, het derde stuk genaamd 't Sandsche land gelegen aldaar, het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van Corvel acker en van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]
- huis, hof met de grond en een weitje daar achteraan liggende in alle grootte als die samen aan elkaar gelegen zijn ter plaatse genaamd Corvel [GAT R297:53r°,53v°-54r° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca. 6 lopensaet ter plaatse genaamd Corvel en een stuk erf in weide liggende groot ca 3½ lopensaet ter plaatse voors. [GAT R297:93r°-93v° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond samen groot ca. 13 lopensaet ter plaatse genaamd Corvel [GAT R297:64r° (1552)]
- huis, hof, grond en een stuk erf daaraan liggende groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd Corvel [GAT R298:1r°-1v°,1v°-2r° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd Corvel, de straat een einde, een gemeijne Molenwech ander einde [GAT R298:8v°-9r° (1552)]
- huis en hof ter plaatse genaamd Corvel, de gemeijn straat een zijde en een einde [GAT R298:14r° (1552)]

- huisje met een hof, grond en toebehoren ter plaatse genaamd Corvel [GAT R298:14r°-14v° (1552)]
- huijs op Corvel bij tgoet erfgenamen Dierck Back [GAT R308:58r° (1562)]
- gelegen ter plaetse bij dat goet ter Rijt aen dat hecke bij der kercke naar Korvel belend d'een zijde en tussen die pad daer naar ter kercke gaet behorende tot het goed van de Rijt [GAT R322:2r° (1576)]
- ter plaetse Corvel aen die Juijpt bij t goet vander Rijdt [GAT R325:1r° (1579)]
- een parcheele vanden gemeijnte gecocht gelegen tegens over de stede van Claeus Aerdt Laureijs Lenss, ende de weduwe wijlen Mr Jan Berijs beneffens den wech na Corvel aldaer [GAT, Van Visvliet 741 fol. 2v° (1605)]
- seecker stuck saeijlandts geheijten deckers stede, vier lopensaeten ende een quartier offte daer ontrent begrijpende nochtans soo groot ende cleijn als t'selve is binnen de prochie van Tilborgh ter plaetse genaempt Corvel aldaer, streckende metten eenen eijnde aende gemeijne straet ende metten anderen eijnde aenden lijckwech [GAT R365:155 (1657)]
- weide genaamd de Henninckweij in Korvel, zuid een waterlaat [GAT R374:122v° (1676)]
- te Corvel voor de Poelstraet [Tiendklampen, Laar 1 (1778)]
- te Corvel aan de Halve Maan [Tiendklampen, Laar 4 (1778)]
- door de Berkdyksestraat tot wederom te Corvel aan de Halve Maan [Tiendklampen, Laar 4 (1778)]
- door de straat tot in Corvel [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- door den grooten weg of straat tot aan 't begin van Corvel [Tiendklampen, Schijf 4 (1778)]
- in de Reit aan de steede van Doctor Mutsaers, en aldaer in het spoor, dat van de Oostzyde van dito steede loopt, langs de Werff en vooraan in Corvel inkomt [Tiendklampen, Schijf 5 (1778)]
- in de Werff ter plaatse daar de waterloop van die zelve naam zyn begin neemt, aldaar in 't spoor of akkerweg, door of langs dat spoor, tot in Corvel [Tiendklampen, Schijf 6 (1778)]
- zuidwaards door Corvel, langs die huizen, westwaards door den Berkdyk langs die huizen, tot dat men komt ter plaatse, daar den Melkpad in de Berkdyksestraat komt [Tiendklampen, Schijf 6 (1778)]
- te Oerle langs den grooten weg of dreef die van daar op Goirle loopt, tot aan den karweg of spoor die uit die Goolse Dreef, op Corvel loopt, genaamt de Poelstraat [Tiendklampen, Schijf 9 (1778)]
- door de straat of weg die van Corvel op Oerle loopt [Tiendklampen, Schijf 9 (1778)]
- een halff huijs, naar den noordenkant, scheijdende op de binnenmuur, met de helft in het gebruijk en onderhout van den put, en den hoff, zoo als is afgepaalt, groot een half Loop^{t}, gestaan en gelegen ter plaatse Corvel, aldaar west de straat, zuid den Pael, en noord de Gemeene straat [GAT R490:59r°,59v (1793)]
- de vaste goederen staande in het Collectboek der Reëele omslagen over Tilburg onder de Heertgang van Corvel [GAT R490:62v (1793)]
- een parceel weide groot 3 loop^{n} gelegen tot Corvel [GAT R492:21r°-22r° (1797)]
- een parceel weide voor 't geheel groot een en een vierde loop^{n} ofte daar omtrent, ter plaatze Corvel, aldaar in de Poelstraat, oost de wed. Gijsb. Bacx, zuid de gemeen weg ... en verclaaren de Condividenten dat het voors. parceel geen leen subject is aan den leenhove in S' Bosch [GAT R492:27v° (1797)]
- een huizinge meerhuizinge met den hoff, groot 2 lop^{t} ofte &c geleegen als voor ter plaatze Corvel [GAT R492:45r° (1797)]
- huis staande en gelegen ter plaatse Corvel en een parceel akkerland groot een en een halff lopenzaaten [GAT R493:43v°-45r° (1800)]
- een huisinge stal en verder getimmer met den hof en boomgaart groot twee lop^{n} ofte daar omtrent gestaan en gelegen alhier ter plaatze Corvel, item een klijnder huijs met de schuur en hof groot een lop^{t} ofte daaromtrent ter plaatse als voor [GAT R493:96v° (1801)]
- een parceel weide groot 3 Lop^{t} gelegen ter plaatze Corvel den witten paal [GAT R493:98r° (1801)]
- een parceel weide groot 3 lop^{n} geleegen ter plaatze Corvel [GAT R493:98r° (1801)]
- een parceel akkerland genaamd de Poel groot vier lopensen ter plaatse Corvel [GAT R493:198r° (1804)]
- de helligt in zeeker huijs gestaan ende geleegen tot Corvel met den hof groot ontrent negenenveertig ares /anderhalf lopen/ [GAT R494:53r° (1806)]
- een parceel akkerland gelegen tot Corvel groot negen en veertig ares /anderhalf loopen/ [GAT R494:53r°-53v° (1806)]
- d'un tiers d'une petite et mauvaise maison et jardin contenant dix perches ou environ, sise en cette commune à Corvel N° 201 [GAT R467:48,53 (1811)]
- une maison avec jardins au quartier dit Corvel numerotée 154 [GAT R467:51 (1811)]

Oudere vermeldingen in de Bossche en Oisterwijkse schepenprotocollen zijn:

- pacht uit land in loco Corvel [BP R1179:447r° (1393)]
- die Scijve bij molen van Corvel [BP R1185:3r° (1407)]

- huis en land in Corvel [BP R1185:44v° (1407)]
- bona Henrici Wysse in quadam villa dicta Corvel in parochia de Westilborch [BP1214:30v° (1443)]
- Corvel in Tijlborch [OP R143:5r° (1418)]
- inden heertganc van Corvel aen die Juijptstraet [OP R147:25r° (1430)]
- int nuwe geloect aen die Rijt neffen den wech die tot Corvel waert gheet [OP R147:29v° (1430)]
- erfenis dat oude lant after Corvel int nuwe geloect [OP R152:6v° (1440)]
- inden heertganck van Corvel aenden Berckdijck [OP R152:55r° (1440)]
- Corvel in die Avontbraeck [OP R158:5r° (1450)]

In een Bossche brief van 1350 die wordt geciteerd in [GAT R299:34r° (1525)] staat: *Molendinum Venti in villa de Corvelle* ofwel *de molen in de stee Corvelle.* Een ander opmerkelijk feit is dat in een akte uit 1443 het plein wordt aangeduid als *Corvel aenden Hovel* [OP R153:14v°] en niet de buurtschap zelf (in 1450 echter wordt het plein aangeduid als *de plaets*). In 1511 nog spreekt men van *die Hovel van Corvel* [GAT R262:13r°].
Overigens wordt de naam al vermeld in 1331 als *Corvele.*[24]
Korvel was een van de herdgangen die rondom *de Schijf* |610| lagen; de andere zijn:

- Hoevel,
- Berckdijck,
- Rijt en He(e)rstal,
- Hasselt en
- Velthoven.

Zijnen (1760) vermeldt op zijn 'Kaarte der heerlykheeden van Tilborg en Goirle' eveneens *Corvel.*

121. CORVEL ACKER, DE

Oisterwijkse schepenprotocollen:

- in die korvelsche ackeren [R143:12v° (1419)]
- in den ackere van Corvel [R143:61v° (1420)]
- bij Noertacker in die gemeijn ackeren van Corvel [R147:24r° (1430)]
- aen mugghenseel in den ackere van Corvel [R149:6v° (1435)]
- Vergheijlenstreep inden ackere van Corvel [R150:32v° (1436)]
- poelacker in die ackere van Corvel [R152:21v° (1440)]
- land Eefsendal in die ackere van Corvel [R152:60r° (1440)]
- in die ackere van Corvel aen een stede geheyten Muggenseel bij Smeetslant [R154:37v° (1444)]
- den Noertacker in die Corvelsackeren [R155:23v° (1445)]
- in die ackere van Corvel aen een stede geheyten Muggenseel bij Smeetslant [R156:38v° (1446)]
- Eefsendal in die ackere van Corvel [R157:2v° (1449)]
- in die Corvelsackere in die Venackere [R163:21v° (1455)]
- in die Corvelsackeren den Bolck [R164:8r° (1456)]
- in die ackere van Corvel den Santsche acker [R164:42r° (1456)]

Vermeldingen Tilburgse schepenprotocollen:

- die Corvelsche acker [GAT R262:23r° (1511)]
- die Corvelsche acker, Oerle, die herstraet aldaer [GAT R262:27r° (1511)]
- een stucken erffs ter plaetsen geheijten in Corvel acker [GAT R265:20v° (1513)]
- twe verscheijden stucxken landts ter stede geheijten in Corvel acker dat een geheijten die vaertten [GAT R267:6r° (1517)]
- een stucxken landts ½ lopensaet ter stede geheijten in Corvel acker [GAT R267:6r° (1517)]
- die Vaert in Corvel acker [GAT R278:52r° (1530)]
- bij de gemeijnt Conicxvoert [GAT R279:25v° (1531)]
- in Corvel Acker [GAT R279:29r°,29v°,38r°,41v°,55r° (1531)]

24 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 3, no. 733.

- aan de Heerbaen [GAT R280:29v°-30r° (1532)]
- de Poelacker in Corvel Acker [GAT R280:30r° (1532)]
- in Corvel acker [GAT R280:39r° (1532);R281:2r° (1533)]
- in Corvel acker en aan die Scheijtsteegde [GAT R281:18r°;18v° (1533)]
- aan de Heerbaan [GAT R281:20r°,22v° (1533)]
- Santsche Acker in Corvel Acker [GAT R282:6v°-7r° (1535)]
- in Corvel Acker [GAT R282:los blad bij 18r°,39r°,62v° (1535)]
- Jannen Acker en de Hooghen Acker in Corvel Acker [GAT R282:62v°-63r° (1535)]
- de Bolck in Corvel Acker [GAT R282:67r° (1535)]
- in Corvel Acker [GAT R283:29r° (1536)]
- het Muggezeel in Corvel Acker aan de Heerbaan [GAT R283:33v° (1536)]
- aan de Heerbaan [GAT R283:36r° (1536)]
- in Corvel Acker [GAT R283:38r° (1536)]
- Cannenlandt aan de Heerbaan [GAT R284:1r° (1537)]
- weiland en heide in Corvel Acker aan de waterlaat genaamd het Stappegoer [GAT R284:12r° (1537)]
- geheten den Heijnege Acker in Corvel acker aan de Heerbaan [GAT R284:34v° (1537)]
- in Corvel acker [GAT R284:35r° (1537)]
- land aan de Scheijtsteechde in Corvel acker [GAT R284:54r° (1537)]
- in Corvel acker [GAT R285:1v°-2r°,13r°;19r°-19v° (1538)]
- de Langenacker in Corvel acker [GAT R285:27v° (1538)]
- in Corvel acker opten herwech [GAT R286:4r° (1538)]
- de Bellick in Corvel Acker aan de Poelstraet [GAT R286:22v°-23r° (1539)]
- in Corvel acker [GAT R288:11v°,32r°-32v° (1541)]
- in Oerl in die Corvel ackeren [GAT R288:34v°-35v°,35v° (1541)]
- een stuk land en de Kijnderbocht in Corvel acker [GAT R288:36r°-37r° (1541)]
- in Oerl in Corvelacker [GAT R288:37r°-37v° (1541)]
- in Corvel acker aan de Heerwech [GAT R288:52r° (1541)]
- de Sterrenput in Corvelacker [GAT R288:58r° (1541)]
- de Hazenacker bij t Zansche Hecken, de Bellick in Corvel acker, t Zansche Landt daar, t Cort Ackercke daar, die Bocht en de Lange acker in Corvel Ackeren [GAT R289:16v°-17r° (1542)]
- in Corvelacker op de Gruenewech [GAT R289:18r°-18v° (1542)]
- bij t Zansche Hecken de Hazenacker, de Langenacker en de Bocht in Corvel acker [GAT R289:18v°-19r° (1542)]
- aan de Heerbaan [GAT R289:24r° (1542)]
- bij de gemeijnt het Stappegoer [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- de Hazenacker in Corvel acker [GAT R289:44v°-45r°,45r°-45v° (1542)]
- aan de Heerbaen [GAT R289:49r°,49r°-49v° (1542)]
- in Corvel acker [GAT R290:1r°-1v°,12v°-13r° (1543)]
- de Sterput in Corvel acker [GAT R290:24r° (1543)]
- aan de Heerbaan, achter Heijn Bruijnen Stede, waar een voetpad naar Goirle is [GAT R291:12v°,12v°-13r° (1544)]
- aan de Heerweg [GAT R291:49r° (1544)]
- aan de Heerbaan [GAT R292:38r°-39r°,39r°-39v° (1545)]
- in Corvel acker [GAT R292:41v° (1545)]
- aan de Poelstraet [GAT R292:63r° (1545)]
- aan de Poel [GAT R292:63r° (1545)]
- in Corvel Ackeren [GAT R292:70v° (1545)]
- in Corvel acker [GAT R293:47v°,60r°,76v°-77r° (1547)]
- de Bocht in Corvel acker [GAT R294:8v° (1547)]
- aan de Heerweg [GAT R294:13r°-13v° (1547)]
- in Corvel acker [GAT R294:26r° (1547)]
- de Heijningen acker in Corvel acker [GAT R294:43r°-43v° (1547)]
- aan de Scheijtsteegde [GAT R294:46r°-47r° (1547)]
- Heijningen acker in Corvel acker aan de Heerstraet [GAT R294:47r°-47v° (1547)]
- aan de Heerbaan [GAT R294:56v°-57r° (1547);R295:3r° (1549)]
- in Corvel acker [GAT R295:9v° (1549)]
- op de Heerweg [GAT R295:32v°-33r° (1549)]

- op de Heerwech [GAT R295:51r°-51v° (1549)]
- stuk land in Corvel Acker [GAT R296:4r°-4v° (1550)]
- stuk land genaamd de Hoeck groot ca. 2 lopensaet en 1 vierdevaetsaet in Corvel Acker op die Scheijtsteeghde [GAT R296:28r° (1550)]
- een zekere waterlaet beginnende in Tilburg in Corvel Acker en vandaar lopende naar en door het Eselven gelegen achter Oerl [GAT R296:29r°-29v° (1550)]
- 2 lopensaet land gelegen in Corvel Acker [GAT R296:43v°-44r° (1551)]
- land genaamd de Sterput in Corvel Acker [GAT R296:57r° (1551)]
- land in Corvel Acker [GAT R296:65v°-66r° (1551)]
- stuk land groot ca 1 lopensaet min 6½ roeden ter plaatse genaamd Corvel Acker op de Heerwech aldaar [GAT R296:74v° (1551)]
- 4 stukken erf gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd te Corvel en in Corvel acker in alle grootte als deze drie stukken erf aan elkaar rakende en het vierde stuk daar apart gelegen zijn, het eerste stuk genaamd die Streep aldaar, het tweede en derde stuk genoemd ander zijde, die Poelstraat ander einde, met het stuk genaamd Nijuwe Bocht gelegen aldaar, het derde stuk genaamd 't Sandsche land gelegen aldaar, het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van Corvel acker en van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]
- land genaamd de Hoeckacker ter plaatse genaamd in Corvel Acker, die gemeijn heerbaan ander zijde [GAT R297:51v°-52r° (1552)]
- erfenis groot 3½ lopensaet in die Corvelsche Acker [GAT R297:62v°-63r° (1552)]
- land groot 4 lopensaet ter plaatse genaamd die Corvelsche Ackeren [GAT R297:67r° (1552)]

De Corvel Ackeren lagen ten zuiden van het Korvelplein. De akkers waren aanvankelijk het gemeenschappelijk akkerland van de naburen van de herdgang Korvel. Op de kadasterkaart van 1832 gedeeltelijk *Groeneweg Akkers* geheten, rond de *Poelstraet* |**560**| tot aan het *Stappegoer* |**632**|, in het zuiden begrensd door *Conincxvoert* |**108**| en de Katsbogte. De Poelstraet liep erdoorheen. De Heijningen akkers op de kadasterkaart vallen hier ook onder.

In 1502 schrijft pastoor Rutger van Holten in het kerkelijk register:

Invenitur antiquissimo libello. Item habet pastor alternis annis modium siliginis ex parte Capituli de Beka, qui competit nobis ex eadem ex parte Capituli quandi ipsi habent decimam de Corvelacker

waaruit blijkt dat zowel het Kapittel van Beek als de pastoor een tiend krijgt uit deze akkers.[25] In de *Verdeeling van de Tienden* uit 1778 wordt gesteld dat uit de *Tiende van de Schyf-akker*, waartoe ook de *Negenden Klamp, Genaamt De Poel*, die de voormalige *Corvel Acker* mee insluit, vier klampen toekomen aan het kapittel van St. Pieter te Hilvarenbeek.

- Ista sunt bona et emolumenta et terrae Investiti de Tilborch... Item habet decimam dictam den Corvelacker cum die Scijve et (videlicet) die Schijve XVIII modios siliginis [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1]

122. CORVELSCHE MOELEN, DIE

(Ook genoemd: Die Wijntmoelen van Corvel, Die Wijntmoelen in die Schijve.)

- die Corvelsche moelen [GAT R263:3v° (1511)]
- die schijve ontrent die corvelsche moelen [GAT R263:4r° (1511)]
- die molen van Corvel [GAT R264:los blad bij 11 (1512)]
- huis ter plaetsen geheijten die Corvelse Molen [GAT R273:108v° (1523)]
- eenre wijntmolen gelegen tot Corvel [GAT R277:36r° (1529)]

---

25 AAT bundel Tilburg I, 3.

- aan de Molen weerff bij de Molen [GAT R281:22v°-23r° (1533)]
- in die Schijve bij die Corvelsche Wijndmeulen [GAT R282:5v° (1535)]
- huis bij de Corvelsche Molen aan de Molenstraet aan de gemeijnt die Juijpt [GAT R282:30v°-31r° (1535)]
- in die Schijve bij de Corvelsche Molen [GAT R283:29v° (1535)]
- aan die Corvelsche Moelen aan de Molenstraet en Juijpt [GAT R284:60r° (1537)]
- in die Schijve bij die Corvelsche Molen [GAT R285:1r° (1538)]
- in Corvel bij de Molen aan de Molenstraet [GAT R285:30r°,37r° (1538)]
- in die Schijve bij die Corvelsche Moelen [GAT R285:41r° (1538)]
- in die Juijpt bij die Corvelsche Moelen aan de Moelenstraet [GAT R286:7v°-8r° (1539)]
- in die Schijve bij de Corvelschen Moelen aan een gemeijn Moelenwech [GAT R286:19v°-20r° (1539)]
- molenwech in de Schijve van de Berckdijck naar de Corvelsche Molen [GAT R286:41v°-42r° (1539)]
- omtrent die Corvelsche Moelen [GAT R288:56r° (1541)]
- bij de Wijndtmoelen van Corvel [GAT R292:26r°-27r° (1545)]
- in die Schijve bij de Wijndmoelen [GAT R292:79r° (1545)]
- in die Schijve bij die Corvelsche Moelen in het Molenstraetke daar tussen [GAT R293:6v° (1546)]
- in die Schijve bij die Corvelsche Moelen [GAT R293:56r° (1546)]
- stuk land in die Schijve bij de Corvelsche Moelen aan die Molenstraet of Ackerwech [GAT R296:51r° (1551)]

De windmolen op Corvel was gelegen op het driehoekig stuk dat nu omsloten wordt door de huidige Capucijnenstraat, Paterstraat en Meelstraat. Hij wordt reeds expliciet genoemd in 1407:

- die Scijve bij molen van Corvel [BP R1185:3r° (1407)]

doch waarschijnlijk wordt de molen al indirect vermeld in een akte van 1310, wanneer Gerardus genaamd van Esghe aan Henric genaamd Bac van Westilborg ten behoeve van de abt en het convent van Tongerlo een aantal pachten uit goederen te Tilburg verkoopt, waaronder 1 mud rogge *de medietate molendini consistentis in Westilborch iuxta cimiterium ibidem*.[26] Hierbij doet zich echter een probleem voor. Indien hier daadwerkelijk de Korvelse Molen bedoeld is, dan doet de mededeling 'juxta' (nabij) het kerkhof, ervan uitgaande dat hiermee het kerkhof bedoeld wordt dat om de kerk aan de Oude Markt (huidige Heikese kerk) gelegen was, vreemd aan. Sedert wanneer begravingen binnen dit kerkhof (lees op deze begraafplaats) plaatsvonden, is niet bekend. Het is aannemelijk dat dit pas veel later gebeurde, aangezien het in oorsprong om een domaniale kerk handelde. Op grond hiervan mogen we veronderstellen dat de begravingen vóór die tijd elders plaatsvonden, en de meest in aanmerking komende plaats is dan in de directe omgeving van de *Bedbuer* |16|. Hemelsbreed is de afstand tussen de Korvelse molen en de hoek Boomstraat–Elzenstraat slechts ± 550 m (tegen ± 650 m naar de Heikese kerk).

Ook in latere eeuwen wordt hij nog vermeld:

- een parceel saeijlants vier lopensaten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als t'selve metten maeten bevonden sal worden, gelegen binnen de prochien van Tilborg ter plaetse genaemt de Schijve, ontrent de Corvelsen molen aldaer tusschen erffenisse Geraert van Osch, de Erffgen: wouter jan Goijaert Crillaerts aen d'een sijde oostwaerts, ende tusschen erffenisse adriaen somers aen d'ander sijde westwaerts, streckende metten eenen eijnde aende erve anthonis aert peter Thielemans metten ackerweg, ende metten anderen eijnde aenden lijckweg aldaer [GAT R367:180ro (1662)]
- voorby het Corvels Moolenhuis, van daar ten westen door den Moolenweg, tot aan den Moolen en voorts van den Moolenstaander, in een regte lyn door den Akker, tot aan het Hagelkruis op den steenen

26 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van s'-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I,2, no. 831 (16.10.1310): uit de helft van een molen gelegen in West-Tilburg naast het kerkhof aldaar.

Paal aldaar [Tiendklampen, Schijf 3 (1778)]
- aan het Hagelkruis aan den steenen Paal, van daar in een regte lyn op den Stander van den Corvelsen Kooren-Wind-Moolen, van daar, door het spoor, dat van de Moolen aan de Westzyde van 't Moolenhuis in de straat komt [Tiendklampen, Schijf 4 (1778)]

De kaart van Zijnen (1760) vermeldt de *Corvelsche Mole.*

123. CORVELSCHENWECH, DE
- land genaamd de Vekensche Acker ter plaatse genaamd in de Berckdijck tussen de kerckpad en de Corvelschenwech [GAT R295:49v°-50r° (1549)]

Opgemerkt dient te worden dat de naam van deze weg niet alleen kan aangeven dat hij naar *Corvel* |**120**| voerde, maar ook dat hij in Corvel gelegen was. Dit geldt voor meerdere straten of wegen die de naam van een herdgang voeren, vergelijk bijv. *Die Creijenvensche straet* |**133**|, *Die Hasseltschestraet* |**254**|, *Die Stockhasseltsche straet* |**644**|. In het onderhavige geval is er waarschijnlijk sprake van de huidige Berkdijksestraat; het kerkpad is dan mogelijk de Ruysdaelstraat, die vroeger met een wijde boog doorliep tot in de *Berckdijck* |**22**| (kruising Burgemeester Beckers-straat/Burgemeester Damsstraat).

124. CORVELSCHESTRAET, DIE
- een huis noord van de Corvelschestraet en west van de Molenstraet [GAT R281:9r° (1533)]
- het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]

Dit is de Korvelseweg tussen Diepenstraat en Paterstraat.

125. COUDENBERGH, DIE
(Zie: *Die Cauwenberch* |**94**|.)

126. COURIJT, DIE
(Zie: *Die Caurijt* |**93**|.)

127. CRABBEN, DIE
- een beemd genaamd die Crabben aan de crabben naast de persoonschap en ridder Jan Back [GAT R283:55r° (1536)]

Deze beemd heeft aan de Leij gelegen ten zuiden van de *Commerstraet* |**107**|. Aan de naam van deze beemd te zien, heeft de mens hier al ingegrepen in de loop van de Leij. *Crabben*, mnl. *crabbe* betekent onder andere dijk- of oeververstersterking uit palen of vlechtwerk. Dit zou erop kunnen duiden dat de Leij of reeds is gekanaliseerd of men heeft een vlechtwerk geplaatst in een buitenbocht van de stroom om verdere afkalving tegen te gaan.
In de Oisterwijkse protocollen komt echter het toponiem *die Cratte* (die Cratte omtrent de huysinge van de pastorye van Tilborch) of *de hooge Craet* (de hooge Craet neven de Heukelomse gemeijnt) voor. Reeds in 1334 wordt *de Crat* vermeld in een charter waarin abt Walter Bac en het Convent van Tongerlo aan Bertout Bac van Tilburg een beemd met deze naam tegen een jaarlijkse cijns geven:
Kenlec si allen den ghenen die deze jeghewordeghe letteren selen zien ende hoeren, dat wi abdt ende convent van Tongerlo hebben ghegheven Bertout Bac van Tilborch onsen beemt die men noemt de Crat gheleghen Tilborch in qualem de brouc om XVIII oude conincx

grote van Vrankerike ofte de werde der af jaerlex te betaelne op onser vrouwen dach als men kerssen draeght te Tilborch in onsen spiker.[27]
Krat duidt een loshangend, gevlochten schot van een boerenwagen aan; mnl. *cratte*, 'gevlochten mat', oe. *cræt*, 'wagen', vgl. oiers *grinne* (**grend-n-io*), 'bundel van twijgen'. De basisnotie van zowel *crabbe* als *cratte* is die van vlechtwerk, o.m. waarvan de wagenkorf gemaakt werd.
Het is niet onwaarschijnlijk dat *die Crabben* als een (over-)schrijffout, lees leesfout, gezien moet worden, te meer daar men in 1526 schrijft *aen Qualenwiel die Crat bij de persoen* [GAT R272:62r° (1522)]. De verwisseling van *t* en *b* in schrijfschrift is niet zo vreemd.
Naar het zich laat aanzien bevond deze beemd zich aan de *Leije* **|460|**, nabij *Calenwiel* **|85|**. Mogelijk ontleent hij zijn naam aan het feit dat hij gelegen was aan het vlechtwerk dat de inlaat van de voormalige watermolen van Calenwiel tegen afkalving beschermde.
Zie echter ook *Creijven* **|134|** voor een andere betekenis van *crat* < lat. *cratis*.

128. CRAENBRAECK, DIE

- een akker gelegen aan de Voert genaamd de Voertacker; Aert Coppen noordwaerts naast de gemeijnt langs de straet ter Craenbraecke waart [GAT R288:37r°-37v° (1541)]

De genoemde straat *ter Craenbrake waart* moet een straat geweest zijn die ongeveer in het verlengde van de huidige Jan Aartestraat gelegen heeft en naar de Prinsenhoeven liep (vermoedelijk het oostelijke deel van de huidige Hoogvensestraat). In de wegenlegger van 1872 komt deze straat voor onder de naam *Jan Aarten weg*. De Craenbraeck kan dus in de buurt van de huidige Prinsenhoeven gelegen hebben. Een exacte lokalisatie is helaas aan de hand van de beschikbare gegevens niet mogelijk.
Voor de betekenis van *craen* zie **|129|**, maar er is nog een andere bijzondere omstandigheid die niet mag worden veronachtzaamd. Bij het uitzanden van een (vlak!) stuk akkerland bij een eeuwenoude eik genaamd *Jan Aerte boomke* werden in 1841 *aan de regter zijde van den weg op Moergestel, ter zijde van de nieuw gebouwde kazerne* (de zogenaamde Lancierskazerne, de latere BeKa-fabriek en huidig Gemeentearchief) enkele urnen gevonden van het zogenaamde Drakenstein-type, behorend tot de tweede fase van de Hilversum-cultuur, terwijl een zeer dikke cultuurlaag de akker bedekte.[28]
Het is niet onmogelijk dat deze akker oorspronkelijk deel uitmaakte van de *Craenbraeck*. Aangezien het *Jan Aerte boomke* op de hoek van de huidige Jan Aartestraat en de Lanciersstraat stond, mogen we veronderstellen dat de *Craenbraeck* gelegen was, hetzij westelijk van de Lanciersstraat tussen St. Josephstraat en Hoogvensestraat, dan wel oostelijk van de Lanciersstraat, tussen genoemde St. Josephstraat en Havendijk (Piushaven). Hier moeten oorspronkelijk eveneens bronstijdgrafheuvels hebben gelegen.
Bovendien is het mogelijk dat het eerste lid van de naam *Craenbraeck* een samentrekking is van *crayen*, een genitiefvorm bij mnl. *craye* of *craeye* (> nnl. *kraai*). De owgm. *ā*, die aan een ogm. *ǣ* beantwoordt, (< idg. *ē*), in enkele gevallen ook aan een

27 Archief Bisdom 's-Hertogenbosch, map Tilburg, charter van 5 februari 1334.

28 Zie ook: *Die Paelsberch* **|548b|**.

ogm. *ā*, vindt men in het nnl. terug als *â*. In het woord *kraai* heeft zich uit de ogm. *æ* vóór *j* een klankcombinatie ontwikkeld, die men met recht een diphtong mag noemen. Echter, het lijkt erop dat dit niet altijd het geval was; de vorm *craen* duidt op een jongere ontwikkeling uit een vorm *cra* (vgl. nhd. *Krähe*) ⇔ oudere vorm uit *creye*. (Zie ook: *Dat Creyeven* |134|.) Opvallend is dat zowel de Kraanbraak als het Kraaiven als eerste lid het woord *kra*, 'kraai', hebben en dat op beide plaatsen bronstijdgrafheuvels te vinden waren. Nu laat zich de vraag stellen of er wellicht een causaal verband bestaat tussen het woord kra (kraai) en de aanwezigheid van grafheuvels.

129. CRANEBORCH, DIE

Cranaberga (TW I, 577) van germ. *krana–* (m), 'kraanvogel', en *berga–* (m), 'berg'.

- een acker die craneborch in stertshoeve [GAT R267:10r° (1517)]
- heide en weide in Sterts hoeve [GAT R289:36r°-36v°,37r°-37v° (1542)]
- een stuk erf in weide liggende groot ca. 3½ lopensaet genaamd de Cranenborch ter plaatse genaamd die Hasselt [GAT R296:83r° (1551)]
- de Cranenberch [R337:10r° (1590)]
- de Cranenberch, een stuk saylants in de Stershoeve aen die Hasselt [R340:12v° (1594)]
- een parceel weijde groot een Loopensaet offte &[a] genaemt de Cranenbergh, noort de gemeene heijde [GAT R471:174r°-175v° (1719)]
- Willem de Beer cedit den Kranenberg genaamd de Wrange aan Norbert Jan van Beurden [R463:95 (1807)]

Eveneens in de Oisterwijkse protocollen vermeld:

- lant den Cranenborch [OP R236:16v° (1531)]
- lant den Cranenberch in die Hasselt [OP R260:16v° (1556)]
- lant den Cranenberch [GAT R266:31r° (1562)]

Voor plaatsbepaling zie: *Sterts Hoeve* |639|.

130. CREIJENVEN, DAT

(Zie: *Dat Creijven* |134|.)

131. CREIJENVENSCHE ACKEREN, DIE

(Ook: Creijvens Acker)(spreek uit als: Kraaienvense Akkeren)

- land in Creijvens Acker [GAT R280:12r° (1532)]
- de Hogen acker in die Creijenvensche Ackeren [GAT R285:12v°,17v° (1538);R288:6v°,56v° (1541)]
- de Wittenacker in Creijvens Acker [GAT R288:32v° (1541)]
- de Ruijsackers en het Lege Stucken aldaar [GAT R289:25r° (1542)]
- de Ruijsackers in Creijenvensche ackeren [GAT R289:43r° (1542)]
- de Hoge acker, de Cruijsacker en het Lege Stuck in die Creijenvensche ackeren [GAT R291:8v°-9r° (1544)]
- de Cruijsacker aldaar [GAT R291:9r°-9v° (1544)]
- de Hogenacker aldaar [GAT R291:9v° (1544)]
- het Leech Stuck aldaar [GAT R291:9v°-10r°,10r°-10v° (1544)]
- land in de Creijenvensche ackeren [GAT R294:1r° (1547)]
- 2 stukken land in de Creijenvensche ackeren [GAT R294:41r° (1547)]
- het Vlaslandt in de Creijenvensche ackeren [GAT R295:4r° (1549)]
- de Hogen Acker in de Creijenvensche ackeren [GAT R295:4v° (1549)]
- land groot ca. 2 lopensaet in die Creijenvensche Ackeren [GAT R297:4r° (1551)]

Op de oudste kadasterkaart van 1832 wordt dit akkercomplex *De Kraaivensche Akkers* genoemd. Deze akkers waren zowel ten westen als ten oosten van de Kraaivenstraat gelegen, op de oostelijke helft van het industrieterrein Het Kraaiven. De westelijke

akkers lagen tussen de *Creijenvensche straet* |133| en de *Sloprijt* |620|; de oostelijke akkers strekten zich uit langs de oostzijde van de voornoemde straat. De naam geeft weer aan dat deze akkers oorspronkelijk toebehoorden aan de reen- of buurtgenoten van het *Creijven* |134|.

132. CREIJENVENSCHE HECKEN, DAT

- bij de Hogen Acker in Creijenvensche Ackeren met alle recht van wegen door het Creijenvensche Hecken over Peter Gherit Jan Maes Geenen en Peter Jan Reijnen erve. [GAT R288:6v^{o} (1541)]

133. CREIJENVENSCHE STRAET, DIE

- stuck erff gheleghen aen die Hasselt in die Creivenstraet geheyten dat bossch [GAT R258:25v^{o} (1506)]
- dat bosch ghelegen bij die creyvense straet [GAT R263:14r^{o} (1511]
- in de Langen Acker [GAT R280:12r^{o} (1532)]
- de Creijenvenschestraet in de Hasselt aan een waterlaat [GAT R281:10v^{o}-11r^{o},11r^{o} (1533)]
- land in de Hasselt in de Creijenvenschestraet [GAT R282:35v^{o},36r^{o} (1535)]
- het Gheloeckt in die Creijenvenschestraet [GAT R286:25v^{o} (1539)]
- land in de Hasseltsche Ackeren aan die Creijenvenschestraet [GAT R286:32v^{o} (1539)]
- land in die Hasselt aan de Creijenvenschestraet [GAT R288:26r^{o}-26v^{o},26v^{o},26v^{o}-27r^{o} (1541)]
- land in de Hasseltsche ackeren aan de Creijenvenschestraet [GAT R288:34r^{o}-34v^{o},40v^{o} (1541)]
- land aan die Creijenvenschestraet [GAT R289:36r^{o}-36v^{o},37r^{o}-37v^{o},37v^{o}-38r^{o},46r^{o}-46v^{o} (1542)]
- aan de Creijenvenschestraet in de Hasseltsche Ackeren [GAT R290:40v^{o} (1543)]
- land aan de Hasselt in de Creijenvenschestraet [GAT R293:19v^{o} (1546)]
- land in die Creijenvenschestraet [GAT R293:55r^{o}-55v^{o} (1546)]
- door die Crayvensestraat tot aan de Hasseltse Capel [Tiendklampen, Hoeven 4 (1778)]
- langs den Kerkpad die van daar op 't Crayven loopt en uitkomt bij het Armhuis aldaar, van daar ten Westen, door de Crayvensestraat, tot agter op de Werf van Adam van Riel aan den steenen Paal aldaar [Tiendklampen, Hoeven 6 (1778)]

Wanneer de percelen dicht bij de *Hasselt* |251| liggen, spreekt men van de Creijenvenschestraet, anders van het *Creijenven* |134|. Het begin van de Creijenvenschestraet, die naar het Creijenven liep, lag in de Hasselt. De Creijenvenschestraet liep van de noordwesthoek van het Hasseltplein noordwaarts, ongeveer langs de huidige Kraaivenstraat, naar de *Postelstraet* (nu IJpelareweg) |564|. De straat was bochtiger en slingerde meer dan de huidige straat.

134. CREIJVEN, DAT

(Ook geschreven: Dat Creijenven)(spreek uit: Kraaiven).

Gewoonlijk neemt men aan dat de naam afkomstig is van germ. *krǽjon–* (v), os. *krāja*, ohd. *chrāja*, oe. *crāwe* (> ne. *crow*), 'kraai' (TW I,576), vermoedelijk een onomatopee (klanknabootsend woord), en germ. *fanja–* (n), 'moerassige plas' (TW I,1002). Het NEW (770) geeft echter voor ven ook 'soort zandgrond'. Het woord *kraai* is hogerop verwant met de idg. wt. **ger* (schor schreeuwen), dat ook aan de basis ligt van onze woorden *kraaien*, (mnl. *craeyen*) en *kermen*.[29]

Nu is het bekend dat er ook in het Kraaiven grafheuvels gelegen hebben. Soms zijn om grafheuvels wondere geruchten blijven hangen. Gebleken is dat deze overleveringen een tijdsspanne van 3000 jaar of meer kunnen overbruggen en dat daarin, zij het zeer zwakke, stemmen uit de bronstijd naklinken. Opgravingen hebben evenwel uitgewezen

---

29 *kermen*, mnl. *carmen*, met a > e voor r + consonant, mhd. *karmen* ('kermen', 'klagen'), oe. *cierman* ('een sterk geluid voortbrengen') < *cearm*, *cierm* ('krachtig geluid'). Vgl. os. *karm* ('weeklacht') en gr. *gērus*, lat. *garrio* ('babbelen'), oiers. *gar-* ('roepen'), *gairm*, *gäir* ('schreeuw').

dat deze generatie op generatie doorgegeven verhalen op iets meer moeten berusten dan alleen het vage besef dat de heuveltjes waarop zij betrekking hebben "*niet en uyt de natuyr, maer van menschen handen ghemaeckt*" zijn, zoals de Coevorder predikant Johan Picardt schreef in 1660. Evenals geruchten kunnen ook toponiemen eeuwenlang ogenschijnlijk vrijwel onveranderd blijven. Echter, mede als gevolg van morfologische veranderingen in de taal kan de oorspronkelijke betekenis van een woord veranderen, doordat de betekenis van een gelijkend woord op het eerste woord wordt overgedragen. Daarnaast bestaat nog de hypothetische mogelijkheid dat het eerste lid van de naam teruggaat op een idg. wt. **krei*, waaruit zich later o.a. mnl. *rijs* en ohd. *hris*, 'laag struikgewas', heeft ontwikkeld. De uitgang *-e(n)* < germ. *-īn-* < idg. *-īn-* diende om van het znw. een stoffelijk adjectief (bnw.) te maken. Indien dit juist is, betekent dit dat de naam zeer oud moet zijn, aangezien hij niet meedeed aan de ontwikkeling van de idg. stemloze explosief *k* > oergerm. stemloze spirant *ḫ* (*χ*, steeds geschreven als *h*); deze *χ* verzwakte in het wgerm. steeds meer, vandaar *h* in de anlaut en later verdwijning van de anlaut in *hr* (en *hl*). Dit duidt er mijns inziens op dat de naam reeds stamt uit een vóór-germaanse, doch reeds indo-europese periode. De oorspronkelijke betekenis van het *Kraaiven* is dan zoveel als: 'heide(veld) (ven) met laag struikgewas'. Het woord is dan verwant aan de vorm *kreijel*, waarvan men veronderstelt dat hij teruggaat op lat. *craticulum*, een afleiding bij *cratis*, 'rijshout', oorspronkelijk: 'moerasbos, wild struikgewas', gewoonlijk op laag moerassig land.
Omstreeks 1300 v.Chr. komen vanuit Midden-Europa dragers van de Urnenveldencultuur[30] zich in de Lage Landen vestigen, waar ze zich vermengen met de inheemse bevolking. Het mag niet uitgesloten worden geacht dat zij reeds sprekers van een Indoeuropees dialect waren. Dat de naam zich in deze oude vorm kon handhaven, geeft tevens aan dat er een vrijwel ononderbroken bewoning in het betreffende gebied sinds ten minste de midden-Bronstijd moet zijn geweest. Toch zijn de sporen van menselijke aanwezigheid in dit gebied nog zo'n 4000 jaar ouder. Archeologisch onderzoek heeft vele sporen en vuurstenen werktuigen opgeleverd die gebruikt werden voor de jacht op klein wild en de visvangst, daterend uit de laatste fase van de Midden-Steentijd

30 De Urnenveldencultuur (UVK) heeft meerdere eeuwen geduurd en ontwikkelde zich in het gebied van de Zuidduitse Grafheuvelcultuur, waar men de eerste sporen aantreft van de UVK, als een reeks *indringende* groepen, de zgn. *Fremdkulturen* (o.a. Riegsee-groep, Mels-Rixheim-groep). Uit de samensmelting tussen beide is dan vanaf de Halstatt A-periode (Ha A) de klassieke UVK ontstaan met haar vroegste groepen, de Rijns-Zwitserse groep en de Nedermains-Zwaabse groep. Als gevolg van nog onbekende oorzaken kende de UVK een expansieve fase. Vanuit het gebied van de Rijns-Zwitserse groep trokken bepaalde groepen naar het westen en zuiden, terwijl andere stammen de Rijn afzakten naar het noorden, waarbij een groep zich vestigde in een gebied begrensd door de Rijn in het noorden, de Demer in het zuiden en de benedenloop van de Schelde in het westen tot Düsseldorf in het oosten (m.a.w. o.m. het gebied van het latere Taxandrië). Belangrijke grafvelden van deze groep bevonden zich o.a. te Tilburg, Goirle en Hilvarenbeek, die gekenmerkt worden door een originele synthese van de UVK- en inheemse elementen, zoals de gewoonte om boven de urn met crematieresten een grafheuvel op te werpen omgeven door een randstructuur; daarnaast treft men in de meeste Kempische grafvelden ook langwerpige ovale greppelstructuren aan, de zgn. 'lange bedden' met een minimale lengte van 30 m en een gemiddelde breedte van 3,80 m (type Goirle). Dit zijn geen grafmonumenten, maar ze worden meestal geïnterpreteerd als akkertjes van het type *Hochäcker*, die in verband zouden staan met bepaalde rituele gebruiken in de dodencultus: ze zouden voedsel geleverd hebben dat gebruikt werd bij de dodenmaaltijden. (Laet, S.J. de, *Prehistorische kulturen in het zuiden der lage landen*, 2e herw. uitgave, Amsterdam, 1979, blz. 455, 467-470).

(Mesolithicum, ±5500 v.Chr.).[31] De vondsten in het Kraaiven behoren tot de groep van het Zuidnederlands boreaal mesolithicum van de zgn. microlithische cultuurprovincie, vroeger aangeduid als het Tardenoisien. Deze groep wordt gekenmerkt door een grote verrijking van het microlithisch instrumentarium. De aanwezigheid van een waterloop of plas schijnt voor de dragers van deze cultuur keuzebepalend te zijn geweest voor de ligging van een woonplaats.[32] Gezien de hoeveelheid artefacten die op het Kraaiven gevonden zijn, moeten deze lieden hier ettelijke jaren vertoefd hebben.[33]
Hiermee behoort het *Creijenven* ongetwijfeld tot de oudste, zo het niet het oudste nog bestaande toponiem in Tilburg is.

- craeijven [GAT R261:21r° (1509)]
- t creijven [GAT R262:18v° (1510)]
- dat creijven [GAT R262:23r° (1510)]
- t creyven [GAT R263:4r°,14v° (1510)]
- aent creyven geheyten den hooge acker [GAT R263:30r° (1511)]
- stuck erffs eensdeels tot hoijen ende eensdeels tot weijen liggende sestalff lopensaet ter stede gheheijten aent creijenven [GAT R271:37v° (1521)]
- achter dat Creijenven [GAT R279:4v°-5v° (1531)]
- aan de straat [GAT R279:13r° (1531)]
- in die Heijdsijde op het eind van het Creijenven aan de gemeijnt [GAT R279:53r° (1531)]
- achter dat Creijenven [GAT R280:4v° (1532)]
- op het eind van het Creijenven aan de gemeijnt [GAT R280:7v° (1532)]
- een huis in het Creijenven aan de straat [GAT R280:8v°,8v°-9r° (1532)]
- een stuk land de Hoge Weije aan de straat [GAT R280:17r° (1532)]
- een huis aan de straat [GAT R280:21v°-22r° (1532)]
- land aan het Creijenven [GAT R280:23r° (1532)]
- een stuk land die Hoge Weije aan de straat [GAT R280:28r°-28v° (1532)]
- een huis aan de straat [GAT R280:35r°-35v° (1532)]
- stuk land de Cruijsacker in dat Creijenven [GAT R280:44r° (1532)]
- een stuk land de Goerman after dat Creijenven [GAT R280:48r°-48v° (1532)]
- een weiland in het Creijenven aan de straat [GAT R281:5r° (1533)]
- land in het Creijenven aan de straat [GAT R281:11r° (1533)]
- land in het Creijenven [GAT R281:11v°,12r°,12v° (1533)]
- de Hoge Weije in het Creijenven aan de straat [GAT R281:36v° (1533)]
- de Lange acker in het Creijenven [GAT R281:39r°-39v° (1533)]
- een huis aan de straat [GAT R281:40r°-40v° (1533)]
- de Heijningen en de Roetsenacker in het Creijenven aan de straat en een voetpad [GAT R282:2r° (1535)]
- land aan het Creijenven aan de straat [GAT R282:56v° (1535)]
- de acker van Postel in dat Creijenven aan de straat [GAT R283:3v° (1536)]
- de Cruijsacker in het Creijenven [GAT R283:6v° (1536)]
- land in het Creijenven aan de straat [GAT R283:14v° (1536)]
- huis in de Postelsche Hoeve in het Creijenven aan de gemeijnt [GAT R283:15r° (1536)]
- huis in het Creijenven aan de straat [GAT R283:15v° (1536)]
- een huis in het Creijenven aan een waterlaat en de straat en een huis aan de straat [GAT R283:24v° (1536)]
- land in het Creijenven [GAT R283:27v°-28r° (1536)]

---

31 Peeters, R.M., 'Het onderzoek van de Mesolithische kultuur te Tilburg', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 2 (1971), no. 4, blz. 1-63.

32 Laet, S.J. de, a.w., blz. 131, 136.

33 Peeters, R.M., a.w., blz. 8 en 16.

- een huis in het Creijenven [GAT R283:27v°-28r° (1536)]
- de Geeracker in het Creijenven [GAT R283:31v° (1536)]
- de Hogenacker in het Creijenven [GAT R283:32r° (1536)]
- huis in het Creijenven aan de straat [GAT R283:33r° (1536)]
- land in het Creijenven aan de straat [GAT R283:34v°,35r°,35v° (1536)]
- huis in de Postelsche Hoeve in het Creijenven [GAT R283:39v° (1536)]
- stuk land genaamd die Hoeven aent Creijenven [GAT R283:39v° (1536)]
- land in dat Creijenven [GAT R283:48v°,49r° (1536)]
- weiland aan het Creijenven aan de straat [GAT R283:49v° (1536)]
- land in het Creijenven [GAT R283:49v° (1536)]
- de Heijningen en de Roetsenacker aant Creijenven aan de straat [GAT R283:57r° (1536)]
- land aan het Creijenven aan de straat [GAT R284:13v° (1537)]
- huis in het Creijenven aan een waterlaat en de straat [GAT R284:33r° (1537)]
- huis en land in het Creijenven aan de straat [GAT R284:39v° (1537)]
- land in dat Creijevenne aan de straat [GAT R285:4r° (1538);R286:13v° (1539)]
- huis in het Creijenven aan de straat [GAT R286:13v° (1539)]
- land in het Creijenven aan de straat [GAT R286:14v° (1539)]
- huis aan het Creijenven aan de straat [GAT R286:27v° (1539)]
- huis in het Creijenven aan de straat [GAT R286:41r° (1539)]
- land in het Creijenven [GAT R286:41r° (1539)]
- huis in dat Creijenven aan de straat [GAT R286:54r° (1539)]
- huis aan het Creijenven aan de straat [GAT R287:32r°-32v° (1540)]
- heide in dat Creijenven aan gemeijnt en waterlaat [GAT R287:37v° (1540)]
- erf met huisje genaamd Reijnenhoven in het Creijenven aan straat en waterlaat [GAT R287:42v° (1540)]
- huis in dat Creijenven aan de Postelstraet [GAT R287:52r°-52v°,62r°-62v° (1540)]
- Huijben acker en de Bocht op het eind van het Creijenven aan de Postelstraet [GAT R287:63r° (1540)]
- huis aan het Creijenvenne aan de straat [GAT R287:64r°-64v°,64v° (1540)]
- huis aan het Creijenven [GAT R288:8r° (1541)]
- huis aan het Creijenven aan de straat [GAT R288:56v° (1541)]
- huis aan dat Creijenven aan die Postelstraet [GAT R288:56v°-57r°,57r° (1541)]
- land tussen Creijenven en Stockhasselt [GAT R288:62r° (1541)]
- land in dat Creijenven aan de straat [GAT R289:3r° (1542)]
- huis en land aan het Creijenven aan de straat [GAT R289:12v°-13r° (1542)]
- huis aan het Creijenven aan de straat [GAT R289:21r° (1542)]
- land aan het Creijenven aan de straat [GAT R289:22r°-22v° (1542)]
- heiveld de Heijhoff achter het Creijenven aan de gemeijnt [GAT R289:36r°-36v°,37r°-37v°,37v°-38r°, 38r°-38v°,46r°-46v° (1542)]
- huis aan dat Creijenven aan de straat [GAT R289:51v° (1542)]
- huis in het Creijenven aan de straat [GAT R290:25r°-25v°,45v° (1543)]
- land en weide aan het einde van het Creijenven aan die Postelschestraet [GAT R290:49r°-49v° (1543)]
- de Huijbenacker en de Grotenacker aan het einde van het Creijenven aan die Postelschestraet [GAT R290:50r° (1543)]
- huis, de Putacker, de Ruetsenacker, land en weide in dat Creijenven aan de straat [GAT R291:16r°-16v° (1544)]
- land in het Creijenven [GAT R291:16v°-17r° (1544)]
- huis en land in het Creijenven [GAT R291:17r° (1544)]
- land in het Creijenven [GAT R291:17r°-17v° (1544)]
- huis aan het Creijenven [GAT R292:59v°-60r° (1545)]
- land aan het Creijenven [GAT R292:72r° (1545)]
- huis aan het Creijenven aan de straat [GAT R292:79v°-80r° (1545)]
- land aan het Creijenven aan de straat [GAT R293:23v°-24r° (1546)]
- huis in het Creijenven aan de straat [GAT R293:56v°-57r° (1546)]
- land in het Creijenven aan de straat [GAT R293:83v° (2x)(1546)]
- 2 huizen in het Creijenven aan de straat [GAT R294:1r° (1547)]
- land in het Creijenven [GAT R294:1r°-1v° (1547)]
- land aan het Creijenven [GAT R294:26v° (1547)]
- huis aan het Creijenven aan de straat [GAT R294:31r° (1547)]

- weide en heide in het Creijenven [GAT R295:8r°,41r°-41v° (1549)]
- huis, hof, schuur en erfenis ter plaatse genaamd het Creijven [GAT R296:3v°-4r°,4r° (1550)]
- huis, schuur, hof en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd dat Creijenven [GAT R296:21r°-21v° (1550)]
- huis, hof, schuur met de grond groot ca. 9 lopensaet gelegen ter plaatse genaamd 't Creijenven in de Postelstraet en een stuk land genaamd die Bocht groot ca. 5½ lopensaet gelegen tegenover het huis en hof aan de straat aldaar [GAT R296:61r° (1551)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis ter plaatse genaamd aen dat Creijvenven [GAT R296:70v° (1551)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd 't Creijenven [GAT R296:77v°-78r° (1551)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd aan het Creijenven en een stuk land groot ca. 5 lopensaet [GAT R296:81r°,82v° (1551)]
- huis, hof, schuur met grond en erfenis groot ca. 16 lopensaet ter plaatse genaamd op het einde van het Creijenven in die Postelstraet [GAT R298:6r°-6v° (1552)]
- stuk erf groot een weinig meer of minder ongeveer dan 6 lopensaet ter plaatse genaamd Creijenven [GAT R298:13r°-14r° (1552)]
- aen 't Creyven in de Vennen [GAT R361:173v° (1648)]
- acker den alleman aan 't Creyven [GAT R892 fol. 90r° (1661)]
- perceel akkerland en bos aan het Kraaiven [GAT, Rechterlijk archief R97, ongefol. blz. 89 (1736)]
- akker aan het Kraaiven [GAT, Rechterlijk archief R97, ongefol. blz. 89 (1736)]
- een half huis met hof aan het Kraaiven [GAT, Rechterlijk archief R97, ongefol. blz. 89 (1736)]
- een dubbel huis met schop, hof en aangelag aan het Kraaiven [GAT, Rechterlijk archief R97, ongefol. blz. 89 (1736)]
- zuidwaarts door den pad en akkerspoor welke uitkomt in 't Crayven [Tiendklampen, Heikant 1 (1778)]
- langs den voetpad genaamt den Hasseltsen pad, langs welken pad men reent tot aan den steenen Paal, staande aan dien pad agter Adam van Riel in 't Crayven [Tiendklampen, Hoeven 4 (1778)]
- door de straat van 't Crayven tot dat men komt aan 't Armhuis aldaar, van waar men, ten Noorden, reent langs den Kerkpad, die van daar door den Akker loopt op de Stokhasselt [Tiendklampen, Hoeven 5 (1778)]
- langs den Kerkpad die van daar[34] op 't Crayven loopt en uitkomt bij het Armhuis aldaar, van daar ten Westen, door de Crayvensestraat, tot agter op de Werf van Adam van Riel aan den steenen Paal aldaar [Tiendklampen, Hoeven 6 (1778)]
- ackerland ter plaatse de Hasselt aan 't Craijven [GAT R490:37v° (1792)]
- de helft aan den westenkant van een parceel bosch groot int geheel vijff Loop[n] geleegen als voor ter plaatze het Craijven aldaar rondsom in de gemeene heijde [GAT R493:137v° (1802)]
- de helft aan den oostenkant, in een parceel bosch, groot vijff Loop[n] ter plaatze het Craijven aldaar ronds om in de gemeen heijde [GAT R493:141r° (1802)]
- huijs en hoff, groot veertig roeden gelegen ter plaatze het Craijven, west de gemeen straat [GAT R493:142r° (1802)]
- item een parceel akkerland groot twee en een halff lopensen aan het Crayven, west de straat [GAT R494:28v° (1805)]
- in de straat genaamd 't Craayven onder de Wijk de Hasselt [GAT R467:69 (1811)]

Op de kaart van D. Zijnen uit 1760 vinden we het *Kraye Ven*. Dit is het voormalige Kraaiven, het huidige Industrieterrein. Het lag ten westen van de Kraaivenstraat, die vanaf het Hasseltplein in noordelijke richting loopt (iets ten westen van de voormalige Kraaivenschestraat [*Creijenvensche straet* |133|]). Het Creijven liep verder noordwaarts door en eindigde bij de *Postelschestraet* |564| (nu het doodlopende stuk van de IJpelareweg).

In een Bosch protocol uit 1429 wordt dit gebied aangeduidt als *dat Creyenvelt* [BP R1199:233r°].

---

34 D.w.z. de Stokhasseltsestraat.

(Oudere) vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen:
- aent creyven [OP R144:118 (1423);R145:6v° (1426)]
- ter stede geheyten dat creyenvenne [OP R149:54v° (1436)]
- aen dat Creijeven land die hoeve van Postel [OP R150:34r° (1437)]
- aent Creijeven [OP R154:25r° (1444)]
- ter stede geheyten dat Creyven in de goermansacker [OP R156:38r° (1446)]
- die heyninge en den roetsen acker aent Kreyeven [OP R160:28r° (1452)]
- aent creijeven [OP R161:27r° (1453)]
- aent creijeven den eijckacker [OP R163:29v° (1455)]
- aent creijeven dat leegh stuck land [OP R163:25r° (1455)]
- aent creijeven die postelsche hoeve aen creijevensche straet [OP R163:25r° (1455)]
- lant aent creijeven in Jans roden hoeve [OP R164:9r° (1456)]
- gruenstraet aen lant dat Creijeven [OP R189:5v° (1483)]
- aent Creijeven [OP R253:48r° (1549);R261:51r° (1557)]

135. CREIJVENS ACKER

(Zie: *Die Creijenvensche Ackeren* |131|.)

136. CROMMEN ACKER, DIE

- aan de Vlasstraet aan de gemeijn kerckwech [GAT R280:41v°-42r° (1532)]

Krom, mnl. *crom*, *cromp*, een zuiver westgerm. woord, betekent 'gebogen'. Gewoonlijk duidt deze aanduiding op de vorm van een van de perceelscheidingen.
De *Vlasstraet* |695| liep langs de *Bedbuer* |16|, vanaf de huidige Elzenstraat naar de *Herstal* |265|, en heette in 1832 de Boomstraat. De hier genoemde *Kerckwech* |419|, ook wel *Hoevensche Kerckwech* |350| genoemd, is de huidige Boomstraat. Deze akker lag vermoedelijk in of aan een bocht in de straat.

137. CROMMENACKER, DIE

- in de Heijdsijde [GAT R282:44v°-45r° (1535);R292:53v°-54r° (1545)]

Deze akker moet ergens in het noorden van de Stockhasselt gelegen hebben, helaas is onduidelijk waar. Uit een vermelding in de Oisterwijkse schepenprotocollen echter wordt ons ietwat meer duidelijk omtrent de locatie:
- lant den Crommenacker in locum dictum des Roijen hoeve [OP R146:15v° (1429)]

138. CROMPTE, DIE

- akker in de Hasselt aan de Langhstraet in die Sloprijt [GAT R295:13r°-13v° (1549)]

Crompte is een gesubstantiveerd adjectief. Deze akker lag naar het zich laat aanzien aan de noordzijde van de *Langhstraet* |443|, tussen deze straat en de *Sloprijt* |620|.

139. CROMSTRAET, DIE

- bij het Hoelven in de Heijdsijde [GAT R279:23r° (1531)]
- in die Heydtsijde aan die Cromstraet [GAT R282:8v° (1535)]
- die Cromstraet in die Stockhasselt [GAT R284:9r° (1537)]
- stuk erf in land, heide en weide aan het einde van de Stockhasseltschestraet aan die Cromstraet [GAT R286:54v°,55r° (1539)]
- een huis, hof en erf in de Heijdsijde aan het eind van de Stockhasselt in die Cromstraet [GAT R288:56r° (1541)]
- in die Heijdsijde in die gemeijn straet die Cromstraet [GAT R288:62r°,64v° (1541)]
- in die Stockhasselt [GAT R290:51v° (1543)]
- in die Heijdsijde in die Cromstraet [GAT R292:8v°,8v°-9r° (1545)]
- in de Heijdsijde buiten de Dreijboem die gemeijn straet een zijde, de gemeijnt van Tilborch ander zijde en die gemeijn straet genaamd die Cromstraet ander einde [GAT R293:80r°-80v° (1546)]

- aan die Heijdsijde bij de Heijdsijdsche Dreijboem in die Cromstraet [GAT R295:35v° (1549)]
- huis en hof met de grond hem toebehorende gelegen aan het Hoolven op het eind van die Stockhasselt die Cromstraet aldaer ander einde [GAT R296:35v° (1550)]
- stukje erf groot ca 42 roeden of zo groot en klein als dat gelegen en afgepaald is ter plaatse genaamd die Heijdsijde in die Cromstraet [GAT R297:12v° (1551)]
- een parceel weide groot twee loop^{n} ter plaatze in de Cromstraet [GAT R493:139v° (1802)]
- een parceel ackerland groot vier Loop^{n} ter plaatze de Cromstraat [GAT R493:142v° (1802)]

Tot voor de stadsuitbreiding in Noord liep de Kromstraat van de Stokhasseltstraat naar het Moleneind, de huidige Leharstraat (kaart van 1960; al deze straten zijn nu verdwenen). De Kromstraat begon ongeveer op de plaats waar nu Dirigentenlaan en Stokhasseltlaan bijeenkomen. Daar lag vroeger een brandkuil: *het Hoolven* |376|. Vandaar liep de Kromstraat naar de huidige kruising Leharstraat–Strausslaan. Om deze reden wordt de Cromstraet in de oude stukken opgegeven als liggende in de *Stockhasselt* |642| en *die Heijdsijde* |274|. Op de kadasterkaart van 1832 heet deze straat *Het Kromstraatje*, terwijl het gebied tussen *Hei Einde*, *Mole Einde* en *Kromstraatje* op dezelfde kaart eveneens de benaming *De Krom Straat* draagt.
De naam is al oud en komt reeds voor in de Oisterwijkse protocollen:

- Cromstraet [OP R148:25r° (1433); R149:6r° (1435)]
- Loesbosch bij den Cromstraet [OP R149:13v° (1435)]
- land dat stuck aen die cromstraet aen die Cromstraet [OP R152:14v° (1440)]
- die Cromstraet aan die Loesberch [OP R156:30r° (1446)]
- Cromstraet aen die Loesbosch [OP R208:3v° (1504); R225:12r° (1521)]

140. CRUIJSACKER, DIE

- in dat Creijenven [GAT R280:44r° (1532);R283:6v° (1536)]
- in de Creijenvensche ackeren [GAT R291:8v°-9r°,9r°-9v°,9v° (1544)]
- in Creijenvensche ackeren [GAT R295:4v° (1549)]

Dit toponiem kan op twee manieren verklaard worden.

- Of hij was gelegen op de kruising van twee wegen of paden, doch in dat geval zou in de stukken aangegeven zijn geweest dat aan een zijde en/of einde een straat gelopen had. Dit is geen enkele maal het geval.
- Of bij deze akker heeft mogelijk een kruis (zoenkruis?) gestaan. Dat dit soort kruisen ook in Tilburg geplaatst werden, moge blijken uit een zoenbrief [GAT R284:los stuk bij 60r° (1537)], waarin als een van de eisen voor de zoen wordt gesteld:
  item een ijseren cruijs te setten en te rechten ter plaetse daar de dode aflijvig gemaect was en dit cruijs van de zwaarte en maaksel als in de manier als het cruijs dat staat tusschen Goerle en Riel.

In een andere zoenbrief [GAT R280:11v° (1532)] wordt gesteld:
(...) ende off partije vander dooder sijden een cruijs deede maecken ter memorijen vander doode soe sullen sij dat mogen richten op tghemeijnstraet ende dieen commer van t ghemeen weege sal hij misdadighe aff doen sonder partije costen (...)
Helaas is niet aangegeven waar de doodslag in deze gevallen plaatsgevonden heeft.
Voor deze laatste verklaring spreekt het feit dat in een Bosch schepenprotocol wordt gesproken van:

- aen dat Cruys int Creijenven [BP1180:89 (1394)].

Helaas is niet nader aangegeven waar exact in het Creijenven dit kruis gestaan heeft. Ook is het mogelijk dat het hier om een hagelkruis gaat dat het akkercomplex van het Creijenven tegen hagelschade of blikseminslag moest beschermen. Overigens gaat het in bovenstaande vermeldingen om meer dan één akker met dezelfde naam die naast elkaar gelegen zijn.

141. CRUIJSACKER, DIE

- in de Schijve [GAT R279:8v°-9r° (1531)]

Deze akker heeft mogelijk in de nabijheid van het *Hagelcruijs* |**245**| gelegen.
(Zie ook: |**140**|.)

142. CRUIJSSTRAET, DIE

- op die Cruijsstraet after den Hovel [GAT R283:18v° (1536)]
- after den Hovel, naast Ariaen Crillaerts en Aert van Loet [GAT R284:46r° (1537)]
- achter den Hovel aen die Cruijsstraet een einde en de gemeijn Heerbaen ander zijde [GAT R285:21v° (1538)]
- land het Hovelbochtken aan die Cruijsstraet [GAT R286:5r° (1539)]
- bij Ariaen Crillaerts en Aert van Vessem after den Hovel [GAT R286:55r° (1539)]
- een stuk weiland aan die Cruijsstraet (zonder verdere aanduiding) [GAT R286:66r°-66v° (1539)]
- after de Hovel op die Cruijsstraet [GAT R288:48v° (1541);R290:55v°,56r° (1543)]
- een stuk land tussen Cruijsstraet en Voertstraet [GAT R291:3r° (1544);R292:los blad bij 27r° (1545)]
- op de Cruijsstraet omtrent die Voerstraet [GAT R293:53v° (1546)]
- op die Cruijsstraet achter de Hoevel [GAT R295:46r°-46v° (1549)]
- tussen die Molenstraet en die Cruijsstraet naast die Molenstraet [GAT R295:46r°-46v° (1549)]
- zekere onderpanden gelegen te Tilborg aan den Hoevel en achter den Hoevel op die Cruijsstraet [GAT R22r°-22v° (1551)]

Oisterwijkse protocollen:

- die cruysstraet bij dat voertveken [OP R155:4v° (1445)]
- aendie cruysstraet bijden hovel van tilborch bij molenwech en huysmanslant [OP R157:8r° (1449)]
- optie cruysstraet bijden hovel van tilborch [OP R160:26v° (1452)]
- land in die cruusstraet aen den cruusstraet [OP R162:15r° (1454)]
- cruijsstrate achter de hoevel [OP R260:14v° (1556)]

Overige bronnen:

- Item habet investitus decimam in manso suo, hoc est in de Huevelbocht by de Cruysstraet. Item inden Moerenberch [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1502)]
- Item habet investus decimam in manso suo hoc est in de Bocht by de Cruysstraet. Item in den Moerenborch. Item noch in de Streep. Item noch drie lopensaet in den Lovenacker [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1527)]

Een aanduiding 'Cruijsstraet' is geen echte straatnaam, maar geeft aan dat de bedoelde straat een andere (ongeveer) haaks kruist. Zoeken we achter de Heuvel, dan doet de naam *Crillaerts* en *van Loet* of *van Vessem* in eerste instantie vermoeden, dat hier de huidige Juliana van Stolbergstraat is bedoeld. De toevoeging 'Heerbaan' [GAT R285:21v° (1538)] (dit is òf de St. Josephstraat, de oude heerbaan naar Oisterwijk, òf de Piusstraat, de heerbaan naar Goirle, òf de Enschotsestraat, de heerbaan naar Enschot en 's-Hertogenbosch) en de toevoeging 'Molenstraetke' (Tivolistraat en het stuk tussen de Heuvel en de Tivolistraat–St. Josephstraat, in de volksmond *Korte Heuvel* genaamd, deze liep naar de oliemolen op Enthoven), geven echter duidelijk aan dat met *de Cruijsstraet achter de Hoevel* de huidige Hoogvensestraat bedoeld is, die de *Donckerstraet* |**158**| (Lanciersstraat) loodrecht kruist. Ook hier hadden Aert van Vessem en Adriaen Crillaerts gronden. Deze Crillaerts bezat een herberg, ongeveer waar nu Magazijn van den Brekel aan de Juliana van Stolbergstraat gevestigd is, genaamd *Inden Vos ende Craen* |**314**|.
Met de 'molenstraethe' kan echter ook de Lovensestraat bedoeld zijn, die de Enschotsestraat haaks kruist, en die naar de *Velthovensche moelen* |**675**| liep. Een vermelding uit 1621 doet echter de Lovensestraat vermoeden:

- den hovelbocht aende Cruijsstraet met holen en grachten groot 18 loopen saet [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621)]

We moeten concluderen dat er achter, d.w.z. ten oosten van, de Heuvel twee *Cruijsstraten* waren, die niet altijd even duidelijk onderscheiden kunnen worden.
Zie ook: *Dat hovelbochtken* |**382**|.

143. CRUIJSWECH, DE ACHTERSTE
(Zie ook: *De Vorste Cruijswech* |**144**| en *Die Cruijswegen* |**145**|.)
- in de Schijve aan de Achterste Cruijswech [GAT R291:31r°-31v° (1544)]
- land genaamd de Werft in die Schijve aan die Werft tussen een waterlaat genaamd de Werft en een gemeijn akkerwech genaamd die Achterste Cruijswech [GAT R292:49r°-49v° (1545)]

Een Cruijswech is een straat die een andere straat praktisch loodrecht kruist. Gezien de tekst van beide geciteerde akten lag de Achterste Cruijswech in de *Schijf* |**610**|, noordoostelijk van de *Berckdijck* |**22**|. Op de kaart van Zijnen en op de kadasterkaart van 1832 kruisen de huidige Korenbloemstraat en de huidige Diepenstraat respectievelijk het verlengde van de huidige Meelstraat en Akkerstraat. Gezien vanuit de Berkdijk is de *Vorste Cruijswech* |**144**| dan de Korenbloemstraat en de Achterste Cruijswech de Diepenstraat. De Achterste Cruijswech lag ook aan de *Werft* |**713**| en het meest voor de hand liggende is dan dat dit de Diepenstraat is en het verlengde daarvan, de De Regenboogstraat.
Vermoedelijk is ook in de volgende vermelding sprake van deze straat:
- leengoed in de Schijve aen den Cruijswech, ½ van Breda, ½ van Boxtel [GAT R351:71v° (1622)]

gebaseerd op het gegeven dat beide leenhoven een gedeeld leengoed bezaten in de Schijve in de directe omgeving van de *Corvelsche Moelen* |**122**|.

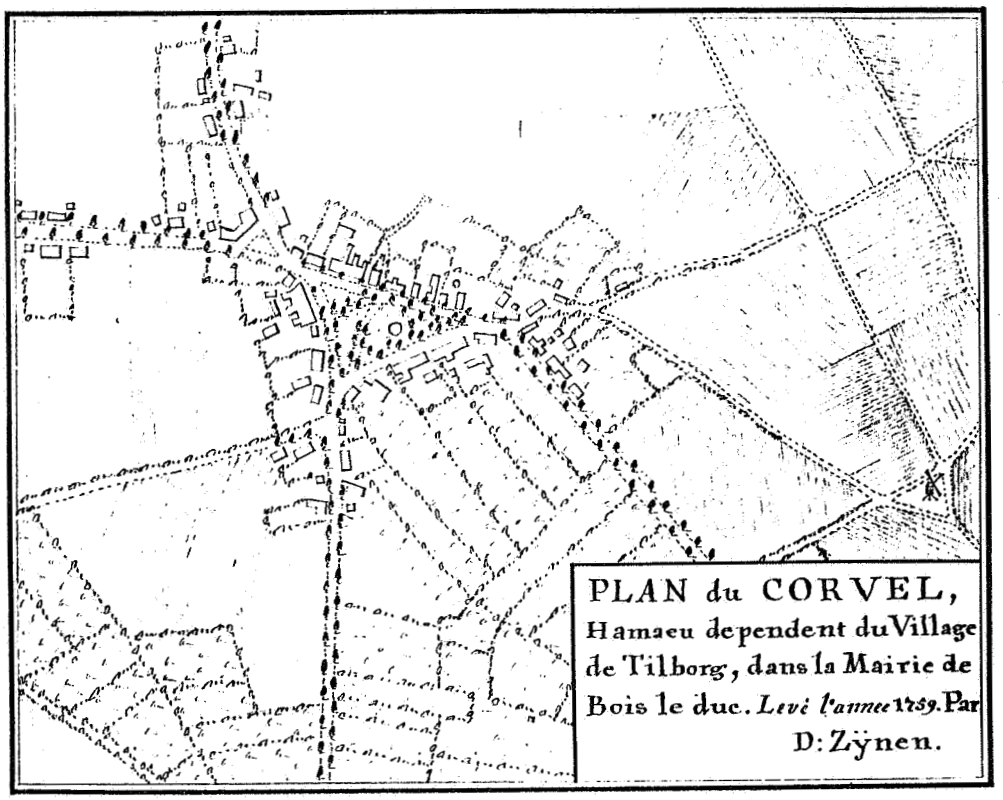
144. CRUIJSWECH, DE VORSTE
(Zie ook: *De Achterste Cruijswech* |**143**|, en *Die Cruijswegen* |**145**|.)
- die vorsten cruijswegh [GAT R263:20r°]
- huis in de Berckdijck aan die Printhage tussen de gemeijn straet en de Vorste Cruijswech [GAT R280:37v° (1532)][35]
- stede aan die Printhage met een akker op de Vorste Cruijswech [GAT R281:los blad bij 2r° (1533)]
- akker genaamd Nijewenlandt in die Schijve bij de Vorste Cruijswech [GAT R281:23r° (1533)]
- land genaamd de Weeckenacker in die Schijve bij de Vorste Cruijswech [GAT R281:34v° (1533)]
- huis in de Berckdijck tussen deze straat en de Vorste Cruijswech [GAT R289:3r°-3v° (1542)]
- land opten Vorsten Cruijswech in die Schijve een zijde en einde [GAT R290:42v°-43r° (1543);R291:49r° (1544)]
- de Rijacker in die Schijve op de Vorste Cruijswech tussen deze weg en een akker aan de Werft en de Achterste Cruijswech [GAT R292:49r°-49v° (1545)]
- land in die Schijve op de Vorste Cruijswech [GAT R294:13r°-13v° (1547)]
- huis, hof, schuur, schop, schaapskooi met de grond en erfenis ter plaatse genaamd Berckdijck, een gebuur akkerweg genaamd de Vorste Cruijswech een einde, die gemeijn straet ander einde [GAT R296:47v° (1551)]

De 'Vorste Cruijswech in die Schijve' wordt vaak gelijktijdig genoemd met goederen in de *Berckdijck* |**22**|. Met de Vorste Cruijswech wordt de Korenbloemstraat bedoeld.

145. CRUIJSWEGEN, DIE
(Zie ook: *De Achterste Cruijswech* |**143**|, en *De Vorste Cruijswech* |**144**|.)
- in de Schijve bij de Berckdijck [GAT R292:48r°-49r° (1545)]

35 Met de gemeijn straet is hier de huidige Berkdijksestraat bedoeld.

In de Schijf, oostelijk van de Berkdijk en noordelijk van het Korvelplein, kruiste de huidige Korenbloemstraat de Van Dijckstraat (verlengde van de Jan Steenstraat/Meelstraat) en de Ruysdaelstraat (verlengde van de Akkerstraat). Ook de Diepenstraat kruist beide straten. Zowel Korenbloemstraat als Diepenstraat zijn de bewuste *Cruijswegen*, want de Meelstraat en de Akkerstraat lagen in de streek de Werft. Gezien vanuit de Berkdijk kloppen dan de aanduidingen Vorste en Achterste.

Fragmentkaart van 'Corvel' door Diederik Zijnen (1759). Rechtsonder de 'Corvelsche Moelen'.

D

146. DAL, HET

Van germ. *dala-* (n), = dal (TW I,255).

- bij een waterlaat de Werft [GAT R290:3r°-3v° (1543)]

De naam van twee akkers in de *Schijf* |610| gelegen in de buurt van de Rijt in de bocht van de *Werft* |713|.

147. DALEM

De naam kan gevormd zijn uit:

- germ. *dala-* (n), 'dal', en germ. *haima-* (n), 'woonplaats' (TW I,256), en betekent dan: 'woonplaats in het dal';
- maar ook uit germ. *dalum*, datief meervoud bij *dala-* (n)(TW I,256): 'in het dal'.

Een mogelijke andere herkomst willen wij verderop nog behandelen.

- dalem [GAT R261:9v° (1509);R263:11v° (1511)]
- dalem aen die ghemeijne leij [GAT R263:16v° (1511)]
- dalem [GAT R264:7r° (1512)]
- Dalem [GAT R278:30v° (1530)]
- den grooten beempt Dalem [GAT R278:32r° (1530)]
- een beemd in Dalem aan de landscheiding [GAT R279:31r°-31v°,31v°-32r°,33r°-33v°,34r° (1531)]
- beemden aan de Langen sloet en aan de Heijningen [GAT R279:39r°-39v°,44r° (1531)]
- beemden aan de Langensloet, de Leije en de Heijningen [GAT R279:53r° (1531)]
- beemd in Dalem [GAT R280:34r° (1532)]
- beemd in Dalem aan tslangen sloet [GAT R281:4v° (1533)]
- beemd in Dalem aan Wouwenbroek [GAT R281:8v° (1533)]
- beemd in Dalem [GAT R281:10v° (1533)]
- beemd in Dalem [GAT R281:22v°-23r° (1533)]
- beemd in Dalem aan de landscheiding [GAT R282:1v° (1535)]
- beemd in Dalem aan sLangensloet [GAT R282:21v°-22r° (1535)]
- beemd in Dalem [GAT R283:30r° (1536)]
- beemd in Dalem naast de abt van Tongerlo [GAT R284:4r° (1537)]
- beemd in Dalem aan slangensloet [GAT R284:24r° (1537)]
- beemd in Dalem aan die Leije [GAT R284:25v° (1537)]
- beemd in Dalem aan die landscheiding [GAT R284:25v° (1537)]
- beemd in Dalem aan de landscheiding [GAT R285:26v° (1538)]
- in Dalem in het Broeck van Heusden [GAT R285:36v° (2x) (1538)]
- beemd in Dalem aan de Wouwenbroecksloet [GAT R286:23v° (1539)]
- beemd in Dalem aan dat Wouwenbroeck [R86:24r° (1539)]
- beemd in Dalem tussen landscheiding en Leije [GAT R286:31v° (1539)]
- beemd in Dalem aan tslangensloet [GAT R286:62v° (1539)]
- beemd in Dalem aan Wouwenbroeck [GAT R287:10v° (1539)]
- beemd in Dalem in het Broeck van Riel [GAT R287:45r° (1540)]
- beemd in Dalem aan de Wouwenbroecksloet [GAT R287:57v° (1540)]
- beemd in Dalem aan slangensloet [GAT R288:29r° (1541)]
- beemd in Dalem [GAT R288:65v°-67v° (1541)]
- beemd in Dalem aan die Leije [GAT R289:4v° (1542)]
- beemd in Dalem aan de Landscheiding [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- beemd in Dalem [GAT R291:30r° (1544)]
- beemd in Dalem aan het Dalems Gat aan die Leije [GAT R291:41v° (1544)]
- beemd in Dalem in het Broeck van Huesden [GAT R291:58r° (1544)]

- beemd in Dalem aan de Landscheiding [GAT R292:52v°-53r° (1545)]
- beemd in Dalem aan de landscheiding en de Leije [GAT R292:58r° (1545)]
- beemden in Dalem [GAT R292:65v°-66v° (1545)]
- beemd in Dalem [GAT R292:66v°-67r°,67v°-68r° (1545)]
- beemd in Dalem aan het Wouwenbroeck [GAT R292:68r° (1545)]
- beemd op het eind van Dalem in de Bloeck [GAT R295:13v°-14r° (1545)]
- 2 stukken beemd samen groot 9 lopensaet 1 vierdevaetsaet en ¼ roede ter plaatse genaamd in Dalem [GAT R298:7v° (1552)]
- eenen hoijbeemt int geheel twaelff lopensaten ter plaetse genaemt in den Dalem [GAT R367:215ro (1662)]
- een perceel moer en uitgestoken putten in de Dalem [GAT, Rechterlijk archief R79, ongefol. blz. 89 (1736)]
- Item een perceel uijtgestoken putten groot twee Lopensaaten aan den Dalem bij het Santdijcxken aldaar oost de Leij en noord het Santdijcken [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- een parceel torfveld of heijbodem gelegen alhier nabij den Dalem groot circa twee lopenzaten [GAT R493:39r°-41r° (1800)]
- de helft in twee lopenzaten torfveld gelegen in Den Dalem alhier [GAT R493:39r°-41r° (1800)]
- een parceel turfveld groot zeeve loopensaten ter plaatze aldaar genaamd den Dalem oost de Leij west de Landscheiding [GAT R493:140r° (1802)]
- Item een parceel torfveld groot een lopens of &a ter plaatse den Dalem [GAT R494:57v° (1806)]
- een parceel torfveld groot 3 lopn in Den Dalem [GAT R494:109v° (1808)]
- une pièce de pré marécageux ou champs d'ou on tire des tourbes au Dalem [GAT R467:58,59 (1811)]

Vermeld als *den Dalem* op de kaart van Zijnen (1760) en als *Den Dalum* op de kadasterkaart van 1832. Het toponiem Dalem bestaat nog steeds en komt als *Dalum* voor op de Topografische kaart 50E ((Gilze), ±4°59′ O.L. en 51°35′ N.B.). Het is een weidegebied eertijds begrensd door de *Landscheiding* |**427**| in het westen, de Donge in oosten, *Maesdijck* |**478**| in het zuiden en de *Elf Bunderdijk* in het noorden. De zuidgrens wordt nu gevormd door de spoorlijn Tilburg–Breda. Vóór de 16e eeuw strekte het zich zelfs uit tot aan Klein-Tilburg, zoals uit de Oisterwijkse protocollen blijkt.

Het is een heel oude naam zoals ook blijkt uit de zoëven genoemde protocollen. De oudste vermelding die wij kennen, dateert van 1418 [OP R143:2v°]: *t Broec geheijten Dalem*. Eveneens in 1418: [R143:9r°]: *in Dalem in die Vijer Buender*; in 1435: [OP R149:41v°]: *aan de Nuwelijnschedijck*; en in 1433: [OP R148:4v°]: *aan het Houtlaer*. De *Nuwelijnschedijck* |**572**| en het *Houtlaer* |**280**| waren in Klein-Tilburg gelegen. In de zestiende eeuw bezaten vele Tilburgers daar beemden en hooilanden.

Overige vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen:

- pratum in Dalem [OP R144:9r° (1423)]
- beempt Dalem in locum dictum Dalem [OP R145:27r° (1426)]
- Jans beempt in Dalem after dloe neven gheryts bonten heyninge aen die nuwelijnschendijck [OP R149:31v° (1435)]
- beempt in die twee buender in Dalem [OP R153:29v° (1443)]
- beempt Dalem [OP R154:11v° (1444)]
- des spronckersbeempt in Dalem [OP R155:19v° (1445)]
- der hasselaerbeempt in Dalem [OP R156:27r° (1446)]
- beempt in Hubrechts Dalem [R157:2v° (1449);R158:7v° (1450)]
- in Dalem in die twee boender aenden maygraft [R160:3r° (1453)]
- sbonten groet heyninge voer Dalem [OP R163:16v° (1455)]
- in Dalem in der vrouwenbeempt [R163:22v° (1455); R164:7v° (1456)]
- beempt in Daelhem streckende vander maijgraft tot den landen van breda totter heyningen aldaer [R165:2r° (1457)]
- beempt in den Daalem [OP R254:35v° (1550)]

Omstreeks 1350 huwde Beatrix, bastaarddochter van Willem van Duvenvoorde, bijgenaamd Snickerieme, heer van Oosterhout en Dongen, met Roelof van Dalem, baljuw van Zuid-Holland, uit het geslacht Van der Lede waaruit ook het geslacht Van Arkel is voortgekomen. Op haar huwelijksdag verkreeg ze de *heerlijkheid Dongen* van haar vader. Waarschijnlijk nu is het Tilburgse Dalem vernoemd naar deze heer en is de naam afkomstig van het Zuidhollandse Dalem bij Gorinchem.
Kadastraal 1832: sectie F 707-835.

148. DALEMSE GAT, HET
- in Dalem aan de Leije [GAT R291:41v° (1544)]

De Leije is hier de Donge vóór de samenvloeiing met de *Landscheiding* |**427**|. Volgens Merckelbach moet er een watermolen gelegen hebben aan de Leije in het noorden van *Dalem* |**147**| tegen *die Elf Buender* |**179**|, die echter in de 16e eeuw, na de opkomst van de windmolens, reeds lang verdwenen was.[1] Dit vermoeden lijkt bovendien bevestigd te worden door de in de onmiddellijke nabijheid gelegen toponiemen *Die Hoge Brugge* |**352**|, *Wierinckstraet* |**716**| en *dat Wouwenbroeck(sloet)* |**727, 728**|. De naam van het toponiem zelf lijkt daar eveneens op te duiden: het bewuste gat kan een wijer of molenwiel geweest zijn.

149. DAMEN ACKER, DIE
- in de Berckdijck buiten de Dreijboem een klein stukje land van 34 roeden [GAT R288:52v° (1541)]
- aan de Berckdijk[2] [GAT R289:44r°-44v° (1542)]

De naam betekent: akker van Daem, een roepnaam voor Adam.

150. DANEELSTRAET, DIE
Wordt in 1444, [R 154:11v°] al vernoemd als 'bij die Hasselt'. Ook in het daaropvolgend decennium wordt de *Daneelstraet* enkele malen vermeld:
- in die Daneelstraet [OP R163:5r° (1455)]
- die middelsten ijnde aen die Danielstraet after die hasselt [OP R163:16v° (1455)]
- aen die Daneelstraet [OP R164:15r° (1456)]

In de Tilburgse protocollen:
- in Sterts Hoeve [GAT R289:35v° (1542)]

Sterts Hoeve |**640**| lag tussen Dongenseweg, Langstraat en Hasseltplein. Misschien is met de Daneelstraet wel de *Langhstraet* |**443**| bedoeld. De straat is genoemd naar een Daniël, maar welke?

151. DAVOERT
Davoert is door contractie van het lidwoord met de eigenaam ontstaan uit De Avoert.
- weiland en heide in de Enschotse ackeren aan de Heerbaan [GAT R284:28r° (1537)]
- beemd op die Zwartrijt [GAT R286:los blad bij 64r° (1539)]
- beemd op die Zwartrijt, waar een waterlaat middendoor loopt, genaamd de Zwartrijt [GAT R289:8r°-9v° (1542)]

---

1 Merckelbach van Enkhuizen, L., 'Stichting der Heerlijkheid Dongen', in: *De Oranjeboom*, dl. I (1948), blz. 141.

2 Dit is niet dezelfde akker.

- bij de Broeckstraet [GAT R291:26v° (1544)]
- stuck erffs tot weye genaemt die Avoirt [GAT R340:9r°-9v° (1594)]

Met de Heerbaan is beslist de Oisterwijksebaan bedoeld, gezien de aanduiding *Broeckstraet* |79|. Daarmee vervalt de mogelijkheid dat de Enschotsebaan en de Pelgromsweg hier bedoeld zijn met de Heerbaen.
De naam 'Avoert' (voort door de Aa, letterlijk: de voort door het stromend water) duidt op een doorwaadbare plaats (in de Zwartrijt). Dit toponiem is eigenlijk een generieke naam; iedere voorde door een beekje of klein riviertje was in feite een Avoort (vgl. ook de 'Aesvoert' in Riel).
Het is niet de naam van één enkele beemd, maar van meerdere beemden, gelegen aan weerszijden van de Zwartrijt. Davoert moet gezocht worden tussen de Oisterwijksebaan en de Broekstraat, aan beide zijden van de Zwartrijt.
Vermeld in de Oisterwijkse protocollen als:

- land ter Avoert in Enschit [OP R143:73v° (1421)]
- beempt die Avoert daer die Swartrijt doer loept aen heistraet en die gemeyn straet Tilborch [OP R147:los blad 10v° (1430)]
- erf d'Avoert op die Zwartrijt Tilborch [OP R166:18 (1458)]

152. DEENKENS ACKER

- in de Hasseltsche ackeren [GAT R288:26r°-26v° (1541)]

De naam betekent: akker van Deenke, verkleinwoord voor Denijs, roepnaam voor Dionysius.
De *Hasselt Ackeren* |253| lagen ten noorden van de *Hasseltschestraet* |254|.

153. DENIJS ACKER

- in Loven Ackeren [GAT R289:10r°-10v° (1542)]

De exacte locatie is onbekend. Voor verklaring zie: *Deenkens Acker* |152|.

154. DIJCKACKER, DIE

- in de Schijve aan Willemsdijck bij een waterlaat [GAT R288:40r° (1541)]
- een stuck lants II lopenst IX royen ende een vierdeel royes ter plaetsche geheyten inde schijve bijden dyckacker [GAT R307:58v°-59v° (1561)]

De betekenis is: akker aan een dijck (= weg). Deze akker moet gelegen hebben op de hoek van de huidige Keldermansstraat en de Pijlijserstraat, ten zuiden van het Pieter Postplein.

155. DIRCK ZIBBEN HEIJNINGE

- een beemd in Dalem naast het Broeck van Riel, toebehorend aan enige personen van Riel, gelegen aan Dirck Zibben Heijninge [GAT R287:45r° (1540)]

Gelegen in Dalem, naast het *Broeck van Riel* |72|. Heijninge betekent omheining en kan een heg, houtwal of sloot zijn, maar ook een stuk land zelf. (zie |292|.) Hier is waarschijnlijk sprake van het laatste: het land van Dirk Zibben.

156. DOERTKEN

- beemd in die Bunten tussen landscheiding en de Broecksloet [GAT R279:4r° (1531)]
- beemd naast de Langh Hoeven [GAT R287:68v°-69r° (1540)]

Voor de ligging zie: *Die Bunten* |84|. Het gebied dat met dit toponiem wordt aangeduid, heet op de kadasterkaart van 1832 de Lage Hoef of Lage Weikens.
Voor de verklaring van dit toponiem zie: |527|.

157. DOERTKENS VEN

De naam is ontstaan uit een contractie van *Dat Oertkens Ven* (zie: |**527**|).

- gemeijnt genaamd Doertkens Ven gelegen in die Ruijbraecken [GAT R280:los blad bij 14r°,17v°-18r° (1532)]

De *Ruijbraecken* |**599**| lagen tussen:

- zuid: de Van Meterenstraat–Dijksterhuisstraat–Kapitein Nemostraat–Enschotsebaan,
- oost: de grens met Enschot,
- noord: de Hazennest, en
- west: Hazennest–Sweelincklaan–Jac. van Vollenhovenstraat–Melis Stokestraat–Valentijnstraat tot aan de Van Meterenstraat.

Aan de hand van de beschikbare gegevens is een exacte lokalisering niet mogelijk.

158. DONCKERSTRAET, DIE

Dit toponiem kan op een drietal wijzen worden verklaard.

- Afgeleid van *dunkra–*, 'donker'; dit zou kunnen duiden op de kleur of op de hoedanigheid van de weg (vgl. *die Groenendijck* |**218**|, *die Gruenewech* |**233**| en *die Gruenstraet* |**234, 235**|).
- Afgeleid van *dunga–* (m), 'donk, zandige opduiking in moerassig land'. Hier ontstonden de donken doordat gedurende verschillende perioden van de jongste IJstijd op een zware kleilaag, die zo'n kleine 500.000 jaar geleden werd gevormd, een deken van dekzand werd afgezet. Aan het eind van deze IJstijd begon zich in de diepere kommen veen te vormen, dat geleidelijk over de randen van de kommen kroop. Waar de koppen in het jonge dekzand hoog genoeg waren, bleven er zandplekken in het moer bestaan, de zgn. donken.
  In dat geval betekent de naam van de straat zoveel als *de straat naar*, *van*, of *langs de* donk. Gezien de ligging van deze straat zou met de donk dat deel van het Goed Inthout (zie ook: |**178**|) bedoeld kunnen zijn, waar *dat Dongensche Land* |**161**| lag.
- De derde afleiding heeft te maken met een afwijkende (en meestal niet meer gangbare) betekenis van het woord *donker*, namelijk die van 'vochtig' (vgl. ne. *dank*, dial. *dunk*, on. *dokk*, 'kuil', zw. *dank*, 'moerassige bodem', nl. *dung*, 'modder, mest', < idg. *dha^{x}ng$^{(u)}$–*, 'troebel'. Het betekent dan zoveel als *vochtige, natte of modderige weg* (laaggelegen weg). Deze betekenis is niet zo onwaarschijnlijk wanneer men bedenkt dat ze naar het Voertveken |**700**| voerde.

Voor ons gevoel geniet de tweede betekenis echter de voorkeur.

- huijs hoff gronde ende toebehoerten ende erffenis hom aenliggende ter stede geheijten aen die broeckzijde tusschen die donckerstraet dander sijde [GAT R269:los blad bij 22 (1519)]
- huis op de hoek van die Voertstraet en Donckerstraet [GAT R279:10v° (1531)]
- land aan de Donckerstraet [GAT R281:22r° (1533)]
- in die Broecksijde [GAT R281:28r°-28v° (1533)]
- in de Rijtacker in die Broecksijde aan die Donckerstraet [GAT R285:19v°-20r° (1538)]
- huis aan het Voertveeken aan die Donkerstraet [GAT R285:21r°-21v° (1538)]
- huis de Schaepskoije aan het Voertveken aan die Donckerstraet [GAT R287:79v°-80r° (1540)]
- huis de Schaepskoije aan het Voertveken aan het Donckerstraetken [GAT R288:10r°-10v°,29v°-30r° (1541)]
- Donckerstraetke bij het Voertveken [GAT R290:14v° (1543)]
- in die Donckerstraet aan Voertveken [GAT R293:59r° (1546)]
- die Donckerstraet in die Broecksijde [GAT R295:37r° (1549)]
- land van 10 lopensaet aan het Voertveeken bij die Donckerstraet [(GAT R296:45v°,45v°-46r° (1551)]
- land groot 3 lopensaet aan het Voertveken aan een waterlaat een zijde, die Donckerstraet ander zijde, die gemeijn Heerbaen ander einde [GAT R297:69v° (1552)]

De *Donckerstraet* liep van de Bosscheweg naar Broekhoven. Het gedeelte tussen de Tivolistraat en de St. Josephstraat, de huidige Dunantstraat, heette in 1936 Oude Donkerstraat en maakte daarna tot 1985 deel uit van de Lanciersstraat. De kadasterkaart van 1832 heeft voor dit gedeelte de aanduiding *Gewezen Donkerstraatje*. Het deel tussen de St. Josephstraat en Broekhoven heette vroeger Beeksedijk (thans Lanciersstraat, Kruisvaardersstraat en Korhoenstraat). Op de plaats waar de Vendeliersstraat en de Kruisvaardersstraat bij elkaar komen, stond het *Voertveeken* |**700**|.

158a. DONCKERSTRAET, DIE

- Donckerstraetke aan den Hovel [GAT R290:15v^{o} (1543)]
- Donckerstraet aan den Hovel [GAT R290:54v^{o}-55r^{o} (1543);R292:31v^{o} (1545)]

Op de kadasterkaart van 1832 is nog een *Donkerstraatje* aangegeven. Dit was de Fabriekstraat–Poststraat–Karrestraat en liep (nu verdwenen) schuin in noordoostelijke richting over het terrein van de werkplaats van de spoorwegen naar de Koestraat. Ook van deze straat is in de 16e eeuw sprake. Ze staat (onbenoemd) op de kaart van Zijnen aangegeven en heeft in de 16e eeuw ook al bestaan. Een deel daarvan is de huidige Karrestraat. In de 18e eeuw heet ze *Donkerstraatje*.

- in de Koeistraat agter den Heuvel by het Donkerstraatje [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- langs den mest- of akkerweg, door het Donkerstraatje tot wederom in de Koeistraat [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- door de Bos-Baan tot aan het Donker-straatje door dat zelfde spoor tot aan den langen Pad [Tiendklampen, Heuvel 4 (1778)]
- een parceel ackerland groot 5 loop^{n} aan het Donkerstraatje [GAT R492:21r^{o}-22r^{o} (1797)]
- een parceel akkerland, groot vijff lop^{t} geleegen agter den Heuvel aant Donkerstraatje [GAT R492:44Br (1797)]
- een parceel ackerland groot 5 lop^{n} ofte daar omtrent geleegen aan den Heuvel ter plaatze het Donker straatje [GAT R493:97v^{o} (1801)]

158b. DONCKERSTRAET, DIE

- in het Sonderlock [GAT R282:11v^{o} (1535);R284:60v^{o} (1537)]

Hier is waarschijnlijk sprake van de derde betekenis. Deze Donckerstraet lag in het *Sonderlock* |**624**| en vermoedelijk is er de huidige Broekstraat mee bedoeld. Ook mag niet worden uitgesloten dat hiermee de *Veedijck* |**668**| is bedoeld. In dat geval kan zij naar de *Hodonck* |**320**| geleid hebben, zodat ook hier sprake is van: 'weg naar de donk'.

Zij wordt al in de Oisterwijkse protocollen vermeld:

- die donckerstraet in locum dictum tsonderlock [OP R145:29r^{o} (1426)]

159. DONGENSCHE BROECK, DAT

- beemd in het Dongensche Broeck aan de schouwsloot [GAT R280:25r^{o},25r^{o}-25v^{o} (1532)]

De schouwsloot is hoogstwaarschijnlijk *de Broecksloet* |**78**|. Betekenis: broek aan de Donge.

160. DONGENSCHE COEIJWEIJEN, DIE

- cleverplack neven die dongense coeyweyen [GAT R262:13r^{o} (1510)]
- de Naebeempt in die Ghilze Vucht aan die Dongensche Coeijweijen en die Leije [GAT R286:34v^{o} (1539)]
- beemd in die Ghilze Vucht naast die Dongensche Coeijweijen [GAT R286:36r^{o}-36v^{o} (1539)]

Op een topografische kaart van omstreeks 1840, berustend in het Gemeentearchief, is dit toponiem aangegeven. Ze liggen ten westen van de Landscheiding even voordat deze

in de Donge vloeit, bij de *Elsbeempt* |**181**| en de *Maeije* |**476**|. Een vucht is een drassig (vochtig) stuk land.

161. DONGENSCHE LAND, DAT

Oisterwijks schepenprotocol:

- erfenis dat lant van Donghen [OP R144:11v° (1423)]
- hereditas dat lant van Donghen loeven [OP R144:87r° (1423)]
- dlant van Donghen bidat steenveken in Loeven [OP R144:109r° (1423)]
- dlant van donghen in den ackeren van loeven [OP R149:5r° (1435)]
- lijcwech neven dlant van Donghe [OP R149:19r° (1435)]
- dlant van donghen in die lovenackeren [OP R152:36r° (1440)]
- lant dat dal neven dat lant van donghen [OP R152:46v° (1440)]
- tlant van Donghen neven die Paracker [OP R155:17v° (1445)]
- tlant van Donghen neven die Swaluwentonghe in die lovenackeren [OP R155:17v° (1445)]
- hereditas dlant van donghen in die loven ackere [OP R156:22v° (1446)]
- dlant van Donghen neven tgoet te Loven [OP R188:4v° (1482)]

Tilburgs schepenprotocol:

- die Zwaluwentonghe in de Loven acker aent lant van Dongen [GAT R263:32r° (1511)]
- akker dat Dongensche land naast weiland dat Elsenbosch bij de Pelgromswech in Loven [GAT R287:65v° (1540)]

Deze akker lag ten westen van de (voormalige) Enthovenseweg (zie: *lijckwech*, |**466**|), tussen de huidige Spoorlaan–Nieuwe Bosscheweg en de St. Josephstraat–Oisterwijkse-baan, waarbij *Dat Elsenbosch* |**182**| oostelijk aan de Enthovenseweg grensde.

De naam kan zowel betekenen: land toebehorende aan een persoon uit Dongen, als land aan een donk, een lage zandige opduiking in een drassiger gebied. De laatste betekenis lijkt de meest waarschijnlijke. Het voorzetsel 'van' is geleidelijk tot uitdrukkingswoord voor het genitiefbegrip geworden, doch niet enkel ter uitdrukking van de herkomst, maar ook voor de genitivus partitivus en de genitivus possessivus, zoals zo vaak in het mnl. Zo ook hier: het land van de dong (donk).

162. DONGH AA, DIE

Van germ. *dunga-* (m), 'zandige opduiking in moerassig land', en germ. *ahwa*, (v) 'waterloop' (TW I,279 resp. 31), d.w.z. waterloop langs een zandige opduiking in moerassig terrein.

- op die Bunten bij de Broecsloet [GAT R281:14r° (1533)]
- beemd in die Spoerckt aan die Dongh Aa [GAT R283:25r° (1536)]
- beemd in die Bunten tussen Dongh Aa en die Broecksloet [GAT R283:25r° (1536);R284:5r° (1537)]
- beemd in die Spoerckt aan die Dongh Aa [GAT R285:14r°-14v° (1538)]
- een beemd aan de Vaerdijck en aan die Hoeve van Lichtenberghe, waar die Dongh Aa tussen gaat [GAT R287:39r°,39v°-40r°,40r°-40v°,46v° (1540)]
- beemd in die Ghilsche Vucht op die Dong A [GAT R287: 81v°-82v° (1540)]
- beemd op het einde tot Dongen waarts in dat Groot Goer aan die Dong Aa [GAT R289:29r°-29v°,29v° (1542)]
- beemd genaamd die Sporct aan die Dongh Aa [GAT R289:31v° (1542)]
- beemd aan de Vaerdijck bij de Hoeve van Lichtenberghe, waar die Dongh Aa tussen gaat [GAT R292: 60v° (1545)]
- bij de Ghilsche Vucht en Vijffhoeven [GAT R294:45r°-46r°,46r°-47r° (1547)]
- beemd in die Hoeven over die Dongh Aa [GAT R295:13v°-14r° (1549)]

Van het punt af waar de *Landscheiding* |**427**| in de Donge uitmondt, heette de Donge in de 16e eeuw die Dongh Aa; voor de samenvloeiing heette ze eenvoudigweg die Leije. Waarschijnlijk is de naam Donge ontstaan door samentrekking van Dongh Aa. Oude vermeldingen in de Bossche en Oisterwijkse protocollen zijn:

- een beemd den gemeijnen Bunt aan die Dongaa [BP R1185:136r° (1415)]
- die Dong aa [OP R143:2r° (1418)]
- int broeck van Huesden by Wyssenbeempt optie Dong Aa [OP R143:15v (1419)]
- broeck op die dongha [OP R144:78r° (1422)]
- stroem die donga bij claus erijtsbeempt [OP R145:34v° (1426)]
- stroem die donga bij claus erijtsbeempt aen die hoeven [OP R162:8r° (1454)]
- die Dongh Aa twesten van de Bunt [OP R162:9r° (1454)]
- die Dong Aa op den bunt [OP R172:6r° (1465)]
- die Dongh Aa bij de Sporct [OP R207:24v (1503)]

Dit riviertje bestond evenals de *Leije* |**460**| reeds in het Pleistoceen.

163. DORENBOEM, DE

- aan die Hoeven [GAT R291:47r°,los blad bij 49r° (1544)]

Waar deze precies gelegen heeft, is niet na te gaan. Uit de belendingen valt op te maken dat de Dorenboem ergens tussen de Tongerlose Hoef en de huidige Lage-Witsiebaan gestaan moet hebben.

164. DORENBOEM, DIE

- een erf in die Schijve bij den Dorenboem waarbij die Hooge Zoo loopt [GAT R286:21v° (1539)]
- land in die Schijve aenden Dorenboem aan de gemeijn Kerckwech[3] [GAT R287:10v°,83r° (1540)]
- een stuk land in die Schijve aende Dorenboem aan een waterlaat, de Velthovenscheweg en een gemeijn ackerwech de Hoevenschewech [GAT R288:48r° (1541)]
- in de Schijve bij de Doreboem [GAT R289:48r°-48v° (1542)]
- land in die Schijve aan de Dorenboem aan de Hoevenschewech, een waterlaat en de Velthovenschewech [GAT R294:52r° (1547)]
- stuk land in die Schijve aan den Dorenboem aldaar aan de Velthovensche kerckwech [GAT R297:92v°-93r° (1552)]

De Dorenboem moet gestaan hebben op de voormalige splitsing Noordstraat–Lange Schijfstraat–Industriestraat, ter hoogte van de voormalige kerk van de Noordhoek (de Industriestraat bestaat niet meer), daar waar nu de Noordstraat op de Spoorlaan uitkomt.

In 1336 verkopen de kinderen van Walter Bac van Bomale alias van Westerlee hun goederen te Tilburg, waaronder een stuk land van 1 lopensaat gelegen *juxta spinulam dictam vulgariter Dorneken'* (bij de dorenboem in de volkstaal het Dorneken geheten).[4]

Dit toponiem wordt opnieuw genoemd in 1391, wanneer Gerardus de Broechoven van Rodolphus de Gravia en Elisabeth 'relicta quondam' Jacobi Anensoen een stuk land koopt geheten 'dat Dorenstuc' en een huis en erf gelegen te Westilborch [BP 1178, fol. 202v°, 2 december 1391].

In de Oisterwijkse protocollen wordt dit toponiem aangeduid als *dat Dorenstucsken* en *dat doernenstucsken*.

- land dat Dorenstuc in die scijve tot Tilborch [OP R143:18r° (1419)]
- dat Dorenstucske in die Scyve [OP R144:87r° (1423)]
- lant dat doernenstucsken in die scijve van Tilborch [OP R147:10v° (1430)]
- lant dat doernenstucxken in die scijve van Tilborch [OP R152:48v° (1440)]
- lant dat Dorenstucsken [OP R154:5v° (1444)]

---

3 Wordt hier mogelijk de huidige Gasthuisring bedoeld?

4 Erens, a.w., dl. 3, no. 815.

Daarnaast wordt het éénmaal genoemd *een stuck toernken in die Scijve* [OP R161:7v° (1453)]. Later werd dit stuk abusievelijk ook *het Torenstucken* genoemd; hier is mogelijk sprake van betekenisverschuiving onder invloed van de spreektaal. De naam is afkomstig van onl. *thorn*, 'doorn', met een tussengevoegde woekervokaal > *thoren* (vgl. nu nog *doorn* versus *doren*). Dit geeft eens te meer aan dat we de verklaring van deze naam wellicht niet dienen te zoeken in een ligging bij een toren. De naam betekent simpelweg 'de doornenboom' c.q. 'het stuk bij de doornenboom'.

165. DORENBOEM, DIE

- die stockhasselt aenden doerenboem [GAT R262:37r° (1510)]
- die stockhasselt bijden doerenboem [GAT R263:26v° (1511)]
- land in die Stockhasselt aan de Doreboem [GAT R289: 51v° (1542)]

Gelegen ergens in de Stockhasselt, geen nadere bepaling beschikbaar.

166.DORENBOSCH, DE

- in die Schijve [GAT R295:42r° (1549)]

Niet nader bepaald. Betekenis: bos(je) van doornstruiken.

167. DREIJBOEM, DE

- aen die berckdijck doer den dreyboem [GAT R263:31v° (1511)]
- de berckdijck aen den dreyboem [GAT R264:9r° (1512)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R279:26r° (1531)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R279:27r° (1531)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R279:46v° (1531)]
- beemd aan de Dreijboem in de Berckdijck behorende aan een hoeve in de Printhage [GAT R281:los blad bij 2r° (1533)]
- weiland in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R281:24r° (1533)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de Leije bij de gemeijnt [GAT R281:24v° (1533)]
- huis, land en weiland in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de Hoeven [GAT R281:42v°-43r° (1533)]
- huis, hof, schuur en erf, groot 12 lopensaet en 1 vierdevaets, gelegen te Tilburg aan den Berckdijck buijden den dreijboem [GAT R283:56r°,56v° (1536)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R284:53r°-53v° (1537)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R286:23r° (1539)]
- huis in de Berckdijck bij de Dreijboem bij de gemeijnt met land in de Schijve [GAT R286:42r°-42v° (1539)]
- huis in de Berckdijck binnen de Dreijboem [GAT R286:44v°-45r°,45r° (1539)]
- huis en grond in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R286:48v° (1539)]
- huis met hof, schaapskooi, grond en landerijen in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:53r°-53v°,los blad bij 53r°;53v° (1539)]
- land genaamd die Bocht in die Berckdijck buiten den Dreijboem [GAT R284:56v° (1537)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:56v°-57r°,57r° (1539)]
- huis in de Berckdijck bij de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R287:26v°-27r° (1540)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R287:39v° (1540);R288:7r°-7v° (1541)]
- stuk land in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R288:17v° (1541)]
- land in de Berckdijck buiten de Dreijboem in Damen acker [GAT R288:52v° (1541)]
- heiveld in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R290:13v° (1543)]
- land aan de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R291:11v°-12r° (1544)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de heide [GAT R292:16v°-17r° en los blad bij 17r° (1545)]
- huis binnen de Dreijboem aan de Berckdijck [GAT R292:42v° (1545)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan die heide [GAT R293:52v°-53r° (1546)]
- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R293:73r°-73v° (1546)]

Er waren in Tilburg verschillende draaibomen. Om een indruk te krijgen hoe die er uitzagen, is het goed eens een bezoek aan Bokrijk te brengen. De draaibomen dienden om het vee dat op de heide liep van de akkers en weilanden af te houden.
Waar de draaiboom in de Berkdijk gelegen was, is niet duidelijk. In één geval is ligging aan de Leije aangegeven en betreft het een huis [GAT R281:24v° (1533)]. De Donge kan hier in elk geval niet bedoeld zijn, evenmin als het verlengde van de Werft voorbij de Zwartvenseweg, omdat er steeds sprake is van huizen. In [GAT R292:42v° (1545)] wordt gesproken over wateroverlast, reden waarom de eigenaars van het huis daar een 'soeije' graven.[5] Er liep een waterlaat vanaf de *Berckdijck* |22|, ten westen van de *Scaepsdijck* |603| de Blaak in. Dit moet de bovengenoemde Leije geweest zijn.
Ook de 'Barrière' op het einde van de Berkdijk aan de Bredaseweg lijkt onwaarschijnlijk, omdat ook daar geen huizen stonden.
Uit [GAT R283:56v° (1536)] zou men af kunnen leiden dat de draaiboom gestaan heeft bij de kruising *Berckdijck* en *Scaepsdijck*.

168. DREIJBOEM, DE

- huis in die Hoeven buiten de Dreijboem [GAT R281:25v° (1533);R283:25v° (1536)]
- huis in die Hoeven buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R285:15r°-15v° (1538);R286:39v°,47r° (1539);R288:45v° (1541)]
- huis in die Hoeven buiten de Dreijboem bij de Abt van Tongerlo [GAT R288:blad volgend op 62r° (1541)]
- land met timmering bij de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R291:8r° (1544)]
- land aan de Hoevensche Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R291:51r° (1544)]
- huis, hof met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende genaamd Bonten Stede, groot ca. 6 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hoeven bij de Dreijboem aldaar aan de gemeijnt van Tilborg [GAT R297:82v° (1552)]

De hoeve van de Abt van Tongerlo is de latere *Bisschopshoef*, die wat noordelijker van de *Tongerlose Hoef* aan de Reitse Hoevenstraat lag. De achterzijde van dat perceel heeft zich zeker uitgestrekt tot aan de 'gemeijnt'.
In de omschrijving van de 3e klamp van de Tiende van de Hoeven, genaamd de 'Korte-Straat', in 1778, wordt gesproken van "*beginnende ten oosten van de Hasseltse Capel, van daar door de straat na de Hoeven tot voor de Tongerlose Hoef, van daar ten zuiden, door den Draaiboom voor dito Hoef, vervolgens door het spoor dat van die Hoef van agter door de Aansteede in de Heide loopt, van daar lynregt, door de Heide tot aan den langen Dyk*", m.a.w. de draaiboom stond in of aan het begin van een akkerpad dat ten zuiden van de Tongerlose Hoef westwaarts de 'gemeijnt' in liep. De huidige St. Gregoriusstraat is hier nog een restant van.[6]

169. DREIJBOEM, DE

(Zie ook: *Heijdsijdsche Dreijboem* |275|.)

- die Heydyde aen den dreijboem [GAT R278:54r° (1530)]
- huis in de Heijdsijde buiten de Dreijboem [GAT R279:38r°,47r° (1531)]
- huis in de Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R280:49v°,49v°-50r° (1532)]

---

5 *Mochten de nabueren in de toekomst overlast hebben van overvloedig water dan mogen ze maken en schieten een soeije voor naast het voors. huis, waar ze dat water door zullen mogen lossen en leiden.*

6 'Verdeeling, splitsing en bereening van de Tienden (...)', a.w., (De Tiende van de Hoeven; derde klamp.).

- huis met de Berckacker, de Putacker, de Heijhoeff in de Heijdsijde buiten de Dreijboem [GAT R280:54r° (1532)]
- huis in de Heijdsijde bij de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R281:21r° (1533)]
- huis in die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R282:35v° (1535)]
- weide en heide aan die Heijdsijde buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R284:11v° (1537)]
- heide in die Heijdsijde buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R284:54v° (1537)]
- huis en grond in de Heijdsijde buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R285:4r° (1538)]
- land in die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R285:33r°,33r°-33v° (1538)]
- huis in die Heijdsijde buiten de Dreijboem [GAT R286:63v° (1539)]
- huis in die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R287:57r°-57v° (1540)]
- huis in die Heijdsijde buiten de Dreijboem aan die gemeijnt [GAT R287:62r° (1540);R288:28v° (1541)]
- land in die Heijdsijde aan die Cort Camere aan de gemeijnt [GAT R291:20r°,21v° (1544)]
- huis in die Heijdsijde buiten de Dreijboem aan die Cromstraet en de gemeijnt [GAT R293:80r°-80v° (1546)]
- huis, hof met grond ter plaetse genaamd die Heijdsijde buiten den Dreijboem [GAT R296:11v°-12r° (1550)]
- huis, hof en grond ter plaatse genaamd die Heijdsijde buiten den Dreijboem aldaer [GAT R296:35r° (1550)]
- land ter plaatse genaamd die Heijdsijde buiten den Dreijboem aan die Cort Camere aldaer [GAT R296:69v°-70r° (1551)]
- huis, hof met de helft van de schuur en met de grond en toebehoren, genaamd de Oude Stede ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de dreijboem aldaar [GAT R297:13r°-14r° (1551)]
- huis met een hof en erfenis genaamd die Nijeuwe Stede met een halve schuur en een schop nu ter tijd nog staande op de grond van de Oude Stede, ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R297:14r°-15r° (1551)]
- weiland ter plaatse genaamd aan die Heijdsijde door de Dreijboem aldaar, die gemeijnt van Tilborg ander einde [GAT R297:15v° (1551)]
- zekere onderpanden gelegen aan die Heijdsijde buiten de Dreijboem aldaer [GAT R297:22r°-22v° (1551)]
- huis met half de schuur, met de grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Dreijboem, die gemeijn straat ander einde [GAT R297:24r°-24v° (1551)]
- stuk land groot ca. 1½ lopensaet en 1 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R297:24v° (1551)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende groot ca. 18 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R297:62r° (1552)]
- stuk weiland ter plaatse genaamd aan die Heijdsijde door de Dreijboem aldaar aan de gemeijnt van Tilborg [GAT R297:68v°-69r° (1552)]

In de Heijdsijde kunnen meer draaibomen gelegen hebben. In [GAT R293:80r°-80v° (1546)] wordt expliciet de Cromstraet genoemd, en gezien de namen van de eigenaren en belendingen in alle bovengenoemde akten is hier steeds sprake van één en dezelfde draaiboom, die gelegen was aan de *Cromstraet* |139|. Tussen Heieinde (verlengde van de Stokhasseltstraat), Kromstraat en Moleneind lag inderdaad 'gemeijnt', nl. het *Hoelven* |334|.[7] Hier ergens moet de draaiboom gestaan hebben.

7 Het noordelijk deel van de Stokhasseltstraat heet op de kaart van Zijnen Hei-einde. Vroeger boog de Stokhasseltstraat ter hoogte van de tegenwoordige Dirigentenlaan af naar het oosten, en eindigde ze aan het Moleneind. In 1909 kreeg het gedeelte tussen de Dirigentenlaan en het Moleneind de naam Kromstraat (vervallen in 1968). De Stokhasseltstraat liep sindsdien vanaf de Kromstraat verder noordwaarts.

170. DRIECANT, DIE

- een beemd in de Driecant aan de landscheiding met Breda [GAT R279:31r°-31v°,32r°-32v°,34v°-35r° (1531)]

De *Landscheiding* |427| is nogal lang en loopt van de Bredaseweg tot aan de Langendijk–Flaassendijk.

De Driecant moet hetzelfde toponiem zijn als *de Driehoeck aan de Cleijn Werffbosch*, genoemd in [GAT R299:62r°-63r°]. Deze Driecant lag aan de *Cleijn Werffbosch* |97|. Dit toponiem komt ook reeds voor in het Bosch schepenprotocol:

- een beemd die Driecant [BP R1185:136r° (1415)]

171. DRIEHOECK EEGDE, DIE

- een stuk land, die Driehoeck Eegde, gelegen te Tilborg in die Lovensche Ackeren aan een einde de heerbaan en aan een zijde de persoonschap [GAT R283:54v°-55r° (1536)]

Eegd is een dialectvorm van eg. Het stuk land zal dus de vorm van een eg, die vaak driehoekig was, gehad hebben. In het algemeen is een eegd een driehoekig stuk land in de spie van twee wegen. Het is een veelgebruikte veldnaam in Vlaanderen en Brabant. De heerbaan hier is de Oisterwijksebaan. Het stuk land lag dus aan de Oisterwijksebaan en grensde aan de Moerenburgseweg.

172. DRIES, DE

- land in het Sonderlock aan de Heerbaan en de Zwartrijt [GAT R293:8r°]

Voor *dries* zijn verschillende verklaringen. Een daarvan is een vaak braakliggend of mager, weinig opleverend bouwland. Vroeger werd Dries ook in verband gebracht met *drie* van *drieslagstelsel*. Ook hier lag het dus vaak braak, onbebouwd, in rustende toestand. Lindemans zegt van 'dries' dat het het

derde of soms de twee derden van het geheel der winnende landerijen van een hof is, *onbeploegd gelaten en met gras begroeid gedurende een periode van drie, zes, negen of meer jaren (doch steeds een meervoud van drie), om weer nieuwe vruchtbaarheid te wekken.*[8]

TW I, blz. 286 leidt het af van *Þriwiski-* (m), 'driesprong van wegen' > 'dorpsplein, gemene weide, schrale weide'. Soms is een dries een (melk-)weide dicht achter het huis gelegen, waar het vee bijeen werd gebracht om gemolken te worden. Vgl.:

- een huis, hof, schuur met grond en toebehoren genaamd de Oude Stede, met erfenis daaraan liggende, met ook een dries daar achter aan liggende, gelegen te Tilburg in de Berckdijck [GAT R292:48r°-49r° (1545)]

Deze akker lag op de grens van Tilburg en Enschot aan de Zwartrijt en de Oisterwijksebaan.

---

8 Lindemans, J., in: *Mededelingen Vereniging Naamkunde*, 1952, blz. 89-90, aangehaald in: Man, L. de, *Bijdragen tot een systematisch glossarium van de Brabantse Oorkondentaal; Leuvens archief van circa 1300 tot 1550, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands*, dl. IV, [Brussel], 1955, blz. 89.

E

173. EELKENACKER, DIE

De naam betekent 'Akker van Eelke', een verkleiningsvorm van Eel, wat op zich weer een roepnaam was voor Elias. De naam Eelkens of Eeltjens komt als familienaam voor.

- bij de kerk aan het Godshuis van Tongerlo [GAT R286:40r° (1539)]

Tongerlo bezat een boerderij aan de Heuvel naast de Tuinstraat. Het gebied tussen de Heuvelstraat en Poststraat–Telegraafstraat was in de 16e eeuw akkerland en behoorde grotendeels toe aan de hoeve van Tongerlo. Omdat gesproken wordt over *bij de kerk aan het Godshuis van Tongerlo* ligt de genoemde akker aan de noordzijde van de Heuvelstraat bij de Langestraat en grenst hij in het noorden aan de akkers van de hoeve van Tongerlo.

174. EERFFBOSSCHEN, DIE

(Zie ook: *Wervenbosschen* |**714**| en *Weerffvenbosschen* |**709**|.)

- aan de landscheiding met Breda en een lopend water de Broecsloet [GAT R285:28v° (1538)]

Is gelegen in de buurt van de *Bunten* |**84**|, ergens in de buurt waar de Landscheiding en Donge samenkomen.

175. EGMONS MOER, DAT

- bij dat Loensche Ghericht aan Peter Beijendijck [GAT R286:59v°-60r° (1539);R291:19v°-20r° (1544)]
- moerveld bij Peter Beijendijck bij het Loonsche Ghericht aan het moer genaamd Egmondts Moer [GAT R296:1v° (1550)]

Heeft vermoedelijk gelegen ten noorden van de *Cauwenberch* |**94**| en wel ten zuiden van de Udenhoutseweg, ongeveer ter plaatse waar op de topografische kaart van 1838–1857 het *Kommerven* en het *Witven* gelegen zijn. Op de topografische kaart 44H van 1988 wordt ditzelfde gebied met zijn vloeivelden *De Zandlei* genoemd.

De naam 'Loensche Ghericht' geeft aan dat het betreffende gebied behoorde tot het grondgebied vallende onder de schepenbank van Venloon (Loon op Zand). Een gericht kon meer dan één parochie, dorp en/of 'gemeijnt' omvatten. Zo vielen onder het gericht van Oisterwijk, ook wel de 'Eeninghe van Oesterwijck' genoemd:

- de parochies Oisterwijk, Haaren, Enschot en (vóór ca.1459) Tilburg en Goirle;
- de dorpen Oisterwijk, Heukelom, Enschot, Berkel, Udenhout, Haaren en Belver en (vóór ca. 1459) Tilburg en Goirle; alsmede
- de gemeijnten van Oisterwijk, Haaren, Heukelom en (vóór ca. 1459) die van Tilburg en Goirle.

De gemeijnt van Haaren echter lag eveneens gedeeltelijk binnen het gericht van Helvoirt, en de 'gemeijnt' van Tilburg en Goirle met het zuidwestelijk deel, het gebied rondom Riel, dat vroeger tot Tilburg behoorde, zoals blijkt uit de uitgiftebrief van de 'gemeijne' gronden door de hertog van Brabant uit 1329, onder het gericht van de Eeninghe van Hilvarenbeek.[1]

Zie ook: *Peter Beijendijck* |**554**|.

---

1 Smulders, F.W., 'Dorp, parochie, gemeynt, gericht', in: *Brabants Heem*, jrg 7 (1955), no. 1, blz. 3-4.

176. EIJCK, DE

(Ook: De Hoolen Eijck)

- weiland in de Schijve bij de Eijck naast goed van Willem Pijlijsers [GAT R289:4r° (1542)]
- land in die Schijve omtrent den Eijck [GAT R291:31v° (1544);R293:49r° (1546)]
- land in de Schijve aan de Hoolen Eijck waar een gemeijne ackerwech en een voetpad over gaan naast Willem Pijlijsers [GAT R296:6v°-7r° (1550)]
- land in die Schijve aan de Hoolen Eijck [GAT R296:7r°,77v° (1550)]
- 2 stukken land in die Schijve, het ene stuk land gelegen aldaar aan de Hoolen Eijck , het andere stuk land aan de gemeijne Hoevensche Kerckwech [GAT R296:43r°-43v° (1551)]
- land groot 2½ lopensaet en 3½ roede min 1½ voet ongeveer, ter plaatse genaamd die Scijve omtrent de Eijck [GAT R296:77v° (1551)]
- stuk land groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd in die Schijve aan de Hoolen Eijck [GAT R297:48r° (1552)]
- een parceel ackerland groot twee Lopensaten ter plaetse de Schijff aldaar bij den Eijk [GAT R490:39r° (1792)]

In de Oisterwijkse schepenprotocollen wordt deze eik eveneens genoemd, al is het onduidelijk of het bij de eerste vermelding deze boom betreft:

- aen die groet eijcke Westilborch [OP R143:79r° (1421)]
- aen die groet eyck in die scijve van Tilborch [OP R158:18r° (1450)]

De eik (*Quercus* spp. van het geslacht *Fagaceae*), is vanouds een boom die een bijzondere functie bekleedde in het leven en de voorstellingswereld van onze voorouders. Behalve dat de vruchten van deze boom in het alledaagse leven belangrijk waren als voedsel voor de varkens, en het hout voor de constructie van woningen en bijgebouwen, was zijn religieuze functie nog veel groter. Grote eikebomen fungeerden niet zelden als aanduidingen van heilige plaatsen. Maximus van Tyrus (±125-195) verhaalt in diens 'Dialexeis' bijvoorbeeld hoe de Kelten Zeus (d.w.z. hun eigen equivalent van de klassieke God) vereerden in enorme eikebomen. De eik was de plantaardige drager van een symbolisme die de menselijke kennis en de kracht verenigde, en enkel deze boom was geschikt om dit symbolisme te vertegenwoordigen, in de afhankelijkheid van oppermachtige goden.[2] Niet zelden vormde een eik de heilige boom van een stam en stond hij waar de koningen van een stam werden ingehuldigd. Ongetwijfeld stond de 'stam-boom', evenals de universele Wereldboom of 'axis mundi', in theorie in het centrum van het territorium van een stam en belichaamde hij diens veiligheid en integriteit.

Vermoedelijk is naar deze eik de Eikstraat vernoemd. *Willem Pijlijsers* was eigenaar van de zogeheten *Waterhoef*, die aan de *Herstalsestraat* |317| gelegen was (het stuk Kwaadeindstraat vanaf de Cornelis Danckertsstraat tot aan de Ringbaan-West bestond in de 16e eeuw nog niet). De akkers behorende bij de Waterhoef lagen verder zuidwaarts in de Schijf. Er liep een pad van de Herstalsestraat naar de splitsing Elzenstraat–Boomstraat. Het thans verdwenen gedeelte ten zuiden van de spoorlijn naar Breda heette van 1909 tot 1938 Eerste Herstalsedwarsstraat, en vervolgens Richard Wagnerstraat. Het gedeelte ten noorden van de spoorlijn heette van 1909 tot 1931 Tweede Herstalsedwarsstraat. Sinds 1931 heet deze straat Pijlijserstraat. Vanaf de splitsing Elzenstraat–Boomstraat liep er een pad naar de huidige Bredaseweg, ter hoogte van de Eikstraat.

---

2 Guyonvarc'h, C.-J., 'Keltische Wortsymbolik', in: *Kairos*, jrg. 1963, no. 3, blz. 189-197; Roux, F. Le, en C.-J. Guyonvarc'h, *Les Druides*, Rennes, 1986, blz. 152.

Waar deze eik precies gestaan heeft, is onbekend, vermoedelijk echter ergens op het huidige goederenemplacement van de Spoorwegen.
In vrijwel alle gevallen vormt een *erfenis van de Heilige Geest van Tilburg* een belending van de genoemde stukken land. In de kadastrale leggers van 1832 bezit de Heilige Geest nog steeds een stuk bouwland van 46 roeden en 80 ellen (±1553,9 m²), kadastraal bekend als sectie G853, gelegen aan het eind van de huidige Pijlijserstraat–Alleenhouderstraat. Hier ergens, vermoedelijk zuidelijk ervan, moet dus de *Eijck* gestaan hebben.

177. EIJCKACKER, DIE
- akker in de Hasseltsche ackeren [GAT R279:4v°-5v°,48r° (1531)]

Ook in het Oisterwijks schepenprotocol komt deze veldnaam voor, zij het slechts eenmaal:
- land den Eijckacker aent creyeven [OP R163:29v° (1455)]

Betekenis: akker bij of aan een eik.
Gegeven het feit dat deze akker zowel in de *Hasseltsche Ackeren* als *aent Creyeven* |134| gelegen was, kunnen we afleiden dat dit onmiddellijk ten noorden van het huidige Hasseltplein tegen de Kraaivenstraat geweest moet zijn.
Zie: *Die Hasseltsche Ackeren* |253|.

178. EIJNDTHOVEN
Dit toponiem dient waarschijnlijk geduid te worden als 'het eind van de Hoeve(n) van het Goed Inthout'. Dit goed wordt reeds genoemd in het Register van Strick ('s-Hertogenbosch), waarin staat:[3]
Jan Arnts Bertout Bax soene was: het leen gheheiten 't goet Teyntoven oft tot Inthout, mitten toebehoirten tot Westilborch ghelegen, groet tsamen in heyden, weyden ende ackerlande ontrent 9 mudzaet, liggende mitter eender syden zuydweert neven erffenisse Eelken Wevers ende mitter ander syden noortweert aen die ghemeyne strate (...)
- huis in Eijndthoven aan die Leemskuijlen [GAT R281:17v° (1533)]
- huis in Eijndthoven [GAT R283:9v°,10r° (1536)]
- huis in Eijndthoven aan de gemeijnt [GAT R284:51v° (1537)]
- huis in Eijnthoven naast goed van het Godshuis vanden Baseldonck [GAT R292:79v° (1545)]
- huis in Eijnthoven [GAT R293:62r° (1546)]
- goederen in Eijnthoven [GAT R293:72v°-73r° (1546)]
- huis in Eijnthoven naast goed van het klooster vanden Baseldonck [GAT R293:76r° (1546)]
- land in Eijnthoven [GAT R294:2v°-3r° (1547)]
- huis, hof ter stede genaamd Eijnthoven aan die Leemskuijlen [GAT R296:25r°-25v° (1550)]

Eijndthoven werd ongeveer begrensd door de huidige Tulpstraat – Borneostraat – Ringbaan-Oost en Pelgrimspad. Nu nog bestaat de Enthovenseweg, waarvan de naam in 1909 werd vastgesteld als Enthovenscheweg. De straat liep toen nog van de Bosscheweg (thans Spoorlaan) tot de Oisterwijksebaan (sinds 1960 St. Josephstraat), langs het kerkhof. Door de bouw van het (oude) St. Elisabethziekenhuis kwam een deel van de straat te vervallen. De Enthovenseweg loopt thans van de Spoorlaan tot de Nieuwe Bosscheweg, tegenover de P.F. Bergmansstraat. Deze weg is al zeer oud als pad. In het noordwesten van Eijndthoven lagen ook de *Leemskuijlen* |451|. Ook wordt als plaats van de Leemskuijlen genoemd: *achter de Hoevel*, wat dus overeenkomt met die bij

3 Sasse van Ysselt, A.F.O., 'Iets over de familie Bacx van Tilburg', in: *Taxandria, tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis en volkskunde*, jrg. 30 (1923), 3e reeks, blz. 172.

Eijnthoven. In de 16e eeuw heette het westelijke deel van de *Pelgrimswech* tussen Enthoven en de Heuvel ook *Molenstraet* |501|. Op de kadasterkaart van 1832 komt een oliemolen voor in Enthoven op het zuideinde van de Lovensestraat. In 1420 wordt Eijnthoven al genoemd: *in locum dictum teynthoven* [OP R143:106r°] evenals in 1445: *teynthoven aen die Leemputten* [OP R155:11r°].
Het Goet Inthout lag te Eijndthoven, *apud Inthout ultra Venne* (leenregister 1312, fol. 1v°), en werd begrensd door Tivolistraat en Pelgrimspad in het noorden, Enthovenseweg en *Het Ven* |677| in het westen, St. Josephstraat–Oisterwijksebaan in het zuiden en het huidige Wilhelminakanaal in het oosten. Inthout, dat een leengoed was van de hertog van Brabant en door het geslacht Bac werd gehouden, betekent letterlijk 'in het bos' (mnl. *hout* = bos). Hiermee is tevens een mogelijke verklaring voor *Loven* |474| gevonden, dat in het (noord)oosten aan het Goed Inthout grensde, nl. 'de hoeve(n) in het lo(o) = laer = hout'.
Reeds in 1407 wordt dit toponiem in de Bossche schepenprotocollen vermeld:
- huis, erf en akker te Tilborch ter plaetse Teynthoven [BP1185:4r° (1407)]

evenals herhaalde malen in de Oisterwijkse akten van de 15e en 16e eeuw:
- in locum dictum teynthoven [OP R144:79v° (1422)]
- tot teynthoven [OP R149:43v° (1437)]
- teynthoven [OP R152:38r° (1440)]
- tussche den hovel van Tilborch en theynthoven [OP R152:48r° (1440)]
- teynthoven [OP R153:11r° (1443)]
- teynthoven [OP R160:16a (1452)]
- tusschen den hovel van tylborch ende teynthoven [OP R164:16v° (1456)]
- in locum dictum einthoven [OP R185:12r° (1479)]
- teinthoven [OP R189:43v° (1483)]
- teijnthoeven [OP R205:54r° (1502)]
- wyntmolen tot Eynthoven [OP R228:44r° (1524)]
- Eyndhoven aende leemscuijlen [OP R267:2r° (1563)]
- moelen op die heije geheyten teynthoven Tilborch [RAB, Moergestel, R42 (1538)]

Ook in later eeuwen wordt *Enthoven* nog regelmatig genoemd:
- den weg of straat die van den Heuvel op Enthoven loopt [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]
- door het Hinthamer-eind door den weg op Enthoven [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]
- door den Pelrgoms Weg, voorby de Arm-Hoef te Enthoven [Tiendklampen, Heuvel 3 (1778)]
- van Heile Schoor, door het spoor of akkerweg, tot agter de Armhoef te Enthoven in den Pelgroms Weg [Tiendklampen, Loven 9 (1778)]
- te Enthoven, agter de Armhoef in den Pelgroms Weg [Tiendklampen, Loven 10 (1778)]
- langs die Vrybogten in een regte lyn, tot aan het huis van Johannes de Rooy te Enthoven, in den weg die van den Heuvel komt [Tiendklampen, Loven 10 (1778)]

De kaart van Zijnen uit 1760 noemt deze buurtschap *Enthove*. Ze heeft zich als zodanig te midden van de akkers weten te handhaven tot omstreeks 1920.

179. ELF BUENDER, DIE
- beemd dat Hornickske gelegen in dat Hoernickske naast de Elf Buender van Tongerlo [GAT R279:13r° (1531)]
- beemd in Dalem bij de Elf Bunder van Tongerlo, tussen sLangensloet en die Heijningen [GAT R279:39r°-39v°,44r° (1531)]
- beemd het Hoernickske gelegen tussen die Sporct en de Elf Buender [GAT R291:55v°-56r° (1531)]
- beemd aan die Elf Buender naast goed van Tongerlo [GAT R292:51r°-52r° (1545)]
- beemd aan die Hoghe Brugge aan die Elff Buender naast goed van Tongerlo [GAT R292:61r° (1545)]
- een parceel soo moer als uijtgesteken putten ter plaetse bij de Elf Buijnder west en noort de Lantscheijding belast met drie stuijvers ses penningen chijns sjaers aent comptoir der geestelijcke goederen tot 's Bosch [GAT R471:174r°-175v° (1719)]

Ook in het Oisterwijks schepenprotocol wordt hij genoemd:
- beempt delfbuender der here van tongerloe neven den beempt in hoernixsken bij des jonghen graft [OP R157:11r^{o} (1449)]
- die delbuender neven dat hornixken int ghilse broeck [OP R205:4r^{o} (1500)]

Het beemdengebied de Elf Buender was gelegen tussen de Landscheiding en de Donge, ten noorden van Dalem, waar de Langendijk naar het noordwesten afbuigt. Op de kaart van D. Zijnen genaamd *Elle Bunders* en op de kadasterkaart van 1832 *Elf Bunder* geheten. De naam van dit toponiem geeft een indicatie van de grootte van het beemdengebied.
Kadastraal 1832: sectie F 837-864.
Zie ook: *Die Hoge Brugge* |**352**|.

180. ELSACKER, DE
- akker op die Vlasstraet aan een waterlaat [GAT R280:9v^{o} (1532)]

De naam doet denken aan elzestruiken of -bomen. Hij was gelegen in de Schijf aan de *Vlasstraet* |**695**|; de bewuste waterlaat is de *Bedbuer* |**16**|. Nog ligt daar in de buurt de Elzenstraat.

181. ELSBEEMPT, DIE
- een beemd voor den Elsbeempt [GAT R281:10v^{o} (1533)]
- een beemd in de Elsbeempt in het Ghilsche Broeck bij Meeus Hoeve [GAT R283:26v^{o} (1536)]
- een beemd omtrent den Elsbeempt in het Ghilsche Broeck op de Grote Sloot [GAT R283:56r^{o} (1536)]
- beempt voor de Elsbeempt in Ghilsche Broeck aan sLangensloet [GAT R284:24v^{o} (1537)]
- beemd in die Ghilze Vucht tussen sLangensloet en de Elsbeempt [GAT R286:35v^{o} (1539)]
- een beemd aan de Elsbeempt [GAT R287:9v^{o}-10r^{o} (1540)]
- beemd aan den Elsbeempt [GAT R287:68v^{o}-69r^{o} (1540)]
- beemd in de Elsbeempt aan die Wierinckstraet [GAT R292:65v^{o}-66v^{o},67v^{o}-68r^{o} (1545)]
- beemd in de Elsbeempden [GAT R293:75v^{o} (1546)]
- een beemd tussen de Elsbeemd en het Wouwenbroeck bij sLangensloet [GAT R294:35r^{o}-35v^{o} (1547)]

De naam duidt op elzestruiken of -bomen (*Alnus glutinosa* [zwarte els]; *Alnus incana* [witte els]). Dit is een boomsoort die veelvuldig in waterrijk gebied voorkomt. Het *Wouwenbroeck* |**727**| lag binnen *Dalem* |**147**|. Het *Ghilsche Broeck* |**206**| lag in het *Reck* |**574**| bij Wouwenbroeck. De *Ghilze Vucht* |**210**| lag in *die Langh Hoeve* |**439**| en *die Maeije* |**476**|. Het Ghilsche Broeck is een groot moerassig gebied ten westen van de Landscheiding, ten noorden van de spoorlijn naar Breda. Daar ligt nu het Lang Wagenbroek, naast Dalem. De Elsbeempt heeft in de buurt van de Elf Buender gelegen, in de huidige gemeente Gilze en Rijen.

182. ELSENBOSCH, DAT
- weiland in Loven aan een gemeijn kerkweg [GAT R287:65v^{o} (1540)]

In 1553 wordt dit stuk land omschreven als:
- stuk erf in weide in elzen schaarbos liggende genaamd het Elsenbosch [GAT R299:19v^{o} (1553)]

het was gelegen aan de Enthovenseweg (zie: *Dat Dongensche Land* |**161**|).
De naam betekent: bosje bestaande uit elzen.

183. ENGHSTRAETKE, HET
- huis in de Rijt aan het Enghstraetke [GAT R293:9r^{o} (1546)]
- huis, hof, schuur met grond en erfenis ter plaatse genaamd aan die Rijt aan een waterlaet ander zijde en een straat genoemd die Enghstraet, waar ook dezelfde waterlaat tussen loopt een einde, die gemeijn straet ander einde [GAT R296:63v^{o},63v^{o}-64r^{o} (1551)]

- klein huisje met schuur daarbij staande met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd aan die Rijt en een gemeijn straat genaamd die Enghstraet ander einde [GAT R296:71v°-72r°,72r°-72v° (1551)]

Vermoedelijk gelegen op de grens van Rijt en Schijf in de nabijheid van de *Vlasstraet* |**695**|, ongeveer ter hoogte van de kruising Ringbaan-West–Hart van Brabantlaan, waar nu het gebouw Westpoint staat. De naam geeft duidelijk aan dat het om een smal (eng) straatje gaat. Het was een weggetje dat van de *Vlasstraet* naar de herdgang *de Rijt* |**583**| voerde.

184. ENSCHOTSCHE BEEMPT, DIE

- beemd gelegen in de Heeze aan de Oude Leije [GAT R288:36r°-37r° (1541)]

Voor verklaring zie |**185**|. Deze beemd was gelegen op de grens van Tilburg en Hilvarenbeek tussen Hilvarenbeekseweg en het voormalige Oude Beeksepad (*Die Ghemeijne Dijck* |**204**|).
In dit geval fungeerde de *Oude Leije* |**538**| als grensscheiding.

185. ENSCHOTSCHE BEEMD, DIE

- beemd in Dalem [GAT R292:65v°-66v° (1545)]

De naam 'enschot' heeft hier niets te maken met het dorp Enschot. Niettemin is de naam van dezelfde grondbetekenis (zie: |**186**|) afgeleid: *eind-schot*, 'schot = scheiding'. De naam heeft hier betrekking op de *Landscheiding* |**427**|, die in het westen als eindscheiding van Tilburg fungeerde (en nog fungeert). De onderhavige beemd moet dus in *Dalem* |**147**| aan de Landscheiding gelegen hebben.

186. ENSCHOTSE ACKEREN, DIE

TW I, 322: *Endeschit* (1164) van germ. **andja-* (m), 'eind, einde' en **skida-*, 'houtblok, paal', m.a.w. 'eindschot' was een houten paal die als grensmarkering fungeerde.

- aan de Pelgromstraet en de gemeijn Heerbaan [GAT R284:27v°-28r° (1537)]

De Heerbaan is of de Oisterwijksebaan of de Enschotsebaan. Hoogstwaarschijnlijk lagen de Enschotse Ackeren, voor zover ze op Tilburgs grondgebied lagen, tussen de Enschotsebaan en de Oisterwijksebaan en tussen Zonderlokstraat en *Zwartrijt* |**740**|.

187. ERWENSTUCK, DAT

- akker in die Heijsting Acker [GAT R282:31v° (1535)]

De herkomst van de naam 'Erwenstuck' is onduidelijk; vermoedelijk is hij te interpreteren als mnl. *erve*, 'grondstuk' of *erwele*, 'uitgekozen', m.a.w. de betekenis is zoveel als: 'dat grondstuk' of 'het uitgekozen (uitgelezen) stuk grond'. De *Heijsting acker* |**300**| moet gezocht worden in de nabijheid van het Lijnsheike en is mogelijk een deel van de *Lijndsche Ackeren* |**467**|.

188. ESELVEN, DAT

(Zie ook: *Eselvenschestraet* |**189**|.)

- Oerl aent Eselven [GAT R263:5r° (1511)]
- een stuk land gelegen aan de gemeijnt in het Eselven [GAT R280:38r° (1532)]
- huis in Broeckhoven aan de gemeijnt aan het Eselven [GAT R281:7r° (1533)]
- hofstede met erf en land in Oerle aan dat Eselvenne [GAT R281:los blad 32r° (1533)]
- huis aan dat Eselven aan de straat genaamd dat Eselven [GAT R281:38r°,38v° (1533)]
- een erf met timmering aan dat Eselven aan de gemeijnt en een straetke [GAT R283:42r° (1536)]
- weiland aan het Eselven aan een waterlaat [GAT R284:24v° (1537)]
- huis in Oerle aan het Eselven [GAT R284:35r° (1537)]

- erf met timmering aan dat Eselven aan de gemeijnt en een straetke [GAT R284:36r° (1537);285:52v° (1538)]
- huis in dat Stappegoer aan het Eselven aan de gemeijnt [GAT R285:40v° (1538)]
- erf met timmering aan dat Eselven aan de gemeijnt en een straetke [GAT R286:1v° (1539)]
- huis in Oerl aan het Eselven aan de straet en een waterlaat [GAT R286:34v°-35r° (1539)]
- erf met timmering daarop in Oerle bij dat Eselven [GAT R286:los blad 37r° (1539);R287:20v°-21r° (1540)]
- huis in Oerl aan het Ezelven aan de gemeijnt [GAT R288:52r° (1541)]
- huis hof en erf aan dat Ezelven [GAT R288:61r°-61v° (1541)]
- huis in Oerl aan dat Ezelven [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- huis in Oerl aan het Eselven [GAT R290-1r°-1v° (1543)]
- huis en hoeve aan dat Ezelven [GAT R292:64r°-64v° (1545)]
- de Grote Acker in dat Ezelven aan die Ezelvenschestraet [GAT R295:2r° (1545)]
- huis aan het Eselven aan de gemeijnt [GAT R295:30v°,30v°-31r° (1549)]
- een zekere waterlaet beginnende in Tilburg in Corvel Acker en vandaar lopende naar en door het Eselven gelegen achter Oerl [GAT R296:29r°-29v° (1550)]
- land ter plaatse genaamd Oerl aan d'Ezelven tussen erfenis van de kinderen van Henrick Marten vanden Zandt ander zijde, erfenis van Heijliger Jan Berijs een einde, die Ezelvenschestraet ander einde [GAT R296:83r°-83v° (1551)]
- stuk land ter plaatse genaamd Oerl aan t Ezelven aan de Ezelvenschestraet [GAT R297:35v° (1551)]
- huis, hof, grond en erfenis groot ca. *7½* lopensaet ter plaatse genaamd aan het Ezelven [GAT R297:67v°-68r°,68r° (1552)]
- eenen stuck erffenis metter timmeringen daer op staende XXI lopenst vel circiter gelegen ter plaetsse geheyten Oerle bij dat eselven [GAT R310:11v° (1564)]

Dat Eselven was gelegen in *Oerle* |**524**|, ten noorden van de Eselvenschestraet. Het Eselven werd ruwweg begrensd door de huidige:

- Ringbaan-Zuid (bij benadering) in het noorden,
- Tatraweg (en voormalige Nieuwe Goirleseweg) in het westen,
- Dolomietenlaan in het zuiden, en
- Bloemisterijstraat in het oosten.

De kaart van Zijnen toont het *Eselven*, gelegen in het westen van *Broechoven* |**73**|.

Bij het verklaren van de naam van dit toponiem dienen we hem in twee delen te scheiden: het descriptieve eerste naamsdeel *Esel* (Ezel) en het benoemende tweede naamsdeel *ven*. Dit laatste naamsdeel duidt op een heide of veen en is mogelijk een latere toevoeging. Het eerste is moeilijker te verklaren. Mogelijk is het een samenstelling van Eesele, wat een vorm is van ee-sala (waarbij de uitgangs-'a' stemloos is). In dat geval is de naam te duiden als 'het grote huis, de woning (sala) aan het water' (aa, < **ahwa*, vgl. lat. *aqua* = 'water').

In een Bosch schepenprotocol van 24 maart 1390 is sprake van een *bonarium prati* en het *vivarium dictum dat Eselvenne* [BP R1178, fol. 360v° (1390)]. Hier is dus duidelijk sprake van een visvijver die vermoedelijk behoorde bij *die aude hostat*, welk stuk land Gerardus Bac van Broechoven op 5 april 1389 had gekocht van Hubertus Bac [BP R1178, fol. 97 (1389)], en waarbij de visvijver vernoemd is naar het gebied waarin hij gelegen was.

Wellicht werd later de naam *esele*, na het verdwijnen van het huis — men spreekt immers van een stuk land 'die aude hostat' en niet van het huis zelf — niet meer begrepen en werd de plaats waar het eens gestaan heeft, verstaan als *esel* (ezel) < lat. *asinus* ('ezel') via vulgair lat. *asellus*, waar de wisseling *n* > *l* frequent voorkomt.

Bovendien is het frappant dat de Leij ook wel wordt aangeduidt als *Aa*. Gezien de ligging van het Eselven is het niet onwaarschijnlijk dat de naam gezien dient te worden als: het huis aan de Aa (lees: Leij).[4]
Daarnaast is nog een tweede mogelijke verklaring niet geheel uit te sluiten. Daarbij wordt uitgegaan van de mogelijkheid dat *esel* een vorm is van *eusel*, een afleiding van *eeuwen*, 'voeren', met het *-sel* suffix, dat veelal duidde op een perceel graasgrond van mindere kwaliteit, geheel of gedeeltelijk omgeven met kreupelhout. Een Leuvense oorkonde van 5 maart 1251 geeft fraai de betekenis en de aard van de 'eusel' weer:
Segerus de tumba et Elizabeth vxor eius vendiderunt magistro fratribus et sororibus domus leprosorum de Bancho apud louanium circiter bunnarium et dimidium partim terre arabilis partim terre in qua animalia depascuntur que wlgo eusela dicitur [ARA Brussel, Kerkelijk archief, 14258 fol. 21v° (1251)][5]
De 'eusel' was van oorsprong een private natuurlijke weide, elke hof bezat er een of meer. In Brabant schijnen de eusels in de middeleeuwen met fruitbomen te zijn beplant. Opmerkelijk is in dit verband wellicht de aanwezigheid van het *Rabauws Dykje* |573, betekenis 3| die van het *Eselven* in zuidwestelijke richting loopt. De naam *esel* ging later over op andere gronden die met een echte eusel enige gelijkenis vertoonden, zoals een stukje heide in privébezit of een andere woeste, droge bodem.
Het brab. woord *eusel* 'slechte grond' staat naast het zuidn. *eeuwsel*, 'schapenweide' en komt van germ. **aiwjanan*, naast on. *œja*, 'laten weiden'. Het woord heeft geen nadere verwanten, of het moet zijn met *ooi*, 'schaap' < germ. **awī*, (genitief *aujōs*). Probleem echter bij deze verklaring is dat het woord eusel, hoewel veelvuldig voorkomend in oostelijk Noord-Brabant en in Belgisch Vlaams-Brabant[6], in een Tilburgse context nergens is geattesteerd. Dit zou er eventueel op kunnen wijzen dat, indien het toponiem 'eselven' daarvan zou zijn afgeleid, het reeds een zeer oud toponiem moet zijn, omdat het woord *eusel* in Tilburg dan toch reeds in de 14e eeuw, zo niet vroeger, in onbruik is geraakt. De betekenis van het toponiem in dit verband is dan zoveel als: de schapenheide, m.a.w. de heide waarop men de schapen liet grazen.[7]
Andere vermeldingen in de Bossche schepenprotocollen:
- 3 bunder land ter plaetse geheyten dat Ezelvenne [BP R1244:275v° (1494)]

en Oisterwijkse schepenprotocollen:

---

4 Overigens is het niet onbelangrijk te beseffen dat de term *Aa* of *Ee* eenvoudig 'waterloop' of 'beek' betekent. De naam Lee of Leij wordt eerst dan gebruikt wanneer er vergravingen aan de loop hiervan plaatsvinden: het woord *lee* of *leij* bevat dezelfde stam *lei-* dat we terug vinden in het Germaanse woord *leiden* (mnl. *lêden*, *leiden*, onfrank. *leiden*. oe. *lædan*, ne. *lead* in de betekenis van 'leiden','voeren'). Vgl. Schönfeld, M., *Nederlandse waternamen*, Amsterdam, 1955.

5 Vert.: Zegher van de Graf en Elizabeth zijn vrouw hebben verkocht aan de meester van de broeders en zusters van het leprozenhuis van Bank bij Leuven ongeveer anderhalve bunder deels bouwland deels land waarop de dieren geweid worden (dat) in de volkstaal eusel genoemd (wordt).

6 Op taalkundige gronden maakt men een onderscheid tussen Belgisch Vlaams-Brabant (Nederlandssprekend) en Belgisch Waals-Brabant (Franssprekend).

7 Bont, A.P. de, *Dialect van Kempenland*, dl. III, Geografische namen, 1969, blz. 147-148, 'eeuwsel'; Weijnen, A, en J. van Bakel, m.m.v. J.B. Berns, *Woordenboek van de Brabantse dialecten*,afl. 2: 'Behuizing en landerijen, 1969, blz. 211.

- land aent Eselven [OP R145:31v° (1426)]
- land bi dat Eselven neffen den voetpat [OP R147:18r° (1430)]
- Yden stucsken Oerl bij dat Eselven [OP R148:33r° (1433)]
- die wuestenbeempt bij deselvenne [OP R154:15v° (1444)]
- bi dat eselven [OP R154:26r° (1444)]
- land bi dat eselven [OP R157:11r° (1449)]
- erfenisse dat ezelvenne [OP R191:18r° (1485)]
- erffenisse dat eselvenne [OP R198:39r° (1493)]
- dat eselvenne broechoven [OP R236:17^{2} (1531)]

Ook na de 16e eeuw komt het toponiem in de Tilburgse akten nog regelmatig voor:

- Den Heere van Duffelen, Oirschot etc. van XVIII lopensaet ende XII roeijen, voor sijn hoeffve aen d'eselven [GAT, Van Visvliet 741 fol. 21r° (1601)]
- de herberge genaamt het groene woud bestaande in eene huysinge met stal en schuur gelegen alhier onder Tilborg ter plaatse Broekhoven bij 't Eselven [GAT R445:147v° (1775)]
- een parceel weide gelegen onder Oerle op het Ezelven, groot twee en drie quart lopensen of &^{a} belend zuid den waterloop en noord de straat [GAT R494:112r° (1808)]

189. ESELVENSCHESTRAET, DIE

- die eselvensche straet [GAT R278:54v° (1530)]
- land in Broeckhoven in die Eselvensche straet [GAT R279:6r°-6v° (1531)]
- het Kerckeackerke en een ander stuk land aan die Eselvenschestraet [GAT R285:3v° (1538)]
- in Broeckhoven aan die Eselvenschestraet [GAT R288:61r° (1541)]
- de Grote Acker in het Eselven aan die Ezelvenschestraet [GAT R295:2r° (1549)]
- land ter plaatse genaamd Oerl aan d'Ezelven tussen erfenis van de kinderen van Henrick Marten vanden Zandt ander zijde, erfenis van Heijliger Jan Berijs een einde, die Ezelvenschestraet ander einde [GAT R296:83r°-83v° (1551)]
- stuk land ter plaatse genaamd Oerl aan t Ezelven aan de Ezelvenschestraet [GAT R297:35v° (1551)]

Op de kadasterkaart van 1832 heet dit straatje *Het Ezelvens straatje*.
De Eselvenschestraet liep voorheen van de Groenewoudstraat, vanaf Boerderij Paulusse naar de Nieuwe Goirleseweg. De Dolomietenlaan en Eifelweg liggen ongeveer op dezelfde plaats.

190. EZELVEN, DAT
(Zie: *Dat Eselven* |**188**|.)

F

191. FLASEN, DIE
(Zie ook: *Vlaessen* |**692**|.)

- een beemd de Teengieter after die Flasen [GAT R281:36r° (1532)]
- een beemd de Teengieter after die Flasen, gelegen in de Sporckt [GAT R281:36r°-36v° (1532)]

Een Vlaas is een plas stilstaand water in bos- of heidegebied. Het woord is vermoedelijk ontstaan uit **fla-sho* en is te verbinden met de wt. **pel*, 'gieten, stromen', waarvan lat. *palus*, 'moeras'.
De *Sporckt* |**628**| lag in het *Reck* |**574**|, m.a.w. aan de Donge, waar deze tegenwoordig parallel aan het Wilhelminakanaal loopt. Iets zuidelijker hiervan loopt nu nog de Flaassendijk in de gemeente Gilze en Rijen, als verlengde van de Langendijk.

G

192. GAERSHOFF

Gaer is afkomstig van mnl. *gaerde*, hetgeen zowel 'moesterrein' (m) als 'twijg, rijshout' (v) kan betekenen; *hoff*, van mnl. *hof* (m), 'omheinde ruimte'. Door toevoeging van het genitiefsuffix *s* en eliminatie van de *d* is de vorm *gaershoff* ontstaan. Hij betekent dus: 'omsloten moestuin', of 'met rijshout omsloten hof'.
Ook is het mogelijk, hoewel onwaarschijnlijk, dat *gaars* door metathesis is ontstaan uit gras. In dat geval kan het toponiem wijzen op een omheinde weide nabij een woning.

- nog een stuk land genaamd de Gaershoff gelegen in de parochie en plaats voors. aan die Venstraet of Scaepsdijck [GAT R297:16r°-16v° (1551)]
- stuk land genaamd de Gaershoff ter plaatse genaamd de Berckdijck [GAT R297:16v°-17r° (1551)]

Ook in de Oisterwijkse schepenakten wordt hij genoemd:

- land den gaershof [OP R143:76r° (1421)]
- land die gaershof aenden berckdijck [OP R152:15v° (1440)]
- land den auden gaershof Corvel [OP R152:55r° (1440)]
- land den gaershof [OP R152:64r° (1440)]

De Gaershoff lag aan de Berkdijk ten noorden van de Blaak.
Zie *Scaepsdijck* |**603**| en *Venstraet* |**685**|.

193. GAGELVELDEN, DE

- weiland het Gagelveldt in die Gagelvelden aan de gemeijne dijck [GAT R285:34v°-35r° (1538)]
- beemd t Zwartlaer in de Gagelvelden op d'Ou Leije [GAT R292:29r°-29v° (1545)]

De *gemeijne dijck* |**204**| liep van het *Eselven* |**188**| over de Nieuwe Leij en over de Oude Leij door de huidige Beekse Bergen naar Hilvarenbeek. Het *Zwartlaer* |**739**| lag op de Oude Leij. De Gagelvelden moeten dus gelegen hebben tussen de Oude en de Nieuwe Leij. Omdat de Gagelvelden in Tilburg lagen, dienen we ze te situeren ten oosten van het Oude Beeksepad–*De Gemeijne Dijck*.
Voor verklaring van de naam zie: |**194**|.

194. GAGELVELDT, DAT

- weiland het Gagelveldt in die Gagelvelden aan de gemeijne dijck [GAT R285:34v°-35r° (1538)]

Gagel (*Myrica gale* L.), ook wel possem, Brabantse mirt, luis- of vlooienkruid genoemd, is een struik die veel voorkomt en gedijt op voedselarme, vochtige en zure heide- en veengronden.
De bladeren en bloemknoppen werden in de middeleeuwen veel gebruikt als ingrediënt van *gruit*, een kruidenmengsel dat gebruikt werd bij het brouwen van bier en bedoeld was om het bier pit en smaak te geven. Andere bestanddelen van de gruit waren o.m. serpentien, rosemarijn, salie, anijs, thijm, duizendblad, hars, wijnruit en bekerkruid.
Rembert Dodoens (Dodonaeus, ca. 1516-1585), arts en botanicus, schreef in zijn beroemde 'Cruydeboeck', een belangrijk naslagwerk over geneeskrachtige kruiden, met betrekking tot de gagel:
(...) Het saedt van gagel is seer warm ende droogh van aerdt tot scier in den derden graed. De bladeren sijn ook warm ende droogh, maer veel minder dan het saedt. De vrucht selve

met eenighen drank inghenomen is hoofdigh ende de hersenen schadelijck. Daarom als die in het bier ghesoden oft daermede ghebrouwen wordt, 't welck op verscheiden plaetsen geschiet, dan is die dranck den hoofde seer lastigh, in voegen dat hij het hooft seer ontstelt, ende den mensche seer haest dronken maeckt (...)
Deze plant werd geplukt op de niet-ontgonnen moerassige gronden die het eigendom van de landsheer waren gebleven, en die op grond hiervan dus recht had op een vergoeding, het zgn. gruitgeld.[1]
Tot de 11e eeuw waren de landsheren hier mogelijk de heren van Boxtel(–Randerode), waarna de heerlijkheid Tilburg overging op het geslacht der Giselberten (ca. 1160–ca. 1250). Na het (ogenschijnlijk) verdwijnen van de Giselberten kwam een deel van de heerlijkheid in bezit van de hertog van Brabant, die het in leen uitgaf aan leden van het geslacht Bac, voorzover deze niet reeds bepaalde delen als allodiaal goed bezaten.
Net als land konden de hertog of de heren ook hun gruitrechten aan steden of personen verpachten, die hierdoor dan het alleenrecht bezaten tot het leveren van gruit. Zo had hertogin Johanna het gruitrecht van Tilburg verpacht aan Johannes de Jode. In een Bossche schepenakte van 1 februari 1395 beloven zeven aanzienlijke inwoners van Tilburg en Goirle aan deze Johannes een zekere som te betalen waarop deze afstand doet van de gruit, dat in deze akte wordt aangeduidt als *maheria villarum de Tilborch et de Goerle et totius jurisdictionis dicte dincbanc de Tilborch et de Goerle.*
Uit twee akten (van 1347 en 1350) blijkt echter duidelijk dat het gruitrecht (fermenteit, d.w.z. de gruittol) vóór die tijd nog in handen was van Willem Bac van Broechoven († tussen 1342-1350), die in de eerste akte (1347) wordt aangeduid als 'Willelmi Fermentatoris' (de gruiter)[2] en in 1350 als 'Willelmi quondam dicti Gruyter'.[3] Deze Willem van Broechoven had het 'Oude Goet van Broechoven' verkregen van zijn vader Walterus Bac van Baescot (zie: |**73**|). Hieruit mogen we gevoeglijk concluderen dat *dat Gagelveldt* en *de Gagelvelden* |**193**| deel uitmaakten van het Oude Goet van Broechoven.
Daarnaast verkocht de hertog op zijn beurt de woeste gronden in het begin van de 14e eeuw (1329), samen met andere rechten, aan de inwoners van Tilburg en Goirle. In 1395 bevestigde hertogin Johanna deze rechten en stelde zij hen bovendien vrij van gruitgeld en maaldwang.
De *Gemeijne Dijck* |**204**| is het Oude Beeksepad tussen Oude en Nieuwe Leij.

194a. GANS HOOFF, DIE
- land die ganshoff aen de Herstal [GAT R263:18v° (1511)]
- huis genaamd die Gans Hooff van wijlen Henrick Leijten gelegen in die Rijt bij de Herstal [GAT R287:43r°-43v° (1540)]

In de Oisterwijkse protocollen:
- weyde den ganshof aenden heerstal [OP R150:17r° (1436)]

De betekenis is: *de Ganzenhoef*, van *ho(o)f*, 'hoeve' en *gans* (mnl. *gans*, ohd. *gans*, oe. *gōs* en ne. *goose*, lat. *anser* < **hanser*, en oiers. *geiss*).

---

1 Cornelissen, J.F.L.M., *Het Bierboeck*, Eindhoven, blz. 25.

2 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. I, nr. 907 (AAT 618: akte Den Bosch 16 augustus 1347).

3 Ibidem, dl. I, nr. 955 (AAT charter 650, Den Bosch 3 juni 1350).

195. GAT VAN LIEVENGOER, HET

- heide en weiland aan die Leije en het Gat van Lievengoer [GAT R282:57v° (1535)]

Lievegoer |**465**| lag langs de Donge aan de Gilzerbaan. Het Gat van Lievengoer moet daar dus ergens gelegen hebben. De Leije is hier de Donge.

196. GEERKEN, DAT

- akker in die Schijve voor aan die Kerckstraet [GAT R280:9v°-10r° (1532)]
- in die Schijve op die Hoeckstraet [GAT R285:12v°-13r° (1538)]

Afgaande op de namen van de bezitters en belendingen moet het Geerken gelegen hebben in *de Schijf* |**610**| bij *de Rijt* |**583**|. De hier genoemde *Kerckstraet* |**415**| liep ongeveer vanaf het huidige fietstunneltje onder de Ringbaan-West met een boog naar het Watertorenplein en via de Prunusstraat naar het *Hagelcruijs* |**245**|.
Zie: *Die Hoeckstraet* |**326**|.
Het *Geerken* vormde hoogstwaarschijnlijk een deel van de *Gheer* |**199**|. Voor verklaring van de naam zie aldaar.

197. GELOCKT, DAT

(Zie: *Het Gheloect* |**203**|.)

198. GEMEIJN ACKER VAN CORVEL

- die gemeijn acker van Corvel [GAT R295:16v°-17r° (1549)]

Letterlijk betekent dit gemeenschappelijke akker van Korvel en duidde de naam 'ackeren' een tamelijk uitgestrekt complex bouwland aan dat één geheel vormde. Oorspronkelijk waren de akkers gemeenschappelijk bouwland dat wel door verschillende personen uit een nederzetting werd bewonnen en gebruikt, maar waar niettemin geen duidelijke kavelscheidingen in de vorm van houtkanten of grachten waren te onderscheiden, vandaar:

- Corvel Ackeren,
- Creijenvensche Ackeren,
- Hasseltsche Ackeren, etc.

De naam duidt dus op oude nederzettingen. Een dergelijk akkercomplex werd niet doorsneden door belangrijke wegen, slechts door smalle akkerpaden, de zogenaamde servituutwegen.
'Akker' in de betekenis van stuk bouwland is van jongere datum. De Gemeijn Acker van Corvel is dus niets anders dan *die Corvel Ackeren* |**121**|.

199. GHEER, DE

Een geer is een taps toelopend stuk land, dat vrijwel zonder uitzondering gras-, weide- of hooiland was.

- een stuk land in die Schijve aan die Hoeckstraet [GAT R293:76v° (1546)]

De *Hoeckstraet* |**326**| was gelegen op de overgang tussen *Rijt* |**583**| en *Schijf* |**610**|.
(Zie ook: *Dat Geerken* |**196**|.)

200. GHEERACKER, DE

Geer kan afkomstig zijn van *gaizan-*, 'spits toelopend stuk land' (TW I, 390). Gheeracker duidt dan op een spits toelopende akker.

- land in het Creijenven [GAT R280:8v° (1532);R283:31v° (1536)]

Deze akker was gelegen in het noordelijk deel van het *Creijenven* |130|, ten oosten van de *Creijenvenschestraet* |133|.

201. GHELOECKT, DAT

- akker in die Creijenvenschestraet [GAT R286:25v° (1539)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- land dat geloect aen die heyde [OP R156:25v° (1446)]
- lant dat geloect ad locum dictum die heye in Jan Zeghers goet [OP R187:6v° (1481)]

Dat het in de eerste van de beide vermeldingen uit de Oisterwijkse protocollen om hetzelfde stuk land gaat, blijkt uit het feit dat het verkocht wordt door *Jan soen quondam Jan Zeghers*.

Een Gheloeckt is een uit heide ontgonnen en rondom geheel omheind perceel, ook wel *Look* of *Blook* (Bloek) genoemd. Gheloect betekent letterlijk: afgesloten, omsloten. Zie het Engelse werkwoord *to lock*, 'sluiten'.

Het *Gheloeckt* moet gelegen hebben ten westen van de *Creijenvenschestraet* |133|, tussen deze straat en de *Sloprijt* |620|.

Zie ook: *De Bloeck* |37|.

202. GHELOECKT, HET

- dat gheloect in die Rijt [GAT R264:6v° (1512)]
- land in die Schijve [GAT R283:48v° (1536);R286:61v° (1539);R291:51v° (1544)]
- stuk land genaamd 't Geloeckt gelegen aan die Rijt in die Schijve [GAT R296:71v°-72r°,72v°-73r° (1551)]

Voor verklaring zie: |201|. Zeer waarschijnlijk heette dit toponiem in de 15e eeuw *Dat Groet Geloect* |218c|.

203. GHELOECT, HET

(Ook: Dat Gelockt)

- land in die Hasselt aan die Langh straet [GAT R288:20v°-21r° (1541)]
- weide en heide aan die Hasselt in die Langhstraet [GAT R295:14r°-14v° (1549)]

Mogelijk betreft het hier hetzelfde stuk land als bedoeld wordt in de volgende vermeldingen in het Oisterwijks schepenprotocol:

- land tgeloect in Stertshoeve [OP R163:2v° (1455)]
- lant tgeloeck [OP R207:11r° (1503)]
- lant tgeloect [OP R227:17r° (1523)]

Was gelegen ten noorden van de *Langhstraet* |443|.

Voor verklaring zie |201|.

204. GHEMEIJNE DIJCK, DIE

Gemeijne Dijck betekent: gemeenschappelijke weg.

- die Heze aen die ghemeyn dijck [GAT R264:10v° (1512)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck aan het Gruene Dijckske [GAT R280:15r° (1532)]
- beemd aen den Ghemeijnen Dijck [GAT R281:3r° (1533)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck tussen Oude Leije en een waterlaat [GAT R281:36v° (1533)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck in dat Overbroeck [GAT R281:los blad bij 45r° (1533)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck aan de Nieuwe Leije een einde en het Gruene Dijckske ander einde [GAT R282:6r°,7r° (1535)]
- beemd aen den Ghemeijnen Dijck [GAT R282:54r° (1535)]
- aan een waterlaat heide en weiland in die Kievietshorsten bij den ghemeijnen Dijck op die zijde tot Goirlewaerts [GAT R282:56v° (1535)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck [GAT R282:62r° (1535)]
- beemd aenden Gemeijne Dijck aan de Oude Leije [GAT R285:20v° (1538)]

- weiland het Gagelveldt in die Gagelvelden achter de gemeijne dijck [GAT R285:34v°-35r° (1538)]
- beemd aenden gemeijnen Dijck [GAT R286:22r°,22v° (1539)]
- beemd in de gemeijne Dijck aan die Leije [GAT R288:33v°-34r° (1541)]
- weiland het Goffenbroeck aenden Gemeijnen Dijck [GAT R288:35v° (1541)]
- een beemd aan de gemeijne dijck [GAT R288:36r°-37r° (1541)]
- beemd en moer bij de Gemeijne Dijck op de Gruene Dijck [GAT R288:59r° (1541)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck [GAT R290:42r° (1543)]
- moer aan de Gemeijne Dijck [GAT R291:24v°,los blad bij 25r° (1544)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck tussen Oude Leije en een waterlaat [GAT R292:6r° (1545)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck aan die Leije [GAT R292:70r° (1545)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck [GAT R294:56v° (1547)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck, waar de Nieuwe Leije tussendoor loopt aan een waterlaat lopende van het Stappegoer tot de Oude Leije [GAT R295:51v°-52r° (1549)]

Reeds vermeld in de Oisterwijkse protocollen:

- pratum dat gochenbroeck aen die gemeyne dijck [OP R146:25r° (1429)]
- weyde tgochelbroeck aenden lantgraft neffen den ghemeynen dijck [OP R154:16v° (1444)]

Ook in de volgende eeuwen wordt deze dijk nog genoemd:

- Item noch het gerechte vijffdepart onbedeelt in een hoijbeemdeken int geheel twee ende een halff lopensaten, ofte daer ontrent groot sijnde gelegen binnen de prochien voorsz: ter plaetse genaemt aenden gemeijnen dijck, aldaer tusschen erffenissen Jacob den smith van Beeck westwaerts, den gemeijnen dijck oostwaerts, maria wed^{e} wijlen M^{r} herman de Roij noortwaerts, ende de Leije suijtwaerts [GAT R367:215r°-216v (1662)]
- item noch een parceel uytgesteecken moerputten, de gemeyne dyck west [GAT R370:2r°-3r° (1668)]
- Item noch het vijffdepart onbedeelt in eenen hoijbeemt int geheel vier loopensaten ofte daer ontrent groot sijnde, aen den gemeijnen dijck gelegen [GAT R371:35r°-37v (1670)]
- een parcheel beemden, int geheel vier lopensaeten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als t'selve gelegen is binnen de prochien van Tilborgh, ter plaetse genaemt aenden gemeijnen dijck, aldaer tusschen den voorsz: dijck aen d'een sijde oostwaerts, alwaer eenen waterlaet tusschen beijde is lopende streckende metten suijden eijnde aenden stroom de nieuwe leije [GAT R371:146r° (1670)]
- over den Broekhovensen Dyk tot aan 't uiterste der jurisdictie met Hilvarenbeek, ten zuiden daar langs heen, dwars over den gemeenen Dyk tot aan de Limietscheiding met Goirle [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]
- een parceel uitgesteken torfveld of putten gelegen onder Broekhoven groot 3 lopensen 29 roeden belend oost een karweg west den Gemeenen Dijk [GAT R494:112v° (1808)]

De Gemeijne Dijck is het Oude Beeksepad, dat begon bij het *Eselven* |**188**| en over Nieuwe en Oude Leij door de Beekse Bergen naar Hilvarenbeek voerde. Tussen Nieuwe en Oude Leij vormt de Ghemeijne Dijck de grens met Goirle. De waterlaat lopende van het *Stappengoer* |**632**| naar de Oude Leij in [GAT R295:51v°-52r° (1549)] is de Katsbogte. Vanaf de A58 langs de grens met Goirle loopt er nog een weg genaamd het *Boterpad* naar het Safaripark van de Beekse Bergen (op de kaart van Zijnen de *Beeksche Duynen* genoemd); dit is een restant van de voormalige Ghemeijne Dijck. Op dezelfde kaart van Zijnen (1760) heet deze weg de *Gemeenen Dyck*.

205. GHIELENLANDT, HET

D.i. het land van Giel (Gielis, Giselbert), roepnaam voor Egidius, (zie ook |**358**|).

- een stuk land aan het Laer [GAT R295:5v° (1549)]

Land in het Laar, waar nu het gelijknamige Industrieterrein gelegen is.

206. GHILSCHE BROECK, DAT

- dat hornicxken int ghilse broeck [GAT R262:21v° (1510)]
- beemd in de Elsbeemd in het Ghilsche Broeck bij Meeus Hoeve [GAT R283:26v° (1536)]
- beemd in het Ghilsche Broeck omtrent de Elsbeempt op de Grote Sloot [GAT R283:56r° (1536)]
- beemd in Ghilsche Broeck voor den Elsbeempt aan sLangensloet [GAT R284:24v° (1537)]
- beemd in het Ghilsche Broeck [GAT R286:9v°-10r° (1539)]

- een beemd genaamd de Hackelaert in het Ghilsche Broeck [GAT R287:68v°-69r° (1540)]
- beemd int Ghilsche Broeck int Reck [GAT R288:4r° (1541)]
- beemd genaamd tQuaij Kempke in het Ghilsche Broeck [GAT R288:21r°-21v° (1541)]
- beemd int Ghilsche Broeck aen dWouwenbroeck [GAT R288:35v° (1541)]
- beemd in het Ghilsche Broeck ten einde van de Ghilsche Dijck [GAT R288:65v°-67r° (1541)]
- land in het Ghilsche Broeck in het Reck [GAT R295:42r°-42v° (1549)]
- een parceel turfveld 8 lopensen ter plaatse genaamd het Gilzes Broek zuid de Hultensche Weijkens en noord een karweg [GAT R494:9r°-12v° (1805)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- dat hornixken en delbuender int ghilse broeck [OP R180:2v° (1474);R205:4r° (1500)]

Het Ghilsche Broeck lag ten westen van de Donge bij het *Reck* |**574**|. Het Ghilsche Broeck en het *Ghilze Vucht* |**210**| zijn identiek. Het *Ghilsche Broeck* lag behalve in Gilze ook binnen de limieten van Tilburg, tussen de *Landscheiding* |**427**| en de Donge, ten noorden van de *Elff Buender* |**179**|.

207. GHILSCHE DIJCK, DE

- [GAT R288:65v°-67r° (1541)]

In het *Ghilsche Broeck* |**206**| westelijk van de Donge in Gilze.

208. GHILSCHOT, DAT

Een schot of schoot is een beboste hoek zandgrond in een uitspringend moerassig terrein. Er zijn twee verklaringen voor deze naam mogelijk, waarbij de tweede de voorkeur verdient.

- De naam heeft niets te maken met Gilze, doch is mogelijk een afgeleide van de persoonsnaam Gi(e)lis, roepnaam voor Egidius. De betekenis van dit toponiem is dan *het scho(o)t van Gielis*.
- Het eerste naamsdeel hangt samen met *geel*, (*i* kan zich onder invloed van *g* ontwikkeld hebben uit *e*, vgl. *gisteren* < *gesteren*; *gillen* < mnl. *gellen*, ie. wt. **ghel*), waarbij geel de betekenis heeft van de kleur, maar ook kan duiden op 'vaal, schraal', hetgeen de aard van deze schoot aan zou kunnen geven.

- t ghilschot aen die Rijt [GAT R262:34v° (1510)]
- int ghilschot [GAT R263:11r°,11v° (1511)]
- gherit jan maes beren zoen sijn gedeelt ende recht in twee stucken landts gelegen inder prochien van tilborch ter stede geheijten tgilschot den eenen acker geheijten den coeacker den anderen geheijten den steltacker. Item hiertoe sijn gedeelt ende recht in een stuck heijvelts ghelegen aldaer in tgilscot ende daer toe dat aijerven daer aen ghelegen. [GAT R263:15v° (1511)]
- land in het Ghilschot [GAT R279:9r° (1531)]
- land in dat Ghilscot [GAT R281:8v°-9r° (1533)]
- een stuk land in het Ghilscot opten Zandtacker [GAT R282:24r°-24v° (1535)]
- een stuk land en de Coeijacker in het Ghilschot [GAT R282:24v°-25r° (1535)]
- de Steltacker int Ghilschot [GAT R282:25v° (1535)]
- land aen die Rijt int Ghilscot [GAT R284:45r° (1537)]
- land de Zandacker in dat Gilsschot aan die Rijtschestraet [GAT R285:5v° (1538)]
- land in de Rijt int Ghilschot [GAT R285:8v°-9r° (1538)]
- land in die Rijt in dat Ghilschot [GAT R286:54r° (1539)]
- de Zandacker en de Coeacker in het Ghilscot [GAT R290:11v°-12r° (1543)]
- land in het Ghilschot [GAT R292:65v°-66v° (1545)]
- de Steltacker in het Ghilscot [GAT R292:67v°-68r° (1545)]
- land in het Gilscot aan die Rijt [GAT R293:50r°-50v°,50v° (1546)]
- de Coeacker in het Ghilschot [GAT R295:29v°-30r° (1549)]
- land aan die Rijt in het Ghilschot [GAT R295:30r° (1549)]

Hij werd al genoemd in de Oisterwijkse protocollen:
- land in een stede gheheyten die ghildscot [OP R143:73v° (1421)]
- land int gyltschot aen die Rijlaerstraet [OP R156:8r° (1446)]
- land int ghyldschot zuid aen steltstucske, noord opten wech tot Maes ghenen en Jan die beer behorende [OP R156:17r° (1446)]
- erfenis dat ghilschot aen die Rylaerstraet [OP R158:7r° (1450)]
- int ghildschot ad viam Rylaerstraet [OP R163:14r° (1455)]
- int Chielscot, aen die Rijt aen die Heytse straet [OP R220:14r° (1516)]
- int tgilschot [OP R248:1r° (1544)]

Naar onze mening dient het Ghilschot, gezien de in verband met zijn genoemde overige toponiemen, gezocht te worden in het gebied vanaf de parkeerplaats van de Katholieke Universiteit Brabant, zich noordwaarts uitstrekkend langs de Taxandriabaan, ten oosten van het huidige Wandelbos, tot aan (ongeveer) de Eksterdreef.[4] Het bleef zuidelijk van het riviertje de *Werft* |713|, doch strekte zich waarschijnlijk westwaarts uit, zodat *de Oude Warande* nu op land ligt dat vroeger tot het *Ghilschot* behoorde.

209. GHILSE VUCHT, DIE
(Zie: *Die Ghilze Vucht* |210|.)

210. GHILZE VUCHT, DIE
(Ook: Die Ghilse Vucht)
Afkomstig van onl./mnl. *fuchte*, 'drassige bodem'; Ghilze wordt door sommigen (HPB, 66) teruggeleid tot **Gisle*, wat een samenstelling zou zijn van *gîsil*, 'twijg, loot' en *lo(o)*, 'bos' met een wisseling van *s* en *l* (metathesis).
- beemd in die Ghilse Vucht in die Hoeven [GAT R280:30r° (1532)]
- beemd in die Ghilze Vucht achter dat Hoeff van Dongen aan een schouwsloot die Vaert [GAT R280:30v° (1532)]
- de Naebeempt in die Ghilze Vucht naast die Dongensche Coeijweijen aan die Leije [GAT R286:34v° (1539)]
- beemd in die Ghilze Vucht tussen Elsbeempt en sLangensloet [GAT R286:35v° (1539)]
- beemd in die Ghilze Vucht aan die Maeije [GAT R286:36r° (1539)]
- beemd in die Ghilze Vucht aan die Dongense Coeijweijen [GAT R288:36r°-36v° (1541)]
- beemd in die Ghilsche Vucht aan de Dongh Aa [GAT R287:81v°-82v° (1540)]

Ze wordt al genoemd in de Oisterwijkse protocollen:
- beempt in locum dictum in die Vucht van ghilse in den lande van breda [OP R145:27r° (1426)]
- die ghilsche vucht ten westen van cleys eryts beempdeken aenden symonsdijck [OP R160:28r° (1452)]

De Ghilze Vucht moet gezocht worden over de *Landscheiding* |427|, ten westen van *Dalem* |147| en de *Elf Buender* |179| en ten oosten van de Hoge en Lage Made in (Gilze en)Rijen en is waarschijnlijk de huidige Lange Hoeven aldaar.
De Hoeven in het eerste citaat zijn de Lange Hoeven. De Hoeff van Dongen is naar alle waarschijnlijkheid de *Hoeve van Lichtenberch* |345|.
Het Ghilze Vucht was deels in het land van Breda, deels in Tilburg gelegen, doch voor het grootste deel in eerstgenoemde.

211. GOEENS WEIJ
Betekent weide van Goeen, roepnaam voor Godevaert.
- weiland aenden Heerstal bij Coppenhecken [GAT R280:9v°-10r° (1532)]

4 Let wel: het Wandelbos bestond in deze tijd nog niet.

212. GOERKEN, DAT

Goerke, d.w.z. klein goor, afkomstig van **gura-* (n), 'moeras' met verkleiningssuffix *-ke*. (zie ook: |219|.)

Het Goerke was in de zestiende eeuw een gemeenschappelijk heideveld gelegen aan de huidige Goirkestraat, waar nu de Goirkese kerk staat, en verder rond het huidige Julianapark. Ook het stuk tussen Lambert de Wijsstraat, Van Hogendorpstraat en Kasteeldreef was 'gemeijnt'. De voormalige Veldstraat, (de huidige Pastoor van Beurdenstraat), en de Houtstraat liepen naar deze heide en werden dan ook de Heijdstraet genoemd.

- de gemeynte geheyten t Goerken [GAT R263:22r° (1511)]
- die hoeve voert aent Goerken [GAT R263:30v° (1511)]
- huis en erf in het Goerke aan de gemeijnt [GAT R279:12v° (1531)]
- huis en erf als boven en heide in het Goerke [GAT R280:26r°,26v° (1532)]
- hoeve van de Heer van Tilburg in die Goerkenstraet land en weiland aan het Goerke (gemeijnt) [GAT R281:29r°-29v° (1533)]
- huis, hof en erf aan het Goerke [GAT R281:los blad 31r° (1533)]
- heiveld aan het Goerke [GAT R281:33v° (1533)]
- hoeve en grond in die Goerkenstraet en land en heide van de Heer van Tilburg aan de gemeijnt het Goerke [GAT R282:47r°-47v° (1535)]
- huis, hof en erf in die Velthoven aan de gemeijnt genaamd het Goerken [GAT R285:30v°,30v°-31r°,31r°-31v° (1538)]
- omgracht heiveld aan die Heijdstraet en het Goerken [GAT R285:31v° (1538)]
- huis etc. in de Velthoven en een stuk land aan de gemeijnt het Goerken [GAT R286:58r°-58v° (1539)]
- een stuk heiveld aan het Goerken [GAT R286:62v° (1539)]
- een stuk weiland in dat Goerken [GAT R288:58v°-59r° (1541)]
- heiveld in dat Goerken aan de gemeijnt van die naam [GAT R289:41r°-41v°;42r° (1542)]
- weiland aan die Cleijn Hasselt aan de gemeijnt dat Goerken [GAT R290:32v°-33r° (1543)]
- weiland aan het Goerken aan de gemeijnt van die naam [GAT R291:13v°;14r° (1544)]
- weiland in het Goerke aan de gemeijnt t Goerke [GAT R292:4r° (1545)]
- weiland in de Hasselt aan de gemeijnt het Goerke [GAT R292:57r°-57v° (1545)]
- weiland in het Goerke aan de gemeijnt het Goerke [GAT R292:57v° (1545)]
- heiveld in die Stockhasselt aan de gemeijnt het Goerke [GAT R292:80r° (1545)]
- weide en heide in die Hasseltschestraet aan de gemeijnt genaamd dat Goerken [GAT R292:84r° (1545)]
- heide en weide aan de gemeijnt het Goerke in het Goerke [GAT R293:6r° (1546)]
- huis in die Velthoven aan de gemeijnt dat Goerken [GAT R293:81v°-82r° (1546)]
- weide en heide aan die Stockhasseltschestraet, grenzende aan de gemeijnt het Goerke [GAT R294:54v° (1547)]
- land in het Goerke [GAT R295:37r°-37v° (1549)]
- stuk erf tot weide en heide liggende ter plaatse genaamd aan 't Goerke tussen die gemeijnt van Tilborg genaamd 't Goerke voors. ander einde [GAT R297:29r°,29r°-29v° (1551)][5]
- stuk erfenis nu ter tijd in land liggende wat eertijds een heiveld was, met de graft daar rondom aan liggende ter plaatse genaamd aan die Heijstraet en aan het Goerke en een stuk land groot ca. 2½ lopensaet min 1½ roeden aan erfenis van het convent en klooster vander Baseldonck [GAT R297:54r°-54v° (1552)]
- stuk land groot ca. 5½ lopensaet en 4½ roeden ter plaatse genaamd 't Goerke met erfenis van het Convent vander Baseldonck een zijde en einde en een stuk land groot ca. 4 lopensaet en 10 roeden gelegen ter plaatse voors. in die Heijstraet [GAT R297:55r° (1552)]
- twee huizen, hoven, schuur met de gronden en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd aan het Goerke, de gemeijnt van Tilborg genaamd het Goerke ander zijde en einde [GAT R298:4v°-5r° (1552)]

---

5 In deze akte wordt tevens bepaald dat de koper gehouden zal zijn op het betreffende stuk erf met het huisje dat er op dat moment op getimmerd staat, niet meer dan ten hoogste vier hoenders met een haan te houden.

- huis, hof, schuur aen die Horevoirt bij het Goerke [GAT R300:9v° (1554)]
- stuk erffenis in land, weide en heide liggende genaamd die Heijligen Geest in alder groote als dat gelegen is in de parochie van Tilborg ad locum dictum in die Stockhasseltsche straet aldaer tussen den voorschr. Stockhasseltsche straet een einde, de gemeijnt van Tilburg genaamd t Goerken ander einde [GAT R300:48v°-49r° (1555)]

De 'gemeijnt' het Goerke, het deel dat achter de *Cleijn Hasselt* |**96**| lag, grensde aan de achterzijde van de percelen aan de *Stockhasseltschestraet* |**644**|.
Reeds vermeld in de Oisterwijkse protocollen:

- Cleijn Goerke aan de Stockhasselt [OP R144:6r° (1423)]
- erffenisse aen die Hasselt ad locum dictum dat Goerken [OP R147:30r° (1430)]
- huis aan de Stockhasselt aan de gemeijnt het Goerke [OP R149:48r° (1435)]
- tussen die Heijstraet aende tgoerken, die groet heyhoeve aent laer [OP R153:21r° (1443)]

Later werd met het *Goirke* in eerste instantie de buurtschap bedoeld welke rondom het huidige Julianapark gecentreerd was. Hier situeert ook Zijnen op zijn kaart (1760) *'t Goorke*.

- Item den Heere van Tilborch heeft gecocht die achterste Vaelzijde groot vijff ende tnegentich lopensaet ende XXIIII roeijen, ende dat Goirken groot sijnde vier ende veertich lopenst [GAT, Van Visvliet 741 fol. 10v°-11r° (1598)]
- huijsinghe aen tGeurken [GAT, Van Visvliet 741 fol. 19r° (1601)]
- Laureijs adriaenssoon tvoorhooft van sijne stede aen tGeurken [GAT, Van Visvliet 741 fol. 19r° (1601)]
- aen tgeurken twee lopensaet XV½ roeijen [GAT, Van Visvliet 741 fol. 20v° (1601)]
- Laureijs Adriaen Gheridt Smolders heeft dlopensaet opt Goirken tegens het heijvelt des Convents vanden Baseldonq tot tShertogenbossche [GAT, Van Visvliet 741 fol. 23v° (1609)]
- weiland aen het stedeke in het Goirke [GAT R376:96v° (1679)]
- door dat Goorkens-straatje, over het Goorken, voorby de Pastorye en Roomsche Kerk, tot op 't Goirken [Tiendklampen, Heuvel 6 (1778)]
- tot aan den waterloop de Swartryt van daar ten zuiden door de waterloop tot daar die komt op 't Goirken [Tiendklampen, Heuvel 7 (1778)]
- langs die huizen van 't Goirken tot aan 't begin van 't Lynsheiken, aan den waterloop aldaar [Tiendklampen, Heuvel 7 (1778)]
- Agsten Klamp, genaamt de Lind-akker, beginnende ten oosten op 't Lynsheiken door de straat tot op het Goirke [Tiendklampen, Heuvel 8 (1778)]
- Negenden Klamp genaamt het Goirken beginnende ten oosten op 't Goirken [Tiendklampen, Heuvel 9 (1778)]
- door de straat over het Goirken tot even voorby de Roomsche Kerk, van dar zuidwaards om, door het Spoor of 't straatje, dat van daar loopt op de Stokhasselt [Tiendklampen, Heuvel 9 (1778)]
- genaamt den Kasteel-klamp, beginnende ten oosten op het Goirken, by de Roomsche Kerk, van daar, door het spoor en Goirkens-straatje, tot aan de Velthoven [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- zodanig regt van weegen westwaards over de erff en door het Hekke agter een huijsinge alhier op 't Goirken van een parceel weijland groot zestig roeden gelegen alhier aan den Westenheijkant aan 't Goirken [GAT R493:169v° (1802)]
- een huis, schop en hoff gestaan en gelegen alhier op het Goirken [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- een huis en erve, schop met aangelegen hof en weide ter plaatse den den westenheykant aant Goirken [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- een huis, schop en hoff gelegen ter plaatse het Goirken [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- twee parceeltjes schaarbosch nu akkerland ter plaatse het Goirken [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- een parceel zoo akker als weiland 5 lopensen gelegen op het Goirken [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- een parceel zoo akkerland als weide groot 2 lopensen ter plaatse op het Goirken west den H. Geest armen en noord de straat [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- en parceel zo akkerland als houtswaesch, groot ½ lopens op het Goirken [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- een huis, schop en hoff groot een lopens gestaan en gelegen alhier ter plaatse het Goirken oost een straatje, zuid de gemeente straat en west een steeg [GAT R494:15r° (1805)]
- une maison et jardin N² 665 contenant un demi lopense au lieu dit Goirken [GAT R467:64 (1811)]

In het begin van de 19e eeuw behoorde het *Goirken* nog tot de wijk *Westenheijkant*. Op de kadasterkaart van 1832 is het *Goirke* gesitueert aan het huidige Julianapark.

213. GOERKENSTRAET, DIE

- huis in die Velthoven in die Goerkenstraet met nog een erf, toebehorende aan de Heer van Tilburg [GAT R279:14r° (1531)]
- boerderij met grond van de Heer van Tilburg, gelegen in de Velthoven in die Goerkenstraet [GAT R281:29r°-29v° (1533);R282:47r°-47v° (1535)]
- huis in de Velthoven aan de Goerkenstraet [GAT R284:44r°-44v°,44v°,59r° (1537)]
- huis in die Velthoven aan die Goerkenstraet [GAT R287:7r°-7v° (1540)]
- stuk weiland in de Velthoven aan de Goerkenstraet [GAT R289:30v°-31r° (1542)]

Dit is de huidige Goirkestraat, zoals ook blijkt uit vermeldingen betreffende de verdeling van de Tiendklampen uit 1778:

- door de straat over het Groeseind, tot op de Velthoven, draaiende voorts ten zuiden langs de huizen van de Velthoven tot aan het Goorkens-straatje [Tiendklampen, Heuvel 6 (1778)]
- door dat Goorkens-straatje, over het Goorken, voorby de Pastorye en Roomsche Kerk, tot op 't Goirken [Tiendklampen, Heuvel 6 (1778)]
- genaamt den Kasteel-klamp, beginnende ten oosten op het Goirken, by de Roomsche Kerk, van daar, door het spoor en Goirkens-straatje, tot aan de Velthoven [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- aan de Velthoven tegen over het Goirkensstraatje [Tiendklampen, Schijf 2 (1778)]

214. GOERMAN, DE

[spreek uit: Goorman]

- een stuk erf in land, weide en heide genaamd de Goërman gelegen achter dat Creijenven waar een waterlaat tussen gaat [GAT R279:4v°-5v° (1531)]
- een stuk erf in land, weide en heide achter dat Creijenven [GAT R279:48r°-48v° (1531)]
- stuk land genaamd de Goerman ter plaetse genaamd aan het Creijenven met de weg die van rechtswege bij het voors. stuk land hoort aan een waterlaat [GAT R296:27r° (1550)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als: *den Goermansacker ter stede geheiten dat Creijven* [OP R156:38r° (1446)].

Het tweede naamsdeel, *man*, is onzeker, maar zou '(laaggelegen) weiland' kunnen betekenen. De betekenis van dit toponiem zou dan kunnen zijn: laaggelegen weiland in het goor. Of moeten we misschien de herkomst van het tweede naamsdeel zoeken in de Latijnse term *mansus*?[6] Indien dit het geval is dan zou uit deze mansus de latere herdgang *Dat Creijenven* |134| ontstaan kunnen zijn.

215. GOET TER LIJNDE, DAT

- land en heide in het Goet ter Lijnde in die Horenvoert [GAT R282:49r° (1535)]
- de Grote Acker en een stuk land bij het Goet ter Lijnden [GAT R287:63r° (1540);R290:50r° (1543);R291:16r° (1544)]

Reeds in de Bossche en Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- Goyaert van Heijst verkoopt aan Gerit Scilder ¼ deel, dat zijn broer Pauwels van Heijst geërfd had van hun ouders in de hoeve tgoet ter Lijnden [BP R1187:300r° (1412)]
- Goet geheijten ter Lijnde [OP R144:41v° (1422)]

---

6 Een 'mansus' dient men te beschouwen als een stuk grond of complex van gronden al dan niet met huis. In 1299 schenkt hertog Jan aan de abdij van Tongerlo 8 mansos in de spreektaal genoemd hoeven (*'octo mansos vulgariter dictos hoeven'*, in: Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I,2, no. 583). In het 'Hoevens Charter' van 1268 echter, waarin Hendrik V, heer van Breda, aan zijn onderdanen in een bepaald gebied bij Etten een eigen recht schenkt alsmede een reeks voorschriften voor de inrichting van dat gebied en waarin nadrukkelijk wordt gestipuleerd dat in elke hoeve (erf) een huis moest staan, waarin iemand moest wonen. (Cerutti, F.F.X., *Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Heerlijkheid Breda*, dl. I, 1956, no. 40).

- ene hof in den goede geheijten ter Lijnden tusschen die Stochasselt en die Horevoert al om en om inder gemeynte [R146:36r^{o} (1429)]
- tgoet ter Lijnden [R161:27r^{o} (1453)]

Het 'goet' ontleent waarschijnlijk zijn naam aan de 'lijnde', die midden op het gebied van het goed ontsprong. Het woord *lijnde* is een waternaam (< *linna* (*lenna*)) en vergelijkbaar met kelt. **lindo*-, 'water', miers. *linn*, 'poel', kymr. *lliant*, 'stroom, de zachtjes stromende', over het algemeen een recht, langzaam stromend water. De bewuste waterlaat hief in de *Lijndsche ackeren* |**467**| en stroomde in een vrijwel rechte lijn noordwaarts naar de Kalverstraat en is de latere *Middelste Brug*. In het 'Register van de waterleidingen in de gemeente Tilburg, 1877 en 1879' komt deze waterloop voor als *Lindsche waterleiding*; op de stadsplattegrond van 1957 *Lindse waterloop* genaamd. De naam heeft derhalve mogelijk niets te maken met een lindeboom.
Het Goet ter Lijnde was gelegen bij het Lijnsheike, tussen het Lijnsheike en de Stockhasselt, waar ook de *Lijndsche Ackeren* |**467**| waren. Het Lijnsheike liep tot 1959 vanaf de splitsing Julianapark–IJsselstraat. Het gedeelte ten zuiden van het Wilhelminakanaal werd in 1959 samengevoegd met het ten noorden van de Ringbaan gelegen deel van het Julianapark. De straat tussen Ringbaan-Noord en Wilhelminakanaal kreeg toen de naam Oude Lind.

216. GOET TER RIET, HET

Ook genaamd: *Goet van der Riet*. Zie ook: *De Hoeve ter Rijt* |**343**|.
Het was gelegen aan een waterloop, een rijt, en is daarnaar vernoemd. Deze Rijt[7] ontsprong bij de *Poelen* |**558**| aan de *Poelstraet* |**560**| (nu Tafelbergstraat) en liep over het Goet ter Rijt, ongeveer vanaf de Jan van der Leestraat tot aan de Van Doorenstraat. Een zijtak kwam van een poel in het latere Haringseind (tussen Korvelseweg–Trouwlaan–Nieuwstraat) en kwam ongeveer bij de Nazarethstraat in de hoofdstroom. De naam Van der Riet is hetzelfde als Van de (of ter) Rijt en is een oudere uitspraak van Rijt.
Dit goed is eigendom en mogelijk tevens de woonstee geweest van het geslacht der Giselberten van Tilburg. In 'Van Heidorp tot industriestad'[8] wordt vermeld dat de kerk aan drie zijden omsloten was door het Goet ter Rijt. Verwezen wordt ook naar een akte van 29 november 1519, waarin jonker Dierck Back beleend wordt met het Goet ter Rijt.[9] In deze akte wordt de kerk genoemd als oostelijke belending van het Goet. De uitdrukking 'aan 3 zijden omsloten door het Goet ter Rijt' geeft reeds aan, dat de kerk op de rand van het goed gebouwd was, als oostelijke belending, d.w.z. in het oostelijk deel.[10]

---

7 Korvelse waterloop; zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen'.

8 *Van Heidorp tot Industriestad*, blz. 77.

9 Akte uit het Algemeen Rijksarchief, archief Nassau; zie: *De Hoeve ter Rijt* |**343**|.

10 D.w.z. wat er in 1519 nog van het oorspronkelijke goed over was. De aanduiding aan 3 zijden omsloten, geeft aan: west, zuid en oost; m.a.w. de kerk lag in het noorden van het oorspronkelijke goed *Vander Riet*.

Deze kerk |407| zal vermoedelijk omstreeks ±1160-1170 als domaniale kerk, d.w.z. als eigen kerk van de heer, door Giselbert I, gebouwd zijn en kreeg als patroon de H. Dionysius, die ook de patroonheilige was van de kerk van de heren van Nodebais in het dorp Piétrebais bij Brussel.[11] Deze kerk zal aanvankelijk tegelijk met het oude kerkje in de Schijf, *de Bedbuer* |16| dienst hebben gedaan en is dit later gaan vervangen.
De erven van de laatste Giselbert van Tilburg waren onder anderen de Van Gageldonks, (door het huwelijk van een dochter van Giselbert II met Arnold van Gageldonk, zoon van Arnulf Brabantinus en een zuster van Engelbert van Schoten-Breda, en kleinzoon van Walter Berthout van Grimbergen), en de heren van Boxtel. Een deel van het goed was een allodium, d.w.z. een eigen, vrij erfgoed, een zogenaamd zonneleen, in tegenstelling tot het feudum, waarvoor men leenhulde schuldig was. Opvallend bij het Goet ter Rijt is dat het een 'onverdeeld' leen is van enerzijds het leenhof Boxtel en anderzijds het leenhof Nassau. Het deel dat aan de Van Gageldonks gekomen was, moet in de 14e/15e eeuw overgegaan zijn aan Willem van der Leck, heer van Berg en Hedel, die in 1436 de heerlijkheid Gageldonk verkoopt aan Willem de Bye, hofmeester van Jacoba van Beieren. Deze Willem somt in 1440 in een dénombrement (inventarisatie) de leengoederen van de heerlijkheid Gageldonk op:
Dit siin die leene houdende siin van mi uut der heerlicheit van Gageldonck: Jan Bac Gielissone, wonende tot Tilborch, hout te leene half die hoeve te Rijt ende dat is een vol leen;
en:
Dit is alsulken pacht als mi, Willem die Bye, inccomt jaerliicx, toebehorende der heerliicheit van Gageldonck, die ic oec te leene houde van minen ghenadighen heere van Brabant etc...[12]
In 1460 verkoopt hij de heerlijkheid weer aan de heer van Breda, graaf Jan IV van Nassau (1410-1475), zoon van graaf Engelbrecht I (1380-1443) van Nassau-Dillenburg

---

11 Bruijn, M.W.J. de, 'Hoe is Tilburg aan zijn kerkpatroon gekomen?', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 11 (1980), nr. 1, blz. 2-3.
Op 2 oktober 1192 wordt zij met haar zoon Giselbert II vermeld, wanneer zij de lieden wonende op hun allodium Helvoirt onder de parochiekerk van Oost-Tilburg plaatsen. Als getuige treedt behalve de broer van Giselbert, Arnold, ook zijn vader op, die in de getuigenreeks als tweede wordt genoemd na Olivier de presbyter (parochiegeestelijke) van de kerk van Oost-Tilburg. Hij wordt in deze akte aangeduid als "Giselberto comite" (6e nv. ev. van 'comes' , d.w.z. 'de graaf'). (Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I, no. 80). Dit leidt tot de aanname dat Giselbert I een zoon was van Gerardus van Landen, verwant aan het hertogelijk huis, en goederen bezat te Landen, Nodebais (Nodebeke) en Piétrebais, en dat hij huwde met Alicia van Boxtel, dochter van Harper II van Boxtel-Randerode. Zo wordt hij in 1182 genoemd wanneer de abt van Hastière laat weten dat Gislebertus, cognomento Bonus Valez, een molen en weide te Pièbrebais van zijn abdij deze en andere goederen nu aan de abdij teruggeeft, waarop de abdij deze goederen in leen overdraagt aan de abdij van Aulne tegen een jaarlijkse cijnsrente van 7 Leuvense denieren (Despy, G., *Les Chartes de l'abbaye de Waulsort*, dl. I (946-1199), Brussel 1957, blz. 297 resp. 405-406). Het is zeer wel mogelijk dat Giselbert II deze handeling verricht bij zijn meerderjarig worden, hetgeen betekent dat hij omstreeks 1167 geboren moet zijn, rondom het tijdstip waarop ook de kerk van Tilburg wordt gesticht.

12 ARA Brussel, Leenhof van Brabant, no. 8 fol. 211vo; Cerutti, F.F.X., 'Middeleeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijkheid Breda', dl. II, no. 471.

en Johanna van Polanen van der Leck.[13] Hieruit blijkt dat het 'goed' of de 'hoeve' ter Rijt tot 1460 een Gageldonks leen was en pas in dat jaar overgaat op de Van Nassaus en dientengevolge van dat moment af een leen van Nassau wordt. De andere helft van het goed blijft een Boxtels leen.
Een deel van het goed kwam omstreeks 1310 in het bezit van Ghizelbertus Bac van Westylborg. In een Bosch schepenprotocol van 1310 wordt dit goed aangeduid als *Van der Riet*:
Ghizelbertus Bac de Westylborg vendidit domino Laurencio preposito de Tongherlo ad opus domini abbatis de Tongerlo et sui conventus supra terciam partem bonorum Van der Riet, secundum quod fuerant domine Cristine dicte Kariis et sui fratris presbiteri, tamquam supra allodium tres modios seliginis bone et dative perpetue necnon predicto pensionis...[14]
Het gaat hier om het derde deel van het Goed Van der Riet, dat in 1310 eigendom was van Giselbert Bac, een allodiaal goed, en dat voorheen had toebehoord aan Christine Kariis en haar broer de priester.[15] De twee andere derde delen waren in 1310 in handen van Hendrik en Walter Bac, broers van Giselbert Bac. Giselbert Bac had voornamelijk bezittingen op Korvel, Walter bijgenaamd van Bomale met name ten noordoosten daarvan, in de omgeving van de *Kerck* |407|, terwijl Hendrik het noordelijk deel van het goed, de latere *Hoeve ter Rijt* bezat ofwel in leen hield. Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat het *Goet vander Riet* eind 12e, begin 13e eeuw ongeveer begrensd moet zijn geweest door (de huidige) Zomerstraat–Heuvelstraat–Piusstraat–Voltstraat-Transvaalplein–Transvaalstraat (de laatste vier gezamenlijk de Heerbaan op Goirle vormend) tot aan de Katsbogte en via Poelstraat en Korvel–Korvelseweg naar de Zomerstraat.
Vóór 1392 reeds moet het leen van de tak van Hendrik Bac overgegaan zijn op die van Arnold Berthout Bac, aangezien in 1437 Jan Gielis Bac, een achterkleinzoon van Arnold Berthout Bac van Tilburg, het goed in leen houdt:
- duobus mansis sitis in parochia de Tilborch quorum unus Ten Herstal et alius 't guet Ter Ryt nuncupatur [BP R1207:211r° (1437)]

Het goed wordt door de eeuwen heen herhaalde malen vermeld:
- Alart Henrick Danelss, Alart Jan Smijderman man van Heilwich Henrick Danels, Matheus Dircx Gheenken man van Engelberen Henrick Danels dragen op aan Gerit Jan Betten de helft in die hoeve ter Rijt en behouden het recht om vanaf hun goed die Groothuijzinge te Westilborch te wegen naar het Goet ter Rijt met een weg [BP R1198:72r° (1428)]
- in die Schijve bij t goed ter Rijt van de erfgenamen Dierck Back [GAT R313:18r° (1567)]
- aen de Juijpt bij dat goet van der Rijdt [GAT R318:39v° (1573)]
- te Tilborch in de Schijve bij dat goet van de Reijdt [GAT R322:1v° (1576)]
- gelegen ter plaetse bij dat goet ter Rijt aen dat hecke bij der kercke naar Korvel toe belend d'een zijde en tussen die pad daer naar ter kercke waerts gaet behorende tot het goed van de Rijt [GAT R322:2r° (1576)]

---

13 RA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, fol. 258 n. XXIV.

14 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I,2, no. 823.

15 Met deze priester moet welhaast Arnold Pape, de zoon van Berthold van Heusden (zoon van Giselbert III, de laatste heer van Tilburg, en N. van Heusden) bedoeld zijn, ergo: Kristine moet eveneens een kleindochter zijn van Giselbert III bijgenaamd Rex.

- die besitters van den goeden vander Rijdt gelegen bijder kercken van Tilborch voorschreven, te leene gehouden voor die eene helft, vuijten den leenhove van breda ende voor die andere helft vuijt de leenhove van boxtelle ter andere sijden [GAT R varia (21.9.1578)]
- ter plaetse Corvel aen die Juijpt bij t goet vander Rijdt [GAT R325:1r° (1579)]
- annex sekeren leenhof gen. tgoet ter Rijdt [GAT R329:60r° (1582)]
- leengoet de Rijdt [GAT R347:156 (1608)]
- leengoet ter Rijt [GAT R347:299r° (1609)]
- leengoed de Rijdt achter de kercke [GAT R350:42r° (1611)]
- huis aen den kerck int leengoet van de Rijt [GAT R349:48r° en 49r° (1613)]
- het goet Ter Rijdt, leen Breda en Boxtel [GAT R364:15v° (1654)]

In het leenboek van Breda (Nassau) staat een inschrijving uit de 2e helft van de 16e eeuw, waaruit de begrenzingen en de goederen die dan tot het goed behoren duidelijk blijken:

- Barthoudt Bacx houd tot eenen vollen Leene de helfft van seekere parceelen en Erve, daar op een hoeve te staan plagh, gehouden d'andere ook tot eene Vollen leene uijt den Leenhove van Boxel geheten t'goed van de Rijt, tot Tilborg bij de Kerck gelegen.

  Eerst een stuck erffs geheten de Schoolwijde, grood ses Loopz: met een hijvelt van 20 Loopz: daar aan leggende, de Kerk en Kerkweg van Tilborg van de voors: Erve eertijts toegelaten, Oostw. Jan Beeris van Oerle hijvelt, Westw. Jeronimus Rutger van Hoijlten en Bartholomeus Tonisse noorden strekkende Zuijdw. op Willem van Broekhuijse hijveld en met eenen moeras tot den wegh toe van de Juijpt.

  Noch een stuck Zaaijlands geheten den Poortacker grood twaalff Loopz: gelegen Dirk Laurens kinderen oostw.; en noordw. Cornelis van Grevenbroek westw. en den gemeenen straatweg vandese erve genomen Zuijdw.

  Noch een stuck ZaaijLands daar bij grood thien Loopz: gelegen tussen Marcelis Aartse van Vessem met meer andere Erve oostw. Jan Beris van Oerle westw. Laurens Hendrix kinderen Zuijdw. en op eenen gemene ackerwegh noordw.

  Noch een stuck ZaaijLand gen^{t} de groene velde grood seven Loopz: ook daar ontrent Leggende Laurens voors: kinderen oostw., Dirck en Adriaan Back met Willem Meeus Ansems westw., Noordw. Jan Beris voors. en Cornelis van Grevenbroek met Barth. Thonis Zuijdw. [ARA, Nassau Domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 18 (15??)]

Uit verschillende van de hiervoor gegeven vermeldingen blijkt dat dit noordelijke restant van het voormalige goed gezamenlijk bezit is van de leenhoven van Nassau (Breda) en van Boxtel, wat zijn oorsprong waarschijnlijk vindt in de hierboven aangehaalde ontwikkelingen in de 13e eeuw.

Vanaf de kerk liep oorspronkelijk een pad in zuidwestelijke richting naar wat nu het Haringseind is: de huidige Kloosterstraat.

Het Goet ter Rijt (16e eeuw) is nu te plaatsen als gelegen tussen de huidige Zomerstraat, Korvelseweg, Trouwlaan, Nieuwstraat, Varkensmarkt, Oude Dijk, Oude Markt tot aan de Zomerstraat. Het stuk tussen Korvelseweg–Korveldwarsstraat–Nieuwstraat en Trouwlaan (Haringseind) behoorde eveneens tot het Goed.

Tot het Goet ter Rijt behoorde de *Hoeve ter Rijt* |343|.

217. GOFFENBROECK, DAT

- aan de Gemeijne Dijck, weijland [GAT R288:35v° (1541)]

Hetzelfde stuk land wordt in de 15e eeuw reeds vernoemd onder de naam '*Gochelbroeck*' (Oisterwijkse protocollen):

- een beemd [OP R143:74v° (1419)]
- dat Gochenbroeck aan de Gemeijne dijck [OP R146:25r° (1429)]
- weide dat Gochelbroek aan die Lantgraft [OP R147:28r° (1430)]
- weide het Gochelbroek aenden Lantgraft neffen den Gemeijnen Dijck [OP R154:16r° (1444)]
- weije dat Gochelbroeck aenden Landgraft [OP R197:los stuk 52r°]

Met de *Lantgraft* is de Oude Leije bedoeld, nl. een gracht die een land- of grensscheiding vormt, hier met Hilvarenbeek; *De Gemeijne Dijck* |204| is het Oude Beeksepad.
De oudste benaming (Gochelbroeck/Gochenbroeck) kan verklaard worden als broek waar gagel groeide (met nasale *a*, wat de schrijfwijze met *o* verklaart). De latere naam *Goffenbroeck* lijkt te wijzen op 'broek van Govaert', maar dit is onwaarschijnlijk gezien de oudere benaming.
(Zie ook: *De Gagelvelden* |193| en *Dat Gagelveldt* |194|.)

218. GROENENDIJCK, DE

- beemd aan de Groenendijck bij de Persoonschap [GAT R286:10v°-11r° (1539)]

Op kadasterkaart B2 van 1832 is er een *Groene Dijkje* bij de *Veedijck* |668|. Bij de verkoop van de *Moerenborg* wordt onder andere

- een parceel weyde met een weytje daer aen gelegen over den Groenendijk groot vier L^ten^ ter plaetse Loven aldaer oost de Heeren verkoopers, west den groenendijk en noort de waterlaet en sal dit parceel moeten weegen langs de groenenweg [GAT R438:76r° (1750)]

verkocht. Hiermee is de voormalige *Heijstmansdijck* |301| bedoeld, die op de kadasterkaart van 1832 *Het Groene Dijkje* heet. De *Groenenweg* was een akkerweggetje dat van de *Groenendijk* naar de *Pastoirs dyk* (Koebrugseweg) liep.
De naam Groenendijck is ontleend aan:

- de gesteldheid van de weg (een met gras begroeid pad, op het karrespoor en voetpad na), of
- de omgeving waar hij door loopt (weg door weilanden of struikgewas); kan dus in principe aan elk pad of landweg gegeven worden.

219. GROET GOER, DAT

- aan die Dongh Aa [GAT R289:29r°-29v°,29v° (1542)]
- een beemd genaamd die Sporckt op het einde tot Dongewaert in dat Groot Goer aan die Dongh Aa [GAT R289:31v° (1542)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- den berckenen beempt over gemeynt tgroet goer ter stede geheyten bij Donghen [OP R153:31v° (1443)]
- Groet Goer bij die Sporckt op het einde van Dongen bij de Dongensche Aa [OP R207:24r° (1503)]

Goor, mnl. *goer* 'slijk, vuil', maar ook 'laagland', naast *gore*, < **gura-*, 'moeras', vgl. oe. *gyrwefen*, 'moeras', houdt verband met *hore*, 'modder'. Gewoonlijk duidt men met goor een laaggelegen stuk land aan dat nooit geheel droogvalt en in de regel een modderige of moerassige (venige) bodem heeft, waarop het water blijft staan en die slechts moeilijk of in het geheel niet afwatert, tenzij het water een tamelijk hoge stand bereikt en het water weg kan lopen naar een riviertje. Indien men de ontwatering verbetert, kan een goor tot hooiland worden. Het Groot Goer heet nu de Hoge Witsie.

220. GROOT HEIJVELDT, HET

- heiveld aan de Berckdijck [GAT R292:48r°-49r° (1545)]
- heiveld tussen de Berckdijck en het Laer aan de gemeijnt van Tilburg [GAT R292:50r° (1545)]

Een heiveld was gewoonlijk een stuk woeste grond dat ingenomen was uit de 'gemeijnt' en in particulier bezit als heide gebruikt werd.[16]

16 Leenders, K.A.H.W., 'Van gemeynten en vroonten', in: *De Oranjeboom*, dl. XL, jrg. 1987, blz. 45-72.

Uit de rekeningen voor de herbouw van de (Heikese) kerk[17] blijkt dat 'gemeijnt' uitgegeven in de vorm van heivelden niet altijd ontgonnen mocht worden, maar soms heide moest blijven:
Opden xiii^den^ Septembris a° 1601 alnoch seeckere parcheelen gemeijnten vercocht aende zijde van Cleijn Tilborch, bij Rieldervoort, omme nijet innegegraven te worden maer dat de beesten ende schapen haren ganck sullen houden [14r°]

Den iii^en^ Octobris a° 1601 alnoch vercocht de navolgende parcheelen om gemeyndt ende gebleckelinght te mogen worden sonder inne te graven, beginnende aan Jan Willem Meeussoons heyvelt [16r°].
Dit heiveld moet gelegen hebben tussen ruwweg Johannes van Zantenstraat–René Norenburgstraat–Burgemeester Van de Mortelplein–Van Oldenbarneveltstraat en Baroniebaan.

221. GROTE ACKER, DE
- groot 18 lopensaet in het Eselven aan de Ezelvensche straet [GAT R295:2r° (1549)].

De grootte van deze akker bedroeg ongeveer 3 ha.

222. GROTE ACKER, DE
- akker voor aan die Schijve aan de Vlasstraet [GAT R293:13r°-14r°,14r°-15r° (1546)]

Zie: *Vlasstraet* |**695**|.
Mogelijk is dit toponiem hetzelfde als de *Grote Acker* genoemd in de volgende vermelding:
- drie stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve, het ene genaamd de Grote Acker, het andere genaamd Martens Acker en het derde genaamd dat Schipvlies en nog uit een stuk land genaamd de Gulden Bodem [GAT R296:38r°-38v° (1550)]

223. GROTE ACKER, DIE
- (zonder aanduiding) [GAT R289:los blad 31r° (1542)]

224. GROTE ACKER, DIE
- bij het Goet ter Lijnden [GAT R287:63r° (1540);R290:50r° (1543);R291:16r° (1544)]

Deze akker ligt bij het *Goet ter Lijnden* |**215**| in de Heijdsijde.

225. GROTE ACKER, DIE
- in Loven Ackeren [GAT R293:62r° (1546)]

226. GROTE BEEMPT, DE
- beemd in het Broeck van Huesden aan den Ouden Dreijboem aan die Leije [GAT R280:9r°-9v°,9v°-10r° (1532)]

De Grote Beempt moet gezocht worden tussen het huidige landgoed de Oude Draaiboom aan de Reeshofweg en de Donge, ten noorden van de Bredaseweg.

227. GROTE BOCHT, DIE
Voor betekenis zie: *Bocht* |**46**|.
- van Dierck Gherit Back in Broekhoven [GAT R282:53v°-54r° (1535);R284:29v° (1537)]
- land in Broekhoven [GAT R286:53r°,64r° (1539);R287:2v°-3r°,51r° (1540)]

---

17 Gemeente-Archief Tilburg, Van Visvliet 741, fol. 14v°, resp. 16r°.

- akker groot ca ½ mudsaet in Broekhoven [GAT R290:15r° (1543)]
- zelfde stuk land van ½ mudsaet eigendom van Dierck Gherit Back, gelegen in Broechoven Acker [GAT R291:4v° (1544)]

Een mudsaet is 3 ha. De Grote Bocht lag ten oosten van de *Heijlige Eijckstraet* |**286**|, ten zuiden van de Ringbaan-Zuid (voormalige Vogelstraat), rondom het Pater Van den Elsenplein.
Zie ook: *Broeckhoven Ackeren* |**74**|.

228. GROTE BOCHT, DE
- land in de Grote Bocht in Oerle aan die Juijpt [GAT R292:38r°-39r°,39r°-39v° (1545)]

Deze Bocht was gelegen ten noorden van de Oerlesestraat tussen de Veestraat en het Transvaalplein.
Zie ook: *Juijpt* |**403**|.

229. GROTE HOEFF, DIE
- akker van ½ ha op het Zandt [GAT R279:9r° (1531)]

Gelegen in de buurt van het *Ghilschot* |**208**|.

230. GROTE SLOOT, DE
- beemd in het Ghilsche Broeck omtrent de Elsbeempt op de Grote Sloot [GAT R283:56r° (1536)]

De Grote Sloot is hoogstwaarschijnlijk de Donge bij het *Reck* |**574**|.

231. GROTE WERFFBOSCH, DE
- beemd aan de Grote Werffbosch [GAT R282:25v° (1535)]
- beemd aan de Grote Werfbosch aan die Leije [GAT R295:13v°-14r° (1549)]

We kennen zo de Grote en de *Cleijn Werfbosch* |**97**|, gelegen tussen de Landscheiding en de Donge bij de *Bunten* |**84**|.
De betekenis van dit toponiem is: wilgenbos.
Zie ook: *Die Wervenbosschen* |**714**|.

232. GROTEN ACKER, DE
- de Groten acker aan die Langhstraet [GAT R282:36r° (1535)]

Zie: *Langhstraet* |**443**|.

233. GRUENEWECH, DIE
- land op de Gruenewech in Corvel [GAT R289:16v°-17r°,17r°-17v° (1542)]
- in Corvel acker op de Gruenewech [GAT R289:18r°-18v° (1542)]

Het zou de Oerlesestraat kunnen zijn, aangezien deze voorbij Oerle Groenstraat heet. Dit is echter niet waarschijnlijk. In de 18e eeuw wordt deze weg naar alle waarschijnlijkheid eveneens vermeld, nu als:
- Item een parceel ackerlant groot seven L^ten^ gelegen aant Laar, zuijt den groenenweg, west eenen voetpat en een parceel ackerlant groot drie L^ten^ west den groenenweg [GAT R477:143 (1752)]
- een parceel ackerland groot 4 lop^n^ ofte daar omtrent geleegen in 't Laar ter plaatze den groen wegt [GAT R493:98v° (1801)]

De Gruenewech lag dus in *Corvel Acker* |**121**| en grensde aan het *Laer* |**424**|. De Oude Goirleseweg tussen Ringbaan-Zuid en Generaal Winkelmanstraat–Afrikaan-derstraat bestond in de 16e eeuw nog niet. Wel liep er een smal weggetje even ten westen daarvan, de *Scheijtsteeghde* |**606**|; het kwam halverwege de Goirleseweg op de heerbaan uit. Om van Korvel naar Goirle te komen moest men door de *Poelstraet* |**560**| naar de heerbaan. Op de kadasterkaart van 1832 heet het hier *Groeneweg Akkers*.

234. GRUENSTRAET, DIE

- huis in Oerl bij die Gruenstraet en die kerckstraet [GAT R281:30v° (1532)]
- huis in Oerle in die Gruenstraet, waar de H. Geest van de Bosch oostwaarts ligt, een gemeijn straat westwaarts en de Groenstraet noord- of zuidwaarts [GAT R286:46v°-47r° (1539)]

De hier genoemde Gruenstraet is zonder meer de huidige Groenstraat. De H. Geest van den Bosch is de *Vlimmenhoef*, m.a.w. het bovengenoemde huis moet gelegen hebben op de hoek van de Groenstraat met de huidige Radiostraat.
Ook de volgende vermelding in het Oisterwijks schepenprotocol heeft ongetwijfeld betrekking op deze straat. Het betreffende stuk land moet in de *Broechoven acker* **|74|** gelegen hebben, zodat hier sprake is van het oostelijk deel van de Groenstraat.

- een geloect dat vorst geloect en dat groet geloect ad viam gruenstrate [OP R163:7r° (1455)]

Andere vermeldingen in het Oisterwijks schepenprotocol zijn:

- optie groenstraet [OP R143:6r° (1418)]
- die groenstraet [OP R143:27v° (1419)]
- die groenstraet Oerle [OP R143:71v° (1421)]
- die groenstraet after Mall [OP R156:36r° (1446)]
- die Rijt aen die groenstraet after Mal [OP R162:23v° (1454)]

235. GRUENSTRAET, DIE

- een hofstad met timmering daarop aan die Gruenstraet aan dat Hangende Rijs [GAT R286:45r°-45v° (1539)]

Dit is een andere Gruenstraet, nl. die gelegen nabij het *Hangende Rijs* **|249|**, dat in de Heijdsijde in de *Ruijbraecken* **|595|** lag nabij de *Hasennest* **|250|**. Deze *Gruenstraet* kan het thans verdwenen zuidelijke stuk van de huidige straat de Hazennest zijn geweest (nu Obrechtstraat).

236. GRUNE DIJCK, DIE

- bij de Grune Dijck op de Gemeijne Dijck [GAT R288:59r° (1541)]
- beemd aan de Gruene Dijck achter Broeckhoven aan die Leije [GAT R290:42r° (1543)]
- achter Broeckhoven aan de Gruene Dijck [GAT R295:28r°-28v°,los blad bij 56r° (1549)]

Dit is naar alle waarschijnlijkheid de oude Groenewoudstraat zelf.

237. GRUNE DIJCKSKE

- beemd aan de Ghemeijne Dijck aan het Grune Dijckske [GAT R280:15r° (1532)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck tussen de Nieuwe Leije en het Grune Dijckske [GAT R282:6r°,7r°,9r° (1535)]

Het Grune Dijckske moet een zijweggetje geweest zijn van de oude Groenewoudstraat, gelegen ongeveer op het tracé van het oostelijk deel van de huidige Berglandweg, tussen Groenewoudstraat en Alpenlaan en verder in het verlengde daarvan. Een oud restant ervan is het weggetje de Hoge Wal.

238. GULDEN BODEM, DE

- akker in de Schijve bij de Rijt [GAT R293:14r°-15r°,15r°, 15v° (1546)]
- drie stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve, het ene genaamd de Grote Acker, het andere genaamd Martens Acker en het derde genaamd dat Schipvliess en nog uit een stuk land genaam de Gulden Bodem [GAT R296:38r°-38v° (1550)]

De naam zegt genoeg over de kwaliteit van het stuk akkerland: het bracht veel op. Gelegen ter hoogte van de Populierstraat.

H

239. HACKELAERT, DIE

Voor de verklaring van *aert* zie |**6**|; *hacke* is vermoedelijk afkomstig van het mnl. *hackelen* (ww), 'breken, scheuren'. Gysseling (I,437) verklaart het eerste naamsdeel als afkomstig van germ. *akwizjo-* (v), 'bijl, hak'. De betekenis is dan: een (nieuw-) gebroken, geploegd stuk land dat voorheen een weiland was.

- beemd die hackelaert in het Ghilsche Broek [GAT R287:68v°-69r° (1541)]

Een vermelding enkele jaren eerder geeft echter

- een beempt die Hackelaer in dat Eeksken [GAT R278:31r° (1530)]

wat kan wijzen op het eerste naamsdeel *hacke* zoals boven reeds is genoemd, maar evenwel ook < *hagge*', 'hoog', met verscherping van *-gg-* tot *-kk-*, en een tweede naamsdeel *laer*, 'gebruiksbos', m.a.w. een hoger gelegen gebruiksbos.

Zie: *Dat Ghilsche Broeck* |**206**|.

240. HAECKSTUCK, DAT

De naam betekent: een hoekvormig stuk land.

Behalve in de Oisterwijkse schepenprotocollen:

- land dat haecstuc in den loven ackeren opten waterlaet [OP R145:14r° (1426)]
- land dat haecstuc in die loeven ackeren [OP R148:30v° (1433)]
- land dat haec stucsken [OP R150:26r° (1436)]
- land dat haeckstucsken in loven ackeren [OP R153:21r° (1443)]

wordt dit toponiem ook genoemd in de Tilburgse protocollen:

- in Loven Acker naast het Convent van Baseldonck [GAT R279:49r° (1531)]
- in Loven Ackeren aan een waterlaat [GAT R283:52r° (1536)]
- in Loven Acker naast Convent vanden Baseldonck [GAT R287:40v° (1540);R289:19v°-20r°,54r° (1542)]

De *Loven Ackeren* |**475**| lagen tussen *Pelgromswech* |**552**| en de Enschotsestraat. De hier genoemde waterloop liep van de Enschotsestraat iets ten westen van de Lovensestraat, ter hoogte van de Tulpstraat, kruiste de Bosscheweg bij Enthoven en liep dan oostwaarts naar de Oisterwijksebaan, waar nu de brug over het kanaal is, vervolgens naar de *Veedijck* |**668**| en vandaar naar de Leij. Het goed van de Baseldonck was gelegen bij Enthoven. In het begin van de 16e eeuw was de akker het Haeckstuck al opgedeeld in verscheidene percelen, die alle de naam *Haeckstuck* hebben behouden. Het Haeckstuck lag ten oosten van *Eijnthoven* |**178**| en de Lovensestraat.

241. HAEIJEN STUXKEN, DAT

Het eerste naamsdeel is een verkleiningsvorm van de persoonsnaam Hadewich; de naam betekent dus niets anders dan stukje grond van Hadewich.

- akker in Loven Acker [GAT R287:31r° (1540)]

Deze akker moet in de buurt gelegen hebben van *Dat Haeckstuck* |**240**|.

242. HAENSBERCH, DIE

Wat betreft de naam van dit toponiem komen twee mogelijke verklaringen in aanmerking.

- Het eerste naamsdeel van dit toponiem kan een vorm zijn van mnl. *hanghen* (soms: *haen*). Het gaat terug op een zwak ww. op *-on-*: **hangon*, vgl. os. *hangon*, oe.

hongian, met de betekenis van 'scherp afhangend'. De betekenis hier is mogelijk hetzelfde als die van oe. *hangra*, 'bos op de helling van een steile berg'. De betekenis van de Haensberch is dan ongeveer: scherpe verheffing (heuvel) in het terrein.

- De tweede verklaring veronderstelt dat het eerste naamsdeel duidt op een plaats waar veel korhanen (*Tetrao tetrix*) voorkwamen. Deze, in onze streken tegenwoordig zeer zeldzame vogelsoort, kwam vroeger in groten getale voor op overgangsgebieden tussen bos en open heidevelden en op de randen van de akkers, moerasgebieden en broeklanden. De aanwezigheid van bomen, bij voorkeur in verspreide lage bosjes, grenzend aan open plekken, ontstaan door afbranding, was essentieel voor hun biotoop. De vogels foerageerden daarbij op de (kleinschalige) akkers en broedden op de heide.[1] Toponiemen gebaseerd op diernamen kwamen vaker voor, vgl. *De Vossenbeempt* |**702**| en De *Vossenberch* |**703**|.

- aan de gemeijnt [GAT R280:40r°-40v° (1532)]
- beemd in de Haensberch aan die Leije en de gemeijnt [GAT R282:5v° (1535)]
- beemd aan de Haensbergh [GAT R284:49v°-50r° (1537)]
- beemd aan de Haensbergh aan de gemeijnt [GAT R286:30v° (1539);R287:13r° (1540)]
- beemd aldaar aan de gemeijnt [GAT R287:48v°-49r° (1540);R292:35v°-36r° (1545)]
- beemd aldaar aan de Leije en de gemeijnt [GAT R292:48r°-49r° (1545)]
- beemd de Bloemaerts aldaar aan die Leije en de gemeijnt [GAT R292:58r°-58v° (1545)]
- beemd aan de Haensberch [GAT R293:24v°-25r° (1546)]
- beemd aldaar aan de gemeijnt [GAT R293:45r°-45v° (1546)]
- beemd aan de Haensberch [GAT R293:74v° (1546);R294:4r°-4v° (1547)]
- beemd en heide aldaar aan die Leije en de gemeijnt [GAT R295:2v°-3r° (1549)]
- beemd aan de Haensbergh aan die Leije [GAT R295:41r° (1549)]

De Haensberch was gelegen tussen het huidige Siptenpad en de Puttendijk, het gebied dat vroeger *De Zeepten* |**734**| werd genoemd.

243. HAENSBERCH, DIE

Tilburgse schepenprotocollen:

- heijvelt III lopensaet gelegen inde prochien van tilborch ter plaetsen geheiten den haensberch [GAT R261:28r°-28v° (1509)]
- lande de Heijdelaer bij de Haneberghe [GAT R287:37v°-38r° (1540)]

Oisterwijkse protocollen:

- land ten haenberch [OP R143:20r° (1419)]
- huus bij den haenberch [OP R147:51v° (1430)]
- den vorsten dijcacker en de langen acker tusschen den coudenberch ende tgoet ten Haenberch [OP R149:35r° (1435)]
- den breden acker aen den haenberch [R152:9v° (1440)]
- tgoet ten haenberch bij den Coudenberch [OP R154:18v° (1444);R155:14r° (1445);R167:1v° (1459)]

Deze Haensberch was gelegen ten oosten van de *Cauwenberch* |**94**| aan de waterloop genaamd de Middelste Brug, die begint aan het Goirke ter hoogte van de Lijnsezijstraat, min of meer noordwaarts loopt, langs het Moleneind en vervolgens langs de Kalverstraat en verder noordoostwaarts tot de Houtsestraat. Deze waterloop komt als *Lindsche waterleiding* voor in het Register van de waterleidingen in de gemeente Tilburg van 1877. De plattegrond van 1957 geeft de naam *Lindse waterloop*.[2]

---

1 *Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North Africa; the Birds of the Western Palearctic*, vol. II, 'Hawks to Bustards', ed. Cramp, S., et al., blz. 416-428.

2 Putten, R. van, *Geologie en hydrologie van Tilburg*, blz. 27 (onuitgegeven manuscript).

De Haensberch moet dus gelegen hebben tussen Cauwenberch en de Quirijnstokstraat, d.w.z. in de nabijheid van de weg van Loon op Zand naar Udenhout.
Zie ook: *Het Goet ten Haensberghe* |244|.

244. HAENSBERGHE, HET GOET TEN

- het Goet ten Haensberghe [GAT R281:39v°-40r°,42v° (1533)]
- de Brede Acker en de Heijdelaer bij het Goed ten Haneberghe [GAT R287:37v°-38r°,50v°-51r° (1540)]

In 1444 [R154:18v°, Oisterwijkse protocollen] is er sprake van het *Goet ten Haensberch bij den Caudenberch*. Dit goed moet dus bij de *Haensberch* |243| gelegen hebben.

245. HAGELCRUIJS, DAT

- in de Schijve aan een waterlaat [GAT R287:43r°-43v°,44r° (1540)]
- in de Schijve [GAT R291:15v°-16r° (1544)]
- in de Schijve aan een waterlaat [GAT R293:11v° (1546)]
- in de Schijve [GAT R293:53v° (1546)]

Het Hagelcruijs was gelegen op het hoogste punt van de Schijf, op de splitsing van de huidige Boomstraat en Elzenstraat. De waterlaat is de *Bedbuer* |16|. Een hagelkruis is een in het veld geplaatst kruis ter bezwering van hagelschade. Het is niet toevallig dat dit kruis in het grootste akkergebied van Tilburg stond, nl. de Schijf, vlak bij de plaats waar ook het eerste kerkje van Tilburg zich hoogstwaarschijnlijk bevond. In het 'Quohier van den hondertsten penning' uit 1569 wordt gesproken over *een loopenssaet erffs daer het Hagelcruijs op staet, gelegen in de Scyve, om welck Hagelcruijs men gewoonlijck is te gaen met processien, ende en wordt tselve loopenssaet erffs niet besaeyt noch beteult, noch ook met boomen te deser tyt beplant* [fol. 218]. Hieruit blijkt tevens dat het eigendom was van de parochiekerk. Volgens Knippenberg was het een oud gebruik om op de kruisdagen bij de hagelkruizen brood aan de armen uit te delen.[3]
Het kruis wordt ook reeds genoemd in de Oisterwijkse schepenakten, doch ook deze vermeldingen dateren eerst uit de 16e eeuw, hetgeen doet vermoeden dat het toen nog vrij recent was, tenzij het, zoals hierboven al is aangehaald, ter vervanging diende van de oude kerk vanwaaruit vroeger de processies vertrokken:

- omtrent den hagelcruijs in die schijve [OP R227:29r° (1523)]
- aen het hagelcruijs ter plaetse die schijve [OP R237:14r° (1531)]
- bij t hagelcruijs [OP R225:14r° (1521)]

Ook later wordt het hagelkruis nog vermeld:

- door het spoor of akkerweg dat van de ronde schouw loopt door de Schyf tot aan het Hagelkruis aan den steenen Paal aldaar [Tiendklampen, Schijf 2 (1778)]
- van den Moolenstander, in een regte lyn door den Akker, tot aan het Hagelkruis op den steenen Paal aldaar [Tiendklampen, Schijf 3 (1778)]
- aan het Hagelkruis aan den steenen Paal, van daar in een regte lyn op den Stander van den Corvelsen Kooren-Wind-Moolen, van daar, door het spoor, dat van de Moolen aan de Westzyde van 't Moolenhuis in de straat komt [Tiendklampen, Schijf 4 (1778)]
- door den grooten weg of straat tot aan 't begin van Corvel, van daar ten westen door den akkerweg of spoor loopende langs de Werf heen tot het tweede spoor dat aldaar van 't Hagelkruis aan de regterhand inkomt [Tiendklampen, Schijf 4 (1778)]
- voorby de Leenhouwers, tot aan het Hagelkruis aan den steenen paal aldaar [Tiendklampen, Schijf 8 (1778)]

De akker waarop het hagelkruis stond of die daaraan grensde, was nog lange tijd eigendom van de Tafel van de Heilige Geest of H. Geest Armen.

---

3 Knippenberg, W., 'Hagelkruisen, Broodbedelingen, Processies', in: *Brabants Heem*, jrg. IX (1957), blz. 32-33.

Diederik Zijnen geeft het *Hagel Kruis* midden in de *Schijf* op de kruising van de *Vlasstraet* |695|, *Corvelsche Kerkpad* en twee onbenoemde paden of wegen, die overeenkomen met de huidige Boomstraat en Elzenstraat.

246. HAGEN ACKER, DIE

- Hagers Acker in de Teetenbraeck [GAT R288:19r°-19v° (1541)]
- Hagen Acker in de Teetenbraeck [GAT R290:32r°-32v° (1543)]
- stuk akkerland genaamd de Hagers Acker ter plaatse genaamd die Tetenbraeck [GAT R296:21r°,21v° (1550)]

De *Teetenbraeck* |654| lag aan de Hasselt bij die Hoeven aan een waterlaat. Deze akker kan vernoemd zijn naar de familienaam Hagaerts, waar de andere spellingswijze, *Hagers Acker* |247|, op lijkt te wijzen.

247. HAGERS ACKER, DIE

(Zie: *Die Hagen Acker* |246|.)

248. HALF MUDSAET, HET

- akker op die Horevoert [GAT R292:36r°-36v° (1545)]
- huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd op die Horevoert en 3 percelen land, het ene genaamd de Heijveltsacker, het andere genaamd de Ronde Acker en het derde genaamd het Halff Mudsaet en nog een stuk weiland met een heiveldje daar achter aan liggende, de gehele stukken en percelen van erven voornoemd ca 21. lopensaet land groot en gelegen in de prochie en plaats voors. [GAT R297:47r°-47v° (1552)]

Mud en lopen waren inhoudsmaten voor graan. Een mud was gelijk aan 16 lopen; een ½ mud is dus 8 lopen. Een mudsaet is een oppervlakte waarop een mud rogge, een lopensaet een oppervlakte waarop een lopen rogge uitgezaaid kon worden. Zes lopensaet bedroeg ongeveer 1 ha; een half mudsaet was dus ongeveer anderhalf hectare. Zie: *Horenvoert* |378|.

249. HANGENDE RIJS, DAT

Rijs, van germ. **hrisa* (o), 'rijshout' (TW I, 845). Voor de betekenis van *hangende*, zie |242|.

- Heijnen Acker in die Heijdsijde aent Hangende Rijs [GAT R285:32v°,32v°-33r° (1538)]
- hofstad aan dat Hangende Rijs aan de Gruenstraet [GAT R286:45r°-45v° (1539)]
- straat dat Hangende Rijs bij Convent van Tongerlo [GAT R287:18v° (1540)]
- het Hangende Rijs bij het Godshuis van Tongerlo in die Heijdsijde [GAT R291:54v° (1544)]
- stuk erf zoals dat nu ter tijd afgepaald en betimmerd is groot ca ½ lopensaet ter plaatse genaamd die Heijdsijde omtrent het Hangende Rijs aldaar [GAT R297:43v°-44r° (1551)]

De oudst bekende vermelding van *het hangende rijs* dateert van 1372:

- dat aude goet bij het Hangende Rijs [BP R1175:360r° (1372)]

De naam komt ook veelvuldig voor in de Oisterwijkse protocollen:

- aent Hangende Rijs [OP R143:10r° (1419)]
- strate dat Hangende Rijs [OP R144:63r° (1422)]
- land in die aude hoeve met eenre stelten uutgaende aen die ghemeynt geheiten aen thangende rijs [OP R148:10r° (1433)]
- die Hangende Rijsche Straet [OP R149:10r° (1435)]
- ter stede geheiten aent hangende rijs aen die Hangende Rijsche straet [OP R153:3v° (1443)]
- dat Hangende Rijs [OP R156:7r° (1446)]
- aent Hangende Rijs [OP R160:11v° (1452)]
- bij dat hangende rijs [OP R161:7r° (1453)]

Het Hangende Rijs was een 'gemeijnt' in de Heijdsijde. Aan de namen van de eigenaars daar te oordelen was deze 'gemeijnt' het noordelijk deel van de *Ruijbraecken* **|595|** bij de *Hasennest* **|250|**. Tongerlo had ook nog bezittingen in de Heijdsijde, o.a. een heihoeve, d.w.z. een ontginning in de hei.

250. HASENNEST, DIE

Het is verleidelijk uit de naam Hasennest de betekenis 'leger van een haas' af te leiden. Dit is echter mogelijk niet juist. De naam kan zijn samengesteld uit *hase* (*hese*) < germ. **haisa*, 'haag, struikgewas' > gall.rom. *haisia*, 'omhaagd bos, haagbos', en *nest*, germ. **nista* < idg. **ni-dz-o*, uit de stam *ni-*, 'neder, beneden' en de 0-wortel *-dz-* uit de stam **sed* wat zitten betekent. Dit laatste geeft het woord de betekenis: 'verblijfplaats, woning, nederzetting'. De betekenis van Hasennest is dan: woning bij een omhaagd bos; ook dit kan weer wijzen op een jachtgebied (vgl. *Die Printhage* **|576|**).
Dit toponiem komt nog voor en is de naam van een straat lopende van de Vlashoflaan bij de Sweelincklaan in noordwaartse richting naar de Bundersestraat. Vroeger begon de Hasennest waar de voormalige Nieuw-Lovenstraat en de Heikantsebaan bij elkaar kwamen, nu Van Tussenbroekstraat; hij kruiste de Van Anrooijlaan, Smeijersstraat, Averkampstraat, Obrechtstraat en Vlashoflaan; het verlengde daarvan heet nu nog Hazennest.

- die hasennest aen die ruijbraecken [GAT R263:17v° (1511)]
- in die Heijdsijde aan de Hasennest [GAT R280:38r° (1532)]
- huis in die Ruijbraecken aan de Hasennest [GAT R281:20r°-20v° (1533)]
- huis aan de Hasennest aan de Ruijbraecken [GAT R282:26r°-26v° (1535)]
- heiveld aen den Hazennest in de Heijdsijde [GAT R285:34r° (1538)]
- in de Hazennest [GAT R286:los blad 59r° (1539)][4]
- huis in de Hasennest aan de Ruijbraecken [GAT R287:12v° (1540)]
- den Buynder-acker aen het Hasennest [GAT R430:109r° (1711)]
- den Haazennest [Tiendklampen, Heikant 5 (1778)]
- eene huijsinge met omtrent agt en eenvierde loop[t] land en een loop[t] weide ofte daar omtrent, gestaan en gelegen aan den Hasennest en een parceel heijbodem groot een en een half loop[t] ofte daaromtrent gelegen als voor [GAT R490:5r°-7r° (1790)]
- een parceel weide groot en en een vierde loop[t] ofte daar omtrent, gelegen aan den Hasennest [GAT R490:5r°-7r° (1790)]

De kadasterkaart van 1832 heeft de naam *Hazenest* voor een vrij groot akkercomplex ten oosten van de *Rugdijk* **|597|**, ten zuiden van de Bundersestraat, ten westen van de straat Hazennest. De zuidgrens werd eertijds gevormd door de Heikantsebaan.

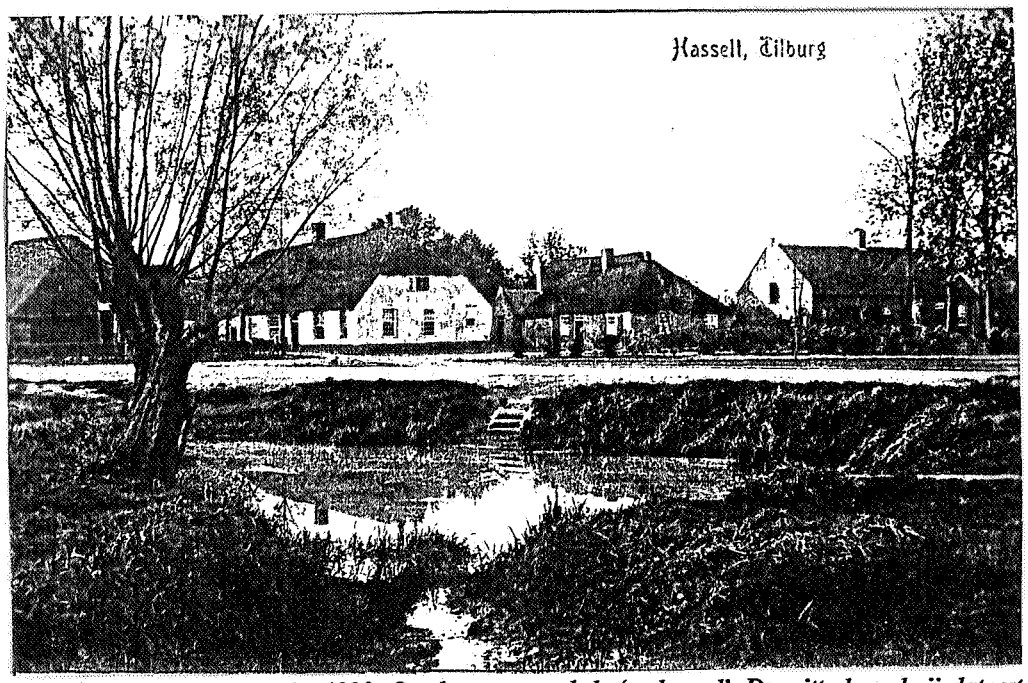
251. HASSELT, DIE

De Hasselt is een zeer oud toponiem en komt reeds voor in een Bosch protocol uit 1382: *die Hasselt* [BP1176:238 (1382)]. Volgens HPB is Hasselt een afleiding met het collectiefsuffix *-ithi* van *hasala-*, 'hazelaar', ohd. *hasal* > nhd. *hasel*, oe. *hæsel* > ne. *hazel*, in de betekenis van 'een bosje hazelaars'. Volgens het NEW kende het mnd. het woord *hassel*, 'hazelaar'. Verwant hieraan is het lat. *corylus*, *corulus* < **kosulo-* en oiers. *coll* < **koslo*.
De gewone hazelaar (*Corylus avellana* L.) vormt, hoewel hij meer dan 6 m hoog kan worden, nooit één enkele stam aan de basis. Hij is vooral te vinden in heggen,

---

4 Volgens [GAT R286:58v°-59r°] lag dit bij de Ruijbraecken en is het hetzelfde huis als vermeld in [GAT R282:26r°-26v°].

kreupelhout en als onderetage in het bos. Vroeger werd hij vaak gekweekt onder eiken. De hazelnoten hebben in prehistorische tijden een belangrijke rol in de voeding gespeeld.

Het Hasseltplein omstreeks 1930. Op de voorgrond de 'wolspuul'. De witte boerderij dateert van het begin van de 17e eeuw.

In [GAT R272:23v°-24r° (1522)] vonden we de vermelding *de Haselaerwech gelegen in die Hasselt*. Dit toont duidelijk aan dat hier sprake is van een hazelaar of hazelaarbos.
In elk geval komt de naam Hasselt al herhaaldelijk voor in de Bossche en Oisterwijkse protocollen:

- land aen die Hasselt [BP R1185:136r° (1415)]
- in die Hasselt lant die Woyser [OP R143:2v° (1418)]
- in die Hasselt [OP R143:6v° (1418)]
- aen die Hasselt [OP R143:8r° (1418)]
- optie Ronde Hasselt in Starts Hoeve [OP R144:41v° (1422)]
- huus die Woyser aen die ronde hasselt [OP R146:16r° (1429)]
- aen die ronde hasselt bij Stockhasseltschestraet [OP R146:30v° (1429)]
- aen die Hasselt, aen die Teetenbraeck optie zoe [OP R147:13r° (1430)]
- erfenisse aen die hasselt aen land dat goerken, aen erfenis geheyten den eertborn [OP R147:30r° (1430)]
- land aen die Ronde Hasselt [OP R149:42r° (1437)]
- in een stede geheiten die hove ende die Hasselt dat beyelant [OP R149:53r° (1437)]
- ronde hasselt land tgeloect [OP R149:54v° (1437)]
- tusschen die Hasselt en den Rodenberch Jan Roelofsven [OP R151:2r° (1438)]
- die Heertganck vander Hasselt bij die Daneelstraet [OP R154:11v (1444)]
- den auden Hof aen die Hasselt, dat busschelken after die hasselt [OP R154:11v (1444)]
- Celenacker aen die Hasselt [OP R154:32r° (1444)]

- aen die hasselt in die Theetenbraeck die sleehaghe [OP R154:32r° (1444)]
- land die lijnde bij die hasselt aen een waterlaet die Lijnde [OP R159:18v° (1451)]
- aan die Hasselt [OP R160:3r° (1452)]
- in die Ronde Hasselt [OP R160:23v° (1452)]
- in die Hasselt [OP R161:5v° (1453)]
- die middelste ijnde after die Hasselt aen die Danielstraet [OP R163:16v°,22v° (1455)]
- die Hasselt [OP R164:15r° (1456)]
- Wouwerhof in die hasseltacker [OP R260:16v° (1556)]

Een vermelding van 1477 berustend in het Rijskarchief te Brussel geeft:

- een huys geheiten die sthenen camer metten hove ende met sinen gronde ende toebehoirten ende metter erfenisse daeraen ligghende, soe lant soe weye soe heye, aeneen ligghende, gheleghen ter stheden gheheiten die Hasselt streckende vander ghemeinder strathen totten ackeren toe gheheiten die Thetenbrake [ARA Brussel, Ursel fonds L1534 (1477)]

In de Tilburgse protocollen tussen 1530 en 1550 komt het toponiem ontelbare malen voor:

- dat Bosske en die Hogeweye in die Hasselt [GAT R257:40r° (1504)]
- stuck erff gheleghen aen die Hasselt in die Creivenstraet geheyten dat bossch [GAT R258:25v° (1506)]
- die Hasselt [GAT R262:20v° (1510)]
- stertshoeve in die Hasselt [GAT R263:14r° (1511)]
- die Hasselt [GAT R264:4r° (1512)]
- aen die Hasselt aen die Cortstraet [GAT R267:9v° (1517)]
- huis ter plaetzen geheyten die Hasselt [GAT R271:53r°-53v° (1521)]
- die Hasselt in die Teetenbraeck [GAT R278:30r° (1530)]
- in die Hasselt geheyten die Teetenbraeck [GAT R278:30v° (1530)]
- die Hasselt in den Teetenbraeck [GAT R278:31r°,31v° (1530)]
- die Hasselt [GAT R278:53r°,54v° (1530)]
- in die Hasselt aan de straat [GAT R279:4v°-5v° (1531)]
- land in die Hasselt [GAT R279:43v° (1531)]
- in die Hasselt [GAT R279:48r° (1531)]
- huis in die Hasselt aan de straat [GAT R279:52r°-52v° (1531)]
- akker in de Hasselt [GAT R279:53r° (1531)]
- huis in de Hasselt [GAT R279:58v° (1531)]
- huis en grond in de Hasselt [GAT R280:16v° (1532)]
- huis en grond in de Hasselt aan de straat [GAT R280:32v°-33r° (1532)]
- land en weide in de Hasselt [GAT R280:51r° (1532)]
- huis in de Hasselt aan het Hasseltstraetke [GAT R280:57v° (1532)]
- huis in die Hasselt [GAT R281:5r°,5v°-6r°,13r°-13v° (1533)]
- huis in die Hasselt tussen een waterlaat en die Hasseltstraet aan die Creijenvenschestraet [GAT R281:10v°-11r° (1533)]
- land in de Hasselt en weiland in de Hasselt aan de Creijenvenschestraet [GAT R281:11r° (1533)]
- land in Sterts Hoeff in die Hasselt [GAT R281:11v° (1533)]
- land in die Hasselt [GAT R281:39r°-39v° (1533)]
- land in die Hasselt in die Teetenbraeck [GAT R282:34v°-35r° (1535)]
- land in die Hasselt aan die Creijenvenschestraet, de Veecken acker in Sterts Hoeve en nog een stuk land daar [GAT R282:35v° (1535)]
- erf met schuur aan die Cortstraet in de Hasselt, met een stuk land, de Grote Acker in de Langhstraet [GAT R282:36r° (1535)]
- land in de Hasselt aan de Cortstraet, aan die Langhstraet en nog een stuk daar [GAT R282:36r° (1535)]
- huis in de Hasselt [GAT R282:46r°,51r° (1535)]
- land in de Hasselt [GAT R283:16r° (1536)]
- huis in de Hasselt en 2 stukken land aan die Hasselt in Sterts Hoeve [GAT R283:27v°-28r° (1536)]
- huis en 2 stukken land in de Hasselt [GAT R283:34r° (1536)]
- huis in de Hasselt en grond in de Hasselt aan de Stockhasseltschestraet [GAT R283:37v° (1536)]
- land in die Hasselt [GAT R284:57v° (1537)]
- huis aan die Hasselt [GAT R285:33v° (1538)]
- huis in die Hasselt [GAT R286:25v°,30r°,53v°,54r° (1539)]

- huis aan die Steenen Camer in die Hasselt, noord een waterlaat en zuid een waterlaat en een straat [GAT R286:31r^{o} (1539)]
- de Penninckberghe in die Hasselt [GAT R287:1r^{o}-2r^{o} (1540)]
- huis in die Hasselt [GAT R287:54v^{o},57v^{o} (1540)]
- huis in die Hasselt aan die Gemeijnt [GAT R287:55v^{o}-56r^{o} (1540)]
- de Langen acker in die Langackers in de Hasselt [GAT R288:19r^{o}-19v^{o} (1541)]
- huis in die Hasselt en de Veekenschen acker in Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R288:19v^{o}-20r^{o} (1541)]
- weide de Bloemenbergh en land en heide genaamd theijvelt in de Hasselt aan die Langhstraet [GAT R288: 20r^{o} (1541)]
- t Geloeckt aen die Hasselt in die Langhstraet [GAT R288:20v^{o}-21r^{o} (1541)]
- Valenacker in die Hasselt in Sterts Hoeve [GAT R288:21r^{o}-21v^{o} (1541)]
- heide tHeijvelt in die Hasselt aan die Langhstraet [GAT R288:22r^{o} (1541)]
- land in die Hasselt aan die Creijenvenschestraet [GAT R288:26r^{o}-26v^{o},26v^{o},26v^{o}-27r^{o} (1541)]
- huis in de Hasselt [GAT R288:34r^{o}-34v^{o},40v^{o} (1541)]
- land in die Penninckbergh in de Hasselt [GAT R288:36r^{o}-37r^{o} (1541)]
- huis aen die Hasselt [GAT R288:53v^{o} (1541)]
- huis aen die Hasselt en weide in die Langhstraet [GAT R289:12v^{o} (1542)]
- huis in de Hasselt en gronden in Sterts Hoeve [GAT R289:36r^{o}-36v^{o},37r^{o}-37v^{o} (1542)]
- schuur in de Hasselt [GAT R289:37v^{o}-38r^{o} (1542)]
- land in die Hasselt [GAT R289:38r^{o}-38v^{o} (1542)]
- land en weide in de Hasselt [GAT R289:46r^{o}-46v^{o} (1542)]
- huis in die Hasselt [GAT R289:48r^{o} (1542)]
- huis aan die Hasselt [GAT R290:26v^{o},39v^{o}-40r^{o},40v^{o} (1543); R291:11r^{o} (1544)]
- huis in die Hasselt en gronden in Sterts Hoeve [GAT R291:55r^{o} (1544)]
- stukje land in die Hasselt in Sterts Hoeve [GAT R292:16v^{o} (1545)]
- weiland in die Hasselt [GAT R292:19v^{o},los blad 20r^{o} (1545)]
- die Hoghe Weije aan die Hasselt aan een waterlaat een zijde en een einde [GAT R292:22r^{o} (1545)]
- huis aan die Hasselt [GAT R292:23r^{o},59r^{o},59r^{o}-59v^{o} (1545)]
- land in die Hasselt in die Langhstraet [GAT R292:44v^{o} (1545)]
- land aldaar in Sterts Hoeve [GAT R292:44v^{o} (1545)]
- land in die Hasselt aan het Goerke [GAT R292:57r^{o}-57v^{o} (1545)]
- huis en grond aan die Hasselt [GAT R292:59v^{o}-60r^{o} (1545)]
- huis aan die Hasselt [GAT R293:5v^{o}-6r^{o},17r^{o}-17v^{o},38v^{o}-39r^{o},55r^{o}-55v^{o} (1546)]
- land aan die Hasselt [GAT R293:10v^{o},20r^{o} (1546)]
- land in die Hasselt aan die Creijenvenschestraet [GAT R293:19v^{o} (1546)]
- huis en grond aan die Hasselt [GAT R293:54r^{o} (1546)]
- 2 huizen in de Hasselt [GAT R293:73v^{o}-74r^{o} (1546)]
- land aan die Hasselt [GAT R294:25r^{o} (1547)]
- die Penninckberghe in die Hasselt [GAT R294:26r^{o}-26v^{o},32r^{o} (1547)]
- goederen in de Hasselt [GAT R294:32r^{o}-32v^{o} (1547)]
- huis aan de Hasselt en land in de Tetenbraeck in de Hasselt [GAT R294:33r^{o} (1547)]
- huis in de Hasselt en grond daar in de Tetenbraeck [GAT R294:48r^{o} (1547)]
- goederen aan die Hasselt [GAT R294:57r^{o}-57v^{o},57v^{o}-58r^{o} (1547)]
- land in die Hasselt aan die Langhstraet [GAT R295:12r^{o}-12v^{o},12v^{o}-13r^{o} (1549)]
- land in die Hasselt aan die Langhstraet en land aan de Rodenberch in de Hasselt [GAT R295:13r^{o}-13v^{o} (1549)]
- land in de Hasselt aan die Langhstraet [GAT R295:14r^{o}-14v^{o} (1549)]
- huizen aan die Hasselt [GAT R295:15v^{o}-16v^{o} (1549)]
- land aan die Hasselt [GAT R295:17r^{o}-17v^{o} (1549)]
- huis aan die Hasselt [GAT R295:37v^{o}-38r^{o},56r^{o},56v^{o} (1549)]
- huis in de Hasselt en grond in de Tetenbraeck in de Hasselt [GAT R295:57r^{o}-57v^{o} (1549)]
- huis en grond in de Hasselt [GAT R295:57v^{o} (1549)]
- land in die Tetenbraeck aen die Hasselt [GAT R296:8v^{o} (1550)]
- huis, hof, grond en erfenis ter plaatse genaamd aan die Hasselt [GAT R296:34r^{o} (1550)]

Ook na 1550 wordt de Hasselt met grote regelmaat in de Tilburgse akten vermeld:

- stuk land groot ca. 8 lopensaet aan die Hasselt en een stedeke te weten huis, hof met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende groot ca. 5 lopensaet aan die Hasselt die gemeijn straet genaamd die Stockhasseltsche straet ander einde [GAT R296:54r°-54v° (1551)]
- huis, hof, schuur en schaapskooi groot ca. 3 lopensaet ter plaatse genaamd die Hasselt en een stuk erf in weide liggende groot ca. 3½ lopensaet genaamd de Cranenborch ter plaatse genaamd die Hasselt [GAT R296:83r° (1551)]
- huis, hof, grond en erfenis groot ca. 3½ lopensaet aan die Hasselt [GAT R297:5v°-6r° (1551)]
- stuk land groot ca. 4½ lopensaet in die Hasselt in die Langhstraet [GAT R297:5v°-6r° (1551)]
- huis, hof, grond en erfenis groot ca. 2 lopensaet en 16 roeden ter plaatse genaamd aan die Hasselt [GAT R297:45v° (1552)]
- huis, hof, schuur en erfenis ter plaatse genaamd aan die Hasselt, een stuk land genaamd Truijen Acker gelegen ter plaatse voors. in die Langstraet [GAT R297:83v°-84v° (1552)]
- stuk land genaamd deels de Driesacker en deels de Valenacker ter plaatse genaamd die Hasselt in Sterts Hoeve in alle grootte als die aan elkaar gelegen zijn, de gemeijnt van Tilborg een einde, de Langstraet aldaar ander einde [GAT R297:84v°-85r° (1552)]
- huis en hof groot 1 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hasselt [GAT R297:85r°-86r° (1552)]
- een stuk land genaamd de Berchacker, groot ca. 2½ lopensaet ter plaatse genaamd die Hasselt [GAT R297:86r°-86v° (1552)]
- huis, hof, schuur met grond en erfenis ter plaatse genaamd die Hasselt [GAT R298:13r° (1552)]
- half lopensaet land ter plaatse genaamd in die Hasselt [GAT R298:13r°-14r° (1552)]
- stuck zaijlandts onbedeijlt sijnde drije loopensaet ende drije roijen of daeromtrent begrijpende gelegen binnen der prochie van Tilborch ter plaetse geheijten aende Hasselt [GAT R348:269v-270r° (1612)]
- twee huijsen, schuer erff metten gronde ende erffenisse daer aen liggende ende daertoe behoorende vrijff lopensaet off daeromtrent groot sijnde, gestaen ende gelegen ter plaetse genoemt aenden Hasselt aldaer tussen de gemeyne straet geheyten de Hoeckstraet d'een sijde, streckende vande erffenissen des H. Geest van Tilborch totten gemeyne Hasselt straet [GAT R357:258r° (1639)]
- een parceel saeijlants, genaemt de schuijt drie lopensaten ende achthien roeden ter plaetse genaemt aende hasselt ende een seeckeren mistwech suijtwaerts daer nochtans eenen gemeijnen waterlaet tusschen beijde is loopende [GAT R367:215ro (1662)]
- twee huijsen, schuer erff metten gronde ende erffenisse daer aen liggende ende daertoe behoorende vijff lopensaet off daeromtrent groot sijnde, gestaen ende gelegen ter plaetse genoemt aenden Hasselt aldaer tussen de gemeyne straet geheyten de Hoeckstraet d'een sijde, streckende vande erffenissen des H. Geest van Tilborch totten gemeyne Hasselt straet [GAT R374:42v° (1675)]
- akkerland en heide genaamd het gout beursken aan de hasselt [GAT R471:103v (1717)]
- een huijs schuer schop hoff ende aenstede groot vier Loopensaten ofte &a gelegen alhier onder dese Heerlijckheijt van Tilborg ter plaetse genaamt aende Hasselt aende Langestraat [GAT R471:174r°-175v° (1719)]
- akker in de Hasselt bij de Langestraet [GAT, Rechterlijk archief R97, ongefol., blad 89 (1736)]
- akker in de Hasselt bij de Stadshoef [GAT, Rechterlijk archief R97, ongefol., blad 89 (1736)]
- Tweeden Klamp, genaamt den Yskelder, beginnende ten oosten van de Hasseltse Capel, van daar door de Hasselt tot aan de Waterloop die agter het Kasteel omloopt, daar langst heen tot aan 't kwaad eind, van daar ten zuiden door 't kwaad-eindsstraatje, tot aan de Tongerlose Hoef in de Hoeven, van daar ten westen, door de Hoevense straat, draaiende noordwaards tot aan de Hasseltse Capel [Tiendklampen, Hoeven 2 (1778)]
- door die Dreef tot aan 't Swartven in de Heide en van daar, lynregt tot aan 't eind van de Langstraat aan de Hasselt [Tiendklampen, Hoeven 3 (1778)]
- in de Stokhasselt door de straat tot in de Hasselt [Tiendklampen, Hoeven 5 (1778)]
- een parceel ackerlant groot twee loopn ofte daer omtrend ter plaatse de Hasselt genaamd de Langstraat, zuid de straat, noord de waterloop [GAT R490:1r°-4v (1790)]
- een parceel schaarbosch groot twee lopensaten en een parceel ackerland groot een lopensaat beyde gelegen ter plaatse de Hasselt [GAT R490:15r°-15v (1792)]
- ackerland ter plaatse de Hasselt aan 't Craijven [GAT R490:37v (1792)]
- de vaste goederen staande in het Collectboek der Reëele omslagen over Tilburg onder de Heertgang de Hasselt [GAT R490:63v (1793)]
- de vaste goederen staande in het Collectboek der Reëele omslagen over Tilburg onder de Heertgang de Hasselt en Stokhasselt [GAT R490:64r° (1793)]

- een half huijs aan den noordenkant scheijdende op de graad van de Schouw, met de schuur en stal, met de helft vanden hoff aanden noordenkant zoo als is afgereend groot een Lop^{n} of &^{a} staande en gelegen alhier aan de Hasselt, oost de straat west D: J: van Hogendorp [GAT R493:48v^{o} (1800)]
- een parceel ackerland groot twee loop^{n} genaamd het Bogtje ter plaatze de Hasselt, noord den gemeenen heijwegt [GAT R493:138v^{o} (1802)]
- een parceel weij, groot twee Loop^{n} ofte daar omtrent en een parceel ackerland, groot een Loop^{n}, ter plaatze de Hasselt [GAT R493:178r^{o} (1803)]
- een parceel ackerland groot een loop^{t} ter plaatze de Hasselt aldaar oost een mistweg [GAT R493:184r^{o} (1803)]
- een parceel ackerland groot een en een halff Loop^{t} ter plaatze de Hasselt aldaar oost den H: Geest Armen alhier, west den mistwegt [GAT R493:184v^{o},185r^{o} (1803)]
- een parceel groot 6 Lop^{n} akkerland aan de Hasselt ter plaatse genaamd de Langstraat [GAT R494:25r^{o} (1805)]
- huis, hof en erve groot seventig roeden oft &^{a} met de helft en het gebruik en onderhoud vande put, staande op de erve, staand en gelegen alhier onder Tilborg aan de Hasselt [GAT R494:26r^{o} (1805)]
- Item een parceel akkerland, groot een en een vierde lopense of &^{a} aan de Hasselt [GAT R494:26r^{o} (1805)]
- Item een parceel akkerland groot een en een halff Lopensen ofte &^{a} gelegen onder de Hasselt aan den Groenenweg, aldaar oost den H. Geest Armen alhier, west de Groenenweg [GAT R494:26v^{o} (1805)]
- een parceel akkerland groot twee en een halff Lopensen of &^{a} aan de Hasselt aldaar oost de straat, west een mestweg [GAT R494:27r^{o} (1805)]
- een huis, schop, schuur en hoff, groot een lopensaet onder de Hasselt [GAT R494:27v^{o} (1805)]
- een parceel akkerland groot twee lopensen of &^{a} aan de Hasselt, aldaar oost de straat, west een mist of akkerweg [GAT R494:27v^{o} (1805)]
- een parceel akkerland groot 3 lopensen of &^{a} aan de Hasselt aldaar aan den groenenweg belend oost een mistweg [GAT R494:28r^{o} (1805)]
- een parceel weide groot twee lopensen aan de Hasselt aldaar [GAT R494:28r^{o} (1805)]
- eenen uitweg tusschen de huizinge en het schop alhier te Tilborg aan de Hasselt [GAT R494:61r^{o} (1806)]
- une maison, écurie, grange, boulangerie avec le jardin et pré adjacents, cotés litt^{a}. F. N° 513 section Hasselt (west de "l'administration des pauvres") [GAT R467:13 (1811)]
- la moitié d'une maison no. 521 avec le jardin située dans le quartier dit Hasselt [GAT R467:36 (1811)]
- une piece de terre labourable dans le quartier dit Hasselt [GAT R467:37 (1811)]
- in de straat genaamd 't Craayven onder de Wijk de Hasselt [GAT R467:69 (1811)]

Ook Zijnen (1760) geeft voor het huidige Hasseltplein de naam *Hasselt* evenals de kadasterkaart van 1832. Tegenwoordig is de *Hasselt* een wijk ingesloten tussen Ringbaan-Noord, Julianapark–Goirkestraat, Hasseltstraat–Dillenburglaan en Ringbaan-West; ze komt grotendeels overeen met de oude *Cleijn Hasselt*.
Zie ook: *Die Cleijn Hasselt* |**96**|.

252. HASSELT ACKER, DIE

(Zie: *Die Hasseltsche Ackeren* |**253**|.)

253. HASSELTSCHE ACKEREN, DIE

(Ook: Die Hasselt Acker)

- die ghemeyne zoeyen in die Hasselt acker [GAT R263:los stuk bij 1 (1511)]
- stuck landts drie lopensaet ut circiter begripende gelegen inde prochien vs. ter plaetsen geheijten in die Hasseltsche ackeren aenden gruenen wech [GAT R277:60v^{o}-60r^{o} (1529)]
- in die Hasseltse acker [GAT R278:30v^{o} (1530)]
- die Hasselt acker [GAT R278:31r^{o} (1530)]
- inde Hasselt acker [GAT R278:53r^{o} (1530)]
- de Eijckacker in de Hasselt Ackeren [GAT R279:4v^{o}-5v^{o},48r^{o} (1531)]
- land in die Hasselt Ackeren [GAT R280:37v^{o},39v^{o} (1532); R281:11v^{o},37r^{o} (1533)]
- land in die Hasseltsche acker [GAT R283:8v^{o},18r^{o},18v^{o} (1536)]
- land in die Hasseltsche ackeren aan een waterlaat [GAT R283:49v^{o} (1536)]
- land in de Hasseltsche ackeren [GAT R285:11v^{o} (1538)]

- land dat Lege Stuck in die Hasselt ackeren [GAT R286:5v° (1539)]
- land in die Hasseltsche ackeren [GAT R286:7r° (1539)]
- land in die Hasseltsche ackeren aan een waterlaat [GAT R286:23r°-23v° (1539)]
- de Strijacker in de Hasseltsche ackeren [GAT R286:30r° (1539)]
- land in die Hasseltsche ackeren aan die Creijenvensche straet [GAT R286:32v° (2x)(1539)]
- stukje land in die Hasseltsche ackeren [GAT R286:40r° (1539)]
- land in die Hasseltsche ackeren [GAT R287:54v° (1540)]
- t quade lopensaet in die Hasseltsche ackeren aan dat Hasseltstraetke [GAT R288:20v°-21r° (1541)]
- Deenkens acker in Hasseltsche ackeren [GAT R288:26r°-26v°,26v°,-26v°-27r° (1541)]
- stuk land in die Hasseltsche ackeren aan die Creijenvensche straet [GAT R288:34r°-34v°,40v° (1541)]
- de Willichacker en de Berchacker daar [GAT R288:53v° (1541)]
- land in die Hasseltsche ackeren [GAT R288:63r° (1541);R289:6v°,34v° (1542)]
- de Strijacker en de Berghacker aldaar [GAT R289:36r°-36v°,37v°-38r°,38r°-38v° (1542)]
- de Strijacker en de Berckacker aldaar [GAT R289:46r°-46v° (1542)]
- de Berge acker aldaar [GAT R289:48r° (1542)]
- de Strijacker in die Hasseltsche ackeren [GAT R290:20r° (1543)]
- stuk land in die Hasseltsche ackeren [GAT R290:33v°-34r° (1543)]
- land aldaar aan die Creijenvenschestraet [GAT R290:40v° (1543)]
- land in de Hasseltsche ackeren [GAT R290:53r°,53v°,55v° (1543)]
- de Strijacker in die Hasseltsche ackeren [GAT R291:7r° (1544)]
- stuk land in die Hasseltsche ackeren [GAT R291:47v° (2x)(1544)]
- stuk land in die Hasseltsche ackeren aan die gemeint [GAT R291:51r° (1544)]
- de Wouwerhoff in die Hasseltsche ackeren [GAT R291:55r° (1544)]
- land in die Hasseltsche ackeren [GAT R293:19v° (1546);R295:12v°-13r° (1549)]
- t Quaeij Lopensaet aldaar [GAT R295:14r°-14v° (1549)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen reeds vermeld [OP R144:4v° (1423);R161:16r° (1453)].

De *Hasseltsche Ackeren* waren gelegen tussen: Hasseltstraat en Hasselt, Kraaivensestraat en Stokhasseltstraat, m.a.w. de gehele huidige Textielbuurt (vóór de Tweede Wereldoorlog werd het gedeelte tussen Ringbaan-Noord en Textielstraat de Jordaan genoemd) en verder over de huidige Ringbaan-Noord en zwaaikom in het Wilhelminakanaal tot ongeveer halverwege de Heikantlaan. Volgens de kadasterkaart van 1832 werden de *Hasseltsche Akkers* in het noorden begrensd door *De Kraaivensche Akkers* |131|. Oorspronkelijk waren dit de gemeenschappelijke akkers van de bewoners van de *Hasselt* |251|.

254. HASSELTSCHESTRAET, DIE

Dit is de huidige Hasseltstraat.

- huis aan de Hasseltschestraet en Creijenvenstraet [GAT R281:10v°-11r° (1533)]
- weide en heide aan die Hasseltschestraet tussen de straet en het Goerke [GAT R292:84r° (1545)]
- van daar ten noorden, door 't kwaad einds straatje tot in 't kwaad eind aan den waterloop, van daar, langs die waterloop, agter het Kasteel om, tot daar die loop komt in de Hasseltsestraat [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- zuidwaarts door de Hasselsestraat tot aan de Capel [Tiendklampen, Hoeven 3 (1778)]

Of met de volgende vermelding eveneens de huidige Hasseltstraat is bedoeld, is niet geheel duidelijk:

- twee huijsen, schuer erff metten gronde ende erffenisse daer aen liggende ende daertoe behoorende vijff lopensaet off daeromtrent groot sijnde, gestaen ende gelegen ter plaetse genoemt aenden Hasselt aldaer tussen de gemeyne straet geheyten de Hoeckstraet d'een sijde, streckende vande erffenissen des H. Geest van Tilborch totten gemeyne Hasselt straet [GAT R357:258r° (1639);R374:42v° (1675)]

255. HASSELTSCHEWECH, DIE

- t Quaeij Lopensaet in de Hasseltsche ackeren aan een gemeijn weg de Hasseltschewech [GAT R295:14r°-14v° (1549)]

Kennelijk zijn het *Hasseltstraetke* |256| en de Hasseltschewech dezelfde. In elk geval is hier niet de huidige Hasseltstraat bedoeld. Het Hasseltstraetke of Hasseltschewech stond waarschijnlijk haaks op de huidige Hasseltstraat. Het Hasseltstraetke is waarschijnlijk de latere Kapelstraat. Zie ook: |256|.

256. HASSELTSTRAETKE, DAT

- een huis in die Hasselt, aan een zijde het Hasseltstraetke en een einde de straet [GAT R280:57v° (1532)]
- t Quade Lopensaet in die Hasseltsche ackeren aan een ackerstraetke genaamd dat Hasseltstraetke [GAT R288:20v°-21r° (1541)]

Het is ons onbekend welke straat in de Hasselt met dit straatje bedoeld is, maar vermoedelijk de Kapelstraat. Deze liep vroeger vanaf de Goirkestraat eerst noordwestwaarts en vervolgens westwaarts naar de Hasseltstraat. De Oude Kapelstraat en de ventweg langs de Ringbaan-Noord, tussen de Scheerderstraat en de Hasseltstraat, zijn er nog restanten van. Het noordwest lopende deel van de Kapelstraat maakte in 1872 nog deel uit van het *Stokhasseltsche Kerkpad*; het westwaarts lopende deel heette in 1872 *Groot Hasseltsche Kerkpad*. In 1881 kreeg de straat de naam Kapelstraat.[5]

257. HAUTACKER, DE

- een stuk land met een huis daarop genaamd de Nieuwe Stede, het land genaamd de Hautacker in Loven bij de Broeckstraet [GAT R293:7r°-7v° (1546)]
- stuk land genaamd de Hautacker gelegen aan een gemeijn straetke genaamd die Broeckstraet [GAT R296:15r° (1550)]
- een vijfde deel in een stuk land genaamd de Hautacker [GAT R296:20r° (1550)]
- stuk land genaamd de Hautacker, de gehele akker ca. 10 of 11 lopensaet groot, ter plaatse genaamd Loven aan die Broecksijde tussen erfenis van de Tafel van de Heilige Geest van Tilburg een zijde, erfenis van Lenaert Sijmon Matheus ander zijde, die gemeijn heerbaan aldaar een einde, een gemeijn straat genaamd de Broeckstraet ander einde [GAT R298:14v° (1552)]

Dit toponiem wordt ook in het Oisterwijks protocol vermeld:

- die gebuerstrate bij den Hautacker aen die broecside [OP R146:14r° (1429)]

Betekenis: houtakker, mogelijk: akker bij een hout=bos. Deze akker lag klaarblijkelijk tussen de heerbaan (= Oisterwijksebaan) en de Broekstraat. De Tafel van de Heilige Geest bezat daar in 1832 nog een drietal stukken land (kadastraal 1832 sectie B 745, 747 resp. 749). Het bewuste stuk zal gezien de ligging van deze percelen aan het eerste of het laatste gegrensd hebben, hoewel de mogelijkheid bestaat dat het stuk land gezien de grootte overeenkomt met perceel no. 747.
Zie ook: *Broeckstraet* |79|.

258. HAVERLAND, DAT

- akker in de Schijve [GAT R279:44r°-44v° (1532)]
- akker in de Schijve aan de Werft [GAT R284:25v° (1537)]

Deze akker was gelegen op de grens van de Schijf en de Rijt aan de Werft, en waarschijnlijk aan de oostzijde (Schijfkant) van de Werft, (omdat de Vlasstraet niet wordt genoemd), ter plaatse waar nu Westpoint aan de Ringbaan-West staat. De naam geeft aan dat men er haver op verbouwde.

---

5 In 1872 was er overigens ook al een Kapelstraat, de tegenwoordige Van Hogendorpstraat, die tussen 1881 en 1900 *Nieuwe Hasseltscheweg* heette.

259. HAZENACKER, DE

- acker aan de Scheijtsteeghde bij het Lo [GAT R282:32r^{o} (1535)]
- acker in Corvel bij het Zansche Hecken [GAT R289:16v^{o}-17r^{o},17r^{o}-17v^{o},17v^{o},18v^{o}-19r^{o} (1542)]
- aan die Scheijtsteeghde en de Heerbaan [GAT R289:44v^{o}-45r^{o} (1542)]
- aan de Heerbaan in Corvel acker [GAT R289:45r^{o}-45v^{o} (1542)]

Er waren meer percelen in de Corvel Ackeren die Hazenacker heetten, vermoedelijk door erfdelingen uit één akker ontstaan. De Hazenacker lag aan de *Scheijtsteeghde* **|606|**, een akkerweggetje dat van het verlengde van de *Poelstraet* **|560|** naar de huidige Goirleseweg liep, ten zuiden van de textielfabriek van Van Puijenbroek, ongeveer midden over het Sportpark. De Hazenacker was waarschijnlijk ten zuiden hiervan gelegen, westelijk van de *Venackeren*. De Heerbaan was de oude weg naar Goirle, komende van *Oerle* **|524|**, alsmede het verlengde van de Poelstraet (nu Tafelbergstraat).

Vermoedelijk hebben we ook hier weer te maken met een herkomst uit **haisia* (haag, struikgewas), en wel met een ablautsvorm van *hees*, m.a.w. de heesakker (Vgl. *Die Hasennest* **|250|** en *Die Printhage* **|567|**.)

Oisterwijkse protocollen:

- land in den hazenacker aen die Zantsche steghe [OP R144:63v^{o} (1422)]
- den hazenacker [OP R147:18r^{o} (1430)]
- hazenacker aent Rulaer [OP R206:30v^{o} (1502)]

260. HECKEN BIJ LIJNKE BEERTEN IN DE MOLENSTRAET

Gelegen in *Corvel* **|120|**.

- huis, hof, schaapskooi en erf in het Laer dat schuldig is te onderhouden het hecken hangende te Corvel aan de Molenstraet bij Lijnke Beerten [GAT R286:1v^{o}-2r^{o} (1539)]
- het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r^{o}-26v^{o} (1551)]

Lijnke, vleivorm bij Kathelijne (Katharina), Beerten was een dochter van Anthonis Ghijsbrecht Henrick Beerten de Oude en Jutta Jan Mutsaerts. Zij was gehuwd met Willem Steven Willems alias Willem Steven Huenen en woonde in de *Berckdijck* **|22|**. Hoewel hier sprake is van een hek te Korvel te onderhouden door een huis in *het Laer* **|424, 425|** van de erfgenamen van Jan Snellen, wil dit nog niet betekenen dat ook het hekken daar hing. Lijnke Beerten bezat namelijk ook nog land aan de *Juijpt* **|403|**, zoals blijkt uit een akte van 26 februari 1543 [GAT R289:49v^{o}]. Het is dus waarschijnlijk dat het hekken naast dit land in de weg naar de 'gemeijnt' de *Juijpt* hing. De betreffende *Molenstraet* **|500|** was dan de huidige Hesperenstraat(–Paterstraat). Dit lijkt te worden bevestigd door de akte van 1551.

261. HECKENSTUXKEN, DAT

- akker in Loven acker [GAT R289:10v^{o}-11r^{o} (1542)]

Deze akker valt niet nader te lokaliseren. Zijn naam geeft aan dat hij in de nabijheid van een hek of veken gelegen heeft.

262. HEELBERCH, DIE

- akker in Broeckhoven aan 3 zijden aan de straet liggend, van Dierck Back [GAT R282:53v^{o}-54r^{o} (1535)]
- stuk land aan de Heijlige Eijkstraet, de Broeckhovensche Kerckstraet en een straet [GAT R286:53r^{o} en los blad 53r^{o} (1539)]
- stuk land in Broeckhoven aan 3 straten [GAT R286:64r^{o} (1539);R287:2v^{o}-3r^{o} (1540)]

Heel is een vorm van *hel(le)*, ontstaan door rekking van de middenvokaal, en betekent '(steile) helling'. Dit zou kunnen wijzen op een zekere kunstmatigheid.
Of hebben we hier soms te maken met een oorspronkelijk *hede(l)*, 'gras dat op een weg of pad groeit', (met verlies van *d* door syncope tot *heel*). Frappant is dat dit stuk in het noorden aan de huidige Groenstraat (*Die Gruenstraet* |**234**|) grenst. In dat geval is de betekenis van dit toponiem: de terreinverhoging bij of aan de met gras begroeide weg.
Een laatste mogelijkheid is een herkomst van het eerste lid < **hailaga*, 'heilig'. Opvallend is het feit dat het stuk land in de tweede vermelding grenst aan de *Heijlige Eijckstraet*; deze akker lag gezien de belendingen namelijk tussen de huidige Broekhovenseweg en de genoemde *Heijlige Eijckstraet* |**286**|, zuidelijk van de Groenstraat.

263. HEERHECKEN, DAT
- het deel in het Heerhecken en de voorpost bij de gracht in het Zandsche Hecken [GAT R282:32v° (1535)]
- in Corvel acker bij de Cannenacker [GAT R289:44v°-45v° (1542)]

Het *Heerhecken* moet bij de 'heerbaen' gehangen hebben, dit is hier de weg naar Goirle, m.a.w. in de buurt van de voormalige Heiningstraat en *Scheijtsteeghde* |**606**|. Heerhekken waren hek(afsluitingen) die in een heerbaan of heerweg hingen.

264. HEERHECKEN, DAT
- het heerhecken bij Willem Verlijnden in het Sonderlock [GAT R289:8r°-9v° (1542)]

Dit *Heerhecken* moet gehangen hebben in de buurt van de Oisterwijksebaan in het *Sonderlock* |**624, 625**|.

265. HEERSTAL, DE
(Zie: *De Herstal* |**316**|.)

266. HEERSTALSSTRAET, DIE
(Zie: *Die Herstalstraet* |**317**|.)

267. HEERSTRAET / HEERBAEN / HEERWECH
Dit is de naam dei gegeven werd aan een verbindingsweg naar een ander dorp, zoals de weg naar Goirle, naar Oisterwijk, Hilvarenbeek of Enschot.
- land in dat Zantsche lant after Corvel optie heerstrate [OP R146:9v° (1429)]
- in Corvel acker [GAT R295:51r°-51v° (1549)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 16 lopensaet ter plaatse genaamd Oerl aan die Hoecht tussen die heerbaen aldaar een zijde, erfenis van de Heilige Geest van den Bosch een einde [GAT R296:59v° (1551)]

In dit geval is duidelijk de weg naar Goirle bedoeld.
- achter de Hovel bij de Molenstraet [GAT R287:80r° (1540)]
- bij de Commerstraet [GAT R291:5r° (1544);R295:48v°-49r° (1549)]
- in Loven [GAT R292:31v°,35v° (1545)]

In het eerste geval is de huidige St. Josephstraat bedoeld. Dit kan ook in de tweede vermelding het geval zijn, maar ze kan ook in de nabijheid van de Oisterwijksebaan gelegen hebben. In het laatste geval is zonder meer sprake van de Oisterwijksebaan.
- stuk land in die Enschotse Ackeren aen die gemeijn Heerbaen [GAT R284:28r° (1537)]
- akkerland genaamd die Bocht in het Sonderlock aen die gemeijn Heerbaen [GAT R293:7r°-7v° (1546)]

Hier moet sprake zijn van de thans verdwenen Enschotsebaan op het Industrieterrein Loven.

- in Oerle bij de H. Geest van den Bosch [GAT R282:17v°, los blad 18r° (1535)]
- bij Back van Broeckhoven [GAT R286:27v°-28v° (1539)]
- bij het Voertveeken [GAT R293:64r° (1546)]

De H. Geest van den Bosch lag op de Hoogt, naast de kerk van Broekhoven I en strekte zich uit tot aan de huidige Lanciersstraat. Met deze Heerstraet wordt de oude weg, lopende van de St. Josephstraat naar Broekhoven, gedeeltelijk nu Lanciersstraat, Kruisvaardersstraat en – nu verdwenen – Beeksedijk, bedoeld. Smulders noemt als Heerstraat en Heerweg:

- bij Voetelenbraecke [OP R143:6r° (1418)]
- aan die Hoeven [OP R143:38v° (1420)]
- in Oerle [OP R143:61v° (1420)]
- bij Smeets acker [OP R144:63r° (1422)]
- after Corvel in dat Zantscheland [OP R146:9v° (1429)]
- in Oerl [OP R146:31r° (1429)]
- in Oerle bij het Kerckven [OP R147:28r° (1430)]
- lanf den heerwech in broechoven acker [OP R148:19r° (1433)]
- aan die leemputten tussen de Hovel en die molen aan die Velthoven [OP R152:24r° (1440)]
- after de Hovel aan de Molendijck [OP R153:38v° (1443)]

Ook in het Bosch protocol is sprake van een Heerstraat, zonder dat aangegeven is waar in Tilburg of welke van de bovenstaande heerwegen hiervoor in aanmerking komt.

- heerstraet aen dat cruys [BP R1180:89r° (1394)]

267a. HEESBEEMD, DE

- gelegen in die Heeze aan de Leije en de gemeijnt van Tilburg en Goirle [GAT R292:28r° (1545)]

Deze beemd was gelegen in een beemdengebied dat collectief werd aangeduid als *Die Heeze* |**268**|.

268. HEEZE, DIE

De naam *hees* duidt op struikgewas en is vlg. TW (blz. 463) afgeleid van germ. *haisjo*, 'kreupelhout, struikgewas'. De Vries (NEW 244) verklaart de naam < germ. **haisia*, 'laag beukenbos, ook als veeweide in gebruik' en men zou het germ. woord mogen afleiden uit idg. **kaid-to* dat dan te verbinden is met de betekenis 'bos van jong hout dat voor de kap gebruikt werd'.

De Heeze was een beemdengebied en gemeijnt, en was gelegen aan de Oude Leij rond de *Gemeijne Dijk* |**204**| (Oude Beeksepad), en strekte zich westwaarts uit, richting Goirle, tot aan *de Boschkes* aldaar. Ook het noordwestelijk deel van de huidige Beekse Bergen was waarschijnlijk een deel van de gemeijnt de Heeze.

- in die Heeze [GAT R263:13v° (1511)]
- die Heze aen die ghemeyn dijck [GAT R264:10v° (1512)]
- beemd aan die Oude Leije een einde en gemeijnt ander einde [GAT R282:6r°-6v°,7v°,los blad fol. 30 (1535)]
- beemd in de Heeze aan de Oude Leije en de gemeijnt [GAT R282:62v°-63r° (1535);R285:5r° (1538);R286:38r° (1539)]
- beemd in die Heeze aan de stroom [GAT R288:35v°-36r° (1541)]
- beemd in die Heeze aan d'Oude Leije [GAT R288:36r°-37r°,37r°-37v° (1541)]
- beemd in die Heeze tussen Leije en gemeijnt [GAT R288:48r°-48v° (1541);R289:3r°-3v° (1542)]
- stuk land in die Heeze aan die Oude Leije [GAT R290:23v° (1543)]
- beemd de Heesbeemd in die Heeze tusschen Oude Leije en de gemeijnt [GAT R292:28r° (1545)]
- beemd in die Heeze aan de Leije [GAT R292:41v°,50r°-51r° (1545)]

- beemd in die Heeze waar de Nieuwe Leije doorloopt tussen Oude Leije en gemeijnt [GAT R293:31v°-32r° (1546)]
- beemd in die Heeze tussen Leije en waterlaat [GAT R295:25v° (1549)]
- stuk beemd ca. 13 of 14 lopensaet groot in die Heeze, waar die Nijeuwe Leije door loopt, die Heeshoeck een einde, de Oude Leije ander einde [GAT R296:48r° (1551)]

De Heeze wordt reeds genoemd in de Bossche:
- die heze [BP1184 fol. 142 (1405);BP1185 fol. 312v° (1408)]
- 2 bunder beemd Tilborch aen die Heze [BP R1187:287v° (1411)]
- erfelijke pacht uit 2 bunder weide te Tilborch in Heze [BP1188 fol. 469 (1414)]

en Oisterwijkse schepenprotocollen:
- broec in dat Zantsche Broecke in die Heze [OP R143:30r° (1419)]
- aan de Oude Aa[6] [OP R144:68v° (1422)]
- bij dat Zantsche Broeck [OP R144:75v° (1422);R150:24v° (1436)]
- beemd [OP R150:24v° (1436);R154:20r° (1444)]
- aan dat Zantsche Broeck [OP R152:61v° (1440)]
- die Heeze [OP R153:19r° (1443)]
- Berenbroeck in die Heeze [OP R153:30r° (1443)]
- weide aan de Rabbautschendijck [OP R154:21r° (1444)]
- bij Kijenthout [OP R155:22r° (1445)]
- Berenbroeck in die Heeze [OP R163:7v° (1455)]

269. HEIHOEFF, DIE
- akker in de Heijdsijde buiten de Dreijboem bij de Berchacker en die Putacker [GAT R280:53v°-54r°,54r° (1532)]
- heideveld aan de Postelstraet achter het Creijenven [GAT R289:37v°-38r° (1542)]

Deze akker lag dus voorbij de *Dreijboem* |**169**| en is het restant van een hoeve, een stuk land van minstens 12 bunder, aan de heide.

270. HEIJDELAER, DIE
- land bij het Goet ten Haensberghe [GAT R287:37v°-38r° (1540)]

Dit land was eigendom van Jan Back Bertouts geweest en was nu eigendom van Marcelis Ghijb Weijten alias Haermans, die aan de *Rugdijk* |**597**| woonde.

271. HEIJDRIES, DE
- erf in land en weide in de Tetenbraeck in de Hasselt [GAT R279:4v°-5v° (1531)]
- een broek genaamd die Heijdries [GAT R282:39r°-39v° (1535)]
- akker in de Tetenbraeck [GAT R295:57r°-57v° (1549)]

Ook vermeld in de Oisterwijkse protocollen:
- land die heijdryesch in die Teetenbraeck [OP R143:19r° (1419)]
- land den heijdriesch [OP R146:36r° (1429)]

In de tweede vermelding hierboven is niet aangegeven waar hij gelegen was, maar vermoedelijk in de Hasselt. Voor de betekenis van 'dries', zie *Dries* |**172**|.
Zie ook: *Die Tetenbraeck* |**654**|.

272. HEIJDSESTRAET, DIE
(Zie: *Die Heijdstraet* |**276**|.)

273. HEIJDSESTRAET, DIE
(Zie: *Die Heijdstraet* |**277**|.)

---

6 D.i. Oude Leije.

274. HEIJDSIJDE, DIE

De Heijdsijde is een van de oude Tilburgse herdgangen. Het is al een oude benaming. De Heijdsijde was zeer groot en werd globaal begrensd door:

- (in het zuiden, van west naar oost) vanaf de splitsing *Stockhasseltschestraet–Cromstraet* via het Lijnsheike, de Zwartrijt naar de *Ruijbraecken*;
- (in het oosten) Berkel-Enschot en Udenhout,
- (in het noorden) de grens met Loon op Zand,
- (in het westen) de heide bij de *Postelstraet*.

De naam is bepaald door topografisch/geografische factoren in het noorden van Tilburg: dit is de kant van de heide, de *Heijdsijde*, in tegenstelling tot de *Broecksijde* in het zuiden van het toenmalige dorp Tilburg. Een beperkt archeologisch onderzoek door de voormalige stadsarchivaris Stoepker uitgevoerd aan de noordwestzijde van de huidige Schans leverde slechts laat-middeleeuwse vondsten op, en ook de dikte van het esdek wees niet op oudere ontginningen, zodat de veronderstelling gerechtigvaardigd is dat de ontginningsactiviteiten hier eerst omstreeks 1300 hebben aangevangen. Enkele 'hoeven' ('gueden') in de directe omgeving van de Schans:

- het *Goet ter Lijnden* |**215**| in het zuiden,
- het *Goet ten Coudenberch* |**94**| in het noordwesten,
- het *Goet ten Haenberghe* |**244**| ten oosten van het voorgaande goed, en
- het *Goet ten Appel* in het noorden bij de *Vijffhuijsen* |**690**|,

lijken te wijzen op hoeven die als basis dienden voor middeleeuwse ontginningen, waarbij zich geleidelijk als gevolg van splitsing kleine buurtschappen vormden.[7]

Bijna vanzelfsprekend vinden we reeds vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen:

- 1422 [R144:55v°]
- communitas die goerstrate bij stelaertsheydehoeve bij heydside [OP R149:93r° (1423)]
- 1430 [R147:24v°]
- 1440 [R152:14v°,15r°: aan de Dreijboem;R152:42r°]
- 1443 [R153:11r°: Jan Rode Zegers Hoeve]
- 1444 [R154:26v°]
- 1446 [R156:15r°: Jan Rode Zegers Hoeve]
- 1449 [R157:22r°]
- 1452 [R160:10r°]

Reeds het grote aantal vermeldingen in de 15e eeuw deed wijlen Ferd. Smulders in zijn artikelenreeks 'Tilburg rond 1450' de uitspraak ontlokken dat dit gebied zeer druk bewoond werd. Hij baseerde zich hierbij waarschijnlijk op het grote aantal grond- en andere transacties. Onze veronderstelling is echter dat dit gebied nog niet zo dicht bewoond was, maar dat het juist in de periode tussen ±1380-1450 onderworpen was aan een nieuwe golf van (heide-)ontginningen.

In de 16e eeuw was de voornaamste bewoning geconcentreerd rond:

- het einde van de *Stockhasseltschestraet* |**644**| en de *Cromstraet* |**139**| (waar een draaiboom stond),
- de *Cauwenberch* |**94**|,
- de *Horenvoert* |**378**| en de *Lijndsche Ackeren* |**467**|,
- de *Moerstraat* |**493, 494**|, *Rugdijck* |**597**| en *Hasennest* |**250**|.

---

7 Plevoets, A., 'De oude Heikant', in: *Tilburg, Tijdschrift voor geschiedenis monumenten en cultuur*, jrg. 4 (1986), no. 2, blz. 9-11.

- heydtseyde [GAT R261:20v° (1509)]
- die heydseyde [GAT R262:1v° (1510)]
- heydsyde [GAT R262:6r° (1510)]
- peter beyendijck in die heydsijde [GAT R263:los stuk bij 3 (1511)]
- die heydseyde [GAT R263:28v° (1511)]
- die heydseyde [GAT R264:3r° (1512)]
- aen die Heydsijde bij die Houtsestraet [GAT R278:52v° (1530)]
- die Heydsyde aen den dreijboem [GAT R278:54r° (1530)]

Het aantal vermeldingen tussen 1530 en 1550 alleen al is zeer groot:

- huis van Wijtman Joest in die Heijdsijde [GAT R279:6r° (1531)][8]
- huis van Marten Pauwels Deckers aan die Heijdsijde naast Ceel Haermans en de gemeijnt [GAT R279:10r° (1531)]
- land in die Heijdsijde [GAT R279:12r° (1531)]
- heide in die Heijdsijde bij Pulskens en de gemeijnt [GAT R279:22v° (1531)]
- huis in die Heijdsijde bij het Hoelven aan de Cromstraet [GAT R279:23r° (1531)]
- huis van Henrick Willem sBeren in die Heijdsijde buiten de Dreijboem bij Marten Pauwels Deckers en Ceel Haermans [GAT R279:38r° (1531)]
- huis in de Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R279:45r° (1531)]
- huis in die Heijdsijde [GAT R279:45v° (2x)(1531)]
- huis van Arijaen Wouter Loer in die Heijdsijde buiten de Dreijboem bij Marten Pauwels Deckers [GAT R279:47r° (1531)]
- huis van Jan Herman van Boerden in de Heijdsijde aan de Rugdijck bij de Moerstraet [GAT R279:47v° (1531)]
- huis in die Heijdsijde aan het Hoelven [GAT R279:50v° (1531)]
- huis en hoeve in die Heijdsijde aan de Postelstraet van Ariaen Zegers [GAT R279:51v° (1531)]
- land in die Heijdsijde aan die Zegers Huis rondom aan de gemeijnt gelegen [GAT R279:52v° (1531)]
- heide in die Heijdsijde aan het einde van het Creijeven aan de gemeijnt [GAT R279:53r° (1531)]
- huis in die Heijdsijde bij Peter Pulskens [GAT R279:53r°-53v° (1531)]
- huis in die Heijdsijde van Herman Cornelis Hermans naast Gherit Vranck Lemmens [GAT R279:54r° (1531)]
- huis en land in die Heijdsijde aan de Cauwenberch [GAT R279:58r° (1531)]
- huis in die Heijdsijde bij Sinte Quirijn Stock [GAT R279:58r°,58v° (1531)]
- huis van Embert Eelkens in die Heijdsijde aan de Cauwenberch [GAT R279:58v° (1531)]
- huis in die Heijdsijde aan de gemeijnt en akker in die Lijndsche acker [GAT R280:5r° (1532)]
- huis van Pauwels Cornelis Heijsten in die Heijdsijde bij Goijaert Pulskens [GAT R280:8r°-8v° (1532)]
- huis van Peter Peter Reijnen in die Heijdsijde bij Ghijsbert Willem Verschueren [GAT R280:8r°-8v° (1532)]
- huis in die Heijdsijde bij Wijt Joest [GAT R280:13v° (1532)]
- heide in die Heijdsijde aan het Hoelven [GAT R280:23r° (1532)]
- heide in die Heijdsijde [GAT R280:24r° (1532)]
- land en weiland in die Heijdsijde [GAT R280:24r°-24v° (1532)]
- huis in die Heijdsijde [GAT R280:24v° (1532)]
- land in die Heijdsijde [GAT R280:25r°,25r°-25v° (1532)]
- huis van Jan Peter Jan Mutsaerts in die Heijdsijde aan het Hoelven [GAT R280:26v° (1532)]
- huis in die Heijdsijde bij de Cauwenberch [GAT R280:37r° (1532)]
- land in die Heijdsijde bij Zegers huis [GAT R280:37r° (1532)]
- huis van Arijaen Jacop vanden Brekel in die Heijdsijde aan de Hasennest [GAT R280:38r° (1532)]
- huis in die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R280:49v°,49v°-50r°,50r° (1532)]
- huis en land in die Heijdsijde bij de Cauwenberch dat Joest Embrecht Eelkens verkoopt aan Meeus Steven Meeus [GAT R280:51v° (1532)]
- huis in die Heijdsijde bij Goijaert Pulskens [GAT R280:53r° (1532)]
- huis in die Heijdsijde buiten de Dreijboem naast Marten Pauwels Deckers met de Putacker, de Berckacker en de Heihoeff daar [GAT R280:53v°-54r°, 54r° (1532)]

8 Dit moet bij de Cromstraet geweest zijn.

- huis van Wijtman Joest Lenaerts in die Heijdsijde [GAT R280:58v° (1532)]
- huis naast Wijtman Joest, land genaamd dat Nu en Heijnen Acker en de Oude Hoeve in die Heijdsijde [GAT R281:3v° (1533)]
- huis van Peter Goijaert Pulskens [GAT R281:5r° (1533)]
- huis van Elen Jan Mutsaerts in die Heijdsijde bij Wijtman Joest [GAT R281:5v° (1533)]
- huis van Daniël Cornelis Hermans in die Heijdsijde, rondom de gemeijnt naast Jan Peter Mutsaerts, Laureijs Wouter Loers en Heijl Zomers [GAT R281:14v° (1533)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R281:18r° (1533)]
- huis in die Heijdsijde bij de Dreijboem bij Neel Haermans [GAT R281:21r° (1533)]
- land in de Heijdsijde [GAT R281:23v° (1533)]
- huis in de Heijdsijde van Arijaen Cornelis Hermans [GAT R281:23v° (1533)]
- huis in die Heijdsijde van Peter Cornelis Hermans bij Goijaert Pulskens [GAT R281:23v° (1533)]
- heideveld de Pottenberch in die Heijdsijde bij Marten Pauwels Deckers en de gemeijnt [GAT R281:24r° (1533)]
- huis in de Heijdsijde van Herman Cornelis Herman Heijsten [GAT R281:28r° (1533)]
- huis in die Heijdsijde bij Sinte Quirijnstock [GAT R281:24r° (1533)]
- huis in de Heijdsijde van Ghijsbrecht Willem Verschueren [GAT R281:28v° (1533)]
- huis en grond in die Heijdsijde aan de Rugdijck en Moerstraet van Jan Herman van Boerden [GAT R281: 29v°,29v°-30r° (1533)]
- huis van Steven Meeus Stevens in die Heijdsijde aan Sinte Quirijn Stock [GAT R281:los blad bij 30r°,30r° (1533)]
- huis van Herman Cornelis Hermans in de Heijdsijde [GAT R281:los blad 31r° (1533)]
- huis van Ghijsbrecht Willem Verschueren in de Heijdsijde [GAT R281:los blad 31r° (1533)]
- huis van Steven Meeus Stevens in die Heijdsijde aan die Zegers Huis [GAT R281:los blad 31r°,31r° (1533)]
- huis van Willem Wouter van Baest aan de Rugdijck in die Heijdsijde [GAT R281:31v° (1533)]
- huis in die Heijdsijde bij Zegers huis van Meeus Steven Meeus [GAT R281:35v° (1533)]
- huis in die Heijdsijde [GAT R281:38v°,40r° (1533)]
- de Benacker in die Heijdsijde, de Heijgers Hoff in die Heijdsijde [GAT R281:39v°-40r° (1533)]
- de Ruetschenacker van Peter Anthonis van Boerden aan die Heijdsijde [GAT R282:3v° (1535)]
- huis van Adriaen Gherit Beijkens in de Heijdsijde [GAT R282:23v°-24r° (1535)]
- huis van Pauwels Cornelis Hermans in die Heijdsijde bij de Dreijboem bij Goijaert Pulskens [GAT R282: 35v° (1535)]
- huis van Marten Pauwels Deckers in de Heijdsijde bij Ommaten Heike [GAT R282:44v°-45r° (1535)]
- grond in de Heijdsijde [GAT R282:45r° (1535)]
- huis van Peter Cornelis Herman Heijsten in die Heijdsijde bij Goijaert Pulskens [GAT R282:45v° (1535)]
- huis van Pauwels Cornelis Hermans in die Heijdsijde bij Goijaert Pulskens [GAT R282:50r° (1535)]
- huis van Marten Pauwels Peter Deckers in die Heijdsijde bij Ariaen Loers [GAT R282:50r°-50v° (1535)]
- huis in die Heijdsijde aan die Ruijbraecken en in die Heijdsijde in Horevoerts ackeren [GAT R282:59v°-60r° (1535)]
- huis in de Heijdsijde de oude stee van Peter Ghijsbrecht van Boerden bij die Ruijbraecken [GAT R283:4v°-5r° (1536)]
- huis in de Heijdsijde bij de Ruijbraecken, een stuk land in de Heijdsijde bij de Schijfselberch en akkers [GAT R283:5r° (1536)]
- de oude stee van Ghijsbrecht Peter van Boerden bij de nieuwe stee en akkers in de Heijdsijde bij de Ruijbraecken [GAT R283:5v° (1536)]
- erf van Gherit Vranck Lemmens in de Heijdsijde bij de Rugdijck [GAT R283:14r° (1536)]
- erf van Henrick Melis Weijmers in die Heijdsijde bij de Cauwenbergh [GAT R283:14r° (1536)]
- huis van Goessen Laureijs inden acker in die Heijdsijde bij Joest Embrecht Eelkens [GAT R284:4v° (1537)]
- heide en weide aan die Heijdsijde buiten de Dreijboem [GAT R284:11v° (1537)]
- huis in de Heijdsijde van Embrecht Goijaert Pulskens [GAT R284:26r° (1537)]
- huis van Dierck Willem Vrancken in die Heijdsijde bij die Hoellijnde [GAT R284:29v° (1537)]
- land, weide en heide genaamd die Hoghe Heije in die Heijdsijde bij Peter Goijaert Pulskens [GAT R284:31r° (1537)]
- huis in de Heijdsijde aan de Rugdijck van Willem Wouter van Baest [GAT R284:33v° (1537)]
- heiveld in die Heijdsijde aan de Cauwenbergh aan die Moerstraet [GAT R284:36v°-37r° (1537)]

- huis en grond in die Heijdsijde en in de Lijndsche ackeren daar [GAT R284:38v° (1537)]
- land in de Heijdsijde [GAT R284:54v° (1537)]
- heiveld in de Heijdsijde buiten de Dreijboem [GAT R284:54v° (1537)]
- Heijnen acker in die Heijdsijde aan het Hangende Rijs van Peter Goijaert Pulskens [GAT R285:32v°,32v°-33r° (1538)]
- land in die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R285:33r° (1538)]
- heide en weide in die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R285:33-33v° (1538)]
- land in die Heijdsijde [GAT R285:33v°-34r° (1538)]
- huis in die Heijdsijde van Peter Peter Gherit Reijnen [GAT R285:34r° (1538)]
- heiveld in de Heijdsijde bij de Hasennest [GAT R285:34r° (1538)]
- land in die Heijdsijde in Horevoerts acker [GAT R285:36r° (1538)]
- heiveld in de Heijdsijde in die Moerstraet [GAT R285:36v° (1538)]
- huis in de Heijdsijde op die Caurijt [GAT R285:45v°,45v°-46r° (1538)]
- huis met grond: de Vlashof, de Langenacker, en anderen in de Heijdsijde op de Rugdijck van Ghijsbrecht Cornelis Jan van Boerden [GAT R286:4v° (1539)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R286:33v° (1539)]
- huis van Jan Peter Gherit Reijnen in die Heijdsijde [GAT R286:33v°-34r° (1539)]
- land van Quirijn Peter Gherit Reijnen in die Heijdsijde [GAT R286:34r°-34v° (1539)]
- erf in die Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R286:45v° (1539)]
- huis en akker in die Heijdsijde in die Hoeve van Kauwenberch [GAT R286:47r°-47v° (1539)]
- huis in die Heijdsijde bij die Hooleinde [GAT R286:50r° (1539)]
- IJkens acker in die Heijdsijde [GAT R286:62v° (1539)]
- huis in die Heijdsijde buiten de Dreijboem [GAT R286:63v° (1539)]
- onderpanden in de Heijdsijde [GAT R286:66r°-66v° (1539)]
- huis in de Heijdsijde van Peter Wouter Gherits bij Marcelis Haermans [GAT R287:8v° (1540)]
- in de Heijdsijde op de Rugdijck [GAT R287:13v°,13v°-14r°,30r°-30v° (1540)][9]
- huis in de Heijdsijde van Embrecht Goijaert Pulskens [GAT R287:17v° (1540)]
- in de Heijdsijde [GAT R287:40v°-41r° (1540)]
- in de Heijdsijde bij de Cauwenberch [GAT R287:54r°-54v° (1540)]
- in de Heijdsijde op het eind van de Stockhasselt in die Cromstraet [GAT R287:56v° (1540)][10]
- huis in de Heijdsijde bij Wijt Joest Wijten, Jan vande Wouwer en Wouter Vendijcx [GAT R287:57r° (1540)]
- in die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R287:57r°-57v° (1540)]
- in de Heijdsijde buiten de Dreijboem bij Marcelis Haermans [GAT R287:62r° (1540)]
- IJkens acker in de Heijdsijde bij Ariaen Ghijb Goessen [GAT R288:4r° (1541)]
- huis en grond in de Heijdsijde [GAT R288:9r°-9v° (1541)]
- in de Heijdsijde aan de Caurijt [GAT R288:14v°-15r° (1541)]
- in de Heijdsijde [GAT R288:15r° (1541)]
- weiland in de Heijdsijde [GAT R288:18v° (1541)]
- in de Heijdsijde buiten de Dreijboem bij Marcelis Haermans [GAT R288:28v° (1541)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R288:32v° (1541)]
- in de Heijdsijde op de Rugdijck [GAT R288:45r°,54v° (1541)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R288:55v° (1541)]
- in de Heijdsijde op het einde van de Stockhasselt aan de Cromstraet van Cornelis Mutsaerts [GAT R288:56r° (1541)]
- in de Heijdsijde aan de Cromstraet huis van Cornelis Peter Mutsaerts [GAT R288:62r°,64v° (1541)]
- heiveld in de Heijdsijde [GAT R288:65r° (1541)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R288:68r°-68v° (1541);R289:3r°,7r° (1542)]

---

9 Namen van gegoeden daar zijn: Ghijsbrecht Cornelis Jan van Boerden, Joest Wijtman Joest Lenaerts, Willem van Baest, Goessen inden Acker, Willem Verschueren, Willem Thijs Geldens, Daniël Cornelis Hermans

10 Namen van gegoeden hier zijn: Peter Mutsaerts, Jan Gherit Reijnen, Jan Peter Snijers en Adam Henrick Damen.

- land in de Heijdsijde van Cornelis Peter Mutsaerts naast Daem Heijn Damen [GAT R289:15r°-15v° (1542)]
- in de Heijdsijde aan de Postelstraet [GAT R290:9r°-9v° (1543)]
- IJkens acker in de Heijdsijde [GAT R290:10r° (1543)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R290:23r° (1543)]
- huis in de Heijdsijde bij Adam Henrick Adams [GAT R290:30r°,30v° (1543)]
- land, weide en heide in de Heijdsijde [GAT R290:31r° (1543)]
- land en weide in die Heijdsijde [GAT R290:31v° (1543)]
- huis in de Heijdsijde in die Postelstraet van Peter Anthonis van Boerden [GAT R290:40r° (1543)][11]
- huis in de Heijdsijde van Embrecht Goijaert Pulskens [GAT R290:48r°-48v° (1543)]
- weide in de Heijdsijde bij Marcelis Haermans [GAT R290:50v° (1543)]
- land in de Heijdsijde in die Lijndsacker [GAT R290:55r°-55v° (1543)]
- huis in die Heijdsijde bij Marcelis Haermans [GAT R290:59r° (1543)]
- in de Heijdsijde aan de Cauwenberch in die Moerstraet [GAT R291:3v° (1544)]
- huis in de Heijdsijde in die Postelstraet van Adam Cornelis Jan Sijmons [GAT R291:6v° (1544)][12]
- in die Heijdsijde bij Sinte Quirijn Stock [GAT R291:13r° (1544)]
- huis in die Heijdsijde [GAT R291:17v° (1544)]
- in de Heijdsijde aan de Cauwenbergh van Laureijs Wijt Joest Lenaerts [GAT R291:19v°-20r° (1544)]
- in de Heijdsijde buiten de Dreijboem aan de Cort Camere [GAT R291:20r° (1544)]
- huis in die Heijdsijde aan een Lijckwech [GAT R291:36r°-36v° (1544)]
- aan die Heijdsijde aan die Postelstraet [GAT R291:36v°,40r° (1544)]
- huis in die Heijdsijde [GAT R291:53v°-54r° (1544)]
- huis in de Heijdsijde van Wijt Joest Lenaerts bij Convent van Tongerlo en Peter Pulskens en land aan het Hangende Rijs [GAT R291:54v° (1544)]
- huis van Peter Cornelis Hermans in die Heijdsijde in de buurt van de Cromstraet [GAT R292:8v° (1545)]
- land in die Heijdsijde [GAT R292:19r°,44r° (1545)]
- in die Heijdsijde op die Postelstraet [GAT R292:19v° (1545)]
- huis in die Heijdsijde bij Sinte Quirijn Stock [GAT R292:27v°-28r° (1545)]
- in die Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R292:32v°,33r° (1545)]
- huis in die Heijdsijde [GAT R292:53v°-54r° (1545)]
- heiveld aan die Heijdsijde [GAT R292:68v° (1545)]
- huis aan de Heijdsijde van Anthonis Goijaert Pulskens [GAT R292:68v°-69r° (1545)]
- huis in de Heijdsijde van Henrick Jacop sBeren bij Marten Pauwels Deckers en Marcelis Haermans [GAT R292:72v°-73r°,73r°,73v°-74r° (1545)]
- in de Heijdsijde aan de Postelstraet [GAT R292:76v°,77r° (1545)]
- in de Heijdsijde aan een Lijckwech [GAT R292:78v°-79r° (1545)]
- in de Heijdsijde aan die Horevoert [GAT R292:85r°-85v° (1545)]
- onderpanden in de Heijdsijde van Pauwels Cornelis Hermans en Jan Peter Reijnen [GAT R293:8r°-9r° (1546)]
- huis in de Heijdsijde van Denijs Herman Ariaens bij goed van Tongerlo [GAT R293:10r°-10v° (1546)]
- huis in de Heijdsijde bij Pauwels Cornelis Hermans, Ghijsbrecht Goijaert Pulskens en Gherit Vranck Lemmens [GAT R293:10v° (1546)]
- land in die Heijdsijde [GAT R293:27r° (1546)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R293:33v°-34r° (1546)]
- huis in de Heijdsijde aan het Hoolven van Laureijs Wouter Loers [GAT R293:37r° (1546)]
- in de Heijdsijde bij Willem Wouter van Baest [GAT R293:39r°,39r°-39v° (1546)]
- huis in de Heijdsijde van Marcelis Ghijsbrecht Wijten bij Marten Pauwels Deckers en Adriaen Loers [GAT R293:39v°-40r° (1546)]
- heide in de Heijdsijde bij Marcelis Haermans [GAT R293:45v° (1546)]

---

11 Buren zijn: Gherit Gherit Reijnen, Peter Gherit Jan Maes Ghenen en Ariaen Cornelis Hermans, Adam Jan Sijmons en Peter Jan Reijnen.

12 Buren zijn: Cornelis Lemmens en Peter Thonis van Boerden.

- in de Heijdsijde achter Cauwenberch [GAT R293:55v°,56v° (1546)]
- in de Heijdsijde aan die Vijff Huijsen van Gherit Gherit Beijkens [GAT R293:60r°-60v° (1546)]
- in de Heijdsijde aan die Postelstraet [GAT R293:62v° (1546)]
- in de Heijdsijde bij Marcelis Haermans [GAT R293:65r° (1546)]
- huis in de Heijdsijde van Cornelis Henrick Willem sBeren bij Marten Pauwels Deckers, Marcelis Haermans en Adriaen Loers [GAT R293:79r° (1546)]
- in de Heijdsijde buiten de Dreijboem aan de Cromstraet [GAT R293:80r°-80v° (1546)]
- huis in de Heijdsijde van Jan Wouter Vermee bij Adam Henrick Adams [GAT R293:80v°-81r° (1546)]
- in de Heijdsijde aan Zegers Huis [GAT R294:8r°-8v° (1547)]
- huis in de Heijdsijde van Peter Goijaert Pulskens [GAT R294:31v° (1547)]
- huis in de Heijdsijde [GAT R294:37v°-38r° (1547)]
- land in de Heijdsijde [GAT R294:38v° (1547)]
- huis in de Heijdsijde van Aert Goessen Laureijs inden Acker bij een Lijcwech [GAT R295:5r° (1549)]
- huis in de Heijdsijde aan het Hoelven [GAT R295:15v° (1549)]
- land in de Heijdsijde van Gherit Vranck Lemmens bij Peter Goijaert Pulskens [GAT R295:31r° (1549)]
- in de Heijdsijde aan de Heijdsijdsche Dreijboem aan de Cromstraet [GAT R295:35v° (1549)]
- heiveld in de Heijdsijde van Jan Peter Reijnen [GAT R295:36r°-36v° (1549)]
- in de Heijdsijde op die Caurijt van Peter Daniël Peter Hermans [GAT R295:37v° (1549)]
- huis in de Heijdsijde bij Peter Pulskens [GAT R295:38r°-38v° (1549)]
- in de Heijdsijde aan het Hoolven [GAT R295:49r° (1549)]
- in de Heijdsijde omtrent de Rugdijck van Gherit Vranck Lemmens naast Wouter van Baest en Adriaen Ghijsbrecht Jan van Boerden [GAT R295:55r° (1549)]

Ook na 1550 wordt de *Heijdsijde* met grote regelmaat vermeld, waarbij zij opgemerkt dat vanaf het eind van de 17e eeuw (tussen 1679 en 1688), wanneer de bewoning danig is toegenomen, deze herdgang wordt gesplitst in *Oostenheikant* en *Westenheikant*.

- huis, hof, schaapskooi en schop ter plaetse genaamd die Heijdsijde op de Cauwenberch aan erfenis genoemd de Oude Hoff [GAT R296:1r° (1550)]
- huis, hof met grond ter plaetse genaamd die Heijdsijde buiten den Dreijboem [GAT R296:11v°-12r° (1550)]
- stukje erf tot weide liggend aan die Heijdsijde [GAT R296:13r° (1550)]
- huis, hof en grond ter plaatse genaamd die Heijdsijde buiten den Dreijboem aldaer [GAT R296:35r° (1550)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi, turfschop en erfenis daar aanliggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd die Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R296:50r°-50v°,59r° (1551)]
- stuk erf in land en heide liggende ter plaatse genaamd die Heijdsijde in die Horevoerts Ackeren [GAT R296:50r°-50v°,59r° (1551)]
- land ter plaatse genaamd die Heijdsijde buiten den Dreijboem aan die Cort Camere aldaer [GAT R296:69v°-70r° (1551)]
- stuk land groot ca. 9 lopensaet min 8½ rode ter plaatse genaamd die Heijdsijde [GAT R296:75v° (1551)]
- stukje erf groot ca. 42 roeden of zo groot en klein als dat gelegen en afgepaald is ter plaatse genaamd die Heijdsijde in die Cromstraet [GAT R297:12v° (1551)]
- 2 huizen, hoven, schuur en schop met grond en een stuk erf tot akkerland liggende ter plaatse genaamd die Heijdsijde [GAT R297:12v°-13r° (1551)]
- huis, hof met de helft van de schuur en met de grond en toebehoren, genaamd de Oude Stede ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de dreijboem aldaar [GAT R297:13r°-14r° (1551)]
- huis met een hof en erfenis genaamd die Nijeuwe Stede met een halve schuur en een schop nu ter tijd nog staande op de grond van de Oude Stede, ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R297:14r°-15r° (1551)]
- huis, hof, grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende genaamd sKeijsers Hoff, groot ca. 1 sleijck lopensaet ter plaatse genaamd die Heijdsijde [GAT R297:15r°-15v° (1551)]
- weiland ter plaatse genaamd aan die Heijdsijde door de Dreijboem aldaar, die gemeijnt van Tilborg ander einde [GAT R297:15v° (1551)]
- zekere onderpanden gelegen aan die Heijdsijde buiten de Dreijboem aldaer [GAT R297:22r°-22v° (1551)]
- huis met half de schuur, met de grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Dreijboem, die gemeijn straat ander einde [GAT R297:24r°-24v° (1551)]

- stuk land groot ca. 1½ lopensaet en 1 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R297:24v° (1551)]
- stuk erf zoals dat nu ter tijd afgepaald en betimmerd is groot ca. ½ lopensaet ter plaatse genaamd die Heijdsijde omtrent het Hangende Rijs aldaar [GAT R297:43v°-44r° (1551)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 14 lopensaet en een stuk land groot 6 lopensaet ter plaatse genaamd die Heijdsijde bij de Cauwenbergh [GAT R297:55v° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende groot ca. 18 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Heijdsijde bij de Dreijboem [GAT R297:62r° (1552)]
- stuk weiland ter plaatse genaamd aan die Heijdsijde door de Dreijboem aldaar aan de gemeijnt van Tilborg [GAT R297:68v°-69r° (1552)]
- huis, hof, schuur met grond en erfenis groot ca. 19 lopensaet en 6 roeden ter plaatse genaamd die Heijdsijde aan die Ruijbraecken, de gemeijnt van Tilborg genaamd die Ruijbraecken ander einde [GAT R298:5r°-5v° (1552)]
- een huisje met de grond en erfenis ter plaatse genaamd die Heijdsijde aan die Corte Cameren [GAT R298:6v°-7r° (1552)]
- de blauwe hoeve in de heijtzijde [GAT R212a:23v (1590)]
- Jan Hendrick Damen aende Heijdzijde, voor sijn stede, aenden draeijboom [GAT, Van Visvliet 741 fol. 20v° (1601)]
- Joost Laureijs Wijten aende Heijdzijde voor sijne ende [GAT, Van Visvliet 741 fol. 20v° (1601)]

275. HEIJDSIJDSCHE DREIJBOEM, DE

(Zie: *De Dreijboem* |169|.)

276. HEIJDSTRAET, DIE

(Ook: Die Heijdsestraet, Die Heijstraet, Die Heijdtstraet)

In het algemeen een weg die van een woonkern (herdgang) naar en over de gemeenschappelijke heide loopt.

- een stuk erf gelegen tot berkenbos in Loven in die Heijdstraet [GAT R280:39r° (1532)]
- land in Loven en de Heijdtstraet [GAT R281:30v° (1533)]
- weiland in Loven in die Heijdschestraet [GAT R291:los blad bij 34r° (1544)]
- weiland in Loven in die Heijdtstraet [GAT R291:53v° (1544)]
- gracht met houtwas in Loven achter die Heijstraet [GAT R292:42v° (1545)]
- huis en hof met zijn grond en erfenis ter plaatse genaamd Loven in die Heijstraet [GAT R298:2r°-2v° (1552)]

Er is niet aangegeven waar de Heijstraet in Loven gelegen was, maar vermoedelijk moet die gezocht worden bij de Ruijbraecken in Loven en dan komen verschillende straten in aanmerking. Hoogstwaarschijnlijk liep de straat in de buurt van Enthoven. (Zie ook |304|.)

277. HEIJDSTRAET, DIE

(Ook: Die Heijdsestraet)

- heiveld tussen de Oude Dreijboem en de Heijdsestraet aan die Leije [GAT R279:26v° (1531)]
- heiveld tussen Maesdijck en die Heijdsestraet [GAT R279:35v° (1531)]
- land, weide en heide in die Vellingh Hoeve in de Rijt aan de Heijdtstraet [GAT R279:38r°-38v° (1531)]
- heiveld tussen de Oude Dreijboem en de Heijdschestraet aan die Leije [GAT R279:54r° (1531);R280:58r° (1532)]
- land in de Rijt aan die Heijdstraet [GAT R282:50v°-51r° (1535)]
- heiveld aan de Heijdschestraet aan die Leije [GAT R283:56v° (1536)]
- beemd aan die Heijdschestraet tussen de landscheiding en die Leije [GAT R284:15r° (1537)]
- beemd in die Coelhoeven aan die Leije [GAT R286:21v° (1539)]
- land in de Rijt in die Vellingh Hoef aan die Heijstraet [GAT R287:52r° (1540)]
- beemd in die Heijtschestraet tussen landscheiding en Leije [GAT R287:1r°-2r° (1540)]
- beemd in die Heijdschestraet tussen landscheiding en Leije [GAT R287:3v°-4r°,4r° (1540)]
- beemd in die Heijdtschestraet tussen landscheiding en Leije [GAT R288:35v°-36r° (1541)]

- heiveld aen de Heijdschestraet [GAT R289:50v° (1542)]
- beemd in die Heijdschestraet tussen landscheiding en Leije [GAT R292:41r°-41v° (1545)]
- beemd aan die Heijdschestraet bij de Leije [GAT R292:58r°-58v° (1545)]
- heiveld tussen de Oude Dreijboem en de Heijdschestraet [GAT R293:13r°-14r°,14r°-15r° (1546)]
- stuk land groot ca. 2½ lopensaet genaamd die Rijt in die Vellingh Hoeve tussen die gemeijn straet genaamd die Heijdstraet een einde [GAT R296:25v°-26r° (1550)]
- stuk heiveld ter plaatse genaamd die Heijstraet bij Maesdijck tussen die gemeijnt van Tilborch een einde, die Leije aldaer ander einde [GAT R296:71v°-72r°,72r°-72v° (1551)]
- stuk beemd tussen de Oude Dreijboem en die Heijdtschestraet tussen de landscheijding van het land van Breda en Tilburg een einde, de lopende stroom genaamd die Leije aldaar ander einde [GAT R296:76r° (1551)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen wordt deze weg al zo genoemd:

- land dat nuwe geloect aen die heydstraet [OP R146:36v° (1429)]
- int Chielscot, aen die Rijt aen de Heytse straet [OP R220:14r° (1516)]

De Heijdstraet in *de Rijt* |**583**| is de voormalige *Waterstraat* op de kaart van Zijnen en de *Houtstraat* op de kadasterkaart van 1832. Zij komt in de wegenlegger van 1872 nog voor als *Houtstraat*. In 1900 kreeg de straat de naam *Weststraat*, lopende van de Reitsestraat tot de spoorwegovergang. In 1960 kwam deze straat te vervallen. Ze liep m.a.w. van de huidige Sportweg, ongeveer op het tracé van de huidige Abdij van Egmondstraat door de huidige Abdijbuurt, vervolgens bij benadering over het tracé van de Reeshofdijk tot ongeveer de huidige Reeshofweg, bij de Oude Draaiboom. Er was echter nog een zijweg, een paar honderd meter voorbij de Zwartvenseweg, die zuidwaarts over de heide naar de Oude Draaiboom en de Donge liep.
Zie ook: |**305**|.

278. HEIJDSTRAET, DIE

- huis in de Velthoven aan die Heijdtstraet [GAT R282:28r° (1535)]
- huis in de Velthoven aan de Heijdstraet [GAT R284:4r° (1537)]
- heide en weide in t Fen in de Velthoven in die Heijdstraet [GAT R285:10r°,10v° (1538)]
- heide en weide genaamd tFen in die Velthoven in die Heijdtstraet [GAT R285:30v°,31r° (1538)]
- land aan die Heijdtstraet en t Goerken [GAT R285:31v° (1538)]
- huis in die Velthoven aan die Heijstraet [GAT R287:14r°,34v°,44r°,44v°,65r°,65v° (1540);R288:64r° (1541);R290:31r°-31v°,47r°-47v°,47v° (1543);R292:42v° (1545);R295:58v° (1549)]
- stuk erfenis nu ter tijd in land liggende wat eertijds een heiveld was, met de graft daar rondom aan liggende ter plaatse genaamd aan die Heijstraet en aan het Goerke en een stuk land groot ca. 2½ lopensaet min 1½ roeden aan erfenis van het convent en klooster vander Baseldonck [GAT R297:54r°-54v° (1552)]
- stuk land groot ca. 5½ lopensaet en 4½ roeden ter plaatse genaamd 't Goerke met erfenis van het Convent vander Baseldonck een zijde en einde en een stuk land groot ca. 4 lopensaet en 10 roeden gelegen ter plaatse voors. in die Heijstraet [GAT R297:55r° (1552)]

Uit de belendingen et cetera van de huizen en gronden in de Velthoven aan de Heijdstraet blijkt dat meer dan één straat deze naam draagt. Zoals gezegd is het een algemene benaming voor een straat die naar de heide gaat. In dit geval gaat de Heijdstraet van de Velthoven naar de gemeijnt *het Goerken* |**212**|. Er zijn drie straten die voor deze naam in aanmerking komen.

- Een straat waar nu de Abraham Kuijperstraat loopt.
- Een pad beginnend tegenover de Oude Langstraat, (de voormalige *Veldstraat*). De naam Veldstraat werd in 1881 vastgesteld: *Van de Veldhoven bij smid Van Elten tusschen het Klooster en Gebr. Pessers uitkomende*. Het oost-west lopende deel van de Veldstraat werd in 1960 bij de Bisschop Aelenstraat gevoegd, terwijl het gedeelte

tussen de Buurtstraat[13] en de Superior de Beerstraat de naam Oude Veldstraat kreeg. (Deze straat kwam in 1966 te vervallen.) In 1974 werd de naam Veldstraat ingetrokken en gewijzigd in Pastoor van Beurdenstraat. De Veldstraat moet een zeer oude straat zijn. In de wegenlegger van 1872 heet zij nog *Kloosterstraat*.

- De Houtstraat.

Het huidige Smidspad liep niet direct naar de heide. (Zie ook |306|.)

279. HEIJDSTRAET, DIE

(Zie: *Die Heijstraet* |303|.)

280. HEIJGERSHOFF, DE

- akker in de Heijdsijde [GAT R281:39v°-40r° (1533)]

Waar precies deze gelegen heeft, is niet duidelijk, maar naar het zich laat aanzien bij de Couwenberg. In de Oisterwijkse protocollen wordt een *weydeken den Heijtgaershof bij den Berctacker aen die Heijdsijde* [OP R152:42r°, (1440)] genoemd. Uit deze oudere benaming valt de betekenis van 'omsloten moestuin aan de heide' op te maken (zie: *Gaershoff* |192|. In dezelfde protocollen wordt in 1443 [OP R153:39r°] nog een *erf die Heijgaertshoff* in Loven vermeld.**281. HEIJHOEFF, DE**

De naam betekent: Hoeve gelegen in de heide, waarbij hoeve niet boerenwoning betekent, maar een stuk grond van bepaalde grootte.

- een heiveld aan het einde van het Laer aan die Heijstraet [GAT R293:77r°-77v° (1546)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen vermeld:

- aen die Groot Heijhoeve [OP R153:21v° (1443)]

282. HEIJHOEFF, DIE

- een stuk heide bij de Ruijbracken in Loven [GAT R291:24v°-25r° (1544)]

Nadere ligging onbekend.

283. HEIJL VAN BALEN STEDE

Heijlwich Peter van Balen was gehuwd met Peter Claeus Zegers. Ze was al in 1536 overleden. De van Balen's bekleedden een belangrijke positie in het oude hertogdom Brabant en waren behalve te Tilburg ook gegoed te Antwerpen.

- een stuk land in de Berckdijck bij Corvel genaamd Heijl van Balen Stede [GAT R289:16v-17r°,17r°-17v°,18r°-18v° (1542)]

Vermoedelijk lag deze stede aan de noordzijde van de *Berckdijck* |22| bij het Korvelplein.

284. HEIJLEN WEIJE

Dit toponiem betekent: weide van Heijl, hetgeen een roepnaam was voor Heijlwich of Heijliger.

13De *Buurtstraat* is de huidige Deken Sandersstraat. De naam Buurtstraat werd in 1909 vastgesteld, lopende van de Leostraat tot het Wilhelminapark en de Veldhovenstraat. In 1964 kreeg destraat de huidige naam. Op een De straat komt onbenaamd voor op een kadasterkaart van ca. 1880 (GAT inv. nr. 3078), en liep van de Veldhovensche Hoek (de huidige Veldhovenring) noordwaarts, langs de westzijde van de waterloop de Zwartrijt, tot het punt waar deze waterloop de de Veldstraat kruiste (ongeveer ter hoogte van de huidige Leo XIII-straat). Op een kadasterkaart uit ca. 1867 (GAT inv. nr. 3077) komt de straat nog niet voor.

- land en weide in Loven Acker vlak bij de woning van de Persoen van Tilburg [GAT R295:49r°-49v° (1549)]

Dit toponiem moet geplaatst worden in de nabijheid van de Moerenborch.

285. HEIJLERPUT, DIE

- een stuk land in de Stockhasselt aan de gemeijn straet [GAT R288:13v°-14r° (1541)]

In de Oisterwijkse potocollen wordt dit toponiem genoemd *de Heijerenput* [OP R145:33r° (1426)]. Een nadere plaatsbepaling ontbreekt.

Een verklaring van dit toponiem is moeilijk. Gezien de spelling in de Oisterwijkse protocollen mogen we aannemen dat het eerste naamsdeel een vorm is bij *hei(d)e*. Het naamsdeel *put* (mnl. *putte*, oe. *pytt* en on. *pyttr* < lat. *puteus*) betekent oorspronkelijk 'kuil, poel, plas' (NEW 554). In dat geval betekent het toponiem: poel of plas op of in de heide. Of moeten we misschien denken aan de mogelijkheid van een plaggenput?

Ook een derde verklaring is niet ondenkbaar: het eerste naamsdeel moet gezien worden als een vorm van *helen*, in de betekenis van genezen, met mouillering van de *l*, wat geschreven werd met *j*. Indien dit juist zou zijn, dan duidt dit toponiem op een put aan het water waaraan men een genezende werking toeschreef. Vaak trof men bij een *stok* een dergelijke waterput aan ofwel ontstond bij een dergelijke plaats een heiligdom.[14]

Vermoedelijk heeft deze put gelegen aan de oude *Stockhasseltschestraet* |**644**|, waarvan het zuidelijke stuk van de Gounodlaan het restant is juist ten noorden van de vroegere Stokhasseltkerkstraat. In 1974 werd de naam Stokhasseltkerkstraat ingetrokken. Het nog bestaande (onbebouwde) deel bleef bijna tien jaar naamloos; pas in 1985 kreeg het de naam *Gossecstraat*.

In de nabijheid van deze put was mogelijk ook *de Putacker* |**568a**| gelegen.

286. HEIJLIGE EIJCKSTRAET, DIE

- een stuk land genaamd de Heelberch gelegen te Broeckhoven aan de Heijlige Eijckstraet een zijde en de Broeckhovensche Kerckstraet ander zijde [GAT R286:53r° (1539)]
- een stuk erf in land en weide gelegen als boven [GAT R287:51r° (1540)]

De *Broeckhovensche Kerckstraet* |**75**| is de huidige Broekhovenseweg tussen de Groenstraat en het Pater Van den Elsenplein. In 1540 wordt opgegeven dat ten noorden van de *Heelberch* |**262**| een straat lag. Het gebied ten zuiden van de Heelberch was bezit van de jonkvrouwen Van de Coulsteren. Hieruit volgt dat de Heijlige Eijckstraet verbindingsstraat was tussen de *Ghemeijne Dijck* |**204**| en de huidige Radiostraat. Ze begon op de hoek van de huidige Groenewoudstraat–Houtvesterijstraat, liep ca. 30 m ten westen van de Bloemisterijstraat, parallel daaraan, tot ongeveer de Jan Truijenlaan, dan schuin weg naar de Ringbaan-Zuid, vervolgens tot halverwege de Ampèrestraat, en vandaar naar de Radiostraat en Bisschop

14 Voor een verklaring van 'stok' zie: *Sinter Claeus Stock* |**619**|.

Zwijsenstraat, waar *Sinter Claeus Stock* |**619**| stond.[15] De boom waartegen het beeld van Sint-Nicolaas (Sinterklaas) stond, kennelijk een eik, noemde men een heilige eik.

287. HEIJN BEERTEN BEEMPT

De ligging is onbekend. Hij wordt genoemd in [GAT R282:1r° (1535)], doch de naam is al wat ouder. Ons is een Ghijsbrecht Henrick Beerten bekend, die gehuwd was met Engelbeer, natuurlijke dochter van Jan Reijnen van Broeckhoven de Jongere. Deze Ghijsbrecht was al vóór 1531 gestorven en is pachter geweest van de Tongerlose Hoef. Naar zijn vader zou deze beemd vernoemd kunnen zijn.

288. HEIJN sBRUIJNEN STEDE

- in Corvel Acker [GAT R291:12v°-13r° (1544)]

Dit is of was het woonhuis van Heijn sBruijnen.

289. HEIJN WILL LEIJTEN ACKER

- akker in de Schijve [GAT R293:13r°-14r° (1546)]

Een zekere Henrick Willem Leijten was gegoed in de Rijt en de Schijf. Hij was weduwnaar van Lijsbet Hoefkens en later gehuwd met Daniël Henrick Vermee, weduwe van Heijmerick Jans, en rond 1547 overleden.

290. HEIJNEN ACKER

De akker van Heijn = Hendrik.

- land in de Heijdsijde aan het Hangende Rijs [GAT R285:32v°,32v°-33r° (1538)]

Gezien de vermelding van het *Hangende Rijs* |**249**| moet deze akker in de omgeving van de *Hasennest* |**250**| gelegen hebben.**291. HEIJNINGEN, DIE**

- een erf genaamd Jorijs Heijningen gelegen in de Heijningen [GAT R295:59r°-60v° (1549)]

Een nadere plaatsbepaling is niet gegeven. Voor een verklaring van het toponiem zie |**292**|.

292. HEIJNINGEN, DIE

- een beemd in Dalem bij de Elf Buender en tussen de Heijningen en sLangensloet [GAT R279:39r°-39v°, 44r°,53r° (1531)]
- beemd in Dalem tussen Wouwenbroeck en de Heijningen [GAT R281:8v° (1533)]
- beemd bij de Hoge Bruggen [GAT R287:68v°-69r°,70v° (1540)]

Heijning betekent letterlijk 'omheining' of 'afscheiding'. Het woord 'heining' is een afleiding bij het ww. *heinen*, 'omheinen' < wgerm. **haginon*. Dit woord heeft zich tevens ontwikkeld tot mnl. *haghe*, 'haag, heg', en duidt op een omheinde ruimte,

---

15 De *Heijlige Eijckstraat* heette van 1909 tot 1954 Oude Beeksepad. Tot 1951 maakte ook de Radiostraat deel uit van het pad. In genoemd jaar liep het pad nog vanaf de Ringbaan-Zuid zuidwaarts tot de Ezelvensestraat. Het verlengde van dit pad was onbenaamd. In 1954 onderging de omschrijving van het Oude Beeksepad een aanmerkelijke wijziging. De straat liep toen van de Groenewoudstraat zuidoostwaarts tot de grens met de gemeente Hilvarenbeek. Deze omschrijving komt dus overeen met die van de vroegere *Ghemeijne Dijck* |**204**|. (Dit weggedeelte was dus tot 1954 onbenaamd; de straat komt wel als deel van de *Oude Beeksche Baan* voor in de wegenlegger van 1872.) De meest recente omschrijving dateert uit 1985: Vanaf Lagewal zuidoostwaarts, langs de grensscheiding met de gemeente Goirle, tot de grens met de gemeente Hilvarenbeek. De straat, die van 1909 tot 1954 Oude Beeksepad heette, komt overigens niet voor in de wegenlegger van 1872, en evenmin op de kaart van Arts (ca. 1880).

oorspronkelijk wellicht met een vlechtwerk, later vaak vervangen door een houtwal of afscheidingssloot. In dit geval is er de afscheidingssloot, noord-zuid lopend, tussen twee beemdgebieden in *Dalem* |147|, één met beemdpercelen oostwaarts opstrekkend op de *Landscheiding* |427|, de ander met percelen westwaarts opstrekkend op de *Leije* |461|, mee bedoeld. Op de topografische kaart van 1838-1857 in de Historische Atlas van Nederland, kaart 56-57, is dit nog duidelijk zichtbaar.[16]
Ze wordt al genoemd in 1440 [OP R152:16r°]: *beemd in de Heijningen bij Dalem*. En ook in later eeuwen komt de naam nog voor:

- een parceel torfveld gelegen alhier aanden Elff Buenderdijk genaamt de Heijningen groot omtrent vijff lopenzaten [GAT R493:39r°-41r° (1800)]

292a. HEIJNINGEN, DIE

- een beemd in die Heijningen bij de Broecksloet [GAT R281:10v° (1533)]

Zie: *Die Broecksloet* |78|.

292b. HEIJNINGEN, DIE

- beemd die heynege [GAT R262:31r° (1510)]
- stuck beempts ter plaetse geheijten die heyninghe tusschen erffenis des convents van Tongerloe deen sijde ende tusschen erffenis die kijnderen Henrick peter aerts dander sijde ende tusschen erffenis Jan gherits bontenz cum alijs totter ghemeijnder leijen toe aldaer lopende [GAT R263:3r° (1511)]
- beempden te weeten inden leyaert dat een stuck ende dat andere die heyninge [GAT R263:15v° (1511)]
- een beemd aan de Oude Dreijboem tussen de Leije en Landscheiding, waarbij de Heijningen onderhouden moeten worden. [GAT R294:23v°-24r° (1547)]

Hier worden met de Heijningen waarschijnlijk gewoon erfscheidingen bedoeld. Zie: *Die Oude Dreijboem* |533| en *Die Laeijaert* |423|.

293. HEIJNINGEN, DIE

- een beemd aan de Calverstaert bij Lievegoer waarbij men de Heijningen moet onderhouden [GAT R289:39v° (1542)]

294. HEIJNINGEN, DIE

- land die Heijningen en de Roetschenacker daar aan gelegen aan het Creijenven [GAT R282:2r° (1535);R283:57r° (1536)]

Met deze Heijningen wordt waarschijnlijk een stuk land bedoeld dat gelegen was aan de sloot[17] die tussen de *Stockhasseltschestraet* |644| en de *Creijenvenschestraet* |133| en de daaraan gelegen akkers liep. Zoals de naam al aangeeft, vormde ze de scheiding (heining) tussen twee dingen, in dit geval vermoedelijk tussen twee oude akkercomplexen, nl. *de Roetschenacker* |592| in het noorden en *de Wittenacker* |723, 724| ten zuiden ervan.

295. HEIJNINGEN, DIE

- weiland en heide in het Laer [GAT R293:64v°-65r° (1546)]

Deze omheining, omheind stuk land lag vermoedelijk bij de Katsbogte, ten zuiden van de Rielseweg.
Zie ook het volgend lemma.

---

16 *Historische Atlas van Nederland*, dl. 4: Zuid-Nederland, kaart 56-57. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1990.

17 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 11, 'De Stokhasseltse waterloop'.

296. HEIJNINGEN, DIE

- een heiveld in die Heijningen aan een waterlaat tussen Tilburg en Goirle [GAT R282:63r° (1535);R283:4r° (1536)]
- een eijcke schaerbos ter plaetse genaempt opt conincxvoirt inde heijningen, streckende metten eenen eijnde aen langen driesch ende metten anderen eijnde aen seeckere straete aldaer [GAT R365:156 (1657)]
- een perceel ackerland groot drie Lopensaaten gelegen in de heijningen, een perceel schaarbos groot twee Lopensaaten en een perceeltie schaarbos groot een lopensaat, west het heijningstraatje [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- ten zuiden langs die waterloop[18] tot in de Heiningen tegen over het spoor dat komt uit het Laar [Tiendklampen, Laar 2 (1778)]
- een parceel bosch of houtgewasch gelegen onder Oerle inde Heiningen groot vier Lop^n 10 roeden belend oost het Heiningestraatje en noord de Goolsebaan [GAT R494:117r° (1808)]
- trois pièces de prés et marais contenant six lopensen ou environ, situées à Tilbourg place het Laar in de Heijningen [GAT R467:65 (1811)]
- een parceel weide en putten groot 2½ lopensen ter plaatse genaamd de Heijningen [GAT R467:68 (1811)]

Hier is dus sprake van een gebied gelegen aan de *Katsebogte*, waarbij deze de afscheiding vormt tussen het grondgebied van Tilburg en Goirle. Op de kaart van Zijnen (1760) heet dit gebied, voor zover het ten westen van de huidige Goirleseweg gelegen is, *de Hooge Heininge* en ten oosten daarvan *de Laage Heininge*. Bij de vermelding uit 1808 gaat het eenduidig om een in het oostelijk gedeelte gelegen perceel.

297. HEIJNINGEN, DIE

- een stuk beemd genaamd die Heijningen gelegen aan die Leije [GAT R288:20r°-20v° (1541)]

Deze Heijningen lagen aan de Donge. Het is in elk geval een andere beemd dan die genoemd onder |**293**|.

298. HEIJNINGH ACKER, DIE

- die helft in die heyning acker met coppen huyben stuckxken ende daer toe ½ vierendeel inden dries ende den hoeck halff daer die ander helft aff toebehoerende is Adriaen voers. vanden heijningen [GAT R263:19r° (1511)]
- die heijningh acker akker in Corvel Acker aan de Heerbaan [GAT R281: 22v° (1533);R284:34v° (1537);R294:43r°-43v°,47r°-47v° (1547)]

Deze akker lag vermoedelijk dicht bij de Catsebogte. De naam komt al voor in 1436 [OP R150:19r°] en in 1488 [OP R194:21v°]: *gelegen bij Conincxvoert.*

299. HEIJSTENDIJCK, DIE

- een beemd in Calvenwiel aan de Nieuwe Leij een einde en Heijstendijck ander zijde [GAT R283:42v (1536)]
- een beemd in Kalenwiel aan Heijstendijck [GAT R292:26r°-27r° (1545)]
- beemd gelegen ter plaatse genaamd Calenwiel gelegen aan de Heijstmans Dijck aldaar ander zijde, die Leije een einde en 's-Heren schouwen van de Oude en Nijeuwe Leije aldaar lopende te onderhouden [GAT R297:37v°-38r° (1551)]
- Item noch het vijffdepart onbedeelt in parcheelen moers ende vuijtgesteecken putten, int geheel twee lopensaten ofte daer ontrent groot sijnde, binnen de prochien &: ter plaetse genaemt aen pastoorsdijck, aldaer tusschen erffenisse Mr Rochius Lemmius noortwaerts ende michiel adriaen peter huijbregts suijtwaerts streckende metten oosten eijnde aende Roeijdijck ende metten westen eijnde aen heijstendijck [GAT R367:215r°-216v (1662)]

---

18 D.i. de Katsbogte.

Heijstendijck is genoemd naar de GN Van Heijst en liep van de *Broeckstraet* |**79**| naar de Leij, tussen *Moerenborch* en *Veedijck* |**668**|.
Zie ook: *Heijstmansdijck* |**301**|.

300. HEIJSTING ACKER, DE
- heysten acker [GAT R263:3r° (1511)]
- die heystenacker [GAT R263:22r° (1511)]
- stuck heijvelts ter plaetse geheijten die heysting ackeren [GAT R263:25v° (1511)]
- die heystinge acker [GAT R263:26v° (1511)]
- (niet nader bepaald) [GAT R279:los blad 56r° (1531);R282:5r° (1535)]
- een stuk land en het Erwenstuck in de Heijsting Acker [GAT R282:31v° (1535)]

De Heijsting Acker is vernoemd naar de familie Van Heijst die vanouds aan de Stokhasselt goederen bezat en ligt daarom waarschijnlijk op dezelfde plaats als de *Lijndsche Ackeren* |**467**|.
Oisterwijkse protocollen:
- der heystinge beempt [OP R144:39r° (1422)]
- een stuc lands optie Stochasselt in der heystingen land [OP R144:83r° (1423)]
- heydevelt an die heystinge straet [OP R159:19r° (1451)]
- heydevelt ter stede geheyten die heystinge straet [OP R161:18v° (1453)]
- ackerlant in den heystingacker [OP R260:43r° (1556)]

301. HEIJSTMANSDIJCK, DIE
- beemd in Heijstmansdijck [GAT R280:los blad 14r°,17v°-18r° (1532)]

Oudere vermeldingen zijn (Oisterwijkse protocollen):
- Jans dijc van Heyst bij den Veedijck [OP R143:42r°, (1420)]
- dijck toebehorende den erfgenamen Jans van Heyst bij her investiet de Tilborch en den Veedijcke [OP R144:74r°, (1422)]
- Daneel Janszoen van Heijst heeft land bij de Qualenwiel [OP R146:41r° (1429)]
- Heystmansdijck after qualen [OP R149:27v° (1435)]
- dijck toebehorende den erfgenamen Jans van Heijst bij de Veedijck [OP R154:41r° (1444)]
- van de Veedijck aan die aggere geheten Heijstmansdijck [OP R172:23v° (1465)]
- Jans Dijck van Heijst [OP R172:24r° (1465)]

Overige vermeldingen:
- Heystmansdijck bij de Cratte en pastoriehuysinge van Tilborch [OP R279:6v° (1573)]
- drij groote heijvelden bij een liggende, regenoot westwaerts den Heijstmansdijck, gijb gijben, giel dielis etc. (in antiquis registris vocatur den Arenplas) groot 50 loopen [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621)]

Mogelijk wordt hiermee het *Groene Dijkje* |**218**| op de kadasterkaart B2 van 1832 bedoeld, ten westen van de Veedijck. De *Heijstmansdijck* liep van de Oisterwijksebaan, de *Broeckstraet* |**79**| kruisend en gaande naar de *Commerstraet* |**107**| vlak bij de Leije, tussen de huidige Moerenburgseweg en de Koebrugseweg; hij loopt dus inderdaad achter de Moerenborch om. De vermelding uit 1621 is van bijzonder belang, omdat daar wordt aangegeven dat deze heide vroeger, d.w.z. in oude registers, *Arenplas*, een verschrijving van *Aderplas*, werd genoemd. De bewuste heidevelden moeten over de *Leije* |**460**| gelegen hebben en zijn vermoedelijk identiek met wat later het ven (heide) *den Bunder* wordt genoemd.
Heijstmansdijck en *Heijstendijck* |**299**| zijn dezelfde.

302. HEIJSTRAET, DIE
(Zie: *Die Heijdstraet* |**276**|.)

303. HEIJSTRAET, DE

Zie ook: *Die Heijdstraet* |**279**|.

- land en heide in het Laer aan die Heijstraet [GAT R279:49r° (1531)]
- een stuk heide in de parochie van Tilburg en Goirle, waar een waterlaat doorgaat aan die Heijstraet een zijde en einde [GAT R280:54v° (1532)]
- een stuk heiveld aan het einde van het Laer aan die Heijstraet [GAT R293:77r°-77v° (1546)]
- stuk land groot 1 lopensaet gelegen in de parochie van Tilborg aan Coninxvoert aldaar met die Heijstraet aldaar ander einde [GAT R297:44r°-44v° (1552)]

Deze straat werd reeds in de Oisterwijkse protocollen vermeld:

- die Heijstraet aan het Laer [OP R152:38r° (1440)]
- aan het Laer aan de Laerschestraet aan die Groot Heijhoeve [OP R153:21v° (1443)]

De Rielseweg (nu deels Generaal Winkelmanstraat) behoorde destijds geheel tot het Laer. Het is duidelijk dat het hier gaat om een weggetje dat naar de heide liep, en wel van het Laer naar de Katsbogte. Deze straat moet gelegen hebben voorbij de *Laersche Acker* |**426**| (nu Industrieterrein Het Laar), vanaf de oude Rielseweg naar de Katsbogte.

304. HEIJSTRAET, DIE

Zie ook: *Die Heijdstraet* |**276**|.

- die heystraet in loven [GAT R262:8r° (1510)]
- weiland in Loven in die Heijstraet [GAT R289:7v°-8r°,10v°-11r° (1542)]
- huis in Loven aan die Heijstraet [GAT R291:24v°-25r°,25r°-25v° (1544)]
- een stuk heide in Loven in die Heijstraet [GAT R293:26v° (1546)]

Het is niet duidelijk waar deze Heijstraet gelegen heeft, maar het moet in de buurt zijn van de *Ruijbraecken* |**595**|, vermoedelijk in de nabijheid van *Hixpoirs acker* |**319**|; volgens [GAT R297:29r°-29v°] en [GAT R298:59v°-60r°] lopende van de molen |**675**| naar Enschot over de huidige Van Meterenstraat en Dijksterhuisstraat (voorheen de Oude Molenbochtstraat).

305. HEIJSTRAET, DIE

Zie ook: *Die Heijdstraet* |**277**|.

- die heystraet in die vellinge Hoeff [GAT R263:11r° (1511)]
- land en heide in de Vellingh Hoeff aan die Heijstraet [GAT R279:3r° (1531)]

Hier is zonder meer sprake van het westelijk einde van de voormalige Waterstraat, Houtstraat of Weststraat in de Reit, ongeveer waar nu de Abdijbuurt is gelegen.

306. HEIJSTRAET, DE

Zie ook: *Die Heijdstraet* |**278**|.

- huis aan die Velthoven aan die Heijstraet [GAT R289:41r°-41v°,42r° (1542);R293:48r°,49v° (1546)]
- huis in de Velthoven aan die Heijstraet [GAT R291:26r°-26v° (1544)]
- stuk erf in weide en heide liggende ter plaatse genaamd Velthoven in die Heijstraet [GAT R297:38r°-38v° (1551)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca. 15½ lopensaet ter plaatse genaamd aan die Velthoven, de gemeijn straet van de Velthoven een einde, de Heijstraet ander einde {GAT R297:52v° (1552)]

307. HEIJVELS WEIJE

- weiland in die Horevoert [GAT R279:19v°-20r°,20r° (1531)]

Kort voor 'Heijvelts weije', m.a.w. een weide bij een heiveld of een weide ontgonnen uit een heideveld.

308. HEIJVELT, HET
- akker in de Hasselt aan die Langhstraet [GAT R288:20r°,22r° (1541)]

Zie: *Langstraet* |**443**|.

309. HEIJVELT, HET
- weiland in Oerle bij de Juijpt [GAT R292:38r°-39r°,39r°-39v°,40r°-40v° (1545)]

Zie: *Die Juijpt* |**403**|.

310. HEIVELD AKKER, DE
- akker in de Horevoert [GAT R292:36r°-36v° (1545)]
- huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd op die Horevoert en 3 percelen land, het ene genaamd de Heijveltsacker, het andere genaamd de Ronde Acker en het derde genaamd het Halff Mudsaet en nog een stuk weiland met een heiveldje daar achter aan liggende, de gehele stukken en percelen van erven voornoemd ca. 21 lopensaet land groot en gelegen in de prochie en plaats voors. [GAT R297:47r°-47v° (1552)]

Zie voor verklaring |**307**|. Deze akker lag aan de *Horevoert* |**378**|.

311. HENNEKENS LAND, DAT
- akker bij het Hangende Rijs [GAT R286:45r°-45v° (1539)]

Het toponiem betekent 'land van Henneke', een verkleinwoord voor de PN Hans (Johannes) of voor de PN Hendrik.

Zie: *Dat Hangende Rijs* |**249**|.

312. HERBERG IN DEN HART

(Ook: Herberg in den Hert)
- aan den Hoevel naast het Convent van Tongerlo [GAT R282:38r° (1535)]
- aan de Hovel naast Convent van Tongerlo[19] [GAT R286:3r°-3v° (1539)]
- herberg van de schout op den Hoevel inden Hert [GAT R291:14v° (1544)]

Deze herberg was gelegen aan de westzijde van de Heuvel, naast de boerderij van Tongerlo aldaar. Deze boerderij lag aan de huidige Tuinstraat, en wel op de zuidzijde daarvan. De Herberg in den Hart moet dus ongeveer daar gelegen hebben waar nu Xenos gevestigd is of iets zuidelijker daarvan.

Oisterwijkse protocollen:
- huijs thert (brouwhuis) aen den hovel [OP R289:42v° (1594)]

313. HERBERG IN DIE HALFF MAEN
- huis, hof, schuur en erfenis genaamd de Herberg in die Halff Maen te Corvel van Henrick Jan die Wagemaker met straten aan een zijde en een einde [GAT R280:59v° (1532)]
- herberg op Corvel [GAT R287:20v°-21r° (1540)]
- Henrick de Wagemaker waard in de Halff Maen [GAT R294:24r° (1547)]
- te Corvel aan de Halve Maan [Tiendklampen, Laar 4 (1778)]
- door de Berkdyksestraat tot wederom te Corvel aan de halve Maan [Tiendklampen, Laar 4 (1778)]

Deze herberg lag aan de zuidzijde van de Berkdijk op de hoek met de Laarstraat bij Korvel en was tussen 1530 en 1550 eigendom van Henrick Jan Swagemakers.

---

19 Deze herberg was eigendom van de schout, Jan IJwaens vanden Hovel.

314. HERBERG INDEN VOS ENDE CRAEN

- in die Hovel op de hoek van 2 straten [GAT R285:1v° (1538)]
- huis, hof en klein huisje aan de Hoevel tussen erfenis Jan Jan Crillaerts en Aert Marcelis van Vessem een zijde, die gemeijn straet ander zijde, de Hoevel voers. een einde en erfenis van Aert Marcelis van Vessem ander einde met een hek hangende tussen het huis en hoof voors. en de herberg inden Vos ende Craen [GAT R296:56v° (1551)]
- huis, hof, schuur en stallen met met alle toebehoren en de erfenis daaraan liggende en daartoe behorende genaamd die herberg In den Vos ende Craen ter plaatse genaamd aan de Hoevel [GAT R297:6r°-6v° (1551)]

Deze herberg was eigendom van schout Adriaen Adriaen Crillaerts, schout tot april 1541. Deze Adriaen Crillaerts was schout Jan vanden Wouwer opgevolgd, die eigenaar was van *Herberg in den Hart* |312|. Adriaen Adriaen Crillaerts werd op zijn beurt weer opgevolgd door de schoonzoon van Jan vanden Wouwer, Jan IJwaens vanden Hovel, die toen de Herberg in den Hart bewoonde. De herberg inden Vos ende Craen was gelegen op de hoek van wat nu de Heuvelstraat en de Juliana van Stolbergstraat zijn, waar nu magazijn Van den Brekel gevestigd is.

315. HERBERG INDEN WILDEN MAN

- aan de Hovel [GAT R282:los blad bij 28r°, 28v°-29r° (1535)]
- aan de Hoevel [GAT R292:71r° (1545)]
- aan de Hoevel naast Convent van Tongerlo [GAT R295:47r° (1549)]
- aan de Hoevel [GAT R295:48r° (1549)]
- een huizing, hoving met de grond en toebehoren genaamd de herberg Inde Wilden Man gelegen of staande ter plaatse genaamd aan de Hoevel [GAT R298:14v° (1552)]

Een nadere plaatsbepaling van deze herberg vinden wij in [R658, 24 mei 1723]: *een gemeijn weg lopende van de Heuvel neffen de Wilde man naar het Nieuwland.* De herberg lag aan de zuidzijde van de huidige Tuinstraat aan de Heuvel. Eigenaar was in de betreffende periode Jan Aert Smits, die in 1550 overleden is.

316. HERSTAL, DE

(Ook: De Heerstal)

Volgens TW, 486 is het bij Luik gelegen *Herstal* afkomstig van germ. *Haristalja*, van *hari* (m), 'leger', en *stalja* (m), 'verblijfplaats'. Men vermoedt dat het hier gaat om een vaste samenstelling met de betekenis 'herberg, gasthuis voor rondtrekkende troepen en reizigers'. Te verwachten is nu, dat zo'n 'herstal' aan een heerweg zou liggen; bij ons toponiem Herstal is een dergelijke heerweg moeilijk aan te wijzen, hoewel een Heerstraet wordt genoemd in de Oisterwijkse protocollen. Hierbij zij opgemerkt, dat ook in de buurt van de Moerenborch een 'Herstal' heeft gestaan, blijkens o.a. AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621).

- [OP R143:38v°, (1420),47r°, (1421)]
- hodende opten Herstal [OP R143:62 (1420)]
- [OP R146:14r° (1429);R149:53v°,54v° (1437)].

Behalve in dit verband wordt de Herstal ook vermeld in:

- den Heerstal [BP R1185:3v° (1407)]
- weyde den ganshof aenden heerstal [OP R150:17r° (1436)]
- [OP R143:62r° (1420);R146:10r°,31v°, (1429);R148:34v°, (1433);R149:8r°, (1435); R150:16r°, (1436);R155:16r°, (1445);R156: 15v°, (1446);R163:17v°, (1455) en R164:9r°, (1456)].

Waarschijnlijker is daarom dat de naam *herstal* is opgebouwd uit de naamsdelen *hære* (< onfrank. *herro*, een van oorsprong comparatief van ohd. *her*, 'voornaam, belangrijk'), en *stalle* (< **stalla*, mogelijk met Galloromeinse uitgang **stallium*, hetgeen verblijf-

plaats betekent. In dit geval is de betekenis zoveel als: *woning van de (een) heer.*
Bij de verpachting van de *Pijlijserhoeve* |**556**| in 1522 was bepaald dat de verpachter zou mogen gebruiken *...ende daer toe die grote camer ende die te mogen ghebruken tot haren wil sonder ennich tegensegge van den laet.* [GAT R272:27v°-28r°]. Daarnaast behield de verpachter voor zich eveneens de visserij in de wateren.
In 1552 echter, wanneer de hoeve opnieuw wordt verpacht, gebeurt dit *...met al haar toebehoren, niets uitgezonderd, samen met de herstal, wateren en visserije daaraan liggende en daartoe behorende* [GAT R298:15r°-15v°].
Uit de eerste akte zou men geneigd zijn op te maken dat het gaat om een herenkamer in de hoeve (de woning) zelf. *Camer* betekende in de 16e eeuw ook: huis (vgl. *Die Steenen Camer* |**633**|). De Grote Camer in deze akte kan dan een groot woonhuis bij de Hoeve zijn geweest. In de tweede akte is duidelijk sprake van een afzonderlijk huis, de Herstal. Dit zou kunnen betekenen dat er bij de Herstal oorspronkelijk een ander goed gelegen heeft, hetgeen gestaafd lijkt te worden door een Bossche schepenakte van 24 juli 1437 [BP R1207:211r° (1437)], waarin Jan Gielis Bac gelooft een jaarlijkse en erfelijke pacht van 50 mud rogge te lossen uit 2 hoeven, *quoram unus Ten Herstal et alius 't Guet Ter Ryt.* Deze eerste hoeve was eveneens deels een leengoed, *een huis in Tilburg aan de Herstal op de hoek van twee straten naest het leengoed van Jan Peter Zwijsen.* Het is niet ondenkbaar dat de *Schijve* |**610**| het oorspronkelijk akkergebied en de *Rijt* |**583**| een van de 'gebuerhovels' was die tot dit goed behoorden. In dat geval kan de *Bedbuer* |**16**| de oorspronkelijke kerk geweest zijn. Later is op het noordelijk deel van dit grote goed, dat zich uitgestrekt kan hebben van Corvel in het zuiden tot aan de Hasselt in het noorden, het kasteel gebouwd.
Vroeger werd de herdgang begrensd door het zuidelijke stuk van de Reitse Hoevenstraat, de Dr. Ahausstraat, de Tongerlose-Hoefstraat, de Herstalsestraat, de Hendrik de Keijserstraat en het zuidelijk deel van de Bokhamerstraat. Op de hoek van de Bokhamerstraat–Herstalsestraat lag een waterpoel.

- den Herstal [GAT R262:13r° (1510)]
- den Herstal aen die Vlasstraet [GAT R262:17v° (1510)]
- land die ganshoff aen de Herstal [GAT R263:18v° (1511)]
- den Herstal [GAT R263:22r° (1511)]
- weiland aan de Herstal bij Coppenhecken aan die Coppenstraet [GAT R279:12r° (1531)]
- Coppenweij aan de Herstal [GAT R280:9r°-9v° (1532)]
- Goeens weij bij Coppenhecken in de Herstal [GAT R280:9v°-10r° (1532)]
- huis aan de Herstal [GAT R282:1v° (1532)]
- land aan de Herstal aan die Vlasstraet [GAT R284:15v° (1537)]
- land in die Hoeve aan den Herstal[20] [GAT R286:los blad 62r° (1539)]
- huis aan de Herstal, aan 3 zijden een straat [GAT R287:37v° (1540)]
- een stuk land bij grond van Pijlijsers [GAT R287:43r°-43v° (1540)]
- 2 huizen in de Herstal als boven [GAT R287:43v° (1540)]
- huis in de Herstal, aan 3 zijden een straat [GAT R287:44r° (1540)]
- land in die Schijve aan de Herstal [GAT R287:51v°-52r° (1540)]
- huis in die Hoeven aan de Herstal [GAT R288:24v°,24v°-25r° (1541)]
- inden Heerstal [GAT R290:1v°-2r° (1543)]
- Schelkenshoek en Coppenhoff in de Herstal [GAT R290:27r°-27v° (1543)]
- de Hoeve aan de Herstal [GAT R291:los blad 12r° (1544)]
- de Hoeve aan de Herstal [GAT R291:21v°-22r° (1544)]
- land aan de Herstal [GAT R292:83v° (1545)]

20 D.i. de Waterhoef van Pijlijsers.

- huis in de Herstal naast leengoed van Jan Peter Zwijsen [GAT R293:27v°-28r° (1546)]
- huis, hof met grond en erfenis ter plaatse genaamd aan de Herstal [GAT R296:5v°-6r° (1550)]
- een huis, hof, schuur met grond en toebehoren en erfenis genaamd de Oude Stede aan de Herstal [GAT R296:6r°-6v° (1550)]
- leengoet aende hoeven bij den Heerstal [GAT R344:40v° (1598)]
- den Heerstal aen die Vlasstraet [GAT R349:114v° (1614)]
- een parceeltken weijlant ter plaetse genaemt aende hoeven aenden herstal [GAT R367:214v (1662)]
- seeckere weije, groot twee loopensaeten ende een halff ter plaetse genaemt aende Hoeven aenden Herstal [GAT R374:16r°-17v° (1675)]
- een parceel erven bestaende in saeij ende weijlant een ende een halff loopensaet ter plaetse genaemt aende Hoeven inden Herstal metten suyden eijnde aende waterlaet [GAT R374:16r°-17v° (1675)]
- een half huijs met sestien Roeden hof ofte &a gestaan en gelegen ter plaatse de Reijt aldaar aan den herstal belast met met elf en een quart stuijvers s.jaars in eenre meerdere vente aan 't Comptoir van de heer Rentmr te S.Bosch [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- die straat tot aan den Herstal aan de Wolspoel aldaar [Tiendklampen, Laar 6 (1778)]
- door het spoor over het kwaad eind voorby de Waterhoef, van daar door dat spoor tot aan den Herstal aan de Wolspoel [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- huis, schop en hof met aangelegen erven, groot zeven lopensen aande Hoeven genaamd den Herstal [GAT R494:25v° (1805)]

De kaart van Zijnen (1760) situeert de *Herstal* aan het eind van de *Vlasstraet* |**695**|, tussen *de Ryt* |**583**| en *'t Pyl Yser*; hij vormde de zuidgrens van het gebied *Bok Hamel* |**55**|.

317. HERSTALSTRAET, DIE

(Ook: Die Heerstalsstraet)

- huis in die Hoeven, een einde aan de Herstalstraet, ander einde aan de Leemstraet [GAT R280:52v° (1532);R281:2r°,7v° (1533)]
- een hof aan de Heerstalsstraet [GAT R286:27v°-28v° (1539)]

De *Herstalstraet* liep van de huidige Kwaadeindstraat, ongeveer over het tracé van de Hendrik de Keijserstraat naar de Bokhamerstraat, maar ook het stuk Reitse Hoevenstraat tussen Wandelboslaan en spoorlijn werd wel *Herstalstraet* genoemd. In 1832 heette deze straat *De Herstalsche Straat* (kadasterkaart).

Zie ook: *Die Leemstraet* |**452**|.

318. HILLENVELDEN, DIE

- een stuk erf in moer en heide gelegen voor Hillenvelden aan de gemeijnt [GAT R289:50v° (1542)]

De ligging van dit toponiem is verder niet bepaald.

Deze naam kunnen we splitsen in twee delen: *hillen* en *velden*. De betekenis van het tweede naamsdeel moge duidelijk zijn. Het eerste naamsdeel, *hillen*, is wat problematischer. Op het eerste gezicht zou men denken aan *hil* (oe. *hyll*, ne. *hill* = 'heuvel'). Echter, dit is een Ingvaeoonse vorm; een vorm die men in onze streken niet zou verwachten.[21] Vermoedelijk hebben we hier dan ook te maken met een ontronde

---

21 Met Ingvaeoons (Ingweoons) wordt het 'Noordzeegermaans' bedoeld, d.w.z. het dialect dat vroeger in de kuststreken werd gesproken. Het wordt op grond van het bij Publius Cornelius Tacitus, *De origine et situ Germanorum*, hoofdstuk 2, geschetste beeld als zouden er drie Germaanse cultuurgemeenschappen hebben bestaan, nl. de Ingweoonse, de Istweoonse en de Erminoonse, weinig waarschijnlijk geacht dat er van één enkele Westgermaanse taaleenheid gesproken kan worden. Eerder zou er sprake zijn van evenzo vele taalgemeenschappen, en wel die van de Noordzeegermanen ('de proximi Oceano Ingveaones': Angelen, Saksen en Friezen), die van de Rijn-Wesergermanen (Franken en Hessen) en die van de Elbegermanen (Langobarden en Alemannen). Geerts, G., *Voorlopers en varianten van het*

vorm van *hel* (germ. *hille* of *helle*, 'laagliggend of (mogelijk) afhellend'). Het is hetzelfde naamsdeel dat we ook aantreffen in plaatsnamen als Helvoirt, Helmond en De Hellen in Goirle. De betekenis van de naam Hillenvelden is dan 'de laaggelegen velden', waar de vermelding ook op lijkt te wijzen: erf in moer.

319. HIXPOIRS ACKER, DE

Hixpoir was een achternaam in Tilburg die ook nu nog voorkomt als Hexspoor.

- in Loven [GAT R280:los blad bij 14r°,17v°-18r° (1532);R283: 51v° (1536);R285:28v° (1538);R286:11v°,39r° (1539);R287:18r°,46r° (1540);R291:24v°-25r°,25r°-25v° (1544)]
- 4 percelen land genaamd die Hixpoirs Ackerkens, zo groot als deze elkaar rakende achter elkaar gelegen zijn ter plaatse genaamd Loven in die Hixpoirs Ackeren [GAT R298:10v°-11r°,11r°-11v° (1552)]

Loven |**474**| was een groot gebied, zodat de exacte ligging van dit toponiem moeilijk te bepalen is. Vermoedelijk was het gelegen in de omgeving van Enthoven en de *Ruijbraecken* |**595**|.

Volgens [GAT R274:1v°] echter lag *Hicspoers Hoeve* bij de *Velthovensche Moelen* |**675**|. Nu was de windmolen van Eijndthoven dezelfde als de Velthovensche molen [GAT R272:7v°]: *die Wijntmoelen tot Eijndthoven gheheyten die Velthovensche mole*, m.a.w. deze akker (hoeve) lag dus op de grens van Loven en Veldhoven.

In 1544 wordt het vermeld als *huijs thickspoer in Loven* [OP R248:21bis], hetgeen erop lijkt te wijzen dat de familienaam een afgeleide is van een locatief, m.a.w. 'zij die wonen in het Hixspoer'. De betekenis van het toponiem is dan zoveel als 'het hek bij het spoor', d.w.z. voet- of akkerpad.

Een vermelding uit 1552 echter lokaliseert de akker in *Loven Acker* |**475**|:

- 3 stukjes land ter plaatse genaamd in Loven Acker in Hixpoirs Acker [GAT R298:89v° (1552)]

320. HODONCK, DIE

Dit toponiem is volgens TW, blz. 500, afgeleid van *hauha-*, 'hoog', en *dunga*, 'donk', en betekent zoveel als 'hoge donk'. Een donk is een zandige opduiking in moerassig terrein.

- land die Hodonck in die Broecksijde aan de Veedijck en de Leije [GAT R287:23r° (1540)]

Dit stuk grond wordt aangekocht door de Heilig Geestmeesters Jan die Vet en Thonis Denijs ten behoeve van de Tafel van de Heilige Geest in Tilburg. Nog in 1832 is deze grond eigendom van de Heilige Geest, zoals blijkt uit het kadaster; de grond is dan weliswaar opgedeeld in een drietal percelen (kadastraal sectie B 717-719). Hieruit wordt dan tevens duidelijk dat de bewuste *Hodonck* ten oosten van de huidige Koebrugseweg lag, noordelijk aan de *Leije* |**460**|. Wanneer we de 'Foto-Atlas van Noord-Brabant', (foto 300/Tilburg), bekijken, zien wij ter hoogte van dezelfde locatie enkele opmerkelijke sporen in de bodem, bestaande uit twee vrijwel ronde cirkels met een verschillende diameter, waarbij de kleinste van de twee ten noorden van de grotere ligt en de randen van beide cirkels elkaar raken, ongeveer als het cijfer 8; de lengteas loopt hierbij in een noord-zuid richting.[22] In 1982 werden in het betreffende gebied sporen aangetroffen die bewijzen dat het reeds omtrent het begin van de jaartelling bewoond

---

Nederlands, een gedokumenteerd dia- en synchroon overzicht, Leuven, 1975, blz. 20. Zie ook: Vries, J.W. de, R. Willemyns, en P. Burger, *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*, Amsterdam, 1993, blz. 21.

22 *Foto-Atlas Noord-Brabant*, Den Ilp, z.j., foto 300/Tilburg.

was; verder trof men op de grens van Tilburg met Berkel-Enschot aldaar sporen aan van een gebouw.[23]
In de Oisterwijkse schepenprotocollen wordt dit stuk beemd aangeduid als:
- beempt die Hoechdonck aen die Veedijck aen die Leije [OP R243:40v° (1539)]

Het toponiem is ongetwijfeld identiek met *Die Groet Donc* [OP R144:43r° (1422)]. We kunnen de *Hodonck* hiermee lokaliseren in de vroegere bocht van de Korvelse waterloop, voordat deze in de *Leije* |**460**| stroomt (kadastraal sectie B 715-716), maar waarschijnlijker in de hoek tussen de Korvelse waterloop (west), de Leije (zuid) en de *Zwartrijt* |**740**| (oost) (kadastraal sectie B 712-714). In beide gevallen werd ze aan drie zijden door water omgeven.
Zie: *Die Veedijck* |**668**|.

321. HOECHSTRAET, DIE

In het algemeen bezaten de straten geen officiële benaming, niettemin gaven de inwoners de straten soms wel een naam, die echter kon variëren. Zo ook de Hoechstraet in *de Schijve* |**610**|.
- een stuk land genaamd dat Gheerken in die Schijve op de Hoechstraet [GAT R285:12v°-13r° (1538)]

Frans Ghijsbrecht de Wagemaker als man van Margriet Henrick Weijmers verkoopt dit samen met een akker op de Vlasstraet aan Laureijs Henrick Weijmers. Belendingen zijn: Henrick Jan Leijten, Jan Leijten en Heijlwich de weduwe van Goijaert de Vet en een gemeijn gebuurweg de Hoechstraet. De Hoechstraet moet dus ergens aan de *Vlasstraet* |**695**| liggen in de Schijf bij de Rijt.
Zie ook: *Die Hoeckstraet* |**326**|.

322. HOECHT, DIE

(Ook: *De Heucht* en *de Hoocht*).
- land in Oerl aan die Hoecht aan de gemeijnt [GAT R280: 39v° (1532)]
- huis in Oerl aan die Hoecht [GAT R281:34r° (1533)]
- huis in Oerle aan de Hoecht naast de H. Geest van den Bosch en de gemeijnt en land en weide aldaar [GAT R285:22r° (1538)]
- huis in die Juijpt op de Hoecht [GAT R287:9r° (1540)]
- huis in Oerl aan die Hoecht naast de gemeijnt de Hoecht en de H. Geest van den Bosch [GAT R288:29v°-30r° (1541);R290:14v°,25r° (1543)]
- huis bij die Kercke aan die Hoecht naast de gemeijnt de Hoecht [GAT R290:33r°-33v° (1543)]
- huis in Oerl aan die Hoecht naast de Heilige Geest van den Bosch [GAT R292:87r°-87v° (1545);R293:62v°-63r°,64r° (1546)]
- huis in Oerl aan die Hoecht [GAT R293:68r°-68v°,69r° (1546)]
- land aan die Voertstraet bij die Hoecht [GAT R293:75v° (1546)]
- huis in Oerle op die Hoecht naast de Heilige Geest van den Bosch [GAT R294:54r° (1547)]
- huis in Oerl aan die Hoecht naast de Heilige Geest van den Bosch [GAT R295:45r° (1549)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 16 lopensaet ter plaatse genaamd Oerl aan die Hoecht tussen die heerbaen aldaar een zijde, erfenis van de Heilige Geest van den Bosch een einde, die gemeijnt van Tilborg en die gemeijn straet ander einde [GAT R296:59v° (1551)]
- een huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 9 lopensaet min 1 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd die Hoecht, erfenis van de Heilige Geest van den Bosch een einde, die Heerbaan aldaer ander einde [GAT R297:18r°-18v° (1551)]
- land in alder grootte als dat gelegen is ter plaatse genaamd Oerl op die Hoecht [GAT R297:65r° (1552)]

---

23 *Het Nieuwsblad*, dd. 27 januari 1984.

- seeckere huysinge metten gronde van dien ende erffenisse daer aen liggende ende daer toe behoorende drie quartier ofte daer omtrent begrijpende ter plaetse genaemt op de Hoogt aldaer [GAT R370:14bis (1668)]
- door het spoor over de Hoogt of Quetterye tot in Oerle [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- door het spoor of straatje over de Hoogt of Quetterye tot aan den brandkuil agter de Colveniers Doelen [Tiendklampen, Loven 1 (1778)]

Oisterwijkse protocollen:

- aende hoocht [OP R259:12r^{o} (1555)]

De Hoecht was een 'gemeijnt'; een hoogte zoals de naam lijkt aan te duiden (afkomstig van germ. *hauha-*, d.w.z. 'hoog'). De omgeving bij de Hoogtedwarsstraat vormt weliswaar een lichte verheffing, maar men kan dit bezwaarlijk als een 'hoogte' duiden.
Volgens het NEW (266) is *hoogte* pas sedert de 17e eeuw algemeen geworden in analogie aan woorden als *diepte* en *dikte*, waar de uitgang '-te' in plaats van '-de' ontstond na de syncope van de *e* uit het oudere mnl. woord *hôghede* (mnd. *'hōghede, hōchte*, mhd. *hœhede* < germ. *hauhiþō* of *haugiþō* 'hoog'. Bovendien zijn wij in de akten vóór 1550 (1350-1550) nooit het znw. *hoghede* of een variant daarvan tegengekomen in een Tilburgse context, laat staan voor dit gebied. Daarbij vinden we wel, weliswaar 50 jaar later, bij de verkoop van 'gemeijne' gronden ten behoeve van de wederopbouw van de kerk op 24 mei 1601 de schrijfwijze *heught*.[24]
Een meer waarschijnlijke verklaring is dat *hoecht* de ronde vorm is van het Zuidnederlandse (brab.) woord *hucht*, dat 'struikgewas, ruigte, wild groeiende scheuten' betekent (< ownfrank. *hocht* < ogm. *hoft* (vgl. got. *hoft*). De overgang van *ft* > *cht* begint op Frankisch gebied reeds in de 10e eeuw en heeft zich geleidelijk aan in noordelijke en oostelijke richting verplaatst. Het woord *hucht/hocht* is verwant aan *hiep*, 'lijsterbes', wat weer een vorm is van *joop, juijp*.
De namen Hoogtestraat en Hoogtedwarsstraat zijn op zijn minst verwarrend.
Nu was de Hoecht in *Oerl* |**524**| gelegen, bij de *Juijpt* |**403**|. De Juijpt was een andere 'gemeijnt' welke oostelijk van *Corvel* |**120**|, zuidelijk van de Nieuwstraat, westelijk van de Veestraat en noordelijk van de Oerlesestraat lag. Bovendien is de Hoeve van de H. Geest van den Bosch, later de Vlimmenhoef geheten, vaak als belending genoemd. Deze Hoeve lag net ten zuiden van de Broekhovense kerk. De Voertstraat (nu Stevenzandsestraat) is een zijstraat van de *Donckerstraet* |**158**| (nu: Lanciersstraat).
De Hoecht strekte zich uit van de Veestraat tot aan de Donckerstraet, ten zuiden van de Voertstraet.

323. HOECK, DE

Volgens TW afkomstig van germ. *hoka-* (m), 'hoek'.

- akker in Sterts Hoeve [GAT R289:36r^{o}-36v^{o},37r^{o}-37v^{o} (1542)]

Deze akker lag ten noorden van de *Langhstraet* |**443**|.
Zie: *Sterts Hoeve* |**639**|.

---

24 Van Visvliet 741:11r^{o}: *Joachim Jans soon Verschueren, dlopensaet vanden voorhooft aen sijne weije gecocht van Jan Adriaens den Slimmen opde heught gemijndt op vijff ende vijfftich gl. ende is metter mate groot bevonden xxvii roeijen, beloopt xxix gl. xii st.*

324. HOECKACKER, DIE
- een acker genaemd die Hoeckacker [GAT R293:24v°-25r° (1546)]
- land genaamd de Hoeckacker ter plaatse genaamd in Corvel Acker, die gemeijn heerbaan ander zijde [GAT R297:51v°-52r° (1552)]

Volgens [GAT R297:51v°-52r°] lag deze akker in *Corvel Acker* |**121**|. Dit toponiem is ongetwijfeld identiek aan *Die Hoek* |**332**|.

325. HOECKHECKEN, DAT
- gelegen in de Rijt [GAT R287:78r°-78v° (1540)]

Hoogstwaarschijnlijk wordt hier het *Coppenhecken* |**109**| mee bedoeld; het hing in (de nabijheid van) de *Hoeckstraet* |**326**|.

326. HOECKSTRAET, DIE
- het Gheerken in die Schijve op de Hoeckstraet [GAT R285:12v°-13r° (1538)]
- land in die Schijve bij de Herstal naast Laureijs Heijn Lemmens of Laureijs Heijn Lambrecht Weijmers, Heijlwich weduwe van Goijaert die Vet en Peter Gherit Smolders [GAT R287:43r°-43v° (1540)]
- land de Gheer in de Rijt in de Schijve op die Hoeckstraet [GAT R293:76v° (1546)]
- stuk erf tot dries of weide liggende ter plaatse aan die Rijt tussen die Hoeckstraet [GAT R296:70v°-71v° (1551)]

De Hoeckstraet was een van de straten vlak onder de Herstal op de grens van Rijt en Schijf. De straat liep van het *Enghstraetke* |**183**| naar het huidige fietstunneltje onder de Ringbaan-West en maakte ter hoogte van het Reitseplein–Prof. Cobbenhagenlaan een haakse bocht.
(Zie ook: *Die Hoechstraet* |**321**|.)

327. HOECKWEIJE, DIE
- gelegen in Broeckhoven, eigendom van Gherit Dierck Back [GAT R287:2v°-3r° (1540)]

Gezien de naam lag deze weide op de hoek van iets, mogelijk van twee straten. Helaas is niet nader aangegeven waar ze in Broekhoven gelegen was, doch vermoedelijk tussen *Broeckhovensche Kerckstraet* |**75**| en de *Heijlige Eijckstraet* |**286**|.

328. HOEFF OPDEN LICHTENBERCH, DIE
(Zie: *De Hoeve vanden Lichtenberch* |**345**|.)

329. HOEFF VAN DONGEN, DE
- in die Ghilse Vucht after dat Hoeff van Dongen aan de schouwsloot genaemd die Vaert [GAT R280:30v° (1532)]

Met deze Hoeff is waarschijnlijk de *Hoeve vanden Lichtenberch* |**328**| bedoeld.

330. HOEFKEN, DAT
- weiland en heideveld genaamd dat Hoefken [GAT R283:51v° (1536)]

Dit was gelegen in Loven, doch helaas is niet nader bepaald waar.

331. HOEGE ZOE
(Zie: *Die Hoogh Soo* |**372**|.)

332. HOEK, DE
- land op de Sansche Hecken bij de Scheijtsteegde [GAT R282:43v° (1535)]
- land de Hoeck in Corvel acker op de Scheijtsteegde [GAT R296:28r° (1550)]

333. HOELKENDE, DIE

[Spreek uit: Hoolkende]

- in die Heijdsijde [GAT R284:29v^{o} (1537)]

Dit is de *Hooleinde* |374|.

334. HOELVEN, DAT

Ook: Dat Hoolven.

De naam is afkomstig van *hula-* (n), 'hol met steile wanden' en *fanja-* (n), 'moerassige waterplas', m.a.w. een hool is een diepte in de heide die permanent met water gevuld was. In dit geval duidt het toponiem op de heide waarin het hool ligt.

- dat hoelven [GAT R263:18r^{o} (1511)]
- huis in die Heijdseijde omtrent het Hoelven aan de Cromstraet en de gemeijnt [GAT R279:23r^{o} (1531)]
- huis in die Heijdsijde aan het Hoelven [GAT R279:50v^{o} (1531)]
- huis en erf in de Heijdsijde aan het Hoelven [GAT R280: 26v^{o} (1532)]
- huis in die Heijdsijde aan het einde van de Stockhasselt aan het Hoelven tussen een kerkpad en de straet [GAT R285:13v^{o} (1538)]
- huis in die Stockhasselt aan het Hoolven aan de gemeijnt genaamd het Hoolven [GAT R288:3v^{o} (1541)]
- erf aan dat Hoelven in die Stockhasselt [GAT R291:41r^{o},41r^{o}-41v^{o} (1544)]
- huis aan het eind van de Stockhasselt aan het Hoelven [GAT R291:44v^{o}-45r^{o} (1544)]
- erf aan het Hoelven aan de Stockhasselt [GAT R292:6v^{o} (1545)]
- huis in de Heijdsijde aan het Hoolven aan de gemeijnt [GAT R293:37r^{o} (1546)]
- huis in die Stockhasselt aan het Hoolven [GAT R295:42r^{o}-42v^{o} (1549)]
- erf in die Heijdsijde aan het Hoolven [GAT R295:49r^{o} (1549)]
- huis en hof met de grond hem toebehorende gelegen aan het Hoolven op het eind van die Stockhasselt die Cromstraet aldaer ander einde [GAT R296:35v^{o} (1550)]

Dat het een kuil was, wordt ook bewezen door [GAT R292:67v^{o}-68r^{o} (1545)], waar sprake is van *een hool om daar door te lossen het water van de messie* (mesthoop).

In 1960 nog lag er een brandkuil op de splitsing Stokhasseltstraat en Kromstraat; dit was het Hool, dat ongetwijfeld in de 16e eeuw en ook daarvoor als drenk gediend zal hebben voor het vee van deze buurtschap. Op de plaats van deze brandkuil ligt nu de Dirigentenlaan. De kuil lag op zo'n kleine 100 m ten westen van de huidige Stokhasseltlaan.

De heide het Hoelven lag tussen de *Cromstraet* |139| en de *Stockhasseltschestraet* |644|.

335. HOENKENS BRAECK

- beemd in Velthoven in Hoenkens Braeck [GAT R281:39r^{o}-39v^{o} (1532);R291:59r^{o}-59v^{o} (1544)]

Aan de hand van de beschikbare gegevens is niet te achterhalen waar in de Velthoven deze beemd gelegen moet hebben. Echter, in de Oisterwijkse schepenakten vinden we de volgende vermeldingen omtrent dit toponiem:

- aen die horevoert den langenacker, den ronden acker en hoenkensbrake [OP R148:26v^{o} (1433)]
- aen die hoerevoert in een stede geheijten Hoenkensbraeck [OP R155:5r^{o} (1445)]

die het ons mogelijk maken dit toponiem te lokaliseren in het noorden van de *Velthoven* |673|, aan *die Horenvoert* |378|.

Dit toponiem lijkt te zijn afgeleid van de PN 'Hoene' of 'Hone' met het verkleiningssuffix *-ke* en betekent dan zoveel als 'braak van Ho(e)neke'. Waarschijnlijker is echter dat het eerste naamsdeel duidt op de gesteldheid van de braak. In dat geval valt te denken aan *hoen* of *hon*, 'modder', verwant aan *hon(t)*, een waternaam, 'waterloopje'. Gezien de ligging aan de Horevoert is dit mogelijk en zou dit aan kunnen geven dat de braak in bepaalde perioden drassig was. Bovendien werd het noorden van

de Velthoven gevormd door het Goirke (*Dat Goerken* |212|); het lijkt erop dat de *Hoenkensbraeck* een ontginning in een natter gebied was. De umlaut trad op als gevolg van het diminutiefsuffix *-ke*.
Zie ook: *Die Hunenbraeck* |395|.

336. HOERNICKSKE, DAT

Een Hoernick is een hoek, vgl. TW blz. 512: *huma–*, 'hoek hoger gelegen land uitspringend in water of moeras'.

- dat hornicxken int ghilse broeck [GAT R262:21v° (1510)]
- beempt in die Sporckt streckende vanden ghemeijn broecksloet totten hoernixke [GAT R271:53r°-53v° (1521)]
- beemd in dat Hoernickske bij de Elf Buender van de Abt van Tongerlo [GAT R279:13r° (1531)]
- beemd het Hoernickske gelegen tussen Sporckt en de Elf Buender [GAT R291:55v°-56r° (1544)]

Het toponiem wordt reeds genoemd in 1398:

- een weide geheten dat Hoernicstuc [BP R1181:49v° (1398)]
- een beemd 't hoernicsken Tilborch bij de Maij [BP R1189:136r° (1415)]

alsmede in de Oisterwijkse protocollen:

- beempt int hoernicsken [OP R143:2r° (1418)]
- den beempt int hoernixsken neven beempt delfbuender der here van tongerloe hodende op des jonghen graft [OP R157:11r° (1449)]
- beempt dat Hornixken int Ghilse broeck neve die Delbuender [OP R180:2v° (1474);R205:4r° (1500)]

Het Hoernickske was de naam van een streek tussen *Elf Buender* |179| en *Sporckt* |628, 629| en was tevens de naam van een aldaar gelegen beemd.

337. HOEVE, DIE

De benaming hoeve is afkomstig van germ. *hobha–* (v), 'een oppervlaktemaat' en duidde oorspronkelijk een stuk land aan dat groot genoeg was om een gezin van te onderhouden (tussen 12 en 20 ha).

- huis aan de Hoeve in de Berckdijck buiten den Dreijboem [GAT R281:42v°-43r° (1532)]
- een stuk beemd genaamd die Hoeve gelegen aan de Berckdijck aan de gemeijnt [GAT R289:44r°-44v° (1542)]

Wanneer in de oude akten en charters van de 12e en 13e eeuw een erfpacht een grond geldt, wordt deze vermeld als *mansus* of *mansio*, *hova*, *domistadium* of als het zoveelste deel daarvan. Met deze woorden werd een bepaalde afgepaalde oppervlakte grond, echter nooit een woning of woonstede, aangeduid, die naar de eenheid van bewinning-bewoning berekend werd. Op een dergelijk stuk grond kwam meestal een *curtis* (*mansus*), een *casata* (*hova*), een *domus* (*domistadium*), doch dat was altijd roerend goed. Deze termen duidden als regel altijd 'erfpacht' aan. De (allodiaal)bezitter van een kavel bakende het terrein af voor verpachting, een dergelijke kavel werd een 'mansus'. Wanneer hij zelf de bebouwer of bewinner van het goed geweest zou zijn, dan zou hij het bij de gebruikelijke uitgestrektheid van een pachtgoed gehouden hebben en zou het 'curtis' geheten hebben. In het geval dat het (allodiaal) bezit opgedeeld wordt in erfpachtgoederen van 16 ha (duodecim bunaria = 12 bunder; 1 bunder is ca. 1,34 ha) en naar het verlangen van de kopers, dan heten zij 'hova'. Op deze 'hova's' dienen door de bewinners (pachters) *cossatae* of *casatae*, 'hoeven', gezet te worden. In een Brabantse oorkonde van 4 mei 1306 wordt dit expliciet gesteld, wanneer de abdij van Tongerlo 12 bunder land te Udenhout uitgeeft en de pachter belooft dit land te ontginnen en er gebouwen op te plaatsen:

Et promisit coram nobis dictus Henricus ut debitor principalis quod ipse dicta bonuaria, prout expediens fuerit et utile, sulcabilia et apta ad colendum dicta vulgariter voreweec faciet seu fieri procurabit, et quod in eisdem bonuariis edificabit edificia ad valorem viginti librarum estimanda seu taxanda.[25]
Deze verdeling in hova's is in deze contreien de algemene regel geweest.
Een 'domistadium' daarentegen duidt evenals de voorgaande woorden geen woning aan maar eveneens een terrein, dat echter geen *cultura*, 'akkerland', meer is, maar een stuk land dat voor bewoning is uitgemeten, zonder dat men uit de grond een broodwinning haalt. Het was evenals de voorgaande een terrein van een door de 'costuymen' bepaalde grootte, doch veel kleiner, bedoeld voor een woonstede met erven. De verdeling van de domistadia zal geschied zijn langs, d.w.z. loodrecht op, de straat.[26]
Deze Hoeve lag ten zuiden van de huidige Van Limburg Stirumlaan aan de Blaak.

338. HOEVE, DIE
- een stuk erf nu gelegen in weiland genaamd de Hoeve in de parochie van Tilburg ter plaatse in die Heijdsijde [GAT R288:18v° (1541)]

Dit weiland was waarschijnlijk gelegen ten oosten van de *Rugdijck* |**597**|.

339. HOEVE, DIE
- een weideveld genaamd die Hoeve gelegen in Loven [GAT R287:31r° (1540)]

Er is geen verdere aanduiding omtrent ligging aangegeven.

339a. HOEVE, DIE
- een stuk land gelegen aent Creijenven [GAT R283:39v° (1536)]

340. HOEVE AAN DE HEERSTAL
Dit is de *Pijlijserhoeve* |**556**|, later *Waterhoef* |**706b**| genaamd. Let op: eertijds liep de huidige Kwaadeindstraat maar tot de Herstalsestraat. De Waterhoef lag dus niet ten zuiden van de Kwaadeindstraat, maar ten noorden van de Herstalsestraat, de huidige Hendrik de Keijserstraat.
- gekomen is voor schepenen Aert Jan Piers en heeft bekend, dat hij gepacht heeft van jonkvrouwe Josijn de weduwe van Herbert van Asperen en Vueren een hoeve genaamd de Hoeve aan de Heerstal, gelegen in de heerlijkheid en parochie van Tilburg, met alle toebehoren, niets uitgezonderd dan de visserije [GAT R291:los blad 12r°,21v°-22r° (1544)]
- Aert Jan Piers pacht van jonkheer Goeswijn vanden Lauwick als man en momber van jonkvrouwe Anna, dochter van wijlen Herbert van Vueren, een hoeve genaamd die Hoeve aan den Herstal gelegen in de heerlijkheid van Tilburg met al haar toebehoren, niets uitgeszonderd, samen met de herstal, wateren en visserije daaraan liggende en daartoe behorende [GAT R298:15r°-15v° (1552)]

Zie ook: *Die Herstal* |**316**|.

---

25 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I,2, no. 710: *En de genoemde Hendrik heeft ten overstaan van ons beloofd als schuldenaar, dat hij deze bunders, zoals het hem dienstig of nuttig zal zijn, ploegbaar en geschikt voor akkerbouw, in de volkstaal 'voreweec' genoemd, zal maken of laten maken en dat hij op deze bunders gebouwen zal oprichten, geschat op de waarde van 20 pond.*

26 Prims, F., *Geschiedenis van Antwerpen*, Brussel, 1977, dl. I, blz. 254-255.

341. HOEVE AAN DE HOVEL

- die hoeve aenden Hoevel lant, sant, heije, weije ende beempden ende alles des die voers. hoeven toebehorende is [GAT R278:46v° (1530)]
- hoeve van Tongerlo [GAT R283:16v° (1536)]
- hoeve op de Hovel [GAT R290:los blad 1r° (1543)]

De 'huisingh' van deze hoeve was gelegen aan de Heuvel op de hoek van de Tuinstraat en was eigendom van de Abdij van Tongerlo. Behalve de hoeve zelf omvatte ze het akkergebied dat begrensd werd door de huidige Heuvel, Heuvelstraat, Langestraat en Spoorlaan, later de *Heuvelse Ackeren* geheten.
In 1611 werd deze hoeve inclusief de bijbehorende landerijen in diverse percelen publiekelijk verkocht.[27]
Zie ook: *Die Tongerlosche Hoef* |**660**|.

342. HOEVE OPTEN SPIJKER, DE

- die hoeve opten Spijker [GAT R274:49v° (1527)]
- aen die hoeve opten Spijker [GAT R274:49v° (1527)]
- verpachting van de Hoeve aan Laureijs Jan Bertouts [GAT R288:2v°-3v°,15v°-16r° (1541)]
- hoeve geheeten de Hoeve opten Spijker [GAT R617:1v°-2v° (1560)]

Met deze hoeve wordt de Tongerlose Hoef aan de Reitse Hoevenstraat bedoeld.
Zie: *De Spijker* |**626**|.

343. HOEVE TER RIJT, DE

Zie ook: *Het Goet ter Rijt* |**216**|.
De Hoeve ter Rijt vormde het zuidelijk deel van het *Goet ter Rijt* en was gedurende vele eeuwen leenroerig aan de Van Gageldonks en de heren van Boxtel.
In een Breda's leenboek aangelegd in 1731 wordt een omschrijving van het leen in 1519 gegeven:
Dirck Back houd tot eenen vollen leene halff de Hoeve ter Rijt gelegen bij de kerck van Tilborg welke hoeve de andere helfft ter leen ruurt van de Heer van Boxtel, gelegen aldaar dat ackerland noordwaarts schijdende met eenen gemeijn ackerweg, oostwaarts aan de Capelle en eenen pad schijdende de chijnsgoederen van de lenen, zuyd ende westwaarts met eenen moeras aenden weg vanden Juijpt (29.1.1519)
Op 27 januari 1568 werd gesproken van de percelen waarop een hoeve te staan placht:
Berthout Bacx houdt tot eenen vollen lene de helft van seckere perceelen en erven, daarop een hoeve te staan plagh gehouden de andere (helft) ook tot eenen vollen leene uijt de leenhove van Boxel, geheten 't Goed van de Rijt tot Tilborg bij de kerck gelegen...
en een 17e-eeuws Boxtels leenboek bevat:
Item de helft van eender hoefve genaempt de hoefve ter Rijdt gelegen in de parochie van Tilborch omtrent de kercke aldaer groot wesende in het geheel mitsgaders de huijsinge daerop staande, weylanden, zaylanden en heyden tsamen neghen bunder off daeromtrent

---

27 AAT CEL (Registers van de cellier) *census provenientes ex villa vendita in Tilborch aenden Huevel 27 Septembris 1611.* Tevens: Becx, J.A.J., 'Tongerlose pachthoeven te Tilburg', in: *Tilburg, Tijdschrift voor geschiedenis monumenten en cultuur*, jrg. 2 (1984), no. 3, blz. 12, en Becx, J.A.J., 'Twee abdijhoeven onder de kromstaf van Tongerlo', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de gemeente Tilburg, jaarboek II (1978), blz. 135.

begrijpende, d'een zijde noortwaerts aan eenen gemeynen ackerwech metter andere sijde suijtwaerts aen die gemeynte van Tilborch, een gemeyne straet tussenbeyde lopende...[28]

Andere vermeldingen zijn:

- bona que fuerant quondam Huberti (Bac) dicta die Hoeve ter Ryt [BP R1183:332v^{o} (1404)]
- Alart Henrick Danelss, Alart Jan Smijderman man van Heilwich Henrick Danels, Matheus Dircx Gheenken man van Engelberen Henrick Danels dragen op aan Gerit Jan Betten de helft in die hoeve ter Rijt en behouden het recht om vanaf hun goed die Groothuijzinge te Westilborch te wegen naar het Goet ter Rijt met een weg [BP R1198:72r^{o} (1428)]
- quinque sextas partes spectantes in medietatem bonorum que fuerant quondam Huberti Back, dictorum die hoeve ter Ryt [BP R1210:346r^{o} (1440)]
- Een halve hoeffve tot Tilborch aende kercke gelegen genoempt de hoeve ter rijdt gespleten als volcht een huijs hoff schuer vande selve hoeffve metter gront omtrent een lopensaet lest verheven bij Jan Corstiaen Nouwens [RANB, Archief leenhof Boxtel, Inv. 3 fol. 65]
- Dirk Baeck houdt tot eenen vollen leene, half de hoeve ter Rijt gelege bij de Kerk van Tilborg van welke hoeve dandre helfft te Leen ruurt van den S^{re} van Boxel gelege aldaar, dat Ackerland noordscheidende met eene gemeenen ackerweg, oost^{w} aan de Capelle, en eene pad, schijdende de Chijnsgoederen van de Lenen, Zuijd en West^{w} met eene moeras aan den weg vanden Juijpt [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 1 (1519)]
- ontrentt drij Loopz: uijt 7 Loopz: gelege bij de kerk van Tilborgh in de Hoeve de Rijt [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 15 (1534)]
- die hoeve ter Rijt, eertijds van Huijbert Back [GAT R293:72r^{o} (1547)]
- eenen goede eertijts toebehoert hebbende hubreechten back geheijten die hoeve ter Rijt [GAT R303:83v^{o} (1557)]
- een hoeve metter timmeringe ende toebehoerte gelegen binnen der prochie van tilborch tot diversche steden bijder kercken aldaer genaempt de hoeve ter Rijdt dwelcke voeirs. hoeve voor deen helft vanden Hoochmogenden Prince van Aurangien vuijt zijnen casteelle tot Breda ende voor dander helft vanden heere van boextell vuijt sijnen huijsse aldaer is tot eenen vollen leene ruerende [GAT R307:? (20.5.1561)]
- in de Schijve de leenhoeve van de Rijdt [GAT R313:1v^{o} (1567)]
- Jan Beeris van oerle ontf: naar gaande de Ordonnantie en placate des Konings, de helfft van een stuk Erffs, onder Biesveld, en Bremweijen, negen lopensaet, onder zaaijland, twee loopz. onder hijvelt, Conijnsholen en Vennen Vijffthien loopz genood zijnde daar aff d'ander helfft uijt den leenhove van Boxel ter Leen is rurende, bij en aan malcanderen Leggende tussen t'hijvelt Barthout Bacx cum suis, en Erve Jeronimus Rutgers van Houte oostw. de gemeene straat noordw, streckende zuijd en westw met eenen moeras, tot de veerwegh toe, vander Juijpt toe, en nog een stuck Zaaijlands van ses Loopz. over dandre zijde van de straate in de schijve aldaar gelegen op den 8 Junij 1570 die hier en seq^{tibus} verklaard staan [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 1 (1570)]
- acht Loopz: uijt 16 Loopz: Lands gen^{t} den Poortacker gelege te Tilborg ontrent de Kerk, in de hoeve eertijts gen^{t} De Rijt, oostw: Hendrik Janssen van Pelt erve, Zuijd de gemeene strate, west den nieuwen wegh [ARA Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 21 (1623)]
- Item de Schoolweije wijlen Gerits Jan Beris gecomen vande halve hoeffve ter Rijdt [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 83 (1632)]
- Item een huijs ende hoff metten erffve daer aen gelegen groot omtrent drije lopensaet gelegen inde parochie van Tilborch ter plaetse geheijten Nieuwlant gesproten vande halve hoeffve ter Rijdt [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 69 (1638)]
- Item een stuck saijlants met alnoch een weijde genoempt den Pruijlhoeck groot omtrent int geheel omtrent vijff lopensaet gecomen vande halve hoeve ter Rijdt gelegen inde Parochie van Tilborch bij de kercke aldaer zuijtwaerts eenen waterloop tussen beijde vliedende [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 73 (1643)]
- drije lopensaten ackerlants gelegen binnen der heerlijckheijt van Tilborch gecomen vande halve hoeffe ter rijdt, tussen erffve Wouter Keijsers oostwaerts, Jan Ariaens van Spaendonck westwaerts ende noordwaerts den kerckpadt aldaer het voors. parceel genoempt de Conijnshoolen [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 67 (1659)]

---

28 R.A. 's-Hertogenbosch, archief leenhof Boxtel 3, leenregister 1688, fol. 65 e.v.

- een parthije ackerlants gelegen in twee parceelen onder de parochie van Tilborch ende gecomen van de halve hoeve ter Rijdt gelegen omtrent de kercke van Tilborch deen stuck gelegen tussen erffve Jan Tieleman Jan Beris van Oerle oostwaerts, Jan Ariaens van Spaendonck westwaerts de gemeijne straete Noortwaerts, Jan Tielemans voors Suijtwaerts, groot dit stuck twee lopensaet een helfft. Dander stuck groot omtrent drije lopensaet daeromtrent gelegen tussen erffenisse Thomas Peters oostwaerts, Jan Tielmans westwaerts, Anthonis peters suijtwaerts ende wouter Keijsers ende Jan tielmans voors. Noortwaerts, gecomen van Mr Jan Beris [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 71 (1663)]
- Item een parceel ackerlants groot drij lopensaet XIII roijen gecomen vande halve hoeffve ter Rijdt gelegen onder de Parochie van Tilborch inde gemeijne ackeren [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 81 (1668)]
- Item een acker teellants genaempt den Poortacker gecomen van de halve hoeve ter Rijdt gelegen inde Parochie van Tilborch gespleten in verscheijde parceelen [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 77]
- Op heeden den 30^{en} Mairt soo heeft Roeloff Kievits als man ende Momboir van Maijken Anthonis Everts te Leen ontfangen twee lopensaet XXXIIII roijen ackerlants inden poortacker gecomen van Eelken dochtere Willem Janssen Mutsaerts sijns vrouwen suster gelegen inde hoeve ter Rijdt gereengenoot Oost Cornelis Janssen vanden Meeghdenberch [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 77]
- Item een gedeelt vande voorstaende poortacker gecomen vande halve hoeffve ter Rijdt ende gelegen onder de Parochie van Tilborch omtrent de kercke [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 79 (1672)]
- een ende een halff lopensaet lants gelegen inde parochie van Tilborch comende vande halff hoeffve ter Rijdt [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 69 (1675)]
- de helft van eender hoeffve genaempt de hoeffve ter Rijdt gelegen in de parochie van Tilborch omtrent de kercke aldaer, groot wesende int geheel mitsgaders de huijsinge daerop staande weijlanden zaijlanden ende heijden tsamen neghen buender oft daeromtrent begrijpende deen zijde noortwaerts aen eenen gemeijnen ackerwech ander zijde Suijdtwaerts aen die gemeijnte van Tilborgh, een gemeijn strate tussen beijde loopende [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 65]
- twee en een halff Loopz: uijt 6 Loopz: gelegen tot Tilborg gen^{t} de Conijnsholen, in de hoeve ten Rijt Zuijd aan den voetpad, noord aan de gemeene straat [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 6 (1679)]
- acht lopen uijt sesthien lop. genoemt de poortacker gelegen tilborch ontr. de kercke inde hoeve gent. eertijds de rijt, suijt de gemeijne straten, west den nieuwen wech [GAT R varia 135 (1692)]
- Bartholomeus Cornelis van Oerle heeft den Eed vernieuwt voor Johanna Bartholomeus van Oirle en dat wegens twee en een halff Loopz: in de hoeve ter Rijt onder Tilborg uijt de voors: 10 Loopz: [ARA, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 43 (1717)]

De Hoeve ter Rijt lag dus tussen de Kloosterstraat, Trouwlaan, Nieuwstraat en Oudedijk. Dit is ongeveer 12 ha, wat overeenkomt met 9 bunder.

344. HOEVE VAN LUIK, DE

- een huis uit de Hoeve van Luik bij de kerk aan de Kerckstraet [GAT R281:39r^{o} (1533)]

In de nabijheid van de kerk heeft kennelijk ooit een hoeve gelegen, die toebehoorde aan het St. Janskapittel te Luik. De zin: *een huis uit de hoeve van Luik* geeft duidelijk aan, dat *hoeve* een grondmaat (oppervlaktemaat) is. *De Kerckstraet* |**415**|*bij de Kerk* is een vage omschrijving; zowel de Nieuwlandstraat, Oude Markt, Heuvelstraat, Bisschop Zwijsenstraat als Oudedijk heet *kerckstraet bij die kerck*. Vermoedelijk is hier de voormalige Zomerstraat bedoeld.

De hoeve van Luik strekte zich hoogstwaarschijnlijk uit ten noorden van de Zomerstraat (nu Heuvelstraat, tussen Nieuwlandstraat en Schoolstraat), westelijk van de Nieuwlandstraat, oostelijk van de Noordhoekring en zuidelijk van de Korte Schijfstraat.

Mogelijk was deze hoeve door voorgangers van de Giselberten van Tilburg geschonken aan het bisdom Luik. Wereldheren van het bisdom bedienden ongetwijfeld de oudste kerk van Tilburg, de *Bedbuer* |**16**|.

345. HOEVE VANDEN LICHTENBERCH, DE

(Zie ook: *De Aert van Lichtenbergh* |7|, *De Lichtenberch* |464|.)

- beemd in het Reck bij de Vrouwe van Dongen genaamd die Hoeff op Lichtenberch [GAT R279:31r°-31v°, 34v° (1531)]
- beemd in dat Reck bij de vrouwe van Dongen genaamd die Hoeff op Lichtenberch [GAT R280:33r° (1532)]
- beemd bij Lichtenberch in die vier Buender tussen de Hoeve van Lichtenberch een zijde en de landscheiding ander zijde en dat Reck een einde [GAT R281:11r° (1533)]
- een stuck land bij Lichtenberch aan de gemeijnt van Tilburg [GAT R282:38v° (1535)]
- land en weiland bij Lichtenberch, met aan de zuidzijde de gemeijnt van Tilburg [GAT R284:24v°,25r° (1537)]
- beemd in het Reck tussen de Broecksloet genaamd die Leije en de Hoeve van Lichtenbergh genaamd de Aerdt [GAT R284:33v° (1537)]
- beemd bij de Hoeve van Lichtenberghe, waar die Dong Aa tussen gaat, en aan de Vaerdijck [GAT R287:39r°,39v°-40r°,40r°-40v°,46v° (1540)]
- beemd in het Reck tussen de Hoeve vanden Lichtenberch en die Leije [GAT R290:44v°-45r° (1543)]
- beemd in het Reck tussen de Leije en de Hoeve vanden Lichtenberch [GAT R291:1v° (1544)]
- beemd aan de Vaerdijck en de Hoeve van Lichtenberghe, waar de Dongh Aa tussen gaat [GAT R292:60v° (1545)]
- beemd in het Reck tussen de Leije en de Hoeve op Lichtenberch [GAT R294:45r°-46r° (1547)]
- 2 stukken beemd het ene stuk gelegen ter plaatse genaamd in 't Reck tussen die Leije een zijde en erfenis toebehorende aan de Hoeve van Lichtenberch ander zijde, het andere stuk beemd gelegen ter plaatse genaamd in die Bloeck [GAT R297:37r° (1551)]

Op kadasterkaart F4 van 1832 wordt de *Aerdtdijck* aangegeven. Is dit de Vaertdijck? Bij Diederik Zijnen heet de Aerdtdijck de Oude Dijck, daarnaast de Haens Hoeff, de latere naam van de Hoeve van de Lichtenberch. Aan de andere kant van de Donge, iets verder naar het noorden, ligt de Vier Buender. De Hoeve van Lichtenberch was een landbouwbedrijf, per abuis geconfisqueert in 1500 door Engelbrecht II van Nassau, heer van Breda, doch later teruggegeven. De hoeve, die toebehoorde aan de Vrouwe van Dongen, was gelegen in het uiterste noordwesten van Tilburg tussen de Donge en de Uiterste Stuiver, grotendeels ten noorden van huidige Wilhelminakanaal.

Eertijds werd de Hoeve van Lichtenberch ook wel het Goed Berchem genoemd. In het befaamde charter van 1 september 1329, waarin hertog Jan III van Brabant, als heer van Tilburg en Goirle, de *vruent*, 'vroent', verkoopt aan de ingezeten van Tilburg, worden als begrenzingen van Tilburg aangegeven:

...tot de watermolen van Rovoirt, van die plaetse ter plaetse genoemd Erwijcxfoert, van die plaetse ter plaetse genoemd Mielberge, van die plaetse ter plaetse genoemd Middelbroeck, van die plaetse tot het Dorp van Dongen ende tot de goederen van Heer Walther van Berchen, riddere, van daer tot de behorensche scheijdinghe des dorps van Loon...[29]

In 1395 verkoopt Willem Willemszoon van Berchem het goed Berchem te Tilburg aan Willem van Dalem, heer van Dongen. Een Bossche schepenbrief van 1403 noemt dit *de hoeve Lichtenberch te Tilburg*. Wanneer Sophia van Salm, de weduwe van Willem van Dalem, in 1422 afstand doet van het vruchtgebruik van voornoemde hoeve, wordt deze het *goed van Berchem alias de Lichtenberch* genoemd.

---

29 AAT II-10; Ook Algemeen Rijksarchief, Nassau Domein Archief no. 160 (16e eeuws afschrift): *(...) usque molendinum aquatile de Rovort, de illo loco usque ad locum dictum Erwicxvort, de illo loco usque ad locum dictum Mielbergh, de illo loco usque ad locum dictum Middelbroeck, de illo loco ad villam Donghen et ad bonum domini Walteri de Berghem, militis, deinde usque ad debitam divisionem ville de Loon (...)*

346. HOEVEL, DIE

Ook: Die Hovel

Dit is onze aloude Heuvel, niet alleen het huidige Heuvelplein maar ook het stuk dat in de volksmond de *Korte Heuvel* wordt genoemd, behoorde hiertoe. De benaming 'die Hoevel' of 'die Hovel' kan afkomstig zijn van germ. *hugila-* (m), 'heuvel, welving van lokale omvang' (TW, blz 492 en 518). Aan de Juliana van Stolbergstraat is eventueel nog te zien dat de Heuvel hoger ligt.

Deze verklaring lijkt aanlokkelijk, ware het niet dat we opgezadeld zitten met enige niet te veronachtzamen punten.

- Uit het onderzoek blijkt dat men verhogingen in het landschap in Tilburg altijd aanduidde met de benaming *berch* (vgl. *Cauwenberch* |94|, *Heelberch* |262|, *Lichtenbergh* |464|, *Rodenberch* |591|, e.a.), en nu zou men juist de Heuvel als enige als Heuvel aanduiden?
- Men schrijft het onderhavige toponiem aanvankelijk relatief vaak als *Hovel* (zonder *-e-*).

De Heuvel omstreeks 1850/1860. De huizen op de achtergrond vormen de zuidzijde van het plein.

Dit alles lijkt erop te wijzen dat de Heuvel oorspronkelijk een 'hovel' was, d.w.z. een verzameling van enkele boerderijen die dicht opeen stonden.[30] Wellicht is later de betekenis van 'hovel' niet meer duidelijk geweest en heeft assimilatie of betekenisverschuiving plaatsgevonden, mogelijk ook onder invloed van de spreektaal, wat zijn neerslag vond in de schrijfwijze *hoevel* (*-oe-* > *-eu-*), wat mogelijk nog benadrukt werd door het feit dat de Heuvel iets hoger lag dan de terreinen juist ten oosten en zuiden ervan, doch niet noemenswaardig (tussen 14,5 en 15 m +NAP).[31]
Overigens noemde men het driehoekige plein van de Heuvel in 1562 nog *die plaetsse* (vgl. ook dezelfde aanduiding voor het latere Korvelplein (*Corvel* |120|).

- daer ligt persoens erve achter den hovel [GAT R261:34v° (1509)]
- die coestraet bij den hovel [GAT R262:10r°,16r° (1510)]
- bij den hoevel die coestraet [GAT R262:25v° (1510)]
- huijs, hoff met sijne gronden ende toebehoerten ter stede geheijten achter den hovel [GAT R264:22r° (1512)]
- een huys, hoff met sijne gronde ende toebehorten gelegen aenden Hoevel [GAT R272:59v° (1523)]
- een stuk erf after den Hovel in die Coestraet [GAT R279:36v°-37r° (1531)]
- land in die Coestraet after den Hovel [GAT R279:46v° (1531)]
- huis aan dat Ven after de Hovel bij de Molenstraet[32] [GAT R279:52r° (1531)]
- land after de Hovel [GAT R279:55v° (1531)]
- de gebueren vanden Hoevel [GAT R280:1r°-1v°,2r°-2v° (1532)]
- huis aan de Hovel bij het Ven [GAT R280:12v° (1532)]
- huis in de Coestraet after den Hovel [GAT R280:29r° (1532)]
- weiland after den Hovel [GAT R282:3r° (1535)]
- huis, hoeve en erfenis tussen de kerk, de Hovel en het Ven[33] [GAT R282:5v° (1535)]
- testament van Jan Aert Smits en Agnes zijn vrouw, eigenaars van de Herberg inden Wilden Man aan de Hovel [GAT R282:los blad 28r°,28v°-29r° (1535)]
- huis (herberg) inden Hart aan de Hoevel en land aan die Cruijsstraet [GAT R282:38r° (1535)]
- huis aanden Hovel [GAT R282:67v° (1535)]
- land in die Coestraet achter den Hovel [GAT R283:11r° (1536)]
- die hoeve aenden Hovel [GAT R283:16v° (1536)]
- land after den Hovel in die Coestraet [GAT R283:18r° (1536)]
- land achter den Hovel [GAT R283:29v° (1536)]
- huis inden Hovel [GAT R284:34r°,34v°,35r° (1537)]
- Herberg inde Vos ende Craen in die Hovel [GAT R285:1v° (1538)]
- land achter de Hovel aan die Cruijsstraet bij de Heerbaan en land achter de Hovel bij het Molenstraetke [GAT R285:21v° (1538)]
- huis aan den Hovel [GAT R286:6v° (1539)]
- land after den Hovel op die Cruijsstraet en een huis aan de Hovel [GAT R286:55r° (1539)]
- Herberg inden Hart aan de Hovel naast de boerderij van Tongerlo [GAT R286:55v°-56r° (1539)]
- huis aan de Hovel [GAT R286:los blad bij 62r° (1539)]
- huis aan de Hovel bij het Ven [GAT R287:55v° (1540)]
- herberg inden Hert aenden Hovel naast boerderij van Tongerlo [GAT R287:67r° (1540)]
- huis aan de Hovel [GAT R287:79r°-79v° (1540)]

---

30 Ook Corvel wordt in 1440 aangeduid als Hovel.

31 GAT, Hoogtelijnenkaart van Tilburg (omstreeks 1920).

32 De Molenstraet is de huidige Tivolistraat; het *Ven* |677| was een gemeijnt.

33 Dit was ongeveer gelegen tussen de Heikese kerk en de huidige Heuvelstraat, Juliana van Stolbergstraat en Paleisring.

- land achter de Hovel op het eind van de Molenstraet in die Heerstraet [GAT R287:80r° (1540)]
- Herbergh inden Hert aan de Hovel naast de boerderij van Tongerlo [GAT R288:3r°-3v° (1541)]
- land achter de Hovel omtrent de Molenstraet aan de Heerstraet [GAT R288:11r° (1541)]
- huis aan de Hovel [GAT R288:16v° (1541)]
- huis in de Hovel en land achter de Hovel op de Cruijsstraet [GAT R288:48v° (1541)]
- huis aen de Hovel [GAT R289:30v° (1542)]
- land in dat Molenstraetke achter de Hovel [GAT R289:32r° (1542)]
- huis en hoeve aan de Hovel [GAT R289:32v°-33r° (1542)]
- verpachting van de hoeve van Tongerlo op de Hovel [GAT R290:los blad 1r° (1543)]
- huis aan de Hovel aan het Donckerstraetke [GAT R290:15v° (1543)]
- verpachting van de hoeve van Tongerlo op de Hovel [GAT R290:15v°-16v°,16v° (1543)]
- erf aan de Hovel in die Coestraet [GAT R290:46r° (1543)]
- goederen Jan Anthonis Bruijnen aan de Hovel [GAT R290:54v°-55r° (1543)]
- huis aan de Hovel, tussen Hovel en Ven en land op die Cruijsstraet [GAT R290:55v° (1543)]
- huis aan de Hovel [GAT R291:4v°,6r° (1544)]
- land in die Voertstraet achter de Hoevel [GAT R291:39v° (1544)]
- een stede aan die Hovel [GAT R292:los blad 27r° (1545)]
- huis aan de Hoevel bij het Donckerstraetke [GAT R292:31v° (1545)]
- weiland in Tilburg bij de Hoevel in het Hoevelstraetke tussen Jan IJewaens van den Hoevel en Tongerlo [GAT R292:42v° (1545)]
- huis achter de Hoevel [GAT R292:53v°-54r° (1545)]
- akker aan de Hoevel [GAT R292:54v°-55r° (1545)]
- huis aan de Hoevel naaast de Wilde Man [GAT R292:71r° (1545)]
- huis in de Hoevel aan de Coestraet [GAT R292:71r° (1545)]
- land achter de Hoevel [GAT R293:25v° (1546)]
- huis aan de Hoevel [GAT R293:46r°-46v°,53v° (1546);R294:15r°-15v° (1547)]
- de Hoevel aan die Leemskuijlen [GAT R295:24v° (1549)]
- land aan de Hoevel aan die Leemscuijlen en land achter de Hoevel aan de Cruijsstraet en land aan de Molenstraet [GAT R295:46r°-46v° (1549)]
- herberg inden Wilden Man aan de Hoevel naast de hoeve van Tongerlo [GAT R295:47r° (1549)]
- land aan de Hoevel aan die Leemscuijlen [GAT R295:47v° (1549)]
- Herberg inden Wilden Man aan de Hoevel [GAT R295:48r° (1549)]
- huis, hof met grond gelegen ter plaatse genaamd aan de Hoevel, het Venne ander einde [GAT R295:51r° (1549)]
- stuk land achter de Hoevel bij de Looacker [GAT R296:14r°-14v° (1550)]
- 4 stukken land samen groot ca. 14 lopensaet of zo groot en klein als deze aan elkaar gelegen zijn ter plaatse genaamd achter de Hovel tussen erfenis van Laureijs Henrick Zwijsen, Jan vanden Hoevel Ijewaens en het convent van Tongerloe een zijde [GAT R296:41r°-41v° (1551)]
- stuk land genaamd Pijpenhoofke groot ca. 6 lopensaet 1 roede gelegen achter den Hoevel omtrent de Molenstraet aldaer en die heerbaen aldaer ander einde [GAT R296:41r°-41v° (1551)]
- huis en hof aan de Hoevel tussen erfenis van Jan Claes Thomaes de organist ander zijde, de Hoevel een einde, 't Venne ander einde [GAT R296:42v°-43r° (1551)]
- huis, hof en klein huisje aan de Hoevel tussen erfenis Jan Jan Crillaerts en Aert Marcelis van Vessem een zijde, die gemeijn straet ander zijde, de Hoevel voers. een einde en erfenis van Aert Marcelis van Vessem ander einde met een hek hangende tussen tussen het huis en hoof voors. en de herberg inden Vos ende Craen [GAT R296:56v° (1551)]
- 4 stukken erf aan elkaar liggende samen groot ca. 14 lopensaet ter plaatse genaamd achter den Hoevel [GAT R296:64r°-64v° (1551)]
- stuk land genaamd Pijpenhoofle, groot ca. 8 lopensaet en 1 roede gelegen achter de Hoevel omtrent de Molenstraet [GAT R296:64r°-64v° (1551)]
- stuk erf deels tot land en deels tot weide liggende groot ca. 14 lopensaet ter plaatse genaamd achter de Hoevel tussen die gemeijn straet aldaar een zijde, erfenis van Bertout Jaspar Backs ander zijde, erfenis van Laureijs Henrick Zwijsen, Jan vanden Hoevel en het convent van Tongerloe een einde [GAT R296:76r°-76v° (1551)]
- stuk land genaamd Pijpenhoefke, groot ca. 6 lopensaet ter plaatse genaamd achter den Hoevel omtrent die Molenstraet aldaer tussen erfenis van de jonkvrouwen van Coulsteren een zijde, die gemeijn heerbaen aldaar ander einde [GAT R296:76r°-76v° (1551)]

- huis, hof, schuur met de grond en toebehoren en de erfenis daaraan liggende en daartoe behorende, gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen omtrent die Leemscuijlen aldaar [GAT R297:1r°-2r° (1551)]
- huis en hof ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen omtrent de Leemscuijlen aan het Hoevelstraetke aldaar [GAT R297:2r°-3r° (1551)]
- huis, hof, schuur en stallen met met alle toebehoren en de erfenis daaraan liggende en daartoe behorende genaamd die herberg In den Vos ende Craen ter plaatse genaamd aan de Hoevel [GAT R297:6r°-6v° (1551)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca. 5 lopensaet en 30 roeden ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen bij die Leemscuijlen aldaar [GAT R297:12r°-12v° (1551)]
- huis, hof en grond aan de Hoevel [GAT R297:20v° (1551)]
- zekere onderpanden gelegen te Tilborg aan den Hoevel en achter den Hoevel op die Cruijsstraet [GAT R22r°-22v° (1551)]
- stuk erf groot 10 lopensaet ter plaatse genaamd aan de Hoevel [GAT R297:28r°-29v° (1551)]
- erf aen die Hoevel [GAT R297:70r°-70v° (1552)]
- stuk erf groot 10 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hoevel [GAT R297:70r°-70v° (1552)]
- een huizing, hoving met de grond en toebehoren genaamd de herberg Inde Wilden Man gelegen of staande ter plaatse genaamd aan de Hoevel [GAT R298:14v° (1552)]
- vanden hoevel oft plaetsse alhier binnen zijn huijsse [GAT R617:48v°-49v° (1562)]
- een parceel weijde groot drie en een halff L^{ten} ofte $C^{a}_{=}$ gelegen als voor agter den Heuvel inde Ven Weijkens [GAT R474:193v-194v (1738)]
- Een Huijsinge, met eene schuer, en hoff daar aan groot een en een halff L^{t} ofte $C^{a}_{=}$ gestaan ende gelegen onder Tilborg aanden Heuvel [GAT R474:193v-194v (1738)]
- een perceel weijde groot vier L^{ten} op t Ven agter den Heuvel [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- in de Koeistraat agter den Heuvel by het Donckerstraatje [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- langs de Koeistraat over den Heuvel [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- den weg of straat die van den Heuvel op Enthoven loopt [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]
- over 't Heiken door den weg of spoor over 't Ven door Verhoevens straatje tot op den Heuvel [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]
- over den Heuvel tot in de Bos-Baan [Tiendklampen, Heuvel 3 (1778)]
- langs die Vrybogten in een regte lyn, tot aan het huis van Johannes de Rooy te Enthoven, in den weg die van den Heuvel komt [Tiendklampen, Loven 10 (1778)]
- een parceel akkerland, groot vijff lop^{t} geleegen agter den Heuvel aant Donkerstraatje [GAT R492:44Br (1797)]
- een parceel ackerland groot 5 lop^{n} ofte daar omtrent geleegen aan den Heuvel ter plaatze het Donker straatje [GAT R493:97v° (1801)]
- huizinge met schop, hof en erve, staande en gelegen te Tilborg voornoemt aan den Heuvel, oost de straat [GAT R494:30r° (1805)]
- Compareerde voor schepenen van Tilborg en Goirle ondergenoemd Nicolaas Verhaar commies van het Postkantoor alhier ... eene huizinge, hof en erve groot twee lopensen of daaromtrent gestaan en gelegen ter plaatse den Heuvel aldaar aan het Hinthamereind [GAT R494:51r°-51v° (1806)]

Vermeldingen Bossche schepenprotocollen:

- huis en hof aen den Hoevel tussen straet en land van de Tafel van de Heilige Geest van Tilburg[34] [BP R1177:207r° (1385)]
- land te Westilborch achter den Hoevel [BP R1178:97r° (1389)]
- huis te Tilborch aen den Hoevel [BP R1180:383v° (1394)]
- hofstad en hof, land en wei bij de kerk van Tilborch, achter de Hoevel, tussen een straat en dat Kercvenne en strekkende van het kerkhof tot een waterloop [BP R1185:3r° (1407);R1187:252v° (1411);R1216:133r° (1445)]
- huis en erf te Westilborch aen den hovel [BP1186:361r° (1410)]
- 9 lopinatas terre aen den Hovel [BP1188:338v° (1414)]
- aen tvenne achter den Hoevel [BP R1185:148r° (1415)]

---

34 Hier is sprake van de latere herberg *De Vos ende Craen* |314|; zie ook: Privé-collectie Bac (BAC |22|).

en Oisterwijkse procollen:

- huus ende hof metter tymmeringhen ende toebehoerten daer toe horende te Westilborch aen den hovel [OP R143:18r^{o} (1419)]
- hofstat aende hovel [OP R143:29r^{o} (1419)]
- after den hovel van tilborch [OP R143:62r^{o} (1420)]
- aen den hovel [OP R143:105v^{o} (1421)]
- een gaershoefken bi den hovel [OP R144:82v^{o} (1423)]
- after den hovel van Tilborch hereditas dat pypenhoefken [OP R148:6v^{o} (1433)]
- aen den hovel pecia terre Wouter des Abdts hofstat [OP R148:16r^{o} (1433)]
- land after den hovel neffen dat cleyn molenstraetken hodende aen Maes Moelners kynderen [OP R149:35v^{o} (1435)]
- tussen der gure(n) der straten ende dat cleyn straetken dat te hovel waert gheet [OP R150:33v^{o} (1436)][35]
- tusschen den hovel van tilborch en die molen te Velthoven aen die leemputten aldaer (noord aen die heerstraet) [OP R152:24r^{o} (1440)]
- tusschen den hovel van tilborch en theynthoven [OP R152:48r^{o} (1440)]
- ter stede bij die Coestraet bij den hovel van tilborch [OP R153:4v^{o} (1443)]
- achter den hovel te Venwaert [OP R153:30v^{o} (1443)]
- tusschen den hovel van tilborch ende die molen van Velthoven (oestwaert aen die gemeynt) [OP R153:33r^{o} (1443)]
- ter stede geheyten after den hovel aen den molendijck westwaert aen den heerwech [OP R153:38v^{o} (1443)]
- after die hovel van tylborch bij die scyve [OP R154:2v^{o} (1444)]
- aenden hovel aen die Koestraet [OP R154:40v^{o} (1444)]
- huysmanslant aen den hovel van tilborch aen die cruysstraet bij den molenwech [OP R157:8r^{o} (1449)]
- byden hovel van tilborch optie cruysstraet [OP R160:26v^{o} (1452)]
- after den hovel aen dat kerckven [OP R161:19v^{o} (1453)]
- aen den hovel van tilborch [OP R161:25v^{o} (1453)]
- after den hovel van tylborch aen tfen [OP R163:5r^{o} (1455)]
- tusschen den hovel van tylborch ende teynthoven [OP R164:16v^{o} (1456)]
- in land after den hovel bij die scive [OP R167:5r^{o} (1459)]
- aen land den hovel bij molenstrathe [OP R195:26v^{o} (1489)]

De kaart van Zijnen van 1760 geeft reeds de benaming *Heuvel*. Dit is ook het geval op de kadasterkaart van 1832, waar de naam *Heuvel* gegeven is voor het plein, maar tevens voor het gebied onmiddellijk ten oosten daarvan, boven het stuk dat in de volksmond de *Korte Heuvel* wordt genoemd en de Tivolistraat. In het oosten zal dit gebied begrensd zijn geweest door de waterlopen waarvan de ene ontsprong op de Heuvel en de andere aan de Enschotsebaan waarna beide ongeveer ter hoogte van de Jasmijnstraat samenvloeiden en verder oostwaarts richting *Eijndthoven* |178| stroomden.

347. HOEVELBOCHT ACKER, DE

- Gekomen is voor schepenen Michiel Alen en heeft bekend, dat hij anno duizend vijf hondert en vijf en veertig, de 2 · dag in september, in pachting genomen heeft van Heer Gherit Vuchs, pastoor van de kerk van Tilburg, een hoeve gelegen in Tilburg, de persoon voors. toebehorende, en dat voor een termijn van 8 opeenvolgende jaren op de manier en onder voorwaarden als volgt: ten eerste zal de voors. laat hebben al het land, dat Claeus Eijnants placht te hebben, behalve de Hoevelbochtacker, die Jan Wouters in leen nu teelt. [GAT R292:88r^{o}-89r^{o} (1545)]

35 Waarschijnlijk heeft hier gestaan *gore* (znw, v.) = 'goor'; oe. *gor*, ohd. en ags. *gor*, on. *gormr*, nhd. *gur*, mnd. *gorre*, ⇒ 'slijk', 'modder', 'drek', in de betekenis van 'moerassige plaats', 'laagland'.

Deze akker is eigendom van de persoon van Tilburg, en hoewel niet is aangegeven waar deze gelegen is, mogen we uit het feit dat hij toebehoorde aan de persoon opmaken dat hij (oorspronkelijk) deel uitmaakte van de mansus *Moerenborch*.
Zie: *Dat Hovelbochtken* |382|.

348. HOEVELSTRAETKE, DAT

(Ook: Dat Hovelstraetke.)

- weiland in die Schijve in het Hovelstraetke [GAT R284:58r° (1537)]
- land in die Schijve ten einde van dat Hovelstraetke [GAT R288:23v° (1541)]
- land en weide in die Schijve aan het Hovelstraetke [GAT R289:13v° (1542)]
- land in die Schijve aan het Hovelstraetke [GAT R290:14r° (1543)]
- weiland in het Hovelstraetke naast het Convent van Tongerlo en Jan IJwaens vanden Hovel [GAT R290:40v°-41r° (1543)]
- weiland bij de Hoevel in het Hovelstraetke tussen Tongerlo en Jan IJwaens vanden Hoevel [GAT R292: 42v° (1545)]
- land en weide aan het Hoevelstraetke [GAT R292:45v° (1545)]
- weiland in het Hoevelstraetke tussen Tongerlo en de schout vanden Hoevel [GAT R292:71r° (1545)]
- land in het Hoevelstraetke [GAT R294:19r°-19v° (1547)]
- weide en land groot ca. 4 lopensaet, 1 vierdevaetsaet en 1 vierde roede in die Schijve in het Hoevelstraetke [GAT R296:31r° (1550)]
- huis, hof en erfenis daaraan tot land liggende groot ca. 1½ lopensaet ter plaatse genaamd in die Schijve die gemeijn ackerstraet aldaar beide einden, een stuk erf in land en weide groot ca. 6 lopensaet in die Schijve tussen 't Hoevelstraetke ander einde [GAT R296:37v°-38r° (1550)]
- stuk erf in weide liggende genaamd Leijten Weije in die Schijve in dat Hoevelstraetke aldaar tussen erfenis van Jan vanden Hoevel IJewaens een zijde, erfenis van het Convent van Tongerloe ander zijde, erfenis van Marcelis Aert van Vessem een einde, het voors. Hoevelstraetke ander einde; nog hiertoe te onderhouden de helft in het hek met de achterste hekkenpost hangende aan het Hoevelstraetke voornoemd [GAT R297:1r°-2r° (1551)]
- huis en hof ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen omtrent de Leemscuijlen aan het Hoevelstraetke aldaar [GAT R297:2r°-3r° (1551)]
- stuk erf tot weide en land nu ter tijd liggende groot ca. 4 lopensaet en 1 vierdevaetsaet in die Schijve in het Hoevelstraetke [GAT R297:4v°-5r° (1551)]
- hekkenpost hangende in het Hoevelstraetke [GAT R297:12r°-12v° (1551)]
- stuk erf in weide liggende groot ca. 5 lopensaet en 22 roeden in die Schijve in het Hoevelstraetke [GAT R297:8v° (1551)]
- stuk erf in weide en land liggende groot ca. 4 lopensaet en 1 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd in die Schijve en het Hoevelstraetke aldaar [GAT R297:76v°-77r° (1552)]

Met het Hoevelstraetke wordt in de meeste gevallen de Tuinstraat bedoeld, maar het kan ook de huidige Fabriekstraat–Poststraat–Telegraafstraat zijn of de voormalige *Donckerstraet*, nu *Karrestraat*. Zelfs de huidige Veemarktstraat werd Hoevelstraetke genoemd, zoals blijkt uit: *tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen bij de Leemscuijlen aan het Hoevelstraetke* [GAT R297:2r°-3r°]. In een van deze straten hing dus eveneens een hek.

349. HOEVEN, DIE

- aen die Hoeven [GAT R254:49r° (1501)]
- stuck landts seven lopensaet gheleghen aen die Hoeven in meester Jans van Vlaracken hove tusschen de erff de heeren van Tongerloo deen sijde ende tussen erff meester jans van vlaracken dander sijde ende deen eijnde hoedende aen die ghemeijnt [GAT R254:51r° (1501)]
- eenre schuere met haere gronden ende wt vier lopensaet lants daer aen liggen(de) ghelegen aen een stede gheheyten die hoeven tussen die erff. des goetshuyses van Tongerloe op die een sijde [GAT R257:28r° (1504)]
- stuck lands hon III lopensaet ter plaetsen gheheijten die Hoeven [GAT R259:5r° (1507)]

- huijs hoff thiendalff lopensaet ter plaetse geheijten die Hoeven tusschen erffenisse der Heeren van tongerloe deen sijde [GAT R259:5r°-5v° (1507)]
- die Hoeven [GAT R263:11v° (1511)]
- die Hoeve [GAT R263:18v° (1511)]
- huis en hof ter plaetsen geheijten aen die Hoeven [GAT R267:11r° (1517)]
- huijs hooff gront ende erffenis daer aen liggende ende daer toe behorende XXX roijen off daer omtreijnt begrepen ghelegen ter stede gheheijten aen die Hoven [GAT R271:26v° (1520)]
- huijs, hoff, gront ende erffenisse ter stede gheheijten aen die Hoeve [GAT R271:56v° (1521)]
- huis ter stede gheheijten aen die Hoeven [GAT R272:18r° (1522)]
- aen die Hoeven tussen beyde die hoeven van den convent van Tongerloe [GAT R277:15v° (1529)]
- akker die thiensacker in die Hoeven ter plaetse gheheyten die Teetenbraeck [GAT R278:13v° (1530)]
- weiland in die Hoeven tussen de Tongerlosche Hoef en Claeus Steven Reijnen [GAT R279:8v° (1531)]
- huis en grond in die Hoeven, met aan 3 zijden een straat, toebehorende aan wijlen Claeus Steven Reijnen [GAT R279:31r°-31v° (1531)]
- weiland in die Hoeven [GAT R279:32r°-32v° (1531)]
- land in die Hoeven in de Bockhamer [GAT R279:32v° (1531)]
- huis in die Hoven aan 3 zijden de straat [GAT R279:33r° (1531)]
- land in die Hoven in die Bockhamer [GAT R279:33v° (1531)]
- land en weiland in die Hoeven in de Bockhamer [GAT R279:34r° (1531)]
- land in die Hoeven [GAT R279:34v° (1531)]
- land genaamd Branders Land in die Hoven [GAT R279:36r° (1531)]
- land in die Hoeven bij het kasteel [GAT R279:52r° (1531)]
- huis in die Hoeven naast Tongerlo [GAT R279:55v° (1531)]
- huis in die Hoeven naast de Abt van Tongerlo [GAT R280:22r° (1532)]
- huis in die Hoeven [GAT R280:31r°,36v°,52r°-52v° (1532)]
- land in die Hoeven naast Tongerlo [GAT R280:31r°-31v° (1532)]
- weiland in die Hoeven naast de Abt van Tongerlo [GAT R280:42v° (1532)]
- een stuk land genaamd de Boeckhamer in die Hoeven [GAT R280:43r° (1532)]
- huis in die Hoeven tussen Herstalstraet en Leemstraet [GAT R280:52v° (1532)]
- huis in die Hoeven tussen Heerstalstraet en Leemstraet [GAT R281:2r° (1533)]
- huis in die Hoeven bij die Heerstal tussen Heerstalstraet en Leemstraet [GAT R281:7v° (1533)]
- 2 huizen in die Hoeven [GAT R281:8v°-9r° (1533)]
- huis en land in die Hoeven naast de Abt van Tongerlo [GAT R281:12r° (1533)]
- huis in die Hoeven [GAT R281:24r°,31v° (1533)]
- huis in die Hoeven buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R281:25v° (1533)]
- huis in die Hoven naast de Abt van Tongerlo [GAT R281:26r° (1533)]
- land in die Hoeven naast Tongerlo [GAT R281:37r° (1533)]
- huis en grond in die Hoeven naast het Convent van Tongerlo [GAT R282:29v°,57r° (1535)]
- land in die Hoeven [GAT R282:36v° (1535)]
- huis in die Hoeven naast Convent van Tongerlo [GAT R282:44r°-44v° (1535)]
- land in die Hoeven naast de Abt van Tongerlo [GAT R283:21v° (1536)]
- huis in die Hoeven buiten de Dreijboem bij Henrick Cornelis Appels [GAT R283:25v° (1536)]
- huis in die Hoeven [GAT R283:26r°,29r° (1536)]
- huis in die Hoeve naast Tongerlo [GAT R283:30r° (1536)]
- huis in die Hoeven bij Appels [GAT R283:33r° (1536);R284:36v° (1537)]
- huis en grond in die Hoeven naast Tongerlo [GAT R283:34r° (1536)]
- huis aan die Hoeven bij Appels [GAT R284:42r° (1537)]
- huis in die Hoeven [GAT R284:57v° (1537)]
- huis in die Hoven vlak bij de Waterhoef [GAT R285:12v° (1538)]
- huis in die Hoeven [GAT R285:13r°-13v° (1538)]
- huis in die Hoeve naast Tongerlo, land in de Bochamer en huis in de Hoeven buiten de Dreijboem bij Henrick Appels en de gemeijnt [GAT R285:14v°-15r°,15r°-15v° (1538)]
- huis in die Hoeven naast Tongerlo [GAT R285:26v° (1538)]
- huis in die Hoeve naast Tongerlo en grond in de Bockhamer [GAT R285:28r° (1538)]
- huis in die Hoeven [GAT R285:32r° (1538)]
- land aan die Hoeven van Henrick Appels tussen Abt en Convent van Tongerlo [GAT R285:33v° (1538)]
- huis in die Hoeven naast Tongerlo [GAT R285:48r°-48v° (1538);R286:26v°,26v°-27r° (1539)]

- akkers in die Hoeven [GAT R286:27v°-28v° (1539)]
- huis in die Hoeven buiten de Dreijboem [GAT R286:39r° (1539)]
- huis in die Hoeven bij Pijlijserhoeve [GAT R286:43v° (1539)]
- huis in die Hoeven bij Heijn Appels [GAT R286:47r° (1539)]
- een stuk land in die Hoeve aan de Herstal [GAT R286:los blad 62r° (1539)]
- een erfweg in die Hoeven [GAT R287:11v° (1540)]
- huis in die Hoeven naast Tongerlo [GAT R287:45r° (1540)]
- huis en grond in die Hoeven [GAT R287:46r° (1540)]
- land in die Hoeven in de Bockhamer [GAT R287:47v° (2x)(1540)]
- huis in die Hoeven bij Pijlijsers [GAT R287:48r° (1540)]
- land in die Hoeven in de Bockhamer [GAT R287:48r° (1540)]
- land genaamd de Polder in die Hoeven tussen Abt en Convent van Tongerlo [GAT R287:55v°-56r° (1540)]
- huis aan die Hoeven en land genaamd die Leege Weije aldaar bij de Heer van Tilburg [GAT R287:69v°, 70v° (1540)]
- huis in die Hoeven [GAT R288:9r° (1541)]
- land genaamde de akker bij Jan Eelens aan die Hoeven bij de Heer van Tilburg [GAT R288:21r° (1541)]
- huis in de Hoeve naast de Abt van Tongerlo ander einde houdende aan de gemeijn straet en hiertoe een stuk land gelegen als voor tussen Abt van Tongerlo een zijde, het Convent van Tongerlo ander zijde, waar een waterlaat tussen loopt [GAT R288:22v° (1541)]
- huis in die Hoeven aan de Herstal [GAT R288:24v°,24v°-25r° (1541)]
- huis en grond in die Hoeven [GAT R288:33r°,50r° (1541)]
- huis in die Hoeven [GAT R288:33v°,50v° (1541)]
- land met timmering daarop in die Hoeven buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R288:45v° (1541)]
- Branders land aan die Hoeven [GAT R288:47v° (1541)]
- huis in die Hoeven bij Tongerlo [GAT R288:48r° (1541)]
- land in de Bockhamer aan die Hoeven [GAT R288:48v° (1541)]
- land en weide aan die Hoeven bij de Heer [GAT R288:49r°,49v°-50r° (1541)]
- onderpanden in die Hoeven [GAT R288:50v°-51r° (1541)]
- huis in die Hoeven buiten de Dreijboem bij de Abt van Tongerlo [GAT R288:rectozijde blad na 62 (1541)]
- land in die Hoeven bij Tongerlo [GAT R288:65r°-65v° (1541)]
- huis aan die Hoeven [GAT R289:5r°-5v° (1542)]
- weiland in die Hoeven bij Pijlijsers Hoeve [GAT R289:7v° (1542)]
- land in die Hoeven in de Bockhamer [GAT R289:40r° (1542)]
- huis in die Hoeven [GAT R289:40v° (1542)]
- schuur in die Hoeven [GAT R289:46v° (1542)]
- land in die Hoeven bij de Heer van Tilburg [GAT R289:54v° (1542)]
- land aan die Hoeven in de Bockhamer [GAT R290:2r° (1543)]
- land en weide in de Hoeve bij de Spijker [GAT R290:5r°-5v° (1543)]
- Branders land in die Hoeven [GAT R290:12r°-12v° (1543)]
- land in die Hoeven bij de Abt van Tongerlo [GAT R290:23v° (1543)]
- huis in die Hoeven [GAT R290:27r°-27v° (1543);R291:50v° (1544)]
- huis in die Hoeven bij Tongerlo [GAT R290:32v°-33r° (1543)]
- huis in die Hoeven bij Tongerlo en weiland daar buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R290:60v°-61r° (1543)]
- land met timmering in die Hoeven buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R291:8r° (1544)]
- land aan die Hoeven bij de Heer van Tilburg [GAT R291:19r°-19v° (1544)]
- land aan die Hoeven aan de Dorenboem [GAT R291:47r°, los blad 49r° (1544)]
- huis in die Hoeven bij Tongerlo en land aan de Hoevensche Dreijboem [GAT R291:51r° (1544)]
- huis aan die Hoeven [GAT R291:56r°-56v° (1544)]
- land aan die Hoeven [GAT R291:57v°-58r° (1544)]
- huis in die Hoeven en grond in de Tetenbraeck [GAT R292:3v° (1545)]
- huis in die Hoeven bij Tongerlo [GAT R292:6v°-7r° (1545)]
- huis in die Hoeve naast Tongerlo [GAT R292:51r°-52r° (1545)]
- huis in die Hoeven bij het Slot [GAT R292:81r° (1545)]

- land aan die Hoeve bij de Heer van Tilburg [GAT R292:85r^{o} (1545)]
- huis in die Hoeven bij Tongerlo [GAT R293:9r^{o}-9v^{o} (1546)]
- boerderij in die Hoeven [GAT R293:los blad 11r^{o} (1546)]
- land in die Hoeven bij Tongerlo [GAT R293:16r^{o} (1546)]
- huis aan die Hoeven [GAT R293:17v^{o} (1546)]
- huis in die Hoeven [GAT R293:18r^{o} (1546)]
- weiland in die Hoeven [GAT R293:22v^{o} (1546)]
- land aan die Hoeven in die Teetenbraeck [GAT R293:22v^{o}-23r^{o},23r^{o} (1546)]
- huis en land in die Hoeven [GAT R293:27r^{o}-27v^{o},31r^{o},31v^{o} (1546)]
- een stuk land genaamd de Bockhamer gelegen in die Hoeven [GAT R293:35r^{o} (1546)]
- land genaamd de Polder aan die Hoeven bij de Abt en Convent van Tongerlo [GAT R293:38v^{o}-39r^{o},54r^{o} (1546)]
- huis aan die Hoeven [GAT R293:40r^{o}-40v^{o},49v^{o}-50r^{o}, 60v^{o},74r^{o} (1546)]
- land aan die Hoeven bij de Abt van Tongerlo [GAT R293:63v^{o}-64r^{o} (1546)]
- land in die Hoeven aan die Steenen Camer [GAT R293:80r^{o},81r^{o} (1546)]
- huis in die Hoeven bij Tongerlo [GAT R293:81r^{o}-81v^{o} (1546);R294:2r^{o}-2v^{o} (1547)]
- land aan die Hoeven aan die Langhstraet [GAT R294:20r^{o}-20v^{o} (1547)]
- huis aan die Hoeven bij de Abt van Tongerlo en land aldaar tussen Abt en Convent [GAT R294:42v^{o}-43r^{o} (1547)]
- land aan die Hoeven [GAT R295:9r^{o},9r^{o}-9v^{o},9v^{o} (1549)]
- huis in die Hoeven naast Tongerlo en land in de Bockhamer [GAT R295:17v^{o}-18r^{o} (1549)]
- huis van Claeus Steven Reijnen aan die Hoeven [GAT R295:19r^{o} (1549)]
- huis aan die Hoeven [GAT R295:33v^{o} (1549)]
- goederen aan die Hoeven [GAT R295:40v^{o},54r^{o},54r^{o}-54v^{o} (1549)]
- huis in die Bockhamer aan die Hoeven [GAT R295:56r^{o}-56v^{o} (1549)]
- huis, hof en schuur met de grond aan die Hoeven [GAT R296:13r^{o} (1550)]
- huis, hof en schuur aen die Hoeven [GAT R296:17v^{o}-19v^{o} (1550)]
- huis, hof, schuur met grond en een stuk akkerland aan die Hoeven [GAT R296:19v^{o}-20r^{o} (1550)]
- stuk land gelegen aan die Hoeven in die Bockhamer aan die Langhstraet [GAT R296:20r^{o}-20v^{o} (1550)]
- stuk land genaamd de Polder, groot ca. 7 lopensaet gelegen aan die Hoeven tussen erfenis van het Godshuis van Tongerloe beide zijden en een einde, die gemeijnt van Tilborg ander einde [GAT R296:54r^{o}-54v^{o} (1551)]
- een stede te weten huis, hof, schuur met de grond en toebehoren ter plaatse genaamd aan die Hoeven [GAT R296:60r^{o} (1551)]
- huis, hof en erfenis groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hoeven [GAT R296:60v^{o} (1551)]
- huis, hof groot ca. 2 lopensaet aan die Hoeven en een stuk land groot ca. 6 lopensaet aldaar met erfenis van de Abt en prelaat van Tongerloe beide zijden en een einde [GAT R296:66r^{o}-66v^{o} (1551)]
- huis, hof met de grond en erfenis groot ca. 3 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hoeven [GAT R296:73r^{o} (1551)]
- huis, hof en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende waar nu ter tijd Jan zoon van wijlen Claeus Steven Reijnen in en op woont ter plaatse genaamd aan die Hoeven in alder grootte, die gemeijn straten aldaar beide zijden en een einde [GAT R296:73r^{o}-73v^{o} (1551)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 3½ lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hoeven een gemeijn akkerweg ander zijde en een einde en die gemeijn straet ander eijnde [GAT R297:48r^{o} (1552)]
- stuk erf tot hof, weide en akkerland nu ter tijd liggende, groot ca. 3 lopensaet, ter plaatse genaamd aan die Hoeven [GAT R297:66v^{o} (1552)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 13 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hoeven [GAT R297:66v^{o}-67r^{o} (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis groot ca. 10 lopensaet ter plaatse aan die Hoeven aan die gemeijn straet [GAT R297:74r^{o} (1552)]
- huis, hof met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende genaamd Bonten Stede, groot ca. 6 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Hoeven bij de Dreijboem aldaar aan de gemeijnt van Tilborg [GAT R297:82v^{o} (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en toebehoren aan die Hoeven [GAT R297:88v^{o}-89r^{o},89r^{o},89r^{o}-89v^{o} (1552)]
- voorhooft aen een weije teijnden de Hoeffven [GAT, Van Visvliet 741 fol. 20r^{o} (1601)]

- aen die Hoeven aldaer tusschen erffenisse eertijts van den convente des Goidtshuys van Tongerloe ende alsnu der stadt Shertogenbossche [GAT R347:150v^{o} (1608)]
- huis aen die Hoeven, leengoed van Breda en Boxtel [GAT R349:61r^{o} (1613)]
- een huijs, hoff, molenhuijs mette olie- ende corenmolen dairinne mette gerechte hellicht aende suijde zijde vande erffenisse dairaenliggende ende dairtoe behoirende int geheel seven lopensaet oft dairomtrent begrijpende ter plaetschen geheijten aende Hoeven [GAT R350:97v^{o} (1618)]
- leengoet aen den Hoeven, eerst van Boxtel nu van de Heer van Tilborch [GAT R351:195r^{o} (1623)]
- een parceeltken weijlant ter plaetse genaemt aende hoeven aenden herstal [GAT R367:214^{v} (1662)]
- seeckere weije, groot twee loopensaeten ende een halff ter plaetse genaemt aende Hoeven aenden Herstal [GAT R374:16r^{o}-17v^{o} (1675)]
- een parceel ackerlant, drie ende een halff loopensaet ter plaetse genaemt aende Hoeven [GAT R374:16r^{o}-17v^{o} (1675)]
- een parceel erven bestaende in saeij ende weijlant een ende een halff loopensaet genaemt aende Hoeven inden Herstal metten suyden eijnde aende waterlaet [GAT R374:16r^{o}-17v^{o} (1675)]
- een parceel ackerlants groot 4 L: gelegen aende Hoeven [GAT R520:140r^{o} (1706)]
- noch een opstal van een vervallen schuer, gestaen ende gelegen aende Hoeven [GAT R520:140r^{o} (1706)]
- de helft in een huijs schuer en schop met den hoff en aengelag groot samen tien L^{ten} ter plaetse aende Hoeven oost de gemeene straet, noort de conventualen van Tongerloo [GAT R525:108r^{o} (1731)]
- eene huijsinge hoff en aengelagh soo lant als weijde groot samen twaelff en een halff Loopensaten gestaen ende gelegen ter plaetse aan de Hoeven oost de gemeene straet, zuijt eene ackerwegt, noort de Conventualen van Tongerloo [GAT R526:176v^{o} (1736)]
- een parceel ackerlant groot een en een halff L^{t} ter plaetse aende Hoeven, suijt eenen gemeenen pat, noort de conventualen van Tongerloo [GAT R526:176v^{o} (1736)]
- een parceel weijde groot drie Lopensaten ter plaatse aan de Hoeven, aldaar oost de gemene straat [GAT R529:10r^{o} (1746)]
- een huijs, schuur, schop en hoff met het aangelag groot samen twaalff Lopensaten gelegen aan de Hoeven, oost de gemenen straet noort het Convent van Tongerlo [GAT R529:10r^{o} (1746)]
- door het spoor of straat tot in de Hoeven voor de Tongerlose Hoef [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- Tweeden Klamp, genaamt den Yskelder, beginnende ten oosten van de Hasseltse Capel, van daar door de Hasselt tot aan de Waterloop die agter het Kasteel omloopt, daar langst heen tot aan 't kwaad eind, van daar ten zuiden door 't kwaad eindstraatje, tot aan de Tongerlose Hoef in de Hoeven, van daar ten westen, door de Hoevense straat, draaiende noordwaards tot aan de Hasseltse Capel [Tiendklampen, Hoeven 2 (1778)]
- aan de Hasseltse Capel, door de straat na de Hoeven tot voor de Tongerlose Hoef [Tiendklampen, Hoeven 3 (1778)]
- een parceel zoo weide als teulland groot drie lopensen gelegen alhier aan de Hoeven ter plaatse genaamd het Kwaadent, zuijd de waterlaat, noord de straat [GAT R493:197v^{o} (1804)]
- huis, schop, hof en aangelegen erve groot vier lop^{n} ofte &^{a} gelegen alhier aan den Hoeven ter plaatse genaamd het Kwaadent [GAT R493:199r^{o} (1804)]
- huis, schop en hof met aangelegen erven, groot zeven lopensen aande Hoeven genaamd den Herstal [GAT R494:25v^{o} (1805)]
- Item en parceel akkerland groot een en een half lopense ter plaatse de Hoeven, west den Heiligen Geest Armen [GAT R494:26r^{o}-26v^{o} (1805)]
- Item een parceel akkerland groot een en drie vierde Lopensen of &^{a} genaamd den Bokhamer gelegen onder Tilborg aan de Hoeven, zuid de erve van den voormalige heer alhier en noord een mistweg, het parceel geweten dat het zelve voormaals was leen en leenroerig aan de heer van Tilborg [GAT R494:27r^{o} (1805)]

De Hoeven worden al zeer vroeg vermeld, o.a. in een akte uit 1316, waarin Gerardus dictus vander Heyden de Westilborgh twee akkers gelegen te *Westilborgh in loco dicto Die Hoven* verkoopt aan Henricus dictus Bac ten behoeve van de Abdij van Tongerlo.[36] Het is zeer wel mogelijk dat deze twee akkers de basis zijn geweest van de latere *Tongerlose Hoef*, nadat de abdij er, wellicht na de machtiging aan de Abdij door hertog

36 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 2, nr. 518. Tongerlo, 1948.

Jan III in 1355 om hoven op hun goederen op te richten, een woning op hadden doen zetten:

Jhan bider gracien ons Heren hertoghe van Lotharingen, van Brabant, van Lymbourg ende marcgreve des heilighs rijcs, doen cont allen luden, dat wi onsen ghemeijnden in Goide den abt vanden goitshuise van Tongreloe ghegeven hebben ende gheconsenteert, gheven ende consenteren mit desen brieve, dat hi hem behelpen mach ende sal voirt ane mere mit sinen mannen ute wat hove si verleent sijn in eene ygelic hof, soe wair dat ghelegen is, dair hi manne ende mansscap heeft tot sinen beste rechte, ghelijc ende in alder manieren of die manne ute dien hove verleent weren, ende consenteren hem oec dat hi van sinen eyghendoemen maken moeghe alsoe vele manne als hi wilt, om hem dairmede te behelpen in sinen besten rechte, in soe wat steden dat dat eyghendoeme ghelegen si;...[37]

Ook in de Oisterwijkse protocollen komt dit toponiem veelvuldig voor:

- naast de Bochamer [OP R143:9v° (1418)]
- in die Hoeven [OP R147:13r° (1430)]
- bij die Bockhamer [OP R149:54v° (1437)]
- aan die Hoeven, aan de Heerstal en aan die Leemputtenstraet [OP R150:16r° (1436);R151:2r° (1438);R152:59r° (1440)]
- aan die Hoeven in die Thetenbraeck [OP R152:65v°, (1440);R154:2r°, (1444);R156:16v°, (1446)]
- aan de Hoeveleerstraet [OP R156:8v° (1446)]
- in die Thetenbraeck [OP R157:9v° (1447)]

en de Bossche protocollen:

- huis en erf met toebehoren in die Hoeven [BP1177:160r° (1384)]

De Hoeven lagen langs de huidige Reitse Hoevenstraat, maar ook het land ten westen daarvan behoorde ertoe. In de Hoeven lag (gedurende de periode waarop deze inventarisatie betrekking heeft) als belangrijkste hoeve *de Hoeve opten Spijker* |**342**|, ook wel *de Spijker* |**626**| genoemd en tegenwoordig beter bekend als *de Tongerlose Hoef*, waartoe waarschijnlijk aanvankelijk eveneens de latere *Bisschopshoef* behoorde:

- aen die Hoeven tussen beyde die hoeven van den convent van Tongerloe [GAT R277:15v° (1529)]

Ook de kaart van Zijnen (1760) situeert de Hoeven langs de Reitse Hoevenstraat, van de *Bokhamer* tot de *Hasselt*.

Halverwege de *Bokhamer* |**55**| en *Hasselt* |**251**| liep een weg westwaarts naar de 'gemeijnt'. Ten noorden hiervan lag de *Tetenbraeck* |**654**|.

De Bokhamer werd eveneens tot de Hoeven gerekend en soms wordt eveneens de *Herstal* |**316**| genoemd als deel uitmakend van de Hoeven. In dit geval strekten de Hoeven zich oostwaarts uit tot ongeveer de IJskelderstraat en Outshoornstraat.

Niettemin dient de Hoeven beschouwd te worden als een relatief jonge bewoningskern, vermoedelijk (vanuit) een laat-middeleeuwse ontginning, ook al komt de naam al in de oudste ons bekende akten voor; ze lijkt in elk geval jonger dan de andere omliggende woonkernen, zoals de *Hasselt* |**251**| of *de Rijt* |**583**|.

350. HOEVENSCHE KERCKWECH, DIE

(Ook: Die Hoevenschewech en Hoevenswech.)

- een stuk land aan de Hoevens wech en een waterlaat die Hoogh Soo [GAT R279:39r°-39v°,40r° (1531)]
- een stuk land in die Schijve aan de Hoevenswech [GAT R279:43r° (1531)]
- land in die Schijve aan de Hovenschewech [GAT R283:14v° (1536)]
- land in die Schijve aan de Hoevensche Kerckwech, waar een arm van een waterlaat tussen gaat en aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R286:31v° (1539)]

37 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 1, no. 1021; AAT charter 690.

- land en weide in de Schijve op die Hoghe Zo aan de Hoevenschewech en dat Hovels Weechke [GAT R287: 73v°-74r° (1540);R288:5r° (1541)]
- land in de Schijve aan de Dorenboom bij de Velthovenschewech en de Hoevenschewech zijnde een akkerweg [GAT R288:48r° (1541)]
- weiland in die Schijve aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R291:1v°-2r° (1544)]
- weiland in die Schijve aan een akkerweg de Hoevensche Kerckwech en een waterlaat [GAT R291:20v° (1544)]
- land in die Schijve aan die Hooge Zoeije aan de Hoevensche Kerckweg [GAT R291:24r° (1544)]
- land de Lange Pael in die Schijve op die Hooge Zoeije aan een akkerweg de Hoevensche Kerckwech [GAT R291:39v° (1544)]
- land in die Schijve aan de Hoevenschewech [GAT R293:61v° (1546)]
- land in die Schijve aan een akkerweg genaamd de Hoevensche Kerckwech [GAT R294:23r°-23v° (1547);R295:24r° (1549)]
- 2 stukken land in die Schijve, het ene stuk land gelegen aldaar aan de Hoolen Eijck , het andere stuk land aan de gemeijne Hoevensche Kerckwech [GAT R296:43r°-43v° (1551)]
- stuk land groot ca. 2 lopensaet in die Schijve tussen een gebuur akkerweg genaamd de Hoevensche Kerckwech een zijde, een gemeijne waterlaet genaamd die Hoogh Zoeije een einde [GAT R297:61v°-62r° (1552)]
- land groot ca. 1½ lopensaet en 10½ roeden ter plaatse genaamd die Schijve een gemeijn ackerwech genaamd de Hoevensche Kerckwech ander einde [GAT R297:81v° (1552)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- die Hoevensche Kerckstraet die van der Hoeven ter kercke van Tilborch toe gheet [OP R147:13 (1430)]

Er vallen twee wegen of paden aan te wijzen die de naam Hoevenschewech of Hoevensche Kerckwech voer(d)en.

- De eerste en voornaamste is de huidige Boomstraat. Deze liep vroeger met een boog naar de huidige Bokhamerstraat, en dit is de weg die de mensen uit de Hoeven namen als ze ter kerke gingen (Bokhamer, Vlasstraet, Boomstraat, Korte Schijfstraat), aanvankelijk mogelijk omdat aan deze kerckwech de oude kerk de *Bedbuer* lag, later naar de kerk aan de Markt.
- Een andere Hoevenschewech, namelijk die bij de *Hooge Zoeije* |**372**|, is de huidige Pijlijserstraat en voormalige Industriestraat. Waar deze uitkwam op splitsing Noordstraat–Lange Schijfstraat (nu: Noordhoekring) stond de *Dorenboem* |**164**|. Vandaaruit kon men door de huidige Fabriekstraat naar de Heuvel, en dit kan dan het *Hovels Weechke* |**383**| zijn.

351. HOEVENSCHEWECH, DIE

(Zie: *Die Hoevensche Kerckwech* |**350**|.)

352. HOGE BRUGGE, DIE

- beemd die Heijningen bij die Hoge Brugge aan die Leije [GAT R287:68v°-69r° (1540)]
- beemd aan die Hoghe Brugge aan die Elff Buender [GAT R292:61r° (1545)]

De Hoge Brugge lag over de Donge bij de Elf Buender, dus ten noorden van Dalem. Daar waar nu de Langendijk voorbij de Lage Witsie naar het noordwesten afbuigt, lag vroeger een weg die naar de beemden in de Elf Buender voerde. Deze weg ging over *die Leije* |**461**| of *Dongh Aa* |**162**|; hier moet de Hoge Brugge gelegen hebben. Iets zuidelijker hiervan ligt nu een brug over de Donge in het fietspad van de Broekstraat in Hulten naar de Reeshofweg.

353. HOGE WEIJE, DIE

- het Bosske en die Hogeweye in die Hasselt [GAT R257:40r° (1504)]
- land in dat Creijenven [GAT R280:17r° (1532)]

- in dat Creijenven [GAT R280:28r°-28v° (1532)]
- in Creijenvenne [GAT R281:36v° (1533)]

De betekenis van dit toponiem is evident. Uit het feit dat dit toponiem zowel in de *Hasselt* |**251**| als in het *Creijenven* |**134**| gesitueerd wordt, blijkt dat het op de grens van beide herdgangen gelegen moet hebben. Waarschijnlijk identiek aan |**369**|.

354. HOGEN ACKER, DIE

(Zie: *Die Hogenacker* |**356**|.)

355. HOGENACKER, DE

- land den hoghen acker in die stochasselt [OP R160:28r° (1452)]
- in de Heijdsijde op het einde van de Stockhasselt aan het Hoelven [GAT R285:13v° (1538)]

356. HOGENACKER, DIE

(Ook: Die Hogen acker.)

- aent creyven geheyten den hooge acker [GAT R263:30r° (1511)]
- in dat Creijenven [GAT R283:32r° (1536)]
- in die Creijenvensche Ackeren [GAT R285:12v°,17v° (1538)]
- in dat Creijenven [GAT R286:41r° (1539)]
- in die Creijenvensche Ackeren [GAT R288:6v°,56v° (1541)]
- 3 percelen en stukken land, te weten het ene stuk genaamd de Hoge Acker, het andere stuk de Cruijsacker en het derde stuk genaamd het Leege Stuck, aan elkaar gelegen in de Creijenvensche Ackeren [GAT R291:8v°-9r°,9r°-9v°,9v° (1544)]
- een stuk land genaamd de Hogenacker in die Creijvensche Ackeren met de Cruijsacker een einde [GAT R295:4v° (1549)]

Uit de vermelding in [GAT R291] zouden we kunnen opmaken dat de *Creijenvensche Ackeren* |**131**| ook ten oosten van de *Creijenvenschestraet* |**133**| gelegen hebben, tussen Creijenvenschestraet en Stockhasseltschestraet. Bovendien blijkt hieruit dat de bovengenoemde drie stukken land achter de bewoning aan de Creijenvenschestraet lagen en dat het land geleidelijk afliep in de richting van de Stockhasseltse waterloop.[38]

357. HOGHE ACKER, DIE

- in Corvel Ackeren [GAT R282:62v°-63r° (1535)]

358. HOGHE BRAECK, DE

- Nog een stuk land genaamd Ghielenlandt en de Hoghe Braeck ook aldaar gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd aan het Laer [GAT R295:5v° (1549)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- die hoeghe brake in een stee geheiten die laersche ackeren [OP R156:15r° (1446)]
- die hoghe brake in die laersche ackeren [OP R194:21v° (1488)]

Dit stuk land was gelegen in de nabijheid van het *Ghielenlandt* |**205**| in *het Laer* |**424, 425**|. Mogelijk is dit toponiem identiek aan |**359**|.

359. HOGHE BRAKE, DIE

- een stuk erf genaamd de Hoge Brake in dat Rijlaer [GAT R280:40r°-40v° (1532)]
- geheten die Hogebrake aen dat Rijlaer [GAT R284:16v° (1537)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen wordt dit toponiem enkele malen vermeld:

---

38 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 11, 'De Stokhasseltse waterloop'.

- pecia terre die Haechbraeck aent Rylaer [OP R148:5r° (1433)]
- die hoeghe brake in land die hoeghe brake [OP R148:16r° (1433)]
- land die haechbraeck aent Rylaer [OP R152:16r° (1440)]

Dit stuk land was gelegen in het *Rijlaer* (zie: |**581**|); de mogelijkheid bestaat echter dat dit toponiem identiek is aan |**358**|. Dit valt echter aan de hand van de beschikbare gegevens niet met zekerheid te zeggen.

360. HOGHE DRIESSEN, DIE

Voor de verklaring van *dries* zie |**172**|.

- in Loven Ackeren aan de Heerbaan [GAT R295:20r°,20r°-20v° (1549)]
- ackerlant groot een en drie quartier L^t ofte $C^a_=$ gelegen onder deese Heerlijckheijt ter plaatse aanden hogen dries, suijt eenen gemeenen pat, en noort de straat [GAT R474:193v-194v (1738)]
- een parceel ackerlant groot drie en een half L^{ten} gelegen aen den hoogen dries, suijt de herbaen en noort eenen waterlaet [GAT R438:82r°-82v° (1750)]
- Hogendries [Zijnen (1760)]
- agter om de Vrybogten, langs die bogten tot in de Oosterwijksche Baan, van daar door de Baan tot aan den Hoogen Dries [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]
- door den weg tusschen de huizen van den Hoogen Dries, tot voor in den laagen weg aldaar, aan den waterloop, van daar ten zuiden langst die waterloop, tot op 't Voortveecken [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]
- tot in 't Commerstraatje aan den Waterloop, langs die waterloop tot op den hoogen Dries [Tiendklampen, Loven 6 (1778)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- die hoge driesschen aen die ackeren aen die broecside [OP R145:23r° (1426)]

De huidige Hogendriesstraat heet hier nog naar. Hij was (waren) gelegen aan de Heerbaan, d.w.z. de Oisterwijksebaan of ook St. Josephstraat, en een waterlaat (d.i. de Korvelse waterloop, waarvan nog een stukje bestaat ten oosten van het Wilhelminakanaal). De Hoghe Driessen lagen dus waar nu de Hogendriesstraat ligt. Ten zuiden van de Korvelse waterloop begon de *Broekzijde*. In het Cijns- en leenboek van de *Oude Schouwe* in Berkel worden als bezittingen te Tilburg gegeven: *hoeve aenden heuvel, de hoogen dries onder Loven bij de Commerstraet.*
In 1832 (kadasterkaart) was de *Hogen Dries* een akker- of weilandencomplex ten noorden van de Korvelse waterloop aan weerszijden van de huidige Prinsenhoeven.

361. HOGHE HEIJE, DIE

- een stuk erf in land en weide met het heiveld daar aanliggende genaamd die Hoghe Heije in die Heijdsijde [GAT R284:31r° (1537)]

Gezien de eigenaar (Pauwels zoon van wijlen Cornelis Herman Heijsten) moet het in de buurt van de *Ruijbraecken* |**595**| gelegen hebben.

362. HOGHE SCHIJVE, DIE

- verder nog een stuk land genaamd die Hoghe Schijve [GAT R284:38r°;39v°-40r° (1537)]

Er is niet verder aangegeven waar dit stuk land gelegen was. Vermoedelijk is het een hooggelegen deel van *de Schijve* |**610**| geweest en lag het in de buurt van het *Hagelcruijs* |**245**|.

363. HOGHE SCHOETEN, DIE

Een schoot is een beboste hoek zandgrond uitspringend in een moeras(sig land).

- een stuk heiveld aan die Hoghe Schoeten tussen Riel en Lievegoer, waar de Leije doorheen gaat, grenzend met beide einden aan de gemeijnt [GAT R279:16v° (1531)]
- heiveld in die Hoghe Schoeten tussen Riel en Lievegoer aan de gemeijnt [GAT R280:10r° (1532)]

De Hoghe Schoeten moet ten zuiden van de Gilzerbaan gelegen hebben en wel daar waar nu Klein Groenendael ligt. (Vgl. Topografische kaart 50E.)

364. HOGHEN ACKER, DIE

- een stuk land genaamd die Hoghen Acker in die Schijve [GAT R286:50r° (1539)]
- een stuk land genaamd die Hoghen Acker in die Schijve bij de Velthoven [GAT R287:73v°-74r° (1540)]
- nog een stuk land genaamd de Hogenacker groot ca. 4½ lopensaet gelegen in de parochie voors. in die Schijve [GAT R288:5r° (1541)]

Uit de beschikbare gegevens is de exacte ligging van dit toponiem niet te bepalen, maar gezien de eigenaar in de eerste vermelding (Peter zoon van wijlen Jan Martens de Oude) en de vermelding *bij de Velthoven* in het tweede geval lijkt ligging ten westen van de huidige Gasthuisring aannemelijk.

365. HOOCHVONDER, DIE

- land die hoegh vonder [OP R143:106r° (1421);R152:46v° (1440)]
- land die streep optie hoechvonderen [OP R153:21v° (1443)]
- land die hoechvonderen in loven ackeren [OP R153:21v° (1443)]

In de Tilburgse akten vermeld als:

- die hooghvonden [GAT R263:32v° (1511)]
- land genaamd die Hoochvonder in Loven naast Convent vanden Baseldonck en de Persoon van Tilburg [GAT R280:los blad 14r°,17v°-18r° (1532)]

Mnl. *vonder*, *vondel*, mnd. *vunder*, 'losse brug over een sloot', is verwant aan lat. *pons*, 'knuppelbrug door moeras, brug', en hangt samen met de betekenis 'weg' (vgl. oi. *pánthās*, 'pad', *panthyā*, 'weg', gr. *πόντος*, 'zee, zeeweg' en *πάτος*, 'pad', < idg. wt. **pent-*, 'treden, gaan'. De benaming *hoechvonderen* duidt op

- meerdere hoger gelegen knuppelbruggen in moerassig gebied;
- meerdere bruggetjes over sloten.

Het ene sluit het andere niet uit. Naar alle waarschijnlijkheid was de *Hoechvonderen* een brug in de Oisterwijksebaan over de (onbenoemde) zijtak van de *Corvelsche Waterloop* die bij de Heuvel hief.[39] Zowel het Convent vanden Baseldonck uit 's-Hertogenbosch als de pastoor (persoon) van Tilburg (*dat Hovelbochtken* |**382**|) bezat hier te *Eijnthoven* |**178**| goederen.

366. HOOFT VAN DE HOEVEN, HET

- nog de helft van een stuk beemd genaamd 'tHooft vande Hoeven, waarvan de andere helft toebehoort aan de erfgenamen van wijlen Cornelis Cornelis Daniël de gehele beemd gelegen in de parochie van Tilburg in die Langh Hoeven [GAT R288:20r° (1541)]

Het is niet met zekerheid te lokaliseren. De Langh Hoeven liggen in Rijen, doch het Hooft van de Hoeven lag in Tilburg. Het moet gelegen hebben aan de Donge bij de *Naebeempt* |**509**| en *Cleverplack* |**100**| dat tussen Donge en *Landscheiding* |**427**| lag, waar deze niet ver van elkaar liggen.

367. HOOGE SOEIJE

(Zie: *Die Hoogh Soo* |**372**|.)

---

39 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 9, onbenoemd.

368. HOOGE STREEPKE, HET

- nog een stuk land genaamd het Hooge Streepke groot ca. 1 sleijck lopensaet gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd in het Sonderlock [GAT R289:8r°-9v° (1542)]

De naam van dit toponiem duidt op een lange smalle akker.

369. HOOGE WEIJE, DIE

- stuk erf in weide genaamd die Hoghe Weije aan die Hasselt aan straat en waterlaat [GAT R292:22r° (1545)]

Dit moet noordelijk bij de *Langhstraet* |**443**| gelegen hebben. Vermoedelijk identiek met |**353**|.

370. HOOGE ZOEIJE, DIE

(Zie: *Die Hoogh Soo* |**372**|.)

371. HOOGH OERDELVEN, DAT

- land aan de Commerstraet aan de Heerbaan [GAT R283:55v° (1536)]

De betekenis van de benaming Oerdelven is onduidelijk (zie: |**529**|). De *Commerstraet* |**107**| begon op de hoek van de huidige St. Josephstraat en Prinsenhoeven, en liep naar de Moerenborch. De hier genoemde Heerbaan is de Oisterwijksebaan, die toen op hetzelfde punt begon als destijds de Commerstraet. Het stuk land lag m.a.w. tussen beide straten.

372. HOOGH SOO, DIE

Ook geschreven als: *Hoege Zoe* |**331**|, *Hooge Zoeije* |**370**| of *Soeije* |**367**|.
Soo, zoe of *soeij* betekent 'afvoergoot' of 'waterlaat'. Dit toponiem wordt zowel in de Oisterwijkse als de Tilburgse schepenprotocollen vermeld.
Oisterwijk:

- waterlaet die hoege zoe [OP R143:33v° (1419);R143:42r° (1420)]
- aen die hoeghe zoe, in die scijve [OP R154:18r° (1444)]
- op die hoege zoe in die scijve van tilborch [OP R156:29v° (1446)]
- aen die hoge zoe in die schijve [OP R247:15v° (1543)]

Tilburg:

- die hoogsoe in die scijve [GAT R262:2r° (1510)]
- die hoogh soeij [GAT R262:13v° (1510)]
- die scijve op die hoogh soeij [GAT R262:15r° (1510)]
- een waterlaet geheyten die hoogh soeij [GAT R262:15r° (1510)]
- in die schijve op die hooghsoe [GAT R263:5r° (1511)]
- een stuk land genaamd de Mortel in die Schijve aan een waterlaat die Hoech Soo [GAT R279:39r°-39v° (1531)]
- die Hoogh Soo bij de Hoevenschewech [GAT R279:40r°, 41r° (1531)]
- die Hoege Zoo in de Velthoven [GAT R280:18v° (1532)]
- land in die Schijve bij die Hoghe Zoo en bij de Kerckwegen [GAT R282:5v° (1535)]
- land en weiland in die Velthoven aan een waterlaat die Hoge Zoo [GAT R282:39v° (1535)]
- land in die Schijve waar een Kerckwech door gaat bij die Hoege Zoeije [GAT R283:27v° (1536)]
- huis in de Velthoven aan die Hooge Zoeije [GAT R283:43v° (1536)]
- land in die Schijve op den Hoge Zoe bij Willem Pijlijsers [GAT R285:2r° (1538)]
- land in die Schijve op die Hoghe Zoo [GAT R285:24v° (1538)]
- land in die Schijve bij die Hooge Zoo [GAT R286:14v° (1539)]
- land in die Schijve bij de Dorenboem waar die Hooge Zoo doorloopt [GAT R286:21v° (1539)]
- land en weiland in die Schijve op die Hoghe Zo, bij de Hoevenschewech en dat Hovels Weechken [GAT R287:73v°-74r° (1540);R288:5r° (1541)]
- land in die Schijve aan die Hoghe Zoeij [GAT R289:48r°-48v° (1542)]

- land aan die Hoghe Zoe [GAT R290:27r°-27v° (1543)]
- land in die Schijve aan die Hooge Zoeije bij de Hoevensche Kerckwech en de erven van Willem Pijlijsers [GAT R291:24r° (1544)]
- land in die Schijve aan die Hooge Zoeije [GAT R291:26r° (1544)]
- land de Langen Pael in die Schijve op die Hooge Zoeije aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R291:39v° (1544)]
- land in die Schijve aan die Hoghe Zoeij [GAT R292:66v°-67r° (1545)]
- een stuk land in die Schijve aan de Bedbuer aan die Hoghe Zoeije [GAT R292:67r° (1545)]
- land in die Schijve aan die Hoghe Zoeije [GAT R293:21r° (1546);R294:26v°-27r° (1547);R295:38v°-39r° (1549)]
- stuk land in die Schijve aan de Bedbuer tussen een gemeijne kerckwech een zijde, een gemeijn akkerweegske ander zijde een gemeijn waterlaet genaamd die Hoghe Zoeije ander eijnde [GAT R296:40v°-41r° (1551)]
- stuk land groot ca. 2 lopensaet in die Schijve tussen een gebuur akkerweg genaamd de Hoevensche Kerckwech een zijde, een gemeijne waterlaet genaamd die Hoogh Zoeije een einde [GAT R297:61v°-62r° (1552)]
- stuk land in die schijve aen die hoghe zoeije [GAT R298:26v°-27r° (1552)]

Later werd de *Hoogh soe* ook simpelweg als *Soeij* aangeduidt:

- akkerland aan de Schijf bij de Soeij [GAT, Rechterlijk Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- een perceel ackerland groot twee Lopensaaten in de Schijff ontrent de Soe aldaar [GAT R481:1v°-5v° (1774)]

De Hoogh Soo was een waterlaat die, althans op de kaart van Zijnen (1760), waar met de naam *de Soei* tevens het gebied rond de oorsprong van de waterloop wordt aangeduid, ongeveer begon op de kruising van de huidige Boomstraat–Missionarisstraat. Vervolgens liep hij langs de huidige Dionysiusstraat naar de Elzenstraat, ging dan in noordnoordoostelijke richting naar de voormalige Industriestraat en liep langs de Lochtstraat naar de Gasthuisring. Hij bleef achter de Gasthuisring lopen tot ongeveer de Pironstraat[40], stak iets ten noorden van deze straat de Gasthuisring over en liep vervolgens langs het thans nog bestaande brandspuithuisje naar het oosten, zuidelijk van het huidige Wilhelminapark, boog op het einde van het park weer naar het noorden, passeerde de huidige Veldhovenring ter hoogte van de Theresiastraat en Deken Sandersstraat, en liep vervolgens langs de Deken Sandersstraat, Leo XIII-straat en Vigiliusstraat. Vanaf ongeveer halverwege deze straat liep hij naar de St. Janstraat en het Bart van Peltplein en vandaar via de Korte Hoefstraat naar de Hoefstraat en het Julianapark, vanwaar hij als *Caureit* |93| verder oostwaarts ging en tenslotte als *Zwartrijt* |740| de grens van Tilburg met Enschot vormde.

Ook op de kadasterkaart van 1832 wordt de naam *De Zooi* gebruikt om er een akkergebied aan de bovenloop van de *Hoogh Soe* mee aan te duiden, dat begrensd werd door de volgende straten:

- oost: Gasthuisring en Wilhelminapark,
- noord: Hasseltstraat en Kwaadeindstraat, om preciezer te zijn: de voormalige Herstalsestraat,
- west: de voormalige *Willemsdijck* |719|, thans Pijlijserstraat, en
- zuid: een thans verdwenen weg (voormalige Industriestraat) naar de *Noordhoek*, in de 16e eeuw de *Hoevensche Kerckwech* |350| genoemd.

Uit de *Verdeeling van de Tienden* uit 1778, waar onder de *Tienden van de Schyf-akker* als tweede klamp wordt beschreven:

---

40 Zie ook voetnoot 5 op pag. 44.

Genaamt de ZOEY. beginnende ten Oosten aan de Velthoven, voor de huizinge van de Heer Jozephus Verbunt, tegen over het Goirkens-straatje, van daar, door het Spoor of Weg over de Velthoven, de Logt, en den Noordhoek, tot aan de huizinge de ronde Schouw: Van daar ten Zuiden, door het Spoor of Akkerweg, dat van de ronde Schouw, loopt door de Schyf. tot aan het Hagelkruis aan den steenen Paal aldaar, van daar ten Westen, door het Akkerspoor over de Leenhouwers, tot voor de Waterhoef in de straat aldaar: En van daar ten Noorden door de straat over het kwaad end, tot wederom by de huizinge van de Heer Verbunt, daar men als hier voor begonnen is...
kunnen we afleiden dat *De Zooi* (klamp) zich eerder ietwat zuidelijker heeft uitgestrekt, tot aan de huidige Elzenstraat–Boomstraat, en vanaf het *Hagelkruis* |**245**| de oude *Willemsdijck* |**719**| volgde.

373. HOOGH VELDT, HET
- nog een stuk land genaamd t Hoogh Veldt, groot ca. 3½ lopensaet, gelegen te Tilburg op Coincxvoert in het Laer [GAT R294:3v° (1547)]

De betekenis van dit toponiem is simpelweg: het hooggelegen veld.

374. HOOLEINDE, DIE
Ook geschreven als Hoollijnde.
- huis in die Heijdsijde bij die Hooleinde aan de gemeijnt [GAT R286:50r° (1539)]
- weiland aan die Hoollijnde [GAT R288:4v° (1541);R294:25v° (1547)]
- Gheridt Cornelis Coolen sijn voorhooft voorde stede aende Hoollijnde [GAT, Van Visvliet 741 fol. 19r° (1601)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:
- aende hool lijnde [OP R283:24v° (1582)]

De naam is een afgeleide van *hol*, waarbij de *-oo-* het resultaat is van rekking in open lettergreep, en van *leind* of *lijnd*; hij duidt ofwel op een holle lindeboom, staande in de buurt van het *Hoelven* |**334**|, wat onwaarschijnlijk is, ofwel op een waterlaat. Ogenschijnlijk was dit hele gebied duidelijk lager gelegen (*hool*) en ontleende tevens het *Goet ter Lijnde* |**215**|, dat hier gelegen was, zijn naam aan dit gebied.

375. HOOLLIJNDE, DIE
(Zie: *Die Hooleinde* |**374**|.)

376. HOOLVEN, DAT
(Zie: *Dat Hoelven* |**334**|.)

377. HOPHOF, DE
- akker aan de Commerstraet, aan 3 zijden begrensd door een straat [GAT R283:54v° (1536)]

De naam van deze akker spreekt voor zich, het was een hof waar men hop verbouwde voor de bereiding van het bier dat men dronk in plaats van water, dat vaak van slechte kwaliteit was; door de toevoeging van hop werd de houdbaarheid van het bier vergroot. De Hophof was gelegen ten zuiden van de huidige Waterzuivering Oost.

378. HORENVOERT, DIE
[Spreek uit: Horenvoort; ook geschreven als: Horevoert, Horevoirt]
De naam Horevoert is mogelijk afkomstig van *hurwa-* (n), 'vuil' (TW, 511); Horevoert betekent dan zo veel als *vuile of modderige voorde*.

- die hoervoert [GAT R261:9v° (1509)]
- Horevoert [GAT R262:40r° (1510)]
- huis aldaar aan de gemeijnt [GAT R279:6r° (1531)]
- land opten Horevoert naast bezit van Baseldonck [GAT R279:9v° (1531)]
- een stuk erf gelegen tot land in die Horevoert [GAT R279:19v° (1531)]
- een stuk erf in weide en heide gelegen tot land in die Horevoert [GAT R279:19v° (1531)]
- een stuk land gelegen in die Horevoert [GAT R279:19v°-20r° (1531)]
- een stuk erf in weiland genaamd die Heijvels Weije gelegen in die Horevoert [GAT R279:19v°-20r° (1531)]
- een stuk erf gelegen tot weiland genaamd die Heijveld Weije gelegen in die Horevoert [GAT R279:20r° (1531)]
- een stuk land gelegen in die Horevoert [GAT R279:20r°-20v° (1531)]
- elk zijn deel in huis, hof en erf daar aanliggende en daartoe behorende gelegen in die Horevoert [GAT R279:20v° (1531)]
- huis op de Horenvoert tussen 2 straten [GAT R280:26r° (1532)]
- land in die Horenvoert aan de gemeijnt [GAT R281:26v°-27r° (1533)]
- weiland daar aan de gemeijnt [GAT R281:27r° (1533)]
- huis in de Horenvoert [GAT R281:27r°-27v°,27v°-28r° (1533)]
- land in de Horenvoert [GAT R281:36r° (1533)]
- land en heide in de Horevoert aan het Goet ter Lijnden [GAT R282:49r° (1535)]
- huis op die Horevoert [GAT R283:33v° (1536)]
- erf in die Horenvoert aan de gemeijnt [GAT R284:3v° (1537)]
- heideveld aan die Horevoert [GAT R284:6v° (1537)]
- huis en grond in die Horevoirt [GAT R284:32v° (1537)]
- land in die Horevoirt [GAT R284:33r° (1537)]
- huis op die Horevoert aan Dou Lijndt en de gemeijnt [GAT R284:52v°-53r° (1537)]
- huis op die Horevoert [GAT R287:52v°-53r° (1540)]
- huis opte Horevoert [GAT R287:61v° (1540)]
- land in die Horevoert [GAT R288:28v° (1541)]
- huis en grond op die Horevoert [GAT R289:13r° (1542)]
- huis en land op die Horevoert [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- huis en land op die Horevoert aan de gemeijnt genaamd de Horevoert [GAT R292:30r° (1545)]
- huis op die Horevoert [GAT R292:32v° (1545)]
- huis en grond op die Horevoert [GAT R292:36r°-36v° (1545)]
- huis in de Heijdsijde aan die Horevoert [GAT R292:85r°-85v° (1545)]
- huis aan die Horevoert [GAT R293:59v° (1546)]
- land aan die Horevoert [GAT R294:37r° (1547)]
- huis, hof, schop met grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd aan die Horevoert aan waterlaat en gemeijnt [GAT R295:10r° (1549)]
- huis, hof, schuur met grond en toebehoren en uit de erfenis daaraan liggende groot ca. 18 lopensaet gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd aan die Horevoert [GAT R295:40r°-40v° (1549)]
- huis en land aan die Horevoert [GAT R295:41v°-42r° (1549)]
- huis aan die Horevoirt [GAT R295:43r°-43v° (1549)]
- huis op die Horevoert aan de gemeijnt [GAT R295:50v°-51r° (1549)]
- goederen op die Horevoert [GAT R296:30v°-31r° (1550)]
- huis, hof, schuur groot ca. 8 lopensaet ter plaatse genaamd op die Horevoert [GAT R297:18r° (1551)]
- zekere onderpanden gelegen op die Horevoirt [GAT R297:22r°-22v° (1551)]
- huis, hof, schuur met grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende groot ca. 16½ lopensaet en 6 roeden aan die Horevoert [GAT R297:46v°-47r° (1552)]
- huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd op die Horevoert en 3 percelen land, het ene genaamd de Heijveltsacker, het andere genaamd de Ronde Acker en het derde genaamd het Halff Mudsaet en nog een stuk weiland met een heiveldje daar achter aan liggende, de gehele stukken en percelen van erven voornoemd ca. 21 lopensaet land groot en gelegen in de prochie en plaats voors. [GAT R297:47r°-47v° (1552)]
- huis, hof met de grond en toebehoren en de erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd op die Horevoert [GAT R297:72r°-73r° (1552)]

- stuk erf in heide en weide liggende ter plaatse genaamd op die Horevoert, waar een gemeijne waterlaet met een hoekje tussen door loopt [GAT R297:73r°-73v° (1552)]
- huis, hof, schuur aen die Horevoirt bij het Goerke [GAT R300:9v° (1554)]
- Jan Ghoijaerdt adriaen pessen heeft dlopenst vanden voorhooffde der erffve bij hem van de erffgenamen Jan Jan claes Stevens aenden horenvoirt gecocht [GAT, Van Visvliet 741 fol. 23r° (1609)]
- het stuck saylandts vier loopensaet vijff royen ende vierendeels roys ter plaetschen geheyten aende hoevoerdt aldaer [GAT R347:256v°-257v° (1609)]
- een stuck saylandts twee loopensaet twintig royen ende een dordendalf roys ter plaetschen geheyten hoorenvordt [GAT R347:257v°,258r° (1609)]

De naam is zeer oud en wordt al genoemd in de Oisterwijkse protocollen:

- erf in een stede gheheiten die horevoert [OP R143:7v° (1418)]
- aen die horevoert [OP R143:64v° (1420);R143:80r° (1421)]
- moer in die Horevoert [OP R143:83r° (1421)]
- erfenis die horevoert [OP R143:98v° (1421)]
- moerveld in die Horevoert [OP R144:6v°,8r°, (1422)]
- in land die horevoert (aldaer moer uutsteken) [OP R143:62r° (1422)]
- weyde int Ven aen die Horevoert [OP R144:65r° (1422)]
- hereditas Mechteld van Heyst aen die horevoert [OP R144:91r° (1423)]
- den ronden acker aen die horevoert [OP R144:91r° (1423)]
- den langen acker aen die horevoert [OP R144:91r° (1423)]
- weide in een stede geheyten dat Ven aen die horevoert [OP R145:5v° (1426)]
- land aen die horevoert [OP R146:23v° (1429)]
- huus in Velthoven aen die horevoert [OP R146:35r° (1429)]
- hof in een goede geheyten ter Lijnden tusschen die Stochasselt en die Horevoert al om en om in der gemeynte [OP R146:36r° (1429)]
- land aen die horevoert [OP R147:14 (1430)]
- erfenis die weyde aen die horevoert [OP R147:26v° (1430)]
- aen die horevoert den langenacker, den ronden acker en hoenkensbrake [OP R148:26v° (1433)]
- heijdevelt aen die horevoert [OP R149:2r° (1435)]
- aen die horenvoert in den vorsten acker [OP R152:49v° (1440)]
- aen die horenvoert in Wysscaertshoeve dat langhvenneken [OP R152:70r° (1440)]
- aen die horevoert erf dat ghemeyntken [OP R155:5r° (1445)]
- aen die hoerevoert in een stede geheijten Hoenkensbraeck [OP R155:5r° (1445)]
- in die horevoert [OP R157:2v° (1445)]
- op die horevoert [OP R161:9v° (1453)]
- hoeve die hoerevoert [OP R205:1v° (1500)]
- aen die hoerevoert [OP R225:21v° (1521)]
- aen die Horevoert aen een strate die Horevoert [OP R243:30v° (1539)]

Bij de naam 'horevoert' dienen wij onderscheid te maken tussen de *horevoert* in engere zin, waarmee de voorde door de *Soeij* |372|-*Zwartrijt* |740| in de Hoefstraat is bedoeld, en de ruimere betekenis. In dit laatste geval is de naam de aanduiding van het even ten noorden en noordoosten van de waterlaat gelegen akkergebied en 'gemeijnt', dat gelegen was tussen de in het *Register van de waterleidingen in de gemeente Tilburg* van 1877 en 1879 vermelde waterloop no. 6 (Soeij-Zwartrijt) en waterloop no. 34 (*Benedenste Brug*), die langs de Wittebollestraat en het *Stockhasseltsche Kerkpad* liep om vervolgens noordwaarts het Lijnsheike te passeren en uiteindelijk verder stroomafwaarts tussen de Quirijnstokstraat en de Zwaluwsestraat de Houtstraat te kruisen. Ditzelfde gebied wordt in de *Verdeling, splitsing en berekening van de Tienden* uit 1778 aangeduidt met de benaming *De Waterlaten*.

De Horevoert lag dus even ten oosten van de Oude Lind, als 'gemeijnt'. Derhalve kloppen de aanduidingen *Dou Lijndt* [GAT R284:52vso-53r] en het *Goet ter Lijnden* [GAT R282:49r°] (westelijke begrenzing) en *Baseldonck* [GAT R279:9v°] (zuidwestelijke begrenzing).[41]
De *Horevoert* wordt in de protocollen tussen 1530 en 1550 soms genoemd onder de *Velthoven* |673|, echter vaker onder de *Heijdsijde* |274|.

379. HOREVOERTSCHE ACKEREN, DIE

- gronden in die Horevoertsche Acker [GAT R280:55v°,56r° (1532)]
- land en heide in die Heijdsijde in die Horevoerts Ackeren [GAT R282:59v°-60r° (1535)]
- land in die Horenvoertsche Acker [GAT R284:26v° (1537)]
- land en heide in die Heijdsijde in die Horevoerts Ackeren [GAT R285:36r° (1538)]
- land in die Horevoertsche Ackeren [GAT R293:59v° (1546)]
- stuk erf in land en heide liggende ter plaatse genaamd die Heijdsijde in die Horevoerts Ackeren [GAT R296:50r°-50v°,59r° (1551)]
- stuk land ca. 3½ lopensaet en 1 roede groot ter plaatse genaamd in die Horevoertsche ackeren en een stuk land genaamd de Nijeuwen Acker, groot ca. 2½ lopensaet en 4 roeden ter plaatse voors. [GAT R297:72r°-73r° (1552)]
- stuk land genaamd de Ronde Acker groot ca 3 lopensaet en 9 roeden in de Horevoertsche ackeren aan een steeg [GAT R297:73r°-73v° (1552)]

Deze akkers waren gelegen in of aan de *Horevoert* |378|.

380. HOUTLAER, HET

De naam Houtlaer is een samenstelling van *hout* (mnl. *hout, holt*, 'boom, bos', en *laar* (germ. *hlæri–* (n), 'bosachtig, moerassig terrein').

- beemd genaamd dat Bloock aan het Houtlaer [GAT R279:4v°-5v°,48r°-48v° (1531);R280:4v° (1532)]
- beemd in het Houtlaer aan de Nuwelijnschendijck [GAT R288:52v°-53r° (1541);R289:23r°-23v° (1542)]
- beemd aan het Houtlaer [GAT R290:16v°-17r° (1543)]
- beemd op het Houtlaer [GAT R293:54r° (1546)]
- beemd in het Houtlaer [GAT R294:8r° (1547)]
- beemd in het Houtlaer op de Nuwelijnsche Dijck [GAT R294:28r° (1547)]
- een vierde part in een parceel soo heij als beemden, groot int geheel 8 Loop: gelegen aent Hout Laer alhier [GAT R520:140r° (1706)]
- de helft in een parceel heijbodem groot int geheel ses L^{ten} ter plaetse aent Houtlaer [GATR525:108r° (1731)]
- een parceel soo bleckelingvelt als uijtgesteecken putten groot samen vier L^{ten} ter plaetse int broeck genaemt het Houtlaer, west de Lantscheijdinge [GAT R526:176v° (1736)]
- een parceel uijtgesteecken bleckeling velt groot 1½ L^{t} gelegen int Houtlaer, west de Lantscheijdinge [GAT R529:10r° (1746)]

Dit toponiem wordt reeds vermeld in de Bossche protocollen:

- Westilborch, dat Houtlaer bij dat Broec van Huesden [BP R1187:273v° (1411)]

en Oisterwijkse protocollen als:

- beempt bi dat Houtlaer aen den Dijcke van Nuwelijnd, die toe hoert de Here van Tongerloe [OP R143:31r° (1419)]
- beempt aent Houtlaer aen Dalem [OP R148:4v° (1433)]
- beempt in die Bleeck opt Houtlaer aenden Nuwelijnschen Dijck [OP R149:6r° (1435)]

---

41 *Klooster* is op de kadasterkaart van 1832 de naam voor het gebied dat thans wordt omsloten door Goirkestraat, Julianapark, Hoefstraat en Korte Hoefstraat. Waarom deze naam aan dit gebied is gegeven, is onbekend; voor zover bekend heeft ter plaatse nimmer een klooster gestaan. In de 16e eeuw echter bezat het Convent vanden Baseldonck in 's-Hertogenbosch aan het *Goerke* een heiveld. Wellicht ontleent het gebied hieraan zijn naam.

Het Houtlaer lag in Klein-Tilburg. De *Nuwelijnse Dijck* |522| is de huidige Nieuwe Lijn aldaar, maar liep vroeger verder naar het noorden door. Klein-Tilburg heette destijds (16e eeuw) *Hulten* |392|, dat afkomstig is van *holten* en dat *nederzetting in het bos* betekent.

381. HOVEL, DIE

(Zie: *Die Hoevel* |346|.)

382. HOVELBOCHTKEN, DAT

- akker aan de Cruijsstraet [GAT R286:5r^{o} (1539)]
- Item habet investitus decimam in manso suo, hoc est in de Huevelbocht by de Cruysstraet. Item inden Moerenberch [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1502)]
- Item habet investus decimam in manso suo hoc est in de Bocht by de Cruysstraet. Item in den Moerenborch. Item noch in de Streep. Item noch drie lopensaet in den Lovenacker [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1527)]
- Accepit Michael Alen in arrendam decimam meam in cultura et in Huevelbocht ad stutum octo annorum et solvit singulis annis duos modios siliginis [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1545)]
- Item habet agrum dictum die Hovelbocht continentem XVII lopensaet siliginis Regenoten oost Cleijs Piers, noort D. Hanricus Blanckaert, west communis platea [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1 (1545)]
- Item habebat vulgo de Hovelbocht quem solebat elocare pro 8 modiis siliginis [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 136 (1621)]

Bij een opsomming van de goederen van de investiet van Tilburg (*ista sunt bona culturae*) uit 1541 treffen we onder meer aan:

In primis de Hovelbocht	XVIII	lopensaet
Item in Lovenacker	III	lopensaet
Item in den Herstal	III	lopensaet
Item den Moerenborch	VII	lopensaet
Item den redelken *tegen Gijb. Segers*	II	lopensaet

De *hovelbocht* behoorde dus tot de goederen (*agri et terre pastoris Tilburgensis sub cultura inquilini pastoratus)* van Tongerlo ten gebruike van de pastoor (persoon) van Tilburg:

- den hovelbocht aende Cruijsstraet met holen en grachten groot 18 loopensaet [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621)]

Een bocht is een uit heide ontgonnen en rondom omheind perceel, meestal en oorspronkelijk een met een staketsel omheinde ruimte voor het vee. Als akkernaam duidt het op een met heggen of houtwallen omsloten akker. De Cruijsstraet is de huidige Heuvelring–Piusstraat of Lovensestraat–Enschotsestraat, waarbij de laatste plaats de voorkeur geniet. De *Hovelbocht* lag dan ten noordoosten van de Heuvel en komt deels overeen met het huidige Tivoliterrein, deels met het thans ten noorden van de spoorlijn Tilburg–'s-Hertogenbosch/Eindhoven gelegen Loven. Dit gebied werd doorsneden door een tweetal waterlopen[42], wat weer overeenkomt met de mededeling in de laatste vermelding uit 1621. De *hovelbocht* lag waarschijnlijk ter hoogte van het huidige Rozenplein.

Zie ook: *De Hoevelbocht acker* |347|.

---

42 Putten, R. van, *Geologie en hydrologie van Tilburg*, blz. 22 (waterloop nr. 16) en blz. 23 (waterloop nr. 17) (onuitgegeven manuscript).

383. HOVELS WEECHKE, DAT

- land en weide in die Schijve op de Hoghe Zo tussen de Hoevenschewech en het Hovels Weechke [GAT R287:73v°-74r° (1540);R288:5r° (1541)]

Dit moet de Elzenstraat, verder de Fabriekstraat, zijn, ook *Hoevelstraetke* |**348**| genoemd.

384. HOVELSTRAET, DIE

- heideveld van 3 lopensaet after die Hovelstraet, dat Kerckven bij de Heilige Geest van den Bosch [GAT R285:16v° (1538)]

Dit moet de Piusstraat zijn.

385. HOVELSTRAETKE, DAT

(Zie: *Dat Hoevelstraetke* |**348**|.)

386. HUBENLANDT, DAT

(Zie: *Dat Huijbenlandt* |**390**|.)

387. HUCELENSCHE GEMEIJNT, DIE

De naam is terug te voeren op *hugila–* (m), 'heuvel', en *haima–* (n), 'woning' en betekent zoveel als woning bij een heuvel.

- beemd genaamd de Strijthorst gelegen aan die Hucelensche Gemeijnt achter Wouter van Haren aan de Leije en het Godshuis van de Carthuijsers van Vucht [GAT R284:27r°-28r° (1537)]

Hucelen is het huidige bij Berkel-Enschot behorende gehucht Heukelom.

387a. HUFFELEN, DIE

Deze naam is mogelijk te verklaren uit mnl. *hûve*, uit een idg. **qup-*, 'buigen', met een verkleinwoord *huffelen*, een bijvorm van *hovel, heuvel*, en duidt op oneffenheden in het terrein.

- akker aan de Pelgromswech aan de Zwartrijt [GAT R293:7r°-7v° (1546)]

Deze akker moet ongeveer gelegen hebben op de plaats waar de *Pelgromswech* |**551**| en de *Zwartrijt* |**740**| elkaar kruisen.

388. HUIJBEN ACKER, DE

De akker is vernoemd naar Huijb, roepnaam van Huijbrecht.

- akker aan die Lovensche ackeren [GAT R283:54v° (1536)]

389. HUIJBENACKER, DIE

- land aan het einde van het Creijenven aan die Postelschestraet [GAT R287:63r° (1540);R290:50r° (1543)]
- land in die Heijdsijde aan die Postelstraet [GAT R292:77r° (1545)]

Zie opmerking bij |**388**| met betrekking tot de naam.

Dit stuk land lag aan de *Postelschestraet* |**564**|, en wel aan de westzijde daarvan.

390. HUIJBENLANDT, DAT

Ook: Dat Hubenlandt.

- land genaamd Huijbenlandt in die Schijve bij Willem Pijlijsers [GAT R285:12v° (1538)]
- Hubenlandt in die Schijve naast Henrick Pijlijsers [GAT R290:34v°-35r° (1543)]

Uit bovenstaande kunnen we opmaken dat het Huijbenlandt in de buurt van de *Pijlijserhoeve* |**340**| gelegen moet hebben.

391. HUIJSACKER, DIE

- land in Oerl aan de Kerckwech [GAT R280:10v° (1532);R282:4r°-4v°,los blad bij 30r° (1535)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- den Huijsacker t'Oerl Tijlborch [OP R154:26v° (1444)]

Deze akker moet gelegen hebben aan de Broekhovenseweg, ten zuiden van de Groenstraat. De naam duidt aan dat het om een kleine akker bij een huis of woning ging.

392. HULTEN

- Holten bij die beerghelen [GAT R262:34v° (1510)]
- Hulten in de parochie van Tilburg [GAT R292:24r°-24v° (1545)]
- huis, hof met grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende groot ca. 8 lopensaet gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd Hulten op Bergelen [GAT R295:55v°-56r° (1549)]
- aan Maesdijck in Hulten [GAT R295:los blad bij 61r° (1549)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi met grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende groot ca. 16 lopensaet aan elkaar gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd Holten, de gemeijnt van Tilborg noordwaarts, oostwaarts en zuidwaarts, die Holtensche ackeren waar de landscheiding van het land van Breda met Tilborg tussen beide ligt westwaarts [GAT R297:34r°-34v° (1551)]
- huis, hof,schuur en grond ter plaatse genaamd Holten te Bergelen [GAT R297:45r°-45v° (1552)]
- huis, hof en grond en erfenis ter plaatse genaamd Hulten op de Bergelen [GAT R297:65v°-66r° (1552)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen reeds vermeld:

- Hubrechtsbeempt in dat tilborchschen broeck tegen holten over [OP R145:9r° (1426)]
- die Tylborche heyninghe ter stede geheijten te Holten bij tveken [OP R152:7v° (1440)]
- ter stede geheiten Holten [OP R152:15v° (1440)]
- enen beempt van Holten (ten westen van de bloetbeempde en Haghaertsbeempt [OP R155:3r° (1445)]
- Haghaertsbeempt int broeck tusschen Tilborch en Holten [OP R156:25r° (1446)]
- ter stede geheyten Hoelten aen die Hoeltensackeren [OP R160:17r° (1452)]

Hulten is hier niet het huidige kerkdorp Hulten, maar de buurtschap Klein-Tilburg, behorende tot de gemeente Tilburg. De *Maesdijck* |**478**| (nu Bredaseweg) boog bij de brug over de Donge niet naar het westnoordwesten af, maar liep rechtdoor over wat later Diepestraat[43] heette en kwam uit in Klein-Tilburg. De naam is afkomstig van de 3e nv mv. van *holt*, 'bos' en betekent *nederzetting in het bos* (zie HPB, lemma Hulten).

393. HULTENS KOEIJWEIJEN, DIE

- beemd in die Bloetbeempden tussen die Leije en die Hultens Koeijweijen [GAT R279:4v°-5v° (1531)]
- beemd genaamd die Blooten Beempd, gelegen in die Blootbeempden tussen die Leije en de Hultens Koeijweijen [GAT R279:48r° (1531)]
- beemd te Maesdijck tussen die Leije en de Hultensche Coeijweijen [GAT R285:1r° (1538)]

De Hultens Koeijweijen lagen ten zuiden van de Bredaseweg, ten westen van de *Blootbeemden* |**42**|. Hoogstwaarschijnlijk identiek met de *Hultensche weijkens* uit de volgende vermelding:

- een parceel turfveld 8 lopensen ter plaatse genaamd het Gilzes Broek zuid de Hultensche Weijkens en noord een karweg [GAT R494:9r°-12v° (1805)]

394. HULTENSCHE HEIJVELDEN, DIE

- beemd in die Blommerts tussen de landscheiding en de Hultensche Heijvelden [GAT R281:25r° (1533)]
- een beemd aan Maesdijck tussen de Leije en de Hultensche Heijvelden [GAT R282:5v° (1535)]

De Hultensche Heijvelden lagen gezien de eerste vermelding evenals de *Hultens Koeijweijen* |**393**| ten zuiden van de huidige Bredaseweg, tussen Leij en Landscheiding.

---

43 Zie ook de voetnoot bij lemma |**15**|.

Niettemin is de veronderstelling gerechtvaardigd dat dit toponiem identiek is aan de door Zijnen (1760) vermelde *De Hultensche Heide*, die zich bij hem uitstrekte aan beide zijden van de *Weg van Breda na Tilborg*, de huidige Bredaseweg, waarbij de zuidelijke begrenzing vermoedelijk gevormd werd door de Gilzerbaan en de noordelijke door de *Langen Dyk*, en van de *Leije* |**461**| tot aan de *Oude Warande*.

395. HUNENBRAECK, DIE

De betekenis van dit toponiem is waarschijnlijk 'braak van PN Huno' (TW, 523).

– land genaamd Hunenbraeck in die Velthoven [GAT R279:40r°,40v°,40v°-41r°,41r° (1531)]

De Hunenbraeck kan dezelfde zijn als *Die Hoenkens Braeck* |**335**|, maar is niettemin een ander stuk grond dan deze, hetgeen doet vermoeden dat de Hunenbraeck of Hoenkens Braeck aanvankelijk een groter bezit is geweest dat later is opgedeeld.[44] Braak duidt in elk geval op een wisselslagstelsel, (drie-, zes- of negenslagstelsel), hetgeen aangeeft dat het een zeer oude naam kan zijn, maar tevens dat de akker aanzienlijk geweest moet zijn, aangezien tweederde van de akker gedurende een zekere periode onbebouwd moest liggen.

De Markt aan het begin van deze eeuw. Rechts het 'Swart Peert', daterend uit het begin van de 17e eeuw.

44 De schrijfwijzen met *-oe-/-u(e)-* worden in de Tilburgse protocollen, ook vóór de 17e eeuw, veelvuldig door elkaar gebruikt, vgl. Roetschenacker/Ruetschenacker.

I

396. IJKENS ACKER, DE

- land van 11 lopensaet genaamd IJkens acker in die Heijdsijde [GAT R286:62v° (1539);R288:4r° (1541);R290:10r° (1543)]

IJke is een verkleinwoord van de persoonsnaam Ida. Ligging in de Heijdsijde ten oosten van de *Rugdijck* |**597**|.

J

397. JACOPS HOEXKEN, DAT

- beemd zo genaamd in die Sporct aan die Leije [GAT R286:44v° (1539)]
- de helft van een stuk beemd onbedeeld gelegen ter plaatse genaamd Jacops Hoecxken tussen de landscheiding van het land van Breda en Tilburg een einde, die Leije ander einde [GAT R296:24r°-24v° (1550)]
- een parceelken beemden een loopensaet ter plaetse genaempt jacobs hoecxke, streckende metten eenen eijnde aende lantscheijdinge ende metten anderen eijnde aende Langendijck daer de Leije tusschen beijde loopt [GAT R365:156 (1657)]
- Ende noch de helfte gemeen ende onbedeelt in een parceel beemden en uijtgesteken putten gelegen ontrent Jacobs Hoeck genaemt het oortien aldaer oost en suijt de Lantscheijdingh {GAT R471:174r°-175v° (1719)]
- een perceel moer en uitgestoken putten in Jacobs Hoek [GAT, Recht. Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- een parceel turfveld groot drie loopensaten ter plaatse genaamd Jacobs Hoek, zuijd den Landscheiding en noord de Leij [GAT R490:25v-29v (1792)]
- parceel turfveld groot drie en een halff loop^{n} ter plaatze aldaar genaamd Jacobshoek zuijd de Landscheiding en noord de Leij [GAT R493:139r° (1802)]
- Item een parceel uitgesteken putten groot drie Lopensen ofte &^{a} in Jakobshoek, zuid de Landscheiding en noord den Langendijk [GAT R494:27r° (1805)]

Deze beemd ligt op kadasterkaart F4 van 1832 als *Jacobs Hoek* boven de *Elf Buender* |**179**|, ten zuiden van de *Langendijk* en de *Oude Nieuwe Velden*, tot aan de samenvloeiing van de Landscheiding met de Donge. De betekenis van de naam moge duidelijk zijn: het hoekje van PN of GN Jacob(s). Kadastraal 1832: sectie F 865-930.

398. JAN VAN BOERDEN STUCXKE, HET

- een stuk land genaamd Jan van Boerden Stucxke gelegen te Tilburg in Oerle [GAT R292:38r°-39r° (1545)]

Dit stuk land lag vermoedelijk in de richting van *Corvel Acker* |**121**|, zuidelijk van de Oerlesestraat.

399. JANNEN ACKER, DIE

- in Corvel ackeren [GAT R282:62v°-63r° (1535)]

400. JANS GOET VAN DORDRECHT

- Jans goet van dordrecht [OP R166:28r° (1458)]

Betekenis: grondbezit (goet) van Jan van Dordrecht. Vermoedelijk is hij identiek aan Johannes van Dordrecht, echtgenoot van Elsbene († vóór 1406), dochter van Jan Bac

en Elysabeth van Wijfliet.[1] Waar dit goed gelegen was, is niet duidelijk.

401. JORIJS HEIJNINGEN, DIE

- een stuk land genaamd Jorijs Heijningen met een weg daartoe dienende en behorende gelegen in de parochie van Tilburg in die Heijningen [GAT R295:59r°-60v° (1549)]

Het is jammer dat niet nader is opgegeven om welke Heijningen het hier gaat. Het meest voor de hand liggende is de *Heijningen* |**295, 296**| aan de Katsbogte.

402. JUETKE HUIJBEN WEIJKE

- een stukje erf in weide liggende genaamd Juetke Huijben Weijke gelegen in de parochie van Tilburg tot Corvel aan die Rosmoelen tussen erfenis van Mathijs Jan van Gorp een zijde voor aan die gemeijnt die Juijpt een einde [GAT R295:59r°-60v° (1549)]

Juetke is het diminutief van Juet, roepnaam voor Jutta. De betekenis is dan: stukje weiland van Jutta de dochter van Huijbrecht of Jutta de vrouw van Huijben. Het betreft hier waarschijnlijk Jutta Pynckeleers, de vrouw van Gerit Huben, zoon van Hubertus Back en Margaretha de Bye van Goerle. Zij leefde in de 2e helft van de 14e en het 1e kwart van de 15e eeuw.
Dit is de enige keer dat de naam van de *Rosmoelen in Corvel* valt. Waar deze precies gelegen heeft, is daarom onduidelijk. Het is zeker niet de voorganger van de windmolen aldaar, daar deze in de Schijf lag. Bovendien kunnen ongetwijfeld meerdere boeren een rosmolen in hun schuren gehad hebben.

403. JUIJPT, DIE

Joop, ook 'jopenboom, jeupen-, joepen- en jeepenboom' (*Crataegus monogyna, Crataegus oxycantha*) (zie NEW). Dit is de meidoornboom. De *-t-* van *Juijpt* is het oude germaanse collectiefsuffix *-ithi-*. De betekenis van Juijpt is dus: *plaats waar veel meidoornstruiken groei(d)en.*

- juijpt [GAT R261:14v° (1509)]
- sekere onderpanden ghelegen inde prochien van tilborch over die Juijpt [GAT R271:54r° (1521)]
- die juijpt [GAT R278:52r° (1530)]
- huis in Oerle aan die Juijpt [GAT R279:los blad 36r°, 47v° (1531)]
- weiland in die Juijpt [GAT R280:19v°,28v° (1532)]
- huis in die Juijpt bij de Molenstraet [GAT R280:49r° (1532)]
- huis in die Juijpt [GAT R282:6r°-6v° (1535)]
- huis aan die Corvelsche Moelen tussen de Molenstraet en die Juijpt [GAT R282:30v°-31r° (1535)]
- huis aan die Corvelsche Moelen tussen Molenstraet en de gemeijnt genaamd die Juijpt [GAT R284:60r° (1537);R286:7v°-8r° (1539)]
- huis in die Juijpt bij die Corvelsche Moelen tussen de Molenstraet en een gemeijnt genaamd die Juijpt [GAT R286:8r°-8v° (1539)]
- huis tussen Corvel en Oerle, aan die Juijpt, aan 3 zijden omsloten door straten [GAT R286:18v° (1539)]
- huis in Oerl aan die Juijpt aan 3 zijden gemeijnt [GAT R286:38r° (1539)]
- huis in die Juijpt tussen Molenstraet en gemeijnt [GAT R286:41v°-42r° (1539)]
- huis op die Hoecht in die Juijpt aan 2 zijden gemeijnt die Juijpt [GAT R287:9r° (1540)]
- huis aan die Juijpt bij de Heerbaen [GAT R287:45v° (1540)]
- weiland 3 stuks weidevelden aaneengelegen groot samen 6 lopensaet gelegen in de parochie voors. aan die Juijpt tussen erfenis van Wouter Gherit Zibben, waar een waterlaat tussen loopt een zijde, die Kerckstraet ander zijde [GAT R288:38r° (1541)]
- huis in Oerl aan die Juijpt [GAT R289:24r°,24v° (1542)]
- huis in Oerl aan die Juijpt als boven [GAT R289:42r°-42v° (1542)]

---

1 Privé-collectie Bac.

- huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd die Juijpt [GAT R289:49r^{o} (1542)]
- een stuk land groot ca. 2 lopensaet en 21 roeden gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd die Juijpt [GAT R289:49r^{o}-49v^{o} (1542)]
- huis en weiland in die Juijpt [GAT R289:49v^{o} (1542)]
- land in Oerl aan die Juijpt aan de gemeijnt van die naam [GAT R291:12r^{o}-12v^{o} (1544)]
- weiland genaamd het Heijveld in Oerle aan de gemeijnt die Juijpt [GAT R292:38r^{o}-39r^{o},39r^{o}-39v^{o},40r^{o}-40v^{o} (1545)]
- huis in die Juijpt [GAT R292:50r^{o}-51r^{o} (1545)]
- weiland aan de gemeijnt die Juijpt [GAT R292:70v^{o} (1545)]
- huis in Oerle aan die Juijpt [GAT R294:55r^{o} (1547)]
- weiland in Oerle aan die Juijpt [GAT R295:51v^{o} (1549)]
- weiland genaamd Juetke Huijben Weijke te Corvel aan die Rosmoelen bij de Juijpt [GAT R295:59r^{o}-60v^{o} (1549)]
- stuk erf tot weide liggende aen die Juijpt [GAT R296:4r^{o}-4v^{o} (1550)]
- eerst een stuck erffs geheten de Schoolwijde, grood ses Loopz: met een hijvelt van 20 Loopz: daar aan leggende, de Kerk en Kerweg van Tilborg van de voors: Erve eertijts toegelaten, Oostw. Jan Beeris van Oerle hijvelt, Westw. Jeronimus Rutger van Hoijlten en Bartholomeus Tonisse noorden strekkende Zuijdw. op Willem van Broekhuijse hijveld en met eenen moeras tot den wegh toe van de Juijpt [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 18 (15??)]
- Jan Beeris van oerle ontf: naar gaande de Ordonnantie en placate des Konings, de helfft van een stuk Erffs, onder Biesveld, en Bremweijen, negen lopensaet, onder zaaijland, twee loopz. onder hijvelt, Conijnsholen en Vennen Vijffthien loopz genood zijnde daar aff d'ander helfft uijt den leenhove van Boxel ter Leen is rurende, bij en aan malcanderen Leggende tussen t'hijvelt Barthout Bacx cum suis, en Erve Jeronimus Rutgers van Houte oostw. de gemeene straat noordw. streckende zuijd en westw met eenen moeras, tot den veerwegh toe, vander Juijpt toe, en nog een stuck Zaaijlands van ses Loopz. over dandre zijde van de straate in de schijve aldaar gelegen op den 8 junij 1570 die hier en seq^{tibus} verklaard staan [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 1 (1570)]
- aen de juijpt bij dat goet van der Rijdt [GAT R318:39v^{o} (1573)]
- ter plaetse Corvel aen die Juijpt bij t goet vander Rijdt [GAT R325:1r^{o} (1579)]
- Claes Laureijs Janssoon voor twee lopenst aende Juijpt [GAT, Van Visvliet 741 fol. 10v^{o} (1598)]
- dlopensaet aende Juijpt voor derffenisse Aleijdt mr Jan Berijs [GAT, Van Visvliet 741 fol. 11v^{o} (1601)]
- leengoed achter de kerck aan de Juijpt [GAT R350:204r^{o} (1619)]

Vermeldingen Oisterwijkse protocollen:

- aen die Juupstraet in den heertganc van Corvel [OP R147:25r^{o} (1430)]
- weyde tfen aen die Juupt [OP R147:35v^{o} (1430)]
- huis aen die Juupt Corvel [OP R152:48r^{o} (1440)]
- aen die Juupt aen die gemeynt die Juupt Corvel [OP R154:39v^{o} (1444)]
- lant aen die duupt Corvel [OP R159:17r^{o} (1451)]
- Molslant Corvel aen die Juupt [OP R161:28v^{o} (1453)]

De Juijpt moet gelegen hebben ten oosten van de huidige Korvelseweg en het Korvelplein, ten noorden van de Oerlesestraat, ten zuiden van de Nieuwstraat tot aan de *Hoecht* |322|. De huidige Trouwlaan en Veestraat liepen erdoorheen. De bemerking *grenzend aan 3 straten* [GAT R286:18v^{o}] kan betekenen (huidige) Nieuwstraat–Hesperenstraat–Trouwlaan, maar ook Oerlesestraat–Trouwlaan–Veestraat. In elk geval lagen daar (ten noorden van de Oerlesestraat) in de dertiger jaren van deze eeuw nog enkele zeer oude boerderijen.

404. JUIJPTSCHE HEIJDE, DIE

- huis aan die Juijptsche Heijde aan de Heerbaen alwaar men tot Corvelwaert gaat [GAT R287:45v^{o} (1540)]

Voor verklaring van Juijpt zie boven. De Juijpt en de Juijptsche Heijde zijn identiek. De 'Heerbaen' hier vermeld lijkt verdacht veel op de Oerlesestraat.

K

Zie ook: C en Q.

405. KALENWIEL

- aan Heijstendijck [GAT R292:26r°-27r° (1545);R293:18v°-19r° (1546)]

Zie ook: *Calenwiel* |85|, *Calvenwiel* |87|.

406. KAUWENBERGHS HOEVE, DIE

- in die Hoeve van Kauwenbergh [GAT R286:47r°-47v° (1539)]

Dit is de hoeve op of bij de *Cauwenbergh* |94|.

407. KERCK, DIE

Bosch protocol:

- die Scijve bij de kerck van Tilborch [BP R1185:3r° (1407)]
- hofstad en hof, land en wei bij de kerk van Tilborch, achter de Hoevel, tussen een straat en dat Kercvenne en strekkende van het kerkhof tot een waterloop [BP R1185:3r° (1407);R1187:252v° (1411);R1216:133r° (1445)]

Tilburgse protocollen:

- leengoed bij de kerck van leenheer Dirck de Borchgrave [GAT R257:37r° (1505)]
- aen die kerck [GAT R278:33v° (1530)]
- in die Schijve bij de Kerck [GAT R279:3v° (1531)]
- huis van Herman van Boerden in die Schijve bij de kerck naast Convent van Tongerlo [GAT R279:8r°,8r°-8v° (1531)]
- huis in die Schijve bij de Kercke, oost en noord een weggetje [GAT R279:14r°,15r° (1531)]
- huis aan die Kerckstraet bij die Kerck [GAT R279:18v° (1531)]
- een huis bij het leenland van Ghijsbert de Wagemaker en bij de kerk [GAT R279:29v°-30r° (1531)]
- huis in die Schijve bij die kerck [GAT R279:35r° (1531)]
- huis en erf bij de kerck [GAT R279:36v°-37r° (1531)]
- huis bij die Kerck, een zijde straat die naar Corvel gaat ander einde straat die naar die Hoeven gaat[1] [GAT R279:38v° (1531)]
- huis en erf bij die kerk [GAT R279:42r°-42v° (1531)]
- huis aan de kerck aan de kerckmuer[2] [GAT R279:57v° (1531)]
- huis bij die kerk [GAT R280:15v° (1532)]
- land bij die kerck een eind kerckstraet ander eind Tongerlo [GAT R280:15v° (1532)]
- huis bij die kerck [GAT R280:17r° (1532)]
- huis in die Schijve bij de kerk met Tongerlo aan een zijde en einde en aan de gemeijn Kerckwech [GAT R280:49v° (1532)]
- huis bij de kerck op een hoek naast Dierck Back [GAT R280:54v° (1532)]
- huis aan die kerke op een hoek [GAT R281:4v° (1533)]
- huis in die Schijve bij de kercke bij Dierck Back [GAT R281:8v° (1533)]
- huis bij die Kerck op een hoek [GAT R281:32v° (1533)]
- huis aan dat Kerckven bij die Kerck aan de Kerckdijck en het Kerckven[3] [GAT R281:32r° (1533)]

---

1 Dit is op de hoek van de huidige Nieuwlandstraat en Zomerstraat.

2 Dit is op de hoek van de huidige Monumentstraat-Stadhuisplein.

3 De kerckdijck is hier de huidige Bisschop Zwijsenstraat.

- huis in die Schijve bij die kercke tussen Convent van Tongerlo en Kerckstraet [GAT R281:33v°,34r° (1533)]
- huis bij die kercke aan die Kerckstraet [GAT R281:33r°,39r°,41v°-42r° (1533)]
- huis met hoeve tussen de kerck en de Hovel, noord de kerckstraet, zuidwaarts het kerckven, oost de herberg van de schout en west de kerkhofmuer en kerckdijck [GAT R282:5v°,7v° (1535)]
- hoeve van Gherit Back bij de kerck[4] [GAT R282:13r°-14r° (1535)]
- huis aan die Kerck [GAT R282:30r° (1535)]
- huis bij die Kerck als boven [GAT R282:44v° (1535)]
- erf aan die kerck [GAT R282:52r° (1535)]
- huis aan die kerck [GAT R282:56v° (1535)]
- land in die Schijve bij die kercke [GAT R283:11r° (1536)]
- huis in die Schijve bij de kercke [GAT R283:30r° (1536)]
- huis bij de kerck [GAT R283:30r° (1536)]
- huis in die Schijve bij die kercke naast Dierck Back [GAT R283:30v° (1536)]
- huis in die Schijve bijder kercken op een hoek naast Dierck Back [GAT R283:52v° (1536)]
- huisje aan die Schijve op de hoek tussen 2 kerkwegen bij die Kerk [GAT R285:10v°-11r° (1538)]
- huis in die Schijve bij die kerck [GAT R286:12r° (1539)]
- boerderij bij die kerck bij dat Kerckven[5] [GAT R286:14r° (1539)]
- huis aan die kerck op een hoek naast Dierck Back [GAT R286:52v° (1539)]
- huis aan die Kerck [GAT R286:62r°,66v°-67r° (1539);R287:4v°,10r°-10v°,20v°-21r°,24v°-25r° (1540)]
- land bij de kerck [GAT R287:42v°-43r° (1540)]
- huis bij de kerck aan de kerckhofmuer tussen de kerckwech en van Lieshout [GAT R287:43r° (1540)]
- huis bij de kerck in de Schijve op een hoek [GAT R287:56r°-56v° (1540)]
- huis bij de kerck [GAT R287:59r°,71v°,72r° (1540)]
- huis aan de Kerck [GAT R288:3r°-3v° (1541)]
- 2 stukjes erf aan elkaar gelegen met een hoek in land en weide samen met alle wegen en recht van wegen als de 2 stukken erf met recht hebben over het erf van Cornelis, de koper, gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd aan die Kerck met Convent van Tongerlo noordwaarts een einde [GAT R289:7r° (1542)]
- huis, hof en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd bij de Kerck [GAT R289:28v°,28v°-29r° (1542)]
- huis bij de kercke aan die Hoecht aan de gemeijnt die Hoecht [GAT R290:33r°-33v° (1543)]
- huis bij de kerck [GAT R290:38v° (1543)]
- stukje erf aan die kerck [GAT R291:2v° (1544)]
- huis bij die kerck [GAT R291:43r°,59v°-60r°,los blad bij 60r° (1544)]
- stukje erf bij de kerck [GAT R292:los blad bij 27r° (1545)]
- huis aan die kerck [GAT R292:45v° (1545)]
- huis bij die kerck [GAT R292:53v°-54r° (1545)]
- land bij de kerk [GAT R293:12v°-13r° (1546)]
- Laureijs zoon van wijlen Jan Back heeft geloofd als schuldenaar te betalen aan Lenaert zoon van wijlen Ariaen Mutsaerts en Jan Henrick van Lieshout als dekens van het Gilde van Sint Anna in de kerk van Tilburg ten behoeve van dat Gilde een jaarlijkse en erfelijke cijns van 50 stuivers uit huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende, groot ca. 5½ lopensaet, gelegen te Tilburg aan die kerck tussen erfenis van het Convent van Tongerlo een zijde en een einde, het leengoed van Laureijs voors. ander zijde, die gemeijn straet ander einde. [GAT R293:19v° (1546)]
- huis van Jan Jan Zomers bij de kerck bij het kerckhof naast Cornelis Claeus van Ghierl, Bertolomeus de Coman en tussen de straet en Jheronimus van Hulten [GAT R293:26r° (1546)]
- huis in die Schijve aan het einde van de kerk [GAT R293:38r° (1546)]
- huis aan die kerck [GAT R294:27r° (1547)]
- huis aan die kerck bij het leengoed van Ghijsbrecht de Wagemaker [GAT R295:38r°-38v° (1549)]
- huis aan die kerck [GAT R295:38v°-39r°,50r° (1549)]

---

4 Dit moet in de huidige Zomerstraat zijn.

5 Dit moet ten zuidoosten van de kerk aan de huidige Bisschop Zwijsenstraat geweest zijn.

- huis, hof, schuur met de grond en een klein huisje daar achter op staande ter plaatse genaamd aan die Kerck, die gemeijn straet aldaer noortwaerts ander zijde, voor aan die Kerckpat ander einde [GAT R296:57r°-57v° (1551)]
- erf ter plaatse genaamd aan die kerck [GAT R296:58r° (1551)]
- huis, hof, schuur aan die Kerck tussen de kerckhofmuer een zijde, erfenis Claeus Henrick van Ghierl ander zijde, erfenis Henrick van Lieshout een einde, die gemeijn kerckwech ander einde [GAT R297:4v°-5r° (1551)]
- huis, hof en grond groot ca. 1 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Kerck [GAT R297:21r° (1551)]
- huis, hof, schuur met grond en toebehoren ter plaatse genaamd aan die Kerck die gemeijn straet een zijde, die gemeijne kerckpat ander einde [GAT R297:60v°-61r° (1552)]
- huis, hof, schuur met grond en toebehoren gelegen ter plaatse genaamd aan die kerck, de kerckhofmuer een zijde [GAT R297:76v°-77r° (1552)]
- stede ter plaetse genaemt aen die kerck in die ackerstraet [GAT R298:113r°-113v° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en een klein huisje daar achter op staande en daartoe behorende staande en gelegen ter plaatse genaamd aan die kerck de gemeijn straet noordwaarts, voor aan het kerckpad ander einde [GAT R297:92v°-93r° (1552)]
- huizing, hoving met de grond en toebehoren groot ca. 1 slijk lopensaet ter plaatse genaamd bij die kerck tussen de gemeijn straet een zijde, de gemeijne kerckpat een einde [GAT R298:9v°-10r° (1552)]
- bij de kerck bij het leengoet van Dirck Back [GAT R313:46r° (1568)]
- enige goeden daer wijlen joncheer Diercken back Inne was bestorven ende nu zijne k(ijndere)n zijn te vergouden gelegen bijder kercke van Tilborch [GAT R315:los blad bij 6 (1569)]
- leengoed omtrent de kerck eertijds van Dirck Back [GAT R317:50v° (1572)]
- gelegen ter plaetse bij dat goet ter Rijt aen dat hecke bij der kercke naar Korvel toe belend d'een zijde en tussen die pad daer naar ter kercke waerts gaet behorende tot het goed van de Rijt [GAT R322:2r° (1576)]
- een halve hoeffve tot Tilborch aende kercke gelegen genoempt de hoeve ter rijdt [RANB, Archief leenhof Boxtel, Inv. 3 fol. 65 (z.j.)]
- een partije Lants in twee parceelen gelegen tot Tilborch omtrent de kercke [RANB, Archief leenhof Boxtel, Inv. 3 fol. 71 (z.j.)]
- opden XIII^{den} Julij a° 1609 achter de kercke bij Oerl, voor alle man vercocht [GAT, Van Visvliet 741 fol. 21v° (1609)]
- leengoet Breda en Boxtel int nieulandt omtrent de kercke [GAT R348:184r° (1611)]
- huis aan de kerck zijnde leengoed [GAT R348:256v° (1611)]
- huis aen den kerck int leengoet van de Rijt [GAT R349:48r° en 49r° (1613)]
- leengoed de Rijdt achter de kercke [GAT R350:42r° (1615)]
- huis achter de kercke, leengoed van Boxtel [GAT R350:138v° (1618)]
- leengoed achter de kerck aen de Juijpt [GAT R350:204r° (1619)]
- acht Loopz: uijt 16 Loopz: Lands gen^{t} den Poortacker gelege te Tilborg ontrent de Kerk, in de hoeve eertijts gen^{t} De Rijt, oostw: Hendrik Janssen van Pelt erve, Zuijd de gemeene strate, west den nieuwen wegh [ARA 's-Gravenhage, Nassau Domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 21 (1623)]
- Jan Jansse van Lissem ontf: ontrent veertig Roeden Lands met een huijske daar op staande, gen^{t} d'Oude School, gelege te Tilburgh aan de Kerk oost Mr Adam Wijtens, Zuijd Joachim Jansse Verschure, west aan de Kerk, noord aan den Kerkweg [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 40 (1630)]
- leengoed van de prins van Orangien in t Nieuwlandt omtrent de kerck [GAT R355:86r° (1633)]
- achter de kercke, leengoed Breda en Boxtel [GAT R356:37v° (1636)]
- achter de kercke in de Schoolweije [GAT R356:37v° (1636)]
- huis aen de kerck teijnden het kerckhof [GAT R359:102r° (1643)]
- huis aen de kerck in het Nieuwland [GAT R360:435v° (1644)]
- huijs ende hoff gestaen aende kercke [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 75 (1655)]
- t'gerechte vijffdepart onbedeelt in een weijde geheijten de schoolweijde int geheel een lopensaet ende drie quartier ofte daer ontrent groot sijnde, gelegen binnen de prochien voorsz: ter plaetse genaemt agter de kercke aldaer tusschen erffenisse de wed^{e} Corstiaen nouwens cum suis aen d'een sijde noortwaerts, ende de wed^{e} hendrick beris cum suis aen d'ander sijde suijtwaerts, streckende metten westen eijnde aende erve van cornelis cornelis smitten, ende metten oosten eijnde aenden gemeijnen ackerwech [GAT R367:215r°-216v (1662)]

- het huijs hoff schuere metten gronde omtrent een lopensaet gelegen binnen de heerlijckheijt van Tilborch aende kercke [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 65 (1665)]
- noch het gerecht vijffdepart onbedeelt in een parcheel saeijlants int geheel seven quartier ofte daer ontrent groot, gelegen aende kercke inde schoolweijen [GAT R371:35r°-37v (1670)]
- acht lopen uijt sesthien lop. genoemt de poortacker gelegen tilborch ontr. de kercke inde hoeve gent. eertijds de rijt, suijt de gemeijne straten west den nieuwen wech [GAT R varia 135 (1692)]
- ½ van een Loopz: Lands met de helft van de huijsinge daar op staande uijt 4 Loopz: min 5 Roede gelege te Tilborg bij de Kerk West aan de gemene nieuwlandse straat [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 (1706)]
- eene huijsinge bestaende in keucken, kamers, voorhuijsinge en schueringe daer annex met den hoff daer aen groot int geheel drie quartier loopensaeten gestaen ende gelegen onder dese Heerlijcheijt van Tilborch ter plaetse ontrent de Kerck west den Kerckdijck [GAT R433:125r° (1728)]
- eene huijsinge, schop, en hof daar aan groot een half L^t ofte &^c gestaan en gelegen alhier onder Tilborg ter plaatse de kerk aldaar aan de cassij-straat, zuijt den vensen pat, noort de straat [GAT R479:108ro-110ro (1764)]
- eene huijzinge en hoff gestaan en gelegen ter plaatse de Kerk int Nieuwland [GAT R493:224v° (1805)]

'De Kerck' is hier de kerk aan de Oude Markt, naar alle waarschijnlijkheid omstreeks de 2e helft van de 12e eeuw gebouwd als domaniale kerk, d.w.z. *eigenkerk*, door Giselbert I, uit het geslacht van Landen–Nodebeke, dat afkomstig was uit de vaderstad der Pepinniden. Iedereen kon in principe een kerk stichten, mits de stichter garant stond voor het onderhoud van het gebouw en het primaire levensonderhoud van de priester. Tevens kon de lekeheer zelf de pastoor voordragen tot aanstelling in zijn kerk.[6] De kerk kreeg als patroonheilige de H. Dionysius. Deze heilige was bovendien de patroonheilige van de kerk van Piétrebais, het tweelingdorp van Nodebais, vanwaar Giselbert afkomstig was. Opvallend is bovendien dat de H. Dionysius de patroonheilige der Karolingen was, wier belangrijkste klooster de abdij van St. Denis bij Parijs is, sinds de Karolingen de begraafplaats van de Franse koningen. Daarnaast komt hij vaak op of in de buurt van Karolingische goederen voor, zoals in het Maasdal (o.a. Luik) en het kerngebied van het hertogdom Brabant, tussen Leuven en Landen, en het is juist daar dat Nodebais en Piétrebais gelegen zijn.

Vermoedelijk na 1264, nadat de afstammelingen van Giselbert uit de families Van Gageldonk, Van Pumbeke en Van Kruiningen, tussen 1242 en het eerstgenoemde jaar[7], hun patronaats- en begevingsrecht, d.w.z. het recht om een pastoor ter benoeming voor te dragen aan de bisschop (hier de bisschop van Luik), aan de abdij van Tongerlo hadden overgedragen, en nadat de hertog dat op 18 januari 1232[8] reeds had gedaan, werd zij 'de' parochiekerk van Tilburg. Over het oudste kerkgebouw, mogelijk nog een eenvoudig zaalkerkje, is niets bekend, maar we mogen aannemen dat het op dezelfde plek als de huidige kerk heeft gestaan. In 1430 begon men met de bouw van een nieuwe en grotere kerk, waarvan de bouw in 1483 gereedkwam. In 1494 schijnt zij door brand beschadigd te zijn. Een eeuw later, op 15 april 1595, werd de kerk als gevolg van

---

6 Boer, D.E.H. de, M. Boone, en W.A.M. Hessing, *Delta I, Nederlands verleden in vogelvlucht; De Middeleeuwen: 300 tot 1500*, Leiden/Antwerpen, Nijhoff, 1992, blz. 39-41.

7 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 2: Van Pumbeke, no. 113; AAT charter 107 (1233); Van Gageldonk, no. 163-166; AAT charters 133-136 (1253); Van Kruiningen, no. 190 resp. 193; AAT charter 145 resp. 154 (1263/1264).

8 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 2, no. 103; AAT charter 99.

oorlogshandelingen tussen soldaten uit het Spaanse garnizoen van 's-Hertogenbosch en hun Staatse tegenstrevers, in brand gestoken en brandde ze af. Gedurende de jaren 1597 tot 1605 werd zij weer opgebouwd tot zij ten slotte gesloopt werd in 1826 en vervangen door de huidige Heikese kerk.[9]
Aangezien het een domaniale kerk was, moet er oorspronkelijk ergens nog een gebuur- of vrije kerk gestaan hebben. Als haar vermoedelijke voorganger komt, gezien de naam, de *Bedbuer* |16| in de *Schijf* |610| in aanmerking. Het gebeurde niet zelden dat een heer of grootgrondbezitter een eigenkerk stichtte dicht bij een bestaande vrije kerk.[10]

408. KERCKACKERKE, DAT

- akker aan die Eselvenschestraet [GAT R285:3v° (1538)]
- akker in Broeckhoven Acker aan die Eselvenschestraet [GAT R288:61r° (1541)]

Gezien het feit dat dit akkertje ver van de kerk aan het Heike gelegen was, kan de naam niet gezien worden als 'akker bij de kerk', maar duidt het hoogstwaarschijnlijk op het feit dat hij eigendom van de kerkfabriek was.

409. KERCKDIJCK, DIE

- huis van Jan Goeijaerts in het Kerckven aan de Kerckdijck [GAT R279:46r° (1531)]
- huis van Jan Jan van Raeck aan die Kerckdijck aan de gemeijnt [GAT R281:19v° (1533)]
- huis van Jan Goeijaerts aan dat Kerckven bij die kerck aan die Kerckdijck [GAT R281:32r° (1533)]
- huis, hoeve en erf van wijlen Jan Beerijs Eelkens tusschen die kerck en den Hovel en t Fen [GAT R282:5v°,7v° (1535);R283:8v° (1536)]
- huis van Jan Goeijaerts bij die kerck bij dat Kerckven aan de Kerckdijck [GAT R286:14r° (1539)]
- seven en een halff Loopz: Lands gelege onder Tilborg aan den Kerkdijk [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 32 (1623)]
- seven ende een halft lop. lants min vier roeden oost vanden kerckdijck suijt aenden waterlaet west Joost Gijsmars (van Hedichuijsen) ende noort Jochem Verschueren [GAT R varia 139 (1692)]
- eene huijsinge ter plaetse ontrent de Kerck west den Kerckdijck [GAT R433:125r° (1728)]
- ses loopen akkerlands binnen de Heerlijkheit Tilborg aen de Kerkdijk aldaer oost den nieuwen steenweg, west de ouden dijck en noord de gemeente met den hoff van den heer predikants huijs [GAT Parochieel archief Heike nr. 53/22 (1775)]

Zowel de Heuvelstraat als de huidige Bisschop Zwijsenstraat en de Oudedijk werden Kerckdijck genoemd. In de vermelding van 1775 is in elk geval sprake van de Oudedijk, evenals in die van 1692.

410. KERCKHOFF, HET

- Jan Jan Zomers heeft geloofd als schuldenaar te gelden aan Cornelis Claeus van Ghierl een jaarlijkse en erfelijke cijns van 25 stuivers, te betalen elk jaar op Sint Remeijs en Sint Bavodag uit een huis, hof, grond en erfenis daar aan liggende, groot ca. 3 vierdevaetsaet, gelegen te Tilburg aan die Kerck bij het Kerckhof tusschen Cornelis voors. een zijde, Bertolomeus de Coman ander zijde, Jheronimus Heer Rutgers zoon van Holten een einde, die gemeijn straet ander einde [GAT R293:26r° (1546)]
- huis aen de kerck teijnden het kerckhof [GAT R359:102r° (1643)]
- een huis aen de kerckhoff [GAT R361:23v°-24r° (1648)]
- Item een stuck erffenisse groot omtrent een lopensaet gelegen tot Tilborch aen het kerckhoff geheijten doude school [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 75 (1690)]

---

9 Steijns, G.J.W., 'De geschiedenis van de parochie 't Heike', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 8 (1990), no. 3, blz. 64-75.

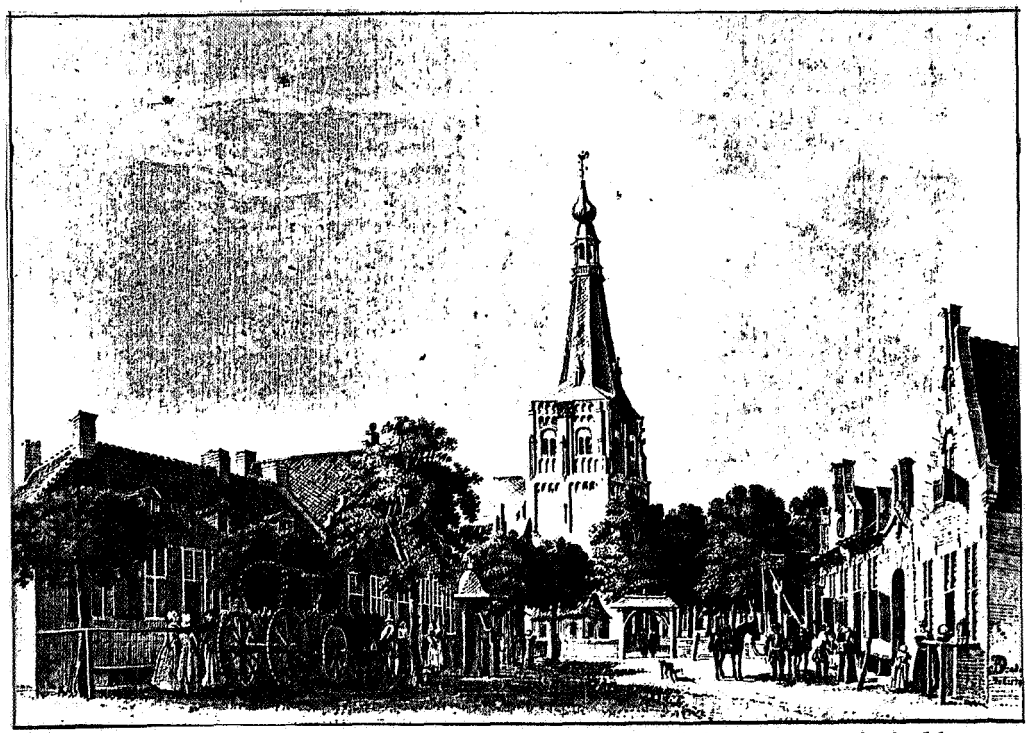
10 Post, R.R., *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, Utrecht, 1957, dl. I, blz. 208.

- een derdendeel van een lop. lants mette huijsinge ende schuere daer opstaende oost aent kerckhoff [GAT R varia 140 (1692)]
- ontrent een halft lop. lants metten huijsinge daer op staende suijt een parcheel gent. de schoolweide, oost thomas corn(elis) west mr adam weijtens ende noort aent kerckhoff [GAT R varia 143 (1692)]
- M[r] Adam Wijtens houd te Leene achthien Roeden en een kwartier uijt de schoolwijde gelege als voor, oost aan den voorn: Jan Jacobs[11] erve, Zuijd aan Jochem Jansse Verschuure, West aan Jan Jansse van Lissem, noord aan 't Kerkhoff [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 39 (1723)]

Het kerkhof lag vroeger, ommuurd, rondom de kerk. In de middeleeuwen was het kerkhof (cimeterium) niet alleen de begraafplaats, maar vooral het 'eigen' gebied van de kerk, de zgn. immuniteit, waar het burgerlijk gezag geen enkele bevoegdheid had. De vermelde gemeijn straat is de huidige Oude Markt. Aan de zuidzijde van de kerk grensden de huizen direct aan de muur van het kerkhof. Wanneer men van de huidige Bisschop Zwijsenstraat naar de Oude Markt wilde, moest men oost en noord om de kerk heen via de huidige Heuvelstraat.

411. KERCKHOFMUER, DIE

(Zie: *Die Kerckmuer* |412|.)

De Markt in 1742 (aquarel van Jan de Beijer). De panden links stammen uit de 16e eeuw. Op de achtergrond de muur die het kerkhof en de kerk omgaf.

11 Met potlood toegevoegd: Swagemakers.

412. KERCKMUER, DIE

Ook: Die Kerckhofmuer.

- huis van Van Lieshout aan de kerck aan de Kerckmuer [GAT R279:57v° (1531)]
- hoeve van wijlen Jan Beerijs Eelkens de kerckhofmuer westwaarts [GAT R282:5v°,7v° (1535)]
- nu huis van Jan Aert Reijnbouts man van Jenneke Jan Beerijs Eelkens bij de kerck een zijde aan de kerckhofmuer [GAT R283:8v° (1536)]
- huis, hof, schuur aan die Kerck tussen de kerckhofmuer een zijde, erfenis Claeus Henrick van Ghierl ander zijde, erfenis Henrick van Lieshout een einde, die gemeijn kerckwech ander einde [GAT R297:4v°-5r° (1551)]
- huis, hof, schuur met grond en toebehoren gelegen ter plaatse genaamd aan die kerck, de kerckhofmuer een zijde [GAT R297:76v°-77r° (1552)]

Vroeger lag het kerkhof rondom de *Kerck* |407|, het *Cimiterium Ecclesiae*, dat van de straat en de huizen was afgescheiden door een muur, de kerkhofmuur. Binnen deze omheinde ruimte bevond zich meestal ook een knekelhuis of ossuarium, waar de beenderen van de overledenen, die bij het graven van nieuwe graven blootkwamen, werden bewaard. Niet alleen werd er op dit terrein begraven, men sprak er ook recht en er werd schoolgehouden.[12] Op een aquarel van Jan de Beijer uit 1742 waarop de Tilburgse kerk met het omringende kerkhof, gezien vanaf de Markt staat afgebeeld, is de muur om het kerkhof mooi te zien.

413. KERCKPAT, DE

- de kerckpat in de Berckdijck bij de Corvelschewech [GAT R295:49v°-50r° (1549)]

De naam kerkpad of kerkstraat geeft aan dat het gaat om een pad of weg dat/die naar de kerk leidde. Het spreekt voor zich dat er meerdere paden/wegen geweest zijn die deze naam konden dragen.

414. KERCKPAT, DE

- huis bij de kerck tusschen Jan Aert Daniëls zuidwaarts en de straet noordwaarts achter erfenis van Jan Aert Reijnbouts en voor aan de Kerckpat [GAT R296:57r°-57v° (1550)]

De straat (noord) is de Heuvelstraat. Aert Jan Daniëls woonde in de huidige Monumentstraat. De Kerckpat moet hier deze laatste straat zijn. Waarschijnlijk is ook in de volgende vermelding sprake van de Monumentstraat dan wel het huidige Stadhuisplein (voormalige Emmastraat). Het straatje dat van de Heuvelstraat bij Bart Smit naar het Stadhuisplein loopt, en dat nu deel uitmaakt van het Stadhuisplein, heette tot 1985 Pleinstraat. De straat liep oorspronkelijk verder zuidwaarts tot de (inmiddels eveneens verdwenen) Emmastraat. Vanaf de Pleinstraat liep een pad zuidwestwaarts naar de huidige kruising Monumentstraat–Stadhuisplein. Dit pad heette van 1881 tot 1900 *Kerkstraatje* en vanaf 1900 *Kerkpad*. Hierdoor ontstond er een driehoek aan de zuidzijde van de Heuvelstraat, mogelijk identiek aan de 'triangle' waarvan sprake is in de vermelding.

- une maison contissans en deux batimens écuries et jardin située derriere le cimetiere et le triangle vers le midi le cimetiere et le Kerkpadt [GAT R493:105r°-105v° (1801)]

Vanaf de Pleinstraat liep dit Kerkpad oorspronkelijk ook oostwaarts, om uit te komen op de Heuvelstraat (ongeveer ter hoogte van de huidige Willem II-straat). Later liep dit oostelijke deel dood tegen de achterzijde van de panden aan de Heuvelstraat. Ouderen

---

12 Raak, C. van, 'Verstilde stad; de oude begraafplaatsen van Tilburg', in: *Tilburg, Tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 9 (1991), no. 3, blz. 57.

moeten dit doodlopende deel nog gekend hebben als het korte steegje tussen het 'voorste' en het 'achterste' pand van Van Nunen-Boes (later Bart Smit). Enkele jaren geleden zijn beide panden samengevoegd, waardoor het doodlopende steegje voorgoed verdween.[13]

415. KERCKSTRAET, DIE

- die Kerckstraet bij die Kerck [GAT R279:18v° (1531)]
- in die Schijve vooraan die Kerckstraet genaamd het Geerken, bij Goijaert die Vet en Jan Leijten[14] [GAT R280:9v°-10r° (1532)]
- een huis bij de kerck tusschen Convent van Tongerlo en Kerckstraet[15] [GAT R280:15v° (1532)]
- huis in die Schijve bij die kercke tusschen Convent van Tongerlo en een gemeijn kerckwech[16] [GAT R281:33v° (1533)]
- huis uit de Hoeve van Luijck bij die kercke aan die Kerckstraet[17] [GAT R281:39r° (1533)]
- huis tussen de kerck, de Hovel en t Fen, west de kerckhofmuer en noord de Kerckstraet[18] [GAT R282:5v° (1535)]
- huis in de Schijve in die Kerckstraet[19][GAT R283:28v° (1536)]
- huis in die Schijve theijnden die Kerckstraet, aan 3 zijden straten [GAT R283:32v° (1536)]
- leengoed van Aert Marcelis van Vessem in de Kerckstraet[20] [GAT R287:7v°-8v° (1540)]
- huis bij die Kercke aan die Kerckstraet[21] [GAT R287:22r° (1540)]

---

13 Wanneer we oude kaarten bekijken, zien we nog duidelijk dat het oostelijke tracé van de Heuvelstraat (tussen de Heuvel en de Willem II-straat) gekromd is, en dat het tracé van het Kerkpad hierop aansluit. Men kan zich dus afvragen, of het Kerkpad niet een restant was van een weg die oorspronkelijk de Heuvel met de kerk verbond. Het westelijke deel van de Heuvelstraat, tussen Willem II-straat en Oude Markt loopt vrijwel recht, hetgeen doet vermoeden dat dit deel van later datum is. Overigens komt de huidige Heuvelstraat in de 17e eeuw reeds voor als *Steenwech*. Opmerkelijk is verder, dat het westelijke deel van de Heuvelstraat in 1865 nog *Kerkstraat* heette. De gekromde rooilijn aan de noordzijde van het Stadhuisplein, tussen de Heuvelstraat en de Monumentstraat, markeert nog het tracé van het vroegere Kerkpad.

14 Dit is duidelijk op de grens van Rijt en Schijf, ergo de huidige Boomstraat.

15 Hier is de Heuvelstraat bedoeld.

16 Dit is òf de Heuvelstraat òf de Nieuwlandstraat.

17 Zie: *De Hoeve van Luik* |344|

18 Hier is duidelijk sprake van de Heuvelstraat.

19 Dit is de Nieuwlandstraat.

20 Idem.

21 Bisschop Zwijsenstraat.

- huis en grond in Westtilburg bij een Schatkelder genaamd gemeijnlijke Sinter Claeys Stock tusschen Kerckstraet en leen-goed van Aert van Loet en tussen dit leengoed en een straet[22] [GAT R287:22r° (1540)]
- land en weide in Broeckhoven aan die kerckstraet[23] [GAT R287:51r° (1540)]
- land aan die Juijpt aan een waterlaat een zijde en de kerckstraet ander zijde[24] [GAT R288:38r° (1541)]
- huis bij de kerk aan een einde de Kerckstraet[25] [GAT R289:28v°-29r° (1542)]
- huis bij de kerck aan de Kerckstraet [GAT R292:53v°-54r° (1545)]
- land bij de kerck aan die gemeijn kerckstraet [GAT R293:12v°-13r° (1546)]
- huis in die Schijve aan het einde van de kerckstraet [GAT R293:21r° (1546)]

De Kerckstraet is een algemene benaming voor een straat (weg) die van een herdgang naar de kerk leidt. De Heuvelstraat, Oudedijk, Zomerstraat, Nieuwlandstraat en Bisschop Zwijsenstraat worden hiermee bedoeld, maar ook verder weg liggende straten zoals soms de Trouwlaan, de Broekhovenseweg en de Boomstraat kunnen Kerckstraet genoemd worden, terwijl ook de Noordstraat niet vergeten moet worden. De benaming Kerckstraet en Kerckwech worden willekeurig naast elkaar gebruikt.

416. KERCKVEN, DAT

Het Kerckven was een 'gemeijnt', ruwweg genomen ten zuiden van de kerk liggende. De kerk was kennelijk gebouwd aan de rand van de 'gemeijnt' grenzend aan akkergronden. Deze akkergronden kunnen jongere ontginningen zijn dan de oude gemeenschappelijke akkers, zoals de *Corvel Ackeren* et cetera. Het *Neijwenlandt* **|510|** valt hier dan ook onder en mogelijk ook het *Goet ter Rijt* **|343|**, waarop de kerk gelegen was. Als restant van het Kerkven noemden oudere Tilburgers nog na de 2e Wereldoorlog het (voormalige) Piusplein ook wel *Het Ven*. Wij kennen daar nu nog de Hoogvensestraat.

- kerckven [GAT R262:41r° (1510)]
- dat kerckven [GAT R263:21r° (1511)]
- huis in Oerl aan het Kerckven [GAT R279:3v° (1531)]
- huis in dat Kerckven van Jan Goeijaerts aan de Kerckdijck [GAT R279:46r° (1531);R281:32r° (1533)]
- huis met hoeve tussen de kerck en de Hovel, noord de kerckstraet, zuidwaarts het kerckven, oost de herberg van de schout en west de kerkhofmuer en kerckdijck [GAT R282:5v°,7v° (1535)]
- huis onder Oerl bij dat Kerckven [GAT R282:8r° (1535)]
- land aan het Kerckven tussen H. Geest van den Bosch en het Kerckven [GAT R282:34r° (1535)]
- weiland en heide achter het Kerckven tussen H. Geest van den Bosch en een straat [GAT R283:28v° (1536)]
- land en weide aan dat Kerckven bij de H. Geest van den Bosch [GAT R284:56r° (1537)]
- een stuk erf genaamd dat Ven bij Marcelis van Loet en de gemeijnt genaamd het Kerckven [GAT R285:1v° (1538)]
- huis aan het kerckven [GAT R285:9v° (1538)]
- heide after die Hovelstraet, dat Kerckven tussen Marcelis van Loet en de H. Geest van den Bosch [GAT R285:16v° (1538)]
- huis en grond bij dat Kerckven, bij die kerck, van Jan Goeijaerts [GAT R286:14r° (1539)]

---

22 Het leengoed zal een deel geweest zijn van het *Goet ter Rijt* **|343|** en is ca. 6 lopensaet (1 ha) groot, gelegen tussen Oudedijk en Bisschop Zwijsenstraat, Kerk en Varkensmarkt.

23 Dit is de Broekhovenseweg tussen Broekhoven en Groenstraat.

24 Dit kan de Trouwlaan zijn.

25 Dit is Oude Markt of Heuvelstraat.

- huis in Oerle bij dat Kerckven bij de H. Geest van den Bosch [GAT R286:40v° (1539)]
- land aan dat Kerckven [GAT R286:66r° (1539)]
- weiland in Oerl aan die Juijpt bij het Kerckven [GAT R295:51v° (1549)]

Ook in de Bossche protocollen wordt het Kerckven genoemd:

- hofstad en hof, land en wei bij de kerk van Tilborch, achter de Hoevel, tussen een straat en dat Kercvenne en strekkende van het kerkhof tot een waterloop [BP R1185:3r° (1407);R1187:252v° (1411);R1216:133r° (1445)]

evenals in de Oisterwijkse:

- ghemeynt aent Kercven [OP R147:28r° (1430)]
- ghemeynt t kercven in Oerl [OP R148:3v° (1437)]
- bij dat kerckven in Oerle [OP R152:63r° (1440)]
- dat Kerckven [OP R156:22r° (1446)]
- gemeynte aent Kerckven bij Sinter Claus Stock [OP R159:10r° (1451)]
- huijs aent kerckven aen de gemeijnt geheten dat Kerckven [OP R160:2r° (1452)]
- after den Hovel aen dat kerckven [OP R161:19v° (1453)]
- gemeynt t Kerckven bij Sunter Claus Stock in Oerl [OP R197:52v° (los stuk) (1492)]

Het Kerckven lag tussen:

- Bisschop Zwijsenstraat (westzijde),
- Lanciersstraat (oostzijde),
- Heikese kerk–Stadhuisstraat–Emmastraat in het noorden,
- splitsing Bisschop Zwijsenstraat–Piusstraat in het zuiden,

maar moet oorspronkelijk groter zijn geweest. Ook het stuk tussen Bisschop Zwijsenstraat en Oudedijk, en zelfs een strook ten westen van de Oude Dijk tussen Kloosterstraat en Nieuwstraat, behoorden tot het Kerkven. Dit is zeker van toepassing in de volgende vermelding:

- 40 r lants metten huijsing daer op staende gent. doude schole oost mr adam weijtens west aende kerckven ende noort de kerckwech [GAT R varia 143 (1692)]

waar met het kerkven onwederzeglijk een heide bedoeld is die westelijk van de Oudedijk lag, tussen Kloosterstraat en Varkensmarkt. Hierover ontstaat in de 16e eeuw een geschil tussen Dierck Back en diens erfgenamen en de ingezetenen van Tilburg,

Oorspronck nemende vute seeckeren stuck gronden van erven westwaerts ende suijtwaerts met eenen moeras aent voerschreven goet vander rijdts liggende,

d.w.z. dat de goederen van de bezitters van het goed ter Rijt ten westen van het betwiste stuk lagen. Eerstgenoemden claimen een oorspronkelijk bezit bij de Hoeve (c.q. het Goet) ter Rijt, terwijl laatstgenoemden beweren dat het altijd 'gemeijnt' is geweest.[26] Alles lijkt erop te wijzen dat toen de kerk gesticht werd, dit op heideland in het oostelijk deel van het goed plaatsvond; de heide werd ofwel aan de kerk geschonken (kerkven) dan wel werd dit kerkven genoemd omdat het bij de kerk lag. In elk geval lijkt de claim van Back en erfgenamen op het eerste gezicht terecht te zijn geweest.

Mogelijk heette het westelijk deel tot de Piusstraat het Kerkven en de rest *het Ven* |677|.

Ven betekent niet alleen 'waterplas in bos of heide', maar in Brabant ook: 'soort zandgrond'; in het Noordhollands en Gronings: 'weide'; in het owfri. *faen* = 'weide'. Het is ontstaan uit de verbogen naamvallen van de stam **fanja* met nom. **fani*. Hieruit is ook het woord *veen* ontstaan (zie: NEW, lemma 'ven').

Het is opvallend dat men in het Tilburg van de 15e/16e eeuw het woord ven niet zelden gebruikte om een hoger gelegen heideveld aan te geven.

---

26 Zie akte van 1578.

417. KERCKWECH, DIE

- de Huijsacker in Oerle aan een kerckwech [GAT R282:4r°-4v° (1535)]

Deze kerkwech is moeilijk te plaatsen. Het kan de huidige Bisschop Zwijsenstraat zijn, maar ook de huidige Oudedijk of zelfs de Voltstraat. In elk geval een weg die van *Oerle* |524| naar de kerk liep. Ook de Broekhovenseweg valt niet uit te sluiten.

In de volgende vermeldingen is sprake van de huidige Kloosterstraat als kerkweg:

- Eerst een stuck erffs geheten de Schoolwijde, grood ses Loopz: met een hijvelt van 20 Loopz: daar aan leggende, de Kerk en Kerkweg van Tilborg van de voors: Erve eertijts toegelaten, Oostw. Jan Beeris van Oerle hijvelt, Westw. Jeronimus Rutger van Hoijlten en Bartholomeus Tonisse noorden strekkende Zuijw. op Willem van Broekhuijse hijveld en met eenen moeras tot den wegh toe van de Juijpt [ARA 's-Gravenhage, Nassau domein archief, Inv. Hingman 1157 fol. 18 (15??)]
- ses lop. seven ende een halft r uijt een parcheel van XI lopen noort den kerckwech [GAT R varia 142 (1692)]

dan wel het noordelijke stuk van de Oudedijk, waar deze samenkwam met de Kloosterstraat en vroeger licht in noordoostelijke richting afboog om uit te monden bij de Heikese kerk en de Oude Markt.

- Jan Jansse van Lissem ontf: omtrent veertig Roeden Lands met een huijske daar op staande, gen^{t} d'Oude School, gelege te Tilburgh aan de Kerk oost Mr Adam Wijtens, Zuijd Joachim Jansse Verschure, west aan de Kerk, noord aan den Kerkweg [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 40 (1630)]
- 40 r lants metten huijsing daer op staende gent. doude schole oost mr adam weijtens west aende kerckven ende noort de kerckwech [GAT R varia 143 (1692)]

418. KERCKWECH, DIE

- land in Loven aan een gemeijne Kerckwech [GAT R280:los blad bij 14r°,17v°-18r° (1532)]

Het is niet mogelijk aan de hand van de beschikbare gegevens deze kerkwech te plaatsen, doch het kan het westelijk deel van de *Pelgromswech* |552| zijn.

419. KERCKWECH, DIE

- huis in die Schijve bij de kerck naast Convent van Tongerlo [GAT R280:49v° (1532)]
- land in die Schijve voor aan die Kerckstraet aan een gemeijn kerckwech. [GAT R280:9v°-10r° (1532)]
- land genaamd die Mortel in die Schijve aan een kerckwech [GAT R282:13r° (1535)]
- land in die Schijve aan de Dorenboem aan een kerckwech [GAT R287:10v (1540)]

In de eerste vermelding is waarschijnlijk sprake van de huidige Nieuwlandstraat. De kerckwech in de tweede vermelding is, te oordelen naar de belendingen, het begin van de Boomstraat. In de twee laatste gevallen komt alleen de Gasthuisring in aanmerking.

In de Oisterwijkse protocollen wordt dit toponiem meermaals genoemd:

- die kerckwech in die scive aen die Rijt die den heertganc vander Rijt toebehoert [OP R144:15r° (1421)]
- die kercwech aen een stede geheiten den Wittenberch [OP R144:54r° (1422)]
- die kercwech in land die Wittenberch [OP R145:1v° (1422)]
- die ghemeyne kercwech die vander hoeven ter kercken van Tilborch toe gheet in die scyve [OP R147:13r° (1430)]
- die kerckwech in die scyve aenden Wittenberch [OP R147:47v° (1430)]
- die kerckwech neven land den bochamer aen den heerstal [OP R148:34v° (1433)]
- die kerckwech in die scyve die coemt van der hoeven ende van Velthoven [OP R152:59r° (1440)]
- Wyttenberch aenden kerckwech in die scijve [OP R155:16r° (1445)]

Hier worden met de kerkweg zonder enige twijfel de huidige Boomstraat (voormalige *Vlasstraet* |695|) alsmede, in de voorlaatste vermelding, het verlengde daarvan, de Noordstraat–Nieuwlandstraat bedoeld.

Zie ook: *Die Kerckstraet* |415|.

420. KIEVITSHORSTEN, DIE

Horst stamt van *hursti-* (v), (TW 13) en betekent: 'hogere, met kreupelhout beboste opduiking', gewoonlijk stuifbulten, in moerassig terrein. Ze werden soms als akkergrond gebruikt, maar waren veelal onrendabel doordat ze een ondoordringbare oerlaag bevatten. De kievit (*Vanellus vanellus* L.), behorend tot de familie Charadriidae (waadvogels), is een door zijn gedrag zeer opvallende weidevogel, met een voorkeur voor onafgesloten terreinen met een weidse blik, zoals venen, moerassen, randen van overstromingsgebieden en beemden, maar ook heide en moeren, vooral wanneer er grazige stukken in voorkomen, slecht gedraineerde weiden en verlaten akkers, maden en hooilanden. Kievitshorsten betekent dan zoveel als *horsten waar kieviten voorkomen.*

- heide en weide in die Kievitshorsten bij de Ghemeijnen Dijck op die zijde tot Goirlewaarts [GAT R282:56v° (1535)]

De *Ghemeijnen Dijck* |**204**| is het Oude Beeksepad, nu grotendeels verdwenen, dat van het Eselven door de Beekse Bergen naar Hilvarenbeek liep; het was in principe de grote weg naar Beek. De aanduiding tot Goirlewaarts geeft aan dat de Kievitshorsten ten westen van de gemeijne dijck lagen. In elk geval niet aan een van de Leijen, omdat die niet aangegeven zijn in de akte. Vermoedelijk lagen ze daar waar op de kaart van Zijnen de *Wrange Weiden* liggen.

De naam komt ook al voor in de Oisterwijkse protocollen:

- beemd die Bocht in Beke bij den Kyevitshorst [OP R149:40r° (1437)]
- erfenis die Kyevitshorst neven den Langen Beempt te Goirle [OP R153:21v° (1443)]
- erfenis den kyevitshorst neven den Nevenbeempt ter stede geheijten die Heese [OP R155:22r° (1445)]

421. KIJNDERBOCHT, DIE

- een stuk land genaamd de Kijnderbocht gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd in Oerl in Corvel Ackeren die Heerbaan een eind [GAT R288:35v°,36r°-37r° (1541)]

De Heerbaan is de weg van Tilburg naar Goirle van *Oerle* |**524**| naar de *Poelstraet* |**560**|. De Kijnderbocht lag waarschijnlijk ten oosten van de Poelstraet (nu Tafelbergstraat). De Heerbaan liep via de huidige Transvaalstraat ongeveer op het tracé van wat nu de Generaal de Wetstraat is.

Kijnder geeft aan dat het om een onverdeeld stuk land gaat dat het gezamenlijk eigendom van de kinderen (erfgenamen) bleef. Voor de betekenis van *Bocht* zie |**46**|.

422. KOESTRAET, DIE

Ook: De Coestraet.

- land after den Hovel in die Koestraet [GAT R279:36v°-37r° (1531)]
- land in die Coestraet after den Hovel [GAT R279:46v° (1531)]
- huis in die Koestraet after den Hovel [GAT R280:29r° (1532)]
- land in die Coestraet achter den Hovel [GAT R283:11r° (1536)]
- land in die Koestraet after den Hovel [GAT R283:18r° (1536)]
- land aan de Hovel in die Coestraet [GAT R290:46r° (1543)]
- huis in die Hoevel in de Koestraet [GAT R292:71r° (1545)]
- in de Koeistraat agter den Heuvel by het Donkerstraatje [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- langs de Koeistraat over den Heuvel [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- langs den mest- of akkerweg, door het Donkerstraatje tot wederom in de Koeistraat [Tiendklampen, Heuevel 1 (1778)]

Oudere vermeldingen (Oisterwijkse protocollen) zijn:

- ter stede bij die Coestraet bij den Hovel van Tilborch [OP R153:4v° (1443)]
- aen den Koestraet bij den Hovel [OP R154:40v° (1444)]
- de Koestraet [OP R157:8v° (1449)]

Dit is de huidige Koestraat, met dien verstande dat deze vroeger vanaf de Heuvel liep.

L

423. LAEIJAERT, DIE

De betekenis van dit toponiem kan geduid worden als 'Aert aan de Leije'.

- beemd in die Laeijaerts [GAT R282:9v° (1535)]
- beemd in die Laijert [GAT R283:31v° (1536)]
- beemd in die Laeijaerts [GAT R287:33v° (1540)]
- beemd in het Broeck van Heusden door de Oude Dreijboem tussen een beemd genaamd die Laeijaert [GAT R292:87r° (1545)]
- beemd in die Laeijaert [GAT R293:52r° (1546)]

Deze beemd was gelegen in het *Broeck van Heusden* |**71**|. Er zijn in alle gevallen steeds dezelfde vier personen als belending aangegeven. Mogelijk lag die bij de *Oude Dreijboem* |**533**|. Dit wordt bevestigd in een van de volgende vermeldingen uit de periode direct voorafgaand aan die waaruit bovenstaande vermeldingen dateren. Opvallend is bovendien dat, waar in deze vermeldingen altijd sprake is van *die laeijaert*, er in de volgende vermeldingen sprake is van *die loijert* of *die leyaert*, hetgeen aangeeft dat deze benaming zich pas rond 1535 definitief vastzette op één spellingswijze. Bovendien wordt hieruit duidelijk dat de oorspronkelijke naam zo goed als zeker 'leijaert' geweest is, en ten gevolge van de doffe uitspraak van *-eij-* in het Tilburgs dialect tot *-oy- / -âij-* werd.

- beemd die Loijert [GAT R261:22r° (1509)]
- die loyert in den oude draeyboem [GAT R261:22v° (1509)]
- beempden te weeten inden leyaert dat een stuck ende dat andere die heyninge [GAT R263:15v° (1511)]
- in die leijaerts [GAT R278:33r° (1530)]

424. LAER, DAT

De naam is afkomstig van het germ. *hlæri–* (n), 'bosachtig terrein' (TW, 585) en door Kiliaen (16e eeuw) omschreven als *"locus incultus et vacuus"*, 'onbebouwde en lege plek', en *"pascuum publicum"* 'openbare weide' en heeft later de betekenis 'intensief benut bos' gekregen. In de 16e eeuw echter blijkt een groot deel van dit laar reeds onder de ploeg te zijn gebracht.

Het Laer omvat de huidige Laarstraat en de voormalige Rielseweg, nu Generaal Winkelmanstraat geheten, tot en met het voormalige Boogstraatje. Ook de akkers ten zuiden van de voormalige Rielseweg liggen in het Laer.

- t Laer [GAT R262:28r° (1510)]
- percelen in het Laer [GAT R279:36v (1531)]
- huis in dat Laer aan ene gemeijn gebuerstraet aan de gemeijnt [GAT R279:44v° (1531)]
- huis in dat Laer aan de gemeijn straet en een gebuerweechske met een stuk land [GAT R279:49r° (1531)]
- huis in dat Laer aan de gemeijnt [GAT R280:20r°,20v° (1532)]
- huis op het Laer [GAT R280:21r° (1532)]
- huis in dat Laer aan die gemeijnt [GAT R280:34v° (1532);R281:1v° (1533);R282:7v°-8r° (1535)]
- huizen aan dat Laer aan de gemeijnt [GAT R282:41r° (1535)]
- weiland aan het Laer aan de straat [GAT R282:52v° (1535)]
- erf in het Laer aan een akkerweg en de gemeijnt [GAT R282:64v° (1535)]
- huis in het Laer [GAT R282:64v° (1535)]
- huis en grond in dat Laer aan gemeijnt [GAT R282:65r° (1535)]
- huis aan het Laer aan de straat [GAT R282:65r°-65v° (1535)]

- huis en grond aan het Laer aan een gebuur akkerweg en gemeijnt [GAT R283:65v° (1536)]
- land aan het Laer [GAT R283:13v° (1536)]
- land aan het Laer aan gebuurweg [GAT R283:23v° (1536)]
- huis aan het Laer [GAT R283:28r° (1536)]
- goederen in het Laer [GAT R283:56v° (1536)]
- heiveld in dat Laer aan de gemeijnt [GAT R285:1r° (1536)]
- akker aen het Laer aan de gemeijnt [GAT R285:14v°-15r° (1538)]
- huis en land aan het Laer aan de gemeijnt [GAT R285:27r° (1538)]
- huis en grond aan de Laer, huis aan een gebuur akkerstraat en tussen een gemeijn straat en een gebuur ackerstraet [GAT R286:1v°-2r° (1539)]
- een stuk land aan de Laer [GAT R286:2r° (1539)]
- huis en grond aan het Laer [GAT R286:49v° (1539)]
- huis in dat Laer bij de gemeijnt [GAT R286:58r° (1539)]
- heide in dat Laer aan de gemeijnt [GAT R286:58r° (1539)]
- huis op dat Laer [GAT R287:50v° (1540)]
- land en weide in dat Laer aan de Platea[1] [GAT R287:los blad bij 74r° (1540)]
- huis en grond aan de Laer aan de gemeijnt [GAT R287:75r°-75v° (1540)]
- huis en grond aan de Laer aan de gemeijnt [GAT R287:75r°-75v° (1540)]
- heide in het Laer aan de straat [GAT R287:79r°-79v° (1540)]
- huis in dat Laer aan de gemeijnt [GAT R288:28v° (1541)]
- heide in dat Laer aan een waterlaat [GAT R289:3r°-3v° (1542)]
- land en weide in dat Laer aan de straat [GAT R289:3v° (1542)]
- huis en erf in dat Laer aan de gemeijnt [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- de Windacker aan het Laer aan de straat en een heideveld aldaar [GAT R289:44r°-44v° (1542)]
- huis aan het Laer aan de straat [GAT R289:44v°-45r° (1542)]
- heideveld achter op het Laer [GAT R290:44r° (1543)]
- land en heide in dat Laer aan de straat [GAT R290:45v° (1543)]
- huis op het Laer aan de straat [GAT R290:48r° (1543)]
- huis op het Laer aan de straat [GAT R290:52v° (1543)]
- huis aan dat Laer aan de straat [GAT R291:1r°-1v° (1544)]
- heiveld op het eind van het Laer aan de gemeijnt en gemeijn straat [GAT R291:8v° (1544)]
- heide te Tilburg en Goirle aan het eind van het Laer op de waterlaat daar [GAT R291:45r°-46v°,46v°-47r° (1544)]
- huis en grond aan het Laer aan de gemeijnt [GAT R291:56v° (1544)]
- huis aan het Laer aan de straat [GAT R292:45r°-45v° (1545)]
- heiveld tussen Berckdijck en het Laer aan de gemeijnt [GAT R292:49v°-50r°,50r° (1545)]
- huis aan het Laer aan de straat [GAT R292:63v° (1545)]
- heiveld te Tilburg en Goirle op het eind van het Laer op een waterlaat daar tussen en aan de ge-meijnt [GAT R292:74v°-75r° (1545)]
- huis aan het Laer [GAT R292:79r°-79v° (1545)]
- huis en grond aan het Laer [GAT R293:1v°-2r° (1546)]
- huis aan het Laer [GAT R293:3r°-3v° (1546)]
- de Binnenacker aan het Laer [GAT R293:3v°,4r°-4v°,4v°-5r° (1546)]
- land aan het Laer aan de straat [GAT R293:3v°-4r° (1546)]
- land aan het Laer aan de Heerbaen [GAT R293:6v°,51v°-52r° (1546)]
- huis aan het Laer [GAT R293:32v°-33r°,38r°-38v°,58v°-59r° (1546)]
- huis en grond in de Laer [GAT R293:64v°-65r° (1546)]
- huis aan de Laer [GAT R293:68r° (1546)]
- de Lege Acker, de Verloren Cost en een heiveld de Heijhoeff aan het Laer [GAT R293:77r°-77v° (1546)]
- huis aan het Laer [GAT R293:77v° (1546)]
- huis aan de Laer [GAT R294:3v° (1547)]
- huis en grond aan de Laer [GAT R294:18r°-18v° (1547)]
- land aan het Laer [GAT R294:36r°-36v° (1547)]

---

1 *Platea* = 'gemeijnt'.

- huis aan het Laer [GAT R294:46r°-47r° (1547)]
- land aan de Laer [GAT R294:48v° (1547)]
- huis in de Laer [GAT R294:49r° (1547)]
- land in de Laersche Ackeren in het Laer [GAT R294:49v° (1547)]
- heide in het Laer [GAT R295:3v° (1549)]
- huis aan het Laer [GAT R295:5v° (1549)]
- Item de misdadiger, zolang hij ongehouden zal zijn, zal niet mogen verkeren in de herdgang van het Laer in Tilburg genaamd het Rijlaer [GAT R295:los blad 21r° (1549)]
- huis aan het Laer [GAT R295:48v° (1549)]
- goederen aan het Laer [GAT R295:los blad 61r° (1549)]
- een stuk heiveld gelegen ter plaatse genaamd op het einde van het Laer tussen een gemeenschappelijk straatje een einde [GAT R296:28v° (1550)]
- huis, hof, schop en schaapskooi aan de Laer tussen die gemeijnt of gemeijn straet een zijde [GAT R296:36v°-37r° (1550)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 6½ lopensaet ter plaatse genaamd aan het Laer en stuk land genaamd Heerkens Acker groot ca. 3 lopensaet gelegen in de plaats voors. en die gemeijn heerbaen daar ander einde [GAT R296:50v° (1551)]
- land groot 3 lopensaet aan het Laer [GAT R297:44r°-44v° (1552)]
- Dan belangende den parcheelen aen dLaer ende omtrent der kercke vercocht sijn daeroppe in alles geslaghen een hondert een ende veertich slaghen, beloopende in gelde LXX gl X st, daeraff alhier voor ontfanck [GAT, Van Visvliet 741 fol. 5r° (1595)]
- aen dLaer [GAT, Van Visvliet 741 fol. 20r° (1601)]
- aen dLaer tegen doude erffenisse der kinderen Jan Jan Vrancken [GAT, Van Visvliet 741 fol. 22r° (1609)]
- alsulcke gerechticheijt van seecker voorhooft als d'voors: Soffaerts gereserveert heeft voor de erve vande voors: de Becker, gelegen binnen de prochien van Tilborch ter plaetse genaemt aent Laer, voor den Buelacker metten appendentien ende dependentien vandien [GAT R367:178^{v} (1662)]
- een parceel ackerlant groot vier loopensaten gelegen onder dese heerlyckheyt van Tilborg in 't Laer ter plaetse bij de galgestraet [GAT R471:144 (1719)]
- een huijs, schuur, hof en aangelag groot drie L^{ten} ter plaetse het Laer, aan de zuyd zijde van de straet aldaer [GAT R477:143 (1752)]
- Item een parceel ackerlant groot seven L^{ten} gelegen aant Laar, zuijt den groenenweg, west eenen voetpat en een parceel ackerlant groot drie L^{ten}west den groenenweg [GAT R477:143 (1752)]
- parceel ackerlant groot twee L^{ten} gelegen aan 't Laer, noort de Galgestraat [GAT R477:143 (1752)]
- een parceel weijde aan 't Laer noort de Heyde en een parceel bos en weijde gelegen aan 't Laer oost de heyde [GAT R477:144 (1752)]
- een parceel weyde groot vier L^{ten} genaamt de peperweij gelegen aan 't Laer [GAT R477:144 (1752)]
- een parceel ackerlant genaamt de bogt groot een en een half L^{t} gelegen in 't Laer, aldaer aen den Schaapsdijck, west de heij en noort de Schaapsdijck [GAT R477:144-145 (1752)]
- een perceel ackerland ter plaatse het Laer [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- door de Galgstraat tot in 't Laar [Tiendklampen, Laar 1 (1778)]
- in 't Laar aan de Galgstraat [Tiendklampen, Laar 2 (1778)]
- ten zuiden langs die waterloop tot in de Heiningen tegen over het spoor dat komt uit het Laar [Tiendklampen, Laar 2 (1778)]
- een halff huijs, met den hoff, groot zamen een Loopensaet, ter plaetse het Laar [GAT R510:31 (1789)]
- een parceel ackerland, groot twee en een halff loop^{n} ter plaatse het Laar, west de Galgstraat, belast met vier vaaten Rog jaarlijks aan het comptoir of Godshuijs genaamd den H. Geest te S'Bosch [GAT R510:? (1790)]
- een parceel schaarbosch, groot vier Lopensaten ter plaatse het Laar, aldaar oost een karwegt, west een heijvelt [GAT R490:39r° (1792)]
- een parceel ackerland groot 2½ $L^{t}_{=}$ gelegen ter plaatze genaamd de Galgstraat, een parceel schaarbosch, groot vier a vijff $Loop^{n}_{=}$, gelegen als voor in 't Laar [GAT R490:78r° (1793)]
- een parceel ackerland groot 5 loop^{n} gelegen in 't Laar [GAT R492:21r°-22r° (1797)]
- een parceel ackerland groot 4 lop^{n} ofte daar omtrent geleegen in 't Laar ter plaatze den groen wegt [GAT R493:98v° (1801)]
- parceel weide groot drie lopensen of daaromtrent ter plaatse het Laar [GAT R493:177v° (1803)]

- een zesde part in een huis, stal, schuur, schop met aangelegen erve groot te zaam omtrent 4½ Lop^{n} staande en gelegen int Laar [GAT R494:93r°-93v°,94v° (1807)]
- een parceel weideland groot drie lopensen gelegen ter plaatse het Laar, zuid de straat [GAT R494:95r° (1807)]
- item een parceel akkerland groot vier lopense of &^{a} gelegen ter plaatse het Laar genaamd Den Bosgragt, oost de straat, zuid den H. Geest Armen alhier [GAT R494:95r° (1807)]
- une parcelle de bois dans la section dite Het Laar [GAT R467:4 (1811)]
- trois pièces de prés et marais contenant ensemble six lopensen ou environ, situées à Tilbourg place het Laar in de Heijningen [GAT R467:65 (1811)]

In de Oisterwijkse protocollen wordt het Laer ook vernoemd, maar daar blijkt dat er meer dan één Laer in Tilburg was. In de 16e eeuw is er echter nog maar één over: tussen Tilburg en Goirle.

- aant Laer [OP R153:18r° (1443)]
- lant op dLaer [OP R158:19r° (1450)]
- dat Huesdenlant aent Laer [OP R206:26v° (1502)]

Op de kaart van Zijnen van 1760 is *Het Laar* het gebied tussen de voormalige Rielseweg tot aan Korvel in het noorden, de Katsbogte in het zuiden en de voormalige *Poelstraet* |**560**| in het oosten.

425. LAER, DE

- land genaamd de Laer achter de Laer [GAT R295:5v° (1549)]
- land de Laer achter de Laer [GAT R295:5v°-6r°,6r° (1549)]

Hier is sprake van een akker genaamd het Laer gelegen in *het Laer* |**424**|.

425a. LAER, HET

Dit toponiem wordt enkele malen vermeld in de Oisterwijkse protocollen:

- aen dat laer bij loven [OP R143:65v° (1420)]
- lijcwech van straet aent laer tot loven ackeren [OP R149:19r° (1435)]

en Tilburgse schepenprotocollen:

- akker in het Laer [GAT R285:14v°-15r° (1538)]

Deze akker lag in Loven. Bij de vermelding in de Tilburgse protocollen gaat het om een oude erfpacht, waarvan de gegevens zijn overgenomen van een oude schuldbekentenis. Met de straat in de Oisterwijkse protocollen is de Nieuwe Bosscheweg–Pelgromsweg bedoeld en met de *lijcwech* |**466**| een weggetje dat van Enthoven zuidwaarts langs de waterlaat liep die van Enthoven naar de Korvelse waterloop stroomde. Het Laer moet derhalve ten oosten van Enthoven en het *Dongensche Land* |**161**| gelegen hebben. Voor de betekenis zie |**424**|.

426. LAERSCHE ACKER, DIE

- land in de Laersche Acker bij Coninckxvoert [GAT R280:6v°-7r° (1532)]
- land in die Laersche Ackeren [GAT R283:13r° (1536);R287:55r° (1540);R289:44v°-45r° (1542)]
- land van 2 ha in die Laersche ackeren bij Coninckxvoert aan de gemeijnt [GAT R291:50r° (1544)]
- de Lege Acker en de Verloren Cost in die Laersche ackeren [GAT R293:77r°-77v° (1546)]
- land in de Laersche Ackeren aan een zijde en een einde een straat [GAT R294:18r°-18v° (1547)]
- land in die Laersche Ackeren bij Coninckxvoert [GAT R294:45r°-46r°,46r°-47r° (1547)]
- land in het Laer in de ackeren aldaar [GAT R294:49v° (1547)]

Vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen zijn:

- in die laersche ackeren [OP R145:14v° (1426)]
- in loco die laersche ackeren neven die Hoeghe Braecke [OP R148:16r° (1433)]
- aen die laers ackeren aen een stee Coninckxvoert en die Heyninge [OP R150:19r° (1436)]
- dat cloetken in die laersche ackeren [OP R155:8v° (1445)]
- in een stede geheyten die laersche ackeren aen die Hoeghe Brake [OP R156:15r° (1446)]

- die laersche ackere die Heyninge aen Conincsfoert [OP R163:13r° (1455)]
- in land die laersche ackeren neven die Hoge Braken [OP R194:21v° (1488)]
- die laersche ackeren [OP R206:26v° (1502);R253:9r° (1549)]
- die laersche eckeren [OP R260:75r° (1556)]

De Laersche Acker was oorspronkelijk een gemeenschappelijk akkerland tussen de Generaal Winkelmanstraat en de Katsbogte.

427. LANDSCHEIDING VAN HET LAND VAN BREDA, DE

Dit is vanouds de grens tussen Tilburg en de plaatsen in de Baronie van Breda, meestentijds de grens tussen Tilburg en Gilze en Rijen. De Landscheiding begint ongeveer ter hoogte van de Gilzerbaan en blijft ten westen van de *Donge* |**162**| en ongeveer evenwijdig daaraan stromen tot ze bij het *Reck* |**574**| in de Donge stroomt. Voorbij deze samenvloeiing wordt de Donge eveneens als (de) Landscheiding aangeduid. Men kan zich terecht afvragen of de Landscheiding niet een voormalige bedding van de Donge is; op de kaarten van Zijnen en Verhees is de Landscheiding ter hoogte van de samenvloeiing met de Donge sterk gekronkeld.

- die heystingstraet aen den oestenstraet van Tilborch bij de landscheiding des lants van Breda [GAT R261:29v° (1509)]
- die heystingstraet tussen de gemeyne stroem en de lantscheydinge van Breda [GAT R264:2v° (1512)]
- beempt ter stede geheijten den bercken hornick hoedende aen die lantscheijdinghe van Breda ende metten anderen eijnde aen die ghemeijn leije [GAT R267:37v° (1517)]
- die Coelhoef aen die lantscheydinge van Breda [GAT R278:32v° (1530)]
- beemd in Dalem in Dalem aan de landscheiding, beemd in de Driecant daar [GAT R279:31r°-31v°,31v°-32r° (1531)]
- beemd in Dalem bij de landscheiding [GAT R279:33r°-33v°,34r° (1531)]
- beemd in de Driecant bij de landscheiding [GAT R279:34v°-35r° (1531)]
- beemd in die Bunten tussen landscheiding en Broecksloet [GAT R281:41v° (1531)]
- beemd in Dalem aan de landscheiding [GAT R282:1v° (1535)]
- beemd de Cleijs Beemdeke in het Cleverplack tussen Leije en landscheiding [GAT R282:35v° (1535)]
- beemd aan die Bunten tussen landscheiding en die Leije [GAT R283:1v° (1536)]
- beemd in Dalem aan de landscheiding [GAT R285:26v° (1538)]
- beemd aan die Eerffbosschen tussen de landscheiding en de Broecksloet [GAT R285:28v° (1538)]
- beemd aan die Bunten tussen landscheiding en die Leije [GAT R286:25r° (1539)]
- beemd in Dalem tussen landscheiding en Leije [GAT R286:31v° (1539)]
- beemd in die Bunten tussen landscheiding en Leije [GAT R288:47v° (1541)]
- beemd in die Cleijn Wervenbosschen tussen de landscheiding en de Leije [GAT R289:19v°-20r° (1542)]
- beemd in Dalem aan de landscheiding [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- beemd in die Bloemaerts aan de landscheiding [GAT R289:50v° (1542)]
- beemd in de Bercken Hoernick tussen de landscheiding en de Leije [GAT R291:42r° (1544)]
- beemd in de parochie van Tilburg te Hulten in Bergelen aan de landscheiding [GAT R292:24r°-24v° (1545)]
- beemd in die Heijdschestraet tussen Leije en landscheiding [GAT R292:41r°-41v° (1545)]
- beemd in Dalem aan de landscheiding [GAT R292:52v°-53r°,58r° (1545)]
- beemd aan de Cleijne Werffbosch aan de landscheiding [GAT R292:85v° (1545)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen Leije en de landscheiding [GAT R293:25r°-25v° (1546)]
- beemd bij Lichtenbergh tussen de Leije en de landscheiding [GAT R293:55r°-55v° (1546)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen Leije en landscheiding [GAT R294:23v°-24r° (1547)]
- beemd genaamd die Langh Hoeven in de Ghilsche Vucht aan de landscheiding [GAT R294:46r°-47r° (1547)]
- de helft van een stuk beemd onbedeeld gelegen ter plaatse genaamd Jacops Hoecxken tussen de landscheiding van het land van Breda en Tilborch een eijnde, die Leije ander eijnde [GAT R296:24r°-24v° (1550)]

- stuk beemd tussen de Oude Dreijboem en die Heijdtschestraet tussen de landscheijding van het land van Breda en Tilburg een einde, de lopende stroom genaamd die Leije aldaar ander einde [GAT R296:76r° (1551)]
- stuk beemd gelegen ter plaatse genaamd Heijstinghstraet tussen de gemeijn oostelijke stroom van Tilburg een einde, de landscheiding van het land van Breda ander einde [GAT R297:92r°-92v° (1552)]
- een parceelken beemden een loopensaet ter plaetse genaempt jacobs hoecxke, streckende metten eenen eijnde aende lantscheijdinge ende metten anderen eijnde aende Langendijck daer de Leije tusschen beijde loopt [GAT R365:156 (1657)]
- een parceel soo moer als uijtgesteken putten ter plaetse bij de Elf Buijnder west en noort de Lantscheijding belast met drie stuijvers ses penningen chijns sjaers aent comptoir der geestelijcke goederen tot 's Bosch [GAT R471:174r°-175v° (1719)]
- Ende noch de helfte gemeen ende onbedeelt in een parceel beemden en uijtgesteken putten gelegen ontrent Jacobs Hoeck genaemt het oortien aldaer oost en suijt de Lantscheijdingh [GAT R471:174r°-175v° (1719)]
- een parceel soo bleckelingvelt als uijtgesteecken putten groot samen vier L^{ten} ter plaetse int broeck genaemt het Houtlaer, west de Lantscheijdinge [GAT R526:176v° (1736)]
- een parceel uijtgesteecken bleckeling velt groot 1½ L^{t} gelegen int Houtlaer, west de Lantscheijdinge [GAT R529:10r° (1746)]
- een perceel moer en uitgestoken putten in Jacobs Hoek [GAT, Recht. Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- een parceel turfveld groot drie loopensaten ter plaatse genaamd Jacobs Hoek, zuijd den Landscheiding en noord de Leij [GAT R490:25v-29v (1792)]
- parceel turfveld groot drie en een halff loop^{n} ter plaatze aldaar genaamd Jacobshoek zuijd de Landscheiding en noord de Leij [GAT R493:139r° (1802)]
- een parceel turfveld groot zeeve loopensaten ter plaatze aldaar genaamd den Dalem oost de Leij west de Landscheiding [GAT R493:140r° (1802)]
- een parceel turfveld groot een loop^{t} ofte daar omtrent, ter plaatze genaamd de Hondjes, zuid de Landscheiding [GAT R493:141r° (1802)]
- Item een parceel uitgesteken putten groot drie Lopensen ofte &^{a} in Jakobshoek, zuid de Landscheiding en noord den Langendijk [GAT R494:27r° (1805)]

Zijnen (1760): *Landscheyding*. De Landscheiding werd soms ook aangeduid als de *Wouwensloet* of *Wouwenbroecksloet* |**zie: 728**|. Nu nog vormt de Landscheiding, thans een onooglijk slootje, de grens tussen de gemeenten Tilburg en Gilze en Rijen.

428. LANGE SCHOTEN, DIE

- heiveld in die Lange Schooten aan de Leij [GAT R280:37v° (1532)]

De Lange Schoten waren gelegen bij *Lievegoor* |**465**|, ten zuiden van de huidige Gilzerbaan. Een *Schoot* (afkomstig van germ. *skauta–*) is een beboste hoek zandgrond, die uitspringt in moerassig terrein.

429. LANGEN ACKER, DIE

- akker in die Heijdsijde buiten de Dreijboem naast Henrick van Diest [GAT R285:4r° (1538);R293:79r° (1546)]

Zie: *Dreijboem* |**169**|.

430. LANGEN PAEL, DE

- akker in de Schijve op de Hooge Zoeije aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R291:39v° (1544)]

431. sLANGEN SLOET, DIE

- beemd in Dalem bij de Elf Buender en tussen sLangen Sloet en die Heijningen[2] [GAT R279:39r°-39v°,44r° (1531)]
- beemd in Dalem aan sLangen Sloet [GAT R279:53r° (1531);R281:4v° (1533);R282:21v°-22r° (1535);R284:24r° (1537)]
- beemd in Ghilsche Broeck voor den Elsbeempt aan sLangensloet [GAT R284:24v° (1537)]
- beemd in die Ghilze Vucht tussen den Elsbeempt en sLangen Sloet [GAT R286:35v° (1539)]
- beemd in Dalem aan sLangen Sloet [GAT R286:62v° (1539);R288:29r° (1541)]
- beemd gelegen tussen de Elsbeempt en het Wouwenbroeck aan sLangen Sloet [GAT R294:35r°-35v° (1547)]

Het lijkt er verdacht veel op dat de sLangen Sloet identiek is aan de Donge, echter in andere akten wordt gesproken over die Leije in hetzelfde gebied. *Dalem* |147| en de *Elf Buender* |179| liggen ten westen van de Donge en ten oosten van de Landscheiding. De Elf Buender op hun beurt liggen ten noorden van Dalem, m.a.w. de sLangen Sloet moet dus welhaast ten westen van de Donge gelegen hebben of moet de Donge zelf zijn. Op de kaart van Zijnen staat geen andere waterlaat aangegeven. Men zou mogen verwachten dat ze langs de Langendijk liep, die inderdaad naar de Donge loopt, doch er net iets ten oosten van blijft, ter hoogte van Dalem en de Elf Buender; of er heeft indertijd nog een sloot parallel aan de Donge tussen deze en de Landscheiding gelopen.

432. LANGENACKER, DE

- akker in Corvel Ackeren [GAT R285:27v° (1538)]
- akker in Corvel Acker [GAT R289:16v°-17r°,17r°-17v°,18v°-19r° (1542)]

433. LANGENACKER, DIE

Oisterwijks schepenprotocol:

- land in den vorsten lange acker [OP R143:76v° (1421)]
- den langen acker tussen den Coudenberch ende tgoet ten haenberch [OP R149:35r° (1435)]
- den langen acker in een stee geheijten den coudenberch [OP R155:14r° (1445)]

Tilburgs schepenprotocol:

- een stuk land genaamd de Lange Acker met een weitje op het eind aanliggende in de Heijdsijde op de Cauwenbergh [GAT R296:1v°-2r° (1550)]
- stuk land genaamd de Langenacker groot ca. 6 lopensaet [GAT R297:57v°-58r° (1552)]

Gelegen tuusen de Kouwenberg en het *Goet ten Haensberghe* |244|. Gezien de eerste vermelding moeten er hier meerdere akkers met dezelfde naam geweest zijn; vermoedelijk gaat het hier om een akkercomplex met zogenaamde langrepelakkers.

434. LANGENACKER, DIE

- in de Creijenvenschestraet [GAT R280:12r° (1532)]
- akker in dat Creijenvenne [GAT R281:41v° (1533)]

435. LANGENACKER, DIE

Vermeldingen Oisterwijkse protocollen:

- lant die langacker in die teetenbraecke neven waterlaet die Zoe [OP R143:19r° (1419)]
- den langen acker aen die hoeven in die thetenbraeck [OP R152:65v° (1440)]

Tilburgse protocollen:

- een stuk land genaamd de Langenacker gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd in de Hasselt in die Langhackers [GAT R288:19r°-19v° (1541)]

---

2 Ook nog in de Langh Hoven in Gilze aan die Hoogh Maeij; dit moet hier de Donge zijn.

Deze akker, die deel uitmaakte van een complex akkers met dezelfde naam, lag ten zuiden van de *Hasselt* |**251**|, in de *Thetenbraeck* |**654**|, grenzend aan de *Hoeven* |**349**|, d.w.z. ten westen van de huidige Reitse Hoevenstraat, waar nu de Planetenbuurt ligt.

436. LANGENACKER, DIE
- akker in de Heijdsijde op de Rugdijck [GAT R286:4v° (1539);R287:13v°,30r°-30v° (1540);R288:9r°-9v° (1541)]

437. LANGENACKER, DIE
- akker in de Avebraecke in de Schijve [GAT R284:49v°-50r° (1537);R286:4v°-5r° (1539)]
- 2 stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve in de Avenbraecken, het een genaamd de Langen Acker en het andere stuk daaraan gelegen genaamd de Corten Acker [GAT R297:5r°-5v° (1551)]

438. LANGH ACKERS, DIE
- een stuk land genaamd de Langenacker gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd in de Hasselt in die Langhackers [GAT R288:19r°-19v° (1541)]

439. LANGH HOEVE, DIE

Ook: Die Langh Hoven
- beemd in die Langh Hoven in Gilze aan die Hoogh Maeij [GAT R279:39r°-39v° (1531)]
- beemd genaamd Doertken gelegen naast de Langh Hoeve [GAT R287:68v°-69r° (1540)]
- beemd genaamd t Hooft vande Hoeven gelegen in die Langh Hoeven bij de Naebeempt en die Leije [GAT R288:20r°-20v° (1541)]

De *Naebeempt* |**509**| ligt in *Cleverplack* |**100**| tussen *Landscheiding* |**427**| en Leije in *Jacops Hoexken* |**397**| op kadasterkaart F-3 van 1832. De Langh Hoeve lag dus om en nabij de Donge bij de Hoogh Made.
Dit toponiem was eigenlijk gelegen in Gilze en Rijen.

440. LANGH HOVEN DIE

(Zie: *Die Langh Hoeve* |**439**|.)

441. LANGHACKERS, DIE
- erfenissen in dat Laer [GAT R295:5v° (1549)]

442. LANGHSTRAET, DIE
- land in die Hoeven in de Bockhamer aan die Langhstraet [GAT R289:28r° (1542)]
- land in die Hoeven aan die Langhstraet [GAT R294:20r°-20v° (1547)]

Dit kan de Tongerlosche-Hoefstraat zijn. Het is in elk geval niet dezelfde straat als |**443**|. In de volgende vermelding is echter onomstotelijk sprake van de Reitse Hoevenstraat, zodat ook in de beide voorgaande gevallen mogelijk deze straat bedoeld is.
- stuk land gelegen aan die Hoeven in die bockhamer aen die Langhstraet [GAT R296:20r°-20v° (1550)]

443. LANGHSTRAET, DIE
- dat grafstuck in de Stertshoeve strekkende tot de Langestraet [GAT R267:9v° (1517)]
- de Veeckenacker in Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R282:35v° (1535)]
- de Grote Acker in de Hasselt aan de Langhstraet [GAT R282:36r° (1535)]
- land die Zwalu in die Langhstraet [GAT R286:25v° (1539)]
- de Veekensche Acker in die Sterts Hoeve in die Hasselt aan die Langhstraet [GAT R288:19v°-20r° (1541)]
- weiland de Bloemenbergh en land en heide genaamd tHeijvelt in die Hasselt aan die Langhstraet [GAT R288:20r° (1541)]

- land t Geloeckt aan die Hasselt in die Langhstraet [GAT R288:20v°-21r° (1541)]
- land t Heijveldt in die Hasselt in die Langhstraet [GAT R288:22r° (1541)]
- land en weiland aan die Hasselt in die Langhstraet [GAT R288:40v° (1541)]
- weiveld in die Langhstraet [GAT R289:12v° (1542)]
- de Veekens acker in Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R289:36r°-36v° (1542)]
- land in die Hasselt in die Langhstraet [GAT R292:44v° (1545)]
- een stuk land liggende tot een bocht aan die Langhstraet [GAT R293:55r°-55v° (1546)]
- weiland genaamd die Sloprijt in die Hasselt aan die Langhstraet [GAT R295:12r°-12v° (1549)]
- land in die Hasselt aan die Langhstraet [GAT R295:12v°-13r° (1549)]
- land die Crompte in die Hasselt in die Langhstraet [GAT R295:13r°-13v° (1549)]
- weide en heide genaamd t Geloect in die Hasselt in die Langhstraet [GAT R295:14r°-14v° (1549)]
- stuk land groot ca. 4½ lopensaet in die Hasselt in die Langhstraet [GAT R297:5v°-6r° (1551)]
- huis, hof, schuur en erfenis ter plaatse genaamd aan die Hasselt, een stuk land genaamd Truijen Acker gelegen ter plaatse voors. in die Langstraet [GAT R297:83v°-84v° (1552)]
- stuk land genaamd den Driesacker groot ca. 2½ lopensaet gelegen in Sterts Hoeve, de Langhstraet een einde [GAT R297:83v°-84v° (1552)]
- stuk land genaamd deels de Driesacker en deels de Valenacker ter plaatse genaamd die Hasselt in Sterts Hoeve in alle grootte als die aan elkaar gelegen zijn, de gemeijnt van Tilborg een einde, de Langstraet aldaar ander einde [GAT R297:84v°-85r° (1552)]
- stuk land ca. 4 lopensaet in Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R297:85r°-86r° (1552)]
- een huijs schuer schop hoff ende aenstede groot vier Loopensaten ofte &[a] gelegen alhier onder dese Heerlijckheijt van Tilborg ter plaetse genaamt aende Hasselt aende Langestraat [GAT R471:174r°-175v° (1719)]
- akker in de Hasselt bij de Langestraat [GAT, Rechterlijk Archief, R97, ongefol. blz. 89 (1736)]
- door die Dreef tot aan 't Swartven in de Heide en van daar, lynregt tot aan 't eind van de Langstraat aan de Hasselt [Tiendklampen, Hoeven 3 (1778)]
- door de Langstraat tot wederom aan de Capel [Tiendklampen, Hoeven 3 (1778)]
- door de Langstraat tot aan de Heide, van daar lyn regt door de Heide tot aan 't Swartven [Tienklampen, Hoeven 4 (1778)]
- een parceel ackerlant groot twee loop[n] ofte daer omtrend ter plaatse de Hasselt genaamd de Langstraat, zuid de straat, noord de waterloop [GAT R490:1r°-4v (1790)]
- een parceel zo weijde land als bosch, groot drie en een half Loop[t] ofte daar omtrent gelegen aan de Langstraat, zuijd de straat [GAT R490:5r°-7r° (1790)]
- een parceel groot 6 Lop[n] akkerland aan de Hasselt ter plaatse genaamd de Langstraat [GAT R494:25r° (1805)]

De Langhstraet liep van de *Hasselt* |**251**| noordwestwaarts het *Creijenven* |**134**| in. Op de kaart van Zijnen heet deze straat de *Langestraat* en op de kadasterkaart van 1832: *De Langstraat*. De straat komt in de wegenlegger van 1872 nog voor als *Langstraat*. Zij kreeg in 1909 de naam *Heieind*, lopende van de grens met de gemeente Loon op Zand tot het Hasseltplein. Het verpleegtehuis De Hazelaar staat er nu bovenop. Bij de aanleg van het Wilhelminakanaal werd de weg doorsneden. In 1960 kwam het gedeelte ten noorden van het kanaal te vervallen, het resterende deel verviel in 1967.

444. LANTGRAFT, DIE

Slechts oude vermeldingen (Oisterwijkse protocollen):

- weyde dat gochelbroeck aen die lantgraft [OP R147:28r° (1430)]
- weyde tgochelbroeck aenden lantgraft neffen den ghemeynen dijck [OP R154:16r° (1444)]
- weije dat gochelbroeck aen den lantgraft [OP R197:los blad 52r° (1492)]

Hiermee wordt de Oude Leij bedoeld.

445. LEEGE SCHOETEN, DIE

Ook: Die Leeghe Schoten.

Een beboste hoek zandgrond uitspringend in een moeras is een schoot. Een *Leege Schoet* is dan een lage of laagliggende schoot.

- aan die gemeijn Leije [GAT R281:los blad 9r° (1533);R282:42r°,42v° (1535)]
- beemd, heide en schaarhout aan de gemeijnt [GAT R283:2v° (1536)]
- beemd en heide in die Leeghe Schoten aan de gemeijnt en die Leije [GAT R293:52r°,74v° (1546)]
- beemd, heide en houtwas in die Leeghe Schoten aan gemeijnt en Leije [GAT R294:38r°-38v° (1547)]
- stuk erf in weide, heide en moer liggende ter plaatse genaamd in die Leeghe Schoten [GAT R297:18v°-19v° (1551)]
- stuk erf in weide, heide en beemd liggende, het gehele erf groot ca. 3 bunder genaamd Vellekens Schoet ter plaatse genaamd in die Leeghe Schoten [GAT R297:59r° (1552)]
- stuk erf in heide en weide ter plaatse genaamd in die Leeghe Schoten [GAT R297:68r°-68v° (1552)]

De Leeghe Schoten lagen bij *Lievegoer* |**465**| ten zuiden van de huidige Gilzerbaan.

446. LEEGE STUCK, DAT

(Zie: *Dat Lege Stucken* |**459**|.)

447. LEEGE STUCKEN, DAT

- land in de Schijve bij de Dorenboem [GAT R289:48r°-48v° (1542)]

De betekenis van dit toponiem spreekt voor zich: het lage stukje. Voor plaatsbepaling zie: *De Dorenboem* |**164**|.

448. LEEGE WEIJE, DIE

- land aan die Hoeven naast de Heer van Tilburg [GAT R287:69v°,70v° (1540)]

De betekenis hiervan is: lage weide.

449. LEEGHBROECK, DAT

- een stuk erf in dat Creijenven aan de gemeijnt [GAT R291:17r° (1544)]

Hiervan is de betekenis weer vanzelfsprekend: het lage broek.

450. LEEGHE SCHOTEN, DIE

(Zie: *Die Leege Schoeten* |**445**|.)

451. LEEMSKUIJLEN, DIE

- die leemskuijlen [GAT R278:33r° (1530)]
- huis in Eijndthoven aan die Leemskuijlen [GAT R281:17v° (1533)]
- huis aan de Velthovensche Moelen aan die Leemscuijlen [GAT R282:33r°-33v°,33v°,33v°-34r°,34r° (1535);R284:31v°,34r° (1537)]
- huis in die Leemskuijlen aan de Velthovensche Molen aan de gemeijnt genaamd die Leemskuijlen [GAT R286:10r° (1539)]
- huis in die Leemskuijlen [GAT R286:21v°-22r° (1539)]
- huis aan die Velthovensche Moelen bij die Leemskuijlen [GAT R291:37r°-37v° (1544)]
- huis aan de Hoevel bij die Leemskuijlen [GAT R295:24v° (1549)]
- land aan de Hoevel aan die Leemscuijlen [GAT R295:46r°-46v° (1549)]
- huis en grond aan de Hoevel aan die Leemscuijlen [GAT R295:47v° (1549)]
- huis, hof ter stede genaamd Eijnthoven aan die Leemskuijlen [GAT R296:25r°-25v° (1550)]
- huis, hof, schuur met de grond en toebehoren en de erfenis daaraan liggende en daartoe behorende, gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen omtrent die Leemscuijlen aldaar [GAT R297:1r°-2r° (1551)]
- tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen bij de Leemscuijlen aan het Hoevelstraetke [GAT R297:2r°-3r° (1551)]
- huis, hof, schuur en schaapskooi ter plaetse genaamd bij die Leemscuijlen tussen de Hoevel en die Velthovensche molen [GAT R297:12r°-12v° (1551)]
- huis en hof ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen omtrent de Leemscuijlen aan het Hoevelstraetke aldaar [GAT R297:2r°-3r° (1551)]

- stuk erf in weide liggende genaamd d'Oude Stede gelegen tegen die Leemscuijlen [GAT R297:2r°-3r° (1551)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca. 5 lopensaet en 30 roeden ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen bij die Leemscuijlen aldaar [GAT R297:12r°-12v° (1551)]

In de Oisterwijkse protocollen worden ze de Leemputten genoemd:

- aen die leemputten noord aen die heerstraet tusschen den hovel van Tilborch en die molen te Velthoven [OP R152:24r° (1440)]
- aen die Leemputten t'Eijnthoven [OP R155:11r° (1443)]
- aen die leemputten bij die molen van Velthoven [OP R160:5r° (1452)]
- aen die leemscuijlen Eyndhoven [OP R267:2r° (1563)]

De Leemskuijlen was de naam van een 'gemeijnt' die gelegen was aan de Heuvel, Enthoven en bij de *Velthovensche Moelen* |**675**|; dit is een gebied omsloten door: Koestraat, Enschotsestraat, Lovensestraat, Tivolistraat en oostzijde van de Heuvel. Gezien een vermelding uit 1530:

- die leemskuylen bij die ruijbraecken [GAT R278:33r° (1530)]

en uit 1595 mogen we geredelijk aannemen dat zij zich in noordoostelijke richting zelfs uitstrekten tot aan de *Ruijbraecken* |**595**|:

- Jan Hermansz de Roy, Secretaris tot Tilborch ende Ghoerle heeft gemijndt seeckere vuijtgesteken Leemscuijlen aende Ruijbraecken met een deel heijen daeraen liggende, daer den selven een steenooven hadde doen backen elck lopensaet tot XVIII gl groot sijnde vier lopenst ende twee roijen beloopt [GAT, Van Visvliet 741 fol. 8r° (1598)]

Hier hebben ongetwijfeld leemputten gelegen, hetgeen nog wordt bevestigd door een vermelding in de Oisterwijkse protocollen [OP R258:51v° (1554)] *bij den steenoven inde Velthoven*. Om wat voor soort steenoven het hier gaat is ongewis; het kan een veldoven geweest zijn, maar zeker is dat geenszins. Het geeft in elk geval aan dat men ook bakstenen gebruikte naast fitselwerk. Opvallend is ook de wijziging van 'putten' in 'kuijlen' in de naamsgeving die omstreeks 1500 moet zijn opgetreden.

452. LEEMSTRAET, DIE

Oisterwijks schepenprotocol:

- die leemputtenstraet aen die heerstal aen die hoeven [OP R150:16r° (1436)]
- Kathelijn Schelkens acker aen die leemputtenstraet bij die heerstraet [OP R156:15v° (1446)]

Tilburgs schepenprotocol:

- huis in die Hoeven tussen de Herstalstraet en de Leemstraet [GAT R280:52v° (1532)]
- huis in die Hoeven tussen die Heerstalstraet en die Leemstraet [GAT R281:2r° (1533)]
- huis in die Hoeven bij die Heerstal tussen Heerstalstraet en Leemstraet [GAT R281:7v° (1533)]

Het gaat in de laatste drie akten om een en hetzelfde huis. De *Leemstraet* was een zijstraat van de Reitse Hoevenstraat, zuidelijk van de Tongerlose Hoef, waar de draaiboom |**168**| stond; ze en liep ongeveer over het traject van de Gregoriusstraat westwaarts tot op de kruising Wandelboslaan–Meerkoldreef. Ergens langs of aan het einde van deze weg moeten in het Zand eveneens leemputten gelegen hebben.

Mogelijk betreft het bij de volgende vermelding dezelfde straat:

- die leemstraet in die Rijt [GAT R263:15v° (1511)]

453. LEENACKER VAN AERT VAN LOET, DE

- huis en grond bij een schatkelder genaamd gemeijnlijke Sinter Claeus Stock tussen Kerckstraet en leenacker en tussen leenacker en gemeijn straet [GAT R287:22r° (1540)]

Deze Leenacker zal ongetwijfeld deel uitgemaakt hebben van het *Goet ter Rijt* |**343**|. Zuidelijk van de kerk lag de gemeijnt *het Ven* |**677**| of *Kerckven* |**416**|. Hier heeft zeker geen leenacker gelegen. De hier genoemde *Kerckstraet* |**415**| moet hetzij de

Oudedijk hetzij de Bisschop Zwijsenstraat geweest zijn. De gemeijn straet is dan ofwel de huidige Nieuwstraat ofwel de Varkensmarkt. Het meest voor de hand liggende is dat het huis gelegen heeft op de hoek van de huidige Bisschop Zwijsenstraat en Varkensmarkt. De leenacker van Aert van Loet lag dan tussen Oudedijk en Bisschop Zwijsenstraat, ten noorden van de Varkensmarkt tot aan de Korvelse waterloop.

454. LEENACKERKE, DAT

- Cornelis Peter Berijs Eelkens heeft geloofd als schuldenaar te betalen aan Berijs zijn broer op als zijn goederen have en erf, nu hebbende en namaals verkrijgende, met lichtmis over een jaar 25 karolus gulden van 20 stuivers met 25 braspenningen cijns en daartoe nog een jaar na de dood van Peter hun vader nog te betalen 25 karolus gulden met ook 25 braspenningen cijns onder voorwaarde, dat als Berijs een stukje land wilde hebben genaamd het Leenackerke en als Cornelis, die ¼ deel daarvan bezit, de andere delen binnen een jaar kan verkrijgen, zodat hij Berijs daarin vesten kan, zal Cornelis hem daarin vesten en dan zullen de eerste 25 karolus gulden dood en teniet zijn [GAT R290:38r°-38v° (1543)]

Mogelijk was ook dit oorspronkelijk een deel van het *Goet ter Rijt* |343|.

455. LEENGOED VAN LAUREIJS JAN BACK

- Laureijs zoon van wijlen Jan Back heeft geloofd als schuldenaar te betalen aan Lenaert zoon van wijlen Ariaen Mutsaerts en Jan Henrick van Lieshout als dekens van het Gilde van Sint Anna in de kerk van Tilburg ten behoeve van dat Gilde een jaarlijkse en erfelijke cijns van 50 stuivers uit huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende, groot ca. 5½ lopensaet, gelegen te Tilburg aan die kerk tussen erfenis van het Convent van Tongerlo een zijde en een einde, het leengoed van Laurijs voors. ander zijde, die gemeijn straet ander einde [GAT R293:19v° (1546)]

Het Goed van Tongerlo lag ten noorden van de huidige Tuinstraat, tussen Heuvel en Langestraat.

455a. LEENGOED VAN JAN PETER ZWIJSEN

- een huis aan de Herstal op de hoek van twee straten met aan een zijde het leengoed van Jan Peter Zwijsen [GAT R293:27v°-28r° (1546)]

Waarschijnlijk gelegen op de hoek van de Herstalsestraat (nu: Joannes Berisstraat) en de Bokhamerstraat.

456. LEENLAND VAN GHIJSBERT JAN LAUREIJS ALIAS WAGEMAKER

- huis bij de kerk tussen leenland van Ghijsbert voors. en de gemeijn straet [GAT R279:29v°-30r° (1531)]

Dit leenland lag ten zuiden van het voorgaande (|455|), tussen Nieuwlandstraat en Langestraat, tot aan de Oude Markt; vroeger moet het één goed gevormd hebben. Overigens waren Laureijs Jan Back en Ghijsbert Jan Laureijs (Back) broers.

457. LEGE ACKER, DE

- akker aan het Laer in de Laersche Ackeren [GAT R293:77r°-77v° (1546)]

De betekenis hiervan is: lage akker.

458. LEGE STUCK, DAT

- akker in die Hasselt Acker [GAT R286:5v° (1539)]

De betekenis hiervan is: het laaggelegen stuk.

459. LEGE STUCKEN, DAT

Ook: Dat Leege Stuck.

- akker in die Creijenvensche Ackeren [GAT R289:25r° (1542);R291:8v°-9r°,9r°-9v°,9v°-10r°, 10r°-10v°,10v° (1544);R292:84v°,85r° (1545)]

460. LEIJE, DIE

Een Leije is in de regel een gegraven of vergraven waterlaat. De naam is afkomstig van het germ. *laidu-* (TW, 600). In het Tilburgs dialect wordt de naam nog steeds uitgesproken als *de Laaj*. Schönfeld verklaart Lei van het ww. *leiden*, waarbij hij een uitzondering maakt voor de Leie bij Gent (ouder Legia), dat hij afleidt van een Keltische vorm.[3] Weijnen daarentegen wil de naam van alle Brabantse Leien herleiden tot en verklaren uit een Keltische herkomst en in verband brengen met miers. *legaim*, 'ik stroom' (<oiers. wt. *leg-*, 'stromen', > niers. *lia*, 'vloed', 'stroom').[4]

- beemt den veedijck bij die ghemeijn Leije [GAT R262:26v° (1510)]
- after malle tussen die ghemeijn Leye [GAT R262:29v° (1510)]
- dat cloester van mechelen tot de Leij [GAT R263:13v° (1511)]
- beemd in After Malle aan de Leije [GAT R280:59v° (1532)]
- huis van Dierck Gherit Back in Broeckhoven tussen de Leije en de straat [GAT R282:6v°-7r° (1535);R283:13v° (1536);R284:29v° (1537);R286:64r° (1539);R287:51r° (1540)]
- beemd aan de Veedijck tussen de persoon en de Leij [GAT R285:4v° (1538)]
- beemd en weide in Broeckhoven van Dierck Gherit Back tussen de straat en de Leije [GAT R286:53r° (1539)]
- weiland genaamd de Hoodonck in die Broecksijde aan de Veedijck aan de Leije [GAT R287:14r°,23r° (1540)]
- beemd in die Broecksijde aan die Leije [GAT R287:31r° (1540)]
- beemd in die Vijff Hoeven aan die Leije [GAT R287:55r°-55v° (1540)]
- beemd in de Gemeijne Dijck aan die Leije [GAT R288:33v°-34r° (1541)]
- beemd in Achter Mall aan die Leije [GAT R288:34v°-35r° (1541)]
- beemd in die Heeze tussen de gemeijnt en die Leije [GAT R288:48r°-48v° (1541)]
- beemd van de H. Geest in Broeckhoven aan de Broeckhovenschedijck en de Lije [GAT R289:20r°-20v°, 20v°-21r° (1542)]
- huis van Dierck Gherit Back in Broeckhoven tussen de Leije en de straat [GAT R289:41v°-42r° (1542)]
- weide en heide in Loven aan de Veedijck aan die Leije [GAT R290:41r° (1543)]
- beemd achter Broeckhoven aan die Leije [GAT R290:42r° (1543)]
- huis van Dierck Gherit Back in Broeckhoven tussen Leije en de straat [GAT R290:55r° (1543);R291:4v° (1544)]
- beemd achter Willem Laureijs aan de Leije [GAT R290:63r° (1543)]
- de Heesbeempt in die Heeze tussen de Leije en de gemeijnt [GAT R292:28r° (1545)]
- de Spijkerbeempden in Broeckhoven aan de Broeckhovenschedijck en de Leije [GAT R292:43r°-43v° (1545)]
- Ista sunt bona et emolumenta et terrae Investiti de Tilborch... Item habet 1½ boender beempts situm apud pontem op die Leije [AAT bundel Tilburg I, 6,1 (1545)]
- (Item habet) bonarium situm (circiter) de Leije Regenoten west monasterium Carthusinorum oist merica Gestel, noort den gemeijnen dijck [AAT bundel Tilburg I, no. 6,2 (1545)][5]
- Item habet III bonaria sita (circiter) die Leije Regenoten west die Leije zuyt D(ominus) de Cloetingen [AAT bundel Tilburg I, no. 6,2 (1545)]
- Item habet adhuc dimidium bonariarum situm west Cloetingen oost die Leije zuyt ende noort Cloetingen [AAT bundel Tilburg I, no. 6,2 (1545)]
- weide en beemd in Enschot over de Zwartrijt tussen de Leije en de Broeckstraet [GAT R293:7r°-7v° (1546)]

---

3 Schönfeld, M., *Nederlandse waternamen*, 1955, blz. 153.

4 Weijnen, A., 'Praegermaanse elementen van de Nederlandse toponiemen en hydroniemen', in: Tilliburgis, publikaties van de R.K. Leergangen, no. 4, 's-Hertogenbosch, 1958, blz. 20-21; Ó. Dónaill, N., *Foclóir Gaeilge-Béarla*, Dublin, 1977, blz. 781, lemma *lia*[3].

5 Hier is met de 'gemeijnen dijk' niet *Die Ghemeijne Dijck* |204| bedoeld.

- nog een stuk beemd in Calvenwiel aan die Leije [GAT R293:7r°-7v° (1546)]
- beemd in Achtermall aan die Leije [GAT R293:24r°-24v° (1546)]
- de Spijkerbeempden in Broeckhoven aan de Broeckhovenschedijck en die Leije [GAT R293:79v°-80r° (1546)]
- beemd het Scippershoff in Loven aan die Broecksijde aan die Leije [GAT R294:36r° (1547)]
- beemd in Oerle aan die Heeze aan die Leije [GAT R295:25v° (1549)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd Achter Mall, de gemeijn stroem genaamd die Leije ander einde [GAT R297:11v° (1551)]
- beemd ter plaatse genaamd Achter Mal met de lopende stroom genaamd die Leije een zijde [GAT R297:39v° (1551)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd aan de Veedijck tusschen de voors. Veedijck een zijde, die Leije die daar loopt ander zijde [GAT R297:78r°-79r° (1552)]
- Item so sal deselve noch betalen die vlasch thiende wt die Leije gelijcse op de hoeve gewasschen is [AAT bundel Tilburg I,9 (1612)]
- Item den grooten bempt achter Pauwels Aertsen op de Leij liggende groot 19 loopen 12 roeden en een halff [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621)]
- Item het cleijn bemdeken op dese seijde van de leij groot 3 loopen en 13 roeden [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621)]
- Item noch het gerechte vijffdepart onbedeelt in een hoijbeemdeken int geheel twee ende een halff lopensaten, ofte daer ontrent groot sijnde gelegen binnen de prochien voorsz: ter plaetse genaemt aenden gemeijnen dijck, aldaer tusschen erffenissen Jacob den smith van Beeck westwaerts, den gemeijnen dijck oostwaerts, maria wed^{e} wijlen M^{r} herman de Roij noortwaerts, ende de Leije suijtwaerts [GAT R367:215r°-216v (1662)]
- item een parceel beemden gelegen binnen de prochie ende plaetse voorsz. ses lopensaeten ofte daer omtrent begrijpende de stroom de Leye noortw ende dit metten geregticheyt van te wegen ende stegen met behemelde beesten aende oostensyde over de spijckers beemt welverstaende dat aen het suydeneynde met een clincke sal worden omgetrocken tot naer de plaetse van het sloth [GAT R370:2r°-3r° (1668)]
- een parceel uijtgesteeken putten genaamt den Boeren bedrog groot drie L^{ten} ofte &^{c} gelegen alhier onder Tilborg ter plaatse agter broekhoven, zuijt de gemeente, noort de Leij [GAT R479:108ro-110ro (1764)]

Onder Leije valt hier te verstaan de Nieuwe Leij vanaf de grens met Goirle tot de samenvloeiing van de Oude en Nieuwe Leij te Loven. Verderop heet ze uiteraard enkel Leij.

Oude vermeldingen zijn:

- bij de Veedijck [OP R143:19v° (1419)]
- de Gemeijne Dijck aen een stroem die Leyde [OP R148:19r° (1433)]
- bij Willem Reijnkens Dijck [OP R153:32r° (1443)]
- After Mal [OP R155:22v° (1445)]
- bij de Zwartrijt in Loven [OP R202:4r° (1497)]

Dit riviertje heeft zijn oorsprong op de hooggelegen, voedselarme gronden van de noordelijke Belgische Kempen tussen Ravels en Weelde. Ten zuiden van Tilburg moet het enkele malen in de loop der eeuwen zijn loop noordwaarts hebben verlegd. Voorbij de grens met Berkel-Enschot (*Zwartrijt* |740|) heet dit riviertje *de Voorste Stroom*.

461. LEIJE, DIE

- een stuck heyvelts ghelegen ter plaetse geheyten die Strijbeempten streckende tot een ghemeijn water gheheyten die Leije [GAT R262:35v° (1512)]
- stuck beempts ter plaetse geheijten die heyninghe tusschen erffenis des convents van Tongerloe deen sijde ende tusschen erffenis die kijnderen Henrick peter aerts dander sijde ende tusschen erffenis Jan gherits bontenz cum alijs totter ghemeijnder leijen toe aldaer lopende [GAT R263:3r° (1511)]
- dalem aen die ghemeijne leij [GAT R263:16v° (1511)]
- beempt ter stede geheijten den bercken hornick hoedende aen die lantscheijdinghe van Breda ende metten anderen eijnde aen die ghemeijn leije [GAT R267:37v° (1517)]
- beemd in de Bloetbeempden tussen de Hultensche Koeijweijen en die Leije [GAT R279:4v°-5v° (1531)]

- heiveld aan die Hoghe Schoeten tussen Riel en Lievegoer, waar de Leije doorgaat [GAT R279:16v^{o} (1531)]
- beemd in Lievegoer tussen de gemeijnt en de Leije [GAT R279:17r^{o} (1531)]
- heide tussen de Oude Dreijboem en de Heijdsestraet aan die Leije [GAT R279:26v^{o} (1531)]
- heiveld tussen Maesdijck en die Heijdsestraet tussen gemeijnt en die Leije [GAT R279:35v^{o} (1531)]
- beemd in Dalem aan die Leije [GAT R279:39r^{o}-39v^{o} (1531)]
- beemd in Maesdijck aan die Leije [GAT R279:54r^{o} (1531)]
- Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R280:9r^{o}-9v^{o},9v^{o},9v^{o}-10r^{o} (1532)]
- beemd in Lievegoer aan die Leij [GAT R280:37v^{o} (1532)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R280:42r^{o} (1532)]
- heiveld in die Heijdschestraet aan die Leije [GAT R280:58r^{o} (1532)]
- beemd in den Bercken Hoernick tussen de landscheiding en die Leije [GAT R280:58r^{o} (1532)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en die Leije [GAT R280:60r^{o} (1532)]
- heiveld voor die Blootbeempden tussen gemeijnt en die Leije [GAT R281:3r^{o} (1533)]
- beemd genaamd de Sporckt in die Sporckt aan die Leije [GAT R281:5v^{o}-6r^{o} (1533)]
- beemd bij Maesdijck aan die Leije [GAT R281:10r^{o} (1533)]
- beemd aen die Moerstraet aen die Leije [GAT R281:11v^{o},12r^{o} (1533)]
- beemden aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R281:14r^{o},14v^{o} (1533)]
- beemd in die Bloetbeempden aan die Leije [GAT R281:20r^{o} (1533)]
- beemd in Maesdijck aan die Leij [GAT R281:25r^{o},29r^{o} (1533)]
- beemd in die Blootbeempden aan die Leije [GAT R281:32v^{o} (1533)]
- beemd genaamd die Sporckt gelegen in die Sporckt tussen landscheiding en Leije [GAT R281:36r^{o} (1533)]
- beemd in Maesdijck tussen de Hultensche Heijvelden en die Leije [GAT R282:5v^{o} (1535)]
- beemd aan den Haensberch tusschen gemeijnt en Leije [GAT R282:5v^{o} (1535)]
- heiveld bij de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R282:21v^{o}-22r^{o} (1535)]
- beemd het Cleijs Beemdeke in Cleverplack tussen landscheiding en Leije [GAT R282:35v^{o} (1535)]
- beemd in die Sporckt tussen landscheiding en Leije [GAT R282:37v^{o} (1535)]
- heide en weide in die Lege Schooten aan die gemeijn Leije [GAT R282:42r^{o} (1535)]
- heide en weide aan het Gat van Lievegoer aan die Leije [GAT R282:57v^{o} (1535)]
- beemd in de Bercken Horninck tussen de landscheiding en die Leije [GAT R282:63v^{o}-64r^{o} (1535)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R283:4r^{o} (1536)]
- beemd in die Bunten tussen landscheiding en die Leije [GAT R283:5v^{o},19r^{o} (1536)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en die Leije [GAT R283:43r^{o} (1536)]
- heiveld aan de Oude Dreijboem aan de Leij [GAT R283:43r^{o} (1536)]
- beemd aan die Heijdschestraet tussen de landscheiding en die Leije [GAT R284:15r^{o} (1537)]
- beemd in Dalem tussen sLangensloet en die Leije [GAT R284:24r^{o} (1537)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R284:24r^{o} (1537)]
- beemd in het Reck tussen de Aert van Lichtenbergh en de Broecksloet genaamd die Leije [GAT R284:33v^{o} (1537)]
- beemd in dat Broeck van Heusden aan die Leije [GAT R284:49v^{o}-50r^{o} (1537)]
- beemd te Maesdijck tussen de Hultensche Coeijweijen en die Leije [GAT R285:1r^{o} (1538)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan de Leij [GAT R285:9r^{o} (1538)]
- heiveld aan Maesdijck aan die Leije [GAT R285:14r^{o} (1538)]
- beemd in Broeck van Heusden door de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R285:3v^{o} (1538)]
- beemd in die Sporckt aan die Leije [GAT R285:16r^{o},32r^{o},33v^{o} (1538)]
- heiveld aan die Bloetbeempden aan die Leij [GAT R285:18v^{o} (1538)]
- beemd en hei in die Zeepten aan die Leije van Lievegoer [GAT R286:12v^{o},13r^{o} (1539)]
- beemd op die Bunten aan die Leije [GAT R286:20v^{o} (1539)]
- beemd in Dalem tussen landscheiding en die Leije [GAT R286:31v^{o} (1539)]
- de Naebeempt in die Ghilze Vucht aan die Dongensche Coeijweijen en de Leije [GAT R286:34v^{o} (1539)]
- beemd in die Sporckt aan die Leije [GAT R286:41r^{o} (1539)]
- beemd genaamd Jacops Hoecxken in die Sporckt aan die Leije [GAT R286:44v^{o} (1539)]
- beemd genaamd Cleijs Beemdeke bij Cleverplack aan de Broecksloet genaamd die Leije [GAT R287:18v^{o} (1540)]
- beemd in die Heijdschestraet tussen landscheiding en Leije [GAT R287:1r^{o}-2r^{o} (1540)]
- beemd tussen de landscheiding en die Leije [GAT R287:2r^{o},3v^{o}-4r^{o},4r^{o} (1540)]

- beemd int Reck tussen een heiveld genaamd de Aert van Lichtenbergh en de Leije [GAT R287:52v°-53r° (1540)]
- beemd genaamd de Heijningen bij die Hoge Brugge aan de Leije [GAT R287:68v°-69r° (1540)]
- beemd in die Sporckt aan die Leije [GAT R287:74v° (1540)]
- beemd int Ghilsche Broeck int Reckt aan de Leije [GAT R288:4r° (1540)]
- beemd aan de Oude Dreijboemschen Dijck en de Leije [GAT R288:5v° (1540)]
- beemd aan de Calverenstaert aan de Leije [GAT R288:11r° (1540)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen landscheiding en de Leije [GAT R288:13r° (1540)]
- beemd genaamd die Heijningen in die Heijningen aan die Leije [GAT R288:20r°-20v° (1540)]
- beemd in die Heijdschestraet tussen de landscheiding en die Leije [GAT R288:35v°-36r° (1540)]
- beemden in die Bunten tussen de landscheiding en die Leije [GAT R288:47v° (1540)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R288:69v° (1540)]
- beemd in Dalem aan die Leije [GAT R289:4v° (1542)]
- beemd in die Cleijn Wervenbosschen tussen landscheiding en Leije [GAT R289:19v°-20r° (1542)]
- moer genaamd de Bijster bij de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R289:28r° (1542)]
- beemd aan de Oude Dreijboem int Broeck van Heusden aan die Leije [GAT R289:32r°-32v° (1542)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R289:32v° (1542);R290:6r°-6v° (1543)]
- beemd in Bercken Hoernick tussen de landscheiding en die Leije [GAT R289:52r° (1542)]
- land bij Lichtenberch onder en bij Dongen tussen gemeijnt en die Leije [GAT R289:52v° (1542)]
- heiveld voor die Bloetbeempden aan die Leije [GAT R290:3r°-3v° (1543)]
- beemd op die Bunten aan die Leij [GAT R290:19v° (1543)]
- heiveld aan Maesdijck tussen de gemeijnt van Tilburg en die Leije [GAT R290:26r° (1543)]
- beemd in die Sporct aan die Leije [GAT R290:35r° (1543)]
- beemd in het Reck tussen de Hoeve van Lichtenberch en die Leije [GAT R290:44v°-45r° (1543);R291:1v° (1544)]
- beemd in die Sporct aan die Leij [GAT R291:7r° (1544)]
- beemd aan die Blootbeempden aan die Leije [GAT R291:14r° (1544)]
- beemd aan de Cleijne Werffbosch aan die Leije [GAT R291:16v°-17r° (1544)]
- beemd in die Coelhoff aen Maesdijck tussen de weiden van Hulten en die Leije [GAT R291:23v° (1544)]
- beemd in Dalem aan die Leije oost en zuidwaarts [GAT R291:27r°,los blad bij 27r° (1544)]
- beemd in Dalem aan het Dalems Gat aan die Leije [GAT R291:41v° (1544)]
- land in Bercken Hoernick tussen de landscheiding en dié Leije [GAT R291:42r° (1544)]
- beemd in die Sporckt aan die Leije [GAT R292:los blad bij 27r° (1545)]
- beemd in die Heijdschestraet tussen de landscheiding en die Leije [GAT R292:41r°-41v° (1545)]
- beemd aan de Haensberch tussen gemeijnt en die Leije [GAT R292:48r°-49r° (1545)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R292:50r°-51r°,53r°-53v° (1545)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan de Leije [GAT R292:56r°-56v° (1545)]
- beemd in Dalem tussen de landscheiding en die Leije [GAT R292:58r° (1545)]
- beemd aan die Leije [GAT R292:los blad 58r° (1545)]
- beemd de Bloemaerts aan de Haensberch tussen gemeijnt en Leije [GAT R292:58r°-58v° (1545)]
- beemd aan de Blootbeempden aan de Leije [GAT R292:66v°-67r° (1545)]
- beemd aan die Blootbeempden aan die Leij [GAT R292:84r°-84v° (1545)]
- beemden aan de Cleijne Werffbosch, een aan die Leije en de ander tussen Leije en landscheiding [GAT R292:85v° (1545)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R292:86v° (1545)]
- beemd aan die Blootbeempden aan die Leije [GAT R292:87r° (1545)]
- beemd in het Broeck van Heusden door de Oude Dreijboem [GAT R292:87r° (1545)]
- beemd in die Coelhoven aan die Leije [GAT R293:15v°-16r° (1546)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R293:25r°-25v° (1546)]
- die Strijpbeemden in die Blootbeempden aan die Leije en nog 2 beemden daar aan die Leije [GAT R293:31v°-32r° (1546)]
- beemd in die Sporct aan die Leije [GAT R293:38v°-39r° (1546)]
- beemd in die Leeghe Schoten aan de Leije [GAT R293:52r° (1546)]
- beemd bij Lichtenberch tussen de landscheiding en die Leije [GAT R293:55r°-55v° (1546)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R293:74v° (1546)]
- beemd in die Lege Schoten aan die Leije [GAT R293:74v° (1546)]
- beemd in die Sporct aan die Leije [GAT R293:83r° (1546)]

- beemd aan de Oude Dreijboem tussen landscheiding en Leije [GAT R294:23v°-24r° (1547)]
- beemd, heide en houtwas in die Leeghe Schoten aan die Leije, heide en weide daar aan die Leije en weide en een beemd in Lievegoer aan die Leije [GAT R294:38r°-38v° (1547)]
- beemd in het Reck tussen de Aerdt van Lichtenberch en die Leije [GAT R294:40v°-41r° (1547)]
- beemd in het Reck tussen de Hoeve van Lichtenberch en die Leije [GAT R294:45r°-46r° (1547)]
- beemd en heide in Lievegoer aan die Leije [GAT R294:48v° (1547)]
- beemd in die Blootbeempden aan die Leije en beemd aan deze kant van de Leije [GAT R294:49r° (1547)]
- beemd en heiveld aan de Haensberch tussen gemeijnt en Leije [GAT R295:2v°-3r° (1549)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R295:5v° (1549)]
- beemd aan de Grote Werfbosch aan die Leije [GAT R295:13v°-14r° (1549)]
- heide, weide en moer in die Zeepten aan de gemeijnt waar de Leije doorloopt [GAT R295:39v°-40r° (1549)]
- beemd aan de Haenberch tussen gemeijnt en Leije [GAT R295:41r° (1549)]
- beemd aan die Blootbeemden en weide en heide aldaar aan die Leije [GAT R295:42v°-43r° (1549)]
- land aan die Blootbeempden aan die Leije [GAT R295:52r°,52r°-52v° (1549)]
- de helft van een stuk beemd onbedeeld gelegen ter plaatse genaamd Jacops Hoecxken tussen de landscheiding van het land van Breda en Tilburg een einde, die Leije ander einde [GAT R296:24r°-24v° (1550)]
- stukje beemd aan die Bloetbeempden tussen die gemeijn stroem genaamd die Leije aldaer een eijnde ende die gemeijnt van Tilborch ander eijnde [GAT R296:28v° (1550)]
- stuk heideveld, groot ca. 3 lopensaet aan de Oude Dreijboem tussen de Oude Dreijboemsche Dijck ander zijde en die Leije aldaar een einde [GAT R296:35r° (1550)]
- stuk beemd groot ca. 1 bunder ter plaatse genaamd aenden Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R296:43v°-44r° (1551)]
- stuk heiveld ter plaatse genaamd die Heijstraet bij Maesdijck tussen die gemeijnt van Tilborch een einde, die Leije aldaer ander einde [GAT R296:71v°-72r°,72r°-72v° (1551)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd aan die Bloetbeempden tussen de gemeijn stroom genaamd die Leije aldaar [GAT R296:75r° (1551)]
- stuk beemd tussen de Oude Dreijboem en die Heijdtschestraet tussen de landscheijding van het land van Breda en Tilburg een einde, de lopende stroom genaamd die Leije aldaar ander einde [GAT R296:76r° (1551)]
- stuk erf tot beemd, weide en heide liggende ter plaatse genaamd bij Lievegoer in die Schooten aldaar tussen de lopende stroom genaamd die Leije een einde, die gemeijnt van Tilburg en Goirle ander einde [GAT R296:78v° (1551)]
- stuk beemd, onbedeeld liggende ter plaatse genaamd aan die Blootbeempden, de gemeijn stroom die Leije aldaar ander einde [GAT R296:80v° (1551)]
- beemd groot ca. 3½ lopensaet aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R297:3r° (1551)]
- 2 stukken beemd het ene stuk gelegen ter plaatse genaamd in 't Reck tussen die Leije een zijde en erfenis toebehorende aan de Hoeve van Lichtenberch ander zijde, het andere stuk beemd gelegen ter plaatse genaamd in die Bloeck [GAT R297:37r° (1551)]
- stuk erf tot weide, heide en beemd liggende, waar die Leije tussendoor loopt, groot ca. 2 bunder, ter plaatse genaamd aan Lievegoer [GAT R297:59r° (1552)]
- stuk beemd gelegen ter plaatse genaamd Heijstinghstraet tussen de gemeijn oestelijke stroem van Tilburg een einde, de landscheiding van het land van Breda ander einde [GAT R297:92r°-92v° (1552)]
- een stuck beemden int geheel een buijnder offte daer ontrent groot sijnde ter plaetse genaempt het reck streckende metten eenen eijnde aende stroom de Leije ende metten anderen eijnde aende gemeijnen dijck [GAT R365:155 (1657)]
- de helft in een parceel heijbodem groot int geheel vier L^{ten} gelegen inde Schooten, aldaer oost de gemeijnte, west de Leij [GAT R525:108r° (1731)]
- de helft in een parceel uijtgesteecken beemde groot int geheel 3 L^{ten} ter plaetse inde Blootbeemde, oost de Leij, west de gemeente [GAT R525:108r° (1731)]
- een parceel soo moer als uijtgesteecken putten, groot twee L^{ten} ter plaetse inde Blootbeemde, oost de Leij [GAT R526:176v° (1736)]
- Item een heijbodemke groot een L^{t} ter plaetse in de Schooten, oost de vroente, west de Leij [GAT R526:176v° (1736)]

- een perceel moer en uitgestoken putten in Jacobs Hoek [GAT, Recht. Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- een parceel uijtgesteeken putten groot drie L^ten ofte &^c gelegen aan Maas-dijck, oost de Leij [GAT R479:108ro-110ro (1764)]
- een perceel heijbodem groot drie en een half Lopensaat aan de maasdijkse Brug aldaar, west de Leij [GAT R481:1v^o-5v^o (1774)]
- Item een perceel heijbodem groot een en een half Lopens: west de Leij [GAT R481:1v^o-5v^o (1774)]
- Item een perceel uijtgestoken putten groot twee Lopensaaten aan den Dalem bij het Santdijcxken aldaar oost de Leij en noord het Santdijcken [GAT R481:1v^o-5v^o (1774)]
- een perceel beemt en uijtgestoken putten groot agt Lopensaaten aan de blootbeemden naast klijn Tilborg aldaar oost de Leij, zuijt Jan Lucas Baasten, west de vrouwe van Thoor [GAT R481:1v^o-5v^o (1774)]
- een parceel turfveld groot drie loopensaten ter plaatse genaamd Jacobs Hoek, zuijd den Landscheiding en noord de Leij [GAT R490:25v-29v (1792)]
- item een parceel moer en turffveld groot 12 Lop^n geleegen onder Tilborg ter plaatze de maasdijkse brug aan de Leij den hooijwas in huur en gebruik bij Peter Simons Meeuwense [GAT R493:99r^o-99v^o (1801)]
- item een parceel Heijbodem off turfveld groot twee Lopenzaten alhier inde Bijsters nabij de Heyhoeff noord de H. Geest Armen en een parceel heybodem gelegen als voor, noord de Leij [GAT R493:121v^o (1801)]
- een parceel heijbodem groot agt lop^n gelegen aan Maasdijk, west de Leij, noord den H: Geest armen [GAT R493:121v^o (1801)]
- parceel turfveld groot drie en een halff loop^n ter plaatze aldaar genaamd Jacobshoek zuijd de Landscheiding en noord de Leij [GAT R493:139r^o (1802)]
- een parceel turfveld groot zeeve loopensaten ter plaatze aldaar genaamd den Dalem oost de Leij west de Landscheiding [GAT R493:140r^o (1802)]
- de helft van den noordenkant in een parceel beemde, groot zeeve en drie vierde Loop^n ter plaatze genaamd de Vier Buunders, noord de Leij, west een dijkje [GAT R493:141r^o (1802)]
- Item een parceel heibodem groot omtrent drie Lopensen alhier onder Tilborg aan de Maasdijksche Brug, west de Leij [GAT R494:27r^o (1805)]
- een parceel uitgesteken putten groot zes lopensen oft &^a aanden ouden Draayboom aldaar oost de Leij [GAT R494:28r^o,28v^o (1805)]
- een parceel torfveld groot drie lopensen ofte &^a ter plaatze het Schaapschoor aldaar oost de Ley, west de gemeente [GAT R494:58r^o (1806)]
- een parceel torfveld groot twee lopensen ofte &^a ter plaatze de Beisters aldaar west de Leij [GAT R494:58v^o (1806)]
- een parceel torfveld inde Kalverstaardt belend zuid den H. Geest Armen van Riel, noord de Leij [GAT R494:103v^o,105r^o (1808)]

De Donge heet die Leije vanaf de grens van Tilburg met Riel tot de samenvloeiing van de Landscheiding met deze stroom. Daarna wordt deze stroom de *Dongh Aa* |162| genoemd, waaruit de naam Donge is ontstaan. Op de topografische kaart 50E (1:25.000) van 1976 wordt ze ten zuiden van de Bredaseweg de *Oude Leij* genoemd en ten noorden van deze weg *Donge*.

462. LEIJE, DIE

- beemd aan die Moerstraet aan die Leije [GAT R281:11v^o,12r^o (1533)]

Dit is een waterlaat lopende tussen de Quirijnstokstraat en Zwaluwsestraat, later genaamd *De Benedenste Brug*. Deze waterloop komt als *Heikantsche waterleiding* voor in het 'Register van de waterleidingen in de gemeente Tilburg', 1877 en 1879. Plattegronden tot ca. 1970 geven de namen *Heikantse waterloop* (vanaf het Lijnsheike tot de Rugdijk) en *Moerse waterloop* (vanaf de westzijde van de Rugdijk). De naam Moerse waterloop komt nog voor op de huidige plattegrond van Tilburg. Deze waterloop, die door het waterschap De Zandleij *Zwaluwenloop* wordt genoemd (en op Udenhouts grondgebied *Kasteelloop*) begint thans aan de Vlashoflaan.

462a. LEIJE, DIE

Deze Leije was een waterlaat die langs de *Berckdijck* |**22**| liep, van *Corvel* |**120**| tot aan de *Scaepsdijck* |**603**|. In het register van wegen en waterlopen van omstreeks 1850 [NAT 289s] wordt ten aanzien van deze waterlaat gezegd:

Over de waterlaat in de Schaapsdijk bij de zoogenaamde watering loopende langst de velden van Gerard Vermeer en J.P. Laurijssen en voorts uitwaterende langst het bosch van wijle Botermans in de sloot vanaf de aldaar in 1841 nieuw gemaakte weg, wijders over die sloot en over dien loopende vanaf den ouden weg van het Laar naar den Berkdijk, zoo mede over de sloot welke zijnen aanvang neemt aan de Oude Bredasche Baan in den Berkdijk welke zich alle ontlasten in de Blaak en wijders in de rivier de Leij en welke sloten bij besluit van H.H. Gedeputeerde Staten van 13 september 1842 laatstleden zijn schouwbaar verklaard zijnde onder deze schouw mede begrepen de waterlaat die heffende is aan de Laarsche Straat en loopende naar de Blaak.

Ze wordt in de 'Staat der Schouwbare waterleidingen in de Gemeente Tilburg' van 1873 [Notulen B&W] onder no. 20 omschreven als:

Een waterloop heffende aan de Wetering aan den Schaapsdijk, loopt langs de Blaak en ontlast zich in de Leij opgegeven onder N° 1.[6]

En in de legger der waterleidingen van 1869 [NAT 2533] lezen we:

Waterloop no. 20. Heft aan de watering in de Berkdijk tussen de percelen 193 en 1924 (sectie D), passeert de Peperstraat, de Otterstraat, de Policieweg, de Rechte Blaakweg en de spoorbaan en ontlast zich tussen de percelen 306 en 307 (sectie E) in de rivier de Oude Leij.

In het Register van de waterleidingen in de gemeente Tilburg (1877 en 1879) heet deze waterloop *Blaak*. Een deel van deze waterloop bestaat nog steeds.

Oudere vermeldingen zijn:

- huis in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan die Leije [GAT R281:24v° (1533)]
- Ten voorschreven daghe vercocht aenden Schaepsdijck teijnden den Berckdijck vanden eijnde als men compt vuijten Berckdijck naerder Leije toe [GAT, Van Visvliet 741 fol. 11v° (1601)]

463. LEIJKEN, DE

- stuk moerveld genaamd de Leijken aen die Rielsche Leije [GAT R296:3v° (1550)]

Dit moerveld is vernoemd naar het riviertje waaraan het lag.

Zie |**579**| voor verklaring.

463a. LEIJSLOET, DIE

- beemd in Lievegoer aan die Leijsloet [GAT R284:9r° (1537)]
- beemd in Lievegoer tussen Leijsloet en die Vroent [GAT R284:9v° (1537)]

De Leijsloet is de Rielse Leij, verder stroomafwaarts *Dongh Aa* |**461**| (Donge) geheten.

464. LICHTENBERCH, DE

(Zie ook: *Aert van Lichtenberch* |**7**| en *Hoeve vanden Lichtenberch* |**345**|.)

Oisterwijkse protocollen:

- aen goet te Lichtenberch [OP R143:50v° (1420)]
- tgoet te Lichtenberch [OP R144:67v° (1422)]
- erf Lochtenborch bij t reeckt [OP R201:3r° (1496)]
- erf Lichtenberch Dongen bij de Donge [OP R239:? (1535)]

---

6 De hier bedoelde *Leije* is de *Oude Leije* |**461**|, verder stroomafwaarts *Donge* |**162**| geheten.

De naam Lichtenberch kan verklaard worden als *verheffing in laaggelegen terrein*; *lichte* < *leeg(te)*, *laag(te)*, mnl. *leech*. Deze verklaring is gezien de topografische omstandigheden ter plaatse niet onmogelijk. Op de Topografische Kaart 44G is juist ten zuiden van het Wilhelminakanaal bij paal 15 nog een lichte terreinverhoging zichtbaar.

- die Lichtenborch int reeck [GAT R262:31r° (1510)]
- beemd in het Reck tussen de Aert van Lichtenbergh en die Leije [GAT R287:52v°-53r° (1540)]
- land aan de Lichtenberch onder en bij Dongen aan die Leije [GAT R289:52v° (1542)]
- huis bij Lichtenbergh aan de gemeijnt [GAT R291:35v°,35v°-36r° (1544)]
- beemd bij Lichtenberch in de Vier Buender tussen de landscheiding en de Leije en een beemd daar over de landscheiding [GAT R292:85v° (1545)]
- beemd bij Lichtenberch tussen de landscheiding en de Leije [GAT R293:55r°-55v° (1546)]
- beemd in het Reck tussen de Aert van Lichtenberch en die Leije [GAT R294:40v° (1547)]

De *Vier Buender* |**688**| liggen aan de Dongense kant van de Donge. De Lichtenberch lag ten noorden van de Donge tussen de *Uiterste Stuiver* en de Donge in de uiterste noordwestpunt van Tilburg.

465. LIEVEGOER

Lievegoer is een samenstelling van *lieve* en *goor*, waarbij *goor* 'moeras' betekent. *Lieve*, een vaker voorkomende waternaam, kan ontstaan zijn uit het onfrank. *libbon*, 'leven', waaruit het onl. *lifa*, 'overblijven, achterblijven', is ontstaan. Dit werkwoord verdrong het idg. ww. voor *leven*, verwant met *blijven*. *Blijven* is in het mnl. *blîven*. Een causitivum hierbij is het mnl. *bleiven*, 'overlaten', in het Tilburgs nog *blèève*, ofri. *lêva*, oe. *læfan* (in ne. *to leave*, 'overlaten, achterlaten'). De betekenis van Lievegoer is dan zoveel als *het overgebleven moeras*, of het goor aan een water, hier de *Leije* |**461**|.
Het toponiem wordt reeds genoemd in een oorkonde van 31 augustus 1359 als *in parochia de Westilborch ad locum dictum Lievengoer* (in de parochie Westtilburg ter plaatse geheten Lievengoer)[7]. Cerutti geeft zelfs een vermelding daterend van 1349: *Lievegoer*.[8]

- beempt gelegen in het ven Lijevegoer [GAT R274:49v° (1527)]
- heiveld aan die Hoghe Schoeten tussen Riel en Lievegoer, waar de Leije doorgaat en een heiveld in Lievegoer [GAT R279:16v° (1531)]
- beemd in Lievegoer aan die Leije [GAT R279:17r° (1531)]
- heiveld in die Hooghe Schoeten tussen Riel en Lievegoer aan de gemeijnt [GAT R280:10r° (1532)]
- beemd in Lievegoer tussen Leije en gemeijnt [GAT R280:37v° (1532)]
- erf genaam den Schoet bij Lievegoer tussen de gemeijnt en die Leije [GAT R284:8r°,8r° (1537)]
- beemd in Lievegoer aan die Leijsloet [GAT R284:9r° (1537)]
- beemd in Lievegoer tussen Leijsloet en die Vroent [GAT R284:9v° (1537)]
- moer, beemd en hei in die Zeepten tussen de gemeijnt en die Leije van Lievegoer [GAT R286:12v°,13r° (1539)]
- beemd aanden Calverstaert door Lievegoer aan de gemeijnt [GAT R287:75r° (1540)]
- beemd in Lievegoer aan de stroom [GAT R287:80r° (1540)]
- beemd aenden Calverstert bij Lievegoer [GAT R289:39v° (1542)]
- beemd tussen Lievegoer en Maesdijck [GAT R291:59r°-59v° (1544)]
- beemd in Lievegoer aan de gemeijnt en een heiveld aldaar [GAT R293:2r°-3r° (1546)]
- heide en weide in Lievegoer aan die Leije en een beemd aldaar [GAT R294:38r°-38v° (1547)]
- beemd en heide in Lievegoer tussen gemeijnt en Leije [GAT R294:48v° (1547)]
- heiveld aan Lievegoer aan de gemeijnt [GAT R295:40r° (1549)]

---

7 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 1, no. 1093.

8 Cerutti, F.F.X., *Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Heerlijkheid Breda*, dl. I (1956), nr. 195.

- beemd aan de Calverstert door Lievegoer [GAT R295:48v° (1549)]
- stuk heideveld groot ca. 25 lopensaet en 18 roeden ter plaetse genaamd tussen Maesdijck en Lievegoer tussen die gemeijnt van Tilburg een zijde en einde [GAT R296:42v° (1551)]
- stuk erf tot beemd, weide en heide liggende ter plaatse genaamd bij Lievegoer in die Schooten aldaar tussen de lopende stroom genaamd die Leije een einde, die gemeijnt van Tilburg en Goirle ander einde [GAT R296:78v° (1551)]
- stuk erf tot weide, heide en beemd liggende, waar die Leije tussendoor loopt, groot ca. 2 bunder, ter plaatse genaamd aan Lievegoer [GAT R297:59r° (1552)]
- Alnoch ontfanck vande parcheelen voor de Zeepten tot behouff vanden kercke vercocht opten iersten decembris 1595, beginnende van Lievegoir nae Riel toe aen, ende en sullen deselve parcheelen nijet moghen ingegraven worden [GAT, Van Visvliet 741 fol. 5v° (1595)]
- een heibodem in het Lievegoor [GAT, Rechterlijk Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- Item een parceel heiveld groot 7 lop^{n} genaamd Bossen Bodem, gelegen onder Tilborg ter plaatse Lievegoor belend oost en west de gemeente [GAT R494:104v° (1808)]

Oude vermeldingen van dit toponiem zijn:

- hubrechtsbeempt int tbroec van lyevegoer [OP R143:2v° (1418)]
- beempt op lievegoer tusschen moren broec ende die ghemeynt van Tilborch [OP R143:9v° (1418)]
- beempt aen lyevegoer aen die voert [OP R143:38v° (1420)]
- beempt in loco dicto lyevegoer aen die Voert [OP R143:76r° (1421)]
- beempt die cleyn coelhof bij lyevegoer aenden dreyboem [OP R143:117v° (1421)]
- des bonten beempt in lyevegoer in die coelhove [OP R144:8r° (1423)]
- weyde die schoet in lyevegoer [OP R144:37r° (1422)]
- inden scoet aen lievegoer [OP R145:14v° (1426)]
- tusschen lyevegoer ende Maesdijck [OP R145:21v° (1426)]
- erfenis die schoet in lyevegoer [OP R146:25r° (1429)]
- beempt die schoet in lievegoer [OP R147:31r° (1430)]
- beempt en breock tusschen Ryel en Livegoer [OP R148:17r° (1433)]
- heydehoeve in den Calfstert over lievegoer [OP R149:5r° (1437)]
- ter stede bij lievengoer [OP R152:6v° (1440)]
- erfenis tdorschoet bij lievengoer [OP R152:15v° (1440)]
- erfenis een heyninge ter stede aen lyevengoer [OP R153:25v° (1443)]
- weydevelt die schoet aen Lyvegoer [OP R153:30r° (1443)]
- sbeckersbeempt aen die leghe heyninge ter stede geheyten tusschen lievengoer en Maesdijck [OP R156:34v° (1446)]
- Hubrechtbeempt bij lievegoer [OP R157:6r° (1449)]
- Vellekensbeempt aen lievengoer [OP R157:14v° (1449)]
- beempt die Schoet bij Lievengoer [OP R158:4r° (1450)]
- beempt op livegoer [OP R160:12v° (1452)]
- beempt ter stede geheyten tussen lievengoer ende maesdijck [OP R163:4r° (1455)]
- t Gagelbroeck in t Lyevegoer [OP R163:17v° (1455)]
- tgagelbroeck aen lievegoer [OP R164:26v° (1456)]
- beempt op lievegoer [OP R164:26v° (1456)]
- in den Schoet aen Lyvegoer bij dat broeck Jans achter dat loe [OP R201:34r° (1496)]
- tussen lievegoer ende Maesdijck bij beckers beempt [OP R246:34v° (1542);R296:40r° (1565)]

Lievegoer lag aan de Donge bij de Gilzerbaan, juist gezegd net ten zuiden hiervan. De *Zeepten* |734| lagen ten zuiden van de Gilzerbaan, ten westen van Lievegoer, en heten op de topografische kaart (50E) van 1976 *de Sijsten*. De *Calverstert* |89| lag ten noorden van de Gilzerbaan en ten westen van de Donge. Op de kaart van D. Zijnen heet de brug over de Donge aan de Gilzerbaan de *Lievenvoortsvonder*.

466. LIJCKWECH, DE

- stuck in den groten acker aenden lijcwech [OP R149:6r° (1435)]

Een drietal verklaringen voor dit toponiem is mogelijk.

- *Lijk* is afkomstig van de Romaanse vormen **laigu*, *laiju*, ofra. *lay*, 'leek' via het germ. woord (mnl.) *leye*, 'tot het volk behorend'. Lijckwech zou dan zoveel kunnen betekenen als 'gemeijn wech'.
  In 1435 spreekt men van *die ghemeyn gebuer lijcwech, gaende van der gemeynder straten aent Laer neffen Jacops erve vander hoeven totter Loven ackeren waert in, uutgaenden tusschen dat lant van Donghen ende Jans Wevers erve* [OP R149:19r°]. Hier lijkt dan sprake te zijn van een triplicatie van hetzelfde grondbegrip: gemeyn, gebuer, en lijc(wech).
- Een stroom of waterlaat wordt in Tilburg Leij genoemd, dat wordt uitgesproken als 'laaj'. Een ander woord voor stroom, waterlaat of beek is leek of laak (< onl. *laca*). Dit kan makkelijk tot een vorm *leijkwech* hebben geleid, die door verkeerd begrijpen tot *lijckwech* is verworden. In deze verklaring betekent Lijckwech dan: weg langs de lee (leij) of leek, d.w.z. een weg langs een natuurlijke stroom of gegraven waterlaat. Opvallend is dat 'leken' of 'laken' niet zelden de grenzen vormen van oorspronkelijke leen- en allodiale goederen, zo ook waarschijnlijk hier.
- De meest waarschijnlijke betekenis echter is die welke uitgaat van mnl. *lijk* > nnl. *lit* zoals in *litteken* < mnl. *lijctêkijn*, 'kenteken, herkenningsteken' in de betekenis van grensteken, begrenzingsteken, waarbij men dient te denken aan het basisbegrip 'dood lichaam' (Mnl IV, 626). De betekenis is dan zonder meer die van grensweg.

Deze laatste verklaring verdient de voorkeur. Het impliceert tevens dat in feite elke weg die langs een waterlaat liep, als lijckwech kon worden benoemd, mits deze waterlaat tevens de grens vormde van een goed.[9] Dit laatste lijkt expliciet tot uitdrukking te komen in de volgende vermelding, waar met de *lijckweg* zonder twijfel de huidige Korvelseweg–Zomerstraat is bedoeld, die de grens vormde tussen de *Schijf* |**610**| enerzijds en de *Hoeve* (|**343**|) c.q. het *Goet ter Rijt* |**216**| anderzijds.

– een parceel saeijlants vier lopensaten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als t'selve metten maeten bevonden sal worden, gelegen binnen de prochien van Tilborg ter plaetse genaemt de Schijve, ontrent de Corvelsen molen aldaer tusschen erffenisse Geraert van Osch, de Erffgen: wouter jan Goijaert Crillaerts aen d'een sijde oostwaerts, ende tusschen erffenisse adriaen somers aen d'ander sijde westwaerts, streckende metten eenen eijnde aende erve anthonis aert peter Thielemans metten ackerweg, ende metten anderen eijnde aenden lijckweg aldaer [GAT R367:180ro (1662)]

De naam heeft dus vermoedelijk niets te maken met een weg waarover lijken naar de kerk werden gebracht. Ook Ferd. Smulders wist indertijd geen raad met deze naam.

– een huis, hof met zijn gronden en toebehoren, gelegen te Tilburg in die Heijdsijde aan een Lijckwech [GAT R291:36r°-36v° (1544);R292:78v°-79r° (1545);R295:5r° (1549)]

Het betreffende huis moet gestaan hebben tussen het einde van de *Stockhasseltsche-straat* |**644**| en de *Cauwenbergh* |**94**|.

Vermoedelijk dezelfde 'lijcwech' als bij het eerste punt wordt in 1482 genoemd: *die Lijcwech bij die heije neven Vekenacker* [OP R188:14r°]. Met deze 'lijcwech' is hoogstwaarschijnlijk een anders onbenoemde weg bedoeld, die van *Eijnthoven* |**178**| in zuidoostelijke richting liep, evenwijdig aan een waterloop die tussen *Hoevel* |**346**| en Enthoven hief en ten noordwesten van de *Moerenborch* in de Korvelse waterloop stroomde. De bewuste lijkweg is dan de (voormalige) Enthovenseweg. Ook 'vekens' stonden in de regel op de grens van twee goederen. Kortom: zowel 'veken' als 'leken'

---

9 Zoals in feite elke straat die naar of over de heide liep *Heij(d)straet*, iedere weg naar een/de molen *Moelenstraet* en iedere weg naar de kerk *Kerckstraet* of *Kerckwech* heette.

markeerden grenzen tussen goederen of van akkercomplexen. In het laatste geval vormde deze lijkweg de grens van het *Goet Inthout*.

467. LIJNDSCHE ACKEREN, DIE

- een stuck lants acht lopensaet ter steeden gheheijten inde Lijnsche acker [GAT R271:96r° (1521)]
- stuk land in de Lijndsche Ackeren [GAT R280:5r° (1532)]
- akker in die Lijndsche Ackeren in die Heijdsijde [GAT R284:38v° (1537)]
- land in die Heijdsijde in die Lijndsacker [GAT R290:55r°-55v° (1543)]
- land in de Stockhasselt in die Lijndsche Ackeren [GAT R294:24r°-24v° (1547)]
- land in die Stockhasselt in die Lijndsche Ackeren [GAT R295:8r°-8v° (1547)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- land den Lijndacker aen die lijnde [OP R146:36r° (1429)]

De *Lijndsche Ackeren*, op de kadasterkaart van 1832 *De Lind Akkers* genoemd, lagen tussen de Stockhasseltstraet, de Kromstraet, het Moleneind, het Lijnsheike en de Lijnsestraat (kaart van 1960). Op een kaart van 1992 zouden ze ruwweg worden begrensd door: Bellinistraat, van een punt op de Dirigentenlaan op ca. 100 m ten oosten van de Stokhasseltlaan naar de kruising Strausslaan–Leharstraat, Leharstraat, Lijnsheike, achter Wagnerplein naar de Heikantlaan, dwars over de Silcher- en Hindemithstraat tot de Hoffmannlaan, Hoffmannlaan, Mozartlaan tot ongeveer het kruispunt Heikantlaan–Stokhasseltlaan. Op de genoemde kadasterkaart wordt het oostelijk deel van de akkers, tegen het Lijnsheike *Het Linds Heike* genoemd.
Vroeger heeft men gemeend dat hier kennelijk een lindeboom heeft gestaan, die zijn naam gegeven zou hebben aan het *Goet ter Lijnde* |**215**| en de Lijndsche Ackeren. Dit is mogelijk maar echter niet waarschijnlijk.
De naam Lijnsheike is hier ook van afgeleid.

468. LIJSBET PAUWELS HOOFF

- in de Velthoven [GAT R285:los blad 26r° (1538)]

Onbekend waar in de Veldhoven dit gelegen was; betekenis: hoeve van Lijsbet Pauwels.

469. LIJSKE GOIJAERT ACKER

- akker aan Willemsdijck [GAT R290:27r°-27v° (1543)]

De *Willemsdijck* |**719**| lag bij de *Pijlijserhoeve* |**340**|.

469a. LIND AKKERS, DE

(Zie: *Die Lijndsche Ackeren* |**467**|.)

470. LOENSCHE GHERICHT, DAT

Ghericht wil zeggen 'onder bestuur van'.

- moer aan Peter Beijendijck bij dat Loensche Ghericht bij Egmons Moer [GAT R286:59v°-60r° (1539);R291:19v°-20r° (1544)]

Dit moet in de buurt van de *Cauwenberch* |**94**| gelegen hebben, bij de *Loonse Kommer*.

471. LOO, DAT

De naam stamt van het germ. *lauha–* (n), 'bosje op hoge zandgrond' (TW, 626). Na rooiing van een bos ging de naam niet zelden over op de akker.

- dat Loe [GAT R263:19v° (1511)]
- weiland en schaarbos genaamd dat Loo gelegen op Corvel tussen 2 straten [GAT R280:59v° (1532)]
- land met houtbos genaamd dat Loo gelegen op Corvel [GAT R281:23r° (1533)]

- land in den Hazenacker aan die Scheijtsteeghde bij het Loo, tussen het Loo en de Scheijtsteeghde [GAT R282:32r° (1535)]
- huis in het Rijlaer bij het Loo [GAT R282:32v° (1535)]
- huis in dat Rijlaer aan het Loo aan de Scheijtsteeghde [GAT R284:54r° (1537)]
- het Loo [GAT R293:24v°-25r° (1546)]

De *Scheijtsteeghde* |**606**| liep ten zuiden van de huidige Ringbaan-Zuid vanaf het eind van de *Poelstraet* |**560**| naar de voormalige Galgestraat, ongeveer over de noordelijke tribune van het Willem II-stadion. Hier moet het *Loo* bij benadering gelegen hebben: tussen Ringbaan en Korvelplein, Laarstraat en Tafelbergstraat. Oudere vermeldingen zijn:

- lant int Loe [OP R145:1v° (1426)]
- gemeyne pat die doer dat loe gheet aen dat Zantsche Veken [OP R146:27v° (1429)]
- die acker tot loe aen den pat tot loe waert [OP R147:19r° (1430)]
- in een stede geheyten dloe bij Corvel [OP R148:13v° (1433)]
- goet in een stede geheyten dloe bij Corvel [OP R152:48v° (1440)]

472. LOOACKER, DE

- stuk land genaamd de Looacker met een bosje westwaarts in Corvel ackeren aen die Poelstraet [GAT R296:27v°-28r°,67r°-67v° (1550)]

In de Oisterwijkse protocollen slechts eenmaal vermeld als:

- den loacker [OP R194:7v° (1488)]

Deze akker was duidelijk in of nabij het *Loo* |**471**| aan de *Poelstraet* |**560**| gelegen. In de akte van 1550 wordt bovendien bepaald dat de eigenaar van het betreffende stuk land 's-Heren schouwen van Corvel Acker en van de *Poel* |**558**| die daar heft, naar oude gewoonte dient te onderhouden, alsmede een gemeenschappelijk voetpad dat door het bosje loopt.

473. LOOACKERS, DIE

- stuck lants vijff en twentich lopensaet gheheijten den looacker [GAT R272:59v° (1523)]
- land genaamd de Looacker [GAT R285:46v° (1538)]
- de Looacker bij bezit van Baseldonck [GAT R293:46r°-46v° (1546);R294:15r°-15v° (1547)]
- de Looacker in die Commerstraet naast bezit van den Baseldonck [GAT R295:45v°-46r° (1549)]
- de Looacker achter de Hoevel bij bezit van Baseldonck en de Heerbaan [GAT R296:14r°-14v° (1550)]
- akkerland genaamd de Looacker [GAT R297:20v° (1551)]

Deze *Looacker* moet gelegen hebben tussen Enthoven en de huidige St. Josephstraat, bij de *Ordelvennen* |**529**|, daar ongeveer waar *Commerstraat* |**107**| en Oisterwijksebaan bij elkaar kwamen.

474. LOVEN

Ook in deze naam komt *lo(o)* voor; gewoonlijk wordt deze naam verklaard als het *ven bij het Loo* of iets dergelijks, waarbij ven ook kan betekenen: heide of veen, moer. Het is echter onwaarschijnlijk dat een heide in een lo(o) ligt.

Een andere mogelijkheid is dat Loven is ontstaan uit contractie van Lohoven, datief pluralis van germ. *hôbha–*, 'hoeve' met *lauha*, 'bosje op hoge zandgrond'. Een voorbeeld van een dergelijke ontwikkeling vinden we terug in een schenkingsoorkonde aan de Abdij van Postel:[10]

Sciendum quod, cum frater Rodulfus curiam de Lohoven undique muniret fossato.

---

10 Namen, Kerkelijk Archief 3288, fol. 151r°-152e (afschrift 13e eeuw, origineel ws. 1173).

(Hier is Loven bij Reusel bedoeld.) In dit geval betekent de naam zoveel als 'de boshoeve', d.w.z. de hoeve bij het lo(o). Vermoedelijk is de kern van Loven het voormalige goed Inthout en geeft de naam Loven de oorspronkelijke omstandigheden ter plaatse aan.
Inthout betekent letterlijk: in het bos. Dit goed was, zo kunnen we hieruit opmaken, een goed in een roding of open gedeelte van het bos. Een dergelijk goed is een 'hova' en deze hoeve lag in een 'lo(o)', vandaar 'lohova' → lohoven → Loven. Doordat de *h* in intervocale positie vermoedelijk zwak geaspireerd werd, verdween deze geleidelijk in de uitspraak, waardoor tevens het accent verschoof naar de eerste lettergreep.
Dit betekent echter geenszins dat alle 'Loven'-namen uit lohoven ontstaan zijn. Zowel Gysseling[11] als Weijnen[12] ziet als mogelijke oorsprong van verschillende Leuven- of Loven-namen een oude (prehistorische) waternaam '*lubanja', die zich via '*lovanja' ('luvanja') heeft ontwikkeld tot 'loven'.[13]

- loeven [GAT R261:19v° (1509)]
- die heystraet in loven [GAT R262:8r° (1510)]
- die Hoeven, Loven [GAT R262:17r° (1510)]
- Loven [GAT R262:24v° (1510)]
- Loven omtrent die Swartrijt [GAT R262:25r° (1510)]
- loeven [GAT R262:40r° (1510)]
- den pas op Loven [GAT R263:32r° (1511)]
- Hixpoirs acker, tSonderlock, de Persoon, Loven acker, Heijstmansdijck en Ruijbraecken in Loven [GAT R280:los blad 14r°,17v°-18r° (1532)]
- een berkenbos in Loven in die Heijstraet [GAT R280:39r° (1532)]
- huis in Loven [GAT R281:16r° (1533)]
- land in Loven in de Heijdstraet [GAT R281:30v° (1533)]
- huis in Loven [GAT R281:36v°-37r° (1533)]
- huis en weiland in Loven [GAT R282:63v°-64r° (1535)]
- land en weiland in Loven [GAT R282:64r° (1535)]
- heiveld in Loven aan die Ruijbraecken [GAT R283:3r° (1536)]
- land genaamd de Nuweleij in Loven bij de Zwartrijt, weiland en heide het Hoefke in Loven [GAT R283:51v° (1536)]
- Hixpoirs Acker in Loven [GAT R283:51v° (1536)]
- huis in Loven [GAT R283:52r°,52v° (1536)]
- weiland in Loven [GAT R283:52r° (1536)]
- geloect en land in Loven acker te Loven en land aan de Veedijck te Loven [GAT R284:15v°-16r° (1537)]
- huis in Loven en beemd daar aan Calenwiel [GAT R284:16r°,22v° (1537)]
- huis op de Zwartrijt in Loven [GAT R284:27v°-28r° (1537)]
- huis in Loven [GAT R284:28v° (1537)]

---

11 Gysseling, M., *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*, Brussel, 1960, deel I, blz. 611.

12 Weijnen, A., 'Praegermaanse elementen van de Nederlandse toponiemen en hydroniemen', in: *Tilliburgis*, publikaties van de R.K. Leergangen, no. 4, 's-Hertogenbosch, 1958.

13 Welke waterloop in het geval van het Tilburgse Loven in dat geval in aanmerking zou kunnen komen is onduidelijk; gedacht zou kunnen worden aan de (latere) Zwartrijt. Alhoewel namen van rivieren en beken niet zelden tot de oudste en meest constante toponiemen (hydroniemen) behoren, kan een naam zich later wijzigen. Een mooi voorbeeld hiervan is de 'leij' |460|, een naam van recentere datum, vaak pas gegeven nadat de mens in de natuurlijke stroming heeft ingegrepen. Een oudere benaming is niet zelden 'rijt' |583|. Zo kan de Zwartrijt theoretisch eerder 'lubanja' (het geliefde (water)) hebben geheten, doch bewijzen daarvoor ontbreken ten enenmale.

- huis in Loven aan de Pelgromswech [GAT R285:24r° (1538)]
- huis en Hixpoirs acker in Loven [GAT R285:28v° (1538)]
- huis in Loven met land en weiland [GAT R286:10v°-11r° (1539)]
- weiland in Loven [GAT R286:11r° (1539)]
- land in Hixpoirs acker in Loven [GAT R286:11v°,39r° (1539)]
- huis in Loven [GAT R286:14r° (1539)]
- huis aan die Broecksijde in Loven [GAT R286:56v° (1539)]
- weide en heide in Loven aan de Heerbaan [GAT R286:los blad 64r° (1539)]
- huis en land in Loven [GAT R286:64v°-65r° (1539)]
- huis in Loven [GAT R287:5v°,40v° (1540)]
- huis in Loven aan die Broecksijde [GAT R287:15v°-16r° (1540)]
- land in Loven in de Hixpoirs Acker [GAT R287:18r°,46r° (1540)]
- huis in Loven, weideveld genaam die Hoeve in Loven [GAT R287:31r° (1540)]
- huis land en erf in Loven [GAT R287:60v°-61r° (1540)]
- huis aan de Pelgromswech en weiland genaamd dat Elsenbosch in Loven [GAT R287:65v° (1540)]
- huis in Loven [GAT R288:1r° (1541)]
- hek in Loven [GAT R288:los blad 8r° (1541)]
- land in Loven [GAT R288:41r°-41v°,los blad 42r° (1541)]
- akker te Loven in de Mexlinge acker, land in het Sonderlock daar, aan de Heijstraet daar [GAT R289:7v°-8r° (1542)]
- huis in Loven, land in Sonderlock, in die Bocht te Loven [GAT R289:8r°-9v° (1542)]
- land in Loven in die Bocht, Weerkens Veldt en Wagenbort in Loven acker [GAT R289:9v°-10r° (1542)]
- Denijs acker in Loven acker [GAT R289:10r°-10v° (1542)]
- land in Loven in die Bocht [GAT R289:10r°-10v°,11r°-11v° (1542)]
- een stuk land genaamd het Heckenstuxken ter plaatse genaamd in Loven Acker [GAT R289:10v°-11r° (1542)]
- huis en land in Loven [GAT R289:15v° (1542)]
- huis in Loven [GAT R289:19v°-20r°,35r°,35v° (1542)]
- huis in Loven aan de Pelgromswech [GAT R289:39r° (1542)]
- land aan de Vorcuijl in Loven in de Bocht aan de Pelgromswech [GAT R289:42v° (1542)]
- land in Loven [GAT R289:45v° (1542)]
- land dat Haeckstuck en weiland in Loven bij bezit van Baseldonck [GAT R289:54r° (1542)]
- weide en heide in Loven aan de Veedijck en die Leije [GAT R290:41r° (1543)]
- land in Loven [GAT R290:46r°,59r° (1543)]
- huis in Loven [GAT R290:56v° (1543)]
- land in Loven in het Sonderlock [GAT R291:6r°,24r°,24r°-24v° (1544)]
- huis in Loven in die Heijstraet, weiland daar, land in Hixpoirs acker, land aan de Vorcuijl, land op die Zwartrijt en heide op die Ruijbraecken [GAT R291:24v°-25r° (1544)]
- land en dries in Loven in die Broeckstraet [GAT R291:26v° (1544)]
- in Loven in die Heijdschestraet [GAT R291:los blad 34r° (1544)]
- land in Loven [GAT R291:50v° (1544)]
- weiland in Loven in die Heijdstraet [GAT R291:53v° (1544)]
- in Loven bij de Vorcuijl [GAT R292:4v° (1545)]
- huis in Loven [GAT R292:8r° (1545)]
- huis in Loven aan die Heerstraet [GAT R292:31v° (1545)]
- huis met boomgaard in Loven [GAT R292:35r° (1545)]
- huis in Loven aan de Heerstraet [GAT R292:35v° (1545)]
- huis en grond in Loven [GAT R292:36v°-37r° (1545)]
- gracht met houtwas en een hool in Loven achter die Heijstraet [GAT R292:42v° (1545)]
- gronden in Loven [GAT R292:47v° (1545)]
- huis in Loven [GAT R292:62v° (1545)]
- Ista sunt bona et emolumenta et terrae Investiti de Tilborch... Item habet I lopensaets terre arabilis situm sub Loven [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1 (1545)]
- Item habet adhuc III lopensaet siliginis in Loven Regenoten noort en zuyt cultura de Baseldonck Sil(vaeducis) et west oost Anthonis van Boerden [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1 (1545)]
- de Hautacker en huis in Loven [GAT R293:7r°-7v° (1546)]
- de Oude Stede in Loven [GAT R293:8r° (1546)]

- huis en erf in Loven en land in Sonderlock [GAT R293:12r° (1546)]
- heide in Loven [GAT R293:26v° (1546)]
- weide in Loven [GAT R293:47r° (1546)]
- huis in Loven en land de Bieshof daar in het Sonderlock aan de Pelgromswech [GAT R293:52v° (1546)]
- land in Loven in het Sonderlock [GAT R293:61r° (1546)]
- huis en grond in Loven [GAT R293:84r° (1546)]
- huis in Loven aan de Heerbaan [GAT R294:7r°-7v° (1547)]
- land in Loven aan die Broeckstraet [GAT R294:25r° (1547)]
- goederen te Loven [GAT R294:34r°-35r° (1547)]
- beemd genaamd Scippers Hoff aan die Broeckstraet aan die Leije [GAT R294:36r° (1547)]
- huis en grond te Loven aan de Pelgromswech [GAT R294:37r°-37v° (1547)]
- huis, hof, schuur en grond in Loven aan de Heerbaen [GAT R294:49v° (1547)]
- huis aan de Pelgromswech en land aan de Zwartrijt en Heerbaan in Loven [GAT R294:50r° (1547)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi ter plaatse genaamd Loven [GAT R296:11r° (1550)]
- een huis, hof, schuur, schaapskooi met grond groot ca. 11 lopensaet ter plaetse genaemd Loven [GAT R296:30r° (1550)]
- huis, hof, schuur, turfschop gelegen ter plaatse genaamd Loven tussen die gemeijn heerbaen een zijde, die gemeijn Heijstraet ander einde, hiertoe 1 roede dijk op de Veedijck met 's-Heren schouwen daarvan te onderhouden [GAT R297:26v°-27r°,29r°-29v° (1551)]
- stuk land groot ca. 6 lopensaet met de schuur en het turfschop daarop staande ter plaatse genaamd Looven aan die Broecsijde aldaer tussen die Broeckstraet ander zijde en een einde, die gemeijn Heerstraet ander einde [GAT R297:33r° (1551)]
- een graft met de houtwas daarop staande, en met een hool daarachter aanliggende van 1½ voet breed en beneden, dat er een schop door kan gaan, de gehele graft met de hool ca. 10 roeden lang gelegen ter plaatse genaamd Loven [GAT R297:41v° (1551)]
- goederen in Loven [GAT R297:67v° (1552)]
- huis, hof, schuur met grond en toebehoren ter plaatse genaamd Loven oostwaarts de gemeijn straet een zijde en de gmeijn heerbaen aldaar ander einde [GAT R297:77r°-77v° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond, een stuk erf in weide liggende en w stukken heiveld aan elkaar gelegen ter plaatse genaamd Loven [GAT R297:79r°-79v° (1552)]
- huisje met een hof en toebehoren en erfenis daaraan liggende groot ca. 4 zestersaet ter plaatse genaamd Loven [GAT R297:79v°-80r° (1552)]
- een stuk weiland en twee heivelden daarachter met een steeg aankomende samen groot 7½ lopensaet en 11 roeden ter plaatse genaamd Loven [GAT R298:1r° (1552)]
- huis en hof met zijn gronf en erfenis ter plaatse genaamd Loven in die Heijstraet [GAT R298:2r°-2v° (1552)]
- 4 percelen land genaamd die Hixpoirs Ackerkens, zo groot als deze elkaar rakende achter elkaar gelegen zijn ter plaatse genaamd Loven in die Hixpoirs Ackeren [GAT R298:10v°-11r°,11r°-11v° (1552)]
- stuk land genaamd de Hautacker, de gehele akker ca. 10 of 11 lopensaet groot, ter plaatse genaamd Loven aan die Broecksijde tussen erfenis van de Tafel van de Heilige Geest van Tilburg een zijde, erfenis van Lenaert Sijmon Matheus ander zijde, die gemeijn heerbaan aldaar een einde, een gemeijn straat genaamd de Broeckstraet ander einde [GAT R298:14v° (1552)]
- In 3° Registro Gerardi Vuchs Pastoris in Tilborch inveniuntur litterae, de verbo ad verbum quod ipse Dominus Gerardus Vuchs vendidit duos agros spectantes ad Pastoratum sitos in Loven, ad tria lopinata pro vijff ende negentich karolus gulden ende ten mate sal wesen thiend vrij. Actum anno 1552 den XIII octobris. Emtor subsignavit videlicet Dierck Peters van Sonne et alius et ita frater Gerardus Vuchs [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1552)]
- te Loven aen de Broeckstraet [GAT R313:21v° (1568)]
- dlopenst van sijnen voorhooft met eene watere daer inne drevende voorde beesten tot Looven [GAT, Van Visvliet 741 fol. 14r° (1601)]
- op Loven, leengoed aenden Hoeve van Brabant [GAT R355:los blad na 114 (1633)]
- ene huijsinge, schuere ende schop metten gronde vandien, ende erffenisse daer aenliggende, ende daer toe behoorende, ses loopensaten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als d'selve gelegen is binnen de prochie van Tilborgh, ter plaetse genaemd Looven int Sonderlock, aldaer tussen erffenisse Jan adriaen henricx aen d'een sijde suijtwaerts, Jan Laureijs Peijnenborgs west, den gemeijnen straet oost ende de gemeijne baen noortwaerts [GAT R371:35r°-37v (1670)]

- de helffte aenden westen kant in een parceel ackerlant groot in't geheel vier L^{ten} ofte &^{a} gelegen onder dese heerlijckheijt van Tilborg ter plaetse Looven, aldaer noort de gemeene wegt [GAT R472:415^{v}-418ro (1730)]
- de helfte sonder de graft inde aensteede aenden suijden kant groot in't geheel ses L^{ten} ofte &^{c} gelegen onder dese heerlijckheijt van Tilborg ter plaetse Looven oost de gemeene straet [GAT R472:415^{v}-418ro (1730)]
- een parceel ackerlant groot vier L^{ten} ofte &^{c} gelegen onder Loven ter plaetse genaemt het quaat gat, aldaer oost de waterlaet ende noort den gemeenen wegt [GAT R472:415^{v}-418ro (1730)]
- ackerlant groot in't geheel vier L^{ten} ter plaetse Loven genaemt den Lange acker, noort de gemeenen wegt [GAT R472:415^{v}-418ro (1730)]
- de Heeren Huijsinge genaemt Moerenborg gestaen alhier binnen Tilborg ter plaetse genaemt Loven [GAT R477:36v^{o}-37v^{o} (1750)]
- een parceel weyde met een weytje daer aen gelegen over den Groenendijk groot vier L^{ten} ter plaetse Loven aldaer oost de Heeren verkoopers, west den rgoenendijk en noort de waterlaet en sal dit parceel moeten weegen langs de groenenweg [GAT R438:76r^{o} (1750)]
- een parceel weijde groot twee en een half L^{ten} gelegen tot Tilborg onder Loven, met sijn omstaende schaerhout aldaer, noort de waterlaet [GAT R438:76r^{o},76v^{o} (1750)]
- een parceel weyde groot een halff L^{ten} gelegen tot Tilborg onder Loven aen den groenenweg voor de waterlaet aldaer oost den groenen weg, suyt het voorste Bosch, noort de waterlaet synde beplant met else schaerhout [GAT R438:78r^{o}-78v^{o} (1750)]
- een parceel ackerlant groot een en een half L^{t} genaemt den bultacker gelegen onder Loven aen de baen, aldaer noort de baen [GAT R438:79v^{o} (1750)]
- parceel ackerlant genaemt het Claverweijke groot een half L^{t} gelegen onder Loven, aldaer oost en noort de Heeren verkoopers, west de wegh [GAT R438:80r^{o}-80v^{o} (1750)]
- een parceel ackerlant genaemt den hondsacker groot twee en een half L^{ten} gelegen onder Loven, oost eenen wegt, suijt de waterlaet, belast met twintig nisten vlas twee vaten gerste en twaalf stuijvers ses penñ: te belaelen op Ste Martens dag aen den Rentm: van den Prins van Sulsbach tot St Michiels Gestel [GAT R438:80v^{o}-81r^{o} (1750)]
- vier parceelen ackerlant aen malkanderen gelegen groot elf en een half L^{ten} genaemt de Toorn acker, met het parceeltje over de baen daer aen gehoorende groot ses roeden gelegen onder Loven aldaer oost eenen gemeenen wegh, suijt de herbaen [GAT R438:81v^{o}-82r^{o} (1750)]
- een parceel bosch, beplant met ontrent de hondert wel wassende eijke en jonge boomen, met een jonge dreef en schaerhout groot een L^{t} gelegen onder Loven, aldaar oost en suijt de Heeren vercoopers west en noort de waterlaet [GAT R438:83v^{o} (1750)]
- een parceel weijde en schaerbos daer aen gelegen, groot tesamen twee en een half L^{ten} van outs gen^{t} Jan Taets weijde, gelegen onder Loven, noort de vercoopers [GAT R438:83v^{o}-84r^{o} (1750)]
- een parceel ackerland groot een loop$^{t}_{=}$ ter plaatse Loven [GAT R490:33r^{o} (1792)]
- item een parceeltje land, groot drievierde loop^{t} ofte daar omtrent, gelegen ter plaatse Loven aan den Langenweg aldaar [GAT R490:34r^{o} (1792)]
- twee weide, aan Elkanderen, zamen groot zeeven en eenhalf Loopensaaten ter plaatse Looven, west de straat [GAT R490:45v (1792)]
- une maison, écurie, grange, jardin et terres adjacentes dans la section dite Loven cotée par la Lettre L Nº 1144 [GAT R467:55 (1811)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen komt Loven veelvuldig voor:

- te loeven neven den wech die tot Enschit doer die Ackeren ghaet [OP R143:16r^{o} (1419),44r^{o},65v^{o} (1420), 160r^{o} (1421);R144:30r^{o} (1422)]
- in Loeven opten Waterlaet van Moerenborch [OP R144:68v^{o} (1422),90v^{o} (1423);R145:14r^{o} (1426);R147: 42r^{o} (1430);R148:7v^{o},30v^{o} (1433)]
- in Loven neven dlandt van Donghen [OP R149:5r^{o},19r^{o} (1435);R152:36r^{o},59r^{o} (1440);R153:21v^{o},34r^{o} (1443);R155:17v^{o} (1445);R156:22v^{o} (1446);R188:4v^{o} (1482);R189:12r^{o} (1483);R201:28v^{o} (1496)]
- in Loven Ackeren aen die Broeckside [OP R149:48r^{o} (1437)]
- op die Putten [OP R152:13v^{o} (1440)]
- Optie Putten [OP R158:1r^{o} (1450)]
- inden Hertganck van Loven [OP R252:8r^{o} (1548)]

Loven was een zeer uitgestrekt gebied, vele malen groter dan wat wij nu onder Loven verstaan. Het was ruwweg gelegen tussen:

- in het noorden de *Ruijbraecken* |**595**|,
- in het westen de *Commerstraet* |**107**|, Enthoven, de huidige Lovensestraat en Hoefstraat,
- in het zuiden de *Leij* |**460**|, en
- in het oosten de *Zwartrijt* |**741, 742**|.

In later eeuwen werd dit grote gebied opgedeeld in een *Groot Loven* en een *Klein Loven*. Wanneer deze tweedeling precies heeft plaatsgevonden, is niet bekend. Diederik Zijnen (1760) geeft de naam *Loven* voor het gebied in het uiterste oosten van Tilburg rond de oude weg naar Enschot en de huidige Zonderlokstraat.
Het deel van Loven bij de Leij werd de *Broecksijde* genoemd.

475. LOVEN ACKER, DIE

Ook: Die Lovensche Ackeren.

Oisterwijks protocol:

- den grevenacker in die loven ackeren [OP R148:7v° (1433)]

Tilburgse protocollen:

- die Zwaluwentonghe in de Loven acker aent lant van Dongen [GAT R263:32r° (1511)]
- dat Haeckstuck in Loven Acker bij het klooster van Baseldonck [GAT R279:49r° (1531)]
- land in Loven Acker aan een kerckwech [GAT R280:los blad 14r° (1532)]
- land in Loven acker [GAT R281:16r° (1533)]
- land in Loven Acker aan een waterlaat en land daar aan de Heerbaan [GAT R282:53r° (1535)]
- 2 stukken land in Loven acker bij de persoonschap [GAT R283:9v° (1536)]
- land in t Sonderlock in die Lovensche Acker [GAT R283:19v° (1536)]
- hofstad in Loven en 2 stukjes land in die Lovensche Ackeren aan de Heerbaan [GAT R283:51r° (1536)]
- land genaamd de Waterlaet in Lovensche Ackeren [GAT R283:51v° (1536)]
- land het Haeckstuck in de Lovensche Ackeren aan een waterlaat [GAT R283:52r° (1536)]
- een stuck landt dat Huijben Acker aen die Lovensche Ackeren met de H. Geest van Tilborch ander einde [GAT R283:54v° (1536)]
- land die Driehoeck Eeghde aan de Heerbaan en Persoon en land in Caleweij achter Persoons in Loven ackeren [GAT R283:54v°-55r° (1536)]
- die Loven acker [GAT R284:16r° (1537)]
- stuk land in Loven Acker [GAT R286:56v° (1539)]
- land in Loven acker [GAT R287:15v°-16r° (1540)]
- land dat Haeijenstuxken in Loven Acker [GAT R287:31r° (1540)]
- land dat Haeckstuck in Loven Acker naast Convent vanden Baseldonck [GAT R287:40v° (1540)]
- land in Loven Acker [GAT R288:41r°-41v°,los blad 42r° (1541)]
- land genaamd Weerkensveld en het Wagenboert in Loven Acker [GAT R289:9v°-10r° (1542)]
- land genaamd Denijs acker in Loven acker [GAT R289:10r°-10v° (1542)]
- dat Heckenstucken in Loven Acker [GAT R289:10v°-11r° (1542)]
- dat Haeckstuck in Loven Acker naast het Convent vanden Baseldonck [GAT R289:19v°-20r° (1542)]
- land het Vlierstuck in Loven Acker [GAT R289:35r° (1542)]
- land dat Haeckstuck in Loven Acker naast Convent vanden Baseldonck [GAT R289:54r° (1542)]
- land in Loven acker [GAT R290:39r°-39v° (1543);R291:7r°,40v° (1544); R292:36v°-37r°,62v° (1545);R293:11v°-12r° (1546);R294:20r° (1547)]
- de Grote Acker in Loven Acker en land Dordelven daar naast Baseldonck [GAT R293:62r° (1546)]
- land in Loven acker bij Baseldonck en huis aldaar aan de Heerbaan [GAT R294:49v° (1547)]
- land in Loven Acker aan die Hooghe Driessen aan de Heerbaan en waterlaat [GAT R295:20r°,20r°-20v° (1549)]
- akker in Loven Acker [GAT R295:43v°-44r°,44r°-44v° (1549)]
- Heijlen Weije in Loven Acker omtrent de woning van de Persoon [GAT R295:49r°-49v° (1549)]
- stuk land gelegen ter plaatse genaamd Loven Acker [GAT R297:1r°-2r°,2r°-3r° (1551)]
- stuk land groot ca. 2 lopensaet min 3 roeden en een half vierde roede in Loven Acker [GAT R297:8r°-8v° (1551)]

- stuk land groot 3 lopensaet en 8 roeden min 3 voet ter plaatse genaamd in Lovenacker tussen een gebuur akkerwegske en die gemeijn Heerbaen aldaar [GAT R297:58v°-59r° (1552)]
- 2 stukjes land samen groot 1 lopensaet ter plaatse genaamd in Lovenacker het tweede aan erfenis van het convent en klooster vanden Baseldonck noordwaarts [GAT R297:74r°-74v° (1552)]
- 2 stukken land in Loven Acker [GAT R297:77r°-77v° (1552)]
- stukje land genaamd het Vlierstuck gelegen ter plaatse genaamd in Loven Acker aan de gemeijne Heerbaen [GAT R297:78r°-79r° (1552)]
- 3 stukjes land ter plaatse genaamd in Loven Acker in Hixpoirs Acker [GAT R297:89v° (1552)]
- stuk land genoemd de Waterlaet groot ca. 2 lopensaet ter plaatse genaamd in Loven Acker [GAT R298:10v°-11r°,11v° (1552)]

Overige bronnen:

- Item habet investus decimam in manso suo hoc est in de Bocht by de Cruysstraet. Item in den Moerenborch. Item noch in de Streep. Item noch drie lopensaet in den Lovenacker [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1527)]
- Ista sunt bona culturae (van de investiet): Item in Lovenacker [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1541)]
- Ista sunt bona et emolumenta et terrae Investiti de Tilborch... Item habet decimam dictam den Lovenacker quam invexit Investitus semper; Item die Lovenacker (videlicet) annue VI modios siliginis XVI libros butyri [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1 (1545)]

De *Loven Ackeren* werden ruwweg begrensd door Van Meterenstraat-Dijksterhuisstraat-Kapitein Nemostraat (noord), de voormalige Nieuw-Lovenstraat (oost), Kommerstraat (zuid), en Lovensestraat-Enthovenseweg (west). Uit de *Lovenacker* moest een deel, (één karrevracht), van de oude tiend betaald worden aan de pastoor van Tilburg:

- Pastor habet duos currus decime antique, unum inde Lovenacker, alterum in de Schijve [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 136 (1621)]

M

476. MAEIJE, DIE

Maeije is een vorm van *made*, hetgeen in het mnl. 'hooiland' betekent. Het werkwoord *maaien* is van dezelfde idg. wortel afgeleid.

- een beemd 't hoernicsken Tilborch bij die Maij [BP R1189:136r° (1415)]
- erf in die Ghilze Vucht [GAT R286:36r° (1539)]

Die Maeije ligt ten westen van de Landscheiding tegenover *Dalem* |147|; dus niet binnen het grondgebied van Tilburg.

477. MAESACKER, DIE

- in die Schijve omtrent Willemsdijck [GAT R291:50v° (1544)]

Deze akker is vernoemd naar een zekere Maes, roepnaam voor Thomaes. Hoogstwaarschijnlijk ten westen van de Pijlijserstraat gelegen.

Zie: *Willemsdijck* |719|.

In de Oisterwijkse protocollen wordt eveneens melding gemaakt van:

- land die Maesacker [OP R158:7v° (1450)]

evenals in het Bosch protocol:

- een akker geheeten die Maesacker te Tilborch [BP R1186:24v° (1409);R1188:354v° (1414)]

Of het hier in deze twee gevallen om hetzelfde stuk land gaat is niet duidelijk.

478. MAESDIJCK, DIE

De naam 'Maes' is een persoonsnaam, namelijk de roepnaam voor Thomaes. Doch dit hoeft hier niet noodzakelijkerwijs zo te zijn. Ook een herkomst uit een grondvorm *mosa-*, die ten grondslag ligt aan de naam van de rivier de Maas, is mogelijk. Dit woord is een algemene waternaam < germ. **musa* < idg. **meus*, een *s*-afleiding van **meu* of **mu-* met de betekenis van 'modderig, vuil'. De *s*-afleiding daarvan duidt vaak op moerassige omstandigheden.

- maesdijck [GAT R261:16r° (1509);R262:14v° (1510)]
- die heijstenstraet aen Maesdijck [GAT R264:2r° (1512)]
- die Maesdijck [GAT R264:7r° (1512)]
- heiveld aan Maesdijck [R:279:9r°,10v°-11r° (1531);R281:los blad 9r° (1533)]
- heiveld tussen Maesdijck en de Heijdsestraet aan die Leije [GAT R279:35v° (1531)]
- beemd in Maesdijck aan de Leije [GAT R279:54r° (1531);R281:29r° (1533)]
- beemd aan Maesdijck aan die Leije [GAT R280:42r° (1532);R281:10r°,25r° (1533);R284:24r° (1537);R288:69v° (1541);R289:32v° (1542);R290:6r°-6v° (1543);R292:50r°-51r°,86v° (1545)]
- beemd aan Maesdijck tussen de Hultensche Heijvelden en de Leije [GAT R282:5v° (1535)]
- heiveld aan Maesdijck [GAT R282:25r° (1535);R290:27r°-27v° (1543)]
- beemd aan Maesdijck tussen de Hultensche Coeijweijen en die Leije [GAT R285:1r° (1538)]
- heiveld aan Maesdijck aan die Leije [GAT R285:14r° (1538);R290:26r° (1543);R293:31v°-32r° (1546);R295: 5v° (1549)]
- beemd tussen Truden Claeus beempt en Maesdijck [GAT R287:49r°-49v° (1540)]
- heiveld in Maesdijck [GAT R287:57v°-58r° (1540)]
- beemd in die Coelhoeff aan Maesdijck tussen de weiden van Hulten en die Leije [GAT R291:23v° (1543)]
- beemd tussen Lievegoer en Maesdijck [GAT R291:59r°-59v° (1543)]
- beemden aan Maesdijck aan die Leije [GAT R292:53r°-53v° (1544)]
- weide en heide aan Maesdijck [GAT R293:23r° (1546)]

- beemd van een half bunder gelegen naast Maesdijck en een lopensaet gelegen aan den Haensberch [GAT R293:24v°-25r° (1546)]
- stuk beemd met een stuk heiveld aan Maesdijck [GAT R296:28r°-28v° (1550)]
- stuk erf in heide en weide liggende ter plaatse genaamd aan Maesdijck, de voors. Maesdijck zuidwaarts, en 's-Heren schouwen van de Heijningen aldaar te onderhouden [GAT R296:40v° (1550)]
- stuk heideveld groot ca. 25 lopensaet en 18 roeden ter plaetse genaamd tussen Maesdijck en Lievegoer tussen die gemeijnt van Tilburg een zijde en einde [GAT R296:42v° (1551)]
- erf in weide en heide liggendegroot ca. 3 bunder, aan Maesdijck [GAT R296:47r°,47v° (1551)]
- stuk heiveld ter plaatse genaamd die Heijstraet bij Maesdijck tussen die gemeijnt van Tilborch een einde, die Leije aldaer ander einde [GAT R296:71v°-72r°,72r°-72v° (1551)]
- een parceel uijtgesteeken putten groot drie L^ten ofte &^c gelegen aan Maas-dijck, oost de Leij [GAT R479:108ro-110ro (1764)]
- een parceel schaarbosch en heijde groot vier lopensaten aan Maasdijk, zuid en west de heijde [GAT R490:47r° (1792)]

De naam is al oud, hij wordt reeds vermeld in de Oisterwijkse protocollen:

- aan Maesdijck [R143:2r° (1418)]
- heijdelandt aen Maesdijck [R144:58v° (1422)]
- tussen Lijevegoer en Maesdijck [R145:21v° (1426)]
- aen Maesdijck in die ledich heijninge [R145:24v° (1426)]
- beempt te Maesdijck aen die Leijde [R155:14r° (1445)]
- Maesdijck [R155:10r° (1445);R162:2v°,16r° (1454)]
- tussen Lievegoer en Maesdijck aan de Leghe Heijningen [R156:34v (1446)]
- Hagaertsbeempt bij Beckersbeempt omtrent Maesdijck aan de Bloetbeempten [R158:18v° (1450)]
- tussen Lievengoer en Maesdijck [R163:4r° (1455);R246:34v° (1542)]

De Maesdijck is de huidige Diepestraat vanaf de brug over de Donge, naar Klein-Tilburg. Op de kaart van Zijnen staat de benaming *Maasdyk* enkel voor het stukje ten westen van de brug over de Donge. Het stuk aan de westzijde daarvan tot aan Tilburg heet op deze kaart *Weg van Breda na Tilborg*.

De naam is al oud en wordt zoals we gezien hebben al in de 15e eeuw genoemd. Op de kaart van Zijnen van 1760 is deze weg aangegeven als verlengde van de huidige Bredaseweg. Of de Bredaseweg tussen *Berckdijck* |22| (Friezenlaan) en de brug over de Donge in deze vorm in de 16e eeuw al bestond, is moeilijk te zeggen. In de registers tussen 1530 en 1550 is hier van een heerweg geen enkel spoor te vinden. Echter, in 1551 [GAT R296:47r° en 47v°] mogen we uit een vermelding opmaken dat de Maesdijck ook ten oosten van de brug over een onbepaalde lengte al bestond. Dan namelijk wordt gesteld dat Jan, zoon van wijlen Denijs Mutsaerts de oude, als schuldenaar heeft beloofd te betalen aan zijn broer Jan, zoon van wijlen Denijs Mutsaerts de jonge, een jaarlijkse en erfelijke cijns uit een stuk erf van 3 bunder gelegen aan de Maesdijck, deze zuidwaarts, een erfenis toebehorend aan Claeus Henrick Brabants noordwaarts, de gemeijnt een einde (d.w.z. oostwaarts) en Jan Denijs Meijnaerts ander einde. Nu nog steeds bezit de familie Mutsaerts (een deel van) deze grond aan de Bredaseweg op de hoek met de Reeshofweg.

Het is mogelijk, maar het kan ook zijn dat de huidige rechte weg wat later, in de 17e of 18e eeuw in deze vorm is aangelegd als vervanger van een meer slingerende weg over de heide. Wanneer in 1712 prins Willem van Hessen Kassel toestemming krijgt een stuk hei van de gemeijnt in te graven, waaruit uiteindelijk de *Oude Warande* ontstaat, wordt als zuidelijke begrenzing *den nieuwen dijk* aangegeven. In elk geval wordt de naam Maesdijck al vroeg vermeld. Volgens het Poot-reglement dat in het jaar 1698 werd afgekondigd, werd de ingezetenen gelast *"over de heiden en gemeentens, wegen, die veertig voeten breed moesten zijn, van het ene dorp naar het ander, zo regt als het mooglijk*

ware, te maken, en die met een, twee of meer rijen boomen te beplanten." Dit reglement werd in de jaren 1716 en 1746 hernieuwd.[1]

- een parceel heijbodem groot agt lop^{n} gelegen aan Maasdijk, west de Leij, noord den H: Geest armen [GAT R493:121v^{o} (1801)]

De H. Geest van Tilburg bezat een stukje heide even ten noorden van de huidige Bredaseweg in het gebied *De Oude Draaiboom* |**533**|, oostelijk van de *Leij* |**461**| (kadastraal 1832: sectie F 656). De bewuste heibodem moet derhalve tussen de Bredaseweg en het stuk van de H. Geest en de Leij gelegen hebben.
Nog in 1840 werd de brug in de Bredaseweg over de Donge aangeduid als de *Maesdijkschebrug.*[2]

479. MALACKER, DIE

- land bij de Malstraet [GAT R285:20v^{o}-21r^{o} (1538)]
- land in Broechoven aan de Malstraet [GAT R286:50v^{o}-51r^{o} (1539);R287:12v^{o} (1540)]

De Malacker lag in wat nu het Leijpark is. Zie ook: *Achtermal* |**2**|.

480. MALGAT, DAT

- in achtermal aan de Malstraet [GAT R286:50v^{o}-51r^{o} (1539)]
- aan de Malstraet [GAT R287:12v^{o} (1540)]

Dit lag eveneens in het huidige Leijpark. Een van de vijvers hier, waarschijnlijk de meest oostelijke, was voorheen het Malgat. Zie kaart van D. Zijnen.

481. MALSTRAET, DIE

- land in Broekhoven aan de Malstraet [GAT R285:1v^{o} (1538)]
- d'Ou Stede van Willem Laureijs Ansems in die Broecksijde aan die Malstraet en die Rijtstraet [GAT R285:19v^{o}-20r^{o} (1538)]
- land de Malacker bij de Malstraet [GAT R285:20v^{o}-21r^{o} (1538)]
- de Malacker aan de Malstraet en het Malgat aan de Malstraet [GAT R286:50v^{o}-51r^{o} (1539);R287:12v^{o} (1540)]
- beemd in Achtermal aan de Malstraet [GAT R287:72v^{o} (1540)]

Waarschijnlijk is het de verbindingsweg tussen de huidige Groenstraat en de Driehuizendijk. De Rijtstraet |**588**| is het weggetje in het Leijpark dat parallel loopt aan de Leijparkweg. Dit loopt nog langs een waterloop (een restant van de Oerlese waterloop).

482. MARIJEN HOECK

- heiveld bij de Ruijbraecken [GAT R289:9v^{o}-10r^{o} (1542)]

De juiste ligging is onbekend, maar in elk geval moet het aan de Lovense kant van de *Ruijbraecken* |**599**| geweest zijn.

483. MARTENS ACKER

- in de Schijve [GAT R293:13r^{o}-14r^{o},14r^{o}-15r^{o} (1546)]

---

1 Heurn, J.H. van, *Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant*, Utrecht, 1776, (fotomechanische herdruk 's-Hertogenbosch, 1974, dl. 1, blz. 16).

2 Grote Historische Atlas, dl. 4, kaartfragment 57.

- drie stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve, het ene genaamd de Grote Acker, het andere genaamd Martens Acker en het derde genaamd dat Schipvliess en nog uit een stuk land genaamd de Gulden Bodem [GAT R296:38r°-38v° (1550)]

De akker moet gezien de belendingen gelegen hebben in de *Schijve* |**610**| aan de kant van de *Rijt* |**583**|. Deze akker was waarschijnlijk eigendom van een zekere Martens, vermoedelijk van Merten Gielis Back, wiens nakomelingen de naam Martens dragen. Hieruit blijkt dat het toponiem in de 16e eeuw nog niet zo oud was, aangezien hij leefde in de tweede helft van de 15e eeuw.

484. MEEUKES ACKER

Meeuke is een verkleiningsvorm van Meeus, roepnaam van Bartolomeus.

- land de Meeukes Acker in de Schijve bij de Berckdijck [GAT R281:20v°-21r° (1533)]
- stuk land genaamd de Meeuckens acker in die Schijve [GAT R297:16r°-16v°,16v°-17r° (1551)]
- huis, hof en grond ter plaatse genaamd de Berckdijck aan de straat met recht van wegen over het achterste eind van de erfenis voors. een zeker stuk land genaamd de Meeukes acker gelegen in de Schijve [GAT R297:30r° (1551)]

Uit de laatste verklaring wordt duidelijk dat de akker even ten noorden van de *Berkdijck* |**22**| in de *Schijf* |**610**| gelegen moet hebben.

485. MEEUS HOEVE, DIE

Zie |**484**| voor de verklaring van het eerste naamsdeel. *Hoeve* duidt hier op een oppervlaktemaat. Zij wordt reeds genoemd in 1415:

- een beemd den berckenhoernic bij Meeus hoeve [BP R1189:136r° (1415)]

Vermeldingen in de Tilburgse schepenprotocollen zijn o.a.:

- beemd [GAT R282:24svo-25r° (1535)]
- beemd in de Elsbeempt in het Ghilsche Broeck bij Meeus Hoeve [GAT R283:26v° (1536)]
- beemd in Meeus Hoeff aan de Aasloet [GAT R287:46v° (1540)]
- beemd in Meeus Hoeve [GAT R287:68v°-69r° (1540)]
- beemd in die Meeus Hoeve aan de Aasloet [GAT R288:rectozijde na blad 62r° (1541)]

Meeus Hoeve moet ergens aan de Donge gelegen hebben. Het *Ghilsche Broeck* |**206**| lag bij het *Reck* |**574**|.

486. MEEUS STUXKEN

De naam betekent eenvoudig *het stukje land van Meeus.*

- land in het Sonderlock aan de Zwartrijt [GAT R284:28r° (1537)]

Dit stukje land moet gelegen hebben op de grens van Tilburg en Enschot tussen *Pelgromswech* |**552**| en huidige Oisterwijksebaan.

487. MEIJNENLANDT, DAT

In LNT wordt vermeld: 'Meinerwijk', ontstaan uit PN Meginhard + 'wic'. Meginhard kan gemakkelijk verworden tot Meinhard (> mnl. *Meijnaert*), wat afgekort werd tot Mein; Meijnenlandt betekent dan zoveel als: *land van Meginhard.*

- akker in het Laer naast Bruijnenlandt [GAT R280:20r° (1532)]

In [GAT R295:16v°-17r° (1549)] wordt genoemd Gherit Meijnen Henricks de Molner (d.w.z. de molenaar). Dat de naam al vroeg in Tilburg voorkwam, blijkt wel uit een akte van 11 augustus 1355, wanneer Henricus dictus Wysse de Tylborch voor schepenen van 's-

Hertogenbosch een akker, genaamd de *Belenacker*, gelegen onder Korvel, verpacht aan Wolter Blieke en Petrus dicto Meyniaert de Tylborch tegen 2 mud rogge per jaar.[3]
Dit toponiem duidt duidelijk bezit aan. De akker was gelegen op het huidige Industrieterrein *Het Laar*.

488. METTENVELD, DAT
Veld van PN Metten. Volgens Gysseling (TW, 693) komt Metten van de oude germaanse naam 'Matjo', die de germ. stam *madal-* bevat, die 'verzamelplaats, gerechtsplaats' betekent. Echter, volgens Van der Schaar is Metten een znl. vorm van Martinus. De naam van deze heilige was al vroeg in de middeleeuwen populair.[4]
- land en weide in de Berckdijck [GAT R279:54v° (1531)]
- in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R286:57r° (1539); R287:los blad 57r° (1540)]

Dit Mettenveld lag ten noorden van de *Berckdijck* |**22**|, ten westen van de huidige Ringbaan-West.

489. MEXLINGE ACKER
- land in de Mexlinge Acker te Loven [GAT R289:7v°-8r° (1542)]

Het is niet bekend waar deze akker precies gelegen heeft in *Loven* |**474**|, noch wat de exacte betekenis is van Mexling. Het tweede naamsdeel is in elk geval het germ. suffix **-inga* < idg. **-enko* (mnl. *-inga*), dat diende tot het vormen van persoonsnamen van nomina; dit zou betekenen dat het eerste naamsdeel duidt op (herkomst uit) een persoonsnaam.
Echter, deze akker wordt vermeld in relatie met een erfdeling van de erfelijke goederen van wijlen Henrick Verhoeven, waarbij alle stukken land gelegen zijn in Loven in de nabijheid van of grenzend aan de *Rubraecken* |**595**|, ten zuiden hiervan, richting Enschot. Nu kan het eerste naamsdeel een vorm zijn van *mik*, die samenhangt met de idg. wt. **mei-*, waartoe tevens germ. **mairja-*, 'grens(gebied)' behoort. Verwant hieraan is de grondvorm **midhkon* (met *k*-afleiding) die 'een plaats nauwkeurig bepalen' betekent. De uitgang *-ling* is een typisch westgermaanse abstractsuffix. In dit geval is de betekenis van Mexlinge acker ongeveer 'de grensakker'.

490. MIDDELSTE BOSCH, DAT
Onbekend waar dit gelegen heeft, maar is vermoedelijk een akker in de *Berckdijck* |**22**| [GAT R281:9r°]. Eveneens slechts eenmaal in de Oisterwijkse protocollen vermeld:
- in een stede geheyten den middelsten bosch [OP R209:41v° (1505)]

491. MOECK, DIE
Uit het Latijnse *modus* is het mnl. *mode* (het nl. *mud*) ontstaan, een maat voor droge stoffen. Analoog aan het lat. verkleinwoord voor *modus*, namelijk *modiolus*, is in het mnl. *modekeyn* ontstaan, dat verkort uitgesproken kon worden als *mokijn* of *moken*. In het Brabants krijgt een zelfstandig naamwoord als verkleinwoord vaak een umlaut,

3 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 1, no. 1031 (1355).

4 Schaar, J. van der, *Woordenboek van voornamen*, blz. 261.

m.a.w. *moken* werd soms geschreven als *moe(c)ken* en mogelijk uitgesproken als *meuke*. De Moeck betekent dan *het mudje*.[5] Echter, de naam kan ook samenhangen met het woord *modder,* 'leem'; vgl. *Muggenzeel* |**508**|.

- huis op Corvel [GAT R283:21v° (1536);R285:5r° (1538);R289:14r° (1542)]
- huis met smidse genaamd de Moeck op Corvel aan de straat [GAT R296:33v°-34r° (1550)]

De smidse lag ten zuidoosten van het huis; aan de noordzijde lag een moestuin. Vermoedelijk lag de Moeck aan de zuidwestzijde van het Korvelplein, tussen Korenbloemstraat en Berkdijk.

492. MOELENACKER, DEN

(Zie: *Den Molenacker* |**495a**|.)

493. MOERSTRAET, DIE

Het woord *moer* < onl. *mor* stamt van het germ. *mora–* (m), 'terrein waar turf gestoken werd of wordt' (TW, 701).

- die moerstraet aen die Heydsyde [GAT R276:5r° (1529)]
- huis in de Heijdsijde aan de Rugdijck tussen de gemeijnt en de Moerstraet [GAT R279:47v° (1531)]
- land in de Heijdsijde bij de Cauweberch aan de Moerstraet [GAT R279:58r° (1531);R280:51v° (1532)]
- land en weide in de Heijdsijde aan de Rugdijck aan die Moerstraet [GAT R281:29v° (1533)]
- heiveld in die Heijdsijde aan de Cauwenberch aan die Moerstraet [GAT R284:36v°-37r° (1537)]
- heiveld aan die Heijdsijde in die Moerstraet [GAT R285:36v° (1538)]
- huis aan de Moerstraet aan de gemeijnt [GAT R289:33v°-34r°,los blad 34r°,39r° (1542)]
- heiveld in die Heijdsijde aan de Cauwenberch in die Moerstraet [GAT R291:3v° (1544)]
- heiveld aan die Moerstraet [GAT R292:los blad 27r° (1545)]
- dlopensaet van sijnen voorhooft tegen de Mourstrate [GAT, Van Visvliet 741 fol. 23r° (1609)]
- de moerstraet aen de Heycant [GAT R364:188v° (1655)]
- door de Moerstraat [Tiendklampen, Heikant 3 (1778);idem, Heikant 6 (1778)]
- un pré situé dans la rue dite moerstraat [GAT R467:21 (1811)]

Deze straat is al oud en wordt herhaalde malen genoemd in oudere stukken:

- aen die Moerstraet bij de Rugdijck [OP R143:119r° (1421)]
- die moerstraet tegenover land aen die Rubrake [OP R149:7v° (1435)]
- heydevelt neffen die Moerstraet aen die Heydside [OP R160:11v° (1452)]

Ook de kaart van Zijnen heeft voor deze straat de benaming *Moerstraat*. Zo ook de kadasterkaart van 1832. Nu nog ligt ten noorden van de Vlashoflaan bij de *Rugdijk* |**597**| de Moerstraat. Zij verbindt de Quirijnstokstraat met de Kalverstraat.

494. MOERSTRAET, DIE

- beemd van 2 ha aan die Moerstraet aan die Leije [GAT R281:11v°,12r° (1533)]

Dit is een beemd in Gilze. Zie ook [GAT R299:63r°-64r° (1553)]:

- een stuk beemd gelegen onder Gilze in die Lange beempten aan die Moerstraet.

495. MOLEN OP CORVEL

- Daar Jan Denijs Mutsaerts en Jan Aert Peijmans nu onlangs samen gepacht hadden van de Heer tot Cloetinge en Asten et cetera en van Heer Jan van Brecht, ridder, een molen staande te Corvel in Tilburg met zijn toebehoren en dat voor een termijn van achtereenvolgende jaren en volgens inhoud van een cedule en voorwaarden van schepenen van de stad van sHertogenbosch, die daar gepasseerd is... [GAT R295:2v° (1549)]

Zie ook: *Die Corvelsche Moelen* |**122**|.

---

5 Zie: MNW.

496. MOLENBOCHT, DE

Voor de betekenis van het woord 'Bocht' zie |**46**|.

- akker in de Schijve aan de Molenstraet [GAT R285:30v° (1538)]
- akker in de Schijve [GAT R295:59r°-60v° (1549)]

De Molenstraet is waarschijnlijk de huidige Paterstraat, maar kan ook de Capucijnenstraat zijn, hoewel die op de kadasterkaart van 1830 nog maar een pad is tot aan de Paterstraat, vandaar tot de Korvelseweg is het al een straat.

497. MOLENHOECK, DIE

- land in de Schijve in de Moelenhoeck [GAT R280:43v° (1532)]
- land in de Velthoven in die Molenhoeck [GAT R288:40v°,54r°,58v°-59r° (1541)]

Hoogstwaarschijnlijk lag dit stuk land bij de Hout- en Molenstraat. Bij Diederik Zijnen heet dit de *Veldhovensche Hoek*, evenals op de kadasterkaart van 1832. De Molenhoeck zou dan omsloten zijn door:

- Molenstraat,
- Hoefstraat en
- Groeseindstraat.

De in de eerste vermelding genoemde *Schijf* is niet het alom bekende akkergebied ruwweg begrensd door Korvel, de Reit, en de Herstal (|**610**|), maar een akkergebied dat nog in de kadastrale leggers van 1832 wordt aangeduid als de *Veldhovensche Schijf*.
Of in de volgende vermelding eveneens de Molenhoek bij de Veldhovense Molen is bedoeld, is niet duidelijk, maar wel waarschijnlijk:

- land groot 6 lopensaet ter plaatse genaamd in die Schijve in de Moelenhoeck [GAT R297:60r° (1552)]

498. MOLENPAD, DAT

- in die Schijve [GAT R279:17v° (1531)]

Twee straten komen voor deze straat in aanmerking:

- Capucijnenstraat,
- een straat gaande van het *Hagelcruijs* |**245**| naar de *Corvelsche Moelen* |**122**|, waar de huidige Eikstraat dan een deel van is.

In het volgende geval is er beslist sprake van het noordeinde van de Capucijnenstraat:

- een en een halff Loopz: Lands gelege tot Tilborg ontrent de Kerk uijt 7½ Loopz: min 4 roeden Lands, oost aan de gemeene straate of den nieuwen wegh, Zuijd aan Engelien Jan Dilis, West aan Anthonij Stakenborg, noord aan den Molenpad [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 8 (1681)]

Dit blijkt uit het feit dat de betreffende 7½ lopensaat voortkomen uit de *Ruijterstaeck*, zodat met *den nieuwen wegh* de huidige Zomerstraat bij de Korvelseweg of deze laatste straat zelf bedoeld moet zijn.

499. MOLENPAT, DE

- akker in de Schijve [GAT R290:3r°-3v° (1543)]

Gezien de belendingen lag deze akker in de omgeving van de bovenloop van de Werft in de buurt van de Rijt, m.a.w. ergens aan de Diepenstraat of de De Regenboogstraat.

500. MOLENSTRAET, DIE

Meerdere straten die naar de *Corvelsche Moelen* |**122**| leidden, konden Molenstraet of Molenstraetke genoemd worden. In aanmerking komen:

- Paterstraat,
- Capucijnenstraat,

- Meelstraat,
- Hesperenstraat.

Ook de Diepenstraat kon zo genoemd worden.

- land in de Schijve aan die Molenstraet [GAT R282:30v°-31r° (1535)]
- land in de Schijve aan een gemeijne gebuurweg van de Berckdijck naar de Molen lopende [GAT R282:30v°-31r° (1535)]

De Molenstraet in de eerste vermelding doet de Paterstraat of Meelstraat vermoeden, in de tweede is zonder twijfel sprake van de Akkerstraat, die vroeger van de Paterstraat naar de Berkdijk liep.

- huis in die Juijpt aan de Molenstraet [GAT R280:49r° (1532)]
- huis aan de Corvelsche Moelen tussen de Juijpt en de Molenstraet [GAT R282:30v°-31r° (1535)]
- huis aan de Corvelsche Molen tussen Juijpt en Molenstraet [GAT R284:60r° (1537)]
- een hek hangende te Corvel aan de Molenstraet bij Lijnke Beerten te onderhouden door een huis aan het Laer [GAT R286:1v°-2r° (1539)]
- huis in die Juijpt bij de Corvelse Molen tussen gemeijnt en Molenstraet [GAT R286:7v°-8r° (1539)]

Hier is ongetwijfeld met de Molenstraet de huidige Hesperenstraat of Nieuwstraat bedoeld, mogelijk ook het verlengde van beide straten, de huidige Paterstraat.

- land in de Zwartenberch inde Schijve aan de Molenstraet naast het voors. huis [GAT R280:49r° (1532)]
- land de Zwartenberch in die Schijve aan de Molenstraet naast Dierck Back [GAT R281:5v° (1533)]

Dierck Back bezat *de Hoeve ter Rijt* |343|, aan de noordzijde van de Nieuwstraat. (Zie ook: *De Zwartenberch* |738|).

- huis in Corvel, de Corvelschestraet aan de zuidzijde en de Molenstraet aan de oostzijde [GAT R281:9r° (1533)]
- huis op Corvel bij Corvelschestraet en Molenstraet [GAT R281:9v° (1533)]
- land de Zwartenberch in de Schijve tussen Dierck Back en de Molenstraet [GAT R281:42r°-42v° (1533);R283:42r° (1536)]
- akker in de Schijve aan de Molenstraet en land in de Schijve aan een weg van de Berckdijck naar de Molen [GAT R284:60r° (1537)]
- huis in Corvel bij de Molen en weiland in de Schijve, beiden aan de Molenstraat [GAT R285:30r° (1538)]
- huis in Corvel bij de Molen tussen de Molenstraet en een straat [GAT R285:37r° (1538)]
- huis in Corvel bij de Molen aan de Molenstraat [GAT R286:6r°-6v° (1539)]
- land in de Schijve aan de Molenstraet [GAT R286:7v°-8r° (1539)]
- huis en land aan de Moelenstraet in die Schijve en die Juijpt [GAT R286:41v°-42r° (1539)]
- 2 huizen in Corvel aan de gemeijn straet en de Moelenstraet [GAT R290:6v°-7r° (1543)]
- huis in Corvel aan de gemeijn straat en de Moelenstraet [GAT R290:8r°-8v° (1543)]
- land in die Schijve bij die Wijntmoelen van Corvel aan die Moelenstraet [GAT R290:12r° (1543)]
- land in de Schijve bij die Corvelsche Moelen in het Moelenstraetke [GAT R293:6v° (1546)]
- stuk land in die Schijve bij de Corvelsche Moelen aan die Molenstraet of Ackerwech [GAT R296:51r° (1551)]

501. MOLENSTRAET, DIE

Ook: Dat Molenstraetke.

- huis aan dat Ven achter de Hovel aan de Molenstraet [GAT R279:52r° (1531);R281:22r° (1533)]
- land achter de Hovel tussen gemeijn straet en Molenstraet [GAT R285:21v° (1538)]
- land achter de Hovel op het einde van de Molenstraet in die Heerstraet [GAT R287:80r° (1540)]
- land achter de Hovel omtrent de Molenstraet aan de Heerstraet [GAT R288:11r° (1541)]
- land in dat Molenstraetke achter de Hovel [GAT R289: 32r° (1542)]
- land op de hoek van de Molenstraet en Cruijsstraet achter de Hoevel en land tussen de Molenstraet en Cruijsstraet of Heerbaen [GAT R295:46r°-46v° (1549)]
- land achter de Hoevel omtrent de Molenstraet aan de Heerbaen [GAT R296:31v°,64r°-64v°,76r°-76v° (1550)]
- stuk land genaamd Pijpenhoofke groot ca. 6 lopensaet 1 roede gelegen achter den Hoevel omtrent de Molenstraet aldaer en die heerbaen aldaer ander einde [GAT R296:41r°-41v° (1551)]

- stuk land genaamd Pijpenhoofle, groot ca. 8 lopensaet en 1 roede gelegen achter de Hoevel omtrent de Molenstraet [GAT R296:64r°-64v° (1551)]
- *stuk land genaamd Pijpenhoefke, groot ca. 6 lopensaet ter plaatse genaamd achter den Hoevel omtrent die Molenstraet aldaer tussen erfenis van de jonkvrouwen van Coulsteren een zijde, die gemeijn heerbaen aldaar ander einde [GAT R296:76r°-76v° (1551)]*
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd aan het Ven, een gemeijn straatje genaamd het Moelenstraetke ander zijde [GAT R297:69v° (1552)]

De Heerbaen is òf de St. Josephstraat òf de Enschotsestraat. In beide gevallen moet het Molenstraetke het eerste deel van het Pelgrimspad zijn (thans ongeveer Tivolistraat). Het Molenstraetke boog bij *Eijnthoven* **|178|** naar het noorden af, daarbij overgaand in de huidige Lovensestraat, die naar de *Velthovensche Moelen* **|675|** liep.[6] Vermoedelijk identiek met de in de 15e eeuw genoemde *molendijck*. De Lovensestraat kruiste de Enschotsestraat loodrecht en kan daarom eveneens de benaming *Cruijsstraet* dragen.

502. MOLENSTRAET, DIE

- huis in die Velthoven op de hoek van een straat en de Molenstraet [GAT R280:5v° (1532)]
- huis aan die Velthovensche Moelen aan de Molenstraet [GAT R280:59r° (1532)]
- huis in die Velthoven bij de molen op de hoek van een straat en de Molenstraet [GAT R281:15r°-15v° (1533)]
- huis in de Velthoven bij de molen aan de Molenstraet [GAT R281:15v° (1533)]
- huis in de Velthoven in die Muelenstraet [GAT R281:35r° (1533)]
- huis op die Velthovensche Molen aan die Molenstraet [GAT R285:9v°-10r° (1538)]
- huis in die Velthoven op de hoek van de Molenstraet en een straet [GAT R287:44r° (1540)]
- huis in die Velthoven in die Molenstraet [GAT R287:72v° (1540)]
- land in die Velthoven bij die Molenstraet [GAT R288:12r° (1541)]
- huis op de hoek van een straat en de Molenstraet [GAT R292:20r°,45r° (1545)]
- land weide en heide in de Velthoven aan de Molenstraet [GAT R292:62r° (1545)]
- huis in de Velthoven aan die Molenstraet [GAT R293:82v° (1546)]
- huis in de Velthoven op de hoek van een straat en de Molenstraet [GAT R294:55v°-56r° (1547)]
- land in de Velthoven aan de Molenstraet en een huisje op de hoek van de Molenstraet en de straet [GAT R295:10r°-11r° (1549)]
- land aan de Velthoven aan de Molenstraet [GAT R295:21r°-21v°,21v°-22v°,22v°-23r°,23r°-23v° (1549)]
- grond in die Velthoven aan de Molenstraet [GAT R296:29v°-30r° (1550)]
- huis, hof en erfenis groot ca. 4 lopensaet min 1 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd aan die Velthoven in die Molensatraet [GAT R297:75r°-75v° (1552)]
- huis, hof en erfenis groot ca. 2 lopensaet aan die Velthoven [GAT R297:82r°-82v° (1552)]
- stuk erf in weide en akkerland liggende groot ca. 2 lopensaet en 5 roeden ter plaatse genaamd die Velthoven aan die Molenstraet tussen erfenis van Heer Jan van Brecht, ridder, en de erfgenamen van wijlen jonker Wolfaert van Brederode een zijde, erfenis van de erfgenamen van wijlen Goijaert sBruijnen ander zijde, erfenis van Matheus Gherit vanden Oudenhoven een einde en de voors. Molenstraet ander einde, hiertoe nog een huisje met een hof en akkerland daaraan liggende, zijnde het vierde deel van de gehele aanstede, die de voors. Matheus in de parochie voors. aan de Velthoven en naast de Molenstraet had liggen, welk vierde deel voors. aan de voorzijde 8½ roeden en achter 9½ roeden breed zijnde afgemeten is [GAT R297:90v°-91r° (1552)]
- huis, hof en erfenis groot ca 4 lopensaet en 1 vierdevaetsaet aan die Velthoven in die Molenstraet [GAT R298:2v°-3r° (1552)]
- aen de Velthoven in de Molenstraet [GAT R346:37r° (1605)]

---

6 Op de kadasterkaart van 1832 valt het begin van de tussen 1822 en 1827 aangelegde Bosscheweg nog samen met het *Pellegrimspad* (zie ook laatste alinea van **|551|**). De huidige Tivolistraat maakte tot 1968 deel uit van de Bosscheweg.

De hier genoemde Molenstraet is de nu nog bestaande Molenstraat, op de kaart van Zijnen (1760) *Molestraat* geheten en op de kadasterkaart van 1832 *De Molenstraat*, of de huidige Hoefstraat wanneer er sprake is van de *Velthoven* |673|. Bij de *Velthovensche Moelen* |675|, kan evenwel ook betekenen de voormalige Heikantsebaan (nu Valentijnstraat–Melis Stokestraat–Jac. van Vollenhovenhovenstraat), Koestraat of Lovensestraat. In het volgende geval is zonder meer sprake van de huidige Molenstraat:

- door het Moolen-straatje langs den Velthovensche Moolen, laatende den Moolen aan de regterhand, door het spoor over de Rabraaken tot wederom in de Bos-Baan [Tiendklampen, Heuvel 4 (1778)]
- Item een parceel weijde groot twee Loopensaten ofte daer omtrent genaemt de hangweij, ter plaatse de Velthoven, noord de Molenstraat en een parceel Ackerland groot neegen Loopensaten ter plaatse voors; aldaar zuid den H: Geest armen alhier [GAT R490:44v (1792)]
- het zanden off maaken van het zogenaamde moolenstraatje alhier onder Tilborg [GAT R492:56r° (1797)]

503. MOLENSTRAETKE, DAT
(Zie: *Die Molenstraet* |501|.)

504. MOLENWECH, DIE

- land in die Schijve bij de Corvelschen Moelen aan een gemeijn Moelenwech [GAT R286:19v°-20r° (1539)]
- land in die Schijve aan een Molenwech van de Berckdijck naar de Corvelsche Molen [GAT R286:41v°-42r° (1539)]

Dit kan de Meelstraat of de Akkerstraat zijn geweest.

505. MOLENWEERFF, DIE

- land bij de Wijntmoelen van Corvel waar een gemeijn weg door gaat aan de Molenweerff [GAT R281: 22v°-23r° (1533)]

Werf, < onfrank. *werpa* < idg. wt. **uerb*, d.w.z. 'draaien, buigen, vlechten'. Uit de betekenis van vlechten, ontstaat concreet het maken van een huiswand. Deze moest met leem worden besmeerd, waartoe de leempap tegen de wand gesmeten werd. Hieruit ontstond een betekenisverschuiving naar 'gooien, werpen'. Een werf is dan iets wat (op)geworpen is, in dit geval een opgeworpen (lichte) verhoging, waarop de molen geplaatst werd.
Dit is bij het terrein waar de molen op stond, een driehoekig perceel omsloten door de huidige Meelstraat, Paterstraat en Capucijnenstraat.
De gemeijn weg is dan het noordelijke stuk van de Paterstraat en het begin van de Akkerstraat.

506. MORTEL, DE
Een mortel is:

- een komvormige uitholling, al dan niet gevuld met onvaste grond,
- simpelweg een moerassige plek.

Het mnl. woord *morter* komt via het mlat. *morterium* en *mortera* < lat. *mortarium*, (een afleiding van de idg. wt. **mer*, '(fijn-)wrijven'), die 'bouwmateriaal, specie' betekent, en waarbij we in eerste instantie aan leem dienen te denken.

- weiland en heide achter die Bloetbeempden in de Mortel tussen de gemeijnt en de Bloetbeempden [GAT R284:21v° (1537);R295:36v° (1549)]

507. MORTEL, DE
Voor verklaring van de naam zie |504|.

- land in die Schijve aan die Hoogh Soo [GAT R279:39r°-39v° (1531)]
- land in die Schijve [GAT R279:42v° (1531);R282:13r° (1535)]

Een akker aan de *Hoogh Soo* |372| bij de huidige Lochtstraat.

508. MUGGENZEEL, DAT

Dit toponiem wordt slechts eenmaal genoemd in de periode 1535–1550,

- akker muggenzeel in de Corvelsche Ackers aan de Heerbaen [GAT R283:33v° (1536)]

doch komt meerdere malen voor in de Oisterwijkse protocollen.

- aen Mugghenseel in den ackeren van Corvele [OP R149:6v° (1435)]
- aen een stede geheyten Muggenseel inde ackere van Corvel bij Smeetslant [OP R154:37v° (1444)]
- lant aen muggenseel in Oerle [OP R156:24r° (1446)]
- lant in een stede geheyten dat muggenzeel [OP R156:37r° (1446)]
- lant aen een stede geheyten muggenseel in de ackeren van Corvel neven Smeetslant [OP R156:38r° (1446)]
- ecker dmuggenzeel in de Corvel eckeren [OP R260:37v° (1556)]

Zeel kan afkomstig zijn van het germ. *saila* (zandrug), maar omdat het hier voorkomt met de dierenaam *mugge* lijkt het aannemelijker de oorsprong te zoeken in mnl. *sîle, sijl*, '(afwaterings)sloot. Een zijl is meestal een langzaam stromend of zelfs een stilstaand water, m.a.w. een ideale broedplaats voor muggelarven. In de buurt van het Muggenzeel lagen de *Poelen* |558|. De aanwezigheid van muggen op deze plaats is dus aannemelijk.

Er is echter nog een andere verklaring mogelijk, die eerder de voorkeur verdient. Daarbij is *zele* < *sala*' 'eenbeukig huis'. *Mugge* is afkomstig van de ablautsvorm *meuk*, van *muik*, gevormd uit de germ. grondvorm **mud*, die te verbinden is met modder (< idg. wt. *meu* = 'vochtige massa'). In dat geval moet men denken aan de leempap waarmee in vroeger eeuwen de gevlochten wanden van de huizen werden bestreken. De betekenis van *muggenzeel* is dan zoveel als, 'de lemen woning'. Aannemelijker is dus dat *de Poelen* oorspronkelijk leemputten zijn geweest, waar de bewoners van de herdgang Corvel hun leem haalden. In dit verband is het ook mogelijk dat het tweede naamsdeel teruggaat op het Latijnse *terra salica* of *salarica*, d.i. het herenland of vroonland, zodat de betekenis zoveel is als 'het modderland/de leempoelen van de heer'.[7]

Of moeten we denken aan mnl. *sille, zille*, een landmaat: een stuk land ter grootte van wat men in één dag kon beploegen. Het feit dat het hier om een akker gaat, neemt niet weg dat er vroeger een grote (lemen) woning kan hebben gestaan!

Zie ook: *Corvel* |120|, *die Bellick* |17|. Vgl. ook: *Die Zeepten* |734|.

N

509. NAEBEEMPT, DIE

- beemd in Cleverplack naast de Naebeempt aan die Leije [GAT R281:38v° (1533)]
- beemd genaamd tHooft vande Hoeven in die Langh Hoeven naast de Naebeempt aan die Leije [GAT R288:20r° (1541)]

De Naebeempt is gelegen aan de Donge, oostelijk van de samenvloeiing van de Donge en de Landscheiding aan de huidige Flaassendijk.

---

7 Zie hoofdstuk 1, 'Tilburg'.

510. NEIJWENLANDT, DAT

- land en weiland genaamd Neijwenlandt in die Schijve after Corvel [GAT R280:59v° (1532)]
- land genaamd Neijwenlandt in die Schijve aan de Vorste Cruijswech [GAT R281:23r° (1533)]

Dit is een akker die aan de P.C. Hooftstraat–Van Dijckstraat nabij de Korenbloemstraat gelegen moet hebben, gezien de vermelding van de *Vorste Cruijswech* |144|. Hij wordt reeds eenmaal vermeld in de Oisterwijkse protocollen als aan de Berckdijck [OP R152:55r° (1440)].

511. NIEUWE STEDE, DIE

- Hiertegen zal Cornelis voors. hebben een huis genaamd het Nieuwe Huis met de grond en schop en varkenskooien daarop staande en erfenis daartoe behorende en daaraan gelegen, van de Oude Stede afgepaald, gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd Corvel tussen Claeus Jan Claeus en Jenneke de weduwe van Gherit Back een zijde, Pauwels Peter Crillaerts, zo dat hier gedeeld is ander zijde, Jan Michiel Quaps een einde, de gemeijn straet ander einde [GAT R289:18v°-19r° (1542)]
- Hiertegen zal Pauwels voors. hebben een huis, hof, schuur, schaapskooi met gronden genaamd de Oude Stede van de Nieuwe Stede afgepaald, gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaemd Corvel tussen de gemeijn straat een zijde en einde, Cornelis voors. hier afgedeeld ander sijde, Jan Michiel Quaps ander einde [GAT R289:19r°-19v° (1542)]

Beide steden (huizingen) moeten gelegen hebben aan de westzijde van de huidige Laarstraat.

512. NIEUWE STEDE, DIE

- Gekomen zijn voor schepenen Adriaen en Bertolomeus, gebroeders, zonen van wijlen Willem Verlijnden, die Willem voors. verwekt had bij Jenneke zijn vrouw, dochter van wijlen Ansem sLeeuwen, en ze hebben een erfdeling gemaakt van de goederen, die hen verstorven waren van wijlen Willem Verlijnden, hun vader, en waarin Jenneke de weduwe van Willem voors. heden haar tocht overgegeven heeft, op de manier als volgt. Adriaen voors. zal hebben een stuk land genaamd de Hautacker met het nieuwe huis daarop gezet genaamd de Nieuwe Stede, gelegen te Tilburg in Loven bij de Broeckstraet [GAT R293:7r°-7v° (1546)]
- Jenneke hun moeder zal woning hebben bij een van haar zonen, waar het haar believen zal, op de Oude of Nieuwe Stede [GAT R293:8r°-9r° (1546)]

In dit geval moeten beide steden gestaan hebben in de nabijheid van de huidige Broekstraat.

513. NIJE STEDE, DIE

- huis van Cornelis Cornelis Adriaen Smolders in de Rijt [GAT R285:39v°-40r° (1538)]

Gelegen in de Rijt bij de Herstal.

514. NIJEUWE BOCHT, DIE

Voor de betekenis van 'Bocht' zie |46|.

- akker in Corvel Ackeren [GAT R288:32r°-32v° (1541)]
- 4 stukken erf gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd te Corvel en in Corvel acker in alle grootte als deze drie stukken erf aan elkaar rakende en het vierde stuk daar apart gelegen zijn, het eerste stuk genaamd die Streep aldaar, het tweede en derde stuk genoemd ander zijde, die Poelstraat ander einde, met het stuk genaamd Nijuwe Bocht gelegen aldaar, het derde stuk genaamd 't Sandsche land gelegen aldaar, het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van Corvel acker en van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]

Uit de vermelding van 1551 wordt duidelijk dat dit stuk land gelegen was in *Corvel Acker* |121| aan of in elk geval in de directe nabijheid van de *Poelstraet* |560|.

515. NIJEUWE HOEVE, DIE

- weiland in de Heijdsijde bij de Cromstraet [GAT R292:8v°,8v°-9r° (1545)]

516. NIJEUWE LEIJ, DIE

Ook: Nijewe Leij, Nijeu Leije.

- stuck beempts ter plaetssen geheijten after Mal hoedende aen een ghemeijn water gheheijten die Nijwen Leije [GAT R278:26v° (1530)]
- huis van Dierck Back aan de Nijeuwe Leij tussen straat en Leij [GAT R279:12v° (1531)]
- beemd in Aftermal aan die Nijewe Leij [GAT R279:18v° (1531)]
- beemd in Aftermal aan die Nijeu Leije [GAT R279:54v° (1531)]
- huis van Dierck Back in Broeckhoven tussen die Nijewe Leij en de straat [GAT R280:los blad 58r°,58v° (1532)]
- beemd in Broeckhoven aan die Nijeuwe Leije [GAT R281:15v° (1533)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck, waar de Nieuwe Leij doorheen stroomt [GAT R281:36v° (1533)]
- huis van Dierck Back in Broeckhoven tussen straat en Nijeuwe Leije [GAT R282:26r°,53v°-54r° (1535)]
- beemd in de Broecksijde aan Reijnendijck en die Nijeuwe Leije [GAT R282:60r°-60v° (1535)]
- beemd in Calvenwiel aan Heijstendijck aan de Nijeuwe Leij [GAT R283:42v° (1536)]
- beemd achter Broeckhoven aan de Nieuwe Leije [GAT R283:54r° (1536)]
- 3 stukken beemd in Aftermal aan Reijnendijck tussen Oude en Nijeuwe Leije [GAT R284:52v°,54r° (1537)]
- beemd in Achtermal aan de Nijeuwe Leije [GAT R285:20v°-21r° (1538)]
- beemd en weiland aan de Veedijck aan de Nijewe Leije naast de persoon [GAT R285:21r°-21v° (1538)]
- beemd after Broekchoven aan die Nijeuwe Leij [GAT R285:52r°-52v° (1538)]
- beemd in Aftermal tussen Reijnendijck en die Nijeuwe Leij [GAT R285:52v° (1538)]
- beemd after Broekchoven aan die Nijeuwe Leije [GAT R286:1r° (1539)]
- beemd aan die Broecksijde aan die Nijeuwe Leij [GAT R287:61v° (1540)]
- beemd achter Broeckhoven aan die Nijeuwe Leije [GAT R288:34r° (1540)]
- beemd achter Broeckhoven op die Rijsbeempden aan die Nijeuwe Leije [GAT R288:61r°-61v° (1540)]
- beemd after Broeckhoven aan die Nijewe Leije [GAT R290:1r°-1v° (1543)]
- beemd in die Heeze aan de Oude Leije, waar de Nijeuwe Leije doorloopt [GAT R293:31v°-32r° (1543)]
- beemd in Achtermal aan Reijnendijck tussen die Oude Leije en Nijeuwe Leije aan de Brant [GAT R293:79r°-79v° (1543)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck waar de Nijeuwe Leije doorloopt [GAT R295:51v°-52r° (1549)]
- stuk beemd ca. 13 of 14 lopensaet groot in die Heeze, waar die Nijeuwe Leije door loopt, die Heeshoeck een einde, de Oude Leije ander einde [GAT R296:48r° (1551)]
- beemd gelegen ter plaatse genaamd Calenwiel gelegen aan de Heijstmans Dijck aldaar ander zijde, die Leije een einde en 's-Heren schouwen van de Oude en Nijeuwe Leije aldaar lopende te onderhouden [GAT R297:37v°-38r° (1551)]
- een parcheel beemden, int geheel vier lopensaeten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als t'selve gelegen is binnen de prochien van Tilborgh, ter plaetse genaemt aenden gemeijnen dijck, aldaer tusschen den voorsz: dijck aen d'een sijde oostwaerts, alwaer eenen waterlaet tusschen beijde is lopende streckende metten suijden eijnde aenden stroom de nieuwe leije [GAT R371:146r° (1670)]

Dit is de huidige Nieuwe Leij in Broekhoven, voor zover deze niet verlegd is voor het nieuwe St. Elisabethziekenhuis.
Zie ook: *Die Leije* |**460**|.

517. NIJEUWE LEIJE, DIE

- heiveld aan de Oude Dreijboem aan die Nijeuwe Leije [GAT R283:43r° (1536)]

Hiermee is de Donge bedoeld net ten noorden van de Bredaseweg.

518. NIJEUWE WEIJE, DIE

- weiland die Nijeuwe Weije, met een steeg voor uitgaande tot de Ruijbraecken toe gelegen aan die

Ruijbraecken [GAT R289:8r°-9v° (1542)]
Gelegen aan de Lovense kant van de *Ruijbraecken* |**599**|.

518a. NOORDTSTRAET, DIE
- een stuck erf aen die Noordtstraet [GAT R283:27r° (1536)]

Hiermee is de huidige Noordstraat bedoeld.

519. NU, DAT

Mogelijk afkomstig van germ. *hnaudja-* (n), collectief bij *hnaudon* (v), 'moeras' (TW, 751: Nude) en LNT, 264: *Nudo*, onl. *noda*, 'moerassige laagte'.
- heiveld in die Stockhasselt [GAT R280:13v° (1532)]
- heiveld in die Stockhasselt, groot 6½ lopensaet van Jan Gherit Jan Reijnen [GAT R286:43r° (1539)]

520. NU EN HEIJNENACKER, DIE
- land, weide en heide genaamd die nu en heijnenacker in die Heijdsijde van wijlen Huijbrecht Jan Huijben [GAT R281:3v° (1533)]

Deze moet waarschijnlijk gelegen hebben ten oosten van de *Rugdijck* |**597**| tussen deze en de *Tongerlose Hoef* |**659**|.

521. NUWELEIJ, DIE
- akker in Loven bij de Zwartrijt [GAT R283:51v° (1536)]

522. NUWELIJNSCHEDIJCK, DIE
- beemd in het Houtlaer aan de Nuwelijnsche Dijck [GAT R288:52v°-53r° (1541);R289:23r°-23v° (1542);R294:28r° (1547)]

Het *Houtlaer* |**380**| lag in Hulten, parochie Tilburg, het huidige Klein-Tilburg. Nog steeds ligt daar een weg genaamd de *Nieuwe Lijn*, op het grondgebied van Gilze en Rijen.
In de 16e eeuw was er in Tilburg en Goirle een familienaam Vanden Nuwelijn. De Nuwelijnschedijck kan naar hen genoemd zijn, evenwel kan de dijk ook zo heten omdat er een nieuwe linde was geplant en is de familie naar de dijk genoemd of woonde ze in de omgeving van deze boom.
Een derde mogelijkheid, en waarschijnlijk de meest aannemelijke, is dat de naam is ontstaan uit 'Nuwelijndsche' met syncope van de *d* vóór *s*. Het toponiem zelf is dan door samenstelling gevormd enerzijds uit *einde* = 'rand' ofwel uit *ijnde* = 'hek', en anderzijds uit *nuwel* dat weer een samenstelling is van *nieuw lo(o)* = 'nieuwe roding'. Het toponiem betekent dan zoveel als: 'dijk (weg) naar/van de nieuwe roding aan de rand' (bedenk dat de *Nuwelijnschedijck* op de grens van Tilburg en Gilze en Rijen ligt) ofwel 'weg naar het hek bij de nieuwe roding'. Vroeger liep deze weg verder naar het noorden door; hij gaf toen aansluiting op de *Wierinckstraet* |**716**|.

O

523. OERDELVENNEN, DIE
(Zie: *Die Ordelvennen* |**529**|.)

524. OERL
Ook: Oerle.
In HPB (134) wordt gesteld dat Oerle gevormd is uit *Oer*, 'ijzerhoudende zandgrond' en *lo(o)*, 'bos'; volgens het NEW (479,1) echter is het woord *oer* in deze betekenis pas in de 18e eeuw uit het Duits overgenomen. Waarschijnlijker stamt het van *hore*, germ. *hurnjon-* (v), 'hoger gelegen zandgrond' en *lo(o)* (< *lauha*) en betekent dan ongeveer 'bosje op hoger gelegen zandgrond'.
Indien echter *oer* gelijk is aan *oir* en verwant is aan *orber* (d.w.z. door syncopering van *b* en verlies van de eerste *r*), vgl. *orbar, oorbaar*, nhd. *urbar* = 'voor bebouwing geschikt', dan betekent Oerle zoveel als 'voor bebouwing geschikt (gemaakt) bos (lo(o))'.

- die Corvelsche acker, Oerle, die herstraet aldaer [GAT R262:27r° (1510)]
- Oerl [GAT R262:30r°,38r° (1510)]
- Oerl aent Eselven [GAT R263:5r° (1511)]
- Oerl [GAT R263:5v°,23r° (1511)]
- Oerl aen die heerstraet [GAT R264:7r° (1512)]
- Oerl [GAT R278:53r° (1530)]
- huis in Oerl aent Kerckven [GAT R279:3v° (1531)]
- huis in Oerl aan de gemeijnt en de Heerbaen [GAT R279:13r°,43r°-43v° (1531)]
- huis in Oerl [GAT R279:19r° (1531);R281:25r° (1533);R282:6v°-7r° (1535);R283:27r°,43r° (1536); R284:1r°,51r° (1537)]
- huis in Oerle aan die Juijpt, aan 3 zijden een straat [GAT R279:los blad 36r° (1531)]
- huis in Oerle, aan 3 zijden de straat [GAT R279:41v° (1531)]
- huis in Oerl aan de Heerbaen [GAT R279:46r° (1531)]
- huis in Oerle aan die Juijpt, aan 3 zijden de gemeijn straet [GAT R279:47v° (1531)]
- onderpanden in Oerle [GAT R279:51r° (1531)]
- land de Huijsacker in Oerl aan de Kerckwech [GAT R280:10v° (1532)]
- land in Oerl aan een gemeijn gebuerwech die naar Broeckhoven loopt [GAT R280:38r° (1532)]
- huis in Oerl op de hoek van 2 straten [GAT R280:38v° (1532)]
- land te Oerl aan die Hoecht [GAT R280:39v° (1532)]
- huis in Oerl op de hoek van 2 straten[1] [GAT R280:40r° (1532)]
- huis in Oerl naast de H. Geest van den Bosch, rondom aan 3 straten [GAT R280:45r° (1532)]
- huis in Oerl van Jan Jan van Boerden [GAT R280:57r° (1532)]
- hofstede in Oerle aan dat Eselvenne [GAT R281:los blad 32r° (1533)]
- huis in Oerl aan die Hoecht [GAT R281:34r° (1533);R285:9v° (1538)]
- huis in Oerl op de hoek van de Kerckstraet en Gruenstraet en huis in Oerl aan die Gruenstraet bij de H. Geest van den Bosch [GAT R281:30v° (1533)]
- de Huijsacker in Oerle aan de Kerckwech [GAT R282:4r°-4v°,los blad 30r° (1535)]
- huis in Oerle aan de gemeijnt [GAT R282:6r°-6v° (1535)]
- land in Oerl [GAT R282:10v°-11r° (1535)]
- huis onder Oerl bij dat Kerckven [GAT R282:11r° (1535)]
- huis in Oerle naast de H. Geest van den Bosch en aan 3 zijden een straat [GAT R282:17r° (1535)]

---

1 Dit was vermoedelijk bij de *Hoecht* |**32**|.

- huis in Oerle tussen de H. Geest van den Bosch, een straat en aan de Heerstraet [GAT R282:17v°,los blad 18r° (1535)][2]
- land in Oerle aan een waterlaat [GAT R282:26v° (1535)]
- erf in Oerle [GAT R282:39r° (1535)]
- huis in Oerl op de hoek van 2 straten [GAT R282:49v° (1535)]
- land en weiland in Oerl [GAT R282:62r°-62v° (1535)]
- erf met timmering in Oerle [GAT R283:2r° (1536)]
- hoeve in Oerle [GAT R283:22v° (1536);R284:13v° (1537);R286:46r° (1539)]
- huis in Oerle naast de H. Geest van den Bosch en aan de gemeijnt [GAT R283:33v°,43r° (1536);R284:54v° (1537)]
- huis in Oerl aent Stappengoer aan de gemeijnt [GAT R283:35r° (1536)]
- huis in Oerle aent Eselven [GAT R284:35r° (1537)]
- huis in Oerle aan die Heerstraet [GAT R285:19r°-19v° (1538)]
- huis en grond te Oerl aan die Hoecht naast de H. Geest van den Bosch [GAT R285:22r° (1538)]
- de Huijsacker in Oerle aan de Kerckwech [GAT R285:27r°-27v° (1538)]
- huis in Oerle naast de H. Geest van den Bosch en huis in Oerle op een hoek [GAT R285:29r°-29v° (1538)]
- huis te Oerl [GAT R285:34v°-35r°,51r° (1538)]
- huis in Oerle naast de H. Geest van den Bosch en de Heerbaen [GAT R285:47v° (1538)]
- huis tussen Corvel en Oerl aan die Juijpt tussen 3 straten [GAT R286:18v° (1539)]
- huis in Oerl aent Eselven [GAT R286:34v°-35r° (1539)]
- erf met timmering in Oerle bij dat Eselven [GAT R286:los blad 37r° (1539)]
- huis in Oerl aan die Juijpt aan 3 zijden de straat [GAT R286:38r° (1539)]
- huis in Oerle bij dat Kerckven naast de H. Geest van den Bosch [GAT R286:40v° (1539)]
- huis in Oerle [GAT R286:46v° (1539);R288:6r°-6v°,7r°-7v° (1541)]
- huis in Oerle in die Gruenstraet, oost de H. Geest van den Bosch, west een straet en zuid de Gruenstraet [GAT R286:46v°-47r° (1539)]
- erf met timmering te Oerle bij het Eselven [GAT R287:20v°-21r° (1540)]
- huis in Oerle op de hoek van 2 straten [GAT R287:53r°-53v° (1540)]
- huis in Oerle tussen 2 straten [GAT R287:60r°-60v° (1540)]
- land in Oerle tussen een gebuerweechske en een gemeijn straet aan den Polck, waar een waterlaat tussen gaat [GAT R287:67v° (1540)]
- weide en land in Oerl [GAT R288:6v°-7r° (1541)]
- huis in Oerl aan die Hoecht naast de H. Geest van den Bosch [GAT R288:29v°-30r° (1541)]
- huis in Oerl op de hoek van 2 straten en land en heide in Oerl [GAT R288:33r°-33v° (1541)]
- land in Oerl in die Corvel Ackeren [GAT R288:34v°-35r° (1541)]
- de Sterput in Oerl in Corvel Ackeren aan die Heerbaen [GAT R288:35v° (1541)]
- land in Oerl in Corvel Acker [GAT R288:37r°-37v° (1541)]
- huis in Oerl aan die Poelstraet [GAT R288:38r°,38r°-38v° (1541)]
- huis in Oerl aan dat Eselven [GAT R288:52r° (1541)]
- huis in Oerl bij de H. Geest van den Bosch [GAT R288:54v°-55r° (1541)]
- land in Oerl [GAT R288:55r° (1541)]
- land en weiland in Oerl [GAT R288:57v°-58r° (1541)]
- land in Oerl tussen gebuerwech en straet [GAT R288:61v°-62r° (1541)]
- huis in Oerl aan die Juijpt tussen 2 straten [GAT R289:24r° (1542)]
- huis in Oerl aan die Juijpt aan 3 straten [GAT R289:24v°,42r°-42v° (1542)]
- huis in Oerl aan dat Ezelven [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- onderpanden in Oerl [GAT R289:36r°-36v°,37r°-37v°,37v°-38r° (1542)]
- huis in Oerl [GAT R289:53r° (1542)]
- huis in Oerl aan het Eselven [GAT R290:1r°-1v° (1543)]
- huis in Oerle [GAT R290:9r° (1543)]
- huis in Oerl aan de Hoecht bij de H. Geest van den Bosch [GAT R290:25r° (1543)]
- stuk erf in Oerl naast H. Geest van den Bosch [GAT R290:33r°-33v° (1543)]

---

2 Dit los blad bevat een vidimus van 1 juni 1525.

- huis in Oerl [GAT R290:36r°-36v° (1543)]
- huis in Oerl naast H. Geest van den Bosch [GAT R290:58v° (1543);R295:11r° (1549)]
- weide in Oerle aan die Juijpt [GAT R291:12r°-12v° (1544)]
- huis in Oerle naast de H. Geest van den Bosch aan de Heerbaen [GAT R292:17r°-17v° (1545)]
- land in Oerl [GAT R292:17v°,17v°-18r° (1545)]
- huis te Oerle [GAT R292:38r°-39r°,39r°-39v° (1545)]
- huis te Oerle bij die Juijpt [GAT R292:39v°-40r°,40r°-40v° (1545)]
- huis in Oerl [GAT R292:69v° (1545)]
- huis in Oerl aan die Hoecht bij H. Geest van den Bosch [GAT R292:87r°-87v° (1545)]
- huis in Oerl [GAT R293:17r°,69r°,84r°-84v° (1546);R294:6r°,22v°-23r°,44r°-44v°,52v°-53r° (1547);R295:25v° (1549)]
- huis in Oerle op de hoek van 2 straten [GAT R293:48r°-48v° (1546)]
- huis in Oerl aan die Hoecht bij de H. Geest van den Bosch [GAT R293:62v°-63r°,64r°,68r°-8v° (1546);R294:54r° (1547)]
- huis in Oerl bij de H. Geest van den Bosch en de Heerbaen [GAT R293:84v°-85r° (1546)]
- huis in Oerl aan die Juijpt [GAT R294:55r° (1547)]
- huis in Oerle bij H. Geest van den Bosch [GAT R294:55r°-55v° (1547);R295:32v° (1549)]
- wouwer in Oerle [GAT R295:27r°-27v° (1549)]
- huis in Oerl aan die Hoecht bij H. Geest vanden Bosch [GAT R295:45r° (1549)]
- weiland in Oerle aan die Juijpt bij het Kerckven [GAT R295:51v° (1549)]
- een zekere waterlaet beginnende in Tilburg in Corvel Acker en vandaar lopende naar en door het Eselven gelegen achter Oerl [GAT R296:29r°-29v° (1550)]
- huis, hof, schuur, schop met grond en toebehoren ter plaatse genaamd Oerl, die gemeijn straet aldaer een zijde, erfenis van Gherit Thomaes van Enschot en de Heilige Geest van den Bosch ander zijde, die heerbaen aldaer ander einde [GAT R296:43v°-44r° (1551)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 16 lopensaet ter plaatse genaamd Oerl aan die Hoecht tussen die heerbaen aldaar een zijde, erfenis van de Heilige Geest van den Bosch een einde, die gemeijnt van Tilborg en die gemeijn straet ander einde [GAT R296:59v° (1551)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd in Oerl aan het Heerhecken aldaar tussen die Heerbaen aldaer en de erfenis van de Heilige Geest van den Bosch een zijde, de gemeijn straet een einde en een gemeijn voetpad ander einde [GAT R296:65r°-65v° (1551)]
- een huis met de hof, grond met toebehoren en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende en met een schop nu ter tijd nog staande op de Oude Stede ter plaatse genaamd Oerl aan het Heerhecken aldaar aan de andere kant van de Oude Stede tussen die Heerbaen aldaar [GAT R296:65v°-66r° (1551)]
- land ter plaatse genaamd Oerl aan d'Ezelven tussen erfenis van de kinderen van Henrick Marten vanden Zandt ander zijde, erfenis van Heijliger Jan Berijs een einde, die Ezelvenschestraet ander einde [GAT R296:83r°-83v° (1551)]
- stuk land ter plaatse genaamd Oerl aan t Ezelven aan de Ezelvenschestraet [GAT R297:35v° (1551)]
- land in alder grootte als dat gelegen is ter plaatse genaamd Oerl op die Hoecht [GAT R297:65r° (1552)]
- huis, hof, grond en erfenis groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd Oerle [GAT R298:12v°-13r° (1552)]
- eenen stuk erffnis metter timmeringen daer op staende XXI lopenst vel circiter gelegen ter plaetsse geheyten Oerle bij dat eselven [GAT R310:11v° (1564)]
- weije tot Oerle [GAT, Van Visvliet 741 fol. 21r° (1601)]
- opden XIII^{den} Julij a° 1609 achter de kercke bij Oerl, voor alle man vercocht [GAT, Van Visvliet 741 fol. 21v° (1609)]
- in de Schijve achter den Ruijterstaeck tusschen Oerle en de Molenwech naar Corvel [GAT R350:32v° (1617)]
- een parceel ackerlants vier loopensaeten off daeromtrent begrijpende ter plaetse genaemt Oerle, west den gemeyne straet [GAT R374:42r° (1675)]
- de helft in een leemen huysjen en heeft daer aen groot ontrent negen roeden gestaen ende gelegen ter plaetse Oerle [GAT R474:6bis-7bis (1735)]
- Een parceel ackerlant groot seven L^{ten} offte C$^{a}_{=}$ gelegen onder Tilborg ter plaatse Oerle aldaar noort den ackerwegt [GAT R475:7r°-8r° (1740)]
- item de helft van een parceel ackerlant gelegen ter plaetse Oerle en Broekhoven ontrent het Kruijs-Hekken [GAT R479:84v (1763)]
- een perceel ackerland groot seeven Lopensaaten en een perceel weijde groot een en een quartier Lopensaaten gelegen te Oerle [GAT R481:1v°-5v° (1774)]

- door het spoor over de Hoogt of Quetterye tot in Oerle [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- te Oerle langs den grooten weg of Dreef die van daar op Goirle loopt, tot aan den karweg of spoor die uit die Goolse Dreef, op Corvel loopt, genaamt de Poelstraat [Tiendklampen, Schijf 9 (1778)]
- door de straat of weg die van Corvel op Oerle loopt [Tiendklampen, Schijf 9 (1778)]
- te Oerle, over de Goolse Baan of Dreef, van daar door de Baan op Hilvarenbeek, laatende den Gemeentens Brandkuil op de linkerhand [Tiendklampen, Schijf 10 (1778)]
- door het Kerkstraatje na Broekhoven voor den Vogelenzang, daar het akkerspoor van Oerle, in het Kerkstraatje komt [Tienklampen, Loven 1 (1778)]
- te Broekhoven voor den Vogelenzang, daar het akkerspoor van Oerle in 't Kerkstraatje komt [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]
- door den grooten weg of herbaan, koomende van Beek in Oerle, van Stappegoir af, door die baan tot in Oerle aan den Brandkuil [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]
- een parceel ackerland genaamd den Laagen Acker gelegen ter plaatse Oerle, groot twee en ½ Loop$^{n}_{=}$ (GAT R490:60r^{o},60v,61r^{o} (1793)]
- de vaste goederen staande in de Collectboek der Reëele omslagen over Tilborg, onder den Heertgang van Oerle en Breochoven [GAT R490:62r^{o} (1793)]
- een woning van een huijs aan den zuydenkant bestaande in voorhuys kamer, keuken goot opkamer en kelder met de schuur en gedeelte van het schop en den hoff daarbij gehoorende ter plaatse Oerle op 't Heijken, en zal de huurder gehouden zijn de Hage om den Hoff op zijn tijd te laten scheeren [GAT R490:78v (1793)]
- een parceel ackerland groot 5 loop^{n} gelegen onder Oerle [GAT R492:21r^{o}-22r^{o} (1797)]
- een parceel weide groot 3 Lop^{n} gelegen ter plaatze Oerle het Armhuisje [GAT R493:98r^{o} (1801)]
- een parceel akkerland groot vier lopens^{t} geleegen als voor tot Oerle [GAT R493:98r^{o} (1801)]
- een parceel ackerland groot 1½ lop^{t} geleegen tot Oerle ter plaatze den Waterloop [GAT R493:98v^{o} (1801)]
- huijs en hoff, groot ½ st. ofte daar omtrent, gestaan en gelegen ter plaatze Oerle [GAT R493:123v^{o} (1801)]
- huis, schop en hof groot een lopensen oft &^{a} ter plaatse Oerle op het Heyken, belendende oost de straat [GAT R494:59v^{o} (1806)]
- een half huis bestaande in een keuken en kamer met den hof groot twee roeden of daeromtrend staande en gelegen te Oerle op t Heijken L^{a} A N° 62 en een half huis en hoff bestaande in keuken kamer en werkhuis groot vier roeden staande en gelegen als voor sub L^{a} A N° 59, west de gemeente [GAT R494:80r^{o} (1807)]
- eene huijsinge met den hof gestaan en gelegen te Tilborg in het Departement Braband ter plaatse aldaar genaamd Oerle, west een rijweg, zuijd en noord de Baan [GAT R494:83v^{o}-84r^{o} (1807)]
- de helft in een half huis met aangelegen erve groot te zaamen intgeheel omtrent drie lopensen gelegen onder Oerle [GAT R494:93v^{o},94r^{o} (1807)]
- een parceeltje erve zijnde de helft nieuwe erven, gelegen onder Oerle genaamd het Heiken aldaar oost en zuid de gilde St. Sebastiaan, west de straat en noord een weg [GAT R494:99v^{o}-100r^{o} (1807)]
- huijs, stal, schuur, schop, hoff en aangelag groot te zaamen drie en een halff lop^{n} of &^{a} staande en gelegen alhier ter plaatse Oerle belend west den straat, zuid de waterlaat [GAT R494:111r^{o}-111v^{o} (1808)]
- Item een parceel akkerland genaamd de Bogt groot 5 en een halff Lop^{n} of &^{a} zijnde de helft van een grooter parceel gelegen ter plaatse Oerle oost een akkerweg [GAT R494:111v^{o},115v^{o} (1808)]
- Item de helft van een parceel akkerland aan den oostenkant genaamd de Kraaigenakker, groot zes en een halff lopensen oft &^{a} gelegen ter plaatse Oerle zuid de straat en noord een voetpad [GAT R494:112r^{o} (1808)]
- een parceel akkerland gelegen ter plaatse Oerle genaamd Jan Simons akker, groot twee en een halff Lop^{n} [GAT R494:112r^{o} (1808)]
- een parceel weide gelegen onder Oerle op het Ezelven, groot twee en drie quart lopensen of &^{a} belend zuid den waterloop en noord de straat [GAT R494:112r^{o} (1808)]
- een parceel teulland gelegen onder Oerle genaamd Vandevennen akker groot 2 en een halff lop^{n}, zuid een karweg [GAT R494:112r^{o} (1808)]
- een parceel weide groot twee lop^{n} of &^{a} zijnde een derde gedeelte van het parceel genaamd de aanstede gelegen onder Oerle oost de wed^{e} Adriaan van Liemt [GAT R494:112v^{o} (1808)]
- een parceel weide gelegen te Oerle op Stappengoor groot 3 lopensen en dertig roeden, zuid de waterlaat [GAT R494:113r^{o} (1808)]

- een huis, stal schuur schop met den hof en twee derde parten der aanstede groot te zamen vier Lop^{n} of &^{a} onder Oerle, belend oost den H. Geest Armen van Tilborg, west de straat, zuid een karweg [GAT R494:115r^{o} (1808)]
- Item een parceel akkerland genaamd Jan Somers aanstede gelegen onder Oerle groot drie lopensen 49 roeden, zuid en noord een akkerweg [GAT R494:115v^{o}-116r^{o} (1808)]
- een parceel akkerland onder Oerle genaamd de Spie groot een lop^{n} veertien roeden [GAT R494:116r^{o} (1808)]
- een parceel akkerland genaamd de Goolsepad gelegen onder Oerle groot 5 lop^{n} 21 roeden belend oost een akkerweg [GAT R494:116r^{o} (1808)]
- een parceel weide groot een lop^{n} 46 roeden gelegen onder Oerle op Stuijvezant [GAT R494:116v^{o} (1808)]
- een parceel bosch of houtgewasch gelegen onder Oerle inde Heiningen groot vier Lop^{n} 10 roeden belend oost het Heiningestraatje en noord de Goolsebaan [GAT R494:117r^{o} (1808)]
- un tiers d'une maison avec la moitié du jardin situés dans la section dite Oerle ou Heyken, n° 11 étant chargée d'une censure annuelle de six duyten aux Domaines [GAT R467:54 (1811)]

De naam Oerle is al zeer oud:

- molen Oerle et Velthoven [BP1177:177r^{o} (1385)]
- duorum molendinorum venti quorum unum in loco dicto Velthoven et aliud in loco dicto Oerle [AAT bundel Tilburg I,44 (1388)]
- in aggere de Broechoven, in Ourle en in die Heze [BP1185:312v^{o} (1408)]

en wordt ook regelmatig genoemd in de Oisterwijkse protocollen:

- husinge in een stede gheheyten Oerle [OP R143:4v^{o} (1418)]
- tot Oerle [OP R143:16r^{o} (1419)]
- Ourle aen die heerstrate [OP R143:61v^{o} (1420)]
- Oerle aen die Gruenstraet aldaer [OP R143:71v^{o} (1421)]
- huus en hof met horen gude en toebehoerten te Westilborch in Oerle [OP R144:86v^{o} (1422)]
- Oerle aen die Heerstraet aen die ghemeijnt aent kercven [OP R147:28r^{o} (1430)]
- Oerl bij dat Eselven [OP R148:33r^{o} (1433)]
- in Oerle bij Henrics Cruijs van Broeckhoven [OP R149: 53r^{o} (1437)]
- Yden stucsken Oerle [OP R152:58v^{o} (1440)]
- Oerle bij dat Kerckven [OP R152:63r^{o} (1440)]
- in Oerle bij Senter Claus Stoc [OP R153:26r^{o} (1443)]
- in Oerle aan de Voertstraet [OP R154:19r^{o} (1444)]
- in Oerle bij Sinter Claus Stoc bij de gemeijnt aent Kerckven [OP R159:10r^{o} (1451)]
- tgeloect bij Oerle in die Broechovens Ackeren [OP R162:20r^{o} (1454)]
- Oerle bij senter claus stoc bij gemeynte aent kerkckven [OP R197:52v^{o} los stuk (1492)]
- in een stede geheyten besijden Oerl [GAT R202:9v^{o} (1497)]

Oude herdgang. Als centrum van Oerle kan het huidige Transvaalplein worden aangewezen, zoals dat ook op de kaart van Zijnen (1760) het geval is. Verder omvatte het gebied de *Hoecht* |**322**| tot aan de *Voertstraet* |**699**| en strekte het zich uit van de huidige Nieuwstraat tot aan de Catsebogte. Bovendien maakte ook het *Ezelven* |**188**| er deel van uit. Soms werd ook een deel van *Broeckhoven* |**73**| ertoe gerekend, zoals we kunnen zien in de vermelding van 1793. In het westen vond het gebied zijn begrenzing in de huidige Trouwlaan en de *Corvel Ackeren* |**122**| bij de *Poelstraet* |**560**|. Men dient echter nooit te denken aan vaste grenzen, men was daar heel soepel in.

525. OERLE

(Zie: *Oerl* |**524**|.)

526. OERLESE ROESTEL, DE

Een roestel is een oven. Het is niet bekend wat voor oven dit was, maar waarschijnlijk een steen- of tegeloven. Waar deze oven precies gestaan of gelegen heeft, is eveneens onbekend, maar vermoedelijk lag de Oerlese Roestel in het westen van Oerle, dicht bij

Corvel |**120**|, waar leemputten lagen (zie: *De Poel* |**558**|). In een akte van 1281 wordt Tielman genaamd de Tegelaar (Thillemannus dictus Thiegelere) genoemd met betrekking tot de *Brake* te Westilborch.[3] Deze Brake moet welhaast de latere *Voetelenbrake* zijn geweest, die in de 15e eeuw wordt vermeld.
Genoemd in zoenbrief bij de doodslag op Jan Peter Henrick Eelkens door Henrick Boudewijn van Spaendonck:
Item submissio facta coram scabinis in Willem Willem Laureijsen, Cornelis Ghijsbrechts van de zijde van de overledene en in Jan vanden Hoevel, schout, en Cornelis Claeus van Ghierl van de kant van de misdadiger. In de eerste dat de voors. neerslag zal zijn gepeijsd, gevreed en gezoend nu en ten eeuwigen dage voor geboren en ongeboren, van hulper en sterker en al hetgeen, dat het aankleven mag. Item zal de misdadiger laten doen tot lafenis der ziel van de overledene 200 kloostergewinnen en daartoe een dertigste en ook nog 2 toortsen en de voors. misdadiger moet samen daarvoor betalen 2 karolus gulden van 20 stuivers per stuk of ander goed geld daarvoor, te betalen met pasen a.s. ten behoeve van de onmondige kinderen van de overledene. Item sal de voors. misdadiger doen de vrienden van de overledene tot ootmoed een voetval, barrevoets, blootshoofds en in zijn linnen klederen buiten de Oerlese roestel en dat morgen op Sint Laurensdag, smorgens als men ten tweede male voor de mis geluid sal hebben, met een waskaars van 2 pond was in zijn hand en deze kaars dan te offeren in de kerk van Tilburg voor het Heilig Sacrament en dat als hij van de Heren begeleiding kan krijgen, als hij geen begeleiding zal kunnen krijgen moet hij deze voetval doen op de dag en plaats, zoals de keerslieden zullen bepalen. Item de misdadiger, zolang hij ongehouden zal zijn, zal niet mogen verkeren in de herdgang van het Laer in Tilburg genaamd het Rijlaer. Dat de misdadiger voor de tijd van 2 jaar, nu komende, niet zal mogen drinken enig gelag smorgens, tenzij dat de hoogmis smorgens uit zal zijn en ook geen gelag te drinken na zonsondergang. Item de misdadiger zal schuldig zijn de naaste vrienden van de overledene de weg te mijden zover hem dat mogelijk is en ook de herbergen te mijden, waar de vrienden in zullen zijn, tenzij hij er eerst in was, dan zal hij erin mogen blijven... [GAT R295:los blad 21r° (1549)]

527. OERTKENS VEN
Volgens MNW is *oirt* of *oert*:
- uiterste punt, hoekpunt, uiterste,
- spits of punt van een zwaard,
- begin (als nevenbetekenis bij de eerste betekenis),
- een hoek makende, een stuk land, een hoek grond,
- 1/4 stuiver (in het algemeen een kwart van een munt).[4]

In het algemeen is het een kwart van iets, vooral van maten, gewichten of munten. De betekenis is dan 'kwartier'. Ook betekent het: 'iets van kleine of geringe waarde'.
Ven betekent hier: 'heide' (zie: |**677**|. Oertkens Ven is dan 'kleine heide' of 'heide van weinig waarde'.

---

3 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, no. 375.

4 Een vierkante munt kon door 2 diagonalen in vieren verdeeld worden, een hoekpunt dus.

- heideveld aan die Rubraecken aant Oertkens Ven [GAT R281:16v° (1533)]
- heideveld in die Ruijbraecken bij dat Oertkensven [GAT R288:1r° (1541)]

Zie ook: *Doertkens Ven* |**157**|.

528. ONMATEN HEIKE, DAT

De betekenis van dit toponiem is zoveel als *het heideveldje van Onmaten*. Gedurende de 14e tot de 16e eeuw leefde er in Tilburg een tak van het geslacht Bac van Broechoven, die ook wel (Bac) Ommaten werd genoemd.

- huis met de Cromme Acker in die Heijdsijde tussen een straatje en het Onmaten Heike [GAT R282:44v°-45r° (1535)]

Uit de beschikbare gegevens valt niet op te maken waar dit precies gelegen heeft, behalve dan dat het op de grens van *Stockhasselt* |**642**| en de *Heijdsijde* |**274**| geweest is.

Zie ook: *Backen Dries* |**12**|.

529. ORDELVENNEN, DIE

Ook: Die Oerdelvennen.

- dat ordelven [GAT R262:40r° (1510)]
- land en weiland die Ordelvennen aan de Commerstraet en de Heerbaen [GAT R283:55v°-56r° (1536)]
- weiland geheten dat Oerdelven in die Commerstraet gelegen in die Oerdelvenne aan de Heerbaan [GAT R284:6v° (1537)]
- land en weiland genaamd die Oerdelvennen in die Commerstraet aan de Heerbaan [GAT R285:4v° (1538)]
- dat Ordelven [GAT R285:46v° (1538)]
- land genaamd d'Ordelven in Loven Ackeren bij Convent vanden Baseldonck [GAT R293:62r° (1546)]
- akkerland genaamd d'Oirdelven [GAT R297:20v° (1551)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- lant aen dat Oerdelven [OP R144:43r° (1422)]
- opt doerdelven dat zwartland [OP R146:17v° (1429)]
- land dat doerdelven [OP R152:46v° (1440)]

Een van de betekenissen van het mnl. *ordel*, *oerdel* is: 'deling tussen erfgenamen' (vgl. oe. *adælan*, os. *adelian*). Het woord betekende oorspronkelijk 'het toebedeelde, dat uit een groter geheel toebedeeld wordt'. De naam van dit toponiem duidt erop dat het betreffende stuk grond aanvankelijk groter is geweest en in de loop der tijden onder verschillende erfgenamen is opgedeeld. Bovendien toont het aan dat het reeds een oud akkergebied geweest moet zijn, dat evenwel niet meer als akker fungeerde en weer tot heide verworden was. (Vgl. |**677**| voor een verklaring van *Ven*.)

Een tweede mogelijke verklaring gaat uit van mnl. *vordel*, *vorle* (fra. *forière*), waarmee de strook grond bedoeld is die aan de vóór- en achterzijde van de velden ligt en waarop de (ploeg)gespannen keerden bij het ploegen en andere grondbewerkingen. In de middeleeuwen en ook later, tot de 17e eeuw, waren zij veelal beplant met hakhout of bremstruiken en doornstruiken, die om de drie jaar gerooid werden en een goed ovenstooksel verschaften voor de geringe lieden.

De Oerdelvennen hebben gelegen tussen de huidige Oisterwijksebaan (de 'Heerbaen') en de *Commerstraet* |**107**|.

530. OU LIJNDT, DE

(Zie: *Die Ouwe Lijnde* |**547**|.)

531. OU STEDE, DIE

- huis van wijlen Cornelis Adriaen Smolders, toebedeeld aan Korstiaen Lenaert Verbunt gelegen in die Rijt [GAT R285:40r°-40v° (1538)]

532. OUDE BOCHT, DIE

Voor de betekenis van *Bocht* zie: |46| en *Nijeuwe Bocht* |514|.

- akker in Corvel acker aan de gemeijnt [GAT R288:32r°-32v° (1541)]

533. OUDE DREIJBOEM, DIE

[Spreek uit: Oude Draaiboom.]

- den ouden draeyboem [GAT R261:9v° (1509)]
- die loyert in den ouden draeyboem [GAT R261:22v° (1509)]
- die ouden dreyboem int broeck [GAT R262:12v° (1510)]
- aenden ouden dreijboem [GAT R263:5v° (1511)]
- heiveld tussen de Oude Dreijboem en de Heijdschestraet aan die Leije [GAT R279:26v°,54r° (1531)]
- de Grote beemd in het Broeck van Huesden aan de Oude Dreijboem aan die Leije en een beemd de Bijster bij de Oude Dreijboem [GAT R280:9r°-9v° (1532)]
- de Grote beemd in t Broeck van Huesden bij de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R280:9v° (1532)]
- beemd de Bijster aan de Oude Dreijboem en de Grote beempt in het Broeck van Huesden aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R280:9v°-10r° (1532)]
- beemd in de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en die Leije [GAT R280:43v° (1532)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en de Leije [GAT R280:60r° (1532)]
- beemd aan de Oude Dreijboem [GAT R281:13v° (1533)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R281:14r°,14v° (1533)]
- beemd aan de Oude Dreijboem [GAT R281:40r°-40v° (1533)]
- heiveld bij de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R282:21v°-22r° (1535)]
- beemd die Laijaert aan de Oude Dreijboem [GAT R282:24r°-24v° (1535)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en die Leije [GAT R282:52r° (1535)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R282:54v°,54v°-55r° (1535);R283:4r°,9r° (1536)]
- beemd aan de Oude Dreijboem in het Broeck van Huesden aan die Leije [GAT R283:27v°-28r° (1536)]
- heiveld aan de Oude Dreijboem aan die Nijenwe Leije [GAT R283:43r° (1536)]
- beemd door de Oude Dreijboem in het Broeck van Huesden aan die Leije [GAT R285:3v° (1538)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan de Leije [GAT R285:9r° (1538)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en die Leije [GAT R287:42r°-42v° (1540)]
- beemd bij de Oude Dreijboem [GAT R287:74v°-75r°,79r°-79v° (1540)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan de Leije en de Oude Dreijboemschedijck [GAT R288:5v° (1541)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en de Leije [GAT R288:13r° (1541)]
- beemd en moer genaamd de Bijster bij de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R289:28r° (1542)]
- beemd aan de Oude Dreijboem in het Broeck van Huesden aan die Leije [GAT R289:32r°-32v° (1542)]
- heideveld aan de Oude Dreijboem [GAT R289:36r°-36v° (1542)]
- heiveld aan de Oude Dreijboem [GAT R289:37r°-37v° (1542)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aan de Leije [GAT R292:56r°-56v° (1545)]
- heiveld aan de Oude Dreijboem [GAT R292:66v°-67r° (1545)]
- heiveld tussen de Oude Dreijboem en de Heijdschestraet [GAT R293:13r°-14r°,14r°-15r° (1546)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen de landscheiding en de Leije [GAT R293:25r°-25v° (1546)]
- beemd aan de Oude Dreijboem en Leije [GAT R293:74v° (1546)]
- beemd aan de Oude Dreijboem tussen Leije en de landscheiding [GAT R294:23v°-24r° (1547)]
- beemd aan de Oude Dreijboem in het Broeck van Huesden genaamd de Bijster [GAT R294:34r°-35r° (1547)]
- beemd aan de Oude Dreijboem aen die Leije [GAT R296:5r°-5v° (1550)]
- een halve bunder beemd in een plaats genaamd de Oude Dreijboem [GAT R296:32v°-33r° (1550)]
- stuk heideveld, groot ca. 3 lopensaet aan de Oude Dreijboem tussen de Oude Dreijboemsche Dijck ander zijde en die Leije aldaar een einde [GAT R296:35r° (1550)]
- stuk beemd groot ca. 1 bunder ter plaatse genaamd aenden Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R296:43v°-44r° (1551)]

- stuk beemd tussen de Oude Dreijboem en die Heijdtschestraet tussen de landscheijding van het land van Breda en Tilburg een einde, de lopende stroom genaamd die Leije aldaar ander einde [GAT R296:76r° (1551)]
- beemd groot ca. 3½ lopensaet aan de Oude Dreijboem aan die Leije [GAT R297:3r° (1551)]
- stuk beemd gelegen aan de Oude Dreijboem [GAT R297:10v°-11r° (1551)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- Romboutsbeempt aen die heyninge aenden Dreyboem [OP R143:11r° (1419)]
- Wyssenbeempt aen den ouden dreyboem [OP R146:10v° (1429)]
- Romboutsbeempt aenden ouden dreyboem [OP R147:52v° (1430)]
- aenden ouden dreyboem int Broeck van Huesden [OP R152:6v° (1440)]
- Romboutsbeempt ter stede geheyten tusschen den ouden dreyboem ende die heystinge straet [OP R163:29v° (1455)]

Vermeldingen na de 16e eeuw zijn nog:

- een parceel heijbodem, groot een L[t] ofte daar omtrend geleegen alhier onder Tilborg ter plaatse genaamd den ouden draayboom [GAT R490:1r°-4v (1790)]
- Item vijff heijbodems, zamen groot tien loopensaten, gelegen ter plaatse als volgt, eenen agter de Galg, eenen over de Lieve goorse Brug en drie omtrent den ouden Draaijboom, de reengenoten onbekend [GAT R490:45v-46r° (1792)]
- een parceel uitgesteken putten groot zes lopensen oft &[a] aanden ouden Draayboom aldaar oost de Leij [GAT R494:28r°,28v° (1805)]
- une pièce de pré marécageux de la grandeur de deux lopense et demi située près de l'ouden draaijboom (oost aan de rivier) [GAT R467:50 (1811)]

Op de kadasterkaart van 1832 komt het toponiem *Den Ouden Draaiboom* voor.
De *Oude Dreijboem* lag en ligt nog altijd als *De oude draaiboom* ten westen van de huidige Reeshofweg en ten noorden van de Bredaseweg, ter weerszijden van de *Leije* |**461**|. Voor de betekenis zie: *De Dreijboem* |**167**|.
Kadastraal 1832: sectie F 606-661.

534. OUDE DREIJBOEMSCHEDIJCK, DE

- beemd aan de Oude Dreijboem, de Leije een zijde en de Oude Dreijboemschedijck ander einde [GAT R288:5v° (1541)]
- heiveld aan de Oude Dreijboem aan de Oude Dreijboemschedijck een zijde en die Leije een einde [GAT R296:35r° (1550)]

Dit is dus niet de huidige Reeshofweg, maar een weg die naar de Leij loopt, dwars door de Oude Dreijboem. Het is waarschijnlijk het verlengde van *Die Heijdstraet* |**277**|.

535. OUDE HOFF, DIE

Oude Hoff betekent Oude Hoeve, waarbij hoeve een grondmaat is.

- huis, hof, schaapskooi en schop ter plaetse genaamd die Heijdsijde op de Cauwenberch aan genoemd de Oude Hoff [GAT R296:1r° (1550)]
- een stuk erf van Peter Wijtman Joest Lenaerts in de Heidsijde bij de Cauwenbergh genaamd de Oude Hoff in weide en boomgaard liggende [GAT R296:1v°-2r° (1550)]

Deze hoeve lag op de *Cauwenberch* |**94**|.

536. OUDE HOFF, DIE

- land in Corvel van Wouter Zibben [GAT R288:32r°-32v° (1541)]

537. OUDE KOEWEIJDE, DE

- land in die Rubraecken [GAT R287:26v° (1540)]

538. OUDE LEIJE, DIE

- beemd aan de Ghemeijne Dijck tussen een waterlaat en de Oude Leije [GAT R281:36v° (1533)]
- beemd in die Heeze tussen gemeijnt en Oude Leije [GAT R282:6r°-6v° (1535)]
- beemden in die Heze tussen gemeijnt en Oude Leije [GAT R282:7v°,los blad 30r° (1535)]
- beemd in die Heeze tussen de ghemeijnt die Heeze en Oude Leije en nog een beemd [GAT R282:62v°-63r° (1535)]
- 3 beemden in Aftermal tussen Nijeuwe Leije en Oude Leije aan Reijnendijck [GAT R284:52v°,54r° (1537)]
- beemd in die Heeze aan de Oude Leije [GAT R285:5r° (1538)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck aan dOu Leije [GAT R285:20v° (1538)]
- beemd aan de Veedijck aan de Oude Leij [GAT R285:26r°-26v° (1538)]
- 2 beemden in die Heeze aan d'Oude Leije [GAT R288:36r°-37r°,37r°-37v° (1541)]
- beemd in die Heeze tussen de gemeijnt die Heeze en Oude Leije [GAT R289:3r°-3v° (1542)]
- beemd van Dierck Back in Achtermal aan de Oude Leije [GAT R290:15r° (1543)]
- beemd in die Heeze aan de Oude Leije [GAT R290:23v° (1543)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck tussen waterlaat en Oude Leije [GAT R292:6r° (1545)]
- beemd het Zwartlaer op de Oude Leije [GAT R292:29r°-29v° (1545)]
- beemd in die Heeze, waar de Nieuwe Leije doorloopt, gelegen tussen gemeijnt en Oude Leije [GAT R293: 31v°-32r° (1546)]
- 3 beemden in Achtermall aan de Brandt tussen de Oude en de Nijeuwe Leije [GAT R293:79r°-79v° (1546)]
- beemd in die Broecksijde aan die Branden aan Reijnendijck en Oude Leije [GAT R295:46v°-47r° (1549)]
- beemd aan de Ghemeijne Dijck waar de Nijeuwe Leije doorloopt tussen een waterlaat en de Oude Leije [GAT R295:51v°-52r° (1549)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd die Broecksijde aan die Branden tussen een dijk toebehorende aan Reijner Gherit Reijnen een zijde en die Oude Leije aldaer [GAT R296:22v°-23r° (1550)]
- stuk beemd ca. 13 of 14 lopensaet groot in die Heeze, waar die Nijeuwe Leije door loopt, die Heeshoeck een einde, de Oude Leije ander einde [GAT R296:48r° (1551)]
- beemd gelegen ter plaatse genaamd Calenwiel gelegen aan de Heijstmans Dijck aldaar ander zijde, die Leije een einde en 's-Heren schouwen van de Oude en Nijeuwe Leije aldaar lopende te onderhouden [GAT R297:37v°-38r° (1551)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als:

- vander Oude Leije totter Nuwer Leijen toe [OP R190:2r° (1484)]

Dit is de Oude Leij in Broekhoven; ze vormt de grens tussen Tilburg en Hilvarenbeek. In 1877 en 1879 wordt deze ook wel de *Tweede Oude Leij* of *Landscheiding* genoemd. De naam *Landscheiding* is echter onjuist, aangezien het hier geen scheiding tussen twee 'landen' betreft, zoals met de *Landscheiding van het Land van Breda* het geval is, immers zowel Hilvarenbeek als Tilburg behoorde tot de Meijerij van Den Bosch.
Tussen deze *Oude Leije* en de *Nieuwe Leije* |**460**| liep oorspronkelijk nog een andere waterloop, die in 1877 en 1879 eveneens met de naam *Oude Leije* werd aangeduid. Vermoedelijk betreft het hier, evenals de *Tweede Oude Leij* of *Landscheiding*, een oude(re) loop van de *(Nieuwe) Leij*. Deze loop komt in de oudere akten niet voor, noch op kaarten vóór 1878. Vermoedelijk was deze waterloop verzand of (gedeeltelijk) gedempt. Omstreeks dat laatste jaar heeft men de bedding opnieuw uitgegraven.[5] In de volksmond droeg deze Leij in de eerste helft van deze eeuw de naam *Vuile Leij*, waarschijnlijk vanwege het vuile water (blauwsloot) dat zij voerde, afkomstig van lozingen door de textielfabrieken zoals de wolspinnerij van Pieter van Dooren.
In de volgende vermelding van 1662 wordt met de *Oude Leije* niet de waterloop bedoeld, maar het gebied dat daar onmiddellijk aan grensde:

---

5 Putten, R. van, *Geologie en hydrologie van Tilburg*, 1992, blz. 28-29 (onuitgegeven manuscript).

- een moervelt met eenige vuijtgesttecken putten anderhalff lopensaten, ofte daer ontrent begrijpende, nogtans soo groot ende cleijn als t'selve gelegen is binnen de prochien voorsz: ter plaetse inde oude leije, aldaer tusschen erffenisse michiel bartholomeeus aen d'een sijde westwaerts, streckende metten suijden eijnde aende gemeijne heijde, die de voors: Guilliam sal moeten onderhouden, ende metten noorden eijnde aende gemeijnte [GAT R367:215r°-216v (1662)]

539. OUDE STEDE, DE

- een huis met de hof, grond met toebehoren en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende en met een schop nu ter tijd nog staande op de Oude Stede (van wijlen Jan van Boerden) ter plaatse genaamd Oerl aan het Heerhecken aldaar aan de andere kant van de Oude Stede tussen die Heerbaen aldaar [GAT R296:65v°-66r° (1551)]

De Heerbaan in Oerle begon met wat nu Voltstraat heet en liep langs de noordwestzijde van het huidige Transvaalplein. De Transvaalstraat is er een restant van. Ze liep vervolgens verder in zuidwestelijke richting, kruiste de huidige Ringbaan-Zuid ter hoogte van wat nu de Stappegoorweg is, en liep langs de zuidzijde van het Willem II-stadion om uiteindelijk op de grens van Goirle en Tilburg op de huidige Goirleseweg uit te komen. De genoemde heerbaan heette vroeger *Heiningstraat*. Deze *Oude Stede* stond aan het begin van de Voltstraat bij de Broekhovenseweg.

540. OUDE STEDE, DIE

- van wijlen Willem Laureijs Ansems en zijn vrouw wijlen Heijlwich Claeus Truijen, gelegen in die Broecksijde aan de Malstraet [GAT R285:19v°-20r° (1538)]

Voor ligging zie: *Die Malstraet* |**481**|.

541. OUDE STEDE, DE

- huis, hof, schuur met grond en toebehoren en erfenis van Cornelis Wouter Cornelis genaamd de Oude Stede aan de Herstal, aan 3 zijden een straat [GAT R296:6r°-6v° (1550)]

542. OUDE STEDE, DE

- van wijlen Peter Crillaerts op Corvel op de hoek van 2 straten bij Heijl van Balen Stede ten deel gevallen aan Pauwels Peter Crillaerts [GAT R289:16v°-17r°,17r°-17v°,17v°,18v°-19r°,19r°-19v° (1542)]

Deze Oude Stede kan gelegen hebben op de hoek van Korvelplein en Berkdijksestraat ofwel op de hoek Korvelplein en de huidige Korenbloemstraat.

543. OUDE STEDE, DIE

- van Joest Berijs Eelkens in de Berckdijck [GAT R292:48r°-49r° (1545)]

544. OUDE STEDE, DIE

- van wijlen Henrick Verhoeven en wijlen zijn vrouw Kathelijn, toebedeeld aan zijn zoons Jan en Peter gelegen in Loven [GAT R289:8r°-9v° (1542)]

545. OUDE STEDE, DE

- van wijlen Willem Verlijnden toebedeeld aan Bertolomeus Willem Verlijnde, in Loven in die Broeckstraet aan de Zwartrijt [GAT R293:8r°,8r°-9r° (1546)]

546. OUDE VLASSAERT, DE

Een vlassaert is een aert waar vlas wordt verbouwd, m.a.w. een vlasakker.

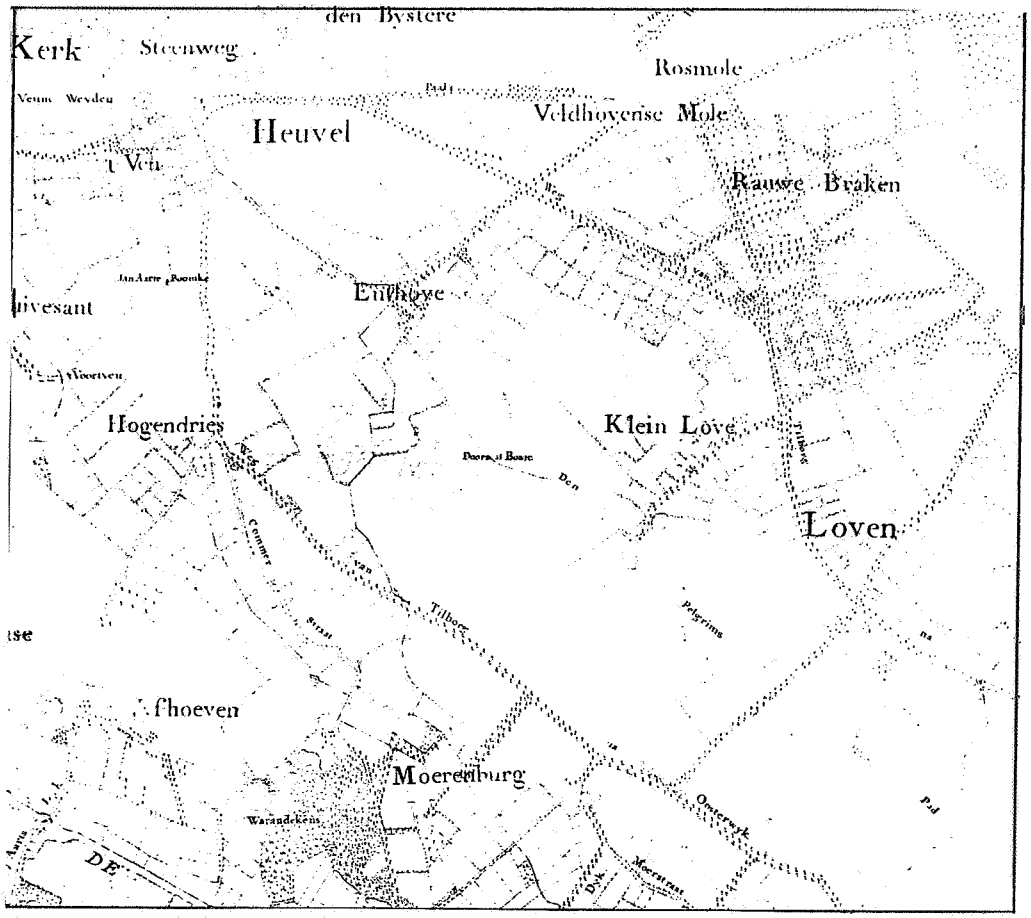
- akker in het Laer [GAT R295:5v° (1549)]

547. OUWE LIJNDE, DIE
(Ook: De Ou Lijndt)
- huis, hoeve en erf aan d'Ouwe Lijnde [GAT R282:45v° (1535)]
- huis, hof, schuur en erf aan dou Lijndt op die Horevoert [GAT R284:52v°-53r° (1537)]

De hier genoemde Ouwe Lijnde was vermoedelijk een waterloop, en moet dan identiek zijn met de latere Middelste Brug. Deze waterloop liep waar nu de Oude Lind is. Naar deze Ouwe Lijnde is mogelijk ook het *Goet ter Lijnde* |215| genoemd.

548. OVERBROECK, DAT
Het Overbroeck was gelegen aan het Oude Beeksepad.
- beemd in het Overbroeck tussen Tilburg, Beeck en Goerle [GAT R281:44v°-45r° (1533)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck in dat Overbroeck [GAT R281:los blad 45r° (1533)]

Overbroeck betekent *broek aan gene zijde van een water*, in dit geval de Nieuwe Leij.

Fragment van de kaart van de Heerlijkheid Tilburg en Goirle door Diederik Zijnen (1760), met de omgeving van Loven en Heuvel.

P

549. PATACKER, DE

- akker in de Cauwenbergh [GAT R286:59v°-60r° (1539);R291:19v°-20r° (1544)]
- stuk akkerland op het einde van de Patacker [GAT R296:1v°-2r° (1550)]

De naam geeft al aan dat deze akker aan een pad gelegen was. Omdat het woord *pad*, mnl. *pat*, enkel in wgerm. talen voorkomt, vermoedt men dat het uit een Westeuropese substraattaal afkomstig moet zijn.

550. PEERTSVENNEN, DIE

Zie voor plaatsbepaling: *Die Tetenbraeck* |**654**|.

- heideveld genaamd de Peertsvennen in die Tetenbraecken [GAT R280:51v°-52r° (1532)]
- land in die Peertsvennen [GAT R287:2r° (1540);R295:45v°(1549)]
- die Peerdevennen [GAT R288:36r°-37r°(1541)]

Dit toponiem kan enerzijds worden uitgelegd als 'de vennen (heide) waar men de paarden liet grazen'. Niet zelden benoemde men vanouds de gronden naar het vee dat men erop liet grazen (vgl. bv. *De Coeacker* |**101**|, *Die Dongensche Coeijweijen* |**160**|.) Of dat hier het geval is, is echter twijfelachtig.

Anderzijds betekent *peert* (< *peertse*, *perche*) ook wel 'staak, paal'. Hierbij zou men kunnen denken aan een paal of palen waarmee een heide als persoonlijk bezit werd afgepaald. Mogelijk gaven ze hier de grenzen aan van het bezit van de Abtshoeve van Tongerlo, de latere Bisschopshoef die tot in de 50'er jaren aan de Reitse Hoevenstraat heeft gestaan, of van de *Hoeve opten Spijker* |**342, 626**|, alhoewel de Abtshoeve niet met name in de bewerkte akten tussen 1530–1550 wordt genoemd; wel is daar sprake van de Abt van Tongerlo als begrenzing van diverse stukken grond of wordt er gesproken over *aen die Hoeven tussen beyde die hoeven van den convent van Tongerlo* [GAT R277:15v° (1529)]

Aangezien de Peertsvennen in de *Tetenbraeck* |**654**| gelegen waren, is het verleidelijk in een van beide hoeven de oorsprong van de Peertsvennen te zoeken.

551. PELGROMSTRAET, DIE

(Ook geschreven *Die Pelgromswech* |**552**|.)

- akker de Ruijselbergh in die Enschot Ackeren aan de Pelgromstraet [GAT R284:27v° (1537)]
- huis in Loven aan een straat en tussen de Heerbaen en de Pelgromswech [GAT R285:24r° (1538)][1]
- huis op die Zwartrijt tussen de Heerbaen en de Pelgromswech [GAT R287:53v°-54r° (1540)]
- huis in Loven op de hoek van 2 straten tussen een straat en de Pelgromswech [GAT R287:65v° (1540)]
- huis in Loven tussen de Heerbaen en de Pelgromswech [GAT R289:35r°,39r° (1542)]
- land aan de Vorcuijl aan de Pelgromswech [GAT R289:42v° (1542);R291:24v°-25r° (1544)]
- akker die Bocht in het Sonderlock tussen Heerbaan en Pelgromswech, akker de Huffelen aan de Zwartrijt op de Pelgromswech [GAT R293:7r°-7v° (1546)]
- akker de Bieshof op de Zwartrijt aan de Pelgromswech [GAT R293:52-v° (1546)]
- huis in Loven aan de Pelgromswech [GAT R294:37r°-37v° (1547)]
- huis in Loven aan de Zwartrijt tussen Heerbaen en Pelgromswech [GAT R294:50r° (1547)]

---

1 Dit huis kan gelegen hebben tussen Enschotsebaan of Oisterwijksebaan en Pelgrimsweg.

- stuk land genaamd de Legen acker, groot ca. 2 lopensaet ter plaatse genaamd in het Sonderlock de gemeijn gebuurweg genaamd de Pelgromswech ander einde [GAT R297:50v°-51r° (1552)]

Al liep de aloude weg van Tilburg naar 's-Hertogenbosch in de 16e eeuw over Enschot, het niet kan worden uitgesloten dat in de 15e eeuw en eerder de verbindingsweg van Tilburg via Helvoirt en Vught naar 's-Hertogenbosch via het *Vuchtpad*, later *Pelgromstraet/Pelgromswech* |552|, liep.

Pellegroms was een familienaam, afgeleid van de voornaam Pelgrim/Pelgrom[2], zoals mag blijken uit het volgende fragment: in de zoenbrief bij de doodslag op Jan Peter Henrick Eelkens door Henrick Boudewijn van Spaendonck beloofde o.a Pelgrom Jans namens de misdadiger deze zoen te houden [GAT R295:los blad 21r° (1549)]. De naam Pelgromswech heeft dus hoogstwaarschijnlijk niets te maken met de fabel dat dit een weg zou zijn waar pelgrims gebruik van maakten.

Ook de opvatting dat deze weg gevolgd werd door mensen die ter bedevaart (Maria-bedevaart) naar 's-Hertogenbosch togen, is niet erg waarschijnlijk. Immers, de aloude weg leidde, zoals hierboven al is aangevoerd, via Enschot, Berkel, Helvoirt en Vught. Dit was ook de meest logische weg, aangezien de Pelgrimsweg even voorbij Heukelom doodloopt. Met veel fantasie kan men daar verder. Men komt dan zeker niet in Oisterwijk, wat men zou verwachten. Daarnaast moesten pelgrims foerageren, en dat kon dan in de genoemde plaatsen. Bovendien is er geen enkele vermelding die gewag maakt van het gebruik van de Pelgrimsweg door pelgrims.

Voor een verklaring gebaseerd op een familienaam pleit eveneens dat in 1358 bij de verkoop van de Moerenborch door Walter van Mol en zijn dochter Margaretha aan Henrick Wisse als belending van een stuk land dat eveneens wordt verkocht, wordt genoemd Jan Pilokers (lees 'pileker', een vorm van *peleker/peleger* = 'pelgrim/pelgrom'). Dit betekent dat dit stuk land ten noorden van de Moerenborch gelegen heeft en in het noorden grensde aan de Pelgromswech, die mogelijk zo genoemd is omdat hij naar de woning van deze Jan Pilokers voerde.[3]

- Item noch een parcheel saeijlants geheyten den langen acker met het hoeckken genoemt het driesken t'samen vier loopensaten ende een halff ofte daer ontrent begrijpende nochtans soo groot ende cleijn als t'selve gelegen is binnen de prochie ende plaetse voors., den pelgerwech noortwaerts [GAT R371:35r°-37v (1670)]
- Item noch een parcheel saeijlants geheijten den heffelinge vier lopensaeten ofte daer ontrent groot sijnde, gelegen binnen de prochie ende plaetse voors:, aldaer tusschen erffenisse d'Erffgenaemen henrick niclaessen van Beeck suijtwaerts den Pelgerwech noortwaerts, denis Gerit andriessen van Broechoven west ende de Swartrijdt oostwaerts [GAT R371:35r°-37v (1670)]
- door den weg of spoor welke uit de Bos-Baan door klein Loven tusschen de huizen door loopt, tot aan den Pelgroms Weg [Tiendklampen, Heuvel 3 (1778)]
- door den Pelgroms Weg, voorby de Arm-Hoef te Enthoven [Tiendklampen, Heuvel 3 (1778)]
- te groot Looven in de Mortelstraat, aan den Pelgroms Weg [Tiendklampen, Loven 7 (1778)]
- te groot Looven, op de Kruisstraat in de Bosbaan, van daar door de straat de Mortel tot aan den Pelgroms Weg [Tiendklampen, Loven 8 (1778)]
- door die Pelgroms Weg tot klein Looven in de straat [Tiendklampen, Loven 8 (1778)]
- te klein Looven, aan den Pelgroms Weg in het spoor, van daar door dito spoor tot in de Oosterwykschе Baan [Tiendklampen, Loven 9 (1778)]

---

2 Schaar, J. van der, *Woordenboek van voornamen*, Utrecht, 1983, blz. 292.

3 Abdij Archief Tongerlo (AAT) charter 903; AAT Reg. A VII.6, fol. 86-88. Deze Jan Pilokers was een broer van Berthout Spapenzoen, zonen van Arnold Pape en kleinzoons van Berthout van Heusden en dus een afstammelingen van de Giselberten.

- van Heile Schoor, door het spoor of akkerweg, tot agter de Armhoef te Enthoven in den Pelgroms Weg [Tiendklampen, Loven 9 (1778)]
- te Enthoven, agter de Armhoef in den Pelgroms Weg [Tiendklampen, Loven 10 (1778)]

Op de kaart van Zijnen (1760) wordt *Pelgrims Pad* genoemd en op de kadasterkaart van 1832 *Pellegrims Pad.* Dezelfde kaart heeft ook voor het stuk Tivolistraat tussen de Korte Heuvel, (in de volksmond het stuk tussen Heuvel en Tivolistraat–St. Josephstraat), en het voormalige *Eijndthoven* de benaming *de Pellegroms Pad.* Het Pelgrimspad bestond reeds in de 16e eeuw; het begon toen nog op de Heuvel, en liep vervolgens noordoostwaarts tot de grens met de gemeente Berkel-Enschot. Op de kadasterkaart van 1832 valt het begin van de tussen 1822 en 1827 aangelegde Bosscheweg (thans Tivolistraat) samen met het *Pellegrimspad.*

Op een kadasterkaart uit 1866 begint het Pelgrimspad aan de Bosscheweg op ongeveer 250 m ten westen van de Oude Donkerstraat (de huidige Dunantstraat). Het pad liep eerst ca. 20 m zuidwaarts en vervolgens noordoostwaarts, parallel met de Bosscheweg, tot de Oude Donkerstraat. Oorspronkelijk liep het pad na het passeren van de Oude Donkerstraat verder, maar het gedeelte tussen de Oude Donkerstraat en de Enthovenseweg is niet aangegeven op kadasterkaarten uit ca. 1880 (GAT inv. nos. 3053 en 3054). Op genoemde kaarten begint het pad pas weer aan de Enthovenseweg. Iets ten oosten van de huidige Hoevensekanaaldijk passeerde het pad de spoorweg Tilburg-Boxtel, kruiste daarna de Nieuw-Lovenstraat (thans Duncanhof) en liep het tussen de Bosscheweg en de spoorweg verder tot de gemeentegrens. Nabij de Mortelstraat (thans onbenaamd, in het verlengde van de Oud-Lovenstraat) was het pad gedeeltelijk vervallen.

Alleen het gedeelte tussen de Bosscheweg en de Oude Donkerstraat kwam sinds 1881 voor in de officiële stratenlijsten. Volgens het adresboek van 1902 was dit deel van het pad onbewoond. In 1915 kwam het te vervallen.

Als gevolg van de aanleg van het Wilhelminakanaal, de Ringbaan-Oost en de woonwijk 'Armhoefse Akkers' kwamen andere delen van het pad nadien eveneens te vervallen. Het enige nog binnen de bebouwde kom gelegen deel van het pad, tussen de Doornbossestraat en de Enthovenseweg, bleef gedurende vele jaren onbenaamd, maar kreeg in 1957 officieel de naam Pelgrimspad. Buiten de bebouwde kom bestaat het pad eveneens nog voor een deel, namelijk het gedeelte tussen de voormalige Mortelstraat en de grens met de gemeente Berkel-Enschot (Topografische kaart 50F, 1988).

552. PELGROMSWECH, DIE

(Zie: *Die Pelgromstraet* |**551**|.)

553. PENNINCSBERGH, DE

- huis aenden Pennincsbergh [GAT R283:23r° (1536)]
- goederen genaamd die Penninceberghe gelegen in die Hasselt [GAT R287:1r°-2r° (1540)]
- goederen van wijlen Henrick vande Woude genaamd die Penninckbergh in de Hasselt [GAT R288:36r°-37r° (1541)]
- huis, hoeve en grond ten Penninceberghe [GAT R290:33v°-34v° (1543)]
- huis, hof en grond in de Penninceberghe aan de gemeijn straet [GAT R291:31v°-32r°,32r°-32v° (1544)]
- goederen van wijlen Henrick vande Waude genaamd die Penninckberge in de Hasselt [GAT R294:26r°-26v°,32r° (1547)]

In de Oisterwijkse protocollen reeds vernoemd als *Mansus ad locum dictum Pennincsbergh* [OP R155:18v° (1445)] (Mansus = hoeve).

Waar dit toponiem precies gelegen heeft in de Hasselt, is helaas niet na te gaan aan de hand van de ons beschikbare gegevens, maar moet het ongeveer gelegen hebben op de grens van *Hasseltsche Ackeren* |**253**| en *Stockhasseltsche Ackeren* |**643**|. Mogelijk was de Pennincsberg een oude grafheuvel waarin gouden of bronzen munten of sieraden zijn gevonden.

554. PETER BEIJENDIJCK

- peter beyendijck in die heydseijde [GAT R263:los stuk bij 3 (1511)]
- een stuk moer in Peter Beijendijck, omsloten door de gemeijnt aan 3 zijden [GAT R279:4r° (1531)]
- moer in Peer Beijendijck [GAT R281:4v°-5r° (1533)]
- moer bij Peter Beijendijck aan de gemeijnt in de Heijdsijde [GAT R281:18r° (1533)]
- moer aan Peter Beijendijck [GAT R287:2v° (1540)]
- moer aan Peter Beijendijck aan dat Loonsche Gericht naast Egmondts moer [GAT R286:59v°-60r° (1539);R291:19v°-20r° (1544)]
- moerveld bij Peter Beijendijck bij het Loonsche Ghericht aan het moer genaamd Egmondts Moer [GAT R296:1v° (1550)]

Vermelding Oisterwijkse protocollen:

- Peter Beijen dijck aen den gemeijnen dam [OP R255:102r° (1551)]

Dit stuk moer (*Dat Egmons Moer* |**175**|) was gelegen in de Heijdsijde omtrent de *Cauwenberch* |**94**| vlak bij de grens met Loon op Zand. Beijen is een genitieve meervoudsvorm van de PN Beijs, d.w.z. de afstammelingen, nakomelingen van Beijs. Nu was Beijs Coelborner in de 14e eeuw bezitter van de hoeve op de Kouwenberg. Peter Beijen was een afstammeling van Beijs, wiens nakomelingen ook wel, met behulp van het diminutief- of affectiefsuffix *-ke*, Biekens werden genoemd.
De Peter Beijendijck is het huidige zandpad met fietspad dat ten noorden van de Kouwenberg afsplitst van de Kalverstraat en naar de Loonse-Molenstraat en Loon op Zand gaat. Deze dijk (weg) is waarschijnlijk vernoemd naar Peter Peter Beijen, die in het midden van de 15e eeuw leefde en gehuwd was met Jenneke Back, dochter van Aert Back Timmermans en Katelijn Godevaert der Kinderen alias Oemen.
Wat met de vermelding 'den gemeijnen dam' in de Oisterwijkse schepenprotocollen wordt bedoeld, is niet duidelijk.

555. PETER sBONTENLAND

- akker in die Rijt [GAT R282:10r° (1535)]

556. PIJLIJSERHOEVE, DIE

Dit is de latere *Waterhoef*, die in de 16e eeuw eigendom was van Willem Pijlijsers, ook wel genaamd de Hoeve aan de *Heerstal* |**340**|. De Waterhoef lag aan de Kwaadeindstraat tussen de Waterhoefstraat en Outshoornstraat. Ze is in 1960 gesloopt.[4]

- land in de Schijve naast mevrouw van Doeren en de Pijlijserhoeve [GAT R286:43v° (1539)]
- weiland bij die Hoeven bij Pijlijsers Hoeve [GAT R289:7v° (1539)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen wordt deze hoeve genoemd:

- pijlijsershoeve omtrent tslot aen de Velthoven [OP R261:37r° (1557)]

4 Zie voor een afbeelding van een opvolger van deze hoeve: Peeters, R.M., *De straten van Tilburg*, 1987, blz. 181, lemma 'Waterhoefstraat', en Peeters, R.M., *Tilburg in beeld 1865-1945*, 1979, foto nr. 245.

557. PIJPENHOOFDKE, DAT

- land genaamd Pijpenhoofdke achter de Hoevel omtrent de Molenstraet aan de Heerbaen [GAT R296:31v°,41r°-41v°,64r°-64v°,76r°-76v° (1550)]
- stuk land genaamd Pijpenhoofke groot ca. 6 lopensaet 1 roede gelegen achter den Hoevel omtrent de Molenstraet aldaer en die heerbaen aldaer ander einde [GAT R296:41r°-41v° (1551)]
- stuk land genaamd Pijpenhoofle, groot ca. 8 lopensaet en 1 roede gelegen achter de Hoevel omtrent de Molenstraet [GAT R296:64r°-64v° (1551)]
- stuk land genaamd Pijpenhoefke, groot ca. 6 lopensaet ter plaatse genaamd achter den Hoevel omtrent die Molenstraet aldaer tussen erfenis van de jonkvrouwen van Coulsteren een zijde, die gemeijn heerbaen aldaar ander einde [GAT R296:76r°-76v° (1551)]

Dit stuk land lag aan de huidige St. Josephstraat nabij de Tivolistraat, het stuk tussen Heuvel en de beide voorgaande straten, en Dunantstraat. De naam van dit toponiem kan enerzijds op de vorm van het betreffende stuk land wijzen, anderzijds kan *hoofdke* een corruptie zijn van *hoefke*, 'kleine hoeve', d.w.z. stuk land. Ferd. Smulders noemde dit toponiem in zijn beschrijving van Tilburg omstreeks 1450 *dat Pijpenhoefke*.[5] Gezien het feit dat een stuk land niet zelden naar zijn bezitter werd genoemd, bestaat theoretisch de mogelijkheid dat ook 'Pijpke' teruggaat op een PN, en wel als vleivorm Pijpe, Pijbe < 'Pip', met affectiefuitgang *-ke* van 'Pippijn'.

558. POEL, DE

De naam Poel stamt van het germ. *pola* (m), 'poel'.

- de Poel [GAT R264:2v° (1512)]
- weilanden aan de Poelstraet aan de Poel [GAT R289:16v°-17r°,18r°-18v° (1542)]
- akker in Corvel Acker aan de Poel [GAT R292:63r° (1545)]
- de Poel in Corvel acker [GAT R296:27v°-28r°,67r°-67v° (1550)]

De Poel was vermoedelijk een waterlaat, later de *Korvelse Waterloop* genoemd, die begon in *Corvel Acker* |**121**| en vandaaruit naar het oosten liep, o.a. langs de latere Nieuwstraat, over het *Goet ter Rijt* |**343**|. Hij vond waarschijnlijk zijn ontstaan in een poel.

De naam is al oud en komt ook voor als *de Poelen*. Dit waren weilanden aan de *Poelstraet* |**560**| [GAT R289:16v°-17r°,17r°-17v°,18v°-19r°,19r°-19v° (1542)].

- 4 stukken erf gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd te Corvel en in Corvel acker in alle grootte als deze drie stukken erf aan elkaar rakende en het vierde stuk daar apart gelegen zijn, het eerste stuk genaamd die Streep aldaar, het tweede en derde stuk genoemd ander zijde, die Poelstraat ander einde, met het stuk genaamd Nijuwe Bocht gelegen aldaar, het derde stuk genaamd 't Sandsche land gelegen aldaar, het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van Corvel acker en van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]

Hier is duidelijk aangegeven dat door het weiland genaamd *de Poel* een waterlaat stroomde, waarbij geen enkele andere in aanmerking komt dan de Korvelse waterloop. Opmerkelijk bij deze laatste vermelding is het gegeven dat op het bewuste stuk de verplichting rustte een hek te onderhouden dat te *Corvel* |**120**| aan die *Schijve* |**610**| hing. Dit kan enkel betekenen dat het bewuste stuk ten noorden van de Oerlesestraat, tussen de *Poelstraet* en de Korvelseweg lag, zodat de huidige Christaan Huygensstraat in de 16e eeuw ook *Poelstraet* werd genoemd.

---

5 Smulders, F.W., 'Tilburg rond 1450: de Heuvel', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 3 (1972), no. 1, blz. 39.

Nog in de dertiger jaren van deze eeuw was er een laaggelegen weiland ten oosten van de Poelstraat, waar nu de Kaapkoloniestraat is. Hier waren de Poelen. Op de kadasterkaart van 1832 wordt ter plaatse een waterplas genaamd *De Poel* gegeven (kadastraal 1832: sectie C 159).
De ondergrond bestond uit een ondoordringbare leemlaag, waardoor het water niet wegzakte. In de regentijd moet het water als gevolg hiervan zijn blijven staan. Deze plaatsen waren zeer geschikt voor de leemwinning, waar ook de namen *muggenzeel* **|508|** en *de moeck* **|491|** op lijken te wijzen. Op dergelijke plaatsen ontstaan niet zelden waterlopen.
Ook in de Oisterwijkse protocollen wordt de Poel genoemd:
- weyde die poel te Corvel [OP R143:76v° (1421)]
- land in den Poel [OP R149:7r° (1435)]
- land in een stede geheyten den Poel aen die Poelstraet [OP R149:45r° (1437)]
- een stuck erfs aen den poel aen die Poelstraet Corvel [OP R152:37v° (1440)]
- erfenis die poel in den poel after Corvel [OP R155:2v° (1445)]
- weyde den poel noord opten bosch den poel Corvel [OP R156:17r° (1446)]

In 'Met Gansen Trou' (jrg. 21 (1971), no. 7 (juli), blz. 135) zegt pater Tarcisius van Schijndel in een artikel over perceelsnamen te Bokhoven o.a.: *Poeltje: lage weilanden, die vroeger veel onder water stonden. Volgens een oude zegsman zouden poelen voorkomen aan de oostkant van oude offerplaatsen. De boze geesten werden erin vernietigd.*
Merk op dat de Poelen aan de oostzijde van het Korvelplein lagen.
Ook in later eeuwen wordt het toponiem nog vermeld:
- een parceel akkerland genaamd de Poel groot vier lopensen ter plaatse Corvel [GAT R493:198r° (1804)]

559. POELACKER, DIE
- akker in Corvel acker aan de straat [GAT R280:30r° (1532)]
- de Poelacker [GAT R293:33v° (1546)]

Ook deze naam is al oud en wordt reeds genoemd in de Oisterwijkse protocollen:
- land die Poelacker in Corvel [OP R144:62r° (1422)]
- land die Poelacker [OP R147:51r° (1430)]
- die poelacker in die ackeren van Corvel [OP R152:21v° (1440)]

Deze akker moet vlak onder de Poelen gelegen hebben aan de Poelstraat, waaraan hij tevens zijn naam dankt.

560. POELSTRAET, DIE
- die poelstraet [GAT R263:23r° (1511)]
- land aan het Sansche Hecken aan die Poelstraet, naast de Hazenacker, die aan de Scheijtsteeghde bij het Loo lag [GAT R282:32r° (1535)]
- land en weiland genaamd Backendries in die Poelstraet [GAT R282:62v°-63r° (1535)]
- akker de Bellick in Corvelsche Acker op de hoek van Poelstraet en Scheijtsteeghde [GAT R286:22v°-23r° (1539)]
- land in die Poelstraet [GAT R284:32r° (1537);R286:47v° (1539)]
- akker in Corvel aan de Poelstraet [GAT R288:32r°-33v° (1541)]
- huis in Oerle aan die Poelstraet en aan een gemeijn straat(hoek) [GAT R288:38r° (1541)]
- weilanden aan de Poelstraet [GAT R289:16v°-17r°,18r°-18v°,19r°-19v° (1542)]
- land in Corvel acker aan de Poel aan de Poelstraet [GAT R292:63r° (1545)]
- 4 stukken erf gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd te Corvel en in Corvel acker in alle grootte als deze drie stukken erf aan elkaar rakende en het vierde stuk daar apart gelegen zijn, het eerste stuk genaamd die Streep aldaar, het tweede en derde stuk genoemd ander zijde, die Poelstraat ander einde, met het stuk genaamd Nijuwe Bocht gelegen aldaar, het derde stuk genaamd 't Sandsche land gelegen aldaar, het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de

Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van Corvel acker en van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]
- te Corvel voor de Poelstraat [Tiendklampen, Laar 1 (1778)]
- door die Poelstraat tot in de Goolse Baan [Tiendklampen, Laar 1 (1778)]
- te Oerle langs den grooten weg of dreef die van daar op Goirle loopt, tot aan den karweg of spoor die uit die Goolse Dreef, op Corvel loopt, genaamt de Poelstraat [Tiendklampen, Schijf 9 (1778)]
- een parceel weide voor 't geheel groot een en een vierde loop^{n} ofte daar omtrent, ter plaatze Corvel, aldaar in de Poelstraat, oost de wed. Gijsb. Bacx, zuid de gemeen weg ... en verclaaren de Condividenten dat het voors. parceel geen leen subject is aan den leenhove in S' Bosch [GAT R492:27v° (1797)]

Eveneens in de Oisterwijkse protocollen reeds vermeld:
- een eijkenbosch aen die Poelstraet [OP R146:7r° (1446)]
- aen die Poelstraet in een stee geheyten den Poel [OP R149:45r° (1437)]
- een stuck erfs aenden poel aen die Poelstraet [OP R152:57r° (1440)].

Een deel van de Poelstraat heet tegenwoordig Tafelbergstraat. Ze liep vroeger zuidelijker door, oostelijk langs het Sportpark. De *Scheijtsteeghde* |**606**| was een zijweg, die ten westen van de Poelstraat liep. Op de kadasterkaart van 1832 splitst *de Poelstraat* zich ter hoogte van de kruising Tafelbergstraat–Generaal Smutslaan, waar één arm van de straat naar *Corvel* |**120**| voerde en de Poelstraat heette, en de andere arm de thans verdwenen *Vleugelstraat* was die oostwaarts liep en in de huidige Oerlesestraat uitkwam tegenover het voormalige *Varkensstraatje*, de huidige Christiaan Huygensstraat. Van 1900 tot 1923 maakte het Varkensstraatje deel uit van de Vleugelstraat.

561. POLCK, DIE

De naam Polck (< **pollick*) is opgebouwd uit het woord *pol*, 'hooggelegen stuk grond met huis en erf, opgeworpen aardhoop' met het diminutiefsuffix *-ik*, een suffix met een pejoratieve (d.w.z. ongunstige) betekenis. De tweede *-l-* werd tussengeschoven om rekking van de middenvokaal in het eerste lid te voorkomen. Dit toponiem duidt op een hooggelegen stuk grond met huis en erf. Het is volgens HPB afkomstig van *Polla*; (zie TW 802: Polincove, germ. *Pollinga hofa* = 'hoeve van de lieden van Pollo' en TW 802 'Poll' germ. *polla-* (m) = 'uit water opduikende lage hoogte'.)
Het is niet ondenkbaar dat de naam eveneens verband houdt met namen van toponiemen als *Die Bellick* |**17**| en *Block* |**36**|.
- land in Oerl tussen de gemeijn straet aenden Polck, waar een waterlaat tussen gaat, en een gebuurwegske [GAT R287:67v° (1540)]

De Polck lag aan de Groenstraat tussen het huidige Kamerlingh Onnesplein en de Wattstraat. Dit was in de 16e eeuw goed van de familie Berijs van Oerle. Nog in de 19e eeuw heette deze hoeve zo (*De Polck*, kadasterkaart 1832).
- de helft van een parceel akkerland aan den zuidenkant genaamd de Polk groot 6 lopensen 38 roeden [GAT R494:111v°,115v° (1808)]

Kadastraal 1832: sectie C 448-449.

562. POLDER, DE

- akker genaamd den Polder [GAT R271:53r°-53v° (1521)]
- land genaamd de Polder in die Hoeven bij de Abt van Tongerlo [GAT R287:55v°-56r° (1540);R293:38v°-39r°,54r° (1546);R296:54r°-54v° (1550)]
- stuk land genaamd de Polder, groot ca. 7 lopensaet gelegen aan die Hoeven tussen erfenis van het Godshuis van Tongerloe beide zijden en een einde, die gemeijnt van Tilborg ander einde [GAT R296:54r°-54v° (1551)]

Dat we hier niet moeten denken aan het Noordnederlandse *polder* in de betekenis van 'laaggelegen land waarin de waterstand wordt beheerst door bemaling', moge duidelijk zijn. Dit neemt niet weg dat het landstuk in analogie benoemd is, d.w.z. bijvoorbeeld een door smalle slootjes omsloten stuk land.
Het woord *polder*, onl. *polre* < ggm. **pŏlre* < oergm. **pŭlre*, met invoeging van de overgangsklank *d* voor een sonantische *r*, indien deze onmiddellijk volgde op *l*, *n*, of *r*. De oorsprong van de oergm. *ŭ* is van tweeërlei aard: a. < idg. *ŭ*; b. < sonantisch element van de idg. liquida of nasalis sonant *l̥*, *r̥*, *m̥*, *n̥*. De ggm. *ŏ* heeft zich uit de oergm. *ŭ* ontwikkeld door *a*-umlaut, nadat de idg. *ŏ* in germ. *ă* was overgegaan.
Het woord is opgebouwd uit een tweetal leden:

- bnw. *pol* < germ. **bolos*, waarbij de idg. stemhebbende explosief *b* > oergm. stemloze explosief *p*, is verwant aan mnl. *bolle*, 'week', en beide woorden zijn een afleiding van de idg. wt. **bhel*, 'zwellen';
- *-re*, een meervouds- of collectiefsuffix. Voor de verklaring van deze uitgang moet men uitgaan van de idg. neutrale *ĕs/ŏs*-stammen. Een langsyllabige *ĕs/ŏs*-stam als oergm. **kalbīz* (uit idg. *-ĕs/ŏs*) werd volgens de auslautwetten in de nom.acc.sg. **kalf*, daarentegen werd de nom.acc.pl. oergm. **kalb̄-iz-ō* > **kalb̄-iz-u* > **kalbīr* > *kalver*. De meervoudsuitgang viel dus af, maar het stamsuffix *-ir* bleef en werd nu als meervoudsuitgang gevoeld.

Kortom, het zo ontstane gesubstantiveerde bnw. duidt op de eigenschap van de grond of de turf, m.a.w. de bodemgesteldheid ter plaatse moet week en moer(assig) geweest zijn. Opvallend in dit verband is wellicht de aanwezigheid van het toponiem *Dat Branders Land* |**64**| in hetzelfde gebied.
De hoeve waar hier sprake van is, is de voormalige *Bisschopshoef*; ze was gelegen aan de huidige Reitse Hoevenstraat, ongeveer ter hoogte van de Ignatiusstraat.[6] Deze hoeve was eigendom van de Abt van Tongerlo en ging over in handen van de bisschop van Den Bosch bij de oprichting van dat bisdom.
De Polder was ongeveer 8 lopensaet groot en in deze periode eigendom van Henrick Cornelis Appels.

563. POSTELSCHE HOEVE, DIE

TW 806 geeft: *postel* = 'kraakbes' + *lauha* 'bosje op hoge zandgrond'[7]. De hoeve zou dan haar naam danken aan de bosbessen die er in de nabijheid groeiden.

- land aan die Postelsche Hoeve [GAT R281:40r°-40v° (1533)]
- huis in die Postelsche Hoeve in het Creijenvenne aan de gemeijnt [GAT R283:15r°,39v° (1536)]

De Postelsche Hoeve wordt al in de Oisterwijkse protocollen meermaals vermeld:

- land die hoeve van Postel aen dat Creyenven [OP R150:34r° (1436)]
- die hoeve van Postel [OP R163:2v° (1455)]
- land die Postelsche hoeve aent creyeven aen die creyenvensche straet [OP R163:25r° (1455)]
- de Postelschen acker [OP R152:14r° (1440)]
- Postel [OP R163:2v° (1455)]
- aent Creijenven aan de Creijenvenschestraet [OP R163:25r° (1455)]

---

6 Peeters, R.M., *Tilburg in beeld 1945-1980*, Tilburg 1982, foto nr. 359 (blz. 120) toont een vervanger van de oorspronkelijke hoeve.

7 *Kraakbes* is synoniem van *bosbes*.

Zover bekend heeft de Abdij van Postel nooit bezittingen gehad in Tilburg.[8] Mogelijk is hier sprake van een misverstand, in dier voege dat men hier een zuivere veldnaam in verbinding heeft gebracht met een bestaande abdij, doordat land in bezit was van een abdij en men aannam dat dat Postel was. Niettemin dient te worden opgemerkt dat in 1519 wordt gesproken van *heyvelt in prochie van Venloon aen de Clockenberch tusschen erfs. Peter Priems deen sijde en tusschen erfs. Heren van Postel* [GAT R268:33r°] en in 1526/27 van *tot Venloen tussen die hoge baan en die leghe baan aen dat godshuijs van Postel* [GAT R273:21v°]. Dit laatste zou weer wel duiden op bezittingen van Postel, dat wel bezittingen had te Venloon (Loon op Zand), op de grens met Tilburg, tussen de Oude Baan naar Loon op Zand (nu de Bos en Beemdweg) en de Loonsebaan.
Een andere mogelijkheid is dat de hoeve is vernoemd naar een bezitter, in dit geval een lid van het geslacht Posteel, dat in de 14e en 15e eeuw bezittingen in deze contreien had. Volgens vermeldingen in de Tilburgse schepenprotocollen tussen 1530 en 1550 bezat Henric vande Waude eertijds een mansus aan de *Pennincsberch* |**553**| bij de *Hasselt* |**251**|. Nu was deze Henric gehuwd met Hadewyg Bac, dochter van Ghisbertus Bac van Westilborch, zoon van Hendrik Bac van Westtilburg, en Katharina de Bie. Een zuster van haar, Elisabeth, was gehuwd met Goswin (Goessen) Cnode Femyen, bij wie zij verschillende kinderen had, waarvan één zoon genaamd Goswin Cnode, twee anderen respectievelijk Hendrik Bac en Gysbert Bac, een vierde Jan de Bye, de vijfde Laurens Volcart en de laatste Dirk Posteel alias Bac. Het is ogenschijnlijk een raadsel hoe de kinderen uit dit huwelijk allerlei namen aannemen. Vermoedelijk had dit te maken met erfrechten, hetgeen lijkt te worden bevestigd door een Bossche schepenakte van 2 juli 1370 [BP R1175:230v°] waarin Aleyt Posteels een stuk land opdraagt aan Goessen Moedel vanden Steenwech en Goessen Cnode, de zoon van Femya Posteels. Het lijkt erop dat het stuk tussen Hasselt en *Postelstraet* |**564**| oorspronkelijk eveneens bezit was van Ghisbertus Bac en dat een deel daarvan via zijn dochter Elysabeth aan zijn kleinzoon Dirk Posteels is gekomen.[9]
De Postelsche Hoeve moet gelegen hebben ten zuiden van de bocht in de huidige IJpelareweg; ze werd begrensd door de *Sloprijt* |**620**| in het zuiden, het noordelijk deel van de *Postelstraet* |**564**| in het (noord)oosten en de reeds genoemde IJpelareweg (toentertijd het verlengde van de *Creijenvensche straet* |**133**|, voorbij de kruising met de Postelstraet, in het westen en noorden.

564. POSTELSTRAET, DIE

De straat kan zowel naar *postel* als naar de Poste(e)l-hoeve genoemd zijn (zie boven).

- huis in die Heijdsijde aan de Postelstraet [GAT R279:51v° (1531)]
- huis in de Stockhasselt in die Postelschestraet en land en weiland aldaar aan de gemeijnt en waterlaat [GAT R284:45v° (1537)]
- huis in dat Creijenven in die Postelstraet [GAT R287:52r°-52v° (1540)]
- huis en grond op het eind van het Creijenven aan die Postelschestraet [GAT R287:62r°-62v° (1540)]
- land genaamd de Huijbenacker en de Bocht op het einde van het Creijenven aan die Postelschestraet [GAT R287:63r° (1540)]
- huis en weiland in die Stockhasselt aan die Postelstraet [GAT R288:7v°-8r° (1541)]
- huis in dat Creijenven met een weiland aan die Postelstraet [GAT R288:56v°-57r°,57r° (1541)]

---

8 Dit is bevestigd door de Abdij van Postel, waar geen bezittingen te Tilburg geattesteerd zijn.

9 Privé-collectie BAC no's |310|, |579|, |577|, |584|.

- weiland aan die Heijdsijde aan die Postelstraet aan de gemeijnt [GAT R290:9r°-9v° (1543)]
- huis aan die Stockhasselt in die Postelstraet [GAT R290:10r°-10v°,10v° (1543)]
- huis in die Heijdsijde in die Postelstraet en land tegenover het huis aan de Postelstraet [GAT R290:40r° (1543)]
- akker en weide genaamd die Bocht op het eind van het Creijenven aan die Postelstraet [GAT R290:49r°-49v° (1543)]
- Huijbenacker aan het eind van het Creijenven aan die Postelschestraet [GAT R290:50r° (1543)]
- huis in die Heijdsijde in die Postelstraet en weiland en weide daartegenover gelegen [GAT R291:6v° (1544)]
- huis aan die Heijsijde aan die Postelstraet en land en weide daar [GAT R291:36v°,40r° (1544)]
- land in die Heijdsijde op die Postelstraet [GAT R292:19v° (1545)]
- de Ruetsenacker in die Heijdsijde aan die Postelstraet in de ackeren aldaar [GAT R292:19v° (1545)]
- land in die Heijdsijde aan die Postelstraet [GAT R292:76v° (1545)]
- de Huijbenacker in die Heijdsijde aan de Postelstraet [GAT R292:77r° (1545)]
- een huis en erf aan die Heijdsijde aan die Postelstraet [GAT R293:62v° (1546)]
- huis aan die Postelstraet, akker die Bocht daar tegenover en een stuk land daar [GAT R293:76r°-76v° (1546)]
- huis, hof, schuur met de grond groot ca. 9 lopensaet gelegen ter plaatse genaamd 't Creijenven in de Postelstraet en een stuk land genaamd die Bocht groot ca. 5½ lopensaet gelegen tegenover het huis en hof aan de straat aldaar [GAT R296:61r° (1551)]
- huis, hof, schuur met grond en erfenis groot ca 16 lopensaet ter plaatse genaamd op het einde van het Creijenven in die Postelstraet [GAT R298:6r°-6v° (1552)]
- perceel land en bos in de Postelstraet [GAT, Rechterlijk archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- Postelstraat [Kaart van Zijnen (1760)]
- in de Postelstraat [Tiendklampen, Heikant 1 (1778)]
- door die Hasseltsen Pad tot in de Postelstraat aan de Wolspoel [Tiendklampen, Heikant 1 (1778)]
- door die Postelstraat in de heide aan de Loonse Dreef [Tiendklampen, Heikant 1 (1778)]
- in de Postelstraat, omtrent de huizinge van Jan Jacobs, aan de Wolspoel, van daar, langs den voetpad genaamt den Hasseltsen pad [Tiendklampen, Hoeven 4 (1778)]
- door de Dongense Dreef tot aan de uiterste Limiten tegens Loon op Zant, Noordwaards langst die Limiten, tot aan de Loonse Dreef, vervolgens door die Dreef tot wederom in de Postelstraat [Tiendklampen, Hoeven 4 (1778)]

Kadasterkaart 1832: *De Postel Straat.*

De Postelstraet begon waar de *Stockhasseltstraet* |644| en *Creijenvenschestraet* |133| bij elkaar kwamen (ter hoogte van de huidige kruising Donizettistraat–Perosistraat) en liep vandaar in zuidwestelijke richting tot aan de Midden-Brabantweg (voorheen: Gorinchemsebaan) en vervolgens pal naar het westen de akkers en de heide van de 'gemeijnt' in, en kruiste daarbij nogmaals de Creijenvenschestraat iets ten zuiden van het punt waar nu Kraaivenstraat en Grootvenstraat bij elkaar komen.

565. POTTENBERCH, DIE

- heiveld genaamd de Pottenberch in de Heijdsijde aan de gemeijnt [GAT R280:53v°-54r° (1532)]
- heideveld genaamd de Pottenberch in die Heijdsijde aan de gemeijnt [GAT R281:24r° (1533)]

Blijkens de Oisterwijkse protocollen lag de Pottenberch tussen de *Heijdsijde* |274| en Venloen, waarschijnlijk ten noorden van de *Cauwenberch* |94|, tegen de grens met Loon op Zand :

- heydevelt aenden Pottenberch tot Venloen [OP R143:42v°,49v° (1420);R160:7r° (1452);R171:2v° (1464)]
- land den Pottenberch Tilborch [OP R172:10r° (1465)]

De naam is zeer interessant en geeft aanleiding tot associaties met een grafheuvel of hoogte, waar in pre- of protohistorische tijden begravingen of grafbijzettingen werden

gedaan. In elk geval was het gebied waar we dit toponiem dienen te zoeken, in prehistorische tijden intensief bewoond, zoals ook recente vondsten in dit gebied gedaan aantonen.[10]

Behalve de Pottenberch lag er dicht in de buurt ook nog een Kleine Pottenberch:

- erf genaamd de Cleijne Pottenberch met een huis daar nu ter tijd op getimmerd staande... ter plaatse genaamd aan die Heijdsijde tussen erfenis van Herman Peter Ghijben met zijn kinderen een zijde en einde, erfenis van Marten voors., zoals het voors. huis daar nu ter tijd uitstaande is met de Oesendrop daar toe staande en met half de gracht daar achter aan liggende ander zijde, die gemeijnt van Tilborch ander einde [GAT R296:55v° (1550)]

Ogenschijnlijk lagen hier meerdere (op z'n minst twee) grafheuvels.

566. PRINTHAEGHE, DIE

(Zie: *Die Printhage* |**567**|.)

567. PRINTHAGE, DIE

Het werkwoord *prenten* betekent 'wild opsporen langs zijn prent (= spoor)'. Verder kennen we *prij*, 'aas, kreng', in het mnl. *pride*. De eigenlijke betekenis is: prooi, buit aan dieren, en daarom ook:

- dood dier, en
- levend, gevangen dier.

Hage komt van:

- germ. *hago* (v), 'bosje',
- germ. *hagan* (m), 'afgesloten jachtgebied in het bos'.

Een mogelijke betekenis van Printhage zou dan kunnen zijn: bos waarin wild gevangen werd.

Het is echter ook mogelijk dat de naam voortgekomen is uit lat. *precidendas indagines silvae*, wat duidt op een haagbos (een oorspronkelijk jachtgebied, mlat. *indago* = 'wildpark', dat gerooid is, of uit een contractie van *prinsio* (< *prensio, prehensio*), d.w.z. 'ontginning' (reclamatie), maar ook 'belening', en *indago*, m.a.w. een ontginning uit een bos.

- in die printhage [GAT R263:20r° (1511)]
- huis in de Berckdijck aen die Printhaeghe tussen de gemeijn straet en de Vorste Cruijswech [GAT R280:37v° (1532)]
- hoeve van de weduwe van Peter Thomaes van Boerden aan die Printhage met een akker op de Vorste Cruijswech genaamd de Boschacker [GAT R281:los blad bij 2r° (1533)]

Ook dit toponiem wordt herhaalde malen vermeld in de Oisterwijkse protocollen:

- aen die prynthage aen den bercdijck [OP R152:25r° (1440)]
- aen die Prynthage Corvel [OP R157:15r° (1449)]
- aen die printhage Corvel [OP R202:9v° (1497)]

568. PUTACKER, DE

- land in de Heijdsijde buijten den Dreijboem [GAT R280:53v°-54r°,54r° (1532)]
- de Putacker in de Coudenberch [GAT R282:39r°-39v° (1535)]

In de Oisterwijkse protocollen tweemaal vernoemd als:

- land die Putacker bi den Coudenberch in Stelaertshoeve [OP R144:66r° (1422)]

---

10 Mandos, H., *Folkloristische verkenningen*, 229, aangehaald in: Peeters, R.M., 'Archeologisch onderzoek in Tilburg en omgeving van 1770-1845', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de gemeente Tilburg, jaarboek II (1978), blz.195-196.

– land die putacker [OP R144:73v° (1422)]

Deze Putacker moet gelegen hebben in het noordwestelijke deel van de Heikant, voorbij de draaiboom, nabij de *Cauwenberch* |**94**|.

Put, mnl. *put, putte*, 'put, kuil, poel, greppel', mnd. *putte*, ohd. *pfuzzi* > nhd. *pfütze*. Bij het woord put hebben we te maken met een woord met een dubbele ontwikkelingsgang. Enerzijds is er het woord < germ. **pauta, putta* met de betekenis 'poel', anderzijds is er het woord *put*, oe. *pytt*, on. *pyttr* met de betekenis 'waterput', een zeer vroege ontlening aan lat. *puteus*. Beide woorden, het germ. het lat., zijn oerverwant en ontleend na de klankverschuiving uit een onbekende idg. substraattaal. Later vond ongetwijfeld een vermenging van het germ. met het aan het lat. ontleende woord plaats.

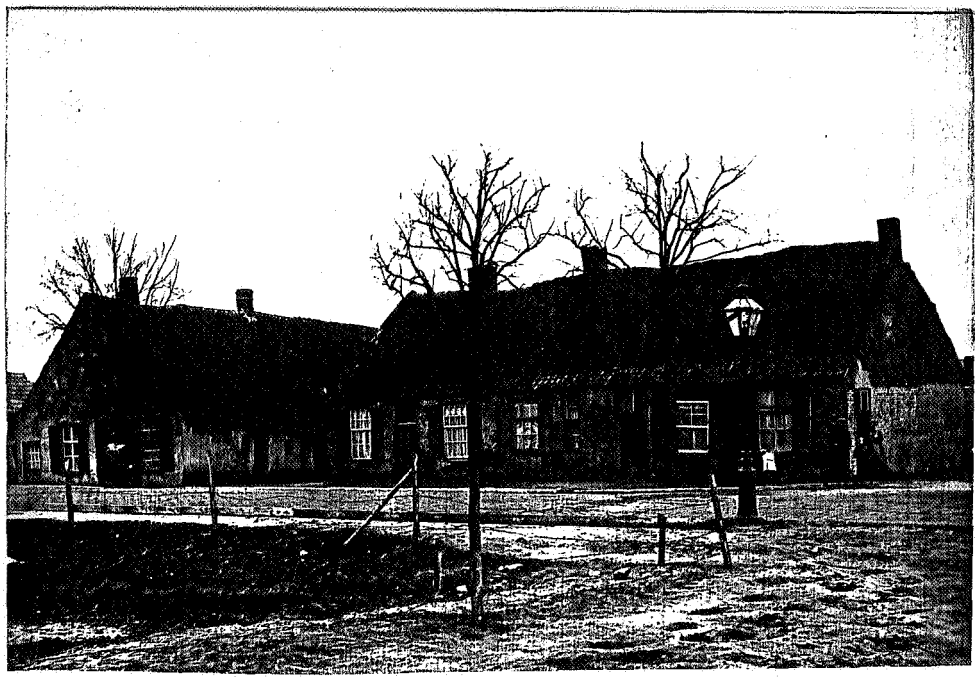
De naam geeft aan dat dit, waarschijnlijk lager gelegen, stuk land in de nabijheid van putten, poelen of kuilen gelegen was, waarbij we moeten denken aan moerputten of leemkuilen, waarbij de eerste het meest waarschijnlijk zijn, of was het een akker die door afgraving lager was komen te liggen?

568a. PUTACKER, DE

Voor een verklaring van de naam zie: *De Putacker* |**568**|.

– de Putacker in dat Creijenven [GAT R291:16r°-16v° (1544)]

Deze akker lag in het *Creijenven* |**134**|, vermoedelijk niet ver van de *Heijlerput* |**285**|, waaraan hij mogelijk zijn naam heeft ontleend.

De noordzijde van de Oerlesestraat tussen de huidige Veestraat en Trouwlaan, omstreeks 1930.

Q

Zie ook: **C** en **K**

569. QUADE LOPENSAET, DAT
(Ook: Het Quaeij Lopensaet)
- akker in de Hasseltsche ackeren, 1 lopensaet groot aan een gemeijn ackerstraetken dat Hasseltstraetken [GAT R288:20v°-21r° (1541)]
- in de Hasselt ackeren aan een gemeijn weg de Hasseltschewech [GAT R295:14r°-14v° (1549)]

Een *lopensaet* is een oppervlaktemaat, gelijk aan ongeveer 1/6 ha. De naam van dit toponiem geeft duidelijk aan dat de opbrengst van deze akker te wensen overliet.

570. QUAEIJ HOEVE, DIE
- heideveld in de Heijdsijde [GAT R281:40r° (1533)]

De naam geeft aan dat dit heideveld de Quaeij Hoeve eertijds een hoeve, d.w.z. bouwland, is geweest dat niet al te goed was. Vermoedelijk heeft dit stuk land in het noorden van de *Stockhasselt* |**642**| gelegen.

571. QUAEIJ LOPENSAET, HET
(Zie: *Dat Quade Lopensaet* |**569**|.)

572. QUAIJ KEMPKEN, DAT
Volgens HPB is *Kempken* een diminutief van *kamp*, dat ontleend is aan lat. *campus*. De oorspronkelijke betekenis hiervan was '(omheind) veld'. Het woord is reeds vroeg door de Germanen overgenomen, zij het in een beperkende betekenis, nl. een 'afgesloten, omheind stuk akkerland dat niet tot het gemeenschappelijk bezit behoorde'.
- beemd int Ghilsche Broeck [GAT R288:21r°-21v° (1541)]

De naam geeft aan dat het een slecht stuk land was.

R

573. RABBAUTSCHENDIJCK, DIE

Mogelijk te verklaren als:

- 'dijk van PN Radbout'; echter, in oorkonden tussen 1300 en 1550 zijn wij de naam Radbout in deze omgeving nooit tegengekomen.
- Ofwel hangt de naam samen met *ribaut, rabaut, (rabauw)*, hetgeen 'deugniet, boef, iemand die van afgeperste aalmoezen leeft' betekent. Vergelijk het woord *ribauderie/rabauwerie*, 'onbehoorlijk gedrag' < ofr. *riber*, 'uitspattingen begaan'. Deze laatste betekenis wordt des te interessanter wanneer we bedenken dat in de nabijheid van deze weg de woonstee van (nazaten van) Bac Ommaten gestaan moet hebben, wiens naam 'onmate' eveneens duidt op het maken van inbreuk op het recht van anderen, willekeur of geweld. Een ander opmerkelijk feit is dat we niet ver daarvandaan de *Conincsvoert* |**108**| aantreffen, waarvan de naam wellicht mogelijk ook samenhangt met Bac Ommaten: in de middeleeuwen stond de provoost (politieambtenaar, toezichthouder bij de uitvoering van vonnissen) ook wel bekend als 'coninc van den ribauden'. Was hij wellicht schout of provoost van de hertog?[1]
- Ofwel groeide er langs deze weg een variant van de appelboom, in het bijzonder 'rabauwen' of 'rabbauten', een winterappel met een ruwe schil.

- heide, weide en moer in het Stappegoer bij de Rabbautschendijk aan de gemeijnt [GAT R282:48v°-49r°,49r° (1535)]
- weide en heide in dat Stappegoer bij de Rabbautschendijck aan de gemeijnt [GAT R283:8r°,36v° (1536)]
- Item een parceel weijde groot drie L^ten^ ofte &^a^ gelegen aan het Rabauw Dijcxken, oost den waterloop, suijt het vors: dijcken [GAT R479:87v (1763)]

Reeds eerder genoemd in de zogeheten Oisterwijkse protocollen:

- beerenbroeck aen den Rabautschen dijck [OP R152,47v° (1440)]
- aen den Rybautschendijck [OP R153:14v° (1443)]
- beerenbroeck aen den Rabautschen dijcke [OP R153:30r° (1443)]
- weyde die heese aen den Rabautsche dijck [OP R154:21r° (1444)]
- beerenbroeck aen die Rabautsche dijck [OP R163:18r° (1455)]
- dat rogghengoer ad locum dictum den Rabbautschendijck [OP R179:24v° (1473)]
- dat rogghengoer ad locum dictum den Rabbautsdijck [OP R190:18v° (1484)]

De Rabbautschendijck moet, gezien de vermeldingen, bij de *Heeze* |**268**| en het *Stappegoer* |**632**| gelegen hebben, d.w.z. op Broechoven. Op de kaart van Zijnen (1760) wordt het *Rabauw Dykje* genoemd. Een voorheen onbenaamde, thans vervallen landweg, lopende vanaf de Groenewoudstraat zuidwestwaarts tot de grens met de gemeente Goirle, heette van 1958 tot 1974 *Rabanusdijk*. Deze straat liep ter hoogte van de tegenwoordige Juralaan en Juraweide.

---

1 Of hangt de naam in dit verband samen met 'rabauw' < fra. 'ribaud' < ofra. 'ribote' (slemppartij, zuippartij, bezatting, dronkenschap)? Lustte de naamgever uit het geslacht Bac hem graag? Deze verklaring mag echter weinig aannemelijk worden geacht.

574. RECK, DAT

TW, 828 verklaart *Reck* als volgt: *Rec*, germ. *rakᵘ-* (m), 'recht deel van een vaarwater', maar *reck* betekent eveneens 'lange strook'. In dit verband duidt het op een lange smalle strook land in een vochtige omgeving.

Het Reck was gelegen aan de noordzijde van dat stuk van de Donge dat nu parallel loopt met het Wilhelminakanaal. Diederik Zijnen geeft in 1760 de benaming *'t Rek* voor een streek noordwaarts grenzend aan de Donge, westelijk van de *Ouden Dyk* in het zuiden van de *Haanse Hoef*. Nu wordt dit gebied ingeklemd tussen de Donge en het Wilhelminakanaal. Het gebied tussen de huidige Flaassendijk en de Donge heet nu nog 'De lange Rekken'.[2]

- die Lichtenborch int reeck [GAT R262:31r° (1510)]
- beemd in het Reck naast de Hoeff op Lichtenberch [GAT R279:31r°-31v°,34v° (1531);R280:33r° (1532)]
- beemd bij Lichtenberch in die Vier Buender tussen hoeve van Lichtenberch en landscheiding en tussen Gherit Lemmens en het Reck [GAT R281:11r° (1533)]
- beemd in het Reck tussen een broecksloet genaamd die Leije en de Aerdt van de Hoeve van Lichtenberch [GAT R284:33v° (1537)]
- beemd in het Reck tussen een heiveld genaamd de Aert van Lichtenberch en die Leije [GAT R287:52v°-53r° (1540)]
- beemd in het Reckt in het Ghilsche Broeck [GAT R288:4r° (1541)]
- beemd in het Reck tussen de Aert van Lichtenberch en die Leije [GAT R289:13r° (1542)]
- beemd in het Reck tussen de Hoeve van Lichtenberch en die Leije [GAT R290:44v°-45r° (1543);R291:1v° (1544);R294:40v°,40v°-41r°,45r°-46r° (1547)]
- beemd in het Reck [GAT R294:47v° (1547)]
- land in het Ghilsche Broeck in het Reck [GAT R295:42r°-42v° (1549)]
- 2 stukken beemd het ene stuk gelegen ter plaatse genaamd in 't Reck tussen die Leije een zijde en erfenis toebehorende aan de Hoeve van Lichtenberch ander zijde, het andere stuk beemd gelegen ter plaatse genaamd in die Bloeck [GAT R297:37r° (1551)]
- een stuck beemden int geheel een buijnder offte daer ontrent groot sijnde ter plaetse genaempt het reck streckende metten eenen eijnde aende stroom de Leije ende metten anderen eijnde aende gemeijnen dijck [GAT R365:155 (1657)]

Dit toponiem wordt tweemaal vermeld in de Oisterwijkse protocollen als:

- beempt dat Reck ter stede geheyten in die Vucht in de lande van Breda [OP R156:16r° (1446)]
- hoijbeempt het Reck in Tilborch [OP R244:10r° (1540)]

575. REIJNEN ACKER

- akker op die Vlasstraet [GAT R290:27r°-27v° (1543)]

Ofwel hangt de naam samen met mnl. *rein/reen*, hetgeen 'grens, strook onbeploegd land tussen akkers' betekent.[3] Misschien gaat de betekenis 'akkerscheiding' terug op 'gevlochten heg tussen akkers'. Mogelijk vormde ze de scheiding tussen de 'reengenoten' van de Rijt enerzijds en die van de *Bockhamer* |55| en de *Herstal* |316| anderzijds.

Ofwel is het: akker van PN Reinier (GN Reijnen, d.w.z de afstammelingen van Reinier), een tweestammige germ. naam uit *regin-* (*regin-*: oorspr. 'raad, raadsbesluit der

---

2 Zie Topografische kaart 44G (1988).

3 Opvallend is dat het woord 'reen/rein' slechts verwanten heeft in de Keltische talen: oiers. 'roen', (weg, bergketen), niers. 'roinn' (deel; 'roinnt tíre': toegedeeld stuk land), bret. 'reun' < '*roino' (heuvel). In het algemeen wordt hiermee oorspronkelijk de scheiding tussen twee stammen, later tussen twee of meer familieverbanden aangeduid, nog later tussen individuele akkers (persoonlijk bezit).

goden', heeft in persoonsnamen nog slechts een versterkende betekenis, bijv. sterk, zeer, en behoort bij een idg.wt. **reg*, 'ordenen) en *-her*', 'heer, schare, leger', reeds vroeg in germaanse persoonsnamen overgeleverd (mnl. *here*). Gelegen op de grens van de *Schijf* |**610**| en de *Rijt* |**583**|, waar afstammelingen van Reiner van Broechoven in de 15e en 16e eeuw land bezaten.
De *Vlasstraet* |**695**| is het westelijke stuk van de huidige Boomstraat, ongeveer vanaf de Prunusstraat; ze liep vroeger van hier naar de *Herstal* |**316**|.

576. REIJNENDIJCK, DE
(Ook: *Reijner Gherit Reijnen en Willem Laureijsdijck* |**578**|.)
- beemden in Aftermal tussen de Nijeuwe Leije en dOu Leije aan Reijnendijck [GAT R284:52v° (1537)]
- beemd in Aftermal aenden Brant tussen de Nijewe Leij en die Oude Leije aan de Reijnendijck [GAT R284: 54r° (1537);R285:52v° (1538)]
- een dijk gelegen in die Broecksijde, eertijds genaamd Theuwendijck, nu Reijner Gherit Reijnen en Willem Laureijsdijck [GAT R286:17v°-18r° (1539)]
- 2 beemden in die Broecksijde aan Reijnkens Dijck [GAT R286:41v° (1539)]
- beemd in Achtermal aan Reijnendijck aan de Nijeuwe Leije [GAT R287:72r° (1540)]
- 3 stukken beemd in Achtermal aan den Brant aan Reijnendijck tussen die Nijeuwe Leije en die Oude Leije [GAT R293:79r°-79v° (1546)]

Met deze dijk wordt de huidige Driehuizendijk bedoeld, die begint in het Leijpark en verder tussen Nieuwe en Oude Leij doorloopt. De *Brant* |**65**| ligt tussen deze dijk en de Koningshoeven (zie ook: *Theeuwendijck* |**657**|.)

577. REIJNENHOVEN, DIE
- stukje erf genaamd Reijnenhoven met huisje daarop aan dat Creijven aan de straat [GAT R287:42v° (1540)]

Betekenis: hoeve van Reijner (van Broechoven).

578. REIJNER GHERIT REIJNEN EN WILLEM LAUREIJSDIJCK
(Zie: *De Reijnendijck* |**576**|.)

579. RIELSCHE LEIJE, DIE
- moerveld genaamd de Leijken aan die Rielsche Leije en de gemeijnt [GAT R296:3v° (1550)]

De Rielse Leij is de bovenloop van de *Donge* |**162**|. Hier is sprake van een moerveld dat gelegen moet hebben aan de Donge tussen de grens met Riel en de Gilzerbaan.

580. RIJACKER, DE
- akker in de Schijve [GAT R279:16r°-16v° (1531)]
- akker in de Schijve op de Rijacker [GAT R290:42r°-42v°,42v°-43r° (1543)]
- land genaamd de Rijacker in die Schijve op de Vorste Cruijswech [GAT R292:49r°-49v° (1545)]

De *Rijacker* heeft gelegen waar nu 'De Regenboog' staat, aan de *Werft* |**713**|.
De naam Rijacker bevat het naamsdeel *rij*, dat een vorm is van idg. *rī-*, 'stromen', > mnl. *rīde* (zie: *Rijt* |**583**|). De betekenis van dit toponiem is dan eenvoudig te verklaren als 'akker aan een kleine waterloop of -laat'. Deze betekenis valt bovendien indirect af te leiden uit de volgende vermelding in de Oisterwijkse protocollen [OP R144:18 (1422)]:
een stuc lands geheyten die Ryeacker, houdende negen lopensaet lands of daeromtrent, met twee stelten uutgaende daer Peters erven van Holten tusschen leet, gelegen inter hereditatem Heyn Daneels kynder ab una et inter hereditatem Aelwyn Sculenborchszoen aen die Ryte ab alia, hodende aen den Corvelschen wech.

De Rijt waarvan hier sprake is, kan de Korvelsche waterloop zijn (die langs het *Goet ter Rijt* |343| liep[4], doch waarschijnlijker is het de waterlaat die heffende was in de brandkuil, oorspronkelijk mogelijk een drenk in het latere Haringseind (waar zich nu het Dr. Willem Dreeshof bevindt), en die zich ontlastte in de eerdergenoemde Korvelsche waterloop.[5]
Overigens is de hier vermelde *Ryeacker* niet dezelfde als die van het lemma; deze Ryeacker grensde aan of maakte deel uit van het Goet ter Rijt (De Hoeve ter Rijt).

581. RIJLAER, DAT

De betekenis van dit toponiem is 'Riel-laer', het Laar bij Riel. De naam Riel (Rijel), < germ. **ridha* < idg. *rī–*, (vgl. *rijt*), gevolgd door het wateraanduidend suffix *-l-* (vgl. *leij*), betekent 'stroom' (HPB s.v.) Gysseling (TW II,846) vermeldt een *Rillaar*, in 1146 (kopie ± 1265) geschreven als *Rienlar*, waarbij het eerste lid *rien* < *rei* ('vloeien'), dat afgeleid zou zijn < germ. *Rē₂na-*, afkomstig zou zijn < kelt. *Rēnos* < ie. *Reinos*. Uit dit laatste woord zou tevens de naam *Rijn* zijn ontstaan.
Het toponiem Rijlaer duidt m.a.w. op een gebruiksbos aan een stromend water, waarvoor Katsbogte en/of de Rielse Leij in aanmerking komen, maar gezien haar ligging bij de Scheijtsteeghde ligt de Katsbogte het meest voor de hand.

- rijlaer [GAT R261:17v° (1509)]
- den ouden hoff in dat Rylaer [GAT R261:29v° (1509)]
- den laeracker in t rylaer [GAT R262:30v° (1510)]
- dat rylaer [GAT R263:28r° (1511);R264:3v° (1512)]
- land genaamd die Hoge Brake in dat Rijlaer [GAT R280:40r°-40v° (1532)]
- 12 lopensaet in dat Rijlaer [GAT R281:39v°-40r°,42v° (1533)]
- huis in dat Rijlaer bij 't Loo [GAT R282:32r°,32v° (1535)]
- huis opt Rijlaer [GAT R282:63v°,67r°-67v° (1535);R283:3v° (1536)]
- huis aent Rijlaer [GAT R283:38r° (1536)]
- land in 't Rijlaer [GAT R284:7r° (1537)]
- land genaamd die Hogebrake aan dat Rijlaer [GAT R284:16v° (1537)]
- stede in dat Rijlaer aent Loo bij Corvel Acker aan die Scheijtsteeghde [GAT R284:54r° (1537)]
- heiveld in dat Rijlaer aan de gemeijnt [GAT R285:1r° (1538)]
- heiveld aan het Rijlaer aan de gemeijnt [GAT R285:3r° (1538)]
- heiveld opt Rijlaer [GAT R287:38v° (1540)]
- huis opt Rijlaer [GAT R287:50v° (1540);R288:4v°-5r° (1541)]
- huis tussen Corvel en het Rijlaer [GAT R290:33v°-34v° (1543)]
- huis aan het Rijlaer aan de Heerstraet [GAT R293:73r°-73v° (1546)]
- de herdgang van het Laer genaamd het Rijlaer [GAT R295:los blad bij 21r° (1549)]

Het Rijlaer was een deel van het Laer en lag bij Corvel Ackeren bij de *Scheijtsteeghde* **|606|**. De naam is al zeer oud en komt reeds voor in:

- in locum dictum dat Ryllaer [OP R143:16v° (1419)]
- land in dat rillaer [OP R143:35r° (1419)]
- land in locum dictum dat Rillaer [OP R143:69v° (1420)]
- mortelacker ad locum dictum dat Ryllaer [OP R144:11r° (1423)]
- dat block op dat Rylaer [OP R145:22r° (1426)]
- opt Rylaer [OP R146:28r° (1429)]
- dat evenhoefken aent Rylaer [OP R152:21r° (1440)]
- opt Rylaer in de mortelacker [OP R153:5v° (1443)]

---

4 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', en hoofdstuk 5, 'De Hoevel en de Kerck'.

5 Zie: 'Staat van Schouwbare Waterleidingen in de Gemeente Tilburg', notulen B&W, 1873.

- tgeloect ter stede t Rylaer [OP R153:9v° (1443)]
- den langen acker aen t rylaer [OP R153:11r° (1443)]
- teynden opt Rylaer [OP R157:2v° (1449)]
- land opt Rijlaer in den mortel aent Rylaer [OP R157:6r° (1449)]
- dblock opt Rylaer en erf optie wuestinck aent Rylaer [OP R158:19r° (1450)]
- Hazenacker, mortelacker aent Rylaer [OP R206:30v° (1502)]

582. RIJSBEEMDEN, DIE

- die rijsbeemden achter Broekhoven aan de Nijeuwe Leije [GAT R288:61r°-61v° (1541)]

In de Oisterwijkse protocollen:

- den groten rijsbeempt en den cleynen rijsbeempt [OP R154:26r° (1444)]
- den rijsbeempt [OP 163:7r° (1455)]

Met *rijs* (ohd. *hris*, mnl. *rijs* < idg. wt. **krei*) duidt men gewoonlijk laag struikgewas aan, meestal bestaande uit jonge wilgen of andere taaie rechtscheutige houtsoorten, waarvan de afgekapte jonge loten en twijgen vaak voor vlechtwerk gebruikt werden. De naam geeft aan dat deze beemden waarschijnlijk omzoomd werden door laag struikgewas dat als rijshout of schaarhout werd gebruikt.[6]

583. RIJT, DE

- de vaste goederen staande in het Collectboek der Reëele omslagen over Tilburg onder de Heertgang den Reijt [GAT R490:63r° (1793)]

Herdgang, op de kaart van Zijnen (1760) *De Ryt* genoemd, later geschreven als *Reijt*, thans als *Reit* en begrensd door:

- oost de *Werft* |**712, 713**|, de huidige De Regenboogstraat–Beukenstraat, vervolgens schuin weg naar de Herstal;
- noord de *Herstal* |**316**|, het Zand (doch noordelijker dan de huidige Spoorlijn, ongeveer de Wandelboslaan);
- west de hei, beginnend ongeveer bij Boerke Mutsaers en de huidige en voormalige Delmerweg; en
- zuid de achterzijde van de percelen aan de noordzijde van de *Berckdijck* |**22**|.

De naam doet denken aan een riviertje, een 'rijt', waarvan de naam is afgeleid: mnl. *rīde*, afkomstig van idg. *rī-*, 'stromen' in de betekenis van kleine waterloop. (zie: HPB.)
Een rijt is het begin, gewoonlijk samen met andere stroompjes, van een groter riviertje, meestal met hoge, steile oevers (vgl. *Die Sloprijt* |**620**|), en veelal tussen hoge zandruggen gelegen die als waterscheidingen fungeerden. De grond in de directe nabijheid is weliswaar vochtig, doch het stroompje zelf hoeft niet per se open water te zijn.[7] De begroeiing bestaat hoofdzakelijk uit gras en buntgras; er is slechts weinig veenvorming en onder die dunne veenlaag bevindt zich in de regel een harde, meestal leemhoudende, zandgrond.
De rijt waaraan de naam van deze herdgang is ontleend, is de waterlaat de *Werft* |**713**|.

- Rijt [GAT R261:21v° (1509)]
- in die vellige hoeff oft die Rijt [GAT R261:29v° (1509)]

---

6 Zie voor de fonetische ontwikkeling van 'rijs' |**134**|.

7 Met de benaming 'rijt' worden vaak de kleine stroompjes bedoeld, meestal slechts water voerend na hevige regenval, wanneer ze het overtollige water afvoeren – vaak langs tijdelijke geulen – naar een grotere beek (m.a.w. zij hebben vaak geen vaste bedding). De benaming 'rijt' voor deze stroompjes kan en is niet zelden op de hoofdbeek (zijn) overgegaan.

- den Rijt aenden dreyboem [GAT R262:11v^{o} (1510)]
- die Rijt [GAT R262:13r^{o},13v^{o},26v^{o},35v^{o} (1510)]
- die Rijt in die vellinge hoeve [GAT R262:14v^{o} (1510)]
- die Rijt [GAT R263:4v^{o} (1511)]
- die leemstraet in die Rijt [GAT R263:15v^{o} (1511)]
- in die Rijt bij den dreyboem [GAT R263:20v^{o} (1511)]
- huijs hoff met sijne gronden ende toebehoerten dat te wesen plach Jannen van Aerl in een stede gheheijten die vendrick aen die rijt [GAT R263:35r^{o} (1511)]
- die Rijt [GAT R264:6r^{o} (1512)]
- dat gheloect in die Rijt [GAT R264:6v^{o} (1512)]
- die rijt [GAT R264:7v^{o} (1512)]
- die Rijt [GAT R278:33v^{o} (1530)]
- land in de Rijt in die Vellingh Hoef aan die Heijstraet [GAT R279:3r^{o} (1531)]
- land in de Rijt in die Vellingh Hoeff aan die Heijstraet en heide bij de gemeijnt [GAT R279:3r^{o} (1531)]
- huis in die Rijt van Aert Jan van Aerl [GAT R279:9v^{o} (1531)]
- huis in de Rijt en land aldaar van Cornelis Ariaen Smolders [GAT R279:22r^{o} (1531)]
- huis in de Rijt van Henrick Jan Zwijsen op de hoek van 2 straten [GAT R279:37r^{o} (1531)]
- huis in de Rijt van Claeus Henrick van Spaendonck en land, heide en weide daar in die Vellingh Hoeve aan de Heijdstraet [GAT R279:38r^{o}-38v^{o} (1531)]
- huis in de Rijt van Aert en Jan van Aerl tussen 2 straten [GAT R279:44r^{o}-44v^{o} (1531)]
- huis in die Rijt van Peter Denijs Mutsaerts en land in de Schijve bij dat huis [GAT R279:48v^{o} (1531)]
- huis in de Rijt van Peter Denis Mutsaerts en land in de Schijve bij de Weerft [GAT R279:49v^{o} (1531)]
- huis in de Rijt van Cornelis Gherit Smolders [GAT R279:49v^{o} (1531)]
- huis in de Rijt van Peter Denijs Mutsaerts met een stuk land daaraan in de Schijve [GAT R279:50r^{o} (1531)]
- huis in de Rijt van Laureijs Henrick Weijmers [GAT R280:14v^{o} (1532)]
- huis in de Rijt van Aert Jan van Aerl [GAT R280:32r^{o} (1532)]
- huis in die Rijt van Jan Cornelis Huijbrecht Smitten aan de Werfft naast Aert van Aerl [GAT R280:41v^{o}-42r^{o},42v^{o} (1532)]
- huis in de Rijt van Cornelis Gherit Smolders [GAT R280:50v^{o} (1532)]
- huis in die Rijt van Aert Peter Peijmans en land in het Gilscot [GAT R281:8v^{o}-9r^{o} (1533)]
- huis in de Rijt van Cornelis Huijbrecht Smitten op de hoek van 2 straten [GAT R281:14v^{o} (1533)]
- huis van Cornelis Gherit Smolders [GAT R281:25v^{o}-26r^{o} (1533)]
- huis in de Rijt van Peter Denijs Mutsaerts de jonge [GAT R281:26r^{o} (1533)]
- huis in de Rijt eertijds van Willem Jan Leijten naast Peter Denijs Mutsaerts de oude [GAT R281:37r^{o} (1533)]
- huis in de Rijt van Goeijaert Jan Michiel Roelofs [GAT R281:37v^{o} (1533)]
- huis in de Rijt van Henrick Jan Zwijsen op de hoek van 2 straten bij de Schijf [GAT R281:38r^{o} (1533)]
- weiland in de Rijt van Claeus Henrick Weijmers [GAT R282:2r^{o} (1535)]
- kinderen van Denijs Mutsaerts verkopen aan Henrick Gherit Smolders hun zwager een huis in de Rijt naast Peter Denijs Mutsaerts, Peter sBontenland in de Rijt en weiland en land in de Rijt [GAT R282:10r^{o} (1535)]
- huis in de Rijt van Cornelis Huijb Smitten op de hoek van 2 straten [GAT R282:44r^{o} (1535)]
- kinderen van Cornelis Huijb Smitten verkopen huis in de Rijt aan Heijmerick Jan Aerts [GAT R282:44r^{o} (1535)]
- huis in de Rijt van Cornelis Huijb Smitten naast Aert van Aerl op de hoek van 2 straten, land aan die Heijdstraet en land dat Bochtken in de Rijt [GAT R282:50v^{o}-51r^{o} (1535)]
- stede in die Rijt van Goijaert Jan Michiels die hij verpacht aan Aert Ariaen Fiers [GAT R282:56v^{o}-57r^{o} (1535)]
- huis in die Rijt van Cornelis Gherit Smolders aan de gemeijnt [GAT R282:61v^{o} (1535)]
- huis van Aert Jan van Aerl in de Rijt [GAT R283:26r^{o} (1536)]
- huis in de Rijt van Cornelis Huijbrecht Smitten [GAT R283:26r^{o} (1536)]
- erf met timmering in de Rijt van Lijsbet weduwe van Claeus die Bont naast Aert van Aerl [GAT R283:26v^{o} (1536)]
- huis in die Rijt van Willem Peter Willems [GAT R283:48v^{o} (1536)]
- heiveld in de Berckdijck achter die Rijt, naast Henrick Jan Zwijsen en Cornelis Smolders, en een heiveld aan de Leije in de Heijdschestraet van Snel Jan Snellen [GAT R283:56r^{o}-56v^{o} (1536)]

- kinderen van wijlen Claeus Lemmen Weijmers verkopen aan hun zwager Herman Peter Hermans een huis in die Rijt op de hoek van een gemeijn kerckwech en een straat [GAT R284:13r° (1537)]
- huis in die Rijt van Heijlwich weduwe van Jan van Aerl [GAT R284:25v° (1537)]
- huis in de Rijt van Willem Peter Willems [GAT R284:37v° (1537)]
- huis in die Rijt van Herman Peter Herman Heijsten naast Aert van Aerl [GAT R284:38r°,39v°-40r° (1537)]
- Claeus Henrick Weijmers verkoopt grond aan die Rijt in de Schijf naast Peter Denijs Mutsaerts aan Claeus Henrick Peters Aerts [GAT R284:45r° (1537)]
- verder aan Peter Cornelis Huijb Smitten land in die Rijt int Ghilscot [GAT R283:45r° (1537)]
- huis in die Rijt van Marij weduwe van Willem van Spaendonck [GAT R284:54v°-55r° (1537)]
- huis in die Rijt van Cornelis Huijb Smitten op de hoek van 2 straten [GAT R285:14v° (1538)]
- huis in de Rijt van Aert Jan van Aerl [GAT R285:15r°-15v° (1538)]
- land dat Bochtken in de Rijt en land in die Vellingh Hoeve in de Rijt van Peter Huijbrecht Smitten [GAT R285:18v°-19r° (1538)]
- huis in die Rijt van Laureijs Henrick Weijmers aan die Enghstraet [GAT R285:24v° (1538)]
- 2 huizen in die Rijt van de kinderen van Cornelis Arijaen Smolders [GAT R285:38v°-39r°,39r°-39v° (1538)]
- Cornelis Cornelis Ariaen Smolders erft die Nije Stede in die Rijt naast d'Ou Stede [GAT R285:39v°-40r° (1538)]
- Korstiaen Lenaert Verbunt erft d'Ou Stede daarnaast in de Rijt en nog 2 stukken land aldaar [GAT R285:40r°-40v° (1538)]
- kinderen van wijlen Heijmerick Jans verkopen aan Bertolomeus Ariaen Buckincks huis in de Rijt op de hoek van 2 straten [GAT R285:46v°-47r° (1538)]
- heiveld in die Rijt bij t Sandt naast Peter Denijs Mutsaerts [GAT R285:42v-43r° (1538)]
- land en heide genaamd die Bergen in die Rijt bij t Sandt [GAT R285:43r° (1538)]
- huis in de Rijt [GAT R285:43v (1538)]
- land in die Vellingh Hoeve aan die Rijt [GAT R285:31v° (1538)]
- kerckwech der geburen vander Rijt [GAT R285:los blad bij 26r° (1538)]
- huis in die Rijt van Lambrecht Henrick Weijmers op de hoek van 2 straten en land in het Ghilscot in die Rijt [GAT R286:54r° (1539)]
- kinderen van wijlen Cornelis Huijb Smitten verkopen aan Jan Claeus Reijnen een huis in die Rijt op de Hoek van 2 straten naast Aert van Aerl [GAT R286:60v°-61r° (1539)]
- huis van Willem Peter Willems in de Rijt ad communem Plateam[8] [GAT R286:61v° (1539)]
- Jan Jan Zomers koopt huis aan de Rijt [GAT R287:21v°-22r° (1540)]
- huis in de Rijt met grond, samen 20 lopensaet van Cornelis Gherit Smolders tussen de gemeijnt en de Rijtstraet [GAT R287:25r° (1540)]
- huis in die Rijt van Aert Jan van Aerl tussen 2 straten naast Cornelis Huijb Smitten [GAT R287:27r°-27v° (1540)]
- Jans Hooff van wijlen Henrick Leijten in die Rijt bij de Herstal [GAT R287:43r°-43v° (1540)]
- 2 huizen in de Rijt bij de Herstal [GAT R287:43v° (1540)]
- land aan de Rijt in die Vellingh Hoeff aan die Heijstraet [GAT R287:52r° (1540)]
- Jan Claeus Steven Reijnen verkoopt aan Peter Henrick Leijten een huis in die Rijt op de hoek van 2 straten naast Aert van Aerl [GAT R287:66v°-67r° (1540)]
- huis in die Rijt op de hoek van 2 straten naast Aert van Aerl en land in die Vellingh Hoeve van Peter Huijb Smitten [GAT R287:74r°-74v° (1540)]
- de nagebueren van de Herdganck de Rijt [GAT R287:78r°-78v° (1540)]
- huis in die Rijt van Adriaen Jan Leijten [GAT R288:7r°-7v° (1541)]
- land in de Rijt van Jan Henrick Leijten [GAT R288:40r° (1541)]
- land in die Rijt in die Vellingh Hoeve [GAT R288:49r°-49v°,49v° (1541)]
- huis in die Rijt van Joest Jan Leijten [GAT R288:50r° (1541)]
- huis in de Rijt van Laureijs Henrick Weijmers op de hoek van 2 straten [GAT R289:34r° (1542)]
- weide aan die Rijt [GAT R289:43v° (1542)]

8 D.w.z. in de 'gemeijnt'.

- huis in de Rijt dat kinderen van Willem Ariaen Mutsaerts verkopen aan Jan Beerten [GAT R289:51r° (1542)]
- land in de Rijt [GAT R289:55r° (1542)]
- goederen in de Rijt van Cornelis Huijbrecht Smitten [GAT R290:2r° (1543)]
- huis en grond in de Rijt naast Peter Denijs Mutsaerts van Claeus Henrick Peter Aerts [GAT R290:3r°-3v°,3v°-4r° (1543)]
- Willem Peter Willems verkoopt land aan die Rijt aan Herman Peter Hermans [GAT R290:48v°-49r° (1543)]
- huis van Bastiaen Peter Crillaerts aan die Rijt op de hoek van 2 straten naast Aert van Aerl [GAT R290:49r° (1543)]
- Jan Beerten verkoopt aan Jan Steven Claeus Stevens een huis in die Rijt [GAT R291:50v°-51r° (1544)]
- huis van Willem Peter Willems in die Rijt [GAT R291:51v° (1544)]
- huis in de Rijt van Cornelis Gherit Smolders [GAT R291:52v°-53r°,56r°-56v° (1544)]
- Jan Steven Claeus Stevens verkoopt huis aan Peter Peter Zwijsen in die Rijt [GAT R292:18r° (1545)]
- huis van Bastiaen Peter Crillaerts in de Rijt [GAT R292:46r° (1545)]
- huis van Steven Jan Steven Huijben in de Rijt [GAT R292:46r°-46v° (1545)]
- huis van Willem Peters in de Rijt [GAT R292:53v°-54r° (1545)]
- huis van Henrick van Spaendonck in de Rijt [GAT R292:65r° (1545)]
- huis van Peterke weduwe van Adriaen Leijten aldaar [GAT R292:65r° (1545)]
- huis de Oude Stede van Marten Adriaen Leijten op een hoek van een straat in de Rijt, grond in het Ghilscot en de Vellingh Hoeve [GAT R292:65v°-66r° (1545)]
- Henrick Claeus van Spaendonck erft huis in de Rijt op de hoek van 2 straten, de Steltacker in het Ghilschot en land in de Vellingh Hoeve [GAT R292:67v°-68r° (1545)]
- weide in de Rijt van Arten Adriaen Leijten [GAT R292:75v° (1545)]
- huis en grond in de Rijt van Steven Jan Steven Huijben [GAT R292:81v° (1545)]
- huis in de Rijt van Laureijs Willem Mutsaerts [GAT R292:83r°-83v° (1545)]
- bezit aan de Rijt [GAT R293:1r° (1546)]
- huis aan de Rijt bij de Schijf van Laureijs Henrick Lemmens [GAT R293:9r° (1546)]
- huis in de Rijt op de hoek van 2 straten van Henrick Jan Zwijsen [GAT R293:13r°-14r° (1546)]
- huisje in de Rijt van de kinderen van Henrick Jan Zwijsen [GAT R293:14r°-15r° (1546)]
- land in het Gilscot in de Rijt [GAT R293:50r°-50v°,50v° (1546)]
- land aan die Rijt in die Schijve [GAT R293:68r° (1546)]
- land de Gheer in die Rijt in die Schijve aan die Hoeckstraet [GAT R293:76v° (1546)]
- huis van Cornelis Gherit Smolders in die Rijt [GAT R294:14v°-15r° (1547)]
- huis van Laureijs Henrick Weijmers in de Rijt [GAT R295:18r°-18v° (1549)]
- Jan zoon van wijlen Cornelis Veramelvoert heeft wettelijk en erfelijk verkocht en overgegeven aan Jan zoon van wijlen Servaes Peters met afgaan en vertijen een huis, hof, schuur met grond en toebehoren en erfenis daaraan liggende gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd aan die Rijt op het Zandt aldaar aan de gemeijnt [GAT R295:29v°-30r° (1549)]
- land in het Ghilschot aan die Rijt [GAT R295:30r° (1549)]
- huis, hof, grond en erfenis ter plaetse genaamd aan die Rijt [GAT R296:14v° (1550)]
- huis, hof, schuur met de grond en toebehoren en erfenis daaraan gelegen ter plaetse genaamd die Rijt en een stuk erf tot dries of weide liggende tussen die Hoeckstraet aldaer [GAT R296:23r°-23v°,23v°-24r° (1550)]
- stuk erf tot weide liggend aan die Rijt [GAT R296:24v° (1550)]
- stuk land groot ca. 2½ lopensaet ter plaatse genaamd die Rijt in die Vellingh Hoeve tussen die gemeijn straet genaamd die Heijdstraet een einde [GAT R296:25v°-26r° (1550)]
- schuur met huisje daarbij staande en grond en weide daaraan liggende ter plaatse genaamd aan die Rijt [GAT R296:38r°-38v° (1550)]
- huis en hoeve groot ca. 3 lopensaet ter plaatse genaamd die Rijt tussen erfenis van het Godshuis van Tongerloe een zijde, die gemeijn straat ander zijde [GAT R296:52v°-53r° (1551)]
- huis, hof, schuur met grond en erfenis ter plaatse genaamd aan die Rijt aan een waterlaet ander zijde en een straat genoemd die Enghstraet, waar ook dezelfde waterlaat tussen loopt een einde, die gemeijn straet ander einde [GAT R296:63v°,63v°-64r° (1551)]
- huis, hof met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd aan die Rijt, die Vlasstraet een einde, die gemeijn straat ander einde [GAT R296:70v°-71v° (1551)]

- klein huisje met schuur daarbij staande met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd aan die Rijt en een gemeijn straat genaamd die Enghstraet ander einde [GAT R296:71v°-72r°,72r°-72v° (1551)]
- stuk land genaamd 't Geloeckt gelegen aan die Rijt in die Schijve [GAT R296:71v°-72r°,72v°-73r° (1551)]
- huis, hof en erfenis ter plaatse genaamd die Rijt [GAT R296:73v°-74r° (1551)]
- stukje land groot ca. 11 roeden en 3 voet ter plaatse genaamd aan die Rijt in die Schijve [GAT R297:82r° (1552)]
- Willem Marten Adriaens heeft een parcheelken gecocht daer sijn schop ende put op staen voor sijn stede aen de Rijdt, groot sijnde twee roeijen [GAT, Van Visvliet 741 fol. 8r° (1598)]
- een parceel saeijlants drie lopensaten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als t'selve gelegen is binnen de prochien van Tilborg, ter plaetse genaemt aende Rijt [GAT R367:179ro (1662)]
- de helfte onbedeelt in eenen acker saeijlants int geheel drie ende een halfe lopensaten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als t'selve gelegen is binnen de prochien van Tilborg ter plaetse genaemt aende Rijdt, de gemeijne straet suijtwaerts [GAT R367:215r°-216v (1662)]
- Een halff Huijs aan den suijden kant, bestaande in een kamer, opkamer, en kelder met de solderinge daar boven scheijdende op eene middelmuer tussen desen ende de wooninge ten noorden met den hoff land en weijde daar aan groot ontrent drie Loopensaten offte C$^{a}_{=}$ gestaan en gelegen onder Tilborg aande Reijt west de straat [GAT R474:193v-194v (1738)]
- een parceel weijde groot twee L^{ten} ter plaetse aan de Reijt, aldaer oost de waterlaet, west eenen mistwegt [GAT R529:10r° (1746)]
- ene huijsingen met twee wooningen stal schuur en aangelegen erven gestaan en gelegen binnen deese Heerlijkhijd Tilborg ter plaatse aan de Reijt aldaar oost de Vlas straat [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- een half huijs met sestien Roeden hof ofte &^{a} gestaan en gelegen ter plaatse de Reijt aldaar aan den herstal belast met met elf en een quart stuijvers s.jaars in eenre meerdere vente aan 't Comptoir van de heer Rentm^{r} te S.Bosch [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- aan de Reit, aan den Gemeentens Brand-kuil, voor de Houtstraat [Tiendklampen, Laar 5 (1778)]
- door de straat van de Reit, tot in den Berkdyk [Tiendklampen, Laar 5 (1778)]
- in de Reit aan de steede van Doctor Mutsaerts, en aldaar in het spoor, dat van de Oostzyde van dito steede loopt, langs de Werff en vooraan in Corvel inkomt [Tiendklampen, Schijf 5 (1778)]
- in de Reit aan de steede van Doctor Mutsaers, van daar door het spoor of akkerweg, dat door de aanstede loopt, tot in de Werff, over het Schoor, tot daar de waterloop heft of zyn begin neemt [Tiendklampen, Schijf 7 (1778)]
- door die Berkdyksestraat tot in de Reit [Tiendklampen, Schijf 7 (1778)]
- een parceel ackerland ter plaatse genaemt de Reijt [GAT R490:36r°-36v (1792)]
- de vaste goederen staande in het Quohier der verponding onder de Reijt [GAT R492:30r° (1797)]
- den acker zijnde een spie acker geleegen aan de Rijt (waarover) attestanten geheugenlang heeft geweegt in 't labeuren, mesten, graanen afhalen, beesten stouwen, als andersints, over den zoogenaamden mistwegt die loopende is van de Rijt door de ackers westwaards op na en tot gemelde Spieacker [GAT R492:61v-62r° (1798)]
- een halff huijs met den hoff groot een halff lop^{n} ofte &^{a} staande en gelegen alhier onder Tilborg aan de reyt belendende oost den H. Geest Armen alhier, west Mr. D.J. van Hogendorp, noord de straat [GAT R493:121r° (1801)]
- een parceel bosch of houtwasch groot een Lop^{n} ter plaatse de Rijt op 't Zant, west de gemeente [GAT R493:122r° (1801)]
- het huijs en erve groot twee lopensen ter plaatse den Rijt [GAT R493:163v° (1802)]
- een parceel zaailand groot omtrend drie lopenzaet gelegen te Tilborg aan de Rijt [GAT R494:66r° (1806)]
- een huizinge met den hof en aangelegen erve groot drie lopensen of daaromtrend gestaan en gelegen ter plaatse de Rijdt genaamd den Zwarten Haan, oost Michiel van Spaandonk, zuid Jan Bertens, west de waterlaat en noord een straat [GAT R494:66v°-67r° (1806)]
- une maison dite le Coq Noir avec lécurie, jardin et pré, contenant ensemble trois lopense ou environ située à Tilbourg section dite Ryt No. 339 [GAT R467:71 (1811)]

Bossche protocollen:

- die Vlasstraet aen die Rijt [BP R1178:360r° (1390)]

Oisterwijkse schepenprotocollen:

- huis aen die rijt [OP R143:65v° (1420)]
- in die scive aen die Rijt meffe de gemeyne kercwech die den heertganc vander Rijt toebehoert [OP R144:15r° (1423)]
- ad locum dictum die Rijt after in der vellingenhoeve [OP R145:3v° (1426)]
- een geloect tgroet geloect tussche scijve en Rijt [OP R160:4r° (1452)]

584. RIJT, DE
- akker in Conincxvoert aan de gemeijnt daar en de Tussengraft [GAT R279:10r° (1531);R280:5v° (1532)]

585. RIJTACKER, DIE
- land in die Broecksijde op de hoek van die Donckerstraet en die Rijtstraet [GAT R285:19v°-20r°,20v° (1538)]

Zie: *Die Rijtstraet* |**588**|.

586. RIJTSCHE KERCKWECH, DE
- land in die Schijve aan die Hooge Zoeije, waarover de Rijtsche Kerckwech gaat [GAT R291:26r° (1544)]
- land voor aan in die Schijve aan die Rijtsche Kerckwech [GAT R296:57r°-57v° (1551)]
- stuk land groot ca. 3½ lopensaet ter plaatse genaamd die Schijve tussen een arm van een gemeijne waterlaet genaamd die Werft op die Vlasstraet een einde en een gemeijne akkerweg genaamd de Rijtsche Kerckwech ander einde [GAT R297:33r°-33v° (1551)]
- land groot 3 lopensaet min 2½ roede ter plaatse genaamd die Schijve aan de Rijtsche Kerckwech [GAT R297:60v°-61r° (1552)]
- stuk land groot 19 lopensaet tusschen een gemeijne kerckwech van de Rijt een einde en een gemeijn akkerweggetjes en een gemeijne kerckwech van de Velthoven ander einde [GAT R297:61r°-61v° (1552)]
- stuk land ter plaatse genaamd in die Schijve aan die Rijtsche Kerckwech [GAT R297:92v°-93r° (1552)]
- twee stukken land groot ca. 3 lopensaet en ca. 5 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd die Schijve aan die gemeijne Rijtsche Kerckwech [GAT R298:9v°-10r° (1552)]

Dit moet welhaast de *Hoevensche Kerckwech* |**350**|, dus huidige Boomstraat, zijn.

587. RIJTSCHESTRAET, DIE
- Zandacker in dat Gilschot aan die Rijtschestraet [GAT R285:5v° (1538)]

Dit moet een straat geweest zijn die van de Rijt uit westwaarts de hei in liep. (Zie ook: *Die Heijdstraet* |**277**| en *Dat Ghilschot* |**208**|.)

588. RIJTSTRAET, DIE

Oisterwijkse schepenprotocollen:
- weijdevelt die Rijt neffen die Rijtstraet bij broechoven [OP R156:36r° (1446)]

Tilburgse schepenakten:
- in die Broecksijde bij de Donckerstraet [GAT R285:19v°-20r°,20v° (1538)]

Waarschijnlijk is dit het weggetje in het Leijpark dat parallel aan de Leijparkweg (thans Prof. Van Buchemlaan) langs de Oerlese waterloop loopt.

589. RIJTSTRAET, DIE
- land opt Zandt aan die Rijtstraet [GAT R285:45r° (1538)]
- heide aan het einde van die Rijtstraet aan het Zandt [GAT R288:53r° (1541)]

Deze straat liep ongeveer parallel aan de *Werft* |**713**| in het Zand.

590. RIJTSTRAET, DIE
- huis van Cornelis Gherit Smolders in die Rijt aan die gemeijn straat genaamd die Rijtstraet aan de gemeijnt [GAT R287:25r° (1540)]

Dit moet een straat(weg) geweest zijn die van de Rijt uit zuidwaarts naar de *Berckdijck* |**22**| liep en mogelijk deel uitmaakte of het restant was van een oude baan (Gilzerbaan)

die via de Rijt, de *Herstal* |316| en het Kasteel aansluiting gaf op de weg naar Berkel-Enschot en Den Bosch (via *Velthoven* |673| en *Loven* |474|).[9] Deze straat die van de Rijt naar de Berkdijk liep, is de in 1966 vervallen Reitsestraat, waarvan de Academielaan nog een restant is. Het gedeelte tussen de Bredaseweg en de Berkdijksestraat maakte van 1900 tot 1968 deel uit van de *Schaapstraat* (een restant heet nu Tubantenstraat).
Het restant van de genoemde baan komt in de wegenlegger van 1872 voor als *Berkdijk, Reitschestraat* en *Herstalsche straat*. Deze straat begon aan de Oude weg van Breda naar Tilburg (= de Berkdijksestraat), sneed de rijksweg naar Breda en de Staatsspoorweg, liep langs de *Herstalsche Wolspoel* en de *Arke Noach* en eindigde aan de scheiding met sectie K (op dit punt begon de *Kwaad Endsche straat*).

591. RODENBERCH, DE
De naam van dit toponiem kan afgeleid zijn van germ. *rauda-*, 'rood' (TW 851) of van het germ. *roda-*, 'roding', en duidt dan op een rooiing of ontginning van een hoger gelegen stuk grond. In oudere akten komt ook de spellingswijze Roeyenberch voor:
- dat ven aenden roeyenberch achter die Hasselt [GAT R268:35r° (1518)]

Beide vormen (*rauda-* en *roda-*) werden uitgesproken als 'rooi'.
- land genaamd de Achterste Acker gelegen in die Hasselt bij de Rodenberch [GAT R295:12r°-12v°,13r°-13v° (1549)]
- een parceel ackerland genaemt den Rodenbergh [GAT R471:174v° (1719)]

Vermeldingen Oisterwijkse schepenakten:
- land den Rodenberch [OP R149:54v° (1437)]
- Jan Roelofs ven tusschen die Hasselt en den Rodenberch [OP R154:12r° (1444)]
- dbleck in dat ven aen die Roydenberch [OP R164:15r° (1456)]
- dat bleecsken in die vennen aen den Rodenberch [OP R164:15r° (1456)]

De Rodenberch moet gelegen hebben aan de Hasselt aan het eind van de *Langhstraat* |443|, alwaar de gemeijnt begon. Het is niet onmogelijk dat deze 'berg' een van de grafheuvels was die in het begin van deze eeuw in de volksmond de *Zeven Heuvelen* genoemd werden. Deze grafheuvels dateerden uit de Midden-Bronstijd (± 1000 v.Chr.). Zij lagen op *op het einde van de Heistraet*, in de omgeving van de huidige Ledeboer- en Henri Blomjousstraat.[10]

592. ROETSCHENACKER, DIE
(Ook: Die Ruetschenacker).
Een mogelijke verklaring van dit toponiem is dat we hier te maken hebben met een diminutief eerste naamsdeel *Ruetsch/Roetsche* bij *rut/rode* (mnl. *roden*), < idg.wt. **reudh*, < wt. **reu*, dat 'uittrekken, omwoelen, voor bebouwing geschikt maken' betekent. (Vgl. miers. *ruam* / niers. *rámhainn*: 'spade/omspitten'.)
Daarnaast staat de mogelijkheid dat het eerste naamsdeel een vorm is van *ruit*, in de betekenis van '(uitgetrokken) onkruid, ruigte die aan slootkanten of in het water groeit'. In dit geval is het zelfs mogelijk in *ru(e)tschen/-ro(e)tschen* de werkwoordsvorm *roten* te

9 Deze baan werd echter, in tegenstelling tot de andere grote verbindingswegen met omliggende plaatsen, in de akten tussen 1350 en 1811 nooit aangeduid als heerbaan.

10 Peeters, R.M., 'Archeologisch onderzoek in Tilburg en omgeving van 1770-1845', in: *De Lindeboom*, dl. II, 1978, blz. 160-178.

onderkennen. (*roten* = 'de stengels van vlas aan een aanhoudende inwerking van vochtigheid blootstellen om de kleverige zelfstandigheid op te laten lossen om zo de samenhang tussen de vezels te doen verdwijnen'.) Bedenk daarbij dat een andere betekenis van *ruit* is: 'sloot waarin men hennep of vlas te roten legt'.
De betekenis van de Roetschenacker kan dan op twee manieren worden verklaard:

- De 'gerooide akker'. Rode-toponiemen liggen meestal in vroeg ontgonnen gebieden. Het is daarbij des te opvallender dat juist het noordelijke stuk van het *Creijven* |**134**| en het aangrenzende noordwestelijke deel van de *Heijdsijde* |**274**| een vrij dichte bewoning kenden, hetgeen reeds door F.W. Smulders werd geconstateerd.[11]
  Bovendien moeten we niet uit het oog verliezen dat deze akker in het oosten aan de *Stockhasselt* |**642**| grensde, waarvan de naam mogelijk aangeeft dat deze 'hasselt' oorspronkelijk bij een 'stokt', d.w.z. een hoogstammig eiken-, beuken- of essenbos, gelegen was. Was dit bos gerooid om deze akker (ontginning) aan te leggen?
- De 'ruit-akker', d.w.z. de akker aan een ruit. Wellicht werd op deze akker vlas verbouwd.

Kortom, zowel in de betekenis van 'roden' als in die van 'ruit' (in de zin van 'uitgetrokken onkruid, ruigte') duidt de naam op een of andere vorm van ontginning. Niet zelden heeft het naamsdeel betrekking op percelen in een gemeenschappelijke akker, de oudste cultuurgrond.

- in Westtilborch aent Creijenven een stuk land ende daaraen gelegen Roetschenacker aen die Heijningen [GAT R282:2r° (1535)]
- aan die Heijdsijde [GAT R282:3v° (1535)]
- in die Heijningen aan het Creijeven aan de straat [GAT R283:57r° (1536)]
- aan het einde van het Creijenven aan de Postelschestraet [GAT R287:62r°-62v° (1540)]
- in dat Creijenven [GAT R291:16r°-16v° (1544)]
- in de Heijdsijde aan de Postelstraet in die ackeren aldaar [GAT R292:19v° (1545)]

Dit toponiem wordt reeds vermeld in de Oisterwijkse protocollen:

- land den Roetsen acker in die Stockhasselt [OP R155:14v° (1445)]
- den Roetsenacker aent Creyeven [OP R160:28r° (1452)]

Aan de hand van de belendingen mag men opmaken dat het hier oorspronkelijk om een grote akker gaat die door erfdelingen opgedeeld is in meerdere stukken die alle de naam van de oorspronkelijke akker zijn blijven dragen. De Roetschenacker moet, zo blijkt uit bovenstaande plaatsbepalingen, gelegen hebben op de grens van *Heijdsijde* |**274**| en *Creijenven* |**134**| en werd begrensd door:

- de *Postelstraet* |**564**| in het noordwesten,
- de *Ceelen Hoeve* |**95**| in het noorden,
- de *Stockhasseltschestraet* |**644**| in het oosten,
- een sloot die liep tussen de Stockhasseltse waterloop[12] en de *Sloprijt* |**620**| (ook wel *Heijningen* |**294**| genoemd) in het zuiden,
- en de *Creijenvenschestraat* |**133**| in het westen.

(Voor de wisseling tussen *-oe-* en *-u(e)-* zie voetnoot bij |**395**|.)

---

11 Smulders, F.W., 'Tilburg omstreeks 1450', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 4 (1973), no. 1 (februari), blz. 29-31.

12 Zie hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 11 'De Stokhasseltse Waterloop'.

593. RONDE ACKER, DE

- akker op die Horevoert [GAT R292:36r°-36v° (1545)]
- huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd op die Horevoert en 3 percelen land, het ene genaamd de Heijveltsacker, het andere genaamd de Ronde Acker en het derde genaamd het Halff Mudsaet en nog een stuk weiland met een heiveldje daar achter aan liggende, de gehele stukken en percelen van erven voornoemd ca. 21 lopensaet land groot en gelegen in de prochie en plaats voors. [GAT R297:47r°-47v° (1552)]
- stuk land genaamd de Ronde Acker groot ca. 3 lopensaet en 9 roeden in de Horevoertsche ackeren aan een steeg [GAT R297:73r°-73v° (1552)]

Oisterwijks schepenprotocol:

- den ronden acker aen die horevoert [OP R144:91r° (1423);R148:26v° (1433)]

Zie: *Horenvoert* |378|.

594. ROSMOELEN, DIE

- tengevolge van deze erfdeling zo is aan Kathelijn (weduwe van Willem Wouter Jacops) voors. ten deel gevallen en zal ze hebben, houden en erfelijk bezitten ten eerste een bocht of akkerland groot ca. 7 lopensaet gelegen in de parochie van Tilburg tot Corvel aan die Rosmoelen,' zoals dat eertijds van Adriaen Martens gekocht is geweest [GAT R295:59r°-60v° (1549)]

Een rosmolen is een door een paard (ros) aangedreven molen, waarin graan gemalen en haver geplet werd. Rosmolens konden vierkant, rond of veelhoekig zijn. Bij het eerste type liepen de paarden binnen, waarbij het mechanisme van de graan- of de pletmolen vanuit een centrale spil in beweging werd gebracht. Een kantelwerk met schijfloop op een as die aansloot bij het kroonwiel, bracht het klauwijzer van de maalgang in beweging. Een soortgelijk systeem op een ijzeren as deed dat bij de haverpletter. Bij de beide andere typen werd het mechanisme aangedreven door een paard dat buiten liep, niet zelden op een speciaal pad van baksteen. Een zware staartbalk buiten het gebouw bracht de spil in beweging. Verscheidene boeren hadden in later tijden, als bijverdienste, vaak een rosmolen in hun schuur. Gezien het feit dat wind- en rosmolens in de oude akten vaak in combinatie voorkomen, al blijkt dat niet altijd even duidelijk, ligt het voor de hand te veronderstellen dat het molenrecht niet alleen betrekking had op de windmolens, maar ook op de rosmolens.
Waar de hier genoemde rosmolen in Korvel gelegen heeft, is niet bekend, maar gezien hetgeen hiervoor is gezegd, mogen we vermoeden dat ook de rosmolen in de nabijheid van de *Corvelsche Moelen* |122| gestaan heeft.

595. RUBRAECKEN, DIE

(Ook: Die Ruijbraecken.)
De Ruijbraecken betekent zoveel als: ruige braken. Een braak is vlg. NEW oorspronkelijk een land dat onbebouwd is gelaten en voor de eerste maal met de ploegschaar wordt opengebroken. Later werd ook onontgonnen land braak genoemd.
Oude vermeldingen van dit toponiem zijn:

- die Rubraecken bij de Rugdijck [OP R144:92r° (1423)]
- die Rubraken [OP R147:41r° (1430);R152:23v° (1440); R195:21r° (1489)]
- oost van Quapshoftstat aan de Caude Rijt [OP R153:31v° (1443)]
- bij die Seven Bunder [OP R155:16v° (1445)]
- stede geheyten sriddershof, groot zeven mudzaad, in de parochie Enschot tussen 't erf van Wouter van Esch en die gemeynt die Ruijbraeck [OP R209:12v° (1505)]

Verdere vermeldingen onder Berkel en Enschot.

De Ruijbracken of Rubraecken is een 'gemeijnt' in het oosten van Tilburg, van *Loven* |474| tot de Heikant, waar de naam Rau(w)braken nog bestaat. Ruwweg lagen de Ruijbraecken tussen:

- zuid: Van Meterenstraat-Dijksterhuisstraat-Kapitein Nemostraat-Enschotsebaan,
- oost: de grens met Enschot,
- noord: de Hazennest, en
- west: Hazennest-Sweelincklaan-Jac. van Vollenhovenstraat-Melis Stokestraat-Valentijnstraat tot aan de Van Meterenstraat (de huidige Jac. van Vollenhovenstraat-Melis Stokestraat-Valentijnstraat heette vroeger *Heikantsebaan*).

Bij Zijnen (1760) heten zij de *Rauwe Braken* en beslaan zij slechts het gedeelte direct ten oosten van het Rosmolenplein. De *Caurijt* |93| stroomde erdoorheen. De kadasterkaart van 1832 daarentegen heeft de benaming *De Raauw Braken* voor het gehele gebied zoals hierboven genoemd.

- ruybraecken [GAT R262:33v° (1510)]
- die Hazennest aen die ruijbraecken [GAT R263:17v° (1511)]
- die leemskuylen bij die ruijbraecken [GAT R278:33r° (1530)]
- huis in die Heijdsijde aan die Rubraecken [GAT R279:45r° (1532)]
- heide op de Ruijbraken aan de gemeijnt genaamd Dortkens Ven [GAT R280:los blad 14r°,17v°-18r° (1532)]
- heiveld aan die Rubraecken aan Oertkens Ven [GAT R281:16v° (1533)]
- huis in die Ruijbraecken aan de Hasenest [GAT R281:20r°-20v° (1533)]
- huis in die Ruijbraecken [GAT R282:5r° (1535)]
- huis aan de Hasenest aan die Ruijbraecken [GAT R282:26r°-26v° (1535)]
- huis in die Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R282:59v°-60r° (1535)]
- heiveld in Loven aan die Ruijbraecken [GAT R283:3r° (1536)]
- huis in die Heijdsijde bij die Ruijbraecken [GAT R283:5r° (1536)]
- land, weide en heide aan die Heijdsijde bij die Ruijbraecken [GAT R283:5v° (1536)]
- huis en grond aan die Ruijbraecken [GAT R283:36r° (1536)]
- huis aan die Ruijbraecken [GAT R283:37r° (1536)]
- heiveld op die Zwartrijt in Tilburg en Enschot tussen de Ruijbraecken en Heerbaan [GAT R284:27v°-28r° (1537)]
- gronden aan de Ruijbraecken [GAT R284:55r°-55v°,55v°-56r° (1537)]
- land in die Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R286:45v° (1539)]
- huis aan de Ruijbraecken [GAT R286:58v°-59r° (1539)]
- die Ruijbraecken [GAT R286:66r°-66v° (1539)]
- huis aan de Ruijbraecken [GAT R287:12v° (1540)]
- huis en grond in die Ruijbraecken [GAT R287:22v° (1540)]
- huis aan de Ruijbraecken [GAT R287:26r°-26v° (1540)]
- huis en land genaamd de Oude Koeweijde aan de Rubraecken [GAT R287:26v° (1540)]
- huis en grond aan die Ruijbraecken [GAT R287:39r°-39v° (1540)]
- heiveld in die Ruijbraecken bij dat Oertkens Ven [GAT R288:1r° (1541)]
- huis aan die Ruijbraecken [GAT R288:36r°-37r° (1541)]
- land aan die Ruijbraecken [GAT R289:6r° (1541)]
- een weiland genaamd die Nijeuwe Weije met een steeg voor uitgaande tot aan de Ruijbraecken en een stuk heiveld hiernaast aan die Ruijbraecken [GAT R289:8r°-9v° (1542)]
- heiveld genaamd d'Achterste Hoeve aan Marijenhoeck aan die Ruijbracken [GAT R289:9v°-10r° (1542)]
- heide en weide in Loven aan die Ruijbraecken [GAT R289:11r°-11v° (1542)]
- heiveld in die Ruijbraecken [GAT R289:11v°-12r° (1542)]
- land in die Ruijbraecken [GAT R289:21v° (1542)]
- heiveld in Loven in die Ruijbraecken [GAT R289:35r° (1542)]
- heiveld op die Ruijbraecken [GAT R289:51r°-51v° (1542)]
- heiveld genaamd de Heijhoeve op die Ruijbraecken in Loven [GAT R290:56v° (1543);R291:24v°-25r° (1544)]
- huis, land, weide en heide in die Ruijbraecken [GAT R291:30v°-31r° (1544)]

- huis aan die Ruijbraecken bij de Velthovensche Moelen [GAT R291:54r°-54v° (1544)]
- huis in die Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R292: 32v°,33r° (1544)]
- huis aan die Ruijbraecken bij de Velthovensche Moelen [GAT R295:34v° (1549)]
- stuk erf in land, weide en heide liggend aen die Ruijbraecken [GAT R296:15r°-15v° (1550)]
- heiveld op die Ruijbraecken tussen een gemeijne waterlaat genaamd die Caurijt noordwaarts [GAT R296:45r° (1551)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi, turfschop en erfenis daar aanliggende en daartoe behorende ter plaatse genaamd die Heijdsijde aan die Ruijbraecken [GAT R296:50r°-50v° (1551)]
- stuk heiveld ter plaatse genaamd op die Ruijbraecken [GAT R296:78r° (1551)]
- heideveld ter plaatse genaamd aan die Ruijbraecken met de gemeijnt van Tilburg genaamd die Ruijbraecken voornoemd een zijde en beide einden [GAT R297:69r° (1552)]
- huis, hof, schuur met grond en erfenis groot ca. 19 lopensaet en 6 roeden ter plaatse genaamd die Heijdsijde aan die Ruijbraecken, de gemeijnt van Tilborg genaamd die Ruijbraecken ander einde [GAT R298:5r°-5v° (1552)]
- Jan Hermansz de Roy, Secretaris tot Tilborch ende Ghoerle heeft gemijndt seeckere vuijtgesteken Leemscuijlen aende Ruijbraecken met een deel heijen daeraen liggende, daer den selven een steenoven hadde doen backen elk lopensaet tot XVIII gl groot sijnde vier lopensaet ende twee roijen beloopt LXXIII gl V st [GAT, Van Visvliet 741 fol. 8r° (1598)]
- Gelden Meus Corn(elis)z heeft ten selven daghe gemijndt den ierste coope teijnden het Molenvenne, beneffens den Loovensche wech opde Ruijbraken comende vande Velthoven, dlopens voor XX gl groot sijnde drije lopenst XXX roeijen [GAT, Van Visvliet 741 fol. 14v° (1601)]
- een parcheel gemeijnten opde Ruijbraken [GAT, Van Visvliet 741 fol. 14v° (1601)]
- Den achtsten octobris 1601 vercocht dat Peelvenne teijnden de Velthovensche Molen, opde Ruijbraken [GAT, Van Visvliet 741 fol. 16v° (1601)]
- weide den agtersten bodem in de Raaybraacken [GAT Not. 74:173r°-173v° (1741)]
- door het Moolen-straatje langs den Velthovensche Moolen, laatende den Moolen aan de regterhand, door het spoor over de Rabraaken tot wederom in de Bos-Baan [Tiendklampen, Heuvel 4 (1778)]
- door het spoor dat door de Rabraken na den Heikant loopt, door dat spoor, tot daar het zelve komt in de waterloop de Swartryt [Tiendklampen, Loven 8 (1778)]
- een parceel schaarbos groot tien L[t] ofte &c gelegen op de Rauwbraken, west, zuid en noord een straatje [GAT R490:47r° (1792)]
- een parceel houtwas groot vier lopenzaaten gelegen alhier op de Rouwbraken [GAT R493:121r° (1801)]

596. RUETSCHENACKER, DIE

(Zie: *Die Roetschenacker* |**592**|.)

597. RUGDIJCK, DIE

De naam van dit toponiem is opgebouwd uit de delen 'rug' en 'dijk'. Het eerste naamsdeel is via afleiding afkomstig van het germ. **ruha-* en betekent 'ruig', terwijl het tweede naamsdeel duidt op een opgeworpen, ietwat hoger liggende weg. Bij het graven van greppels of sloten werd het uitgegraven zand naast de greppel gegooid, niet zelden op de weg, die daardoor geleidelijk hoger kwam te liggen dan het omringende land. Dit hoeft helemaal niet door een drassig of moerassig gebied te zijn, hoewel dit, gezien de aanwezigheid van de *Moerstraet* |**493**| als zijstraat, wel aannemelijk lijkt. Bovendien blijkt juist ten westen en zuiden van beide straten in de 18e eeuw hier *De Schans* te liggen. Dit soort wijkplaats werd veelal juist in moeilijker toegankelijk gebied aangelegd.

- die rugdijck [GAT R262:16v° (1510)]
- den rugdijck [GAT R262:21r° (1510)]
- huis in die Heijdsijde aan de Rugdijck tussen de Moerstraet en de gemeijnt [GAT R279:47v° (1531)]
- huis, land, weide en heide in die Heijdsijde aan de Rugdijck, en de Moerstraet en de gemeijnt [GAT R281:29v° (1533)]
- huis in die Heijdsijde aan de Rugdijck [GAT R281:31v° (1533)]
- land in die Heijdsijde aenden Rugdijck [GAT R283:14r° (1536)]
- huis in die Heijdsijde aan de Rugdijck [GAT R284:33v° (1537)]

- huis aan de Heijdsijde opten Rugdijck aan de gemeijnt, de Vlashof daar, de Langenacker daar en land, weide en heide daar, land daar aan de gemeijnt en heide en weide daar [GAT R286:4v° (1539);R287:13v°,13v°-14r°,30r°-30v° (1540)]
- huis in die Heijdsijde op de Rugdijck en land daar [GAT R288:45r°,54v° (1541)]
- huis aan de Rugdijck aan de gemeijnt [GAT R292:68r° (1545)]
- land en heide groot 28 lopensaet in de Heijdsijde aan de Rugdijck [GAT R294:37v°-38r° (1547)]
- land en weide in die Heijdsijde omtrent de Rugdijck [GAT R295:55r° (1549)]
- door de straat den Rugdyk [Tiendklampen, Heikant 5 (1778)]
- door die straat over den Rugdyk [Tiendklampen, Heikant 6 (1778)]

De Rugdijk bestaat grotendeels nog steeds en is gelegen in Tilburg-Noord ten noorden van de huidige Vlashoflaan.

Ook de Rugdijck is een zeer oude naam zoals blijkt uit de Oisterwijkse protocollen:

- heydelant die buenre hodende opte rugdijck in een stede geheyten die rugdijck neven die Nuwe Hoeve [OP R143:10r° (1419)]
- aen den rugdijck [OP R143:119r° (1421)]
- gemeynt aenden Rugdike noord van de Ruberacken [OP R144:92r° (1423)]
- die Nuwe Hoeve bi den rugdijck [OP R144:104r° (1423)]
- die huus nuwe hoeve bi een stede geheten den Rugdijck [OP R146:37v° (1429)]
- gemeynt aenden rugdijck [OP R152:6r° (1440)]
- aen een stede geheten den Rugdijck [OP R154:23r° (1444)]
- die zeven buender gemeynt aenden rugdijck [OP R155:16v° (1445)]
- aenden Rugdijck [OP R161:30v° (1453)]

Op de kadasterkaart van 1832 wordt met de benaming *Rugdijk* niet alleen de weg aangeduid, maar tevens een strook akkers of weilanden juist ten oosten hiervan.

598. RUIJBRAECKEN, DIE

(Zie: *Die Rubraecken* |595|.)

599. RUIJSACKERS, DE

- in die Creijenvensche ackeren [GAT R289:25r°,43r° (1542)]

Ruis, een ablautsvorm van germ. **raus* < idg. wt. **rouso*, is een oude term voor riet. Dit toponiem geeft in dat geval al aan dat het in de nabijheid van water gelegen heeft, in dit geval de *Sloprijt* |620|. Anderzijds kan *ruis* een vorm zijn bij *rijs*, *rijsel*, waarmee graan wordt bedoeld dat uit zichzelf weer is opgekomen (zgn. rijselkoren) op een veld waarop eerder graan werd verbouwd en waarbij aren op de grond zijn gevallen bij het dorsen.[13]

600. RUIJSELBERGH, DE

Volgens HPB gaat *ruis* terug op de ablautsvorm van het germ. *raus*, 'riet' (zie ook |599|). De Ruijselbergh is dan een hoger gelegen akker, voor ontginning waarschijnlijk een hoger gelegen stuk grond in drassig terrein waar veel riet groeide.

- akker in de Enschot ackeren aan de Pelgromswech [GAT R284:27v°-28r° (1537)]

13 *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dl. XIII, kolom 444.

S

601. SANTSCHE ACKER, DIE

Oisterwijks schepenprotocol:

- land den Santschenacker in die ackeren van Corvel [OP R164:42r° (1456)]

Tilburgs schepenprotocol:

- in Corvel Ackeren [GAT R282:6v°-7r° (1535)]
- in de gemeijn acker van Corvel [GAT R295:16v°-17r° (1549)]

Deze akker lag in *Corvel Ackeren* |**121**|, net buiten het *Santsche Hecken* |**602**|, bij de *Gruenewech* |**233**|.

602. SANTSCHE HECKEN, DAT

(Ook: Dat Zansche Hecken.)

- aan de Poelstraet [GAT R282:32r°,32v° (1535)]
- weiland aan t Sansche Hecken op de hoek van 2 straten in Oerle [GAT R282:los blad 18r° (1535)]
- land genaamd den Hoek aan het Sansche Hecken aan die Scheijtsteeghde [GAT R282:43v° (1535)]
- de Hazenacker in Corvels Acker bij het Zansche Hecken [GAT R289:16v°-17r°,18v°-19r° (1542)]

Dit toponiem wordt reeds in 1429 vermeld als:

- aen dat zantsche veken opten gemeijnen Pat, die doer dat Loe gheet [OP R146:27v°]
- aent zandtsche hecken [OP R237:? (1532)]

Uit bovenstaande plaatsbepalingen blijkt dat wij dit toponiem dienen te situeren op de hoek van de *Poelstraet* |**560**| en de *Gruenewech* |**233**|, dan wel aan het eind van de *Scheijtsteeghde* |**606**|, waar deze op de heerbaan naar Goirle uitkwam. Het zuidelijk stuk van de Poelstraat liep door het lo(o).

603. SCAEPSDIJCK, DE

(Zie ook: *Die Venstraet* |**685**|.)

- weiland aan de Scaepsdijck [GAT R280:6v°-7r° (1532)]
- huis in de Berckdijck aan de Scaepsdijck [GAT R280:34v°-35r° (1532)]
- land, heide, weide en eiken heesterbos in de Berckdijck aan de Scaepsdijck tussen de gemeijn straet en gemeijnt [GAT R281:20v°-21r° (1533)]
- weiland aan de Berckdijck aan het einde van de Scaepsdijck aan de gemeijnt [GAT R290:52v° (1543)]
- land en weide in de Berckdijck aan het eind van de Scaepsdijck [GAT R293:2r°-3r° (1546)]
- weiland in de Berckdijck aan de Scaepsdijck [GAT R294:45r°-46r°,47r°-47v° (1647)]
- weiland in de Berckdijck op de Scaepsdijck [GAT R295:58r° (1549)]
- de Gaershoff aan die Venstraet of Scaepsdijck [GAT R297:16r°-16v° (1551)]
- Ten voorschreven daghe vercocht aenden Schaepsdijck teijnden den Berckdijck vanden eijnde als men compt vuijten Berckdijck narder Leije toe [GAT, Van Visvliet 741 fol. 11v° (1601)]
- dlopens tegens de nieuwe erffve Jan Adriaen Geridt mijssoon teijnden den Schaepsdijck [GAT, Van Visvliet 741 fol. 22r° (1609)]
- een parceel ackerlant genaamt de bogt groot een en een half L^{t} gelegen in 't Laer, aldaer aen den Schaapsdijck, west de heij en noort de Schaapsdijck [GAT R477:144-145 (1752)]
- een parceel weide, groot Drie en een halff loop^{n}, ofte daar omtrent geleegen ter plaetse den Berkdijk, aldaar aan de Schaapsdijk, oost en zuid den Schaapsdijk, west aan den waterlaat [GAT R510:? (1790)]
- een parceel weide en houdwas groot vier lopensen afte &^{a} ter plaatze den Berkdijk aldaar aan den Schaapsdijk, oost de straat [GAT R494:58r° (1806)]
- een parceel weide groot vier lopensen aenden Schaapsdijk, belend oost de straat [GAT R494:104r° (1808)]

In 1423 reeds vermeld als: *den Scaepsdijck* [OP R144:15v°].
De Scaepsdijck liep van de *Berckdijck* |22| (vanaf de kruising van de huidige Burgemeester Damsstraat en Burgemeester Beckersstraat) schuin weg tot de Baroniebaan ter hoogte van de Schimmelpenninckstraat en dan verder rechtdoor door de Blaak tot aan de kruising van Beeklaan en Vecht. Op de kaart van Diederik Zijnen (1760) is deze straat aangeduid met de naam *Schaapsdyk*. De kadasterkaart heeft de benaming *Weg genaamd Schaaps Dijk*. Het stuk tussen de voormalige Berkdijksestraat en *Peperstraat* heet in 1832 echter *Kruisstraat*. Volgens de wegenlegger van 1872 liep de *Kruisstraat* van de Berkdijksestraat tot de Peperstraat, en de *Schaapsdijk* van de Peperstraat tot de Oude Galgestraat. De Peperstraat liep van de Schaapstraat naar de Rielseweg. De Baroniebaan en het vervallen gedeelte van de Ringbaan-Zuid tussen de Baroniebaan en de Rielseweg (thans Laarveld-West), liggen op het tracé van de vroegere Peperstraat.
Op dezelfde kadasterkaart van 1832 is de benaming *Schaaps Dijk* tevens de naam voor akkers ten zuiden van de *Peperstraat*, westelijk van de voormalige Rielseweg en ten oosten van de straat met dezelfde naam.
De Scaepsdijck werd ook *Venstraet* |685| genoemd.

604. SCAEPSKOIJE, DE
- huis aan het Voertveken en de Donckerstraet op de hoek van Donckerstraet en een andere straet [GAT R287:79v°-80r° (1540)]

Voor de ligging zie: *Donckerstraet* |158| en *Dat Voertveecken* |700|.

605. SCATKELDER VAN SINTERCLAEUS STOCK
(Zie: *Die Sinter Claeus Stock* |619|.)

606. SCHEIJTSTEEGHDE, DIE
- land in Corvel acker aan die Scheijtsteege [GAT R281:18r° (1533)]
- de Hazenacker tussen die Scheijtsteeghde en het Loo [GAT R282:32r° (1535)]
- land de Hoeck aan het Sansche Hecken aan die Scheijtsteeghde [GAT R282:43v° (1535)]
- land in Corvel Acker aan de Scheijtsteeghde bij dat Rijlaer aan het Loo [GAT R284:54r° (1537)]
- land genaamd de Bellick in de Corvelsche Ackeren op de hoek van de Poelstraet en de Scheijtsteeghde [GAT R286:22v°-23r° (1539)]
- de Hazenacker in Corvel Acker op de hoek van de Heerbaen en de Scheijtstege [GAT R289:44v°-45r° (1539)]
- land in Corvel acker op de hoek van de Heerstraet en de Scheijtsteegde [GAT R294:46r°-47r° (1547)]
- stuk land genaamd de Hoeck groot ca. 2 lopensaet en 1 vierdevaetsaet in Corvel Acker op die Scheijtsteeghde [GAT R296:28r° (1550)]

De Heerbaen of Heerstraet is de weg naar Goirle en liep van Oerle via het einde van de *Poelstraet* |560|. Vanhieruit liep ter hoogte van de noordelijke tribune van het Sportpark een weggetje naar de Heijningstraet. Dit kan de Scheijtsteeghde geweest zijn. Daarnaast kan met de Scheijtsteeghde een pad bedoeld zijn dat oostelijk van en evenwijdig aan het zuidelijk deel van de *Poelstraet* naar de heerbaan liep. De naam duidt in elk geval op een scheiding. Onduidelijk is waartussen, maar in het eerste geval waarschijnlijk de erfscheiding tussen de *Oude Hostat van Corvel* en een goed gelegen ten zuiden daarvan.[1] In het tweede geval zou ze de scheiding gevormd hebben tussen de

1 Zie hoofdstuk 6, 'Corvel en Laer'.

Corvel Ackeren |121| in het oosten en goederen ten zuidwesten van Corvel. Aan het eind van dit pad, bij de heerbaan, hing een hekken (*Dat Santsche Hecken* |602|).

607. SCHELKENS HEIJNINGEN, DIE

- in de Bloemaerts hei en weiland bij Schellekens Heijningen aan de gemeijnt van Ghilze genaamd Mijns Heeren Vroent [GAT R282:37r° (1535)]
- beemd in die Bloemaerts tussen de landscheiding en Schelkens Heijningen [GAT R289:51r° (1542)]
- beemd in de Bloemaert aan Schelkens Heijningen [GAT R294:24v°-25r° (1547)]

Honderd jaar eerder werd dit toponiem in de Oisterwijkse protocollen vermeld als *beempt ter stede in Schellens Heyninge* [OP R156:15r° (1446)]
Schelke is het verkleinwoord van Schalk, roepnaam voor Godschalk. De betekenis van dit toponiem is zoveel als de Heijningen van Godschalk. Deze Heijningen vormen de grens van Tilburg met Gilze, ten zuiden van de Gilzerbaan. Daar ook lag *Mijns Heeren Vroent*.

608. SCHELKENS HOECK

- akker aan de Herstal op de hoek van 2 straten [GAT R280:9r°-9v° (1532);R290:27r°-27v° (1543)]

Voor de verklaring van Schelkens zie lemma |607|.

609. SCHIJFSELBERCH, DIE

De benaming Schijfselberch kan worden gesplitst in drie delen: *schijf* + *sel* + *berg*:

- *schijf* komt van *scive* 'plat, rond voorwerp';
- *sel*, afkomstig van *sala-*, 'huis met één grote centrale ruimte';
- *berg* (verhoging in het terrein);

m.a.w. *scivesalaberga*. Dit leidt tot de volgende mogelijke verklaring voor dit toponiem: huis op de platte, ronde berg.
Waarschijnlijker is echter dat we het toponiem dienen op te delen in *schijfsel* en *berga*, waarbij de uitgang *-sel* van het eerste woord een suffix is dat diende om van werkwoorden concreta of abstracta te maken. Dit suffix werd gevormd uit germ. *-sla-*, uit *-s-* + *-la-*, waarbij de *-l-* < idg. *-l-* oorspronkelijk een suffix was dat diende tot aanduiding van de afstamming en dan ook van verkleining, als formans van nomina agentis, en ter vorming van zaaknamen, m.n. van werktuigen.[2] Het mnl. ww. *schīven* betekent 'delen, snijden'. Verwant aan dit werkwoord is het znw. mnl. *scēver*, 'schijfje, splinter, stukje', (vgl. mnd. *schēver*, ohd. *scivaro* > nhd. *schiefer*). We vinden dit woord ook terug in mnl. *sceversteen* = 'silex, vuursteen'. Werden hier bij een verheffing (grafheuvel) neolithische werktuigen of afslagen gevonden?

- akker in de Schijfselberch in die Heijdsijde [GAT R283:5r° (1536)]

Of moeten we bij de benaming denken aan een grafveld met verschillende kleine grafheuveltjes die als schijven in het landschap zichtbaar waren, of aan een ringwalheuvel waardoor het idee van overlappende schijven ontstond?
Dit toponiem was gelegen in de buurt van de *Ruijbraecken* |595|.

---

2 Vgl. lat. *filiolus* ('zoontje'), *servulus* ('knechtje'); got. *magula* (bij *magus*) en in vleinamen, bijv. *Wulfila* ('wolfje') als voorbeelden bij het eerste geval. Voorbeelden als formans van nomina agentis zijn bijv. *gisel* ('gijzelaar'), *beul*, *kerel*, *bengel*, maar ook *apostel*, *duivel*, *engel*.

610. SCHIJVE, DIE

De Schijf of Schijve was een groot akkergebied tussen:

- de *Rijt* |**583**|,
- de *Steenen Camer* |**633**| en *Hasselt* |**251**|,
- *Velthoven* |**673**|,
- *Heuvel* |**346**| met Heikese kerk,
- *Corvel* |**120**|, en
- *Berckdijck* |**22**|.

Nauwkeuriger aangegeven werd de Schijve ongeveer begrensd door de volgende (huidige) straten:

- Kwaadeindstraat,
- het stuk Hasseltstraat tussen Kwaadeindstraat en Goirkestraat,
- de achterzijde van de percelen aan de westzijde van het Wilhelminapark en de Gasthuisring,
- Nieuwlandstraat, Zomerstraat,
- de achterzijde van de percelen aan de noordkant van de Korvelseweg,
- de noordzijde van de Berkdijk,
- ongeveer de Ringbaan-West volgend tot aan de Kwaadeindstraat.

Alhoewel er in de 16e eeuw slechts sprake is van dè Schijf, blijkt eeuwen later, omstreeks 1830, dat de Schijve aanzienlijk groter is geweest en ook het hele gebied tussen grofweg de Gasthuisstraat en Koestraat enerzijds en Veldhovenring en Fabriekstraat anderzijds ertoe heeft behoord. Dan wordt namelijk een stuk land bij de Veldhovense molen gerekend tot *De Veldhovensche Schijf*.

In de 16e eeuw was de Schijve zo goed als onbewoond, behalve wat nu de Nieuwlandstraat en de noordzijde van de Zomerstraat is, die ook tot de Schijve behoorden. Op de grens van de Schijve en andere herdgangen stonden eveneens huizen.

De 'Schijve' is een veel voorkomende veldnaam in Brabant, o.a. te Biest-Houtakker, Teteringen, Gilze, Udenhout, Berkel.[3] Voor de betekenis denkt men meestal aan een schijf, een plat rond voorwerp. Dat is ook de betekenis van het mnl. woord *scive*, zoals in oudere akten de Schijf ook wordt genoemd. Onze *Schijve* is echter veel te groot en te onoverzichtelijk om hierin de verklaring zonder meer te vinden.

Scive, *scijve* en *schijve* zijn afkomstig van de idg. wortel **skeip*. Naast deze vorm staan ook **skeib*, waaruit *schip* en *schiften* zijn ontstaan, en **skeit*, waaruit *scheiden* is voortgekomen. Beide wortels zijn afgeleid van de idg. wortel **skei-*, die weer teruggaat op **sek*, 'snijden', een woord voor primitieve bosbouw. Tot deze begripssfeer behoort ook *omheinde ruimte, waarbinnen de Dingvergadering werd gehouden*. Hiertoe behoorde ook het toedelen aan de leden van een groep, hetzij van bezit hetzij van arbeidsplichten.[4] De *Dingvergadering* of *Dingbanc*, mnl. *dinc*, 'rechtszitting, rechtbank', onfrank. *thing*, 'ding, zaak', os. *thing*, 'geding, zaak', ohd. *dinc*, 'rechtszitting, zaak', oe. *ðing* > ne. *thing*, 'gerechtszitting', on./ijsl. *þing*, 'gerechtszitting', was een burengerecht en/of laatbank, hetgeen betekent dat de ingezetenen (in elk geval voordat de hertog van

---

3 Buiks, Chr., 'Teteringen', in: *Noordbrabantse Plaatsnamen*, Monografie 3, uitg. Brabants Heem, Waalre, 1990; lemma Schijf.

4 Zie hiervoor NEW s.v. *scheiden, schijf, schiften en schip*.

Brabant hier omstreeks 1213 vaste voet krijgt en waarschijnlijk ook nog daarna tot 1453, wanneer Philips van Bourgondië in een charter aan zijn leenman Pauwels van Haestrecht een aantal rechten verleent, waaronder het zetten van een schepenbank) gerechtelijk zelfstandig waren. Dit blijkt o.m. uit een privilege van 1342 waarin hertog Jan III van Brabant aan de ingezetenen van Tilburg en Goirle een aantal rechten verleent. Hierin staat:

inden yersten, dat wi hen neghene (= geen enkele) *scepenen setten en selen noch ander recht geven dan si voirmaels gehadt hebben ende heerbracht (...) item consenteren wi ende geven onsen luden van Tilbourch ende van Goerle ende willen, dat men hen van allen zaken, die sij misdaen hebben ofte namaels misdoen moghen binnen der eninghen van Tilbourch ende van Goerle, vonnisse ende recht sal doen binnen der prochien van Tilbourch ende anders nerghent, na datmen voirmaels heerbracht heeft ende geplogen.*[5]

Oorspronkelijk werd met de 'schijve' de dingvergadering zelf aangeduid, zoals mag blijken uit het feit dat David van Bourgondië (*±1427-†1496), bisschop van Terwaan en Utrecht, nog in de 15e eeuw als hoogste rechtbank van beroep 'de schive' creëert.[6] Hier leefde dus waarschijnlijk nog de oude betekenis van het woord door. Later moet het woord op het gebied waarin deze dingbank of ding (volksvergadering) plaatsvond, zijn overgegaan.

De betekenis van 'die Schijve' is dan: plaats waar de gemeenschapsvergaderingen werden gehouden. In dit opzicht is het alleszins verklaarbaar dat in deze *Schijve* bij de volksvergaderingen een 'bedbuer' ofwel bedehuis werd gebouwd na de kerstening.

Bosch schepenprotocol:

- land te Tilborch in die Scive [BP R1178:127r° (1389)]
- land aen die Scijve bij molen van Corvel [BP R1185:3r° (1407)]
- die Scijve bij de kerck van Tilborch [BP R1185:3r° (1407)]
- 3 stukken land in loco die scyve, gelegen bij den molen van Corvel [GAT R1185:79r° (1407)]

Oisterwijks schepenprotocol:

- die stadeacker in die scijve [OP R143:9v° (1418)]
- aen den weg in die scijve [OP R143:14r° (1419)]
- dat Dorenstuc in die Scijve tot Tilborch [OP R143:18r° (1419)]
- land in die scijve van tilborch [OP R143:33v° (1419)]
- stadeacker in die scijve van tilborch [OP R143:38v° (1420)]
- land in die scijve van tilborch [OP R143:42r° (1420)]
- corentyende in die scijve tot Tilborch en in de ackeren van Broechoven [OP R143:53v° (1420)]
- lant in die scijve van westilborch aen den viam die in die scijve loept [OP R143:90v° (1421)]
- land in die scijve bi Velthoven met en jocwech [OP R144:4r° (1423)]
- in die gemeijn scijve optie Vlasstraet [OP R144:8r° (1423)]
- in die scijve aen den kerckwech aen die gebuerwech ten bedbuer waert aen [OP R144:15r° (1423)]
- in die scijve aen die Rijt, neffe de kercwech die den heertganc van der Rijt toebehoert [OP R144:15r° (1423)]
- land te Tilborch in die scijve en land geheten dat Dorenstuc [OP R144:62v° (1423)]
- dat Dorenstucske in die Scyve [OP R144:87r° (1423)]
- in die scijve van tilborch after Corvel [OP R146:16r° (1429)]
- in die scijve van tilborch omtrent bi den bedbuer [OP R146:31v° (1429)]
- kercwech, die van der hoeven ter kercken van tilborch toe gheet, in die scijven [OP R147:13r° (1430)]

---

5 Bruijn, M.W.J. de, 'Het ontstaan van de Tilburgse schepenbank', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 2 (1971), no. 1, blz. 5-12.

6 Post, R.R., *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, Utrecht, 1957, dl. II, blz. 25.

- in die scijve van tilborch land die sciplee [OP R147:30r^{o} (1430)]
- in die scijve, aen den Wittenberg, aenden kercwech [OP R147:47v^{o} (1430)]
- in die scijve van tilborch aenden Werft [OP R152:6v^{o} (1440)]
- dat wagenstucsken in die scijve [OP R152:6v^{o} (1440)]
- dat doernenstucxken in die scijve van tilborch [OP R152:48v^{o} (1440)]
- in die scijve van tilborch optie hoghe acker [OP R152:59r^{o} (1440)]
- in die scijve van tilborch opten kerckwech die coemt van der hoevens ende van Velthoven [OP R152:59r^{o} (1440)]
- afterste weyde after den hovel van tylborch bij die scijve [OP R154:2v^{o} (1444)]
- in die scijve aen die hoeghe zoe [OP R154:18r^{o} (1444)]
- in die scyve aenden Wyttenberch aen den kerckwech [OP R155:16r^{o} (1445)]
- in die scijve van Tilborch bij den heerstal aen den kerckwech [OP R155:16r^{o} (1445)]
- land die Kyemacker in een stee geheijten die scijve [OP R156:15r^{o} (1446)]
- in die scijve van tilborch optie hoeghe zoe [OP R156:29v^{o} (1446)]
- land gheerborgendal in die scijve van tilborch bij die molen tot Corvel [OP R157:6v^{o} (1449)]
- in die scijve van Tilborch aen den bedbuer [OP R158:7v^{o} (1450)]
- in die scijve aen die groet eijck [OP R158:18r^{o} (1450)]
- een geloect tgroet geloect tusschen scijve en Rijt [OP R160:4r^{o} (1452)]
- in die scijve van Tilborch aenden bedbuer [OP R160:26r^{o} (1452)]
- toernken in die scijve [OP R161:7r^{o} (1453)]
- bij den bedbuer in die scijve van Tilborch [OP R162:9r^{o} (1454)]
- een geloect in die scijve van Tilborch [OP R163:23v^{o} (1455)]
- crochtenpoel in die scijve optie Vlasstraet [OP R164:9r^{o} (1456)]
- erfterste weide in locum dictum after den hovel bij die scive [OP R167:5r^{o} (1459)]
- in die schijve omtrent den hagelcruijs [OP R227:29r^{o} (1523)]

Tilburgse schepenprotocollen en andere protocollen en akten:

- scijff [GAT R261:27v^{o} (1509)]
- die warftacker in die scijff [GAT R261:27v^{o} (1509)]
- die steltacker in die scijff [GAT R261:27v^{o} (1509)]
- den kerckacker in die scijve [GAT R262:1r^{o} (1510)]
- die hoogsoe in die scijve [GAT R262:2r^{o} (1510)]
- die schijve [GAT R262:11r^{o},13r^{o},22r^{o},28r^{o},32r^{o},35v^{o} (1510)]
- die scijve op die hoogh soeij [GAT R262:15r^{o} (1510)]
- in die schijve van Tilborch ter stede geheyten die berckdijck [GAT R262:34v^{o} (1510)]
- die schijve ontrent die corvelsche moelen [GAT R263:4r^{o} (1511)]
- in die schijve op die hooghsoe [GAT R263:5r^{o} (1511)]
- willemsdijck in die schijve [GAT R263:15v^{o} (1511)]
- den Holsum in die schijve [GAT R263:20v^{o} (1511)]
- in die schijve bijden bedtbuer [GAT R263:27r^{o} (1511)]
- in die schijve de havervelden aldaer [GAT R263:27v^{o} (1511)]
- de schijve bij de bedbuer [GAT R264:6v^{o} (1512)]
- scijve [GAT R264:7r^{o} (1512)]
- dat thorenstuksken bij de processiewegh in die schijve [GAT R267:17r^{o} (1517)]
- Gorps gheloect voer in die Schijve [GAT R267:33r^{o} (1517)]
- land ter stede geheyten die Schijve ende is geheijten die Scipliess [GAT R268:9v^{o} (1518)]
- stuck lants ter steeden gheheijten die schive [GAT R271:46r^{o} (1522)]
- die ruijsacker in de Schijf [GAT R278:54v^{o} (1530)]
- land in die Schijve [GAT R279:3r^{o},7r^{o},7r^{o}-7v^{o},9v^{o},15v^{o}, 18v^{o},28v^{o},29r^{o},30v^{o},34r^{o},42r^{o},43r^{o},53v^{o} (1531)]
- huis in die Schijve bij die kerck [GAT R279:3v^{o} (1531)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer en aan de Vlasstraet [GAT R279:4v^{o}-5v^{o} (1531)]
- land in die Schijve en in die Avenbraeck aldaar [GAT R279:6v^{o}-7r^{o} (1531)]
- land die Avenbraecken in die Schijve [GAT R279:7v^{o} (1531)]
- huis in die Schijve bij de kerck [GAT R279:8r^{o},8r^{o}-8v^{o} (1531)]
- de Cruijsacker in die Schijve [GAT R279:8v^{o}-9r^{o} (1531)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer [GAT R279:11v^{o} (1531)]
- land in die Schijve bij de Kercke op de hoek van een weggetje oost en een weggetje noord [GAT R279:14r^{o},15r^{o}]

- de Rijacker in die Schijve [GAT R279:16r°-16v° (1531)]
- akkers in die Schijve nabij de Berckdijck en Corvel [GAT R279:17v°,18r°,18v°,29r° (1531)]
- land in die Schijve bij Willemsdijck op de hoek van de Willemsdijck en de kerckwech [GAT R279:21v° (1531)]
- land in de Schijve aan de werft [GAT R279:28v° (1531)]
- land in de Schijve aan Willemsdijck tussen de Pijlijserhoeve en de kerckwech [GAT R279:30v° (1531)]
- de Scipvliet in de Schijve [GAT R279:31r°-31v°,31v°-32r°,33r°-33v° (1531)]
- land in die Schijve [GAT R279:35v° (1531)]
- huis in die Schijve bij de kerk op de hoek van 2 weggetjes [GAT R279:35r° (1531)]
- de Mortel in de Schijve aan de Hoegh Soo, en nog meer stukken land aldaar [GAT R279:39r°-39v° (1531)]
- land in de Schijve en nog een aan die Hoogh Soo en een kerckwech en aan de Hoevenschewech [GAT R279:40r° (1531)]
- een stuk land in die Schijve [GAT R279:40v°-41r° (1531)]
- stuk land in de Schijve tussen Hoogh Soe en een kerckwech, aan de Hoevenschewech [GAT R279:41r° (1531)]
- de Mortel in die Schijve en een ander stuk land [GAT R279:42v° (1531)]
- land in die Schijve [GAT R279:53v° (1531)]
- het Haverland in die Schijve [GAT R279:44r°-44v° (1531)]
- land in de Schijve bij de Bedbuer en aan die Vlasstraet [GAT R279:48r°-48v° (1531)]
- land in de Schijve bij de Rijt, de Willichacker daar en de Suep Zoeij daar [GAT R279:48v° (1531)]
- land in de Schijve bij de Weerft bij de Rijt [GAT R279:49v° (1531)]
- land in de Schijve bij de Rijt [GAT R279:50r° (1531)]
- land in die Schijve [GAT R280:6r°,31v°-32r°,32r°,44v° (1532)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer en in die Vlasstraet [GAT R280:4v° (1532)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer [GAT R280:9r°,9r°-9v° (1532)]
- land het Geerken in die Schijve voor aan die Kerckstraet en de Steltacker daar [GAT R280:9v°-10r° (1532)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer en aan die Vlasstraet, genaamd de Cromme acker [GAT R280:41v°-42r° (1532)]
- land genaamd die Scipvliet in de Schijve [GAT R280:43r° (1532)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet aan de Bedbuer [GAT R280:44r° (1532)]
- de Zwartenberch in de Schijve aan de Molenstraet en nog 3 stukken land daar [GAT R280:49r° (1532)]
- huis in die Schijve bij de Kerck [GAT R280:49v° (1532)]
- het Neijwenlandt in die Schijve after Corvel [GAT R280:59v° (1532)]
- land in die Schijve [GAT R281:20v°,25v°,26r°,37v°,38r° (1533)]
- 3 akkertjes in de Schijve [GAT R281:los blad 2r° (1533)]
- land genaam de Zwartenberch in die Schijve aan de Molenstraet [GAT R281:5v° (1533)]
- huis in die Schijve bij de kerk [GAT R281:8v° (1533)]
- Meeukens Acker in die Schijve [GAT R281:20v°-21r° (1533)]
- dat Neijwenlandt in die Schijve aan de Vorste Cruijswech [GAT R281:23r° (1533)]
- land in die Schijve Theijnden die Kerckstraet [GAT R281:33v° (1533)]
- huis in die Schijve bij die Kercke [GAT R281:33v°,34r° (1533)]
- land in de Schijve bij de Rijt [GAT R281:37r°,37v° (1533)]
- huis voor in die Schijve bij de kercke [GAT R281:40v° (1533)]
- land de Zwartenberch in die Schijve aan de Molenstraet [GAT R281:42r°-42v° (1533)]
- land in die Schijve [GAT R282:1v°,3r° (1535)]
- land in die Schijve bij die Hoghe Zoo tussen 2 kerckwegen [GAT R282:5v° (1535)]
- land in die Schijve bij die Corvelsche Moelen [GAT R282:5v° (1535)]
- 2 stukken land in die Schijve [GAT R282:5v° (1535)]
- Coppens acker in die Schijve aan de Werft [GAT R282:9v° (1535)]
- land in die Schijve genaamd die Suepzoeij en nog een stuk land daar [GAT R282:10r° (1535)]
- land genaamd die Mortel in de Schijve bij de Velthoven aan een kerckwech [GAT R282:13r° (1535)]
- weiland in die Schijve [GAT R282:29v° (!535)]
- land in die Schijve aan de Molenstraet en land daar aan een weg lopende van de Berckdijck naar de Molen toe [GAT R282:30v°-31r° (1535)]
- 2 stukken land in de Schijve [GAT R282:36v° (1535)]

- land in die Schijve after Willemsdijck [GAT R282:39r^{o} (1535)]
- land in die Schijve [GAT R283:15v^{o} (1536)]
- 2 stukken land in die Schijve [GAT R283:2v^{o} (1536)]
- de Oude Tiend in de Schijf [GAT R283:3r^{o} (1536)]
- land in die Schijve bij die kercke [GAT R283:11r^{o} (1536)]
- land in die Schijve aan de Hoevenschewech [GAT R283:14v^{o} (1536)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer [GAT R283:16r^{o} (1536)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer en de Bijensinck daar [GAT R283:26v^{o}-27r^{o} (1536)]
- land in die Schijve bij die Hoghe Zoeije waar op het eind een kerkweg doorgaat [GAT R283:27v^{o}-28r^{o} (1536)]
- huis in die Kerckstraet bij der Schijve en een stuk land in die Schijve [GAT R283:28v^{o} (1536)]
- akker in de Schijve bij die Hoghe Zoeije, land in de Schijve bij Pijlijsers, akker in die Schijve en goederen in die Schijve bij de Corvelsche Molen [GAT R283:29r^{o}-29v^{o} (1536)]
- huis in die Schijve bijder kercke [GAT R283:29v^{o}-30r^{o} (1536)]
- huis op de hoek van 2 straten [GAT R283:30v^{o} (1536)]
- huis in die Schijve theijnden die Kerckstraet, aan 3 zijden straat [GAT R283:32v^{o} (1536)]
- Zwartenberch in die Schijve [GAT R283:42r^{o} (1536)]
- tGeloeckt in die Schijve [GAT R283:48v^{o} (1536)]
- huis in die Schijve bijder kercke op de hoek van 2 straten [GAT R283:52v^{o} (1536)]
- land in die Schijve theijnde die Avebraecken [GAT R283:57r^{o} (1536)]
- land in die Schijve [GAT R284:7v^{o},13r^{o},53r^{o}-53v^{o},59r^{o} (1537)]
- dat Haverlandt in die Schijve aan de Werf [GAT R284:25v^{o} (1537)]
- land in die Schijve aan die Rijt [GAT R284:45r^{o} (1537)]
- land in die Schijve in de Avenbraecke [GAT R284:49v^{o}-50r^{o} (1537)]
- land in de Schijve tussen een kerkweg en een weggetje lopende van de Bedbuer naar de Hovel [GAT R284: 51v^{o}-52r^{o} (1537)]
- weiland in de Schijve aan het Hovelstraetken [GAT R284:58r^{o} (1537)]
- land in die Schijve aan de Molenstraet en aan een weg van de Berkdijck naar de Corvelsche Molen [GAT R284:60r^{o} (1537)]
- land in die Schijve bij de Corvelsche Molen [GAT R285:1r^{o} (1538)]
- land inde Schijve op de Hoge Zoe [GAT R285:2r^{o} (1538)]
- huisje bij die kerck aan die Schijve op de hoek tussen 2 kerkwegen [GAT R285:10v^{o}-11r^{o} (1538)]
- Huijbenlandt in die Schijve naast Pijlijsers [GAT R285: 12v^{o} (1538)]
- de Steltacker in de Schijve op de Vlasstraet en dat Gheerken op die Hoeckstraet [GAT R285:12v^{o}-13r^{o} (1538)]
- land in die Schijve [GAT R285:15r^{o}-15v^{o},34v^{o},36v^{o},49r^{o} (1538)]
- land in die Schijve aan een kerkweg [GAT R285:19v^{o} (1538)]
- land aan de Hoghe Zoo, op die Vlasstraet [GAT R285: 24v^{o} (1538)]
- huis in de Schijve bijder kercke op de hoek van 2 gebuurweggetjes [GAT R285:24v^{o} (1538)]
- land en weide bij Willemsdijck in de Schijve aan de Kerckwech [GAT R285:25r^{o}-25v^{o} (1538)]
- land in de Schijve aan de kerkweg van de Rijt [GAT R285:los blad 26r^{o} (1538)]
- 2 huizen in de Schijve bij die kerck aan de Kerckstraet [GAT R285:28v^{o} (1538)]
- weiland in de Schijve aan de Molenstraet [GAT R285:30r^{o} (1538)]
- land in de Schijve in de Molenbocht aan de Molenstraet [GAT R285:30v^{o} (1538)]
- land in die Schijve bij die Corvelsche Molen [GAT R285:41r^{o} (1538)]
- land in die Schijve [GAT R286:4r^{o},10v^{o},11v^{o},13r^{o},23v^{o}-24r^{o},49v^{o},55r^{o},60v^{o}-61r^{o},61r^{o}-61v^{o} (1539)]
- de Langenacker en de Cortenacker in de Schijve in die Avebraecken [GAT R286:4v^{o}-5r^{o} (1539)]
- land in die Schijve aan een weg van de Berckdijck naar de Corvelsche Molen, land aan de Molenstraet [GAT R286:7v^{o}-8r^{o}, 8r^{o}-8v^{o} (1539)]
- huis, land en weide in die Schijve bij die kerck [GAT R286:12r^{o} (1539)]
- land in die Schijve bij die Hooge Zoo [GAT R286:14v^{o} (1539)]
- land bij de Corvelschen Moelen [GAT R286:19v^{o}-20r^{o} (1539)]
- land in die Schijve bij de Dorenboem [GAT R286:21v^{o} (1539)]
- land in die Schijve aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R286:31v^{o} (1539)]
- land in die Schijve aan de Molenstraet en aan een weg van de Berckdijck naar de Corvelsche Moelen [GAT R286:41v^{o}-42r^{o} (1539)]
- land in die Schijve aan die Werft [GAT R286:42r^{o}-42v^{o} (1539)]

- land in die Schijve naast Pijlijserhoeve [GAT R286:43v^{o} (1539)]
- land in die Schijve aan de Werft [GAT R286:48v^{o} (1539)]
- de Hogenacker in die Schijve [GAT R286:50r^{o} (1539)]
- huis in die Schijve aan de kerck op de hoek van 2 kerkwegen bij Dierck Back, en land daar [GAT R286: 52v^{o} (1539)]
- land in die Schijve in de Velthoven [GAT R286:60r^{o}-60v^{o}, 60v^{o} (1539)]
- t Gheloeckt in die Schijve bij de Rijt [GAT R286:61v^{o} (1539)]
- land in die Schijve bij de Rijt [GAT R286:65v^{o} (1539)]
- land in die Schijve [GAT R287:13r^{o},22r^{o}-22v^{o},22v^{o},24r^{o},27r^{o}-27v^{o},56r^{o}-56v^{o},75v^{o} (1540)]
- land in die Schijve bij de Dorenboem [GAT R287:10v^{o} (1540)]
- goederen achter Corvel in die Schijve [GAT R287:20v^{o}-21r^{o} (1540)]
- land in die Schijve aan de Werft [GAT R287:26v^{o}-27r^{o} (1540)]
- land in die Schijve aan een kerkweg [GAT R287:35r^{o} (1540)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet en op het eind van die Hoeckstraet en een stuk land in die Schijve bij dat Hagelcruijs op een kruising van een waterlaat en een weg [GAT R287:43r^{o}-43v^{o} (1540)]
- land in die Schijve bij dat Hagelcruijs [GAT R287:44r^{o} (1540)]
- een stuk land in die Schijve [GAT R287:45r^{o} (1540)]
- een stuk land in die Schijve aan de Werfft [GAT R287:51r^{o}-51v^{o} (1540)]
- land in die Schijve op de Vlasstraet [GAT R287:51v^{o} (1540)]
- land in die Schijve aenden Heerstal [GAT R287:51v^{o}-52r^{o} (1540)]
- huis bij die kerck in die Schijve en land in die Schijve [GAT R287:56r^{o}-56v^{o} (1540)]
- land in die Schijve aan de Bedbuer [GAT R287:66v^{o}-67r^{o} (1540)]
- de hoge akker en land en weide in de Schijve op die Hoghe Zo [GAT R287:73v^{o}-74r^{o} (1540)]
- land in die Schijve aan de Dorenboem [GAT R287:83r^{o} (1540)]
- de Hogenacker in die Schijve en land en weide in die Schijve op die Hooge Zoo op de hoek van de Hoveschewech en t Hovels weechske [GAT R288:5r^{o} (1541)]
- land in die Schijve aan het Hovels Weechske [GAT R288:11r^{o}-11v^{o} (1541)]
- land van de kerk in die Schijve op het einde van het Hovelstraetke [GAT R288:23v^{o} (1541)]
- huis in die Schijve [GAT R288:24r^{o} (1541)]
- land in die Schijve [GAT R288:56r^{o},57v^{o} (1541)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R288:37v^{o} (1541)]
- de Dijckacker in die Schijve aan Willemsdijck [GAT R288:40r^{o} (1541)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer [GAT R288:40r^{o} (1541)]
- land in die Schijve aenden Dorenboem op de hoek van de Velthovenschewech en de Hoevenschewech[7] [GAT R288:48r^{o} (1541)]
- land in die Schijve bij de Rijt [GAT R288:50r^{o} (1541)]
- land in die Schijve bij de Bedbuer [GAT R288:58r^{o}-58v^{o} (1541)]
- land in die Schijve bij de Werft [GAT R288:67v^{o}-68r^{o} (1541)]
- land in die Schijve [GAT R289:31r^{o} (1542)]
- land in die Schijve bij de Eijck naast Pijlijsers [GAT R289:4r^{o} (1542)]
- land in die Schijve aan het Hovelstraetke [GAT R289:13v^{o} (1542)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R289:34v^{o} (1542)]
- land in die Schijve aan de Bedbuer [GAT R289:34v^{o}-35r^{o} (1542)]
- land in die Schijve aan Willemsdijck aan een gemeijn kerckwech [GAT R289:40r^{o} (1542)]
- land in die Schijve [GAT R289:40r^{o}-40v^{o} (1542)]
- land in de Schijve bij de Bedbuer [GAT R289:43r^{o} (1542)]
- land in die Schijve bij Willemsdijck [GAT R289:45v^{o} (1542)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R289:47r^{o} (1542)]
- dat Leege Stucken in de Schijve bij de Dorenboem, land in de Schijve aan die Hoghe Zoeij [GAT R289:48r^{o}-48v^{o} (1542)]
- land in die Schijve bij die kercke [GAT R289:48v^{o} (1542)]
- de Streep in de Schijve bij de Werfft, t Dal in die Schijve, de Molenpat in die Schijve [GAT R290:3r^{o}-3v^{o} (1543)]

---

7 Vroeger hoek Industriestraat en Gasthuisstraat.

- land in die Schijve bij die Wijntmoelen van Corvel aan de Moelenstraet [GAT R290:6v°-7r°,8r°-8v°, 12r° (1543)]
- de Verloren Cost in die Schijve bij de Wijntmoelen [GAT R290:6v°-7r°,7v°-8r° (1543)]
- land in die Schijve aan het Hovelstraetke [GAT R290:14r° (1543)]
- land in die Schijve [GAT R290:18r° (1543)]
- akkerland in die Schijve [GAT R290:25v°-26r°,29v°-30r° (1543)]
- Huijbenlandt in die Schijve naast Pijlijsers [GAT R290:34v°-35r° (1543)]
- land t Bosch in Corvel in die Schijve omtrent de Wijntmoelen [GAT R290:41v° (1543)]
- akker in die Schijve op de Rijacker [GAT R290:42r°-42v° (1543)]
- land in die Schijve opten Vorste Cruijswech en op de Rijacker [GAT R290:42v°-43r° (1543)]
- t Dal in die Schijve [GAT R290:48v° (1543)]
- weide in die Schijve aan de Hoevensche kerckwech [GAT R291:1v°-2r°,2r° (1544)]
- land in die Schijve [GAT R291:8r° (1544)]
- land in die Schijve aan het Hagelcruijs [GAT R291:15v°-16r° (1544)]
- weide in die Schijve aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R291:20v° (1544)]
- land in die Schijve genaamd die Avenbraeck [GAT R291:22v° (1544)]
- land in die Schijve aan die Hooge Zoeije tussen de Hoge Zoeije en de Hoevensche kerckwech [GAT R291: 24r° (1544)]
- land in die Schijve aan die Hooge Zoeije [GAT R291:26r° (1544)]
- land in die Schijve aan de Achterste Cruijswech [GAT R291:31r°-31v° (1544)]
- land in die Schijve omtrent de Eijck [GAT R291:31v° (1544)]
- land de Lange Pael in die Schijve op die Hooge Zoeije aan de Hoevensche kerckwech [GAT R291:39v° (1544)]
- land in die Schijve, idem aan de Vorste Cruijswech, idem aan de Werft en land in de Schijve [GAT R291:49r° (1544)]
- Maesacker in die Schijve omtrent Willemsdijck [GAT R291:50v° (1544)]
- het Gheloeckt in die Schijve [GAT R291:51v° (1544)]
- land in die Schijve [GAT R291:52r°,54r°,58v° (1544)]
- weide in die Schijve [GAT R291:52r°-52v° (1544)]
- 2 stukken land in die Schijve [GAT R292:26r°-27r° (1545)]
- akkerland in die Schijve [GAT R292:los blad 27r° (1545)]
- land in die Schijve [GAT R292:40v°-41r°,41r°,50r°-51r°, 64r° (1545)]
- akker in die Schijve tussen de Cruijswegen [GAT R292:48r°-49r° (1545)]
- de Rijacker in die Schijve op de Vorste Cruijswech en land de Werft in de Schijve aan de Werft [GAT R292:49r°-49v° (1545)]
- land in die Schijve aan die Avenbraecke [GAT R292:61r° (1545)]
- land de Werft in die Schijve aan de Werft [GAT R292: 62v° (1545)]
- land in die Schijve aan die Hoghe Zoeij en ander land in die Schijve [GAT R292:66v°-67r° (1545)]
- land in die Schijve aan de Bedbuer [GAT R292:67r°,68r°,77v° (1545)]
- de Verloren Cost in die Schijve bij de Wijndmolen [GAT R292:79r° (1545)]
- land aan die Schijve [GAT R293:2r°-3r°,16v°,26r°,61r°-61v°,74v°-75r°,82r° (1546)]
- land in die Schijve bij de Corvelsche Moelen in het Moelenstraetke [GAT R293:6v° (1546)]
- land in de Schijve in de Vlasstraet [GAT R293:9r° (1546)]
- land in die Schijve bij het Hagelcruijs [GAT R293:11v° (1546)]
- de Grote acker voor aan die Schijve aan die Vlasstraet, de Marten acker, de Schipvlies en Heijn Will Leijten acker in de Schijve [GAT R293:13r°-14r° (1546)]
- de Grote acker aan de Vlasstraet, Marten acker, Schipvlies en de Gulden Bodem in de Schijve [GAT R293: 14r°-15r° (1546)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R293:18v° (1546)]
- land in die Schijve aan die Hoghe Zoeij en huis in die Schijve aan het einde van de kerckstraet aldaar [GAT R293:21r° (1546)]
- 2 stukken land in die Schijve [GAT R293:25v° (1546)]
- land in die Schijve [GAT R293:27v°-28r° (1546)]
- land in die Schijve bij Pijlijsers [GAT R293:32v° (1546)]
- huis in die Schijve aan het einde van die kerk [GAT R293:38r° (1546)]
- land in die Schijve omtrent de Eijck [GAT R293:49r° (1546)]
- land in die Schijve bij het Hagelcruijs [GAT R293:53v° (1546)]

- land in die Schijve bij de Corvelsche Moelen [GAT R293:56r^{o} (1546)]
- land in die Rijt in die Schijve [GAT R293:68r^{o} (1546)]
- land in die Rijt aan die Schijve aan die Hoeckstraet [GAT R293:76v^{o} (1546)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R294:1v^{o} (1547)]
- land in die Schijve, idem op de Vorste Cruijswech, idem aan de Werft en land in die Sschijve [GAT R294:13r^{o}-13v^{o} (1547)]
- land in die Schijve aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R294:23r^{o}-23v^{o} (1547)]
- land in die Schijve aan die Hoghe Zoeije [GAT R294:26v^{o}-27r^{o} (1547)]
- land in die Schijve bij de Velthoven [GAT R294:29v^{o} (1547)]
- de Verloren Cost in die Schijve [GAT R294:33v^{o} (1547)]
- akkers in de Schijve [GAT R294:43r^{o}-43v^{o} (1547)]
- land de Bosch in de Schijve bij Corvel [GAT R294:50v^{o}-51r^{o} (1547)]
- land in die Schijve bij de Dorenboem op de hoek van de Hoevensche en Velthovenschewech [GAT R294:52r^{o} (1547)]
- land in die Schijve [GAT R295:28v^{o},28v^{o}-29r^{o} (1549)]
- land in die Schijve, de Avenbraeck aldaar [GAT R295:3v^{o} (1549)]
- land in die Schijve aan de Hoevensche Kerckwech [GAT R295:24r^{o} (1549)]
- land in die Schijve aan die Hoghe Zoeije [GAT R295:38v^{o}-39r^{o} (1549)]
- een stuk land groot ca. 35 of 36 roeden gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd in die Schijve bij Dorenbosch [GAT R295:42r^{o} (1549)]
- land in die Schijve [GAT R295:59r^{o}-60v^{o} (1549)]
- stuk land in die Schijve [GAT R296:5r^{o} (1550)]
- stuk land waar een gemeyne akkerweg en een voetpad over gaat in die Schijve aan de Hoolen Eijck [GAT R296:6v^{o}-7r^{o} (1550)]
- stuk land in die Schijve aan de Hoolen Eijck [GAT R296:7r^{o} (1550)]
- stuk land in die Schijve waar een akkerweg over gaat [GAT R296:7r^{o}-7v^{o} (1550)]
- stuk land groot ca. 4 lopensaet, 1 vierdevaetsaet en 3 roeden in het vierkant of zo groot en klein als dat gelegen is ter plaatse genaamd in die Schijve aan Willemsdijck waar een waterlaet tussendoor gaat [GAT R296:22v^{o} (1550)]
- 2 stukken land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R296:24v^{o}-25r^{o} (1550)]
- weide en land groot ca. 4 lopensaet, 1 vierdevaetsaet en 1 vierde roede in die Schijve in het Hoevelstraetke [GAT R296:31r^{o} (1550)]
- huis, hof en erfenis daaraan tot land liggende groot ca. 1½ lopensaet ter plaatse genaamd in die Schijve die gemeijn ackerstraet aldaar beide einden, een stuk erf in land en weide groot ca. 6 lopensaet in die Schijve tussen 't Hoevelstraetke ander einde [GAT R296:37v^{o}-38r^{o} (1550)]
- drie stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve, het ene genaamd de Grote Acker, het andere genaamd Martens Acker en het derde genaamd dat Schipvlies en nog uit een stuk land genaamd de Gulden Bodem [GAT R296:38r^{o}-38v^{o} (1550)]
- stuk land in die Schijve aan de Bedbuer tussen een gemeijne kerckwech een zijde, een gemeijn akkerweegske ander zijde een gemeijn waterlaet genaamd die Hoghe Zoeije ander eijnde [GAT R296:40v^{o}-41r^{o} (1551)]
- stuk land genaamd die Schipvlies ter plaatse genaamd die Schijve [GAT R296:43r^{o} (1551)]
- 2 stukken land in die Schijve, het ene stuk land gelegen aldaar aan de Hoolen Eijck , het andere stuk land aan de gemeijne Hoevensche Kerckwech [GAT R296:43r^{o}-43v^{o} (1551)]
- stuk land ter plaatse genaamd die Schijve [GAT R296:44v^{o},45r^{o} (1551)]
- stuk land in die Schijve [GAT R296:47v^{o} (1551)]
- stuk land in die Schijve bij de Corvelsche Moelen aan die Molenstraet of Ackerwech [GAT R296:51r^{o} (1551)]
- stuk land in die Schijve aan een gemeijne waterlaet genaamd die Werft [GAT R296:54v^{o}-55r^{o},55r^{o} (1596)]
- land voor aan in die Schijve aan die Rijtsche Kerckwech [GAT R296:57r^{o}-57v^{o} (1551)][8]

8 In een volgende akte [GAT R296:57v^{o}-58r^{o}] wordt bovendien nog aangegeven dat over dit stuk land een 'gemeijne kerckwech' loopt genaamd de *Hoevensche* **|350|** en *Velthovensche kerckwech* **|674|**.

- een stuk land in de Schijve aan de Dorenboem aan de Velthovensche Kerkwech [GAT R296:57r°-57v° (1551)]
- stuk land ter plaatse genaamd in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R296:60r° (1551)]
- stuk land in die Schijve aan de Bedbuer [GAT R296:70v°-71v° (1551)]
- stuk land genaamd 't Geloeckt gelegen aan die Rijt in die Schijve [GAT R296:71v°-72r°,72v°-73r° (1551)]
- land groot 2½ lopensaet en 3½ roede min 1½ voet ongeveer, ter plaatse genaamd die Scijve omtrent de Eijck [GAT R296:77v° (1551)]
- land in die Schijve [GAT R296:79r° (1551);R297:1r°-2r° (1551)]
- stuk erf in weide liggende genaamd Leijten Weije in die Schijve in dat Hoevelstraetke aldaar tussen erfenis van Jan vanden Hoevel IJewaens een zijde, erfenis van het Convent van Tongerloe ander zijde, erfenis van Marcelis Aert van Vessem een einde, het voors. Hoevelstraetke ander einde [GAT R297:1r°-2r° (1551)]
- stuk land in die Schijve [GAT R297:2r°-3r° (1551)]
- stuk erf tot weide en land nu ter tijd liggende groot ca. 4 lopensaet en 1 vierdevaetsaet in die Schijve in het Hoevelstraetke [GAT R297:4v°-5r° (1551)]
- 2 stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve in de Avenbraecken, het een genaamd de Langen Acker en het andere stuk daaraan gelegen genaamd de Corten Acker [GAT R297:5r°-5v° (1551)]
- stuk erf in weide liggende groot ca. 5 lopensaet en 22 roeden in die Schijve in het Hoevelstraetke [GAT R297:8v° (1551)]
- stuk land groot 4 lopensaet en 6½ roeden in die Schijve [GAT R297:8v° (1551)]
- 2 stukken land in die Schijve [GAT R297:9r° (1551)]
- stuk land in die Schijve [GAT 297:9r°-9v° (1551)]
- stuk land genaamd de Meeuckens acker in die Schijve [GAT R297:16r°-16v°,16v°-17v° (1551)]
- zekere onderpanden gelegen aan die Velthoven en in die Schijve [GAT R297:22r°-22v° (1551)]
- het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]
- huis, hof en grond ter plaatse genaamd de Berckdijck met recht van wegen over het achterste eind van de erfenis voors. een zeker stuk land genaamd de Meeukes acker gelegen in de Schijve [GAT R297:30r° (1551)]
- stuk land groot ca. 2 lopensaet ter plaatse genaamd die Schijve [GAT R297:31r° (1551)]
- stuk land groot ca. 3½ lopensaet ter plaatse genaamd die Schijve tussen een arm van een gemeijne waterlaet genaamd die Werft op die Vlasstraet een einde en een gemeijne akkerweg genaamd de Rijtsche Kerckwech ander einde [GAT R297:33r°-33v° (1551)]
- stuk erf nu ter tijd in land en weide liggende genaamd Coppen weijke ter plaatse genaamd in die Schijve op die Vlasstraet aldaar [GAT R297:49v° (1552)]
- land groot 2 lopensaet in die Schijve [GAT R297:51r° (1552)]
- stuk erf in weide en land liggende groot ca. 4 lopensaet en 1 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd in die Schijve en het Hoevelstraetke aldaar [GAT R297:76v°-77r° (1552)]
- stuk land in die schijve aen die hoghe zoeije [GAT R298:26v°-27r° (1552)]
- stuk land groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd in die Schijve aan de Hoolen Eijck [GAT R297:48r° (1552)]
- land groot ca. 4 lopensaet in die Schijve [GAT R297:52r°-52v° (1552)]
- land groot 3 lopensaet min 2½ roede ter plaatse genaamd die Schijve aan de Rijtsche Kerckwech [GAT R297:60v°-61r° (1552)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 2½ lopensaet ter plaatse genaamd aan die Schijve aan de gemeijne kerkweg en een stuk land groot 19 lopensaet tusschen een gemeijne kerckwech van de Rijt een einde en een gemeijn akkerweggetjes en een gemeijne kerckwech van de Velthoven ander einde [GAT R297:61r°-61v° (1552)]
- stuk land groot ca. 2 lopensaet in die Schijve tussen een gebuur akkerweg genaamd de Hoevensche Kerckwech een zijde, een gemeijne waterlaet genaamd die Hoogh Zoeije een einde [GAT R297:61v°-62r° (1552)]
- drie stukken of percelen van erven gelegen ter plaatse genaamd die Velthoven en in die Schijve aldaar, het eerste stuk in weide liggende gelegen in die Velthoven voors., het andere stuk erf in land liggende in die Schijve, het derde stuk erf in heide en weide liggende in die Schijve [GAT R297:66r° (1552)]
- stuk land in die Schijve [GAT R297:77v°-78r° (1552)]

- land groot ca. 1½ lopensaet en 10½ roeden ter plaatse genaamd die Schijve een gemeijn ackerwech genaamd de Hoevensche Kerckwech ander einde [GAT R297:81v° (1552)]
- stukje land groot ca. 11 roeden en 3 voet ter plaatse genaamd aan die Rijt in die Schijve [GAT R297:82r° (1552)]
- stuk land groot ca. 3 lopensaet min 3 roeden gelegen ter plaatse genaamd in die Schijve omtrent den Bedbuer tussen een gemeijne kerckwech een einde [GAT R297:87r° (1552)
- stuk land ter plaatse genaamd in die Schijve aan de Rijtsche Kerckwech [GAT R297:92v°-93r° (1552)]
- stuk land in die Schijve aan den Dorenboem aldaar aan de Velthovensche kerckwech [GAT R297:92v°-93r° (1552)]
- land groot ca. 3 lopensaet min 1 vierdevaetsaet in die Schijve aan die Velthovensche Kerckwech en twee stukken land groot ca. 3 lopensaet en ca. 5 vierdevaetsaet ter plaatse voors. aan die gemeijne Rijtsche Kerckwech [GAT R298:9v°-10r° (1552)]
- in de Schijve de leenhoeve van de Rijdt [GAT R313:1v° (1567)]
- in de Schijve bij t goet ter Rijt van erfgenamen Dierck Back [GAT R313:18r° (1567)]
- een stuck Zaaijlands van ses Loopz. over dandre zijde van de straate in de schijve aldaar gelegen [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 1]
- te Tilborch in de Schijve bij dat goet van de Reijdt [GAT R322:1v° (1576)]
- een stuck lants II lopenst IX royen ende een vierdeel royes ter plaetsche geheyten inde schijve bijden dyckacker [GAT R307:58v°-59v° (1591)]
- leengoet in de Schijve aen de Werfft [GAT R346:11v° (1600)]
- leenland van Breda en Boxtel in de Schijve [GAT R346:46v°,47r° (1603)]
- leengoed van de erfgenamen van Aernt de Borchgreve in de Schijve [GAT R347:128r° (1607)]
- een stucxke zaylandts genoemd het stucxke een lopensaet achtenveertich royen ende een halff ter plaetschen geheyten inde schijve den gemeijnen wech dander zijde streckende vande kerckwech [GAT R347:258v° (1609)]
- leengoed van Orangien en van Boxtel in de Schijve achter dnijenlant [GAT R347:330v° (1609)]
- in de Schijve achter den Ruijterstaeck tusschen Oerle en de Molenwech naar Corvel [GAT R350:32v° (1617)]
- leengoed in de Schijve aen den Cruijswech, ½ van Breda, ½ van Boxtel [GAT R351:71v° (1622)]
- Adriaan Cornelis van Hijst ontf: ses Loopz: Lands genaamd den Molenacker, gelege als voor inde Schijf, oost aan Jan Herman van Hijst en Jan Janssen de Witte, Zuijd aan Cornelis Thonisse met meer andere, west aan Adriaan Janssen Somers, noord den H:G: van Tilborg [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 26 (1623)]
- Thieleman Jan Beeris ontf: in de naam en tot behoeff van Jan wijle Peter Jan Berisz eerst drij Lpz: Lands gelege in de Schijve over de Straate oost aan den gemenen ackerwegh, Zuijd aan de weerhelft, west aan Jan Herman van Hijst, noord aan Adriaan Cornelis Kijsers. Ende nogh twee Loopz: onder Land en wijde gelegen als voor, oost aan Adriaan Jan Somers, Zuijd aan Adriaan Cornelis van Hijst, West aan de wederhelft, noord aan de gemeene straate [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 41 (1623)]
- leen van Boxtel en Breda in de Schijve [GAT R353:32v° (1628)]
- leengoed in de Schijve op de Locht [GAT R357:100r° (1638)]
- een parceel saeijlants vier lopensaten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als t'selve metten maeten bevonden sal worden, gelegen binnen de prochien van Tilborg ter plaetse genaemt de Schijve, ontrent de Corvelsen molen aldaer tusschen erffenisse Geraert van Osch, de Erffgen: wouter jan Goijaert Crillaerts aen d'een sijde oostwaerts, ende tusschen erffenisse adriaen somers aen d'ander sijde westwaerts, streckende metten eenen eijnde aende erve anthonis aert peter Thielemans metten ackerweg, ende metten anderen eijnde aenden lijckweg aldaer [GAT R367:180ro (1662)]
- een parcheel saeijlants geheel ses lopensaeten ofte daer ontrent groot sijnde, gelegen binnen de prochie van Tilborgh, ter plaetse genaemt inde Schijve [GAT R371:35r°-37v (1670)]
- drije lop. lants inde schijve [GAT R varia 144 (1692)]
- akkerland de Avont Braken in de Schijff aen de Berckdijck [GAT R469:160r°,161r° (1708)]
- de helft in een parceel ackerlant groot int geheel ses L^ten^ ter plaetse inde Schijff, aldaer oost de gemeene straet, west en noort eenen waterloop [GAT R525:108r° (1731)]
- drij Loopz: zaaijlands gelege te Tilburg in de Schijve aan den Nieuwen weg aldaar [ARA 's-Gravenhage, Nassau domeinarchief, Inv. Hingman 1157 fol. 37 (1731)]
- akkerland aan de Schijf bij de Soeij [GAT, Rechterlijk Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]

- een parceel ackerlant groot vijff L^ten ter plaetse in de Schijff oost eenen gemeenen wegh, west en noort eenen waterloop [GAT R526:176v° (1736)]
- Een parceel ackerlant groot voor Loopensaten ofte C^a_= gelegen onder Tilborg ter plaatse inde Schijff [GAT R475:7r°-8r° (1740)]
- parceel ackerlant groot vijff lopensaten in de Schijff, oost de gemene straet, noort en west de waterlaet [GAT R529:10r° (1746)]
- ackerlant groot twee en een half L^ten ofte &^c gelegen onder Tilborg ter plaatse de Scheijf noort den ackerwegt, zijnde leen en leenroerig aan den Heer en Baron van Breda [GAT R479:108ro-110ro (1764)]
- een perceel ackerland groot vier Lopensaaten in de Schijff aldaar oost de quesels de Jong [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- een perceel ackerland groot twee Lopensaaten in de Schijff ontrent de Soe aldaar [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- een perceel ackerland groot twee en een quartier Lopens in de Schijff ter plaatse de Vlas straat [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- ackerland groot twee en een half Lopens in de Schijff aan de Werfft aldaar [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- door het spoor of akkerweg dat van de ronde schouw loopt door de Schyf tot aan het Hagelkruis aan den steenen Paal aldaar [Tiendklampen, Schijf 2 (1778)]
- een parceel ackerland groot vier en een halff Loopensaten ter plaatse den Berkdijk, aldaar in de Schijff, oost den H: Geest Armen alhier [GAT R510:? (1790)]
- een parceel zoo ackerland als weide groot zes loopensaten en veertig roeden genaamd de lange vooren gelegen als voor ter plaatse de schrijff, omtrent de Logt, zuid de gemeene wegt en west de conventuale van Tongerlo [GAT R490:36r° (1792)]
- een parceel ackerland groot vier loopensaten ofte daar omtrent ter plaatse de veldhoven, aldaar in de Schijff aan de Werft, oost de waterlaat, west een mistwegt [GAT R490:36r° (1792)]
- een parceel ackerland groot twee Lopensaten ter plaetse de Schijff aldaar bij den Eijk [GAT R490:39r° (1792)]
- een parceel ackerland, groot drie loop^n gelegen in de Schijff, aan den Tiendpaal [GAT R492:21r°-22r° (1797)]
- een parceel ackerland groot 1¾ lop^n ofte daaromtrent geleegen in de schijff ter plaatze de Kruisweg [GAT R493:97r° (1801)]
- een parceel ackerland groot 3½ lop^n geleegen in de Schijff ter plaatze de Werff [GAT R493:97r° (1801)]
- item een parceel akkerland groot 1½ lop^t geleegen in de Schijff ter plaatze den Tiendpaal [GAT R493:97r°-97v° (1801)]
- een parceel akkerland groot vijff lopensen of &^a in de Scheijff, zuid een akker- of mistweg en noord de Heer van Hogendorp [GAT R494:29r° (1805)]
- een parceel akkerland groot twee en een half lopensen ter plaatze in de Scheijf aldaar zuid en west een karwegt [GAT R494:58v° (1806)]
- Item een parceel akkerland groot twee en een halff lop^n of &^a gelegen alhier in de Schijff, belend oost den melkpad [GAT R494:103v°,104v° (1808)]

Evenals uit de *Lovenacker* |475| diende ook uit de *Schijve* een karrevracht uit de oude tiend aan de pastoor van Tilburg te worden betaald:

- Pastor habet duos currus decime antique, unum inde Lovenacker, alterum in de Schijve [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 136 (1621)]

Mogelijk gaat het hier om dezelfde tiend die de pastoor kreeg uit de Schijf:

- Investitus in Tilborch habet unum modium siliginis a Capitulo in Beeck quando predicti Domini percipiunt decimam in de Schijve [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1502)]
- Ista sunt bona et emolumenta et terrae Investiti de Tilborch... Item habet decimam dictam den Corvelacker cum die Scijve et (videlicet) die Schijve XVIII modios siliginis [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1]
- Nota Canonici Becani tenetur alternatis annis solvere Curato in Tilborch 1 modium siliginis, scilicet qu(ando) colligunt decimas in loco dicto de Schijve [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1554)]
- Capitulum Bekense tenetur alternatis annis ex decima quam habet sub Tilborch, qu(ando) scilicet decimatores illorum colligunt decimam in de Schijve tunc solvent pastori unum modium siliginis [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1565)]

In de 19e eeuw blijkt dit grote centrale akkergebied perifere akkers te zijn kwijtgeraakt aan de aangrenzende herdgangen, die dan benoemd zijn naar de betreffende

herdgangen, zoals De *Korvelsche Schijf* en de *Nieuwlandsche Schijf*, maar ook de *Veldhovense Schijf*, die echter al eerder als zodanig wordt vermeld.
Deze laatste is een (groot) akkergebied dat onderdeel uitmaakte van de oorspronkelijke *Schijve* |**610**|, en zich uitstrekte vanaf de huidige Gasthuisring in het westen tot aan de Koestraat in het oosten, hetgeen impliceert dat ook de Besterd hiertoe behoorde. De noordgrens van dit deel van de Schijf werd gevormd door de huidige Veldhovenring en de Molenstraat. In het zuiden vormde de *Hoeve aen den Hovel* |**341**|, die tot 1611 eigendom was van het Convent van Tongerlo, de begrenzing. In de akten van de 16e eeuw wordt ook dit gebied met de naam *Schijve* aangeduid, gewoonlijk omschreven als *aan die Velthoven in die Schijve*, hetgeen makkelijk tot verwarring met *die Schijve* |**610**| aanleiding kan geven.
Het bewijs voor het bestaan van deze tweede Schijve — of dient men te spreken van één schijf — blijkt onder meer expliciet uit de volgende akte van 14 oktober 1550:
Anthonis zoon van wijlen Wouter Thonis Diercks als man van Jenneke dochter van wijlen Peter Gherit Eelkens heeft wettelijk en erfelijk verkocht en overgegeven aan Denijs zoon van wijlen Zebrecht Denijs, met afgaan en vertijen, een stukje erf hem toebehorende in alle grootte zoals het gelegen is en van de andere erven van Anthonis voors. afgepaald is, gelegen in de parochie van Tilburg ter plaatse genaamd die Velthoven in die Molenstraet aldaar tussen erfenis van Gherit van Aesvoert een zijde, erfenis van Anthonis verkoper ander zijde, erfenis van Henrick van Roije een einde, die voors. Moelenstraet ander einde. Hij heeft geloofd te waren, behalve dat Denijs koper voors. daaruit moet betalen 12½ penning nieuwe grondcijns aan de Heer van Tilburg op Sint Stevensdag. Ook moet hij 's-Heren schouwen van de Schijve onderhouden naar oude gewoonte.
Anthonis voors. heeft verder geloofd dit verkopen, overgeven, opdragen, afgaan en vertijen altijd vast en stendig etc. en alle andere kommer en calangie daarop komende allemaal af te doen.[GAT R296:29v°-30r°]
De *Molenstraet* |**502**| is de huidige Molenstraat. Over het algemeen geldt dat wanneer gesproken wordt over de verplichting om *'s-Heren schouwen* van iets te onderhouden, dat het betreffende stuk land waarop deze verplichting rust, en dus op de eigenaar ervan, direct aan de betreffende waterloop of in het betreffende akkercomplex gelegen was. Wanneer derhalve gesproken wordt van 's-Heren schouwen van de Schijve m.b.t. een stuk land aan de Molenstraat in de Veldhoven, dan kan het niet anders dan dat hier sprake is van de Veldhovense Schijf.
In de kadastrale leggers van 1832 wordt het gebied juist ten noorden van de *Velthovensche Moelen* (oost van de Hoefstraat) aangeduid als *Veldhovensche Schijf*. Het is zeer aannemelijk dat beide 'Schijven' oorspronkelijk één geheel hebben gevormd, waarbij de *Velthoven* |**673**| een centraal punt vormde. Al vroeg moet echter een splitsing hebben plaatsgevonden.

- land de Molenhoeck in die Schijve [GAT R280:43v° (1532)]
- land in die Schijve [GAT R282:3v°-4r° (1535);R283:22r° (1536);R286:6v°-7r° (1539);R288:54r° (1541);R290:18v° (1543);R292:45r° (1545);R294:2r° (1547);R295:21r°-21v°,21v°-22r°,22v°-23r°,23r°-23v° (1549)]
- stuk land groot ca. 3 lopensaet, ¼ vaetsaet en 1½ roede ter plaatse genaamd aan die Velthoven in die Schijve [GAT R296:20v° (1550)]
- stuk land aan die Velthoven in die Schijve [GAT R296:31v°-32r° (1550)]
- stuk land groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Velthoven in die Schijve aldaar met alzulke weg en recht van wegen als het voors. stuk land heeft en ten eeuwige dage zal behouden over de andere erven van Adriaen verkoper voors. en over de erven van Jan vanden Hoevel naar de gemeijn straat van de Velthoven toe [GAT R296:77r° (1551)]

- ... ter plaatse genaamd die Velthoven en in die Schijve, het eerste stuk erf in weide gelegen aan die Velthoven, het andere stuk erf in land in die Schijve voornoemd [GAT R297:26r° (1551)]

In 1832 bestond dit deel van de Schijf uit de *Havervelden*, de *Besterd* |30| en de *Veldhovensche Hoek*.

611. SCHIPLIES

(Zie: *Die Scipvliet* |616|.)

612. SCHIPPERS HOF

Oisterwijks schepenprotocol:

- beempt Scippaertshof optie Aa [OP R145:14r° (1426)]
- beempt aen een stede geheyten scyppershof aen die Aa [OP R147:5r° (1430)]
- erfenis scippershof soe beempt soe weyde aen die gemeyn gebuerstraet [OP R147:13r° (1430)]
- beempt scyppershof [OP R152:46v° (1440)]
- een bosch scyppershof [OP R156:3r° (1446)]
- den scippershof ende dat reijtblock [OP R156:3v° (1446)]
- erf scippershof ter stede geheyten die broecside [OP R157:2r° (1449)]
- beempt scippershof aen den stroem [OP R182:27r° (1476)]
- ad locum dictum scippershof bij die leije ende die Swartrijtte [OP R202:4r° (1497)]
- beempt Scippershoff aen die Aa [OP R213:4v° (1509)]
- beempt Scippershof aen die broeckzijde [OP R223:5r° (1519)]
- bemdt Scyppershof aen die leeghsijde [OP R237:? (1532)]
- beempt scippershof aen die leghsijde [OP R245:48r° (1541)]

Tilburgs schepenprotocol:

- beemd scippershoff [GAT R262:17r° (1510)]
- beemd in Loven aan die Broecksijde aan die Leije [GAT R294:36r° (1547)]

Schipper is een oudere vorm van *scheper* (met verdubbeling van *-pp-* onder invloed van het onverbogen *schip*), hetgeen zelf een dialectische vorm is van *schaap* (mnl. *scaep*, onfrank. *scap*).[9] *Hof* betekent in het algemeen 'omheinde ruimte'. Dit toponiem kan dan gelezen worden als 'omheinde ruimte waar de schapen (door de scheper) werden ondergebracht'. Indien het eerste naamsdeel terug zou gaan op oorspronkelijk *schipper* (mnl. *scip*, *scep*, 'vaartuig' < germ. **skipa*, een nultrap van de idg. wt. **skeib*, een dentaalafleiding van de wt. **skei*), zodat de betekenis is: hof van de schipper. In dit laatste geval zou dit kunnen betekenen dat de *Leije* |460|, toen de naam ontstond, nog bevaarbaar was, tenminste tot de voormalige watermolen bij *Qualen* (zie: *Calenwiel* |85|), waarbij we dan moeten denken aan kleine platbodemvaartuigen. Uit het artikel van Aarts over 'Ter Borch' blijkt dat in ieder geval Oisterwijk met platbodems te bereiken was.[10] Of de Leij verder stroomopwaarts nog bevaarbaar was, is niet bekend, al zijn er aanwijzigingen dat de Leij tot Tilburg bevaarbaar is geweest.

Dit toponiem lag gezien de vermelding uit 1497 nabij de samenvloeiing van de *Zwartrijt* |740| met de *Leije*.

---

9 Het woord *schaap* komt enkel voor in het Westgermaans, d.w.z. het heeft geen verwanten in andere Germaanse of zelfs Indo-europese talen, wat kan wijzen op een zogenaamd substraatwoord, mogelijk afkomstig uit de zgn. 'Nordwestblock'.

10 Aarts, B., 'Ter Borch, faktor in de middeleeuwse geschiedenis der 'Tilburgen'', in: *De Lindeboom*, uitgave van de archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. V, 1981, blz. 46-69.

613. SCHIPVLIES
(Zie: *Die Scipvliet* |**616**|.)

614. SCHOET, DIE
[Spreek uit: die Schoot]
Schoot gaat terug op *skautum* (datief mv. bij *skauta-* (m), 'een beboste hoek zandgrond uitspringend in een moeras of drassig land' (zie TW 901).
- een erf genaamd die Scoet in die Leeghe Schoeten aan de gemeijnt [GAT R280:39v° (1532)][11]
- erf genaamd de Schoet bij Lievegoer tussen de gemeijnt en die Leije [GAT R284:8r° (1537)]

De naam Schoot komt al vroeg voor:
- weyde die schoet aen lyevegoer [OP R143:19v° (1419)]
- weyde die schoet lijevegoer [OP R144:37r° (1422)]
- in den scoet aen Lievegoer [OP R145:14v° (1426)]
- beempt die schoet by Ryel neven gemeynt van tilborch neve erf dat Meerlant [OP R146:10v° (1429)]
- hereditas die Schoet in Lyevegoer [OP R146:25r° (1429)]
- weyde den schoet bij Ryel [OP R146:28r° (1429)]
- beempt die Schoet in Lievegoer [OP R147:31r° (1430)]
- weydevelt die schoet [OP R149:32r° (1435)]
- heydevelt die schoet bij Ryel [OP R149:33v° (1435)]
- beemp die Schoet omtrent Lyevegoer [OP R152:14r° (1440)]
- weydevelt die schoet aen Lyevegoer [OP R153:30r° (1443)]
- beemp die schoet bij lievegoer, moer, heyde, weyde die leghe schoet [OP R158:4r° (1450)]
- in den schoet aen lyvegoer by dat broeck Jans achter dat Loe [OP R201:34r° (1496)]

De Schoot was een erf (grondstuk) gelegen in *Die Schooten* |**615**|.

615. SCHOOTEN, DIE
Voor een verklaring van de naam 'Schoot' zie: |**445**| en |**614**|.
- beemd en heide in die Schooten aan de gemeijnt [GAT R284:49v°-50r° (1537)]
- heide en weide in die Schooten aan de gemeijnt [GAT R294:46r°-47r° (1547)]
- heiveld in die Schooten [GAT R295:59r°-60v° (1549)]
- beemd, weide en heide in die Schooten bij Lievegoer tussen de gemeijnt en Leije [GAT R296:78v° (1551)]
- Item noch een vuijtgesteecken velt vijf loopensaeten ter plaetse genaempt de Schooten [GAT R365:156 (1657)]
- de helft in een parceel heijbodem groot int geheel vier L^{ten} gelegen inde Schooten, aldaer oost de gemeijnte, west de Leij [GAT R525:108r° (1731)]
- Item een heijbodemke groot een L^{t} ter plaetse in de Schooten, oost de vroente, west de Leij [GAT R526:176v° (1736)]

Ook dit toponiem wordt reeds in de Oisterwijkse protocollen vermeld als:
- weyde, heyde in die Schoeten bij Rijel [OP R152:21r° (1440)]

Voor de ligging zie: *Die Hoghe Schoeten* |**363**|.

616. SCIPVLIET, DIE
(Ook: Schiplies, Schipvlies)
Scipvliet kan ontstaan zijn uit *Scive lee* ⇒ *Scivlee* ⇒ *Sciplee* ⇒ *Sciplies*, waaruit dan vervolgens Schipvlies en Schipvliet ontstonden. *Scivelee* is dan opgebouwd uit *scive* + *lede*, d.w.z. vergraven waterloop in de Schijf, een veronderstelling waarop ook een vermelding in het Oisterwijks schepenprotocol lijkt te wijzen:
- in die scijve van tilborch land die sciplee [OP R147:30r° (1430)]

---

11 N.B. 'Leeghe' heeft hier de betekenis van 'lage'; zie ook: *Die Leeghe Schoeten* |**445**|.

Laten we aannemen dat de herkomst van het eerste naamsdeel gezocht dient te worden in *scive*. Het is het tweede naamsdeel dat dan problemen oplevert. Indien we uitgaan van de vorm *lies*, een woord waarvan een oude (mnl.) betekenis is 'rand, zoom', dan zouden wij dit toponiem kunnen duiden als: *de rand van de Schijf*.
Er bestaat echter nog een derde mogelijkheid. Indien de *p* in de spelling authentiek is, dan kan het woord teruggaan op mnl. *sceppen*, 'maken, inrichten, verordenen', < wt. **skep*, waarbij men dient te denken aan de overdracht van vlechtwerk, omheining tot de omheinde dingvergadering, waar werkzaamheden als inrichten/verordenen plaatshadden. Het tweede naamsdeel kan, zoals we gezien hebben, wijzen op een ver- of gegraven waterloop. Bekijken we nu de ligging van dit toponiem, *aan de Bedbuer* **|16|**, dan zou deze verklaring wel eens juist kunnen zijn. Het is ook nog mogelijk dat, indien het tweede naamsdeel inderdaad *lies* is, de betekenis van het toponiem 'de rand van de dingplaats' is.

- stuck landts ter steden gheheyten die Scipvliet [GAT R260:20r^{o} (1508)]
- scipvliet [GAT R261:20r^{o} (1509)]
- lopensaet landts gheheyten die Scipvliet ghelegen aldaer aen Willemsdijck [GAT R263:16r^{o} (1512)]
- land ter stede geheyten die Schijve ende is geheijten die Scipliess [GAT R268:9v^{o} (1518)]
- land genaamd die Scipvliet in die Schijve [GAT R279:31r^{o}-31v^{o},31v^{o}-32r^{o} (1531)]
- land genaamd de Scipvliet [GAT R279:33r^{o}-33v^{o} (1531)]
- land die Scipvliet in die Schijve [GAT R280:43r^{o} (1532)]
- land de Schipliess aan de Bedbuer [GAT R292:65v^{o}-66v^{o} (1532)]
- de Schipliess aan de Bedbuer [GAT R292:76r^{o} (1532)]
- de Schipvlies in die Schijve [GAT R293:13r^{o}-14r^{o},14r^{o}-15r^{o} (1546)]
- drie stukken land ter plaatse genaamd in die Schijve, het ene genaamd de Grote Acker, het andere genaamd Martens Acker en het derde genaamd dat Schipvlies en nog uit een stuk land genaamd de Gulden Bodem [GAT R296:38r^{o}-38v^{o} (1550)]
- stuk land genaamd die Schipvlies ter plaatse genaamd die Schijve [GAT R296:43r^{o} (1551)]

617. SEVEN PLATEANEN, DIE

- land in de Velthoven naast de Seven Plateanen [GAT R283:43v^{o} (1536)]

De 'Seven Plateanen' waren de Zeven Gezworenen, gekozen uit de gemeenschap, die verantwoordelijk waren voor het beheer over de 'gemene' (= gemeenschappelijke) gronden ('gemeijnt'). Zie hiertoe akte AAT-II-10 van 1329 over de verkoop van de gemeijnt door de hertog van Brabant aan de Tilburgers, waarin de bepaling wordt gemaakt dat de gemeenschap zeven personen moest zetten voor het beheer ervan.[12] Deze zeven personen dienen niet te worden verward met de zeven schepenen. In 769 herzag Karel de Grote het lokale systeem der rechtspraak; hij stelde vóór 780 het instituut van de schepenen (*scabini*) in, voor het eerst genoemd in de *Capitulare missorum specialia*, die de oudere Frankische (en Merovingische) 'rachimburgii' (strafrechters) vervingen.[13] Hun functie was die van assessor. Zij begeleidden

---

12 *"Daerenboven vergunnen wij de voorschr. onse luijden van Westtilborch ende Goirle dat sijlieden door hunselven mogen kiesen seven mannen, dewelcke sullen sich vertonen bequaem te sijn, naer welcke ordinantie sij de voorsch. gemeijnte oft wildernisse eewelijck moeten gebruijcken (...)"* (AAT-II-10)

13 Eckhardt, W.A., 'Die Capitulare missorum specialia 802', in: Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters, 14 (1956), blz. 495-516. Het woord *rachimburgis* bestaat uit een eerste lid 'rachim' > mnl. *wrâke*, onfrank. *wrāca*, ohd. *rāhha* > nhd. *rache*, een verbaalabstract bij *wreken*. Naast vormen met *â* staan andere met *ă*, zoals oe. *wracu* ('straf'), got. *wraka* ('vervolging') < idg. wt. **u̯reg* ('vijandig vervolgen').

oorspronkelijk de graaf (comes) of de 'missus dominicus' (koninklijke gezant) tijdens diens rechterlijke rondgang.[14] Zij spraken recht in de *mallus*, het gerechtshof, ondervroegen de in proces liggende partijen en getuigden ten aanzien van de inhoud van documenten. De *scabini* werden door de missus in overleg met de graaf en het volk gekozen. Zij schijnen te worden gekozen uit de groep (klasse) van de kleine landeigenaren. In de bronnen worden zij aangeduid als 'boni homines' (goede mannen, in de betekenis van gegoede mannen), 'boni viri' en 'nobiles viri'. De rechtbanken waar zij verschenen, lagen dicht bij de goederen die zij bezaten. Zoals de graaf later een lokale heer was, zo waren de scabini lokale kleine grondbezitters die zaken binnen hun eigen lokaliteit hoorden en bekrachtigden.[15] Opvallend is het feit dat er zeven gezworenen waren en zeven schepenen: het getal 7 was een magisch getal.
Voor hun werk werden de gezworenen betaald uit cijnsen op sommige gronden en met het gebruik van sommige delen van de gemeijnt, zoals waarschijnlijk deze Seven Plateanen. De naam is afkomstig van *platea*, 'vlakte', *communis platea* betekent dan 'gemeenschappelijke vlakte = gemeijnt'.
Waar dit stuk heide gelegen heeft, is onduidelijk, maar vermoedelijk in de buurt van de *Hoogh Soo* |372|, d.w.z. ten zuiden van het huidige Wilhelminapark, in de omgeving van *den Langen Pad*, de huidige Oude Langstraat. Op de kadasterkaart van 1832 is nog een groot onregelmatig gevormd perceel te zien (kadastraal sectie K 713), dat zeer wel mogelijk geïdentificeerd kan worden met de *Seven Plateanen*.

618. SINTE QUIRIJNS STOCK
Voor de betekenis van *stock*, zie: |619|.
Oisterwijkse schepenprotocollen:
- heijvelt bij sunte quirijnstock [OP R222:22v° (1518)]
- aen sinte Crijnstock [OP R279:32r° (1575);R282:79r° (1580)]
- omtrent sinte Quirijnstock [OP R283:24v° (1582)]

Tilburgse schepenprotocollen:
- huis in de Heijdsijde bij Sinte Quirijns Stock aan de gemeijnt [GAT R279:58r°,58v° (1531);R281:24r°,los blad 30r° (1533)]
- land in die Heijdsijde bij Sinte Quirijns Stock [GAT R291:13r° (1544)]
- huis en grond van 22 lopensaet aan die Heijdsijde bij Sinte Quirijns Stock aan de gemeijn straet [GAT R292:27v°-28r° (1545)]
- Jan peeter Stevens, d'lopensaet vande voorhooft off Venne voor sijn stede, aen Ste Quirijns stock [GAT, Van Visvliet 741 fol. 19v° (1601)]

Oorspronkelijk was Quirinus de oorlogsgod van de Sabijnen, een Italisch volk verwant aan de Latijnen (Romeinen), maar de naam werd ook als PN gebruikt o.m. van een

14 De twee belangrijkste typen functionarissen die de koning vertegenwoordigden en diens autoriteit in het Frankische rijk versterkten, waren de graaf en de missus dominicus. Het hele koninkrijk was verdeeld in graafschappen of *comitati*. Dit waren aanpassingen van de oudere (Romeinse) onderverdelingen in *pagi* en *civitates* en omvatten meestal de *civitas* en het omliggende gebied. In de loop van de 8e eeuw werd het graafschap een geografische term. Een beambte werd benoemd om het graafschap te besturen: de *comes* of graaf. Oorspronkelijk werd een graaf benoemd en uitgestuurd om een dergelijke regio te besturen, maar geleidelijk aan ontstond de gewoonte om de lokale magnaat tot graaf te benoemen. Pas aan het eind van de 9e of de 10e eeuw werd de functie van graaf erfelijk.

15 Estey, F.N., 'The scabini and the local courts', in: *Speculum*, no. 26 (1951), blz. 119-129.

aantal heiligen. Over de heilige Quirinus, of Sinte Krijn zoals hij hier werd genoemd, is niet veel bekend.
Naar het schijnt zou de heilige Quirinus van Neuss een Romeins tribuun geweest zijn, die omstreeks 130 n.Chr. de marteldood stierf onder keizer Hadrianus. Hij werd vereerd als beschermer tegen de pokken, zweren en verschillende keelziekten. Johannes Goropius Becanus verklaarde de naam Quirinus als volgt: 'Quirijn = *werin*, d.w.z. 'hij die (ziekten) afweert'. Andere heiligen met deze naam waren: Quirinus, bisschop van Sissek in Joegoslavië, en Quirinus van Malmédy.
De naam kwam in onze streken in de 15e eeuw op, vermoedelijk ten gevolge van de verbreiding van zijn verering. Dit geeft mogelijk aan dat dit toponiem niet veel ouder kan zijn.
Deze 'Stock' stond waarschijnlijk aan het begin van de huidige Quirijnstokstraat.
Latere vermeldingen, waarbij de aanduiding 'sint' verdwenen is, zijn nog:

- Quiryn stok [Zijnen (1760)]
- daar het spoor van de Quirynsstok in komt [Tiendklampen, Heikant 5 (1778)]
- noordwaards door de straat de Quirynsstok tot wederom in de Houtse straat [Tiendklampen, Heikant 5 (1778)]
- door het spoor en pad dat door den akker loopt en uitkomt in de Quirynsstok [Tiendklampen, Heikant 6 (1778)]
- door het spoor tot in de Quiryns stok [Tiendklampen, Heikant 7 (1778)]
- een parceel schaarbosch gelegen inden Quirijnestok [GAT R494:9r°-12v° (1805)]
- een quart of daaromtrent lopense schaarbos /:zijnde een wal:/ gelegen inden Quirijnstok ter plaatse inde Swaluwe aldaar [GAT R494:9r°-12v° (1805)]

Op de kadasterkaart van 1832 worden met de benaming *Quirijnstok* twee gebieden aangeduid, waarvan het ene gelegen is tussen *De Zwaluwsche straat* en een waterloop *(Benedenste Brug)* en het andere tussen *De Quirijn Stoksche straat* en een andere waterloop *(Middelste Brug)*. Zijnen (1760) gebruikt de naam om er het gebied direct ten noorden van de Quirijnstokstraat mee aan te duiden; het tweede gebied op de kadasterkaart van 1832.

619. SINTER CLAEUS STOCK, DIE

Smulders gaat in Actum Tilliburgis[16] uitgebreid in op de betekenis van het woord *stock*. Letterlijk zegt hij:
Bij de uitgifte van de gemeijnt van Haaren door hertog Jan II in 1309 wordt de Sinterklaasstok in Helvoirt als begrenzing aldus omschreven: 'truncus in quo constitit imago beati Nicolai'. (de paal of boomstam waarop/waarin het St. Nicolaasbeeld staat).
Bij zulk een beeld op een paal of aan een boom zal ook wel een offerblok geweest zijn, vooral bij een stok van Sinterklaas, de patroon der liefdadigheid. Misschien was het offerblok in of aan de paal.
In het Bossche schepenprotocol van het jaar 1388 staat: *gazofiliacium dictum Senter Claes Stoc*. Het Griekse woord *gazophyliacium* betekent oorspronkelijk 'schatbewaarplaats' of 'schatkamer', maar in het middeleeuws Latijn betekent het 'plaats waar de giften voor de armen verzameld worden'.
Beide termen, *truncus* en *gazofiliacium*, duiden dus op een dubbele betekenis van *stock*. De betekenis van offerblok lijkt mij een betekenisverschuiving of metonomasia.
In de Tilburgse akten wordt ook de term 'scatkelder' als synoniem gebruikt.

---

16 *Actum Tilliburgis*, jrg. 4 (1973), no. 1, blz. 31.

In akten uit Den Bosch, nl. R1181, fol 323r° en R1805, fol 42v°[17], worden ook bij de Sinter Claeus Stock in Tilburg de woorden *gazophilacium* en *truncus* genoemd. Sinter Claeus Stock was dus naar het schijnt een beeld van Sint Nicolaas op of tegen een paal of boom, met daarbij een plaats waar giften voor de armen verzameld werden, de 'scatkelder' in [GAT R287:22r° (1540)]. Deze 'truncus' was kennelijk een eik, gezien de benaming *Heijlige Eijckstraet* |**286**|, die van het *Eselven* |**188**| naar de huidige Radiostraat liep.

De heilige Nicolaas is een van de populairste heiligen van het Christendom, gevierd in vroom gebruik en folklore en ontelbare malen uitgebeeld in schilderijen en beeldhouwwerken. Doch al wat met enige zekerheid over zijn persoonlijke geschiedenis gezegd kan worden, is dat hij in de 4e eeuw bisschop van Myra in Lycia (in zuidwestelijk Klein-Azië) was. Daarnaast zijn de legenden rond zijn persoon uitgebreid en er bestaat geen twijfel over de ouderdom van zijn cultus. Het belangrijkste deel van deze legenden, voor het eerst vastgelegd in een fictieve biografie door Methodius († 847), is het verhaal van de drie meisjes die hij redde van de prostitutie, doordat hij 's nachts drie zakken met goud als huwelijksgift door hun raam wierp. Pogingen om hem tot een van de kerkvaders te maken, die voorheen gevangen had gezeten gedurende de vervolgingen onder keizer Diocletianus en aanwezig zou zijn geweest bij het Concilie van Nicea (325), kunnen door gebrek aan bewijs niet hard worden gemaakt. St. Nicolaas was de patroonheilige van de kinderen.

Volgens Knippenberg[18] werd door het plaatsen van heiligenbeelden en kruisbeelden in of tegen vanouds vereerde heilige bomen, met name de eik, de tot in de late middeleeuwen nog immer voortlevende 'bomenverering' door de Kerk gesacraliseerd.

De Sinter Claeus Stock moet gelegen hebben of aan de huidige Bisschop Zwijsenstraat, ten noorden van een huis dat op de hoek met de huidige Varkensmarkt stond, of aan de overzijde van de Bisschop Zwijsenstraat, meer precies aan de noordzijde van de huidige Primus van Gilsstraat, wat gelijk staat met: aan de zuidzijde van het *Kerckven* |**416**|. Deze laatste lokalisering is de meest waarschijnlijke, te meer daar later op ongeveer dezelfde plaats de eerste schuurkerk van Tilburg gebouwd zou worden, wat lijkt te wijzen op oud kerkelijk bezit.

- huis en grond bij een scatkelder genaamd gemeijnlijke Sinter Claeus Stock tussen de Kerckstraet en leengoed van Aert van Loet en tussen dat leengoed en een straat [GAT R287:22r° (1540)]

Dat dit heiligdom al oud is, blijkt ten overvloede uit de Oisterwijkse protocollen:

- in Oerle aan Senter Claeus Stock [OP R147:36 (1430); R148:3v° (1433)]
- in Oerle bij Sinter Claeus Stock [OP R153:26r° (1443)]
- in Oerle bij Sinter Claeus Stock totter gemeijnt tot aan het Kerckven [OP R159:10r° (1451)]
- huis bij Senter Claeus Stock [OP R160:8 (1452)]
- bij Sunter Claeus Stock, Oerle, neven gemeijnt 't Kerckven [OP R197:52 (1492)]

620. SLOPRIJT, DIE

Het mnl. *slop* heeft verschillende betekenissen: 'schuilhoek, nauwe doorgang, gat in een omheining, en sluipend'. Mogelijk was de (een) *Rijt* een openbare waterlaat en op deze

17 Den Bosch R1181, fol 323, ca. 1398/99: "gazophilacium dictum vernaliter Stocke Sti Nycholai" en Den Bosch R1805 (vonnis-boek 1557–1564), fol. 42v°: "huis in Tilborch iuxta truncum sancti Nycholai" (een zijde een straat, een einde gemeijnt den Hovel).

18 Knippenberg, H., 'Hagelkruisen, Broodbedelingen, Processies', in: *Brabants Heem*, jrg. IX (1957), blz. 50.

plaats erg smal en ging ze onder begroeiing schuil, ofwel stroomde ze ter plaatse erg traag. Aannemelijker is echter dat we te maken hebben met een ablautende vorm van *slep* < germ. **slaip-* (een vorm bij germ. **slaipjan*, 'glijden', een in het Salische (Austrasische) gebied voorkomende vorm) < idg. **(s)lei*, 'glibberig', waarvan ook mnl. *slip* > nnl. *slib* is afgeleid. De naam kan dan duiden op de modderige of leemhoudende ondergrond van de waterlaat. Opvallend is dat deze waterlaat pas 'sloprijt' gaat heten ten oosten van de *Hasselt* |**251**|. Tussen de Hasselt en het kasteel was de bodem beduidend lager. Bovendien lijkt ook het toponiem *Teetenbraeck* |**654**| hierop te wijzen. De naam kan ten slotte ook samenhangen met mnl. *slippe*, wat 'kleine gracht' betekent.

- die sloprijt [GAT R278:53r^{o} (1530)]
- weiland dat Buchtken in die Sloprijt [GAT R279:4v^{o}-5v^{o} (1531)]
- weiland in die Sloprijt [GAT R279:48r^{o}-48v^{o} (1531)]
- weiland in die Sloprijt aan een waterlaat [GAT R280:4v^{o} (1532)]
- erf van Lambrecht Willem Roelofs over de Sloprijt aldaar [GAT R292:22r^{o}-22v^{o} (1532)][19]
- weiland genaamd de Sloprijt in die Hasselt aan die Langhstraet [GAT R295:12r^{o}-12v^{o},12v^{o}-13r^{o} (1549)]
- akker genaamd die Crompte in die Hasselt in die Langhstraet tussen deze straat en de Sloprijt voors. [GAT R295:13r^{o}-13v^{o} (1549)]

De Sloprijt is hier dus de naam van een weiland, doch de naam duidt eerder op een waterlaat, waar dat weiland aan ligt. Tussen de *Langhstraet* |**443**| en de *Creijenvensche straet* |**133**| liep een waterlaat, de *Sloprijt*, later *Bovenste Brug* geheten.[20] Verder naar het noorden, voorbij de *Postelstraat* |**564**|, ter hoogte van de huidige vloeivelden, heet deze beek thans *Zandleij*.[21] Voor 1835 liep deze waterlaat schijnbaar dood in een ven in wat nu de vloeivelden ten oosten van de Loonseweg zijn (kaart Verhees 1790); op de kaart van Hutten (1835) is te zien dat men dit ven een afwatering heeft gegeven naar een ander ven, *Kommerven* genaamd, vanwaaruit de waterlaat afwatert die de Zandleij vormt. Wellicht is het deel van de bedding die lag tussen de vennen, door de een of andere oorzaak verzand, en stroomde het water ondergronds van het ene naar het andere ven. Een andere mogelijkheid is, dat een deel van de waterloop gedempt is.
Zie ook: *Die Zoe* |**736**|.

621. SLOT, HET

- huis in die Hoeven bij het Slot tussen goed van de Heer van Tilburg en de straat [GAT R292:81r^{o} (1545)]
- t Slot aende Velthoven neven pijlijsershoeve [OP R261:37r^{o} (1557)]

---

19 Dit erf was gelegen in de Hasselt, op de hoek van twee waterlaten en aan de straat.

20 Bij de aanleg van het Wilhelminakanaal zijn de bovenloop en de middenloop van de Bovenste Brug van elkaar gescheiden. De bovenloop stond vanaf dat moment via een bermsloot langs het Wilhelminakanaal in verbinding met de Stokhasseltse waterloop, die via een grondduiker onder het Wilhelminakanaal doorging. Tot omstreeks 1960 komt de naam Bovenste Brug nog voor op de plattegrond van Tilburg. Deze waterloop, die nu ook de naam Zandleij draagt, begint thans een paar honderd meter ten westen van de Stokhasseltlaan.

21 Topografische kaart 44H (Waalwijk), 1988. In het verleden heeft zij op Tilburgs grondgebied echter nooit zo geheten; zij krijgt deze naam pas in Udenhout, wanneer zij ten zuiden van de Zandkant twee andere riviertjes, die eveneens in Tilburg heffen, in zich heeft verenigd; vanaf dat moment heet zij de *Hooge off Santleij* (Oosterhout, W.C.M. van, *Vijftig jaar waterschap De Zandleij, 1942-1992*, (1992), blz. 13-15).

Hiermee wordt het Kasteel op de Hasselt bedoeld, dat op de kadasterkaart van 1832 ook als *Kasteel* wordt aangeduid.[22] Reeds in de 18e eeuw werd deze laatste benaming gebruikt:

- van daar ten noorden door 't kwaad einds straatje tot in 't kwaad eind aan den waterloop, van daar, langs die waterloop, agter het kasteel om, tot daar die loop komt in de Hasseltstraat [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- Tweeden Klamp, genaamt den Yskelder, beginnende ten oosten van de Hasseltse Capel, van daar door de Hasselt tot aan de Waterloop die agter het Kasteel omloopt, daar langst heen tot aan 't kwaad eind [Tiendklampen, Hoeven 2 (1778)]

Zie ook: *Die Steenen Camer* |633|.

622. SMAEL ACKERKEN, DAT

De betekenis van dit toponiem moge duidelijk zijn: een smal akkertje.

- land in de Teetenbraeck [GAT R279:4v°-5v° (1531)]

623. SMEIJERMAN, DE

Een meijer is een rentmeester. Men kan de naam van dit toponiem op tweeërlei wijzen verklaren:

- als des meijermans land, m.a.w. het land van de man (bedoeld is hier een persoon in dienst- of leenbetrekking staand) van de rentmeester;
- *man* is een benaming voor (laaggelegen) weiland. Ook is het mogelijk dat we hier te maken hebben met *man* in de betekenis van 'poel', overgebleven water van een overstroming, waarbij betekenisverschuiving heeft plaatsgevonden naar 'drassige plaats'. In dat geval betekent het: weiland van de rentmeester.

Deze laatste verklaring is de meest aannemelijke, aangezien we hier duidelijk te maken hebben met een beemd.

- beempt in enen beempt die smeyerman [OP R156:36r° (1446)]
- Item nog de helft van een bunder beemd, genaamd de Smeijerman, waarvan de ene helft toebehoort aan Anthonis Denijs [GAT R295:59r°-60v°]

De naam *Smeijermans* kwam als familienaam in de 15e eeuw in Tilburg voor. Bovendien waren verschillende leden van het geslacht Bac(k) rentmeester van de hertog van Brabant, zoals Arnold Berthout Bac (*±1275-†±1349)[23] en Mathias Bac in 1349 († na 1358)[24].

Waar deze beemd gelegen was, wordt helaas niet aangegeven, maar uit de belendingen valt op te maken dat dit ergens in Broekhoven geweest moet zijn.

624. SONDERLOCK, DAT

Een *lock* is een 'gheloeckt', d.w.z. een omsloten of omheinde ruimte; *sonder* kan meerdere betekenissen hebben:

- 'buiten, verder weg gelegen'. Sonderlock betekent dan zoveel als verder weg gelegen omheinde ruimte.

---

22 Zie ook: Stoepker, H., *Graven naar het kasteel van Tilburg*, Waalre, 1986, passim.

23 Privé-collectie BAC |105|.

24 Privé-collectie BAC |104|.

- *Sonder* kan echter ook afgeleid zijn van germ. *sunda*, 'water' < idg. **sn̥to*, 'druipend'. In dat geval zou de betekenis ongeveer zijn: door water omsloten ruimte. Dit laatste lijkt zeer aannemelijk, aangezien het Sonderlock in het zuiden begrensd werd door de *Leij* |**460**| en in het oosten door de *Zwartrijt* |**740**|.
- Ten slotte rest de mogelijkheid dat het een relict is van het ownfr. *sonder*, < germ. **sunþa*, dat zich vanaf de 11e/12e eeuw in het mnl. ontwikkelde tot *zuider*, onder invloed van het Ingvaeoons. Het toponiem betekent dan: het zuidelijk gelegen geloekt. Stelt zich de vraag: zuidelijk waarvan? ten opzichte van wat?

- den Sonderlock [GAT R262:40r° (1510)]
- binnen int sonderlock [GAT R278:54v° (1530)]
- land in het Sonderlock op die Donckerstraet zuidwaarts [GAT R282:11v° (1535)]
- land in t Sonderlock [GAT R282:46r°-46v° (1535)]
- Meeus Stuxken in t Sonderlock aan de Zwartrijt [GAT R284:27v°-28r° (1537)]
- land in t Sonderlock op die Donckerstraet [GAT R284:60v° (1537)]
- land in t Sonderlock [GAT R289:7v°-8r° (1542)]
- het Hooge Streepke in t Sonderlock [GAT R289:8r°-9v° (1542)]
- land de Streep in t Sonderlock op die Zwartrijt [GAT R289:11r°-11v° (1542)]
- land in Loven in het Sonderlock [GAT R291:6r°,24r°,24r°-24v° (1544)]
- akker in t Sonderlock aan de Heerbaen [GAT R292:17r° (1545)]
- akker die Bocht in het Sonderlock tussen de Pelgromswech en de Heerbaen [GAT R293:7r°-7v° (1546)]
- land de Corck acker in het Sonderlock aan de Heerbaen [GAT R293:8r° (1546)]
- land in Loven in het Sonderlock [GAT R293:12r° (1546)]
- land in het Sonderlock [GAT R293:26r° (1546)]
- de Bieshof in het Sonderlock aan de Pelgromswech en de Zwartrijt [GAT R293:52v° (1546)]
- land in Loven in het Sonderlock [GAT R293:61r° (1546)]
- stuk land groot ca. 7 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd 't Sonderlock [GAT R296:62r° (1551)]
- stuk land genaamd de Legen acker, groot ca. 2 lopensaet ter plaatse genaamd in het Sonderlock de gemeijn gebuurweg genaamd de Pelgromswech ander einde [GAT R297:50v°-51r° (1552)]
- ene huijsinge, schuere ende schop metten gronde vandien, ende erffenisse daer aenliggende, ende daer toe behoorende, ses loopensaten ofte daer ontrent begrijpende, nochtans soo groot ende cleijn als d'selve gelegen is binnen de prochie van Tilborgh, ter plaetse genaemd Looven int Sonderlock, aldaer tussen erffenisse Jan adriaen henricx aen d'een sijde suijtwaerts, Jan Laureijs Peijnenborgs west, den gemeijnen straet oost ende de gemeijne baen noortwaerts [GAT R371:35r°-37v (1670)]

Oude(re) vermeldingen zijn:

- in locum dictum dat sonderlock aen die heerstraet [OP R144:74r° (1422)]
- in locum dictum tsonderlock optie donckerstraet [OP R145:29r° (1426)]
- land dat sonderlock aen die heerstraet [OP R148:4r° (1433)]
- land in een stede geheiten dat zonderlock [OP R149:24r° (1435)]
- wech aen dat sonderlock neven land den byeshof aen die swartrijt [OP R152:68r° (1440)]
- ter stede geheyten in dat Sonderlock aen die heerstraet [OP R154:41r° (1444)]
- ter stede geheyten dat Sonderlock aen die heerstraet [OP R155:26v° (1445)]
- die streep int Sonderlock [OP R156:3r° (1446)]
- in locum dictum sonderloc [OP R165:5v° (1457), vidimus van 1377]
- in locum doctum sonderlock [OP R165:28v° (1457)]
- in locum dictum dat Sonderlock [OP R183:26v° (1477)]
- ter plaetse geheyten Sonderlock [OP R197:14r° (1491)]
- den bieshoff ter plaetse geheyten t Sonderlock [OP R205:16v° (1501)]
- lant int Zonderlock [OP R227:1v° (1523)]

De hier genoemde Donckerstraet is niet de huidige Lanciersstraat. Hierboven zijn de mogelijke naamsverklaringen al aangestipt. Er is echter nog een tweetal argumenten die voor de eerste betekenis spreken. In de eerste plaats is daar het gegeven dat het

kapittel van Hilvarenbeek de tiende bezat van *Zonderlok* te West-Tilburg.[25] In 1237 is er een geschil tussen het kapittel van Hilvarenbeek en de Abdij van Tongerlo met betrekking tot de goederen van Macharius van Caledonc (zie: *Broechoven* |73|). Het is mogelijk dat dit geschil betrekking had op het Zonderlok. Daarnaast is er het feit dat nog in 1778 in de opgave van de tiendklampen in Tilburg het Zonderlok als een geheel zelfstandige klamptiende wordt omschreven:

EEN KLAMP TIENDE genaamt HET SONDERLOK, gehoorende voor het geheel aan het Gemeene Land, beginnende ten Oosten te groot Looven, in de Bos-Baan, op het Bruggetje de Swartryt, daar de Jurisdictie van Tilborg en Enschot scheid, van daar, langs die scheidinge de Swartryt, dwars over de Oosterwyksche Baan tot in de Broek-straat: Van daar, ten Zuiden door de Broek-straat, tot aan den steenen Paal aldaar, van daar, ten Westen, in een regte lyn, op den steenen Paal aan de Oosterwyksche Baan, tegen over de Mortel-straat, voorts door die Mortel-straat, tot in de Bos-Baan op de Kruisstraat; en van daar, ten Noorden door die Bos-Baan, tot wederom op het Bruggetje de Swartryt, daar men als hier voor begonnen heeft.

Indien deze veronderstelling juist is, dan duidt de naam op ligging buiten (*sonder*, vgl. nl. 'afgezonderd') het eigenlijke goed, in casu het *Goet Broechoven*, dat vermoedelijk deel uitmaakte van een groter allodiaal goed Hilvarenbeek-Diessen.

Het Sonderlock was later het zuidoostelijke deel van *Loven* |474|, ruwweg gelegen tussen de *Pelgromswech* |551| en de *Leij* |460| tot aan de *Zwartrijt* |740|, de grens met Enschot. De westgrens werd gevormd door de huidige Zonderlokstraat en Koebrugseweg. Indien met de *Donckerstraet* |158| toch de huidige Lanciersstraat wordt bedoeld, dan vormde deze straat de westgrens van het Sonderlock, wat ons niet aannemelijk schijnt, aangezien de hier genoemde Donckerstraet ten zuiden van een akker lag en de Lanciersstraat van noord naar zuid loopt. Aannemelijker is derhalve dat met de *Donckerstraet* hier de Koebrugseweg alias *Veedijck* |668| is bedoeld, die immers in de richting van de *Hodonck* |320| liep.

Op de kadasterkaart van 1832 worden met de naam *Het Zonderlok* akkers en weilanden bedoeld tussen de Enschotsebaan, de Mortelsestraat en de Oisterwijksebaan.

Kadastraal 1832: sectie B 606-684.

625. SONDERLOCK, HET

- land genaamd t Sonderlock in Hixpoirts ackeren [GAT R280:los blad 14r°,17v°-18r° (1532)]
- land t Sonderlock in die Lovensche ackeren [GAT R283:19v° (1536)]

Deze akker lag in de nabijheid van de Veldhovense molen. De betekenis is ook hier: een door water omsloten akker.

626. SPIJKER, DE

Het zuidn. *spijker* (mnl. *spīker*, os. *spīkari*, ohd. *spihhari* > nhd. *Speicher*) is afgeleid van het Latijnse woord *spicārium*, 'voorraadschuur, graanschuur', een omstreeks de 4e eeuw in het germaanse gebied gevormd woord naar het voorbeeld van *granārium*,

---

25 Frenken, A.M., *Documenten betreffende de Kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot*, 's-Hertogenbosch, 1956, blz. 18; Aarts, B., 'Beika 1155', in: *Tussen Paradijs en Toekomst*, Nieuwsbrief van de Heemkundige kring "Ioannes Goropius Becanus" en de Stichting Geschied- en Oudheidkundig Museum Hilvarenbeek en Diessen, jrg 9 (1990), no. 28 (november), blz. 92-93.

cellārium, en reeds omstreeks 490 vermeld in de *Pactus Legis Salicae*, een optekening van de Frankische gewoontewetten der Salische Franken.[26] De oudste redactie hiervan betreft vrijwel uitsluitend de problemen van een overwegend agrarische samenleving. Het woord *spijker* zelf gaat terug op een wt. *spijk*, een lage gevlochten horde, d.w.z. een plat vlechtwerk van tenen of rijshout, bedoeld om iets af te schutten, met *-er*-afleiding.

- een en tachentich mudden rogge ende drie mudden haveren te betalen op onser liever vrouwendach purificatio metter maten vanden spiker opten spiker des voers. convents binnen Tilborch te leveren [GAT R272:40v° (1523)]
- cijns uit beemd in Dalem op de Spijker te betalen [GAT R279:31v°-32r°,33r°-33v°.34r°,44r°,53r° (1531);R281:4v° (1533);R282:21v°-22r° (1535); R292:68r° (1545)]
- cijns uit land aan de Hoeven op de Spijker te betalen [GAT R281:12r° (1533)]
- cijns uit beemd op die Bunten op de Spijker te betalen [GAT R281:14r° (1533);R283:5v° (1536);R290:19v° (1543)]
- cijns uit een huis aen die Commerstraet op die Spijcker te betalen [GAT R283:54v° (1536)]
- verpachting van de Hoeve opten Spijker aan Laureijs Jan Bertouts [GAT R288:2v°-3r°,15v°-16r° (1541)]
- cijns uit de Bercken Hoernick op de Spijker te betalen [GAT R289:52r° (1542)]
- land en weide in de Hoeve bij de Spijker [GAT R290:5r°-5v° (1543)]
- cijns uit hoeve in het Zandt op de Spijker te betalen [GAT R290:11v°-12r° (1543)]
- verpachting van de Nieuwe tiend groot 124 mud rogge en 5 mud haver op de Spijker te betalen [GAT R290:50v°-51r° (1543)]
- erfcijns uit goederen in Oerle op de Spijker te betalen [GAT R292:38r°-39r° (1545)]
- cijns uit beemd in Achtermal op de Spijker te betalen [GAT R292:53v°-54r° (1545)]
- verpachting van een hoeve de persoon toebehorende waarvoor o.a. betaald moet worden jaarlijks 10 mud en 8 lopen rogge op de Spijker [GAT R292:88r°-89r° (1545)]
- cijns uit huis en land aan de Hoeven te betalen op de Spijker [GAT R294:42v°-43r° (1547)]
- cijns uit huis en grond in de Rijt aan de Abt van Tongerlo op de Spijker te betalen [GAT R295:29v°-30r° (1549)]

Met de Spijker wordt de Tiendschuur van de Hoeve van Tongerlo:

- op 's Convent van Tongerloo spycker tot Tilborch [AAT CULT. 83 fol. 95 (oud no. A.VI.24)(1541)]

aan de huidige Reitse Hoevenstraat bedoeld. Zoals we hierboven reeds hebben aangeduid, is de naam 'spijker' afgeleid van lat. *spicarium*. Vermoedelijk dient de oorsprong van de Tongerlose Hoef gezocht te worden in de begintijd van de door de abdij van Tongerlo in Tilburg verkregen tiendrechten, d.w.z. kort na 1232, toen hertog Hendrik I van Brabant zijn deel (*deciman nostram*) van de Oude Tiend (*decimae antiquae*) van West-Tilburg overdroeg aan de abdij, in 1242 gevolgd door ridder Giselbert III van Tilburg, die als leenman van de hertog afstand deed van het derde deel van de novale tienden (*decimae novae*) in West-Tilburg. Op de spijker nu werden oorspronkelijk bepaalde tienden en pachten die de abdij in natura ontving, opgeslagen of moest in munt worden betaald, zoals in de volgende akte uit 1334 expliciet wordt gezegd:

- beempt die men noemt die Crat gheleghen Tilborch in qualem de Brouc om XVIII oude conincx grote van Vrankerike ofte werde der af jaerlex te betaelne op onser vrouwen dach als men kerssen draegt te Tilborch in onsen spiker [Archief Bisdom 's-Hertogenbosch, map Tilburg, charter 1334)]

---

26 De naam Saliërs (Salii) lijkt in de 4e eeuw reeds verouderd te zijn. Dit blijkt o.a. uit het feit dat de naam Saliërs schijnt te zijn vervangen door de benaming Franken, waarvan zij de kern vormden, en uit het feit dat de in het Merovingische rijk opgetekende recht de *lex salica* heet. In deze *lex salica* schijnt het woord *Salicus* (Saliër) vrijwel overal door het woord *Francus* (Frank) vervangen te zijn. Ammianus Marcellinus (* ±330 Antiochië, Syrië-†395 Rome), de laatste grote Romeinse geschiedschrijver, wiens werk *Rerum gestarum libri* de geschiedenis van het latere Romeinse Keizerrijk tot 378 weergeeft, zegt naar aanleiding van de gebeurtenissen in 358: *Petit primos omnium Francos, eos videlicet quos consuetudo Salios appellavit* ((Julianus) richtte zich het eerst tegen de Franken, diegenen namelijk die de gewoonte Saliërs noemde). (Blok, D.P., *De Franken in Nederland*, Bussum, 1979, blz. 16.)

Helaas is hierbij niet aangegeven waar deze spijker gelegen was, zodat niet met zekerheid gesteld kan worden dat hier de Tongerlose Hoef bedoeld is, doch dit is wel waarschijnlijk.
Zie ook: *Die Hoeven* |349|.

627. SPIJKERBEEMPDEN, DE

Oisterwijks schepenprotocol:
- den spikerbeempt [OP R154:26v° (1444)]
- die spijkerbeempde ter stede geheyten after broechoven aen die broechovensche dijck [OP R163:7r° (1455)]

Tilburgs schepenprotocol:
- aan de Broeckhovenschedijck aan die Leije [GAT R292:43r°-43v° (1545);R293:79v°-80r° (1546)]
- item een parceel beemden gelegen binnen de prochie ende plaetse voorsz. ses lopensaeten ofte daer omtrent begrijpende de stroom de Leye noortw(aerts) ende dit metten geregticheyt van te wegen ende stegen met behemelde beesten aende oostensyde over de spijckers beemt welverstaende dat aen het suydeneynde met een clincke sal worden omgetrocken tot naer de plaetse van het sloth [GAT R370:2r°-3r° (1668)]

Dit toponiem heeft vermoedelijk niets te maken met de 'spijker' uit het voorgaande toponiem. Eerder dienen we het eerste lid in verband te brengen met een vorm *spijk* van *spik* met *-er*-afleiding, waar ook de oudst bekende vermelding op lijkt te wijzen. Een 'spik' is een bruggetje van ruwe stammen met plaggen of zoden bedekt. (Vgl. os. *spekkia*, mnd. *specke*, 'rijshout, rijsdam, balkenbrug' < germ. **spakjōn*). Betekenis: beemden (verbonden) door balkbruggetjes. Soms echter wordt met een 'spijk' ook een in een waterloop uitspringende hoek land aangeduid[27], dan wel een lage gevlochten horde van rijshout, die tegen de walkant gezet werd om afkalving tegen te gaan.
Deze beemden moeten gelegen hebben aan het stuk van de huidige Broekhovenseweg, ten westen van deze weg aan de Leije, tegenover Pieter van Dooren. Met de bouw van het nieuwe St. Elisabethziekenhuis is de situatie daar ingrijpend veranderd.

628. SPORCKT, DIE

Sporckt is ontstaan uit het germ. *spurko-* (v), 'vuilboom', (*Rhamnus frangula* of *Frangula alnus*) met het collectiefsuffix *-ithi-* en wil aldus zeggen: plaats waar veel vuilbomen groeien. De vuilboom komt het meest voor op min of meer vochtige gronden en leverde een vrij waardeloos soort hout op.
- die Sporct aen de broeksloet [GAT R263:15r° (1511)]
- beempt in die Sporckt streckende vanden ghemeijn broecksloet totten hoernixke [GAT R271:53r°-53v° (1521)]
- die Sporckt [GAT R278:31r°,31v° (1530)]
- beemd de Sprockt in die Sporckt aan die Leije [GAT R281:5v°-6r° (1533)]
- beemd de Sporckt in die Sporckt tussen die Leije en de Landscheiding [GAT R281:36r° (1533)]
- beemd in die Sporckt tussen Landscheiding en Leije [GAT R282:37v° (1535)]
- beemd in die Spoerckt tussen gemeijnt en die Dongh Aa [GAT R283:25r°,26v° (1536);R285:14r°-14v° (1538)]
- beemd in de Sporckt [GAT R285:11v° (1538)]
- beemd in die Sporckt aan die Leije [GAT R285:16r°,32r°,33v° (1538);R286:41r° (1539)]
- beemd genaamd Jacops Hoecxken in die Sporckt aan die Leije [GAT R286:44v° (1539)]
- beemd in die Sporckt [GAT R287:36v° (1540)]

---

27 Gysseling, M., *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*, Brussel, 1960, dl. II, blz. 929.

- beemd in die Sporckt aan een lopend water genaamd de Broecksloet [GAT R287:36v° (1540)]
- beemd in die Sporckt aan die Leije [GAT R287:74v° (1540)]
- beemd op die Sporckt aan die Leije [GAT R290:35r° (1543)]
- beemd in die Sporct aan die Leije [GAT R291:7r° (1544)]
- beemd t Hoernickske tussen die Sporct en de Elf Buender [GAT R291:55v°-56r° (1544)]
- beemd in die Sporct aan die Leije [GAT R292:los blad 27r° (1545)]
- beemd in die Sporct aan de Elsbeempt [GAT R293:2r°-3r° (1546)]
- beemd in die Sporct aan die Leije [GAT R293:38v°-39r°, 83r° (1546)]

Oudere vermeldingen zijn:

- aen die sporct, erf die sporct bij erf Wouter Bacs Heijninge [OP R144:37r° (1422)]
- beempt in den groten beempt bi die Sporct [OP R147:45v° (1430)]
- Wouter Bacs Heyninge aen een stede geheyten die Sporct [OP R156:10v° (1446)]
- uno prato dicto die sporckt sito in parochia de Westilborch [BP ?? (27.1.1450)]
- beempt die Sporct op dat eynde van Dongen aen dat Groet Goer aan die Dongensche Aa [OP R207:24v° (1503)]
- beempt die Sporct int Tilborchschen Broeck streckende totter landsceydinge van breda [OP R231:1r°-2r° (1527)]
- het Spurckt [OP R251:96r° (1547)]
- opt Spurckt aan de Broecksloet en de Landscheiding [OP R252:88r° (1548)]
- opt Spurckt [OP R252:92r° (1548)]

De oudste vermelding van dit toponiem dateert van 1353, wanneer een eigendom van Willem van Duvenvoorde, heer van Dongen, genaamd *dat Sporck*, wordt genoemd.[28]
De Sporc(k)t is gelegen tussen de *Landscheiding* |**427**| en de *Donge* |**162**|, ten noorden van de *Elf Buender* |**179**|. Ook ten oosten van de Donge, bij *Jacops Hoecxke* |**397**| strekte de Sporckt zich uit.

629. SPORCKT, DIE

- beemd in de Sporckt aan de Leije [GAT R281:5v°-6r°,36r° (1533)]

De beemd is genoemd naar het gebied waarin hij gelegen was.

630. SPORCT, DE

- beemd op het einde tot Dongenwaarts in dat Groot Goer tussen de gemeijnt en de Dong Aa [GAT R289:29r°-29v°,31v° (1542)]

Deze beemd lag eveneens in de Sporckt.
Zie ook: *Die Sporckt* |**628**|.

631. SPURCKT, HET

(Zie: *Die Sporckt* |**628**|.)

632. STAPPENGOER, DAT

Dat *stappe-* afgeleid zou zijn van het germ. *stapula-* (m), 'paal' is onwaarschijnlijk, gezien de duplicatie van de '*p*', maar niet onmogelijk. Denken we echter aan *stappe* in de betekenis van 'stoep' of 'verhoging, trede, kleine verhevenheid of vonder' dan kan Stappegoer twee dingen betekenen:

- hoger gelegen moeras, wat moeilijk te geloven is;
- een moeras met een stappe, d.w.z. met een verhoging of een vonder als pad, een soort knuppelweg.

---

28 Cerutti, F.F.X., *Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Heerlijkheid Breda*, dl. I (1956), no. 207.

Voor de betekenis van vonder als verhoging (verhoogde weg of pad) spreekt ook een vermelding van 26 september 1551, wanneer Michiel Jan Peijmans aan Sijmon Adriaen Sijmons een stuk erf, in weide en land liggend, gelegen aan de Berckdijck verkoopt, waarbij bepaald wordt dat de koper het voetpad dat over het bewuste stuk erf loopt met de 'stappe daaraan staande' naar oude gewoonte dient te onderhouden en al degenen die recht van wegen bezitten over dat land moet laten gaan [GAT R297:27r°-27v°]. Het betreft hier duidelijk een andere stappe.

Vermeldingen van dit toponiem zijn:

- stappegoer [GAT R261:13r° (1509);R262:5v°,20v° (1510)]
- Item hiertoe noch dat vierendeel int moervelt ghelegen aen stappengoer [GAT R263:19r° (1511)]
- huis in dat Stappengoer [GAT R279:37r° (1531)]
- huis in dat Stappengoer aan de gemeijnt [GAT R279:55v° (1531)]
- huis in dat Stappengoer [GAT R279:56r° (1531)]
- heide, weide en moer genaamd dat Biesvelt in dat Stappengoer, zuid van een waterlaat [GAT R281:18v° (1533)]
- moer, heide en weide in dat Stappengoer aan een waterlaat [GAT R282:5r° (1535)]
- huis in dat Stappengoer [GAT R282:10v°,15v°,48r°-48v° (1535)]
- hei en moer in dat Stappegoer bij de Rabbautschendijck [GAT R282:48v°-49r°,49r° (1535)]
- weide en heide in dat Stappegoer bij de Rabbautschendijck [GAT R283:8r°,36v° (1536)]
- huis in dat Stappegoer [GAT R284:11v°-12r° (1537)]
- land aan dat Stappegoer [GAT R284:12v° (1537)]
- huis aan dat Stappengoer [GAT R284:12v°,13r° (1537)]
- huis in dat Stappengoer aan het Eselven [GAT R285:40v° (1538)]
- huis in dat Stappengoer aan de gemeijnt [GAT R285:46r° (1538);R286:63r° (1539)]
- huis in dat Stappengoer aan de gemeijnt van die naam [GAT R288:11v° (1541)]
- huis aent Stappegoer aan de gemeijnt land in Corvel Acker aan de gemeijnt dat Stappegoer [GAT R289:26r°-26v° (1542)]
- land in het Stappegoer [GAT R290:1r°-1v° (1543)]
- moerveld in dat Stappengoer [GAT R290:los blad 44r°,59v°-60r° (1543)]
- huis aan het Stappegoer [GAT R291:23v° (1544)]
- huis in het Stappegoer aan de gemeijnt [GAT R292:63v° (1545)]
- huis in de Bakertand te Goirle aan de gemeijnt genaamd dat Stappegoer [GAT R293:57v°-58r° (1546)]
- huis in dat Stappegoer [GAT R294:6v°-7r°,20v°-22r° (1547)]
- huis aan dat Stappegoer [GAT R295:33r°-33v° (1549)]
- beemd aan de Gemeijne Dijck en een waterlaat lopende door dat Stappengoer [GAT R295:51v°-52r° (1549)]
- weide en moerveld genaamd dat Biesvelt aan Stappegoer [GAT R295:59r°-60v° (1549)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende en daartoe behorende groot ca 21 lopensaet ter plaatse genaamd aan het Stappegoer, de gemeijnt van Tilburg oostwaerts, de gemeijne waterlaet genaamd Stappegoer ander einde [GAT R297:87r°-87v° (1552)]
- huis, hof, schuur en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd aan het Stappengoer [GAT R297:90r° (1552)]
- Jan Willem de Wijze heeft gemijndt d'lopensaet vande gemeijnte teijnden Stappegoir [GAT, Van Visvliet 741 fol. 13v° (1601)]
- seecker huijsken metten gronde vandien ende den hoff ende erffenisse daer aen liggende achthien roeden ter plaetse genaemt Stappegoir, de gemeijne straet suijt [GAT R371:38r° (1670)]
- parceel weylandt groot twee ende een halff loopenssaeten ofte daer omtrent begrijpende ter plaetse genaemt Stappegoir, noort het gemijn heijken, uitgenomen te onderhouden seeckeren waterlaet aenden suijden candt [GAT R374:94v° (1676)]
- door die Baan en voorts by stappe goor regt uit, tot aan de uiterste Limiten tegens Goirle [Tiendklampen, Schijf 10 (1778)]
- over den Broekhovensen Dyk tot aan 't uiterste der jurisdictie met Hilvarenbeek, ten zuiden daar langs heen, dwars over den gemeenen Dyk tot aan de Limietscheiding met Goirle, tot aan 't begin van Stappegoir [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]

- door den grooten weg of herbaan, koomende van Beek in Oerle, van Stappegoir af, door die baan tot in Oerle aan den Brandkuil [Tiendklampen, Loven 2 (1778)]
- de helft van een huisje en hoff, groot te zaamen omtrent dertig roeden gelegen alhier aan het Stappe Goir [GAT R493:91r° (1801)]
- een parceel weide gelegen te Oerle op Stappengoor groot 3 lopensen en dertig roeden, zuid de waterlaat [GAT R494:113r° (1808)]

Dit toponiem wordt ook reeds in de Oisterwijkse protocollen vermeld:
- Stappegoer [OP R144:109v° (1423);R147:42r°,43v° (1430);R150:6v° (1436)]
- gemeijnt [OP R152:12r° (1440)]
- heide en moer [OP R152:15v° (1440);R164:27r° (1456)]
- tussen Tilburg en Goirle [OP R172:23r° (1465);R185:5v° (1478)]

De vermoedelijk oudste, zij het indirecte vermelding van dit toponiem dateert van 1307, wanneer Henric van Baex, Arnold Hixpor en Willem de Fine (Vanden Eijnde), optredend namens de parochianen, aan de investiet en de rector van de kerk van Enschot een stuk allodiaal goed alsmede een aantal cijnsen in Tilburg en Haaren verkopen, waaronder een cijns die jaarlijks aan de hertog van Brabant betaald werd *censum inquam qui solvitur in Westtilborch, videlicet a Sigilberto dicto Stappe III s(olido) d(enario) minus* (vert.: een cijns zeg ik die betaald wordt in Westtilburg te weten door Sigilbert Stappe 3 schellingen min 1 denarie).[29] Deze Sigilbert dankte zijn naam waarschijnlijk aan het feit dat hij bezittingen had aan de stappe.
Het Stappengoer, grotendeels gemeijnt, lag in het zuiden van Tilburg, ongeveer vanaf *Corvel Ackeren* |121| (bij het verlengde van de huidige Trouwlaan), tot bijna aan het Oude Beeksepad. Op de kaart van Zijnen (1760) *Stappe Goir* geheten.
Uit de vermelding van 1552 blijkt bovendien dat ook de waterlaat die door het gebied stroomt en die later de naam *Katsbogte* zal dragen in die tijd *Stappegoer* heette.

633. STEENEN CAMER, DIE

Zie ook: *Het Slot* |621|.[30]
Tilburgs schepenprotocol:
- die steenen camer [GAT R263:26r° (1511)]
- stuck erffs aen die steenen camer [GAT R269:17v° (1519)]
- huis in die Steenen Camer aan de straet [GAT R279:35r°-35v°,35v°-36r° (1531)]
- land aan die Steenen Camer [GAT R279:51r° (1531)]
- land Brenders Bocht aan die Steenen Camer [GAT R284:24r° (1537)]
- huis in die Hasselt aan die Steenen Camer [GAT R286:31r° (1539)]
- huis in die Cleijn Hasselt bij de Steenen Camer [GAT R286:50v° (1539)]
- huis aan de Steenen Camer [GAT R287:81v°-82v° (1540)]
- huis aan die Steenen Camer [GAT R291:48r°,48v° (1544)]
- huis aan de Steenen Camer [GAT R292:los blad 12r° (1545);R293:17v°,18r°-18v° (1546)]
- land in die Hoeven aan die Steenen Camer [GAT R293:80r°,81r° (1546)]
- huis in die Velthoven aan die Steen Camer [GAT R294:27v°-28r° (1547)]
- huis aan die Steenen Camer [GAT R295:36v° (1549)]
- huis aan die Hasselt aan die Steenen Camer [GAT R295:56r° (1549)]

---

29 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I,2, no. 60.

30 Zie ook: Stoepker, H., *Graven naar het kasteel van Tilburg*, Waalre, 1986; Becx, J.A.J., 'Over Hoeven en Hoevenaars onder het kasteel van Tilburg', in: *De Lindeboom*, Uitgave van de Archiefdienst van de Gemeente Tilburg, jaarboek I, 1977, blz. 34-59.

- stuk land groot ca. 1 lopensaet en 1 vierde roede aan die Cleijn Hasselt aan die steenen Camer waar een arm van een gemeijne waterlaet tussendoor loopt [GAT R296:27r°-27v° (1550)]
- stukje land groot ca. 24 roeden en 1 vierde roede aan die Cleijn Hasselt aan die Steenen Camer [GAT R296:27v° (1550)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende samen groot 12 lopensaet gelegen aen die Steenen Camer [GAT R297:38v°-39r°,63r°-63v° (1551,1552)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca. 16½ lopensaet ter plaatse genaamd aan die Steenen Camer voor aan die gemeijn straat [GAT R297:64v° (1552)]
- een stuk land genaamd de bonten acker groot ca 4 lopensaet ter plaatse genaamd aan die steenen camer tussen een gemeijne waterlaet daar lopende een zijde, erfenis van jonkheer adriaen van Malsen een einde, die gemeijn straet ander einde [GAT R298:8r° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca 12 lopensaet gelegen aan die Steenen Camer [GAT R298:16v°-17r° (1552)]
- woninge op het Nederhof van onzen Castele aldaer tot Tilborch [GAT R818 (1680)]
- hoeve toecomende den Edele Heere Baron van Tilborgh ende Goirle geleghen alhier tot Tilborgh achter den Casteele genaemt het Pijlijser [GAT Not. 58:145v° (1685)]

Oisterwijks schepenprotocol:

- huijs aen die Steenen Camer [OP R243:12r° (1539)]

Ook in charters berustend in het archief van de abdij van Tongerlo:

- ter stheden gheheiten die stheenen camer [AAT charter 2327 (1483)]
- ter stede geheiten aen die Hasselt bij die stenen camer daer nu ter tijt op woent Andries Peter Franszoon [AAT charter 2406 (1491)]

en het Algemeen Rijksarchief te Brussel wordt de Stenen Kamer vermeld:

- een huys gheheiten die sthenen camer metten hove ende met sinen gronde ende toebehoirten ende metter erfenisse daeraen ligghende, soe lant soe weye soe heye, aeneen ligghende, gheleghen ter stheden gheheiten die Hasselt streckende vander ghemeinder strathen totten ackeren toe gheheiten die Thetenbrake [ARA Brussel, Ursel fonds L1534 (1477)]
- een adelijck huijs ende casteel rontsomme in sijne grachten metten neerhuijsinge, stallinge, schuure, hove, saijlanden ende weijlanden daer ronthom gelegen (behoudens de timmeragiën die ontrent het casteel gestelt sijn vanwegend de catholicken oft conventualen van Tongerloo, 'tgene genoemt wordt het kerckenhuijs oft schuere) [ARA Brussel, Notariat de Brabant, no. 4404 (1710)]

De term *kamer* (mnl. *camere*) is afkomstig uit het lat. *camera* (< gr. *kamára*) en betekent oorspronkelijk 'gewelf, kamer', kwam met het metselen van stenen woningen naar het noorden en kreeg daar de betekenis van 'vertrek, woonhuis'.
De Steenen Camer is het voormalige kasteel, dat aan de huidige Van Bylandtstraat in de Hasselt gelegen heeft. Het was een typisch dorpskasteel, zoals er vroeger in de Meierij van Den Bosch verschillende gestaan hebben, evenals elders in Nederland.[31]

31 In de 17e eeuw legde de Amsterdamse tekenaar Roelant Roghman (*1617-†1692) in een groot aantal potloodtekeningen de kastelen en ridderhofsteden in Holland, het Sticht en het zuidwestelijk deel van het Gelders-Hollands rivierengebied vast. Deze tekeningen geven een uitermate boeiend beeld van deze ridderhofsteden, waarvan verschillende van hetzelfde type waren als het kasteel van Tilburg, zoals dat door Hendrik Causé naar een tekening van J. van Croes (1694; Collectie GAT) en door Abraham de Haen (1690; Verzameling Provinciaal Genootschap Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch) is afgebeeld. (Wyck, H.W.M. van der, *De kasteeltekeningen van Roelant Roghman*, 2 dln., Alphen a/d Rijn, 1990)

Uit een Tilburgs charter van 9 oktober 1477[32] blijkt dat bij de stichting van het kasteel (vermoedelijk tussen 1473 en 1483) door Jan Pauwelszoon van Haestrecht, heer van Tilburg en Goirle (1473–1507), na de dood van zijn vader Pauwels (II) van Haestrecht († 1473), hij de 'steenen camer' kocht van leden van de familie Back.
De Steenen Camer is dus al ouder dan het kasteel, dat gebouwd werd op de fundamenten van deze Steenen Camer, en dat later deze benaming zou behouden. Reeds in 1450 wordt het genoemd in verband met de verkoop van een stuk grond: *twee lopensaet lands of daeromtrent gelegen tot Velthoven by die steenen camer* [OP R158: fol. 14] evenals in 1454: *petiam terre, tres et dimidiam lopinatas terre vel circiter continentam, sitam in dictam parochiam (de Tilborch) iuxta lapideam cameram* [BP R1244:228r°]. Het kasteel kwam na 1473 in bezit van verschillende opeenvolgende heren van Tilburg uit de adellijke families Van Haestrecht (1473-1524), Van Malsen (1524-1621), Schetz van Grobbendonck (1621-1710), Van Hessen Kassel (1710-1754) en Van Hogendorp (1754-1858).
Dit kasteel was niet alleen een *omwaterde huysinge*, maar moet als *steenen camer* ook een verdedigbaar huis zijn geweest en beantwoordt daarmee aan de voorwaarde waaraan een ridderhofstat of 'havezathe' volgens De Monté ver Loren moest voldoen: *havezathe was de term om een castrum of castellum, een huis met voornamelijk militaire waarde, aan te duiden. Een curtis of hof(stede) daarentegen had in de eerste plaats agrarische betekenis*. Daarnaast diende "een ridderhofstad of havezathe een verdedigbaar huis te zijn met opgetogen bruggen, poorten en graften, dat aan de omwonende bevolking bescherming bood."[33]

634. STELTACKER, DIE

Dit toponiem duidt op de aard van de akker, nl. een lange, smalle akker, die gelegen was in het *Ghilschot*. |**208**|, achter in het Zand en de Reit.

- twee stucken landts gelegen inder prochien van tilborch ter stede geheijten tgilschot den eenen acker geheijten den coeacker den anderen geheijten den steltacker [GAT R263:15v° (1511)]
- land in t Ghilscot [GAT R282:24r°-24v° (1535)]
- huis in de Steltacker in het Ghilschot [GAT R282:25v° (1535)]
- land de steltacker [GAT R282:63r°-63v° (1535)]
- land genaamd de Steltacker in het Ghilschot [GAT R292:67v°-68r° (1545)]

635. STELTACKER, DE

- akker in de Heijdsijde [GAT R293:39v°-40r° (1546)]

Lag aan de Rugdijck boven de Leharstraat.

---

32 *Gheryt ende Jan ghebruederen, sone wilner Jans die natuerlyc sone was wilner Gheryt Backs, een huys gheheiten die sthenen camer metten hove ende met sinen gronde ende toebehoirten ende metter erfenisse daeraen ligghende, soe lant soe weye soe heye, aeneen ligghende, gheleghen inder prochien van Tilborch ter stheden gheheiten die Hasselt, tusschen der erfenisse Jans Bonten, Jans van der Mee ende Kathelinen weduwen wilner Henrick Peter Aerts op die een zyde ende tusschen der erfenisse Peter Frans Jan Jacopssone ende Anthonys Aert Hermansdochter op die ander zyde, streckende vander ghemeinder strathen totten ackeren toe gheheiten die Thetenbrake;...* [A.R.A. Brussel, Ursel-fonds, L 1534]

33 Monté ver Loren, J.Ph. de, *Grondbezit en standen in het oosten des lands vóór de feodalisering*, Utrecht, 1949, blz. 71; Spruit, J.F., *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*, 1972, blz. 136.

636. STELTACKER, DE

- die steltacker in die scijff [GAT R261:27v° (1509)]
- steltacker [GAT R263:19v° (1511)]
- akker in de Schijve [GAT R280:9v°-10r° (1532)]
- akker in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R285:12v°-13r° (1538)]

Uit de belendingen van deze akker blijkt dat hij in de buurt van de *Rijt* |**583**| gelegen heeft.

637. STELTACKER, DIE

- akker in het Zandt [GAT R279:9r°,9v° (1531)]

Dit is naar het zich laat aanzien dezelfde akker als nummer |**634**|.

638. STERREPUT, DIE

- land in Corvel Acker [GAT R288:58r° (1541);R290:24r° (1543);R295:9v° (1549)]
- in Oerl in Corvel Ackeren aan de Heerbaen [GAT R288:35v° (1541)]
- land genaamd de Sterput in Corvel Acker [GAT R296:57r° (1551)]

De naam is mogelijk een samentrekking van *sterte* en *put*, met assimilatie van de *t* met de voorafgaande *r*, waardoor *sterre* ontstond. *Sterte* = 'storten, volgooien'. Het toponiem kan duiden op een volgestorte put of een gedempte kom (uitholling in de bodem).
De Sterreput was mogelijk een van de leemputten op Corvel. Zie ook: *De Poel* |**558**| en *Dat Muggenzeel* |**508**|.

639. STERTS HOEVE, DIE

Deze benaming geeft niets anders aan dat deze hoeve (d.w.z. landstuk van een bepaalde grootte) het eigendom was van de familie Sterts.

- stertshoeve in die Hasselt [GAT R263:14r° (1511)]
- dat grafstuck in de Stertshoeve strekkende tot de Langestraet [GAT R267:9v° (1517)]
- die berenacker in Stertshoeve [GAT R267:10r° (1517)]
- die valenacker in stershoeve [GAT R267:10r° (1517)]
- een acker die craneborch in stertshoeve [GAT R267:10r° (1517)]
- stuck lants ter steeden gheheijten in starts Hoeve streckende totter ghemeijnder strate toe [GAT R271:46r° (1523)]
- Stertshoeve [GAT R278:31v° (1530)]
- De Vekenacker in die Hoeven genaamd de Sterts Hoeve [GAT R280:7r°-7v° (1532)]
- land genaamd de Afterste Craneberch in die Sterts Hoeve [GAT R280:22r°,40v° (1532)]
- land in die Hasselt in Sterts Hoeff [GAT R281:11v° (1533)]
- de Veeckenacker in Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R282:35v° (1535)]
- land aan die Hasselt in Sterts Hoeve [GAT R283:27v°-28r° (1536)]
- land in Sterts Hoeve [GAT R283:34v° (1536);R284:26v° (1537)]
- land in Sterts Hoef [GAT R285:11v° (1538)]
- land in die Sterts Hoeve [GAT R286:32v° (1539)]
- land in Sterts Hoeve [GAT R286:66r°-66v° (1539)]
- land in die Hasselt in Sterts Hoeff [GAT R287:35v° (1540)]
- land en weide aldaar in Sterts Hoeff [GAT R287:36r° (1540)]
- de Valen acker in die Sterts Hoeve [GAT R287:46r° (1540)]
- land in die Hasselt in Sterts Hoeff [GAT R287:46v° (1540)]
- de Veekens Acker in die Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R288:19v°-20r° (1541)]
- de Valen Acker aan die Hasselt in Sterts Hoeve [GAT R288:21r°-21v° (1541)]
- land in Sterts Hoeve [GAT R288:34r°-34v°,40v° (1541)]
- akker de Hoeck, de Veekens acker, land genaamd Aendewech, een dries en heide en weide genaamd Craneborch gelegen in Sterts Hoef, de Veeken acker aan de Langhstraet [GAT R289:36r°-36v°,37r°-37v° (1542)]
- de Vekensche Acker, de Venacker, en land weide en heide in die Sterts Hoeve [GAT R291:55r° (1544)]

- land in die Sterts Hoeve [GAT R292:16v° (1545)]
- land in die Hasselt, in Sterts Hoeve [GAT R292:44v° (1545)]
- land in Sterts Hoeve [GAT R293:38v°-39r°,55r°-55v° (1546)]
- stuk land genaamd den Driesacker groot ca. 2½ lopensaet gelegen in Sterts Hoeve, de Langhstraet een einde [GAT R297:83v°-84v° (1552)]
- stuk land genaamd deels de Driesacker en deels de Valenacker ter plaatse genaamd die Hasselt in Sterts Hoeve in alle grootte als die aan elkaar gelegen zijn, de gemeijnt van Tilborg een einde, de Langstraet aldaar ander einde [GAT R297:84v°-85r° (1552)]
- stuk land ca. 4 lopensaet in Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R297:85r°-86r° (1552)]
- 1 lopensaet land gelegen in die Stertshoeve [GAT R298:13r°-14r° (1552)]

De Sterts Hoeve is een al oud toponiem; ze wordt verschillende malen genoemd in de Bossche en Oisterwijkse protocollen, o.a.:

- land in die Stertsche hoeve [BP R1185:136r° (1415)]
- in startshoeve optie Ronde Hasselt [OP R144:41v° (1422)]
- land tgeloect in Startshoeve neven hereditas Maes Sterts [OP R163:2v° (1455)]
- land in Startshoeve neve erf Maes Sterts [OP R165:2r° (1457)]
- den Vekenschen acker in Stertshoeve [OP R236:? (1531)]

De eerste van de vermeldingen in het Oisterwijks schepenprotocol is daarom interessant omdat Thomas Start daarin de betreffende hoeve koopt. Nauwelijks een eeuw later is deze hoeve opgedeeld in tientallen kleinere percelen en in het bezit van verschillende eigenaars, die ongetwijfeld gedurende die tijdsperiode ooit op enigerlei wijze verwant moeten zijn (geweest).

Sterts Hoeve, een oude benaming, lag in de Hasselt aan de *Langhstraet* |**421, 422**|, die van de Hasselt in noordwestelijke richting het *Creijenven* |**134**| in liep. Deze hoeve lag ten zuiden ervan; haar zuidelijke begrenzing werd gevormd door de *Cortstraet* |**119**| en haar oostelijke door het Hasseltplein. Hoe ver zij zich westwaarts uitstrekte, is niet bekend. Op het voormalige gebied van deze hoeve liggen nu het verpleeghuis De Hazelaar en het Mariaziekenhuis.

640. STERTS HOEVE

- akker genaamd Sterts Hoeve aan die Daneelstraet [GAT R289:35v° (1542)]

Dit is een akker in *Sterts Hoeve* |**639**|. (zie ook: |**150**|.)

641. STEVENS ACKER, DIE

De betekenis van dit toponiem is overduidelijk: akker van Steven, roepnaam van Stephanus. Gelegen aan de westzijde van de *Ruijbraecken* |**595**|, ter hoogte van de Heikantlaan-Sweelincklaan. In deze omgeving woonde in het begin van de 16e eeuw de familie Stevens, afstammelingen van Steven Reijnen van Broechoven.

- land in die Heijdsijde [GAT R283:5r° (1536)]

642. STOCKHASSELT, DIE

In 1832 was de dichtste bebouwing van de Stockhasselt in de buurt van de *Cromstraet* |**139**| en het *Hoolven* |**334**|.

Het woord *stok*, onl. *stoc*, oe. *stoc*, betekent primair 'plaats', een 'met palen gemarkeerde plaats'. Later verwierf het woord echter twee speciale betekenissen, namelijk die van 'religieuze plaats' (zoals een plaats van aanbidding of klooster) en die van 'secundaire nederzetting, afhankelijk van een andere'. In dit laatste geval zou dat betekenen dat de Stockhasselt een ontginningsnederzetting is geweest, uitgaande van de *Hasselt* |**251**|.

Stock kan dus eveneens hetzij op een kapel(letje) of op z'n minst op de aanwezigheid van een heiligenbeeld duiden. Is hier wellicht een stokske geweest als voorloper van de Hasseltse Kapel?[34]

Deze vraag kan aan de hand van twee Tilburgse schepenakten, van 16 februari 1530 (n.st) [GAT R277:37v°] en 10 april 1530 (n.st) [GAT R277:42r°], bevestigend worden beantwoord. In de eerste van deze akten wordt gesproken over *onse lijeven vrouwen stocxken ter plaetse geheijten die heijdseijde*" en in de tweede over "*inde prochien van tilborch ter plaetse geheijten aen die heijdsijde bij onser lijever vrouwen huijsken.* Vermoedelijk heeft hier een stokske gestaan, dat later wellicht een kapelletje is geworden, mogelijk een eenvoudige veldkapel van vakwerk. Het is niet ondenkbaar dat dit oorspronkelijke stokske in de directe omgeving van de *Heijlerput* |**285**| heeft gestaan of gelegen, te meer daar het *huijsken* of *stocxken* op de grens van de heijdsijde lag, en dat de kapel later vermoedelijk dichter onder de bewoning werd gebracht.

Een andere mogelijkheid is nog dat de naam afkomstig is van *stockt* < *stoc* + collectiefsuffix *-t*, hetgeen een hoogstammig eiken-, beuken- of essenbos aanduidt. In dat geval is de Stokhasselt een hasselt bij een hoogstammig bos.[35] Deze verklaring lijkt op het eerste gezicht echter minder aannemelijk; maar opvallend is dat juist ten (zuid)westen van de kern van de Stockhasselt een akker(complex) lag, genaamd *die Roetschenacker.* |**592**|, waarvan de naam kan duiden op een roding.[36]

De beste verklaring voor de naam Stockhasselt is waarschijnlijk: secundaire nederzetting in de heijdsijde, uitgegaan van de *Hasselt*, door roding van een bos ten noord-noordoosten van deze laatste herdgang. Dat hier later een stokske stond, lijkt een min of meer toevallige samenloop van omstandigheden.

- stucke erff gelegen aen die Stockhasselt [GAT R258:25r° (1506)]
- die stockhasselt [GAT R262:2r° (1510)]
- die stockhasselt aenden doerenboem [GAT R262:37r° (1510)]
- die Stockhasselt [GAT R263:11v° (1511)]
- die stockhasselt bijden doerenboem [GAT R263:26v° (1511)]
- een huijs hoff met sijnen gronden ende erffenissen en een stuck heijvelts vier lopensaet ter steden geheijten aen die Stockhasselt [GAT R271:96r° (1521)]
- een huijs hof gront ende erffenis sesendalff lopensaet ter plaetse geheijten die Stockhasselt [GAT R277:60v°-61r° (1530)]
- land in die Stockhasselt op de hoek van 2 wegen [GAT R279:53r° (1531)]
- huis en land in die Stockhasselt [GAT R279:los blad 56r° (1531)]
- huis, heide dat Nu en weiland in die Stockhasselt [GAT R280:13v° (1532)]
- huis in die Stockhasselt [GAT R280:16r°,41r° (1532)]
- weiland in die Stockhasselt [GAT R280:16r° (1532)]
- land in die Stockhasselt [GAT R280:17v°,57v°,los blad 58r° (1532)]
- land in die Stockhasselt aan het Hoelven [GAT R280:26v° (1532)]
- land en weide in die Stockhasselt [GAT R280:57v° (1532)]
- huis theijnden die Stockhasselt [GAT R281:25v° (1533)]

---

34 Zie: Sinter Claeus Stock voor aanvullende informatie m.b.t. het begrip 'sto(c)k' |**619**|.

35 Zie: *Die Hasselt* |**251**|.

36 De *Revised Medieval Latin Word-List from British and Irish Sources*, ed. R.E. Latham, Oxford, 1965 (herdr. 1989), geeft een vermelding *stockingum* ('een stuk land van bos en struikgewas ontdaan en geschikt gemaakt voor landbouw'; vermelding 1230) en *extoco* ('het hakken van alle bomen of een bos, in één keer'; vermelding 1199).

- huis in de Stockhasselt [GAT R281:35r°,38r° (1533)]
- huis en grond in die Stockhasselt [GAT R281:40v°-41r° (1533)]
- land in de Stockhasselt [GAT R282:1v°-2r° (1535)]
- heiveld in de Stockhasselt [GAT R282:2v° (1535)]
- huis in de Stockhasselt [GAT R282:5r° (1535)]
- huis en grond in die Stockhasselt [GAT R282:8v° (1535)]
- huis en de Wittenacker in die Stockhasselt [GAT R282:47r° (1535)]
- weiland in die Stockhasselt [GAT R283:8v°,24v° (1536)]
- huis, heide dat Nu en weiland in de Stockhasselt [GAT R283:36v° (1536)]
- huis etc. in de Stockhasselt [GAT R283:28r° (1536)]
- huis aan die Stockhasselt [GAT R283:37r° (1536)]
- goederen in de Stockhasselt [GAT R283:57r° (1536)]
- land en weide in de Stockhasselt [GAT R283:57v° (1536)]
- weide in die Stockhasselt [GAT R284:6v° (1537)]
- land in die Stockhasselt in die Cromstraet [GAT R284:9r° (1537)]
- huis en grond in die Stockhasselt aan die Postelschestraet [GAT R284:45v° (1537)]
- erf met timmering aan die Stockhasselt [GAT R284:56r° (1537)]
- huis in die Heijdsijde theijnde die Stockhasselt aent Hoelven en de Hogenacker àldaar aan een kerkpad [GAT R285:13v° (1538)]
- huis en land in die Stockhasselt [GAT R285:34r°-34v° (1538)]
- erf met timmering in die Stockhasselt [GAT R285:50v° (1538);R286:9r° (1539)]
- land, weide, heide en schaarbos in die Stockhasselt [GAT R286:22r° (1539)]
- huis en grond in die Stockhasselt [GAT R286:43r° (1539)]
- de Wittenacker in de Stockhasselt [GAT R286:67r° (1539)]
- land in die Stockhasselt aen het Goorken [GAT R287:9r° (1540)]
- huis aan die Stockhasselt [GAT R287:52v° (1540)]
- huis in die Heijdsijde aan het einde van die Stockhasselt in die Cromstraet [GAT R287:56v° (1540)]
- huis aan die Stockhasselt [GAT R287:60r°,62r° (1540)]
- huis in die Stockhasselt aent Hoolven [GAT R288:3v° (1541)]
- huis en land in die Stockhasselt aan die Postelstraet [GAT R288:7v°-8r° (1541)]
- land genaamd de Heijlerput in de Stockhasselt [GAT R288:13v°-14r° (1541)]
- land en weiland in de Stockhasselt [GAT R288:15r° (1541)]
- huis in die Heijdsijde aan het einde van de Stockhasselt in die Cromstraet [GAT R288:56r° (1541)]
- land tussen dat Creijenven en die Stockhasselt [GAT R288:62r° (1541)]
- huis in die Stockhasselt [GAT R289:6v° (1542)]
- huis aan die Stockhasselt [GAT R289:41r° (1542)]
- de Wittenacker in die Stockhasselt [GAT R289:43v° (1542)]
- erf met timmering aan die Stockhasselt [GAT R289:50r° (1542)]
- land in de Stockhasselt [GAT R289:53r°-53v° (1542)]
- huis bij die Stockhasselt [GAT R290:9v° (1543)]
- huis aan die Stockhasselt in die Postelstraet [GAT R290:10r°-10v°,10v° (1543)]
- huis in die Stockhasselt [GAT R290:10v°-11r° (1543)]
- huis in die Stockhasselt in die Cromstraet [GAT R290: 51v° (1543)]
- erf aan dat Hoelven aan die Stockhasselt [GAT R291:41r°,41r°-41v° (1544)]
- huis en land in die Stockhasselt [GAT R291:44r° (1544)]
- huis aan het eind van de Stockhasselt aan het Hoelven [GAT R291:44v°-45r° (1544)]
- huis en de Wittenacker in die Stockhasselt [GAT R291:57r° (1544)]
- de Wittenacker in die Stockhasselt [GAT R291:59r°-59v° (1544)]
- land aan het Hoelven aan die Stockhasselt [GAT R292:6v° (1545)]
- huis in die Stockhasselt [GAT R292:9r°-9v° (1545)]
- huis en de Wittenacker aan de Stockhasselt [GAT R292:43v°-44r° (1545)]
- heide in die Stockhasselt [GAT R292:80r° (1545)]
- stedeke van IJke weduwe van Peter Cornelis Hermans aan het einde van de Stockhasselt in die Cromstraet [GAT R293:80r°-80v° (1546)]
- land in de Stockhasselt in de Lijndsche Ackeren [GAT R294:24r°-24v° (1547)]
- huis in de Stockhasselt en land in de Stockhasselt in de Lijndsche Ackeren [GAT R295:8r°-8v° (1549)]
- huis in die Stockhasselt [GAT R295:42r°-42v° (1549)]

- huis en hof met de grond hem toebehorende gelegen aan het Hoolven op het eind van die Stockhasselt die Cromstraet aldaer ander einde [GAT R296:35v^{o} (1550)]
- erfenis met timmering daarop staande groot ca. 23 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Stockhasselt [GAT R296:52v^{o}-53r^{o} (1551)]
- huizing, hoving met grond en toebehoren en een stuk land groot 10 lopensaet aan die Stockhasselt [GAT R296:81r^{o}-81v^{o},82r^{o}-82v^{o} (1551)]
- stuk erf in weide en heide genaamd de Heilige Geest gelegen in die Stockhasseltsche straet [GAT R297:38v^{o}-39r^{o} (1551)]
- huis, hof met grond en erfenis ter plaatse genaamd aan die Stockhasselt [GAT R297:70v^{o}-71r^{o} (1552)]
- huis, hof, schuur en grond met toebehoren groot ca. 16 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Stockhasselt [GAT R297:91v^{o} (1552)]
- stuk land genaamd den Witten Acker groot ca. 8 lopensaet ter plaatse genaamd in die Stockhasselt [GAT R297:91v^{o}-92r^{o} (1552)]
- huis, hof, grond en erfenis ter plaatse genaamd aan die Stockhasselt [GAT R298:11v^{o}-12r^{o},12r^{o}-12v^{o} (1552)]

De Stockhasselt wordt reeds herhaalde malen in de Oisterwijkse protocollen vermeld:

- in die stockhasselt [OP R143:6r^{o} (1418)]
- plucvelshoeve optie stockhasselt [OP R143:91r^{o} (1420)]
- pecia terre den Strijtacker aen die stochasselt [OP R146:32v^{o} (1429)]
- land aen die Stochasselt [OP R146:37r^{o} (1429)]
- erff aen die stockhasselt aen die heydside [OP R147:24v^{o} (1430)]
- aen die stockhasselt in Straetmanshoeve [OP R149:2r^{o},18r^{o} (1435)]
- aen die stockhasselt oost aen die gemeijnt dat Goerken, west aen die stockhasseltsche straet [OP R149:28v^{o} (1435)]
- land dwillichstuck aen die stockhasselt [OP R149:54v^{o} (1437)]
- den mitteren acker aen die waterlaet die Zoe aen die stockhasselt [OP R152:40v^{o} (1440)]
- den roetschenacker in die stockhasselt [OP R155:14v^{o} (1445)]
- aen die stockhasselt aen die gemeijnt Woytendijck [OP R158:9r^{o} (1450)]
- aen die Stochasselt [OP R160:15r^{o} (1452)]
- den hoghen acker in die stockhasselt [OP R160:28r^{o} (1452)]
- aen die stockhasselt aen Woytendijck [OP R161:10v^{o} (1453)]
- den berchacker in die stockhasselt [OP R162:9r^{o} (1454)]
- aen die stockhasselt [OP R163:14v^{o} (1455)]
- in die stockhasselt [OP R163:25r^{o} (1455)]

evenals in akten elders berustend:

- een stuck erfs tot heyen ligghende ter stheden gheheiten die Stochasselt [ARA Brussel, Ursel fonds L1534 (1477)]

De Stockhasselt strekte zich uit van de *Hasselt* |**251**| tot aan de *Heikant* |**274**|, en van de huidige Kraaivense akkers (*Creijenvensche Ackeren* |**131**|) tot aan de *Lijndsche Ackeren* |**467**|.

Het voornaamste deel van de Stockhasselt werd gevormd door de *Stockhasseltsche Straet* |**644**|. Ook na de 16e eeuw wordt dit toponiem nog veelvuldig vermeld, o.a.:

- een stuck erve tot saylant ende weye liggende vijff lopensaet ter plaetse geheyten aende Stockhasselt [GAT R357:258r^{o} (1639)]
- een parcheel saeijlants twee lopensaten tweendertich roeden ende een halff, metter maete begrijpende, gelegen binnen de prochien van Tilborch ter plaetse genaemt den stochasselt inde hoollijnse ackers, aldaer tusschen de erffenisse de h: Geest van Tilborch aen d'een sijde oostwaerts [GAT R367:216^{v} (1662)]
- een parceeltien saeijlants een halff loopensaet ter plaetse genaemt aenden Stockhasselt, oist de gemeene straet [GAT R374:18r^{o} (1675)]
- een huijsken metter erffenisse daer aen liggende ende daertoe behorende achtendertich roeden ter plaetse genaemt den Stockhasselt [GAT R374:19v^{o} (1675)]
- een stuck erve tot saylant ende weye liggende vijff lopensaet ter plaetse geheyten aende Stockhasselt [GAT R374:42v^{o} (1675)]
- akkerland gen. de Berghacker aan de Stokhasselt [GAT R426:139r^{o} (1694)]

- weiland in de Stokhasselt [GAT, Rechterlijk Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- Stokhasselt [Zijnen (1760)]
- agter in de Stokhasselt [Tiendklampen, Heikant 1 (1778)]
- den voetpad die uitkomt agter in de Stokhasselt aan de Wolspoel [Tiendklampen, Heikant 2 (1778)]
- door het akkerspoor dat loopt op de Stokhasselt [Tiendklampen, Heuvel 8 (1778)]
- door de straat over het Goirken tot even voorby de Roomsche Kerk, van daar zuidwaarts om, door het Spoor of 't straatje, dat van daar loopt op de Stokhasselt [Tiendklampen, Heuvel 9 (1778)]
- door het straatje op de Stokhasselt, door de Stokhasseltsestraat [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- in de Stokhasselt door de straat tot in de Hasselt [Tiendklampen, Hoeven 5 (1778)]
- door de straat van 't Crayven tot dat men komt aan 't Armhuis aldaar, van waar men, ten Noorden, reent langs den Kerkpad, die van daar door den Akker loopt op de Stokhasselt [Tiendklampen, Hoeven 5 (1778)]
- in de Stokhasselt door de Stokhasseltsestraat [Tiendklampen, Hoeven 6 (1778)]
- een parceel land, groot vijff loopensaten aan de stokhasselt [GAT R490:25v-29v (1792)]
- parceel weide groot een en eenhalff quartier loopensaten ter plaatse de stokhasselt [GAT R490:38r° (1792)]
- een parceel ackerland en weide, groot vijff Lopensaten, geleegen als voor, ter plaatse de Stokhasselt, aldaar oost de Gemeene straat [GAT R490:39v (1792)]
- een huijs, stal, schuur, hoff en aangeleegen erve, groot twee loop^{n} ofte daar omtrent, ter plaatze de Stokhasselt [GAT R493:137r° (1802)]
- een huijs en hof, groot vier en dertig roeden staande en geleegen aande Stohkasselt [GAT R493:138r° (1802)]
- een parceel ackerland, groot zeeven loop^{n} genaamd den Kruijsacker gelegen aan de Stokhasselt [GAT R493:138v° (1802)]
- parceel ackerland groot zes loop^{n} ter plaatze de Stokhasselt [GAT R493:138v° (1802)]
- een parceel ackerland groot een en eenvierde Loop^{n} ter plaatze aan de Stokhasselt langst den Postelstraatzepad oost de straat, zuijd voorn. pad [GAT R493:139v° (1802)]
- een huis, schop en hoff, en een parceel aangelag, groot elf en een halff Loop^{n} ofte daaromtrent gestaan en gelegen alhier ter plaatze de Stokhasselt [GAT R493:140v° (1802)]
- een half huijs aan den noordenkant met schop en erve en een parceeltje hofland gestaan en gelegen ter plaatze de Stokhasselt [GAT R493:141v° (1802)]
- een parceel weide groot zes Loopensaten ter plaatse de Stokhasselt aldaar aan den Kerkdijk, oost en noord de voors. dijk [GAT R493:142v° (1802)]
- het regt van wegen, langst zijn comparants huijzinge aande zuijdzijde over zijne erve, door den akkerweg alhier aan de Stokhasselt met paard en kar beesten [GAT R493:191r° (1803)]
- agt eike boomen staande alhier aan de Stokhasselt [GAT R494:79v° (1807)]
- une petite maison avec le jardin, située dans la section dite Stokhasselt N° 621 tenant au levant à la rue et à un cours d'eau [GAT R467:6 (1811)]

Thans is de *Stokhasselt* een van de wijken in het uitbreidingsplan Tilburg-Noord, omsloten door de Heikantlaan, Stokhasseltlaan, Loonsche-Heideweg en Midden-Brabantweg (tot 1992 Gorinchemsebaan).

643. STOCKHASSELTSCHE ACKEREN, DIE

Oisterwijks schepenprotocol:

- den leghen acker in een stede geheyten die Stockhasselt ackere [OP R157:19r° (1449)]

Tilburgs schepenprotocol:

- land in die Stockhasseltsche Ackeren [GAT R282:9v° (1535)]

De Stockhasseltsche Ackeren waren aan weerszijden van de *Stockhasseltsche Straet* |**644**| gelegen. De westelijke grens van dit akkercomplex met de *Creijenvensche Ackeren* |**131**| enerzijds en met de *Hasseltsche Ackeren* |**253**| was geen gefixeerde grens; soms liggen dezelfde akkers in het ene complex, dan weer maken ze deel uit van een van de twee andere complexen.

644. STOCKHASSELTSCHE STRAET, DIE

Deze straat begon aan de *Hasseltschestraet* |254| en liep over wat thans de Weverstraat is naar de kruising van de huidige Textiel-straat–Scheerderstraat, om dan via de huidige Merwedestraat over de Goirkekanaaldijk–Gounodlaan naar de kruising van de Dirigentenlaan en Stokhasseltlaan te voeren. De Weverstraat en de Merwedestraat zijn nog restanten van de oude *Stockhasseltsche straet*).[37]

- land aan die Hasselt bij die Stockhasseltschestraet [GAT R283:37v° (1536)]
- huis en land aan die Hasselt bij die Stockhasseltschestraet [GAT R283:37v° (1536)]
- land aan die Stockhasseltschestraet [GAT R284:3r° (1537)]
- de Berghacker aan die Stockhasseltsche straet [GAT R286:7r°-7v° (1539)]
- land aan die Stockhasseltsche straet [GAT R286:53v° (1539)]
- land in die Hasseltsche ackeren aan die Stockhasseltsche straet [GAT R286:54r°;54v° (1539)]
- huis op het einde van de Stockhasseltsche straet aan die Cromstraet [GAT R286:55r° (1539)]
- land aan die Stockhasseltschestraet [GAT R287:54v° (1540)]
- de Strijacker en Berghacker aan elkaar gelegen in die Hasseltsche ackeren aan die Stockhasseltsche straet [GAT R289:36r°-36v°,37v°-38r°,46r°-46v° (1542)]
- de Berchacker in die Stockhasseltsche straet [GAT R292:59r° (1545)]
- land aan die Stockhasseltschestraet [GAT R293:73v°-74r° (1546)]
- weide en heide aan die Stockhasseltschestraet aan de gemeijnt het Goerke [GAT R294:54v° (1547)]
- land aan die Stockhasseltschestraet [GAT R295:37v°-38r° (1549)]
- een stedeke in die Hasselt aan die Stockhasseltschestraet [GAT R296:54r°-54v° (1550)]
- land groot 3 lopensaet ter plaatse genaamd in die Stockhasseltschestraet [GAT R297:11r° (1551)]
- stuk erf in weide en heide liggende genaamd de Heilige Geest gelegen in die Stockhasseltsche straet [GAT R297:63r°-63v° (1552)]
- een stuk erf in weide en heide liggend genaamd de Heilige Geest gelegen in de Stockhasseltschestraet [GAT R298:16v°-17r° (1552)]
- stuk erffenis in land, weide en heide liggende genaamd die Heijligen Geest in alder groote als dat gelegen is in de parochie van Tilborg ad locum dictum in die Stockhasseltsche straet aldaer tussen den voorschr. Stockhasseltsche straet een einde, de gemeijnt van Tilburg genaamd t Goerken ander einde [GAT R300:48v°-49r° (1555)]

De Stockhasseltschestraet wordt in de Oisterwijkse protocollen vermeld als zijnde:

- berchacker aen die Ronde Hasselt op die stochassel strate [R146:30v° (1429)]
- aen die stockhasselt oost aen die gemeijnt dat Goerken, west aen die stockhasseltsche straet [OP R149:28v° (1435)]
- die stochasselsche straet bij die Watersoe den wytten acker [R163:25r° (1455)]

Vermeldingen na de 16e eeuw zijn:

- door de Stokhasseltse straat [Tiendklampen, Heikant 1 (1778)]
- door de Stokhasseltsestraat tot aan de Wolspoel [Tiendklampen, Heuvel 8 (1778)]
- door het straatje op de Stokhasselt, door de Stokhasseltsestraat [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- in de Stokhasselt door de Stokhasseltsestraat [Tiendklampen, Hoeven 6 (1778)]

Op de kadasterkaart van 1832 wordt ze *De Stokhasseltsche straat* genoemd.

645. STREEP, DE

- Gekomen is voor schepenen Michiel Alen en heeft bekend, dat hij anno duizend vijf hondert en vijf en veertig, de 2e dag in september, in pachting genomen heeft van Heer Gherit Vuchs, pastoor van de kerk van Tilburg, een hoeve gelegen in Tilburg, de persoon voors. toebehorende, en dat voor een termijn van 8 opeenvolgende jaren op de manier en onder voorwaarden als volgt: Ten eerste zal de voors. laat

37 Ook de Gounodlaan ligt nog voor een deel op het voormalige tracé van de Stokhasseltstraat, en verder bestaat een klein gedeelte van de vroegere Stokhasseltstraat nog als een onbenaamd zandpad, dat vanaf de Kapelmeesterlaan noordwaarts doodloopt nabij de Loonsche-Heideweg.

hebben al het land, dat Claeus Eijnants placht te hebben, behalve de Hoevelbochtacker, die Jan Wouters in leen nu teelt. Item ook zal hij hebben een akker genaamd de Streep en al dat land zal hij aanvaarden aan de stoppelen en zo ook in het laatste jaar mogen laten liggen... [GAT R292:88r°-89r° (1547)]

Streep, mnl. *strêpe* of *strēpe*, 'streep, strook land'; daarnaast in ablaut voorkomend met *î* in mnl. *strîpe* > nnl. *strijp*, mnd. *strīpe*, mhd. *strīfe* > nhd. *streifen*, fri. *strīpe*, oiers. *sriab* (< **streiba*), van idg. wt. **streib*.

De Streep moet dus een lange, smalle akker zijn geweest. Het is niet bekend waar deze gelegen was. Bij de opsomming in 1621 van de goederen toebehorend aan de pastoor van Tilburg en die vanuit zijn huis zichtbaar zijn, wordt o.a. genoemd

- den Streep groot 3 loopen en een halff [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621)]

en ook in het *Primum Registrum fratris Goeswini Pennenborch, cui R(everendus) D(ominus) Anth(onius) tsGroten contulit ecclesiam de Tilborch anno 1527* lezen we:

- Item habet investus decimam in manso suo hoc est in de Bocht by de Cruysstraet. Item in den Moerenborch. Item noch in de Streep. Item noch drie lopensaet in den Lovenacker [AAT bundel Tilburg I, no. 3 (1527)]

evenals omstreeks 1545:

- Ista sunt bona et emolumenta ter terrae Investiti de Tilborch... Item habet adhuc IIII lopensaet dictum die Streep [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1 (1545)]

Een kleine aanwijzing omtrent de ligging vinden we wellicht in de volgende twee vermeldingen, ondanks het feit dat dit toponiem niet expliciet wordt genoemd:

- Item habet adhuc III lopensaet siliginis in Loven Regenoten noort en zuyt cultura de Baseldonck Sil(vaeducis) et west oost Anthonis van Boerden [AAT bundel Tilburg I, no. 6,1 (1545)]
- Item habet adhuc pascua tria pro equis et vaccis west en noort den Moerenborch oost en suyt die Streep [AAT bundel Tilburg I, no. 6,2 (1545)]

646. STREEP, DE

- akker in de Schijve bij de Werfft [GAT R290:3r°-3v°,4r°-4v° (1543)]

Gelegen ten oosten van de waterlaat *de Werft* |**713**| en het gebied de Werft (Watertorenstraat–Beukenstraat–Vervoercentrum).

647. STREEP, DE

Oisterwijks schepenprotocol:

- land die Streep int sonderlock [OP R156:3r° (1446)]

Tilburgs schepenprotocol:

- land in het Sonderlock [GAT R289:8r°-9v° (1542)]
- land aan de Zwartrijt [GAT R289:11r°-11v° (1542)]

Gelegen op de grens van Tilburg en Enschot tussen de Oisterwijksebaan en de Leij. Wellicht mogelijk identiek aan |**645**|.

648. STRIJACKER, DE

Het eerste naamsdeel van dit toponiem is gelijk aan dat van de drie voorgaande: *streep*, mnl. *strêpe*, abl. mnl. *strîpe*, uit idg. wortel **streib*, 'smalle strook land'.

Gezien het voorkomen echter van deze akker in de Oisterwijkse protocollen als de *Strijtacker*, kan het eerste naamsdeel ook aangeven dat deze akker in het verleden onderwerp van twist is geweest. Echter, *strijt* duidde in het Middelnederlands ook een toestand aan, namelijk een ellendige, kommervolle situatie. In dit verband zou de naam erop kunnen wijzen dat voor een redelijke opbrengst hard gewerkt moest worden.

- in die Hasseltsche Ackeren [GAT R286:30r° (1539)]
- in die Hasseltsche ackeren aan die Stockhasseltschestraet [GAT R289:36r°-36v°,37v°-38r°,38r°-38v°, 46r°-46v° (1542)]
- in die Hasseltsche ackeren [GAT R290:20r° (1543)]

- land in de Strijacker in die Hasseltsche ackeren [GAT R291:7r° (1544)]

In de Oisterwijkse protocollen wordt deze akker vermeld als:

- pecia terre den Strijtacker aen die Stochasselt [OP R146:32v° (1429)]

Uit bovenvermelde plaatsaanduidigen blijkt dat de Strijacker gelegen moet hebben aan het begin van de *Stockhasseltsche straet* |**644**|, nabij de *Hasseltschestraet* |**254**|.

649. STRIJPBEEMPDEN, DIE

Strijp is identiek aan het mnl. *strîpe*, 'strook, reep' en betekent langgerekt perceel of langgerekt stuk beemd.

- een stuck heyvelts ghelegen ter plaetse geheyten die Strijbeempten streckende tot een ghemeijn water gheheyten die Leije [GAT R263:35v° (1512)]
- die strijpbeempden aan die Bloetbeempden tussen de gemeijnt en die Leije [GAT R293:31v°-32r° (1546)]

De Strijpbeemden waren gelegen aan de *Bloetbeempden* |**42**|.

650. STRIJTHORST, DE

Volgens TW, 513 is *horst* afkomstig van het germ. *hursti-* (v), 'beboste opduiking in moerassig terrein'. Over deze beemd moet ooit onenigheid zijn geweest, vandaar de naam Strijthorst. Mogelijk is ook dat de naam samenhangt met *strijp(t)* (zie |**648**|).

Deze beemd was gelegen aan de Leij en de *Zwartrijt* |**740**| op de grens met Enschot.

- beemd aan die Hucelensche gemeijnt, tussen deze en die Leije [GAT R284:27v°-28r° (1537)]

651. STRUIJCKACKER, DE

De betekenis van dit toponiem spreekt welhaast voor zich: akker omgeven door struiken of afgeknotte stammen. Het mnl. *struuc*, 'stronk, stam, struik, afgeknot stuk' hoort thuis in de woordgroep die behoort tot het bosbedrijf m.n. die van het loofbos, waar de jonge bomen geregeld van hun jonge loten werden ontdaan door de mens dan wel door de schapen en geiten, waardoor zich op de kortgehouden stam een struikachtig gewas ontwikkelde.

- een stuk akkerland genaamd de Struijckacker in Cauwenberch [GAT R296:1v°-2r° (1550)]

652. SUEP ZOEIJ, DIE

- akker in die Schijve bij de Rijt [GAT R279:48v° (1531)]
- akker in die Schijve [GAT R282:10r° (1535)]

Deze akker lag aan een afwateringssloot, een 'suep zoeij' in de *Schijve* |**610**| bij de *Rijt* |**583**|. Moeten we hierbij denken aan een moosgreppel (*moos* = modder), waardoor het vuile water (de 'soep') afgevoerd werd? Of heeft de naam de maken met *swepe*, 'zweep', en gaf hij aan dat de sloot nogal slingerde?

Zie ook: |**736**|.

T

653. TEENGIETER, DIE

- beemd achter die Flasen [GAT R281:36r° (1533)]
- beemd in de Sporckt [GAT R281:36r°-36v° (1533)]

Het is zeer verleidelijk in deze benaming een variant van *tingieter* te lezen. Hoewel dit niet zonder meer als onwaarschijnlijk mag worden afgewezen, is dit niet aannemelijk. Gezien de aard van dit toponiem, een beemd, en de ligging, in de omgeving van de Donge, mogen we gevoeglijk aannemen dat het eerste naamsdeel *teen* duidt op twijgen, riet. Een mogelijke verklaring van dit toponiem is dan 'plaats waar riet of wilgetwijgen werden gesneden en vervolgens in het water werden gelegd om ze soepel en buigzaam te maken' zodat ze later gebruikt konden worden bij het vlechten van schuurwanden of omheiningen.
Tussen de Donge en Rijen ligt nog de Tinnegietersweg. Dit is een onjuiste benaming. Het tweede naamsdeel heeft te maken met de intransitieve betekenis van het ww. *gieten*, d.w.z. 'vloeien'. De naam geeft aan dat hier in de nabijheid een wilgenbos geweest moet zijn, ofwel dat de Teengieter oorspronkelijk zelf een wilgenbos was.

654. TETENBRAECK, DIE

Dit toponiem kan op een drietal wijzen worden verklaard.
De eerste verklaring gaat uit van de veronderstelling dat het eerste deel van het toponiem teruggaat op een persoonsnaam; de betekenis is dan mogelijk 'de braak van PN Tato (*Tater) of Teto (*Teter)'.
De tweede verklaring baseert zich op de mogelijkheid dat de naam is ontstaan uit een contractie van *die sthee ten Brake* met subsequent verlies van de initiële *s-*, nl. 'theetenbrake' (vgl. de schrijfwijze in het Tilburgs charter uit 1477)[1]. Welke (woon-)stee hier dan wordt bedoeld, is onduidelijk, maar mogelijk is hier ofwel sprake van de *Sterts Hoeve* |**640**| ofwel van de Abtshoef.[2]
De derde gaat uit van *tater* = 'klodder, modder' (WNT) en geeft dan een natte, drassige gesteldheid aan. In dit drassige gedeelte was het kasteel van Tilburg gebouwd. Ten noordwesten hiervan lag de *Teetenbraeck* en ten zuidwesten de *Bockhamer*. Tussen het kasteel en de *Bockhamer* |**55**| lag de *Mortel* |**506**|. De *Teetenbraeck* was dan een braak grenzend aan een nat en vochtig stuk land, waaraan ze haar naam onleende.
Deze laatste verklaring geniet in onze opvatting de voorkeur.

- den teeten braeck [GAT R262:35r° (1510)]
- akker die thiensacker in die Hoeven ter plaetse gheheyten die Teetenbraeck [GAT R278:13v° (1530)]
- die Hasselt in die Teetenbraeck [GAT R278:30r° (1530)]
- in die Hasselt geheyten die Teetenbraeck [GAT R278:30v° (1530)]
- die Hasselt in den Teetenbraeck [GAT R278:31r°,31v° (1530)]
- in die Tetenbraeck [GAT R278:54v° (1530)]

---

1 Zie: *Die Steenen Camer* |**633**|.

2 Zie: *Die Peertsvennen* |**550**|.

- land en weide genaamd de Heijdries, dat Smael Ackerken en nog 2 stukken land in de Tetenbraeck [GAT R279:4v°-5v° (1531)]
- land in die Tetenbraecken en een heideveld genaamd de Peertsvennen aldaar [GAT R280:51v°-52r° (1532)]
- land in de Teetenbraeck [GAT R281:10v° (1533)]
- land en weide in de Tetenbraeck [GAT R281:12v°-13r°,13r°-13v° (1533)]
- land in die Tetenbraeck [GAT R281:13v°,41v° (1533)]
- land in die Teetenbraeck [GAT R281:15r° (1533)]
- land in die Hasselt in die Teetenbraeck [GAT R282:34v°-35r° (1535)]
- land in die Teetenbraeck [GAT R286:30r° (1539)]
- Hagaertsacker in de Teetenbraeck [GAT R286:32r° (1539)]
- land in die Peertsvennen in die Tetenbraeck [GAT R287:2r° (1540)]
- de Hagersacker in die Tetenbraeck [GAT R288:19r°-19v° (1541)]
- die Tetenbraeck en die Peerdevennen [GAT R288:36r°-37r° (1541)]
- Hagersacker in die Tetenbraeck [GAT R290:32r°-32v° (1543)]
- land in die Hoeven bij die Teetenbraeck [GAT R292:3v° (1545)]
- land aan die Hoeven in die Teetenbraeck [GAT R293:22v°-23r°,23r° (1546)]
- land in die Hasselt in de Tetenbraeck [GAT R294:33r° (1547)]
- land en weide in de Hasselt in die Tetenbraeck [GAT R294:48r° (1547)]
- land in die Teetenbraeck [GAT R295:8v°-9r°,45v° (1549)]
- de Heijdries in de Hasselt in de Tetenbraeck [GAT R295:56v°,57r°-57v° (1549)]
- land in die Tetenbraeck aan die Hasselt [GAT R296:8v° (1550)]
- Hagers Acker ter plaetse genaempt die Tetenbraeck [GAT R296:21r°,21v° (1550)]

In de Oisterwijkse protocollen wordt de Tetenbraeck eveneens vermeld als:

- die heijdriesch neven waterlaat die Zoe en die langacker in die tetenbraeck [OP R143:19r° (1419)]
- aen die Hasselt aen die Teetenbraeck optie Zoe [OP R147:13r° (1430)]
- den langen acker aen die Hoeven in die Thetenbraeck [OP R152:65v° (1440)]
- aen die Hoeven in die thetenbraeck [OP R154:2r° (1444)]
- die sleehaghe aen die Hasselt in die theetenbraeck [OP R154:32r° (1444)]
- ager terre ad locum dictum die tetenbraeck [OP R156:2r° (1446)]
- in die Hoeven in die thetenbraeck [OP R156:16v° (1446)]
- in die thetenbraeck in die hoeven [OP R157:9v° (1449)]
- aen die theetenbraeck in den heertganck van den Hoeven [OP R158:18r° (1450)]
- dat bleeck in die thetenbraeck [OP R160:8v° (1452)]
- dat bleck in die thetenbraeck [OP R162:9r° (1454)]
- aen die Hoeven in die thetenbraeck [OP R162:11v° (1454)]
- hereditas tetenbrake [OP R182:11v° (los blad) (1476)]
- hereditas thetenbrake [OP R193:16v° (1487)]
- die hoge acker in een plaetse geheijten tetenbraeck [OP R200:53v° (1495)]

Overige vermeldingen:

- een huys gheheiten die sthenen camer metten hove ende met sinen gronde ende toebehoirten ende metter erfenisse daeraen ligghende, soe lant soe weye soe heye, aeneen ligghende, gheleghen ter stheden gheheiten die Hasselt streckende vander ghemeinder strathen totten ackeren toe gheheiten die Thetenbrake [ARA Brussel, Ursel fonds L1543 (1477)]

De Tetenbraeck lag aan de *Hasselt* |**251**| en de *Hoeven* |**349**|. Ze werd doorsneden door een waterlaat, die Zoe. De Tetenbraeck dient daarom gelokaliseerd te worden in het gebied begrensd door:

- Dongenseweg (nu Rueckertbaan) in het noorden (vroeger de zuidzijde van het Hasseltplein),
- de (Cleijn) *Hasselt* |**96**| in het oosten,
- Statenlaan, Westerpark en Bernardusplein in het westen, en
- Reitse Hoevenstraat en Dr. Ahausstraat in het zuiden.

Hier liep inderdaad noordwaarts vanaf de Tongerlose Hoef een waterlaat.

Dit gebied was tot in de 14e eeuw gemeijnt en een heideveld geweest, waarin zich een waterplasje bevond. In de 14e eeuw werd deze vochtige heide door middel van greppels ontwaterd en ontgonnen en werd er op een van de percelen een schuurtje gebouwd. Omstreeks 1500 verdween het schuurtje en werd de voormalige heide verder in cultuur gebracht.[3]

655. THEEUS ACKER, DIE

Akker van PN Theeus, roepnaam voor Mattheus.

- in die Hoeven [GAT R287:11v° (1540)]

656. THEEUS MATHEUSDIJCK

Dijk van Theeus, zoon van Matheus.

- beemd in de Broecksijde aan de Nijeuwe Leije en Theeus Matheusdijck, nu Reijnendijck [GAT R282:60r°-60v° (1535)]

De hier bedoelde dijk heet nu Driehuizendijk. Zie ook |**576**| en |**657**|.

657. THEEUWENDIJCK

Theeuwendijck en Theeus Matheusdijck zijn identiek. Ook Theeuwen is een roepnaam voor Mattheus. (Zie ook: |**576**| en |**656**|.)

- beemd aan de Theeuwendijck [GAT R280:57r° (1532)]
- beemd aan Theeuwendijck [GAT R281:10v° (1533)]
- eertijds Theeuwendijck nu Reijner Gherit Reijnen en Willem Laureijsdijck [GAT R286:17v°-18r° (1539)]
- beemd aan Theeuwendijck [GAT R287:20v°-21r° (1540)]

658. TONGERLOESCHE DIJCK, DE

- beemd in de Bloeck aan de Tongerloesche Dijck [GAT R279:53v° (1531)]

Waar de Tongerloesche Dijck precies lag in de *Bloeck* |**37**| is niet geheel duidelijk.

659. TONGERLOSCHE HOEF, DIE

- aan dat Hangende Rijs aan die Gruenstraet [GAT R286: 45r°-45v° (1539)]

Dat *Hangende Rijs* |**249**| was gelegen in de Heijdsijde in de omgeving van de *Rugdijck* |**597**|. Deze Tongerlose Hoef is dus duidelijk niet die aan de huidige Reitse Hoevenstraat. Van deze hoeve wordt ook al in de Oisterwijkse protocollen melding gemaakt:

- die Hoeve van Tongerloe bij die Hangenderijsche straet [OP R149:10r° (1435)]

Tongerlo had ook bezit in de Heijdsijde:

- huis van Wijtman Joest naast Tongerlo [GAT R279:6r° (1531);R280:58v° (1532);R281:3v° (1533);R293:10r°-10v° (1546)]
- hoeve toebehorende het Godshuijs van Tongerlo op die Houtsche straet [GAT R298:42v°-43r° (1552)]

De laatste vermelding maakt duidelijk dat deze hoeve gezocht dient te worden in het noorden van de *Heijdsijde* met als begrenzingen de Houtsestraat in het noorden, de Zwaluwsestraat in het westen, Bundersestraat in het zuiden en een denkbeeldige lijn lopende vanaf deze laatste straat naar de Houtsestraat in het oosten, aan het noordelijk deel van de *Ruijbraecken* |**595**|. Ze wordt in 1372 reeds aangeduid als *dat Aude Goet*:

- dat Aude Goet bij het Hangende Rijs [BP R1175:360r° (1372)].

---

3 Stoepker, H., 'Een hutje op de heide', in: *De Lindeboom*, jaarboek VI, 1982, blz. 11.

De mogelijkheid bestaat dat deze Tongerlosche Hoef, d.w.z. ontginning, haar oorsprong vond in de verkoop in 1307 door Wellinus Hille, zoon van Hille van Arscot en schepen van 's-Hertogenbosch tussen 1291 en 1318, zijn zoon Arnold Rover en dochter Margaretha, aan Jan Bac van Tilburg ten behoeve van de Abdij van Tongerlo, van al hun erfgoederen, te weten gebouwen, akkers, land en overig toebehoren van deze goederen te Westtilburg.[4]

660. TONGERLOSCHE HOEF, DE

Tongerlo bezat ook een hoeve gelegen aan de Heuvel, waarvan het grondgebied lag tussen Heuvel, huidige Tuinstraat, Langestraat en Poststraat–Telegraafstraat.

- Heer Gherit Vuchs verpacht die Hoeve aenden Hovel aan Jan Lambrecht van Boerden [GAT R283:16v° (1536)]

Zie ook: *Hoeve aan den Hovel* |**341**|.

660a. TORENSTUCKEN, DAT

- land bij dat Torenstucken [GAT R282:6v°-7r° (1535)]

Uit deze vermelding is niet helemaal duidelijk waar dit stuk land gelegen was, maar vermoedelijk gaat het om hetzelfde stuk land als *dat Dorenstucske* [OP R154:5v° (1444)]. In dat geval is het, mede afgaand op de belendingen, identiek aan *die Dorenboem* |**164**|.
Het toponiem is al oud en wordt reeds op 9 december 1391 genoemd als *dat Torenstuc* of *Dorenstuc* [BP R1178:202v°]. In 1453 eenmaal genoemd *een stuck toernken in die Scijve* [OP R161:7v° (1453)]. Later werd dit stuk abusievelijk ook *het Torenstucken* genoemd; indien hier geen sprake is van betekenisverschuiving onder invloed van de spreektaal uit onl. *thorn*, 'doorn', met een tussengevoegde woekervokaal > *thoren* (vgl. nu nog *doorn* versus *doren*), gaat de naam terug op *toren*, mnl. *torn*, *tōren*, onfrank. *turn*, < ofra. **torn* < lat. *turrem*, naast mnl. *torre*, *tor*, mogelijk een latere ontlening < lat. *turris*.
In het Tilburgs schepenprotocol van het begin van de 16e eeuw wordt dit toponiem nog een tweetal malen genoemd, nu echter met een belangrijke plaatsbepaling:

- dat thorenstuksken bij de processiewegh in die schijve [GAT R267:17r° (1517)]
- dat thoorenstucxken teijnden die kerkckstraet voor in die schijve [GAT R268:5r° (1518)]

Met de *Kerckstraet* |**415**| in de laatste vermelding is, gezien de aanduiding *voor in die Schijve*, ongetwijfeld de huidige Boomstraat–Korte Schijfstraat–Nieuwlandstraat bedoeld. Nu kan dit twee dingen betekenen. Ten eerste, dat deze toren een restant was van de oudste kerk in de Schijf, de *Bedbuer* |**16**|, waar ook het *Hagelcruijs* stond. In de 15e en 16e eeuw en ook later nog werden vanaf dit kruis tijdens de kruisdagen (de drie dagen voorafgaand aan Hemelvaartsdag) processies gehouden. Nog in 1631 werd hier aan het hagelkruis *in de Cruysdagen het Sermoen* [GAT Not. Archief, no. 6 (23 januari 1631)] gehouden. In oorsprong vertrokken deze processies wellicht niet van het hagelkruis, maar integendeel vanaf de kerk aldaar; eerst later liep de processie van en/of naar het hagelkruis en de kerk op de Oude Markt, waarbij ze de voornoemde drie wegen volgde, de genoemde *Processiewegh*.
De tweede mogelijkheid is dat dit stuk land niet in het hart van de Schijf lag, maar in het uiterste zuidoosten, op het eind van de Nieuwlandstraat, mogelijk in wat *de Hoeve van Luik* |**344**| wordt genoemd. Het vermoeden maakt zich sterk dat dit stuk land,

---

4 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I,2, no. 743.

mogelijk een voormalig stuk kerkland, verpacht of verkocht werd om met de opbrengst daaruit de bouw van de toren van de Grote of Torenkerk, die tussen 1430 en 1483 werd gebouwd, te bekostigen.[5] Hier lijkt zich in dit geval echter een probleem voor te doen gezien de vermelding uit 1391, indien daadwerkelijk *Torenstuc* gelezen dient te worden.

661. TRUDEN CLAEUS BEEMPT, DIE
- bij Maesdijck [GAT R287:49r°-49v° (1540)]

Deze beemd moet gelegen hebben in de buurt van de Donge aan de Diepestraat en is vernoemd naar Trui (roepnaam voor Gertruda) dochter van Klaas. Geertruyt, dochter van Gijsbert Claes (Back) genaamd van Weelde en Margaretha van Kessel, was gehuwd met Wouter van Lier, en leefde omstreeks het midden van de 15e eeuw. Deze tak van het geslacht Back had bezittingen tussen Lievegoer en de Maesdijck.

662. TUSSCHENGRAFT, DIE
- een weg in het Laer genaamd die Tussengraft [GAT R286:1v°-2r° (1539)]

Hier is de *Tussengraft* de naam van een weg. 'Graften' waren in de regel opgeworpen wallen, in Tilburg meestal aangeduid als 'dijk'.

663. TUSSENGRAFT, DIE
- akker op Coninxvoert [GAT R279:10r° (1531);R280:5v° (1532);R292:63r° (1545)]

De naam geeft aan dat deze akker was ingegraven tussen andere percelen. In elk geval lagen |**662**| en |**663**| dicht bij elkaar. De akker dankt waarschijnlijk zijn naam aan de weg (wal, dijk) waaraan hij gelegen was.

664. TWAALF BUENDER, DIE
- beemd tussen Moerstraet en Leije [GAT R281:11v°,12r° (1533)]

Deze beemd lag in de Heijdsijde, ten oosten van de Kauwenberg tussen de Moerstraat en de waterloop de *Middelste Brug*.

---

5 Steijns, G.J.W., 'De geschiedenis van de parochie Tilburg 't Heike', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 8 (1990), no. 3 (september), blz. 67.

V

665. VAERDIJCK, DIE

- beemd aan de Vaerdijck bij die Hoeve van Lichtenberghe, waar de Dongh Aa tussen gaat [GAT R287:39r°,39v°-40r°,40r°-40v°,46v° (1540);R292:60v° (1545)]

De Vaerdijck kwam haaks op de Donge uit, ongeveer daar waar nu de Vierbunderseweg over het Wilhelminakanaal gaat. Dit is vermoedelijk de *Aard Dijk* op kadasterkaart F4 van 1832, waar hij de scheiding vormt tussen *De Gronden* en *De Lage Hoef*.

666. VAERT, DIE

- beemd in die Ghilse Vucht after de Hoeff van Dongen aan een schouwsloot genaamd die Vaert [GAT R280:30v° (1532)]

Met de Hoeff van Dongen wordt de *hoeve vanden Lichtenbergh* |**345**| bedoeld. Naar het zich laat aanzien, hebben we hier te maken met de Treksloot, op kadasterkaart F4 de *Broecksloet* |**78**|.

667. VALENACKER, DIE

- die valenacker in stertshoeve [GAT R267:10r° (1517)]
- in die Sterts Hoeve [GAT R287:46r° (1540)]
- in die Sterts Hoeve aan de gemeijnt [GAT R288:21r°-21v° (1541)]
- stuk land genaamd deels de Driesacker en deels de Valenacker ter plaatse genaamd die Hasselt in Sterts Hoeve in alle grootte als die aan elkaar gelegen zijn, de gemeijnt van Tilborg een einde, de Langstraet aldaar ander einde [GAT R297:84v°-85r° (1552)]

Zie *Sterts Hoeve* |**639**| aan de *Langhstraet* |**443**|. De naam geeft de geringere kwaliteit van de akker aan. De grond was niet zwart, maar vaalgeel. Dit kan duiden op een nog jonge ontginning.

668. VEEDIJCK, DIE

De Veedijck loopt van de *Broeckstraet* |**79**| naar de *Leije* |**460**| en gaat daar over in de oude weg naar Moergestel langs het Grollegat en door de heide *Den Bunder*. Hij heet op de kaart van D. Zijnen uit 1760 de *Pastoorsdijk*. De kadasterkaart van 1832 daarentegen noemt hem weer *De Veedijk*. Nu heet hij *Koebrugseweg*; hij komt in de wegenlegger van 1872 reeds als *Koebrugsche weg* voor. In 1985 is de naam pas officieel door B & W vastgesteld.

Een 'dijck' is een enigszins hoger liggende weg (ten opzichte van het omringende land en daardoor droger) en niet zelden eigendom van de persoon of personen naar wiens/wier woning(en) of bezit(tingen) de betreffende weg voerde.

Het eerste lid *vee* (mnl. *vee*, onfrank. *fē*, 'vee, stuk vee', maar ook *fiu*, 'geld', os. *fehu*, *fihu*, *fē*, 'vee, bezit', ofri. *fiā*, 'vee, bezit', oe. *feoh*, 'vee, geld' > ne. *fee*, 'honorarium', got. *faihu*, 'vee, bezit, geld', < germ. **fahaz*, een oude *-es/-os*-stam < idg. wt. **pek̂*. De ogm. stemloze spirant χ (steeds als *h* geschreven) werd in de anlaut en tussen vocalen blaasklank en verzwakte in het wgerm. meer en meer tot ze tussen vocalen als gevolg van syncope zelfs verdween. Zo ontstond mnl. *vie* < **fēhŏ*, maar uit de gen. dat. sg.

**fĕhes*, **fĕhe* ontstond dan de ook in de nom. ingedrongen vorm 'vee'. In het wgerm. had de *f* de neiging stemhebbend te worden en ontwikkelde ze zich in het onl. tot *v*.
Deze dubbele (archaïsche) betekenis van het woord *vee* duidt nog op een toestand waarin vee (schapen, runderen enz.) nog een betalingswaarde hadden. Nog in de 15e eeuw vinden we in sommige akten met betrekking tot (oude) pachten dat er uit een stuk grond een pacht betaald moest worden in kapoenen (gesneden hanen). Opmerkelijk is dat in de directe nabijheid van de *Veedijck* de *Commerstraet* |**107**| liep. Alle twee kunnen ze dezelfde onderliggende betekenis aanduiden: beide leidden naar een plaats waar de kommer betaalt diende te worden.[1]

- goederen in Loven, die 1 roede dijk op de Veedijck moeten onderhouden [GAT R279:los blad 14r°,17v°-18r° (1531)]
- huis in Loven en beemd in Calenwiel, waarbij 1 roede dijk op de Veedijck onderhouden moet worden [GAT R281:16r° (1533)]
- beemd tussen de persoon en de Leije aan de Veedijck [GAT R282:6v°-7r° (1535)]
- huis aan die Broecksijde aan een straetke waarmee men naar de Veedijck gaat [GAT R282:46v°,47r° (1535)]
- huis aan die Commerstraet aan die Heerbaen, dat 1 roede Veedijck moet onderhouden [GAT R282:53r° (1535)]
- huis in Loven aan die Commerstraet aan die Heerbaen, dat 1 roede veedijck moet onderhouden [GAT R283:52r° (1536)]
- beemd achter Broeckhoven en heide aan de Commerstraet, 1 roede Veedijck te onderhouden [GAT R283: 54r° (1536)]
- beemd achter Broeckhoven en brouwhuis aan de Commerstraet, 1 roede Veedijck te onderhouden [GAT R283:54v° (1536)]
- een beemdeke in Loven aan de Veedijck [GAT R284:15v°-16r° (1537)]
- beemd in den Veedijck tussen de persoon en die Leije [GAT R285:4v° (1538)]
- beemd aan de Veedijck naast de Persoonschap aan die Nijeuwer Leije [GAT R285:21r°-21v° (1538)]
- beemd aan de Veedijck aan de Oude Leij [GAT R285:26r°-26v° (1538)]
- weide genoemd de Hoodonck in die Broecksijde aenden Veedijck aan die Leije [GAT R287:14r° (1540)]
- de Veedijck te onderhouden [GAT R288:los blad 8r° (1541)]
- goederen in Loven, die de Veedijck moeten onderhouden [GAT R289:8r°-9v°,12r° (1542)]
- weide en heide in Loven aan de Veedijck aan die Leije [GAT R290:41r° (1543)]
- land aan de Vorcuijl in Loven dat 1 roede dijk aan de Veedijck moet onderhouden [GAT R292:4v° (1545)]
- huis, hof, schuur, turfschop gelegen ter plaatse genaamd Loven tussen die gemeijn heerbaen een zijde, die gemeijn Heijstraet ander einde, hiertoe 1 roede dijk op de Veedijck met 's-Heren schouwen daarvan te onderhouden [GAT R297:26v°-27r° (1551)]
- stuk weiland genaamd Calenweije het gehele stuk gelegen ter plaatse genaamd Calewiel bij de Veedijck [GAT R297:44v°-45r° (1552)]
- stuk beemd ter plaatse genaamd aan de Veedijck tusschen de voors. Veedijck een zijde, die Leije die daar loopt ander zijde [GAT R297:78r°-79r° (1552)]
- Item den bempt aenden Veedijck over t'cleijn brughsken aldaer achter de pastorije, regenoot de Cathuijsers tot Vucht groot 8 loopen saet [AAT bundel Tilburg III, no. 327, blz. 137 (1621)]
- een parceel weijde groot twee en een half L^{ten} gelegen aen den Veedijck, aldaer oost den Veedijk, noort den waterlaat [GAT R438:77r° (1750)]
- een parceel weyde gelegen over den Veedijck groot twee en een halff L^{ten}, west den Veedijck [GAT R438:77v° (1750)]

De Veedijck wordt in tussen 1419 en 1465 herhaalde malen genoemd in de Oisterwijkse protocollen:

- bi den veedijck aen die Leijde [OP R143:19v° (1419)]
- aen den veedijck aen Jans dijck van Heyst [OP R143:42 (1420)]

---

1 Zie *Die Commerstraat* |**107**|.

- beempt die groet donc aenden veedijck [OP R144:43r^{o} (1422)]
- hereditas investiti de tilborch aenden veedijck [OP R144:74r^{o} (1422)]
- beempt aenden veedijck [OP R153:33r^{o} (1443)]
- beempt den veedijck tusschen erfenissen spersoens van westilborch aenden veedijck [OP R154:37v^{o} (1444)]
- die gheynincsbeempt aen den veedijck totten erf tgoer [OP R158:17r^{o} (1450)]
- die gheynincsbeempt bij tgoer aenden veedijck [OP R158:17r^{o} (1454)]
- der gheyningen beempt over die Aa tot beeck waert aen den veedijck [OP R162:21v^{o} (1454)]
- in die Cratten aen den veedijck [OP R163:32v^{o} (1455)]
- beempt dat tgheerken locum dictum Qualen tusschen de dijck die gheet tot heynken luyten huysetoe aen den Veedijck ende tusschen de dijck die gheet totten huysetoe Jan Maes soens [OP R164:16v^{o} (1456)]
- van den veedijck aen den aggere geheyten Heystendijck [OP R172:23v^{o} (1465)]
- beempt den Veedijck aen den Veedijck [OP R209:23r^{o} (1505)]

De oudst bekende vermelding van de Veedijck echter dateert van 29 augustus 1365, wanneer Wouter en Huijbrecht vander Biest aan Jan van Gestel, kanunnik van Tongerlo en investiet van Tilburg, een *bonarium quoddam cujusdam prati, sita in villa de Tilborch juxta locum vulgariter dictum Veedijc* overdragen.[2]
Behalve voor de weg zelf was *den Veedijck* tevens de naam van een beemd gelegen aan deze weg:
- beemt den veedijck bij die ghemeijn Leije [GAT R262:26v^{o} (1510)]

668a. VEEKENACKER, DIE
- de Veekenacker [GAT R282:37v^{o}-38r^{o},38r^{o}-38v^{o} (1535)]

Deze Veekenacker was gelegen in de nabijheid van het *Voertveken* **|700|**.
Voor de betekenis van 'veken' zie: **|669|**.

669. VEKENSCHE ACKER, DE
Veken betekent 'hek' en kan worden afgeleid uit germ. *fakîn*, gevormd uit *veke* (< germ. *faka-*), 'vlechtwerk' of juister nog: 'paal die in de grond geslagen werd om het geraamte te vormen waartussen het vlechtwerk werd bevestigd' (hiertoe dient men ook het geraamte van een hekwerk te rekenen), en een diminutiefsuffix *-en* < germ. suffix *-īn-* < idg. *-īn-*, dat oorspronkelijk diende tot vorming van adjectieven bij dier- of stofnamen; van het aldus gevormde bnw. werd het gesubstantiveerd neutrum gebruikt ter aanduiding van iets kleins, m.a.w. het kreeg een verkleinende betekenis.
Het eerste lid 'veke' is een vorm van *vak*, 'vlechtwerk', os. *fak*, 'deel van een huis', ohd. *fah*, 'muur', onfrank. *fak*, < idg. wt. **pāg*, 'vastmaken, paal'. Hierbij moet men uitgaan van de omheining of huiswand, waarbij de nadruk ligt op de in de grond geslagen palen die het geraamte vormen. De betekenis van veken is dus oorspronkelijk zoveel als: klein vlechtwerk. Vekens stonden in de regel op de grenzen van goederen en 'gemeijnt' dan wel op de grenzen van de goederen.
Dit betekent dat deze akker bij of in de nabijheid van een hek gelegen moet hebben, waarbij we moeten denken aan een hek dat diende om de dieren op de 'gemeijnt' te houden, zodat ze de akkers niet konden betreden.
- land genaamd de Vekensche Acker ter plaatse genaamd in de Berckdijck tussen de Corvelschenwech [GAT R295:49v^{o}-50r^{o} (1549);R296:69r^{o},69v^{o} (1550)]

---

2 Vert.: 'Een zekere bunder van een weiland, gelegen in het dorp van Tilburg ter stede in de volkstaal genoemd Veedijc' (Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 1, no. 1161).

670. VEKENSCHE ACKER, DE

Voor de verklaring van veken zie |**669**|.

Vermeldingen Bosch en Oisterwijks schepenprotocol:

- land in den Vekenschen acker in die Stertsche hoeve [BP R1185:136r° (1415)]
- den Vekenschen acker in Stertshoeve [OP R236:? (1531)]
- den vekenschen ecker in die Hasselt [OP R260:16v° (1556);R266:31r° (1562);R278:8v° (1574)]

Tilburgs schepenprotocol:

- de Vekenacker in die Hoeven genaamd de Sterts Hoeve [GAT R280:7r°-7v° (1532)]
- in die Sterts Hoeve [GAT R280:40v° (1532)]
- de Veeckenacker in Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R282:35v° (1535)]
- in die Sterts Hoeve aan die Langhstraet [GAT R288:19v°-20r° (1541)]
- in Sterts Hoef aan die Langhstraet [GAT R289:36r°-36v°,37r°-37v° (1542)]
- land, weide en heide in Sterts Hoeve [GAT R291:55r° (1544)]

Zie ook: *Sterts Hoeve* |**579**|.

671. VELLINGH HOEFF, DIE

- in die vellige hoeff oft die Rijt [GAT R261:29v° (1509)]
- die Rijt in die vellinge hoeve [GAT R262:14v° (1510)]
- die vellinge hoeff [GAT R262:17v° (1510)]
- achter die vellinge hoef [GAT R263:5r° (1511)]
- die heystraet in die vellinge Hoeff [GAT R263:11r° (1511)]
- land en heide in die Rijt in die Vellingh Hoeff [GAT R279:3r° (1531)]
- land, weide en heide samen 14 lopensaet in die Vellingh Hoeve aan die Heijdstraet [GAT R279:38r°-38v° (1531)]
- land in die Rijt in die Vellinge Hoeve [GAT R285:18v°-19r° (1538)]
- land aen die Rijt in die Vellingh Hoeve [GAT R285:31v° (1538)]
- land aan die Rijt in die Vellingh Hoef aan die Heijdstraet [GAT R287:52r° (1540)]
- land in die Vellingh Hoeve [GAT R287:74r°-74v° (1540)]
- land in die Rijt in die Vellingh Hoeve [GAT R288:49r°-49v°,49v° (1541)]
- land in die Vellinge Hoeve en heide genaamd 't Ven aldaar [GAT R292:65v°-66v°,67v°-68r° (1545)]
- stuk land groot ca. 2½ lopensaet ter plaetse genaamd die Rijt in die Vellingh Hoeve tussen die gemeijn straet genaamd die Heijdstraet een einde [GAT R296:25v°-26r° (1550)]

Hoeve is hier weer een oppervlaktemaat. 'Velling' wil zeggen: lieden of nakomelingen van Vel. Volgens [GAT R295:19v° en los blad 20r°] was Cornelis Jan Vels gehuwd met Kathelijn Reijner Jan Reijnen en volgens [GAT R284:28v°] was Cornelis Jan van Boerden met dezelfde vrouw getrouwd; ergo: Cornelis Jan Vels en Cornelis Jan van Boerden zijn identiek. De hoeve is genoemd naar Willem Vel alias van Boerden, van wie de hoeve oorspronkelijk was, zoals blijkt uit vermeldingen in de Oisterwijkse protocollen:

- een stuc lands in loco dicto Vellinge hoeve [OP R144:24r° (1422)]
- een stuc lands Westilborch ad locum dictum die Rijt after in der Vellingen hoeve [OP R145:3v° (1426)]
- lant Westilborch ter stede geheyten inder vellingen hoeve [OP R154:17 (1444)]
- weyde inder vellingen hoeve, Westilborch inter Willem Vels land [OP R155:3v° (1445)]
- lant in der hoeve Peter wilneer Vellekens tot eenre stede die Nuwehof [OP R156:32v° (1446)]
- lands ter stede geheyten in die Vellinghoeve [OP R160:17r° (1452)]

In het laatste geval is het *Willem Vel zoen quondam Peter Vels* die dit stuk land verkoopt. Dit land werd later opgedeeld in verschillende percelen en zou in de 19e eeuw deel uit gaan maken van *De Rijtsche Akkers*.

De Vellingh Hoeff lag in de Rijt, ongeveer begrensd door de huidige Prof. Cobbenhagenlaan–Academielaan–Kasteel Cannestraat/Kasteel Doorwerthstraat en Hogeschoollaan.

672. VELTBRAECK, DIE

- stuck landts geheyten die Veltbraeck [GAT R262:31v° (1511)]
- akker die Veltbraeck aan de gemeijnt [GAT R279:45r°-45v° (1531)]

Helaas wordt niet aangegeven aan welke gemeijnt. Wel wordt hij reeds vernoemd in de Oisterwijkse protocollen als *die Veltbrake*:

- land die Veltbrake bi den Coudenberch [OP R144:66r° (1422)]
- land die Veltbrake [OP R144:73v° (1422)]
- land die Veltbraeck bij den Coudenberch [OP R161:23v° (1453)]

Hieruit blijkt dat het in elk geval ergens in de buurt van de *Cauwenberch* |94| geweest moet zijn.

673. VELTHOVEN, DIE

De Velthoven was (is) een herdgang waarvan de kern rond het huidige Wilhelminapark gelegen was. De naam betekent hoeve of hoeven in het veld, waarbij hoeve kan duiden op zowel akkers als bewoning (hofstede) en we bij 'veld' dienen te denken aan de betekenis van weids, uitgestrekt. Dit lijkt zeer toepasselijk voor de Velthoven, wanneer we het gebied in ogenschouw nemen dat met deze benaming werd aangeduid.

- velthoven [GAT R261:16v° (1509);R262:5r° (1510)]
- die velthoven [GAT R262:28v° (1510);R263:34r° (1511);R264:5r° (1512)]
- een stuck erffs tot weijen liggende vier lopensaet ende een vierde vaet saets begrijpende ter plaetsen geheijten aen die Velthoven aent cruijs [GAT R277:67r° (1529)]
- velthoven [GAT R278:30r° (1530)]
- huis in die Velthoven [GAT R279:5v°,27v°,36r°,39r°-39v°,43r°,53v° (1530)]
- huis en heide in die Velthoven in de Goerkenstraet [GAT R279:14r° (1530)]
- huis in Velthoven [GAT R279:21r° (1530)]
- huis en grond in de Velthoven [GAT R279:30v°-31r° (1530)]
- huis en land de Hunenbraeck in Velthoven [GAT R279:40r°,40v°,43v° (1531)]
- schuur in de Velthoven en de Hunenbraeck [GAT R279:40v°-41r°,41r° (1531)]
- land in die Velthoven [GAT R279:42v° (1531)]
- huis in die Velthoven aan de Molenstraet [GAT R280:5v° (1532)]
- huis in die Velthoven [GAT R280:6r°,18v°,19r°,20r°,45r° (1532)]
- akker in de Velthoven [GAT R280:13r° (1532)]
- land en weide in die Velthoven aan de Hoge Zoe [GAT R280:18v° (1532)]
- land in die Velthoven [GAT R280:43v° (1532)]
- huis in die Velthoven [GAT R281:6v°-7r°,16v°,28v°-29r° (1533)]
- huis in die Velthoven bij de Molen aan de Molenstraet [GAT R281:15r°-15v°,15v° (1533)]
- huis en grond in de Velthoven [GAT R281:26v° (1533)]
- huis en grond in de Velthoven in die Goerkenstraet van de Heer van Tilburg [GAT R281:29r°-29v° (1533)]
- Haenckens Braeck in die Velthoven [GAT R281:39r°-39v° (1533)]
- huis en grond in die Velthoven [GAT R281:41r° (1533)]
- huis in die Velthoven [GAT R282:2v°,13r°,19v°-20r°,22r°-22v°,22v°,31v°,41v°,53r°-53v°,53v° (1535)]
- huis en weide in de Velthoven [GAT R282:3v°-4r° (1535)]
- huis en grond :in de Velthoven [GAT R282:19r°-19v°,20r°-20v°,20v°-21r°,22v°-23r°,43r° (1535)]
- schuur, schaapskooi, land, heide en weide in de Velthoven [GAT R282:21r°,21r°-21v°,22r° (1535)]
- huis in de Velthoven aan de Heijdstraet [GAT R282:28r° (1535)]
- land in die Velthoven [GAT R282:29r°,51r°-51v° (1535)]
- land en weide aan die Velthoven op die Hoge Zoe [GAT R282:39v° (1535)]
- huis in die Velthoven aan het voorgaande erf [GAT R282:39v°-40r° (1535)]
- huis in die Velthoven [GAT R283:26r° (1536)]
- land in die Velthoven [GAT R283:42r°,42v° (1536)]
- huis in die Velthoven op die Hooge Zoeije en land naast de Seven Plateanen [GAT R283:43v° (1536)]
- huis in die Velthoven aan de Heijdstraet [GAT R284:4r° (1537)]
- huis in die Velthoven [GAT R284:23v°,25v°,32r° (1537)]

- land van 5 lopen in de Velthoven aan een waterlaat [GAT R284:34v° (1537)]
- huis in de Velthoven van Laureijs Peter Verschueren aan de Goerkenstraet [GAT R284:44r°-44v° (1537)]
- huis in de Velthoven naast de Heer van Tilburg op de hoek van een straat en de Goerkenstraet [GAT R284:44v° (1537)]
- huis in de Velthoven [GAT R284:46v° (1537)]
- huis in de Velthoven in de Goerkenstraet op de hoek van een straat naast de Heer [GAT R284:59r° (1537)]
- heide en weide genaamd t Fen in de Velthoven in die Heijdstraet [GAT R285:10r°,10v°,31r° (1538)]
- Lijsbet Pauwels Hooff aan die Velthoven [GAT R285:los blad 26r° (1538)]
- huis in de Velthoven tussen een straat en de gemeijnt het Goerken [GAT R285:30v°-31r° (1538)]
- huis in die Velthoven aan de gemeijnt het Goerke [GAT R285:31r°-31v° (1538)]
- huis en grond in die Velthoven [GAT R285:40v°-41r°, 41v° (1538)]
- huis in die Velthoven aan de waterlaat [GAT R285:42v° (1538)]
- huis en grond in die Velthoven [GAT R285:43v°-44r°,44r° (1538)]
- huis en grond in de Velthoven [GAT R286:6v°-7r° (1539)]
- huis in de Velthoven [GAT R286:46v°-47r°,48v°-49r°,49r°,50r°-50v°,58r°-58v° (1539)]
- huis en grond in die Velthoven [GAT R286:54r°-54v° (1539)]
- land in die Velthoven in die Schijve [GAT R286:60v° (1539)]
- de herdgang van de Velthoven [GAT R287:6r°-7r° (1540)]
- huis in die Velthoven op de hoek van de Goerkenstraet en een straat, naast de Heer [GAT R287:7r°-7v° (1540)]
- huis in die Velthoven op de hoek van de Heijstraet [GAT R287:14r° (1540)]
- huis in die Velthoven [GAT R287:29r°,29v°,37r°,40v° (1540)]
- huis in die Velthoven aan de Heijdstraet [GAT R287:34v° (1540)]
- Velthoven [GAT R287:41v°-42r° (1540)]
- schuur aan die Velthoven [GAT R287:42v° (1540)]
- huis in die Velthoven aan de Molenstraet en een huis daar aan de Heijstraet [GAT R287:44r° (1540)]
- huis aan die Velthoven op de hoek van de Heijstraet [GAT R287:44v°,65r°,65v° (1540)]
- huis en grond aan die Velthoven [GAT R287:58r° (1540)]
- huis in die Velthoven [GAT R287:66r°,73v°-74r°,74v°-75r°,75v° (1540)]
- hoeve met land, zand, heide en weide aan die Velthoven [GAT R287:67r° (1540)]
- huis in die Velthoven in die Molenstraet [GAT R287:72v° (1540)]
- hoeve van de Heer van Tilburg aan die Velthoven [GAT R287:81r°-81v° (1540)]
- huis in die Velthoven [GAT R288:5r°,5v°,9v°-10r°,28v°,54r° (1541)]
- land in die Velthoven bij die Molenstraet [GAT R288:12r° (1541)]
- 2 huizen in die Velthoven [GAT R288:34v° (1541)]
- land in die Velthoven in die Molenhoeck [GAT R288:40v° (1541)]
- een hoeve in die Velthoven [GAT R288:los blad 43r° (1541)]
- weiland in die Velthoven naast de Heer van Tilburg, aan 3 zijden de straat [GAT R288:51r° (1541)]
- land in die Velthoven aenden Molenhoeck [GAT R288:58v°-59r° (1541)]
- huis in die Velthoven aan die Heijdstraet [GAT R288:64r° (1541)]
- huis en grond in die Velthoven [GAT R289:30r° (1542)]
- land aan die Velthoven in die Goerkenstraet naast de Heer van Tilburg [GAT R289:30v°-31r° (1542)]
- huis aan die Velthoven aan die Heijstraet [GAT R289:41r°-41v°,42r° (1542)]
- huis in de Velthoven [GAT R290:18r°,18v°,20r°-20v°,25v°-26r°,34v°-35r°,43r°,60v° (1543)]
- huis in die Velthoven op de hoek van de Heijstraet [GAT R290:31r°-31v° (1543)]
- huis, land, weide en heide in die Velthoven [GAT R290:43r°-43v°,44r° (1543)]
- huis in die Velthoven op de hoek van de Heijdtstraet [GAT R290:47r°-47v°,47v° (1543)]
- weiland in die Velthoven [GAT R291:20r°-20v°,20v°-21r°,los blad 21r°,21r° (1544)]
- huis in die Velthoven [GAT R291:23r°-23v° (1544)]
- huis in de Velthoven op de hoek van de Heijstraet [GAT R291:26r°-26v° (1544)]
- land in de Velthoven [GAT R291:40r°-40v° (1544)]
- huis aan die Velthoven [GAT R291:42v° (1544)]
- huis in die Velthoven op de hoek van de Moelenstraet en de straat [GAT R292:20r° (1545)]
- hoeve van de Heer van Tilburg aan die Velthoven [GAT R292:24v°-25v° (1545)]
- huis in die Velthoven op de hoek van de Heijdstraet [GAT R292:25v° (1545)]
- huis in die Velthoven aan de Molenstraet [GAT R292:26r°-27r° (1545)]

- huis en weiland in die Velthoven op de hoek van de Molenstraet [GAT R292:45r° (1545)]
- huis aan die Velthoven [GAT R292:47r°-47v°,59r°-59v°,64r° (1545)]
- huis in die Velthoven [GAT R292:57r° (1545)]
- land in die Velthoven [GAT R292:57r° (1545)]
- land, heide en weide aan die Velthoven in die Molenstraet [GAT R292:62r° (1545)]
- gronden aan die Velthoven [GAT R292:68r° (1545)]
- huis aan die Velthoven op de hoek van de Heijstraet [GAT R293:48r°,49v° (1546)]
- huis in die Velthoven [GAT R293:69v° (1546)]
- huis aan die Velthoven [GAT R293:75v° (1546)]
- huis in die Velthoven aan dat Goerken [GAT R293:81v°-82r° (1546)]
- huis in die Velthoven aan die Molenstraet [GAT R293:82v° (1546)]
- huis in die Velthoven [GAT R294:2r° (1547)]
- 1½ lopensaet land in de Velthoven [GAT R294:2v°-3r° (1547)]
- huis in die Velthoven aan die Steenen Camer [GAT R294:27v°-28r° (1547)]
- land in die Velthoven in die Schijve [GAT R294:29v° (1547)]
- land in die Velthoven [GAT R294:42r°-42v°,50r°-50v°,51r°-51v° (1547)]
- goederen aan die Velthoven [GAT R294:51v° (1547)]
- huis met grond ca. 20 lopensaet in de Velthoven op de hoek van de Molenstraet [GAT R294:55v°-56r° (1547)]
- weide en akkerland in die Velthoven aan die Molenstraet en een huisje aldaar [GAT R295:10r°-11r° (1549)]
- huis in die Velthoven [GAT R295:18v°-19r° (1549)]
- 2 huizen en land in die Velthoven aan die Molenstraet [GAT R295:21r°-21v° (1549)]
- huis in die Velthoven en land aldaar aan die Molenstraet [GAT R295:21v°-22v°,22v°-23r°,23r°-23v° (1549)]
- huis en land in die Velthoven [GAT R295:52v°-53r° (1549)]
- huis in die Velthoven aan die Heijdstraet [GAT R295:58v° (1549)]
- huis, hof en erfenis ter plaatse genaamd die Velthoven [GAT R296:5r°-5v° (1550)]
- huis, hof en erfenis aen die Velthoven [GAT R296:8r° (1550)]
- stuk land groot ca. 3 lopensaet, ¼ vaetsaet en 1½ roede ter plaetse genaemt aen die Velthoven in die Schijve [GAT R296:20v° (1550)]
- grond in die Velthoven aan de Molenstraet [GAT R296:29v°-30r° (1550)]
- land in die Velthoven in die Schijve [GAT R296:31v°-32r° (1550)]
- huis, hof, grond en een stuk akkerland groot ca. 12 lopensaet ter plaatse genaamd Velthoven [GAT R296:32v°-33r° (1550)]
- huis en grond in die Velthoven [GAT R296:32v°-33r° (1550)]
- land aan die Velthoven [GAT R296:34v° (1550)]
- 2 huizen, hoven, grond en erfenis aan die Velthoven [GAT R296:51v° (1550)]
- huis aan die Velthoven [GAT R296:74r° (1551)]
- stuk land groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd aan die Velthoven in die Schijve aldaar met alzulke weg en recht van wegen als het voors. stuk land heeft en ten eeuwige dage zal behouden over de andere erven van Adriaen verkoper voors. en over de erven van Jan vanden Hoevel naar de gemeijn straat van de Velthoven toe [GAT R296:77r° (1551)]
- huis in die Velthoven [GAT R296:80r°]
- zekere onderpanden gelegen aan die Velthoven en in die Schijve [GAT R297:22r°-22v° (1551)]
- ... ter plaatse genaamd die Velthoven en in die Schijve, het eerste stuk erf in weide gelegen aan die Velthoven, het andere stuk erf in land in die Schijve voornoemd [GAT R297:26r° (1551)]
- stuk erf in weide en heide liggende ter plaatse genaamd Velthoven in die Heijstraet [GAT R297:38r°-38v° (1551)]
- huis, hof, schuur en erfenis groot ca. 4 lopensaet ter plaatse genaamd Velthoven en een stuk land groot ca. 4 lopensaet [GAT R297:49v°-50r° (1552)]
- drie stukken of percelen van erven gelegen ter plaatse genaamd die Velthoven en in die Schijve aldaar, het eerste stuk in weide liggende gelegen in die Velthoven voors., het andere stuk erf in land liggende in die Schijve, het derde stuk erf in heide en weide liggende in die Schijve [GAT R297:66r° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca. 15½ lopensaet ter plaatse genaamd aan die Velthoven, de gemeijn straet van de Velthoven een einde, de Heijstraet ander einde {GAT R297:52v° (1552)]

- huis, hof en erfenis groot ca. 4 lopensaet min 1 vierdevaetsaet ter plaatse genaamd aan die Velthoven in die Molensatraet [GAT R297:75r°-75v° (1552)]
- huis, hof en erfenis groot ca. 2 lopensaet aan die Velthoven [GAT R297:82r°-82v° (1552)]
- stuk erf in weide en akkerland liggende groot ca. 2 lopensaet en 5 roeden ter plaatse genaamd die Velthoven aan die Molenstraet tussen erfenis van Heer Jan van Brecht, ridder, en de erfgenamen van wijlen jonker Wolfaert van Brederode een zijde, erfenis van de erfgenamen van wijlen Goijaert sBruijnen ander zijde, erfenis van Matheus Gherit vanden Oudenhoven een einde en de voors. Molenstraet ander einde, hiertoe nog een huisje met een hof en akkerland daaraan liggende, zijnde het vierde deel van de gehele aanstede, die de voors. Matheus in de parochie voors. aan de Velthoven en naast de Molenstraet had liggen, welk vierde deel voors. aan de voorzijde 8½ roeden en achter 9½ roeden breed zijnde afgemeten is [GAT R297:90v°-91r° (1552)]
- huis, hof en erfenis groot ca. 4 lopensaet en 1 vierdevaetsaet aan die Velthoven in die Molenstraet [GAT R298:2v°-3r° (1552)]
- huis, hof, schuur met de grond en toebehoren en erfenis daar aan liggende en daartoe behorende, gelegen in de parochie van Tilburg ad locum dictum aen die Velthoven met nog twee stukken land daar ook toe behorende, het ene genaamd Laukens Weije en het andere genaamd de Hoghe Acker [GAT R300:73v-74r° (1555)]
- erf aen 't Molenhuys aen de velthoven [GAT R313:62r° (1568)]
- wetering genaamt backwater aan de Velthoven (GAT R338:15v° (1592)

De Velthoven is reeds een oude herdgang zoals blijkt uit de volgende vermelding:

- duorum molendinorum venti quorum unum in loco Velthoven et aliud in loco dicto Oerle [AAT bundel Tilburg (fotokopie GAT bundel I,44 (1388)]

alsmede uit de veelvuldige oudere vermeldingen in de Bossche en Oisterwijkse protocollen:

- huis en erf in Velthoven [BP R1181:154 (1395)]
- die hoeve te Velthoven [OP R143:6v° (1418)]
- land en weyde t Ven tot Velthoven [OP R143:12r° (1419)]
- tot Velthoven bi der molen [OP R143:38v° (1420)]
- die molen tot Velthove [OP R143:52v° (1420)]
- in die Scijve bi Velthoven [OP R144:4r° (1423)]
- Bonenhoefke bij die Molen van Velthoven [OP R144:45v° (1422)]
- huus bij dat Ven in locum dictum Velthoven [OP R144:62r° (1420)]
- Dyefven bi der molen tot Velthoven [OP R144:79v° (1422)]
- dat Dijefven Velthoven aen die Molen aen die molenstraet [OP R145:32v° (1426)]
- land bij die molen Velthoven [OP R147:13v° (1430)]
- Velthoven aen die Heijdstraet [OP R147:30r° (1430)]
- een stuc erf in Hoenkensbrake Velthoven [OP R147:43v° (1430)]
- dat Dyefven Velthoven aen die molenstraet [OP R149:23r° (1435)]
- tusschen den Hovel van Tilborch ende die Molen te Velthoven aen die leemputten aldaer (noord aan de Heerstraet) [OP R152:24r° (1440)]
- in die scijve van tilborch kerckwech die coemt vanden Hoeven en van Velthoven [OP R152:59r° (1440)]
- weyde Huynkensbraeck aen die Velthoven [OP R152:67r° (1440)]
- Velthoven in sBonten Hoeve [OP R153:12r° (1443)]
- Velthoven bij die Molen [OP R153:17r° (1443)]
- Velthoven in Ebenhof west aen die straet die uit den Goerken coemt, zuyd aen die straet tot Velthoven [OP R153:22r° (1443)]
- tusschen den Hovel van Tilborch ende die Molen van Velthoven (oestwaert aen die gemeynt) [OP R153:33r° (1443)]
- in pastoria de Velthoven [BP R1215:194r° (1445)]
- Velthoven aen den kerckdijck [OP R155:17v° (1445)]
- die Molen van Velthoven bij dat Dijefven [OP R155:26r° (1445)]
- aen die mole, Velthove, bij Molenstraet en bonenhuefken [OP R156:18r° (1446)]
- pecia terre die Paelsberch aen die Velthove [OP R157:8v° (1449)]
- Velthoven aen die heytstraet [OP R158:8v° (1450)]
- Cnobbenlant Velthoven aen die Heijdstrate [OP R158:11v° (1450)]
- Velthoven bij die Steenen Camer [OP R158:14r° (1450)]

- bij die Molen van Velthoven aen die leemputten [OP R160:5r° (1452)]
- land die Paelsberch aen die Velthoven [OP R160:6r° (1452)]
- dat Dijefven te Velthoven [OP R164:26v° (1456)]
- Velthoven aen die Mole [OP R181:19r° (1475)]
- wijntmoele tot Velthoven [OP R205:43v° (1501)]
- bij Pijlijserhoeve aen de Velthoven omtrent tSlot [OP R261:37r° (1557)]

Het woord *pastoria* in de vermelding in het Bosch protocol van 1445 kan hier gelijkgesteld worden met mnl. *sceperije* = *heerde*, 'herder' ➞ 'herdgang'.

Ook na 1600 wordt de Veldhoven nog regelmatig genoemd:

- Gelden Meus Corn(elis)z heeft ten selven daghe gemijndt den ierste coope teijnden het Molenvenne, beneffens den Loovensche wech opde Ruijbraken comende vande Velthoven, dlopens voor XX gl groot sijnde drije lopenst XXX roeijen [GAT, Van Visvliet 741 fol. 14v° (1601)]
- aende Velthoven [GAT, Van Visvliet 741 fol. 24r° (1609)]
- een parceeltken weijlants een halff lopensaet ofte daer ontrent groot sijnde nochtans soo groot ende cleijn als tselve gelegen is binnen de prochien van Tilborg, ter plaetse genaemt aen velthoven aldaer [GAT R367:178^{v} (1662)]
- huisje en akker aan de Veldhoven [GAT, Rechterlijk Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- door die lange Pad tot aan de huizinge van de Heer Franken op de Velthoven [Tiendklampen, Heuvel 4 (1778)]
- door het spoor dat van klein Looven op den Velthovensen Moolen loopt, daar voorby, laatende de Moolen op de linkerhand, door het Velthovens Moolen-straatje tot aan de Velthoven [Tiendklampen, Heuvel 5 (1778)]
- in de groote baan op den Heikant, aan de Swartryt, op den waterloop, van daar door die straat tot aan den kwayen hoek, vervolgens door den kwayen hoek door de straat over het Groeseind, tot op de Velthoven, draaiende voorts ten zuiden langs de huizen van de Velthoven tot aan het Goorkens-straatje [Tiendklampen, Heuvel 6 (1778)]
- genaamt den Kasteel-klamp, beginnende ten oosten op het Goirken, by de Roomsche Kerk, van daar, door het spoor en Goirkens-straatje, tot aan de Velthoven [Tiendklampen, Hoeven 1 (1778)]
- op de Velthoven, door het straatje voorby de steede van Adriaan Bruers, vervolgens langs den voetpad genaamt den langen Pad, tot dat men komt in den Mest- of Akkerweg, die op den Noordhoek loopt [Tiendklampen, Schijf 1 (1778)]
- aan de Velthoven tegen over het Goirkensstraatje [Tiendklampen, Schijf 2 (1778)]
- door het spoor of weg over de Velthoven, de Logt, en den Noordhoek, tot aan de huizinge de ronde Schouw [Tiendklampen, Schijf 2 (1778)]
- eene huijsingen, werk=huis en hove gestaan & geleegen onder dese heerlijkhijt Tilborg ter plaatse de Veldhoven [GAT R490:9v-10r° (1792)]
- een huijsinge bestaande in drie wooninge met torfschop en nog twee andere torfschopjens aan de huijzinge met den hoff daaraan gelegen groot circa een en een quartier loopensaat gestaan en gelegen ter plaatse de veldhoven aldaar oost en zuijd de waterlaat, noord de straat [GAT R490:35v (1792)]
- een parceel ackerland groot vier loopensaten ofte daar omtrent ter plaatse de veldhoven, aldaar in de Schijff aan de Werft, oost de waterlaat, west een mistwegt [GAT R490:36r° (1792)]
- eene huijsinge, bestaande in twee woningen, met schuur, stal, schop, hoff en aangelegen erve, groot vier loopensaten, gestaan en gelegen ter plaatse de Velthoven, aldaar oost een mistweg, zuid de waterlaat, en noord de straat [GAT R490:44r°-44v (1792)]
- Item een parceel weijde groot twee Loopensaten ofte daer omtrent genaemt de hangweij, ter plaatse de Velthoven, noord de Molenstraat en een parceel Ackerland groot neegen Loopensaten ter plaatse voors; aldaar zuid den H: Geest armen alhier [GAT R490:44v (1792)]
- de vaste goederen staande in het Collectboek der Reëele omslagen over Tilburg onder de Heertgang de Veldhoven [GAT R490:67r°,67v,68r°,68v,69r°,70r° (1793)]
- een parceel ackerland groot drie en een halff Loop^{n} gelegen aan de Veldhoven [GAT R492:21r°-22r° (1796)]
- item een parceel weide groot 1¾ lop^{t} geleegen als voor aan de Veldhoven ter plaatze het stedeke [GAT R493:97v° (1801)]
- une maison batiment et jardin située dans le veldhoven [GAT R493:105v° (1801)]
- eene huizzinge bestaande in twee woningen met schop en hoff, groot een loop^{t} ter plaatze de Veldhoven [GAT R493:119r° (1801)]

- een parceel ackerland groot vijff lopenzaaten ter plaatse de veldhoven [GAT R493:122r° (1801)]
- une parcelle de terre labourable située dans la section dite Veldhoven [GAT R467:23 (1811)]
- une parcelle de terre labourable entourrée d'une haye de hêtres, située section Veldhoven [GAT R467:24 (1811)]
- une maison et jardin dans le quartier dit Veldhoven litt[a] K. N° 1122 [GAT R467:40 (1811)]

Bij Diederik Zijnen (1760) is *De Veldhoven* het huidige Wilhelminapark en gebied direct ten noorden daarvan.

Oorspronkelijk zal de *Velthoven* ruwweg ingeklemd hebben gelegen tussen de huidige Gasthuisring–Noordstraat–Fabriekstraat–Poststraat–Karrestraat–Koestraat–Hoefstraat–Goirkestraat en Wilhelminapark. In 1832 echter (kadasterkaart) blijkt de *Veldhoven* voornamelijk gevormd te worden door het Wilhelminapark en de strook juist ten zuiden ervan boven *Die Hoogh Soe* |372|, en noordelijk van het park tot ongeveer de huidige Leo XIII-straat (tot aan de *Pastorie Klamp*) alsmede het hele gebied ten oosten van de *Hoogh Soe*, tussen deze waterlaat en de Groeseindstraat–Hoefstraat.

De Veldhoven (het tegenwoordige Wilhelminapark), gezien vanuit het oosten. Foto 1892.

674. VELTHOVENSCHE KERCKWECH, DE

- land in de Schijve aan de Dorenboem aan de Velthovensche kerckwech [GAT R296:57r°-57v° (1550)]
- land in die Schijve waarover een gemeijne kerckwech loopt genaamd de Hoevensche en Velthovensche kerckwech [GAT R296:57v°-58r° (1550)]
- stuk land groot 19 lopensaet tusschen een gemeijne kerckwech van de Rijt een einde en een gemeijn akkerweggetjes en een gemeijne kerckwech van de Velthoven ander einde [GAT R297:61r°-61v° (1552)]
- stuk land in die Schijve aan den Dorenboem aldaar aan de Velthovensche kerckwech [GAT R297:92v°-93r° (1552)]
- land groot ca. 3 lopensaet min 1 vierdevaetsaet in die Schijve aan die Velthovensche Kerckwech [GAT R298:9v°-10r° (1552)]

Met deze weg wordt de huidige Gasthuisring bedoeld.

675. VELTHOVENSCHE MOELEN, DIE

Oisterwijks schepenprotocol:

- tot Velthoven bi der molen [OP R143:38v° (1420)]
- die molen tot Velthove [OP R143:52v° (1420)]
- Bonenhoefke bij die Molen van Velthoven [OP R144:45v° (1422)]
- Dyefven bi der molen tot Velthoven [OP R144:79v° (1422)]
- dat Dijefven Velthoven aen die Molen aen die molenstraet [OP R145:32v° (1426)]
- dat Dyefven Velthoven aen die molenstraet [OP R149:23r° (1435)]
- tusschen den Hovel van Tilborch ende die Molen te Velthoven aen die leemputten aldaer (noord aan de Heerstraet) [OP R152:24r° (1440)]
- Velthoven bij die Molen [OP R153:17r° (1443)]
- tusschen den Hovel van Tilborch ende die Molen van Velthoven (oestwaert aen die gemeynt) [OP R153:33r° (1443)]
- die Molen van Velthoven bij dat Dijefven [OP R155:26r° (1445)]
- aen die mole, Velthove, bij Molenstraet en bonenhuefken [OP R156:18r° (1446)]
- bij die Molen van Velthoven aen die leemputten [OP R160:5r° (1452)]
- Velthoven aen die Mole [OP R181:19r° (1475)]
- wijntmoele tot Velthoven [OP R205:43v° (1501)]

Tilburgs schepenprotocol:

- die wijntmolen tot eijnthoven gheheijten die velthovensche mole, metter toebehoerten ende metter woninghe omtrent bij staen(de) ghelijck men die noch toe huiden des daechs ghebruijck heeft ende van auts ghewoenlijck is te ghebruijcken tot molens recht [GAT R272:7v° (1522)]
- huis aan die Velthovensche Moelen aan die Molenstraet [GAT R280:59r° (1532)]
- huis aan de Velthovensche Moelen aan die Leemscuijlen aan de gemeijnt [GAT R282:33r°-33v°,33v°,33v°-34r°,34r° (1532)]
- huis bij die Velthovensche Molen aan die Leemskuijlen [GAT R284:31v° (1537)]
- huis in die Leemskuijlen aan de Velthovensche Molen aan de gemeijnt genaamd die Leemskuijlen [GAT R286:10r° (1539)]
- huis aen die Velthovensche Moelen aan de gemeijnt [GAT R289:26r° (1542)]
- huis aan die Velthovensche Moelen bij die Leemskuijlen aan de gemeijnt [GAT R291:37r°-37v° (1544)]
- huis aan die Ruijbraecken bij de Velthovensche Moelen [GAT R291:54r°-54v° (1544);R295:34v° (1549)]
- huis, hof, schuur met de grond en toebehoren en de erfenis daaraan liggende en daartoe behorende, gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen omtrent die Leemscuijlen aldaar [GAT R297:1r°-2r° (1551)]
- huis, hof, schuur en schaapskooi ter plaetse genaamd bij die Leemscuijlen tussen de Hoevel en die Velthovensche moelen [GAT R297:12r°-12v° (1551)]
- huis en hof ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen omtrent de Leemscuijlen aan het Hoevelstraetke aldaar [GAT R297:2r°-3r° (1551)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi met de grond en erfenis daaraan liggende groot ca. 5 lopensaet en 30 roeden ter plaatse genaamd tussen de Hoevel en de Velthovensche Moelen bij die Leemscuijlen aldaar [GAT R297:12r°-12v° (1551)]
- Anthonis Willem Meusz heeft eenen coop int Molenven gemijndt aen de Velthovensche molen, dlopensaet tot een ende dertich Carolus gul. ende is groot bevonden twee lopensaet ende derthien roeijen [GAT, Van Visvliet 741 fol. 8r° (1598)]

- Den achtsten octobris 1601 vercocht dat Peelvenne teijnden de Velthovensche Molen, opde Ruijbraken [GAT, Van Visvliet 741 fol. 16v° (1601)]
- door het Moolen-straatje langs den Velthovensche Moolen, laatende den Moolen aan de regterhand, door het spoor over de Rabraaken tot wederom in de Bos-Baan [Tiendklampen, Heuvel 4 (1778)]
- door het spoor dat van klein Looven op den Velthovensen Moolen loopt, daar voorby, laatende de Moolen op de linkerhand, door het Velthovens Moolen-straatje tot aan de Velthoven [Tiendklampen, Heuvel 5 (1778)]
- een parceel ackerland groot 3 lopen^{n} geleegen als voor aan den Velthoovense Moolen ter plaatze de Baan [GAT R493:97v° (1801)]

De Velthovensche Molen, *Veldhovense Mole* bij D. Zijnen (1760), was gelegen op het huidige Rosmolenplein. Uit de vermelding van 1522 wordt duidelijk dat de Veldhovense molen en de Enthovense molen identiek zijn. De reden daarvoor is vermoedelijk gelegen in het feit dat zowel de Veldhoven als Enthoven oorspronkelijk hovels van een en hetzelfde oorspronkelijke goed waren, d.w.z. nederzettingen ontstaan rondom een (hoofd)hoeve behorend tot een goed, in dit geval waarschijnlijk (een voorloper van) het *Goet Inthout*.

676. VELTHOVENSCHEWECH, DIE

- land in die Schijve aenden Dorenboem tussen een waterlaat en de Velthovenschewech op de hoek van de Hoevenschewech (gemeijn ackerwech) [GAT R288:48r° (1541); R294:52r° (1547)]

Met de waterlaat wordt de *Hoogh Soo* |372| bedoeld. De *Hoevenschewech* |351| staat loodrecht op de waterlaat. De Velthovenschewech is ook hier weer de huidige Gasthuisring. De Hoevenschewech is de voormalige Industriestraat.

677. VEN, HET

Soms geschreven als t Fen.

Ven is afkomstig van de verbogen naamvallen van de germ. stam **fanja-*, met nom. **fani*. Onder invloed van een *j* of *i* van de volgende zwakbetoonde syllabe ontwikkelde zich in het owgm. het verschijnsel dat de stamvocaal in de richting van een *i* veranderde (zgn. *i*-umlaut, wet van Grimm). In het ownfr. had de umlaut vooral bij korte vocalen plaats zoals bij *ă*. In het mnl. is de umlautsfactor zelf al weer verdwenen doordat de *i* tot *e* werd en de *j* uitviel. Zo ontstond 'ven(ne)' uit de casus obliqui van de stam **fanja-* (< *nnj* < *nj*). Daarnaast ontstond ook mnl. *vennĕ* en *vēne* < **fanja, fanjō*.

Het woord ven kan zowel:

- moerassige waterplas, zompig land als
- soort zandgrond, heide of veen

betekenen. Wanneer in de Tilburgse protocollen van de 16e eeuw gesproken wordt over *ven* ('vèn') dan is er ongetwijfeld sprake van de tweede betekenis; dit valt af te leiden uit het feit dat hier *Ven* consequent wordt gebezigd voor hoger gelegen terrein, namelijk een hoger gelegen stuk land dat uit een grazige heide of graasgrond bestond. Vgl. *Creijenven* |134|, het *Eselven* |188|, het *Kerckven* |416|. Voor lager gelegen (heide)land gebruikte men de term 'goor'. In 1527 verpacht heer Floris Baek, pitancier van Tongerlo aan Laureijs Jan Berthouts o.a. een beemd in het *Ven van Lijevegoer* [GAT R274:49v°]. Hieruit blijkt duidelijk dat het ven in dit laatste verband geen water kan zijn.

In het Leenregister van 1312 komt een inschrijving voor onder Arnt geheten Bertout Bac van Tilborch, die volgens het register te leen hield een goed *apud Inthout ultra*

Venne, in Westilborch, XV libras annuatim [Leenregister 1312].[3] Hiermee moet welhaast dit *Ven* bedoeld zijn, gezien het feit dat hetzelfde goed in het leenregister van 1355 ("Stootboeck") *t'Eynthoven oft tot Inthout* [Leenregister 1355 fol. 49] wordt genoemd.
Het *Venne* wordt in elk geval reeds genoemd in 1393:

- 3 lopen grond dictus die weyde te Westilborch in loco dat Venne [BP R1180:44r° (1393)]
- aen tvenne achter den Hoevel [BP R1185:148r° (1415)]
- land jans bocht vander veeken bij tVenne [BP R1185:148r° (1415)]

Tilburgs schepenprotocol:

- die Venne [GAT R261:30r° (1509)]
- 't Fen [GAT R262:16v° (1510)]
- gemeijnt dat Ven achter de Hovel aan de Molenstraet [GAT R279:52r° (1531)][4]
- huis van Aert Marcelis van Vessem tussen de Hovel en dat Ven [GAT R280:12v° (1532)]
- huis van Peter Ghijsbrecht Stevens tussen de Hovel en dat Ven [GAT R281:22r° (1533)]
- weiland aan dat Ven [GAT R281:32r° (1533)]
- hoeve tussen die Kerck en de Hovel en het Fen, oostwaarts de Vos en de Craen en het Ven, westwaarts de kerckhofmuer en kerckdijck, noordwaarts die kerckstraet, zuidwaarts dat kerckven [GAT R282:5v°,7v° (1535)]
- weiland aan het Fen [GAT R283:15r° (1536)]
- weiland aan dat Venne tussen de H. Geest van den Bosch en de gemeijnt [GAT R283:16r° (1536)]
- huis aan de Hovel tussen Hovel en het Venne [GAT R283:18v° (1536)]
- land en weiland aent Ven [GAT R283:53r° (1536)]
- weiland aent Ven tussen Adriaen Crillaerts en de gemeijnt [GAT R284:35v° (1536)]
- weiland aent Ven [GAT R284:42r° (1537)]
- land genaamd dat Ven aan het Kerckven [GAT R285:1v° (1538)]
- weiland aent Ven [GAT R285:9v° (1538)]
- huis aan het Ven [GAT R285:41r° (1538)]
- huis aan de Hovel bij het Ven [GAT R287:55v° (1540)]
- huis aent Ven [GAT R288:5v° (1541)]
- huis tussen Hovel en het Ven [GAT R288:48v° (1541)]
- stede aan het Ven [GAT R290:9v°-10r° (1543)]
- weiland aent Ven tussen H. Geest van den Bosch en de gemeijnt [GAT R290:36r° (1543)]
- huis aan de Hovel tussen Hovel en Ven [GAT R290:55v° (1543)]
- weiland aan het Ven [GAT R293:5r°-5v° (1546);R294:31r°-31v° (1547); R295:47r° (1549)]
- huis aan het Ven [GAT R294:58r° (1547)]
- huis aan de Hoevel aan het Venne [GAT R295:51r° (1549)]
- weiland aan t Ven [GAT R296:41r°-41v° (1551)]
- huis en hof aan de Hoevel tussen erfenis van Jan Claes Thomaes de organist ander zijde, de Hoevel een einde, 't Venne ander einde [GAT R296:42v°-43r° (1551)]
- weiland aan het Ven [GAT R296:64r°-64v°,76r°-76v° (1550)]
- stuk erf tot weide liggende groot ca. 5 lopensaet en 16 roeden ter plaatse genaamd aan 't Ven [GAT R296:76r°-76v° (1551)]
- huis, hof, schuur met de grond en erfenis daaraan liggende ter plaatse genaamd aan het Ven, een gemeijn straatje genaamd het Moelenstraetke ander zijde [GAT R297:69v° (1552)]
- een wei in 't Venne [GAT Not.7 (6.6.1633)]
- een perceel weijde groot vier L^ten^ op t Ven agter den Heuvel [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- door Verhoevens straatje over het Ven tot op 't Heiken aan den Schuts Boom [Tiendklampen, Heuvel 1 (1778)]
- over 't Heiken door den weg of spoor over 't Ven door Verhoevens straatje tot op den Heuvel [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]

---

3 Uitgegeven door L. Galesloot, *Les feudataires de Jean III, duc de Brabant*, Brussel, 1865, blz. 3; zie ook Privé-collectie BAC |105|.

4 Hier wordt met de *Molenstraet* de huidige Tivolistraat bedoeld.

- een parceel weide gelegen aan het Ven groot twee en een halff Lop^{n} zuid de wed^{e} Adriaan van Liemdt [GAT R494:113r°,116v° (1808)]

In de Oisterwijkse schepenprotocollen vermeld als liggend:
- weyde tfen aen die Juijpt [OP R147:35v° (1430)]
- after aenden Hovel te Venwaert [OP R153:30v° (1443)]
- huus aen tfen after den hovel van tylborch [OP R163:5r° (1455)]

We kunnen het Ven ruwweg situeren tussen de huidige:
- Juliana van Stolbergstraat en Piusstraat in het westen,
- Heikestraat of Stevenzandsestraat in het zuiden,
- Lanciersstraat in het oosten, en
- begin St.Josephstraat en Heuvel in het noorden.

Ook op de kaart van Zijnen (1760) is *'t Ven* ten oosten van de huidige Piusstraat gelegen.

678. VEN, DAT
- weiland en heesbos genaamd dat Ven in de Berckdijck aan de gemeijnt genaamd die Venstraet [GAT R284: 8r° (1537)]
- heiveld het Fen aan de Berckdijck in het Ven [GAT R284:49v°-50r° (1537)]
- heiveld in de Berckdijck in die Vennen [GAT R294:4r° (1547)]

In de Oisterwijkse protocollen wordt dit toponiem eveneens genoemd liggend:
- land en hofstadt aent ven bij Corvel [OP R143:19r° (1419)]
- heideveld dat Ven [OP R143:110r° (1421)]
- erf de Vennen aenden bercdijck [OP R144:75v° (1422)]
- erfenis dat Ven aenden berckdijck bij Corvel [OP R153:7r°,19v° (1443)]

Hier is duidelijk sprake van het Ven zijnde heide. Dit Ven is de huidige Blaak.

679. VEN, HET
- erf genaamd dat Ven naast Wijsschaert vanden Horenvoert [GAT R282:49r°,49r°-49v° (1535)]

In de Oisterwijkse protocollen wordt dit Ven meerdere malen genoemd:
- lant en weide t Ven tot Velthoven [OP R143:12r° (1419)]
- huus en hof dat Ven Velthoven [OP R143:83r° (1421)]
- huus en hof dat ven in locum dictum Velthoven aen die gemeynt van Tilborch [OP R144:62r° (1422)]
- weyde in t Ven aen die Horevoert [OP R144:65r° (1422)]
- weide in een stede geheiten dat Ven aen die Horevoert [OP R145:5v° (1426)]

Ook hier betekent Ven weer heide; in dit geval is de heide ontgonnen. Dit Ven moet gelegen hebben in de *Velthoven* **|673|**, tussen de *Horevoert* **|378|** en het *Goerke* **|212|**.

680. VEN, HET
- weiland en heide aan de Langhstraet [GAT R295:12v°-13r°,13r°-13v° (1549)]

681. VEN, HET
- heide in de Vellinge Hoef [GAT R292:65v°-66v° (1545)]
- akker in de Vellinge Hoeff, eertijds heide [GAT R292:67v°-68r° (1545)]

Ook hier was Ven oorspronkelijk heide.
Zie: *Die Vellingh Hoeff* **|671|**.

682. VEN, HET
- heide en weide het Fen in die Velthoven in die Heijdstraet [GAT R285:10r°,10v°,30v°,31r° (538)]

Dit Ven, eveneens heide, lag tussen de huidige Houtstraat en Deken Sanderstraat–Pastoor Van Beurdenstraat. Mogelijk is hier sprake van hetzelfde toponiem als **|679|**.

683. VENACKER, DIE

- akker in Corvel bij Conincxvoert aan de Heerbaan [GAT R279:10r° (1531);R280:5v° (1532)]

Ook in de Oisterwijkse protocollen enkele malen vermeld:

- land in die Venacker [OP R152:15v° (1440)]
- den Venacker in den Venacker [OP R156:24r° (1446)]
- land opten Venacker [OP R158:19r° (1450)]
- land dat Veneckercken in een stede geheyten Conincsfoert [OP R164:16r° (1456)]

Deze akker moet gelegen hebben ter hoogte van de Stadssporthal, en wel in een akkergebied genaamd *Die Venackeren* |**684a**|, dat zelf weer deel uitmaakte van een groter complex *die Corvelackeren* |**121**|.

684. VENACKER, DE

- akker in die Sterts Hoeve naast de Vekensche acker [GAT R291:55r° (1544)]

Akker benoemd naar het ven (heide) waarin of waarbij hij gelegen was. Zie ook: *Die Vennen* |**684d**|.

685. VENSTRAET, DIE

De Venstraet werd ook wel *Venwech* en *Scaepsdijck* |**603**| genoemd.

- huis in de Berckdijck op de hoek van de straat en de Venstraet [GAT R280:35r° (1532)]
- weiland t Ven aan de gemeijnt die Venstraet [GAT R284:8r°,49v°-50r° (1537)]
- huis, hof, schuur, schaapskooi ter plaatse genaamd de Berckdijck en een stuk erf in land en weide, tegenover het huis voors. over de straat aldaar tussen die Vensche straet aldaar een zijde en achter aan die gemeijnt van Tilburg een einde [GAT R297:9r°-9v° (1551)]
- stuk land genaamd de Bocht met de Venwech daarnaast zuid-oostwaarts gelegen, ter plaatse genaamd aan de Berckdijck tegenover de woning van Korstiaen Willem Stelaerts [GAT R297:16r°-16v° (1551)]
- de Gaershoff aan de Venstraet of Scaepsdijck [GAT R297:16r°-16v° (1551)]

Zie ook: *Dat Ven* |**678**|.

686. VERLOREN COST, DE

- een akker van ca. 1 lopensaet in die Laersche Ackeren [GAT R293:77r°-77v° (1546)]
- akker in de Laersche ackeren [GAT R295:5v° (1549)]

Een mooie naam voor een slechte akker.

687. VERLOREN COST, DE

- akker in de Schijve bij de Corvelsche Wijntmoelen [GAT R290:6v°-7r°,7v°-8r°,8r°-8v° (1543);R292:79r° (1545);R294:36v°-37r° (1547)]

Er waren daar minstens twee akkers die 'Verloren Cost' heetten. Vermoedelijk is een grotere akker door erfdelingen in de loop der tijd in meerdere stukken opgesplitst.

688. VIER BUENDER, DIE

Tilburgs schepenprotocol:

- beemd tussen de Hoeve van Lichtenberch en de landscheiding in dat Reck [GAT R281:11r° (1533)]
- bij Lichtenberch tussen landscheiding en die Leije [GAT R292:85v° (1545)]

De beemd de Vier Buender lag tussen de Landscheiding en de Donge, niet ver van de samenvloeiing van beide. Ze wordt in de Oisterwijkse schepenprotocollen eenmaal vermeld als *beemd in de Vijer Buender in Dalem* [OP R143:19r° (1418)]. Waarschijnlijk gaat het hier om hetzelfde stuk land. Thans loopt hier de Vierbunderseweg. De naam duidt op de grootte van het stuk: 4 bunder.
Dit toponiem wordt ook later nog vermeld:

- item de helft aan den zuijdenkant van een parceel beemde groot zeeve en drie vierde loop^{n} ter plaatze genaamd de Vier Buunders [GAT R493:137v^{o} (1802)]
- de helft van den noordenkant in een parceel beemde, groot zeeve en drie vierde Loop^{n} ter plaatze genaamd de Vier Buunders, noord de Leij, west een dijkje [GAT R493:141r^{o} (1802)]

689. VIJFF LOPENSAET, DIE

- akker in de Berckdijck buiten de Dreijboem [GAT R281:24v^{o},42v^{o}-43r^{o} (1533)]

Dit toponiem duidt aan dat de bewuste akker 5 lopensaet groot was (d.w.z. iets kleiner dan 1 ha; 1 ha = 6 lopensaet).

690. VIJFFHUIJSEN, DIE

Tilburgs protocol:

- huis in die Vijffhuijsen [GAT R282:4v^{o} (1535)]
- land, weide en heide aan die Vijffhuijs [GAT R284:17r^{o} (1537)]
- land aan die Vijff huijs [GAT R284:18v^{o} (1537)]
- huis aan die Vijffhuijs met grond [GAT R284:19r^{o} (1537)]
- land, heide en weide aan die Vijffhuijs [GAT R284:19v^{o} (1537)]
- huis en grond aan de Vijff huijs [GAT R284:20r^{o},20v^{o} (1537)]
- huis en land aan die Vijff Huijsen bij de gemeijnt [GAT R284:44r^{o} (1537)]
- huis, land en heide aan de Vijffhuijzen [GAT R289:52r^{o}-52v^{o} (1542)]
- huis aan de Vijff Huijs [GAT R291:los blad 32r^{o} (1544)]
- huis aan die Vijff Huijsen [GAT R292:18r^{o}-18v^{o} (1545)]
- huis van 26 lopensaet in die Heijdsijde aan de Vijff Huijsen [GAT R293:60r^{o}-60v^{o} (1546)]
- weiland aan die Vijff Huijsen [GAT R294:20v^{o} (1547)]
- hoeve gelegen in de prochie van Tilborg ter plaatse genaamd aan die Vijff Huijs, te weten huijs, hof, land, zand, beemden, weiden, houtgewassen en heivelden met alle andere rechten en toebehoren [GAT R297:47v^{o}-48r^{o} (1552)]
- door dat Moolenspoor tot in de Vyfhuizen [Tiendklampen, Heikant 7 (1778)]
- in de Houtsestraat aan den waterloop die aldaar van de Kalverstraat uit de Vyfhuizen is inkomende [Tiendklampen, Heikant 8 (1778)]
- door het spoor op de Kalverstraat [Tiendklampen, Heikant 8 (1778)]
- daar de waterloop van de Kalverstraat uit de Vyfhuizen in de Houtsestraat inkomt [Tiendklampen, Heikant 9 (1778)]
- une maison et jardin N^{a} 869 située au Vijfhuyzen et une parcelle de pré et terre labourable, une parcelle de bruyère en partie cultivée, une parcelle de bruyère [GAT R467:63 (1811)]

Reeds in de Oisterwijkse protocollen is sprake van de Vijfhuizen:

- aen die vijf huse [OP R143:58r^{o} (1420)]
- den boxacker in locum dictum die Vijfhusen [OP R172:28r^{o} (1465)]
- den bochtacker aen die Vijffhuijsen [OP R214:11v^{o} (1510)]
- akker den Appel omtrent de Vijffhuijs [OP R282:63r^{o} (1580)]

In 1803 vinden we de volgende vermelding,

- een huijsplaats, hof en erve, nu akkerland, groot omtrent twee lopensen gelegen alhier ter plaatse de Hoeven aande Vijffhuijsen [GAT R493:178r^{o} (1803)]

waarvan niet duidelijk is of hier dit *Vijffhuijsen* is bedoeld of de *Vyfhoeven*.

Op de kaart van Zijnen (1760) heet dit toponiem *Vyfhuise*, op de kadasterkaart van 1832 *De Vijf Huizen*. Op dezelfde kaart is *De Vijfhuizen* tevens de naam voor een streek ten zuiden van de buurtschap, in het zuiden begrensd door de *Kouwenberg* |**94**|. De Vijff Huijsen lagen daar waar ze nu nog liggen, ten noordoosten van de *Cauwenberch* |**94**|, aan de Kalverstraat, zuidelijk van de Houtsestraat. (Topografische kaart blad 44H coördinaten 135.000 x 402.000.)

691. VIJNSTUCK, DAT

(Zie: *Dat Wijnstuck* |**717**|.)

692. VLAESSEN, DIE

(Zie ook: *Die Flasen* |**191**|.)

- beemd in die Vijffhoeven aan die Leije [GAT R286:34r° (1539);R287:55r°-55v° (1540)]

De Vijfhoeven liggen op Rijens grondgebied.

693. VLASHOF, DIE

- land in die Heijdsijde opten Rugdijck [GAT R286:4v° (1539);R287:13v°,30r°-30v° (1540);R288:9r°-9v° (1541)]

De Vlashof wordt reeds in 1421 genoemd *land in de Vlashof* [OP R143:76v°]. De betekenis van de naam is duidelijk: een hoeve (grondstuk) waarop vlas wordt verbouwd. Vlas, (*Linum usitatissimum*) is een oude cultuurplant die in het verleden belangrijk was vanwege de vezel, waar men linnen van maakte, en de lijnolie die uit zijn zaden werd gewonnen; daarom werd het van oudsher verbouwd. Namen met het bestanddeel 'vlas-' wijzen dan ook op de vroegere vlaswinning.
De huidige Vlashoflaan is hiernaar vernoemd.

694. VLASLANDT, HET

- akker in die Creijenvensche ackeren [GAT R295:4r°,4r°-4v° (1549)]

De betekenis van dit toponiem is dezelfde als van *Die Vlashof* |**693**|.

695. VLASSTRAET, DIE

De Vlasstraet lag op de grens van *Rijt* |**583**| en *Schijf* |**610**|. Ze liep langs de *Bedbuer* |**16**| vanaf het *Hagelcruijs* |**245**| naar de *Herstal* |**316**|, zoals op de kaart van Zijnen (1760), waar ze wordt aangeduid met de naam *De Vlas Straat*, duidelijk te zien is. De Vlasstraat was het westelijk deel van de Boomstraat, dat nu nagenoeg verdwenen is, op het stuk tussen Prunusstraat en Beukenstraat na.

- den Herstal aen die Vlasstraet [GAT R262:17v° (1510)]
- erf aan die Vlasstraet aan een waterlaat [GAT R279:4v°-5v°,48r°-48v° (1531);R280:4v° (1532)][5]
- de Elsacker op die Vlasstraet aan een gemeijn waterlaat [GAT R280:9v° (1532)]
- de Cromme Acker aan die Vlasstraet in die Schijve aan een gemeijn kerckwech [GAT R280:41v°-42r° (1532)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet aan een waterlaat [GAT R280:44r° (1532)]
- akker aan de Heerstal aan die Vlasstraet aan een kerckwech [GAT R284:15v° (1537)]
- de Steltacker in de Schijve op de Vlasstraet [GAT R285:12v°-13r° (1538)]
- 2 stukken land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R285:24v° (1538)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R287:43r°-43v° (1540)]
- stukje land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R287:51v° (1540)]
- stukje land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R288:37v° (1541)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R289:34v°,47r° (1542)]
- Reijnenacker op die Vlasstraet [GAT R290:27r°-27v° (1543)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R293:9r° (1546)]
- de Groten Acker voor aan die Schijve aan die Vlasstraet [GAT R293:13r°-14r° (1546)]
- de Groten Acker voor aan die Schijve aan die Vlasstraet aan een waterlaat [GAT R293:14r°-15r° (1546)]
- Coppenweijke in die Schijve op die Vlasstraet aan een waterlaat [GAT R293:18v° (1546)]
- straet aan een gemeijne waterlaet [GAT R294:1v° (1547)]
- 2 stukken land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R296:24v°-25r° (1550)]
- land in die Schijve op die Vlasstraet [GAT R296:60r° (1551)]
- huis in die Rijt aan die Vlasstraet [GAT R296:70v°-71v°]

---

5 Deze waterlaat is de Bedbuer. Indien de Vlasstraet geen eigennaam gehad zou hebben, dan zou ze, gezien het feit dat ze langs een waterlaat liep, ook wel aangeduid kunnen zijn als *Lijckwech* |**466**|.

- stuk land groot ca. 3½ lopensaet ter plaatse genaamd die Schijve tussen een arm van een gemeijne waterlaet genaamd die Werft op die Vlasstraet een einde en een gemeijne akkerweg genaamd de Rijtsche Kerckwech ander einde [GAT R297:33r°-33v° (1551)]
- stuk erf nu ter tijd in land en weide liggende genaamd Coppen weijke ter plaatse genaamd in die Schijve op die Vlasstraet aldaar [GAT R297:49v° (1552)]
- land in de Vlaschstraet, leenroerig aan graaf Hendrik van den Berge[6] [GAT R353:56v° (1628)]
- een parceel saeijlants vijff ende een half loopensaeten ter plaetse genaemt de Vlasstraet streckende metten noorden eijnde aende Vlasstraet [GAT R374:16r°-17v° (1675)]
- een parceel ackerlant groot drie L^ten^ ofte &^a^ gelegen alhier onder Tilborg aan de Vlas-straat, oost de straat [GAT R479:108ro-110ro (1764)]
- ene huijsingen met twee wooningen stal schuur en aangelegen erven gestaan en gelegen binnen deese Heerlijkhijd Tilborg ter plaatse aan de Reijt aldaar oost de Vlas straat [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- een perceel ackerland noord de Vlas straat [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- een perceel ackerland groot twee en een quartier Lopens in de Schijff ter plaatse de Vlas straat [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- een parceel akkerland groot een lopensen aan de Vlasstraat [GAT R494:25v° (1805)]

Deze straat(naam) moet al oud zijn aangezien hij reeds in de Bossche:
- die Vlasstraet aen die Rijt [BP1178:360 (1390)]

en Oisterwijkse schepenprotocollen wordt vermeld:
- aen die vlasstraet [OP R143:120r° (1421)]
- optie vlasstraet in die gemeijn Scijve aan die waterlaet [OP R144:8r° (1423)]
- optie vlasstraet aen die waterlaet [OP R144:45r° (1422)]
- optie Vlasstraet [OP R150:5r° (1436)]
- Crochtenpoel optie vlasstraet [OP R164:9r° (1456)]

De Vlasstraet wordt ook wel aangeduid als *Hoevensche Kerckwech* |**350**|.

696. VLIERSTUCK, DAT

- akker in Loven acker [GAT R289:35r°,35v° (1542)]
- stukje land genaamd het Vlierstuck gelegen ter plaatse genaamd in Loven Acker aan de gemeijne Heerbaen [GAT R297:78r°-79r° (1552)]

Stuck betekent: 'een stuk grond'. *Vlier*, volgens TW stammend van het germ. *fleuþar* > onl. *fleodr*, is de vlierstruik, een plant behorende tot de kamperfoelieachtigen (Sambucus). De betekenis van dit toponiem is dan een akker waar(omheen) vlierstruiken groeiden.
Een andere verklaring van dit toponiem berust op de andere betekenis van vlier, nl. moerassige grond bedekt met een veenlaag, moerasveen. Deze verklaring is echter voor het bovenstaande toponiem gezien zijn ligging minder waarschijnlijk.
Welke 'Heerbaen' hier is bedoeld, is niet geheel duidelijk. Zowel de Oisterwijksebaan als de vroegere Enschotsebaan, die zuidelijk en noordelijk de begrenzing vormden van de *Loven Ackeren* |**475**|, komen in aanmerking.

697. VOERT, DIE

- de Voertacker met een timmering daarop gelegen aan die Voert noordwaarts naast de gemeijnt langs de straat ter Craenbraeck waarts [GAT R288:37r°-37v° (1541)]

De Voert was een doorwaadbare plaats door een waterlaat die van Korvel (de Korvelse waterloop) kwam en zijn naam gegeven heeft aan het *Goet ter Rijt* |**343**|. Deze voorde

6 Te weten: van Boxtel.

lag op de plaats waar de Lanciersstraat op de Havendijk uitkomt. De kruising van de Korvelse waterloop met de Oude Beekse Baan ligt ongeveer 60 m noordelijk van de kruising Stevenzandsestraat–Oude Beekse Baan, waar het *Voertveken* |**700**| stond.

698. VOERTACKER, DIE

- de Voertacker met een timmering daarop gelegen aan die Voert noordwaarts naast de gemeijnt langs de straat ter Craenbraeck waarts [GAT R288:37r°-37v° (1541)]

In de Oisterwijkse protocollen vermeld als liggend:

- die Voertacker [OP R143:50r°,60r° (1420)]
- land den Voertacker bi dat Voertveken aan die Nustraet of Nuwestraet [OP R146:9v° (1429)]
- den Voertacker aen die Nustraet [OP R150:39r° (1436)]
- den Voertacker aen een stee geheyten dat voertveken oestwaert aen die Nuwestraet [OP R153:25r° (1443)]

De Nustraet is de huidige Stevenzandsestraat en niet de huidige Nieuwstraat!

699. VOERTSTRAET, DIE

Hoogstwaarschijnlijk wordt met de Voertstraet de huidige Stevenzandsestraat bedoeld. Het is in elk geval een zijstraat van de *Donckerstraet* |**158**|, nu Lanciersstraat.

- huis in die Voertstraet op de hoek van de Voertstraet en de Donckerstraet [GAT R279:10v° (1531)]
- land aan die Voertstraet [GAT R279:40r° (1531)]
- land in die Voertstraet tussen de straat en de H. Geest van den Bosch [GAT R283:16r° (1536)]
- land en weiland aan die Voertstraet naast de H. Geest van den Bosch [GAT R284:34r°,34v°,35r° (1537)]
- weiland in die Voertstraet [GAT R287:9r° (1540)]
- weiland in die Voertstraet naast de H. Geest van den Bosch [GAT R288:29v°-30r° (1541);R290:14v° (1543)]
- land tussen de Cruijsstraet en de Voertstraet [GAT R291:3r° (1544)]
- land achter de Hoevel in die Voertstraet [GAT R291:39v° (1544)]
- land tussen Cruijsstraet en Voertstraet [GAT R292:los blad 27r° (1545)]
- land op die Cruijsstraet omtrent die Voertstraet [GAT R293:53v° (1546)]
- land in die Voertstraet bij die Hoecht [GAT R293:75v° (1546)]
- stuk erf in land en weide aan die Voertstraet [GAT R296:45v°,46r°-46v° (1551)]
- stuk erf in land en weide ter plaatse genaamd die Voertstraet naast de Heilige Geest van den Bosch [GAT R297:28r°-29r° (1551)]
- land gelegen aen die Voertstrathe [GAT R297:70r°-70v° (1552)]

De Voertstraet wordt in de Oisterwijkse protocollen eveneens vermeld als:

- aen die Voertstraet bij Oerle [OP R152:63r° (1440);R154:19r° (1444)].

700. VOERTVEECKEN, DAT

- huis aan het Voertveecken aan die Donckerstraet [GAT R285:21r°-21v° (1538)]
- huis genaamd de Scaepskoije aan het Voertveecken op de hoek van de Donckerstraet en een straat [GAT R287:79v°-80r° (1540)]
- 2 weilanden waar een waterlaat tussen loopt aan het Voertveecken op de hoek van 2 straten [GAT R287:80v° (1540)]
- huis aan het Voertveecken op de hoek van de Donckerstraet [GAT R288:10r°-10v°,10v°-11r° (1541)]
- 2 weilanden waar een waterlaat tussen gaat aan het Voertveecken op de hoek van 2 straten naast de H. Geest van den Bosch [GAT R288:23v°,24r° (1541)]
- huis aan het Voertveecken op de hoek van het Donckerstraetje [GAT R288:29v°-30r° (1541)]
- land aan het Voertveecken op de hoek van het Donckerstraetje [GAT R290:14v° (1543)]
- huis aan het Voertveecken aan de Donckerstraet [GAT R293:59r° (1546)]
- heideveld aan het Voertveecken aan de Heerstraet [GAT R293:64r° (1546)]
- land van 10 lopensaet aan het Voertveeken bij die Donckerstraet [(GAT R296:45v°,45v°-46r° (1551)]
- stuk land groot ca. 4 lopensaet en ½ roede min 1 voet ter plaatse genaamd aan het Voirtveeken [GAT R297:18r°-18v° (1551)]

- land groot 3 lopensaet aan het Voertveken aan een waterlaat een zijde, die Donckerstraet ander zijde, die gemeijn Heerbaen ander einde [GAT R297:69v° (1552)]

Het Voertveecken hing op het punt waar de Vendeliersstraat, (het verlengde van de Stevenzandsestraat), en de Kruisvaardersstraat samenkomen.[7]
Een 'veken' is een hek (zie: |669,670|) en een 'voert' is een doorwaadbare plaats in een stroom of rivier (zie: |697|). Het Voertveecken was een hek dat bij een doorwaadbare plaats stond.
Al in 1429 wordt dit toponiem genoemd (Oisterwijkse protocollen) als:

- den Voertacker bi dat voertveken aen die Nustraet [OP R146:9v° (1429)][8]
- aen dat voertveken aen die nustraet [OP R146:36v° (1429)]
- aen dat voertveken aen die nustraet [OP R150:39r° (1436)]
- den voertacker oost aen die nuwestraet aen een stee geheyten dat Voertveken [OP R153:25r° (1443)]
- dat voertveken bij Broechoven [OP R154:26v° (1444)]
- optie Cruijsstraet bij dat voertveken [OP R155:4v° (1445)]
- land bladerman aen die broecwech aent voertveken [OP R156:30r° (1446)]
- den swertenacker aent voertveken bij broechoven [OP R163:15v° (1455)]

Ook later komt dit toponiem nog voor:

- door den weg tusschen de huizen van den Hoogen Dries, tot voor in den laagen weg aldaar, aan den waterloop, van daar ten zuiden langst die waterloop, tot op 't Voortveecken [Tiendklampen, Heuvel 2 (1778)]
- beginnende ten oosten agter Stuivesant, aan 't Voortveecken: van daar door den weg of spoor tot aan 't Kruishekken [Tiendklampen, Loven 3 (1778)]
- door het spoor tot aan 't Kruishekken van daar door het zelve spoor tot aan 't Voortveecken [Tiendklampen, Loven 4 (1778)]

Op de kadasterkaart van 1832 kunnen we duidelijk zien dat ter hoogte van het *Voortveeke* de *Oude Beeksche Baan* de Korvelse waterloop passeert. Hier was vroeger een voorde.

701. VORCUIJL, DE

- hek aan de Vorcuijl [GAT R289:11r°-11v° (1542)]
- hek in Loven aan de Vorcuijl [GAT R289:12r° (1542)]
- land in Loven in die Bocht aenden Vorcuijl op de hoek van een straat en de Pelgromswech [GAT R289: 42v° (1542)]
- hek aan de Vorcuijl [GAT R289:42v°-43r° (1542)]
- land aan de Vorcuijl in Loven op de hoek van een straat en de Pelgromswech [GAT R291:24v°-25r° (1544)]
- land in Loven bij de Vorcuijl [GAT R292:4v° (1545)]

De naam Vorcuijl betekent zoveel als 'voorste kuil', d.w.z. de eerste leemkuil (zie: *Leemskuijlen* |451|).
Deze Vorcuijl moet gelegen hebben in Klein-Loven aan het Duncanhof bij de splitsing van de spoorlijnen naar 's-Hertogenbosch en Eindhoven.

702. VOSSENBEEMPT, DE

- after Broechoven bij Frans Dierck van Oerle [GAT R282: 6r°-6v° (1535)]

---

7 Het gedeelte van de Stevenzandsestraat tussen de Kruisvaardersstraat en de Slotstraat werd in 1960 bij de Piushaven gevoegd. In 1982 kreeg dit deel van de Piushaven, samen met het gedeelte van de Stevenzandsestraat tussen het Stuivesantplein en de Slotstraat, de naam Vendeliersstraat.

8 Voor de betekenis van *Nu* zie |519|.

Dit toponiem lag kennelijk in de buurt van de huidige Groenewoudstraat. De naam van dit toponiem heeft hoogstwaarschijnlijk niets te maken met de diersoort vos. Deze beemd was in de 16e en 17e eeuw eigendom van de familie Vos, later ook Voskens genoemd, die hoeven in pacht had die tot het goed Broechoven behoorden.

703. VOSSENBERCH, DE

- een moer aan de gemeijnt achter de Vossenberch [GAT R282:59v°-60r° (1535)]
- moerveld bij de Vossenbergh aan de gemeijnt en de landscheiding van Tilburg en Loen [GAT R284:38v° (1537)]
- stuk moer aan de Vossberch aan de gemeijnt [GAT R290:45r° (1543)]
- Opten VII^en^ Julij 1609 alnoch vercocht zeeckere gemeijnte, wesende heije, genoempt den Vosberch omme tot boodems te moeten laten liggen [GAT, Van Visvliet 741 fol. 23v° (1609)]
- een heiveld bij de Vosbergen [GAT, Rechterlijk Archief, R97, ongefol., blz. 89 (1736)]
- een parceeltie heijbodem groot een L^n^ geleegen ter plaatse genaamd de Vosbergh [GAT R490:1r°-4v (1790)]
- een parceel heijbodem voor de helft, gelegen ter plaetse genaamd den Vosberg [GAT R490:25v-29v (1792)]
- een parceel heijbodem groot vier loop^n^ ter plaatze aldaar genaamd den Vosberg, zuijd en noord de heijde [GAT R493:137v° (1802)]
- een parceel heiveld, groot zes Lopensen oft &^a^ ter plaatse genaamd Vosberg [GAT R494:27v° (1805)]
- une piece de Bruyère /:terre sterile:/ de la grandeur d'une lopense et demi située à Tilbourg au Vosberg tenant au sud et à l'occident à la commune de Tilbourg [GAT R467:38 (1811)]

De Vossenberch is een al zeer oud toponiem zoals blijkt uit een vermelding uit 1443 (Oisterwijkse protocollen [OP R153:34v° (1443)]): *moer aenden Vosberch inden gemeynten van tylborch tendens ad viam die ten Donghensche ghericht waert gheet.*

- moer in locum dictum Vosberch [OP R179:41v° (1473)]
- moer aen die Vosberch [OP R198:2v° (1493)]

Dit toponiem kan duiden op het voorkomen van vossen (Vulpes) ter plaatse. Mogelijk hadden ze hier in lage zandheuveltjes ('bergen') hun holen. Waarschijnlijker is echter dat het eerste naamsdeel terug gaat op *vors* of *fors*, 'gaspeldoorn' (*Ulex europeus*), met verlies van *r* vóór *s*, m.a.w. berg (verheffing) waarop gaspeldoorn groeide. Deze plant met zijn doorns lijkt veel op brem en is goed bestand tegen vraat door het vee.
Ook de mogelijkheid, gezien de enkelvoudsvorm 'vos' in de Oisterwijkse protocollen, dat het eerste naamsdeel terug te voeren is op *vōs* (mnl. *voos*), < germ. **fausa-* en **fauska-* (vgl. on. *fauskr*), 'vermolmd hout', kan niet worden uitgesloten. De ligging van de Vos(sen)berg in een moer, dat juist gevormd is door verrotting van plantaardig materiaal, maakt deze veronderstelling aannemelijk.
De Vossenberg lag ten noorden van de huidige Dongenseweg, oostelijk van de Heibloem en ten zuiden van de grens met Loon op Zand. Het huidige Industrieterrein Vossenberg I ligt ten zuiden van de Dongenseweg, tegenover de echte Vossenberg. Bij Zijnen (1760) heet hij *Vossenberg*, terwijl de kadasterkaart van 1832 de naam *Vos Berg* geeft. Op de topografische kaart (44G Dongen, 1988) staat de *Vosberg* vermeld even ten noorden van het *Zwartven*.
Kadastraal 1832: sectie F 2-83.

704. VROENT, DE

- beemd in Lievegoer tussen de Leijsloet en die Vroent [GAT R284:9v° (1537)]
- Item een heijbodemke groot een L^t^ ter plaetse in de Schooten, oost de vroente, west de Leij [GAT R526:176v° (1736)]

Vroent is afkomstig van mnl. *vroon-*, 'heilig, heer', vgl. mnd. *vrone*, 'de heer toebehorend', > germ. **frawan* met de betekenis 'aan de goden toebehorend', later

geseculariseerd tot 'aan de wereldlijke heren toebehorend'. Het toponiem draagt hier het pluraalsuffix *-t*. De betekenis van dit toponiem is dan: grond(stukken) van de heer. Oorspronkelijk waren dit uitgestrekte woeste gronden. In de 16e eeuw echter was de vroent gewoonlijk gemeijnt, onbebouwde, woest liggend land. De vroente of 'gemeijnt' omvatte niet alleen de dorpsweide, maar ook de bossen, de straten en het open plein binnen de dorpen.
De Vroent was dat deel van de Rielsche Heide dat ten zuiden van de Gilzerbaan en ten westen van de Donge gelegen was. Later draagt dit gebied de naam *Mijns Heren Vroent*.

705. VROUKENS ACKER

- akker bij de Bedbuer [GAT R290:27r°-27v° (1543)]

Deze akker lag in de Schijf. Op 15 mei 1507 wordt deze akker indirect genoemd als belending van *een stuck landts III lopens ut circiter begrepen gheleghen inde prochie van Tilborch in die Schijve tussen erffenisse den rector van onser vrouwen autaer inde kercke van Tilborch* [GAT R259:4r° (1507)]. Hieruit valt op te maken dat de akker zijn naam ontleent aan het feit dat hij toebehoorde aan het O.L.V.-altaar in de Heikese kerk. Aangezien het beneficie van dit altaar gefundeerd werd op 1 juni 1439 en daarmee de oprichting van het Maria-altaar, mag men veronderstellen dat dit toponiem niet ouder is dan van deze datum.

W

706. WAGENBOERT, DAT

- akker in Loven akker [GAT R289:9v°-10r° (1542)]

Een 'wagen' is een broek of moerasgebied. De naam hangt samen met mnl. *wac*, dat 'vochtig' betekent. Gezien het tweede naamsdeel *boert*, d.w.z. 'landzoom', moet dit stuk land op de grens van akkerland en broek gelegen hebben. Eveneens is het mogelijk, doch onwaarschijnlijk, dat deze akker qua vorm deed denken aan het achter- of zijschot van een boerenkar en dus welhaast trapeziumvormig zal zijn geweest.
Zie ook: *Die Crabben* |127|.

707. WATERLAET, DE

- land in die Lovensche ackeren aan een waterlaat bij de Hoghe Driessen [GAT R283:51v° (1536)]

Met deze waterlaat is de waterloop bedoeld die op de *Hoevel* |346| ontspringt, vervolgens met een wijde bocht naar het noorden en oosten stroomt en via *Enthoven* |178| en de *Armhoefse Akkers* ten slotte uitmondt in de Korvelse waterloop.[1]
Gezien de belendingen betreft het in de volgende vermelding weliswaar een ander stuk land, doch was dit wel terzelfder plaatse gelegen:

- stuk land genoemd de Waterlaet groot ca 2 lopensaet ter plaatse genaamd in Loven Acker, waar een gemeijne waterlaet tussen loopt [GAT R298:10v°-11r°,11v° (1552)]

708. WEECKEN ACKER, DIE

- akker in die Schijve bij de Vorsten Cruijswech [GAT R281:34v° (1533)]

Dit toponiem duidt op de kennelijk slappe bodem van deze akker: weke akker. Hij was gelegen op de hoek van de Korenbloem- en Van Dijck- c.q. Ruysdaelstraat.

709. WEERFFVENBOSSCHEN, DIE

Zie: *Die Wervenbosschen* |714|.

710. WEERKENS VELDT

- akker in Loven acker [GAT R289:9v°-10r° (1542)]

Deze akker wordt meerdere malen vermeld in de zogenaamde Oisterwijkse schepenprotocollen, o.a. in:

- land dweerkensvelt [OP R143:65v° (1420)]
- land dat weerkensvelt [OP R144:74r° (1422)]
- land in dat weerkensvelt [OP R144:87r° (1423)]
- land in dat weerkensvelt [OP R153:18v° (1443)]
- land dat weerkensvelt [OP R154:41r° (1444)]
- land dat Weerkensvelt [OP R165:15r° (1457)]
- land in locum dictum dat weerkensvelt [OP R165:29r° (1457)]

---

1 Zie ook: Putten, R. van, *Geologie en hydrologie van Tilburg*, 1992, blz. 22 (waterloop nr. 16) (onuitgegeven manuscript).

De afleiding van deze naam is onduidelijk. Het is verleidelijk in de naam een dimunitiefvorm van mnl. *weert*, 'waard', te lezen (het veld van de waard, diminutief *weertke*); waarschijnlijker is dat we de verklaring dienen te zoeken in mnl. *waert, weert*, d.w.z. laag liggend land, een gebied geheel of grotendeels omsloten door een beek of rivier, maar ook watervrij land in moerassig gebied. Deze tweede verklaring ligt het meest voor de hand.

711. WEIDEN VAN HULTEN, DIE

- beemd in die Coelhoeff aan Measdijck tussen de weiden van Hulten en die Leije [GAT R291:23v° (1544)]

De weiden van Hulten lagen in Klein-Tilburg in de *Bloeck* |37|.

712. WERFT, DE

- stuk land genaamd de Werft in die Schijve aan de Werft tussen de Werft en de Achterste Cruijswech [GAT R292:49r°-49v°,62v° (1545)]

Gelegen op het terrein waar nu De Regenboog ligt, tegenover de Watertorenstraat.
Deze akker wordt reeds vermeld in een Bossche akte van 1390 [BP 1178:284r°]:

- die Werft, acker in Corvel.

Zie: *Die Werft* |713|.

713. WERFT, DIE

- een acker die Werft [GAT R262:11r° (1510)]
- land in die Schijve aan de Werft en een zijarm van een waterlaat die Werft [GAT R279:28v° (1531)]
- land in die Schijve bij de Rijt aan een waterlaat die Werft [GAT R279:49v° (1531)]
- huis in die Rijt aan een waterlaat genoemd aen den Werft en een zijarm daarvan [GAT R280:41v°-42r° (1532)]
- Coppens acker in die Schijve aan de waterlaat de Werft [GAT R282:9v° (1532)]
- dat Haverlandt in die Schijve aan een waterlaat de Werft een zijde en een einde [GAT R284:25v° (1537)]
- land in die Schijve aan de Werft [GAT R286:42r°-42v° (1539)]
- land in die Schijve aan de Werft en de waterlaat die Werft [GAT R286:48v° (1539)]
- 2 stukken land in Tilburg achter Corvel aan de Werft [GAT R287:21r°-21v° (1540)]
- land aan de Werft in de Schijve [GAT R287:26v°-27r° (1540)]
- land in die Schijve aan de Werfft [GAT R287:51r°-51v° (1540)]
- 2 stukken land achter Corvel aan de Werft [GAT R287:71r°-71v° (1540)]
- land in de Schijve bij de Werft [GAT R288:67r°-68r° (1541)]
- land de Streep in die Schijve bij de Werft, t Dal in de Schijve aan de Werft aan een waterlaat [GAT R290:3r°-3v° (1543)]
- land in die Schijve aan de Werft [GAT R291:49r° (1544)]
- land genaamd de Werft tussen de waterlaat de Werft en de Achterste Cruijswech [GAT R292:49r°-49v°, 62v° (1545)]
- land in die Schijve bij de Vorste Cruijswech aan de Werft [GAT R294:13r°-13v° (1547)]
- stuk land groot ca. 3½ lopensaet ter plaatse genaamd die Schijve tussen een arm van een gemeijne waterlaet genaamd die Werft op die Vlasstraet een einde en een gemeijne akkerweg genaamd de Rijtsche Kerckwech ander einde [GAT R297:33r°-33v° (1551)]
- stuk land in die Schijve aan een gemeijne waterlaet genaamd die Werft [GAT R296:54v°-55r°,55r° (1596)]
- leengoet in de Schijve aen de Werfft [GAT R346:11v° (1600)]

Reeds in de Oisterwijkse schepenprotocollen komt de naam voor:

- aenden Werft after Corvel [OP R144:15r° (1423)]
- aenden Werft after een stede geheyten Corvel [OP R148:27r° (1433)]
- aenden Werft in die Scyve van Tilborch [OP R152:6v° (1440)]

De naam is ontstaan uit *werf*, 'wilg', (geslacht *Salix*) met achtervoegsel *-t* als restant van het germ. collectiefsuffix *-ithi-*. De betekenis van dit toponiem is dan: met veel wilgen,

wat aanduidt dat op een bepaalde plaats langs deze waterlaat veel wilgen stonden, m.n. waterwilg (*Salix caprea*) of grauwe wilg (*Salix cinerea*), die meestal niet groter worden dan een (hoge) struik en die men in West-Europa veelal langs beken of op lage gronden aantreft, stonden.

Het toponiem 'de Werft' duidde twee verschillende dingen aan.

- **Een streek**, ongeveer begrensd in het oosten door de Diepenstraat van de Akkerstraat tot aan de Bredaseweg, de De Regenboogstraat, het Watertorenplein en de Beukenstraat tot aan de fietsroute; in het noorden het fietspad tussen de Beukenstraat en de Ringbaan-West; in het westen de Ringbaan-West en de Korenbloemstraat tot aan de Ruysdaelstraat, en in het zuiden deze laatste straat tussen Korenbloemstraat en Diepenstraat.
- **Een waterlaat**, die in de bovenstaande streek de Werft ontsprong ter hoogte van café De Korenbloem op de hoek van de Ringbaan-West en de Bredaseweg. Vandaar liep hij naar de Watertorenstraat, boog dan af in noordelijke richting en liep over ca. 150 m evenwijdig aan de Beukenstraat om dan in noordwestelijke richting af te buigen, langs een niet meer bestaande weg over het terrein van de voormalige Nederlandsche Vlasspinnerij (later in gebruik bij Expeditiebedrijf Van Casteren) tot aan het Vervoercentrum, vandaar naar het fietstunneltje onder de Ringbaan-West en daarna rechtdoor in noordwestelijke richting tot aan Van Boxtel in de Beelaerts van Bloklandstraat.

  Vanhieruit liep hij dan iets ten zuiden van de huidige Wandelboslaan in westelijke richting naar het Wandelbos. Hij vormde daar de vroegere blauwsloot die door het Wandelbos stroomde, kruiste vervolgens de Reeshofdijk en opnieuw de spoorlijn, ging de Oude Warande in en liep ongeveer langs de spoorlijn weer westwaarts, boog bij de Zwartvenseweg naar het zuiden af, stak deze over en loopt nog immer door het gebied de *Oude Leije* onder de naam Oude Leije naar het westen naar de *Elf Buender* |**179**| om ten slotte in de Donge te stromen.

De Werft vormde de grens tussen *Rijt* |**583**| en *Schijf* |**610**|, tussen Rijt en *Herstal* |**316**| alsmede tussen Rijt en *Het Zand* |**730**|.

Ook na 1600 wordt de *Werft* nog genoemd:

- ackerland groot twee en een half Lopens in de Schijff aan de Werfft aldaar [GAT R481:1v°-5v° (1774)]
- door den grooten weg of straat tot aan 't begin van Corvel, van daar ten westen door den akkerweg of spoor loopende langs de Werf heen tot het tweede spoor dat aldaar van 't Hagelkruis aan de regterhand inkomt [Tiendklampen, Schijf 4 (1778)]
- in de Reit aan de steede van Doctor Mutsaers, en aldaar in het spoor, dat van de Oostzyde van dito steede loopt, langs de Werff en vooraan in Corvel inkomt [Tiendklampen, Schijf 5 (1778)]
- in de Werff ter plaatse daar de waterloop van die zelve naam zyn begin neemt, aldaar in 't spoor of akkerweg, door of langs dat spoor, tot in Corvel [Tiendklampen, Schijf 6 (1778)]
- langs die Melkpad, tot dat men komt in het spoor of akkerweg dat van agter uit den Berkdyk na de Werff loopt [Tiendklampen, Schijf 6 (1778)]
- in de Reit aan de steede van Doctor Mutsaers, van daar door het spoor of akkerweg, dat door de aansteede loopt, tot in de Werff, over het Schoor, tot daar de waterloop heft of zyn begin neemt [Tiendklampen, Schijf 7 (1778)]
- een parceel ackerland groot vier loopensaten ofte daar omtrent ter plaatse de veldhoven, aldaar in de Schijff aan de Werft, oost de waterlaat, west een mistwegt [GAT R490:36r° (1792)]
- een parceel ackerland, groot circa vijff loop^{n} gelegen aan de Werft [GAT R492:21r°-22r° (1797)]
- een parceel ackerland groot 5 lop^{t} aan de Werft [GAT R492:44Br (1797)]
- een parceel ackerland groot 3½ lop^{n} geleegen in de Schijff ter plaatze de Werff [GAT R493:97r° (1801)]
- een zeker parceel land gelegen aan de Werft groot ontrent zes en zestig ares /twee loopen/ [GAT R494:53r° (1806)]

714. WERVENBOSSCHEN, DIE
(Ook: Die Weerffvenbosschen)
- moer, heide en weide aan die Bunten omtrent die Wervenbosschen [GAT R286:25r° (1539)]
- beemd aan die Werfvenbosschen [GAT R287:36v° (1540)]

Wervenbosschen wil zoveel zeggen als: wilgenbossen. Het eerste naamsdeel bevat het mnl. *werf*, 'wilg' (*Salix asprea*). Ze waren gelegen aan de *Landscheiding* |**427**| in de buurt van de samenvloeiing hiervan met de Donge.
Zie ook: *Die Bunten* |**84**| en *Die Eerffbosschen* |**174**|.

715. WESTERWIJCK
(Zie: *Broechoven* |**73**|.)

716. WIERINCKSTRAET, DE
- beemd achter de Elsbeempt aan die Wierinckstraet [GAT R292:65v°-66v° (1545)]
- beemd op die Maeijen en die Wierickstraet [GAT R294:45r°-46r° (1547)]
- beemd aan die Landscheijding aan de Wierickstraet naar Wierick Willems [GAT R294:46r°-47r° (1547)]
- een stuck beempt int geheel veerthien loopensaeten ter plaetse genaemt de Lange Hoeven streckende metten eenen eijnde aende Lantscheijdinge tusschen Tilborch ende Gilse, ende metten anderen eijnde aen de Wierickstraet [GAT R365:156 (1657)]

De Wierinckstraet is mogelijk vernoemd naar de GN Wierinck. Deze naam is samengesteld uit het suffix *–(l)ing*, dat geslachtsverband aanduidt in mannelijke lijn, en de PN Wier (< Widhard), en betekent zoveel als: de afstammelingen/lieden van Widhard. Dit lijkt te worden bevestigd door de derde vermelding, waar duidelijk sprake is van een Wierick. Nog in de 16e eeuw heeft een Wienrick vanden Haenenberghe alias Wienrick van Ghilse hier bezittingen. Hiermee dienen we dan dit toponiem te rangschikken onder de groep van dijken en wegen die vernoemd zijn naar de eigenaar van een stede of hoeve waarheen deze wegen gewoonlijk leidden, vgl. o.a. *Bacx Dijck* |**14**|, *Peter Beijendijk* |**554**|, *Willemsdijck* |**719**|.
Een andere denkbare verklaring kan zijn dat het eerste deel van het naamsdeel *wierinck* gelezen dient te worden als: *wi-jer*, zodat het een vorm is van *wier, wijer, wouwer*, d.w.z. een visvijver of molenvijver, meestal een kunstmatige waterplas. Opvallend is dat daar vlak bij het *Wouwenbroeck* |**727**| en de *Wouwenbroecksloet* |**728**| zijn gelegen.
Deze straat bestaat nog steeds (Wierikstraat, gelegen op het grondgebied van Gilze en Rijen) en loopt van de Langendijk (vanaf de Donge) richting Rijen.

717. WIJNSTUCK, DAT
(Ook: Dat Vijnstuck)
- land in die Schijve bij de Bedbuer aan de weg naast de Bedbuer [GAT R280:9r°-9v° (1532);R290:27r°-27v° (1543)]

De naam kan afgeleid zijn van het mnl. *winne*, dat 'weide, omheind stuk land voor het vee' betekent, en samenhangt met het mnl. *winnen*, 'bewerken, bebouwen'.[2]
Een andere mogelijkheid is dat de naam samenhangt met *pijn*, waarbij een ontwikkeling van *p* > *v* verondersteld wordt. De naam van dit toponiem kan dan geduid worden als

2 Trier, J., 'Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur', (no. 66, 1942), blz. 251 gaat uit van 'winne' als omheind stuk land voor het vee. Hij verbindt dit dan met het os. en ohd. *wini*, oe. *wine* en het oiers *fine* ('verwantschap, stam, familie') uit het begrip der dinggemeenschap, die als afgebakende ruimte van de dingvergadering op hetzelfde grondbegrip (omheining) kan teruggaan.

'stuk land van de *Pijn*', d.w.z. waar rechtspraak (en terechtstellingen) plaatsvindt (-vinden). *Pijn*, mnl. *pînighen*, 'straffen, pijnigen', of oudere mnl. vorm *pînen*, ten dele uit mlat. *penare*, 'straffen'.
Een derde mogelijkheid ten slotte is dat we hier te maken hebben met een oorspronkelijk *wijnt* (nnl. *wind*, met verlies van de *d* vóór *s*. De betekenis is dan zoveel als: het windstuk, hetgeen enerzijds kan duiden op een winderig stuk land, anderzijds op de mogelijkheid dat hier ooit een molen heeft gestaan. Deze laatste mogelijkheid lijkt te worden bevestigd door een oorkonde van 16 oktober 1310, waarin Gerard genaamd van Esghe aan Henric genaamd Bac van Westilborg ten behoeve van de abdij van Tongerlo een jaarlijkse erfpacht van 7 mud rogge verkoopt. Hierbij wordt bepaald dat 3 mud rogge betaald wordt uit de goederen van Henric genaamd van der Heyden en 1 mud rogge *de medietate molendini consistentis in Westilborch iuxta cimiterium ibidem* (uit de helft van een molen gelegen in Westtilburg naast het kerkhof aldaar).[3] Volgens de vermelding was dit stuk land gelegen in de Schijf (bij de *Bedbuer* |16|), waarvan de betekenis zoveel is als Bedehuis. We mogen gevoeglijk aannemen dat rond dit bedehuis (= kerk) een kerkhof gelegen heeft; in dat geval klopt de aanduiding in de akte van 1310 met de ligging in de vermelding.

718. WIJNTMOELEN VAN CORVEL, DIE
(Ook: Die Wijntmoelen in de Schijve)
- de Verloren Cost bij de Wijntmoelen op Corvel [GAT R290:6v°-7r°,7v°-8r°,8r°-8v° (1543)]
- land in die Schijve bij die Wijntmoelen van Corvel [GAT R290:12r° (1543)]
- land t Bosch in Corvel in die Schijve omtrent de Wijntmoelen [GAT R290:41v° (1543)]

Zie ook: *Die Corvelsche Moelen* |122|.

719. WILLEMSDIJCK, DIE
- willemsdijck in die schijve [GAT R263:15v° (1511)]
- lopensaet landts gheheyten die Scipvliet ghelegen aldaer aen Willemsdijck [GAT R263:16r° (1511)]
- land in die Schijve bij Willemsdijck tussen Pijlijsers en een kerckwech op de hoek van die weg en de dijk [GAT R279:21v°,22v° (1531)]
- land in die Schijve bij Willemsdijck [GAT R279:30v° (1531)]
- land in die Schijve after Willemsdijck [GAT R282:39r° (1535)]
- land en weide in die Schijve bij Willemsdijck [GAT R285:25r°-25v° (1538)]
- land de Dijckacker in die Schijve aan Willemsdijck [GAT R288:40r° (1541)]
- land in die Schijve aan Willemsdijck [GAT R289:40r°,45v° (1542)]
- Lijske Goijaertacker aan Willemsdijck [GAT R290:27r°-27v° (1543)]
- de Maesacker in die Schijve omtrent de Willemsdijck [GAT R291:50v° (1544)]
- akker in die Schijve aan de Willemsdijck [GAT R293:27v°-28r° (1546)]
- stuk land groot ca. 4 lopensaet, 1 vierdevaetsaet en 3 roeden in het vierkant of zo groot en klein als dat gelegen is ter plaatse genaamd in die Schijve aan Willemsdijck waar een waterlaat tussendoor gaat [GAT R296:22v° (1550)]

Deze dijk is naar alle waarschijnlijkheid genoemd naar Willem Pijlijsers, die in het begin van de 16e eeuw eigenaar van de *Hoeve aan de Heerstal* |340| was.
Met deze dijk is het noordelijk deel van de latere Pijlijserstraat bedoeld, terwijl de voormalige Industriestraat de kerkweg was die in de derde vermelding wordt genoemd.

---

3 Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*, dl. I, 2, no. 831.

720. WILLICH ACKER, DIE

- akker in de Schijve bij de Rijt [GAT R279:48v° (1531)]

De naam betekent 'wilgenakker'. Omdat hij niet 'Werf(t)acker' heet, zal de naam in de 16e eeuw nog niet zo oud zijn geweest. Deze akker lag in de buurt van de *Werft* |**713**|.

721. WILLICH ACKER, DIE

- de Willichacker in die Hasseltsche ackeren [GAT R288:53v° (1541)]

Voor de betekenis van dit toponiem zie: |**720**|; of heeft men in dit geval met deze naam willen aangeven dat hij een goede opbrengst voortbracht: de gewillige akker?

722. WINDACKER, DE

- akker aan het Laer [GAT R289:44r°-44v° (1542)]

De naam van deze akker lijkt aan te geven dat hij tamelijk onbeschut lag, maar niet uitgesloten mag worden dat het een goed renderende akker was (win-akker), ofwel dat hij omsloten was met een haag met wilde wingerd (haagwinde, *Calystegia septum*, of akkerwinde, *Convolvulus arvensis*).

723. WITTENACKER, DE

- land van 8 lopensaet in de Stockhasselt [GAT R282:47r° (1535)]
- 6 lopensaet groot in die Creijenvensche ackeren [GAT R288:32v° (1541)]
- land tussen dat Creijenven en de Stockhasselt met recht van tochten en wegen over de Wittenacker [GAT R288:62r° (1541)]
- groot ca 8 lopensaet in die Stockhasselt [GAT R291:57r° (1544)]
- land van 8 lopensaet in die Stockhasselt [GAT R292:43v°-44r° (1545)]
- stuk land genaamd den Witten Acker groot ca 8 lopensaet ter plaatse genaamd in die Stockhasselt [GAT R297:91v°-92r° (1552)]

Mogelijk hangt de naam samen met begroeiing met *wide, wijde* = 'teenwilg' in de onmiddellijke nabijheid van deze akker. Later werd de naam (volksetymologisch) geassocieerd met 'wit'. Vgl. *Die Roetschenacker* |**592**|.

Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat de naam samenhangt met het gewas dat er vroeger wellicht op werd verbouwd, namelijk *weit*, 'boekweit' of 'tarwe'. Vgl. *De Corten Witten Acker* |**117**|.

Deze akker was vermoedelijk oorspronkelijk een onderdeel van een grotere akker met dezelfde benaming (zie |**724**|).

724. WITTENACKER, DE

- land van 3 lopensaet in de Stockhasselt [GAT R286:67r° (1539);R289:43v° (1542)]
- land van 3 lopensaet [GAT R291:59r°-59v° (1544)]

Deze akker wordt in de Oisterwijkse protocollen genoemd als liggend:

- den Wittenacker aen die Stockhasselt [OP R144:4v° (1423)]
- den Wittenacker aen die Stockhasselt aen de waterlaet die Zoe [OP R152:40v° (1440)]
- land den Wyttenacker aende Stockhasselsche straet optie Watersoe [OP R163:25r°]

Voor verklaring van de naam zie: *De Corten Witten Acker* |**117**| en het voorafgaande lemma. Een bloemrijkere verklaring van de naam is die van Mandos, die de naam in verband wil brengen met rondwarende witte wiven, dit op grond van het feit dat het volksgeloof ze steeds in verband bracht met prehistorische plaatsen.[4]

---

4 Mandos, H., en M. Mandos-van de Pol, *De Brabantse spreekwoorden; uitdrukkingen in Brabant gebruikt en opgetekend*, 1988.

De Waterzoe is het verlengde van de *Bedbuer* |**16**|. Ze loopt achter het kasteel |**633**| door, steekt dan ten westen van de huidige Van Hogendorpstraat de *Hasseltschestraet* |**254**| over en buigt af naar de *Stockhasseltsche straet* |**644**|.
Kennelijk is de Wittenacker oorspronkelijk zeer groot geweest; hij was gelegen tussen de Stockhasseltsche straet en de *Creijenvenschestraet* |**133**|, ten zuiden van de *Heijningen* |**294**| en ten noorden van de *Hasseltsche ackeren* |**253**|, en is door vererving later opgedeeld in meerdere stukken, die alle de naam Wittenacker bleven dragen.

725. WOUTER BEERTEN ACKER, DIE
(Ook: Dat Wouter Beertenland)
- gelegen in de Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R281:24v°,42v°-43r° (1533)]
- Wouter Beertenland in die Berckdijck buiten de Dreijboem aan de gemeijnt [GAT R286:53v° (1539)]

De naam is duidelijk: de akker van Wouter Beerten.

726. WOUTER BEERTENLAND, DAT
(Zie: *Die Wouter Beerten acker* |**725**|.)

727. WOUWENBROECK, DAT
- den wouwe broeck [GAT R263:5v° (1511)]
- beemd in Dalem aan Wouwenbroeck [GAT R281:8v° (1533)]
- beemd in Wouwenbroeck [GAT R281:10v° (1533)]
- beemd aan dat Wouwenbroeck naast de Abt van Tongerlo [GAT R282:39v° (1535)]
- beemd in Dalem aan dat Wouwenbroeck [GAT R286:24r° (1539);R287:10v° (1540)]
- beemd int Ghilsche Broeck aan dWouwenbroeck [GAT R288:35v° (1541)]
- beemd in Dalem aan dat Wouwenbroeck [GAT R292:68r° (1545)]
- beemd tussen de Elsbeempt en dat Wouwenbroeck aan sLangen Sloet [GAT R294:35r°-35v° (1547)]

Het Wouwenbroeck lag bij *Dalem* |**147**| bij de *Elf Buender* |**179**|. De naam Wouwenbroek geeft al aan dat het hier om broekland gaat. Het woord *wouwen* kan samenhangen met *wouwer*, gezien de ligging van een *wierinckstraet* |**716**| in de nabije omgeving. Probleem is echter dat het woord uitgaat op *-n* en niet op *-r*. Gezien dit laatste is het mogelijk dat we 'wouw' hier moeten verklaren aan de hand van mnl. *wîwe, wûwe, wouwe*, wat 'roofvogel' betekent.[5]

728. WOUWENBROECKSLOET, DE
(Ook: Die Wouwensloet)
- beemd in Dalem aan de Wouwenbroecksloet [GAT R286:23v° (1539);R287:57v° (1540)]
- de landscheiding genaamd de Wouwensloet [GAT R299:54v°-55r° (1553)]

Dit is de *Landscheiding* |**427**|.

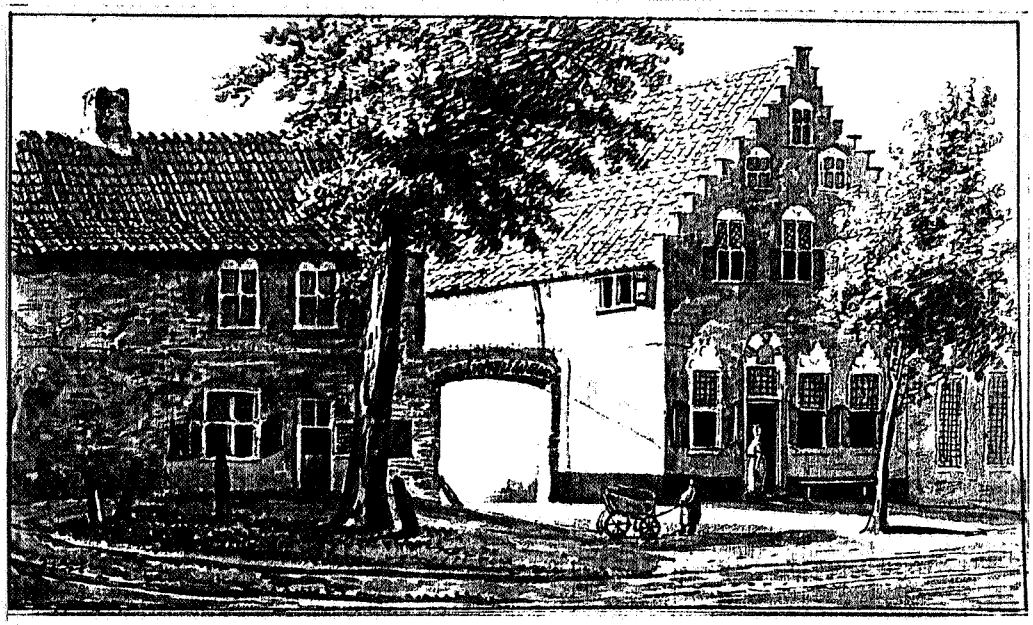
729. WOUWERHOF, DE
- weiland genaamd de Wouwerhof in die Hasseltsche ackeren [GAT R291:55r° (1544)]

De naam duidt op een visvijver of wouwer < lat. *vivarium*. Het woord werd reeds in de Romeinse tijd ontleend als mnl. *wîer, wûwer, wouwer*. Het lat. woord zelf is afgeleid van *vivus*, 'levend', en gaf aanvankelijk een plaats aan waar levende dieren werden gehouden.

---

5 Vgl. rode wouw (*Milvus milvus*) en zwarte wouw (*M. migrans*) die vroeger in deze streken eveneens voorkwamen.

In de Oisterwijkse protocollen komt dit toponiem voor als:
- lant inden Wouwerhof [OP R157:12r° (1449)]
- lant Wouwerhoff in de Hasseltecker [OP R260:16v° (1556)]

De westzijde van de Heuvel in 1832 met 15e en 16e-eeuwse bebouwing. Links het huis 'Een Swaen'. Dit huis werd in de eerste helft van de 16e eeuw bewoond door Laureijs Henrick Zwijsen, toen president-schepen.

Z

730. ZAND, HET

- t sant [GAT R261:22r^{o} (1509)]
- huis en grond opt Zant [GAT R279:9r^{o},9v^{o} (1531)]
- land en grond opt Zandt [GAT R282:24r^{o}-24v^{o} (1535)]
- huis opt Zandt [GAT R282:24v^{o}-25r^{o},25r^{o},25v^{o} (1535)]
- huis en grond opt Zandt [GAT R282:63r^{o}-63v^{o} (1535)]
- heiveld opt Sant [GAT R284:36r^{o} (1537)]
- huis op het Sant [GAT R285:5v^{o} (1538)]
- heide genaamd die Bergen in die Rijt bij t Sandt [GAT R285:43r^{o} (1538)]
- huis en land opt Zandt [GAT R285:45r^{o} (1538)]
- heiveld op het eind van die Rijtstraet aan t Zandt [GAT R288:53r^{o} (1541)]
- huis en erf op het Zandt [GAT R290:11v^{o}-12r^{o} (1543)]
- huis aan die Rijt op het Zandt [GAT R295:29v^{o}-30r^{o} (1549)]
- een parceel schaarbosch groot twee loop^{n} ter plaatse genaamd het Zand, aldaar oost de wegt [GAT R490:1r^{o}-4v (1790)]
- een parceel bosch of houtwasch groot een Lop^{n} ter plaatse de Rijt op 't Zant, west de gemeente [GAT R493:122r^{o} (1801)]
- item een parceel bosch groot drie quart lopensen op het Zant, west een mistweg [GAT R494:28v^{o} (1805)]

Zand, mnl. *sant*, ohd. *sant*, os. *sand*, oe. *sond*, ne. *sand*, afkomstig uit een grondvorm **samda-*, mogelijk een paleo-europees substraatwoord. Het woord geeft onder andere een tegenstelling tot 'weide', 'benut land' weer, namelijk een woeste bodemgesteldheid, in dit geval onbebouwd land.
Het Zand was en is het gebied begrensd door:

- *Rijt* |**583**| in het zuiden,
- de *Hoeven* |**349**| (huidige Reitse Hoevenstraat) in het oosten,
- de huidige Rueckertbaan in het noorden,

doch de kern werd gevormd door een groepje boerderijen op de kadasterkaart van 1832 aangeduid als *Het Zand*. Op de kaart van Zijnen (1760) is het *Sant* evenals op de kadasterkaart gelegen ten noorden van de waterloop *de Werft* |**713**| ter hoogte van de huidige Beneluxlaan, Le Bourgetstraat en Luchthavenlaan.
Kadastraal 1832: sectie G 73-74 en 80-81. Thans de naam van een uit de jaren '50 en '60 daterende stadsuitbreiding.

731. ZANDTACKER, DIE

- die Sant acker [GAT R261:22r^{o} (1509)]
- akker in het Zant [GAT R279:9r^{o} (1531)]
- akker int Ghilschot [GAT R282:24r^{o}-24v^{o},24v^{o}-25r^{o} (1535)]
- land de Zandacker in dat Gilschot aan die Rijtschestraet [GAT R285:5v^{o} (1538)]
- in het Ghilschot aan de straat [GAT R290:11v^{o}-12r^{o} (1543)]

Zie: *Dat Ghilschot* |**208**|.

732. ZANSCHE HECKEN, DAT

(Zie: *Dat Santsche Hecken* |**602**|.)

733. ZANSCHE LANDT, HET

- akker in Corvel Acker aan de Heerbaen [GAT R289:16v°-17r°,17r°-17v°,19r°-19v° (1542)]
- 4 stukken erf gelegen in de parochie van Tilborg ter plaatse genaamd te Corvel en in Corvel acker in alle grootte als deze drie stukken erf aan elkaar rakende en het vierde stuk daar apart gelegen zijn, het eerste stuk genaamd die Streep aldaar, het tweede en derde stuk genoemd ander zijde, die Poelstraat ander einde, met het stuk genaamd Nijuwe Bocht gelegen aldaar, het derde stuk genaamd 't Sandsche land gelegen aldaar, het vierde stuk erf in weiland liggende genaamd de Poel gelegen te Corvel tussen de Corvelsche straet een einde, die Poelstraet ander einde en daartoe 's-Heren schouwen van Corvel acker en van de waterlaat lopende door het vierde stuk erf zal onderhouden naar oude gewoonte en ook dat deel als men schuldig is te onderhouden van het hek hangende te Corvel aan die Schijve bij Lijnke Beerten [GAT R297:26r°-26v° (1551)]

Eveneens reeds in de Oisterwijkse protocollen vermeld:

- land int Zantsche lant after meeus gaershof vanden Zande [OP R143:9v° (1418)]
- land in dat Zantsche lant after Corvel optie heerstrate [OP R146:9v° (1429)]

Dit toponiem heeft gelegen bij de *Heerstrate* |**267**| naar Goirle, in de nabijheid van de *Poelstraet* |**560**|. Het *Zansche Land* was een akkergebied dat deel uitmaakte van de *Corvel Ackeren* |**121**|, en dat ten noorden, zuiden en oosten van de heerbaan, en ten noorden van de *Venackeren* gelegen was.

734. ZEEPTEN, DIE

- moer, beemd en heide in die Zeepten aan die Leije bij Lievegoer [GAT R286:12v°,13r° (1539)]
- heide, weide en moer in die Zeepten aan die Leije [GAT R295:39v°-40r° (1549)]
- Alnoch ontfanck vande parcheelen voor de Zeepten tot behouff vanden kercke vercocht opten iersten decembris 1595, beginnende van Lievegoir nae Riel toe aen, ende en sullen deselve parcheelen nijet moghen ingegraven worden [GAT, Van Visvliet 741 fol. 5v° (1595)]

In de 18e eeuw wordt dit gebied aangeduidt als *de Sieppen*:

- Item een parceel Heybodem, groot drie Loopensaeten ter plaetse genaemd de Sieppen, aldaer oost de gemeente van Tilborg, zuijd Hendrik Snellen, West Norbart van Groenendael en noord Jan Mutsaers [GAT R510:31r° (1789)]

Op de kadasterkaart van 1832 heet dit gebied *die Sipten*; het werd begrensd door:

- de Donge (deze heet hier nog de Oude Leij) in het oosten,
- de huidige Gilzerbaan in het noorden, en
- de Rielse Heide in het westen.

Op de huidige topografische kaart (50E, Gilze 1980, coördinaten: 395.250-395.750/127.750-128.375) heet dit gebied *de Sijsten*.

De naam zou afgeleid kunnen zijn van het mnl. *sepe*, 'zeepkruid' (*Saponaria officinalis*) gevolgd door het collectiefsuffix *-ithi-*, verkort tot *-t*. De betekenis van dit toponiem luidt dan: plaats waar veel zeepkruid groeit. Zeepten is dan een meervoudsvorm van Seept.

Zeepkruid is een vrij algemene overjarige plant die groeit op zandgrond, tussen het gras, op lichtbeschaduwde en ietwat vochtige plaatsen, bij voorkeur langs beken en riviertjes. De wortelstok en in mindere mate ook de bladeren zijn rijk aan saponine, een stof (glucoside) die in water schuimt. De plant werd vroeger gebruikt en daartoe ook gekweekt voor het wassen van wollen stoffen.

Waarschijnlijker is echter dat we hier te maken hebben met de mnl. waternaam *sipe*, die wijst op druppelende, sijpelende stroompjes water, met een locatiefsuffix (plaatsbepalend suffix) of collectiefsuffix *-t*. Klaarblijkelijk welde hier water uit de bodem op, dat door het moer naar de Leije afvloeide.

Opvallend is dat in de Oisterwijkse schepenprotocollen dit gebied nog wordt aangeduid zonder de pluralisuitgang *-en* en enkel met (waarschijnlijk) het collectiefsuffix. Dit toont

aan dat in de loop van de 15e eeuw de functie en betekenis van dit suffix verloren ging; men voelde dit niet meer als een meervoudsvorm, maar beschouwde het als een deel van de stam.

- weydevelt in die zeept [OP R152:46r° (1440)]
- hereditas die zeept neven swyttenschoet neven meerlant ter stede geheyten bij Riel [OP R153:30v° (1443)]

Nu maakt dit gebied deel uit van het Tilburgse waterwingebied.

735. ZEGERS HUIS, HET

- die Zegers huijs [GAT R262:22r° (1510)]
- land in die Heijdsijde aan die Zegers Huis aan de gemeijnt [GAT R279:52v° (1531);R280:37r° (1532);R281:los blad 31r°,31r° (1533)]
- huis in die Zegers Huise [GAT R288:51v° (1541)]
- huis aan Zegers Huis [GAT R292:82v°-83r° (1545)]
- huis en heide in die Heijdsijde aan Zegers Huis [GAT R294:8r°-8v° (1547)]

Volgens [GAT R298:92r°-92v° (1553)] lag Zegers Huis bij Sint Quirijn Stock.

De betekenis van dit toponiem is: huis van Zeger (Sicher), een oude germaanse mansnaam. Op 25 mei 1350 gaf *Wyllem van Ghestel, clercke, tvintech bunre heyden inder prochien van Westilborch gheleghen aenden Vroens berch ghiftechte, ende gaf Segheren Roede Gheraerts soen van hem in enen recht erfrecht the besitten, the hebben ende the behouden.*[1]

Dit huis behoorde in de 14e eeuw toe aan Zegher Gheenen 'dictus Rufus' (genaamd de rode), wiens nakomelingen aangeduid werden als Rode Gerits of Rode Gheenen. Nog aan het eind van de 16e eeuw staat dit huis als zodanig bekend:

- heyvelt ter plaetse zegershuijs [OP R291:39r° (1596)]

736. ZOE, DIE

- waterlaet die zoe neven die langacker in die teetenbraeck [OP R143:19r° (1419)]
- optie zoe aen die hasselt aen die teetenbraeck [OP R147:13r° (1430)]

Een zoe of zooi is een waterlaat. Het betreft hier de waterlaat die in het Zand hief ter hoogte van de Mokmerstraat en vervolgens naar de *Tongerlose Hoef* stroomde. Bij de Reitse Hoevenstraat boog hij naar het noorden af, stroomde evenwijdig aan deze straat, kruiste haar weer ter hoogte van de Ignatiusstraat, liep door de *Teetenbraeck* |**654**|, onder de *Hasselt* |**251**| door naar de oostzijde hiervan, boog vervolgens weer af naar het westen naar de *Creijenvenschestraet* |**133**|. Ten noorden van de Hasselt wordt ze *Sloprijt* |**620**| genoemd.[2]

737. ZWALU, DIE

- akker die zwalu in die Langhstraet in de Hasselt [GAT R286:25v° (1539)]

In het Oisterwijks schepenprotocol wordt vermeld:

- een stuck erffs die swaluwen [OP R200:30v° (1495);R218:36v° (1514)]

Deze akkers zijn:

---

1 Erens, M.A., *Oorkonden van Tongerlo*, dl. 1, no. 954.

2 Zie ook hoofdstuk 3, 'De Tilburgse waterlopen', no. 12, 'De Sloprijt'.

- mogelijk genoemd naar de vogelsoort zwaluwen, mnl. *sweluwe*, *swaluwe*, os. *swala*, ohd. *swalwa* > nhd. *schwalbe*, oe. *swealwe* > ne. *swallow*, < germ. **swalhwō* of **swalwō*. Dit is echter onwaarschijnlijk.
- Ofwel een vervorming van *swele* (ww. *swelen*), dat 'afgemaaid gras, hooi' betekent, en waarbij de uitgangs *-e* stemloos was en klonk als een sjwa. Dit woord is afkomstig van *sel/zel* (> *zaal*), dat een land aanduidt dat drassig is en blijft ondanks ontwatering. Later ging het woord *zaal(de)* over op het akkerbed zelf of bedoelde men er een gedeelte van een weiland mee tussen grippen (greppels). Een dergelijke zaalde bestond gewoonlijk uit een aantal ploegsneden, varierend al naargelang de vochtigheid van de bodem.[3] In de onmiddellijke omgeving van de eerste akker of het eerste weiland stroomde de *Sloprijt* |**620**|.
- Aannemelijk is dat het woord *swaluw* teruggaat op een vorm *sweluw*, 'bleekgeel, flets, vuil'. Indien een *w* na een consonant stond, kon een dubbel paradigma ontstaan, omdat in de auslaut de *w* in het owgm. *-o* = mnl. *-e* werd, in de inlaut echter tussen consonant en *w* zich een svarabhaktische vocaal van een onbepaalde kleur ontwikkelde, die in de jongere taal, onder invloed van de spelling met *u*, als */y/* uitgesproken werd. De klankwettige ontwikkeling van *swaluw* is dan: mnl. *swēle* < **swĕlo* < **swĕlw*; gen. sg. *swelewes, sweluwes* < **swelwes*. De naam van het toponiem wijst dan op de kleur van de akker: vaalgeel, hetgeen duidt op een tamelijk jonge ontginning.
- Wellicht gaat het eerste lid terug op onl. **swel*, dat 'heuvel, verheffing' betekent.

Waar de erfenis uit de vermelding in de Oisterwijkse schepenprotocollen gelegen was, is niet bekend.

738. ZWARTENBERCH, DIE

- zwarte berch [GAT R262:1r° (1510)]
- akker in de Schijve aan de Molenstraet [GAT R280:49r° (1532)]
- land in die Schijve aan de Molenstraet [GAT R281:5v°, 42r°-42v° (1533);R283:42r° (1536)]

In de Oisterwijkse protocollen wordt dit toponiem vermeld als:

- land juxta locum dictum den zwartenberch [OP R149:30r° (1435)]

Deze akker lag vermoedelijk aan de huidige Paterstraat of Nieuwstraat, doch vermoedelijk aan de laatste, in het *Haringseind*. Gezien de naam kan deze akker in de nabijheid van een, al dan niet reeds verdwenen, grafheuvel die uit plaggen opgeworpen was, gelegen hebben. Maar waarschijnlijker is dat het om een kunstmatig opgeworpen heuvel met een ander doel gaat.

Zie ook: *Die Molenstraet* |**500**|.

739. ZWARTLAER, HET

- beemd in de Gagelvelden op de Oude Leije [GAT R292:29r°-29v° (1545)]

Mogelijk is *zwart* een vervorming van *swat*, een 'strook afgemaaid gras'; de oorspronkelijke naam was dan waarschijnlijk *swatlaer*. Het gaat hier om een beemd, en laar is wel een vreemde naam hiervoor! Zwart is dan ontstaan door epenthese van *r* vóór *t*.

In de Oisterwijkse protocollen is sprake van:

---

3 Buiks, Chr., *Teteringen*, (Noordbrabantse Plaatsnamen, Monografie 3), uitg. Brabants Heem, Waalre, 1990, blz. 222.

- beempt dat Swartlaer aen onser vrouwendijck [OP R150:3r° (1436)]

welke dijk op *Broechoven* |73| lag, aan de *Oude Leije* |538|, hetgeen de mogelijkheid opent dat *swart* teruggaat op *swet*, dat grenssloot betekent (zie ook: *Die Zwartrijt* |740|). In dat geval betekent het toponiem zoveel als: laar aan de grenssloot. Inderdaad vormt de Oude Leije hier de grens tussen Tilburg enerzijds en Goirle en Hilvarenbeek anderzijds.
Zie: *De Gagelvelden* |193|.

740. ZWARTRIJT, DIE

- Loven omtrent die Swartrijt [GAT R262:25r° (1510)]
- waterlaat in de Heijdsijde bij de Ruijbraecken die naar de Zwartrijt gaat [GAT R282:59v°-60r° (1535)]
- land de Nuwelije in Loven bij de Zwartrijt [GAT R283:51v° (1536)]
- huis in Loven op die Zwartrijt tussen de Pelgromstraet en de Heerbaen [GAT R284:27v° (1537)]
- heideveld in Tilburg en Enschot op die Zwartrijt tussen de Ruijbraecken en de Heerbaen [GAT R284:28r° (1537)]
- beemd genaamd Davoert op die Zwartrijt [GAT R286:los blad 64r° (1539)]
- huis op die Zwartrijt op de kruising van de Zwartrijt en de Pelgromswech, tussen deze en de Heerbaen [GAT R287:53v°-54r° (1540)]
- beemd Davoert in Tilburg en Enschot aan de Zwartrijt en een weiland de Bijster [GAT R289:8r°-9v° (1542)]
- land de Streep in het Sonderlock op die Zwartrijt [GAT R289:11r°-11v° (1542)]
- weide de Bijster op de Zwartrijt [GAT R289:9v°-10r° (1542)]
- land in Loven op die Zwartrijt [GAT R291:24v°-25r°,53r° (1544)]
- de Zwartrijt bij de Ruijbraecken [GAT R292:32v° (1545)]
- huis in Loven in die Broeckstraet op de Zwartrijt [GAT R293:7r° (1546)]
- akker de Huffelen aan de Pelgromswech aan de Zwartrijt [GAT R293:7r°-7v° (1546)]
- huis in Loven in de Broeckstraet [GAT R293:8r° (1546)]
- land de Bieshof aan de Pelgromswech en de Zwartrijt [GAT R293:52v° (1546)]
- huis in Loven tussen Pelgromswech en Heerbaen aan de waterlaat de Zwartrijt [GAT R294:50r° (1547)]
- huys aen de Broeckstraet bij de Swartrijt [GAT R349:78 (1613)]
- Item noch een parcheel saeijlants geheijten den heffelinge vier lopensaeten ofte daer ontrent groot sijnde, gelegen binnen de prochie ende plaetse voors:, aldaer tusschen erffenisse d'Erffgenaemen henrick niclaessen van Beeck suijtwaerts den Pelgerwech noortwaerts, denis Gerit andriessen van Broechoven west ende de Swartrijdt oostwaerts [GAT R371:35r°-37v (1670)]
- door de straat na de Swartryt [Tiendklampen, Heikant 4 (1778)]
- ten zuiden langs die limieten den waterloop de Swart ryt [Tiendklampen, Heikant 5 (1778)]
- in de waterloop de Swartryt daar het spoor van klein Looven in die waterloop komt van daar langst dat spoor tot in de Bos-Baan by klein Looven [Tiendklampen, Heuvel 5 (1778)]
- in de groote baan op den Heikant, aan de Swartrijt, op den waterloop, van daar door die straat tot aan den kwayen hoek [Tiendklampen, Heuvel 6 (1778)]
- tot aan den waterloop de Swartryt van daar ten zuiden door de waterloop tot daar die komt op 't Goirken [Tiendklampen, Heuvel 7 (1778)]
- tot op den tweeden paal aan de Broekstraat, van daar, door de Broekstraat, tot aan den waterloop de Swartryt de scheidinge tusschen Tilborg en Enschot [Tiendklampen, Loven 6 (1778)]
- door het spoor dat door de Rabraken na den Heikant loopt, door dat spoor, tot daar het zelve komt in de waterloop de Swartryt [Tiendklampen, Loven 8 (1778)]
- langs die waterloop de Swartryt tot in de Bos Baan, op het bruggetje aldaar [Tiendklampen, Loven 8 (1778)]
- te groot Looven, in de Bos Baan, op het bruggetje de Swartryt, daar de jurisdictie van Tilborg en Enschot scheid [Tiendklampen, Sonderlok, (1778)]
- langs die scheidinge de Swartryt, dwars over de Oosterwyksche Baan tot in de Broekstraat [Tiendklampen, Sonderlok (1778)]

- een parceel zoo teul als weiland zijnde nieuwe erve, groot zes lop^{n} of &c^{a}, item een parceel akkerland groot zes lopenzaten, eenparceel weide 3½ lop., een parceel akkerland 3½ lopen en een parceel akkerland groot 2½ lop., gelegen alhier onder Tilborg ter plaatse genaamd den Westenheijkant aldaar aande Zwartrijt [GAT R493:45r^{o}-46r^{o} (1800)]
- een halff huijs naar den noordenkant met den stal, schuur, hoff, halve put en het voorhooft groot zamen een en eenhalff loop^{n}, ofte daar omtrent, gestaan en gelegen alhier te Tilborg ter plaatze den Westenheijkant aldaar aan de Swartrijt, oost de straat [GAT R493:57v^{o} (1800)]
- Item een parceel weide zijnde nieuwe erve, groot zeeven loop^{n} ofte daar omtrent gelegen aldaar aan de Zwartrijt [GAT R493:57v^{o} (1800)]
- perceel bosch gemeen en onverdeeld gelegen te Tilborg over de Zwartrijd, aldaar oost west en noord een rijweg [GAT R494:82v^{o}-83r^{o} (1807)]

Deze waterlaat wordt herhaaldelijk in de Oisterwijkse schepenprotocollen vermeld:

- te Enschot [OP R143:77r^{o} (1421)]
- walravenacker over die Zwart rijt [OP R144:59r^{o} (1422)]
- die Swartrijt loopt door beempt die Avoert bij heerstraet [OP R147:10v^{o} (los blad) (1430)]
- bij de Heerstraet aan de Aavoert [OP R149:2r^{o} (1435)]
- die swartrijt neven den Byeshof bij heerstraet en wech aen dat Sonderlock [OP R152:68r^{o} (1440)]
- bij Enschotse ackeren [OP R251:70r^{o} (1440);R152:22r^{o} (1440);R162:26r^{o} (1454)]
- davoert op die zwertrijt [OP R166:68r^{o} (1458);R181:6v^{o} (1475)]
- davoert ad locum dictum die zwertrijt [OP R192:9r^{o} (1486)]
- die avoert ter stede geheiten die zwertrijt [OP R200:7r^{o} (1495)]
- bij Scippershof ad locum dictum zwertrijtte aen die Leije [OP R202:4r^{o} (1497)]
- aen die zwartrijt [OP R221:3r^{o} (1517)]
- davoirt in die Swartrijt [OP R249:39r^{o} (1545)]

Door Zijnen (1760) wordt deze waterlaat *Swartryt* genoemd.

Het naamsdeel Rijt betekent waterloop; de naam zou kunnen duiden op de donkere (vuile) kleur van het water en dan vermoedelijk veroorzaakt door het feit dat ze veel moeraswater, afkomstig van rottend plantmateriaal, voerde.

De mogelijkheid bestaat echter dat de naam een vervorming is van *swette*, ontstaan door epenthese van *r* vóór *t*. Als gevolg van deze ingelaste *r* had er een kwalitatieve en kwantitatieve verandering plaats van de *ĕ* wanneer deze gevolgd werd door *r*+dentaal. *Swette* betekent 'grenssloot' (vgl. *swetten* = 'grenzen aan'). De betekenis van Zwartrijt (Swetrijt) is dan zoveel als 'grens-rijt'. Zie |**583**| voor de betekenis van 'rijt'.

De Zwartrijt was en is nog steeds de grens met Enschot. Het is de benedenloop van de *Hoogh Soo* (Hoge Zoei) |**372**|, die uiteindelijk in de *Leij* |**460**| uitmondt.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Aarts, B., 'Ter Borch, faktor in de middeleeuwse geschiedenis der 'Tilburgen", in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. V (1981) blz. 46-69.

Aarts, B., 'Beika 1155', in: *Tussen Paradijs en Toekomst*, Nieuwsbrief van de Heemkundige kring "Ioannes Goropius Becanus" en de Stichting Geschied- en Oudheidkundig Museum Hilvarenbeek en Diessen, jrg. 9 (1990), no. 28.

Aarts, B., 'De motten van Landen (België) en Oisterwijk, een weinig bekende relatie', in: *De Kleine Meijerij*, jrg. 42 (1991), no. 4, blz. 95-103.

Aarts, B., 'Texandrië, van omstreden gouwbegrip naar integratie in het hertogdom. Hoofdlijn en vraagtekens', in: *Geworteld in Taxandria; historische aspecten van de relatie Tilburg-Turnhout*, Tilburgse Historische Reeks 1, Tilburg, 1992, blz. 8-42.

Adriaenssen, L.F.W., 'Paymans. Stamboom van een Meierijs geslacht (1300-1800)', in: *De Brabantse Leeuw*, jrg. 26 (1977), no. 9/10, blz. 167-185; idem, jrg. 27 (1978), no. 1, blz. 1-17; idem, no. 2, blz. 33-37.

Archeologie in Tilburg en omgeving, 1980-1982, Verslag van het oudheidkundig centrum 'De Oliemeulen' tussen 1.7.1980 en 1.1.1983, uitg. Afdeling Archeologie, Archiefdienst Gemeente Tilburg, 1983, blz. 52.

Bach, A., *Die deutschen Personennamen*, Berlijn, 1943.

Bavel, H. van, *Inventaris van het archief van de Heusdense cisterciënzerkloosters Mariënkroon en Mariëndonk 1245-1631*, 's-Hertogenbosch, dl. 2 nr. 959, resp. dl. 3 nr. 1310.

Becx, J.A.J., 'Over Hoeven en Hoevenaars onder het kasteel van Tilburg', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. I (1977), blz. 34-59.

Becx, J.A.J., 'Tongerlose pachthoeven te Tilburg', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 2 (1984), no. 3, blz. 10-12.

Becx, J.A.J., 'Twee abdijhoeven onder de kromstaf van Tongerlo', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de gemeente Tilburg, dl. II (1978), blz. 129-147.

Berkel, G. van, en K. Samplonius, *Het plaatsnamenboek; de herkomst en betekenis van Nederlandse plaatsnamen*, Houten, 1989.

Berkelmans, G., 'Jaargetijden en maandstonden gesticht in de kerk van Oisterwijk in de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw', in: *Welpen van de Brabantse Leeuw, genealogie tussen geld en geloof in Noord-Brabant*, onder red. van L.F.W. Adriaensen, 's-Hertogenbosch, 1991, blz. 245-264.

Beijers, H., en G.-J. van Bussel, *Veldnamen als historische bron; een handleiding voor methodisch onderzoek*, 's-Hertogenbosch. 1991.

Bieleman, J., *Geschiedenis van de landbouw in Nederland, 1500-1950*, Meppel, 1992.

Blok, D.P., *Een diplomatisch onderzoek van de oudste particuliere oorkonden van Werden*, Assen, 1960.

Blok, D.P., *De Franken in Nederland*, Bussum, 1979.

Boer, D.E.H. de, M. Boone, en W.A.M. Hessing, *Delta I, Nederlands verleden in vogelvlucht; De Middeleeuwen: 300 tot 1500*, Leiden/Antwerpen, 1992.

Boeree, Th. A., *De Kroniek van het geslacht Bacx*, Z.pl., 1943.

Boeren, P.C., 'Uit de parochiegeschiedenis van Tilburg voor 1600', in: *Van Heidorp tot Industriestad; verkenningen in het verleden van Tilburg*, onder red. van H.J.A.M. Schurink en J.H. van Mosselveld, Tilburg, 1955.

Bont, A.P. de, *Dialekt van Kempenland*, dl. III, Geografische namen, Assen, 1969.

Boretius, A., en V. Krause, *Capitularia regum francorum*, (ed.), editie *Monumenta Germaniae Historica*, Capitularia, I, *Capitulare de Villis*, Hannover, 1883.

Brouwer, L. de, en J. van Hest, 'Van akkergebied tot stadswijk; de verstedelijking van de Heuvelse Akkers', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 9 (1991), no. 2 (juni), blz. 32-40.

Bruijn, M.W.J. de, 'Het ontstaan van de Tilburgse schepenbank', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 2 (1971), no. 1, blz. 5-12 en no. 2, blz. 56-67.

Bruijn, M.W.J. de, 'Goirle en Groot-Tilburg omstreeks 1200', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 3 (1972), no. 4/5, blz. 21-23.

Bruijn, M.W.J. de, 'Hoe is Tilburg aan zijn kerkpatroon gekomen?', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 11 (1980), no. 1, blz. 2-3.

Buiks, Chr., 'Teteringen', in: *Noordbrabantse Plaatsnamen*, Monografie 3, uitg. Brabants Heem, Waalre, 1990.

Buiks, Chr., *Veldnamen in de Baronie van Breda*, Publikatiereeks Archiefdienst Breda, Breda, 1992.

Byvanck, A.W., *Nederland in den Romeinschen tijd*, dl. II, Leiden, 1943.

Camps, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant. De Meijerij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*. 2 dln., 's-Gravenhage, 1979.

Cerutti, F.F.X., *Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Heerlijkheid Breda*, Breda, dl. I, 1950 en dl. II, 1956.

Cornelissen, J.F.L.M., *Het Bierboeck*, Eindhoven, 1983.

Cornelissen, W., F. de Lang en N. Nagtegaal, 'Nuenen, Gerwen en Nederwetten', in: *Noordbrabantse Plaatsnamen*, Monografie 2, uitg. Brabants Heem, Waalre, 1987.

Despy, G., *Les Chartes de l'abbaye de Waulsort*, dl. I, Brussel, 1957.

Dhondt, J., 'Das frühe Mittelalter', in: *Fischer Weltgeschichte*, Frankfurt am Main, dl. 10, 1979, blz. 285ff, 292, 297.

Dijk, J. van, 'Aanvulling op de oudste Tilburgse De Roy's', in: *De Brabantse Leeuw*, jrg. XVIII (1969) nr 7/8, blz. 119.

Dijksterhuis, B., *Bijdragen tot de geschiedenis der heerlijkheid Tilburg en Goirle*, Tilburg, 1899.

Doremalen, H. van, *Blauwsloten en riolen; een milieu-historische studie over Tilburg en zijn rioolstelsel*, Tilburgse Historische Reeks 2, Tilburg, 1993.

Eckhardt, W.A., *Die Capitulare missorum specialia 802*, Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters, 14 (1956).

Erens, M.A. , *Oorkonden van Tongerlo*, 4 dln, 1948-1958.

Ernst van Goor, Th., *Beschrijving der stad en lande van Breda*, 's-Gravenhage, 1774 (herdruk uit 1975).

Estey, F.N., 'The scabini and the local courts', in: *Speculum*, no. 26 (1951).

Ettro, F.J. van, 'Het wapen van Tilburg en zijn historie', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. V, Tilburg (1981), blz. 11-47.

Foto-Atlas Noord-Brabant, Den Ilp, z.j.

Frenken, A.M., *Documenten betreffende de Kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot*, 's-Hertogenbosch, 1956.

Galesloot, L., *Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant*, Brussel, 1865.

Geerts, G., *Voorlopers en varianten van het Nederlands, een gedokumenteerd dia- en synchroon overzicht*, Leuven, 1975.

Goetschalckx, P.J, *Oorkondenboek der Witherenabdij van St. Michiels te Antwerpen*, Antwerpen, 1909.

Goris, J., 'Wolfnamen', in: *Brabants Heem*, jrg. VII (1955), blz. 138-140.

Gorp, J. van, *Kempische landschapsgeschiedenis*, z.pl., z.j.

Grote Historische Atlas van Nederland, dl. 4. Zuid-Nederland, Groningen, 1990.

Guyonvarc'h, C.-J., 'Keltische Wortsymbolik', in: *Kairos*, jrg. 1963, no. 3.

Gysseling, M., 'De oudste toponymie van de Kempen', in: *Brabants Heem*, jrg. XI (1959), blz. 102-108.

Gysseling, M., *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*, Brussel, 1960.

Gysseling, M., 'Inleiding tot de toponymie, vooral in Oost-Vlaanderen', in: *Naamkunde*, 10 (1978).

Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North Africa; the Birds of the Western Palearctic, ed. Cramp, S., et al., vol. I-VII, Oxford, 1984-1993.

Hardenberg, H., 'Het ontstaan van de vrijheid Tilburg', in: *Van Heidorp tot Industriestad; verkenningen in het verleden van Tilburg*, onder red. van H.J.A.M. Schurink en J.H. van Mosselveld, Tilburg, 1955, blz. 29-78.

Heijden, P.-J. van der, en H. Molhuysen, *Kroniek van 's-Hertogenbosch; acht eeuwen stadsgeschiedenis*, 's-Hertogenbosch, 1981.

Heimans, E., H.W. Heinsius en J.P. Thijsse, *Geïllustreerde flora van Nederland*, Amsterdam, 1965.

Helsen, J., 'Plaatsnamen der Antwerpse Kempen', in: *Toponymica*, VI, 1938.

Helsen, J., en A.M. Helsen, 'Gehuchtnamen in de Antwerpse Kempen', in: *Nomina Geographica Flandrica*, Studiën 13, Leuven, 1978.

Hendriks, J., en F. van Nuenen, 'IJzertijd in het Leijdal: Wonen en werken aan de boorden van een kabbelende beek', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten èn cultuur*, jrg. 6 (1988), no. 3, blz 87-90.

Hendriks, J., en F. van Nuenen, 'Archeologisch onderzoek in 'De Tilburgen'; een poging tot reconstructie van het vroegmiddeleeuwse "Tilliburgis"', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 7 (1989), no. 3, blz. 88-94.

Hermans, C.R., *Geschiedkundig mengelwerk*, 's-Hertogenbosch, 1841.

Hermans, C.R., *Noordbrabants oudheden*, 's-Hertogenbosch, 1865.

Heurn, J.H. van, *Historie der Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant*, Utrecht, 1776 (fotomechanische herdr. 's-Hertogenbosch, 1974).

HPB : Berkel, G. van, en K. Samplonius, *Het plaatsnamen boek; de herkomst en betekenis van Nederlandse plaatsnamen*, Houten, 1989.

Keune, A.W.M., 'De industriele ontwikkeling gedurende de 19e eeuw', in: *De opkomst van Tilburg als industriestad; anderhalve eeuw economische en sociale ontwikkeling*, onder red. van H.F.J.M. van den Eerenbeemt en H.J.A.M. Schurink, Nijmegen, 1959 (serie: Bijdragen tot de Sociale en economische geschiedenis van het zuiden van Nederland, dl. VI, red. L.J. Rogier, F.J.H.M. van der Ven en H.F.J.M. van den Eerenbeemt), blz. 11-60.

Kindlers Literatur Lexikon, München, 1974, dl. 3 A-Ara, lemma *Apokryphen*, Absatz *Apokryphen des Neuen Testaments*, ¶ *Historische und erzählende Bücher*.

Knippenberg, W., 'Hagelkruisen, Broodbedelingen, Processies', in: *Brabants Heem*, jrg. IX (1957), blz. 31-40, 50-53 en 132-140.

Kötzschk, R., *Die Urbare der Abtei Werden*, dl. I., Bonn, 1906.

Künzel, R.E., D.P. Blok en J.M. Verhoeff, *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200*, Amsterdam, 1989.

Laet, S.J. de, *Prehistorische kulturen in het zuiden der lage landen*, 2e herw. uitg., Amsterdam, 1979.

Latham, R.E., *Revised Medieval Latin Word-List from British and Irish Sources*, (ed.), Oxford, 1965, (herdr. 1989).

Lawick, H.Ch.G. Baron van, 'Enige verzamelde gegevens omtrent de Commanderij ter Braeke van de Orde der Ridders van Sint Jan in N.-Brabant', in: *De Oranjeboom*, jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda, dl. II (1949), blz. 1-16.

Lee, A. van der, 'De turfvaart van Venloon naar Den Bosch', in: *Met Gansen Trou*, jrg. 39 (1989), no. 5.

Leenders, K.A.H.W., 'Etten en de turf', in: *De Oranjeboom*, jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda, dl. XXXII-XXXIII (1979-1980).

Leenders, K.A.H.W., 'Van gemeynten en vroonten', in: *De Oranjeboom*, jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda, dl. XL (1987).

Lelie, L. de, en J.B. de Beer, *Uit het dagboek van een Tilburger*, Tilburg, 1918.

Lijten, J., 'Taxandrië: tien eeuwen overbrugd', in: *Oog op Oirschot*, onder red. van H.J.M. Mijland, L.M. van Hout en J.P.J. Lijten, Oirschot, 1991, blz. 33-51.

Lijten, J., 'De Heren van Oirschot', in: *Oog op Oirschot*, onder red. van H.J.M. Mijland, L.M. van Hout en J.P.J. Lijten, Oirschot, 1991, blz. 52-87.

Lindemans, J., 'Toponymische verschijnselen, geografisch bewerkt', in: *Nomina Geografica Flandrica*, Studiën V-3, 3 dln., 1940-1954

Loon, A.J.A. van, 'De huizinge Moerenburg en haar bewoners', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. II (1978), blz. 81-127 en dl. V (1981), blz. 119-157.

Loon, J.B. van, 'Water en waternamen in Noord-Brabants zuidwesthoek', in: *Toponymica*, XX (1965).

Man, L. de, *Bijdrage tot een systematisch glossarium van de Brabantse Oorkondentaal; Leuvens archief van circa 1300 tot 1550*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands, dl. IV, [Brussel], 1956.

Mandos, H., en M. Mandos-van de Pol, *De Brabantse spreekwoorden; uitdrukkingen in Brabant gebruikt en opgetekend*, Waalre, 1988.

Mélotte, H.E.M., en J. Molemans, 'Valkenswaard', in: *Noordbrabantse Plaatsnamen*, Monografie 1, uitg. Brabants Heem, Waalre, 1979.

Mèn Tilburg; Tilburgers schrijven over hun stad, Uitgave van het Komitee Boekenweek - Tilburg en het Kultureel Sentrum Tilburg, Tilburg, 1979.

Merckelbach van Enkhuizen, L., 'Stichting der Heerlijkheid Dongen', in: *De Oranjeboom*, jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda, dl. I (1948).

Mills, A.D., *A dictionary of English place-names*, Oxford, 1991.

MNW : Verwijs, E., en J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek*, 's-Gravenhage, 1885-1929.

Moerman, H.J., 'Nederlandse plaatsnamen', in: *Nomina Geographica Flandrica*, Studiën VII (1956).

Molemans, J., 'Toponymie van Overpelt', in: *Nomina Geographica Flandrica*, no. 13 (1976).

Molemans, J., 'Profiel van de Kempische toponymie', in: *Naamkunde* IX, (1977).

Monté ver Loren, J. Ph. de, *Grondbezit en standen in het oosten des lands vóór de feodalisering*, Utrecht, 1949.

Mosselveld, J.H. van, 'De markten', in: *Van Heidorp tot Industriestad; verkenningen in het verleden van Tilburg*, onder red. van H.J.A.M. Schurink en J.H. van Mosselveld, Tilburg, 1955, blz. 207-225.

Mosselveld, J.H. van, 'De Oude Warande te Tilburg', in: *Brabantia*, jrg. 3 (1954), blz. 101-128.

Musset, L., 'Peuplement en bourgade et bourg ruraux en Normandie du Xième au XIIIième siècle', in: *Cahiers de civilisation médiévale*, 1966, blz. 177ff.

NEW : Vries, J. de, *Nederlands etymologisch woordenboek*, Leiden, 1987.

Niermeyer, J.F., *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1976.

Ó Dónaill, N., *Foclóir Gaeilge-Béarla*, Dublin, 1977.

Oosterhout, W.C.M. van, *Vijftig jaar waterschap De Zandleij, 1942-1992*, Udenhout, 1992.

Oudenhoven, J. van, *Een nieuwe ende vermeerderde beschryvinge van de Meyerye van 's-Hertogenbossche*, 's-Hertogenbosch, 1670.

Peeters, R.M., 'Het onderzoek van de Mesolitische kultuur te Tilburg', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 2 (1971), no. 4.

Peeters, R.M., 'Archeologisch onderzoek in Tilburg en omgeving van 1770-1845', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de gemeente Tilburg, dl. II (1978), blz. 157-206.

Peeters, R.M., *Tilburg in Beeld 1865-1945*, Tilburg, 1979.

Peeters, R.M., *Tilburg in Beeld 1945-1980*, Tilburg, 1982.

Peeters, R.M., *De straten van Tilburg*, Tilburg, 1987.

Peeters, R.M., *De Paap van Gramschap; Vier eeuwen schrijven en drukken in Tilburg*, Tilburg, 1992.

Plevoets, A., 'Armenzorg en armoede in Tilburg voor 1800', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. VI (1982), blz. 61-90.

Plevoets, A., 'De oude Heikant', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 4 (1986), no. 2, blz. 9-13.

Post, R.R., *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen*, Utrecht, 1957.

Prims, F., *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. I, Brussel, 1977.

Putten, R. van, '200 jaar brandweer in Tilburg; De brandbestrijding tot aan het begin van de twintigste eeuw', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis monumenten en cultuur*, jrg. 3 (1985), no. 4, blz. 3-64.

Putten, R. van, *Geologie en hydrologie van Tilburg*, 1992, onuitgegeven manuscript.

Putten, R. van, *Overzicht van de wegen, straten en paden in Tilburg in 1872*, onuitgegeven manuscript.

Raak, C. van, 'Verstilde stad; de oude begraafplaatsen van Tilburg', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 9 (1991), no. 3, blz. 56-87.

Robben, C., 'De watervoorziening van Tilburg', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 1 (1970), no. 2, blz. 37.

Room, A., *Dictionary of Place-Names in the British Isles*, Londen, 1988.

Ross, A., *The Pagan Celts*, Londen, 1986.

Roux, F. Le, en C.J. Guyonvarc'h, *Les Druides*, Rennes, 1986.

Sasse van Ysselt, A.F.O. van, 'Iets over de familie Bacx van Tilburg', in: *Taxandria, tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis en volkskunde*, jrg. 30 (1923), 3e reeks, blz. 171-180.

Schaar, J. van der, *Woordenboek van voornamen*, Utrecht, 1983, 13e dr.

Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland*, Amsterdam, 1950.

Schönfeld, M., *Nederlandse waternamen*, Amsterdam, 1955.

Schönfeld, M., *Historische grammatica van het Nederlands; klankleer, vormleer, woordvorming*, 8e dr., Zutphen, 1959.

Slegers, J., 'Het 'Bels Lijntje'; De spoorlijn Turnhout–Tilburg', in: *Geworteld in Taxandria; historische aspecten van de relatie Tilburg–Turnhout*, Tilburg/Turnhout, 1992, blz. 163-174.

Simons, fr. Domitianus, 'De oudste Latijnse school', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 1 (1970), no. 3, blz. 46-52 en no. 4, blz. 83-89.

Smulders, F.W., 'De Herse-straat en het Herlebosch', in: *De Kleine Meijerij*, jrg. 3 (1950), no. 12.

Smulders, F.W., 'Dorp, parochie, gemeynt, gericht', in: *Brabants Heem*, jrg. VII (1955), no. 1, blz. 2-7.

Smulders, F.W., 'Een proefschrift over tijdpachten', in: *Brabants Heem*, jrg. VII (1955,) no. 7, blz. 54-59.

Smulders, F.W., 'Over het gebied der Tilburgen', in: *De Kleine Meijerij*, jrg. XIX (1965), blz. 61 en 63.

Smulders, F.W., 'Tilburg rond 1450', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 2 (1971), no. 3, blz. 3-6; jrg. 3 (1972), no. 1, blz. 37-40; jrg. 4 (1973), no. 1, blz. 29-31.

Spapens, P., *Kapellen in Midden-Brabant*, Tilburg, 1987.

Sprenger de Rover, N.P., 'Enige Tilburgse toponiemen', in: *Van Heidorp tot Industriestad; verkenningen in het verleden van Tilburg*, onder red. van H.J.A.M. Schurink en J.H. van Mosselveld, Tilburg, 1955, blz. 104-114.

Spruit, J.F., *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*, Utrecht, 1972.

Steijns, G.J.W., 'Tilburg als parochie van Tongerlo 1232-1832', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 2 (1984), nr. 3, blz. 6-9.

Steijns, G.J.W., 'De geschiedenis van de parochie Tilburg 't Heike', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg. 8 (1990), no. 3, blz. 64-75.

Stoepker, H., 'Een hutje op de heide', in: *De Lindeboom*, uitgave van de Archiefdienst van de Gemeente Tilburg, dl. VI (1982), blz. 11-26.

Stoepker, H., *Graven naar het kasteel van Tilburg*, Waalre, 1986.

Streefland, A.A., 'Tempeliers in Brabant; De commanderij Ter Brake bij Alphen', in: *De Oranjeboom*, jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda, dl. XXXII-XXXIII, (1979-1980), blz. 141-166.

Theuws, F.C.W.J., *De archeologie van de periferie*, Amsterdam, 1988. (academisch proefschrift, ongepubliceerd).

Trier, J., *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, no. 66, z.pl., 1942.

Trommelen, J.R.O., 'De Gruwelijcke ende execrabele moord op Jan Cornelis Maes (1736)', in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 6 (1975), no. 2/3, blz. 38-76.

TW : Gysseling, M., *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*, Brussel, 1960.

Verdam, J., *Middelnederlandsch handwoordenboek*, 's-Gravenhage, 1981.

Verdeeling of splitsing en bereening van de tienden, door het gemeen land, het kapittel van St.Pieter te Hilvarenbeek en de abdije of Conventualen van Tongerlo, over de Heerlykheid of parochie van Tilborg geheven wordende, 's-Hertogenbosch, 1778.

Verkooren, A., *Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse*, dl. I-III. Inventaire des Archives de la Belgique, Brussel, 1910-1923.

Verwijs, E., en J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek*, 's-Gravenhage, 1885-1929.

Vriens, J., 'Boxtel, een rijksonmiddellijke heerlijkheid in Brabant', in: A.J.A. Bijsterveld e.a., *Middeleeuwen in beweging*, 's-Hertogenbosch, 1991.

Vries, J. de, *Nederlands etymologisch woordenboek*, Leiden, 2e druk, 1987.

Vries, J.W. de, R. Willemyns en P. Burger, *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*, Amsterdam, 1993.

Vromans, J., 'Korvel ontstaan uit Korvelo?', in: *Actum Tilliburgis*, tijdschrift van de Heemkundekring Tilborch, jrg. 7 (1976), no. 2, blz. 33-39.

Waltman van Spilbeeck, Fr., *De Abdij van Tongerloo; geschiedkundige navorschingen*, Geel-Lier, 1888.

Weijnen, A., 'Loo', in: *Nomina Geographica Neerlandica*, XIII (1949).

Weijnen, A., 'Praegermaanse elementen van de Nederlandse toponiemen en hydroniemen', in: *Tilliburgis*, publikaties van de R.K. Leergangen, no. 4, 's-Hertogenbosch, 1958.

Weijnen, A., en J. van Bakel, m.m.v. J.B. Berns, *Woordenboek van de Brabantse dialecten*, alf. 2: 'Behuizing en landerijen', Assen, 1969.

Weijters, C.J., 'De Reijshof onder Tilburg, een vergane grootheid', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 1 (1970), no. 4, blz. 1-26.

Weijters, C.J, 'De waterkuilen op Tilburgs grondgebied', in: *Historische Bijdragen*, jrg. 2 (1971), no. 3, blz. 15-18.

Weijters, C.J., *Scholen en Schoolmeesters in Tilburg, 1532-1858*, Tilburg, 1981.

Wichmans, A., *Brabantia Mariana Tripartita*, Antwerpen, 1632.

Wilde, J. de, *De Restauratie*, in: *De Tongerlose Hoef en Tilburg*, Tilburg, 1969.

WNT : *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 's-Gravenhage-Leiden, 1882-.

Woordenboek der Nederlandsche Taal, 's-Gravenhage-Leiden, 1882-.

Wyck, H.W.M. van der, *De kasteeltekeningen van Roelant Roghman*, 2 dln. Alphen a/d Rijn, 1990.

Zonneveld, J.I.S., *Levend land; de geografie van het Nederlandse landschap*, 3e druk, Houten, 1991.

Alfabetisch overzicht van de toponiemen, beschreven in Deel II van *Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw. Een tentatieve reconstmctie en naamsverklaring*.

1. Achter Persoens
2. Achtermal
2a. Achterste Acker, De
3. Achterste Hoeve, De
4. Acker Van Postel, De
5. Aendewech
6. Aert, De
7. Aert Van Lichtenbergh, De
8. Aesloet, De
9. Aftermal
10. Afterste Craneberch, Die
11. Avenbraeck, Die
12. Backen Dries
13. Backs Land, Dat
14. Bacx Dijck, Die
15. Sbeckers Beempt
16. Bedbuer, Die
17. Bellick, Die
18. Benacker, De
19. Berch Acker, Die
20. Berckacker, De
21. Berckacker, De
22. Berckdijck, De
23. Bercken Hoernick, De
24. Berge Acker, Die
25. Bergelen
26. Bergen, Die
26a. Beuxsdijck
27. Bieshoff, De
28. Biesveldt, Dat
29. Bijesinck, De
29a. Bijlstuck, Het
30. Bijster, De
31. Bijster, De
32. Bijster, De
33. Bijster, De
34. Binnen Acker, De
35. Bleck, Dat
36. Block, Dat
37. Bloeck, De
38. Bloemaert, De
39. Bloemaert, De
40. Bloemaerts, De

41. Bloemberch, De
42. Bloetbeempden, De
43. Blook, Dat
44. Blootbeempden, De
45. Bloten Beemd, Die
46. Bocht, Die
47. Bocht, Die
48. Bocht, De
49. Bocht, Die
50. Bocht, De
51. Bocht, Die
52. Bocht, Die
53. Bocht, Die
54. Bochtken, Dat
55. Bockhamer, Die
56. Bolck in Corvel Acker, De
57. Bollick, De
58. Sbonten Hoeve
59. Sbontenlandt
60. Bosch, De
61. Bosch, De
62. Boschacker, De
63. Branden, De
64. Branders Land, Dat
65. Brant, De
66. Brede Acker, Die
67. Brede Acker, Die
68. Breheze
69. Brenders Bocht
70. Brijacker, Die
71. Broeck Van Heusden, Het
72. Broeck Van Riel, Het
73. Broeckhoven
74. Broeckhoven Acker, De
75. Broeckhovensche Kerckstraet, Die
76. Broeckhovenschedijck, Die
77. Broecksijde
78. Broecksloet, Die
79. Broeckstraet, Die
80. Bruijnenlandt
81. Buchtken, Dat
82. Buerken, Dat
83. Bunt, Die
84. Bunten, Die
85. Calenwiel
86. Caleweij

87. Calvenwiel, Dat
88. Calverstart, De
89. Calverstert, De
90. Calverstraet
91. Cannenacker, Die
92. Cannenlandt, Dat
92a. Capelle Aen Die Hasselt, Die
93. Caurijt, Die
94. Cauwenberch, Die
95. Ceelen Hoeve, Die
96. Cleijn Hasselt, Die
97. Cleijn Werfbosch
98. Cleijs Beemdeke, Dat
99. Cleijs Weij, Die
100. Cleverplack
101. Coeacker, De
102. Coeijacker, De
103. Coelhoef, Die
104. Coelhoeven, Die
105. Coestraet, Die
106. Dit Nummer is Vervallen.
107. Commerstraet, Die
108. Conincxvoert
109. Coppenhecken, Dat
110. Coppenhoff, De
111. Coppensacker, Die
112. Coppenstraet, Die
113. Coppenweij, Die
114. Corck Acker, De
115. Cort Ackerke, Het
116. Cort Camere, Die
117. Corten Witten Acker, De
118. Cortenacker, Die
119. Cortstraet, Die
120. Corvel
121. Corvel Acker, De
122. Corvelsche Moelen, Die
124. Corvelschestraet, Die
125. Coudenbergh, Die
126. Courijt, Die
127. Crabben, Die
128. Craenbraeck, Die
129. Craneborch, Die
130. Creijenven, Dat
131. Creijenvensche Ackeren, Die
132. Creijenvensche Hecken, Dat

133. Creijenvensche Straet, Die
134. Creijven, Dat
135. Creijvens Acker
136. Crommen Acker, Die
137. Crommenacker, Die
138. Crompte, Die
139. Cromstraet, Die
140. Cruijsacker, Die
141. Cruijsacker, Die
142. Cruijsstraet, Die
143. Cruijswech, De Achterste
144. Cruijswech, De Vorste
145. Cruijswegen, Die
146. Dal, Het
147. Dalem
148. Dalemse Gat, Het
149. Damen Acker, Die
150. Daneelstraet, Die
151. Davoert
152. Deenkens Acker
153. Denijs Acker
154. Dijckacker, Die
155. Dirck Zibben Heijninge
156. Doertken
157. Doertkens Ven
158. Donckerstraet, Die
158a. Donckerstraet, Die
158b. Donckerstraet, Die
159. Dongensche Broeck, Dat
160. Dongensche Coeijweijen, Die
161. Dongensche Land, Dat
162. Dongh Aa, Die
163. Dorenboem, De
164. Dorenboem, Die
165. Dorenboem, Die
166.dorenbosch, De
167. Dreijboem, De
168. Dreijboem, De
169. Dreijboem, De
170. Driecant, Die
171. Driehoeck Eegde, Die
172. Dries, De
173. Eelkenacker, Die
174. Eerffbosschen, Die
175. Egmons Moer, Dat
176. Eijck, De

177. Eijckacker, Die
178. Eijndthoven
179. Elf Buender, Die
180. Elsacker, De
181. Elsbeempt, Die
182. Elsenbosch, Dat
183. Enghstraetke, Het
184. Enschotsche Beempt, Die
185. Enschotsche Beemd, Die
186. Enschotse Ackeren, Die
187. Erwenstuck, Dat
188. Eselven, Dat
189. Eselvenschestraet, Die
190. Ezelven, Dat
191. Flasen, Die
192. Gaershoff
193. Gagelvelden, De
194. Gagelveldt, Dat
194a. Gans Hooff, Die
195. Gat Van Lievengoer, Het
196. Geerken, Dat
197. Gelockt, Dat
198. Gemeijn Acker Van Corvel
199. Gheer, De
200. Gheeracker, De
201. Gheloeckt, Dat
202. Gheloeckt, Het
203. Gheloect, Het
204. Ghemeijne Dijck, Die
205. Ghielenlandt, Het
206. Ghilsche Broeck, Dat
207. Ghilsche Dijck, De
208. Ghilschot, Dat
209. Ghilse Vucht, Die
210. Ghilze Vucht, Die
211. Goeens Weij
212. Goerken, Dat
213. Goerkenstraet, Die
214. Goerman, De
215. Goet Ter Lijnde, Dat
216. Goet Ter Riet, Het
217. Goffenbroeck, Dat
218. Groenendijck, De
219. Groet Goer, Dat
220. Groot Heijveldt, Het
221. Grote Acker, De

222. Grote Acker, De
223. Grote Acker, Die
224. Grote Acker, Die
225. Grote Acker, Die
226. Grote Beempt, De
227. Grote Bocht, Die
228. Grote Bocht, De
229. Grote Hoeff, Die
230. Grote Sloot, De
231. Grote Werffbosch, De
232. Groten Acker, De
233. Gruenewech, Die
234. Gruenstraet, Die
235. Gruenstraet, Die
236. Grune Dijck, Die
237. Grune Dijckske
238. Gulden Bodem, De
239. Hackelaert, Die
240. Haeckstuck, Dat
241. Haeijen Stuxken, Dat
242. Haensberch, Die
243. Haensberch, Die
244. Haensberghe, Het Goet Ten
245. Hagelcruijs, Dat
246. Hagen Acker, Die
247. Hagers Acker, Die
248. Half Mudsaet, Het
249. Hangende Rijs, Dat
250. Hasennest, Die
251. Hasselt, Die
252. Hasselt Acker, Die
253. Hasseltsche Ackeren, Die
254. Hasseltschestraet, Die
255. Hasseltschewech, Die
256. Hasseltstraetke, Dat
257. Hautacker, De
258. Haverland, Dat
259. Hazenacker, De
260. Hecken Bij Lijnke Beerten in De Molenstraet
261. Heckenstuxken, Dat
262. Heelberch, Die
263. Heerhecken, Dat
264. Heerhecken, Dat
265. Heerstal, De
266. Heerstalsstraet, Die
267. Heerstraet / Heerbaen / Heerwech

267a. Heesbeemd, De
268. Heeze, Die
269. Heihoeff, Die
270. Heijdelaer, Die
271. Heijdries, De
272. Heijdsestraet, Die
273. Heijdsestraet, Die
274. Heijdsijde, Die
275. Heijdsijdsche Dreijboem, De
276. Heijdstraet, Die
277. Heijdstraet, Die
278. Heijdstraet, Die
279. Heijdstraet, Die
280. Heijgershoff, De
282. Heijhoeff, Die
283. Heijl Van Balen Stede
284. Heijlen Weije
285. Heijlerput, Die
286. Heijlige Eijckstraet, Die
287. Heijn Beerten Beempt
288. Heijn Sbruijnen Stede
289. Heijn Will Leijten Acker
290. Heijnen Acker
292. Heijningen, Die
292a. Heijningen, Die
292b. Heijningen, Die
293. Heijningen, Die
294. Heijningen, Die
295. Heijningen, Die
296. Heijningen, Die
297. Heijningen, Die
298. Heijningh Acker, Die
299. Heijstendijck, Die
300. Heijsting Acker, De
301. Heijstmansdijck, Die
302. Heijstraet, Die
303. Heijstraet, De
304. Heijstraet, Die
305. Heijstraet, Die
306. Heijstraet, De
307. Heijvels Weije
308. Heijvelt, Het
309. Heijvelt, Het
310. Heiveld Akker, De
311. Hennekens Land, Dat
312. Herberg in Den Hart

313. Herberg in Die Halff Maen
314. Herberg Inden Vos Ende Craen
315. Herberg Inden Wilden Man
316. Herstal, De
317. Herstalstraet, Die
319. Hixpoirs Acker, De
320. Hodonck, Die
321. Hoechstraet, Die
322. Hoecht, Die
323. Hoeck, De
324. Hoeckacker, Die
325. Hoeckhecken, Dat
326. Hoeckstraet, Die
327. Hoeckweije, Die
328. Hoeff Opden Lichtenberch, Die
329. Hoeff Van Dongen, De
330. Hoefken, Dat
331. Hoege Zoe
332. Hoek, De
333. Hoelkende, Die
334. Hoelven, Dat
335. Hoenkens Braeck
336. Hoernickske, Dat
337. Hoeve, Die
338. Hoeve, Die
339. Hoeve, Die
339a. Hoeve, Die
340. Hoeve Aan De Heerstal
341. Hoeve Aan De Hovel
342. Hoeve Opten Spijker, De
343. Hoeve Ter Rijt, De
344. Hoeve Van Luik, De
345. Hoeve Vanden Lichtenberch, De
346. Hoevel, Die
347. Hoevelbocht Acker, De
348. Hoevelstraetke, Dat
349. Hoeven, Die
350. Hoevensche Kerckwech, Die
351. Hoevenschewech, Die
352. Hoge Brugge, Die
353. Hoge Weije, Die
354. Hogen Acker, Die
355. Hogenacker, De
356. Hogenacker, Die
357. Hoghe Acker, Die
358. Hoghe Braeck, De

359. Hoghe Brake, Die
360. Hoghe Driessen, Die
361. Hoghe Heije, Die
362. Hoghe Schijve, Die
363. Hoghe Schoeten, Die
364. Hoghen Acker, Die
365. Hoochvonder, Die
366. Hooft Van De Hoeven, Het
367. Hooge Soeije
368. Hooge Streepke, Het
369. Hooge Weije, Die
370. Hooge Zoeije, Die
371. Hoogh Oerdelven, Dat
372. Hoogh Soo, Die
373. Hoogh Veldt, Het
374. Hooleinde, Die
375. Hoollijnde, Die
376. Hoolven, Dat
377. Hophof, De
378. Horenvoert, Die
379. Horevoertsche Ackeren, Die
380. Houtlaer, Het
381. Hovel, Die
382. Hovelbochtken, Dat
383. Hovels Weechke, Dat
384. Hovelstraet, Die
385. Hovelstraetke, Dat
386. Hubenlandt, Dat
387. Hucelensche Gemeijnt, Die
387a. Huffelen, Die
388. Huijben Acker, De
389. Huijbenacker, Die
390. Huijbenlandt, Dat
391. Huijsacker, Die
392. Hulten
393. Hultens Koeijweijen, Die
394. Hultensche Heijvelden, Die
395. Hunenbraeck, Die
396. Ijkens Acker, De
397. Jacops Hoexken, Dat
398. Jan Van Boerden Stucxke, Het
399. Jannen Acker, Die
400. Jans Goet Van Dordrecht
401. Jorijs Heijningen, Die
402. Juetke Huijben Weijke
403. Juijpt, Die

404. Juijptsche Heijde, Die
405. Kalenwiel
406. Kauwenberghs Hoeve, Die
407. Kerck, Die
408. Kerckackerke, Dat
409. Kerckdijck, Die
410. Kerckhoff, Het
411. Kerckhofmuer, Die
412. Kerckmuer, Die
413. Kerckpat, De
414. Kerckpat, De
415. Kerckstraet, Die
416. Kerckven, Dat
417. Kerckwech, Die
418. Kerckwech, Die
419. Kerckwech, Die
420. Kievitshorsten, Die
421. Kijnderbocht, Die
422. Koestraet, Die
423. Laeijaert, Die
424. Laer, Dat
425. Laer, De
425a. Laer, Het
426. Laersche Acker, Die
427. Landscheiding Van Het Land Van Breda, De
428. Lange Schoten, Die
429. Langen Acker, Die
430. Langen Pael, De
431. Slangen Sloet, Die
432. Langenacker, De
433. Langenacker, Die
434. Langenacker, Die
435. Langenacker, Die
436. Langenacker, Die
437. Langenacker, Die
438. Langh Ackers, Die
439. Langh Hoeve, Die
440. Langh Hoven Die
441. Langhackers, Die
442. Langhstraet, Die
443. Langhstraet, Die
444. Lantgraft, Die
445. Leege Schoeten, Die
446. Leege Stuck, Dat
447. Leege Stucken, Dat
448. Leege Weije, Die

449. Leeghbroeck, Dat
450. Leeghe Schoten, Die
451. Leemskuijlen, Die
452. Leemstraet, Die
453. Leenacker Van Aert Van Loet, De
454. Leenackerke, Dat
455. Leengoed Van Laureijs Jan Back
455a. Leengoed Van Jan Peter Zwijsen
456. Leenland Van Ghijsbert Jan Laureijs Alias Wagemaker
457. Lege Acker, De
458. Lege Stuck, Dat
459. Lege Stucken, Dat
460. Leije, Die
461. Leije, Die
462. Leije, Die
462a. Leije, Die
463. Leijken, De
463a. Leijsloet, Die
464. Lichtenberch, De
465. Lievegoer
466. Lijckwech, De
467. Lijndsche Ackeren, Die
468. Lijsbet Pauwels Hooff
469. Lijske Goijaert Acker
469a. Lind Akkers, De
470. Loensche Ghericht, Dat
471. Loo, Dat
472. Looacker, De
473. Looackers, Die
474. Loven
475. Loven Acker, Die
476. Maeije, Die
477. Maesacker, Die
478. Maesdijck, Die
479. Malacker, Die
480. Malgat, Dat
481. Malstraet, Die
482. Marijen Hoeck
483. Martens Acker
484. Meeukes Acker
485. Meeus Hoeve, Die
486. Meeus Stuxken
487. Meijnenlandt, Dat
488. Mettenveld, Dat
489. Mexlinge Acker
490. Middelste Bosch, Dat

491. Moeck, Die
492. Moelenacker, Den
493. Moerstraet, Die
494. Moerstraet, Die
495. Molen Op Corvel
496. Molenbocht, De
497. Molenhoeck, Die
498. Molenpad, Dat
499. Molenpat, De
500. Molenstraet, Die
501. Molenstraet, Die
502. Molenstraet, Die
503. Molenstraetke, Dat
504. Molenwech, Die
505. Molenweerff, Die
506. Mortel, De
507. Mortel, De
508. Muggenzeel, Dat
509. Naebeempt, Die
510. Neijwenlandt, Dat
511. Nieuwe Stede, Die
512. Nieuwe Stede, Die
513. Nije Stede, Die
514. Nijeuwe Bocht, Die
515. Nijeuwe Hoeve, Die
516. Nijeuwe Leij, Die
517. Nijeuwe Leije, Die
518. Nijeuwe Weije, Die
518a. Noordtstraet, Die
519. Nu, Dat
520. Nu En Heijnenacker, Die
521. Nuweleij, Die
522. Nuwelijnschedijck, Die
523. Oerdelvennen, Die
524. Oerl
525. Oerle
526. Oerlese Roestel, De
527. Oertkens Ven
528. Onmaten Heike, Dat
529. Ordelvennen, Die
530. Ou Lijndt, De
531. Ou Stede, Die
532. Oude Bocht, Die
533. Oude Dreijboem, Die
534. Oude Dreijboemschedijck, De
535. Oude Hoff, Die

536. Oude Hoff, Die
537. Oude Koeweijde, De
538. Oude Leije, Die
539. Oude Stede, De
540. Oude Stede, Die
541. Oude Stede, De
542. Oude Stede, De
543. Oude Stede, Die
544. Oude Stede, Die
545. Oude Stede, De
546. Oude Vlassaert, De
547. Ouwe Lijnde, Die
548. Overbroeck, Dat
549. Patacker, De
550. Peertsvennen, Die
551. Pelgromstraet, Die
552. Pelgromswech, Die
553. Pennincsbergh, De
554. Peter Beijendijck
555. Peter Sbontenland
556. Pijlijserhoeve, Die
557. Pijpenhoofdke, Dat
558. Poel, De
559. Poelacker, Die
560. Poelstraet, Die
561. Polck, Die
562. Polder, De
563. Postelsche Hoeve, Die
564. Postelstraet, Die
565. Pottenberch, Die
566. Printhaeghe, Die
567. Printhage, Die
568. Putacker, De
568a. Putacker, De
569. Quade Lopensaet, Dat
570. Quaeij Hoeve, Die
571. Quaeij Lopensaet, Het
572. Quaij Kempken, Dat
573. Rabbautschendijck, Die
574. Reck, Dat
575. Reijnen Acker
576. Reijnendijck, De
577. Reijnenhoven, Die
578. Reijner Gherit Reijnen En Willem Laureijsdijck
579. Rielsche Leije, Die
580. Rijacker, De

581. Rijlaer, Dat
582. Rijsbeemden, Die
583. Rijt, De
584. Rijt, De
585. Rijtacker, Die
586. Rijtsche Kerckwech, De
587. Rijtschestraet, Die
588. Rijtstraet, Die
589. Rijtstraet, Die
590. Rijtstraet, Die
591. Rodenberch, De
592. Roetschenacker, Die
593. Ronde Acker, De
594. Rosmoelen, Die
595. Rubraecken, Die
596. Ruetschenacker, Die
597. Rugdijck, Die
598. Ruijbraecken, Die
599. Ruijsackers, De
600. Ruijselbergh, De
601. Santsche Acker, Die
602. Santsche Hecken, Dat
603. Scaepsdijck, De
604. Scaepskoije, De
605. Scatkelder Van Sinterclaeus Stock
606. Scheijtsteeghde, Die
607. Schelkens Heijningen, Die
608. Schelkens Hoeck
609. Schijfselberch, Die
610. Schijve, Die
611. Schiplies
612. Schippers Hof
613. Schipvlies
614. Schoet, Die
615. Schooten, Die
616. Scipvliet, Die
617. Seven Plateanen, Die
618. Sinte Quirijns Stock
619. Sinter Claeus Stock, Die
620. Sloprijt, Die
621. Slot, Het
622. Smael Ackerken, Dat
623. Smeijerman, De
624. Sonderlock, Dat
625. Sonderlock, Het
626. Spijker, De

627. Spijkerbeempden, De
628. Sporckt, Die
629. Sporckt, Die
630. Sporct, De
631. Spurckt, Het
632. Stappengoer, Dat
633. Steenen Camer, Die
634. Steltacker, Die
635. Steltacker, De
636. Steltacker, De
637. Steltacker, Die
638. Sterreput, Die
639. Sterts Hoeve, Die
640. Sterts Hoeve
641. Stevens Acker, Die
642. Stockhasselt, Die
643. Stockhasseltsche Ackeren, Die
644. Stockhasseltsche Straet, Die
645. Streep, De
646. Streep, De
647. Streep, De
648. Strijacker, De
649. Strijpbeempden, Die
650. Strijthorst, De
651. Struijckacker, De
652. Suep Zoeij, Die
653. Teengieter, Die
654. Tetenbraeck, Die
655. Theeus Acker, Die
656. Theeus Matheusdijck

Zie Ook |576| En |657|.

657. Theeuwendijck
658. Tongerloesche Dijck, De
659. Tongerlosche Hoef, Die
660. Tongerlosche Hoef, De
660a. Torenstucken, Dat
661. Truden Claeus Beempt, Die
662. Tusschengraft, Die
663. Tussengraft, Die
664. Twaalf Buender, Die
665. Vaerdijck, Die
666. Vaert, Die
667. Valenacker, Die
668. Veedijck, Die
668a. Veekenacker, Die
669. Vekensche Acker, De

670. Vekensche Acker, De
671. Vellingh Hoeff, Die
672. Veltbraeck, Die
673. Velthoven, Die
674. Velthovensche Kerckwech, De
675. Velthovensche Moelen, Die
676. Velthovenschewech, Die
677. Ven, Het
678. Ven, Dat
679. Ven, Het
680. Ven, Het
681. Ven, Het
682. Ven, Het
683. Venacker, Die
684. Venacker, De
685. Venstraet, Die
686. Verloren Cost, De
687. Verloren Cost, De
688. Vier Buender, Die
689. Vijff Lopensaet, Die
690. Vijffhuijsen, Die
691. Vijnstuck, Dat
692. Vlaessen, Die
693. Vlashof, Die
694. Vlaslandt, Het
695. Vlasstraet, Die
696. Vlierstuck, Dat
697. Voert, Die
698. Voertacker, Die
699. Voertstraet, Die
700. Voertveecken, Dat
701. Vorcuijl, De
702. Vossenbeempt, De
703. Vossenberch, De
704. Vroent, De
705. Vroukens Acker
706. Wagenboert, Dat
707. Waterlaet, De
708. Weecken Acker, Die
709. Weerffvenbosschen, Die
710. Weerkens Veldt
711. Weiden Van Hulten, Die
712. Werft, De
713. Werft, Die
714. Wervenbosschen, Die
715. Westerwijck

716. Wierinckstraet, De
717. Wijnstuck, Dat
718. Wijntmoelen Van Corvel, Die
719. Willemsdijck, Die
720. Willich Acker, Die
721. Willich Acker, Die
722. Windacker, De
723. Wittenacker, De
724. Wittenacker, De
725. Wouter Beerten Acker, Die
726. Wouter Beertenland, Dat
727. Wouwenbroeck, Dat
728. Wouwenbroecksloet, De
729. Wouwerhof, De
730. Zand, Het
731. Zandtacker, Die
732. Zansche Hecken, Dat
733. Zansche Landt, Het
734. Zeepten, Die
735. Zegers Huis, Het
736. Zoe, Die
737. Zwalu, Die
738. Zwartenberch, Die
739. Zwartlaer, Het
740. Zwartrijt, Die